

יו"ל ע"י

מכון

אוצר המשפט

לחקר תורני הלכתי

בכל עניני הספר

הערות והארות

לפנות למחבר:

עזרא 18 ירושלים 95276

ת.ד. 57536 ירושלים

טל: 5814579 - 02

נייד: 7634570 - 052

דוא"ל:

5814579@gmail.com

להשיג הספר בארה"ב:

Rabbi S. S. Bleich

718-309-5320

©

כל הזכויות שמורות

סדר ועיבוד

"המהודר"

(+972) 05731 53883

ספר

הטשעק בהלכה

ודיני קרעדיט קארד ועסקי באנק

הגדרת אופיו ומהותו של הצ'ק לעומת שטרי חוב ושטר בכתב יד

ודיני שטרות ואמצעי תשלום נוספים

כרטיסי אשראי, הוראות קבע

העברות בנקאיות, מניות ואגרות חוב

שוברי קנייה וכרטיסים מגנטיים

פסקי דינים שונים בכל מקצועות ההלכה

בדברים הנוגעים בחיי היום יום

מבוסס על דברי השו"ע והפוסקים

ופסקי גדולי התורה וההוראה שליט"א

חובר בעזר החונן לאדם דעת ע"י

פינחס מנחם ליפשיץ

כסלו תשע"ב

ברוך אשר יקים את דברי התורה

תודתי נתונה

מקרב לב להני תרי צנתרא דדהבא

הרב שאול יצחק פריינד שליט"א

והרב אליהו ברגמן שליט"א

מנהלי הכולל המפורסם

"בית אולפנא דרבינו יוחנן"

בית מדרש גבוה להשתלמות בהוראה ודיינות

הנושאים בעול החזקת בית המדרש עשרות שנים

באהבה רבה ובמסירות נאמנה

יהי ברכת ה' מלא בכל אשר להם

עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר

כברכת המחבר

תוכן הספר

חלק א

26	פתח דבר
30	מבוא
39	תוכן ענינים מפורט

א	פרק א	גדר הצ'ק כשטר התחייבות
לה	פרק ב	טענת פרעון נגד הצ'ק
סט	פרק ג	סוגי השטרות והצ'קים
צא	פרק ד	דיני מכירת שטרי חוב וצ'קים בזמנינו
קלב	פרק ה	חוב תשלום בצ'ק שביד שניה מדין תקנת השוק
קסד	פרק ו	דינים שונים במכירה והתחייבות בצ'קים
רה	פרק ז	דיני רבית במכירת שטרי חובות ופריטת צ'קים
רעא	פרק ח	דיני רבית בהלוואת שטרות וצ'קים
שכו	פרק ט	דיני טענות פטור וחוב שבועה בגביית שטרי חוב וצ'קים
שעט	פרק י	פרטי דינים בגביית שטרי חובות וצ'קים ודין השבת צ'ק שנאבד
תלט	פרק יא	דיני כתיבת וחתימת הצ'ק, חששות זיוף וכדו'
תעו	פרק יב	דיני התאריך בשטרי חוב ובצ'קים

חלק ב

תקג	פרק יג	תוקף הצ'ק כשימוש במקום כסף
תקנ	פרק יד	תוקף הצ'ק אם נחשב כגבוי
תקצא	פרק טו	התחייבויות שונות כצדקה, ערבות וכדו' בצ'קים
תרמג	פרק טז	חוב תשלום נזקים וגרם היזק בחזרת צ'קים
תרפה	פרק יז	חובים שונים בדיני התורה בצ'קים
תשלה	פרק יח	תשלומים הנעשים באמצעות כרטיסי אשראי קנינים וריבית
תשצ	פרק יט	הגדרת ממון שבבנק, דיני העברות בנקאיות הוראות קבע וכדו'
תתמג	פרק כ	דיני מניות מסחריות [סטאקס, שערס], אגרות חוב וקרנות נאמנות
תתעח	פרק כא	שוברי שילומים [וואוטשערס], שטרי גורל, תלושים, כרטיסי נסיעה
תתקכה	מפתח ערכים	תתקכה
א'כג	אינדקס אנגלית [GLOSSARY]	א'כג
א'כט	נספח	דינים הנוהגים בממון עכו"ם

ברכה לראש משביר

להאי גברא רבה ויקרא

ידיד התורה ולומדיה וידיד בית ישראל

איש נכבד ומאד נעלה

מוכתר בנימוסין וכל מדה נכונה

הרה"ח רבי **אברהם פנחס בערקאוויטש** שליט"א

אשר הקדיש הקדש נצח

לעילוי נשמת אמו הצוה"ח

מנשים באהל תבורך

מרת **גינענדיל** ב"ר שלמה **בערקאוויטש** ע"ה

נלב"ע ז' מנחם אב תש"ע

גידלה לגינותו של דורות ישרים, הגונים, ומבורכים

נתנה טרף לעני ולכל דכפין

עוז ותעצומות לבעלה ולמשפחתה

נתברכה במדות מיוחדות ופעלים עצומים

דבקה בתפילות ושפכה תחנונים

ידעה אל נכון תפקידה בחיים

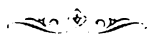
לעיון נוסף עליה שוררנו באלון בכות בסוף הספר

ת. נ. צ. ב. ה.

זכות החזקת והפצת התורה תגן עליו ועל כל בני ביתו

להתברך בכל מילי דמיטב

תשית לראשו עטרת כהן

להאי גברא רבה ויקירא
ידיד התורה ולומדיה וידיד בית ישראל
איש נכבד ומאד נעלה
מוכתר בנימוסין וכל מדה נכונה

הרה"ח רבי נחום מאיר יעקב וויינרעב שליט"א
אשר הקדיש הקדש נצח מהדורה זו

לעילוי נשמת אביו הגדול רב הפעלים לתורה ולתעודה
הרה"ח ר' אריה לייביש בן הרה"ח ר' זאב אהרן ז"ל
נלב"ע כ"ח תשרי תשנ"ח

ולעילוי נשמת זקנו וזקנתו

הרה"ח ר' זאב אהרן בן ר' שמואל זאנוויל ז"ל

נלב"ע כ"ד תמוז תש"נ

וזוגתו האשה הצדקנית

מרת חנה שרה בת הרה"ח ר' מאיר נחום הלוי ז"ל
נלב"ע כ"א שבט תשנ"א

ולעילוי נשמת חמיו הגדול
רב הפעלים לתורה ולתעודה

הרה"ח ר' אליהו בן הרה"ח חיים נפתלי שמואל שטרנבוך ז"ל

נלב"ע כ"ב תמוז תשנ"ז

זכות החזקת והפצת התורה תגן עליו ועל כל בני ביתו
להתברך בכל מילי דמיטב

נר כת התורה

נתונה לידידנו הנגיד הנכבד
איש חי ורב פעלים, רחים ומוקיר ודחיל רבנן
תומך תורה וחסד
מוכתר בנימוסין וכל מדה נכונה
הרב משה זאב הלוי מורים שליט"א
ורעיתו מרת בת שבע תליט"א
מהענדן - לונדון יצ"ו

שהרים תרומתו הנכבדה
לעילוי נשמת מורו ורבו גאון ישראל הדרתו ותפארתו
רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל
בהגה"ח רבי חיים לייב זצ"ל
ראש ישיבת קול תורה ירושלים ת"ו

זכות הגאון הגדול זצ"ל שחלק גדול מספר זה מבוסס על
פסקיו הבהירים וזכות החזקת והפצת התורה
תגן עליו ועל כל בני ביתו להתברך בכל מילי דמיטב
ויהי ברכת ה' בכל אשר לו
ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח

מזכרת נצח בהיכל ה'

לזכר ולעילוי נשמת חותני היקר, אוד מוצל מאש מעמק הבכא,
חסיד ועניו, הצנע לכת, עמד כאיתן נגד כל העקלקלות,
שייף עייל ושייף נפיק, סבל וקיבל ללא תלונות,
אציל הרוח וזך הנפש,

ה"ה הרבני החסיד

מוה"ר **יצחק** ב"ר יוסף **הלוי מייזליק** זצ"ל
נלב"ע בשם טוב, בשנותיו הגבורות,
ביום ז' אייר תש"ע לפ"ק.
ת.נ.צ.ב.ה.

תורתו אומנתו, ואומנתו בתורתו, דיגיעת שניהם משכחת עון.
ויט שכמו לסבול עול תורה, עול דרך ארץ, עול הגלויות ועול היסורין,
בשילוב רוחני, באמונה פשוטה, בנעימות ובצניעות אשר לא תמצא דוגמתה.
אורח חיים למעלה למשכיל, למען סור משאול מטה,
ה"אורח חיים" היה אורחותיו בכל תקופותיו, למרות כל הרפתקאותיו.

העמיד דורות ישרים מבורכים, דור שלשים ודור רבעים,
ומה זרעו, זרע ברך ה', בחיים - אף הוא בחיים.

מלכים מתים ומניחים כתריהם לבניהם.
חותני הגדול נ"ע, נטל כל החמודות שבעולם,
תורתו, התמדתו, מדותיו הנעלות, הסתפקותו, צניעותו ועומק רוחניותו,
והלך לו... לעלמא דקשוט, תחת כנפי השכינה.

אור פניו לא ימוש מאתנו לנצח, עד אשר יבקע כשחר אורו,
וארוכתו מהרה תצמח, כאשר יקיצו וירננו שוכני עפר,
באמור לציון מלך אלוהיך, במהרה בימינו אמן.

זכות הדפסת כרך היקר הזה, מוקדש לעילוי נשמתו הזכה

הונצח ע"י חתנו ובתו,
ר' **אברהם פנחס ברקוביץ** נ"י, וב"ב תחי', לאו"י"ט

שלמי הוקרה

לנדיב הנכבד

ראש וראשון לכל דבר שבקדושה

אוהב ומוקיר רבנן

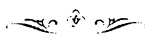
והוא ניהו צורבא מרבנן ומרביץ תורה ברבים

ה"ה מו"ה רבי צבי רייזמן שליט"א

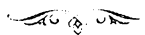
איש עסקים ומחבר ספרי רץ כצבי (ח' חלקים)

ולמשפחתו החשובה

לוס אנג'לס

על סיועם בהדפסת הספר

יהי רצון שיזכו לרוב נחת מכל צאצאיהם

ויבורכו מן השמים בכל מילי דמיטב ברוחניות וגשמיות

מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת

כתוב זאת זכרון בספר

על הטוב יזכר זכרון עולם

האי גברא רבה ויקרא, נגיד ושוע, מוקיר ורחום רבנן
ואיהו גופיה צורבא מרבנן, אהוב למקום ולבריות, זך וישר
באדם, עדין הנפש ויקר הרוח, ביתו פתוח לרווחה ובית ועד
לחכמים, ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, רב פעלים לתורה
ולתעודה, נודע לשם ולתהילה, הנדיב הדגול
המרומם איש האשכולות

כש"ת מוהר"ר מרדכי ווייס זצ"ל

מראשי הקהילה בק"ק המפוארה מאנשעסטער יצ"ו

ש"ב ומקורבו הנאמן של מרן רשכבה"ג בעל מנחת יצחק זיע"א

אשר נדבה לבו להיות ממזכי הרבים להוזיל זהב מכיסו בעין
יפה להוצאת והדפסת ספר זה לזיכוי הרבים

עז היה רצונו לראות בהופעת ספר זה, אך לדאבון לבנו
שבק לן חיים ביום כ"א אלול תשס"ט
נתקיים בו מקרא שכתוב והלך לפניך צדקך
כאשר זכה לזכות את הרבים בפעולותיו הכבירות
לתורה ולתעודה לאורך כל ימי חייו

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים

זכות ההדפסה והלימוד בספר זה יהא לעילוי נשמתו הטהורה

לזכרון יוחק בספר

ידיד התורה ולומדיה וידיד בית ישראל איש נכבד ומאד נעלה

הרה"ח רבי **מרדכי ווייס** זצ"ל

מראשי הקהילה בק"ק המפוארה מאנשעסטער יצ"ו

שהרים תרומתו הנכבדה להדפסת הספר

לעילוי נשמת אביו הרה"ח ר' **מאיר** בן הרה"ח ר' **מרדכי** ז"ל

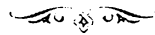
אמו מרת **חיה** בת הרה"ח ר' **דוד** ז"ל

אשתו מרת **דבורה** בת הרה"ח **ישראל יוסף לעוו** ז"ל

בנו הילד כמר **מאיר** בן הרה"ח **מרדכי** ז"ל

ש"ב מרן הגאון כקש"ת רבי **יצחק יעקב ווייס** צוקללה"ה

גאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

ועל הטוב יזכרו צאצאיו ה"ה חתניו היקרים וב"ב וכל משפחתם שיחיו הלא המה

חתנו הר"ר **חיים ישראל יצחק לעווין** שליט"א וזוגתו מרת **חיה** תחי'

חתנו הר"ר **שלמה קליין** שליט"א וזוגתו מרת **געלא בריינא** תחי'

חתנו הר"ר **דוד נח הלוי אלזבערג** שליט"א וזוגתו מרת **הינדא פייגא** תחי'

חתנו הר"ר **יעקב עקיבא היילפרין** שליט"א וזוגתו מרת **רייזל** תחי'

שנדבה רוחם אותם להמשיך במעשה אביהם הדגול בסיוע של ממש בהוצאות ההדפסה

לע"נ אביהם ידיד התורה ולומדיה וידיד בית ישראל איש נכבד ומאד נעלה

הרה"ח רבי **מרדכי במוהר"ר מאיר ווייס** זצ"ל

נלב"ע זקן ושבע ימים ביום כ"א אלול תשס"ט

וזכרו הטוב לא ימוש מאתנו לעולמים

לזכר עולם יהיה צדיק

כבוד קדושת אדמו"ר עטרת תפארת ישראל, פועל ישועות בקרב הארץ
בקש"ת מוהר"ר יעקב לייזער זצוקללה"ה בן הרה"ח מוהר"ר דוד יצחק זצ"ל
אדמו"ר משפעווארסק - אנטווערפן יצ"ו
נלב"ע ז"ך מרחשון תשנ"ט לפ"ק
לשמו ולזכרו התנדבו אנשי שם שזכו להסתופף בצילו הטהור והתחממו לאורו הזך

ולעילוי נשמת

הרבני הנגיד הנכבד מוהר"ר פרץ בן מוהר"ר שמואל נטע גראס ז"ל
מטאראנטא יע"א - יליד סאטמאר
והוג' האשה החשובה מרת יענטא ע"ה בת מוהר"ר אשר ז"ל

ולעילוי נשמת

הרבני הנגיד הנכבד מוהר"ר משה שמואל בן מוהר"ר יהודה פישער ז"ל
מטאראנטא יע"א - יליד סאטמאר

על הטוב יזכר

מוהר"ר אשר ישעיה הכהן שונקופף שליט"א ורעייתו מרת טובה שתחי'
שהרים תרומתו החשובה לעילוי נשמת אביו

מוהר"ר יצחק ז"ל במוהר"ר אהרן זאב הכהן שונקופף ז"ל נלב"ע י"ז טבת תשנ"ו
חמיו מוהר"ר יוסף ז"ל במוהר"ר אברהם פנחס גולדפינגר ז"ל נלב"ע י' סיון תשל"ו
חתנו מוהר"ר משה יהודה ז"ל במוהר"ר יבדלחט"א ר' יעקב שליט"א נלב"ע ו' אב תשס"ג
ולרפואת אמו הצוה"ח אשת חיל עטרת בעלה מרת בלומה אסתר תחי' בת גיטל
ולרפואת חמותו הצוה"ח אשת חיל עטרת בעלה מרת צפורה מושקא תחי' בת הנדל
ולזכות צאצאיהם

בנו ר' יוסף יעקב ורעייתו גיטל שונקופף
וילדיהם

חנה שירה, שמואל בנימין, דבורה ברכה, פנינה אדל, אלישבע
חתנו ר' בנימין ורעייתו רבקה הענדיל גאנץ

וילדיהם

יצחק, יעקב, יוסף יהודה, אברהם

חתנו ר' אליהו דן ורעייתו רחל טנדלר
וילדיהם

יוסף שלום, אהרן זאב, סימא, ליאורה מרים, יצחק אייזיק

בתו חנה הערשקאוויטש

וילדיה יוסף דוד, רחל

בתו מרים שונקופף

ברוך מאיר יעקב שוחט

סטאדלן קארלין

רח' האתרונ 89, נבעת זאב ת"ו

ה' יום ה' אסדר ואמתל יא אל' תשע"א
במלך יפיתל ברה"ב ה' פנים אנוס אינעל שלע"א

אפאלע צוהדע אל' קשאנץ כי צומא אמה אלוניא
לאור תנוחת צי יאצק ספר ..הצ'ק הלאכה
הכחל כל צעני צסקי אינ' ע'פ' התולה ואם כל
סו' אצ'צ' תשום האפואפסם בהיום פנה בין
אמ'י דכל אקאולת אולסותיפם.

אכן ברפ'נ' תעלה כי תר' של'ת היצק תעלה
אפילת אן פזוכים והאזכים את הריפוס אצלאת
פישל והסודי בעני' אל ואפס, ותנועה כוח [תת
אכל ה' ית' אתוק הריסות פאל.

צב'י פפול' אלוהתק ב'י
בא' קלס ותר' קופ' ב'ן אן אפואל' שלע"א
אעין אעאל' שלע"א

SHMUEL HALEVI WOSNER
RABBI OF
ZICHRON-MEIR, BNEI-BRAK

שמואל הלוי ואזנר
רב אב"ד ור"מ
זכרון-מאיר, בני-ברק

בזה יום ג' ט"ז אלול תשנ"ח

נתינת חסד ורחמים
לכל צורך ופנייה
לפני ה' אלהינו

אחדשה"ט וש"ת באהבה.

ראה ראיתי ספרו היקר ונכבד ספר הצ'ק בהלכה, שאסף
איש מהור דעות גדולי הפוסקים שדנו בזה בהלכה זו שאין
כמעט בירור כ"כ בראשונים, וכב' בכשרון רב מדמה מילתא
למילתא במה דאפשר לדמות ושטח האור לפני הדורשים
יסודי אמיתת הלכה.

ניכר מאד יגיעתו הגדולה, וכן ראיתי שופרו ושכחו במכתב
זקנו הגה"צ בנש"ק רבי מרדכי אהרן שיינברגר שליט"א.

ואשרי לו שזכה ללבן מקצוע זה שבתוה"ק, יהי ה' אלוקיו עמו
ויזכה לשבת עה"ת ועבודה ואור תורה יחייהו ולברר רצון ה'
בהלכה.

ל' ז' אלול -
ח' ז' אלול תשנ"ח
שמואל הלוי ואזנר

משה שמרנבוך

ראב"ד

לכל מקהלות האשכנזים
מח"ס מעדים חמנים ושו"ת תשובות והנהגות ה"ח
רב בית הכנסת הער"א, ווי"ט במרכז התורה והיר-נוף
פגן נשיא העדה החרדית
בעיה"ק ירושלים ת"ו

בעוהשי"ת כ"ט שבט תשע"א

לכבוד הרב הגאון המהולל וכו' ה"ה הרב פנחס מנחם ליפשיץ שליט"א
אחדשה"ט כראוי

בשמחה רבה נתבשרתי שעומד למסור לדפוס ספרו הצ'ק בהלכה,
וראיתי שהיא יצירה נפלאה מעשה אומן בחכמה ותבונה לתפארת, הוגי
תורה ימצאו בו סיפוק רב, שמביא הכל בלשון צח ונקי באופן ערוך,
מביא השיטות ומוסיף מדיליה, וראוי להעלותו על שולחן מלכים.
ובס"ד זכות הרבים לו. ואני כך מסיים בברכה שימשיך להפיץ תורה
מתוך נחת והרחבת הדעת.

הנני מצפה בכליון לרחמי שמים מרובים

יצחק טובי' ווייס

רב ואב"ד

לכל מקהלות האשכנזים
פעיה"ק ירושלים תובב"א

הריני מצטרף לדברי הגאון הראב"ד שליט"א בשבח הספר הנחון
בזמנינו, באשר כמעט כל העסקים נעשים ע"י צ'קים, והדברים צריכים
בירור להלכה למעשה. וכבר הסכימו גדולי הרבנים להמחבר הרב הגאון
שליט"א, והריני בא כסניף לדבריהם.

ואחתום בברכה להגאון המחבר שיצליח בהרצת התורה וההוראה.

Rabbi Shmuel Auerbach
Jerusalem

שמואל אויערבאך
פּעדיה'ק ירושלים תובב"א

ב"ה, ירושלים כסלו תשע"ב

הן בא לפני מע"כ הרה"ג הנעלה מו"ה רבי פנחס מנחם ליפשיץ שליט"א, בנו של ידיד נאמן מכבר הימים מזכה הרבים ה"ה הרה"ח רבי אברהם שליט"א וחתנו של הגה"ח הנעלה מו"ה רבי חיים יצחק ברים שליט"א... הביא בידו תכריך כתבים העומדים בשערי ההדפסה, ובשמו נקרא "הצ'ק בהלכה - ודיני כרטיסי אשראי ועסקי בנק" אשר מסתעף גם לדיני רבית החמורים במו"מ בין אנשים בחיי היום יום. וכבר הפליגו בשבחו הרבנים המסכימים כיאות שהוא חשוב מאד. ובוודאי יהיה לתועלת גדולה להעוסקים בענינים אלו...

והנני בברכה שיזכרו השי"ת לשבת תמיד באהלה של תורה וללון בעומקה של הלכה, מתוך מנוחה והרחבת הדעת, וכה יתן ה' וכה יוסיף לו כח וגבורה לחדש ולברר לאמיתה של תורה.

בכל חותמי ברכה והצלחה לכבודה של תורה והעוסקים
בברור הלכות למעשה בגופי תורה כנ"ל, וכל העוזרים
יתברכו בכל מכל כל הם וכל אשר להם בזה ובבא.

ہاں ہاں۔ دیکھو : ۱: ۴۸؟

אברהם בן חיים, המהרש"ה, נפטר ביום ג' ט"ז אדר א"ת. נשואו ר' יצחק בן יוסף, נפטר ביום ג' ט"ז אדר א"ת. נשואו ר' יצחק בן יוסף, נפטר ביום ג' ט"ז אדר א"ת.

200.1/k GMR

חיים קרייסווירטה

אבר"ק אנטווערפן

בס"ד

הובאו לפני גליונות מן הספר "הצ'ק בהלכה" מעשי ידיו להתפאר של הרה"ג הנעלה חובק"ט מו"ה פנחס מנחם ליפשיץ שליט"א, והוא חיבור נפלא מאד בגדרי הצ'ק ועסקי הבנקים בכל מקצועות ההלכה, מלוקט ומבוסס משו"ע חו"מ ונו"כ עד פוסקי זמנינו בתוספת נופך מדיליה כיד ה' הטובה עליו.

ושמחתי ותגל נפשי באשר משמיא קזכו ליה ומקום הניחו לו מן השמים להתגדר לברר ענין זה אשר נוגע רבות בחיי היום יום, ובפרט בזמנינו כאשר בעו"ה הרבה יש אשר פוסקים ודנים מסברא בלא בירור דברי הפוסקים הראשונים, ולכן דבר גדול מאד עשה בזה לפרוש השמלה לפני הת"ח ויושבי על מדין לברר דבר ה' זו הלכה.

ויהא רעוא שיזכה לברך על המוגמר ויאמר מילתא דתתקבל בבי מדרשא, ויפוצו מעיינותיו חוצה להרבות הדעת, להורות וללמד ולהגדיל תורה ולהאדירה מתוך בריות גופא ונהורא מעליא.

כ"ה פאב י"ח כ"ז. זמנא של ימי מלכות
פריזשם י"ה
ח"מ קייסלייט
אב"ק יאנאייטן י"ז

מנחם מנדל הכהן שפרן

**ראש ישיבת נועם התורה
ואב"ד בבני ברק**

בס"ד

ה' טבת תשס"ט

כבר איתמחי גברא הרב הגאון מוהר"ר פנחס מנחם ליפשיץ שליט"א ואיתמחי קמיעא בקונטרסו הגדול "הצ'ק בהלכה" מלפני כעשר שנים, ועתה הניף ידו שנית בתוספת אורה זו תורה לאורך לרוחב ולעומק עד כדי פנים חדשות ל"ספר" גדול אשר בשמו ייקרא "הצ'ק בהלכה-ודיני כרטיסי אשראי ועסקי בנק".

ונו"נ אתו בכמה ענינים וראיתי חלקים מהספר שביאר ענינים אלו לרוחב ולעומק לא רק בעניני צ"ק אלא בכל עניני המו"מ הנהוגים כיום בחשבונות בנקים, חברות, מניות, כרטיסי אשראי, ביטוח וכו' וכו' אשר חלקם הם רק שינוי השם ממה שכבר הוזכרו בפוסקים או דדמיין לקנינים והתחייבויות אשר בזמן הגמ' היו מועטים והוזכרו דרך אגב, והיום התפשטו והתרחבו לדרכי המסחר היום יומי כמו הצ"ק והעברות בנקאיות שהם מדין ערב ועבד כנעני ומתחייבנא לך ולכל מאן דאתי מחמתך או שטר לכל המוציא וכו', וחלקם צירופי דינים או דרכי מסחר חדשים שמדינא דגמ' לא מהני משום קנין דבשלכ"ל, אסמכתא, אינו ברשותו וכו', ויש שחלים מדין סיטומתא וכן אומדנות ומנהג. ובכל דבר יש שינויים במנהגי המקומות איך נהגו באותו מקום, בכל אלו דרוש מומחיות והבנה בדרכי המסחר מחד וידיעה והבנה בפוסקים האחרונים שדנו בכגון דא ושכל ישר בדימוי מילתא למילתא.

בכל אלו נחית המחבר לבאר בטוב טעם ודעת דבר דיבור על אופנו ומקומו עם מו"מ בדבריהם לשקול מי הוא דעת יחידאה שלא נתקבלו דבריו או שנשתנו הדברים במשך השנים או שדן רק מהיבט מסויים, שכל אלו צריך להזכירם מחד ולדחותם מהלכה מאידך וכדתנן בפ"א דערויות למה מוזכרין דברי היחיד בין המרובין לבטלה שאם יאמר האדם כך אני מקובל יאמרו לו כדברי איש פלוני שמעת.

הספר ודאי יתפוס את מקומו הראוי לו, ויתקבלון דבריו בי מדרשא ובי דיינא, ויתאמרון מילין משמיה. יה"ר שיוכה לכרך על המוגמר להגדיל תורה ולהאדירה ולהוסיף חיל כהנה וכהנה כיד ה' הטובה עליו.

ידידו המברכו בברכת כהן

Handwritten signature

הרב נפתלי נוסבוים
אב"ד בביד"ץ שע"י ישיבת אהבת שלום
וראש ישיבת חיי-משה
ירושלים

בס"ד

ח"י חשון ע"ב

ראה ראיתי והנה עומד על מכבש הדפוס הספר הנחויץ והחשוב אשר בשמו נקרא "הצ'ק בהלכה" - ודיני כרטיסי אשראי ועסקי בנק" מעשה ידיו להתפאר של ידידי הנעלה נודע בשערים המצויינים הרב הגאון רבי פנחס מנחם ליפשיץ שליט"א.

ובעיון קל נפעמתי מגודל ההיקף שביאר ענינים אלו של דיני הצ'קים ושאר אמצעי התשלום הנהוגים כיום ולא נזכרו בדברי הפוסקים. והרה"ג הנ"ל הניף ידו בביאורים רחבים ועמוקים לאמיתתה של תורה, מביא מדברי הפוסקים במה דמיון לזה ובונה ומפרק בסברות ישרות ונכוחות. ויודעני וגם ניכרים הדברים שיגע על זה זמנים טובא ויגעת ומצאת תאמין.

יום בשורה הוא לעולם התורה בכלל וליושבי על מדין בפרט העוסקים בענינים אלו מידי יום ביומו שפרש לפניהם בטו"ט ובהסברה נפלאה ערוך ומסודר על נכון באופן נפלא.

ברכתי תעלה שיזכה להמשיך בדרך זה לגלות אמיתת מצפוני התורה וללון בעומקא של הלכה לאוי"ט. ולזכות את הרבים בחיבורים נוספים ברוב סייעתא דשמיא, ויתברך ממקור הברכות בכט"ס.

יזאציה ספ' המרה
לפני 1951

RABBI Y. ROTH

1556 - 53rd Street
Brooklyn, N.Y. 11219

Tel. (718) 435-1502

הזקאל ראטה

אבדק"ק קארלסבורג
בארא פארק, ברוקלין, נ.י. יע"א

בעזה"י

לסדר ושמו את שמי על בני"י ואני אברכם ר"ח סיון תשס"ה לפ"ק
פעיה"ק מירון ת"ו אמן

הן היה למראה עיני חיבור החשוב והיקר אשר עשהו חד מחשובי
ויקירי צורבא דרבנן בעיה"ק ירושלים ת"ו, ה"ה הרב הגאון נעלה
ונשגב תורת ה' חפצו החו"ב טובא וכו' כמו"ה פנחס מנחם
ליפשיץ שליט"א, הנקרא והנקוב בשם הצ'ק בהלכה.

וכאשר הצצתי בו ראה ראיתי כי ידיו רב לו לקבץ ולחרוז כל מיני
ואופני שאלות הנוגעים בזה אשר רבו דקדוקיה ופרטותיה
והמכשול בזה קרוב מאד מחמת חסרון הידיעה, והרב הנ"ל פרש
כשמלה כל הענינים והדברים אשר המצא תמצא כל איש ואיש
אשר יבקש דבר ה' זו הלכה המעשה אשר יעשון, וכשמו כן הוא
כל מיני דברים הנוגעים בשמרי הצ'ק, שהוא דבר העובר ושב לכל
סוחר קונה ומוכר, לזה ומלואו, באופן שווה מאד.

ישמח לב מבקשי ה' זו הלכה, אשר מתוכו ילמד אנוש בינה איך
לשמור ולעשות, ולא יהיה מכשול במשאו ובמתנו.

ומאד ראוי לשבח פעלו הטוב והמיטיב בזה, אשר יש בו עמל
ויגיעה לחבר דבר נאה ומתקבל כאשר תחזינה עיניכם מישרים.

אברהם יחזקאל ראטה
אמן צוה הרב רב, ולצדקתו בייגה היל' פל' קווינן

אברהם יחזקאל ראטה

RABBI YAAKOV PERLOW

1559 - 47th street

BROOKLYN, N.Y. 11219

יעקב פרלוב

ביהמ"ד עדת יעקב נאוואמינסק

ברוקלין נ.י.

בס"ד, יום ב' כ"ג טבת תשס"ו

הובאו לפני הגליונות מספר הנפלא הצ'ק בהלכה, אשר חיבר אחד מחשובי התלמידי חכמים בירושלים עיה"ק הרב הגאון ר' פינחס מנחם ליפשיץ שליט"א, ואיזן ובירר וליבן כל המקצוע בהלכה אשר נוגע להצ'ק בזמנינו ולא דנו בו הפוסקים כל הצורך עד הלום.

וכבר הסכימו על החיבור גדולי אה"ק והעידו שהנהו ספר חשוב ומקיף כל ההלכות שנוגעים להצ'ק ושאר סוגי שטרות בזמנינו כגון כרטיסי אשראי, מניות וכדו', והנהו מיוסד על דברי הראשונים והאחרונים שבגמ' ובשו"ע.

ולזאת כיהודה ועוד לקרא אצרף גם את ברכתי להרב המחבר שליט"א שיזכה בקרוב לברך על המוגמר ולהוציא לאור ספרו, שיהנו ממנו הלומדים והמורים לאסוקי שמעתא עמומה זו אליבא דהלכתא, להביא ברכה לכל בית ישראל.

הנ"ל אצ"ל הי"ל אצ"ל אצ"ל אצ"ל אצ"ל אצ"ל

י"ץ (חזו)

Rabbi M. C. E. Padwa

Principal Rabbinical Authority
of the Union of
Orthodox Hebrew Congregations

**58 Filey Avenue
London N16 6JJ**

משה חיים אפרים פדווא

אב"ד דהתאחדות קהלות החרדים
לונדון תע"א

ב"ה

י"ט מרחשוון תשס"ח לפ"ק

איכלע לאתרין האברך כמשמעו ומדרשו חו"ב טובא, הרב הגאון
מו"ה פנחס מנחם ליפשיץ שליט"א מירושת"ו, ובירו מגילה
עפה כתובה פנים ואחור מלא על כל גדותיו בירורי הלכה בדיני
ממונות אשר פיו יקבנו "הצ'ק בהלכה", והוא בירורי הלכה בכל
הנוגע להלכה בהלוואות ופרעונות וקנינים ע"י טשעק.

ומלאכה שהיא חכמה גדולה עשה לקבץ כעמיר גורנה כל דיעות
הפוסקים ראשונים ואחרונים בזה, והוסיף מדיליה הערות
נכבדות ביאורים יקרים ועמוקים, וכאשר כבר היללוהו ושיבחוהו
רבנן בארעא דישראל בשבח המגיע לכתבים באופן נעלה.

ואף ידי תכון עמהם, וברכתי לו אמורה כה יזכה ה' לישב
באהלה של תורה מתוך ישוב הדעת והרחבת הדעת, ויפיץ
מעיינותיו חוצה ותרבה הדעת.

הבנתי כפיך המורה ונעלה
אלה חיינו ונעלה קאמ

בית אולפנא דרבינו יוחנן

רח' חזקיהו שבתאי, רמות פולין, ת.ד. 5465 ירושלים

טל. 02-5376284

מכתב ברכה מראשי הכולל

בס"ד, יום חמישי י' ניסן תשס"ז

כבוד ידידינו הנעלה המופלג בתורה ויר"ש, חו"ב, הלן בעומקה של הלכה הרב הגאון רבי פנחס מנחם ליפשיץ שליט"א, מחשובי חו"ר הכולל.

מאד נהנינו ושמח לבינו בראותינו כמה עלים מהספר שמע"כ עומד להוציא לאור בשם "הצ'ק בהלכה", בו מע"כ נושא ונותן בחרifות ובקיאות בעניני הצ'ק וכרטיסי אשראי ושאר עסקי בנק הנוהגים בזמנינו, ובו דן מע"כ בהרבה נושאים בש"ס ובשו"ע ובדברי הפוסקים להלכה, וניכר בספר הרבה עמלה של תורה ויגיעה עצומה, לברר וללכך ענינים עמוקים אלו. והדברים ראויים למי שאמרן, מאירים את העינים ומשמחים את הלב.

ברכתינו נתונה למע"כ שיזכה להגביר חיילים לתורה ולהגדיל תורה ולהאדירה, ויתבררן מיליה בי מדרשא, ויתברך בכל מילי דמיטב מתוך בריאות והרחבת הדעת ואושר אמיתי וכטו"ס.

הכו"ח לכבודה של תורה

פנחס פרנקיל

יצחק דזימיטרובסקי

מרדכי אהרן שיינברגר
מראשי כולל שומרי החומות
בתי הונגרים 257 טל: 5829191-02

ב"ה ניסן תשס"ז

שמח ליכי ותגל נפשי בראותי מעשי ידיו להתפאר של מעלת כבוד
נכדי חביבי הרב הגאון המפואר, יראתו קודמת לחכמתו, דרופתקי
דאורייתא חריף ובקי טובא וכו' מוה"ר כש"ת רבי פנחס מנחם
ליפשיץ שליט"א, ה"ה ספר "הצ'ק בהלכה", והוא ת"ל מעשה אומן
לברר ולפרש דיני צ'קים ודומיהם על כל פרטיהם, באשר לא היה
שכיח דבר זה בדורות הקודמים ולא נתברר דיניהם בבית המדרש,
ועתה חקר וירד למצולות דברי הפוסקים בדיני שטרות וכתב-יד
לדמות מילתא למילתא, דבר דיבור על אופן, לבנות יצירה חדשה
ומופלאה זו, קנקן חדש מלא ישן, אשר כל כולה בנויה וחצובה מדברי
רבותינו השו"ע ונו"כ בשילוב דברי פוסקי דורנו שליט"א.

וכבר איתמחי גברא ופקיע שמיה בהיכלי התורה בספריו הקודמים
בבירור הלכתא דא.

ובכן בודאי יהיה לתועלת רבה ליושבים על מדין בבירור שמעתתא דא
כשלחן ערוך, וכן ימצאו בו דברי חפץ כל הני דגרסי בדיני ממונות
החמורים.

ברכתי כי חפץ ה' בידו יצליח להוסיף עוד מתנובות פריו בבינתו
הרחבה להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך עושר והרחבת הדעת וכל
הטוב, ונוכה לראות בקרוב בישועתן של ישראל בביאת גוא"צ בבנין
ביהמ"ק, ומלאה הארץ דיעה את ה' וכו'.

פברית: חומת זכרון התורה וזמניה

צביה אהרן
מרדכי אהרן שיינברגר

פתח דבר

בשיר וקול תודה אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה, על כל חסדו אשר גמלני מעודי עד היום הזה, וזיכני לישב באהלה של תורה ולערוך ללקט ולבאר ספרנו זה "הצ'ק בהלכה - ודיני כרטיסי אשראי ועסקי בנק".

מבנהו וייעודו של ספר זה

מטרת הספר הוא לרכז למקום אחד כל סוגי השאלות ההלכתיות והמעשיות שנתחדשו בימינו בענייני המסחר והעסקים ואמצעי התשלום הנהוגים כיום שהם: שטרות וצ'קים, כרטיסי אשראי והעברות בנק, חברה בע"מ ומניות, כרטיסיות ותלושי קנייה ודומיהן, באשר למעמדן ההלכתי ישנם השלכות רבות ומגוונות בכל מקצועות ההלכה הן בענייני חו"מ והן בענייני רבית וכדו', שהם נוגעים בחיי הפרט ובחיי המסחר יום יום, והציבור אינו מודע לשאלות ההלכתיות השונות שיש לשים לב כדי לימנע מליכשל באיסורי תורה.

עבודה מורכבת ואחראית היא זו, שכן הצ'קים, כרטיסי האשראי, בנקים, מניות ודומיהם, אינם מושג הלכתי, אלו הם פרי תוצר של המסחר המתקדם בזמנינו שנועד לזרז ולקצר הליכים ולבנות אמצעי תשלום נוחים ובטוחים שתהא סמיכות דעת שלימה, עלינו למצוא את היסודות ההלכתיים להנהל והמציאות המעשית הנהוג בזמנינו.

לשם כך הבאתי בתחילת כל פרק וכל נושא את עיקרי הדינים המובא בדברי הפוסקים לגבי שטרי חוב, וכן מה שדנו הפוסקים בדיני שטרות שונים שהיו נהוגים כאמצעי תשלום [שטרי הלמוכ"ז והממרני ודומיהם, ראה להלן במבוא], ולאור זה השוויתי בדינים אלו לגבי צ'קים ושאר אמצעי התשלום וסוגי השטרות הנהוגים בזמנינו.

מובן מאליו הצורך הנחוץ והדגש המיוחד להביא מדברי מאורי פוסקי זמנינו שהביעו דעתם והכרעתם בנידוני הספר [ה"ה הגר"מ פיינשטיין, הגר"י ווייס, הגרש"ז אויערבאך, הגר"י פישר, הגר"נ גשטטנר זצ"ל, ולהבל"ח הגר"ש אלישיב, הגר"ש וואזנער, הגר"נ קרליץ, הגר"מ שטרנבוך, הגר"י בלוי ועוד], שחלקם הופיעו בספריהם וחלקם מפוזרים בקובצים שונים וכן מפי השמועה, ובחלקם אף זכיתי שנהגו בי טובת עין ונשאתי ונתתי בפניהם בשאלות היסודיים בגדרי הצ'קים ושאר אמצעי התשלום והבאתי דבריהם בפנים [ה"ה הגר"י פישר זצ"ל, ולהבל"ח הגר"ש אלישיב שליט"א, הגר"מ שפרן והגר"נ נוסבוים שליט"א ועוד]. עם זאת השתדלתי עד כמה שידי מגעת להשוות ולדמות לדבריהם מדברי הפוסקים השו"ע ונו"כ וספרי השו"ת.

זה עידן רב שמורגש החסר בספר שירכו ענינים אלה למקום אחד. עם הופעת הספר "באר המשפט" [חידו"ת על הלכות הלואה ושטרות, מחו"ר כולל בית אולפנא דרבינו יוחנן - בית מדרש גבוה להשתלמות בהוראה ודיינות, שי"ל בשנת תש"ס], צירפתי לו בסופו קונטרס "הצ'ק בהלכה"

בו הבאתי בקצרה מדברי הפוסקים בדיני ממרני וצ'קים, הקונטרס עורר הד עצום ונתעוררו שאלות רבות בענינים אלו, נוכחתי לגדל הנחיצות שיש בזה הן לחובשי בית המדרש העוסקים בענינים אלו להלכה ולמעשה והן לאנשים מן השורה, [לתועלת המעינים ראוי לציין שבפתחי חשן חלק י' שיצא לאור בשנת תשס"ז ציין הגר"י בלוי שליט"א לדברים שהבאתי בקונטרס הנ"ל, הציגים מופיעים לפי פרקי וענפי הקונטרס. יש לשים לב שבספרנו זה מופיעים הדברים בפרקים אחרים וגם נתבארו הענינים ביתר ביאור ובתוספת נופך מרובה. כמו"כ בהרבה מקומות בספרנו זה ציינתי לענינים בדיני הממרני שהבאתי בקונטרס הנ"ל, הציון הוא תחת השם קונטרס ה"ב].

וזאת למודעי שהספר נועד כדי להקל על עבודת החיפוש במקורות לדינים אלו, אך אין לסמוך להלכה ללא שאלת פיהם של יושבי על מדין, בפרט בעניני חו"מ וריבית שכל פרט בסיפור העובדא יכול לשנות את הדין. לשם כך אף נקטתי בדרך זו להביא את כל הדיעות בכל נושא שנידון ועפ"י רוב ללא הכרעה ברורה כי לא זו היא מטרת. אלא שבהרבה נידונים הבאתי הוכחות לייסד שיטה מן השיטות [כגון ביסוד גדר הצ'ק כשטר וכדו'] כאשר יראה המעיין. התועלת בהבאת דברי הפוסקים למקום אחד והמו"מ בדבריהם קובעת ברכה לעצמה לעולם התורה והמעשה, ויהא זה שכרי.

לאוהבי הקיצור הבאנו את יסודי הדינים בסעיפים שבגוף הספר דבר דבר על אופן, כאשר לכל דין מצויין בהערה מקורי הדברים, בתוספת מו"מ בביאור והבנת הדברים כדרכה של תורה. כמו"כ חילקנו כל פרק לכמה ענפים כדי לחלק בין סוגי הנידונים שבכל דבר. בכל סעיף הצגנו כותרת שממצה בקצרה הענין הנידון. בתחילת הספר בתוכן הענינים מובאים כותרות הפרקים, הענפים והסעיפים. ובנוסף ערכנו מפתח ערכים לפי סדר הא-ב בסוף הספר.

שלמי תודה

בהדרת ובחרדת קודש אעלה ברכה לראש משביר לעיני העדה ה"ה עט"ר הוד כקש"ת מרן אדמו"ר שליט"א מסטולין קרלין, אשר כל מעייניו נתונים להצלחתו בתורה ובעבודת השי"ת ומאיר עינינו במסילה העולה בית ה'. עתירתנו פני שוכן מעונה שיראה ברכה בעמלו, ויזכה לרב כח ועצמה לישא משא הקודש, עדי ישיב ה' שבות עמו במהרה דידן.

לעת כזאת אעלה ברכת תודתי להעוזרים והמסייעים בכל שלבי עריכת הספר, בראש ובראשונה אודה את ה' שזיכני לחסות בצל הבית הגדול שמגדלין בו תורה ה"ה הכולל המפורסם לתהלה בית אולפנא דרבינו יוחנן, בראשות והכוונת ראשי הכולל מו"ר הגאונים רבי יצחק דזימיטובסקי שליט"א ורבי פנחס פרנקיל שליט"א, המסורים בלו"נ להצלחת כאו"א, וחב אני בהכרת טובה להם, ולכל החבורה האברכים היקרים שחלק גדול מספרנו נתלבן

בדיבוק חברים במו"מ של תורה. כאן המקום להודות למנהלים הדגולים הנושאים בעול זה עשרות שנים להחזקת מקום תורה גדול זה ה"ה הרב שאל יצחק פריינד שליט"א והרב אליהו ברגמן שליט"א. יה"ר שיראו ברכה בעמלם והצלחה ונשיאת חן בכל אשר יפנו.

אסיר תודה הנני לאחד מבחירי החבורה ה"ה הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א [מח"ס "מעשה אומן" ודיין בבית הוראה הישר והטוב] שניאות לעבור על כל תוכן הספר ביסודיות והעלה הערותיו המחכימות בהרבה ענינים. כמו"כ אודה לרומע"כ גיסי המפו' יקר שבערכין ה"ה הג"ר שלום מרדכי הלוי סגל שליט"א [מח"ס "משכן שלום" ודיין בבי"ד דהגר"נ קרליץ שליט"א] שהאיר עיני בענינים הסבוכים כיד ה' הטובה עליו.

כן אשא ברכה לידידי וריעי מותיקי לומדי הכולל ה"ה הג"ר משה אורי מרק שליט"א שהיה לי לעינים בתשו"ח ומאור פנים בליבון הענינים הנידונים בספר. וכן לידידי האי גברא רבה הג"ר פנחס רוזנבוים שליט"א [מח"ס אסוקי שמעתא] שהקדיש הרבה מזמנו לבירורי דברים וענינים עמוקים. גם אודה לידידי מחשובי לומדי הכולל ה"ה הג"ר אפרים פישל הלוי סגל שליט"א על עזרתו הרבה בתשו"ח ובלונ"ח. ואזכיר לברכה לרומע"כ הג"ר יחזקאל ליגדר שליט"א [מו"צ בהעדה החרדית פעה"ק ירושת"ו ורו"כ להוראה עץ חיים ביתר עילית] שעבר על פרקים ז-ח בדיני רבית והעיר הערות מחכימות.

תודתי נתונה לידידי הדגול ר' ישראל רייכמן שליט"א [לשעבר סגן מנהל בבנק] שנעזרתי רבות על ידו בבירור הנוהל הבנקאי בכל פרטיו, והנאני מידיעותיו הרחבות והמקיפות. וכן לידידי הרב שלום צבי דים שליט"א 'בעל עימוד המהודר' שעמל להוציא מתח"י דבר נאה ומתוקן.

אזכיר לברכה למנהלי מרכז המוסדות המפוארים הבית הגדול שמגדלים בו לגיונות לגיונות של ת"ח ועובדי השם, ה"ה ממלכת התורה והחסידות קרלין סטולין אשר מעודי גודלתי וחונכתי בין כותליו. כה יתן ה' וכה יוסיף להרבות ולהרחיב גבולם בתלמידים, ובכל אשר יפנו יצליחו.

ברכה מיוחדת לידידי הדגול הרב דוד אריה שפר שליט"א מנהל מוסדות בית אשר קרלין סטולין ברמות, וגבאי ביהמ"ד בית יעקב קרלין סטולין רמות, שמהווה לאכסניא ללומדי הכולל זה עשרות שנים, ואינו חוסך במאמצים לשפר את תנאי הלימוד והאמצעים הדרושים לכך, ובמיוחד לטובת ספרנו זה. יה"ר שיראה ברכה בעמלו להגדיל תורה ולהאדירה כחפצו הזך, ויזכה למלא חופניים נחת והצלחה בכל דרכיו.

יעמדו על הברכה כל העוזרים והמסייעים בנדיבות לבם להוצאת הספר, ונטלו חלק במצוה גדולה וחשובה זו שהקדן קיימת לעולם הבא, ואוכלין מפירותיה בעולם הזה. יתן ה' ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויראו עולמם בחייהם במילוי כל משאלותיהם לטובה ולברכה.

ישא ברכה מאת ה' ידידי וריעי הסופר הדגול הרב טוביה פריינד שליט"א, חבר מערכת אוצר הפוסקים, ומחבר סדרת הספרים מועדים לשמחה, שלמי מועד, ושלמי שמחה, שנהניתי ממנו רבות בעצה ובתושיה, תהא ברכת ה' עימו להצלחה בכל אשר לו, ולזכות את הרבים במפעליו הכבירים.

תיכף לתלמידי חכמים ברכה, ה"ה מוח"ז מגדולי יקירי קרתא דשופריא ומנקיי הדעת שבה ה"ה הגה"צ רבי מרדכי אהרן שיינברגר שליט"א מראשי כולל שומרי החומות, שמאציל תמיד מהודו הרם עלינו, וזירזני ועודדני להוציא הספר לאור, ונטל חלק בסיוע של ממש להשלמת והוצאת הספר. יאריך ה' ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים מתוך נחת והרחבה, עוד ינוב בשיבה דשן ורענן, ורבים יהנו לאורו.

בכבוד ובמורא הומה לבי ברגשי תודה והוקרה להורי הדגולים וחשובים, ה"ה א"מ הרה"ח מו"ה רבי אברהם מאיר ליפשיץ שליט"א, וזוג' הצוה"ח א"מ תליט"א, אשר גדלוני על ברכי התורה, וידם וליבם נטויה לראות בהצלחתינו. יאריך ה' ימיהם בטוב ובנעימים, ויזכו לרוות נחת מכל יוצ"ח מתוך בריאות ושמחה, עדי ישמע קול מבשר על ההרים.

חובה נעימה לי להודות ולהזכיר לברכה למו"ח הדגול ה"ה הגה"ח רבי חיים יצחק ברים שליט"א וזוג' הצוה"ח חמותי תליט"א, אשר עזרוני רבות כל השנים בתשו"ח ובלונ"ח ועוד ידם נטויה כיד ה' הטובה. יזכו לרוות מלא חופניים נחת מכל יוצ"ח ולכל מילי דמיטב. קובעת ברכה לעצמה נו"ב הצוה"ח תליט"א שבעזרתה וסיועה הגעתי עד הלום. ברך ה' חילה ופועל ידה תרצה, יתן ה' שתשרה ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו, ונזכה לגדל צאצאינו היקרים על מבועי התורה, היראה והחסידות, מתוך בריאות ושמחה, נחת והרחבה, וימלא ה' משאלות לבינו לטובה, טוב וחסד ירדפנו כל ימי חיינו אמן.

ואשא תפילה לפני רבון כל העולמים, שאזכה לומר מילי דמתקבל בבי מדרשא, ואמצא חן בעיני אלוקים ואדם, ולחסות בבית ה' כל ימי חיי, ליהנות מזיו נועם התורה ועמלה, עדי יבוא ינון לבשרינו על גאולתינו ופדות נפשינו בקרוב בימינו.

י"א כסלו תשע"ב לפ"ק

פנחס מנחם בלאאמו"ר אברהם מאיר ליפשיץ

פה עיה"ק ירושלים תובב"א

פתח דבר

בשיר וקול תודה אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה, על כל חסדו אשר גמלני מעודי עד היום הזה, וזיכני לישב באהלה של תורה ולערוך ללקט ולבאר ספרנו זה "הצ'ק בהלכה - ודיני כרטיסי אשראי ועסקי בנק".

מבנהו וייעודו של ספר זה

מטרת הספר הוא לרכז למקום אחד כל סוגי השאלות ההלכתיות והמעשיות שנתחדשו בימינו בענייני המסחר והעסקים ואמצעי התשלום הנהוגים כיום שהם: שטרות וצ'קים, כרטיסי אשראי והעברות בנק, חברה בע"מ ומניות, כרטיסיות ותלושי קנייה ודומיהן, באשר למעמדן ההלכתי ישנם השלכות רבות ומגוונות בכל מקצועות ההלכה הן בענייני חו"מ והן בענייני רבית וכדו', שהם נוגעים בחיי הפרט ובחיי המסחר יום יום, והציבור אינו מודע לשאלות ההלכתיות השונות שיש לשים לב כדי לימנע מליכשל באיסורי תורה.

עבודה מורכבת ואחראית היא זו, שכן הצ'קים, כרטיסי האשראי, בנקים, מניות ודומיהם, אינם מושג הלכתי, אלו הם פרי תוצר של המסחר המתקדם בזמנינו שנועד לזרז ולקצר הליכים ולבנות אמצעי תשלום נוחים ובטוחים שתהא סמיכות דעת שלימה, עלינו למצוא את היסודות ההלכתיים להנהול והמציאות המעשית הנהוג בזמנינו.

לשם כך הבאתי בתחילת כל פרק וכל נושא את עיקרי הדינים המובא בדברי הפוסקים לגבי שטרי חוב, וכן מה שדנו הפוסקים בדיני שטרות שונים שהיו נהוגים כאמצעי תשלום [שטרי הלמוכ"ז והממרני ודומיהם, ראה להלן במבוא], ולאור זה השוויתי בדינים אלו לגבי צ'קים ושאר אמצעי התשלום וסוגי השטרות הנהוגים בזמנינו.

מובן מאליו הצורך הנחוץ והדגש המיוחד להביא מדברי מאורי ופוסקי זמנינו שהביעו דעתם והכרעתם בנידוני הספר [ה"ה הגר"מ פיינשטיין, הגרי"י ווייס, הגר"ש אויערבאך, הגרי"י פישר, הגר"נ גשטטנר זצ"ל, ולהבל"ח הגרי"ש אלישיב, הגר"ש וואזנער, הגר"נ קרליץ, הגר"מ שטרנבוך, הגר"י בלוי ועוד], שחלקם הופיעו בספריהם וחלקם מפוזרים בקובצים שונים וכן מפי השמועה, ובחלקם אף זכיתי שנהגו בי טובת עין ונשאתי ונתתי בפניהם בשאלות היסודיים בגדרי הצ'קים ושאר אמצעי התשלום והבאתי דבריהם בפנים [ה"ה הגרי"י פישר זצ"ל, ולהבל"ח הגרי"ש אלישיב שליט"א, הגר"מ שפרן והגר"נ נוסבוים שליט"א ועוד]. עם זאת השתדלתי עד כמה שירי מגעת להשוות ולדמות לדבריהם מדברי הפוסקים השו"ע ונו"כ וספרי השו"ת.

זה עידן רב שמורגש החסר בספר שירכו ענינים אלה למקום אחד. עם הופעת הספר "באר המשפט" [חידו"ת על הלכות הלואה ושטרות, מחו"ר כולל בית אולפנא דרבינו יוחנן - בית מדרש גבוה להשתלמות בהוראה ודיניות, שי"ל בשנת תש"ס], צירפתי לו בסופו קונטרס "הצ'ק בהלכה"

בו הבאתי בקצרה מדברי הפוסקים בדיני ממרני וצ'קים, הקונטרס עורר הד עצום ונתעוררו שאלות רבות בענינים אלו, נוכחתי לגודל הנחיצות שיש בזה הן לחובשי בית המדרש העוסקים בענינים אלו להלכה ולמעשה והן לאנשים מן השורה, [לתועלת המעינים ראוי לציין שבפתיח חשן חלק י' שיצא לאור בשנת תשס"ז ציין הגר"י בלוי שליט"א לדברים שהבאתי בקונטרס הנ"ל, הציונים מופיעים לפי פרקי וענפי הקונטרס. יש לשים לב שבספרנו זה מופיעים הדברים בפרקים אחרים וגם נתבארו הענינים ביתר ביאור ובתוספת נופך מרובה. כמו"כ בהרבה מקומות בספרנו זה ציינתי לענינים בדיני הממרני שהבאתי בקונטרס הנ"ל, הציון הוא תחת השם קונטרס ה"ב].

וזאת למודעי שהספר נועד כדי להקל על עבודת החיפוש במקורות לדינים אלו, אך אין לסמוך להלכה ללא שאלת פיהם של יושבי על מדין, בפרט בעניני חו"מ וריבית שכל פרט בסיפור העובדא יכול לשנות את הדין. לשם כך אף נקטתי בדרך זו להביא את כל הדיעות בכל נושא שנידון ועפ"י רוב ללא הכרעה ברורה כי לא זו היא מטרת. אלא שבהרבה נידונים הבאתי הוכחות לייסד שיטה מן השיטות [כגון ביסוד גדר הצ'ק כשטר וכדו'] כאשר יראה המעיין. התועלת בהבאת דברי הפוסקים למקום אחד והמו"מ בדבריהם קובעת ברכה לעצמה לעולם התורה והמעשה, ויהא זה שכרי.

לאוהבי הקיצור הבאנו את יסודי הדינים בסעיפים שבגוף הספר דבר דבר על אופן, כאשר לכל דין מצויין בהערה מקורי הדברים, בתוספת מו"מ בביאור והבנת הדברים כדרכה של תורה. כמו"כ חילקנו כל פרק לכמה ענפים כדי לחלק בין סוגי הנידונים שבכל דבר. בכל סעיף הצגנו כותרת שממצה בקצרה הענין הנידון. בתחילת הספר בתוכן הענינים מובאים כותרות הפרקים, הענפים והסעיפים. ובנוסף ערכנו מפתח ערכים לפי סדר הא-ב בסוף הספר.

שלמי תודה

בהדרת ובחרדת קודש אעלה ברכה לראש משביר לעיני העדה ה"ה עט"ר הוד כקש"ת מרן אדמו"ר שליט"א מסטולין קרלין, אשר כל מעייניו נתונים להצלחתנו בתורה ובעבודת השי"ת ומאיר עינינו במסילה העולה בית ה'. עתירתנו פני שוכן מעונה שיראה ברכה בעמלו, ויזכה לרב כח ועצמה לישא משא הקודש, עדי ישיב ה' שבות עמו במהרה דידן.

לעת כזאת אעלה ברכת תודתי להעוזרים והמסייעים בכל שלבי עריכת הספר, בראש ובראשונה אודה את ה' שזיכני לחסות בצל הבית הגדול שמגדלין בו תורה ה"ה הכולל המפורסם לתהלה בית אולפנא דרבינו יוחנן, בראשות והכוונת ראשי הכולל מו"ר הגאונים רבי יצחק דזימיטובסקי שליט"א ורבי פנחס פרנקל שליט"א, המסורים בלו"נ להצלחת כאו"א, וחב אני בהכרת טובה להם, ולכל החבורה האברכים היקרים שחלק גדול מספרנו נתלבן

בדיבוק חברים במו"מ של תורה. כאן המקום להודות למנהלים הדגולים הנושאים בעול זה עשרות שנים להחזקת מקום תורה גדול זה ה"ה הרב שאול יצחק פריינד שליט"א והרב אליהו ברגמן שליט"א. יה"ר שיראו ברכה בעמלם והצלחה ונשיאת חן בכל אשר יפנו.

אסיר תודה הנני לאחד מבחירי החבורה ה"ה הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א [מח"ס "מעשה אומן" ודיין בבית הוראה הישר והטוב] שניאות לעבור על כל תוכן הספר ביסודיות והעלה הערותיו המחכימות בהרבה ענינים. כמו"כ אודה לרומע"כ גיסי המפו' יקר שבערכין ה"ה הג"ר שלום מרדכי הלוי סגל שליט"א [מח"ס "משכן שלום" ודיין בבי"ד דהגר"נ קרליץ שליט"א] שהאיר עיני בענינים הסבוכים כיד ה' הטובה עליו.

כן אשא ברכה לידידי וריעי מותיקי לומדי הכולל ה"ה הג"ר משה אורי מרק שליט"א שהיה לי לעינים בתשו"ח ומאור פנים בלבון הענינים הנידונים בספר. וכן לידידי האי גברא רבה הג"ר פנחס רוזנבוים שליט"א [מח"ס אסוקי שמעתתא] שהקדיש הרבה מזמנו לבירורי דברים וענינים עמוקים. גם אודה לידידי מחשובי לומדי הכולל ה"ה הג"ר אפרים פישל הלוי סגל שליט"א על עזרתו הרבה בתשו"ח ובלונ"ח. ואזכיר לברכה לרומע"כ הג"ר יחזקאל לינדר שליט"א [מו"צ בהעדה החרדית פעה"ק ירושת"ו ורו"כ להוראה עץ חיים ביתר עילית] שעבר על פרקים ז-ח בדיני רבית והעיר הערות מחכימות.

תודתי נתונה לידידי הדגול ר' ישראל רייכמן שליט"א [לשעבר סגן מנהל בבנק] שנעזרתי רבות על ידו בבירור הנוהל הבנקאי בכל פרטיו, והנאני מידיעותיו הרחבות והמקיפות. וכן לידידי הרב שלום צבי דים שליט"א 'בעל עימוד המהודר' שעמל להוציא מתח"י דבר נאה ומתוקן.

אזכיר לברכה למנהלי מרכז המוסדות המפוארים הבית הגדול שמגדלים בו לגיונות לגיונות של ת"ח ועובדי השם, ה"ה ממלכת התורה והחסידות קרלין סטולין אשר מעודי גודלתי וחונכתי בין כותליו. כה יתן ה' וכה יוסיף להרבות ולהרחיב גבולם בתלמידים, ובכל אשר יפנו יצליחו.

ברכה מיוחדת לידידי הדגול הרב דוד אריה שפר שליט"א מנהל מוסדות בית אשר קרלין סטולין ברמות, וגבאי ביהמ"ד בית יעקב קרלין סטולין רמות, שמהווה לאכסניא ללומדי הכולל זה עשרות שנים, ואינו חוסך במאמצים לשפר את תנאי הלימוד והאמצעים הדרושים לכך, ובמיוחד לטובת ספרנו זה. יה"ר שיראה ברכה בעמלו להגדיל תורה ולהאדירה כחפצו הזך, ויזכה למלא חופניים נחת והצלחה בכל דרכיו.

יעמזו על הברכה כל העוזרים והמסייעים בנדיבות לבם להוצאת הספר, ונטלו חלק במצוה גדולה וחשובה זו שהקרן קיימת לעולם הבא, ואוכלין מפירותיה בעולם הזה. יתן ה' ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויראו עולמם בחייהם במילוי כל משאלותיהם לטובה ולברכה.

ישא ברכה מאת ה' ידידי וריעי הסופר הדגול הרב טוביה פריינד שליט"א, חבר מערכת אוצר הפוסקים, ומחבר סדרת הספרים מועדים לשמחה, שלמי מועד, ושלמי שמחה, שנהניתי ממנו רבות בעצה ובתושיה, תהא ברכת ה' עימו להצלחה בכל אשר לו, ולזכות את הרבים במפעליו הכבירים.

תיכף לתלמידי חכמים ברכה, ה"ה מוח"ז מגדולי יקירי קרתא דשופריא ומנקיי הדעת שבה ה"ה הגה"צ רבי מרדכי אהרן שיינברגר שליט"א מראשי כולל שומרי החומות, שמאציל תמיד מהודו הרם עלינו, וזירזני ועודדני להוציא הספר לאור, ונטל חלק בסיוע של ממש להשלמת והוצאת הספר. יאריך ה' ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים מתוך נחת והרחבה, עוד ינוב בשיבה דשן ורענן, ורבים יהנו לאורו.

בכבוד ובמורא הומה לבי ברגשי תודה והוקרה להורי הדגולים וחשובים, ה"ה א"מ הרה"ח מו"ה רבי אברהם מאיר ליפשיץ שליט"א, וזוג' הצוה"ח א"מ תליט"א, אשר גדלוני על ברכי התורה, וידם וליבם נטויה לראות בהצלחתינו. יאריך ה' ימיהם בטוב ובנעימים, ויזכו לרוות נחת מכל יוצ"ח מתוך בריאות ושמחה, עדי ישמע קול מבשר על ההרים.

חובה נעימה לי להודות ולהזכיר לברכה למו"ח הדגול ה"ה הגה"ח רבי חיים יצחק ברים שליט"א וזוג' הצוה"ח חמותי תליט"א, אשר עזרוני רבות כל השנים בתשו"ח ובלונ"ח ועוד ידם נטויה כיד ה' הטובה. יזכו לרוות מלא חופניים נחת מכל יוצ"ח ולכל מילי דמיטב. קובעת ברכה לעצמה נו"ב הצוה"ח תליט"א שבעזרתה וסיועה הגעתי עד הלום. ברך ה' חילה ופועל ידה תרצה, יתן ה' שתשרה ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו, ונזכה לגדל צאצאינו היקרים על מבועי התורה, היראה והחסידות, מתוך בריאות ושמחה, נחת והרחבה, וימלא ה' משאלות לבינו לטובה, טוב וחסד ירדפנו כל ימי חיינו אמן.

ואשא תפילה לפני רבון כל העולמים, שאזכה לומר מילי דמתקבל בבי מדרשא, ואמצא חן בעיני אלוקים ואדם, ולחסות בבית ה' כל ימי חיי, ליהנות מזיו נועם התורה ועמלה, עדי יבוא ינון לבשרינו על גאולתינו ופדות נפשינו בקרוב בימינו.

י"א כסלו תשע"ב לפ"ק

פנחס מנחם בלאאמו"ר אברהם מאיר ליפשיץ

פה עיה"ק ירושלים תובב"א

מבוא

התפתחות השימוש בצ'קים, כרטיסי אשראי ועסקי בנק

בבואנו למצוא מקור ודוגמא בדברי הפוסקים הקדמונים למהות הצ'קים הנהוגים בימינו, אנו מוצאים את שטר ה"ממרני" שהיה נהוג מלפני כארבע מאות שנה, ודנו בו הפוסקים בהרבה פרטי דינים. מהנכון להביא סקירה קצרה על מהות שטר ה"ממרני" ודומיו, כדי לבדוק עד כמה ניתן להשוות את הצ'ק לעומתו.

סוגי השטרות השונים ומהותם

טרם שהונהג השימוש בצ'קים ועסקאות הנעשים דרך הבנק, היה נהוג להשתמש בשטר ה"ממרני" המוזכר בפוסקים [תיאורו ראה להלן], הסיבה שהנהיגו שטר זה היא מאותה סיבה שהנהיגו השימוש כיום בצ'קים. והוא כדי שלא יצטרכו לטלטל סכומי כסף בדרכים ולהסתכן באבידתם [בפרט בתקופה הנ"ל שהמטבעות היו ממטילי כסף וזהב]. עם הנהגת שטר הממרני הרויחו שנטלו ליריד שטר בעלמא. ובמקום שהתשלום יהא במטבעות היה מוסר לתשלום שטר ממרני שזהו התחייבות של החותם [הקונה] לשלם את הסכום הנקוב בשטר [כעין שנהוג כיום בתשלום בצ'קים].

זאת ועוד מכיון שחיי המסחר בנויים על בסיס של השקעות בסכומים נכבדים בקניית סחורות וכדומה, שבמשך הזמן מצליחים לכסות את ההשקעה וליטול ריוח בצידו, ולרוב היו נוהגים ליטול סחורה באשראי על בסיס אימון הדדי, והיו מוסרים שטר חוב על סכום הקניה, מחמת חוסר במעות מזומנים. נמצא שהרויחו בזה אשראי לתקופה מסויימת [כמו שנהוג כיום בצ'קים מאוחרים].

ועל כן היה נחוץ להנהיג שטר חוב מיוחד שיוכל להימסר מיד ליד, בלא כל ההגבלות שיש במכירת שטר חוב רגיל. שכן בשט"ח רגיל מבואר בגמ' בבא בתרא [דף עו] ששט"ח נמכר **בכתיבה ומסירה**, דהיינו: כשראובן הלוח מעות לשמעון, ושמעון כתב לו שטר לויתי מראובן כו"כ, א"כ כשראובן רוצה למכור שט"ח זה ללוי שיקנה זכות הגבייה משמעון, עליו למסור את גוף השט"ח ליד לוי הקונה, והוא קנין **מסירה** [י"א שצריך למסור מיד ליד וי"א דסגי בהקנאה מדעת מקנה כמבואר בס"י סו סעיף ט], ובנוסף צריך קנין **כתיבה** שיכתוב לו ג"כ **"קני לך איהו וכל שעבודיה"** כמבואר פרטי הדין וטעמו בחו"מ [סי' סו, וראה בזה להלן פרק ד].

שימוש בשט"ח רגיל בעסקים ומסחרים גרמו להגבלות בחיי מסחר תקין, שכן אם קנה אחד ביריד סחורה מסויימת ומסר עליה שט"ח על ההתחייבות הכספית, הרי מקבל השטר [דהיינו מוכר הסחורה] לא היה יכול להעביר שט"ח זה לאחרים, רק בכפוף להגבלות הנ"ל [כמו"כ ישנם פרטים נוספים כגון שמוכר השטר יכול למחול והקונה יפסיד]. ולכן הנהיגו להשתמש בשטר ממרני, שבסיסו הוא שהחתום מתחייב לכל מוציא כתב זה. שטר כזה נמכר במסירה בלבד ללא כתיבה, זאת ועוד מוכר השטר אינו יכול למחול ללוה. וכך היתה אפשרות להעביר השטר בנקל מסוחר אחד למשנהו, עד שבא לידי גבייה מהחתום על השטר. אלא שהוסיפו ג"כ וקבעו דינים מיוחדים בשט"ח זה, ואלמוהו שלא יוכלו לטעון עליו פרעתי, בשונה מבשטר בכת"י רגיל דנקטינן שיכול לומר פרעתי [עי' סי' סט סעיף ב.]. כמו"כ בשטר הממרני קבעו לעשותו בצורה מיוחדת שהחתימה היא מעבר לדף, ועוד הרבה דינים ותקנות.

לתועלת המעיינים נביא כאן נוסח של שטרי ממרני
שהובא בספר השטרות [עמ' 215] ובשו"ת צ"צ [סי' י]

<p>ממרני (לא משלם) שטר חזק על האגף. על סך ז' מאה ר"ל (ריב"ל). אט"נ י"א אלו גמ"ז אפ"ק. ואין פרעון ימה על ה' שלם</p>	<p>משלם ש"א כה על האגף מוצר אצל מסך מאה כהנ"ט ב"מ פרעון אר"א נסן שלם לז' אפ"ק</p>
<p>משה בן יוסף</p>	<p>יוסף בן משה</p>

החתימה מעבר לדף כנגד הסכום

סוג שטר זה היה נהוג בכל המדינות ומופיע לראשונה בלבוש ובסמ"ע [ח"מ סימן מח]. אלא שבמשך השנים נתנו לזה שמות שונים, כגון באיטליה וטורקיה היה נקרא "שטר קאמביו" [שטר חליפין באיטלקית], שטר זה הוזכר בהרבה מספרי השו"ת ראה מהרשד"ם [ח"א יו"ד סי' רכא], ריב"ש [סי' שח] ובשו"ע יו"ד [סי' קעג סעיף יח] בפתחי תשובה [שם סק"י], מהרי"ט [יו"ד סי' לח] ועוד תשובות רבות. [המהדיר בשו"ת ר' יהוסף מליריאה סי' מז מציין לכמה מקורות שדנו במהות שטר הקאמביו, והגם שמשמע שהוא שטר לביטוח סחר ימי, מ"מ בספרים הנ"ל מבואר שפירושו הוא: שטר חליפין, אלא ששימש הרבה לסחר ימי].

בפוסקים שחיו במדינות נוספות מוזכר שטר כזה בשם: "חילוף-כתב" [ובר"ת קראוהו ח"כ] שענינו מורה על היותו שטר שמתחלף מיד ליד, ובגליציה קראוהו שטר ה"טראטע" או "וועקסיל", והוזכרו שטרות אלו רבות בספרי המשיבים מאותה תקופה [נודע ביהודה, דברי חיים, מהרש"ם ועוד].

בקונטרס הצ'ק בהלכה שהדפסתי בסוף ספר **באר המשפט** הארכתי והבאתי מדברי הפוסקים וספרי השו"ת בהשתלשלות שטר הממרני ושאר סוגי השטרות ופרטי דיניהם, כמו"כ בנספח לקוני הנ"ל הביא ידידי הדגול הג"ר **יחיאל גולדהבר** שליט"א [מח"ס מנהגי הקהילות ורו"כ דגל ירושלים] סקירה מקיפה על מקור השם לשטר הממרני, ועל תקנות הקהילות בזה. במסגרת ספרנו זה אין המקום להאריך בזה. הבאנו בפנים הספר בכל ענין על מקומו את דברי הפוסקים שדנו בשטר הממרני לדמות לדני הצ'ק בימינו.

לפנינו [בעמוד הבא] מובא העתק משטר **ממרני** אוטנטי מלפני כשלש מאות שנה בהלואה שניתנה בהיתר עיסקא [כשהריבית היא 12 אחוז לשנה], מעניין לציין כמה אנדוקטות כדלהלן:

השטר נכתב ללא שם המלוה אלא למוכ"ז, וחתימת הלוח אמורה להופיע מעבר לדף כנהוג בשטר זה, [כפי הנראה שטר זה הוכן לצורך הלואה, ולבסוף לא נעשה בו שימוש שכן אין בו חתימת הלוח, מסיבה זו אכן השטר שרד, כי שטר רגיל מיועד ליקרע לאחר פרעונו].

בנוסף לכך הוסיפו לכתוב מסירת כח למלוה לגבות ולנגוש בכל דרך אפשרית והלוח מוחל כל זכות שיש לו בערכאות, כמו"כ ישנה התחייבות מיוחדת לא לדחות זמן הפרעון.

מעניין לציין שזמן תאריך ההלואה [שעפ"ז נקבע זמן הפרעון] אינו מופיע כאן על פני השטר ונכתב מאחורי השטר ביחד עם החתימה, וזאת בניגוד להמבואר בפוסקים שהזמן נכתב על פני השטר ורק החתימה מעל"ד, וכלשון הלבוש שהביאו הסמ"ע [בסי' מח]: "בענין כתיבת הממרנו"ת שנוהגין בהן בזמן הזה דכתב שם דצריך שיהא סך וזמן פרעון כתוב בהיפוך הדף נגד חתימתו ממש". ומבואר שהסכום וזמן הפרעון נכתבים באותו צד ורק החתימה מעל"ד.

עוד יש לציין במה שנכתב בשטר: "ושטר זה יהא בתוקפו עד שיוקרע בקרע ב"ד או עד דנכתב עליו תברא" ומבואר שמועיל שובר על שטר כזה, וזאת בניגוד להמבואר בש"ך [סי' נ סק"ז] שאין מועיל שום שובר משום אדם על שטר למוכ"ז שהרי יתכן שהשטר נמכר לאחר. וצריך לומר שהכוונה שיכתבו שובר על גוף השטר מאחוריו כנגד הכיתוב, שאז הוא שטר עם שוברו בצידו וכמבואר בש"ך [שם].

כפי הנראה לפנינו ההלואה היתה מיועדת להיות מחתן לחותנו. ונכתב מאחורי השטר שזמן הפרעון של כל הקרן והריוח הוא "אלול תפ"ד. לפני כן במשך שנתיים כל חצי שנה ישלם חלק הריוח שעלה [כנכתב בגוף השטר].

ממירני על החמעל"ד מסך חמש מאות זהובים
ריינג' אלף אכסוז' במחיר ממוצע וכו' וכו'
אכסוז' זהב' יהי' מחיר' צד אכסוז' חזק
זו צד נכס' סוף' וכו' וכו' צד אכסוז' חזק
וכו' וכו' וכו' וכו' וכו' וכו' וכו' וכו'
אלף החמ"ח ע"ה חמ"ח וכו' וכו' וכו' וכו'
ואלף חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח
אחמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח
כח"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח
חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח
חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח
חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח חמ"ח

תוכן פני השטר [המילים שבסוגריים הוספו על המקור שנכתב בר"ת כדי להקל על המעיין]:

משמעו[ת] ממירני על החמעל"ד [החתום מעבר לדף] מסך חמש מאות זהובים ריינג' לשלם לכמוכ"ז [לכל מוציא כתב זה] במעו[ת] מזומנים וכד"ת"נ [וכדין תורה נעשה] מפו[רש] לכמוכ"ז והשט"ז [והשטר זה] יהי' בתוקפו עד שיוקדע בקדע ב"ד או עד דנכתב עליו תברא ונעשה עצה"ה [על צד היתר] עיסקא כתיקון מהר"ם ז"ל שנים עשרה זהובים למאה כל שנה וכבר קבל שכר הטרחתו וכו' וכל חצי שנה מחויב החמע"ל [החתום מעבר לדף] לשלם הרווחי[ם] עפ"י היתר הנ"ל וז"פ [וזמן פרעון] מהיו[ם] משך שני שנים ולזמן הנ"ל רשות ביד מוכ"ז לנגוש בכל כפיו[ת] ונגישו[ת] [להחתו[ם]] מעל"ד בת"כ [בתקיעת כף] בח"ח [בחרם חמור] בשד"א [בשבועה דאורייתא] בפ"מ [בפה מלא] שלא ידחה ז"פ [זמן פרעון] הנ"ל הן על הקרן והן על רווחי[ם] לזמן הנ"ל הן בדי' [בדיני ישראל] והן בדא"ה [בדיני אומות העולם] אצל השררה יר"ה זכו[ת] [ת] שיכול להשיג על כולם מחל החתו[ם] הנ"ל וביטל זכויות שלו מן השררה

ממירני על החמעל"ד מסך 500... לשלם יו"ד אלול תפ"ד הסמוך עם רווחי[ם]... כל חצי שנה צו בצאלן [לשלם]
מקום החתימה]

תוכן גב השטר:

ממירני על חמי שי' מסך 500... לשלם יו"ד אלול תפ"ד הסמוך עם רווחי[ם]... כל חצי שנה צו בצאלן [לשלם]
מקום החתימה]

מעלתו של הצ'ק לעומת שטר הממרני

במאה השנים האחרונות החל להתפשט השימוש בצ'קים ותפס את מקומו של שטר הממרני ודומיו. הסיבה לכך היא שהצ'ק יש לו עדיפות טכנית משטר הממרני, שכן הממרני גבייתו היתה מהחותם בעצמו, וכמובן שהדבר הגביל את סחירותו של השטר שכן היה צורך לבוא לעירו של חותם כדי לגבות השטר [ראה בשו"ת מהר"ם רוטנבורק האחרון, חו"מ סי' יא, בעובדא ששהה אחד יותר מחצי שנה בדאנציג כדי לגבות ועקסיל מהלוה]. משא"כ הצ'ק שגבייתו מצד שלישי שהוא הבנק, תהליך הגבייה היא קלה ובטוחה יותר. ולכן עם התפתחות ענף הבנקאות החל לאחר מכן גם השימוש בצ'קים שהם משוכים על הבנק.

למעשה התייחסות לבנק כבר מצאנו בתשובות קדומות. ראשונה מצינו בשו"ת שי למורא

[סי' מז, לרבי שבתי יונה תלמיד מהר"א ששון והלח"מ, נפ' לפני שע"ה] שנשאל על אחד שציוה לתת חלק ממעותיו בבאנקו שבוינציה לעשר שנים, ודנו אם חייבים לפרוע המסים על מעות אלו עי"ש. ובשו"ת משפט צדק [ח"א סי' יט, לרבי מאיר מלמד, נו"נ עם הרש"ך והרח"ש, תשו' משנת שס"ה] דן בשאלה זו עצמה עי"ש, וכן בשו"ת משפטים ישרים [ח"א סי' יג, לרבי שלמה חסון, תשו' משנת תי"ג] דן ג"כ בשאלה הנ"ל, וראה גם בשו"ת מהרש"ך [ח"ב סי' מו].

אמנם למרות הכל עדיין לא התפשט השימוש בצ'קים והבנקים שימשו בעיקר להפקדת

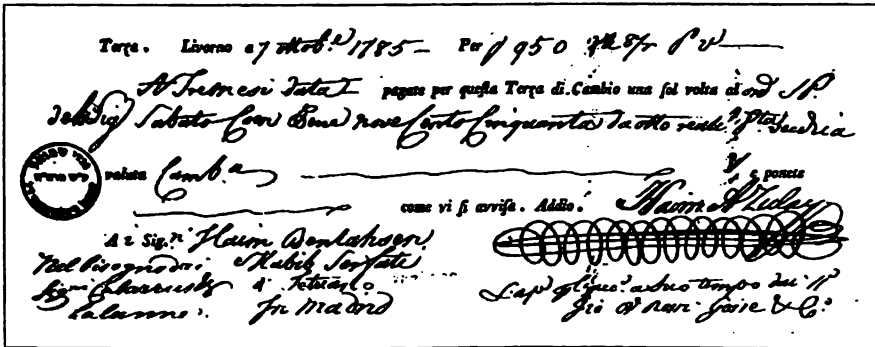
כספים לעיסקא. מעניין לציין שמצינו לראשונה התייחסות מפורשת לצ'ק שגבייתו בבנק בשו"ת זבחי צדק [להגרע"ב סומך ראש רבני בבל, נפ' תרמ"ט, סימנים נז-נט] שדן בגביית צ'ק בשבת עי"גוי וכן בדיני רבית בזה ע"ש, ומדבריו עולה שהיה נהוג כבזמנינו שצ'ק מועבר מיד ליד בהסבה: "ראובן היה לו צ'ק על הבנק פלוני דהיינו שהבנק הנזכר צריך ליתן לו כו"כ מעות וכו', ודרך הוא בכל הצ'קים שבעולם שאעפ"י שכתובה הצ'ק בשם אחר אם רוצה ליתנה בשם אחר יכתוב על הפולזה הנז' שזה המעות תתנו אותה לפלוני וילך פלוני הנז' ויקח אותה מהבנק הנז' ואם ילך הראשון שהיתה כתובה הצ'ק בשמו כדי ליקח אותה מהבנק הנז' לא יתנו אותה לו אלא דוקא יתנו לשני" וכו' [ראה גם תצלום השטר מלפני כ-250 שנה שבעמ' הבא].

עם זאת עד לפני כמה עשורים עדיין לא היה נפוץ כ"כ השימוש בצ'ק, תעיד לכך העובדא

שעל נושא הבאנקנאטין [שהם שטרי הכסף] שהחל השימוש בהם לפני כמאתיים שנים מצינו מאות תשובות בספרי השו"ת [ראה בזה להלן פרק ג סעיף ד], ואילו בנושא הצ'קים לא מצינו כמעט מו"מ בזה. וע"כ רוב היסודות יסדנו על שאר סוגי השטרות שדומים לצ'ק, וכמובן ליקטנו מדברי פוסקי דורנו בזה שמפוזרים בהרבה מקומות, וב"ה הגענו ליצירה מקיפה ויסודית בנושא חשוב זה.

חתימת מרן החיד"א על שטר קאמביו

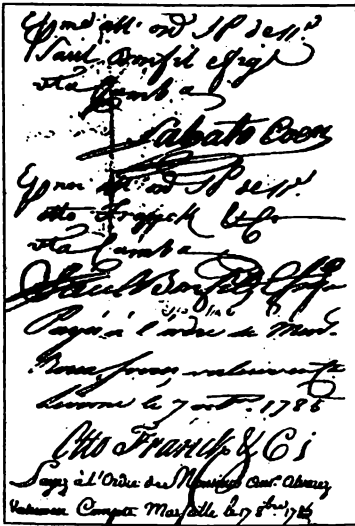
פני השטר

תוכן פני השטר [באיטלקית]:

בליורנו פבר' 1785, לאדונים חיים פנטהוזן וחביב צרפתי, שלמו לפקודת שבתי כהן סך 590 על שטר קאמביו זה, בשטרות כסף אמיתי. על החתום חיים אזולאי

בגב השטר:

שבתי כהן חתום להעברת הזכות לשאול בונפיל, והוא מעבירו לאוטו פרנק, וזה האחרון כותב בצרפתית: שלמו לפקודת בונה פריד, והוא מעבירו לאדון אנטוניו אלורש, באוק' 1785.

גב השטר

מהעובדה שחלק מהכיתוב מודפס, נראה ששטר זה היה מסמך רשמי מקובל. עם זאת הנמענים לתשלום הכסף הם חיים פנטהוזן וחביבי צרפתי, כנראה שהם היו הנפקדים או הבנקאים. והמוטב הראשון הוא שבתי כהן.

בשים לב להעובדה שהשטר נכתב בפבר' ונתגלגל מיד ליד [ארבעה אנשים] עד אוקטו', אנו למדים על סחירותו של השטר.

תצלום השטר נתפרסם לראשונה בקונטרס ה"ב [שנדפס בסו"ס באר המשפט י-ם תש"ס, עמ' ה]. השטר פוענח ע"י הר' אברהם אוריאל הי"ו.

מגרעתו של הצ'ק משטר הממרני

למרות שכאמור הצ'ק יש לו עדיפות על הממרני בדרכי גבייתו הטכנית, אמנם בבואנו לדון במעמדו ההלכתי אם דינו כשטר או לא, גרע הצ'ק מהממרני, שכן בממרני היה הלשון ברור ששט"ח הוא כמו שנכתב: "משמעות שט"ח או ממרני זה על החתום" וכו' [שזהו לשון חיוב ראה פרק א' הע' 25]. משא"כ בצ'ק שאין כאן לשון מפורש של התחייבות או שט"ח שכן נכתב בו רק הוראה לבנק ליתן לפלוני כסף מהחשבון. ולכן רבה המבוכה בפוסקי זמנינו האיק להגדיר את מהותו של הצ'ק, ונתחלקו לכמה מהלכים יסודיים [שנתבארו בפרק א']:

א. שהצ'ק דינו כשטר חוב רגיל הן לחלות התחייבויות על ידו והן לשטר ראייה על הלואה ודין מכירת שטרות.

ב. יש שגרעו מעמדו משט"ח וסוברים שאינו רק הוראה לבנק, ולא חל בזה התחייבויות וכן דין מכירת שטרות.

ג. מהלך שלישי להעדיפו אף משטר רגיל, כיון שבמציאות המעשית יש לו תכונה כשטרי הכסף שעובר מיד ליד במכירות וקנינים.

בפנים הספר הבאנו את כל הדיעות והמהלכים שהעלו פוסקי זמנינו, והוספנו לבסס בכמה הוכחות שיש לייחס לצ'ק דין שטר על כל המשתמע מכך, ולפעמים שימוש ככסף ממש וכלשון הגרש"ז אויערבאך זצ"ל "הצ'ק הוא שט"ח ויש לו שימוש גם ככסף" [ראה פרק א' הע' 17]. וכן התבטא הגרי"ש אלישיב שליט"א "ס'איז אזוי ויא גיצאלט" [הרי זה כתשלום, ראה פרק א' הע' 27].

כיום שהשימוש בצ'קים נפוץ מאד ברוב חלקי העולם [למעט בכמה מדינות באירופה], מתעוררות גם שאלות בדיני רבית בפריטת צ'קים, וכן בדיני תקנת השוק במכירת צ'קים כאשר החותם לא קיבל תמורה מהמוטב והוא כבר מכר הצ'ק לאחר. וכן דיני חזרת צ'קים ששכח לדאבוננו ויש לדון על מי מוטל לשלם ההוצאות, וכהנה רבות בכל פרטי דיני חו"מ.

ביסודו של דבר מטרת הצ'קים היו לחסוך את השימוש במזומן. בא"י היה הנוהל מתחילה שאין לכתוב צ'ק על תאריך מאוחר, ואין לכתוב צ'ק כשאין ע"ז עכשיו כסוי בבנק, וכן הוא כיום גם בכמה מדינות. אולם בא"י שינו את הנוהל ושייך לכתוב צ'ק על זמן מאוחר כשאין עדיין כסוי על סמך שביום הפרעון יהיה כסוי לצ'ק. למעשה בזה נוצר מצב שהצ'ק יש לו מטרה נוספת, דהיינו שעל ידו מרוויחים זמן של אשראי, ואכן כך הוא המציאות המעשית היום יומית. ראוי לציין שגם לפי האמור לעיל שהצ'ק הוא כשט"ח ונמצא שעדיף מממרני כיון שגבייתו מהבנק כנ"ל, אך למעשה החותם יכול לבטל את הצ'ק, ונמצא שבאופן זה לאחר הביטול הצ'ק משמש כשט"ח שגבייתו מחותם הצ'ק ולא מהבנק, והיינו שלמעשה הצ'ק הוא שט"ח על החותם, אלא שאפשר לגבותו מהבנק, ובאם אין אפשרות זו הריהו כשאר שט"ח שגובין מהחותם [וראה בזה בפרק א' הע' 42].

כרטיסי האשראי, מניות ושאר סוגי שוכרים

ענין נוסף שביארנו הוא מהות התשלומים הנעשים בכרטיסי האשראי, כיום השימוש בכרטיס אשראי נפוץ בכל העולם, כך שכמעט שאין מי שאינו נזקק לשימוש באמצעי תשלום זה, והוא נהפך למרכיב נכבד בחיי הפרט ובחיי המסחר. למעשה כרטיס האשראי בנוי על יסודו של הצ'ק שהתשלום אינו מהלוח עצמו אלא מצד שלישי, אלא שבעוד שבצ'ק הבנקאי אמור לשלם את תמורתו מרצונו הטוב ואין עליו התחייבות אישית [למרות שיש שרצה לצדד שהצ'ק מחייב את הבנק, אך חזר בו ראה בפרק א סעיף יג]. אולם בכרטיס האשראי הרי חברת האשראי מחוייבת לשלם למוכר את התמורה, הן מכח ההסכם שבינם לבעל הכרטיס, והן מכח ההסכם שבינם למוכר [ראה להלן במבוא לפרק יח בהרחבה].

חלות חיובם יש לה גם תוקף הלכתי מדין ערב ומוציא על פיו וגם מדין סיטומתא וכמשנ"ת בפרק יח. בנוסף ביררנו אם תשלום כזה מועיל לקנין כסף וענינים נוספים.

תועלתו של כרטיס האשראי מול הצ'ק בנוסף לעצם הסמיכות דעת והבטחון שהתשלום אכן יגיע למוכר, יש לו יתרון נוסף שבזה חלות החיוב חל לכו"ע מדינא. אך לעומת זאת בצ'ק ישנה עדיפות שהמוכר מקבל לידו מסמך בר ערך שיכול להעבירו מיד ליד, משא"כ בכרטיס אשראי החיוב הוא אישי למוכר זה ועפ"י רוב אינו עומד למכירה לאחרים. [ענין זה נפק"מ בבואנו לדון אם תשלום בצ'ק או כרטיס אשראי נחשב כתשלום בכסף מצד הסחירות שבו, שזה שייך כאמור רק בצ'ק ולא בכרטיס אשראי].

כרטיסי האשראי נתייסדו מתחילה לא רק במקום תשלום בשטרי כסף, אלא כדי לתת אשראי ופריסת תשלומים לאלו שמתקשים בתשלום במזומן. ענין זה וכל תשלומי העמלות מעורר שאלות בידיני רבית, שבעז"ה נתבאר בהרחבה.

כמו"כ התפתחו עניני ההשקעות במניות וקרנות השתלמות [על מהותם ראה להלן במבוא לפרק יט] וכן השימוש באמצעי המיחשוב ושאר אמצעים דגיטליים להעברות כספים ועסקאות חובקי תבל, פוסקי דורנו דנו הרבה בהגדרת זכות הבעלות של בעלי המניות בחברה, אך כמעט ולא דנו בידיני חלות הקנינים בגוף המניה שהוא דבר שאין בו ממש וכן בגדר הזכות שבהעברה בנקאית או הוראת קבע ועוד פרטים נוספים. כמו"כ שטרי הוואטשערס הנהוגים באנגליה ובמקומות נוספים [על מהותם ראה להלן במבוא לפרק כא] לא נתבאר גדרם ההלכתי בשום מקום, וכן שוברי התשלום וכרטיסי הזיכוי ושאר סוגי הכרטיסים [הרגילים והדגיטליים] כמעט ולא דנו בהם הפוסקים.

השתדלנו לבאר כל ענינים אלו עד מקום שידנו מגעת, ויה"ר שלא נכשל בדבר הלכה וישמע חכם ויוסף לקח כדרכה של תורה.

מגרעתו של הצ'ק משטר הממרני

למרות שכאמור הצ'ק יש לו עדיפות על הממרני בדרכי גבייתו הטכנית, אמנם בבואנו לדון במעמדו ההלכתי אם דינו כשטר או לא, גרע הצ'ק מהממרני, שכן בממרני היה הלשון ברור ששט"ח הוא כמו שנכתב: "משמעות שט"ח או ממרני זה על החתום" וכו' [שזהו לשון חיוב ראה פרק א' הע' 25]. משא"כ בצ'ק שאין כאן לשון מפורש של התחייבות או שט"ח שכן נכתב בו רק הוראה לבנק ליתן לפלוני כסף מהחשבון. ולכן רבה המבוכה בפוסקי זמנינו האיך להגדיר את מהותו של הצ'ק, ונתחלקו לכמה מהלכים יסודיים [שנתבארו בפרק א']:

א. שהצ'ק דינו כשטר חוב רגיל הן לחלות התחייבויות על ידו והן לשטר ראה על הלואה ודין מכירת שטרות.

ב. יש שגרעו מעמדו משט"ח וסוברים שאינו רק הוראה לבנק, ולא חל בזה התחייבויות וכן דין מכירת שטרות.

ג. מהלך שלישי להעדיפו אף משטר רגיל, כיון שבמציאות המעשית יש לו תכונה כשטרי **הכסף** שעובר מיד ליד במכירות וקנינים.

בפנים הספר הבאנו את כל הדיעות והמהלכים שהעלו פוסקי זמנינו, והוספנו לבסס בכמה הוכחות שיש לייחס לצ'ק דין שטר על כל המשתמע מכך, ולפעמים שימוש ככסף ממש וכלשון הגרש"ז אויערבאך זצ"ל "הצ'ק הוא שט"ח ויש לו שימוש גם ככסף" [ראה פרק א' הע' 17]. וכן התבטא הגרי"ש אלישיב שליט"א "ס'איז אזיי ויא גיצאלט" [הרי זה כתשלום, ראה פרק א' הע' 27].

כיום שהשימוש בצ'קים נפוץ מאד ברוב חלקי העולם [למעט בכמה מדינות באירופה], מתעוררות גם שאלות בדיני רבית בפריטת צ'קים, וכן בדיני תקנת השוק במכירת צ'קים כאשר החותם לא קיבל תמורה מהמוטב והוא כבר מכר הצ'ק לאחר. וכן דיני חזרת צ'קים ששכח לדאבוננו ויש לדון על מי מוטל לשלם ההוצאות, וכהנה רבות בכל פרטי דיני חו"מ.

ביסודו של דבר מטרת הצ'קים היו לחסוך את השימוש במזומן. בא"י היה הנוהל מתחילה שאין לכתוב צ'ק על תאריך מאוחר, ואין לכתוב צ'ק כשאין ע"ז עכשיו כיסוי בבנק, וכן הוא כיום גם בכמה מדינות. אולם בא"י שינו את הנוהל ושייך לכתוב צ'ק על זמן מאוחר כשאין עדיין כיסוי על סמך שביום הפרעון יהיה כיסוי לצ'ק. למעשה בזה נוצר מצב שהצ'ק יש לו מטרה נוספת, דהיינו שעל ידו מרוויחים זמן של אשראי, ואכן כך הוא המציאות המעשית היום יומית. ראוי לציין שגם לפי האמור לעיל שהצ'ק הוא כשט"ח ונמצא שעדיף מממרני כיון שגבייתו מהבנק כנ"ל, אך למעשה החותם יכול לבטל את הצ'ק, ונמצא שבאופן זה לאחר הביטול הצ'ק משמש כשט"ח שגבייתו מחותם הצ'ק ולא מהבנק, והיינו שלמעשה הצ'ק הוא שט"ח על החותם, אלא שאפשר לגבותו מהבנק, ובאם אין אפשרות זו הריהו כשאר שט"ח שגובין מהחותם [וראה בזה בפרק א' הע' 42].

כרטיסי האשראי, מניות ושאר סוגי שוכרים

ענין נוסף שביארנו הוא מהות התשלומים הנעשים בכרטיסי האשראי, כיום השימוש בכרטיס אשראי נפוץ בכל העולם, כך שכמעט שאין מי שאינו נזקק לשימוש באמצעי תשלום זה, והוא נהפך למרכיב נכבד בחיי הפרט ובחיי המסחר. למעשה כרטיס האשראי בנוי על יסודו של הצ'ק שהתשלום אינו מהלוח עצמו אלא מצד שלישי, אלא שבעוד שבצ'ק הבנקאי אמור לשלם את תמורתו מרצונו הטוב ואין עליו התחייבות אישית [למרות שיש שרצה לצדד שהצ'ק מחייב את הבנק, אך חזר בו ראה בפרק א סעיף יג]. אולם בכרטיס האשראי הרי חברת האשראי מחוייבת לשלם למוכר את התמורה, הן מכח ההסכם שבינם לבעל הכרטיס, והן מכח ההסכם שבינם למוכר [ראה להלן במבוא לפרק יח בהרחבה].

חלות חיובם יש לה גם תוקף הלכתי מדין ערב ומוציא על פיו וגם מדין סיטומתא וכמשנ"ת בפרק יח. בנוסף ביררנו אם תשלום כזה מועיל לקנין כסף וענינים נוספים.

תועלתו של כרטיס האשראי מול הצ'ק בנוסף לעצם הסמיכות דעת והבטחון שהתשלום אכן יגיע למוכר, יש לו יתרון נוסף שבזה חלות החיוב חל לכו"ע מדינא. אך לעומת זאת בצ'ק ישנה עדיפות שהמוכר מקבל לידו מסמך בר ערך שיכול להעבירו מיד ליד, משא"כ בכרטיס אשראי החיוב הוא אישי למוכר זה ועפ"י רוב אינו עומד למכירה לאחרים. [ענין זה נפק"מ בבואנו לדון אם תשלום בצ'ק או כרטיס אשראי נחשב כתשלום בכסף מצד הסחירות שבו, שזה שייך כאמור רק בצ'ק ולא בכרטיס אשראי].

כרטיסי האשראי נתייסדו מתחילה לא רק במקום תשלום בשטרי כסף, אלא כדי לתת אשראי ופריסת תשלומים לאלו שמתקשים בתשלום במזומן. ענין זה וכל תשלומי העמלות מעורר שאלות דיני רבית, שבעז"ה נתבארו בהרחבה.

כמו"כ התפתחו עניני ההשקעות במניות וקרנות השתלמות [על מהותם ראה להלן במבוא לפרק יט] וכן השימוש באמצעי המיחשוב ושאר אמצעים דגיטליים להעברות כספים ועסקאות חובקי תבל, פוסקי דורנו דנו הרבה בהגדרת זכות הבעלות של בעלי המניות בחברה, אך כמעט ולא דנו דיני חלות הקנינים בגוף המניה שהוא דבר שאין בו ממש וכן בגדר הזכות שבהעברה בנקאית או הוראת קבע ועוד פרטים נוספים. כמו"כ שטרי הוואוטשערס הנהוגים באנגליה ובמקומות נוספים [על מהותם ראה להלן במבוא לפרק כא] לא נתבאר גדרם ההלכתי בשום מקום, וכן שוברי התשלום וכרטיסי הזיכוי ושאר סוגי הכרטיסים [הרגילים והדגיטליים] כמעט ולא דנו בהם הפוסקים.

השתדלנו לבאר כל ענינים אלו עד מקום שידנו מגעת, ויה"ר שלא נכשל בדבר הלכה וישמע חכם ויוסיף לקח כדרכה של תורה.

תוכן ענינים מפורט

חלק א

פרק א

גדר הצ'ק כשטר התחייבות

ענף א - דיני התחייבות בחיוב חדש א.

א. המחייב עצמו חיוב ממוני

ב. אופן חלות החיוב

ג. התחייבות בשטר לפלוני או למוכ"ז

ענף ב -

שיטות פוסקי זמנינו בהגדרת הצ'ק ב.

ד. גדר ומהות הצ'ק

ה. דעת הסוברים שהצ'ק נחשב כהוראה גרידא

ו. הסכמת פוסקי דורנו דהצ'ק נחשב כשטר חיוב

ז. תוקף הצ'ק מדינא דמלכותא, כשנהגו כן, כשיש פלוגתא בפוסקים

ח. תוקפו כשטר מכח המנהג [סיטומתא]

ט. לשון הכתוב בצ'ק כלשון חיוב גמור מכח המנהג

י. הצ'ק נחשב כדבר ערך עצמי בגין סחירותו

יא. הקנאת הממון שבבנק מדין אודיתא או סיטומתא

יב. כהקנאה מדין מעמד שלשתן

יג. הצ'ק כשט"ח על עצמו וצ'ק בנקאי כשט"ח על הבנק

יד. חלות החיוב במסירת הצ'ק [למרות שיש אפשרות לבטלן]

טו. צ'ק מאוחר, או שאין עכשיו כיסוי, למוטב בלבד, או מוגבל

ענף ג - איסורים הכרוכים בביטול צ'ק ופרטי

דינים נוספים יח

טז. איסור ביטול צ'ק שניתן להתחייבות של מתנה

יז. מחוסר אמנה, דובר אמת בלבד

יח. מחוסר אמנה בצ'קים מכספי ציבור

יט. איסור דאורייתא משום הן צדק

כ. חיוב מטעם נדר בנותן צ'ק לעני

כא. צ'ק הניתן לדורון דרשה והחילוק בין חיוב מדינא לחיוב נדר

כב. נתן צ'ק בהתחייבות ונשרף או נאבד

כג. איסור ביטול צ'ק שניתן כהוכחה לחוב

כד. כשהמלווה ביקש שיכתבנו למוכ"ז

ענף ד - סוגי צ'קים להתחייבות כו

כה. מעמדו של צ'ק במטבע חוץ המונפק בארץ או שמונפק בחו"ל ונסחר בארץ

כו. מחוסר אמנה, חיוב נדר, בצ'ק במטבע חוץ [ושיעור החיוב כשנדר בצ'ק או במזומנים ומשלם בצ'ק]

כז. התחייבות בצ'ק של אחרים

כח. התחייבות בצ'ק פתוח ללא סכום

כט. התחייבות בצ'ק שנמחל שעבודו

ל. המתחייב בצ'ק מוקדם, או כשנכתב בשינוי, בעפרון, חתום ע"י סימן

ענף ה - מתחייבים והתחייבויות שונות ... לא

לא. המתחייב לדבר שלא בא לעולם

לב. תוקף התחייבות של קטן

לג. אופן ההקנאה בהתחייבות לקטן

לד. עכ"ם שהתחייב בצ'ק

לה. חיובי ערבות, שומרים, שנים שהתחייבו, זיכוי צ'ק בתיבת האל-תור

לו. זמן החיוב בצ'ק של התחייבות

פרק ב

טענת פרעון נגד הצ'ק

- כג. סוגי צ'קים שניתנו לערכון או לבטחון ומהותם
- כד. בהלואה דולרית או שקלית
- כה. בקניית מקח שהאספקה היא לאחר זמן או שנמצא פגום
- כו. בהשאלת כלים ותשמישי קדושה לבטחון ההשאלה או הנוקים
- כז. בשכירות בתים או כלים כשניתן לתשלום השכירות או לבטחון
- כח. אם יש חילוק כשנרשם על הצ'ק לבטחון, לפקדון, או לא
- ענף ה - דין שטר חוב או צ'ק שיש בו ריעותא לטענת פרעון
- כט. שט"ח לטענת פרעון צריך תביעת ברי
- ל. שמא ושמא בטענת פרעון
- לא. שמא ושמא כשבודאי נפרע מקצת
- לב. דין הצ'ק באופנים הנ"ל
- לג. ברי וברי בשט"ח וכת"י שנפרע חלקו [שבועת פוגם שטרו]
- לד. ברי וברי בממרני או בצ'ק שנפרע בחלקו אם משביעו
- לה. טענת לא לויחתי או מזוייף הוא [הוחזק כפרן] כשתובעו בשטר או כת"י
- לו. טענת פרעון בצ'ק כשהלוה הוחזק כפרן
- לי. טענת פרעון בשט"ח או בצ'ק כשהמלוה הוחזק כפרן
- לח. שט"ח שנמחל שעבודו אם מועיל לטענת פרעון
- לט. שטר כת"י שנמחל שעבודו אם חוזר ולוה בו
- מ. טענת פרעון בצ'ק שנמחל שעבודו וחוזר ולוה בו ודין העברת קולמוס
- מא. צ'ק שנכתב או נחתם בשינוי, צ'ק שנאבד, של קטן, מוקדם
- מב. האופנים שהצ'ק עדיף משטר חוב

ענף א -

תוקף שטרות שונים לטענת פרעון לה

- א. הלואה ושעבודה
- ב. גביית חוב הנעשה בשטר לעומת חוב על פה
- ג. טענת פרעון בחוב הנעשה בשטר
- ד. שטר כתב ידו לטענת פרעון
- ה. הלואה בנאמנות אין בה טענת פרעון
- ענף ב - הדינים המיוחדים שנהגו בשטר הממרני

- ו. טענת פרעון בשטר הממרני, חילוף-כתב, ועקסיל, טראטע וכדו'
- ז. תוקף הממרני לטענת פרעון משום מנהג תקנת המנהיגים לתוקף הממרני
- ח. הממרני כשטר בנאמנות, ואם מעכב שיכתוב בו הנאמנות
- י. תוקפו משום דינא דמלכותא
- יא. כהוכחה שלא פרעו כיון שהשטר בידו

ענף ג - תוקף הצ'ק לטענת פרעון

יב. הצ'ק כממרני לטענת פרעון

יג. תוקף הצ'ק מכח המנהג ודינא דמלכותא משום תקנה ונאמנות

יד. תוקפו מכח ההוכחה שהשאירו בידו

טו. תוקף הצ'ק לטענת פרעון להסוברים דהוי כהוראה

זי. צ'ק מאוחר, או שעבר זמנו, שהוחזר מהבנק, למוטב בלבד, או מוגבל

יח. חיובו של המיסב כשהצ'ק הוחזר

יט. מיסב שטוען טענת פרעתי או כשטוען שמא פרעו החותם בהצ'ק

כ. צ'ק במטבע חרץ לטענת פרעון

כא. איסור ביטול צ'ק שניתן עבור חוב

ענף ד - סוגי צ'קים שונים לטענת פרעון .

כב. תוקף צ'ק פתוח שביד מלוה או ביד שליש לטענת פרעון

פרק ג

סוגי השטרות והצ'קים

ענף א - סוגי שטרות שהוזכרו בפוסקים . סט	יז. כשהפקודה היא למוטב בלבד אין הצ'ק נמכר לאחר
א. שטר בעדים שנשתעבד בו לכל המוציאו	יח. כשנכתב בצ'ק "אינו סחיר" אין לרוכשו
ב. שטר בעדים או בכתב ידו שכתב בו לזיתו ממך	יט. צ'ק בנקאי מהותו ופקודתו
ג. אופני שטר כתב יד שהוא לכל המוציאו	ענף ג - פרטי דינים שונים
ד. כשנשתעבד לך ולכל הבא מחמתו או לך ולכל המוציאו	כ. שינויים בפקודת הנפרע ודין פקודה משובשת
ה. שטר לכל המוציאו, ממרני ודומיו	כא. צ'ק לפקודת מוטבים אחדים ביחד וגדר חיובם של שני מסיבים
ו. באנקאטין-שטרי כסף לעומת שטר הממרני	כב. כשהפקודה למוטבים אחדים לחילופין
ז. מעמדו של הצ'ק לעומת באנקאטין או ממרני	כג. צ'ק משורטט נחשב כצ'ק סחיר
ענף ב - סוגי צ'קים ומעמדם ההלכתי ... עה	כד. תביעה לביטול שירטוט
ח. הגדרת סוגי הצ'קים	כה. צ'ק במטבע חוץ המונפק בארץ או בחו"ל
ט. היחס ההלכתי לנוהלי הבנק	כו. כשהנפרע בצ'ק אינו בר חיובא
י. צ'ק שהוא בר פרעון למוכ"ז [והדין כשכתוב לפקודת ולמוכ"ז]	נספח -
יא. צ'ק פתוח ללא פקודה - הוא כלמוכ"ז	כללי הסבת צ'קים לפי הנוהל הבנקאי ... פז
יב. נפרע בדוי - הוא כלמוכ"ז	א. מהות ההיסב
יג. צ'ק לפקודת פלוני אם דינו כלמוכ"ז או כשטר לך ולכל המוציאו	ב. אוזח כשורה
יד. גם כשהצ'ק הוסב בהיסב מגביל דינו כנ"ל [והתועלת שיש בהיסב מגביל]	ג. אחריות המיסב
טו. כשהפקודה לטובת גוף עיסקי או הבנק	ד. אופני ההיסב
טז. שלמו לפקודת עצמי [ודינו כשהוסב מעצמי לעצמון]	ה. שינויים בהיסב
	ו. כתיבת ההיסב

פרק ד

דיני מכירת שטרי חוב וצ'קים בזמנינו

ענף א - דיני מכירת חוב ושטר חוב צא	ד. קנין חליפין, אגב קרקע, חצר, מעמד שלשתן, כסף, סיטומתא, ואודיתא בשטר חוב
א. מכירת חוב שנעשה בעל פה במעמד שלשתן	ה. במכירת שטר חוב המלוה יכול למחול
ב. קנין אגב קרקע, חליפין, קנין כסף, סיטומתא ואודיתא בחוב	ו. מחילה במכירת חוב או שטר חוב במעמד שלשתן
ג. קנין שטרי-חוב בכתיבה ומסירה	

- ז. מכירת שטר כתב יד ושטר התחייבות
 ח. הקנאת שטר חוב והתחייבות למלוה או למקבל
- ענף ב - מכירת סוגי שטרות למוכ"ז קא
- ט. אופן מכירת שטר שנשתעבד בו לך ולכל הבא מחמתו או לך ולכל המוציאו
- י. מכירת שטר שנשתעבד בו לכל המוציאו
 יא. אגב קרקע, מעמד שלשתן, כסף, סיטומתא, אודיתא וחצר בשטר למוכ"ז או לך ולמוכ"ז
 יב. דיני מכירת שטר הממרני, החילוף-כתב ודומיו
 יג. מחילת המלוה בשטרות אלו
- ענף ג - מכירת והעברת צ'קים למוכ"ז קי
- יד. מכירת צ'קים ביחס למכירת שטר חוב
 טו. הקנאת צ'ק של עצמו למקבל [למוטב]
 טז. אופני ודיני הקנין במכירת צ'ק למוכ"ז
 יז. הצ'ק כחפץ הנמכר להסוברים דהוי כהוראה [ואם חייב מדין שער"נ או גרמי]
- ענף ד - מכירת והעברת צ'קים בהסבה כשנכתבו לפקודת אדם מסויים .. קטז
- יח. מכירת צ'ק שנכתב לפקודת המקבל והוסב, להסוברים דהוא כלמוכ"ז במסירה בלבד
 יט. להסוברים דסגי במסירה אין ההיסב מעכב הקנין [ועצה טובה להסב]
 כ. להסוברים דאינו כלמוכ"ז ובעינן כתיבה ומסירה י"א דהסבה הוי כתיבה
 כא. לדיעה זו אם מועיל גם מדין סיטומתא או דינא דמלכותא
 כב. כשמכרו ללא הסבה והסיבו אח"כ או שלא הוסב כלל
- כג. דעת פוסקי זמנינו הסוברים דבצ'ק לכו"ע מהני ללא כתיבה
 כד. אם צריך דעת מקנה, ודין קנין אגב קרקע, מעמד שלשתן, כסף, סיטומתא, אודיתא וחצר
 כה. הפקדת צ'ק בבנק אם הוא כמכירת צ'ק או כשליחות לגבותו ודין רישום הזיכוי
- ענף ה - אופני ודיני ההיסב בהעברת צ'קים מיד ליד ודיני חיובו של המיסב . קבא
- כו. היסב על החלק והיסב מגביל בצ'ק שנמסר מהמוטב ליד שניה
 כז. כשהועבר בהיסב על החלק הריהו נמסר מיד ליד ללא כל הסבה נוספת
 כח. כשהצ'ק הוסב בהיסב מגביל דינו כלך ולכל המוציאו
 כט. זכויותיו של המחזיק ביד שניה והבאים אחריו שאין מועיל מחילה וטענות פטור מצד המוטב
 ל. כשיש תקנת השוק גם החותם אינו נאמן בטענות פטור
 לא. כשהחותם פרע למוכר הצ'ק לאחר שמכר הצ'ק לא נפטר מחובו [גם ללא תקנת השוק]
 לב. כשהצ'ק לא כובד בבנק חייב המיסב לשלם דמסתמא לא נפרע החוב
- ענף ו דיני מכירת סוגי צ'קים שונים קבז
- לג. מכירת צ'ק שהוחזר מהבנק או שעבר זמנו, כשהחשבון מוגבל, או כשהחשבון בחובה
 לד. כשהפקודה היא לעצמי או למוטב בלבד [ועצה טובה להגביל למוטב בלבד]
 לה. מכירת צ'ק פתוח ללא סכום
 לו. הקנין בגוף נייר השט"ח והצ'ק
 לז. סוגי צ'קים במטבע חוץ המונפקים בארץ או בחו"ל
 לח. דיני מכירת סוגי צ'קים במטבע חוץ הנ"ל

פרק ה

חוב תשלום בצ'ק שביד שניה מדין תקנת השוק

- ענף א - דין תקנת השוק במכירת חפצים ושטרי חוב קלב
- א. תשלום דמי החפץ ללוקח מתקנת השוק כגנב שמכר חפץ הגנוב ודין שטר בזה
- ב. המחייבים לשלם החוב שנית בממרני פרוע שנמכרה משום החיוב לכל המוציאו
- ג. טעם נוסף לחייבו לשלם הדמים שנתן משום תקנת השוק
- ד. דעת החולקים בזה דאין לחייבו לשלם וסברתם ודין שטר שנגנב ונמכר קודם פרעון
- ה. תקנת השוק בשטרות שונים מכח דינא דמלכותא
- ו. שיעור התשלום כשמשלם לו שנית
- ענף ב - תקנת השוק בצ'קים שהוסבו ע"י המוטב ופרטי דינים בזה קלז
- ז. אוחו כשורה מהו וזכויותיו היתירות לעומת אוחו סתם
- ח. צ'ק שהוסב ונמכר ליד שלישי לאחר שכבר נפרע
- ט. המחייבים מכח תקנת השוק הנהוג, או מדינא דשו"ע, או משום חיובו לכל המוציאו
- י. כשיש טענת חוסר תמורה [שניתן באמנה] והצ'ק הוסב ונמכר
- יא. צ'ק שניתן בטובה [או בפקדון] והמקבל מסרו לאחר בתמורה
- יב. צ'ק שהוסב ביד המוטב ונגנב או נאבד ממנו והמוצא או הגנב מכרו לאחר
- יג. אם החותם יכול לסרב מלשלם להגנב מחשש שיתבעוהו שנית
- יד. כשהמחזיק בצ'ק אינו מאמין לחותם ואין לו הוכחות חייב לשלם מדינא
- טו. תקנת השוק להסוברים דהצ'ק נחשב כהוראה
- טז. האיסור להשאיר צ'ק שיש עליו טענות פטור משום גרמת היזק
- יז. גביית הצ'ק מהבנק מכח תקנת השוק
- יח. שיעור התשלום מתקנת השוק ובאופן שחייב מדינא דגרמי
- ענף ג - תקנת השוק בצ'ק לפקודת שלא הוסב, ואופנים נוספים קנ
- יט. דין תקנת השוק בצ'ק שנמכר ללא הסבה מדינא דמלכותא, מנהג, או דין השו"ע
- כ. כשהוסב בשליחותו של המוטב אם יש תקנת השוק בזה
- כא. צ'ק שנגנב והוסב ביד הגנב ואח"כ מכרו לאחר אין בו תקנת השוק
- כב. צ'ק למוכ"ז חיובו מדינא או מתקנת השוק ודין צ'ק פתוח ללא שם מוטב
- כג. חיובו של מיסב מדין תקנת השוק [בהיסב חלק שהוא כלמוכ"ז או בהיסב מגביל]
- ענף ד - צ'ק שאינו כתיקונו באופנים שונים, תקנת השוק בזה קנד
- כד. בצ'ק שנאבד או נגנב מיד הבעלים אין תקנת השוק
- כה. מסר צ'ק פתוח להתחייב בו יש בזה תקנת השוק, משא"כ כשמסר לשליח ושינה מדעתו
- כו. כשיש לחשוש שהשטר אינו תקין אין תקנת השוק [והדין כשקנה ללא ידיעת החותם]
- כז. תקנת השוק בצ'ק שהוחזר מהבנק, כשהחשבון מוגבל, כשהחשבון בחובה, בלמוטב בלבד
- כח. צ'ק שנעשו בו שינויים והוספות
- כט. תקנת השוק בצ'ק שניתן לבטחון או לפקדון

- ל. צ'ק שניתן בעיסקה אם יש בזה תקנת השוק
לא. חברות גביה ועורכי דינים הקונים צ'קים לגבייה
לב. חיוב משום גרמי או שעדר"נ באופנים שאין תקנת השוק
לג. תשלום ללוקח כשלא פרע למלוה, תשלום למלוה כששילם ללוקח משום תקה"ש
ענף ה - פרטי דינים בספק תקנת השוק, וסוגי צ'קים ואופנים מסויימים קס
לד. בספק תקנת השוק אינו משלם שנית, והדין כשתפס הלוקח
- לה. כשהספק בתקנת השוק הוא מכח הכחשת הבעלי דינים
לו. תקנת השוק בצ'ק מט"ח שמונפק בארץ ישראל או בחו"ל
לז. תקנת השוק בשטרות למוכ"ז הנסחרים בבורסה
לח. תקנת השוק בפרע חובו והקפותיו
לט. קנה חפץ ושילם בצ'ק שיעור התשלום מדין תקנת השוק
מ. המוכר צ'קים כשיש לו נושים אם יכולים הלוקחים לגבותם
מא. מכר צ'ק מזוייף וגרם הפסד שינויי שער, הלוקח מפסיד

פרק ו

דינים שונים במכירה והתחייבות בצ'קים

- ענף א - דיני הפסולים לקנין בשטרי חוב וצ'קים קסד
- א. קנינים בחרש שוטה וקטן
ב. דין קטן, חרש, שוטה, בהקנאת שטר חוב שלו
ג. דין הפסולים הנ"ל בקניית שטר חוב
ד. קטן או שאר הפסולים בהקנאת שטר למוכ"ז או שטר בכת"י
ה. עשיית שט"ח בעדים או בכת"י לקטן שהלוה
ו. שטר כתב יד דקטן שלוה
ז. דין קטן שלוה ונתן צ'ק
ח. צ'ק שניתן לקטן בתמורה או בהתחייבות
ט. הקנאת צ'ק של אחרים לקטן וקנין הצ'ק מהקטן
י. צ'ק של שוטה, שיכור, בזבזן, פושט רגל או חשבון מוגבל
יא. תוקפו של אפוטרופוס בניהול חשבונו של קטן וכדו'
- ענף ב - משא ומתן בשטרי חוב וצ'קים עם עכו"ם ודין הקנאת שטרי חוב לנולדים קעא
- יב. מכירת שט"ח שיש לישראל על ישראל אחר לעכו"ם
יג. קנין שט"ח מעכו"ם על ישראל אחר ודין קניית שט"ח מישראל שעכו"ם חייב לו
יד. משא ומתן עם עכו"ם בממרני ובצ'ק
טו. גביית צ'ק שנכרי נתן בטעות או שטעה בסכום המעות
טז. בהנ"ל כשנתן לו צ'ק של אחרים, ואם מותר להטעותו, ודין הפקעת הלוואתו
יז. מכירת שט"ח וצ'ק לנולדים לאחר כתיבתו
- ענף ג - אופנים שונים של העברת שטרי חוב וצ'קים קעז
- יח. ירושה, הנחלה, מתנת שכיב מרע, בשט"ח, בצ'קים, בלמוטב בלבד, בנותן כל נכסיו אם צ'קים בכלל

- יט. קניני הבעל בשט"ח וצ'קים של אשתו ובמה שקיבל נדוניה מאבי הכלה
- כ. זכיית שט"ח רגיל או למוכ"ז וצ'קים מהפקר
- כא. שט"ח וצ'ק של גר שמת בלא יורשים
- כב. שט"ח וצ'ק שנאבד ומקנהו למלוה
- כג. שט"ח וצ'ק שמכרו וחזר המלוה וקונהו
- כד. חלוקת שותפים בשטרות כשחולקים ביניהם או בבית דין
- כה. חלוקת יורשים בשטרות כשחולקים ביניהם, בגורל, או בבית דין
- כו. חלוקת שותפים בצ'קים שנכתבו לפקודתם לחילופין והדין כשאחד הצ'קים הוחזר מהבנק
- כז. כשהצ'קים נכתבו על שם אחד מהם או לשניהם יחד, ודין צ'ק שעל שם פירמה
- כח. חלוקת יורשים בצ'קים והדין כשאחד הצ'קים הוחזר מהבנק
- ענף ד – שעבוד ומשכון, גבייה ופרעון בשטרי חוב וצ'קים.....קפח
- כט. השיטות בדין שעבוד שטרות לגביית חוב, ודין תקנת השוק בזה
- ל. שעבוד בממרני וצ'קים כששעבד לו מטלטליו ותקנת השוק בזה
- לא. השעבוד בשטרות לגוף החוב או רק לנייר והדין בצ'ק רגיל או למוטב בלבד
- לב. שטר או ממרני שנמסר למשכון אם יכול לגבותם ודין שטר ממרני הנמצא אצל יורשים
- לג. מלוה שתפס שטר או ממרני מתי יכול לגבותו
- לד. צ'קים [של אחרים או של עצמו] שמסרם הלוה למשכון ניתן לגבותם ודין צ'קים הנמצאים אצל יורשים
- לה. מלוה שתפס מהלוה צ'קים שיש לו על אחרים [ודין נפקד או יורשיו שטוענים בצ'ק לקוח או למשכון]
- לו. כשתפס או שהגבוהו מהלוה צ'ק של עצמו אם יכול לגבותו לפני שאר בע"ח והדין כשכבר גבאו
- לז. פרעון חוב בשטרות
- לח. פרעון בממרני, בצ'ק דאחר, דעצמו, למוטב בלבד, משורטט, בצ'ק של המלוה, בצ'ק בנקאי
- לט. שעבודא דר' נתן כשמגבהו צ'קים בחובו
- מ. נאמנות הלוה לומר על שט"ח שתח"י שאינם שלו או פרוע, אמנה וכדו'
- ענף ה – הגבלות שונות במכירת שטרי חוב וצ'קים.....רב
- מא. מכירת שט"ח בלא ידיעת הלוה
- מב. דין צ'ק בהנ"ל ודין בר מצרא במכירת צ'ק
- מג. מכירת שטר כשיש ללוה טענות פטור
- מד. מכירת צ'ק כשיש ללוה טענות פטור
- מה. דינים שונים

פרק ז

דיני רבית במכירת שטרי חובות ופריטת צ'קים

- ענף א – דיני רבית במכירת שטרי חוב .. רה
- א. מכירת שטר חוב בפחות
- ב. מכירת שטר חוב ללוה עצמו
- ג. איסור קבלת אחריות על גביית השט"ח שנמכר
- ד. שיעור התשלום וגדר האיסור כשמכר באחריות
- ה. סוגי אחריות המותרים כשהעיקוב מחמת המוכר ושיעור התשלום בזה
- ו. אופני היתר קבלת אחריות שבסיבת הלוה
- ז. פריטת שטר חוב בתשלום דמי טירחה ואחריות טורח הדרך
- ח. הקנאת החוב בקנין המועיל אם זהו מתנאי ההיתר
- ט. שט"ח של עצמו לא שייך בו דין מכירת שטרות

- י. בשט"ח של פירות יש להקל כשהלוקח מקבל עליו יוקר וזול
- יא. מכירת שטר התחייבות עצמית
- יב. דין החלפת שטרות
- ענף ב - פריטת צ'ק שקלי של עצמו בשקלים
- רכא
- יג. אופני פריטת צ'קים
- יד. האיסור לפרוט צ'ק של עצמו בפחות
- טו. דעת המתירים לפרוט בדרך הלואה בשכר טירחא והוצאות
- טז. סכום טירחא קצוב או לפי אחוזים ואיסור הוספת אחוזים בצ'ק מאוחר
- יז. הלואה בהיתר עיסקא להאוסרים הלואה בשכר טירחא
- יח. נטילת המעות לאחר זמן או לפקדון, ודין מי שפרט שלא באופן המותר
- יט. סכום התשלום כשהצ'ק לא כובד
- כ. לזה שמוסר למלוה שטר או צ'ק של עצמו שימכרנו לאחרים בפחות
- ענף ג - פריטת צ'ק שקלי שיש לו מאחרים בדרך הלואה או מכירה
- כא. אופני הפריטה ששייכים בזה
- כב. פריטה בדרך הלואה בשכר טירחא או היתר עיסקא [ודין צ'ק התחייבות או למוטב בלבד]
- כג. פריטה בדרך מכירה
- כד. אופן ההקנאה בצ'ק לדין רבית
- כה. צ'ק שזמנו מאוחר, למוטב בלבד, צ'ק פתוח
- כו. איסור קבלת אחריות ודין המיסב
- כז. קבלת אחריות מדין מקח טעות כשלא היה כיסוי לצ'ק בשעת המכר
- כח. דעת המתירים קבלת אחריות אף כשהיה כיסוי בשעת המכר ורק לאחר מכן חזר הצ'ק
- כט. סכום האחריות על דמי המכר בלבד [ודין אחריות בסיבת הבנק, צ'ק בנקאי, או של עכו"ם]
- ל. סוגי אחריות נוספים המותרים עד כדי דמי המכר
- לא. הנהוג ליטול אחריות על כל דמי השטר
- לב. יש לבאר דהוי כמכירה בתנאי של מקח טעות ותשלום שכר טירחא
- לג. מכירה בהיתר עיסקא כשנוטל יותר עבור צ'ק מאוחר
- ענף ד - פריטת צ'ק דולרי בשקלים בדרך הלואה
- לד. שיטות פוסקי דורנו במעמדו של מטבע זר לעומת השקל
- לה. אופני הפריטה ששייכים בזה דרך הלואה, מכר או פסיקה
- לו. פריטה בדרך הלואה בשכר טירחא [ודין קביעת שכר טירחא לפי אחוזים]
- לז. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, או לתאריך מאוחר, ודין צ'ק פתוח
- לח. אופן קביעת התשלום כשמעריך את השקלים בדולרים והדין כשהדולר נתייקר
- לט. להסוברים דהדולר דינו כפירי יש לקבוע שמלוהו דולרים
- מ. באופן זה אם צריך שיהא להלוה דולרים בשעת ההלואה לגבי חשש התייקרות
- מא. הלואה בהיתר עיסקא להאוסרים דמי טירחא
- מב. סכום ואופן התשלום כשהצ'ק חוזר והדין כשירד שער הדולר
- ענף ה - פריטת צ'ק דולרי לשקלים בדרך מכירת שטרות
- מג. מכירת הצ'ק הדולרי
- מד. תנאי דמקח טעות ותשלום עבור הפעולה ודין שינויי שער
- מה. קבלת אחריות ותשלום דמי ההתייקרות כשהסוחר מקבל על עצמו אחריות זולא
- מו. להסוברים דהדולר כטיבעי משום שמשערים בו, אסור לשלם דמי השטר וההתייקרות

מז. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או צ'ק מאוחר באחוזים גבוהים

ענף ו - אופן נוסף לפרוט צ'ק מט"ח לשקלים בדרך פסיקה על הפירות רנו

מח. פסיקה בהזולה עבור אספקת מט"ח מט. אם צריך שיהא תחת ידו כל הסכום שמתחייב בפסיקה

נ. כשפורט בפסיקה בלא הזולה ובשכר טירחא יש להקל גם כשאין לו דולרים

נא. אם שייך פסיקה גם להסוכרים דהדולר נחשב כמטבע משום שמשערין בו

נב. סכום ההחזר כשהצ'ק לא כובד בבנק והדין כשיש שינויי שער

נג. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, וצ'ק מאוחר [כשנוטל בזה יותר אחוזים]

ענף ז - פריטת צ'ק דולרי לדולרים מזומנים [וכן שאר מט"ח] רסב

נד. האופנים ששייכים בזה

נה. פריטה בדרך הלואה

נו. אם צריך שיהא לו דולר בשעת הפריטה מחשש שינויי שער

נז. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או מאוחר, וסכום ההחזר כשהצ'ק לא כובד

נח. פריטה בדרך מכירה וקבלת אחריות ודין שינויי שער

נט. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או צ'ק מאוחר

ס. פסיקה מדולרים על שקלים ונותן לו אח"כ דולרים

ענף ח - פריטת צ'ק שקלי בדולרים רסה

סא. האופנים ששייכים בזה

סב. בדרך קניית דולרים

סג. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או מאוחר, וסכום התשלום כשהצ'ק חזר

סד. פריטה בדרך הלואה או בדרך מכירת שטרות

סה. קבלת אחריות, מכירת צ'ק של עצמו, ודין שינויי שער

סו. היתר עיסקא כללי ומוטבע על הצ'קים

ענף ט -

פרטי דינים שונים בפריטת צ'קים ... רסח

סז. יחסי לזה ומלוה בין פורט הצ'ק להסוחר וכן בשאר הלואות שנפרע בצ'ק והנפק"מ

סח. פורט צ'ק אצל סוחר ויודע שהצ'ק יחזור ומטרתו לקבל הלואה לתקופה קצרה

סט. שינויי שער הדולר בין שעת הפריטה עד לחזרת הצ'ק

פרק ח

דיני רבית בהלואות שטרות וצ'קים

ענף א -

אופני ואיסורי רבית בהלואות שטרות . רעא

א. שיטות הראשונים בזה

ב. דוגמאות של הלואות ושכירות שטרות שנתמעטו מדין רבית

ג. האופנים שיש בזה רבית קצוצה או אבק רבית

ד. הלואות שטר והרבית בכסף או להיפך

ענף ב -

אופני ואיסורי רבית בהלואות צ'קים ... רעו

ה. מלווה צ'ק להחזירו בעין באופן של שכירות או הלואה

ו. מלווה צ'ק לגבותו ומחזיר יותר אסור משום רבית

- י. בשט"ח של פירות יש להקל כשהלוקח מקבל עליו יוקר וזול
- יא. מכירת שטר התחייבות עצמית
- יב. דין החלפת שטרות
- ענף ב - פריטת צ'ק שקלי של עצמו בשקלים
רכא.....
- יג. אופני פריטת צ'קים
- יד. האיסור לפרוט צ'ק של עצמו בפחות
- טו. דעת המתירים לפרוט בדרך הלואה בשכר טירחא והוצאות
- טז. סכום טירחא קצוב או לפי אחוזים ואיסור הוספת אחוזים בצ'ק מאוחר
- יז. הלואה בהיתר עיסקא להאוסרים הלואה בשכר טירחא
- יח. נטילת המעות לאחר זמן או לפקדון, ודין מי שפרט שלא באופן המותר
- יט. סכום התשלום כשהצ'ק לא כובד
- כ. לזה שמוסר למלוה שטר או צ'ק של עצמו שימכרנו לאחרים בפחות
- ענף ג - פריטת צ'ק שקלי שיש לו מאחרים
בדרך הלואה או מכירה..... רל
- כא. אופני הפריטה ששייכים בזה
- כב. פריטה בדרך הלואה בשכר טירחא או היתר עיסקא [ודין צ'ק התחייבות או למוטב בלבד]
- כג. פריטה בדרך מכירה
- כד. אופן ההקנאה בצ'ק לדין רבית
- כה. צ'ק שזמנו מאוחר, למוטב בלבד, צ'ק פתוח
- כו. איסור קבלת אחריות ודין המיסב
- כז. קבלת אחריות מדין מקח טעות כשלא היה כיסוי לצ'ק בשעת המכר
- כח. דעת המתירים קבלת אחריות אף כשהיה כיסוי בשעת המכר ורק לאחר מכן חזר הצ'ק
- כט. סכום האחריות על דמי המכר בלבד [ודין אחריות בסיבת הבנק, צ'ק בנקאי, או של עכו"ם]
- ל. סוגי אחריות נוספים המותרים עד כדי דמי המכר
- לא. הנהוג ליטול אחריות על כל דמי השטר
- לב. יש לבאר דהוי כמכירה בתנאי של מקח טעות ותשלום שכר טירחא
- לג. מכירה בהיתר עיסקא כשנוטל יותר עבור צ'ק מאוחר
- ענף ד - פריטת צ'ק דולרי בשקלים בדרך
הלואה..... רמג
- לד. שיטות פוסקי דורנו במעמדו של מטבע זר לעומת השקל
- לה. אופני הפריטה ששייכים בזה דרך הלואה, מכר או פסיקה
- לו. פריטה בדרך הלואה בשכר טירחא [ודין קביעת שכר טירחא לפי אחוזים]
- לז. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, או לתאריך מאוחר, ודין צ'ק פתוח
- לח. אופן קביעת התשלום כשמעריך את השקלים בדולרים והדין כשהדולר נתייקר
- לט. להסוכרים דהדולר דינו כפירי יש לקבוע שמלוהו דולרים
- מ. באופן זה אם צריך שיהא להלוה דולרים בשעת ההלואה לגבי חשש התייקרות
- מא. הלואה בהיתר עיסקא להאוסרים דמי טירחא
- מב. סכום ואופן התשלום כשהצ'ק חזר והדין כשירד שער הדולר
- ענף ה - פריטת צ'ק דולרי לשקלים בדרך
מכירת שטרות..... רנא
- מג. מכירת הצ'ק הדולרי
- מד. תנאי דמקח טעות ותשלום עבור הפעולה ודין שינויי שער
- מה. קבלת אחריות ותשלום דמי ההתייקרות כשהסוחר מקבל על עצמו אחריות זולא להסוכרים דהדולר כטיבעי משום שמשערים בו, אסור לשלם דמי השטר וההתייקרות

מז. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או צ'ק מאוחר באחוזים גבוהים	נח. פריטה בדרך מכירה וקבלת אחריות ודין שינויי שער
ענף ו - אופן נוסף לפרוט צ'ק מט"ח לשקלים בדרך פסיקה על הפירות רנו	נט. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או צ'ק מאוחר
מח. פסיקה בהוזה עכור אספקת מט"ח מט. אם צריך שיהא תחת ידו כל הסכום שמתחייב בפסיקה	ס. פסיקה מדולרים על שקלים ונותן לו אח"כ דולרים
נ. כשפורט בפסיקה בלא הוזה ובשכר טירחא יש להקל גם כשאין לו דולרים	ענף ח - פריטת צ'ק שקלי בדולרים רסח
נא. אם שייך פסיקה גם להסוכרים דהדולר נחשב כמטבע משום שמשערין בו	סא. האופנים ששייכים בזה
נב. סכום ההחזר כשהצ'ק לא כובד בבנק והדין כשיש שינויי שער	סב. בדרך קניית דולרים
נג. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, וצ'ק מאוחר [כשנוטל בזה יותר אחוזים]	סג. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או מאוחר, וסכום התשלום כשהצ'ק חזר
ענף ז - פריטת צ'ק דולרי לדולרים מזומנים [וכן שאר מט"ח] רסב	סד. פריטה בדרך הלואה או בדרך מכירת שטרות
נד. האופנים ששייכים בזה	סה. קבלת אחריות, מכירת צ'ק של עצמו, ודין שינויי שער
נה. פריטה בדרך הלואה	סו. היתר עיסקא כללי ומוטבע על הצ'קים
נו. אם צריך שיהא לו דולר בשעת הפריטה מחשש שינויי שער	ענף ט -
נז. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או מאוחר, וסכום ההחזר כשהצ'ק לא כובד	פרטי דינים שונים בפריטת צ'קים ... רסח
	סז. יחסי לזה ומלוה בין פורט הצ'ק להסוחר וכן בשאר הלואות שנפרע בצ'ק והנפק"מ
	סח. פורט צ'ק אצל סוחר ויודע שהצ'ק יחזור ומטרתו לקבל הלואה לתקופה קצרה
	סט. שינויי שער הדולר בין שעת הפריטה עד לחזרת הצ'ק

פרק ח

דיני רבית בהלוואת שטרות וצ'קים

ענף א -	ד. הלוואת שטר והרבית בכסף או להיפך
אופני ואיסורי רבית בהלוואת שטרות. רעא	ענף ב -
א. שיטות הראשונים בזה	אופני ואיסורי רבית בהלוואת צ'קים ... רעו
ב. דוגמאות של הלוואת ושכירות שטרות שנתמעטו מדין רבית	ה. מלווה צ'ק להחזירו בעין באופן של שכירות או הלוואה
ג. האופנים שיש בזה רבית קצוצה או אבק רבית	ו. מלווה צ'ק לגבותו ומחזיר יותר אסור משום רבית

- י. בשט"ח של פירות יש להקל כשהלוקח מקבל עליו יוקר וזול
- יא. מכירת שטר התחייבות עצמית
- יב. דין החלפת שטרות
- ענף ב - פריטת צ'ק שקלי של עצמו בשקלים
- יג. אופני פריטת צ'קים
- יד. האיסור לפרוט צ'ק של עצמו בפחות
- טו. דעת המתירים לפרוט בדרך הלואה בשכר טירחא והוצאות
- טז. סכום טירחא קצוב או לפי אחוזים ואיסור הוספת אחוזים בצ'ק מאוחר
- יז. הלואה בהיתר עיסקא להאוסרים הלואה בשכר טירחא
- יח. נטילת המעות לאחר זמן או לפקדון, ודין מי שפרט שלא באופן המותר
- יט. סכום התשלום כשהצ'ק לא כובד
- כ. לזה שמוסר למלוה שטר או צ'ק של עצמו שימכרנו לאחרים בפחות
- ענף ג - פריטת צ'ק שקלי שיש לו מאחרים בדרך הלואה או מכירה רל
- כא. אופני הפריטה ששייכים בזה
- כב. פריטה בדרך הלואה בשכר טירחא או היתר עיסקא ודין צ'ק התחייבות או למוטב בלבד
- כג. פריטה בדרך מכירה
- כד. אופן ההקנאה בצ'ק לדין רבית
- כה. צ'ק שזמנו מאוחר, למוטב בלבד, צ'ק פתוח
- כו. איסור קבלת אחריות ודין המיסב
- כז. קבלת אחריות מדין מקח טעות כשלא היה כיסוי לצ'ק בשעת המכר
- כח. דעת המתירים קבלת אחריות אף כשהיה כיסוי בשעת המכר ורק לאחר מכן חזר הצ'ק
- כט. סכום האחריות על דמי המכר בלבד ודין אחריות בסיבת הבנק, צ'ק בנקאי, או של עכו"ם
- ל. סוגי אחריות נוספים המותרים עד כדי דמי המכר
- לא. הנהוג ליטול אחריות על כל דמי השטר
- לב. יש לבאר דהוי כמכירה בתנאי של מקח טעות ותשלום שכר טירחא
- לג. מכירה בהיתר עיסקא כשנוטל יותר עבור צ'ק מאוחר
- ענף ד - פריטת צ'ק דולרי בשקלים בדרך הלואה רמג
- לד. שיטות פוסקי דורנו במעמדו של מטבע זר לעומת השקל
- לה. אופני הפריטה ששייכים בזה דרך הלואה, מכר או פסיקה
- לו. פריטה בדרך הלואה בשכר טירחא ודין קביעת שכר טירחא לפי אחוזים
- לז. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, או לתאריך מאוחר, ודין צ'ק פתוח
- לח. אופן קביעת התשלום כשמעריך את השקלים בדולרים והדין כשהדולר נתייקר
- לט. להסוברים דהדולר דינו כפירי יש לקבוע שמלוהו דולרים
- מ. באופן זה אם צריך שיהא להלוה דולרים בשעת ההלואה לגבי חשש התייקרות
- מא. הלואה בהיתר עיסקא להאוסרים דמי טירחא
- מב. סכום ואופן התשלום כשהצ'ק חזר והדין כשירד שער הדולר
- ענף ה - פריטת צ'ק דולרי לשקלים בדרך מכירת שטרות רנא
- מג. מכירת הצ'ק הדולרי
- מד. תנאי דמקח טעות ותשלום עבור הפעולה ודין שינויי שער
- מה. קבלת אחריות ותשלום דמי ההתייקרות כשהסוחר מקבל על עצמו אחריות זולא להסוברים דהדולר כטיבעי משום שמשערים בו, אסור לשלם דמי השטר וההתייקרות

- מו. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או צ'ק מאוחר באחוזים גבוהים
- ענף ו - אופן נוסף לפרוט צ'ק מט"ח לשקלים בדרך פסיקה על הפירות רנו
- מח. פסיקה בהוזלה עבור אספקת מט"ח
- מט. אם צריך שיהא תחת ידו כל הסכום שמתחייב בפסיקה
- נ. כשפורט בפסיקה בלא הוזלה ובשכר טירחא יש להקל גם כשאין לו דולרים
- נא. אם שייך פסיקה גם להסוכרים דהדולר נחשב כמטבע משום שמשערין בו
- נב. סכום ההחזר כשהצ'ק לא כובד בבנק והדין כשיש שינויי שער
- נג. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, וצ'ק מאוחר [כשנוטל בזה יותר אחוזים]
- ענף ז - פריטת צ'ק דולרי לדולרים מזומנים [וכן שאר מט"ח] רסב
- נד. האופנים ששייכים בזה
- נה. פריטה בדרך הלואה
- נו. אם צריך שיהא לו דולר בשעת הפריטה מחשש שינויי שער
- נז. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או מאוחר, וסכום ההחזר כשהצ'ק לא כובד
- נח. פריטה בדרך מכירה וקבלת אחריות ודין שינויי שער
- נט. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או צ'ק מאוחר
- ס. פסיקה מדולרים על שקלים ונותן לו אח"כ דולרים
- ענף ח - פריטת צ'ק שקלי בדולרים רסה
- סא. האופנים ששייכים בזה
- סב. בדרך קניית דולרים
- סג. צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או מאוחר, וסכום התשלום כשהצ'ק חזר
- סד. פריטה בדרך הלואה או בדרך מכירת שטרות
- סה. קבלת אחריות, מכירת צ'ק של עצמו, ודין שינויי שער
- סו. היתר עיסקא כללי ומוטבע על הצ'קים
- ענף ט -
- פרטי דינים שונים בפריטת צ'קים ... רסח
- סז. יחסי לזה ולזה בין פורט הצ'ק להסוחר וכן בשאר הלואות שנפרע בצ'ק והנפק"מ
- סח. פורט צ'ק אצל סוחר ויודע שהצ'ק יחזור ומטרתו לקבל הלואה לתקופה קצרה
- סט. שינויי שער הדולר בין שעת הפריטה עד לחזרת הצ'ק

פרק ח

דיני רבית בהלואות שטרות וצ'קים

- ענף א -
- אופני ואיסורי רבית בהלואות שטרות . רעא
- א. שיטות הראשונים בזה
- ב. דוגמאות של הלואות ושכירות שטרות שנמנעו מדין רבית
- ג. האופנים שיש בזה רבית קצוצה או אבק רבית
- ד. הלואות שטר והרבית בכסף או להיפך
- ענף ב -
- אופני ואיסורי רבית בהלואות צ'קים ... רעו
- ה. מלווה צ'ק להחזירו בעין באופן של שכירות או הלואה
- ו. מלווה צ'ק לגבותו ומחזיר יותר אסור משום רבית

- ז. דעת המתירים להלוות צ'ק מאוחר ולהחזיר יותר קודם הגעת הזמן והתמיהות בסברתם
- ח. דעת האוסרים בהנ"ל כשעיקר הסמיכות על בעל הצ'ק
- ט. צ'ק דאחרים שנוטלו לגבותו אסור להוסיף על דמיו
- י. כשנוטל ממנו צ'ק דאחרים ומחזירו בעין ענף ג -
- החלפת שטרות וצ'קים כדרך להלוואה . רפג
- יא. נטילת שטר התחייבות מחבירו כדי למוכרו לאחר
- יב. כשחוזר וקונה בעצמו את שטר ההתחייבות
- יג. החלפת שטרי חיוב כדי למכור לאחר
- יד. החלפת שטרי ההתחייבות לאחר המכירה
- טו. מכירת השטר התחייבות לאחר ולא ללוה עצמו
- טז. דעת המתירים למכור ללוה עצמו כשלא אמר הלווני
- יז. בשטר התחייבות של פירות יש מתירים למכור ללוה עצמו
- יח. החלפת שטרות בסכומים שאינם שוים כשלא אמר הלווני
- יט. בשטר חוב דאחרים בזה בסכומים שווים כ. כשעבר ועשה בדרך הערמה
- ענף ד - חילופי צ'קים של התחייבות ... רפט
- כא. התחייבות בצ'ק ולמוכרו לאחר
- כב. החלפת צ'קים בסכומים שווים ואינם שווים
- כג. להסוברים דהצ'ק אינו כשט"ח ואין בו דין מכירה
- כד. אם מותר למכור הצ'ק למתחייב עצמו
- כה. צ'ק דאחרים בזה בסכומים שווים או שאינם שווים
- כו. חילופי צ'ק דולרי נחשב כמטבע לענין זה
- כז. כשעבר ועשה בדרך הערמה להסוברים דהצ'ק כשטר או כהוראה
- כח. החלפת צ'קים שאין זמן פרעונם שזה כשמחליף צ'ק של אחרים בלא קבלת אחריות
- ענף ה - קביעת סכום המחייב בהלוואות או קניה בצ'קים שקליים רצה
- ל. הלואה בצ'ק אם נידון לפי סכמו או כשווייתו לפורטו למזומן
- לא. דמי הוצאות שהוציא המלוה עבור ההלוואה והלוה עבור התשלום
- לב. כשהלוואה בצ'ק של אחרים
- לג. מלווה בצ'ק ופורע במזומנים חשש הרבית בזה
- לד. כשהמלוה לא היה זקוק למזומנים יכול להתנות שיפרענו מזומנים
- לה. האופן שצריך לשלם ללוה עבור הטירחה וההוצאות
- לו. כשהלוה צריך לגוף הצ'ק מותר להתנות שיפרע מזומן, ודין צ'קים בסכומים קטנים
- לז. כשנותן עודף למלוה מצ'ק בסכום גדול [לאחר שפרט הצ'ק]
- לח. כשנותן עודף למלוה מצ'ק בסכום גדול מיד קודם שפרט הצ'ק
- לט. פריטת צ'ק אצל גבאי צדקה ונותן לו חלק לצדקה
- מ. קניית חפץ כשפורט אצל המוכר צ'ק למזומן [בצ'ק דעצמו או דאחרים]
- מא. כשהמוכר מסכים לקבל צ'ק רק מלקוח שקונה אצלו בסכום מסויים
- מב. מתנה עמו שיפרענו בהפקדה לחשבונו בבנק
- ענף ו - קביעת סכום המחייב בהלוואות או קניה בצ'קים במטבע חוץ שט
- מג. מלווה צ'ק דולרי והלוה טרח לפורטו במלואו
- מד. הלוואה בצ'ק דולרי שנפרט בפחות
- מה. כשהמלוה היה פורטו כאן בפחות משלם

לו רק כפי הסכום שקיבל [בין בצ'ק
שלו ובין בשל אחר]
מו. כשהמלוה היה פורטו במלואו משלם לו
כל הסכום
מו. כשהלוה פרטו במילואו ללא טירחה
והמלוה היה פורטו בפחות חלוק בין
צ'ק שלו לשל אחר
מח. כשהלווהו בצ'ק שלו או של אחרים
והמלוה מתגורר בחו"ל
מט. כשהפרעון בצ'ק דולרי [שלו או של אחרים]
ענף ז - הלוואות צמודות לדולר שנעשים
באמצעות צ'קים שיד
נ. הלוואת שקלים בצ'ק לפי שער יציג של הדולר
נא. כשהצ'ק הגיע ליד הלוה ולא גבאו, או
שרק הפקידו בבנק
נב. פרעון חוב צמוד לדולר בצ'ק כשנתאחר
מלגבותו וירד השער והדין בצ'ק פתוח
נג. נתן למלוה צ'ק פתוח ליום מסויים ואח"כ עלה
שער הדולר [ודין חיוב גבאי גמ"ח בזה]
נד. כשהצ'ק חזר מחוסר כיסוי ואח"כ עלה
השער משלם כשער של עכשיו
נה. בהנ"ל כשבינתיים ירד שער הדולר משלם
כשער הגבוה
נו. כשעיכוב הגבייה בסיבת הבנק אין המלוה
מפסיד

נו. כשהכניס הפרעון לתיבת האל-תור ונאבד
[ודין פורט צ'ק וחזר הצ'ק וישנם שינויי
שער]
ענף ח - פרטי דינים שונים בחששות רבית
בהלוואות ומו"מ עם צ'קים שכ
נח. גרימת אוברדרפט [בידיעה או שלא
בידיעה] לחבירו שהשאל לו צ'ק או
מלוה שקיבל צ'ק מהלוה
נט. אופנים שונים של גרימת רבית למלוה
ס. מלוה שנותן ללוה עודף מצ'ק מאוחר כדי
שישלם חובו
סא. גמ"ח להשאלת כלים שמשתמש בדמי
הפקדון
סב. שימוש בחפץ של המוכר כששילם לו
בצ'ק או בכרטיס אשראי
סג. תשלום בצ'ק מאוחר של חבירו כשהמוכר
הציע שני מחירים
סד. הוזלה בהקדמת תשלום בצ'ק דחוי ליום
הספקת המוצר או בתשלום בכרטיס
אשראי
סה. בהנ"ל כשמשלם בצ'ק שיש לו מאחרים,
והדין כשמפרש להדיא שמוזיל עבור זה
סו. בצ'ק [של עצמו או דאחרים] שזמנו היום
נחשב כהקדמת מעות
סז. דין כגבוי בצ'ק שניתן לאבק רבית

פרק ט

דיני טענות פטור וחיוב שבועה בגביית שטרי חוב וצ'קים

ענף א - טענת מזוייף בשט"ח וצ'קים ואופני
קיום החתימה שכו
א. טענת מזוייף בשטר חוב ודרכי קיומו
ב. קיום בשטר כתב יד וממרני כשיש טענת
זיוף
ג. כשטוען טענת מזוייף בצ'ק קיומו הוא עפ"י
דוגמת החתימה שבבנק
ד. דין קיום ביחיד, שלא בפניו, או שאר קולי
קיום [וגדר טענת מזוייף]
ה. כשהחתימה שונה מדוגמת החתימה שבבנק
ענף ב - טענות פטור שונים שנאמן או שאינו
נאמן במיגו בשטרי חוב, כת"י,
וצ'קים שכט
ו. נאמנות בטענת פרעון, אמנה, לא לרית,
תנאי, מחילה וכדו' במיגו דמזוייף
ז. טענת טעית, אנוס, משטה, השבעה, רבית,
אינו נאמן אף במיגו נגד שטר חוב

- ח. דיני טענות פטור הנ"ל בשטר כתב יד
ט. האופן שאינו נאמן ליפטר נגד כתב יד וממרני
י. טענות פטור בצ'ק רגיל אינו נאמן
יא. טענות פטור הנ"ל בצ'ק כשיש לו מיגו דפרעת
ענף ג - טענות שמועילות רק להשביע למלוה
שבא לגבות בשטר חוב שמו
יב. אופני שבועת הנוטלין כשגובה בשטר חוב
יג. בטענות אמנה, לא לויתי, רבית, משביעו שבועת היסת לאחר הפרעון
יד. בטענות זיוף, השטאה, השבעה, אינו יכול להשביעו היסת לאחר הפרעון
טו. כשמודה המלוה שהיה תנאי והגידון אם נתקיים אם יכול להשביעו
ענף ד - טענות להשביע למלוה כשבא לגבות בשטר כתב יד, ממרני, וצ'קים ... שמוג
טז. אופני שבועת הנוטלים בשטר כתב יד בטענת פרעון, רבית, תנאי, סיטראי
יז. שבועת הנוטלין בשטר הממרני [בטענת פרעון, מחילה, רבית, תנאי, סיטראי]
יח. שבועת הנוטלין בצ'ק כשטוען פרעתי [והדין במבוטל, מוגבל, למוטב בלבד]
יט. הנפק"מ למעשה בזמנינו לענין פשרה במקום החיוב שבועה
כ. טענות רבית, סיטראי, מחילה, תנאי, אמנה או לא לויתי אם מועיל להשביע בצ'קים
ענף ה - דיני שבועה כשגובה מהיתומים, שלא בפניו וכדו', במלוה בשטר או על פה שנא
כא. ששה אופני חיוב שבועה בלא טענת הנתבע
כב. באלו אופנים מהני נאמנות בשטר לגבות בלא שבועה ובאלו לא מהני נאמנות
כג. כשגובה בתוך זמנו ברוב האופנים אינו צריך לישבע

- כד. האופנים שגובה מיורשים קטנים, והדין כשהתנה שיועיל הנאמנות גם לגבות מקטנים
כה. אופני גבייה מיורשים במלוה על פה, ודין נאמנות [סתם או מפורש] בזה
כו. גבייה שלא בפניו, כשיש בעל חוב נוסף, או מלקוחות במלוה על פה
ענף ו - דיני שבועה כשגובה מהיתומים, שלא בפניו וכדו', בכתב יד, ממרני, וצ'קים שנו
כז. גבייה מיורשים [גדולים או קטנים] בשטר כתב יד בלא נאמנות, בנאמנות סתם או מפורש
כח. שלא בפניו, כשיש בע"ח נוסף, מלקוחות, כשבא לגבות בשטר כתב יד
כט. גבייה מיורשים בשטר הממרני
ל. גבייה שלא בפניו, כשיש בע"ח נוסף, או מלקוחות, בשטר הממרני
לא. כשהחוב הוא תוך זמנו ודין תוקף הזמן שבשטר הממרני
לב. חיוב שבועה בגביית צ'ק מיורשי הלוה תלוי בשיטות הפוסקים בתוקף הצ'ק
לג. גבייה מיתומים בתוך זמנו, צ'ק שניתן לתשלום, ודין תוקף הזמן הנרשם בצ'ק
לד. הנפק"מ למעשה בזמנינו
לה. גבייה שלא בפניו, כשיש בעל חוב נוסף, או מלקוחות כשתובעו בצ'ק
לו. גביית יורשי המלוה מיורשי הלוה בשטר חוב אם יורשים ממון הצריך שבועה
לז. גביית יורשים מיורשים בממרני וצ'ק
ענף ז - תובע בצ'ק שקיבל מיד שניה, מהמיסב כשהצ'ק חזר וכדו', ופרטי דינים נוספים שעא
לח. תובע בצ'ק מיד שניה תוקפו כתביעת הראשון ואין החותם נאמן ליפטר או להשביעו

- לט. דין חיוב שבועה כשהחותם טוען שפרעו קודם שנמכר, [כשחיובו מדינא או מתקנת השוק]
- מ. זכות גבייה מהמיסב בצ'ק
- מא. המיסב אינו נאמן לטעון להד"ם, פרעון, מסרתיו לאחר, ודין קיום חתימתו
- מב. טענת נפילה כשהמחזיק אינו יודע ממי קיבל הצ'ק [או בצ'ק שנמסר לשליח]
- מג. דעת החולקים דאף באופנים הנ"ל אינו נאמן בטענת נפילה בלא מיגו
- מד. מיסב ששילם למחזיק הצ'ק ותובע מהחותם בצ'ק
- מה. כשנעשה זיוף בהצ'ק והמיסב שילם למחזיק הצ'ק ותובע מהחותם בצ'ק
- מו. מסירת צ'ק של מנהל מוסד שלא ברשות בעל המוסד אינו מחייב את המוסד
- מז. עיכוב פרעון עד שמחזיר לו הצ'ק
- מח. אופנים שיש ריעותא בהצ'ק לטעון טענת פרעון או שאר טענות וחיובי שבועה נוספים

פרק י

פרטי דינים בגביית שטרי חובות וצ'קים ודין השבת צ'ק שנאבד

- ענף א - דין לא תהיה לו כנושה שטט
- א. איסור נגישה, תפיסת חפצים מבית הלוה, ודין סידור בגביית חוב
- ב. בדין לא תהיה לו כנושה בזמנינו בסתם הלוואה והאופנים שודאי אסור
- ג. צ'ק שניתן לפרעון חוב, משיכתו מהבנק כשיש יתרת חובה אם יש בזה האיסור
- ד. כשנתן לו צ'ק לתשלום החוב אין איסור להיראות לפניו
- ה. צ'ק שניתן לאחר ההלוואה מדעתו, בבי"ד, בעל כרחו
- ו. כשתובעו ליתן צ'ק מאוחר או צ'ק שיש לו מאחרים
- ז. צ'ק שהוחזר מהבנק וגבייתו מהלוה עצמו יש בזה איסור נגישה
- ענף ב - פרטי דינים ואופנים שונים כשניתן צ'ק על הלוואה או שהלווה בצ'ק שפד
- ח. סוגי חובות שונים שאינם כמילוח והדין כשנתן לו צ'ק של עצמו אם נחשב כזקיפת מלוח
- ט. שילם חובו בצ'ק של אחרים, ואם נחשב כזקיפת מלוח בהני חובות מסויימים
- י. איסור נגישה במלוח לחבירו באמצעות צ'ק של עצמו וקבעו שהלוה ידאג לכיסוי הצ'ק
- יא. כשקבעו לפדות הצ'ק מהמקבל, או כשכבר נפדה הצ'ק בבנק
- יב. כשמלווה בצ'ק של אחרים או בגוף השוויות בצ'ק של עצמו [ודין תנאי שיהא מותר לנוגש]
- ענף ג - האיסור למשכן מבית הלוה ופרטי הדינים בזה שצא
- יג. איסור דלא תבא אל ביתו בחוב רגיל, בחוב שאינו מחמת הלוואה, כשזקפו במלוח
- יד. בעבר ותפס אם יש לו בזה קנין וחיוב אונסין
- טו. פלוגתת הפוסקים אם מהני תנאי שיוכל למשכנו
- טז. כשתופס בעצמו לגוביינא ולא לשם משכון יש מתירים
- יז. יש שהתירו אף תפיסה למשכון כשאינו יכול לגבות בדין תורה
- יח. תפיסת חפצים מהלוה עצמו מחוץ לביתו, מנכסיו המונחים בחוץ, מפקדון שביד אחרים

- ענף ד - גבייה בהוצאה לפועל, חברות גבייה, עיקול חשבון, בערכאות, ודין סידור שצו
- יט. דיעות פוסקי זמנינו בהאיסורים הכרוכים כשגובה צ'ק באמצעות הוצאה לפועל
- כ. דעת המתירים לגבות באמצעות הוצאה לפועל וסברתם
- כא. פנייה להוצאה לפועל או חברת גבייה על פי בית דין
- כב. הוצאות גבייה ורבית כשפנה להוצאה לפועל מעצמו או ברשות ב"ד
- כג. איום בפנייה להוצאה לפועל אם יש בזה איסור נגישה
- כד. עיקול חשבון הבנק ועיכוב יציאה מהארץ
- כה. בחוב שאינו מחמת הלואה יש להקל לפנות להוצאה לפועל
- כו. האיסור למסור צ'קים לחברת גבייה או לעורך דין [גם כשכוונתו לסלקם מעליו]
- כז. תפיסה ביותר מכדי סידור, כלי אוכל נפש וכדו'
- כח. תפיסת וגביית צ'קים של אחרים, של הלואה עצמו, והדין כשנתנם מדעתו
- כט. איסור פניה לערכאות ודין דיון בדיני ישראל כפי דיניהם
- ענף ה - דיני תשלום חוב שיש עליו שטר וחוב המלוה בהחזרת השטר תו
- ל. פרעון חוב במלוה בשטר מחייב את המלוה להחזיר השטר וכשנאבד כותב שובר
- לא. כשאינו ברור שנאבד צריך המלוה לישבע, והדין כשידוע היכן השטר ואין אפשרות להביאו
- לב. מנהג ההכרזה בשטר לכל המוציאו וממרני שנאבד
- לג. שיטות הפוסקים בדין שטר פיצוי מהמלוה ללוה כשחושש שיחבעוהו שנית
- לד. בוועקסיל שדרכו לימסר מיד ליד יש לחייב למלוה לתת שטר פיצוי
- ענף ו - דין תשלום חוב שיש עליו צ'ק וחוב המלוה בהחזרת הצ'ק תיב
- לה. חיוב החזרת הצ'ק לאחר הפרעון
- לו. פרעון בצ'ק שנאבד הוא רק תמורת שובר ושטר פיצוי מחשש גבייה נוספת
- לז. החוב לא חשיב כפרוע בגוף הצ'ק, אך צריך לברר שנאבד [ודין שבועה בזה]
- לח. המלוה יכול לדרוש מהלוה שיתן הוראת ביטול על הצ'ק
- לט. כשאין אפשרות לבטל הצ'ק וגם לא יוכל לידע אם הצ'ק נגבה פטור מלשלם לו
- מ. כשברור שהצ'ק לא יגבה משלם ללא בטחונות, והדין כשיתכן שהמלוה נתייאש
- מא. כשאינו מאמינו שנאבד, כשכבר מסר הצ'ק לאחר, [והדין בספק או בברי שלא מסר]
- מב. כשהמלוה מסרו לאחר אך ידוע שהצ'ק שוב לא יוצג לגבייה
- מג. כשתובעו אחר בהצ'ק קודם ששילם למלוה [או אחר כך]
- מד. ממיסב אינו יכול לתבוע כשהצ'ק נאבד
- מה. אם יש חיוב להודיע למוטב שהצ'ק לא הוצג לגבייה ודין צ'ק שהוא למוטב בלבד
- מו. צ'ק שלא נגבה רצוי לרשום החוב בפנקסו לזכירה עד שיבא אליהו
- ענף ז - דיני טענות פטור בשט"ח שנאבד מהמלוה והאופנים שהשטר מוחזר למלוה תכא
- מז. שטר חוב שנאבד יש בזה ריעותא והלואה נאמן לטעון טענות פטור על גוף החוב
- מח. כשהשטר ביד המוצא והלואה טוען שכתב ללוות ולא לזה, או פרעתי ונפל ממני

מט. ידוע שנפל מהמלוה אך הלוח טוען שהשאירו בידו לאחר פרעון

נ. בתוך זמן הפרעון, כשהלוח טוען שמא, כשהמלוה נותן סימן מובהק

ענף ח - דיני טענות פטור בצ'ק שנאבד ודיני השבה למלוה בסימנים כשידוע שלא מסרו לאחר תכה

נא. כשהצ'ק אינו לפנינו ולא ידוע שהיה בידו נאמן ליפטור [חוץ מתוך זמנו, או הוחזק כפרן]

נב. כשהצ'ק לפנינו ולא ידוע שהיה בידו והלוח טוען שכתב ללוות ולא לזה יהא מונח מספק

נג. כשהתובע אינו יודע הסימן לפעמים קורעים הצ'ק ולפעמים יהא מונח

נד. דין שאר טענות [בהנ"ל כשאינו ידוע שהיה הצ'ק ביד התובע]

נה. כשידוע [בעדים או בסימן מובהק] שהצ'ק היה ביד המלוה אינו נאמן לטעון שכתב ללוות ולא לזה

נו. כשטוען שפרעו לפני שנאבד אינו נאמן ובפרעון לאחר שנאבד יש להסתפק

נז. אחד נותן סימן מובהק והשני יותר מובהק הדין יהא מונח

נח. בצ'ק למוטב בלבד נאמן ליפטור, ודין צ'ק פתוח, כשניתן לבטחון, תוך זמנו

ענף ט - דיני השבת צ'ק שנאבד כשאינו ברור שהמוטב לא מסרו לאחר .. תלג

נט. חפץ או מטבע שנאבד אם יש לחשוש שהבעלים מכרוהו לאחר

ס. הסוברים דהצ'ק דינו כחפץ ואין חוששים שמסרו לאחר [עכ"פ לאחר ההכרזה]

סא. לדינא יש להסתפק אם אפשר להחזיר צ'ק שלא הוסב דיש לחשוש שנמסר לאחר

סב. בצ'ק שהוסב לכו"ע יהא מונח והדין כשבא אחד מהשוק ליתן סימניו

סג. אם אפשר להחזיר צ'ק על פי עדות החותם האחרון למי נמסר

סד. צ'ק שנמצא להסוברים דמחזיר, וחיובו של החותם כלפי המוטב להסוברים דיהא מונח

סה. צ'ק למוכ"ז דינו כנ"ל בצ'ק עם שם מוטב

סו. כשאחד מהשוק תובע את הצ'ק לכו"ע יהא מונח והדין כששנים נותנים סימנים

סז. כשיש לחשוש שהמלוה נתייאש מהחוב אין מחזירים לו השטר

סח. אין לקרוע הצ'ק כשהדין יהא מונח [ופרטי דינים נוספים]

סט. שנים אדוקים בצ'ק אם חולקין כל הדמים או לפי שוויותו לימכר

פרק יא

דיני כתיבת וחתימת הצ'ק, חששות זיוף וכדו'

ענף א - מדיני כתיבת שטרות באופן שלא יהא חשש זיוף תלט

א. זהירות מאפשרות זיוף בשט"ח הנעשה בעדים ודין שטר שיכול להזדייף

ב. שטר כת"י שיכולים לזייף בו יש פוסלים ויש מכשירים

ג. שטר כת"י שנכתב על נייר המזדייף

ד. שטר בעדים על נייר חלק

ה. שטר כת"י על נייר חלק

ו. אם מהני לתקן השטר קודם שבא לבי"ד

ז. הנפק"מ בדין שטר בדבר שצריך לתוקף השטר

ענף ב - דיני צ'ק פתוח תמד

ח. שטר ממרני בחתימה חלקה כשר מכח התקנה [זולת כשנמסר ליד שלישי]

- ט. צ'ק פתוח, כשטר מכח המנהג, בסכום מוגבל, כשטר מדינא, והדין כשנמסר לשליש
- י. חזקה על צ'ק פתוח שנתמלא כדין, ומהני גם כשנמסר ע"י שליח זולת כשהשליח שינה
- יא. כשהתחייבות ללא הגבלה ג"כ חל החיוב [ובדין חיוב בדבר שאינו קצוב]
- יב. כשהוסיף על הסכום המדובר אם מהני שטר התחייבות לחצאין
- יג. כשהחיוב חל בשעת המסירה מועיל לחייבו כפי המוסכם גם כשהוסיף על הסכום
- יד. כשהם חלוקים על גובה הסכום שדובר ביניהם
- טו. כשנמסר לצד שלישי בעד ערך חייב בכל הסכום מדין תקנת השוק
- טז. מסירת צ'ק פתוח מותר אך ורק לירא שמים בלבד [דאל"כ אסור מכמה טעמים]
- ענף ג - דיני זיוף בצ'ק תנא
- יז. צ'ק שניתן לזיוף בו כשר כל זמן שלא נעשה בו זיוף
- יח. החיוב לכתוב באופן שלא יוכלו לזייף
- יט. זהירות מזיוף בכתיבת שטרות
- כ. כשעבר וזייף אם נפסל כל השטר או רק החלק שיש חשש זיוף
- כא. זהירות מאפשרויות זיוף בכתיבת שם המוטב והסכום
- כב. שינוי בצ'ק פוסל אותו כלפי החותם
- כג. שינוי בצ'ק ונמסר לצד שלישי [תקנת השוק]
- כד. צ'ק שנחתם בעפרון ושאר הפרטים בדיו
- כה. כשהכתיבה בצ'ק בעפרון בכת"י בעל הצ'ק או בכת"י של אחר
- ענף ד - סתירות בסכום הצ'ק תנא
- כו. דיני שטר שלשונותיו סותרים
- כז. צ'ק שהסכום נכפל בספרות והסכומים אינם תואמים הולכין אחר הפחות
- כח. צ'ק שהסכום במילים ובספרות ואינם תואמים
- כט. צ'ק בספרות או במילים בלבד
- ל. כשהצ'ק הוגבל לסכום מסוים ונכתב בו יותר
- לא. צ'ק פתוח שנרשם בטעות סכום של מאתיים במקום של מאה
- ענף ה -
- מהות החתימה בשטרי חוב וצ'קים . תסא
- לב. חתימת העדים בשטר
- לג. החתימה או הכתיבה לחייב בשטר כת"י
- לד. בצ'ק החתימה הוא המחייב
- לה. חתם ואינו מבין תוכנו
- ענף ו - אופן וצורת החתימה תסד
- לו. כשהחתימה בצ'ק שונה מדוגמת החתימה שנמסרה לבנק
- לז. כשדוגמת החתימה בבנק שונה ממה שרגיל לחתום במקום אחר
- לח. אופני חתימה בעדים שאינם יודעים לחתום
- לט. חתימה ע"י שמקרקעין לו בכת"י וצ'קים
- מ. חתימה במסירת קולמוס [שליחות] בשטרות
- מא. חתימה במסירת קולמוס בכת"י
- מב. חתימה בשליחות [מסירת קולמוס] בצ'קים
- מג. חתימה בציון או בטביעת אצבע
- ענף ז - מהות החותמים הראויים לחוב בצ'ק ובהסבה תסט
- מד. חותם שראוי לחוב על פי חתימתו
- מה. סוגי חיובים משותפים
- מו. דין שנים שלוו חוב אחד בשטר או בממרני
- מז. דין שותפים שלווה אחד מהם או שניהם
- מח. סוגי חשבונות משותפים בבנק

מט. באופן שצריך חתימת כל בעלי החשבון בצ'ק חיובם כשנים שלוו
 נ. צ'ק בחתימת אחד מהשותפים מחייב את השותפים
 נא. צ'ק בחתימת אחד מבעלי חשבון משותף ניתן לגבותו בבנק או מהחותם בלבד
 נב. בהנ"ל כשהגבייה מהחותם ולא מהבנק
 נג. כשחתמו כל בעלי החשבון על הצ'ק דינם כשנים שלוו

נד. חשבון שהוא על שם ראובן והכספים הם של שמעון
 נה. בחשבון משותף לבעל ואשה חייב הבעל בחתימת אשתו [ודין צ'ק מאשה על בעלה]
 נו. שילם האחד אם גובה מהשני ע"י הוכחה שהצ'ק בידו
 נז. שני מסיבים אין דינם כשנים שלוו
 נח. כשהצ'ק נכתב לפקודת שני המסיבים ביחד או לחוד

פרק יב

דיני התאריך בשטרי חוב ובצ'קים

ענף א - מטרת התאריך בשטרי חוב ... תעו
 א. זמן ההלואה שבשטר מועיל לגבייה ממשועבדים ולדין קדימה, וגדר החזקה שנמסר ביומו
 ב. פסול שטר מוקדם, גבייה ממשעבדי בזמנינו, זמן חלות השעבוד בשטר מאוחר ודינו
 ג. שטר שאין בו זמן אינו נפסל אך יש בו מוגבלות
 ד. שיטות הפוסקים בדין שטר כתב יד בלא זמן או כשזמנו מוקדם
 ה. זמן הפרעון אינו דבר המעכב בשטר
 ו. שטר כת"י בלא זמן, פרעונו בל' יום, ובתאריך מאוחר זהו זמן פרעונו
 ענף ב - תוקף התאריך הרשום בצ'קים תפא
 ז. תאריך הצ'ק כקביעת זמן פרעון ולא כזמן החיוב
 ח. כשמביא ראיה לקדימת זמן חיובו
 ט. האופן ששייך קדימה על פי תאריך הצ'ק
 י. כשיש לחוש שהתאריך הוקדם
 יא. שני בע"ח בגביית צ'ק בבנק אין קדימה והדין כשאחד מהם בשטר כת"י
 יב. אופנים ששייך דין קדימה בגביית חובות וצ'קים בזמנינו

יג. אין להקדים זמנו של הצ'ק ואין להגבות בקדימה על פי הזמן שבו
 יד. צ'ק ללא תאריך או כשהתאריך הוא בכת"י המלוה
 טו. צ'ק שניתן לצדקה וזמנו חל לאחר מיתת הנותן
 ענף ג - פרטי דינים נוספים בתאריך הרשום בצ'קים תצ
 טז. לפני התאריך הרשום בצ'ק דינו כתוך זמנו
 יז. צ'ק ללא תאריך זמן פרעונו הוא מיד [ואינו כסתם הלואה שזמנו ל' יום]
 יח. תאריך שאינו מופיע בלוח הוא כקביעות לסוף אותו החודש
 יט. תאריך שחל בשבת או שחסר בו פרט כשכתב אדר סתם בשנה מעוברת
 כא. שינוי בתאריך הצ'ק פוסל את הצ'ק
 כב. כתיבת התאריך העברי או הלועזי
 ענף ד - תוקף הצ'ק לאחר התאריך הרשום בו ודין צ'ק ישן תצד
 כג. כשמאחר לגבות הצ'ק יש להודיע זאת ללוה
 כד. הגבלת תוקף הצ'ק לזמן מסויים אינו מבטל את גוף החיוב
 כה. בהנ"ל כשהצ'ק ניתן להתחייבות וכוונתו להגביל גם את גוף החיוב

כז. צ'ק שהוגבל תוקפו ונמסר ליד שלישי	ל. כשהצ'ק כבר הוצג לגבייה והוחזר מחוסר כיסוי
כח. הפורע בחוב שאחרים חייבים לו והמקבל נתרשל מלגבותו	לא. דין טענת פרעון בשטר ישן
כח. פרע חובו בשטר חליפין אם נחשב כפרעון גמור	לב. טענת פרעון בצ'ק ישן שכבר הוצג לגבייה בבנק והוחזר
כט. צ'ק רגיל שנמסר והמקבל נתרשל מלגבותו	לג. כשלא הוצג לגבייה בבנק ועבר יותר מ' חדשים מהתאריך

חלק ב

פרק יג

תוקף הצ'ק כשימוש במקום כסף

ענף א - השימוש בשטרי חוב וצ'קים במקום כסף בקנינים תקג	יג. כשקנה בצ'ק למוטב בלבד, צ'ק פתוח, צ'ק במטבע חוץ
א. כסף האמור בתורה ושימושיו, שוה כסף [או שטר] ככסף, ודין כסף שיש בו צורה	ענף ב - הקדמת מעות ופסיקה כשמשלם בצ'ק ופרטי דינים נוספים תקיט
ב. קנין בשטר חוב או ממרני של אחרים במקום כסף	יד. אופני ההיתר בקנינים שיש בהם חשש רבית, ביש לו או שיצא השער
ג. קנין בממרני של עצמו נחלקו הפוסקים אם נחשב ככסף	טו. קניה בהוזלה והקדמת מעות בצ'ק בהיתר דיש לו
ד. קנין בצ'ק דאחרים [או צ'ק בנקאי] בקרקעות, מטלטלים, בדברים הצריכים קנין מן התורה	טז. קניה בהקדמת מעות בצ'ק בהיתר דיצא השער
ה. קנין בצ'ק של עצמו מכח סיטומתא או שוויות עצמית	יז. פסיקה במעות על חפץ או להיפך
ו. עצה שיועיל לקנין מה"ת אף להסוברים דלא חשיב ככסף ודין צ'ק של אחרים	יח. פסיקה בשטר חוב על חפץ או על מעות
ז. קנין כסף בצ'ק מאוחר, ודין קנין ד' מינים בצ'ק שזמן פרעונו לאחר החג	יט. פסיקה בצ'ק על מעות או חפץ כשנותן הצ'ק לשם גבייתו או לשוויותו
ח. כשאין לו עתה כסף בבנק, והדין כשחזר הצ'ק ועייל ונפיק אזווי אם בטל הקנין	כ. זמן תביעת האונאה כשקנה בצ'ק דחוי, למוטב בלבד
ט. דין עייל ונפיק אזווי כששילם בצ'ק מזומן, מאוחר, שלו, של אחרים	כא. צ'ק דחוי שניתן לאמנה אם מהני לקנין
י. קנה ארבעת המינים בצ'ק וחזר הצ'ק י"א דאין בזה דין עייל ונפיק אזווי	ענף ג - שטרי חוב וצ'קים במקום כסף בתשלומי שכיר תקכז
יא. צ'ק מחשבון מוגבל או שיש בו פסול אחר שלא יכובד בבנק	כב. תשלומי התורה במעות או בשאר דברים
יב. צ'ק שכבר הוחזר מהבנק או כשזמן פרעונו מוגבל לתקופה מסוימת	כג. דעת רוב פוסקי זמנינו דניתן לקיים המצוה בתשלום שכר שכיר בצ'ק
	כד. כשמשלם בצ'ק של אחרים, של עצמו, משורטט, דחוי, צ'ק מט"ח
	כה. יש שחילקו דרך כשגובהו מיד מהבנק, ודין נסיעה במונית וכדו' שנהוג במזומן

כז. כשאין לו מזומנים ואינו משלם בצ'ק אם ביטל המצוה

כח. צ'ק שאינו יוצא בשוק, למוטב בלבד, חשבון מוגבל, הסכים הפועל, התנה מתחילה

כט. שילם לשכיר בצ'ק וחזר מהבנק אם עובר למפרע

ל. עצה לשלם לשכיר בצ'ק ולצאת המצוה

ענף ד - תוקף שטרי חוב וצ'קים במקום כסף בתשלומי הלוואות, נזקין, פדיון הבן, קידושין תקלד

לא. תשלום חוב בצ'קים כשיש לו מעות, והדין כשיש בעל חוב נוסף

לב. כשפורע חובו בצ'ק על דעת להחזירו כדי לשנות מהלואה לעיסקא

לג. תשלומי נזק, גניבה וגזילה וכדו' בצ'ק פדיון הבן בשטר חוב, בצ'קים, בשטרי הכסף בימינו

לד. המקדש אשה בשטר חוב שלה, שיש לו על אחרים, בשט"ח על עצמו

לה. קידושין בצ'ק של אחרים, של עצמו, צ'ק שלה, כשנתן אח"כ המעות, בשטרות כסף

ענף ה - שטרי חוב וצ'קים ככסף במתנות לאביונים, וענינים שונים תקמ

לו. לרוב פוסקים מקיימים מתנות לאביונים בצ'ק ודין צ'ק למוטב בלבד או מוגבל

לז. דעת החולקים והאופנים שצריך לגבות הכסף מהבנק

לח. משלוח מנות וזכר למחצית השקל בצ'ק

לט. המקדים לתת דמי מעשר כספים

מ. כשנתן צ'ק כדי ללוות בו הוא כערב ועליו לכוין מתחילה לנכות התשלום ממעשר

מא. כשכבר גבו ממנו דמי הצ'ק ורוצה לנכות מהמעשר ודין נתינת צ'ק לדמי מעשר

מב. נתינת צ'קים דחויים על התחייבויות עתידיים

מג. חילול מעשר בצ'ק, תפיסת דמים בשביעית, בדמי עבודה זרה, [ודין צ'ק בנקאי]

מד. הלוואה בצ'ק אם הצ'ק נחשב כהלואה כסף לענין קיום מצוות הלוואה

מה. תשלום בלוה שלא מדעתו, קיום תנאי בצ'ק, ודין צ'ק משכון

מו. הלווה בצ'ק והבנק לא חייב את בעל החשבון בכל הסכום

מז. אופנים נוספים שנפק"מ אם הצ'ק נחשב ככסף

פרק יד

תוקף הצ'ק אם נחשב כגבוי

ענף א - האופנים ששטר נחשב כגבוי לסייע להמחזיק בשטר תקנ

א. הסוברים ששטר רגיל הוא כגבוי לענין מחילת חוב שיש עליו שטר

ב. שיטות נוספות בהטעם שלא חל המחילה

ג. הסוברים ששטר כגבוי לענין תפיסה

ד. הסוברים ששטר כגבוי לענין מיגו להוציא

ה. דעת החולקים דמיגו בסיוע השטר לא חשיב להוציא משא"כ בספיקות לא מהני

ו. דין שטר כתב יד לגבי מחילה, ספיקות, מיגו להוציא

ענף ב - האופנים ששטר הממרני נחשב כגבוי ממש תקנב

ז. דברי הט"ז דמרני כגבוי בנדוניית חתנים

ח. דיעות החולקים דלא חשיב כגבוי [ודין חילוף-כתב בזה]

ט. אם דברי הט"ז אמורים גם לשאר דינים או רק בנדוניית חתנים

ענף ג - השיטות והאופנים שצ'ק נחשב כגבוי בדין שמיטת כספים תקנד

י. השמטת כספים בחוב שיש עליו משכון, שטר חוב, ממרני

- יא. אופני הלואה בצ'ק, לתשלום, למשכון או גבייה, למשכון בלבד
- יב. הסוברים דחוב שנתן עליו צ'ק של עצמו אינו משמט דהוי כתשלום
- יג. דיעה נוספת דאינו משמט משום שהוא כגבוי [והדין להסוברים דהוי כהוראה]
- יד. דיעות החולקים דמשמט, דין צ'ק מאוחר
- טו. דין צ'ק בנקאי אם עדיף משאר צ'ק, ודין השמטת החוב של הבנק לבעל הצ'ק
- טז. צ'ק שניתן לשם תשלום גמור על החוב או לשם משכון גרידא
- יז. צ'ק למוטב בלבד, שהוחזר מהבנק, של אחרים, של התחייבות
- יח. כשנתן לו צ'ק דולרי בחו"ל או בארץ, ודין צ'ק פתוח
- יט. זקיפת מלוה ע"י הצ'ק בחוב של הקפת חנות וכדו'
- כ. ספק אם שמטתו שביעית בגין הצ'ק אם מותר לגבותו
- ענף ד - האופנים שצ'ק נחשב כגבוי להוציא ממון תקסו
- כא. כשנתן לו צ'ק שיגבנו אח"כ להסוברים דנדרוניית חתנים תליא בדין כגבוי
- כב. להטעם דמשום דגמר והקנה גובה כשנתן לו צ'ק, וכשנתן לו הצ'ק לשוויתו גובה לכו"ע
- כג. דין צ'ק למוטב בלבד, שהוחזר מהבנק, פסול, צ'ק דאחרים או בנקאי
- כד. גביית אבק רבית כשנתן ע"ז צ'ק אם נחשב כגבוי והדין כשמסר הצ'ק לאחר
- כה. כשנתן הצ'ק לשוויתו, ודין צ'ק למוטב בלבד, של אחרים, בנקאי, במטבע חוץ
- ענף ה - האופנים שממרני וצ'ק נחשב כגבוי לסייע תקסט
- כו. מחילת חוב שיש עליו ממרני
- כז. מחילת חוב שיש עליו צ'ק שניתן לשם שטר או לשוויתו
- כח. טענת קים לי כשתובעו בממרני או בצ'ק הממרני כמוחזק בספק שיש ממקום אחר
- כט. הצ'ק כמוחזק בספק שיש ממקום אחר והדין כשהספק בגוף השטר
- לא. מיגו להוציא כשהממרני מסייעו
- לב. מיגו להוציא כשהצ'ק מסייעו
- לג. הקדמת שכר פועל ואח"כ היה אונס
- לד. הקדים שכר פועל בצ'ק או שכירות בתים אם חשיב כמוחזק
- לה. צ'ק למוטב בלבד, מוגבל, הוחזר מהבנק, בנקאי, פתוח, במטבע חוץ, מאוחר
- ענף ו - אופנים נוספים שממרני וצ'ק נחשב כגבוי תקעט
- לו. ירושת בכור פי שנים בחובות שחייבים לאביו וירושת הבעל
- לז. בהנ"ל בחובות שיש ע"ז צ'ק
- לח. דין כספים שבבנק, צ'ק למוטב בלבד, צ'ק בנקאי, ודין ירושת הבעל
- לט. שבועת מודה במקצת כשתובעו בשטר בעדים
- מ. בהנ"ל כשתובעו בממרני או צ'ק אם נפטר מדין שבועה
- מא. נתן לו צ'ק [של עצמו או של אחרים] על חלק ההודאה אם חשיב הילך
- מב. שבועת היסט בחוב שנתן ע"ז צ'ק
- מג. המוחזק בשטר חוב אם יכול לומר שאינו שלו
- מד. המוחזק בממרני וצ'ק אם יכול לומר שאינו שלו
- מה. צ'ק רגיל, למוכ"ז, בנקאי, למוטב בלבד, דין שבועה, ודין צ'ק של אשה
- מו. השימוש בצ'ק כערכון בענינים שונים
- מז. ההיתר להלוות תמורת צ'ק שלו או של אחרים
- מח. מלוה שתובע בשני שטרות, ממרני, או צ'קים אם דינו ליטול כשנים

פרק טו

התחייבויות שונות כצדקה, ערבות וכדו' בצ'קים

- ענף א - דיני ואופני חלות נדרי צדקה בפה, במחשבה, בכתיבה תקצא
- א. האומר אתן מנה לצדקה, מנה זה לצדקה, ואם דינו כמסירה להדיוט
- ב. נדר על חוב, דבר שאינו בעולם, אינו ברשותו
- ג. חיוב היורשים בנדרי צדקה
- ד. גמר בלבו ובמחשבתו בנדרי צדקה, ודין מחשבה כשעשה מעשה
- ה. הנודר צדקה בכתיבה בלא דיבור
- ו. דין ספק בחלות הנדר או בקיומו
- ענף ב - אופני חלות חיוב נדר במוסר או כותב צ'ק לצדקה תקצא
- ז. להסוברים דהצ'ק כשטר חייב מדינא
- ח. חיוב משום נדרי צדקה להסוברים דאין זה כשטר
- ט. כשהצ'ק נכתב ולא נמסר אם חייב משום נדר
- י. אמר או חשב שיתן צ'ק לצדקה
- יא. כתיבת צ'ק אינו כנדר לרוב פוסקים
- יב. כתיבת צ'ק כספק נדר להסוברים דהוי לשון חיוב
- יג. החילוק בין חיוב משום נדר לחיוב מדינא [לענין שאלה וחיוב היורש]
- יד. גביית צ'ק של צדקה מיורשי הנותן כשהצ'ק כבר ניתן למקבל
- טו. אם יש חילוק בין צ'ק שזמן פרעונו קודם או אחר מיתת הנותן
- ענף ג - המתחייב מעות לצדקה ורוצה לשלם בצ'ק של עצמו תרג
- טז. תשלום בצ'ק מאוחר כשהנדר לא הוגבל לזמן
- יז. כשהנדר הוגבל לזמן אם יכול לשלם בצ'ק מאוחר או משורטט
- יח. אם חלוק בין נודר לקופה לנודר לעני עצמו כתשלום בצ'ק מאוחר
- יט. קיום הנדר בצ'ק למוטב בלבד או מוגבל נדר בא"י דולרים ומשלם בצ'ק דולרי, השלמת הפרש עמלת הפריטה
- כא. נדר מתחילה ע"י הצ'ק, נתן צ'ק דולרי בחו"ל, אין צריך להשלים הפרש דמי הפריטה
- כב. כשיש ספק אם הצ'ק נפרע יש להחמיר בספק קיום נדר
- כג. נתן צ'ק לצדקה על דעת שלא להתחייב כד. צ'ק שהוחזר לנותן, אם בטל החיוב ודין צ'ק שניתן לעני ונאבד לו
- כה. צ'ק שנמסר לשליח שימסרנו לצדקה מסוימת ומסרו לאחר
- ענף ד - המקנה או מקדיש צ'ק שיש לו מאחרים לצדקה תריא
- כו. חשב ליתן צ'ק זה לעני חייב ליתנו במסירה והסבה
- כז. אמר בפיו ליתן צ'ק זה לעני י"א שהעני זכה
- כח. זיכוי ע"י אחר, הילך, חצירו, קופה, מעטפה, תיבת דואר, הפקדה בבנק או באל-תור
- כט. נתן לגבאי בסתם זכו העניים ויכול הגבאי ליתנו למי שירצה [ודין מגביות הקופות]
- ל. נתן צ'ק של אחרים לצדקה וחזר הצ'ק אם חייב מדינא או מדין נדר
- לא. סוגים שונים של נדרי מצוה
- ענף ה -
- פירטי דינים שונים בנותן צ'ק לצדקה . תרטז
- לב. תנאי להגבלת זמן גביית הצ'ק בדמי קופת צדקה
- לג. בהנ"ל כשנודר מממונו יש לעשות תנאי כפול

לד. נתן צ'ק לצדקה והעשיר המקבל או שנפטר לבית עולמו

לה. מעמדם של גבאי וגזברי עמותות וקופות צדקה בחיוב תשלום הצ'ק

לו. חיובם של גבאים בשמירה על צ'קים

ענף ו - חיובי ערבות בהעברת צ'קים, ובנותן צ'ק שלו למלוה בשעת הלואה. תריט

לז. חיובו של ערב מכח שליחות או מכח בההיא הנאה

לח. שלשה סוגי ערבות, ערב סתם, ערב קבלן, שלוף דרך

לט. הנפק"מ בין סוגי הערבות לאיסור נגישה, רבית ועוד

מ. דין סתם ערב קבלן בזמנינו אם דינו כערב סתם או כקבלן

מא. חיובם של המיסכים בצ'ק בתשלום הסכום כשהצ'ק חזר

מב. סיבת החיוב של המיסכים משום אחריות, מקח טעות, ערבות

מג. חיובו של מיסב בצ'ק שהוא למוטב בלבד

מד. החותם ע"ג צ'ק שהלוה מוסר למלוה חייב כמיסב מדד"מ או מנהג

ענף ז - חיובי ערבות בנותן למלוה צ'ק של אחרים בשעת הלואה. תרכז

מה. כשאחר מוסר צ'ק ללוה שימסרנו למלוה עבור ההלואה

מו. כשהצ'ק נכתב לפקודת הלוה, והוא מסרו למלוה הרי זה כשטר שנמכר

מז. כשנכתב לפקודת המלוה הוי כשטר התחייבות אליו

מח. בצ'ק פתוח ללא שם מוטב דינו כנ"ל [ואף להשיטות דהוי כהוראה]

מט. המוסר צ'ק ללוה שימסרנו למלוה כפקדון דינו כערב קבלן בזמנינו

נ. אף להסוכרים דערב בזמנינו לא נחשב כקבלן יתכן דבצ'ק עדיף

נא. אף אם חיובו כערב סתם יכול המלוה לגבות הצ'ק מיד כשהלוה מעכב התשלום

נב. חיובו מדין ערב הוא אף להסוכרים דהצ'ק כהוראה ואסור לבטל הצ'ק

נג. צ'ק למוטב בלבד דינו כנ"ל, ודין צ'ק מחשבון מוגבל

ענף ח - ערב בצ'ק שניתן לאחר ההלואה, ללא שם מלוה, ואופנים נוספים. תרלא

נד. כשצריך קנין לחלות הערבות אם מהני קנין שטר או צ'ק

נה. קנין שטר בערב לאחר מתן מעות ודין ערב קבלן בזה

נו. נתן למלוה [לאחר ההלואה] צ'ק של עצמו עם חתימת מיסב

נז. כשנתן לו צ'ק של אחרים אם מהני לקנין הערבות

נח. להסוכרים דהצ'ק כהוראה ונטל מכח שוויותו, ודין צ'ק למוטב בלבד

נט. אופנים נוספים שצריך קנין להערבות אם מהני צ'ק כקנין

ס. כשנותן לו צ'ק פתוח ואינו יודע מי המלוה [והדין כמיסב ככה"ג]

סא. כשהצ'ק ניתן ללא סכום ואינו יודע כמה ילוונו

ענף ט - פרטי דינים שונים בדיני ערבות ע"י צ'ק. תרלז

סב. משך זמן חיוב הערבות בצ'ק עם תאריך או ללא תאריך

סג. לווה שנתן צ'ק על החוב אם המלוה יכול לגבות מהערב

סד. צ'ק של הלוה שחתומים בו שני ערבים, ודין שני מסיכים כשחתמו יחד או בנפרד

סה. צ'ק של הערבים עצמם מחשבון משותף

סו. מכירת שטר או צ'ק שיש בו ערב אם זוכה הלווקח גם בהערבות

סז. ערבות שניה בצ'ק כשהחוב נפרע

סח. תשלום החוב לערב שפרע למלוה וקיבל ממנו הצ'ק

- ע. ערב אחד בצ'ק והשני בכת"י
 עא. אחריות הלוח בעלילות של המלוה על
 ערב שנתן צ'ק שלו

סט. צ'ק למוטב בלבד אם הוי הוכחה שפרע
 למלוה, והדין כשלוה טוען פרעתין
 אח"כ

פרק טז

חיוב תשלום נזקים וגרם היזק בחזרת צ'קים

- יג. נפק"מ נוספת כשהוחזר מחמת אונס
 יד. נפק"מ לחומרא כשמקבל הצ'ק נתן צ'קים
 לאחרים וחזרו [דבקנסא חייב]
 טו. חיובו של הראשון על הפעולות של
 השלישי כשאין אפשרות לגבות מהשני
 טז. גרם נזקין נוספים כגון רבית, פעולות
 יקרות, תשלומי ויזה, ודין דמי ההפקדה
 השניה
 יז. כשהבנק החזיר הוראות קבע במקום
 החזרת צ'ק
 יח. חיובו של החותם כשנמסר לאחר, כשנמסר
 לחברה שגובה עמלה גבוהה, בלמוטב
 בלבד
 יט. חיובו של מיסב בתשלום גרם נזקין
 כשאמר לו שהצ'ק טוב או בסתמא
 כ. כשהמיסב ידע שהצ'ק יחזור ודין החותם
 בצ'ק שידע שהצ'ק עומד לחזור
 כא. כשגובה ההוצאות מכח התחייבות
 מפורשת
 ענף ג - פעולות שנגרמו בצ'ק שחזר מסיבות
 שונות תרסא
 כב. כשהצ'ק הוחזר מסיבה בלתי מוצדקת
 הבנק חייב בהוצאותיו ובפיצויים
 כג. חיובי בעל הצ'ק בתשלום ההוצאות
 כשהוחזר עקב הוראת ביטול
 כד. כשהוראת הביטול היא בסיבה מוצדקת
 ודין צ'ק שנגנב או שהוציאו ממנו
 בערמה
 כה. כשהגנב מסר הצ'ק ליד שלישי שגובה
 מתקנת השוק מ"מ אינו משלם ההוצאות

ענף א -

- הגדרות סוגי גורמי היזק ודיניהם.... תרמג
 א. גדריו וסוגי מזיק במעשה, בגרמא, או
 בגרמי
 ב. גדר סוג היזק הנכלל בדין גרמי להסוכרים
 דחיובו מדינא
 ג. גדר גרמי להסוכרים דחיובו מקנסא
 והנפק"מ אם חייב מדינא או מקנסא
 ד. הוציא הוצאות על פיו חייב משום קנס או
 גרמי ודין אונס בזה
 ה. המתחייב לשלם על היזק בגרמא חל חיובו
 בדיבור ודין קנס בגרמא השכיח

ענף ב - טעמי חיוב תשלומי היזק שנגרמו
 בצ'ק שחזר מחוסר כיסוי והנפק"מ .. תרמט

- ו. אופני חזרת צ'קים מהבנק
 ז. כשחזר מחוסר כיסוי חיוב התשלום מדין
 מוציא על פיו, התחייבות, קנס בגרמא
 השכיח
 ח. אופני החיוב באופן הנ"ל להסוכרים
 דחיובו מדינא כיון שהוציא על פיו
 ט. היה כיסוי ביום הפרעון והמקבל הפקידו
 לאחר זמן חייב בכל הנ"ל [ואופני פטור
 בזה]
 י. סמך שיהא כיסוי ע"י צ'ק של אחר, ע"י
 שלוחו להפקיד בבנק, כשיש כיסוי חלקי
 יא. החיוב באופנים הנ"ל הוא אף להסוכרים
 שהוא מקנסא דגרמי
 יב. הנפק"מ בטעמי החיוב כשהוחזר באופן
 של שוגג דבקנסא פטור

- כו. כשהצ'ק נמסר כדין ונגנב או נאבד מיד שניה משלם ההוצאות לזה שקיבל הצ'ק
- כז. כשהוחזר עקב מיתת בעל החשבון או פשיטת רגל
- כח. כשהוחזר עקב טעות בכתיבת הצ'ק וכדו' אין לחייב את בעל הצ'ק
- כט. כשהוחזר עקב טעות בחתימת בעל הצ'ק
- ל. הוחזר באשמת המפקיד, הפקידו שנית לאחר שהוחזר, טעה במילוי הפרטים
- לא. קיבל צ'ק פתוח מחבירו או שמפקיד צ'ק שלו בחשבונו של חבירו וטעה במילוי הפרטים
- לב. לא היה כיסוי לצ'ק וגם היה אשמת המפקיד
- ענף ד - אופנים נוספים של גרימת הפסדים ופעולות בבנק תרעג
- לג. חיוביו של פקיד או מנהל חשבונות שטעה וכתב מאתיים במקום מאה
- לד. בהנ"ל כשגרם הפסדים ועמלות מיותרות למוסד
- לה. כשמועסק בחינם ג"כ חייב לשלם זולת כשהיה אונס, ודין פקיד בנק שגרם הפסד
- לו. התחייב להפקיד כספים בחשבונו ולא עמד בדיבורו [ודין פקיד שמחק יתרת זכות]
- לז. בהנ"ל כשחשבונו היה כבר ביתרת חובה
- לח. שלח שליח להפקיד כסף בבנק ולא קיים שליחותו
- לט. גרימת פעולות בבנק מתוך כוונה טובה
- מ. בנק שזוקף חשבון ביתרת חובה ללא ידיעת בעל החשבון ודין גביית בנק מלקוח שזויף צ'ק שלו
- מא. שאל על צ'ק אם יכול למוסרו לפלוני ואמר לו שהוא נאמן
- מב. מוכר צ'ק מזויף וגרם הפסד שינויי שער ודין המתעכב מלגבות צ'ק ונשתנה השער
- ענף ה - מזיק או גורם היוזק בגוף הצ'ק תרפ
- מג. שורף שטרו או צ'ק של חבירו
- מד. תפיסה מהשורף צ'ק של חבירו ודין צ'ק למוטב בלבד
- מה. כשהצ'ק נשרף מאש שנעשה ע"י שורו וכדו'
- מו. המשחית צ'ק של חבירו אינו יכול לומר הרי שלך לפניך ודין הגוזל צ'ק ועבר זמן גבייתו
- מז. קרע צ'ק כדי לא לגבותו וע"י כן נפסד המוטב
- מח. המוכר שטר חוב או צ'ק וחוזר ומוחלו מט. משכיר שמעכב ליכנס לדירה השכורה בגין דרישה לצ'ק בטחון
- נ. קנס שלא להלוות למי שהצ'קים שלו חזרו ופרטי דינים נוספים

פרק יז

חיובים שונים בדיני התורה בצ'קים

- ענף א - חיובי וקניני שמירה וחיוב שבועת השומרים בשטרות תרפה
- א. הדינים המיוחדים שיש לשטר חוב בדיני התורה
- ב. חיובי וקניני שמירה בחפצים
- ג. חיובי שבועת השומרים
- ד. חיובי וקניני שמירה בשטרות להראיה שבהם ודין שמירה בהנייר
- ה. פלוג' הפוסקים בשומר שפשע בשמירת שטר אם חייב לשלם
- ו. כשפשע בגוף השטר, תחילתו בפשיעה וסופו באונס, חיוב לצי"ש, שבועת שאינה ברשותו
- ז. חיוב שומר בגרמת היוזק בגוף הדבר השמור או במה שנגרם על ידו
- ח. כששלח לשלם חובו וליטול שטרופשע השליח, ודין מלוה ששלח לגבות חובו ונאבד השטר

ענף ב - מעמדו של הצ'ק בדיני קניני שמירה וחיובי ממון ושבועת השומרים .. תרצג

- ט. חיובי שמירה במפקיד צ'ק שיש לו על אחרים והחיוב על גוף הצ'ק
- י. שומר שאיבד צ'ק בפשיעה [ודין המחזיק בצ'קים של ועד הבית]
- יא. כשהתובע מוחזק וטוען קים לי כהמחייבים
- יב. תפיסה מיורשי השומר על חיוב פשיעת האב ודין שומר שהזיק
- יג. כשנגנב או נאבד ממנו שלא בפשיעה או באונס
- יד. מסר פנקס צ'קים של עצמו לשומר, צ'ק חתום עם סכום, צ'ק פתוח

ענף ג - אופנים שונים ששייך חיובים על השומר תרצז

- טו. שומר שהניח הצ'ק ברה"ר ונתקלקל, או שאינו זוכר המקום שהניח הצ'ק או שנאבד מכיסו
- טז. פקדון של מעות אם יש להנפקד זכות השתמשות ודינו קודם השימוש ולאחר השימוש
- יז. זכות שימוש במפקיד צ'קים ודין שומר שהשתמש ללא היתר [ודין מנהל ועד בית]
- יח. דין השומר שהשתמש כשיש לו היתר שימוש
- יט. שלח שליח לגבות צ'ק בבנק אם חייב בשמירה
- כ. צ'ק שנמסר לשליח שימסרנו לצדקה מסויימת ומסרו לאחר
- כא. גבאי צדקה שפשע בצ'ק שניתן לחלקו או לעני מסויים ודין חיובו של הנודר בזה
- כב. חיובו של גבאי גמ"ח באובדן צ'ק של לזה או בגרם הפסד לקופת הגמ"ח

ענף ד - מלוה שמחזיק בצ'ק של אחרים שקיבל מהלוה או בצ'ק של הלוה עצמו תשז

- כג. אופני נתינת צ'ק למלוה לגבותו, למשכון ולגבותו, למשכון בלבד [למוטב בלבד]
- כד. המלוה על המשכון אם דינו כשומר שגר או יותר מכך ודין משכון דשטר
- כה. נאמנות המלוה על אובדן המשכון ודין שומת שיעור שוויות השטר
- כו. כשנטל מהלוה צ'ק שיש לו מאחרים למשכון ונגנב או נאבד בפשיעה המלוה מפסיד
- כז. כשנגנב או נאבד שלא בפשיעה והדין באופן שיש חיוב שבועה
- כח. לזה שלקח שטר מחבירו כדי למסרו למשכון ונאבד והפסיד בעל הצ'ק
- כט. מלוה או פורט צ'קים שניתן לו צ'ק כתשלום ונאבד
- ל. בהנ"ל כשהצ'ק הוא של הלוה עצמו
- לא. כשנאבד למלוה צ'ק של הלוה וכבר נגבה הצ'ק

ענף ה - חיובי שמירה ופרטי דינים בהשבת צ'ק שנאבד תשיג

- לב. חיוב השבה ודיני שומר אבידה במוצא צ'ק בשוק
- לג. שט"ח שנאבד אם חל היאוש וזוכה הלוה בהחוב, ודין זכיית המוצא בגוף הנייר
- לד. שטר למוכ"ז שנאבד אם המוצא יכול לגבותו או דבעינן שיהא מוציאו בדין
- לה. צ'ק שהוא לפקודת או למוכ"ז אין המוצא רשאי לגבותו שאינו מוציאו בדין
- לו. האופן שיכול להחזירו למי שנותן סימניו
- לז. כשיש לחשוש שמסרו לאחר אם מחזירו בסימניו או שיהא מונח
- לח. הכריז ולא בא אחד ליטלו הדין יהא מונח ופרטי דינים בדין יהא מונח

- לט. צ'ק שלא נכתב בו כלום או פנקס צ'קים מחזירו לבעליו
- מ. החזרת צ'ק של בנק ללא היתר עיסקא אם יש לו דין שטר של רבית
- מא. השבת צ'ק שנאבד לנכרי ודין השבה מפני קידוש השם
- מב. גביית צ'ק שנאבד לנכרי ע"י המוצא
- ענף ו - דיני שליש שהופקד אצלו צ'קים לנאמנות תשכג
- מג. שיטות הפוסקים בכח השליש אם משום נאמנות או מדין זכייה
- מד. פלוג' הפוסקים בנאמנות שליש כשהבעל דבר מכחישו בגוף השלישות ודין שליש בשטר
- מה. נאמנות שליש בשטר למוכ"ז ובצ'ק ודין צ'ק שאינו סחיר או למוטב בלבד
- מו. שליש שמעיד על שטר שלא נפרע והלווה מכחישו
- מז. צ'ק שניתן לשליש ומעיד שלא נפרע והלווה מכחישו ודין צ'ק פתוח או למוטב בלבד
- מח. שליש שהוא מסופק, נאמנות יורשי שליש מט. כשהעיד שנפרע ואח"כ הודה שלא נפרע
- נ. חיובי שליש בפשיעה כשאר שומר
- נא. שליש שהחזיר צ'ק ללוה אם דינו כשורף צ'ק של חברו
- נב. שליש שהחזיר שטר למלוה וגבה החוב שלא כדין
- נג. בהנ"ל כשהשליש צ'ק ודין הפורע מקצת חובו ונותן צ'ק לשליש על כל החוב
- ענף ז - שבועה, קניני גזילה, ודין אונאה בשטרות וצ'קים תשל
- נד. שבועת מודה במקצת וכופר הכל בצ'ק
- נה. בהנ"ל כשהתביעה היא לשלם לו מדין מזיק
- נו. קניני גניבה או גזילה בשטרות
- נז. דינים הנ"ל בצ'קים ודין הרי שלך לפניך בצ'ק שנפסל או שעבר זמנו ביד גזלן
- נח. דין אונאה במכירת צ'ק
- נט. כשמכר החוב שבהצ'ק
- ס. גביית צ'ק שנתן לו עכו"ם בטעות

פרק יח

תשלומים הנעשים באמצעות כרטיסי אשראי, קנינים וריבית

- מבוא - אופן השימוש המעשי בכרטיסי ויזה ואשראי תשלה
- א. הסכמי הצדדים
- ב. צורת השימוש ואופני התשלום
- ג. אופני התשלום בכרטיס "קרדיט צ'ק"
- ד. כרטיסי אשראי בחו"ל
- ה. הנוהל בדינא דמלכותא בזכות ביטול עיסקה
- ענף א - גדר החיוב בין חברת הויזה למוכר ובין בעל הכרטיס לחברה תשמא
- א. חיובם של הצדדים מכח ההתחייבות שבהסכם שחל מדין סיטומתא
- ב. טעם נוסף לחלות החיוב מן התורה מדין ערב [ערב שלוף דין]
- ג. חיוב נוסף לבעל הכרטיס דנחשב כמקבל הלוואה מחברת הויזה [או משום נהנה]
- ענף ב - דין קנין כסף או סיטומתא בתשלום בויזה תשדמ
- ד. קנין כסף כשאחר נותן המעות מדין "עבד כנעני", ודינו לגבי תשלום בויזה
- ה. אם נאמר דעבד כנעני לא מהני, יש מקום שיועיל לקנין משום שנחשב כמלווה

- ו. כשהמוכר עדיין לא קיבל התשלום מחברת האשראי הוי ספיקא דדינא
- ז. בחברה ששייכת לבנק אף כשכבר העבירה הזיכוי למוכר דינו כנ"ל, משא"כ בחברה פרטית
- ח. קנין ד' מינים, קרקעות, בויה, ובאופן של ספק מיהו המוחזק
- ט. עצה ליתן פרוטה לקנין, או לפרש שהזיכוי ככסף, והדין בזה בסתמא
- י. קנין למי שפרע כששילם בויה
- יא. כשיש אפשרות לביטול העיסקה אם יש סמיכות דעת לקנין
- יב. הויה כקנין או כתשלום מדין סיטומתא
- יג. כשמשלם בקרדיט צ"ק בעל הכרטיס מקנה חובו, או מדין עבד כנעני
- יד. חיובם של החברה בקרדיט צ"ק חל מכח סיטומתא, ערב, עבד כנעני
- ענף ג - דין תשלום בויה לענינים שונים
בדיני התורה תשנג
- טו. נתינת מעות מדין עבד כנעני בפדיון הבן
- טז. אין לשלם בויה בפדיון הבן
- יז. קיום מצות צדקה או מתנות לאביונים באמצעות ויזה
- יח. חיוב נדרי צדקה כשהתחייב בויה וביאור חלות חיובי הצדדים
- יט. תשלום רבית בויה הוא כרבית קצוצה
- כ. המדיר את חברו מלהנות ממנו אסור ליתן לו ע"י ויזה [ודין שקלי קרבנות]
- כא. תשלום שכר שכיר בויה
- כב. קידושי אשה בויה [ודין קנין טבעת הקידושין בויה]
- כג. תשלום חוב, חיובי מזיק או גזילה בויה
- כד. ניכוי דמי מעשר כשהתחייב בויה
- כה. תפיסת דמים בשביעית ותקרובת עבודה זרה כששילם בויה
- כו. כשהחברה לא שילמה אם גובה מבעל הכרטיס, ודין טענות פטור בזה
- כז. ערבות לחבירו ע"י ויזה נחשב כערב שלוף דרך או מדין שעבודא דר"נ
- כח. התחייבות בחיוב חדש באמצעות ויזה
- ענף ד - מכירת שוברי ויזה, שימוש בויה של חברו, חששות רבית תשסג
- כט. מכירת שוברי חיוב של ויזה צריך כתיבה ומסירה
- ל. מצוות הלואה או חסד כשראובן משתמש בויה של שמעון
- לא. חיוב של המשתמש לבעל הכרטיס עבור השימוש בויה שלו מדין ערב, נהנה, ומדין גרמי
- לב. כשחברת הויה לא גבתה משמעון יש להודיע להם משום השבת אבידה
- לג. בהנ"ל לענין חיוב ראובן לשלם לשמעון יש חילוק אם כבר חייבוהו או לא
- לד. דין חיוב חדש ששמעון התחייב ללוי בויה על פי ראובן
- לה. כשמשלם עבור חברו בויה אסור ליטול ממנו תוספת תשלום
- ענף ה - חששות רבית בין המוכר לחברת האשראי תשסח
- לו. ההיתר לתשלום העמלה שחברת הויה מנכה מהמוכר
- לז. אף כשיש הפרש בעמלות בין תשלום מזומן למאוחר אין חשש רבית [ודין כרטיסי חו"ל]
- לח. גם באופן שהמקח עדיין לא סופק יש להתיר
- לט. כשמתחייב לצדקה או לשם הלואה לחבירו יש שאסרו ויש מקום להתיר
- מ. קנה בתשלומים שוים וחברת האשראי משלמת מיד בפחות
- מא. הקונה בחנות ומשלם לו בויה כדי לקבל ממנו עודף מזומן, ודין פריסת תשלומים

- מב. כשהמוכר מסכים לקבל תשלום בכרטיס
אשראי רק מעל סכום מסויים
- ענף ו - חששות רבית בין בעל הכרטיס
לחברת האשראי או למוכר תשע"ד
- מג. תשלומי עמלות לחברת האשראי אם יש
בזה חשש רבית
- מד. זיכויים ונקודות לבעל הכרטיס כשחברת
הויזה גובה קודם ממנו
- מה. תשלומי עמלות לחברת הויזה על עיסקה
בתשלומים
- מו. תשלומי רבית והצמדה על עיסקה
בתשלומים ודין מסייע לעבירה
- מז. כשמשלם עבור חברו בויזה בתשלומים
- מח. תשלום בויזה שלו כשהמוכר הציע שני
מחירים
- מט. בהנ"ל כשהתשלום בויזה של חברו
- נ. הוזלה בהקדמת תשלום לפני אספקת המוצר
- נא. שימוש בחפץ של המוכר כששילם לו
בצ'ק או בכרטיס אשראי
- ענף ז - תוקף תשלום בויזה לדינים שונים,
ודיני שמירה, הזיקות וכדו' תשע"ט
- נב. תוקף התשלום בויזה כגבוי לענין שמיטת
כספים, ירושת בכור ועוד
- נג. נזקין וחיובי שמירה בשוברי תשלום אשראי
- נד. חיובי שמירה בגוף כרטיס האשראי
- נה. שומר שפשע ונאבד הכרטיס וכיצעו בו
חיובים והדין כשהשומר נתחייב בקנין
- נו. חיוב בעל הכרטיס לחברה בפעולות
שנעשו ע"י גנבים מדין סיטומתא
- נז. חיוב בהנ"ל מדין ערב דמוציא על פיו
- נח. כשראובן ביקש משמעון להנפיק לו
כרטיס לשימוש של ראובן חייב בהנ"ל
- נט. כשמסר כרטיס או מספר כרטיס לחבירו
[לשימוש קבוע או זמני] ונאבד
- ס. באופן הנ"ל כשמסרו לסכום מסויים ומסרו
לאחר שלא ברשות
- סא. ביקש מחבירו לקנות בסכום מסויים
בכרטיס שלו והמוכר הוסיף יותר מהסכום
- סב. בהנ"ל בשותפים שנאבד לאחר מהם
הכרטיס ששייך לשניהם בשותפות
- סג. חיוב מניעת הפסד ע"י מספר הכרטיס
- סד. חיוב בתשלום נוסף כששילם לחבירו ולא
הודיעו לבטל החיוב
- סה. חיובי הבעל בתשלום שמסרה אשתו
לבעל כרטיס ויזה
- סו. גרם לו חיובי עמלות על פעולות בויזה
שלו

פרק יט

גדר ממון שבבנק בדיני התורה, דיני העברות בנקאיות הוראות קבע וכדו'

- מבוא - מוסד הבנקאות בעבר ובהווה ... תשצ
- א. הבנקאות בספרי השו"ת
- ב. מניות בנקאיות ומסחריות
- ג. חברה בע"מ שאין האחריות על בעלי
החברה
- ענף א - בגדרי בעלות הבנק בכספים
המופקדים בבנק ואם דינם כמלוה או
כעיסקא תשצו
- א. הסוברים שמוסד הבנקאות [וכל חברה
- בע"מ] הינו אישיות משפטית ולא שותפות
עם בעלים
- ב. דעת החולקים שהבנק נחשב כשותפות,
ודין המנהג ודינא דמלכותא בבנקים
בזמנינו
- ג. חילוק בין בעלי מניות עם זכות הבעת
דיעה לבעלי מניות ללא זכות הבעת
דיעה
- ד. המצדדים להתיר הלוואות בבנק ברבית מדין
אישיות משפטית

ה. המחלקים בין עצם השותפים בבנק או המלוה לבנק למי שלוה מהבנק
 ו. סברות נוספות להיתר הלואת רבית
 ז. הנהוג לערוך היתר עיסקא בדרך של פלגא מלוה ובאפשרות של כולו פקדון
 ח. הלואה לבנק או מהבנק עפ"י ההיתר עיסקא
 ט. דין הבנקים בחו"ל שאין להם היתר עיסקא
 ענף ב -
 דין הקנאות וזיכויים בכספים המופקדים בבנק וקנין בעלי הבנק בזה תתז
 י. הקנאת שטר הראיה שעל המעות המופקדים בבנק
 יא. הסוברים דזיכויים והעברות מחשבון לחשבון ברישומים הבנקאיים בזמניו אין בזה קנין
 יב. החולקים דמועיל מדין אודיתא, סיטומתא, שעבוד למוכ"ז, דינא דמלכותא, עבד כנעני, וסברות נוספות
 יג. קנין כסף בהעברה מבנק בחו"ל, מבנק שבהיתר עיסקא, כשהחשבון בחובה
 יד. קנין אגב בחשבון עו"ש, תכניות חסכון, בהלואה בתנאי עיסקא, בשאר אופנים, ודין מחילה בזה
 טו. דין הקנאת חלקו של אחד מבעלי הבנק
 טז. זיכוי המעות המופקדים כדלפק לבעלי הבנק, לבעלי החשבון, כשהפקיד ישראל או עכו"ם
 יז. זיכוי באל-תור [תיבת שירות] אם נחשב שכבר זכה בו [והדין כשנאבד הצ'ק ע"י הבנק]
 יח. חשבון שבמצב חובה קנינם מהסברות הנ"ל [ודין עיכוב העברה מחוסר תמורה]
 ענף ג - ממון שבבנק אם הוא כגבוי לירושת בכור, שמיטה, מוחזקות תתיט
 יט. ירושת פי שנים בבכור שירש מאביו שהוא בעל הבנק להסוברים דהוי כהלואה

כ. בהנ"ל להסוברים דהוי כפקדון ודין ירושת בכור במעות שמופקדים בבנק שבחו"ל
 כא. פלוגתא הפוסקים בדין נטילת בכור פי שנים בבנקים שיש להם היתר עיסקא
 כב. הסוברים דבכל ממון שבבנק כמוחזק, והמחלקים בין מעות שבחשבון עו"ש לתכנית חסכון
 כג. הסכמת הפוסקים דאף בבנק שהוא עיסקא אין הבכור נוטל פי שנים
 כד. שמיטה במעות המופקדים בבנק שיש לו היתר עיסקא או ללא היתר עיסקא
 כה. קביעות זמן לאחר שמיטה, מעות שבכספומטים ותכניות חסכון, חשבון ע"ש אשתו או בנו
 כו. מוחזקות בספיקות במעות שבבנק כשהספק עם אדם צדדי או בין היורשים
 ענף ד - העברות בנק כתשלום וכסף בדיני התורה תתכו
 כז. העברת בנק כתשלום כסף למי שפרע, פסיקה בהזולה, תביעת אונאה
 כח. בתשלום שכר שכיר, תשלומי הלואות והזיקות בהעברה בנקאית
 כט. קידושין, פדיון הבן, מתנות לאביונים, תפיסת דמי שביעית, בהעברת בנק
 ל. אבק רבית שזיכו לו בבנק אינה יוצאה בדיינים
 ענף ה - חיובי מזיק, שבועה, ערבות, בחברה בע"מ ומעות שבבנקים תתל
 לא. חיובי מזיק במעות שבבנק, וחיוב בגין ניהול כושל [מבעלי הבנק, שכיר, יועץ השקעות]
 לב. שבועת השותפים בין בעלי הבנק או שאר חברה בע"מ
 לג. קדימה בגביית חוב של הבנק והדין כשלוח מתחילה ביותר מההון העצמי של הבנק

לד. חברה בע"מ התחייבות שלה, ערכות עבודה, נשיא בנק שערכ אישית, ערכות בנקאית סתם

לה. גבייה מיתמי, מאלמנה, שירשו חברה בע"מ, גבייה מקבלן שהתחייב עבור חברה בע"מ

ענף ו - הוראת קבע בהתחייבויות וקנינים וענינים שונים תתלח

לו. החילוק בין הוראת קבע סתם להוראה שהיא על חיוב ממוני שאין לבטלה

לז. כשנותן ממצות מופרשים או שחייב עצמו לצדקה ופרס התשלומים בהוראת קבע לח. הוראת קבע בלתי מוגבלת יכול לבטל או

לשנות החיוב העתידי שלא הגיע זמנו לט. כשהנדר הוא בעצם החתימה על ההוראת קבע מ. חיובי יורשים בהוראת קבע של אביהם מדין מצוה או מדת חסידות

מא. המתחייב חיוב חדש בהוראת קבע לא חל חיוב, אבל חיוב ערכות חל בזה

מב. מכירת זכות הוראת קבע ודין מכירה בפחות לענין רבית

מג. טענות פטור או חיוב שבועה נגד הוראת קבע

מד. כגבוי בהוראת קבע ודין קנין כסף, תשלום שכיר, מזיק, גולן, קידושין בהוראת קבע

פרק כ

דיני מניות מסחריות [סטאקס, שערס], אגרות חוב וקרנות נאמנות
ודיני חששות רבית בעסקי בנקאות

ענף א - קנינים ומשא ומתן במניות שקונה מהחברה המנפיקה או מהבורסה תתמג

א. מהות הקנין במניות מסחריות אם דינו כקנין בחפץ או כקנין בדבר שאין בו ממש

ב. חילוק דבמניות עם זכות הבעת דיעה הקנין בגוף הנכסים, ובשאר מניות כדשלכ"ל

ג. קנין המניות חלוק לפי הידיעות בשותפות בחברה בע"מ שעוסקת בדבר איסור

ד. קנין מניות שאין בהם ממש מדין אודיאת, סיטומתא, דינא דמלכותא, עצם הרישום, או כמעות לפירותיהם

ה. מניות של נדל"ן עם זכות בגוף הרכוש קנינם בכסף, שטר, חליפין, והמטלטלין אגב הקרקע

ו. מניות על מטלטלין, מניות על חובות, קניית אופציות, ואם חלוק בין מניות של הבורסה למניות שמנפיקה חברה, ודין קנין מעמד שלשתן בזה

ענף ב - מכירת מניות מיד ליד, ניירות ערך ואגרות חוב, ופרטי דינים שונים בזה תתנג

ז. מכירת מניות מיד שניה ברישום על שם הקונה, קנינים נוספים בזה, ואם השותפים יכולים לעכב

ח. מכירת מניות באופן פרטי בקנין חליפין, אגב קרקע, קנין שטר, בלא רישום בבנק אם חל הקנין

ט. כשעשה זכרון דברים שמתחייב להעביר המניות על שמו ודין חוזה אצל עו"ד

י. הקנאת מניות בקנין המועיל במכירת חמץ

יא. אודיאת כשברור שלא היתה שלו מעולם ודין יורש שמקנה מתפוסת הבית

יב. טעות בקניית מניה ע"י הסוכן [הבורקר], ודין בורקר ששינה מהוראת משלחו ונתייקר או הוזל

יג. יחסי החיוב בין הנהלת החברה ובעלי המניות במקרים של פשיטת רגל

יד. דין שמירה ואונאה במניות, וכשקנה מניות לחבירו אם חייב למוכרם כשיוור ערכם

טו. קנינים וירושה באגרות חוב, בתכנית חסכון, קופת גמל, חשבון עו"ש

ענף ג - איסורי רבית ואיסורים נוספים בעסקאות

בנק, קרנות שונות, מניותתתנט

טז. היתר עיסקא של הבנקים תוקפם המעשי
יז. חשש נהנה מאיסורים בהפקדה בעו"ש או תכניות חסכון בבנק בהיתר עיסקא או בחו"ל

יח. בקרנות נאמנות, קופות גמל, וקרנות השתלמות יש אופנים שיש לחשוש לאיסור השקעה בחברת ביטוח שעוסקת גם במניות האסורים תלוי באופן ההסכם שביניהם

כ. בקניית אג"ח מהחברה המגפיקה צריך היתר עיסקא משא"כ בקניית מניות או אופציות כא. מכירת מניות, ניירות ערך, אגרות חוב, מיד ליד בשוויים ובקנין המועיל או שאינו מועיל

כב. כשמוכר מניות או אגרות חוב בפחות משוויים מותר כשהלוקח מקבל אחריות זולא כג. הלוואת מניות ואגרות חוב כשהרבית קבועה או אינה קבועה ודין חלוקת הדיבידנדים

כד. זהירות מאופני רבית בפתיחת החשבון, בעמלות שונות, בזיכויים וחייבים שנעשו בטעות

כה. כשראובן בעל החשבון לווה על פי שמעון, כששמעון מתעסק בחשבון ראובן, בחשבון שותפים

כו. כשראובן מפקיד מעותיו של שמעון בחשבונו ונותן לו הרבית אופני המותר והאסור

ענף ד - פרטי דינים בניהול חשבונות בבנק
תתעא

כז. איסור גנישה על מנהלי בנק
כח. דין חישוב ערכים בהפקדות בבנק
כט. גרימת רבית בבנק, באדם זר, במנהל חברה, בלוה שמתחייב למלוה
ל. הוראות לבנק לפעולות שנעשות בשבת ודין מסחר במניות בחוה"מ
לא. הפרשת מעשר כספים מרווחים שבבנק ומניות

לב. בנק של עכו"ם שזיכה לו חשבונו בטעות אם מותר לגבותו
לג. אבידה שנמצאה בבנק במקום שרבים מצויים
לד. אשה שמשכה כספים מחשבון הבעל ולא מיחה לה. יש לו מעות בבנק בתכנית חסכון או בחשבון עו"ש וחבירו מבקש ממנו הלוואה

לו. משיכת כסף מבנק כדי לשלם לשכיר
לז. הנותן נכסיו במתנה אם מניות וניירות ערך הוו בכלל נכסים
לח. חיוב הבת לחתום על הורשת הממון שבבנק להאחים
לט. בנק שהתיר חריגה ממסגרת האשראי ההפסד עליו
מ. שמירת פקדונות בבנק והדין כשנשתמש בהם או כשמשך כדי ליתן לעני

פרק כא

דיני שוברי שילומים [וואוטשערס], צ'קים של קופות המלכות, שטרי גורל, תלושי קנייה, כרטיסי נסיעה וכדו'

ב. צ'ק או וואוטשער על טשערטי קאמפאני שהוא מכספי המדינה שמיועד לעניים
ג. הנפקת הוואוטשערס וצורתם
ד. המסחר והמשא ומתן עם הוואוטשערס

מבוא - סוגי השטרות השונים, מהותם ותפקידםתתעח
א. שטר הוואוטשערס של המוסדות [וואוטשער קאמפאני]

ה. תלושי קניה, שוברי זיכוי, כרטיסי זכויות
[מגנטיים או מודפסים]

ענף א –

גדר הבעלות במעות שמופקדים בטשערעטי
או בוואוטשערס קאמפאני תתפב

א. המעות שמופקדים בחשבונות הטשערטי
קאמפאני שייכים להבעלים

ב. גם המעות שבחשבונות הוואוטשערס
קאמפאני שייכים להבעלים

ג. כספי החזר המס מהשלטון נראה שהוא
בבעלות השלטון

ד. טובת הנאה בהחזרי המס [בטשערעטי
פרטי או של המוסדות] ודין שמירה בזה

ענף ב – גדר החיוב [ממוני, או צדקה] בצ'ק
מטשערעטי או וואוטשער תתפז

ה. צ'ק מטשערעטי דינו כצ'ק רגיל [אא"כ
נשאר בחשבון רק כספי החזר מס]

ו. תוקפו של שטר הוואוטשער אם נחשב
כשטר התחייבות

ז. צ'ק מטשערעטי או וואוטשער באופן
שנשאר בחשבון רק כספי החזר מס

ח. כשנתן בסתמא חל עליו חיוב, והדין
כשנשרף או שנאבד אם חייב לתת לו אחר

ט. חיוב מדין צדקה כשנתן לעני להסוברים
דאין זה שטר והדין כשנתן מכספי
המס

י. מחוסר אמנה, ודובר אמת בלבבו, הן צדק

יא. טענת פרעון או מזוייף נגד צ'ק
מטשערעטי או וואוטשער

ענף ג – מכירה ומשא ומתן בוואוטשערס
ודיני חששות רבית בזה תתצב

יב. מכירת וואוטשער שהוא על שם המקבל

יג. מכירת וואוטשער שהוא למוכ"ז [אם דינו
כשטר או כהוראה]

יד. תקנת השוק במכירת וואוטשער [למוכ"ז
או כשהוא על שם המקבל]

טו. אם דינו כשטר יש בזה מתנה וירושה
משא"כ בטובת הנאה

טז. היתר לפרוט וואוטשערס בפחות מדין
מכירת שטרות

יז. אם אינו כשטר ההיתר בהנ"ל מדין דמי
טירחה ודין פריטת וואוטשער של עצמו

ענף ד – תוקף הוואוטשערס ככסף ושוויות
עצמית בדינים מסויימים תתצה

יח. קנינים בוואוטשערס מדין קנין כסף
[בקרקות, ד' מינים]

יט. תשלום חוב בוואוטשערס כשלווה מזומן
ודין תפיסה מהלוה כשיש עוד נושים

כ. בהנ"ל כשלווה בוואוטשערס בשוויותם
המלאה או בשוויותם לימכר

כא. קידושי אשה, תשלום מזיק, גזלן, פדיון
הבן בוואוטשערס

כב. מתנות לאביונים בוואוטשער או צ'ק
מטשערעטי

כג. דין כגבוי [בבכור, בשמיטת כספים וכדו']
בוואוטשער או בצ'ק מטשערעטי

ענף ה – דין שמירה, אונאה, וחיובי השבה
והכרזה בוואוטשער שנאבד ואופני

ההשבה בסימנים תתצח

כד. חיוב השבה והכרזה במוצא וואוטשער
בשוק

כה. אופן ההשבה בסימנים כשנכתב על שם
המקבל

כו. כשמצא כמה וואוטשערס כרוכים יחד,
ודין המוצא ברובע שמתגוררים בו

עכו"ם

כז. איסור גניבה בוואוטשער שביד המקבל
או מיד הבעלים

ענף ו – דיני מכירת שטרי גורל, תלושי
קניה, כרטיסיות, כרטיסים מגנטיים,

וכדו' תתק

כח. דין מכירת שטרות בשטרי גורלות, שוברי
פיס בזמנינו, הגרלות קהילתיות

כט. שלח לקנות שטר גורל ודין מי שקנה
מחבירו שותפות בשטר גורל

ל. מכר שטר גורל לאחר ההגדלה ונתברר ששטר זה הגריל

לא. דין חיוב שמירה ופשיעה בשטר גורל

לב. מכירת תלושי חלוקה שהם למוכ"ז או על שם המקבל

לג. שוברים ותלושי זיכויים כספיים שהם למוכ"ז או על שם מוטב

לד. כרטיסיות ניקובים הם כשטר למוכ"ז ושייך למוכרו לאחר

לה. כרטיס חופשי חודשי גדר הזכות בזה כשהכרטיס בידו או כשאינו בידו

לו. כרטיס חופשי-חודשי כקנין שכירות והאיסור למוסרו לאחרים

לז. כרטיסים מגנטיים לזכויות שירותים שונים [כרטיס חבר, רב-קו וכדו']

ענף ז - חיובים שונים בסוגי השוברים והכרטיסים ודיני רבית בזהתתקי

לח. שמירה, שבועה, אונאה, וגזילה בשוברים ותלושים, וסוגי הכרטיסים

לט. כשלוה ממנו כרטיסיה לצורך נסיעה חייב

לשלם [על החלק שלוה] כשנאבד

מ. שיעור התשלום כשלוה כרטיסיה מחבירו והדין כשנתייקר אח"כ

מא. הנפקת כרטיסיה או תלוש קניה אם אין בזה חשש הוזלה משום הקדמת מעות

מב. מי שהזיק כרטיסיה לחבירו מהו שיעור התשלום

ענף ח - פרטי דינים בכרטיסים שונים תתקיז

מג. המוצא כרטיסיה עם זכויות אם מותר להשתמש בזה ודין תקנת השוק

מד. חיוב השבה בכרטיסיה ודין תקנת השוק בזה

מה. איסור גניבת דעת בשימוש בכרטיס נוער למבוגר

מו. גדר איסור טלטול מוקצה בכרטיסים מגנטיים או ממיר

מז. טלטול כרטיסיה או רב-קו בשבת כשיידחה מקודם או שכתב ע"ז דבר תורה

מפתח ערכים.....תתקכה

אינדקס אנגלית [GLOSSARY].....א'כג

נספח

דינים הנהגים בממון עכו"ם

ענף א - בדיני גזל עכו"םא'כט

א. איסור גזל עכו"ם

ב. חמור מגזל ישראל

ג. גזל עכו"ם קטן

ד. פועל ישראל אצל עכו"ם

ה. פחות משה פרוטה בגזל עכו"ם

ו. חומר האיסור של גזל עכו"ם

ענף ב - בדיני אבידת עכו"םא'ל

ז. דין אבידת עכו"ם

ח. גדר ההיתר דאבידת עכו"ם

ט. דין עכו"ם שבזמנינו

י. כשיש דינא דמלכותא להחזיר אבידה

יא. במקום חילול השם

יב. במקום קידוש השם

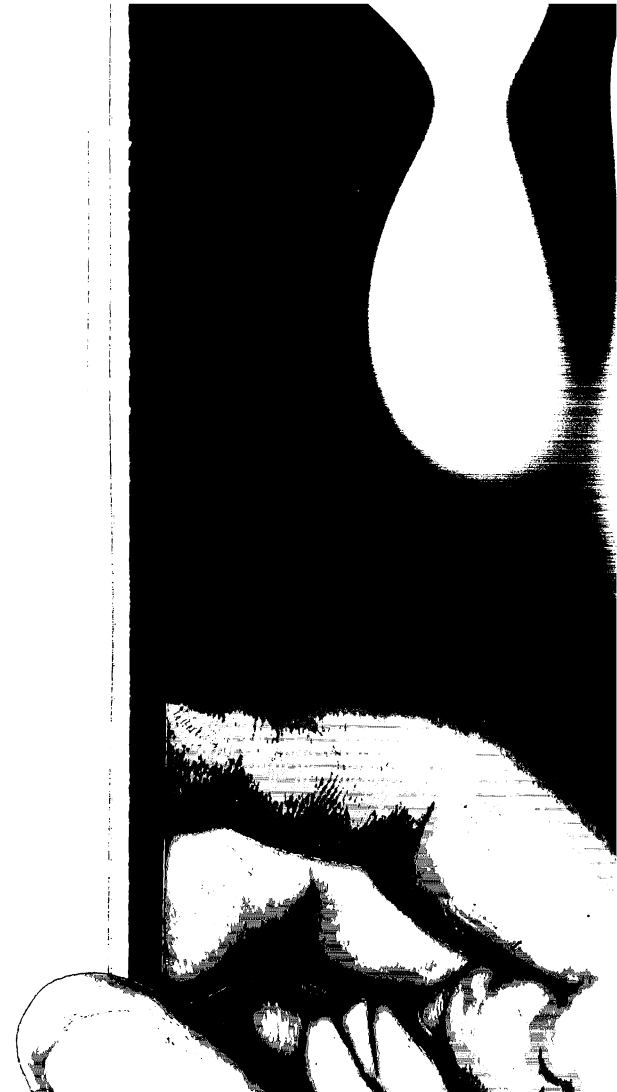
ענף ג - בדיני טעות עכו"םא'לא

יג. דין טעות עכו"ם

יד. גדר ההיתר בטעות עכו"ם

טו. אונאה בתשלום למקח

- טז. כשמטעהו להוסיף במדה ומנין
 יז. כשמקיים ז' מצוותיו ודין עכו"ם בזמנינו
 יח. כשיש חילול השם
 יט. אם יש חיוב משום קידוש השם
 ענף ד -
 בדיני הפקעת הלוואת עכו"ם א' לג
 כ. דין ההפקעה
 כא. כשהגוי אינו יודע מהחוב
 כב. אם נפקע מאליו או שצריך להפקיעו
 כג. גדר ההפקעה כשהגוי יודע
 כד. כשאינו יודע מהחוב
 כה. בדין עכו"ם בזמנינו
- כו. כשיש חילול השם או שרוצה לקדש שם
 השם
 ענף ה -
 מילי דאגדתא בדיני גזל עכו"ם א' לה
 כז. הרצון להיות מושפע רק מהקב"ה בלבד
 כח. גודל השכר עבור ויתור בממון
 כט. זהירות אבותינו בממון שאינו שלהם
 ל. העונש החמור בחשש איסור גזל
 לא. עובדות מקדמונינו
 לב. עובדות מיהודים שקידשו השם
 לג. ביאור נפלא בעובדא דשמואל
 לד. עובדות מזמנינו

הצ'ק
בהלכה

טז. כשמתעוהו להוסיף במדה ומנין	כו. כשיש חילול השם או שרוצה לקדש שם השם
יז. כשמקיים ז' מצוותיו ודין עכו"ם בזמנינו	ענף ה -
יח. כשיש חילול השם	מילי דאגדתא בדיני גזל עכו"ם א'לה
יט. אם יש חיוב משום קידוש השם	כז. הרצון להיות מושפע רק מהקב"ה בלבד
ענף ד -	כח. גודל השכר עבור ויתור בממון
בדיני הפקעת הלוואת עכו"ם א'לג	כט. זהירות אבותינו בממון שאינו שלהם
כ. דין ההפקעה	ל. העונש החמור בחשש איסור גזל
כא. כשהגוי אינו יודע מהחוב	לא. עובדות מקדמונינו
כב. אם נפקע מאליו או שצריך להפקיעו	לב. עובדות מיהודים שקידשו השם
כג. גדר ההפקעה כשהגוי יודע	לג. ביאור נפלא בעובדא דשמואל
כד. כשאינו יודע מהחוב	לד. עובדות מזמנינו
כה. בדין עכו"ם בזמנינו	

הצ'ק בהלכה

פרק א

גדר הצ'ק כשטר התחייבות

הגדרת אופיו ומהותו של הצ'ק אם לדרונו כשטר גמור או לא, יש לה השלכות הלכתיות רבות שתוכנם יבואר בספרנו, בפרק שלפנינו נדון בשאלה יסודית, אם הצ'ק נחשב כשטר גמור שיועיל להתחייב בו חיוב חדש.

ענף א - דיני התחייבות בחיוב חדש

המחייב עצמו חיוב ממוני

א. ראובן שרוצה להתחייב לשמעון התחייבות ממונית חדשה שלא היה חייב לו מקודם כלום, קיימא לן שיכול להתחייב לו וחל עליו חיוב כאילו לזה ממנו.¹

אופן חלוקת החיוב

ב. נחלקו הפוסקים באיזה אופן ובאיזה לשון מועילה חלוקת התחייבות², ברם, כשכתב לו בשטר "הריני חייב לך מנה" אף בשטר שבכתב ידו, להלכה חל החיוב³, ויכול לגבותו מנכסיו בני חורין, אף כשמוסר לו השטר בינו לבין עצמו⁴,

3 וכדביאר ר"ת בתוס' שם דכיון דטרח לכתוב שטר גמר ומשעבד נפשיה, וע"ש ברא"ש דאף דבהקנאת מטלטלין ל"מ בסברא זו, אבל לשעבד עצמו מהני, וע"ע מש"כ בקצוה"ח (סי' מ סק"א) דהחיוב בזה חל מכח דין אודיתא ועמשנ"ת בזה בבאר המשפט סי' מ (אות ז).

4 שו"ע שם, ומשום דשטר בכתב ידו אינו יכול לגבותו ממשועבדים, וכמבואר בשו"ע סי' סט (סעיף ב), וראה להלן פרק ב סעיף ב, ואם מוסרו בפני עדים יש אופנים דמהני לגבות אף ממשועבדים, ראה שם בש"ך (סק"ה), ויש לציין מש"כ הגרעק"א (בחי' החדשות לכתובות קב, א) להסתפק אם שטר כת"י יש לו דין שטר גמור כיון די"א דעדי מסירה כרתי ולא מהני עדי חתימה ה"ה דלא מהני כתב ידו וכן צידד בתומים (מ סק"ג), אך למעשה מסיק הגרעק"א די"ל דלענין השתעבדות בחיוב חדש א"צ לדיני שטר כיון שחלוקת החיוב הוא מכח ההוכחה דגמר ומשעבד נפשיה, וע"ע בנתיב"מ (מ סק"א) שדחה את דברי התומים ונקט דמהני התחייבות בשטר כת"י, וע"ע להלן פרק ב הע' 11 ופרק יא ענף א.

1 שו"ע חו"מ סי' מ (סעיף א), ומקורו בסוגיא דכתובות (דף קא, ב) אתמר האומר לחבירו חייב אני לך מנה וכו'.

ועמש"כ בבאר המשפט (שם אות א), אם החיוב חל מדאורייתא או מדרבנן, והנפק"מ א. לענין תוקף השעבוד אם הוא מן התורה או לא, [וראה בזה בבאר המשפט סי' לט אות ו], ב. לענין קדימה בגביית החוב כשאין די בנכסים לכל הנפושים, דחוב דאורייתא גובה לפני חוב דרבנן.

2 ראה שם בש"ך (סק"ב) פרטי האופנים דפליגי בזה הפוסקים, ותמצית דבריו, דיש ג' שיטות בראשונים להרמב"ם מועיל להתחייב בג' אנפי, א. באומר לעדים הוו עלי עדים שאני חייב לפלוני מנה, ב. באומר לו בפני עדים שאני חייב לך מנה בשטר, ג. כשכותב לו בשטר הריני חייב לך מנה, ולהרמב"ן ורשב"א ור"ן ועוד ראשונים לא מהני רק באופן הג' כשכותב לו בשטר חייב אני לך מנה, ולרש"י לא מהני כלל כשבא להתחייב עתה ע"ש, וראה בכתובות (דף קב, א) בתוס' (ד"ה אליבא) ובראשונים.

ומיהו דוקא כשלא תלה חיובו בתנאי, דאז הוי כאסמכתא ותליא בפלוגתת הפוסקים⁵.
התחייבות בשטר לפלוני או למוכ"ז

ג. לאור האמור, הכותב בשטר "הריני מתחייב סך מאה לפלוני" הרי הוא חייב לפלוני, ואם כותב "הריני מתחייב סך מאה לכל מי שיוציא שטר זה", הרי הוא חייב לכל המוציא, אף כשדודע שלא היה חייב לו מעולם⁶, וזהו הנקרא שטר למוכ"ז, ובתוקפו ראה בהערה⁷.

ענף ב - שיטות פוסקי זמנינו בהגדרת הצ'ק

גדר ומהות הצ'ק

ד. נתחבטו פוסקי זמנינו, בגדר מהות אופיו של הצ'ק, אם דינו כשטר גמור שיועיל להתחייב בו או דינו כהוראה בעלמא, וזאת בהיות שלא נכתב בו מפורש הלשון "מתחייב אני", אלא "שלמו לפקודת", שמצוה לבנקאי להוציא מכספים המופקדים בחשבוננו, או לחייבו במשיכת יתר⁸. וראה בהערה בתוקף הצ'ק בדינא דמלכותא לעומת שאר שטרי חוב⁹.

עד לתקרת האשראי, וללא מסגרת אשראי הדבר היה נתון לשיקול דעתו של מנהל הבנק שלפעמים היה מאשר משיכת יתר בסכום מסויים, אמנם לאחרונה הגבילו השלטונות תופעה זו ואסרו לבנק לאשר משיכת יתר ללא מסגרת אשראי, נעל השלכות תופעה זו למעמדו של הצ'ק יבואר בפרקים הבאים].

9 ראוי לציין שכפי המבואר בספריה הנוהל ברד"מ ישנם שלשה סוגי שטרות, (1 שטר חוב, 2 שטר חליפין, 3 צ'ק, ודינם שוה ברוב הפרטים, ההבדל ביניהם הוא בעיקר בסוג ההוראה.

שטר חוב מהו: "הבטחה ללא תנאי ערוכה בכתב מאת אדם לחברו, חתומה בידי עושה השטר בה הוא מתחייב לפרוע לאדם פלוני או לפקודתו, או למוכ"ז עם דרישה, או בזמן עתיד קבוע, או ניתן לקביעה, סכום כסף מסויים".

שטר חליפין מהו: "פקודה ללא תנאי ערוכה בכתב מאת אדם אל חברו, חתומה בידי נותנה, בה נדרש האדם שאילו ערוכה הפקודה לשלם לאדם פלוני או לפקודתו או למוכ"ז, סכום מסויים בכסף, עם דרישה או בזמן עתיד קבוע או ניתן לקביעה".

צ'ק מהו: "שטר חליפין משוך על בנקאי ובר פרעון עם דרישה. הוראות פקודה זו החלות על שטר חליפין בר פרעון עם דרישה יחולו על צ'ק".

5 דבכה"ג לא סגי באמירה וצריך קנין. ולהש"ך (שם סק"ד) בעינן קנין סודר ולא סגי בקנין שטר, וכ"ה דעת הגרעק"א, ולהתומים ונתיה"מ (חידושים סק"ד) סגי בקנין שטר.

6 רמ"א בסי' נ, ומציין לדינא דסי' מ, ועי"ש בש"ך (סק"ט), וזה היה מהותו של שטר "הממרגי" שהוזכר בפוסקים, שהוא שטר למוכ"ז, על מהותו, תוקפו, וענינו, הארכנו בקונטרס הצ'ק בהלכה הנדפס בספר באר המשפט ירושלים תש"ס ובנספח שם, שהיה מקביל וזהה לצ'ק של ימינו. וראה עוד להלן פרק ב סעיף ו-יא ופ"ג סעיף א-ה.

7 ראה מש"כ לעיל הע' 1 אם החיוב חל מדאורייתא או מדרבנן, ויש לציין מש"כ בבאר המשפט (סי' מ אות א), דכשלוה מעות, והמלוה התנה שימסור לו שטר למוכ"ז, [כדי שיוכל למכרו לאחרים בנקל], י"ל דבכה"ג חל החיוב לכו"ע מדאורייתא [אף להסוכרים דבמחייב עצמו החיוב רק מדרבנן] משום דמענות קונות, אולם בנחל יצחק (ריש סי' סו) כתב דלר"ל דמענות אינן קונות, לא חל חיוב למוכ"ז מה"ת, עי"ש כמה מהלכים בזה.

פרטי דינים נוספים בשטר למוכ"ז יבוארו עוד בפרקים הבאים.

8 תלוי בהסכם שבינו לבין הבנק, ומי שיש לו מסגרת אשראי יכול למשוך כספים ביתרת חובה

דעת הסוברים שהצ'ק נחשב כהוראה גרידא

ה. יש מפוסקי זמנינו שכתבו שהצ'ק אכן אינו נחשב כשטר חיוב כלל, והוא רק הוראת תשלום גרידא¹⁰, ולכן הנותן צ'ק התחייבות לחבירו ללא תמורה כלשהי אינו חייב¹¹, וכל זמן שלא משך המוטב את הכסף מהבנק, יכול הנותן לחזור בו¹², לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹³.

כשטר חיוב, וכ"מ ממש"כ דהוי כמוחזק וגבוי לענין שמיטה כמבואר בחלק ט (סי' רצא אות ה ויובא להלן פרק יד) וצ"ע, וכשהרציתי הדברים קמיה בנו הגר"ח מ"שליט"א כתב לי (במכתבו הנדפס בקונטרס ה"ב שבסור"ס באר המשפט עמ' קכח) דכנראה מספק"ל בזה וז"ל: "ראיתי את אשר כבודו כתב בסבך גרדי הצ'קים, אולם קשה להתנער מהמציאות הסותרות את אופיו של הצ'ק, שהרי זה א. הוראת תשלום, ב. שהוא סחיר ועובר מיד ליד, ג. שיש חוק שאין לבטלו, ד. אעפ"כ הביטול תופס, ה. הסוחרים תמיד בחשש שיבוטל ולכן לוקחים ת. ז. ונמנעים מלקבלו בהרבה בתי מסחר, ו. ואף החוק מכיר בביטול מוצדק, וא"כ אינו כממרני לגמריו והוא כממרני בכמה תכונות, ולדידי כיון שהוא סחיר עד הביטול והוא שוה כסף במציאות לא קשה לו לקבל שאין שביעית משמטת וכי הביטול יפקיע שהוא כעין התחייבות על אף שאפשר לבטלו, מ"מ להוציא ממון קשה כיון שיש לו גם תכונת הוראת תשלום הנאחזת בו בכדי שלא ימנע אפשרות הביטול" וכו', והיינו דס"ל שיש בהצ'ק תכונות סותרות, דמחד כיון שאפשר לבטלו לכאור לא חשיב כשטר [וראה משי"כ להלן הע' 42 לדחות סברא זו דזה לא מגרע לתוקף הצ'ק], ומאידך הרי יש בו תכונת שוה כסף בגין סחירותו, ולכן כתב דיש לדון בכל נידון לגופו, וע"ע במכירת חמץ כהלכתו (פ"ח סי"ג הע' יט). אמנם הגר"ח מ"מ חזר בו ונקיט דחשיב כשטר כדלהלן הע' 14.

11 ושכיח דבר זה כגון בדורן דרשה או מתנת נישואין וכדו', [אולם כשנותן לעני לצדקה אף כשאין בזה חיוב ממוני יש בזה משום נדר כדלהלן].
12 כ"כ הגר"ש קרליץ בעטרת שלמה (שם): "אשר לפי"ז נראה ברור שע"י מסירת צ'ק לאדם מסויים לא נתחייב מוסר הצ'ק שום דבר למקבל, ויכול לחזור בו ולבטל את הצ'ק, ואין על בעל הצ'ק שום תביעה מצד המקבל אם הצ'ק ניתן לו בתור מתנה".
13 בשו"ת שבט הלוי (שם) הוסיף לכאור דאין לומר שזכה המקבל מדין תן כזכי משום דליכא בזה

לאור זאת הרי שבדד"מ כל סוגי השטרות הנ"ל הינם שטרות שמחייבים את החותם וחזקה שניתן עליהם תמורה, ההבדל ביניהם הינו רק באופן גבייתם, ששטר חוב נגבה אך ורק אצל החותם, ושטר חליפין נגבה אצל הממוען, וצ"ק גבייתו אצל הבנקאי, (עם זכות חזרה אל עורך הצ'ק או שטר החליפין במידה שלא יכובר). אף שהצ'ק הינו מסמך בנקאי, עלינו לדון בתוקף מעמדו על פי התורה.
10 כ"כ הגר"ש קרליץ בשו"ת עטרת שלמה (חור"מ סי' סה): "אמנם בצ'ק אין להחיותם שום התחייבות רק נותן הוראה לבנק שלם לפלוני" וכו' [ומהאי טעמא כתב דאסור למכור אף צ'ק של אחרים בפחות מסכום הנקוב בו, דהוי רבית כיון שאין כאן מכירת שט"ח, וראה בזה להלן פרק ז].

ומשמיה דהגר"ש קרליץ שליט"א הובא בחוט שני (שביעית עמ' רצב) דהוי "כהוראה והתחייבות", ומפי העורך הגר"ח הוכמץ שליט"א שמעתי שהגר"ש שליט"א הסתייג מההגדרה "התחייבות", ודעתו דהוי כהוראה בלבד, וכן הוא להדיא בחוט שני (רבית עמ' קטו), וכ"מ דעת הגר"א ולוטניק שהובא בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' קכ), וכ"כ בשו"ת קנין תורה (ח"ז סי' קיג) דבצ'ק כיון שלא נכתב לשון חיוב י"ל דאף לדעת הש"ך דבכת"י אינו יכול לומר שכתב כן שלא להשביע את עצמו, אבל כאן יודה, וכש"כ דלרמ"א בסי' פא סי"ז שכתב דגם בכת"י יכול לומר שלא להשביע את עצמו נתכוין, ובשו"ת חת"ס (סי' קלז) כתב דקשה לחייב עפ"י הש"ך דיחידאה הוא ע"ש [ועמ"ש"כ בזה להלן סוף הע' 15 לדחות דבריו], וכ"כ בשו"ת יען דוד (ח"ב סי' ריט) שכיון שיש אפשרות ביטול לא חשיב כשטר, [ניתן דדבריו אמורים רק בצ'ק בחו"ל דגרע כוחו ראה להלן סעיף כה].

ובדעת הגר"ש ואזנער שליט"א יש מבוכה בזה, דיעויין בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' רכב, תשובה מבנו הגר"ח מ"שליט"א והגר"ש מסכים לזה) שכתב דהוי כהוראה בעלמא, אולם ממש"כ בשו"ת חלק י' (סי' רעז) דאיכא גוויי שמוציאים מיתמי בצ'ק דאביהם [ויובא להלן פרק יב ופרק טו] נראה דהוי

הסכמת פוסקי דורנו דהצ'ק נחשב כשטר חיוב

ו. אולם הכרעת רוב פוסקי דורנו דהצ'ק דינו כשטר גמור¹⁴, והנותן צ'ק לחבירו הרי הוא מתחייב ומשתעבד בסכום הרשום בצ'ק [ואינו יכול לומר משטה אני כך או

"כיון שלא נתן המעות ליד השליח - דהיינו הבנק - לצורך המקבל, והבנק אינו יודע לצורך מי הוא מפקיד, ואף אם נתעקש לומר דהוי כתנו, הרי לא הגיעה ההוראה לפקיד הבנק קודם החזרה, ויכול לחזור בו", אולם בפתחי חושן (הלואה פ"י הע' כא), כתב דבחשבון עו"ש י"ל דחשיב כהופקד מתחילה לשם העברתו ע"י צ'קים, ומ"מ לא מהני תן כזכי בזה רק כשהגיע כבר ליד פקיד הבנק וקודם לכן יכול לחזור בו, ועמש"כ שם עוד לצדד שיועיל מדין שליחות, והנפק"מ בזה, וע"ע להלן (הע' 22) מסקנת דבריו לדינא. ולהלן הע' 27 הבאנו מדברי הגר"ש אלישיב שליט"א דיש בזה מצוה לקיים דברי המת דחשיב כהושלש מתחילה לכך.

והנה להלן בסעיפים הבאים יבואר דעת ר"פ דהצ'ק מחייב משום דינא דמלכותא או מנהג, או דהוי כלשון חיוב ודבר ערך, ובדעת הני פוסקים הנ"ל שאין מחייבים מכח זה, צ"ל דלא ס"ל לחייב מטעם דינא דמלכותא, משום דסברי דאין לדון כפי דיניהם כלל אף בקיבלו עליהו, וכדעת הערך ש"י וע"י להלן פ"ב (סוף הע' 34, 37) ופ"ג (הע' 37), או דס"ל דבא"י בזמנינו ליכא דינא דמלכותא דינא, [ע"י שו"ת ישכיל עבדי (ח"ו סי' כח) דיני ממונות (ח"ד עמ' נז) תשרי והנהגות (ח"ג סי' תסב) ופתחי חשן אונאה (עמ' יד) בדין דד"מ בא"י בזמנינו וע"ע להלן הע' 17 מש"כ בזה מדברי הגרש"ז אויערבאך], או דס"ל דכיון שיש אפשרות ביטול צ'ק הוי הוכחה דאי"ז שטר גמור בדד"מ, ואף דגם לאחר הביטול יכול לגבות מהחותם כדלהלן הע' 42, מ"מ אפשרות הביטול היא הוכחה שאי"ז שטר גמור, ומשום מנהג וסיטומתא, י"ל דס"ל דלא חשיב מעשה גמור שיועיל משום סיטומתא מהטעם הנ"ל כיון שמועיל לבטלו, וגם לא ס"ל דהוי כלשון חיוב ע"י שנהגו, וכמו"כ לא חשיב דבר ערך דס"ל דלאחר שחל התחייבות מאיזה טעם שייך לדנו כחפץ הנמכר אבל כיון שלא חל התחייבות גם דבר ערך לא הוי, וראה מש"כ הגרש"א שטרן שליט"א (הו"ד בקונטרס

ה"ב שבסו"ס באר המשפט עמ' קכט) לדחות סברא זו דהוי ככסף דכיון שאפשר לתת הוראת ביטול לא מצינו שייחשב כסף בכה"ג, ונסתייע מדברי הערוך השולחן (רעח סי"ג) שכתב לחלק בין שטרות המלוכה לשטרות של יחידים ע"ש, וראה בעטרת שלמה שם שכתב דאף שיש חוק שאפשר לכופ לבעל הצ'ק לשלם הסכום שבצ'ק, מ"מ אין זה מוסיף למהותו של הצ'ק, והחוק אינו אלא דבר צדדי, וכפשטות דבריו צ"ב אם לא נימא כהנ"ל שאין דנים בדד"מ.

וכ"ז נפק"מ לענין חלות חיוב חדש אבל כשלוח מעות או קנה מקח ונתן צ'ק ע"ז ודאי דהוי הוכחה לקיום החוב וכדלהלן (סעיף כג ופ"ב ענף ג), וע"ע להלן פרק ד סעיף יז ובכ"מ בדין מכירת צ'ק לדיעה זו, וכן דין תקנת השוק בזה בפ"ה.

14 כ"ה דעת הרבה פוסקים שיובא דבריהם להלן בהרחבה והם: הגר"מ פיינשטיין, הגר"י ווייס בעל מנחת יצחק, הגרש"ז אויערבאך, וכן שמעתי מהגר"ש אלישיב שליט"א ומהגר"י פישר זצ"ל ויובאו דבריהם להלן, וכ"ד הגר"י אהרנברג בעל דבר יהושע, הגר"י בלוי בפתחי חושן, הגרמנ"ג לעמבערגער ממאקווא בשו"ת עטרת משה, הגר"ע בצרי בספרו דיני ממונות, הגר"ג גשטטנר בשו"ת להורות נתן, וכ"ה בדיני רבית המצויים להגר"מ שטרנבוך, וכן הוא הסכמת בתי הדינים והרבנים באה"ק כפי שיובא להלן, וכן ראיתי בפס"ד מרבני אנגליה [ה"ה הגר"א פאדווא, הגר"מ אייזנער, והגרמ"צ פאזען, מיום כ"ג אדר תשס"ט]: "ורוב אחרוני זמנינו הכריעו דטשעק דינו כשטר חוב" נואף הגר"ש ואזנער שליט"א נוטה כן שיש בו גם תכונת שוה כסף ראה מש"כ לעיל הע' 10, שו"ר מש"כ הגר"מ וואזנער שליט"א [בכת"י] וז"ל: "והנה בזמנינו בצ'קים שרוב הפוסקים נהגו בו ככל שטר הודאת חיוב וכו', שהדעת נותנת שכל צ'ק פתוח וכל וואטשער פתוח [אודות הוואטשער ראה פרק כא] דינו כשטר הריני מתחייב לכל המוציא וכו', והריני מבטל דעתי הראשונה קנה מקומו בתשובות אאמו"ר

שנכתוין שלא להשביע את עצמו דיש בזה גמירות דעת שלימה כהתחייבות בשטר¹⁵. [וראה להלן סעיף טז מש"כ עוד ברעת החולקים הנ"ל¹⁶], ונאמרו כמה מהלכים בסיבת חלות החיוב.

תוקף הצ'ק מדינא דמלכותא, כשנהגו כן, כשיש פלוגתא בפוסקים

ז. ו"א דהצ'ק הוי כשטר גמור משום "דינא דמלכותא דינא"¹⁷, ויש להוסיף דאף שבעלמא לאו בכל גווני דנים כפי דינא דמלכותא, אבל בצ'קים יש לנהוג יותר עפ"י דין המלכות

הוראת הגדולים לחייב ונתפשט ונתקבל דעתם מאד וי"ל דחשיב כסוגיא דעלמא, והבאנו פס"ד רבני שאין ליפטר בטענת קים לי עפ"י דיעה זו ע"ש. 17 כ"כ במנחת יצחק (ח"ה סי' קיט): "והנה פשיטא דצ'קים הנהוג בזמן הזה, ואף וועקסלען הנהוג וכו' דינו כמו שהיה כתוב בו לכל מי שמוציאו", והיינו דחשיב כשטר גמור למוכ"ז, ויעו"ש דמכח דינא דמלכותא הכריע כן וכדבריו שם (בסי' קכ): "וכ"ז אף דלא מטעם דינא דמלכותא, אמנם כהיום הזה כיון דפסקינו בזה דינא דמלכותא דינא, הרי נודע כעת הדינא דמלכותא דמחוייב הלוח לשלם לכל המוציאו כל הסכום הנכתב בתוכו", [ותוכן התשובה מירי במי שמכר צ'ק וטוען החותם שהיה אמנה והעלה המנח"י לחייבו ע"ש], הרי שמייחס לצ'ק תוקף כשט"ח גמור וכיון שכן שפיר שייך בזה דינא דהתחייבות בשטר דסי' מ, וכ"ה במנחת יצחק (ח"ז סי' קלא): "הנה כיון שטשעק דינו כממרני שמתחייב לכל מי שמוציאו" וכן מוכח בדבריו בכ"מ ראה מנח"י ח"ו סי' קע, וח"ז סי' סד ובכ"מ.

ובתורת רבית (פי"ח הע' לה) הביא בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דאף אם נאמר דהוי כהוראה, מ"מ הוי חוב גמור כיון דעפ"י חוק חייב באחריות מימוש הוראתו, ולכן שייך בזה גם מכירת שט"ח ע"ש, והיינו דמכח הוד"מ חשיב כשטר, וכן שמעתי מהגר"ר שמחה בונם לייזרון שליט"א שבצעירותו מסר להגרש"ז קונטרס מיוחד בבירור גדר הצ'ק, ולאחר שהגרש"ז עיין בזה היטב ונהובא שם גם דיעות הסוברים שאינו אלא כהוראה ודיעות החולקים], הביע הגרש"ז את דעתו באמרו: "לדעתי הצ'ק דינו כשטר חוב, ויש אפשרות להשתמש בו גם ככסף", וכוונתו לכאן דבסתמא נידון כשטר חוב, ואם בדעת בני אדם להחשיבו ככסף שפיר ניתן

שליט"א ח"ז סי' רכב שלא סברתי כן, אחרי שרוב גדולי המורים מורים שצ'ק הוא ככל התחייבות, גם המציאות הנהוג בצ'ק כן הוא, וגם סברת והסבר נתינת צ'ק מורה להתחייבות של הנותן כלפי המקבל שחיוק התחייבות זו בקביעת חשבונו בבנק ככס שממנו יגבה, והורה לפקידו הבנק שיבצעו חיובו וישעבדו עם ממונו וכו', ועתה מציאות הצ'קים והוואוטשערס משמשים כאמצעי שטרי חובות מכח המנהג ודינא דמלכותא, ובעיקר מחמת משמעות המציאות שנותנים לשם חיוב ברור והשתעבדות".

15 פשוט דלהני פוסקים הסוברים דנידון כשטר שפיר שייך להתחייב בו, וכדינא דסי' מ' דשייך להתחייב מנה בשטר וכמובא להלן מדבריהם, והיינו דס"ל להני דיעות דאף דבסי' פא מבואר דבאופנים מסויימים אף כשהודה שחייב לחבירו כסף יכול לומר שנכתוין להשטות בו או שלא להשביע את עצמו, אבל כאן אינו יכול לומר כן, דהרי כשהודה בכתב יד דעת הש"ך (שם סקמ"ה) דלא שייך לטעון השטאה והשבעה, ואף להרמ"א (שם סעיף יז) דבכת"י בעלמא יכול לטעון טענת השבעה, נראה דבצ'ק גם לדידיה לא שייך לטעון כן, דאם כוונתו היתה רק שלא להשביע למה מסר לו צ'ק שיכול לגבותו בבנק, ואף דהצ'ק יכולין לבטלו בבנק מ"מ כיון דגם לאחר הביטול יכול לחייבו ע"י הוצאה לפועל, א"כ הרי היה יכול למסור לו כת"י סתם, ומדכתב צ'ק מוכח שלא נכתוין שלא להשביע או להשטות ודו"ק, [ובזה נדחו דברי הקנין תורה הנ"ל בהע' 10 שכתב דכיון שיכול לבטל צ'ק בבנק יכול גם לטעון טענת השטאה או השבעה]. ופשוט דכיון שחלה התחייבות חל גם שעבוד הגוף ושעבוד נכסים לגבות מיניה ידידיה.

16 ראה מש"כ שם דצ"ע אם יכול לומר קים לי כהחולקים שלא הוי רק הוראה, כיון שזהו נגד

כיון שהכללים הנהוגים בו הם לטובת בני המדינה, ועוד שעל דעת כן מתחייב¹⁸, ועוד דיש שכתבו שבכל מקום שיש פלוגתא בין הפוסקים וכדינא דמלכותא נהוג כאחד הדיעות אזלינן בתריה¹⁹, וכיון דחשיב כשטר בדינא דמלכותא מהני להתחייב בו אף חיוב חדש

שמים (ח"ג סי' טו אות ה) שנטה לומר דהצ'ק הוא כהוראה בעלמא, אך מסיק דיש לידע מהו גדרו בדינא דמלכותא, וכאמור בדד"מ חשיב שטר].

18 הנה בגדרי דינא דמלכותא דינא אין כאן המקום להאריך נראה עוד מש"כ בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט פ"ב אות ב, ה. וע"ע בספר משפט הצוואה להג"ר מתתיהו שוורץ, ח"ב שער ג', שהאריך לבאר כל עניני דינא דמלכותא בטוב טעם ודעת], ומ"מ בנדר"ד נראה כמש"כ דאף דבעלמא לא בכל גווני דנים כפי דד"מ, מ"מ כאן כיון שהוא לטובת בני המדינה דנים כדד"מ, ועוד די"ל דכל מי שפותח חשבון בבנק, הרי בחתימתו על חוזה פתיחת החשבון, מתחייב בזה לדון עפ"י כל דיני הבנקאות, ומועיל עכ"פ לכל הדברים שאינם סותרים לדין תורה, וכמבואר בריש סי' סח דכשנהגו להכשיר שטר בערכאות מהני, וכן מצינו בנתיב"מ (סו סקל"ד) דכשנותן שטר לעכו"ם הוא כאילו פירש שמחייב עצמו לפי דיניהם, וה"ה בצ'ק גם כשאינו מוסרו לעכו"ם מ"מ בעצם החתימה על טופסי הבנק נתכוין לחייב עצמו כפי הנהול, וכ"כ בשו"ת שאלת דוד (יו"ד סי' ז בהגה' א) דבדבר שיש הסכמה לנהוג כדינא דמלכותא אזלינן בתריה, וראה עוד בזה להלן פ"ב הע' 34, 37, ופ"ג הע' 37, [ומש"כ הדברי חיים חו"מ סי' כב דליכא דד"מ בדבר שנתון לפרשנותם של שופטים ועו"ד, בצ'ק לא שייך זאת דנוהלי תוקף הצ'ק ברוורים ומפורשים ואינם ניתנים לפרשנויות].

19 בשו"ת מהרש"ם (ח"ה סי' מה) יצא לחדש דכל מקום שיש פלוג' בפוסקים ובדד"מ נהגין כאחד הדיעות נקטינן להלכה כדיעה זו, וז"ל: "ועוד אני אומר דלפימ"ש לעיל דעכ"פ תליא במחלוקת הפוסקים אי שטר מהני להתחייב על הספק, א"כ בודאי אמרינן בזה דינא דמלכותא דינא, דלא הוא כלל נגד דין תורה כיון דגם בדין תורה הוא ספיקא דדינא, וגדולה מזו מצינו בקצוה"ח סי' רנט דהיכי שעל פי הישר והטוב מחוייב בדבר שוב מהני דינא דמלכותא לחייבו לגמרי ומכל שכן בזה", ומהרש"ם שנה ושילש יסוד זה בשו"ת (ח"א סי' קסז) ובמשפט שלום (סי' קצד

לדונו ככסף, [וע"ע להלן (הע' 27) מש"כ בשמו ממקור נוסף כסיום דבריו הנ"ל דנחשב כשוה כסף ע"ש].

ובקובץ תשובות להגרי"ש אלישיב שליט"א (ח"א סי' ר) כתב ג"כ דיש לדון בתוקף הצ'ק עפ"י דינא דמלכותא, [אלא שבזמנו בשעת כתיבת התשובה (בשנת תשי"ד) עדיין לא נתקבלו חוקי הצ'קים, ובזמנינו כבר הונהג הדד"מ בזה שיש לצ'ק תוקף של שטר], וראה להלן הע' 22 סברא נוספת משמו, וכן להלן הע' 72 מש"כ משמו בדין חיוב יורשים בפרעון צ'ק שנתן אביהם מתנה. וע"ע להלן פרק ז הע' 101 בשם הגריש"א דחשיב כשטר גם לדין מכירת שטרות, שבמכירת הצ'ק נמכר החוב ולכן מותר אף למכור בפחות כדינא דיו"ד סי' קעג ס"ד [כשאינו מקבל אחריות].

ובשו"ת להורות נתן (ח"ח סי' קג, קד, קו) כתב דאף שלשון הצ'ק הוא כהוראה בעלמא, מ"מ יש לדון בזה עפ"י דד"מ, ונסתייע מדברי הנודע ביהודה (ח"א חו"מ סי' י) ומהתומים (סי' כו סק"א) שדנים בשטרות בדינא דמלכותא כשקיבלו עליהם, [אלא שנסתפק הגר"ג גשטטנר שם האם בדד"מ הוא כשטר, ולפי האמת בדד"מ יש לו תוקף כשאר שטר חוב כדלעיל הע' 9], גם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' תסב) כתב דבצ'קים באופן שסמכו על דינא דמלכותא אמרינן דעל דרך זה נתחייב, [וע"ש שדן אם בדד"מ הוא כשטר, והביא חו"ד מעו"ד דא"י מחייב, אכן האמת כמש"כ דודאי בדד"מ חשיב שטר אלא דבדיניהם אין מושג של התחייבות ללא תמורה, אך למעשה כיון שיש ע"ז שם שטר שייך לחול חיוב עם זה עפ"י דין תורה, וראה עוד להלן הע' 20 מש"כ דאף בדיניהם המקבל צ'ק במתנה זוכה בזכות להעבירו לאחר ולחייב את החותם ע"ש], ולעיל הע' 14 הבאנו מדברי הגר"ח"מ וואזנער שליט"א שג"כ נקיט למעשה דהוי כשטר מדד"מ, ובפס"ד מרבני אנגליה [הנ"ל בהע' 14] לאחר שכתבו דדינו כשט"ח: "וכן מצד דינא דמלכותא קיבלנו חו"ד משני עו"ד האומרים שמדינא דמלכותא בעל הטשעק חייב" [וראה בשו"ת ברכות

כיון שמכח דיניהם יש לו זכות לממש את גביית הצ'ק²⁰, [וראה בהערה בדעת החזו"א

ולא ידע שזה שנתן לו צ'ק זה לא נתן בעדו תמורה, והוא כעין תקנת השוק, ראה בזה להלן פרק ה], נמצא לפי"ז שכל המקבל צ'ק במתנה, הרי קיבל זכות למסור לאחר בתמורה ולחייב בו את בעל הצ'ק, ולמקבל מותר להתחילה למסור לאחר, כי צ'ק שניתן ללא הגבלה בכיתוב "למוטב בלבד" כמות כאמירה מפורשת שביד המקבל לסחור ולקנות בצ'ק זה, ואף שהחוב מתקנת השוק אינו חייב ממש שהרי חייב גם כשפרע והמלווה מכרו שנית, מ"מ הרי המקבל הצ'ק קיבל כאן זכות למסור צ'ק זה ולקבל נגדו תמורה.

ונמצא דעפ"י דין יש לנו להתייחס לנוות הצ'ק במתנה כמסור שטר התחייבות, כיון שהמקבל יכול להופכו לשטר המחייב אף לפי דינא דמלכותא, כשימסרנו תיכף לאחר בתמורה, וכל הנותן צ'ק במתנה ולא הגביל הצ'ק למוטב בלבד על דעת כן הוא נותן, ולכן אף כשעדיין לא מסרו המקבל לאחרים בתמורה, מ"מ עפ"י דין זכה בזכות זה שכן הוא דעת הכותב ואסור לשלול זאת ממנו, ואם יבטלנו יתחייב על פי דין לשלם לו את התמורה של הצ'ק, דנראה פשוט מסברא דבעצם נתינת הצ'ק אף להסוברים דאי"ז כשטר חוב, מ"מ כלול בזה הסכמה וקבלת אחריות שיהא כיסוי להצ'ק, דלא גרע ממראה דינו לשולחני ואמר לו שהוא טוב, וה"נ הרי כאומר לו שצ'ק זה יהא לו כיסוי ויכול למסור לאחרים, [ומטעם זה כשחזר הצ'ק חייב מדינא דגרמי אף להסוברים דהוי כהוראה כדלהלן פרק טז], ובזכות זו כבר זכה המקבל כן נראה לפענ"ד, וכשהרציתי הדברים קמיה דהגר"ש אלישיב שליט"א, הסכים לסברא זו.

ויש להוסיף דאף שנתבאר לעיל דכאן נחית לנהוג עפ"י הנהול בדיניהם וא"כ גם בזה נאמר כן, יש לחלק דלגבי עצם החיוב שבכללי הצ'קים ודאי נחית על דעת הנהול והדד"מ, אבל בנידו"ד אם היה דעתו שלא להתחייב וכפי הנהול בדיניהם א"כ למה מסר לו צ'ק והרי בסתמא אין אדם נותן מתנה צ'ק על דעת לבטלו, וע"כ מוכח שנתכוין שיחול חיוב, אלא דלפי הנהול באמת לא חל חיוב כיון שאין אצלם המושג דבסי"מ שמתחייבים ללא תמורה, אולם מכיון שגם לפי הנהול קיבל כאן

סעיף ב בד"ה כלל) וז"ל: "וא"כ אף דהוי רק ספיקא דדינא מ"מ שוב מועיל בזה דינא דמלכותא כיון דלא הוי נגד דין תורה בבירור דהא גם לדין הוי ספיקא דדינא, ועוד י"ל בזה לפימ"ש בקצוה"ח סי' רנט דהיכי דלפנים משורת הדין חייב אז שוב מועיל המנהג או דינא דמלכותא יעושה, וא"כ בנידו"ד נמי" וכו', ולפי"ז א"כ ה"ה בנידו"ד שנחלקו פוסקי דורנו בגדר הצ'ק אם דינו כשטר או לא וכיון שבדינא דמלכותא נחשב כשטר גמור, א"כ ה"ה דמהני להתחייב בו. אמנם לא מצאנו לו חבר להמהרש"ם בחידושו הנ"ל [נקצת סייעתא ראה להלן פרק ב הע' 25 משו"ת דברי ריבות בדמקום פלוג' הפוסקים מהני מנהג להכריע], ובעצם יסודו במה שדימה לדינא דהישר והטוב או לפנים משורת הדין, יש לחלק דבהני אופנים שיש משום הישר והטוב או לפנים משורת הדין א"כ יש עכ"פ חיוב לעשות כן, ולכן כשיש גם דינא דמלכותא שוב מחייבין ליה לנהוג כן, אבל בדבר שיש פלוג' בפוסקים שיכול לומר קים לי ולפיטר ואין לו חיוב בזה אף מדין הישר והטוב או לפנים משורת הדין ואף לא מחוייב לצי"ש כמש"כ התומים בקיצור תקפו כהן (אות כג), א"כ י"ל דבזה אף לא מהני דינא דמלכותא לחייבו לנהוג כן, שו"ר בתשורת ש"י (סי' תיג) שדן בערב לאחר מתן מעות דהוי ספיקא דדינא, והוסיף דגם הא אם אמרינן דינא דמלכותא דינא הוי ספיקא דדינא ובספק ספיקא אין מוציאין ממון [עיי"ש בד"ה ול"ל], ומוכח דלא ס"ל יסוד הנ"ל בדמקום פלוג' בפוסקים אזלינן בחר דינא דמלכותא, ומ"מ בנידו"ד יש מקום לנקוט כהמהרש"ם בצירוף הסברות הנ"ל דע"ד כן נתחייב ועוד דיבואר להלן הע' 52 דאין לומר קים לי כהסוברים דאי"ז כשטר דזהו נגד הוראת הגדולים שנחפש ונתקבל, ויש לצרף לזה גם סב' המהרש"ם הנ"ל.

20 הנה יש להבהיר דהן אמנם לפי הנהול בדד"מ, הנותן צ'ק במתנה, איננו מתחייב בו כל עוד שלא נתקבלה תמורה עבורו, [וכן דנים בדד"מ בכל שט"ח ולא רק בצ'ק], מ"מ נראה דכיון שאף לפי דד"מ, אם קנה המקבל בצ'ק זה, וקיבל תמורה עבורו, הרי יכול אוחו הצ'ק לתבוע את בעל הצ'ק, כיון שאחזיתו בצ'ק הוא כדיון, שקיבלו בתום לב

והגרש"ז אויערבאך זצ"ל ופוסקים נוספים ביסוד תוקפו של דינא דמלכותא בארץ ישראל כשקיבלו עליהו²¹].

הציבור, מ"מ קיימת אפשרות שדיירי הבנין יקבלו על עצמם תקנון שהם קובעים לעצמם, ולא את התקנון המצוי, וכך לא יחול עליהם חוק זה, ועכ"ז לגבי החוק של דמי מפתח פסק החזו"א כנ"ל דע"ד כן נכנס בתנאי השכירות וה"נ בנידו"ד, נואגב, מדברי החזו"א שמוכא בפאר הדור הנ"ל מוכח דכ"ז שלא עשו תקנון מיוחד לעצמם חלים עליהם חוקי המדינה ודו"ק, ולכאו' זהו משום דד"מ עשאו כסיטומתא].

ומן הנכון לצטט מש"כ הגרש"ז אויערבאך במעדני ארץ (שביעית סי' כ אות יא): "ולפי"ז פשוט הוא דה"ה נמי בארץ ישראל אעפ"י שעניינו נשואות לה' כי במהרה ירום קרן ישראל ויגאל אותנו וארצינו, מ"מ כל עוד חשך יכסה ארץ צריכים אנו למוראה של מלכות, וכל בני ארץ ישראל מקבלים עליהם מרצונם הטוב בכל דיני המלכות שהם לטובת הארץ וה"נ בימינו אנו", ואף שדבריו נדפסו כשעדיין היה השלטון המנדטורי בארץ ישראל, נראה דה"ה בימינו אנו וכמבואר בהמשך דבריו דלענין דברים ששייכים למסחר שבין אדם לחבירו והסכמת בני אדם לקבל גזירת המלך אמרינן דינא דמלכותא גם לדעת הר"ן דלא שייך בזה הסברא שהארץ אינה שלו.

וראה בשו"ת תשו' והנהגות (ח"ג סי' תסב בד"ה מיהו) שכתב בתו"ד וז"ל: "ואף שבארץ ישראל לא אמרינן דינא דמלכותא דינא, כיון שהונהג כן אזי החותם על הצ'ק על דעת המנהג חותם, שגם הוא יודע שבא מיד ליד וגם מגיע לאנשים שאינם שומרי תורה".

ויש להוסיף עוד מש"כ בשו"ת פאת שדך הנ"ל (סי' צא): "אמנם מפני שאי אפשר לעמוד בזה כלל אם לא נדון בקצת דברים בדינא דמלכותא, שהרי אין יד ישראל תקיפה לתקן תקנות כלל אף בדברים שיש בהן צורך גדול משום תיקון העולם, נלענ"ד לדון בזה מפני הדחק כראות עיני הדיינים, ונאמר דלכ בי"ד מתנה על אותן דברים שנראין הגונים בעיני בי"ד, ושאינו מוכס העומד מאליו דמסתמא יש במקומו מלך וכו' אבל לדידן שאין כאן מלך ואין ידינו תקיפה כלל וכי נניח שאיש את רעהו חיים בלעו".

המוטב זכות למוסרו לאחרים ולחייב את הנותן, א"כ ודאי הנותן נחית על דעת כן שהרי דעתו וכוונתו היו באמת להתחייבות, נואף כשטוען שלא נתכוין לחיוב לא נאמין לו אם לא יוכיח את דבריו. עוד יש לומר דמה שנוגע לדידן הוא דבדינא דמלכותא נחשב הצ'ק כשטר, ולאחר שנחשב כשטר שוב ממילא אנו דנים בו כדיננו שמבואר בסי' מ דמהני התחייבות ללא תמורה כשמתחייב בשטר, ודומה לזה לו יצויר שהיתה הלכה שאפשר לקנות קנין כסף ע"י שטר התחייבות ובדינא דמלכותא אין דין כזה, אבל פשוט ששטר התחייבות שמועיל בדד"מ מועיל כדיננו לקנין כסף, וה"נ כיון שנחשב כשטר שוב מהני ממילא לדינא דסי' מ, וכן שמעתי מהגר"מ שפרץ שליט"א.

21 נראה להוסיף דאף להסוברים דבאר"י ליכא דינא דמלכותא, מ"מ י"ל דבנידו"ד יודו דמהני בזה דד"מ מהטעמים שנתבארו לעיל דע"ד כן נתחייב [וכן משום דהדד"מ הוא כאחד השיטות בפוסקים], יסוד מוסד לדבר זה מצאנו בסהדותא רבתא של הגר"ש קרליץ בשו"ת עטרת שלמה, שדן (בסי' פח) אם מותר לדון עפ"י החוק בדירות שבדמי מפתח, וכתב ששאל את דודו החזון איש זצוק"ל, והורה דבדבר שהוא מפורש בחוק דנים עפ"י החוק אף כשזה נגד דין תורה, דעל דעת כן נכנס בתנאי השכירות עי"ש (באות ה), וא"כ ה"ה בנידו"ד ודאי דע"ד כן התקשר בחוזה עם הבנק.

יצוין שהחזו"א המעיט מאד בתוקפו של דינא דמלכותא של השלטון בא"י ראה בשו"ת פאת שדך (סי' צא) שכתב ששמע מהחזו"א שלמלכות שבא"י יש להם דין מוכס העומד מאליו, בעניני המכס, ובספר ממלכת כהנים וגוי קדוש (להר"י קורן עמ' 197) מביא ששמע מהגאון ר' דוב יפה שליט"א (משגיח דשיבת כפר חסידים מבאי ביתו של החזו"א) שהיה עד למעשה שבו פסק החזו"א כדעת תוס' המובא בר"ן בנדרים (כח, א) שמלכי ישראל אינם רשאים להטיל מכס ומי שנטלו ממנו שלא כדין רשאי לעשות דין לעצמו, וע"ש מה שהביא בשם הגר"ח גריינימן, וראה עוד בפאר הדור (ח"ג עמ' רצו) דגם בחוק המקרקעין שהוא לתקנת

תוקפו כשטר מכח המנהג [סיטומתא]

ח. יש שכתבו מהלך נוסף דכח הצ'ק ליחשב כשטר הוא משום מנהג, שכבר נהג להשתמש בו כשטר גמור²², שכן הוא הסכמת הפוסקים שבכל דבר שנהגו בו במהלך המסחר ומשא ומתן בין בני אדם, מקבל המנהג תוקף הלכתי [או משום דהוי כתנאי

תואם הדבר], וכ"ה גם בנתיבות שלום (סי' קעג ס"ד אות נא) די"ל שמדין סיטומתא "דומה לכתובת שטר התחייבות וככותב חייב אני לך מנה בשטר", וכן שמעתי מהגרד"צ אורדנטליך שליט"א (רב ואב"ד ביתר עילית ת"ו) דהוי התחייבות מדין סיטומתא, וכ"כ הגר"י סילמן שליט"א בקובץ הישר והטוב (ח"ו עמ' סח): "אמנם מצד אחר יש להגדירו כהתחייבות מכיון שכן הוא מנהג בני אדם היום, וגם מצד חוקי המדינות כהיום היחס של החוק כלפי צ'ק הוא התחייבות מצד בעל הצ'ק למקבל הצ'ק, וכיון שכן הוא המנהג היום נהפך הדבר כסיטומתא להתחייבות ומחייב גם בדינו".

ויש להוסיף דאף להפוסקים הנ"ל שכתבו דתוקף הצ'ק הוא מדינא דמלכותא, מ"מ לאחר שהנהג כן מכח המלכות יש בזה גם תוקף מכח המנהג, דמכח ההנהגה בדד"מ נעשה כסיטומתא וכמש"כ הרשב"א (גיטין י, ב ד"ה ואי): "אי נמי כדאמר' התם האי סיטומתא וכו' ודד"מ נמי כמנהגא הוי", וכ"כ רבינו יונה בשטמ"ק (ב"ב נה, א סוד"ה אריסות, וע"ש בשטמ"ק המבואר הע' 2371), ואף דבשור"ת תשורת שי (סי' תיג בד"ה ומטעם) כתב דלענין סיטומתא בעינן מנהג ברור שנהגו בו רבים, ואם לא נהגו בו רבים בעינן שיוסכם ע"י טובי העיר או שיפסקו בי"ד כן כמה פעמים, בצ'ק בזמנינו פשוט דהוי מנהג ברור, וגם כבר פסקו כן הרבה בתי דינים דחשיב כשטר ולכן שפיר יש בזה סיטומתא, ולעיל הע' 14 הבאנו מדברי הגר"מ וואזנער שליט"א שג"כ נקיט למעשה דהוי כשטר הן מדד"מ והן מכח המנהג.

ובנתיבות שלום (רבית סי' קסג ס"ד אות ג) נסתפק אם הצ'ק חשיב כסיטומתא להתחייב כיון שיכול לבטל הוראתו, אולם זה אינו, דאף שיכול לבטל ההוראה שהבנק לא ישלם, אבל מיניה ידידה יוכל לגבותו וכדלהלן הע' 42 ושפיר חשיב התחייבות, וכ"כ בפת"ח שם.

22 כן שמעתי מהגר"ש אלישיב שליט"א דמהני התחייבות בצ'ק משום סיטומתא וכ"ה בקובץ תשובות להגר"ש"א (ח"א סי' ר, וע"ע להלן הע' 72), שו"ר בקובץ תשובות הנ"ל (סי' רעז) שכתב בתו"ד וז"ל: "ויש להוסיף על האמור הואיל ולפי הנהוג בין הסוחרים המתחייב לחבירו וחתם על ההתחייבות הרי זה מחייב אותו למלאות אחרי הדברים הכתובים בכתב שחתם עליו, א"כ בזה שחתם עצמו על ההתחייבות כמוהו כקנין ומועיל מדין סיטומתא", וחזר ושנה יסוד זה בסי' קצט בסו"ד ע"ש, וכ"ה בפתחי חושן (הלואה פ"י הערה כא בד"ה ומכל מקום): "ומכל מקום יש למצא צדדי זכות וקנין שיש למקבל הצ'ק מצד מנהג המדינה, שעל פי מנהג המדינה המחזיק בצ'ק דינו כמחזיק בשט"ח, ונמצא כאילו התחייב כותב הצ'ק לשלם למוטב הסכום הנקוב בצ'ק, וממילא יש לדון בו כדיון שטר חוב" וכ"כ גם בברית יהודה (פ"א הע' לח), וכ"ה גם בפתחי חושן ח"י (שטרות פ"ט הע' כט): "דאף הנותן צ'ק במתנה קנה המקבל הזכות שבו", וכ"כ בצדקה ומשפט (פ"ד סוף הע' מה) דיש בזה התחייבות מצד מנהג המדינה, וכ"כ בתשו"ו והנהגות (ח"ג סי' תסב בד"ה מיהו) וז"ל: "כיון שהנהגה כן אזי החותם על הצ'ק על דעת המנהג חותם וכו', והרי זה כסיטומתא", וכן הובא בשמו בדיני רבית המצויים (קו"א עמ' קסד) "שכיון שדרך הסוחרים כך הוי קנין לחיבו", [ומש"כ הגר"מ ש בתשו"ו והנהגות (ח"ג סי' תמז הע' ב) להסתפק אם הצ'ק כפרעון ממש או כהוראה, כוונתו כהוראה המחייבת וכשט"ח, ונפק"מ דלצד זה צריך פרוכבול בחוב שניתן עליו צ'ק, אבל ברור דהצ'ק מחייב], וכ"כ בשו"ת דברי יהושע (ח"ג חו"מ סי' ז) עפ"י המנחת פתים ע"ש, וכ"כ הגר"נ גוסבוים שליט"א (הו"ד בשו"ת נצ"י סי' מד) די"ל דהוי כסיטומתא וחל ההתחייבות, וכ"כ גם הגר"מ וואזנער שליט"א (במכתבו הנדפס בה"ב עמ' קכח): "והגדר סיטומתא

והסכמה, או משום דמנהג מבטל הלכה]²³, וכיון שנהגו לדנו כשטר אף מועיל המנהג לעשות חלות קנין והתחייבות עם הצ'ק גם כשלא היה חייב לו מקודם כלום, מדין "סיטומתא"²⁴.

לשון הכתוב בצ'ק כלשון חיוב גמור מכח המנהג

פ. יש שהוסיפו בזה דמכח המנהג והמציאות שנהגו להשתמש עם הצ'ק בהתחייבויות ומילגות וכדו', א"כ נעשה הלשון הכתוב בצ'ק "שלמו לפקודת פלוני" כלשון חיוב גמור והוא בגדר דיברות בני אדם בזמנינו²⁵, והרי זה כאילו נכתב בו "הריני מתחייב

כשטר התחייבות שפיר מהני (וע"ע להלן פ"ד בענין סיטומתא בקנין שטרות), וכן מבואר להדיא בשו"ת ריב"ש (סי' שמה) דסיטומתא מהני להתחייבות [והו"ד במשפט שלום סי' רא ע"ש], וראה עוד ברמ"א (סי' קכט סעיף ה) דמהני התחייבות בתקיעת כף כשנהגו כן, וכן מוכח בהג' מרדכי (שבת רמז תעב) דמהני סיטומתא כשמתחייב להיות לו בעל ברית או מוהל, ועי' אמרי ברוך סי' רא (סעיף ב), ושו"ת בית שלמה (חור"מ סי' עא בתוד"ה ואמנם), ושו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' קיג ד"ה והשתא), ועי' באמרי יעקב סי' יג סעיף לב (בביאורים ד"ה ועכשיו) מש"כ לרד"ק אם זה מועיל מדין הפקר ב"ד הפקר או מצד מנהג לחוד, וע"ע שם בסי' יג סעיף כ (בביאורים ד"ה בשטר חוב), ולפי"ז מש"כ בכסף הקדשים (חור"מ סי' מ') להסתפק אם מהני סיטומתא לענין התחייבות צ"ע מדברי כל הני אחרונים, וראה בתשו' והנהגות (ח"ג סי' תסב) שכתב שם ג"כ דמהני התחייבות בצ'ק מדין סיטומתא, והביא את דברי הכסף הקדשים ומוכיח דלא כוותיה, וכן נקיט הגרי"ש אלישיב שליט"א כדבר פשוט דמהני התחייבות מדין סיטומתא (קובץ תשובות ח"א סי' קסז וסי' קצט והו"ד לעיל הע' 22), וע"ע במשפט הצוואה הנ"ל בענף י מש"כ בשם הבני יהודה דבמתנות לא אזלינן בתר המנהג, [ולפי"ז ה"ה בצ'ק של התחייבות לא מהני המנהג], אולם הפוסקים נקטו דמהני אף בזה מנהג ע"ש.

25 ביני רבית המצויים (עמ' קסד) מובא בשם הגר"מ שטרנבוך: "דכיון שידוע שעיקר פירושו של הצ'ק הוא גם התחייבות להמציא כסף בבנק בכדי שיתנו אותו להמוכ"ז, לכן הוי כאילו כתוב להדיא שמתחייב להמוכ"ז כך וכך, ויש כאן קנין שטר כמו כל שטר מוכ"ז שהשטר עצמו הוא הקנין המחייב".

23 הנה יסוד תוקפו של מנהג בעניני ממון מצינו בכ"מ בפוסקים, וכבר האריך בזה הגאון בעל משא מלך בחיבור שלם בשורש השביעי ע"ש והו"ד בכנה"ג הגב"י סי' רא, וע"ע בספר משפט הצוואה מש"כ בח"ג שער ד באורך ביסוד כח המנהג, ובשו"ע ריש סי' שלא מבואר דבשכירות פועלים אזלינן בסתמא בתר המנהג, ולכאור' הכוונה בזה דכל שנהגו כן אמרינן דעל דעת כן השכיר עצמו, וכ"כ בחזון איש (ב"ב סי' ה סק"ה), וע"ש שתמה ע"ד הירושלמי ר"פ הפועלים דיליף מזה דמנהג מבטל הלכה, והרי אי"ז משום ביטול הלכה אלא דהוי כתנאי שבממון דאמרינן דע"ד כן התנו, [וע"ע בביאור הגר"א ריש סי' שלא, והעירני הג"ר אהרן שטיינברג מח"ס עיונים במשפט דיש בזה ב' גדרי מנהג, דאמנם בשכירות פועלים שייך לומר דע"ד כן התנו ולכן פשוט דמהני המנהג אף כשלא הונהג עפ"י ב"ד, אבל במש"כ בהג' רעק"א לחור"מ סי' ג דבמקום שנהגו לרד"ק דיניהם אצל הסוחרים מהני מנהגם וא"י לכוף לרד"ק בד"ת, לכאור' בזה לא שייך לומר דהוי כתנאי דלא עלה ע"ד מקודם שיהא סכסוך ביניהם, ובזה ע"כ דבעינן מכח המנהג גופא, וי"ל דזה לא מהני רק כשהונהג בהסכמת ב"ד, ואולי באופן זה קאי דברי הירושלמי הנ"ל דמנהג מבטל הלכה, ועכ"פ בנידו"ד דמיירי לענין התחייבות בצ'ק שפיר שייך לומר דמהני מכח תנאי שבממון, דע"ד כן הוא הסכמת ב"ד].

24 והיינו דאף לחלות קנין ממש והתחייבות בצ'ק מהני המנהג, וכדמצינו כע"ז דמהני קנין סיטומתא מכח המנהג כמבואר בב"מ (עד, א) ובחור"מ (סי' רא), וענינו שכל שנהגו להקנות ברישום על החבית הוי קנין, וה"נ לענין התחייבות ס"ל להפוסקים הנ"ל דכיון שנהגו להחשיב את הצ'ק

לפלוגי" סך זה, שענינו של הלשון הוא ג"כ כפי המציאות והעובדות בהנהגת בני אדם במה שנהגו במציאות להשתמש בו להתחייבויות²⁶.

הצ'ק נחשב כדבר ערך עצמי בגין סחירותו

י. מהלך נוסף נאמר בזה דהצ'ק מתוקף היותו מסמך סחיר ובר העברה מיד ליד, ועפ"י רוב ניטל בשוויותו המלאה כפי סכום הדמים הכתובים בו ומועבר מאחד לשני באופן

נידון כעיי"ז מובא בשער משפט (סי' קיז סק"א) בנאמן שמטר וועקסיל שטופסו כך: "ועקסיל עלי החתום מטה מסך כך וכך ולשלם ממעות חיבת המשקל", והשואל רצה לדרון שאין זה חשיב שטר, והשער משפט דוחה דבריו דודאי כל שאפשר ליישב לשון השטר מיישבין, וה"נ "ודאי הלשון ועקסיל עלי הח"מ הוי כלשון חוב עלי הח"מ או שט"ח עלי הח"מ, דודאי מהני אף שלא לזה מעולם, ומתחייב עצמו בכך כמבואר בס"מ וכו', ומבואר מדבריו דכל לשון המורה על חיוב כגון ועקסיל עלי, אף שלא מצינו לשון זה כלשון חיוב, מ"מ כיון שזהו משמעותו בין בני אדם, הרי זה מחייבו כשטר חיוב גמור.

וראה עוד קובץ הישר והטוב (ח"א עמ' יב-כ) מהגרז"נ גולדברג שמצדד דהוי כלשון חיוב כמו באחריות טעות סופר ע"ש, דכמו דחזינן התם דחשיב כמשעבד נכסיו אף שלא כתב כן להדיא מ"מ אמדינן לדעתו שכוונתו להתחייב, והוי כאילו נכתב כן בפירוש ולא אמרינן דיש חסרון בשטר השעבוד, ה"נ בנידו"ד חשיב שטר חיוב אף שלא פירש להדיא לשונו מ"מ אומדנא גמורה היא שדעתו לחיוב גמור, וילפינן מהתם דאין חסרון בדין שטר בכה"ג, וע"ש דכה"ג מצאנו דגם בשעבוד דאיני שייך אחריות טעות סופר, כמבואר בשו"ע (קיב ס"א).

בהקשר זה נוסף דלפי מהלכים אלו שהצ'ק כשטר התחייבות, הרי הוא חייב בחתימתו אף כשאינו מבין על מה הוא חותם כמבואר בשו"ע סי' מה סעיף ג, וראה להלן פרק יא.

26 בדברי חיים הנ"ל הוסיף וז"ל: "וא"כ אין זה תלוי כלל בדינא דמלכותא, כי שם שייך היאך הדבר נעשה כמו שמבואר בשטר, ורק עפ"י דתה"ק פסול לשון זה ובדינא דמלכותא כשר, זה תלי בדינא דמלכותא אבל דבר זה הוי עפ"י דתה"ק ממש, כמו שכותב לו בלה"ק חייב אני לך מנה, ולכ"ע עפ"י דתה"ק הוא חייב, דהרי אם מלוה או מחייב עצמו ממש כותב כלשון זה צאהלין זיא, הרי דזה הלשון הוא בלשונו

וכן מבואר להדיא ממש"כ בשו"ת דברי חיים (חור"מ סי' יב), לענין שטר הטראטע שהיה נהוג בגאליציע [ראה להלן פ"ב הע' 21], שמועיל להתחייב בו אף שאין בו לשון חיוב, שכן בשטר זה היה כתוב בו "צאלין זיא" באידיש, ומשמעותו: "בבקשה תשלם". והיינו שהחותם אומר למלוה שישלם, והיינו שהונהג אז לא לכתוב שטר רגיל שכתוב בו לויית או חייב אני, אלא כתבו שפלוני [המלוה] שילם להחותם כך וכך, או שכתבו שהמוציא כתב זה שילם להחותם כו"כ [אם רצו לעשות שטר למוכ"ז], וזה היה הוכחה שהחותם קיבל הלוואה מזה שמחזיק השטר בידו, [וכמבואר בשו"ת מהרש"ג (ח"ג חור"מ סי' צח בסוד"ה שנית) שזהו משמעות הלשון: "וא"כ בני"ד גבי וועקסלין דכתב שם בלשון אשכנז "צאלען זיא" היינו דהחותם אומר להמלוה שיתן מעות וכן הערב אומר כן להמלוה, וכן הוא בהוועקסלין הנכתבים בלשון הזה, וכין שכן הוי לשון ציוה" וכו']. וכנראה הוקשה לו להד"ח א. איך זה חשיב שטר למכירת שטרות, שהרי אי"ז כתוב כהוגן שיוכל לשמש כשטר [נעו"ש בגוף החשובה שדן בדין שטר כזה שנמכר], ב. הוקשה לו האין מהני להתחייבות עצמית, דהתינח כשהמלוה באמת הלווהו עכ"פ השטר משמש להוכחה שהלווהו, אבל איך יחול עיי"ז התחייבות חדשה, ועיי"ז חידש לן הד"ח דמ"מ חל החיוב, וז"ל: "והנה לפ"ז נ"ל דאינו בגדר דינא דמלכותא רק בגדר דיבורות בני אדם במקום הזה, דהנה בלה"ק מיקרי חייב אני לך, ובל"א איך בין שילדיג, ובלשון צרפת בלשון אחר, ובלשון פ' בלשון אחר, ובודאי אין חילוק בכל לשון שמחייב עצמו, וכיון דידוע במדינתנו דלשון צאלין זיא הוי איך בין שילדיג, דהרי רואין שאין משלם לשום אדם רק מלוה מעות מזומן, משום הכי זה הוא עכשיו בלשונו לשון חייב אני לך שבלה"ק" וכו', ומבואר בזה דכל לשון שנהגו להשתמש בו לחיובים, הוא בגדר דיבורות בני אדם במקום הזה, והוי כלשון "חייב אני לך".

זה, א"כ חשיב הצ'ק כדבר ערך עצמי בגין סחירותו והחשב כחפץ הנמכר והנקנה, והנותן צ'ק לחבירו הריהו כנותן לו מתנה בשוויות הסכום הכתוב בצ'ק, שכן הוא דעת בני אדם שמתייחסים בסתם לצ'ק כדבר השווה בערכו העצמי²⁷, [ולהלן סעיף טו יבואר דין המתחייב בצ'ק מאוחר או בצ'ק שהוא למוטב בלבד לדיעה זו].

משמיה דהגרש"ז אויערבאך בנתיבות שלום (רביה, קעג אות נה): "הצ'קים נהפכו להיות כחפץ הנמכר והנקנה", נראה מש"כ לעיל (בהע' 17) משמיה דהגרש"ז דיש לחייב בזה הן משום דחשיב כשטר, ואפשר להחשיבו גם ככסף, ותרומתו איתנייהו בזה לדעתו, וכ"ה לדעת הגר"ש אלישיב שליט"א.

וכ"מ מדברי הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (חור"מ ח"ב סי' טו, בד"ה והנה) דמהאי טעמא חשיב כגבוי לענין שביעית, וגובה חוב שניתן עליו צ'ק גם כשלא כתב פרזובול, משום שהוא נחשב גם כתשלומין מאחר שאסור לבטלו כדינא דמלכותא ואם יבטלנו אח"כ חשיב כחוב חדש, וז"ל: "והנה אם בשעת הלוואה נתן הלוה טשעק שלו על זמן דאחר השמיטה הוי כקביעות זמן, ועוד יותר מזה שהוא נחשב גם כתשלומין מאחר שאסור לבטל טשעק כדינא דמלכותא", [ואגב מבואר בזה דאף בצ'ק במדינת ארה"ב שאין לו תוקף חוקי כ"כ כמו בארה"ק, מ"מ כיון שיש איסור בדיניהם לבטל צ'ק חשיב כתשלום על החוב ואינו משמט וראה בזה להלן פרק ב הע' 72, וכן למדין מזה דאף בצ'ק שזמנו מאוחר לאחר שמיטה מ"מ חשיב כבר כעת כחפץ הנמכר, וצ"ל דמיירי באופן שלא נגרע שוויותו, וע"ע להלן הע' 44 וראה עוד בזה להלן פרק יד], ולפי"ז ה"ה דהנותן צ'ק מתנה לחבירו הרי נתן לו שוויותו ואסור לבטלו, והביאור בזה דס"ל דכיום בני אדם מתייחסים בסתמא לצ'ק בתורת השוויות העצמית שבו ולא דוקא בתורת דין שטר שבו, וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' קכב) דמהאי טעמא אפשר לקיים מצות מתנות לאביונים בצ'ק, "דמיד שנתן לו הצ'ק כבר נתחייב לו במעות זה ושוה כסף הוי", וע"ע מש"כ בשו"ת הנ"ל (ח"ו סי' רס) לענין שמיטת כספים דחוב שיש עליו צ'ק אינו משמט וז"ל בתור"ד: "וידוע דבמדינתנו נושאין ונותנין בצ'ק כמו בכסף, ועכ"פ צ'ק מאיש מהימן הו"ל ככסף ממש לענין פרעון חוב" וכו', והביאור בסברתם, משום דכיון שעובר לסוחר מיד ליד בשיווי כל הדמים הכתובים בו וניתן לגבותו גם שלא באמצעות הלוה הרי במציאות חשיב כשוה בערכו. שו"ר בשו"ת הרי

הקדוש חייב אני לך או לוית ממך וזה לפע"ד ברור", עכ"ל, ומבואר דאף דמצד גופו של הלשון אי"ז לשון חיוב, מ"מ כל שבמציאות נהגו הכל להתחייב בלשון זה, מהני למיהוי לשון התחייבות בדין תורה, ושוב שמעתי מהגר"מ שפרן דאכן כנים דבריני דלפי"ד הדב"ח הצ'ק חשיב כלשון חיוב גמור.

27 בהיותי אצל מרן הגר"ש אלישיב שליט"א (אור ליום ה' אלול תשס"ח במעמד נכדו הג"ר אריה אלישיב שליט"א ומקורבו הג"ר יוסף שרגא שיינברגר שליט"א) שאלתי בעובדא שאחד נתן צ'ק דורון דרשה לחתן, והחתן לא הספיק לגבותו עד שנפטר הנותן אם מותר לחתן לגבות הצ'ק מהבנק כשהממון כבר שייך ליורשים, ענה הגר"ש שליט"א בזה"ל: "א. יש בזה מצוה לקיים דברי המת דחשיב כהושלש מתחילה לכך, ועוד דהצ'ק הרי הוא כשולם (פ"אזי אזוי ויא גיצאלט)" וראה בזה להלן הע' 72, וכן מובא בפסקי דין ירושלים כרך ט: וז"ל: "אמנם מרן הגר"ש אלישיב שליט"א הכריע בזה שכיום הצ'קים נחשבים כמו כסף עובר לסוחר", וכ"כ הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א (בספר עלינו לשבח חלק השו"ת תש"ו יג): "שאלה זו הובאה לפני גדולי תורה (כפי הנראה כוונתו לחמיו הגר"ש אלישיב שליט"א) ותשובתם היתה שמאחר ובימינו הצ'קים נהפכו להיות מטבע עובר לסוחר, וגם ניתן היום לקנות בצ'קים חפצים, לכן מתקבל על הדעת שהצ'קים דינם כדין ממון, ונחשב הדבר כאילו קיבל שמעון מראובן את כספו וכו', שראובן שנתן צ'ק לשמעון דומה הוא כאילו נתן לו ממון", [ע"ש שדן באופן ששילם בצ'ק של עצמו או של אחרים ונאכד ולא נגבה וראה בזה להלן פרק י הע' 179 ופרק יג הע' 36]. וכן שמעתי מהגר"י פישר זצ"ל דהנותן צ'ק במתנה אסור לבטלו משום דהרי נתן דבר ערך שיכול לסוחר בו, וכפי שהתבטא במתק לשונו: "אין זה חייב אני לך, אלא נותן אני לך", וכנראה דס"ל דאף ללא סיבה לחייב מכח דין שטר וכדו', מ"מ עצם המציאות שנתן לו דבר שיוצא בשוק ואנשים סוחרים בו, בזה גופא חל עליו חיוב שצריך לדאוג לכיסוי הצ'ק. וכן מובא

הקנאת הממון שבבנק מדין אודיתא או סיטומתא

יא. יש שכתבו דהנותן צ'ק לחבירו כיון שפשט המנהג להתחייב ולקנות בזה, הוי כהקנה לו ממנו שבבנק, שכן הנותן צ'ק לחבירו הוי כאודיתא שהחוב שהבנק חייב לו שייך למוטב²⁸, או דהוי כהקנאת החוב שבבנק מדין סיטומתא²⁹, [וראה בהערה באופן שהחשבון

המקבל, ומרגע הזה עומד לרשותו של המקבל, ומסתברא שכוחו יפה מכח דינא דאודיתא (ב"ב קמט, א) וכנמ' (דב"ק קד, ב) דאקני תביעתו אגב אסיפא דביתא, וזה שבעל המעות כתב הוי ככתב יד שאין צריך עדים (עי' חו"מ סי' מ) והוא כעין העברת שטר פקדון עי' בשער משפט (חו"מ סי' סו סק"ו) דמהניא ביה הקנאה ע"י כתיבה ומסירה, ומבואר דפשיטא ליה דהצ'ק מועיל מדין אודיתא על הקנאת החוב שבבנק, [ובגו"ד יש להעיר מה שדימה מסוגיא דב"ק דמיירי בקנין אגב ולהרבה ראשונים מיירי בפקדון ולא בחוב, וכן מש"כ לדמות מהקנאה בכתיבה ומסירה לדין אודיתא, וצ"ע], ומצאנו סימוכין ליסוד דבריו משו"ת שתי הלחם (להר"מ חאגיז גיסו של הפר"ח, סי' מה) שכתב כמה דרכים להקנות ממנו שבבנק א. באודיתא: "שיודה המקנה שהסך הידוע וכתוב על שמו בציקא הוא של פלוני הזוכה", ב. שיתחייב בשט"ח, ושהפרעון יהיה דוקא מאותו הממון שבמקום הציקא [הבנק], ג. ע"י קנין מעמד שלשתן, "אף אם יעשה עפ"י הערכאי הגוי" ע"ש, ומבואר דממון שבבנק מועיל בזה קנין אודיתא וכל גם התחייבות ע"ז, וראה בקובץ מוריה (שנה יא גל' טו-טז עמ' פה-ז) מש"כ הגר"ש רפאל להוכיח דמועיל קנין אודיתא במעות שבבנק כיון שנחשב כמלוה בשטר בזה שמופיע בדפי וספרי הבנק, וע"ע בזה להלן הע' 31 מש"כ לתמוה על קנין האודיתא באמצעות הצ'ק, וע"ע להלן פרק ד סעיף ב וסעיף ד משנ"ת דעצם קנין אודיתא הן בחוב על פה והן בחוב בשטר הוי פלוג' הפוסקים אם מהני.

29 כ"כ בשו"ת עטרת משה (הנ"ל בהמשך דבריו) וז"ל: "או דמועיל זה מטעם קנין סיטומתא המבואר בחו"מ סי' רא, ואף דכבר העירוני אי שייך קנין סיטומתא בדבר שלא בא לעולם ודבר שאינו ברשותו (עי' בפת"ש חו"מ סי' רא סק"ב), אכן המעות שהם מונחים בבנק אף שאינם כחפץ מבורר כפקדון דעלמא מ"מ מחמת שתמיד מצוי נכסי הבנק השווה כערך הסכום הזה, נידון כעיסקות וכיוצא"ב ששייך בהם

בשמים (מהדו"ת סי' רלו, להג"ר אריה לייבוש הורביץ אב"ד סטרי) שכבר כתב יסוד זה לגבי שטרי החילוף-כתב: "אמנם בכל זה יש לדון בחילופי כתבים הנהוגים בינינו שהם נמכרים והולכים בין הסוחרים כמטבע היוצא י"ל דהו"ל כיש בידו ממון ממש".

ונראה דאף כשאין לו עתה מעות בבנק, מ"מ כיון שהבנק יכבד את הצ'ק אם ע"י שיפקיד אה"כ כסף כנגד הצ'ק או משום שיש לו אשראי, א"כ חשיב שפיר דבר ערך שעפ"י רוב ימצא מי שיסכים ליטול הצ'ק, וראה עוד בזה להלן סעיף טו.

[ופשוט דאם הצ'ק יוחזר מהבנק עדיין חייב לשלם לו מעותיו, דאז איגלאי מילתא שלא היה בר ערך כלל, ואף כשהצ'ק נאבד מידו ג"כ חייב לשלם לו חובו, דכיון שלבסוף לא נגבה הצ'ק איגלאי מילתא שהחוב לא נפרע והוא כפרעון מותנה וכדלהלן סעיף יד ובכ"מ, (ודלא כמש"כ בשו"ת כסאות לבית דוד ח"א סי' כב דלהסוברים שהצ'ק נחשב כחפץ הנמכר או הקנאת ממנו שבבנק, אם נאבד הצ'ק אינו חייב לשלם לו חובו, דזה אינו כנ"ל, אלא שהלוה יכול לדרוש בטוחות שלא יגבה הצ'ק ע"י אחר פעם נוספת כדלהלן פרק י ענף ה-ו), וכמו"כ נראה דמ"מ הצ'ק חשיב כאין גופו ממון, וכמש"כ החת"ס דגדר מטבע הוא כשחייבים לקבלם במסחר בחוק המלכות ראה בזה להלן פ"ג (הע' 25), משא"כ בצ'קים דכל שוויותם כפוף לעצם גבייתם בפועל לבסוף, וכ"כ בנתי"ש שם].

28 בשו"ת עטרת משה (להגרמ"ג ממאקווא ח"א סי' קכא בד"ה ומש"כ) כתב וז"ל: "ומש"כ מעב"ת בטענה השניה דכל העברת המעות משם ראובן על שם שמעון הוא רק חילופי שמות ואינו בא ליד שמעון ואין לו רשות להוציאם לכן אין זו הלואה כלל, ויעו"ש דמיירי בהעברת כספים מחשבון לחשבון בבנק וראה בזה להלן פרק יט], הנה לפום ריהטא לא ידעתי להולמו, דהרי בזמנינו מכירות המניות והלוואות בתשלומי חובות המה על דרך זה, דמי שיש לו מעות בבנק כותב צ'ק לזכות פלוני שכו"כ יועבר לפקודת

ביתרת חובה או בצ'ק מאוחר כשיפקיד אח"כ מעות בבנק³⁰], אמנם אין זה הסכמת הפוסקים שנקטו דהצ'ק לא חשיב כהקנאת הממון שבבנק וראה בהערה טעמא דמילתא³¹.

(שם פ"ב סעיף ו) מש"כ בזה באורך, ובנידוד יש מקום לומר דלכו"ע מהני גם מדין סיטומתא וגם מדין אודיתא כיון שהצ'ק קיים בידו בשעה שיש מעות בבנק ויכול לחול אז הקנין, ויש לצדד עוד דתלוי בטעמים שנחבאר לעיל, דאם ההקנאה מועילה מדין אודיתא א"כ י"ל שמועיל האודיתא גם אלאחר זמן, שכל זמן שהצ'ק בידו יש בזה אודיתא, וכשיהיו אח"כ מעות בבנק הרי האודיתא קיימת ועומדת לחול הקנין על ידה, אולם אם הקנין מועיל מדין סיטומתא, מסתבר דחלות הקנין הוא בעת מסירת הצ'ק, וכיון שבעת מסירת הצ'ק לא היה לו מעות בבנק ולא היה על מה לחול הקנין לא חל הקנין גם אח"כ וצ"ע, וראה בתורת הקנינים (שם פ"ב בהג' אות ג) מש"כ לחלק בין סיטומתא שע"י רושם על החבית דזה קיים גם אח"כ לסיטומתא שע"י תקיעת כף דבזה שייך לומר שכלתה קנינו, אך למעשה מצדד שם דבסיטומתא יתכן שאין כלל החסרון של כלתה קנינו עיש"ה.

31 מדברי כל הפוסקים הנ"ל שלא נחתו לזה חזיון דלא סבירא להו כן, ולכאור' תליא גם בהפלוג' אם מהני סיטומתא ואודיתא בדבר שאינו ברשותו ראה בתורת הקנינים שם בזה, ואכן בעטרת משה הנ"ל כתב דחשיב כברשותו כיון שיש כל הזמן מעות בבנק הרי כברשותו, אך י"ל דכל הני פוסקים חולקים בזה, ועוד דכשאין כסף בבנק לא שייך סברא זו, ובפתחי חשן (הלואה פ"י הע' כא) כתב: "ובכל אופן אין המוטב או המחזיק בצ'ק זוכה בכסף המופקד בבנק, ואף לא ממנהג המדינה", וכ"כ בברית יהודה (עיקרי דינים פ"א הע' לו) שאינו יכול להקנות כסף שיש לו בבנק, אלא להתחייב ע"ז.

ונראה דאף למשי"ת להלן פרק יט סעיף יב דהעברה בנקאית כשנרשם מחשבונו של ראובן לשמעון מהני גם מדין אודיתא, שא"ה שכבר נעשה הרישום על שמו של שמעון ושוב אינו יכול לשנותו, ובצירוף הסברא דהבנק משועבד לכל הבא מכחו של ראובן בעל החשבון, א"כ כשעשו רישום והעברה על פי הוראת ראובן לחשבונו של שמעון שפיר זכה מדין אודיתא, משא"כ בצ'ק שעדיין לא הגיע לבנק ולא עשו בבנק שום רישום, לא שייך

מכירה וקניה ועכ"פ יועיל מדין סיטומתא, וא"כ העברת הלוואתו של ראובן על שם שמעון נחשב מרגע ההוא כשלו, ואכן חילופי השמות הוא הצוו הגורם לחילופי הבעלות" והגר"ע בצרי בדיני ממונות (ח"ג עמ' צ) כתב ג"כ דהצ'ק הוי כהקנאת הממון שבבנק, ולכאור' כוונתו שמועיל מדין קנין סיטומתא או מדין אודיתא כנ"ל, וכן מצדד בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' רס): "עוד חשבתי הרהורי דברים וכו' בראובן שלוח מעות משמעון והשליש מעות אצל לוי, ונתן לשמעון צ'ק על סך אותו ממון, מיד שקבל השטר זכה בהמעות שאצל לוי, והרי הוא כבר שלו, ובהאי צ'ק הקנה לו מעותיו" ולא פירש אם מדין אודיתא או סיטומתא ויתכן דתרוייהו איתנייהו בזה. וראה בקובץ מוריה (הנ"ל בסוף הע' הקודמת) שהוסיף הגר"ש רפאל דאף במעות שנחשב כראוי ואינו כמחזק, מ"מ מהני בזה קנין סיטומתא כשמקנהו לו בצוואתו: "דברור שכיום המנהג בכל העולם להקנות מטבע בחתימת ידו של המקנה, ובזה מתחשבות כל הערכאות בארץ וגם בחוץ לארץ", ומוכיח כן גם משו"ת מהרשד"ם (חור"מ סי' פ) דמהני קנין סיטומתא במטבע, וע"ש דבמקום שיש מנהג אף להנתי' מהני סיטומתא במטבע, ולפי"ז נידוד' אינו תלוי בפלוגתת הפוסקים אם מהני סיטומתא בהקנאת חוב, דממון שבבנק עדיף, וראה בזה להלן (פ"ד).

30 הנה כשהחשבון ביתרת חובה נראה פשוט דלא שייך הקנאה זו, דלא מסתבר שיכול להקנות לו זכות האשראי, מה גם שהבנק יכול לבטל האשראי בכל עת, ויל"ע אם יועיל ההקנאה כשנותן לו צ'ק מאוחר ובדעתו להפקיד סכום הצ'ק ביום המיועד, ולכאור' נראה דתליא בפלוגתת הפוסקים דבאודיתא נחלקו הפוסקים אם מהני על דבר שלא בא לעולם, ודעת הקצוה"ח (קצד סק"ג) דלא מהני וכ"ד כמה פוסקים, ובנתי' (ס' סק"ב) כתב דמהני אודיתא בדבר שאינו קצוב, ולכאור' ה"ה בדבר שלא בא לעולם ע"י נתיב בינה (שם סק"ב) וע"ע בתורת הקנינים (ח"ב פ"ג סי"ז) דיעות הפוסקים בזה, וכן בסיטומתא בדשלב"ל נחלקו הפוסקים דבנתי' (סי' ר) מבואר דלא מהני בדשלב"ל רק כשיש גם דינא דמלכותא, ויש חולקים דמהני ראה תורת הקנינים

כהקנאה מדין מעמד שלשתן

יב. יש שדימו זאת למה שתיקנו חז"ל קנין "מעמד שלשתן" לצורך תקנת השוק³², וה"נ כשהוראת הצ'ק מגיעה למקבל הרי היא נחשבת כהוראה שכבר נמסרה לפקיד הבנק, כיון שהבנק מנפיק את הצ'קים כהסכם שבינו ללקוח, והריהי כקנין "מעמד שלשתן" בכתב³³, וראה בהערה שיתכן שיועיל בדרך זו מדין סיטומתא³⁴.

הצ'ק כשט"ח על עצמו וצ'ק בנקאי כשט"ח על הבנק

יג. יש שצידדו דכל צ'ק הוא כשטר חוב מהבנק, שכן הבנק מוסר פנקס צ'קים ללקוחו כדי למשוך באמצעותם כסף מחשבונו המופקד בבנק³⁵, אמנם למעשה הסיקו הפוסקים

שיהא כאודייתא שהרי יכול ליתן מיד צ'ק לאדם אחר שימשוך הכסף או שהוא עצמו יקדים למשוך הכסף, ומהאי טעמא גם לא שייך להחשיכו כסיטומתא, זהו סברת רוב הפוסקים דלא חשיב קנין.

32 קנין מעמד שלשתן ענינו הוא שכשראובן יש לו פקדון או חוב אצל שמעון, ורוצה להקנותו ללוי, יכול להקנותו באופן זה ששלשתם עומדים יחד, וראובן אומר לשמעון "מנה לי בידך תנהו ללוי", ותקנו חז"ל שבאופן זה זוכה לוי תיכף ומיד ברמי הפקדון או ההלוואה שביד שמעון, ומקור דין זה בגיטין (יג, ב), ומבואר שם דקנין זה הוא כהלכתא בלא טעמא, וביארו החוס' (שם יד, א ד"ה כהלכתא) דמה שמועיל לקנות זהו כהלכתא בלא טעמא, אבל הטעם שתיקנו חז"ל קנין זה הוא לתקנת השוק, כי לפעמים עומדים בשוק ללא מזומנים ורוצה לקנות מחבירו ולכן תיקנו שיוכל להקנות לו הממון באופן זה.

33 יעויין בספר משפטיך ליעקב (להגרצ"י בן יעקב, ח"א סי' כא) די"ל דהצ'ק חשיב כקנין "מעמד שלשתן בכתב", ולמהלך זה יש להניח כמה יסודות, א. לשיטת הגאון שמועיל מעמד שלשתן אף כשאין לו מעות ביד שמעון, וה"נ מהני אף כשהחשבון ביתרת חובה, ב. לפי"ד הגאון למדין שמעמד שלשתן תלוי במציאות השוק, ולכן מהני מעמד שלשתן גם בכתב, ג. מה שהבנק מנפיק צ'קים זהו הוכחה שיש לחותם קשר עסקי עם הבנק, וסגי בזה לסמיכות דעת של המקבל, ולכן הקנין חל אף בטרם שהגיע הוראת הצ'ק ליד פקיד הבנק, ד. דמעות שבבנק בחשבון עו"ש היו כמחצה מלוה מחצה פקדון, ובפקדון מהני מעמד שלשתן בכתב אף

להחולקים על הגאון, כיון דלא שייך בזה הבו דלא לויסיף עלה, ע"ש באורך בפרטי דינים בזה אם יועיל בעכר"ס, או בצ'ק מאוחר, וראה בהערה הבאה. 34 הנה פשוט שזהו מהלך מחדש שצריך לזה כמה דוחקים כנ"ל, ובפרט דהסכמת הפוסקים שממון שבבנק חשיב כהלואה ונחשב כראוי לדיני התורה כגון ירושת בכור וירושת הבעל ראה בזה להלן פרק יט, וה"נ לענין מעמד שלשתן ואכמ"ל בזה, וע"ע בפתחי חשן הלואה (פ"י הע' כא) ששלל מהלך זה משום דלא מהני מעמ"ש בכתב, ועוד דהפקיד או המנהל אינם אלא שלוחים ואין דין מעמ"ש בשליח, ונהיה אפש"ל דמועיל קנין מעמד שלשתן בכתב מדין סיטומתא וכמבואר בקול אליהו (ח"ב חו"מ סי' ה), והר"ד באורח משפט (הגב"י אות ה ועי' בשו"ת ידידי של משה סי' נה), אך לכאור' לא יועיל רק כשהגיע הצ'ק לפקיד הבנק, ועוד דכבר נתבאר בהע' 31 דלא מסתבר שבצ'ק מקנה לו הממון שבבנק.

35 בברייתא יהודה (פרק טו סעיף יז הע' לח) כתב די"ל דהצ'ק הוא כממרני של הבנק, שהבנק מתחייב לכבד כל סכום שיכתוב בעל החשבון, לפי דמי פקדונו, או לפי זכות האשראי שניתן לו, וכן צידד לומר במשפטיך ליעקב (ח"א סי' כה אות ו), ולפי"ז א"כ אף המוסר צ'ק של עצמו הוי כמכירת שט"ח של אחרים, שהרי הוא כשט"ח של הבנק, ושפיר שייך להקנות החוב של הבנק - עכ"פ כשהחשבון ביתרת זכות, ונמצא שאף כשנותן צ'ק במתנה שוב אסור לו לבטלו, כיון שזוכה המקבל בחוב של הבנק, גנם יש נפק"מ לפי"ז לענין מכירת צ'ק של עצמו בפחות, לגבי דיני רבית כדלהלן פרק ז ואכמ"ל.

שאינן זה אלא כשטר חוב של עצמו³⁶, וראה בהערה בתוקף מעמדו של הבנק כלפי לקוחותיו³⁷, ברם צ'ק בנקאי³⁸ נידון כשטר חוב על הבנק, ויש לו תוקף כשטר חוב גמור, והנותן צ'ק בנקאי לחבירו הרי זה כמכירת שטר של אחרים³⁹.

ונראה דאף למשי"ת להלן פרק יט סעיף יב ובהע' 43 מדברי הגר"מ פיינשטיין דהבנק נחשב כחייב למוכ"ז דהיינו לכל מי שיבא מכח בעל החשבון, נראה דזהו דוקא באופן שהבנק מחוייב למלא הוראותיו כגון בעובדא ידידה בנתן צוואה לעו"ד על כספו שבבנק, אבל בצ'ק אף שיש הסכם בינו לבנק לכבד את הצ'קים שלו אך אין הבנק מחוייב בכך וכנ"ל שיכול לסרב לזה ונמצא שאין זה שט"ח על הבנק.

הוכחות נוספות לזה שהצ'ק לא נחשב כהמחאת חוב של הבנק, דהרי באופן שהלקוח שבק לן חיים או שפשט רגל או שהורה לבנק לא לכבד את הצ'ק, אין הבנק משלם למחזיק בצ'ק, ואילו בהמחאת חוב רגילה הרי החוב מועבר לזוכה ואין הממחה יכול לעכב מהזוכה בהחוב לגבותו, וע"כ כנ"ל דהבנק הוא רק כשליח של בעל הצ'ק לשלם חובו.

לאור האמור, ודאי שאין לייחס לצ'ק שהוא שטר התחייבות מהבנק, שהרי הבנק אינו חייב כלל כלפי האוחז, אלא הצ'ק הוא אמצעי פשוט, שבו יוכל המושך להציג את דרישתו לתשלום דמי פקדונו. שו"ר שכ"כ הגר"י סילמן שליט"א בקובץ הישר והטוב (גל' ו עמ' סח): "עם זאת חשוב להדגיש שכהיום מבחינה חוקית ברוב מדינות העולם אין הצ'ק מהווה התחייבות מצד הבנק למחזיק הצ'ק וכו' ולא התקיימה שום העברת חוב מבעל הצ'ק למקבל הצ'ק" וכו'.

38 צ'ק בנקאי ענינו שמשלישים סכום בבנק, והבנק מוסר כתב שלו על אותו סכום ורושמו לפקודת המוטב, הבנק אינו מנפיק צ'ק בנקאי רק כשהממון מושלם אצלו או שגובה הסכום מיד מחשבונו של המבקש, תיכף עם חתימת הצ'ק ומסירתו למבקש נזקף החיוב בחשבונו, הבנק מנוע מלסרב פרעון צ'ק זה, וכמו"כ המבקש אינו יכול למסור הוראת ביטול לצ'ק כזה [בניגוד לצ'ק רגיל], וראה בזה להלן פרק ג סעיף יט.

39 שהרי כאמור צ'ק בנקאי ניתן רק כשהבנק כבר קיבל את הסכום, ונמצא שזה כשטר ממש על חיוב הבנק, ואף באופן שהבנק נתן הצ'ק בנקאי

36 בתורת רבית (פרק יח הע' לו) דחה את דברי הבר"י הנ"ל, דכיון שעפ"י חוק אין שום קשר בין הבנק למקבל הצ'ק, ואין בחוק שום אפשרות שהנותן יסתלק מאחריותו, ודאי דחשיב שט"ח ידידה, ובברית יהודה (עיקרי דינים פ"א הע' לו) חזר בו גם הגר"י כלוי ממהלך זה, דכיון שאין הבנק מתחייב רק להוציא מחשבונו או לחייב את חשבונו, א"כ אי"ז חיוב של הבנק כלל, ונמ"ה"ט גם אינו יכול להקנות כסף שיש לו בבנק, אלא להתחייב, ודלא כהגר"ע בצרי הנ"ל ע"ש], וע"ע בדיני רבית המצויים (עמ' קסב) ששולל מהלך זה דהוי כשט"ח של הבנק, וכ"ה בנתיבות שלום סי' קעד (אות נ), ומש"כ לעיל דעת כמ"פ שהצ'ק נחשב כמכירת החוב שהבנק חייב לו, היינו דיש בזה סיטומתא או אודיתא על מכירת החוב שהבנק חייב לו, אבל גוף הצ'ק ודאי לא נחשב כשט"ח של הבנק.

37 יש לציין שמעמד הבנק בדד"מ, שהוא נחשב כחייב ללקוח דמי פקדונו, אולם חיובו של הבנק אינו אלא כלפי המושך - בעל החשבון - משא"כ כלפי האוחז שמציג את הצ'ק, אין הבנק נושא כל חובה כלפיו לפרוע לו את הצ'ק, ואינו מחויב בכל הסבר בפני האוחז על סיבת הדבר, כיון שחיובו בעיקר כלפי המושך, שאיתו יש לבנק התקשרות חוזית - בכל זאת ראוי שהבנק בהתאם לנוהג, ינקוב בסיבת אי פרעונו של הצ'ק.

בנוסף לזה קיים הבדל יסודי בין הבנק בתור חייב לחייב אחר, בו בזמן שהחייב מוטל עליו לחפש אחר הזכאי לשם סילוק חובו, כי החייב צריך לחפש את נושהו, שונה הוא הבנק שאינו חייב בהחזרת הכספים שהופקדו בידו, אלא אם נדרש הבנק לעשות כן ע"י הלקוח.

מאידך גיסא לגבי נוהל התישנות, אם המלוה לא תבע את החייב תוך 7 שנים, חל עליו נוהל התישנות בדיניהם, משא"כ לגבי כספים המופקדים בבנק, סיבת הדבר בשני הענינים אחד הוא שכספים המופקדים בבנק, דינם כהפקדת פקדון, שעם ההפקדה מפסיק להיות כספו של הלקוח, ונהפך לכסף של הבנק, שעליו להחזיר תמורתו כשנדרש לכך.

חלות החיוב במסירת הצ'ק [למרות שיש אפשרות לבטלן]

יד. לאור האמור המתחייב סכום מעות בצ'ק, לדעת רוב פוסקי זמנינו חל עליו חיוב ממוני⁴⁰, וחלות החיוב הוא במסירת הצ'ק ליד המוטב⁴¹, ואף שיכול החותם לבטל את הצ'ק אין זה מגרע את תוקף החיוב שלעולם נשאר החיוב על בעל הצ'ק עד שהמחזיק בצ'ק מקבל את התמורה לצ'ק [וגם בפרעון חוב בצ'ק הוא כפרעון מותנה עד לגביית הצ'ק]⁴², ולהלן ענף ג ביארנו האיסורים הכרוכים בביטול צ'ק.

צ'ק מאוחר, או שאין עכשיו כיסוי, למוטב בלבד, או מוגבל

מו. המתחייב בצ'ק שאין עליו כיסוי עכשיו בבנק חל החיוב⁴³, וכן הדין במתחייב בצ'ק שזמן פרעונו מאוחר מיום ההתחייבות⁴⁴, ואם רשם בצ'ק שמתחייב למוטב בלבד⁴⁵,

עדיין נשאר בעל הצ'ק מחוייב למקבל הצ'ק, שהרי לא התקיימה שום העברת חוב ביניהם⁴⁶.

43 באופן זה לכל הטעמים הנ"ל אין זה מגרע את תוקף הצ'ק, דיש בזה גם דינא דמלכותא, וגם

סיטומתא שהדרך להתחייב אף באופן זה, וכ"כ בפתחי חשן הנ"ל: "ואם באנו לדון מכח מנהג המדינה מסתבר שאין לחלק בין משוך על חשבון שיש בו כסף לבין משוך על חשבון דיביטורי" [חשבון במצב של חובה], וכמו כן פשוט דגם באופן זה הוי כלשון חיוב וכחפץ הנמכר, כי סומכים ע"ז בשוק שיכניס אח"כ כסף בבנק, וולהסוברים דהוי כהקנאת הממון שבבנק ראה מש"כ לעיל הע' 30 אם לדידהו בעינן שיהא לו עתה ממון בבנק].

44 גם באופן זה נראה דאין זה מגרע את תוקפו של הצ'ק לכל הטעמים, ואף להסוברים דתוקפו משום שוויותו נתבאר לעיל הע' 27 דמדויק מדברי הגר"מ פיינשטיין דכשהוא מאוחר לזמן קצר באופן שהוא סחיר בשוק, הריהו בתוקפו, ואמנם בצ'ק מאוחר לזמן רב שנמכר בפחות מסכום הנקוב בו, והדרך למוכרו בנכיון שטרות בבנק וכדו', נראה פשוט דלא שייך להחשיבו כחפץ הנמכר בשוויותו המלאה כיון שאין זה עובר לסוחר, ויש לחייבו רק לפי שאר הטעמים הנ"ל, [אמנם כפי שוויותו לימכר י"ל דשייך לחייבו, וכגון בצ'ק של מאה שזמן פרעונו לשנה אחרת, שוויותו לימכר בבנק היא לערך בכחמש עשרה אחוז פחות].

45 ראה להלן פרק ג סעיף יז-יח האופנים ששייך להגביל את ההוראה בצ'ק לאדם מסויים בלבד, שלא יוכל הצ'ק לימסר מיד ליד.

רק למוטב מסויים ברישום למוטב בלבד, וגמצא שאין צ'ק כזה סחיר בשוק, מ"מ כשמוסר צ'ק כזה להתחייבות ודאי דזכה המקבל בחוב שהבנק חייב תמורת צ'ק זה.

40 וכאמור לעיל טעמא דמילתא מדינא דמלכותא, סיטומתא, לשון חיוב, או משום דעצם נתינת הצ'ק שהוא דבר ערך עצמי מחייבו לכבד את הצ'ק, [וי"א משום הקנאת החוב של הבנק או מעמד שלשתן].

41 פשוט, וכ"כ בפתחי חשן (הלואה פ"י הע' כא): "מיהו כל זה כשכבר מסר הצ'ק ליד המוטב", וראה להלן פרק ד סעיף טו אם יכול להקנות את הצ'ק למוטב גם בקנין חליפין וכדו', ולהלן בסעיפים הבאים ובפרק טו יבואר דלפעמים חל עליו חיוב גם ללא מסירת הצ'ק משום נדר או קבלה.

42 כ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' קלא): "ואף אם הבנק כבר לא יתן תמורתו כיון שכבר אין התחייבות הבנק, אבל הוא לא נפטר מחובו ע"י זה", וכ"ה בפתחי חשן (הנ"ל): "ואע"פ שעדיין יכול לבטל את הצ'ק, אין זה אלא בינו לבין הבנק, אבל אין זה גורע מן ההתחייבות שקיבל על עצמו כלפי מקבל הצ'ק כל זמן שלא יברר שהצ'ק ניתן בטעות", וכ"ה גם הנהול בדד"מ שאף כשביטל את הצ'ק בבנק מ"מ יכול לגבות מהחותם עצמו, [זאת ועוד גם באופן שלא ביטל הצ'ק רק הבנק אינו משלם מאיוו סיבה נשאר החוב עליו דהצ'ק הוא כפרעון מותנה עד לגבייתו הסופית בבנק כדלהלן פרק ו הע' 191 ופ"י"ב סעיף כט, וראה מש"כ הגר"י סילמן בקובץ הישר והטוב (גל' ו עמ' סח בסוד"ה עם): "וגם במקרה שהבנק יפשוט רגל ולא יוכל לפרוע את הצ'ק

שאין זה אלא כשטר חוב של עצמו³⁶, וראה בהערה בתוקף מעמדו של הבנק כלפי לקוחותיו³⁷, ברם צ'ק בנקאי³⁸ נידון כשטר חוב על הבנק, ויש לו תוקף כשטר חוב גמור, והנותן צ'ק בנקאי לחבירו הרי זה כמכירת שטר של אחרים³⁹.

ונראה דאף למשי"ת להלן פרק יט סעיף יב ובהע' 43 מדברי הגר"מ פיינשטיין דהבנק נחשב כחייב למוכ"ז דהיינו לכל מי שיבא מכח בעל החשבון, נראה דזהו דוקא באופן שהבנק מחוייב למלא הוראותיו כגון בעובדא ידידה בנתן צוואה לעו"ד על כספו שבבנק, אבל בצ'ק אף שיש הסכם בינו לבנק לכבד את הצ'קים שלו אך אין הבנק מחוייב בכך וכנ"ל שיכול לסרב לזה ונמצא שאין זה שט"ח על הבנק.

הוכחות נוספות לזה שהצ'ק לא נחשב כהמחאת חוב של הבנק, דהרי באופן שהלקוח שבק לן חיים או שפשט רגל או שהורה לבנק לא לכבד את הצ'ק, אין הבנק משלם למחזיק בצ'ק, ואילו בהמחאת חוב רגילה הרי החוב מועבר לזוכה ואין הממחה יכול לעכב מהזוכה בהחוב לגבותו, וע"כ כנ"ל דהבנק הוא רק כשליח של בעל הצ'ק לשלם חובו.

לאור האמור, ודאי שאין לייחס לצ'ק שהוא שטר התחייבות מהבנק, שהרי הבנק אינו חייב כלל כלפי האוחז, אלא הצ'ק הוא אמצעי פשוט, שבו יוכל המושך להציג את דרישתו לתשלום דמי פקדונו.

שור"ר שכ"כ הגר"י סילמן שליט"א בקובץ הישר והטוב (גל' ו עמ' סח): "עם זאת חשוב להדגיש שכהיום מבחינה חוקית ברוב מדינות העולם אין הצ'ק מהווה התחייבות מצד הבנק למחזיק הצ'ק וכו' ולא התקיימה שום העברת חוב מבעל הצ'ק למקבל הצ'ק" וכו'.

38 צ'ק בנקאי ענינו שמשלישים סכום בבנק, והבנק מוסר כתב שלו על אותו סכום ורושמו לפקודת המוטב, הבנק אינו מנפיק צ'ק בנקאי רק כשהממון מושלש אצלו או שגובה הסכום מיד מחשבונו של המבקש, תיכף עם חתימת הצ'ק ומסירתו למבקש נזקף החיוב בחשבונו, הבנק מגוע מלסרב פרעון צ'ק זה, וכמו"כ המבקש אינו יכול למסור הוראת ביטול לצ'ק כזה [בניגוד לצ'ק רגיל], וראה בזה להלן פרק ג סעיף יט.

39 שהרי כאמור צ'ק בנקאי ניתן רק כשהבנק כבר קיבל את הסכום, ונמצא שזה כשטר ממש על חיוב הבנק, ואף באופן שהבנק נתן הצ'ק בנקאי

36 בתורת רבית (פרק יח הע' לו) דחה את דברי הבר"י הנ"ל, דכיון שעפ"י חוק אין שום קשר בין הבנק למקבל הצ'ק, ואין בחוק שום אפשרות שהנותן יסתלק מאחריותו, ודאי דחשיב שט"ח ידידה, ובברית יהודה (עיקרי דינים פ"א הע' לו) חזר בו גם הגר"י בלוי ממהלך זה, דכיון שאין הבנק מתחייב רק להוציא מחשבונו או לחייב את חשבונו, א"כ אי"ז חיוב של הבנק כלל, [ומה"ט גם אינו יכול להקנות כסף שיש לו בבנק, אלא להתחייב, ודלא כהגר"ע בצרי הנ"ל ע"ש], וע"ע בדיני רבית המצויים (עמ' קסב) ששולל מהלך זה דהוי כשט"ח של הבנק, וכ"ה בנתיבות שלום סי' קעד (אות נ), ומש"כ לעיל דעת כמ"פ שהצ'ק נחשב כמכירת החוב שהבנק חייב לו, היינו דיש בזה סיטומתא או אודיתא על מכירת החוב שהבנק חייב לו, אבל גוף הצ'ק ודאי לא נחשב כשט"ח של הבנק.

37 יש לציין שמעמד הבנק בדד"מ, שהוא נחשב כחייב ללקוח דמי פקדונו, אולם חיובו של הבנק אינו אלא כלפי המושך - בעל החשבון - משא"כ כלפי האוחז שמציג את הצ'ק, אין הבנק נושא כל חובה כלפיו לפרוע לו את הצ'ק, ואינו מחויב בכל הסבר בפני האוחז על סיבת הדבר, כיון שחיובו בעיקר כלפי המושך, שאיתו יש לבנק התקשרות חוזית - בכל זאת ראוי שהבנק בהתאם לנוהג, ינקוב בסיבת אי פרעונו של הצ'ק.

בנוסף לזה קיים הבדל יסודי בין הבנק בתור חייב לחייב אחר, בו בזמן שהחייב מוטל עליו לחפש אחר הזכאי לשם סילוק חובו, כי החייב צריך לחפש את נושאו, שונה הוא הבנק שאינו חייב בהחזרת הכספים שהופקדו בידו, אלא אם נדרש הבנק לעשות כך ע"י הלקוח.

מאידך גיסא לגבי נוהל התישנות, אם המלוה לא תבע את החייב תוך 7 שנים, חל עליו נוהל התישנות בדיניהם, משא"כ לגבי כספים המופקדים בבנק, סיבת הדבר בשני הענינים אחד הוא שכספים המופקדים בבנק, דינם כהפקדת פקדון, שעם ההפקדה מפסיק להיות כספו של הלקוח, ונהפך לכסף של הבנק, שעליו להחזיר תמורתו כשנדרש לכך.

חלות החיוב במסירת הצ'ק [למרות שיש אפשרות לבטלו]

יד. לאור האמור המתחייב סכום מעות בצ'ק, לדעת רוב פוסקי זמנינו חל עליו חיוב ממוני⁴⁰, וחלות החיוב הוא במסירת הצ'ק ליד המוטב⁴¹, ואף שיכול החותם לבטל את הצ'ק אין זה מגרע את תוקף החיוב שלעולם נשאר החיוב על בעל הצ'ק עד שהמחזיק בצ'ק מקבל את התמורה לצ'ק [וגם בפרעון חוב בצ'ק הוא כפרעון מותנה עד לגביית הצ'ק]⁴², ולהלן ענף ג ביארנו האיסורים הכרוכים בביטול צ'ק.

צ'ק מאוחר, או שאין עכשיו כיסוי, למוטב בלבד, או מוגבל

טו. המתחייב בצ'ק שאין עליו כיסוי עכשיו בבנק חל החיוב⁴³, וכן הדין במתחייב בצ'ק שזמן פרעונו מאוחר מיום ההתחייבות⁴⁴, ואם רשם בצ'ק שמתחייב למוטב בלבד⁴⁵,

עדיין נשאר בעל הצ'ק מחוייב למקבל הצ'ק, שהרי לא התקיימה שום העברת חוב ביניהם".

43 באופן זה לכל הטעמים הנ"ל אין זה מגרע את תוקף הצ'ק, דיש בזה גם דינא דמלכותא, וגם

סיטומתא שהדרך להתחייב אף באופן זה, וכ"כ בפתחי חשן הנ"ל: "ואם באנו לדון מכח מנהג המדינה מסתבר שאין לחלק בין משוך על חשבון שיש בו כסף לבין משוך על חשבון דיביטורי" [חשבון במצב של חובה], וכמו כן פשוט דגם באופן זה הוי כלשון חיוב וכחפץ הנמכר, כי סומכים ע"ז בשוק שיכניס אח"כ כסף בבנק, נולהסוברים דהוי כהקנאת הממון שבבנק ראה מש"כ לעיל הע' 30 אם לדידהו בעינן שיהא לו עתה ממון בבנק].

44 גם באופן זה נראה דאין זה מגרע את תוקפו של הצ'ק לכל הטעמים, ואף להסוברים דתוקפו משום שוויותו נתבאר לעיל הע' 27 דמדוייק מדברי הגר"מ פיינשטיין דכשהוא מאוחר לזמן קצר באופן שהוא סחיר בשוק, הריהו בתוקפו, ואמנם בצ'ק מאוחר לזמן רב שנמכר בפחות מסכום הנקוב בו, והדרך למוכרו בנכיון שטרות בבנק וכדו', נראה פשוט דלא שייך להחשיבו כחפץ הנמכר בשוויותו המלאה כיון שאין זה עובר לסוחר, ויש לחייבו רק לפי שאר הטעמים הנ"ל, [אמנם כפי שוויותו לימכר י"ל דשייך לחייבו, וכגון בצ'ק של מאה שזמן פרעונו לשנה אחרת, שוויותו לימכר בבנק היא לערך בכחמש עשרה אחוז פחות].

45 ראה להלן פרק ג סעיף יז-יח האופנים ששייך להגביל את ההוראה בצ'ק לאדם מסויים בלבד, שלא יוכל הצ'ק לימסר מיד ליד.

רק למוטב מסויים ברישום למוטב בלבד, ונמצא שאין צ'ק כזה סחיר בשוק, מ"מ כשמוסר צ'ק כזה להתחייבות ודאי דזכה המקבל בחוב שהבנק חייב תמורת צ'ק זה.

40 וכאמור לעיל טעמא דמילתא מדינא דמלכותא, סיטומתא, לשון חיוב, או משום דעצם נתינת הצ'ק שהוא דבר ערך עצמי מחייבו לכבד את הצ'ק, וי"א משום הקנאת החוב של הבנק או מעמד שלשתן].

41 פשוט, וכ"כ בפתחי חשן (הלואה פ"י הע' כא): "מיהו כל זה כשכבר מסר הצ'ק ליד המוטב", וראה להלן פרק ד סעיף טו אם יכול להקנות את הצ'ק למוטב גם בקנין חליפין וכדו', ולהלן בסעיפים הבאים ובפרק טו יבואר דלפעמים חל עליו חיוב גם ללא מסירת הצ'ק משום נדר או קבלה.

42 כ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' קלא): "ואף אם הבנק כבר לא יתן תמורתו כיון שכבר אין התחייבות הבנק, אבל הוא לא נפטר מחובו ע"י זה", וכ"ה בפתחי חשן (הנ"ל): "ואע"פ שעדיין יכול לבטל את הצ'ק, אין זה אלא בינו לבין הבנק, אבל אין זה גורע מן ההתחייבות שקיבל על עצמו כלפי מקבל הצ'ק כל זמן שלא יברר שהצ'ק ניתן בטעות", וכ"ה גם הנהול בדד"מ שאף כשביטל את הצ'ק בבנק מ"מ יכול לגבות מהחותם עצמו, [וזאת ועוד גם באופן שלא ביטל הצ'ק רק הבנק אינו משלם מאיוז סיבה נשאר החוב עליו דהצ'ק הוא כפרעון מותנה עד לגבייתו הסופית בבנק כדלהלן פרק ו הע' 191 ופ"ב סעיף כט, וראה מש"כ הגר"י סילמן בקובץ הישר והטוב (גל' ו עמ' סח בסוד"ה עם): "וגם במקרה שהבנק יפשוט רגל ולא יוכל לפרוע את הצ'ק

שאינן זה אלא כשטר חוב של עצמו³⁶, וראה בהערה בתוקף מעמדו של הבנק כלפי לקוחותיו³⁷, ברם צ'ק בנקאי³⁸ נידון כשטר חוב על הבנק, ויש לו תוקף כשטר חוב גמור, והנותן צ'ק בנקאי לחבירו הרי זה כמכירת שטר של אחרים³⁹.

ונראה דאף למשי"ת להלן פרק יט סעיף יב ובהע' 43 מדברי הגר"מ פיינשטיין דהבנק נחשב כחייב למוכ"ז דהיינו לכל מי שיבא מכח בעל החשבון, נראה דזהו דוקא באופן שהבנק מחוייב למלא הוראותיו כגון בעובדא ידידה בנתן צוואה לעו"ד על כספו שבבנק, אבל בצ'ק אף שיש הסכם בינו לבנק לכבד את הצ'קים שלו אך אין הבנק מחוייב בכך וכנ"ל שיכול לסרב לזה ונמצא שאין זה שט"ח על הבנק.

הוכחות נוספות לזה שהצ'ק לא נחשב כהמחאת חוב של הבנק, דהרי באופן שהלקוח שבק לן חיים או שפשט רגל או שהורה לבנק לא לכבד את הצ'ק, אין הבנק משלם למחזיק בצ'ק, ואילו בהמחאת חוב רגילה הרי החוב מועבר לזוכה ואין הממחה יכול לעכב מהזוכה בהחוב לגבותו, וע"כ כנ"ל דהבנק הוא רק כשליח של בעל הצ'ק לשלם חובו.

לאור האמור, ודאי שאין לייחס לצ'ק שהוא שטר התחייבות מהבנק, שהרי הבנק אינו חייב כלל כלפי האוחז, אלא הצ'ק הוא אמצעי פשוט, שבו יוכל המושך להציג את דרישתו לתשלום דמי פקדונו. שו"ר שכ"כ הגר"י סילמן שליט"א בקובץ הישר והטוב (גל' ו עמ' סח): "עם זאת חשוב להדגיש שכהיום מבחינה חוקית ברוב מדינות העולם אין הצ'ק מהווה התחייבות מצד הבנק למחזיק הצ'ק וכו' ולא התקיימה שום העברת חוב מבעל הצ'ק למקבל הצ'ק" וכו'.

38 צ'ק בנקאי ענינו שמשלישים סכום בבנק, והבנק מוסר כתב שלו על אותו סכום ורושמו לפקודת המוטב, הבנק אינו מנפיק צ'ק בנקאי רק כשהממון מושלש אצלו או שגובה הסכום מיד מחשבונו של המבקש, תיכף עם חתימת הצ'ק ומסירתו למבקש נזקף החיוב בחשבונו, הבנק מגוע מלסרב פרעון צ'ק זה, וכמו"כ המבקש אינו יכול למסור הוראת ביטול לצ'ק כזה [בניגוד לצ'ק רגיל], וראה בזה להלן פרק ג סעיף יט.

39 שהרי כאמור צ'ק בנקאי ניתן רק כשהבנק כבר קיבל את הסכום, ונמצא שזה כשטר ממש על חיוב הבנק, ואף באופן שהבנק נתן הצ'ק בנקאי

36 בתורת רבית (פרק יח הע' לו) דחה את דברי הבר"י הנ"ל, דכיון שעפ"י חוק אין שום קשר בין הבנק למקבל הצ'ק, ואין בחוק שום אפשרות שהנותן יסתלק מאחריותו, ודאי דחשיב שט"ח ידידה, ובברית יהודה (עיקרי דינים פ"א הע' לו) חזר בו גם הגר"י בלוי ממהלך זה, דכיון שאין הבנק מתחייב רק להוציא מחשבונו או לחייב את חשבונו, א"כ אי"ז חיוב של הבנק כלל, ונמה"ט גם אינו יכול להקנות כסף שיש לו בבנק, אלא להתחייב, ודלא כהגר"ע בצרי הנ"ל ע"ש, וע"ע בריני רבית המצויים (עמ' קסב) ששולל מהלך זה דהוי כשט"ח של הבנק, וכ"ה בנתיבות שלום סי' קעד (אות נ), ומש"כ לעיל דעת כמ"פ שהצ'ק נחשב כמכירת החוב שהבנק חייב לו, היינו דיש בזה סיטומתא או אודיתא על מכירת החוב שהבנק חייב לו, אבל גוף הצ'ק ודאי לא נחשב כשט"ח של הבנק.

37 יש לציין שמעמד הבנק בדד"מ, שהוא נחשב כחייב ללקוח דמי פקדונו, אולם חיובו של הבנק אינו אלא כלפי המושך - בעל החשבון - משא"כ כלפי האוחז שמציג את הצ'ק, אין הבנק נושא כל חובה כלפיו לפרוע לו את הצ'ק, ואינו מחויב בכל הסבר בפני האוחז על סיבת הדבר, כיון שחיובו בעיקר כלפי המושך, שאיתו יש לבנק התקשרות חוזית - בכל זאת ראוי שהבנק בהתאם לנוהג, ינקוב בסיבת אי פרעונו של הצ'ק.

בנוסף לזה קיים הבדל יסודי בין הבנק בתור חייב לחייב אחר, בו בזמן שהחייב מוטל עליו לחפש אחר הזכאי לשם סילוק חובו, כי החייב צריך לחפש את נושהו, שונה הוא הבנק שאינו חייב בהחזרת הכספים שהופקדו בידו, אלא אם נדרש הבנק לעשות כך ע"י הלקוח.

מאידך גיסא לגבי נוהל התישנות, אם המלוה לא תבע את החייב תוך 7 שנים, חל עליו נוהל התישנות בדיניהם, משא"כ לגבי כספים המופקדים בבנק, סיבת הדבר בשני הענינים אחד הוא שכספים המופקדים בבנק, דינם כהפקדת פקדון, שעם ההפקדה מפסיק להיות כספו של הלקוח, ונהפך לכסף של הבנק, שעליו להחזיר תמורתו כשנדרש לכך.

חלות החיוב במסירת הצ'ק [למרות שיש אפשרות לבטל]

יד. לאור האמור המתחייב סכום מעות בצ'ק, לדעת רוב פוסקי זמנינו חל עליו חיוב ממוני⁴⁰, וחלות החיוב הוא במסירת הצ'ק ליד המוטב⁴¹, ואף שיכול החותם לבטל את הצ'ק אין זה מגרע את תוקף החיוב שלעולם נשאר החיוב על בעל הצ'ק עד שהמחזיק בצ'ק מקבל את התמורה לצ'ק [וגם בפרעון חוב בצ'ק הוא כפרעון מותנה עד לגביית הצ'ק]⁴², ולהלן ענף ג ביארנו האיסורים הכרוכים בביטול צ'ק.

צ'ק מאוחר, או שאין עכשיו כיסוי, למוטב בלבד, או מוגבל

טו. המתחייב בצ'ק שאין עליו כיסוי עכשיו בבנק חל החיוב⁴³, וכן הדין במתחייב בצ'ק שזמן פרעונו מאוחר מיום ההתחייבות⁴⁴, ואם רשם בצ'ק שמתחייב למוטב בלבד⁴⁵,

עדיין נשאר בעל הצ'ק מחוייב למקבל הצ'ק, שהרי לא התקיימה שום העברת חוב ביניהם".

43 באופן זה לכל הטעמים הנ"ל אין זה מגרע את תוקף הצ'ק, דיש בזה גם דינא דמלכותא, וגם

סיטומתא שהדרך להתחייב אף באופן זה, וכ"כ בפתחי חשן הנ"ל: "ואם באנו לדון מכח מנהג המדינה מסתבר שאין לחלק בין משוך על חשבון שיש בו כסף לבין משוך על חשבון דיביטורי" [חשבון במצב של חובה], וכמו כן פשוט דגם באופן זה הוי כלשון חיוב וכחפץ הנמכר, כי סומכים ע"ז בשוק שיכניס אח"כ כסף בבנק, [ולהסוברים דהוי כהקנתא הממון שבבנק ראה מש"כ לעיל הע' 30 אם לדידהו בעינן שיהא לו עתה ממון בבנק].

44 גם באופן זה נראה דאין זה מגרע את תוקפו של הצ'ק לכל הטעמים, ואף להסוברים דתוקפו משום שוויותו נתבאר לעיל הע' 27 דמדוייק מדברי הגר"מ פיינשטיין דכשהוא מאוחר לזמן קצר באופן שהוא סחיר בשוק, הריהו בתוקפו, ואמנם בצ'ק מאוחר לזמן רב שנמכר בפחות מסכום הנקוב בו, והדרך למוכרו בנכיון שטרות בבנק וכדו', נראה פשוט דלא שייך להחשיבו כחפץ הנמכר בשוויותו המלאה כיון שאין זה עובר לסוחר, ויש לחייבו רק לפי שאר הטעמים הנ"ל, [אמנם כפי שוויותו לימכר י"ל דשייך לחייבו, וכגון בצ'ק של מאה שזמן פרעונו לשנה אחרת, שוויותו לימכר בבנק היא לערך בכחמש עשרה אחוז פחות].

45 ראה להלן פרק ג סעיף יז-יח האופנים ששייך להגביל את ההוראה בצ'ק לאדם מסויים בלבד, שלא יוכל הצ'ק לימסר מיד ליד.

רק למוטב מסויים ברישום למוטב בלבד, וגמצא שאין צ'ק כזה סחיר בשוק, מ"מ כשמוסר צ'ק כזה להתחייבות ודאי דזכה המקבל בחוב שהבנק חייב תמורת צ'ק זה.

40 וכאמור לעיל טעמא דמילתא מדינא דמלכותא, סיטומתא, לשון חיוב, או משום דעצם נתינת הצ'ק שהוא דבר ערך עצמי מחייבו לכבד את הצ'ק, וי"א משום הקנתא החוב של הבנק או מעמד שלשתן].

41 פשוט, וכ"כ בפתחי חשן (הלואה פ"י הע' כא): "מיהו כל זה כשכבר מסר הצ'ק ליד המוטב", וראה להלן פרק ד סעיף טו אם יכול להקנות את הצ'ק למוטב גם בקנין חליפין וכדו', ולהלן בסעיפים הבאים ובפרק טו יבואר דלפעמים חל עליו חיוב גם ללא מסירת הצ'ק משום נדר או קבלה.

42 כ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' קלא): "ואף אם הבנק כבר לא יתן תמורתו כיון שכבר אין התחייבות הבנק, אבל הוא לא נפטר מחובו ע"י זה", וכ"ה בפתחי חשן (הנ"ל): "ואע"פ שעדיין יכול לבטל את הצ'ק, אין זה אלא בינו לבין הבנק, אבל אין זה גורע מן ההתחייבות שקיבל על עצמו כלפי מקבל הצ'ק כל זמן שלא יברר שהצ'ק ניתן בטעות", וכ"ה גם הנוהל בדד"מ שאף כשביטל את הצ'ק בבנק מ"מ יכול לגבות מהחותם עצמו, [וזאת ועוד גם באופן שלא ביטל הצ'ק רק הבנק אינו משלם מאיזו סיבה נשאר החוב עליו דהצ'ק הוא כפרעון מותנה עד לגבייתו הסופית בבנק כדלהלן פרק ו הע' 191 ופ"ב סעיף כט, וראה מש"כ הגר"י סילמן בקובץ הישר והטוב (גל' ו עמ' סח בסוד"ה עם): "וגם במקרה שהבנק יפשוט רגל ולא יוכל לפרוע את הצ'ק

לרוב הטעמים דלעיל חל החיוב⁴⁶, אמנם המתחייב בצ'ק מחשבון מוגבל⁴⁷ נראה דלא חל חיוב בזה⁴⁸.

ענף ג - איסורים הכרוכים בביטול צ'ק ופרטי דינים נוספים

לאחר שנתבאר הכרעת פוסקי דורנו שהצ'ק נידון כשט"ח, עלינו לדון באיסורים הכרוכים בביטול צ'ק, הן להסוברים שהוא כשט"ח והן לדעת החולקים, וכמו"כ נדון בסוגי צ'קים שונים בזה.

איסור ביטול צ'ק שניתן להתחייבות של מתנה

מז. נתן צ'ק במתנה, ורוצה לבטלו וליפטר על פי דעת הסוברים דאין זה רק הוראה גרידא⁴⁹,

בזה סיטומתא, כיון שלא נהוג להתחייב בצ'ק כזה, וכחפץ הנמכר פשיטא דלא חשיב שהרי אין צ'ק כזה סחיר כלל, ואף אם יקבלנו אחד מחוסר ידיעה, אי"ז אלא כמטעהו, אבל למעשה לא קיבל כלום, אמנם להסוברים דהוי כלשון חיוב לכאור' י"ל דכיון שמניעת הגבייה אינה אלא בבנק אבל מיניה ידידה יוכל לחייבו ולתובעו בהוצאה לפועל וכדו', א"כ שפיר חשיב לשון חיוב גם ככה"ג, אמנם יש לצדד דאף לדיעה זו בטל הלשון חיוב בזה דזהו כחוכא ואיטלולא ויכול לומר משטה אני כך, דכל שאין אפשרות כלל לתובעו בבנק זהו הוכחה שלא נתכוין לחיוב, ואף שכל צ'ק ניתן לתובעו גם בלא הבנק, מ"מ זה שייך באופן שחייב לו כספים עבור צ'ק זה מכח הלואה או מכר, אבל כשנתן לו מתנה צ'ק כזה, לכאור' לא נתכוין שיחול עליו שום חיוב וצ"ע, [אמנם אם המקבל ימסרנו לאחר בתמורה, שפיר יוכל להל לתובעו מדין תקנת השוק וגרמת הפסד כדלהלן פרק ה באופן שלא היה למקבל לחשוש שהצ'ק לא תקין, אבל המקבל הראשון אין לו תוקף לתבוע בצ'ק זה, ולכן עפ"י דין אף אסור לו למסור לאחר כשיודע שהצ'ק מוגבל, דהלה ודאי לא נותנו ע"ד כן].

49 היינו שרוצה לטעון קים לי כהסוברים דהצ'ק אינו אלא כהוראה בעלמא, וכידוע בדיני ממונות יכול הבע"ד לטעון קים לי כהני פוסקים שמצדדים כוותיה וליפטר, [ונכבר האריכו הפוסקים בביאור האי דינא אם זהו משום דעביד איניש דינא לנפשיה, או משום דאין הולכין בממון אחר הרוב ואכמ"ל].

46 באופן זה נראה להטעם דסיטומתא שפיר המנהג להתחייב גם בצ'קים שהם למוטב בלבד, וכן א"נ דהוי כלשון חיוב פשוט דאף כשהוא למוטב בלבד לא נגרע הלשון חיוב כיון שהדרך להשתמש בלשון זה גם בכה"ג, [וכן שייך בזה סברת הקנאת ממונו שבבנק], אמנם להסוברים דתוקפו משום סחירותו דהוי כחפץ הנמכר, א"כ בצ'ק שהוא למוטב בלבד, נראה דלא שייך לדונו כחפץ הנמכר מכח סחירותו, שצ'ק כזה מיועד אך ורק לגבייה ע"י המוטב, [ואף שלפעמים יש אפשרות להפקידו גם בחשבון שאינו ע"ש המוטב ראה להלן פרק ג הע' 68, מ"מ אי"ז צ'ק סחיר], וכן להטעם דדינא דמלכותא מש"כ לעיל הע' 20 שזה מחייב משום שנתן לו זכות להעבירו לאחרים, זה שייך רק כשיכול להעבירו משא"כ בלמוטב בלבד, וראה בפתחי חשן (שטרות פ"ט הע' כט) שכתב דצ'ק שהוא למוטב בלבד: "שוב אינו סחיר ואפשר שאפילו כשטר בכתב ידו אינו חשוב", אמנם הנראה כמש"כ דלכל הני טעמים ודאי דחשיב כשטר התחייבות כלפי המקבל, ורק להסוברים דתוקפו משום סחירותו לא מהני, [אמנם למעשה הרי מודים הם שיש לחייבו מכח שאר הטעמים].

47 עפ"י נוהלי הבנק מי שעובר מספר מסויים של החזרת צ'קים, הבנקים מגבילים אותו מלנהל חשבון, ואין באפשרותו לחתום על צ'קים ולעשות כל פעולה בנקאית למשך תקופה מסויימת, ואם נתן צ'ק כזה במתנה נראה דלא חלה התחייבות בזה וכדבסמוך.

48 דדינא דמלכותא לא שייך בזה שהרי מנוע הוא מלחתום על צ'קים עפ"י דר"מ, וכן לא שייך

צ"ע גדול אם מותר לעשות כן מדינא⁵⁰, ואף להסוברים דהוי כהוראה בעלמא אין לבטל צ'ק מכמה טעמים⁵¹, [וראה בהערה מש"כ מנימוקי פס"ד בב"ד בירושלים לשלול הסברא הנ"ל דהוי רק הוראה ושאין ליפטר עפ"י טענת קים לי כדיעה זו⁵²], ואם המקבל

50 ז"ל הגר"י בלוי בפתחי חשן (חלק י פ"ט הע' כט בתו"ד): "המוסר צ'ק לחבירו וביטלו הרי זה כמוכר שטר חוב ומחלו שחייב לשלם, וכש"כ הוא שהממון נשאר ברשותו, ונראה שאפילו נתן לו צ'ק במתנה כיוון שקנה הזכות שבו", והביאור בזה נראה דכיון דרוב גדולי הפוסקים והדיינים נקטו דהוי כשט"ח, וכמו שנתבאר לעיל, א"כ חשיב כהכרעה מגדולי הדור לנהוג דשט"ח הוא, ויש לדמות דבר זה למה שפירש"י (סנהדרין ו, א ד"ה וסוגיא וברך לג, א ד"ה וסוגיא) לגבי דיין שפסק נגד סוגיא דעלמא שחייב לשלם, וע"ש בתמים דעים דלפי האמת הבע"ד עצמו היה צריך להחזיר כיון דסוגיא דעלמא דלא כוותיה, אלא שאין בו יר"ש ואינו מודה באמת, משא"כ הדיין שהוא יר"ש ומודה שלא פסק כראוי לכן משלם מכיסו ע"ש, ועשו"ע סי' כה (סעיף ב) ובש"ך (סק"ט), וראה בתקפו כהן (סי' קכג-ד) דנקיט הש"ך דדין קים לי תלוי כפי ראות עיני הדיין אם אפשר לטעון קים לי בנידון זה, והוסיף דנגד סוגיא דעלמא אין לטעון קים לי, וכ"ה בש"ך סי' פז (סוס"ק לה), וע"ע בתומים בקיצור תקפו כהן שם מש"כ לדון בעיקר דין קים לי והעלה דלאו בכל גווני שייך לטעון כן, "ועכ"פ הנכון כמש"כ הש"ך כי הכל תלוי בראות עיני הדיינים לפי ענין הנידון, וצריך ישוב גדול, כי לולי זאת ח"ו תיפוק תורה ויהיה ממש כל דאלים גבר" וכו', [ובכל קים לי יל"ע אם יש חיוב לצאת ידי שמים ואכמ"ל].

51 ראה להלן בסעיפים הבאים דבלא"ה אסור לבטל לכתחילה משום דיש בזה משום מחוסר אמנה במתנה מועטת, ובעני משום נדר, וגם משום דירא שמים יש לו לקיים גם את מחשבתו כדבסמוך.
52 מן הענין להביא מנימוקי דייני ביה"ד הרבני בירושלים [בתיק מס' 704 / סב, בהרכב הרבנים הגאונים הגר"ר משה טופיק, הגר"ר שלמה בן שמעון, והגר"ר אברהם שרמן שליט"א], בנידון שרצה הנתבע לדחות החלטת ביה"ד האזורי שכתבו: "אנו מחליטים שעל הנתבע לשלם את כל הצ'קים שנתן והגיעו לידיו של הנתבע", והנתבע רצה ליפטר מלשלם למי שקנה צ'קים שלו בטענה דהוי רק הוראה ואין בזה דין

מכירת שטרות וטען קים לי כהגר"ש קרליץ הנ"ל בהע' 10 שדימה את הצ'ק לשטר של המלך המובא ברמ"א סי' סו סעיף ד דאין בזה דין מכירת שטרות כיון שאין זה רק כהוראה, וכך הוא ציטוט טענתו [המובא בפס"ד הנ"ל]: "קובע הגר"ש קרליץ שכשם ששטר המלך הנ"ל קובע הרשב"א שמשום שאין בו כל התחייבות ואינו אלא הוראה לקבלת תשלום, כך גם בנתינת צ'ק שאינו אלא הוראה לקבל כסף שאין לו דין שטר לא לגבי התחייבות ולא לגבי מכירה, טענת ב"כ המערער שעל פי דברים ופסיקה זו של הגר"ש קרליץ גם בנידו"ד שעוסקים במכירת צ'קים שאינם אלא הוראה לתשלום אין להם דין מכירה כלל, ולפי"ז אין בסיס לפסיקתו של ביה"ד האזורי שנתן תוקף גמור להעברתם ומכירתם של הצ'קים שחתם עליהם המערער" [ואגב יש לציין שגם בפתחי חשן הולאה פ"י הע' כא העיר דלכא"ו הצ'ק דומה להנידון של הרשב"א הנ"ל, ומסיק דיש לחלק דשאני התם שאינו אלא כמתחסד עמהם, משא"כ בצ'ק שניתן תמורת חיוב ע"ש, ויש להוסיף דאף בצ'ק שלא ניתן תמורת חיוב מ"מ ניתן כדיעה להתחייב בו, משא"כ בשטר המלך הנ"ל לא ניתן כלל לשם התחייבות ודו"ק].
ודייני ההרכב הנ"ל דחו טענת המערער וחייבוהו לשלם, ולאחר שהביאו תוכן דברי הגר"ש קרליץ הנ"ל כתבו ע"ז וז"ל:

"בבואנו לדון בהיבט ההלכתי של הצ'קים, תוקפם ומעמדם בדיני השטרות ובדיני המסחר, חובה עלינו לראות את הצ'ק לא רק עפ"י הכתוב בו אלא בעיקר על הצ'ק ומקומו המרכזי בפעילות המסחרית והכלכלית, והיותו מכשיר עיקרי כאמצעי תשלום, כל לידתם של השטרות בכלל והצ'קים בפרט נובע מיצירתם של הסוחרים ועושי העיסקאות לשכלל ולייעל את דרכי המסחר והכלכלה, על כן יש לראות את מבטם של הסוחרים ומנהגם באופן השימוש בצ'ק, ולמבטם ומנהגם של הסוחרים יש משקל מכריע בתוקפו ומעמדו של הצ'ק, כמו"כ קיימים חוקי מדינה (דיני מלכות) שקובעים את מעמדם ותוקפם של הצ'קים, וליחס החוק לצ'ק יש השלכה ישירה למעמדו ותוקפו ע"פ ההלכה, אם מכח ההלכה של דינא

כבר מסרו לאחר שהוציא ממון בתמורתו, יש לחייב את החותם אף משום דינא דגרמי ותקנת השוק⁵³.

מחוסר אמנה, דובר אמת בלבבו

יז. בנוסף לטעם הנ"ל, אם נתן מתנה מועטת וחוזר בו, יש בזה משום מחוסר אמנה, אף להסוברים דהצ'ק כהוראה גרידא⁵⁴, וע"ז נאמר "שארית ישראל לא יעשו עוולה

אחרונים ע"י במשפטי הלוי (ח"ג להרב הלל יצחק הלוי מקרית הרצוג ב"ב) שמציין בענין זה לכנה"ג סי' עח, בית אב טו, חשק שלמה צד, מטה שמעון ח, סז, אורח משפט עט, צא, קמ, גנוז חיים יב, טז, סז, מהרי"ק שורש יט, מהרשד"ם חו"מ קמה, הראד"ב נז, שארית יהודה דף עו.

53 כן נראה פשוט דאף להסוברים דהוי כהוראה אבל כשהמקבל כבר הוציאו וקיבל תמורה מאחרים, נמצא שחותם הצ'ק גרם שהלה יוציא ממון בעקבות הצ'ק שלו, וכבר כתב בפתחי חשן (הלואה פ"ג הע' ק ונויקין פ"ג הע' סג) דבצ'ק שחזר חייבים לשלם ההוצאות דהוי כגרמי משום לך ואני אבוא אחר כך כדלהלן פרק טז ענף ב, וזה שייך אף להסוברים דהוי כהוראה בעלמא, דמ"מ סמך להוציא ממון על פיו והוי כגרמי, ואף א"נ דכאן שאני שיכול לפנות לגבות מהמקבל, מ"מ באופן שא"א לגבות ממנו לכאור' לא גרע משאר גרמי, ועכ"פ גרמת הפסד ודאי דאיכא בזה לחייב בדניי שמים כיון שסמך להוציא ממון עפ"י כתב שלו.

וכמו"כ פשוט דיש לחייבו גם משום תקנת השוק כדיבואר להלן פרק ה סעיף טו, דכל שמכר צ'ק ליד שלישי בעד תמורה מחוייב בעל הצ'ק לשלם למחזיק גם כשיש לו טענות פטור נגד המוטב הראשון, ועמשנ"ת שם אם דין תקנת השוק הוא גם להסוברים דהוי כהוראה.

54 שבט הלוי (ח"ז סי' רכב, ויסוד הדין מבואר בחו"מ סי' רד סעיף ח, ובסי' רמא סעיף א, ורמג סעיף ב ועוד), וראה בזה בפתחי חושן קנינים פט"ו (סעיף ד ובהערות שם).

ופשוט דאף דין מחוסר אמנה נאמר כשמבטיח לו בפה, ודאי דצ'ק לא גרע מהבטחה, דזיל בתר טעמא, ויותר סמכא דעתו בנתן לו צ'ק, מבאמר לו בפה.

דמלכותא דינא בעניני ממון שנוגעים לטובת הציבור ותקנת המסחר וחי הכלכלה, אם מכח שלאחר שחוק נתקבל והציבור נוהג ע"פ חוקים אלו, הופכים צ'קים אלו להיות מנהג מדינה, וכחו של מנהג מדינה הוא המכריע וקובע את ההלכה בעניני ממון, הגר"ש קרליץ קבע את עמדתו למעמד ותוקף הצ'ק אך ורק עפ"י הכתוב בו, שאינו אלא הוראה גרידא שאין לה כל משמעות מחייבת מבחינת היחסים בין הנותן ומקבל, בלי ליתן משקל הלכתי להשלכה שיש לחוקי המדינה או מנהגי המדינה והסוחרים שרואים אחרת את מהות הצ'ק, באופן שיש לראותו גם כיצירת התחייבות כלפי מי שמקבל הצ'ק".

הרי לנו התייחסות מפורשת השוללת את דעת אלו הסוברים שהצ'ק אינו אלא הוראה גרידא, כי עלינו להתחשב בדד"מ בכח המנהג הנובע מכחו, ובהמשך דבריהם הביאו את דברי המנח"י והגר"מ פיינשטיין שמתייחסים לצ'ק כאל שטר גמור, וכן דברי הפתחי חשן בזה, ומסיק לדינא:

"המסקנה מכל דברי הפוסקים והמפרשים הנ"ל, שתוקפו של צ'ק נקבע לא מכח תוכנו שטר הוראת תשלום בלבד, אלא כפי שמתייחסים אליו החוק, המנהג, והסוחרים, כחלק מרכזי בדרכי המסחר, הכלכלה והממון, שתוקפם של כל שטרות שמהוות מכשיר מרכזי בחיי כלכלה ומסחר, נקבע ע"פ ההלכה והפוסקים, לא רק מהשתקף והאמור בהם, אלא ובעיקר מדרכי השימוש וההתנהגות שנהגו בהם העוסקים במסחר ובממון, וכן מיחס החוק (דין המלכות) כלפיהם", וכן שמעתי מהגרד"צ אורדנטליץ שליט"א דאין לומר קים כדעת פוסק שבזמנינו כשנהוג בכל הבתי דינים והכרעת גדולי הפוסקים שיש לנהוג בזה כשט"ח, והגר"מ שפרן שליט"א הוסיף דאין לומר קים לי נגד המנהג וכדמצינו בהג' רעק"א (ריש סי' שלא) דמנהג מהני להוציא מהמוחזק, ולפי"ז ה"ה נגד טענת קים לי שתוקפו משום מוחזקותו, ונכ"מ בכמה

ולא ידברו כזב"⁵⁵, [וגדר מתנה מרובה או מועטת ראה בהערה⁵⁶], ואף במתנה מרובה ירא שמים יש לו לקיים אפילו את מחשבתו דכתיב "ודובר אמת בלבבו"⁵⁷, [ודין זה הוא אף כשעדיין לא מסר הצ'ק⁵⁸, [פרטי דינים נוספים ראה בהערה⁵⁹], ויש לצדד דכשנתן צ'ק יש בזה משום מחוסר אמנה אף במתנה מרובה⁶⁰.

מחוסר אמנה בצ'קים מכספי ציבור

יח. צ'קים הניתנים מקרנות צדקה ומוסדות ציבוריים⁶¹, והחותמים בצ'ק הם מטובי העיר ועסקני הציבור, יש בזה משום מחוסר אמנה אף במתנה מרובה, גם להסוברים שהצ'ק הוא כהוראה בעלמא⁶², וגדר רבים בזה ראה בהערה⁶³.

למסור במתנה באיזה שמחה, ולבסוף לא נשתתף בשמחה, י"ל דמותר לכתחילה לחזור בו ולא ליתנו, כיון דכתבו רק על דעת שאם ישתתף בשמחה ימסרנו עי"ש. ופשוט דכ"ז כשהמקבל אינו עני, דאם הוא עני י"א דגדר חל במחשבה, וכדיתבאר בסמוך ולהלן בפרק טו.

60 הנה כפי משנת לעיל הע' 55-56 יסוד דין זה דמחוסר אמנה הנלמד מקרא דולא ידברו כזב, זהו דין התלוי בסמיכות דעת, שכל שסמכה דעתו של המקבל יש בזה עוולה וחשיב כזב אם חוזר בו הנותן, [ומטעם זה בציבור חשיב ככה"ג מחוסר אמנה כלהלן], והביאור בזה צ"ל דאף שבכל דיבור שאינו מקיים יש בזה משום שקר, מ"מ קבעו חז"ל שאיסור "דולא ידברו כזב" הנאמר בקרא ד"לא יעשו עוולה" מיירי באופן שהיה סמיכות דעת גמורה אצל המקבל, ולפי"ז יש לדון דבכל צ'ק הניתן בזמנינו חמור יותר מאמירה בעלמא, ויש בזה משום מחוסר אמנה אף במתנה מרובה, דכיון שדרך העולם למסור צ'קים ולסחור בהם, ועפ"י רוב אין אדם מבטל צ'ק שלו, א"כ יש בזה סמיכות דעת אצל המקבל, וכשמבטל הצ'ק יש בזה עוולה, וצ"ע.

61 כפי שמצוי כיום צ'קים מוועדות הצדקה השונות, ועמותות ומוסדות צדקה וחסד המחלקים דמי יו"ט או הכנסת כלה וכדו'.

62 שו"ע הרב (שם סעיף ג): "ורבים שאמרו לאדם אחד ליתן לו מתנה, אפילו היא מתנה מרובה יש בזה חסרון אמנה, כי לגבי רבים המתנה מרובה היא כמתנה מועטת ליחיד".

63 בשו"ע הרב (שם) כתב דג' ראשי הקהל נחשבים כרבים, וע"ש בהג' אמרי יעקב דבזה לא בעינן

55 כן הוא לשון שו"ע הרב חו"מ (סי' א סעיף א בהנדפס באמרי יעקב) והוא עפ"י המבואר ברש"י (ב"מ מט, א ד"ה משו"ה) דמזה למדין שכל שהלה סמך על דבריו ואינו מקיימם אח"כ הריהו בכלל מחוסר אמנה.

56 בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' קנח אות ב) כתב דלא ראה מבואר בדברי הראשונים ומפרשי השו"ע גדר מתנה מרובה ומועטת, והעלה דהכל תלוי לפי עשרו של הנותן, כיון דעיקר טעמא משום דבמתנה מועטת סמכה דעתיה דמקבל, ולכן כל שלפי מעמדו הכלכלי של הנותן סמכה דעתיה של המקבל שיתן לו סכום זה, איכא משום מחוסר אמנה, וראה להלן מש"כ לדון דעפ"י י"ל דבצ'ק איכא מחוסר אמנה אף במתנה מרובה.

57 שו"ע הרב (שם): "ורא שמים יש לו לקיים אפילו מחשבת לבו וכו' וכן כל כיוצא בזה בשאר דברים שבין אדם לחבירו, יש לו לקיים מחשבות לבו אם גמר בדעתו לעשות איזה טובה לחבירו", וכ"כ בשו"ת פרי יצחק (סי' נא) דאף במתנה מרובה דליכא משום מחוסר אמנה, מ"מ מידת חסידות איכא, ועמש"כ בצדקה ומשפט (פ"ד הע' פט) אם גם שלא בפניו איכא מידת חסידות.

58 דאף דחיוב ודאי לא חל עדיין גם להסוברים דהצ'ק הוא שטר חיוב, וכמש"כ בכסף הקדשים (סימן מ סעיף א) לגבי שטר חיוב דרק אם מסרו לישראל אחר שיוכח בו לפלוני אז מהני, וכ"כ בפת"ח (הלואה פ"י הע' כא), [וראה עוד להלן (פ"ד סעיף יז) אם מהני בזה גם קנין חליפין], מ"מ כאמור ירא שמים יש לו לקיים גם את מחשבתו, וכמש"כ בשו"ע הרב (הנ"ל).

59 עמש"כ באמרי יעקב (ע"ד השו"ע הרב הנ"ל בביאורים ד"ה לעשות) דכשכתב צ'ק על דעת

איסור דאורייתא משום הן צדק

ימ. אם בשעה שנתן הצ'ק כבר היה בדעתו לבטלו אח"כ, [ונתנו רק מטעמי כבוד וכדו' ⁶⁴], יש בזה איסור דאורייתא דכתיב "הן צדק" שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב ⁶⁵, ואם נתנו רק כדי לצערו אח"כ בביטול הצ'ק, עובר גם משום "לא תונו איש את עמיתו" ⁶⁶.

חיוב מטעם נדר בנותן צ'ק לעני

כ. אם המקבל הוא עני ⁶⁷ יש איסור לבטל הצ'ק מטעם נוסף, שכן יש שכתבו דהנותן צ'ק לעני נחשב כנדר לצדקה אף להסוברים דהצ'ק הוא כהוראה בעלמא ⁶⁸, אמנם למעשה נראה דהוי ספק חיוב נדר כיון שלא אמר בפירוש בפיו "אתן לעני" וחיובו מספק מדין כותב נדר או משום מחשבתו ⁶⁹, ודין זה הוא אף בנותן לו צ'ק מאוחר או כשאינ

וכל זה אנו צריכין להסוברים שהצ'ק הוא כהוראה בעלמא, אבל לרוב פוסקי זמנינו שהצ'ק מחייב בדין תורה, א"כ פשוט דבביטול צ'ק יש בזה איסור גזל.

67 וגדר עני מבואר בתשו' מיימוני (משפטים סי' סד) שכל שמותר לו ליטול מהצדקה נחשב עני לענין זה, ועיין עוד מש"כ בזה בצדקה ומשפט פ"ב (ס"ו ובהע' שם), ובאמרי יעקב סי' א (סקט"ו ובביאורים ד"ה לעני) בגדר עני בזמנינו, וראה עוד להלן בדין דורן דרשה לחתן בר-מצוה או נישואין. 68 שבת הלוי (ח"ז סי' רכב): "אם היה המקבל עני או נתחייב הנותן לקיים נדרו" וכ"ה בשו"ת משנה

הלכות (ח"ו סי' קכב): "וכש"כ בעני דודאי מחוייב לשלם צדקה אפילו בלבו וכש"כ כשנתן צ'ק", וסברת הדברים צ"ל דאף שהצ'ק הוא כהוראה לפקיד העובד בבנק, וכ"ז שלא הגיעה ההוראה לבנק הרי לא בוצעה הוראתו, מ"מ העובדא שנותן צ'ק למקבל שיכול ליגש תיכף לבנק למסור הוראתו, הרי היא כנדר, שהרי אף בחתימה לחוד ללא מסירה מצדד בבית יצחק (יו"ד ח"ב סי' פב) דהוי יד לנדר, כש"כ כשגם מסר לו הצ'ק אף דס"ל דלא הוי התחייבות מדינא מ"מ הוי לכל הפחות כהבטחה ליתן לו מתנה, וגם חייב משום נדר במחשבה, דכל הנותן צ'ק לעני עפ"י רוב היה לו גמירות דעת שלימה במחשבתו קודם שנתן הצ'ק, וראה בזה עוד בסמוך.

69 ראה משנ"ת בזה להלן פרק טו ענף ב בדבר זה אינו מוכרח ד"ל דאין זה כהבטחה ליתן מממונו רק מהמעות שהבנק חייב לו, ובזה לדעת הרמ"א חו"מ סי' ריב מבואר דכל שלא אמר מפורש

ד' טובי העיר, ומ"מ בצ'קים הניתנים ע"י מוסדות הצדקה הציבוריים נראה דאף כשחתום רק גזבר אחד על הצ'ק נחשב כרבים, כי ידוע שכל נאמני ההקדשות יושבים ודנים כדי לאשר מי הם המקבלים, וכל שהוחלט על ידם ליתן לפלוני, הרי הצ'ק מאושר ע"י כולם, ומה שחותם רק אחד מהם זהו רק ענין טכני, ולכאור' פשוט שגם הקופות השכונתיות נחשבות כציבוריות, וכן הקופות הקהילתיות, אלא שיש לדון בקופות הצדקה הפרטיות שמנהלות ע"י אנשים פרטיים שמגייסים כספים כדי לחלקם לצדקה, אם גם בזה נחשב כציבור לענין דין זה דסמיכות דעת וצ"ע.

64 וזה שכיח כשהולך לאירוע התרמה מסוימת או שמחה משפחתית וכדו', ובוש הוא ליכנס בידים ריקות, ולכן נותן צ'ק ובדעתו לבטלו אח"כ, וכן כשלוחצים עליו ליתן צדקה ורוצה ליפטר ממנו ונותן לו צ'ק ובדעתו לבטלו אח"כ או שנותן לו צ'ק שאין עליו כיסוי או מחשבון מוגבל, [וראה להלן פרק טו סעיף כג משנ"ת אם ככה"ג חל עליו חיוב נדר].

65 שו"ע הרב (שם סעיף ב): "ומ"מ בשעה שאומר לו ליתן לו צריך לומר בדעת גמורה ולא יהא בדעתו לשנות, כי לדבר אחד בפה ואחד בלב אסור מן התורה, שנאמר איפת צדק וכו' שיהא הן שלך צדק ולא שלך צדק".

66 פשוט, דכל הגורם צער וחלישות דעת לחבירו עובר בלא תונו, וגדולה מזו אמרו בפסחים (קיג, א) ונפסק בשו"ע הרב (הנ"ל סי' ב סעיף כח) שהשואל לחנווני מחיר של מוצר כשאין בדעתו לקנות אצלו, עובר בלא תונו.

לו מעות עתה בבנק⁷⁰, ואם רק כתב הצ'ק ולא מסרו ופרטי דינים נוספים בדיני צ'ק שניתן לצדקה יבואר להלן פרק טו⁷¹.

צ'ק הניתן לדורון דרשה והחילוק בין חיוב מדינא לחיוב נדר

כא. לאור האמור הנותן צ'ק לדורון דרשה לחתן בר-מצוה או נישואין, הרי להסוברים דחל החיוב בצ'ק, א"כ חיובו הוא מדינא⁷², ואף להסוברים דהוי כהוראה בעלמא, מ"מ יש בזה חיוב של נדר או ספק נדר כיון שעפ"י רוב דינים כעניים⁷³, [צדדים נוספים בזה, וכן החילוק בין חיוב מטעם נדר לחיוב מדינא, ראה בהערה⁷⁴].

לגמרי מחיים, וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א באור ליום ה' אלול תשס"ח וכו"ל הע' 27, [וראה להלן פרק ט הע' 230 מש"כ הדין באופן שיש יורשים קטנים והצ'ק לא הגיע זמנו מחיים ע"ש, ועכ"פ בסתם צ'ק חשיב כניתן מחיים וכמזומן וכמשנ"ת, וע"ע בזה להלן פרק יב הע' 63 ובפרק טו הע' 66].

73 וכמשנ"ת לעיל דלהגר"ש וואזנער מבורר דחייב מדין נדר, ולמש"כ שם יש בזה עכ"פ ספק חיוב נדר, ולכא"י נראה דחתן בנישואיו עפ"י רוב עדיין אינו מבוסס כלל במקור מחיה, ואף שנהוג להיות סמוך על שולחן ההורים, מ"מ ישנם הוצאות הכרחיות רבות המוטלות על כתפי בני הזוג, וחשיב כעני, ולענין חתן בר-מצוה אם חשיב כעני כיון שאין לו מקור מחיה עצמי, או דכיון שסמוך על שולחן הוריו אינו נידון כעני ראה בדרך אמונה (מתנו"ע פ"ט סקפ"ג) ופסקי תשובות (סי' תרצד הע' 15) מש"כ משמיה דהגר"ח קנייבסקי שליט"א. 74 היה מקום לדון בדבורון דרשה ישנם אופנים שיתכן שחייב מדינא אף להסוברים דהוי כהוראה, דהרי עפ"י רוב נותן הדו"ד משום דהחתן או הוריו עשו לו ניח נפשא, ובכה"ג י"ל דגמר ומשעבד נפשיה, ואף דבזמנינו לא נהגו חיובי סבלנות שאחד חייב כנגד חבירו משום שקיבל ממנו סבלנות מ"מ י"ל דגמר ומשעבד נפשיה, ונראה דבכל גווני לא חל חיוב מדינא רק מדין נדר. כמור"כ יש לציין דלדיעה זו כיון שאין זה חיוב ממוני אלא חובת גברא, נפק"מ בזה א. דיכול לישאל על נדרו, וכמש"כ בסמ"ע (סי' קכה ס"ק כה) דאף להסוברים דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט בצדקה, מ"מ אי"ז כמסירה ממש ויכול לישאל על נדרו, ב. בנדר, כשמת י"א דליכא חיוב על היורשים

אתן חוב זה לפלוני אי"ז נדר, וא"כ בנידו"ד חל עליו חיוב רק מהטעמים שכתבנו לעיל בסמוך, דחייב מכה המעשה שנתן הצ'ק וחשיב כגומר בדעתו, או דחייב עכ"פ ככותב הנדר דעת בני אדם שנחשב כאומר אתן לך, ותליא בפלוג' הפוסקים אם כתיבה כדיבור בנדרים דיי"ח על דברי הבית יצחק הנ"ל, ואף למש"כ דחייב מכה מחשבתו, גם זה היא פלוג' בפוסקים והרמ"א נקיט דיש להחמיר לקיים מחשבתו, וע"ש עוד דתלוי גם אם מעות שבבנק הוא הלואה או פקדון ע"ש באורך.

70 דלכא"י למה שכתבו הפוסקים הנ"ל דהוי נדר א"כ גם באופן זה הוי נדר דחל חיוב על גופו, ולמש"כ דהוי ספק נדר ה"ה בזה הוי ספק נדר מכה הסברות הנ"ל בהע' דלעיל בסמוך.

71 ע"ש מש"כ דלהסוברים דהוי כלשון חיוב, י"ל דתלוי בפלוג' הפוסקים אם כתיבה כדיבור בנדרים ותלוי גם אם מעות שבבנק נחשבים כהלואה או פקדון, ולהסוברים דאי"ז לשון חיוב, מ"מ יש לו לקיים מחשבתו מדין ודובר אמת בלכבו כנ"ל ע"ש באורך, וראה שם עוד מש"כ אם יצא ידי חובת נדרו כשצריך להפקיד הצ'ק בבנק ונמצא שיש כאן ניכוי דמי ההפקדה ע"ש פרטי דינים בזה.

72 פשוט דלכל אחד מהסברות הנ"ל דהצ'ק חשיב כשטר חיוב, א"כ חל חיוב ממוני בכל צ'ק שניתן לדורון דרשה, ושמעתי מפי הג"ר אלכסנדר מילר שליט"א (משכונת סנהדריה ירושת"ו) שקיבל צ'ק מתנה לחתן לנישואיו בחודש ניסן תשמ"ה, ובעל הצ'ק שבק לן חיים קודם שהספיק החתן לגבות הצ'ק ונשאר יורש גדול אחד, ושאל הרב מילר להגרי"ש אלישיב שליט"א אם יכול לגבות הצ'ק בבנק, ואמר לו שיכול לגבותו בשופי כיון שהצ'ק נידון כמזומן ונחשב שכבר קיבל המתנה

נתן צ'ק בהתחייבות ונשרף או נאבד

כב. המתחייב לחבירו בצ'ק באופנים הנ"ל שנתבאר דהל החיוב מדינא ואינו יכול לחזור בו⁷⁵, אם הצ'ק נאבד או נשרף אח"כ, פשוט שהחיוב אינו בטל⁷⁶, [וראה בהערה הדין להסוברים שנחשב כהוראה⁷⁷], אמנם אם המקבל רוצה שיתן לו הנותן צ'ק אחר שיוכל להחזיק בו כראיה עד לשעת הפרעון, וגם יוכל לגבות החיוב עם הצ'ק⁷⁸, יש להסתפק אם בכלל החיוב הוא שיהא למקבל שטר ראיה עד הפרעון ואפשרות נוחה לגביית החוב, או דהחיוב הוא רק על עצם הממון, ואינו יכול לדרוש ממנו צ'ק אחר⁷⁹, ובאופן שהחיוב חל רק משום נדר ראה בהערה⁸⁰.

לגביית החוב, שאינו צריך לחזור אחר החותם, אלא מציג הצ'ק לגבייה בבנק.

79 והיינו דזה פשוט שגוף החיוב אינו בטל ע"י אבידת הצ'ק, שהרי כבר חל עליו חוב ותו לא פקע, אלא שיש לדון אם בכלל החיוב של נותן הצ'ק הוא שיהא ביד המקבל שטר ראיה על החוב, וכיון שכן עליו ליתן לו צ'ק אחר לראיה, [ובכפוף לדינים המבוארים להלן פרק י ענף ה-ו שכל המאבד צ'ק ורוצה צ'ק אחר, עליו להתחייב לבעל הצ'ק שאם יגבו ממנו פעמיים ע"י שאחר ימצא הצ'ק, הרי הוא יפוצה על כך], או י"ל דנתינת הצ'ק בעינן לחלות החיוב, ולא זכה המקבל אלא בזה שהנותן חייב לתת לו סכום המעות, אבל אין לו זכות לדרוש שיהא לו צ'ק בידו כהוכחה על החוב.

ולכא' נראה להוכיח ממה שמצינו בשו"ת מהרי"ק (שורש קטז והו"ד ברמ"א אבהע"ז סי' סו סעיף ג) בדין כתובה שנאבדה שחייב לכתוב בכתובה השניה גם את התוספת כתובה, ויעו"ש במהרי"ק שהוכיח דכל שהיה חייב לו חוב בשטר ונאבד, חייב להעמיד לו שטר אחר, וה"נ בנידו"ד לכא', ועוד דכאן יש מקום לחייבו ליתן צ'ק גם מטעם השני שכן זהו אמצעי נוח לגביית החוב, וכיון שהתחייב לו באמצעות צ'ק י"ל שזה נכלל בזכיית המקבל שיהא לו אפשרות נוחה לגבות החוב וצ"ע, והעירני לזה הרב שלמה זלמן מרק שליט"א. 80 הנה לכא' אף א"נ שכשחל חיוב ממוני חייב לתת לו צ'ק אחר כשנאבד, יש להסתפק באופן שחל החיוב רק משום נדר להניי פוסקים הנ"ל בסעיף כ, די"ל דכיון שחיוב נדר עיקרו על הנותן, ואין

וכמבואר ברמ"א שם, אמנם יש חולקים וסוברים דיורשים חייבים ראה בזה להלן פרק טו סעיף ג, וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' רעז) מש"כ הגר"ש ואזנער דעכ"פ מדת חסידות יש בזה אף כיוורשים, [וע"ע משנ"ת בזה להלן פרק טו אם לדעת הסוברים דחייב מדינא יש בזה גם חיוב נדר באופן שנפק"מ לחומרא כגון כשהספק אם כבר שילם הנדר].

75 והיינו באופן שהחיוב חל מדינא לרו"פ שהצ'ק מחייב מדינא, ונמצא שזכה המקבל בחיוב הממון וגם בגוף הצ'ק שניתן כראיה על החוב. 76 דלאחר שכבר נמסר הצ'ק וחל החיוב, תו לא בטל החוב, ודמי לשאר חוב שנאבד השטר, שהחוב בתוקפו, ואף להסוברים דהוי כחפץ הנמכר, נראה דא"י לומר לו כספך נשרף, כיון שכל ערכו כמה שגיבנו בפועל אח"כ.

77 הנה באופן שחל חיוב משום נדר או ספק חיוב נדר במחשבה שיש להחמיר כנ"ל סעיף כ, פשוט שעדיין מוטל עליו לתת לו המעות אף שהצ'ק נשרף, [וראה בסמוך הע' 79 מש"כ לדון אם בכלל הנדר הוא שיתן לו האפשרות לגבותו בהצ'ק], אולם באופן שלא חל עליו שום חיוב רק שיש בזה מחוסר אמנה או מדת חסידות [ראה לעיל סעיפים יז-יט], יש לצדד דכיון שהיה אמור לתת לו באמצעות הצ'ק, והמקבל לא השגיח בו ואבדו, י"ל דשוב אין בזה משום מחוסר אמנה ומדת חסידות, וצ"ע.

78 והיינו שטענת המקבל הוא שמוטל עליו ליתן צ'ק אחר הן משום שרוצה הוכחה בידו לקיום החוב, וכדלהלן סעיף כג ובפרק ב באורך שהצ'ק נחשב כהוכחה לחוב, והן משום שזהו אמצעי נוח

איסור ביטול צ'ק שניתן כהוכחה לחוב

כג. עד כאן נתבאר תוקף חיובו של הנותן צ'ק במתנה, דלרוב הפוסקים הצ'ק מחייב ואסור לבטלו וכנ"ל, אבל כשנותן צ'ק תמורת מקח או הלואה, הרי חיוב ממון איכא בלאו הכי⁸¹, והצ'ק מהווה כהוכחה ושטר ראיה לחיובו⁸², ואסור מדינא לבטל את הצ'ק אף להסוברים שנחשב כהוראה גרידא⁸³.

יתר על כן, כשישנה הכחשה בין חותם הצ'ק למוטב לענין התמורה שניתנה כנגד הצ'ק⁸⁴, חובת ההוכחה מוטלת על חותם הצ'ק, כי חזקה על צ'ק שניתנה בערו תמורה⁸⁵.

כשהמלוה ביקש שיכתבנו למוכ"ז

כד. אם המלוה ביקש שיכתוב הצ'ק לכל המוציא, כדי שיחול חיובו לכל העולם ויוכל להעבירו לאחרים ללא הסבה⁸⁶, חל החיוב למוכ"ז אף להסוברים דהוי כהוראה, דחיוב זה חל מכח התנאי של ההלואה⁸⁷.

על החותם דבסתמא תלינן שניתן תמורה נגד הצ'ק, [אבל כשמודים שניהם שניתנה תמורה, ויש דו"ד בגוף התמורה שהיתה פגומה וכדו' ראה בזה להלן פרק ב ענף ד].

85 כן הוא הנוהל בדינא דמלכותא שבסתם יש חזקה שניתן עליהם תמורה כנ"ל בהע' 9, ובפס"ד מרבני אנגליה [הנ"ל בהע' 14] לאחר שכתבו דדינו כשט"ח: "וכן מצד דינא דמלכותא קיבלנו חו"ד משני עו"ד האומרים שמדינא דמלכותא בעל הטשעק חייב, כמו כן אם הטשעק נידון כשט"ח אין שייך לטעון שמא לא היתה כאן הלואה דהא שט"ח בידו", וראה להלן פרק ב ענף ג מש"כ בתוקף הצ'ק נגד טענת פרעון.

86 כן שכיח במקרים רבים שמעדיפים צ'ק ללא ציון שם המוטב, שאז סחירותו של הצ'ק נוחה יותר.

87 כן נראה פשוט, שיכול המלוה להתנות עם הלואה שתמורת ההלואה יתחייב בשטר לכל מי שיתבענו, [וראה מש"כ לעיל הע' 7 די"א שבאופן זה חל החיוב מדאורייתא, ולפי"ז המוסר צ'ק ללא ציון לפקודת מישהו, דהוא כשטר למוכ"ז, כדלהלן פרק ג סעיף יא, א"כ כשהוא בתמורת הלואה או מקח, החיוב חל מדאורייתא, ולהלן בפרק ג סעיף יג יבואר עוד דכל צ'ק שהמוטב חותם כמיטב על החלק נעשה כשטר למוכ"ז ע"ש].

זה זכות ממונית, א"כ אין לו אפשרות לדרוש ממנו צ'ק שיהא בידו כהוכחה על הנדר ואמצעי גבייה, או י"ל דזה גופא הוא בכלל החיוב נדר, דכיון שנדר באופן של נתינת צ'ק, כלול בזה גם חיוב נדר ליתן בידו הוכחה על החיוב ואפשרות גבייה נוחה, וצ"ע. 81 דחוב תמורת מקח וחוב של הלואה שוים הם בשעבודם, ונפק"מ רק לענין האיסור של לא תבוא אל ביתו, שזה ישנו רק בהלואה ממש, ולא בתמורת מקח, כדלהלן (פרק י ענף א).

82 ראה עוד להלן (פרק ב) בגדר הצ'ק כשטר חוב, ועי"ש (בסעיף טז) מש"כ להוכיח דלא מהני טענת פרעון בחוב שניתן עליו צ'ק, אף להסוברים דהצ'ק נחשב רק כהוראה.

83 פשוט, דהרי על דעת כן הלואה או נתן לו את המקח, שיוכל לגבות תמורתו בצ'ק זה, ונראה דאף כשבעדו לשלם לו במוזמנים, אסור לבטלו בלי שיודיע למקבל, כדי שלא יפקידנו בבנק ויחזירוהו, ויגרום לו הפסד, ואף כשמודיעו נראה שיכול המקבל לעכבו בדין מלבטל את הצ'ק, דיש בזה משום שינוי תנאי המקח או ההלואה, זולת כשמביא לו עתה דמי הצ'ק במוזמן.

84 היינו שהחותם בצ'ק טוען שניתן במתנה בעלמא ורוצה לחזור בו ולבטל המתנה [עפ"י דעת הני פוסקים דלעיל], ולטענת המוטב הצ'ק ניתן בתמורה והוא כשט"ח גמור, ובכח"ג חובת ההוכחה מוטלת

ענף ד - סוגי צ'קים להתחייבות

מעמדו של צ'ק במטבע חוץ המונפק בארץ או שמונפק בחו"ל ונסחר בארץ בה. כל האמור לעיל שחל חיוב ע"י צ'ק, הוא כשנתן לו צ'ק שקלי, אבל כשראובן נתן לשמעון צ'ק במטבע חוץ⁸⁸, אם הצ'ק משוך על בנק בארץ ישראל וראובן נתן לשמעון בארץ ישראל, דינו כצ'ק שקלי וחלה ההתחייבות ע"י הצ'ק מכח כמה טעמים שהוזכרו לעיל, א. דיש בו משום דינא דמלכותא, ב. מכח המנהג [סיטומתא], ג. משום דחשיב כלשון חיוב⁸⁹, ולשאר הסברות ראה בהערה⁹⁰, אבל צ'ק במטבע חוץ המשוך על בנק בחו"ל וראובן נתנו לשמעון בחו"ל, הריהו כפוף להנהול ודינא דמלכותא של אותה מדינה בה קיים הבנק, וישנם מדינות בהם לא אלים תוקף הצ'ק מדינא דמלכותא⁹¹, ומ"מ יש שכתבו דאף בצ'ק של מדינות אלו חל עליו חיוב בנתינת הצ'ק, כיון שביטול צ'ק בכל זאת נחשב כעבירה פלילית, ולפי"ד גם בזה מועיל מכח ג' הטעמים הנ"ל וראה

במט"ח המשוך על בנק בארץ הרי הוא חייב בכל הסכום, ואם בא הנותן ליתן לו אח"כ מזומנים וליטול ממנו הצ'ק אין לנכות סכום שוויות הצ'ק לימכר, ורק כשפורט אצל אחר אין צריך להוסיף לו, וראה עוד להלן הע' 96, [97].

91 דכאמור לעיל גביית צ'ק כזה נעשית למעשה בחו"ל [או ע"י בנק או שליח], ובארה"ב אף שביטול צ'ק הינה עבירה פלילית, מ"מ אם ביטל צ'ק, אין יכול לגבותו רק בהליך משפטי, [ונכמדו' שגם כשהמקבל מסר הצ'ק לאחר יכול החותם לבטל הצ'ק ואין המוציא יכול לתובעו], ולפי"ז לכאו' נמצא שאין לצ'ק כזה תוקף מדינא דמלכותא, וכתוצאה מכך גם לא חשיב כסיטומתא להתחייבות, שכן דינים אלו נעשים כתוצאה מהנהול המעשי בדינא דמלכותא, וזה ליכא לכאו' בצ'ק מט"ח המשוך על בנק בחו"ל [נא"כ נאמר כפי המבואר להלן בהע' הבאה], אולם למש"כ לעיל מדברי הד"ח דלפי"ז לשון הצ'ק נעשה כלשון חיוב, זה שייך גם בצ'ק מט"ח כיון שלמעשה נהגו להתחייב בו וכדלהלן בסמוך.

אמנם יש לציין שאין כל המדינות שוות בזה, וכמדו' שבבריטניה תוקף הצ'ק הוא גם בדינא דמלכותא וכן"ל מפס"ד המובא בהע' 17, 85, [שכן הנהול בארץ מבוסס על החוק המנדטורי והועתק כולו ממנו, ומ"מ לגבי העברת צ'קים מיד ליד אם

88 הנה ישנם שני סוגי צ'קים במט"ח, ישנם תושבי הארץ שיש להם היתר להחזיק כאן חשבון במט"ח, והינם רשאים למשוך צ'קים במט"ח כמו צ'קים שקליים, וישנם צ'קים המשוכים על בנקים בחו"ל, צ'קים אלו אינם ניתנים לגבייה בארץ, וניתנים לגבייה רק למי שיש לו חשבון במט"ח [והבנקים נוטלים אגרה מיוחדת על הפקדת צ'ק כזה], אפשרות נוספת היא לשלוח שליח לגבות הצ'ק בחו"ל, או באמצעות הסוחרים ופורטי המט"ח שנוטלים אחוז מסויים עבור פריטת הצ'ק.

89 דכיון שהצ'ק נמשך על בנק הנמצא באר"י, הרי דנים בו לפי הנהול בארץ, והדינא דמלכותא בארץ ישראל שיש להצ'ק תוקף כפסק דין משפטי, וניתן לגבותו ע"י הוצאה לפועל ללא צורך בדין משפטי, וכיון שכן שייך בזה גם תוקף מדין סיטומתא כיון שלמעשה הרי הוא כצ'ק רגיל, אלא שנרשם הסכום במט"ח, וכמו"כ מה"ט שפיר הרי כלשון חיוב כנ"ל.

90 הנה להסוברים דתוקף הצ'ק משום דחשיב כחפץ הנמכר בגין סחירותו בשוק, טעם זה לא שייך בצ'ק במט"ח באר"י, כי צ'ק כזה אינו סחיר כשאר צ'קים שקליים, אמנם שאר הסברות כגון הקנאת ממון שבבנק, או מעמ"ש, שייך גם בזה, [ומ"מ כיון ששייך להפקיד צ'ק כזה בחשבון מט"ח בארץ, נראה דמי שמתחייב בצ'ק

בהערה⁹², ואם מסר הצ'ק בארץ יש כח לדד"מ כיון שיש לנהוג בו לפי הנהול בארץ, אך למעשה י"ל דרנים לפי הנהול בחו"ל כיון שהצ'ק משוך על בנק בחו"ל והונפק שם וראה בהערה⁹³.

מחוסר אמנה, חיוב נדר, בצ'ק במטבע חוץ [שיעור החיוב כשנדר בצ'ק או במזומנים ומשלם בצ'ק]

כו. אף כשהתחייב בצ'ק במדינות אלו שאין לצ'ק תוקף מדינא דמלכותא, מ"מ כשנתן מתנה מועטת, אם מבטל אח"כ הצ'ק יש בזה משום מחוסר אמנה ואם המקבל עני יש בזה חיוב משום נדר וכנ"ל⁹⁴, [ובצ'ק מכספי ציבור גם מתנה מרובה חשיבא כמועטת, וראה מש"כ לעיל לצדד שבכל צ'ק נחשב כמחוסר אמנה, אך בשל חו"ל יתכן דגרע⁹⁵], ואף כשפורט הצ'ק בארץ ישראל בניכוי אין צריך להוסיף בשיעור ההתחייבות וראה בהערה⁹⁶, אולם כשהתחייב סכום במזומנים ומשלם בצ'ק יש להוסיף בשיעור שוויות הפריטה, דחלות הנדר הוא בסכום מלא ולא כפי שוויות הצ'ק לימכר⁹⁷.

מצ'ק רגיל ודינו כצ'ק של חו"ל נלהד דשם לא חשיב כשטרן כיון שחשב שלא יחייבוהו בצ'ק זה דבחור"ל תוקף הצ'ק אינו כמו בא"י ויכול לבטל הצ'ק ללא נימוק ובעל הצ'ק אינו יכול לפנות להוצאה לפועל רק לתביעה משפטית רגילה, וצ"ע. 94 כן נראה פשוט דכי היכי דלהסוברים שכל צ'ק נחשב כהוראה מ"מ ס"ל דיש בזה גם משום נדר או ספק נדר ומחוסר אמנה כנ"ל סעיף יז-כ, ה"נ באופן זה בצ'ק מט"ח אף במדינות שאין לזה תוקף שטר, מ"מ חל חיוב של נדר או ספק נדר וכן דין מחוסר אמנה.

95 הנה מש"כ לעיל הע' 60 די"ל דבצ'ק חשיב כמחוסר אמנה גם בסכום גדול כיון שסומך ע"ז, בצ'ק מט"ח יש לצדד דגרע כיון שידוע שכללי תוקף הצ'ק אינם נוקשים כ"כ כמו בארץ, ויתכן שאין בזה סמיכות דעת מספקת לדין מחוסר אמנה, ויל"ע.

96 נראה פשוט דאף א"צ שצ'ק מט"ח מחייב וכדברי הגר"מ פיינשטיין, מ"מ אם נתן צ'ק להתחייבות כאן בארץ, והמקבל פרטו כאן בניכוי אחוז מסויים כנהוג, אין לו תביעה על הנותן שישלים לו עד למלוא הסכום, דאף שבאמת זכה בכל הסכום, מ"מ מה שהוצרך להוציא אחוז מסויים לשם ביצוע הגבייה של הצ'ק, אינו מוטל על הנותן, והרי זה כמי שהוצרך להוציא הוצאות להגיע לביתו של הנותן וכדו'.

97 דדוקא אם נדר ע"י הצ'ק עצמו דאז י"ל דמתחילה לא חל עליו חיוב רק כפי שוויות

נכתב שם מוטב על הצ'ק אי אפשר להעבירו והוא כלמוטב בלבד, ורק כשלא נכתב כלל שם מוטב הצ'ק סחיר].

92 כ"כ הגר"מ פיינשטיין (באג"מ חו"מ סי' טו) דצ'ק חשיב כתשלומין בחוב כיון דבדד"מ יש איסור לבטלו (והו"ד לעיל הע' 27), ודבריו אמורים בצ'ק המשוך על בנק בארה"ב ולמרות זאת כתב שנחשב כתשלום על החוב, דאף שניתן לבטלו מ"מ כיון שלמעשה יש איסור בדיניהם לבטל צ'ק סגי בכך, וצ"ל דס"ל דבזה גופא שיש איסור לבטלו סגי להחשיבו כשטר מדד"מ, ומ"מ פשוט דבחור"ל שייך גם בצ'ק של ארה"ב הטעמים של סיטומתא או לשון חיוב, וכן הטעם דחשיב כחפץ הנמכר וכמשנ"ת לעיל שם.

שו"ר להגאון מו"ה רבי חיים קאהן שליט"א (מח"ס הלכות משפט, ורו"כ חו"מ בבימ"ד גור פלעטבוש יצ"ו) שביאר הנהול בדד"מ בארה"ב והעלה דהצ'ק מחייב את החותם ויובאו דבריו להלן בנספח לפרק זה.

93 והיינו דלפי"ד הגר"מ פיינשטיין דגם בחור"ל חשיב כשטר כש"כ בנידו"ד כיון שכן הוא הנהול בא"י בדד"מ: "שטר שהוצא מחוץ לארץ ישראל והוא עשוי מבחינת הצורה לפי דין ישראל, מותר לנהוג בו לענין אכיפת הפרעון בין כל בני האדם שסיחרוהו או אחזוהו או נעשו צדדים לו בישראל, כבשטר כשר", וכיון שגם בחור"ל י"א דהצ'ק מחייב, א"כ בא"י שגם לפי הנהול חל החיוב יש לחייבו, או י"ל דגרע

התחייבות בצ'ק של אחרים

בז. ראובן רשם צ'ק לפקודת שמעון ונתנו לו במתנה, שמעון היסב את הצ'ק ונתנו ללוי, וזה לוי בכל הזכויות שהיה לשמעון בצ'ק זה⁹⁸, מיהו לא חל חיוב אחריות על שמעון, במידה שלוי לא יוכל לממש את גביית הצ'ק מראובן⁹⁹, [ואין עליו אף חיוב משום נדר או מחוסר אמנה¹⁰⁰], וראה בהערה בדיון מנהל מוסד שהשתמש בצ'קים שהוחתמו ע"י בעל המוסד לצרכיו האישיים, אם חל עליו חיוב בעצם מילוי פרטי הצ'ק¹⁰¹.

100 כן נראה פשוט דכיון שנתן רק מה שיש לו ולבסוף נתברר שהיתה כאן נתינה בטעות שהצ'ק אינו שוה כפי שחשבו בתחילה, אין לו עליו כלום, שהרי הוא לא נתחייב לו רק מה שיש בשוויות הצ'ק, אמנם אם הבטיח לו מתנה או צדקה ונתן צ'ק זה לקיום ההבטחה או הנדר ונתברר שאי אפשר לגבותו בזה ודאי דחייב לתת לו הצדקה [מדין נדר], או המתנה [מדין מחוסר אמנה באופנים הנ"ל].

101 בשו"ת תשרי והנהגות (ח"ג סי' תסב) דן בעובדא שמנהל מוסד השתמש בצ'קים שהוחתמו ע"י בעל המוסד והוציאם לצרכיו שלו, והעלה דבעל המוסד אינו מתחייב ע"י המנהל, דאף ששלוחו הוא מ"מ לא שלחו אלא לטובת המוסד, ולא חל חיוב על בעל המוסד כשהמנהל מעל ומילא צ'קים לצרכיו האישיים, וע"ש שכ"ה גם בדינא דמלכותא, אולם על המנהל עצמו חל חיוב, כיון שהוא זה שמילא את פרטי הצ'ק הוי ככתיבת שטר התחייבות, אף שהצ'ק חתום ע"י בעל המוסד ולא ע"י המנהל, ולכאור' יל"ע בזה, דמ"מ לא חשיב שטר התחייבות, כיון שהצ'ק הרי אינו שייך למנהל, וגם לא חתם עליו כלל, וא"כ מילוי פרטי הצ'ק לחדר עדיין לא נחשב כהתחייבות, ואולי י"ל דע"י כתיבת ידו [שרושם שם המוטב ליד המילים שלמו לפקודת, וכן את הסכום במקום המיועד לכך], זה גופא חשיב כשטר חיוב [ובייחוד שלמעשה הרי בשעת מילוי הפרטים היה יכול לגבות הצ'ק כ"ז שלא נתגלה התרמית] וצ"ע, ואף באופן שהמנהל מורשה לחתום על הצ'קים, עדיין יש לומר דכיון שהורשה לחתום רק על צ'קים של ענייני המוסד, א"כ מה שחותם על צ'קים לצרכיו הוי כגזל, ולא חל חיוב עליו.

הצ'ק כאן עם הניכוי לפורטו, משא"כ כשנדר והתחייב מזומן ורוצה לשלם בצ'ק יש להוסיף ההפרש שיש בפרטת הצ'ק, וראה עוד להלן פרק טו סעיף כ-כא בדיון צ'ק של צדקה בזה.

98 דמכיון ששמעון הסיבו ונתנו ללוי במתנה, וזה לוי בהתחייבות של ראובן, ויכול לגבות ממנו, ואסור לראובן לבטלו, וכמש"כ לעיל בסעיף ז-י ובהערות שם בתוקף ההתחייבות בזה, ואף שלפי דינא דמלכותא כל שנמסר ללא תמורה אי אפשר לגבות ממנו, מ"מ כ"כ לעיל (בהע' 20) דכיון ששמעון בקבלו את הצ'ק מראובן היה יכול למסור הצ'ק לאחר בתמורה, ואז היה ראובן חייב לכבדו אף לפי החוק, א"כ וזה שמעון בזכות ממונית זו, ואסור לפי הדין לשלול זאת ממנו, ולפיכך אף כששמעון מוסרו ללוי, וזכה גם לוי בזכות זו, דגם בידו למסרו בתמורה ליהודה, ולחייב את ראובן בכך, וכש"כ דלפי שאר הטעמים שנתבאר לעיל שם, הרי כיון שחל חלות ההתחייבות מראובן לשמעון, יכול שמעון למסור זכותו ללוי, כל עוד שלא פירש ראובן שמתחייב לשמעון בלבד.

ויש לציין שבאופן שראובן קיבל תמורה בעבור הצ'ק שנתן לשמעון, ושמעון נתנו ללוי ללא תמורה, נראה דאף לפי הנוהל בדד"מ וזכה לוי בכל זכויותיו של שמעון ויכול לגבותו שזהו כנתינת שטר במתנה, וראה עוד להלן פרק ד-ה פרטי דיני העברת צ'קים וסיחורם.

99 כגון אם העני ראובן ואין אפשרות לגבות ממנו וכל כיו"ב, והטעם משום דכל הנותן במתנה, איננו מקבל אחריות על עצמו, ודבר זה מבואר בכמה דוכתי בש"ס ופוסקים, [ראה ב"מ (טו, א) מתנה דלא כתיב ליה הכי, וברש"י שם "שאינ אדם מקבל אחריות על מה שהוא נותן"].

התחייבות בצ'ק פתוח ללא סכום

בח. נתן צ'ק פתוח ללא סכום כדי להתחייב בו¹⁰², ראה להלן פרק יא ענף א-ב, שיטות הפוסקים בתוקף שטר וצ'ק שחסרים בו פרטים¹⁰³, ובצ'ק נקטינ כדעת הפוסקים דחשיב שטר כיון דכן הוא גם המנהג וחל החיוב¹⁰⁴.

ונראה דאף כשעדיין לא נתמלאו פרטי הצ'ק מ"מ חיובו כבר חל ואינו יכול לחזור בו וראה בהערה¹⁰⁵, וכש"כ בהתחייבות של צדקה¹⁰⁶.

הפרטים כפי מה שהוסכם ביניהם ונמצא שחלה התחייבות גמורה בנתינת הצ'ק וחסר רק מעשה טכני של מילוי פרטי הצ'ק, ולאחר שממלא הפרטים החיוב הוא כבר משעת נתינה ולא אמרינן שחל רק לאחר מילוי הפרטים, וא"כ מהיכי תיתי שיוכל לחזור בו קודם, כיון דחשיב כשטר, ואמנם בקיצור דיני רבית (עמ' קסד בהערה) הביא ששמע מהגרז"נ גולדברג שליט"א משמיה דהגרש"ז אויערבאך וצ"ל דצ'ק פתוח כל זמן שלא נתמלאו בו הפרטים לא חשיב כשטר ואין בו סיטומתא ויכול החותם לחזור בו, ולפי"ז כשנתן צ'ק כזה בהתחייבות יוכל לחזור בו קודם שנתמלאו הפרטים, וע"ש שהביא כן גם משמיה דהגר"מ שטרנבוך שליט"א, אולם בשו"ת תשו' והנהגות (ח"ג סי' תסב) משמע דס"ל דמתחייב בזה כשנתמלא כדין כפי מה שסיכמו ביניהם [וע"ש דרך כשנתמלא בזיוף אי"ז מחייב], ולפי"מ שכתבנו לעיל מדברי העטרת צבי דנקטינ כהסמ"ע דמהני וכ"ה המנהג ודד"מ, א"כ נראה דקשה לסמוך ע"ד שנאמרו משמיה דהגרש"ז מפי השמועה בזה, וכן אמר לי הגרז"נ גולדברג שליט"א שאין לסמוך ע"ז כלל, וביותר למש"כ לעיל הע' 19 מדברי הפוסקים בדבר שיש בו פלוגתא בפוסקים אמרינן דדינא דמלכותא ומנהגא מכריעין, וא"כ כיון דלפי דד"מ הדבר מחייב וכ"ה סיטומתא ומנהגא נראה כמש"כ, וראה בפסקי דין י-ם (ח"ג עמ' לט) דג"כ נראה דעתו דמהני.

106 וכמשנ"ת לעיל דכשנותן לצדקה אף כשאין זה שטר חייב בלא"ה מטעם נדר או ספק נדר וכנ"ל סעיף כ, וה"נ אף כשלא מילא את הסכום חייב בהסכום שחשב בדעתו ליתן, שכן נתינת צ'ק ליד המקבל הוי גמירות דעת גמורה במחשבתו, וכאמור נקטינ דיש להחמיר בזה.

102 וזה מצוי כשרוצה להתחייב לחבירו או לצדקה סכום מסויים לפי שער יציג שיהא ביום מסויים, ואז מוסר צ'ק ללא סכום, וממלאים את הסכום ביום המיועד, לפי השער של יום זה.

103 ראה להלן פי"א (ענף ב ובהע' שם) שיטות הפוסקים בשטר חלק די"א לדעת הלבוש לא מהני משום דאנן סהדי שלא נתן שטר כזה, ולדעת הב"ח והט"ז פסולו משום שיכול לזייף בו, ולהסמ"ע חשיב שטר כשר.

104 ראה להלן שם מה שהבאנו דאף הש"ך דנקיט כהלבוש מ"מ בממרני כתב דמהני מכח המנהג כיון שנהגו שמועיל, וכ"כ העטרת צבי ע"ש, ולפי"ז נתבאר שם דה"ה בצ'ק פתוח י"ל דמהני דנקטינ כש"י הסמ"ע דחשיב שטר בכה"ג וחשיב שטר התחייבות, כיון שכן נהגו וגם בדינא דמלכותא מהני, [וכמש"כ שם בהע' 36 דלפי הנוהל אם הושלם הצ'ק ואח"כ סיחורו, נחשב השטר כאילו הושלם בדיוק לפי הרשות, ואף דבקצוה"ח (סי' מח סק"ה) כתב דבהתחייבות חדשה לא מהני כיון דלא חשיב שטר, מ"מ העיקר כמש"כ, ואף להב"ח והט"ז דפסול משום שטר שיכול להזדייף, מ"מ כשמתמלא הסכום קודם שבא לבי"ד מהני אף להב"ח והט"ז, דשוב אינו יכול להזדייף, וכן כשמגבילו עד לסכום מסויים, כגון שמגבילו עד לערך של מאה דולר וכדו', באופן שזהו באמת סכום החיוב, וכ"מ מדברי הגרש"ז שיובאו להלן בסמוך דלא מהני כל זמן שהצ'ק לא נשלם, ומשמע דיכול למלאות הפרטים ואז ודאי חל החיוב, ובגו"ד עמש"כ בזה בסמוך].

105 כן נראה לכאור' דאף להסוברים שצריך להביאו לבי"ד כשכבר נתמלאו פרטי הצ'ק, מ"מ זה ודאי דבנתינת הצ'ק זכה המקבל בזכות למלאות

התחייבות בצ'ק שנמחל שעבודו

כט. צ'ק שנפרע ונמחל שעבודו¹⁰⁷ והלוה רוצה לחזור ולמוסרו למלוה כדי להתחייב בו חיוב חדש, אם נכתב למוכ"ז¹⁰⁸ חל החיוב¹⁰⁹, ואם נכתב לפקודת המלוה לרוב הפוסקים חל החיוב¹¹⁰, ואם מעביר קולמוס על הכתב יתכן דמהני לכו"ע¹¹¹.

המתחייב בצ'ק מוקדם, או כשנכתב בשינוי, בעפרון, חתום ע"י סימן

ף. המתחייב בצ'ק שזמנו מוקדם¹¹² או בצ'ק שנעשה בו שינוי¹¹³, וכן המתחייב בצ'ק שנכתב בעפרון¹¹⁴, או בצ'ק שנחתם ע"י סימן וכדו'¹¹⁵, יש להסתפק במוסר סוג צ'ק כזה כדי להתחייב בו אם חל החיוב¹¹⁶.

וכן בכל אופן שמוסר צ'ק שאין אפשרות לגבותו בבנק רק מהחותם עצמו יש להסתפק כנ"ל אם חל החיוב בזה¹¹⁷.

נתבאר בפרק יא ענף ג דאף דנשאר חייב על הסכום שלפני השינוי מ"מ י"ל דיכול לטעון ע"ז פרעתי.

114 יעויין להלן פרק יא שם, דגם בזה יתכן שיוכל לטעון בזה טענת פרעון כיון שיש בזה ריעותא שכתב בעפרון ניתן לשנותו.

115 דגם בזה נתבאר להלן פרק יא ענף ו דיתכן שיוכל לטעון טענת פרעון כיון שאין זה כצ'ק רגיל.

116 דלכאור' לענין התחייבות שפיר חשיב שטר חיוב, כמו בשאר כת"י דאף שיכול לומר פרעתי מ"מ חל חיוב בזה, אלא דכיון שבדינא דמלכותא הוי כצ'ק עם ריעותא, י"ל דכיון שמסר צ'ק כזה זהו הוכחה שלא גמר בדעתו להתחייב, וגם י"ל דלא חשיב סיטומתא ומנהג להתחייב בצ'ק כזה, אמנם להסוברים דהצ'ק חשיב כלשון חיוב, שפיר חל החיוב, אך עדיין יש להסתפק אם נחשב כהוכחה שלא גמר דעתו להתחייב, ויש לדון ולחלק גם בין האופנים דבכל שאר הצ'קים שהוזכרו בסעיף זה לא מהני לחיוב, משא"כ במקדם לא חשיב ריעותא כ"כ וחל החיוב וכ"ה מעשים בכל יום, ואף די"ל דפרעתי יוכל לטעון מ"מ נחשב לשטר חיוב, וצ"ע.

117 וכנ"ל דמחד י"ל דהוי כשטר חיוב ולשון חיוב, ומאידך יש כאן הוכחה שלא נתכוין לחיוב ממש מדנתן צ'ק באופן שאין אפשרות לגבותו בבנק, וצ"ע.

107 היינו כשלוח בצ'ק זה ופרעו בינו לבינו (שלא דרך הבנק), ועתה רוצה הלוה לחזור ולתיתו למלוה לשם התחייבות חדשה ללא תמורה.

108 היינו שנכתב לפקודת המוציא כתב זה או שלא נכתב שם המוטב דחשיב ג"כ כלמוכ"ז כדלהלן פרק ג ענף ב.

109 כמשנ"ת להלן פ"ב (סעיף מ) דבצ'ק כשהוא למוכ"ז מהני לחזור וללוות בו, וממילא דה"ה שיכול להתחייב בו חיוב חדש.

110 כמשנ"ת שם דכשאינו למוכ"ז לרוב פוסקים מהני, ולפי"ז יכול גם להתחייב בזה, ויש חולקין עי"ש.

111 כשמעביר עליו קולמוס נתבאר שם דלכאור' לכו"ע מהני, כיון דכתב ע"ג כתב באופן שכתב השני מועיל חשיב כתב, וכשמתחייב בצ'ק באופן זה ג"כ מהני מה"ט וגם איכא משום גמירות דעת להתחייב וכנ"ל (הע' 3-4).

112 היינו שזמנו של פרעון הצ'ק קודם לשעת מסירת הצ'ק וחלות ההתחייבות, [ויש בזה חשש ריעותא לבעלי חובות אחרים], ונתבאר בזה להלן פרק יב ענף א-ב די"א דחשיב שטר כשר דבכת"י ובצ'ק ליכא חשש במקדם, וי"א דכשר רק לטענת להד"מ ויכול לומר לו פרעתי, ויעו"ש בסעיף יג דגם בצ'ק כשידוע שהוא מוקדם גרע מצ'ק רגיל שאינו יכול לטעון נגדו פרעתי כמבואר בפרק ב.

113 היינו כגון שנרשם בו מאה וזי"ף בו ושינה הסכום ליותר ממאה, וניכר הזי"ף, ובכה"ג

ענף ה - מתחייבים והתחייבויות שונות

המתחייב לדבר שלא בא לעולם

א. המתחייב בצ'ק למי שעדיין לא נולד, לא חל חיובו, ולא מהני התחייבות לדבר שלא בא לעולם¹¹⁸, ו"מ כל זמן שלא חזר בו יכול לגבות הצ'ק¹¹⁹, [וכן כשהנולד הוא עני חל חיוב משום צדקה או ספק חיוב צדקה¹²⁰], אולם כשמתחייב בצ'ק למי שישנו בעולם, אף שאין לו עתה כלל כסף, חל החיוב, דהשעבוד חל אכתפיה דגברא¹²¹, לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹²².

תוקף התחייבות של קטן

ב. קטן שהוא פחות מבן שלש עשרה שנים שנתן צ'ק מתנה להתחייבות חיוב חדש¹²³,

כשהקנה לו בלשון מכר או בלשון מתנה וכו' אבל בלשון חיוב כגון שאמר הווי עלי עדים שאני מתחייב לפלוני בכך וכך חייב והוא שקנו מידו, ואף דשם בעינן קנו מידו היינו במתחייב בפיו, אבל כאן הצ'ק הוא שטר ההתחייבות וחל עליו החיוב וכמש"כ שם הקצוה"ח (סק"ז) דבכל חיוב לא חשיב דשלב"ל דחייבים אף יורשיו לקיים חיוביו, דבזה שאין לו עתה ממון לא חשיב כנתחייב בדבר שלא בא לעולם, דהוא עצמו נמצא בעולם והחיוב חל עליו, ובנתי"מ שם (סק"י) כתב דממון חשיב מצוי בשוק ולא איכפת לן שאינו בעולם ע"ש, וע"ע בנתי" (סא סק"ז) ובנתיב בינה (י' ס שם).

122 הגה להסוברים דהצ'ק מועיל משום הקנאת ממונו שבבנק כה"ג לכאור' לא חלה ההקנאה, דאף שהמעות שבבנק ס"ל דהוי כברשותו כנ"ל שם, מ"מ לדבר שלא בא לעולם לא חל קנין, וכמו"כ יש לדון א"נ דהצ'ק מחייב משום סיטומתא י"א דסיטומתא לא חל בדשלב"ל, אמנם נראה דהיינו דוקא בדבר מסויים שלא בא לעולם ולכן לא חל חיוב על הממון שבבנק משא"כ בחיוב הגוף של ממון בזה מהני לחול החיוב על גופו אף של חל קנין בהמעות שבבנק, [ועי' שו"ת חת"ס חו"מ סי' סו, משפט שלום סי' רא, קובץ תשובת ח"א סי' רט].

123 וכגון בקטן שאביו או אפוטרופוס שלו פתחו לו חשבון בבנק, או שירש מאביו את עזבונו שבבנק, ואף דלפי דר"מ והנהול הבנקאי אין מחייבין בחתימת הקטן, ומועיל רק שחותם אפוטרופוס שלו

118 כן כתב השו"ע בס"א (סעיף ד) לגבי שטר דלכל המוציא, ומקורו מתשו' הרשב"א (סי' תחקכ"א), וכ"כ שם בט"ז לענין המתחייב בממנו, והובא שם בבאר היטב (סק"ח), ועיין בהגהות והערות על הטור (סי' סא אות סח) שמביא פלוגתת קדמונים בזה, ע"ש מש"כ הסברות בזה.

ומלשון הט"ז משמע דאף לאחר שנולד לא חל החיוב, כיון דלא חל החיוב מעיקרא, ולפי"ז גם בצ'ק לא חל החיוב אף לאחר שנולד, אולם התומים (שם סק"א) כתב דלדעת הרא"ש חל החיוב כשנולד, וכתב עוד דיתכן דשעבוד מהני לכו"ע לדשלב"ל, [וע"ש שדן בדין שטר מאוחר אם נפסל משום שיועיל על הילוד שלא כדין], אולם בנתי"מ (שם סק"ז) ותפארת יעקב (סק"ג) ופ"ת (סקי"א) נקטו דלא כהתומים. וע"ע בזה להלן פ"ו הע' 61.

119 כן נראה פשוט דכל זמן שלא חזר בו הנותן, הרי כיון דהצ'ק יש בו גם משום הוראה, דהוא מורה לשלם כך וכך מחשבונו, א"כ ההוראה שייכת גם למי שלא נולד עדיין, ויכול הנולד לפעול לפי ההוראה ולזכות בממון, כל זמן שלא חזר בו הנותן. **120** כן שמעתי מהגרי"י פישר זצ"ל דכשהמקבל הוא עני, יש בו משום חיוב נדר [או ספק חיוב נדר כנ"ל סעיף כ] אף כשעדיין לא בא לעולם, שמתחייב עתה לכשיבא העני לעולם, אך יל"ע איך חל נדר כשאינו יודע למי נודר, ואולי נפק"מ במתחייב לעובר שעומד ליורד.

121 כן הוא בשו"ע (סי' ס סעיף ו): "המתחייב עצמו בדבר שלא בא לעולם או שאינו מצוי אצלו חייב אע"ג דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ה"מ

לא חל חיובו¹²⁴, לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹²⁵, ומי שהוא בן י"ג שנים ופחות מבן י"ח שמתחייב בצ'ק ראה בהערה¹²⁶.

אופן ההקנאה בהתחייבות לקטן

5. קטן אינו זוכה רק בדבר שמגיע לידו ממש ולכן כשמתחייבים חיוב ממוני לקטן בשטר או בקנין לא מהני רק כשזוכה לו ע"י אחר¹²⁷, [ובדעת הנתיחה"מ בזה ראה בהערה¹²⁸], ולכן המתחייב לקטן בצ'ק [בחייב חדרש] אין הקטן זוכה בהחייב על ידי מסירת הצ'ק,

פחות מבן י"ח שנים אינו יכול להתחייב בצ'ק, ולפי"ז יש לדון דתלוי בטעמים שנתבאר לעיל בהא דהצ'ק חשיב שטר חיוב, דלפמש"כ מטעם דינא דמלכותא א"כ בנידו"ד ליכא דד"מ לחייבו, וכן לפי הטעם דחל החיוב משום מנהג לכא' בכה"ג לא חשיב בכלל המנהג, ולמש"כ דהצ'ק חזר להיות כלשון חיוב גמור זה שייך גם בצ'ק של בן י"ג, וא"כ למעשה לא נוכל להוציא ממנו מספק אם נאמר דסברת הדברי חיים אינה לכו"ע, וצ"ע.

127 כ"ה בשו"ע (סי' רמג סעיף יט): "יש מי שאומר שמי שמתחייב לקטן בין בשטר בין בקנין, כיון שאין אותו דבר תחת ידו דהקטן אינו זוכה אלא אם כן זיכהו על ידי אחר", והטעם בזה כתב השו"ע דכיון שאין הדבר נכנס תחת יד הקטן אינו זוכה בו, וביאר הסמ"ע (סקל"ג) דהוא כעין המבואר בסימן רלה (סעיף ה') דמתקנת פעוטות בעינן שיגיע הדבר לידו במשיכה או בהגבהה ול"מ קנין סודר ואג"ק וכדו' עי"ש, וה"נ ל"מ מה שזוכה בהשטר חיוב, וכ"כ שם הקצוה"ח (סק"ט) והנתיחה"מ (סקי"א).

128 הנה בדעת הנתיחה"מ יל"ע דכאן נראה דפשוט ליה כסברת הסמ"ע דאין קטן זוכה בדבר שלא הגיע לידו, ולעיל בסי' רלה (סקי") העלה דיש אופנים דמהני קנין בקטן גם כשלא הגיע לידו כגון במעות (כגוונא דקני), או בחליפין שוה בשוה להסוברים (דלא בעי נעל), וא"כ מוכח דלא נקיט כהאי סברא, וראה באמרי בינה (קנינים סי' כד בד"ה ובמטלטלים) שהקשה ע"ד הנתיחה"מ (בסי' רלה) מדינא דהשו"ע הנ"ל בסי' רמג דל"מ התחייבות לקטן, ויותר הו"ל להקשות מדברי הנתיחה"מ גופיה שם בסקי"א שהעתיק סברת הסמ"ע כדבר פשוט, וצ"ע.

או אחד מהוריו, מ"מ היה מקום לומר דאף שלא נוכל לגבותו בבנק יתכן דחל חיוב על הקטן לשלם עכ"פ כשיגדיל.

124 כן נראה להוכיח ממש"כ השו"ע סי' רלה (סעיף טו) דנקטינן דחייב רק כשלוה לצורך מזונותיו [ואז משלם כשיגדיל], אבל כשלוה שלא לצורך מזונות פטור, א"כ כש"כ דאינו חייב בהתחייבות גרידא ללא תמורה, שו"ר כן להדיא בנתיחה"מ (שם סק"י בתו"ד): "משא"כ מקטן לגדול דחיוב לא מהני גביה שאין מוציאין מיד קטן כשנתחייב עצמו" ע"ש.

125 יש מקום לדון לפמש"כ להלן פרק ה (סעיף ו-ז) מדברי הפוסקים דקטן יכול לעשות שטר בכתב ידו, וא"כ כיון דבמקח וממכר לצרכו תיקנו לו כח לעשות שטר דמגיל הפעוטות מקחו מקח מדרבנן לטובת הקטן, וה"ה דמתנתו מתנה משום דאי לא דעבד ליה ניח נפשא לא היה נותן, ולפי"ז לכא' ה"ה כשמתחייב בחיוב חדש איכא האי תקנה ויכול לעשות שטר חיוב. [ונכע"ז כתב הנתיחה"מ (סי' צו סק"ו) דמש"כ המהרי"ק דלא מהני הודאת קטן, היינו כשזה לחובתו גרידא, משא"כ כשיש סברא דניח נפשא ע"ש].

אמנם מהשו"ע הנ"ל מוכח דל"מ, וכן נראה למש"כ להלן דל"מ התחייבות לקטן, א"כ כש"כ דל"מ התחייבות דקטן, וע"כ דיש לחלק דאף דמתנתו חל היינו בנותן מטלטלין ממש, אבל לא שייך שיחול עליו חיוב בשעבוד נכסים כשלוה וכש"כ בחיוב חדש.

126 הנה בכה"ג מדין תורה הוי כגדול לענין שיחול החיוב, [וראה בערוה"ש סי' רלה דבממונות אולינן בתר חזקה דרבא, ויל"ע היאך אכן מוציאין ממון בהאי חזקה], אך לפי הנוהל הבנקאי כל שהוא

אא"כ מזכה לו הצ'ק ע"י אחר¹²⁹, אמנם יש לצדד דהצ'ק עדיף בזה משטר חיוב כיון שיש לו שוויות עצמית, וגם דמהני ברינא דמלכותא כשמוסרו לקטן וראה בהערה¹³⁰, ואם נתן הצ'ק לקטן עצמו, והקטן מסר הצ'ק לאחר וקיבל תמורה נגד הצ'ק יש לצדד שהמקבל זכה בחיוב¹³¹, ובקטנה י"א דשייך להתחייב לה בשטר¹³².

עכו"ם שהתחייב בצ'ק

פד. עכו"ם שנתחייב בצ'ק חל חיובו ויכולים לגבותו ממנו, וראה בהערה¹³³.

ההתחייבות, זה אינו דלא שייך שיזכה השני כשהראשון לא זכה כלל, נבין אם נאמר דהמקבל הראשון זוכה לכולם, ובין אם נאמר דהחיוב חל בזה אחר זה, מ"מ הראשון הוא זה שזוכה בעיקר חלות החיוב], אמנם נראה דכיון שמכח תקנת השוק יכול השלישי לגבות מהחותם גם כשלא חל חיוב למוטב כדלהלן פרק ה א"כ בזה גובה עכ"פ מדין תקנת השוק.

132 כ"כ הקצוה"ח ונתייה"מ (הנ"ל בסי' רמג), דכיון שקטנה קונה בקנין סודר ה"ה דקונה בשטר ע"ש, אולם הש"ך (בסי' רלב סק"ג) נקיט דגם בקטנה לא מהני אא"כ בא לידה ע"ש.

133 לכאור' למש"כ האורים ונתייה"מ (חי' סי' ס סק"ב) דעכו"ם לאו בני שטרא נינהו א"כ לא

מהני ההתחייבות שלו כיון דלא חשיב שטר חיוב, אמנם למש"כ לעיל בסמוך ולעיל בהע' 20 דמכח סיטומתא והנוהל חל ההתחייבות כשהגיע ליד שלישי בתמורה, ה"נ בעכו"ם בכה"ג יש כאן זכות למוסרו לאדם בתמורה ולחייב את העכו"ם בכך, ועוד דכיון שלפי הנוהל הבנקאי גם בעכו"ם נוהג קניני צ'קים, א"כ דיינינן ליה כדיניהם ומחייבין אותו כמבואר בכמה דוכתי, [ולדעת הקצוה"ח סי' סה סק"א דמשמע דבני שטרא נינהו א"כ בלא"ה חל ההתחייבות].

129 דכיון שאין זה אלא כשטר חיוב, לא עדיף משאר שטר חיוב שנתבאר לעיל דבעינן לזכות לו ע"י אחר.

130 הנה לדעת הסוברים דהצ'ק חשיב דבר ערך בגין סחירותו, י"ל דמהני אף כשוזכה בזה הקטן עצמו, דחשיב כאילו הגיע לידו, וכן הוא גם לפי הנוהל הבנקאי דקטן יש לו זכיה בצ'ק, ואף יכול להעביר זכויותיו ע"י היסב [רק שאינו חייב באחריות ע"ז], וא"כ גם מדד"מ נמצא דחל החיוב בזכית הקטן, ונמצא דלמעשה הוי ספיקא דדינא רצ"ע.

אולם כשהתחייב לבן י"ג שנים שפיר חל חיובו כיון דבממונות אזלינן בתר חזקה דרבא וכנ"ל הע' 126.

131 נידון זה שייך לפעמים למעשה כגון כשנתן צ'ק לחתן בר מצוה שעדיין אינו בן י"ג נכפי שקורה לפעמים שעורכים המסיבה קודם יום הבר מצוה], ולמש"כ ד"א שלא חל החיוב בזכית הקטן א"כ אם יקנו בצ'ק זה לולב או אתרוג לא חשיב נתינת כסף, כיון דאי"ז רק הוראה בעלמא ועדיין יכול לחזור בו קודם שיגבה את הכסף בבנק, ואף דכל צ'ק הוי כהתחייבות לך ולכל המוציא כמבואר להלן פרק ג (ענף ב), א"כ יתכן דהמקבל הצ'ק מן הקטן זכה בגוף

נספח

בגדרי צ'קים בארה"ב

ראיתי לנכון להביא מש"כ הגאון מו"ה רבי חיים קאהן שליט"א (מח"ס הלכות משפט, ודומו"צ ורו"כ חור"מ בבית"ד גור פלעטבוש יצ"ו) שביאר הנוהל בדד"מ בארה"ב בגדר הצ'ק וכתב (בספרו בכת"י): "המושך אחראי כלפי מחזיק הצ'ק על הסכום הנקוב, אם הצד השלישי אליו מופנה הצ'ק לא יכבד את הוראת הנותן", ובהע' מציין למקור מספר החוקים של ארה"ב (u. c. c. 3-413.2) והוסיף דאמנם החוק קובע שהמושך אחראי כלפי מחזיק הצ'ק, אבל עדיין יש מקום להסתפק אם להחשיב משום זה את הצ'ק כשטר התחייבות שחייב עצמו באחריות הצ'ק, או שמא יש כאן חיוב רק מתקנת השוק ע"ש.

חיובי ערבות, שומרים, שנים שהתחייבו, זיכוי צ'ק בתיבת האל-תור

לד. דין התחייבות הערב בצ'ק יתבאר להלן פרק טו ענף ו-ח. שנים שנתחייבו בצ'ק אחד אם דינם כשנים שלוו ראה להלן פרק יא סעיפים מט-נא. צ'ק מתנה שהושלש באל-תור לזיכוי חשבונו של המקבל אם כבר זכה המקבל בקנין חצר או דהנותן יכול עדיין לחזור בו כל זמן שלא נרשם הזיכוי בבנק ראה להלן פרק טו סעיף כח ופרק יט סעיף יז.

זמן החיוב בצ'ק של התחייבות

לו. דין התאריך הנכתב בצ'קים של התחייבות אם הוא זמן פרעון או זמן חלות חיוב ראה בפרק יב סעיף טו ובפרק טו סעיף טו.

עוד כתב: "היה מחזיק הצ'ק מי שנכתב לפקודתו, אחראי המושך רק אם הצ'ק בא כתמורה", ובהע' מציין למקור (u. c. c. 3-408) ומוסיף דאחריות נידון כחלק של הסדרי מו"מ הנכללים בחוקי ה-u. c. c. כל עסק שאינו כולל תמורה אינו בכלל מו"מ, ולא יחולו עליו חוקי האחריות.

עוד כתב: "תמורה, היינו קבלת ערך כל שהוא תמורת הצ'ק, אין הבדל אם קבלת ערך זה קדם להנפקת הצ'ק או מאוחר לו", ובהע' מציין הגר"ח קאהן למה שמודגש בספר החוקים (u. c. c. 408-1) שיש להבדיל בין "תמורה" לבין "ערך", דהיינו שאין צורך בערך ממש כנגד שוויות הצ'ק, וגם כשקיבל רק תמורה כלשהי כנגדו הרי זה מחייבו, והוסיף הגר"ח קאהן שהגדרה זו מרחיבה את הנושאים הכלולים בחוק, כגון במי שהשתתף בשמחת נישואין ונתן צ'ק דורן דרשה לזוג, יש לצדד שזה נחשב כקבלת תמורה אף שאין זה בערך הצ'ק שנתן, וכן מי שמקבל כבוד עבור נתינת הצ'ק כגון שכובד בנישואין ככיבוד כל שהוא וכדו', או מי שנתן צ'ק למוסד ובכך רשאי לחשב זאת כפריעת המס, יתכן שזה נכלל כמקבל תמורה אף שאי"ז ערך ממש, ואם נאמר כן א"כ אף שלפי החוק אכן נחשב כתמורה עדיין יש לדון אם כן הוא גם בדיננו, די"ל שלמעשה אין מחייבין בדיננו רק כשיש תקנת השוק.

פרק ב

טענת פרעון נגד הצ'ק

הלואה הנעשית בשטר חוב, יש לה עדיפות בכמה דברים, א. שאין הלואה יכול לכפור ולומר להד"ם, ב. שאין הוא יכול אף לטעון שפרעו, משום דשטרך בידי מאי בעי, ג. שניתן לגבותה מנכסים משועבדים, אולם אין כל סוגי השטרות שוים בדינים אלו, על כן, ועל מעמדו של הצ'ק בזה, בפרק שלפנינו.

ענף א - תוקף שטרות שונים לטענת פרעון

הלואה ושעבודה

א. כל הלואה ממון גוררת בעקבותיה שעבוד נכסים, ומשעה שראובן הלואה לשמעון הרי גופו ונכסיו של שמעון משועבדים לתשלום החוב¹, בין כשנעשית ההלואה בשטר חוב שחתומים בו עדים, ובין כשנעשית ההלואה בעדים בעל פה, או שנעשית בשטר שבכתב ידו של הלואה, ואפילו במלוה על פה ללא עדים².

גביית חוב הנעשה בשטר לעומת חוב על פה

ב. כשההלואה נעשית בשטר חוב החתום בשני עדים, יכול המלוה לגבות חובו אף מנכסים שמכר הלואה לאחר ההלואה³, אבל כשההלואה נעשית בעדים בלבד, וכש"כ

לגבייה מלקוחות אבל מיניה יש שעבוד, נוראה מש"כ הגר"ח (פכ"ב ממכירה הי"ז) בדעת הר"מ דבעצם שייך זכייה בחוב גם במלוה על פה, אלא דבדליכא שטר אין במה לעשות הקנין, משא"כ במלוה בשטר שייך לעשות הקנין בגוף השטר ע"ש]. וכן בשטר כתב יד הרי נתבאר בסי' סו (סעיף ו) דשייך בו מכירת שטר, וע"כ דיש בזה אף שעבוד נכסים [דהא שעבוד הגוף אינו יכול למכור כמש"כ ר"ת, וראה בזה עוד להלן פרק ד' הע' 42], אלא דלכמה דינים תוקפו של מלוה בשטר אליהם משאר הלוואות וכדלהלן.

3 והוא הנקרא נכסים משועבדים, וכמבואר בשו"ע (סי' לט סעיף א, וסי' קיא סעיף א ובכל הסימן פרטי הדינים באורך).

ולסוברים שעבודא דאורייתא מדינא היה גובה גם במלוה ע"פ ממשעבדי, ורבנן תקנו דמלוה ע"פ

1 מקור הדין בבבא בתרא (קעה, ב) דפליגי שם אמוראי דלעולא ור' יוחנן ור"ל שעבודא דאורייתא, ולרבה ורב ושמואל שעבודא דרבנן, ובדעת רב פפא פליגי הראשונים אם סובר שעבודא דרבנן או דאורייתא, והאריך בזה הש"ך סי' לט (סק"ב) ובנו"כ שם, וכבר האריכו האחרונים בגדר השעבוד ד"א שהשעבוד נכסים מדין קנין דהוי כחצי קנין, וי"א שהוא מדין ערכות על שעבוד הגוף, וראה מה שנתבאר בבאר המשפט (בפתיחה לסימן לט).

2 זה פשוט דאף במלוה ע"פ יש שעבוד לגבות מיניה ידידה, [דהא תיקנו חכמים קנין מעמד שלשתן בחוב בעל פה וזוכה הקונה אף בשעבוד הגוף וכמש"כ תוס' גיטין יג, דלכן אינו יכול למחול ועוד דהא מלוה על פה גובה מיורשים וכן י"א דהוא אף קודם לבע"ח מאוחר], וכש"כ במלוה ע"פ בעדים, ואף דחז"ל ביטלו השעבוד היינו

כשנעשית בכת"י או בעל פה, אינו יכול לגבות רק מנכסים בני חורין שהם ברשות הלוח או מיורשיו.⁴

טענת פרעון בחוב הנעשה בשטר

ג. יתרון נוסף ישנו למלוה הנעשה בשטר שחתומים בו עדים⁵, שמשמש גם לראיה והוכחה לקיומו של החוב, הן לראיה על עצם החוב של יוכל לומר להד"ם, והן לראיה שלא פרעו שכל זמן שהשטר נמצא ביד המלוה, כיון שהמלוה אומר לו: "שטרך בידי מאי בעי"⁶, שאילו פרע החוב היה נוטל ממנו השטר, ומדלא חשש להשאיר את השטר ביד המלוה זהו הוכחה שלא פרעו ולכן אין הלוח נאמן לומר פרעתך⁷,

המתחייב [ומה"ט אין זה נחשב מפי כתבם], ודעת ר"ת והרא"ש דמועילה העדות משום שנעשה בטופס שטר, שכל עדות בשטר באופן שהשטר נעשה כדין, יש לה תוקף של הגדת עדות כבי"ד, ואכמ"ל בזה, ראה בכתובות (כ, א תוד"ה ורבי) ובשו"ע ונו"כ (סי' לט סעיף ד).

6 לשון זה איתא בגמ' בבא בתרא (ע, א) לגבי שטר פקדון, והנידון שם אם שייך טענה זו בשטר פקדון, ובגמ' ב"מ (קג, א) "אוזפיה מאה זוזי בשטרא, וא"ל פרעתך פלגא וכו', שטר לגוביינא קאי, אם איתא דפרעיה איבעי ליה למיכתב אנביה, א"נ מיכתב עליה תברא", וראה עוד בשבועות (מא, א) "אמר רב פפא האי מאן דאפיק שטרא על חבריה, ואמר ליה שטרא פרוע הוא, אמרינו ליה לאו כל כמינה, זיל שלים", ובתוס' כתובות (כא, א ד"ה הוציא בשם הר"ף): "ולא מצי א"ל שטרך בידי מאי בעי אלא בשטר שיש בו עדים" וכו', וכן הוא בשאר ראשונים (שם ובב"ב קעו, א) והובא להלכה בשו"ע (סי' פב סעיף ב) ועי' תוס' ב"ב (ה, ב ד"ה מי).

7 לפום ריהטא משמע בראשונים דטעם הדבר משום דשט"ח שיכול לגבות בו ממשועבדים, אין הלוח משאירו ביד המלוה לאחר הפרעון, שירא להפסיד הלקוחות שלא כדין, אולם לדינא הרי גם בשט"ח שהתנה שלא יגבה בו ממשועבדים אינו יכול לומר פרעתי, ועי' בש"ך (סי' סט סק"ד) שהעלה דעיקר הטעם משום דכל ששם שטר עליו אינו משאירו ביד המלוה, וע"ע במשכנות הרועים (כתובות שם אות תפא-תפו) שהאריך לבאר את כל השיטות בזה, ולסיכום יש ד' מהלכים, א. דאין משאיר שטר שיכול לגבות ממשועבדים. ב. דאין משאיר שטר משום שיוצא עליו קול שהוא בעל חוב וזילי נכסיה. ג.

לא גבי משום דאין קול על ההלואה, ומפסידין את הלקוחות, ולהסוברים שעבודא דרבנן מדינא גם מלוה בשטר לא גבי ממשעבדי, ורבנן תקנו שיגבה משום נעילת דלת, ורק במלוה בשטר תקנו דאיכא קלא.

וראה בקצוה"ח (סי' סו סק"כ) דלמ"ד שעבודא דאורייתא, גם מלוה בשטר אדאורייתא קאי והשעבוד חל ע"י ההלואה, אלא שהשטר מוסיף חיוב על חיוב ע"ש, ובנתיה"מ (שם סק"ג) חולק וס"ל דכיון דחז"ל תקנו לגבות רק במלוה בשטר הוי כמחל לו השעבוד, ונמצא שהשעבוד חל למעשה ע"י השטר, ואכמ"ל בזה, ועי' בבאר המשפט בפתיחה לסי' לט.

4 סי' לט (שם), וסי' סט (סעיף ב), והטעם כנ"ל בסמוך דכיון דליכא קלא חז"ל ביטלו השעבוד, [או דבלא שטר אין שעבוד כלל למ"ד שעלד"א].

ומיהו רק מלקוחות אינו גובה משום פסידא ידיהו כנ"ל, אבל מיורשים גובה גם במלוה ע"פ וכדפסק ר"פ (ב"ב קעו, א) ולהסוברים שעבודא דאורייתא הטעם משום דביורשים דליכא פסידא נשאר השעבוד, ולהסוברים שעבודא דרבנן הטעם משום דחז"ל תיקנו שיגבה מהיורשים משום נעילת דלת, ומיהו דוקא באופן שאין חשש שאביהם כבר פרע החוב, וכמבואר להלן פרק ט ענף ה-ו.

5 שטר שחתומים בו עדים נותן להלואה תוקף של מלוה בשטר, והיינו משום דהעדות שבשטר נחשבת כעדות גמורה על ההלואה, ואין הלוח יכול לכפור לא בטענת להד"מ ולא בטענת פרעון כדלהלן, ותוקפו של עדות בשטר האריכו בזה הראשונים בגדר תוקף השטר, ודעת הר"י דעדות שבשטר מועילה משום שהעדים מעידים על דעת

משא"כ במלוה על פה נאמן הלוה בטענת פרעתי⁸.

דיני טענת מזויף ושאר טענות פטור במלוה בשטר, וכן האופנים שניתן לחייב את המלוה שבועה שלא נפרע החוב יתבארו להלן פרק ט⁹.

שטר כתב ידו לטענת פרעון

ד. נתן הלוה למלוה שטר בכתב ידו¹⁰, אף שמועיל השטר לשמש כהוכחה על החוב שלא יוכל הלוה לומר להר"ם¹¹, מ"מ לענין טענת פרעון נחלקו הפוסקים, י"א דדינו

ותוקף שטר שבכתב ידו יש בזה אריכות בדברי הראשונים, דברש"י גיטין (פו, א) כתב דגלמד מדכתיב וכתב לה ספר כריתות, ומגיטין ילפינן לממונות שהוקשו אהדדי, נועי' תוס' גיטין ג, ב דאף לר"מ דבעי עידי חתימה מ"מ כת"י אין לך חתימה גדולה מזון, וכיכמות (ל, ב) כתב רש"י דהא דמועיל כתב יד בגט למדין מממונות דתנן (ב"ב קעה, א) הוציא עליו כתב ידו גובה מנכסים בני חורין, נומה שדימה רש"י גיטין לשטרות כבר עמדו בזה הראשונים וראה בגר"ח הנדפס אות קלז], ולכאור' לפי"ז בממונות ידעינן זאת מסברא.

והגר"ר פנחס רוזנבוים העירני דלכאור' נדו"ז תליא בהנ"ל הע' 5 בגדר תוקף שטר בעדים, דלהסוכרים שתוקפו משום שמעידים על "דעת המתחייב", א"כ שטר כתב יד ידעינן מסברא דמהני, דהרי לנו דעת המתחייב לפנינו, משא"כ להסוכרים דתוקף שטר בעדים משום "טופס השטר", בעינן למילף מקרא דאף שטר בכתב יד יש לו תוקף של שטר, ונמצא דלדיעה הראשונה תוקף שטר כת"י הוא משום הראיה שבו שיש בו דעת המתחייב, ולדיעה השניה תוקפו הוא מכח הילפותא שיש לו תורת שטר, ונפק"מ בזה לכמה דינים, כגון אם הכתב יד לא נכתב בנוסח של טופס שטר, וכן משנ"ת להלן פרק יא ענף א פלוג' האחרונים בדין שטר כת"י שיכול לזייף בו אם יש לו תוקף של שטר, או דפסלוהו כמו בשטר בעדים, ולכאור' זה תלוי בדין הנ"ל אם זהו רק מכח הראיה או מדין השטר שבו, וכן מה שדנו הראשונים אם גם בקידושין מהני שטר כתב יד או רק בגיטין, ראה ריטב"א יבמות (ל, ב ד"ה מתני' וכו') כיצד ספק גירושין וכו') ובהע' המגיה שם, וכן להלן שם (לא, ב בד"ה זהו דקדושין), וראה עוד להלן הע' 15 דלכאור' דין טענת פרעון בכת"י תליא ג"כ בהנ"ל, ואכמ"ל.

דכל שיש עליו שם שטר אין הדרך להשאירו ביד המלוה נועי' באורים (סי' סט סק"ז) דהיינו משום דכיון שרואה שהמלוה מקפיד מלהלוות בלא שטר ועדים גם הוא מקפיד שלא לפרעו בלא החזרת השטר, או משום דבשטר בעדים זוכר יותר שנתן לו שטר משא"כ בכת"י]. ד. דעת הרמב"ם דזהו דין בדיני שטר שנותן לו זכות למלוה שלא יוכל לומר ע"ז פרעתי, וראה בכתבי הגר"ח (אות קטו) שביאר כן גם בדעת העיטור, [דמה"ט ס"ל דאף שטר בעידי מסירה מועיל לטענת פרעתי].

והא דמהני להוציא ממון מכח החזקה דשטרך בידי מאי בעי ביארו האחרונים דזהו מכח החזקת חיוב עם החזקת שטר, או משום דהוי כמוסר לו נאמנות, ראה קובץ שיעורים (ב"ב אות לא), אור שמח (סוף הל' עדות), וע"ע במילואי חושן לקצוה"ח (סי' פז סק"ח).

וראה להלן (ענף ד-ה) בסוגי שטרות שונים שיכולים לטעון ע"ז טענת פרעון.

8 שו"ע סי' ע (סעיף א), וע"ש בסמ"ע (סק"ה) דהיינו דוקא לאחר זמן הפרעון, אבל תוך זמנו אינו נאמן, וראה שם עוד פרטי דינים בטוען שפרעו בפני עדים אם צריך לברר ואכמ"ל.

9 יעו"ש שיכול לטעון על השטר שמזוייף הוא להצריכו קיום, וכ"ז שלא נתקיים נאמן אף בשאר טענות [כגון פרע אמנה וכדו'] במיגו דמזוייף, ולאחר שמקימו דבטל המיגו שוב בטלי הני טענות, וכמו"כ יכול לחייבו שבועת אישתבע לי דלא פרעתיך, ויבואר שם דינים אלו כשתובעו בצ"ק בזמנינו.

10 היינו שלא ערכו ביניהם שטר בעדים אלא שהלוה כתב לו בכתב ידו שלוה ממנו סכום מעות.

11 (ב"ב קעה, א) הוציא עליו כתב ידו גובה מנכסים בני חורין.

כהלאה בעל פה, ויכול לומר פרעתי¹², וי"א דדינו כמלוה בשטר ואינו נאמן¹³, וכתב הרמ"א דהכל לפי ראות עיני הדיין¹⁴, לביאור נוסף בזה ראה בהערה¹⁵.

הלואה בנאמנות אין בה טענת פרעון

ה. ישנו אופן שאין אפשרות לטעון טענת פרעון אף במלוה על פה, והוא כשהתנה המלוה עם הלוח שיהא נאמן בכל עת שיאמר שלא פרעו¹⁶, שאז הריהו גובה חובו

פורע, הכל לפי ראות עיני הדיין, וכמש"כ הריב"ש והר"ב, עכ"ל, נויש להעיר דמפורש ברמ"א סי' קכו סעיף ג דנאמן בטענת פרעון בכת"י, וצ"ב מש"כ הסמ"ע דלרמ"א אינו נאמן וכן מש"כ הש"ך דמספק"ל.

15 הנה למשנ"ת לעיל הע' 7 דהטעם שאין נאמן בטענת פרעון בשטר הוא משום דאין משאיר השטר בידו [או משום גביית משועבדים או משום דלא זיילי נכסיה], א"ש דבשטר כתב יד אינו חושש להשאירו בידו לאחר הפרעון, [לדיעות הנ"ל, משא"כ הרמ"ה ס"ל דגם בזה אין הדרך להשאירו בידו], אולם למש"כ דטענת פרעון הטעם שאינו נאמן משום שכל שיש לזה תוקף שטר אינו משאירו בידו, וכש"כ לדעת הר"מ דזהו דין בדיני השטרות שאינו יכול לטעון נגדו פרעתי, א"כ לכאור' להסוברים דגם שטר כתב יד יש לו תוקף שטר כנ"ל הע' 11, צ"ב אמאי נאמן נגדו בטענת פרעון, וכבר נתקשה בזה הגר"ח בכתבי למס' כתובות (בנדפס אות קטו), וביאר דלענין זה סובר הר"מ דשטר כת"י אין לו זכותי שטר, ולכן אף דלענין קנינים יועיל אף שטר כת"י [וכמבואר בגר"ח גיטין בנדפס אות קמא דשטר כת"י עדיף בזה משטר בערכאות עי"ש], מ"מ לענין זכויות המלוה שלא יוכל לטעון פרעתי זה ליכא בשטר כת"י, ולכאור' זה א"ש אם נאמר בדעת הר"מ כדיעה הנ"ל בהע' 11 דתוקף שטר כת"י הוא משום הראיה על דעת המתחייב, ולכן אין לו בזה זכותי שאר מלוה בשטר, אבל להסוברים דשטר כת"י הוא מכח ילפותא שיש לזה דין שטר, הו"ל להועיל אף לטענת פרעון, ואולי זהו סברת הרמ"ה.

16 שו"ע סי' עא (סעיף א), ומקור הדין בגמ' שבועות (מב, א), וענין הנאמנות הוא, שהלוה מאמינו למלוה לכל מה שיאמר, ויש שני סוגי

12 שו"ע סי' סט (סעיף ב): "ואינו יכול לומר שטרך בידי מאי בעי, שאינו חושש להניחו בידו כיון שאינו שטר גמור", והוא כשיטת הרי"ף והרמב"ם ורמב"ן ועוד ראשונים, ובש"ך (סקי"ד) האריך להוכיח דכן הוא עיקר לדינא, דיכול לומר פרעתי, ואף כשתפס המלוה אינו יכול לומר קים לי כהסוברים דא"י לומר פרעתי, וסיים: "דכש"כ האידנא שנתפשט המנהג דדין דנאמן לומר פרעתי, אפילו תימא דמתחילה נהגו כך משום ספיקא דדינא, מ"מ פשיטא דיכול לטעון פרעתי, ומשום דלא תבע ממנו כתב ידו אין לחייבו, כיון שהמנהג שדין שנאמן לומר פרעתי א"כ סמך על הדין שנהגו", והביאו בנתיה"מ (חידושים סקי") להלכה, והוסיף דאף אינו יכול לומר קים לי ולא מהני תפיסה ע"ש, וראה בסמוך (הע' 14).

13 כן הוא דעת הרמ"ה והביאו הטור שם, וכ"כ הרב המגיד (פ"א ממלוה הל' ג) בשם הר"ז, וכ"כ הנ"י (פ"ד דב"ב), ומרדכי (כפ' גט פשוט), והביאם הרמ"א בשו"ע שם, וראה להלן (ענף ד-ה) בסוגי כת"י שלכו"ע נאמן בטענת פרעון.

14 בסמ"ע (סקי"ח) מבואר דנקיט דעת הרמ"א לדינא דאינו נאמן לומר פרעתי בשטר דכתב ידו, ומש"כ דהכל לפי ראות עיני הדיין, היינו דבנסיבות מיוחדות כשוראה הדיין שיש סיבה להשארת השטר, אז נאמן לומר פרעתי, אבל בסתם כת"י אינו נאמן, אולם בש"ך (סקי"ד) נקיט בדעת הרמ"א דהוי ספיקא דדינא אם נאמן לומר פרעתי, ולכן הביא הרמ"א דעת הי"א דאינו נאמן ולפי"ז תועיל תפיסה בזה, וע"ז כתב הש"ך מה שהבאנו לעיל (הע' 12), דאף אם נאמר דבתחילה נהגו כך משום ספיקא דדינא, מ"מ עתה שנתפשט המנהג, שוב נאמן לומר פרעתי מדין ודאי, אולם הש"ך מסיים ע"ז: "וכל זה בסתם, אבל כשהדיין רואה איזה אומדנא שלא היה מניח הכת"י בידו אם היה

בכל עת, ואין הלוה יכול למעון שפרעו ואפילו במלוה על פה¹⁷, וכן כשהתנה עמו אל תפרעני אלא בפני עדים¹⁸.

ענף ב - הדינים המיוחדים שנהגו בשטר הממרי

טענת פרעון בשטר הממרי, חילוף-כתב, ועקסיל, טראטע וכדו'

ו. מכל האמור לעיל אנו למדין, שמלוה שברצונו להבטיח עצמו נגד טענת פרעון של הלוה, יש לו שני דרכים שמועיל לכו"ע, א. עריכת שט"ח בעדים, ב. שיתנה תנאי שיהא לו נאמנות לומר שלא נפרע.

אולם בדברי הפוסקים מובא שהיה נהוג להשתמש בשטר ה"ממרי"¹⁹ שהוא שטר למוכ"ז²⁰, וכן מצאנו פרטי דינים שונים שהונהג לגבי שמורות מיוחדים שדימוהו לשטר

אגב, יש לציין ששורש המילה "ממרי" לא ידוע מקורה, ויש שייחסוה על שמו של מהר"ם שבתקופתו ועפ"י תקנותיו הוחל השימוש בשטר זה, ויש מתרגמים מילה זו כשם נרדף למילת חילוף, ונקרא כן ע"ש היותו שטר חילוף שנמסר מיד ליד, וראה בזה עוד בנספח לקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט מה שהביא בזה הג"ר יחיאל גולדהבר שליט"א ממקורות שונים ופנקסי הקהילות, וראה עוד בספר התקנות בישראל (להרב ישראל שציפנסקי, ירושלים תשס"ד) בעמ' תיט הע' 12 ובעמ' תקעד הע' 39, ופרטי דינים נוספים בזה ראה להלן בסמוך ובפרקים הבאים.

20 ראשון המדברים בזה הוא בעל הלבושים בעיר שושן (חור"מ סי' מח) "וממרי"א [ממרי], הואיל ולא דברו בה הראשונים מחמת שלא היו צריכין לו, שלא היו נוהגין בה, ואתא לידן, נימא בה מילתא ואת הנלע"ד אכתוב" וכו', ומתאר שם את צורת הממרי, ודן בכמה דינים שונים בזה, וכן הזכירוהו הסמ"ע והב"ח, הט"ז והש"ך, הקצוה"ח ונתיה"מ בסי' מח ובסי' סט, ועוד מקומות, ויעויין בנתיה"מ (סי' סט ביאורים סק"ד וחידושים סק"ו): "ובעקסילך הנהגים האידנא" וכו', ויצויין מה שמצאתי רבות בזה בספר עטרת צבי להגאון ר' צבי אבד"ק אליק [בעל בית לחם יהודה על יו"ד, נדפס בשנת תפ"ב, והובא רבות בפתחי תשובה ובספרי הפסק], אשר כמעט בכל גידון בשו"ע שיש לזה שייכות לממרי, דן ומכריע בזה לענין ממרי, וכמבואר בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט באורך.

נאמנות, א. נאמנות סתם שהאמינו לכל שיאמר כל זמן שלא באו עדים אחרת, ב. נאמנות כבי תרי שהאמינו אף במקום שעדים יכחישוהו.

17 ובגדר הנאמנות פליגי הפוסקים אם זהו מדין מחילה ונאמנות גרידא לכל מה שיאמר, או דזהו מדין התחייבות, ראה שם בש"ך (סק"ו) וקצוה"ח (סק"ב) ונתיה"מ (סק"ו וסק"ט), וע"ש עוד דדעת הש"ך ונתיה"מ דנאמנות סתם אף שלא בשעת הלוואה לא בעי קנין, והתומים (שם סק"ד) וקצוה"ח (סק"ב) נקטו דנאמנות סתם ג"כ צריך קנין, ורק בשעת הלוואה א"צ קנין.

18 שו"ע סי' ע (סעיף ג), דכיון שהתנה המלוה אל תפרעני אלא בפני עדים, הרי קיבל על עצמו שלא יהא נאמן לומר פרעתיך. ע"ש פרטי הדינים, ויסודם בגמ' שבועות (לח, א).

19 ה"ממרי" היה שטר למוכ"ז [ראה להלן פרק ג סעיף ה] וכך היה יכול לימסר מיד ליד בנקל, ונעשה כשטר שהוא סחיר מיד ליד, ובבואנו לדון בגדרי ודיני הצ'ק בומנינו עלינו להשוות למש"כ הפוסקים בגדרי ודיני הממרי ולדמות אליו את הצ'ק וכמש"כ במנחת יצחק (ח"ה סי' קיט): "ולעני"ד שאני נדון דידן דמיירי בטשעקע, דשייד להמבואר שם (בחור"מ סי' נ ס"א ברמ"א) שטר שכתוב בו פלוני חייב לפלוני או לכל מי שמוציאו חייב לשלם לכל מי שמוציאו וכו', ועל מה דאיתא ברמ"א ואם נכתב שובר וכו' כנ"ל, כתב שם בש"ך (סק"ו) וז"ל: ונראה לי דהא דמהני שובר וכו' וכן המנהג בזמנינו שקונין ממרי זה מזה" וכו', הרי דמדמה דין הצ'ק לממרי וכו"ה בהמשך התשו' שם ובכ"מ.

הממרני כגון שטר החילוף-כתב, ועקסיל, טראטע וכדו'²¹, שביסודם הם כשטורות רגילים בכתב ידו²², אלא שנתנו להם תוקף מיוחד לכמה דינים²³, ועיקר תוקפו הוא שאלמוהו להשוותו לשטר חוב בעדים, שאין אפשרות לטעון על זה טענת פרעון²⁴, ובביאור תוקפו נאמרו בזה ה' מהלכים.

תוקף הממרני לטענת פרעון משום מנהג

ז. יש שכתבו דתוקף הממרני שמועיל נגד טענת פרעון הוא משום שכך נהגו העולם במשא ומתן שנהגו להשתמש בשטר הממרני במקום שטר בעדים ונתנו לו תוקף כשטר בעדים שאין נאמן נגדו בטענת פרעון²⁵, ובכח המנהג לבטל הלכה²⁶.

24 כן הוא מפורש בכל הפוסקים, בלבוש (סי' מח), ובב"ח (שם ובסי' טט, ובתשו' סי' טו וסי' לב), בט"ז (סי' פד), בתומים (סי' סט סק"ה), בקצוה"ח (סי' מח סק"ח וסי' קח סק"ח), ובנתיב"מ (סי' סט סק"ד ובחידושים שם סק"ו), בעטרת צבי (סי' סט סוף סק"א וסי' קח סק"ט), ובשו"ת צמח צדק (סי' י וסי' טו), בשו"ת פנים מאירות (ח"ג סי' י), בשו"ת רבינו חיים כהן (סו"ס מט), ובשו"ת חכם צבי (סי' קמז-ח), וכן הוא בשו"ת דברי ריבות (סי' שסב) לגבי שטר קאמביו [ראה בזה בקונ' ה"ב שבסו"ס באר המשפט עמ' ד-ה].

וכן כתבו הפוסקים לגבי שטר החילוף-כתב שהונהג כהמשך לשטר הממרני, וכמבואר בנודע ביהודה (חור"מ ח"א סי' י וסי' יא), שו"ת בית שלמה (חור"מ סי' כג וסי' לט), ובשו"ת חתם סופר (חור"מ סי' נ וסי' נג), שו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' רט), ושו"ת חמדת משה (סי' קמז) ועוד, ובערך ש"י (חור"מ סי' סט ס"ב) כתב דה"ה בשטר "הטראטין" שהיה נהוג בגליציה בזמנו דא"נ לומר ע"ז פרעתי כמו בח"כ, ולהלן בסמוך יבואר נימוקיהם וסברתם של כל הני פוסקים.

25 כן כתב בעטרת צבי (סי' סט סוף סק"א): "כתבי חלופים דסוחרים שהדבר פשוט ביניהם שכל עוד שהכתב חלופי ביד הבע"ח אין נאמן לומר פרעתי, הולכין אחר המנהג זה, ואין נאמן לומר פרעתי", ע"כ, וכ"כ בשו"ת דברי ריבות (סי' שסב): "דכיון שכן נהגו הסוחרים מנהגם מבטל הלכה", והגרעק"א (בהגהותיו לשו"ע סי' סט סעיף ב) מציין לתשובה זו, וע"ע בדברי ריבות (סי' תד) דמנהג מהני אף כשלא התנו עליו בני העיר, ונמיהו משמע דרך בדבר שיש בו פלוגתא בפוסקים עיש"ה.

21 בספרות השו"ת מוזכרים שטרות שונים שענינם דומה לשטר הממרני, כגון שטר ה"חילוף-כתב" [ח"כ] שהוזכר בתומים [סט סק"ה] ובספרי שו"ת רבים, "ועקסיל" המוזכר בנתיב"מ ובי"ל ובספרי השו"ת, "טראטע" היה נהוג בגליציה ומוזכר בספרי המשיכים ממדינה זו, "קאמביו" מוזכר בשו"ת של רבני ארצות המזרח, וכע"ז רבות.

22 לצורך הענין כדי לחדד את השוני שבין שטר רגיל בכת"י לשטר הממרני, הונהג שינוי בצורת השטר, וקבעו לכתוב סכום ההלוואה וזמן הפרעון בצד אחד, והחתימה מעבר לדף כנגד הכתיבה, וולהלבוש הטעם שכתבוהו כן כדי שיהא לו תוקף של נאמנות כדלהלן (הע' 30), ודנו הפוסקים (בסי' מח) היכן לקבוע בדיוק את החתימה, שיהא באופן שלא יוכל לזייף, וראה בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט (עמ' י ועמ' לה) העתק נוסח שטר מממרני, וראה שם עוד באופן צורת שטר החילוף כתב ושאר סוגי השטרות הנ"ל.

23 בנוסף לזה שאין יכולים לטעון פרוע, יש בו עוד דינים מיוחדים, ונציין כמה מהבולטים שביניהם, א. תקנת השוק, כשמכר מממרני ונמצא פרוע, שמחייבים את החתום משום תקנת השוק, (ראה בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט הנ"ל עמ' ו ועמ' סד). ב. משא ומתן עם עכו"ם, (שם בעמ' ל). ג. מממרני ככסף לקנין, (שם בעמ' לו). ד. מממרני כגבוי לכמה דינים, (שם עמ' לח-מד). ה. דינים מיוחדים בקיום הממרני, (שם עמ' מח). ו. גביית שני חלקים מנכסי הלוה כשיש לו עליו שני שטרי מממרני, (שם עמ' סח). וע"ש בעמ' סה דיני מממרני שנאבד, ועוד פרטי דינים רבים ויובא להלן בפרקים הבאים.

תקנת המנהיגים לתוקף הממרני

ח. י"א דכח הממרני לטענת פרעון הוא "משום תקנת המנהיגים והארצות"²⁷, שיש בכח המנהיגים לתקן תקנות לטובת הציבור ולחייב את הציבור לנהוג על פי תקנותיהם²⁸.

הממרני כשטר בנאמנות, ואם מעכב שיכתוב בו הנאמנות

ט. דיעה נוספת מצינו בתוקף הממרני לטענת פרעון הוא "משום נאמנות"²⁹, דכיון שהניח מקום חלק להוסיף בו נאמנות הוי כנכתב בו נאמנות כיון שיכול לכתוב בו הנאמנות קודם שבא לבית דין³⁰, ויש שכתבו דמסירת שטר כזה הוי כאלו התנה המלוה עם הלוח שיהא לו נאמנות לתובעו בכל עת ולא יוכל לטעון שפרעו³¹, וראה בהערה

(ג) מש"כ בתוקף התקנות בזה, ועמש"כ בזה בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט (פ"ב אות ג).

29 יסוד דין נאמנות ראה לעיל סעיף ה והע' 16-17. 30 כן הוא דעת הלבוש (סי' מח) דלכן מניחין חלק בצד החתימה ולמעלה ממנו [ראה תצלום במבוא לספר], "כדי לתת רשות למלוה שיכתוב למעלה כל שופרי דשטרי, כגון נאמנות והמטבע ושאר ענינים, שהוא טובת המלוה וכו', ולכן פוסקין על הממרמ"א כל דין נאמנות ותוקף וחוזק כל השטרות", ועיי"ש דלא איכפת לן אף שהנאמנות נכתב בכח"י המלוה, דכיון שהאמינו הלוח לתת לו חתימת ידו על הנייר מסתמא בפניו ובידיעתו כתבו הנאמנות, וראה בשו"ת פנים מאירות (ח"ג סי' י) דמש"כ הלבוש שמילאהו בפניו ובידיעתו, כוונתו או בפניו או בידיעתו, ואין צריך שני הדברים, וכל שעדיין לא ראו בי"ד את השטר יכול המלוה להוסיף הכל, ובשו"ת חת"ס (חור"ם סי' נ, ג): "חילוף-כתב הנהוגים בזמנינו שכותב למעלה בתחילת הדף: חילוף-כתב מסך כך וכך, ואח"כ מניח חלק וחותם למטה" [ועשאוהו כן כדי שיוכל המלוה לאלם כחו בנאמנות כמש"כ החת"ס שם].

31 בט"ז סי' פד מבואר דתלוי לפי מנהג המקומות, דיש מקומות שנתנו תוקף לממרני כנאמנות מפורש, ויש מקומות שנהגו שאף שא"י לטעון פרעתי מ"מ אין זה כנאמנות מפורש, [עיי"ש דנפק"מ לענין שבועת פוגם שטרו ויבואר להלן סעיף לג-לד], ומשמע מהט"ז דאין זה משום שיכול לכתבו, אלא שמכח שנהגו כן הוי כהאמינו, [ובאמת דאף להב"ח הנ"ל (בהע' 27) הוי כשטר בנאמנות, אלא דלהב"ח

וכאמור לעיל הרי בכח"י יש פלוג' בפוסקים די"א דאינו נאמן, ואגב דבריו אלו תואמים עם מש"כ לעיל פרק א הע' 19 משו"ת מהרש"ם דבדבר שיש פלוג' בפוסקים מהני דינא דמלכותא להכריע לנהוג כריעה זו ע"ש], וכ"כ בשו"ת לחם רב (לבעל הלחם משנה סו"ס רל), דמקום שנהגו התגרים שאין לטעון פרעתי על כתב ידו, מנהגם מנהג.

26 לשון הדברי ריבנות הנ"ל, ויסוד כח המנהג בדיני ממונות מצינו בכ"מ בפוסקים, וראה בהג' רעק"א לחור"ם סי' ג דבמקום שנהגו לדון דיניהם אצל הסוחרים מהני מנהגם וא"י לכוף לדון בד"ת, וע"ע מש"כ לעיל פרק א הע' 23 שיש מנהגים שמועיל מכח דהוי כתנאי שבממון, וזה מהני אף כשלא הונהג עפ"י בי"ד, וה"נ בנידו"ד הוי כתנאי שלא יוכל לומר פרעתי, ונלפי"ז א"צ לדין דמנהג מבטל הלכה, ומ"מ העתקתי לשון זה כי כן הוא בשו"ת דברי ריבנות הנ"ל].

27 כ"כ הב"ח (סי' סט סעיף ט): "אבל אם עשו ז' טובי העיר תקנה שיהא לו דין כתב יד גמור בנאמנות ובכל יפויים בעולם גובין בו, וכך נהגו במדינות אלו על פי תקנת מנהיגי המדינות והארצות", ע"כ, וכ"ה בשו"ת הב"ח (סי' לב, לו, לה) ובעטרת צבי (סי' קח סק"ח), ובשו"ת צמח צדק (סי' י וסי' טו) כתב דיש לזה תוקף שטר ממנהג התגרים, "והסכימו לזה חכמי הארצות וגאוני עולם", [ומבואר דעכ"פ לאחר שהונהג ע"פ המדינות גם גדולי התורה הסכימו לזה, ומיהו להעטרת צבי מועיל גם משום מנהג לחוד וכנ"ל (בהע' 25), ותרחי איתנייהו ביה]. 28 בב"ח הנ"ל משמע דצריך תקנת זט"ה או המנהיגים, וראה בנחלת שבעה (סי' כז אות

מש"כ לבאר דהנפק"מ בזה כשבא לבית דין בלא כתיבת הנאמנות³².

תוקפו משום דינא דמלכותא

י. מהלך נוסף בתוקף הממרני משום "דינא דמלכותא דינא"³³, כיון שהשטר הונהג גם על ידי המלכות והשלטון נתן לו תוקף שיועיל נגד טענת פרעון, והונהג כן לטובת בני המדינה ובהסכמתם לכן אנו דנים על פיהם³⁴.

כהוכחה שלא פרעו כיון שהשטר בידו

יא. יש שכתבו דאותו הטעם שנאמר בשטר בעדים שמועיל לטענת פרעון משום שזוהו הוכחה שלא פרעו, דאל"כ "שטרו בידו מאי בעי"³⁵, טעם זה שייך גם בשטר הממרני [ודומיו כחילוף-כתב, ועקסיל, טראטע], דאנן סהדי שאינו משאיר שטר כזה בידו אחר הפרעון מכיון שעומד לימסר מיד ליד ועלול להגיע אף לידי עכו"ם וכדו' שיחייבנו לשלם ולא יאמינו שפרעו, ולכן שטר כזה אינו משאירו ביד המלוה לאחר הפרעון³⁶, לדיון בנימוקי החולקים על הסברות שהוזכרו בסעיפים הקודמים ראה בהערה³⁷.

בכת"י אין יכול לומר פרעתי, והוסיף: "כש"כ כל היכא דאיכא נאמנותא דמלכא דאינו יכול לטעון פרעתי דדינא דמלכותא דינא", ובשו"ת חתם סופר (חור"מ סי' קכח) מביא את דברי רשב"א האלו, וראה בהע' הבאה מש"כ עוד בזה.

ובהרבה אחרונים הובא שדנין בשטרות אלו עפ"י דינא דמלכותא, ראה נחלת שבעה (סוף סי' כז), עטרת צבי (סי' סח סק"י), חכם צבי (סי' קמז-ח), נודע ביהודה (חור"מ ח"א סי' י-א), וח"ב יו"ד (סי' קנד), שו"ת מהרי"י כהן (חור"מ סי' א), שו"ת אבני צדק (חור"מ סי' ט), חת"ס הנ"ל, וחמדת משה (סי' קמז), ובמהרש"ם (ח"ג סי' טט) וח"ה (סי' מה) וח"י (סי' קמב, וסי' קצו).

34 לכאורה הגדר בזה עפ"י ד הרמ"א (סי' שסט סעיף יא) בדבר שהוא לטובת המלך, או לתקנת בני המדינה, אמרין דינא דמלכותא דינא, אולם בכמה מהאחרונים הנ"ל מבואר דיש כאן עדיפות מדעלמא, דכיון שחותם ומוסר שטר כזה דעתו להתחייב עפ"י דיני המלך ובזה שייך יותר לומר דינא דמלכותא דינא, וראה עוד בזה לעיל פ"א (סעיף ז), ולהלן פ"ג (הע' 38), וראה בהע' 37 סברת החולקים דלא מהני דינא דמלכותא בזה.

35 כנ"ל הע' 6-7 ע"ש מקור הדין וטעמו.

36 כן הוא ברשב"א בתשו' הנ"ל (בהע' 33), והביאו בתומים (סי' טט סק"ה): "דכיון דאילו אפקיה

הוא מכח תקנה, ולהלכוש והט"ז הוא משום דעל דעת כן התחייב הלוה].

והאדר"ת בשו"ת מענה אליהו (סי' קטז) כתב דבועקסיל הוי כנתן לו נאמנות כיון שמדינא דמלכותא אין נאמנות לטעון פרעתי, א"כ כשיודע שיהגו עפ"י דד"מ הוי כמסירת נאמנות, וזה עפ"י דרכו של הט"ז אלא שלפי"ד זה נמשך מכיון שיש דד"מ שוב הוי כמסירת נאמנות ונלא משום שאנו דנים כפי דד"מ, אלא זה כמסירת נאמנות בעקבות הנהוג, ועי"ש עוד מש"כ לענין נאמנות לגבות מיתמי ויובא להלן פרק ט ענף ה-ו], וראה להלן (הע' 37) דעת השוללים מהלך זה של נאמנות.

32 לפי"ד הלבוש ופמ"א הנ"ל משמע דמעכב שיכתוב הנאמנות ובעינן שיכתבנו קודם שבא לבי"ד], אבל בט"ז משמע דהוי כנאמנות אף כשלא כתבוהו, כיון שרגילין לכתבו, וכן מבואר בשו"ת רבינו חיים כהן (סו"ס מט), ובנודע ביהודה (ח"א חור"מ סי' י-א), ובקצוה"ח (סי' מח סק"ח וסי' קח סק"ח), ובשו"ת חתם סופר (חור"מ סי' נ, וסי' נג), ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' רט), וכ"ה לפי"ד האדר"ת הנ"ל.

33 יסוד לזה כבר מצאנו בשו"ת הרשב"א (במיוחסות סי' כב) שדן בשטר כת"י שחתום בחותם המלך, והמלך צוה והנהיג במדינה שיהא חותמו כשטר בעדים ודעת הרשב"א דכלא"ה שטר

ענף ג - תוקף הצ'ק לטענת פרעון

הצ'ק כממרני לטענת פרעון

יב. לאור האמור כתבו פוסקי דורנו³⁸ דתוקף הצ'ק דומה לתוקפו של הממרני, ולכן המוציא צ'ק על חבירו, הרי זה כשטר ראיה ואין החותם יכול ליפטר בטענת פרעתי, דהרי שייך כאן הני טעמים שכתבו הפוסקים לגבי ממרני וכדלהלן.

"ונראה דבלא"ה לא אמרינן דהוי כאילו נכתב נאמנות, דהא בנאמנות בעינן קנין מפורש, וצריך לכתוב בנאמנות מפורש, ואם כן מהיכי תיתי נחזיק לכת"י לנאמנות, כיון שאין כתוב בו נאמנות כלל", ונבנתיה"מ שם כתב טעם אחר דלא מועיל משום נאמנות, דא"כ לא היה מועיל לגבות קודם הבע"ח המאוחר ע"ש].

ומיהו הפוסקים שסוברים הטעמים האחרים יכולים לסבור גם סברא זו, דיש כאן טענת שטרך בידי מאי בעי, וכדחזינן להנודע ביהודה שהביא שלשת הסברות, דינא דמלכותא, ונאמנות, ושטרך בידי מאי בעי.

ונראה דלשלשת המהלכים הראשונים שהבאנו לעיל (בהע' 7) דסברת שטרך בידי מאי בעי יסודה מדין הוכחה, א"כ שייך לומר דגם בשטרות אלו איכא האי הוכחה דלא משאירו בידו, אבל להרמב"ם דזהו דין מדיני שטר שא"י לומר עליו פרעתי, א"כ תלוי אם שטר כת"י יש לו תורת שטר, ראה באמרי בינה (הלואה סי' כו ד"ה ולפי"ז) שכתב דמהני חתימה חלקה בשטר דכת"י, משום דאין צריך בזה דיני שטר, אולם בקצוה"ח (ריש סי' מה) מבואר דצריך בזה דיני שטר, ועיין בזה בבאר המשפט (סי' מב אות ג, וסי' מד אות ט, וסי' מה אות ג, וסי' מח אות י ואות יח) ולעיל הע' 11 ולהלן (פרק יא ענף א).

38 המנח"י והגר"י אהרנברג בדבר יהושע, הגר"ש אלישיב שליט"א, וכ"ה בפתחי חושן ובשו"ת קנין תורה ויובאו דבריהם להלן, וכ"מ מדברי הגר"מ פיינשטיין ושאר הפוסקים שהבאנו לעיל פרק א ענף ב וכן להלן פרק יד ענף ג הבאנו מש"כ הפוסקים דהצ'ק נחשב כגבוי לענין שמיטה וכדו', וע"כ דא"נ בזה בטענת פרעון, דאל"כ לא שייך למחשביה כגבוי, וראה עוד בסמוך.

בערכאותיהן גבי ביה ולא מצי למימר ליה פרעתי, אף הוא אי פרע לא הוי שביק השטר בידיה, דאולי ימכרנו, ומה לו ליכנס בדינא ודיינא, ובתומים מוסיף ע"ז: "וכל שכן בחילוף-כתב דדרכו למסרו מזה לזה אפילו ליד גוי ואפילו למדינות רחוקות וא"כ ודאי מקפיד עליו" וכו', וולהלן הע' 49 הבאנו לשון התומים במלואו, והיינו דכתוצאה מהדינא דמלכותא שאינו יכול לומר פרעתי, שוב גם בדין תורה יש כאן טענת שטרך בידי מאי בעי, ויעויין בחת"ס הנ"ל (סי' קכח) שכתב דהרשב"א ארכביה אתרי רכשי, הן משום דינא דמלכותא כנ"ל, והן משום סברא זו דכאן איכא טענת שטרך בידי מאי בעי, וודלא כדמשמע בתומים שהוציא מהרשב"א רק הסברא השניה], וכ"ה בשו"ת חמדת משה (סי' קמז), וסברא זו הובאה גם בנתיה"מ (סי' סט סק"ד וחיידושים סק"ד), ובשו"ת נודע ביהודה (ח"א חו"מ סי' י"א), ובשו"ת בית שלמה (חו"מ סי' כב, כג, לט), וכ"כ בערך ש"י (סי' סט ס"ב) דסברא זו שייכת גם "בשטר הטראטין" ע"ש.

37 יעו"ש בתומים ששולל המהלכים האחרים דלא שייך כאן דינא דמלכותא דינא, דס"ל דכלפי זה לא אמרינן דינא דמ"ד וז"ל: "והנה בח"כ הנוהגים בזמנינו נהגו כל בתי דינים בישראל לפסוק שאין נאמן לומר פרעתי, ורוב לומדים נתנו טעם משום דינא דמלכותא דינא, ובאמת אין זה טעם כי דינא דמלכותא אינו לבד על חילוף-כתב, רק כל נימוסם הוא אפילו על כת"י בעלמא וחשובון בפנקס וכו', וא"כ אם באים אנו לדון כפי נימוס המלכות בטלו כל דיני תורה", ונראה עוד בזה בפנים מאירות (ח"ב סי' כב) ובערך ש"י חו"מ סי' יד סעיף א, וסי' סט סעיף ב], וגם לא הוי כנאמנות משום דס"ל דנאמנות בעי קנין וכנ"ל (בהע' 17) וז"ל:

תוקף הצ'ק מכח המנהג ודינא דמלכותא

יג. יש שכתבו דתוקף הצ'ק למענת פרעון הוא מכח המנהג³⁹, כיון שנהגו לאלם כוחו של התובע בצ'ק שיכול להציג הצ'ק לגבייה בבנק והונהג לתת לו תוקף שלא יטען נגדו פרוע⁴⁰, וכן יש לחייבו משום דינא דמלכותא דינא⁴¹, כיון שעל פי דינא דמלכותא אינו יכול לפטר נגד הצ'ק בשום טענת פטור⁴².

כל הסכום הנכתב בתוכו, ואינו מועיל שום טענה שיש לו מי שנתן לו הממרי, ובדברי מרן הדברי חיים מוכח להדיא דאם היה חייב מדינא דמלכותא היה פוסק בזה דינא דמלכותא דינא, [ופשוט דאף דדבריו אמורים שם לגבי טענת אמנה, מ"מ ה"ה לענין טענת פרעתין, ואף דבמנח"י מיירי שם כשכבר נמסר לאחר דאז גם לפי החוק זכותו אלים מהמוטב וכדלהלן (פרק ה ענף ב). מ"מ פשוט דמדינא דמלכותא גם לגבי המוטב עצמו אינו נאמן לטעון שפרעו וכדבסמך, וראה עוד במנחת יצחק (ח"ה סי' עו בד"ה אלא) שכתב: "אמנם אם היה הנידון באומר פרעתי, אז אף אם יהיה דינו כמו שטר מקויים" וכו', הרי דהוא מתייחס להצ'ק כאל שטר מקויים, [ועי"ש מש"כ בנידון].

וכ"כ בשו"ת דבר יהושע (ח"ג חו"מ סי' ז): "זה"נ צ'קים שעוברים לסוחרים מיד ליד חשוב כמו וועקסיל", ועוד שם בסו"ד: "אבל נראה פשוט דאינו נאמן ע"ז דמאחר שנתקיים שטרו אינו יכול לטעון שטר אמנה הוא", ופשוט דכש"כ שאינו נאמן בטענת פרעתי כיון דלדבריו כשהצ'ק מקויים חשיב כשטר גמור, וכן מבואר להדיא בדבר יהושע (שם סי' טז אות ב בד"ה וע"ד): "אבל באמת אין בנ"ד מינו, דהא בצ'ק שנגבה מהבנק לא שייך לטעון פרעתי, וגם טענת מזוייף לא מצי לטעון שהרי אפשר לקיים חתימתו עפ"י עדים או עפ"י חתימות אחרים שלו", וכן מבואר בדברי הגר"ש אלישיב שליט"א (בקובץ תשרי ח"א סי' ר) דאם הצ'ק הוא ראייה על חיוב, [וכדנקיט לדינא בזמנינו ע"ש בהג"ן], אין נאמן בטענת פרעון נגדו, והנה בדבריהם לא נתבאר אם תוקפו מכח המנהג או מדינא דמלכותא, ולכאור' יש בזה מכח שני הסברות.

ויש להוסיף דתוקף הצ'ק לטענת פרעתי לא נקבע בדינא דמלכותא עפ"י שיקול דעת של שופט פרטי, אלא זהו מיסוד גרדי חוקי השטרות שנתקנו

39 בפתחי חושן (הלואה פ"י הע' כא בד"ה ומכל מקום): "ומכל מקום יש למצוא צדדי זכות וקנין שיש למקבל הצ'ק מצד מנהג המדינה, וכמש"כ לעיל בדין שטרות, שעל פי מנהג המדינה המחזיק בצ'ק דינו כמחזיק בשטר חוב, ועל כל פנים הוי כהוכחת חוב ולמעשה אפשר לגבות בו", וכ"ה בפתחי חושן שטרות (פ"ט סוף הע' כט): "דעת הפוסקים שאינו נאמן לומר פרעתי נגד הצ'ק", וכן הוא בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' קכ) ע"ש שהאריך לצטט מדברי הצמח צדק והאחרונים דממרי מהני לטענת פרעון משום שכן נהגו, ועי"ז כתב (בד"ה והנה): "והנה כיון דאתאן להכי, י"ל דמטעם מנהג התגרים צריכים לשלם להמוציא השטר כל הסכום של השטר, ולא רק להחזיר לו מה שנתן", [ואף שדבריו אמורים באופן שהמוציא הוא אחד שכבר קנה הצ'ק מהמוטב והנידון לענין טענת אמנה שהחותם טוען שנתנו למוטב הראשון באמנה על סחורה ועדיין לא קיבל ממנו תמורה ומחייבו המנח"י מדין תקנת השוק וראה בזה להלן פרק ה, מ"מ פשוט דיסודו של החיוב הוא לגבי המוטב בעצמו, אלא שהמנח"י מחדש דה"ה מי שקונה הצ'ק יש לו זכות זו וכשם שאינו יכול לטעון אמנה נגד המוטב הראשון ה"ה דאינו יכול לטעון כן נגד הבא מכוחו, ופשוט דה"ה לענין טענת פרעון, דאם נאמר דבטענת פרעון נאמן הרי יש לו מינו לטענת אמנה, ודו"ק].

40 והיינו משום שאין נהוג לפרוע רק דרך הבנק, וכשפורע בינו לבינו נוטל ממנו מיד את הצ'ק וקורעו, וכ"ז שהצ'ק לא נפרע יכול להציגו לגבייה בבנק, ונהוג שאינו יכול לטעון לו פרעתי והרי המוטב מציג הצ'ק לגבייה אף שלא מדעתו.

41 בשו"ת מנחת יצחק (שם סי' קכ): "וכ"ז אף דלא מטעם דינא דמלכותא, אמנם כהיום הזה כיון דפסקינו בזה דינא דמלכותא דינא, הרי נודע כעת הדינא דמלכותא דמחוייב הלואה לשלם לכל המוציא

משום תקנה ונאמנות

יד. כמו כן נראה דלהסוברים דתוקף הממרני הוא משום תקנת המנהיגים⁴³, יש לומר כן גם בתוקף הצ'קים בזמנינו⁴⁴, כיון דהצ'ק דינו כממרני⁴⁵, וכן להסוברים דממרני חשיב כנאמנות כיון שמסר לו שטר כזה⁴⁶, ה"ה כשמוסר

וכ"ה בפתחי חשן (הנ"ל): "ואע"פ שעדיין יכול לבטל את הצ'ק, אין זה אלא בינו לבין הבנק, אבל אין זה גורע מן ההתחייבות שכלפי מקבל הצ'ק".

ויש להוסיף דכיון שהצ'ק עשוי לימסר מיד ליד ויכול להגיע אף ליד אדם שיתבענו עפ"י דיניהם, א"כ הרי החותם הכניס עצמו לדון בזה כפי דיניהם בתוקף הצ'ק, וכע"ז מציינו בנתיב"מ (סי' קי סק"א) שביאר מדוע גובה גוי שטר שיש בו רבית מיתמי אף שגוי חשוד הוא ואין חשוד גובה מיתמי, דכיון שמסר שטר לגוי הכניס עצמו לדון כפי דיניהם דאין משביעין שבועת אישתבע לי דלא פרעתיך וכן גובין מיתמי ע"ש, וע"ע בזה לעיל פרק א הע' 18.

43 ראה לעיל (בהע' 27) דהב"ח מצייין גבי ממרני תקנת מנהיגי הארצות וזט"ה, ובשו"ת צמח צדק מבואר דזהו מנהג התגרים שהסכימו להם חכמי הארצות וגאוני עולם.

44 לפי הב"ח יש כאן עכ"פ תקנת המנהיגים שהם הממונים על עניני הבנקים, שהנהיגו כן לגבי צ'קים, ואף להצמח צדק דמשמע דבעינן לזה הסכמת גדולי הדור, י"ל דהרי הסכימו לזה גדולי הדור כנ"ל (בהע' 41-39) בשם המנחת יצחק, ודבר יהושע, והגרי"ש אלישיב שליט"א.

45 דזה מוכח בדברי התשו' במנח"י דפשוט לו שהצ'ק דומה בתכונתו לשטר הממרני, וכ"ה

בדבר יהושע הנ"ל, ואף דאינהו לא נחתי לדון בתוקפו משום הני סברות, מ"מ פשוט דכיון דלגבי ממרני יש הסוברים כן, שייכא סברות אלו גם בצ'ק.

46 היינו למש"כ לעיל (הע' 31) מדברי האדר"ת דכל שמדד"מ אין נאמן בטענת פרעון, הוי

כמסירת נאמנות, א"כ ה"נ בצ'ק הוי כנאמנות, ויש להוסיף עוד דכיון שבנתינת צ'ק הוי כקביעות דרך פרעון ע"י הבנק, י"ל דהוי כאומר לו שלא יהא נאמן בטענת פרעון רק בעדים דאז לא מהני טענת פרעון ללא עדים כנ"ל הע' 18, וה"נ הוי כאומר לו אל תפרעני רק דרך חשבון הבנק והיינו שלא

והונהגו בא"י עוד בימי השלטון המנדטורי, ובזה לכו"ע אמרינן דינא דמלכותא דינא. ובפס"ד מרבני אנגליה [הנ"ל בפרק א הע' 14] לאחר שכתבו דצ'ק כשט"ח: "וכן מצד דינא דמלכותא קיבלנו חו"ד משני עו"ד האומרים שמדינא דמלכותא בעל הטשעק חייב, כמו"כ אם הטשעק נידון כשט"ח אין שייך לטעון שמא לא היתה כאן הלוואה דהא שט"ח בידו".

42 והיינו דמכיון שהצ'ק עשוי לפרעו דרך הבנק, א"כ כל זמן שלא נפרע מהבנק אין יכול לומר שפרעו בינו לבנינו, ואף כשכבר הציג את הצ'ק לפרעון בבנק והחזירוהו שאז בא לתבוע מהחתום, ג"כ אינו יכול לומר שפרעו, כיון שלפי הנוהל הבנקאי ודד"מ: "כשראונו מוציא צ'ק על שמעון בחתימתו, חייב לשלם לו גם כשביד שמעון קבלה חתומה ע"י ראובן שפרע לו את הצ'ק, אם ראובן טוען שהחתימה על הקבלה מזוייפת, שהוכחת נכונות החתימה מוטלת על שמעון כי המתנגד בטענת פרעתי נגד צ'ק הוא בבחינת המוציא מחבירו, ונטל השכנוע להוכיח הפרעון מוטלת עליו, וכשם שעליו להוכיח טענת הפרעון עליו להוכיח גם את נכונות חתימת ראובן על הקבלה, ואין בשובר שבידי שמעון כדי להעביר את נטל ההוכחה על ראובן" [ואף שבאופן זה כשיש לו שובר לא נחייבנו בד"ת כיון שיש לו שובר חתום, אבל בעלמא בלא שובר ודאי דאזלינן בתר דינא דמלכותא בזה וכנ"ל].

ואף שיש אפשרות לתת הוראת ביטול לבנק, ואז הבנק אינו מכבד את הצ'ק, אין זה אלא שיכול לעכב את הפרעון דרך הבנק כתוצאה מההסכם שיש לו עם הבנק, אבל לגופו של דבר הצ'ק נשאר כשטר חוב כלפי המוטב, ויש אפשרות לממש גבייתו, באמצעות לשכת ההוצאה לפועל, כאילו היה זה פסק דין של בימ"ש, ונמצא שבכל אופן מדינא דמלכותא הצ'ק חשיב כשטר חוב גמור לטענת פרעון, וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' קלא): "ואף אם הבנק כבר לא יתן תמורתו כיון שכבר אין התחייבות הבנק, אבל הוא לא נפטר מחובו ע"י זה",

לו צ'ק הוי כמסירת נאמנות⁴⁷, ולהסוברים דהוי ככתב לו נאמנות ראה בהערה⁴⁸.

תוקפו מכח ההוכחה שהשאירו בידו

טז. לדעת הסוברים דכל שטר שיש לו תוקף ונמסר מיד ליד יש בזה טענת שטרך בידי מאי בעי, דאנן סהדי שאינו משאירו בידו⁴⁹, ה"נ בצ'ק אמרינן דאילו כבר פרעו לא היה משאירו בידו שכן יש לו לחשוש שהמלוה ישכח מהפרעון ויציג הצ'ק לגבייה בבנק או שהצ'ק יימסר מיד ליד ויגיע גם לידי אינשי דלא מעלי שיתבעוהו ויחייבוהו⁵⁰, לדיון נוסף בזה ראה בהערה⁵¹.

וכך נימוסו, וא"כ על כת"י כזה ודאי מקפיד מבלי להניחו ביד המלוה אם פרעו, דאולי ימכרו ומה לו לדינא ודיינא, וכן מצאתי בתשובות [המיוחסות] להרמב"ן (סי' כב), שכתב להדיא 'היכא דאיכא דינא דמלכותא דאינו יכול לטעון פרעתי פשיטא דמצי אמר ליה שטרך בידי מאי בעי, דאנן סהדי דכיון דאיכא הימנותא דמלכא, ואילו אפקיה בערכאותיהן גבי ביה ולא מצי למימר ליה פרעתי, אף הוא אי פרע לא הוה שביק שטר בידיה' ע"ש, ומכש"כ בח"כ דדרכו למסרו מזה לזה אפילו ליד גוי ואפילו למדינות רחוקות, וא"כ ודאי מקפיד עליו ויפה הורו בתי דינים בישראל, ואלקים נצב בעדת קל", עכ"ל התומים, והיינו דס"ל דשטרך בידי מאי בעי אינו דין דוקא בשטר בעדים, אלא בכל שטר שברור לנו שלא היה משאירו בידו לאחר הפרעון, וכל זה שייך גם בצ'קים וכדלהלן.

50 כן נראה פשוט כנ"ל דסברא זו שייכת גם בצ'קים, שכן הסחירות בצ'קים נפוצה הרבה יותר מהסחירות שהיה נהוג בשטר החילוף-כתב המוזכר בתומים, וכן ראיתי בשו"ת קנין תורה (ח"ו סי' קל) שהביא דברי התומים הנ"ל וכתב ע"ז: "אשר לכאן הרי בצ'ק הנהוג כעת שייך ג"כ כל הנ"ל שנמכר ונמסר מזה לזה, ומי שקיבל הצ'ק יתכן שהולך ומוסרו להבנק לגוביינא, ובאם פרע קפיד עליו שלא להניחו ביד המלוה, וממילא דאינו נאמן לומר פרעתי דאומר לו א"כ שטרך בידי מאי בעי", וכ"כ הג"ר אהרן שטיינברג שליט"א בעיונים במשפט (ח"א סי' ו) עפ"ד התומים הנ"ל: "דחוקה הוא דאין הלזה מניח הצ'ק ביד המלוה אחר הפרעון מחשש שמא יבוא ליד אחר מחמת שכחה והאחר ימשוך הכסף מהבנק" וכו'.

יהא נאמן על הפרעון רק דרך הבנק, וכשטוען שפרעו בינו לבינו עליו להוכיח טענתו.

47 פשוט דלסברת האדר"ת כיון שכן הוא הנהוג והמנהג שאינו יכול ליפטר נגד הצ'ק בשום טענה, א"כ ודאי דמסירת הצ'ק נחשבת כמסירת נאמנות שלא יוכל לטעון וליפטר בטענת פרעון.

48 הנה למש"כ לעיל (בהע' 32) דלהלבוש ופנים מאירות מעכב שיכתבו הנאמנות בגוף הממרי, א"כ בצ'ק הרי לא כתבינן ולא שייך ליחשב כנאמנות ובעינן לשאר הטעמים הנ"ל, ומ"מ י"ל דדוקא כשנהוג לכתוב מהני הכתיבה, אבל כשנהוג ליתן כח למלוה גם בלא כתיבה מהני בכל גווני, ולדעת הט"ז שהבאנו שם דאין מעכב הכתיבה, יש לדון אם עכ"פ בעינן שיהא דוקא מנהג לכתוב, ואז מהני אף כשלא כתבין דמ"מ הוי כהתנו, וא"כ בצ'ק לא שייך זאת כיון שאין נהוג לכתוב נאמנות, או י"ל דבעינן רק שיהא נהוג לאלם כחו כנאמנות, וכשנהוגין לכתוב מהני משום שנהגו לאלם כחו, וא"כ גם בצ'ק נהגו לאלם כחו כנ"ל.

49 כמש"כ התומים (סי' סט סק"ה) דכל שטר שעשוי למסרו מיד ליד, אינו משאירו בידו לאחר הפרעון, דמה לו ליכנס בדינא ודיינא עם אנשים אחרים, ולפעמים מוסרו לעכו"ם שיתבענו בדיניהם, וז"ל: "ולכן נראה הטעם הנכון, דכל עצמותו של הטעם דנאמן לומר פרעתי [בשטר דכת"י] משום דאין משגיחין ומדקדק ב"כ להניח הכת"י ביד המלוה הואיל ואינו גובה ממשעבדי, [משא"כ] בח"כ דטיבו לתיתו לאחרים, ונגד אחרים קשה לטעון, דיאמר לאו בעל דברים ידידי את, תבע למלוה שמכרו לי ולי אתה פורע, וכך טיבו של חילוף-כתב דאפילו יש לו שובר מהמלוה צריך לפרוע ללוקח הח"כ שבידו הח"כ

תוקף הצ'ק לטענת פרעון להסוברים דהוי כהוראה

מז. אף להסוברים דהצ'ק חשיב כהוראה בעלמא לבנק⁵², מכל מקום כשניתן עבור חוב או מקח, ודאי דחשיב כהוכחה לחוב⁵³, ונמצא דלגבי טענת פרעון לא יוכל לטעון שפרעו, דיש כאן עכ"פ משום מנהג וכן משום תקנה או נאמנות⁵⁴, ויש בזה גם טענת שטרך בידי מאי בעי דודאי חושש להניחו בידו לאחר הפרעון⁵⁵.

דריהטא דמילתא דגם להש"ך בצ'קים א"י למחול משום דד"מ ומנהג, א"כ שוב א"נ לטעון טענת פרעון, ונממילא לפי"ז אף א"י לטעון אישתבע לי דלא פרעתיך כיון שכן הוא בדד"מ, אולם י"ח בזה דלגבי שבועת אישתבע לי דלא פרעתיך לא אזלינן בתר דד"מ ויבואר עוד בזה להלן פרק ט ענף ג וע"ש מש"כ בדיני טענת מזוייף ושבועת אישתבע לי ובענף ה-ו בדין שבועת יתומים ושאר טענות].
52 היינו לדעת הגר"ש והגר"נ קרליץ ודעימייהו כמשנ"ל פ"א סעיף ה.

53 והיינו דמ"מ יש כאן הוכחה שהיה ביניהם העברת מעות, דהרי לרוב אין אדם נותן צ'ק לחבירו בתורת מתנה, וכמש"כ בשו"ת עטרת שלמה (ח"מ סי' סה) לאחר שהעלה דהצ'ק נחשב כהוראה בעלמא ולכן כשנתנו במתנה אינו מתחייב "ורק אם ניתן בתור פרעון חוב אז נשאר על בעל הצ'ק החוב שהוא חייב למקבל", וכ"כ הגרא"י כלאב בקובץ התורני "שורת הדין" (עמ' פח-ט) דאף א"נ דלא חשיב כשטר להתחייב בו מ"מ הוי כהוכחה על חוב ע"ש.

54 דפשוט שהמנהג הוא לפרעו רק בבנק, ונהוג שלא יוכל לטעון פרעתי כל זמן שלא נגבה בבנק, וכמו"כ הרי יש כאן תקנת הבנקים שהונהג בינינו, וכן שייך לומר דהמוסר צ'ק נחשב כמוסר נאמנות למלוה שלא יוכל לטעון פרעתי וכמשנ"ת כל זה לעיל.

55 וכנ"ל (סעיף טו), וכ"כ בשו"ת קנין תורה דאף דנקיט שהצ'ק הוי כהוראה כמשנ"ת לעיל פרק א הע' 10 בשמו, מ"מ לגבי טענת פרעון נגד הצ'ק נקיט דאינו נאמן כמש"כ בחלק ו (סי' קל) והו"ד לעיל הע' 50.

וטעמא דדינא דמלכותא דינא לא שייך לדיעה זו כיון דלהסוברים דהצ'ק הוא כהוראה גרידא ע"כ דלא ס"ל דחשיב כשטר בדינא דמלכותא וכמשנ"ת

ויש להוסיף דלפי המבואר להלן פרק ה אם המלוה מסרו לאחר שנטלו בתום לב ולא ידע שהוא פרוע יש לחייב באופן זה את החותם מדין תקנת השוק, וא"כ בודאי יש לו לחשוש מלהניח את הצ'ק ביד המלוה, ועוד דהרי עיקר טענת פרעון בשטרות משום דלפעמים משייר ביד המלוה את הנייר של השטר אפשיטי דספרי כשהמלוה שילם דמי הנייר והסופר, ובצ'ק לא שייך זאת דהרי נייר הצ'ק זהו רכושו של הלוה, ונראה בחת"ס חו"מ סי' קכו בתר"ד: "ובלאה"נ לא שייך כולי האי בזמנינו אפשיטי דספרי זייר ומצי למימר שטרך בידי מאי בעי".

ואף שיכול לבטלו בהוראה לבנק, מ"מ חושש שהמקבל ינקוט נגדו בהליכים פליליים, ואם יקבלו עכ"ר או אחד שאינו נוהג עפ"י דין תורה, יפנה מיד להוצאה לפועל ועורכי דינים, ולכן ודאי חוששים שלא להניח צ'ק פרוע אצל המלוה. וכן אמר לי גאב"ד אנטווערפן הגר"ח קרייסוירטה (שליט"א) זצ"ל שפסק עפ"י התומים האלה לגבי שטרי כתי' הנהוגים במסחרי הבורסה, שתוקפם בערכאות נגד טענת פרעון, ולכן אינו משאירו בידו, וכ"כ בנצ"י (סי' מד).

51 פשוט דאף להסוברים דהצ'ק חשיב כחפץ הנמכר בגין סחירותו, או כהקנאת ממונו שבבנק כדלעיל (פ"א סעיף י"א), מ"מ הרי ברור שעיקר מטרתו של הצ'ק הוא לגבות תמורתו במזומנים, ולכן שייך כל הנידון הנ"ל, ואין יכול לטעון פרעתיך אף לשיטות אלו, דכש"כ דאינו משאירו בידו לאחר הפרעון מפאת חשיבותו.

והנה היה מקום לדון דכיון שהצ'ק דינו כשטר לך ולכל המוציאו כדלהלן (פ"ג סעיף יג), וא"כ לשיטת הש"ך והתומים דיכול למחול החוב בכה"ג (ראה להלן פ"ד הע' 60) א"כ יכול לטעון פרעתי במיגו דמחילה, וא"כ גם כשכבר נמסר הצ'ק לאחר יוכל לטעון כן, אמנם למש"כ להלן (פ"ד הע' 156)

צ'ק מאוחר, או שעבר זמנו, שהוחזר מהבנק, למוטב בלבד, או מוגבל

יז. האמור לעיל שהצ'ק מועיל נגד טענת פרעון, הוא הן בצ'ק שזמנו היום וכש"כ בצ'ק שזמנו מאוחר דהוי כתוך זמנו⁵⁶, וכן אף כשכבר הגיע זמנו ליפרע מ"מ כל שעדיין לא נגבה מהבנק הרי הוא בתוקפו⁵⁷, אולם אם כבר עברו ששה חודשים מהזמן הכתוב בצ'ק, וכן אם הצ'ק כבר הוצג לגבייה בבנק והוחזר מאיזה סיבה⁵⁸, ורוצה לתבוע עם הצ'ק מהחותם עצמו, מדינא דמלכותא עדיין הצ'ק בתוקפו ואינו נאמן נגדו בטענת פרעון⁵⁹, ולשאר הטעמים הנ"ל נראה ג"כ ריש שהצ'ק נשאר בתוקפו⁶⁰, [פרטי דינים נוספים בצ'ק

לעיל פרק א הע' 13, מיהו כל זה לענין טענת פרעון, אבל כשטוען שנתן צ'ק עבור מקח ונמצא פגום וכדו', בזה ליכא הני סברות הנ"ל, דמה שמסרו הרי היה בתמורת דבר, ואח"כ מצא שהוא פגום, ויעדיין בזה להלן (סעיף כה).

56 כ"כ בפתחי חשן שטרות (פ"ט סוף הע' כט): **"נראה שבצ'ק דחוי קודם שהגיע הזמן הכתוב בצ'ק אפשר דהוי כתוף זמנו"**, וזה פשוט וידוע דבתוך זמנו אף במלוה על פה אינו נאמן לטעון פרעו כמבואר בס' עת, שכן הזמן שבצ'ק הוא זמן פרעון, דהיינו שלפני הזמן אינו יכול להציג הצ'ק לגבייה וכדלהלן פרק יב.

57 כמשנ"ת לעיל הסברות בזה מכח מנהג, דינא דמלכותא, תקנה ונאמנות, וכן מכח טענת שטרך בידי מאי בעי, דכיון שעדיין לא נגבה בבנק הריהו בתוקפו.

58 דכשעבר ששה חודשים מהתאריך הנקוב בו הנוהל הבנקאי הוא שבאופן זה שוב אינו יכול לגבותו בבנק, או מסיבה אחרת כגון שינוי שנעשה בצ'ק ללא אישורו של החותם וכדו', או בגלל הוראת ביטול שניתנה ע"י החותם בהצ'ק.

59 שכן כל צ'ק אף שכבר עברו ששה חודשים מהזמן הכתוב בו, וכן בצ'ק שחזר מהבנק אף כשהסיבה היא משום שניתנה הוראת ביטול, מ"מ עדיין נשאר בתוקפו נגד החותם עצמו, [ובאופן שהוחזר מחוסר כיסוי אף יכול להציגו שנית לגבייה באותו חשבון שהוצג קודם בעת שיהא כיסוי, וכן כשהוחזר משום שינוי שנעשה על הצ'ק מ"מ החותם נשאר חייב על הסכום שהיה כתוב בו קודם וכדלהלן פרק יא סעיף כב], דכאמור לעיל פרק א הע' 9 הצ'ק הינו כשטר חוב רגיל בדד"מ, אלא שאמור ליפרע ע"י הבנקאי, ולכן אף כשניתנה

הוראת ביטול, מ"מ זהו רק לגבי הבנק שהוא מנוע מלכבד את הצ'ק, אבל לגבי החותם עצמו עדיין הצ'ק בתוקפו מדד"מ וכמשנ"ת לעיל פרק א הע' 42.

60 הנה לפי הטעם דתוקף הצ'ק משום מנהג לכאור' יש לצדד דגם בצ'ק שעבר ששה חודשים מהתאריך או שהוחזר שייך מנהג שהרי למעשה נהוג לאלם כחו של הצ'ק, וכן לפי הטעם דתוקפו משום תקנה או נאמנות, י"ל כנ"ל דשייך גם בצ'ק שעבר ששה חודשים מהתאריך או שהוחזר דהרי יש בזה תקנת הבנקים ודד"מ, וגם תוקף הנאמנות שקיבל בשעת מסירת הצ'ק לכאור' לא פג בזה דלגבי גבייה מיניה נשאר בתוקפו, אמנם לפי הטעם שיש בזה טענת שטרך בידי מאי בעי כי אין משאירו בידו לאחר פרעון, א"כ בצ'ק שעבר ששה חודשים מהתאריך או שהוחזר וטוען החותם שכבר פרעו בינו לבינו לאחר שהוחזר והשאיר הצ'ק בידו לאחר הפרעון, יש לצדד שמועיל טענתו, כי בצ'ק כזה חושש פחות מלהשאירו בידו כיון שכבר לא יוכל למסרו לאחרים, שכן צ'ק שעבר ששה חודשים מהתאריך או שהוחזר אינו סחיר בשוק כל שיש עליו חותמת מהבנק שהוחזר, וכ"כ בפתחי חשן שטרות (פ"ט סוף הע' כט): **"ולענ"ד נראה שאם פג תוקפו של הצ'ק כגון לאחר ו' חודשים אפשר שנאמן, משום שלא חשש להשאירו בידו כיון שבלא"ה אינו יכול לגבותו בבנק"**.

אולם נראה דמאידך יש לומר דעדיין הוא חושש מלהשאירו בידו, כיון שיכול למסרו לעו"ד או להוצאה לפועל שיגבו ממנו דמי הצ'ק ויחייבוהו גם בהוצאות נוספות ואף דלעיל הע' 49 הבאנו מש"כ התומים דחושש שיגיע ליד גוי, וכאן לא

שעבר זמן רב מתאריך גבייתו ראה בהערה⁶¹, ודין צ'ק שהוא למוטב בלבד או שהחשבונו הוגבל בבנק, ראה בהערה⁶²].

חיובו של המיסב כשהצ'ק הוחזר

יח. באופן הנ"ל שהצ'ק הוחזר ניתן לגבות גם מהמיסב החתום מעל גבי הצ'ק על ידי הצגת הצ'ק עם החותמת שהוחזר מהבנק⁶³, כי החתימה כמיסב הינה כהודאה על קבלת תמורה בעבור הצ'ק⁶⁴, ודרך העולם כיום שאם הצ'ק חוזר מהבנק פונים מיד למיסב בדרישה לתשלום הסכום, והמיסב חוזר על החותם בצ'ק לגבותו ממנו⁶⁵.

מיסב שטוען טענת פרעתי או כשטוען שמא פרעו החותם בהצ'ק

יז. ולכן כשראובן קיבל צ'ק משמעון בתמורה, והסיבו ומסרו ללוי בתמורה וחזר הצ'ק, ולוי תובע מראובן המיסב בצ'ק, אם ראובן טוען שכבר פרעו בינו לבינו, לפי הטעם דתוקף הצ'ק הוא מדינא דמלכותא נחשב הצ'ק כשטר חוב גם נגד ראובן, ואינו יכול

בהע' 31 דהנאמנות היא מכח הדד"מ], ורק לפי הטעם דתוקפו מדין שטרך בידי מאי בעי דאין משאיר צ'ק בידו לאחר פרעון, יש לצדד כנ"ל דכשהוא למוטב בלבד או מוגבל הרי אין הצ'ק סחיר, ואינו חושש להשאירו בידו, או י"ל דמ"מ חושש הוא שימסרנו לעו"ד או הוצל"פ וכנ"ל וצ"ע, נוראה בפתחי חשן שטרות פ"ט הע' כט דצ'ק למוטב בלבד אין לו תוקף כיון שאי"ז סחיר, אולם נראה דמ"מ י"ל דחושש הוא להשאירו בידו וכנ"ל בסמוך דיש לחשוש שהתובע עצמו ימסרהו לעו"ד או להוצל"פ.

63 והיינו דבכה"ג האוחז בצ'ק רצה מזה גובה רצה מזה גובה, דכידו לתבוע או להחותם בצ'ק או להמיסב.

64 וכגון כשהצ'ק חתום על ידי שמעון לפקודת ראובן הרי זה שט"ח של ראובן, וכשמוסרו ללוי הרי הוא כמכירת שטרות, וההסבה של ראובן הינה כהודאה על קבלת התמורה מלוי, וכן היא כקבלת אחריות שבאם לא יוכל לגבותו משמעון יפרענו ראובן, וכדיבואר באורך להלן פרק ג בנספח ובפרק ד.

65 כי עפ"י רוב לוי אין לו שייכות עם שמעון חותם הצ'ק שהרי לא קיבל הצ'ק ממנו, וכל שהוחזר מהבנק הריהו פונה אל ראובן שנתן לו את הצ'ק, שזה נכלל באחריותו של המיסב שבאופן שהצ'ק יחזור מחוסר כיסוי, יכולים לגבותו ממנו.

יוכל למסרו לגוי שלא יטלו ממנו צ'ק כזה, אך יש לחשוש שמא התובע בעצמו ימסרנו לעורך דין תמורת אחוזים או להוצאה לפועל, כי ישכח מהפרעון ויחשוב שהלוה רוצה ליפטר ממנו וצ"ע, ועכ"פ כיון שלפי כל שאר הטעמים י"ל דנשאר בתוקפו וגם לטעם זה י"ל כן ולפי הנוהל בדד"מ ודאי שנשאר בתוקפו א"כ לכאור' יש לחייבו, אולם באופן שהצ'ק לא הוצג כלל לגבייה בבנק בתוך ה' חדשים על הדיין מוטל לחקור בסיבת האיחור של הגבייה וכדבסמוך.

61 יעויין בפרק יב סעיפים ל-לב משנ"ת דבאופן שהציג את הצ'ק לגבייה בבנק והוחזר נראה דעד ג' שנים עדיין נשאר בתוקפו לגבי גבייה מהחותם עצמו די"ל שדחהו בלך ושוב, ולאחר ג' שנים על הדיין לחקור בסיבת האיחור, ולאחר ז' שנים כיון שלפי הנוהל יש בזה חוק התיישנות והחוב בטל לגמרי יש להסתפק אם נוהג כן גם בדינו בזה די"ל דהוי כמחילה, ובאופן שלא הציג כלל הצ'ק לגבייה בבנק יש לדיין לחקור בסיבת האיחור אף כשעדיין לא עברו ג' שנים וכשנתן המלוה טעם לאיחור הגבייה הצ'ק נשאר בתוקפו ע"ש.

62 גם בצ'קים אלו נראה דלכל שאר הטעמים מועיל נגד טענת פרעון, שכן יש בזה דינא דמלכותא ומנהג, וכן תקנה ונאמנות [לשיטת האדר"ת הנ"ל

ליפטר במענת פרעון⁶⁶, ולשאר הטעמים לתוקף הצ'ק ראה בהערה⁶⁷, ואף כשראונו המיסב טוען שעל לוי מוטל להוכיח שהצ'ק לא נפרע ע"י שמעון החתום בצ'ק⁶⁸ אינו נאמן ליפטר בזה וראה בהערה⁶⁹.

צ'ק במטבע חוץ לטענת פרעון

ב. צ'ק במטבע חוץ⁷⁰, אם הוא משוך על בנק בארץ ישראל יש לו תוקף כצ'ק שקלי, כיון שנהוגים בו עפ"י הנהל בארץ, ושייך בזה כל הני סברות משום מנהג, דינא

נראה דהצ'ק נשאר בתוקפו, וע"ע בזה להלן פרק ד סעיף ל. [ודיני טענות פטור נוספות נגד המיסב, ראה להלן פרק ט ענף ז].

68 דהרי יתכן שהמוציאו פנה מקודם לחותם, [וכמש"כ לעיל הע' 63 דהאוחז יכול לגבות ממי שירצה], והלה שילם לו כל הסכום, ושכח ליטול ממנו הצ'ק.

69 הנה לכאור' העובדה שהצ'ק תחת ידו הינה הוכחה ששמעון עדיין לא פרעו, שאילו פרעו היה נוטל ממנו את הצ'ק, הן משום שחושש שיתבענו שנית, והן משום שחושש שיתבע להמיסב שלא כדין, וכן הוא בדד"מ, ולכאור' גם המנהג הוא כן, אמנם להטעם דחשיב כנאמנות י"ל דכולי האי לא האמינו שלא יצטרך להוכיח שחותם הצ'ק לא פרעו, וכאמור לעיל גם להטעם דאין משאיר הצ'ק תח"י, כ"כ להסתפק אם גם בצ'ק שהוחזר ישנו טעם זה, ואף דלגבי הטענה שהוא פרעו העלינו דלכאור' נשאר בתוקפו, אבל לגבי הטענה שמה פרעו החותם י"ל דיכול לטעון כן וצ"ע, אולם נראה דגם לגבי זה אמרינן שאילו פרעו החותם לא היה משאיר הצ'ק תחת ידו, שהרי יודע הוא שהצ'ק הועבר לאנשים נוספים שחתמו בהסבה ואם משאיר הצ'ק אצלו יוכל לתובעם והמיסבים לא ידעו שהוא פרע הצ'ק ולכן ודאי אינו משאיר הצ'ק ביד המלוה, וראה בזה עוד להלן פרק ד הע' 163 ופרק ט סעיף מ-מא.

והג"ר שלמה זלמן מרק העירני דלכאור' לא גרע משאר ערב דג"כ אינו יכול ליפטר בטענה שמה פרעו הלוה כשיש למלוה שטר בידו, וראה בקצוה"ח (לט סק"ה) ובבתי (שם סק"י) דכל שחייב הלוה על פי דין חייב גם הערב, וה"נ לגבי המיסב. 70 כבר נתבאר לעיל פרק א הע' 88 שיש שני סוגי צ'קים במט"ח, ישנו צ'ק שמשוך על בנק באר"י,

66 שכן הצ'ק נחשב כשטר גמור גם נגד המיסב, וגם כלפי המיסב יש הוכחה בהחזקת הצ'ק שעדיין לא נפרע, ובפרט כשהבנק החזירו בציון שאין כיסוי וזה מוטבע על גבי הצ'ק, ולכן דינו שזה לחותם הצ'ק, ויכולים לגבות ממנו, ולכן ראובן המיסב חייב לפרעו וזהו בכלל האחריות, ואין ראובן יכול לדחותו אצל שמעון, שכיון שכבר הציגו לפרעון בבנק והחזירוהו, חייב ראובן באחריות, וכן הוא לפי הנהל בדד"מ שכל שחזר הצ'ק מחמת חוסר כיסוי, מתחייב המיסב בתשלומו, והוא מנוע מלכפור בפני האוחז על אמיתות החוב, ואין צורך בהעדה [היינו להוכיח בעדים על קיומו של החוב] או משלוח הודעת חילול.

67 הנה לפי הטעם דתוקף הצ'ק הוא משום מנהג לכאור' טעם זה שייך גם לגבי המיסב, כיון שזה שכוח, וכן להטעם דתוקפו משום תקנה שייך גם במיסב, דהרי יש בזה תקנה הבנקים, וכן להטעם דחשיב כנאמנות שקיבל בשעת מסירת הצ'ק, י"ל דגם כשחותם כמיסב ומוסר לו הצ'ק נחשב כמסירת נאמנות, כיון שכן הוא בדד"מ וכן"ל הע' 31 מדברי האדר"ת, אמנם לפי הטעם שיש בזה טענת שטרך בידי מאי בעי כי אין משאירו בידו לאחר פרעון, א"כ כיון שהצ'ק הוחזר מהבנק, הדבר תלוי במש"כ לעיל הע' 60 בצ'ק שהוחזר וטוען החותם שכבר פרעו כינו לבינו לאחר שהוחזר והשאיר הצ'ק בידו לאחר הפרעון, דיש לצדד שמועיל טענתו, כי בצ'ק כזה חושש פחות מלהשאירו בידו כיון שכבר לא יוכל למסרו לאחרים, שכן צ'ק שהוחזר אינו סחיר בשוק כל שיש עליו חותמת מהבנק שהוחזר, ומאידך יש לומר דעדיין חושש מלהשאירו בידו, כיון שיכול למסרו לעו"ד או להוצאה לפועל שיגביו ממנו דמי הצ'ק ויחייבוהו גם בהוצאות נוספות, וה"נ לגבי גביה מהמיסב יש בזה הני צדדים וכאמור לעיל

דמלכותא, תקנה ונאמנות, והוכחת החזקת השטר⁷¹, ואם הצ'ק משוך על בנק בחו"ל באותם המדינות שאין להצ'ק תוקף חזק מדינא דמלכותא מ"מ יש שכתבו דכיון דכדינא דמלכותא יש איסור לבטל צ'ק אינו נאמן ליפטר בטענת פרעון נגד הצ'ק וראה בהערה⁷².

איסור ביטול צ'ק שניתן עבור חוב

כא. מי שקיבל הלואה או מקח תמורת צ'ק שלו, אסור לבטל את הצ'ק, אף כשבדעתו לשלם לו אח"כ במזומנים⁷³, כי יש בזה חשש איסור גזל, שכן המלוה או המוכר שמכו דוקא על הצ'ק, ואילו היו יודעים מתחילה שאח"כ יבטל את הצ'ק לא היו נותנים בו אימון⁷⁴, ואם בשעת ההלואה או המקח כבר היה בדעתו לבטל את הצ'ק, יש בזה גם איסור גניבת דעת הבריות⁷⁵.

בידו לאחר הפרעון, ונמצא שאף אין בזה טענת שטרך בידי מאי בעי, מ"מ צ"ל דס"ל דאף צ'ק בחו"ל מועיל לטענת פרעתי, כיון דבמציאות לרוב הצ'ק נגבה דרך הבנק, וכל שלא נפרע בבנק הוי הוכחה שלא פרעו עדיין, וגם י"ל דמ"מ חושש להשאירו בידו שמא ימסרנו לאדם קשה שיפנה לבית המשפט ויתבענו עפ"י הצ'ק, ועדיין צ"ע בזה לדינא.

73 דלא מבעיא כשמבטל הצ'ק ע"ד שלא לשלם דהריהו גולן ממש, אלא אף באופן שבדעתו לשלם לאחר זמן במזומן, אם מבטל את הצ'ק שלא בהסכמת המלוה או המוכר יש בזה איסור כדלהלן.

74 והיינו משום דעפ"י רוב מי שנוטל צ'ק מהלוה או הלוקח זהו משום שאינו מעוניין לרדוף אחר הכסף ורצונו לגבות כספו באופן מסודר דרך הבנק, וגם יש לו אפשרות להעביר את הצ'ק לאחרים ככסף גמור, ולכן כשמבטל הצ'ק שלא בידיעתו נמצא שזהו שינוי בתנאי תשלום המקח וההלואה, ויתכן שהחפץ הקנוי או דמי ההלואה הוו כגזל בידו למפרע, דבתנאים אלו לא היה מסכים למכור לו או להלוותו.

75 וזה נכלל באיסור דאל תנונו איש את עמיתו, וראה מש"כ לעיל פרק א הע' 66 וע"ש בהע' 65 מש"כ בהאיסור לדבר אחד בפה ואחד בלב, ובנידוד גרע יותר כיון שהלה הוציא על פיו במרמה, וכן אלו שרוצים להרויח הלואה לכמה ימים ופורטים צ'ק אצל סוחר וידעים שהצ'ק יחזור

כאלו שיש להם אפשרות לנהל חשבון מט"ח, וישנם צ'קים המשוכים על בנקים בחו"ל.

71 דאף שאינו שכיח כ"כ למשוך צ'ק במט"ח, מ"מ כיון שהוא משוך על בנק בארץ נראה דינו כצ'ק שקלי, ד"מ פשוט ששייך בזה, וכן תקנה ונאמנות שהוא פועל יוצא מדד"מ, וכן שייך בזה מנהג כיון שנהוג לסחור בצ'קים כאלו בין סוחרים הדולרים ועיסקאות שונות, ומה"ט יש בזה גם את ההוכחה דשטרך בידי מאי בעי שחושש להשאירו בידו לאחר הפרעון.

72 בארה"ב נהוג שיש אפשרות לבטל צ'ק ללא סיבה מיוחדת, ואף שנחשב לעון פלילי בדד"מ וכנ"ל פרק א הע' 27 מדברי הגר"מ פיינשטיין, מ"מ למעשה ישנה אפשרות קלה יותר לבטל צ'ק, כי אחרי הביטול אם האוחז בצ'ק רוצה לחייב את החותם אינו יכול לפנות להוצל"פ וכדו' כנהוג בארץ, אלא מוטל עליו להגיש תביעה לבית משפט רגיל ולהוכיח שבעל הצ'ק חייב לו את הסכום שבצ'ק, ונמצא שאין לצ'ק תוקף כ"כ, ומ"מ מדברי הגר"מ פיינשטיין (חו"מ ח"ב סי' טו בד"ה והנה) שכתב: "והנה אם בשעת הלואה נתן הלוח טשעק שלו על זמן דאחר השמיטה הוי כקביעות זמן, ועוד יותר מזה שהוא נחשב גם כתשלומין מאחר שאסור לבטל טשעק בדינא דמלכותא", ומוכח דס"ל דאין אפשרות ליפטר בזה בטענת פרעון דאל"כ לא היה נחשב כגבוי, ואף ד"ל דאין בזה הדינא דמלכותא, וגם המנהג והנאמנות וכח התקנה אין בזה כ"כ, וממילא דגם אינו חושש מלהשאירו

ענף ד - סוגי צ'קים שונים לטענת פרעון

ישנם שטרות שונים שנפקע כחם משום ריעותא ונאמנים נגדם בטענת פרעון, מהם שהורע כחם מבחינה הלכתית ומהם שהורע כחם משום שלא ניתנו כשט"ח, ונביא בזה אופנים ופרטי דינים שונים שנאמרו בשטרי חוב, ונדון באופנים אלו באופן שתובעו בצ'ק.

תוקף צ'ק פתוח שביד מלוה או ביד שלישי לטענת פרעון

כב. מסר צ'ק פתוח ללא סכום בהלוואה או מקח⁷⁶, נקטינן דדינו כשטר⁷⁷, ולכן צ'ק כזה מועיל נגד טענת פרעון⁷⁸, וכשמילא את הסכום ואח"כ תובעו בזה בבי"ד כשר לכל הדיעות⁷⁹, וכן כשכותב על גבי הצ'ק שמגבילו עד לסכום מסוים⁸⁰, [אמנם צ'ק פתוח שנמסר ליד שלישי לפני מילוי הפרטים והמקבל השלימו אם יש בזה תקנת השוק, ראה בהערה⁸¹].

יש מנהג כזה לגבי צ'קים, שהרבה אנשים נותנים צ'קים פתוחים על תשלום הלוואה צמודה לדולר או כשלוה דולרים לפי שער יציג וכדו', לפיכך למעשה יש להאמין למחזיק הצ'ק הפתוח, וכל שכן כאשר הופיע הצ'ק לפנינו מלא אפילו בכתב אחר והוא מודה שמילא לאחר שקיבל הצ'ק חתום, ויגבה לפי החוב שטוען שהלוה חייב⁸², [ומש"כ שם בדעת הקצוה"ח א"צ לזה למשנת בסמוך דאף להקצוה"ח מהני בשטר ראייה, ורק להתחייב בזה לא מהני].

79 דאף להב"ח והט"ז דפסול משום שטר שיכול להזדייף, מ"מ כשממלא את הסכום קודם שבא לבי"ד מהני אף להב"ח והט"ז, דשוב אינו יכול להזדייף.

80 כגון שמגבילו עד לערך של מאה דולר וכדו', באופן שזהו באמת סכום החיוב.

81 הנה לכאור' כיון שדעת נותן הצ'ק מסכמת שהצ'ק יושלם ע"י אחרים, א"כ מהני גם כשהושלם ע"י אדם שלישי שקיבלו מהמוטב הראשון ויש לזה דין שטר גמור נגדו, ברם לפי הנוהל הבנקאי באופן זה אין להמקבל מעמד של אוחז כשורה ואין זכות לתבוע על פי הצ'ק יותר מזכויותיו של המוטב. שמעמד של אוחז כשורה הוא רק כשנטל הצ'ק כשהוא תקין לגמרי על פי מראהו, וראה בזה להלן פרק ה דנפק"מ בזה לדין תקנת השוק באופן שיש להחזותם טענות פטור נגד המוטב הראשון דאז לא יוכל האוחז לגבות מכח תקנת השוק.

עוברים באיסורים אלו, וראה בזה להלן פרק ז סעיף סח.

76 דבר זה מצוי מאד שמוסרים צ'ק בקנינים ושכירות כשהתשלום צמוד לדולר, וממלאים את הסכום ביום המיועד לפרעון לפי השער של יום זה, ולמעשה זהו כשטר אמנה, שמאמינו שלא יוסיף לכתוב בו יותר מהסכום.

77 ראה להלן פי"א (ענף ב ובהע' שם) שיטות הפוסקים בשטר חלק, די"א דלדעת הלבוש לא מהני משום דאנן סהדי שלא נתן שטר כזה, ולדעת הב"ח והט"ז פסולו משום שיכול לזייף בו, ולהסמ"ע חשיב שטר כשר, וע"ש שהבאנו דאף הש"ך דנקיט כהלבוש מ"מ בממרני כתב דמהני מכח המנהג כיון שנהגו שמועיל, וכ"כ העטרת צבי ע"ש, ולפי"ז נתבאר שם דה"ה בצ'ק פתוח י"ל דמהני דנקטינן כשי' הסמ"ע דחשיב שטר ככה"ג וחשיב שטר התחייבות, כיון שכן נהגו וגם בדינא דמלכותא מהני, ובקצוה"ח (סי' מח סק"ה) כתב דאף דבהתחייבות חדשה לא מהני כיון דלא חשיב שטר, אבל בלוה מעות מהני דחשיב כנאמנות. [ודין התחייבות חדשה בצ'ק פתוח נתבאר לעיל פרק א סעיף כח ע"ש].

78 דכיון שהוא כשטר כשר תו שייך בזה כל הני סברות הנ"ל שלא יוכל לטעון שפרעו, וראה בקובץ התורני "שורת הדין" (עמ' צא-ב, ירושלים תשס"ב) שכתב הגר"י כלאב: "וכבר כתב הש"ך שיש מנהג להאמין למחזיק השטר, ובודאי בזמנינו

וכשמסר צ'ק פתוח ליד שלישי, נאמן השליש כנאמנות שני עדים, וכפי מה שיאמר יגבו⁸², [ובענין צ'ק שביד שלישי שלא נכתב בו הסכום עד לאחר מיתת בעל הצ'ק ראה בהערה⁸³], ודוקא כשהצ'ק עדיין נמצא תחת יד השלישי, אבל כשהושלש תמורת מכר, ועתה מוציאו המוכר ללא סכום, אין המוכר נאמן⁸⁴.

סוגי צ'קים שניתנו לערבון או לבטחון ומדותם

כג. מצוי שנותנים צ'ק לערבון או בטחון, כגון בגמח"ם של כלים ואביזרים שונים, בגמ"ח דולרי או שקלי, בשכירות בתים, בעסקאות וכדו', ויש להבחין בין הנדונים, שלפעמים הצ'ק ניתן למטרת גבייה, ואז דינו כשטר חוב ומועיל נגד טענת פרעון כנ"ל, ולפעמים ניתן לבטחון בלבד⁸⁵ טרם שיש ביניהם צד חיוב, ואז כשמורה שניתן ללא חיוב אין בהצגת הצ'ק הוכחה על מציאות של חוב וכדלהלן⁸⁶.

שמעון נאמן בזה, ואף להסמ"ע שסובר דמהני שטר חלק בכל גווי, היינו מטעם "דהאמינו הלוח ונשתעבד לו מרצונו ועבד לזה לאיש מלוה", אבל כאן שידוע שמסר תחילה השטר ביד שלישי, הרי עינינו רואות שלא האמינו לשמעון ולכן מסרו ליד שלישי, ולכן אין שמעון יכול לגבות כלל בצ'ק פתוח זה, ודבר זה מבואר בסי' נו דנאמנות שלישי היא דוקא כשהשטר תחת ידו, וכאן נתחדש לנו דבאופן שהיה אצל שלישי, ואח"כ מוציאו המלוה גרע כחו, ולא מהני אף להסוברים דבעלמא מהני שטר כזה, [אבל כשמילא את הסכום בצ'ק יכול לגבות בזה, דאז י"ל שהשליש כתב הסכום ומסרו לו לגבות בו, משא"כ כשבא לפנינו צ'ק ללא סכום ל"מ וכנ"ל].

85 היינו שמצויין על פני הצ'ק או מאחוריו שניתן לבטחון בלבד, או שהמחזיק מודה בזה וכדלהלן סעיף כח.

86 על פי הכלל דטענת שטרך בידי מאי בעי הינה הוכחה הן לעצם הוויתו של החוב, שאילו לא נתחייב לו לא מסר לו צ'ק, והן לקיומו של החוב שזוהי הוכחה שעדיין לא פרעו, אבל כשנותן צ'ק לבטחון, כל שמורה המחזיק שצ'ק זה בא לידו למטרת בטחון בלבד, הרי הוא מודה שבעת שנמסר הצ'ק לידו לא היה כאן שום חוב, אלא שטוען שבנסיבות שנוצרו נתהווה כאן חוב, ועליו להוכיח טענתו.

ויש לציין שגם לפי הנוהל הבנקאי: "מותר להוכיח שהמסירה היתה על תנאי או למטרה מיוחדת ולא לשם העברת הקנין בשטר", (אא"כ השטר כבר

82 כ"כ בעטרת צבי (סי' מה סק"ג לגבי ממרני וה"ה בצ'ק): "ומכאן ראייה על מנהיגו ותיקון המדינה בענין חתימה סתם, רק קיום העדות על החתימה ובלא כתיבת המשמעות, כיון שמושלש ביד שלישי ליתן לשכנגדו, גומר בדעתו להתחייב בכל מה שיאמר", וכ"כ בשו"ת ר"ח כהן (אהע"ז סי' מט), וע"ע בשו"ת שואל ומשיב (מ"ק ח"ג סי' נו), וראה מש"כ בזה בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט (פ"ו אות א ואות ג), [ויסוד דיני נאמנות שלישי כשנים מבואר בשו"ע (סי' נו) על פי סוגיא דגיטין (דף סד, א) וסנהדרין (דף לא, א)], וראה עוד בריש סי' סה בדיני שטר שביד שלישי, ולהלן פרק יז ענף ו.

83 הנה בקובץ התורני שורת הדין (הנ"ל עמ' צא-ב) האריך דצ'ק פתוח שלא נכתב בו הסכום עד לאחר מיתת החותם בהצ'ק, אין אפשרות לגבות כולו ויש לפשר ביניהם ע"ש, ועפ"י הוסיף דה"ה כשהצ'ק ביד שלישי לא עדיף מאילו היה ביד המלוה וע"ש שמסתייע מדברי הש"ך (סי' נח סק"א), אמנם לפי"ד העטרת צבי הנ"ל נראה דיש נאמנות לשלישי לומר כמה היה החוב, וצ"ע.

84 דהיינו ראובן קנה משמעון סחורה מסויימת ועדיין לא סופקה הסחורה, ומסר צ'ק פתוח ללוי בתור שלישי שימלא את הסכום לאחר ששמעון יספק לו את הסחורה, ועתה מוציא שמעון את הצ'ק פתוח מתחת ידו וטוען שסיפק לראובן את הסחורה, וראובן צויה ללוי שימסור לו את הצ'ק פתוח, והאמינו לכל מה שיכתוב בו, וכתב העטרת צבי (בחלק השו"ת לסי' טט, בעובדא כזו בממרני) דאין

בהלואה דולרית או שקלית

כד. בגמ"ח שקלי שנותן הלואה צ'ק מאוחר, או כמה צ'קים בתשלומים, פשוט דהצ'ק ניתן לגביית החוב ולא יוכל למעון שפרעו, בין אם עשו שטר חוב בנוסף על הצ'קים, ובין כשנתן רק צ'קים תמורת החוב⁸⁷, פרטים נוספים בזה ראה בהערה⁸⁸.

ובגמ"ח דולרי, אף בגמ"ח שנהוג בו שהלואה צריך להביא דולרים לפרעון ואז מחזיר לו את הצ'ק, מ"מ הצ'ק הוא הוכחה על החוב⁸⁹, [וראה בהערה אם יש להודיע ללוה כשמציג הצ'ק לגבייה⁹⁰], וכש"כ כשנהוג שמנהל הגמ"ח קונה את הדולרים באמצעות הצ'ק, דבזה ודאי חשיב כצ'ק שניתן לגבייה, ומהווה הוכחה על החוב⁹¹.

מאי בעי, ואף כשכתוב מע"ג הצ'ק שניתן עבור הלואת דולרים, שאז הכיתוב מע"ג הצ'ק הוא כשטר כת"י בעלמא, מ"מ אינו משאירו בידו בחושו ששיציגנו לפרעון בבנק או שימסרונו לאחר, ואף בצ'ק שהוא למוטב בלבד שא"י למוסרו לאחר ונמצא דאין כ"כ טענת שטרך בידי מאי בעי, שאינו חושש שיציגנו בבנק שלא כדין, מ"מ עדיין יש בזה הטעמים האחרים הנ"ל בענף ג משום מנהג ודינא דמלכותא.

90 בפתחי חושן (הלואה פ"ג הע' ו) כתב דבצ'ק שניתן לבטחון אסור למלוה להפקירו בבנק שלא מדעת הלואה, ויתכן שיש בזה איסור לא תבא אל ביתו, וזה אינו דבסתמא כשנותן צ'ק על החוב יודע שאם לא יפרענו יציג את הצ'ק לגבייה וע"ד כן נתנו, וכ"מ בנתי" ס"י סה (סק"א), וע"ע בחי' הרי"מ (חו"מ ס"י צו ס"ו) שהאריך בזה בפלוג' הראשונים והפוסקים אם כשנטל מנכסיו המופקדים אצל אחר ליכא האיסור דלא תבא אל ביתו, [ועי' קצוה"ח ס"י ד סק"א ויבואר עוד בזה להלן פרק י ענף ד]. אמנם כאמור בנידו"ד נראה דלכו"ע יכול לגבותו דע"ד כן נתנו, ומ"מ נכון להודיעו קודם כדי שידאג שיהא לזה כיסוי בבנק, [וכשחושש שאם יודיענו שמציגו לגבייה יבטל הצ'ק, י"ל דא"צ להודיעו], ובכל אופן פשוט דכשפורע אינו משאירו ביד המלוה כנ"ל.

91 דבאופן זה כיון שמנהל הגמ"ח קונה את הדולרים בהצ'ק, הרי פשוט שניתן לגבייה ממש, [בענין תנודות בשער הדולר בין זמן הפרעון ליום הגבייה ראה להלן סוף פרק ח].

הועבר לידי אוחו כשורה), ואם הודה או הוכיח שקיבול השטר היתה שלא כדין, חובת הראיה מוחלפת על התובע להוכיח שניתן תמורה בעד השטר, [ואם נרשם על הצ'ק שניתן רק לבטחון, אז לא בעינן להודאתו של התובע שהצ'ק ניתן רק לבטחון, וכמו"כ הצ'ק אינו תקף גם כשהועבר ליד שלישי, שהיה לו לחוש לחוסר התמורה], וראה בזה עוד להלן.

87 כשנטל המלוה רק צ'קים, הרי הצ'ק משמש הן כשט"ח והן כאמצעי גבייה, וכשמחתימו גם על שט"ח נפרד, הרי נטילת הצ'ק היא בעיקר לגבייה.

88 בפתחי חושן (הלואה פ"ב הע' צט) כתב דבאופן שיש גם שט"ח וגם צ'קים, לכתחילה יש לכתוב ע"ג השטר שניתנו צ'קים לפרעון, ואז אינו יכול לגבות בשטר זה כי אם בהצגת הצ'קים, ובדיעבד יש לסמוך כשמנהלים כרטיס נפרד לכל הלואה עם פרטי השטר וכן פריטת הצ'קים, ויש לרשום מיד כל תשלום שנתקבל על חשבון השטר, ולאחר גמר הפרעון להחתים את השטר בחותמת "נפרע", ומשמע דבלא זה אסור לקחת גם שט"ח וגם צ'קים, דיש לחשוש שיתבענו פעמיים, והרי זה קאי באיסור דאל תשכן באהליך עוולה.

89 הביאור בזה דבגמ"ח שנותן הלואה הרי בכל אופן הצ'ק ניתן תמורת חוב, אלא שיש גמחי"ם שאינם רוצים לטרוח ולקנות דולרים, ולכן קובעים עם הלואה שאף שלקחו ממנו צ'ק, מ"מ עליו לפרוע בדולרים, ופשוט שאין הלואה פורע טרם שמחזירים לו את הצ'ק, ולכן שייך שפיר טענת שטרך בידי

בקניית מקח שהאספקה היא לאחר זמן או שנמצא פגום

כד. במקח יש שני אופנים, א. כשנותנים צ'ק בעת חתימת עיסקה, והסחורה אמורה להגיע לאחר זמן. ב. כשקונים מוצר ומשלמים בצ'ק, והמוצר נמצא פגום, שאז המקח חוזר משום מקח טעות, בשני האופנים אין הצ'ק מהווה כהוכחה שהסחורה סופקה, או שהסחורה לא פגומה⁹², [לדיון נוסף בדיון מיגו בזה ראה בהערה⁹³], אולם יש לדון דלפעמים מועיל הצ'ק להחשיבו כמוחזק בספיקות, בנוגע לדיון ודברים שביניהם⁹⁴.

בהשאלת כלים ותשמישי קדושה לבטחון ההשאלה או הנוקים

כו. ברוב הגמתיים של כל סוגי הכלים ותשמישי קדושה, נהוג לחתום על טופס השאלה, ובנוסף לזה מוסרים צ'ק כערבון, מטרת הערבון היא הן על עצם החזרת החפץ המושאל, והן על חיוביו של השואל במידה שיהיה פגם או חסרון כל

דשפיר יש לומר דהצ'ק נמסר כדי שאם יהא ביניהם חיוב מוסכם יוכל המשאל לגבות בלא לחזור אחר השואל, אבל אין בזה נתינת נאמנות ודו"ק.

94 באופן הא' כשטוען שעדיין לא קיבל כלל תמורה לכא' אף להסוברים דהמוחזק בצ'ק חשיב כמוחזק גמור כשיש ספיקות ביניהם (כדלהלן פרק יד סעיף ל), היינו כשהיה כאן חיוב ודאי ונולד לנו ספיקות אח"כ, אבל כאן שידוע שהצ'ק ניתן ללא חיוב, ומספק"ל אם נולדה אח"כ סיבה לחייב, לא מהני מוחזקותו בהצ'ק להוכיח שנתהוה כאן צד לחייב, [אולם יתכן שמותר לגבות את הצ'ק כדי להיות תפוס בממון של הנתבע ולאחמ"כ ידון איתו בבי"ד על גוף טענתו שהוא הזיק את החפץ וראה בזה להלן פרק ו סעיף לו בהע' 182, ובמשפט"ל ליעקב (ח"ג סי' י אות ב) כתב דאם יפקיד את הצ'ק בחשבונו או שיגבנו בכנק חשיב כתפיסה בעדים כיון שיכול להתברר ברישומי הבנק, אולם עדיין יש באפשרותו למסור הצ'ק את לאחר שיגבנו במקומו [זולת כשהצ'ק נרשם על שמו ולמוטב בלבד, וראה להלן פרק ו סעיף מד בענין מכירת צ'ק שיש עליו דו"ד], וכן לפעמים יכול לתפוס גוף הצ'ק למשכון כדלהלן פרק ו סעיף לה.

ובאופן הב' יש לומר דעכ"פ כשקנה וקיבל תמורה בעד הצ'ק, ועתה יש ביניהם דיון ודברים

92 והיינו שהלוקח יכול לטעון שלא קיבל את הסחורה או שקיבל את הסחורה ונמצא שהיא פגומה, ולכן כשרוצה לעכב את גביית הצ'ק בטענות אלו הרשות בידו, והעובדה שהמוכר מחזיק בהצ'ק אינה מוסיפה כלום לגבי ההוכחה על קיומו של החוב, כיון שידוע וגם המוכר מודה באיזה נסיבות קיבל את הצ'ק, הרי ידוע לכל שאין כאן הוכחה מעצם הצגת הצ'ק לקיומו של חוב, ויתכן שיש אמת בטענותיו של הלוקח שלא קיבל הסחורה או שהיא פגומה.

93 ונראה דלא מהני אף הוכחה של מיגו, דהיינו באופן שאין ידוע שבא לידו לבטחון, רק על פיו, שהיה יכול לומר שהצ'ק ניתן לגוביינא, מ"מ לא מהני המיגו, ואף אם נאמר דהצ'ק חשיב כשטר שיועיל בזה מיגו להוציא בסיוע שטר (וכדלהלן פרק יד סעיף לב), היינו כשברור שהיה כאן חיוב וצריך מיגו לגבותו, אבל כאן הנידון אם יש כאן כלל חיוב שבעבורו ניתן הצ'ק, וכ"כ להדיא בש"ך בכללי מיגו (אות טו), וראה גם בנתיה"מ כללי מיגו (סק"ב).

והיה אפשר לומר דעצם נתינת הצ'ק נחשב כהתחייבות בנאמנות לכל מה שיאמר המחזיק בצ'ק [וכגון כששאל עריסה מגמ"ח ונמצא בו פגם, והמשאל אומר שהפגם נעשה אצל השואל, והשואל טוען שכבר היה פגום מקודם, אפש"ל דכשנתן לו את הצ'ק נחשב כמסירת נאמנות למשאל על טענותיו], אכן אין הכרח לזה,

שהוא בחפצים המושאלים⁹⁵, ונראה שאם יטען המשאיל שהחפץ לא הוחזר, הצ'ק מהווה כסיוע למענתו, [ובש"כ שהשואל לא יוכל למעון שכבר שילם על החפץ במזומן], אבל לגבי מענות לחיוביו של השואל, אין הוכחה מהצגת הצ'ק, שלגבי זה נחשב כצ'ק שניתן לבטחון ואין הוכחה מהחזקת הצ'ק לקיומו של החוב⁹⁶, לדיון נוסף בשעת חלות חיוביו, והנהלה בדינא דמלכותא בזה, ודין שאלה בבעלים, ראה בהערה⁹⁷.

בשכירות בתים או כלים כשניתן לתשלום השכירות או לבטחון

כז. כמו כן בשכירות בתים וכלים, הצ'קים שנותנים עבור דמי השכירות החודשיים או דמי השימוש בהחפץ, פשוט דניתנים למטרת גבייה, ונאמן למעון שעדיין לא נפרע⁹⁸,

בשעת הפשיעה והאונס, ועי"ש בסמ"ע (סקי"ג) ובש"ך (סק"ו), ואף להסוברים דהחיוב חל משעת משיכה הרי כתב בקצוה"ח (סי' רצא סק"א) בשם הריטב"א דרק שעבור נכסים חל בשעת משיכה, אבל עיקר החיוב חל בשעת פשיעה, ונפק"מ לענין יוקרא וזולא עי"ש, וא"כ הרי הצ'ק לא ניתן בשעת חיוב כלל, וחשיב כצ'ק שניתן לבטחון.

עוד יש לציין דאף שלפי הנהלה בדינא דמלכותא "שטר בטחון ניתן בידי צד לחוזה כדי שתהיה לו זכות תביעה מכח השטר בנפרד מזכות התביעה העומדת לו מכח החוזה, ובלי שיצטרך להוכיח זכותו על פי החוזה", ולפי"ז יכול לגבות בצ'ק שניתן לבטחון גם כשאינו מוכיח את זכותו, אמנם לכאורה בנידון זה לא נלך בטר דיניהם, כיון שאי"ז אלא פס"ד שניתן ע"י אחד משופטיהם עפ"י שיקול דעתו ולא נעשה לנחת הכלל, וראה בשו"ת דברי חיים (חור"מ סי' יב) שחילק כע"ז.

[אגב, יש לציין מש"כ הפוסקים לדון אם בזה שהגמ"ח נוטל צ'ק וחשיב כשומר ע"ז דלכאורה יש לפטור את השואל החפץ משום שמירה בבעלים, ראה בשו"ת ברכת רצה סי' ז דאף להפוטרים פשיעה בשטרות מ"מ חשיב בבעלים כיון שחייב לשומרו וע"ש בהגה' ואכמ"ל בזה].

98 כגון ששכרו לשנה ונותן לו 12 צ'קים שיציגנו לפרעון בסוף כל חודש, א"כ הרי כל צ'ק ניתן לגבייה עבור חודש זה, ופשוט שאין מוטל על המשכיר להוכיח שהשוכר אכן דר בבית, ואף לפי הנהוג שגובים את השכירות בתחילת החודש שאז

בנוגע למקח אם הוא פגום או לא, יש לומר דחשיב המוכר כמוחזק, וכדיבואר בפרק יד סעיף ל.

95 עפ"י רוב מנהלי הגמ"ח אינם מכירים אישית את השואל, ולכן נוטלים ממנו צ'ק להיות בטוח בהחזרת החפץ ובפיצוי על הנוזקים.

96 והיינו שיש כאן ב' ענינים, שהיה פעולה של השאלת חפץ, ובנוסף לזה נוטל המשאיל צ'ק להבטחת חיוביו של השואל שיווצרו לאחר מכן, ומכיון דבעת ההשאלה אין עליו רק חיוב השבת החפץ ולא חיוב ממוני אחר, א"כ על עצם חביעת החפץ הצ'ק הוא ראיה, דאילו היה מחזיר את החפץ היה נוטל ממנו את הצ'ק, [ונאף די"ל שהחזיר את החפץ ומ"מ השאיר את הצ'ק כי היה דו"ד ביניהם אם החפץ הוזק על ידו, מ"מ בכה"ג היה מבטיח עצמו בשובר על החזרת החפץ], אבל על חיובים שלאחמ"כ הרי לא שייך לומר דעל זה נתן את הצ'ק, וא"כ הנידון הוא אם נתהווה אח"כ סיבה לחיבו ממון, ועל זה אין שום הוכחה מהחזקת הצ'ק, וכ"כ במשפטיך ליעקב (ח"ג סי' יד אות ב) דבאופן זה מה שנטל הצ'ק אינו כדי להיות מוחזק במקום שיש ספק, אלא כדי שיוכל לגבות הממון אם המשאיל לא יהא כאן וכדו', וע"ע משנ"ת לעיל (הע' 94) אם יכול לגבות את הצ'ק כדי להיות מוחזק במעותיו ואח"כ ליחות עמו לדיון.

97 אף דבשעת השאלה מתחייב השואל על חיובי האונסין ושאר הדברים, מ"מ הרי סתם השו"ע (בסי' שמא סעיף ד) כדעת הסוברים דחיובו חל

אבל הצ'ק שמוסרים לבטחון לחיוביו של השוכר במידה שייגרם נזק כל שהוא בבית או בחפץ המושכר, חשיב כצ'ק שניתן לבטחון ואין הוכחה מהחזקת הצ'ק לקיומו של החוב⁹⁹, לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹⁰⁰.

אם יש חילוק כשנרשם על הצ'ק לבטחון, לפקדון, או לא

כח. בכל האופנים הנ"ל שנתבאר חילוקי הדינים שהצ'ק משמש כהוכחה לחוב או לא, נראה שאין חילוק בזה בין אם נרשם על הצ'ק שהוא לבטחון או לפקדון או שלא נרשם עליו פרט זה, ובאופן שהצ'ק משמש כהוכחה על קיומו של חוב הרי אף אם נכתב עליו שניתן לבטחון או לפקדון אין זה מגרע את ההוכחה, ומאידך באופן שאין ראיה על קיומו של חוב, אף כשלא נרשם על הצ'ק שהוא לבטחון או לפקדון אין הצ'ק משמש כהוכחה על חוב¹⁰¹, [וראה בהערה דנפק"מ בצ'ק שנכתב עליו לבטחון בדין תקנת השוק כשהצ'ק הועבר ליד שלישי¹⁰²].

שיו (סעיף א), ועי' בקצוה"ח (שכ סק"א), ונדלא כמש"כ במשפטי' ליעקב (ח"ג סי' יד) דחווה שכירות הוא הוכחה שלא פרע וצ"ע דבריו, ואולי כוונתו מכח המנהג כיון שנהוג לכתוב על החווה או בשובר נפרד לאישור התשלום וכל שלא נכתב על החווה או שאין לו שובר הוא הוכחה שלא פרעו, וצ"ע].

101 כן נראה פשוט דהרי מצוי ושכיח שלוקחים מוצרים בחנות ומשאירים צ'ק לפקדון עד שישלם במזומן וכדו', ולכן ודאי דהכתיוב על הצ'ק שהוא לבטחון או פקדון אינו מגרע בהוכחה לקיומו של חוב, ובאופנים שנתבאר לעיל שאין הוכחה מהצ'ק על קיומו של חוב כגון כשניתן על דברים שיוזק אח"כ וכדו', א"כ פשוט דאף כשלא נכתב על הצ'ק שהוא לבטחון ג"כ לא מהני.

102 והיינו דמה שיש לחלק בין צ'ק שנרשם עליו שהוא לבטחון הוא לענין תקנת השוק, שיתבאר להלן פרק ה דבעלמא מי שקונה צ'ק מהמוטב יש לו זכויות יתר מהמוטב, ואף כשיש טענות פטור נגד המוטב יש לשלם למחזיק הצ'ק, וזהו רק כשנטלו בתום לב ולא ידע שיש ריעותא בהצ'ק, ולכן אם על הצ'ק נרשם שהוא לבטחון, שוב לא נחשב שלקחו בתום לב, וכדיבואר להלן פרק ה ענף ד, וע"ש משנ"ת אם דין זה הוא גם כשנרשם על הצ'ק שהוא "לפקדון".

עדיין לא דר בו, ונדלא כפי ד"ת ששכירות אינה משתלמת אלא לבסוף], מ"מ הרי נותן את התשלום תמורת הרשות לדור בו בחודש הבא, וחשיב כצ'ק תמורת חוב, וכן הוא גם לפי הנהגה הבנקאית שצ'ק שניתן עבור התקשרות חוזית, אין צורך להוכיח את זכות התביעה בגין החווה כנ"ל בסמוך הע' 97.

99 וכן"ל לגבי השאלת חפץ דכיון שברור לנו שהצ'ק הגיע לידו ללא שום חיוב, מנ"ל לומר בוודאות שאח"כ נתהווה סיבה לחיובו, משא"כ תשלומי השכירות דנתחייב כבר בשכירות החפץ וכן בשכירות בתים.

100 ויש לדון כשנתן לו צ'ק בטחון לחיוביו האחרים כגון אם יזיק וכדו', ויש ביניהם דין ודברים בנוגע לתשלום השכירות, כגון שיש הכחשה אם פרע לו עבור חודש השכירות, די"ל דהמשכיר לא חשיב כמחזיק כלל, כיון שהצ'ק ניתן לבטחון, ואין כאן הוכחה מצד הצ'ק שעדיין לא פרעו, וכש"כ כשכתוב בחווה השכירות שניתן צ'ק בטחון שמספרו כך וכך, [ובזה אף ליכא החשש שהבאנו לעיל הע' 49 ממש"כ התומים שמא יגיע ליד אחר, דכיון שרשום על הצ'ק שהוא לבטחון וגם יכול להוכיח ע"י הרישום בחווה שניתן צ'ק זה לבטחון לא יכול הקונה לגבות בזה]. ואילו מצד חווה השכירות בעצמו, ודאי דלא חשיב כשטר לענין הוכחה שלא פרעו, כיון דעיקר עשיית החווה היא כדי שלא יחזיק עליו השוכר, וכמבואר להדיא בס'י

ענף ה - דין שטר חוב או צ'ק שיש בו ריעותא למטענת פרעון

שט"ח למטענת פרעון צריך תביעת ברי

כפ. מה שנתבאר לעיל סעיף ג דהלואה אינו נאמן בטענת פרעון נגד שט"ח, זהו דוקא כשהמלוה תובעו בברי שלא פרעו, אבל כשהמלוה תובעו בשמא [שאינו יודע אם פרעו] והלואה טוען פרעתך, אין המלוה גובה בו¹⁰³, וראה בהערה אם יש חילוק בין ברי גרוע [דהיינו שאין כ"כ ריעותא בזה שהמלוה אינו יודע שיש סיבה לזה דבכה"ג הברי של הלואה הוא ברי גרוע], לברי טוב [דהיינו שיש ריעותא בזה שהמלוה אינו יודע אם נפרע דאז הברי של הלואה הוא ברי טוב]¹⁰⁴.

אולם יורשי המלוה גובים בשט"ח של אביהם, גם כשאינם יודעים אם נפרע השטר [או משום דיש סיבה לאי ידיעתם או משום דטענינן]¹⁰⁵, וי"א דה"ה בנשתתה המלוה וכדו'¹⁰⁶.

וכ"כ הנחל יצחק (ענף א) עפ"י דהש"ך (סי' קכב סק"יז), וכ"כ בתומים (סי' עד סקכ"ב), וע"ע בסמוך.

105 כ"ה בנתי"מ (הנ"ל סי' נט סק"א), ולפי"ד הנ"ל דבברי גרוע לא נפטר הלואה גם כשהמלוה טוען שמא, א"כ פשוט דגובין יורשי מלוה, דכיון דלא הו"ל למידע גובין, [נוכע"ז כתב הנתי"מ בתו"ד בסי' נט שם דבגוונא דלא הו"ל למלוה למידע כשבא לגבות מיורשי לואה, גובה אף בשמא ושמא ידיהו עיש"ה], וכ"ה בנחל יצחק שם, ולהקצוה"ח דאף בברי גרוע נפטר הלואה צ"ל כמש"כ לבאר (בסי' פב סק"ה) דביורשי המלוה כיון דטענינן להו הוי כברי ומנהי להוציא בסיוע השטר [אף דבעלמא לא טענינן להוציא].

106 כ"כ הט"ז באהע"ז (סי' צו סקט"ו) דבנשתתה המלוה גובה בלא שבועה ואף דטוען שמא, וכ"ה לפי"ד הנתי"מ ודעימיה הנ"ל (בסמוך) דבדלא הו"ל למידע גובה המלוה בטענת שמא, וה"נ בנשתתה כן הוא, אולם הקצוה"ח (בסי' פב סק"ה) פקפק בזה, וא"ש לשיטתו הנ"ל (לעיל בסמוך) דכל מקום שחזקת הממון מסייע לטענת ברי א"י להוציא ממון ושאינו יורשי מלוה דטענינן להו, אולם בחזו"א (תו"מ סי' ט סק"כ) כתב דודאי נשתתה לא גרע מיורש וכמו דטענינן ליורש טענינן נמי לנפשיה ע"ש, וע"ע ברעק"א ריש סי' נט.

103 שו"ע סי' נט (סעיף א) וע"ש בסמ"ע (סק"א) דזהו משום דאוקי ממונא בחזקת מריה, ובקצוה"ח (סק"א) הביא מש"כ הבעה"ת דזהו משום דאין המלוה יכול לישבע ומפסיד כמו בחשוד, אך אנן קיי"ל דחשוד גובה בלא שבועה, ולכן כתב הקצוה"ח דהטעם הוא משום דברי ושמא ברי עדיף במקום שחזקת הממון מסייע לברי, ומהני לאורועי שטרא, וראה עוד בזה בסמוך בהע' הסמוכות הנפק"מ בזה, ועמש"כ דבברי גאונים (כלל מג אות א) דאף בתוך זמנו אינו גובה כשטוען שמא, דמצטרף טענת ברי בסיוע חזקת הממון נגד חזקת תו"ז, [וראה בשו"ע שם ובנו"כ מתי נאמן הלואה לומר נזכרתי שלא נפרעת].

104 לפי"ד הקצוה"ח הנ"ל דהטעם דאינו גובה משום דמהני טענת ברי של הלואה בסיוע החזקת ממון, לפי"ז גם בברי גרוע מהני להחזיק, וכ"מ ממש"כ לדמות להא דכתובות (יב, ב) דגם שם מיירי בברי גרוע וכן משמע ממש"כ הקצוה"ח (בסי' פב סק"ה) דהטעם דגובים יורשי מלוה בטענת שמא [וכדלהלן] משום דטענינן להו שלא נפרע והוי כברי, משמע דאל"ה לא היו גובין אף דלא הו"ל למידע ובכה"ג הברי גרוע והשמא טוב, ומוכח כנ"ל, אולם בנתי"מ (סק"א) כתב להדיא דדוקא בברי טוב נפטר הלואה, וכ"כ בהגהת חכמת שלמה למהרש"ק שם, [ומש"כ בתו"ד שכי"ה גם בקצוה"ח צ"ע דל"מ כן בקצוה"ח].

שמא ושמא בטענת פרעון

5. אם גם הלוח טוען רק שמא פרעתך, הרי המלוה גובה ממנו גם בטענת שמא¹⁰⁷, אולם כשיורשי הלוח טוענים שמא פרעך אבינו, אין המלוה גובה בטענת שמא כיון שצריך שבועה לגבות מיתמי¹⁰⁸, [פרטי דינים נוספים בדיני חיוב שבועה בגבייה ממלוה או מיורשיו מבואר להלן פרק ט].

שמא ושמא כשבדאי נפרע מקצת

5א. "א שאם המלוה אומר יודע אני שמקצתו פרוע ואיני יודע כמה, אינו גובה בו גם כשהלוח טוען רק שמא פרעתך¹⁰⁹, וי"א דגם בזה גובה המלוה החלק שלא נפרע¹¹⁰, לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹¹¹.

בקצוה"ח (פג סק"א) דאף כשנפרע מקצת השטר לא איתרע החזקת שטר, וכ"מ מתשו' הרשב"א (סי' תתקע"ד) דכשהמלוה זוכר רק משני פרעונות ולא מהשלישי [כשהיה צריך לשלם בשלושה תשלומים] והלוח טוען שפרע הכל פטור, משמע דכלוה טוען שמא חייב, וכ"כ בדברי משפט (נט סק"א) להוכיח מדברי הש"ך ריש סי' פד עיי"ש והו"ד בנתיב בינה שם.

111 הנה לפור' פליגי בזה הקצוה"ח ונתתי הנ"ל בסמוך, אולם העירני הג"ר יונה מילר די"ל דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דדברי המשל"מ והש"ך ושאר אחרונים הנ"ל מיירי כשברור שנפרע רק חלק מהחוב, ועל השאר הוה המלוה והלוח שמא ושמא אם נפרע פעם אחרת בנפרד דבכה"ג נשאר חזקת שטר על השאר כהא דסי' פב, והנתי' י"ל דמיירי כששניהם מסתפקים על פרעון כל השטר, והיינו דברור שנפרע חלק מהשטר ויש ספק דבשעה שנפרע אותו חלק הוה פרעון גם על כולו, דהיינו שבדאי היה מעשה פרעון על השטר וא"י אם על כולו או על מקצתו, וזה לא דמי לסי' פב דשם מיירי בספק אם היה פרעון כלל ובוזה לא איתרע שטרא, משא"כ בהנ"ל שהיה פרעון ודאי ויתכן דנפרע הכל, א"י לגבות בשמא ושמא, ואם כי פשטות לשון הנתי' שכתב דכשאומר המלוה "מקצתו פרוע וא"י כמה אינו גובה בו" משמע דאין הספק בפרעון כל השטר, י"ל דכוונתו שמקצתו ודאי נפרע ועל השאר א"י אם כל החוב נפרע באותו פרעון, וצ"ע בזה.

107 כ"כ להדיא בשו"ע סי' פב (סעיף ב), וכ"ה בש"ך סי' נט (סק"א), ובטעם הדבר ראה בתומים ונתי' ריש סי' עח שדנו אם זהו משום כח חזקת השטר דמועיל אף בשמא כל שהלוח אינו טוען ברי, או דוהו משום דהשמא של המלוה אינו ריעותא די"ל שסמך על שטרו, ומ"מ משמע דאף בגווי דהו"ל להמלוה לידע גובה בשמא ושמא.

108 כ"כ בנתיה"מ (סי' נט סק"א) דלפי האמת אף כשטוענים ברי היה לו לגבות כיון דהברי שלהם גרוע [היינו לשיטתו כנ"ל], אך למעשה א"י לגבות מהם כיון שצריך לישבע שבועת המשנה כשבא לגבות מיתמי כמבואר בסי' קח (סעיף ג), ולכן כשטוען שמא א"י לישבע ומפסיד, [אא"כ הוא תוך זמנו דאז אין צריך שבועה וכדלהלן פרק ט סעיף כג].

109 כ"כ הנתיה"מ סי' נט (סוסק"א) דבאומר המלוה מקצתו פרוע וא"י כמה אינו גובה בו אף כשהלוח טוען שמא, והיינו משום דס"ל דבנפרע מקצת השטר איתרע החזקה דשטרך בידי מאי בעי, ובוזה ליכא דינא הנ"ל דסימן פב שמכח חזקת שטר גובין גם בשמא ושמא, וכ"כ בשער משפט (סי' פד סק"א) ע"ש שהאריך בזה, [והיינו דכמו שיבואר להלן דכשמורה שנפרע מקצת ועל השאר תובעו בברי והלוח כופר בברי יכול להשביעו שבועת פוגם שטרו, ה"נ בנפרע מקצת ועל השאר הוי שמא ושמא, אינו גובה מכח שטרו].

110 כ"כ הנחל יצחק (בסי' נט ענף א) והוכיח כן מדברי המשל"מ (פי"ד ממלוה ה"א) שהובא

דין הצ'ק באופנים הנ"ל

ב. לפמשנ"ת לעיל בענף ג דהצ'ק דינו כשט"ח למענת פרעון מכמה טעמים, ה"ה דנוהגים בזה כל הדינים האמורים לעיל בסעיפים כט-לא דבשמא ושמא גובה בו וכשהלוה ברי והמלוה שמא אינו גובה, ואף כשהברי דהלוה הוא שמוען שהוא לא מסר את הצ'ק למלוה והמלוה הוא שמא בזה וראה בהערה¹¹², ובאופן שמורה שנפרע בחלקו ועל השאר תובעו בטענת שמא, לא יוכל לגבות ממנו אף כשהלוה ג"כ אינו אלא שמא, וראה בהערה¹¹³.

ברי וברי בשט"ח וכת"י שנפרע חלקו [שבועת פוגם שטרו]

ג. שטר חוב בעדים שהמלוה מודה שנפרע חלק מהחוב ועל השאר תובעו בברי, והלוה כופר בברי, מכיון שהורע כח השטר בזה שנפרע מקצתו¹¹⁴, כשגובה המלוה צריך לישבע לפני גבייתו [וזהו שבועת "פוגם שטרו"]¹¹⁵, ובשטר כת"י באופן שאינו נאמן בזה למעון פרעתו¹¹⁶ והמלוה מודה שנפרע בחלקו, י"א דלכו"ע נאמן הלוה למעון בזה טענת

ולפ"מ שנתבאר להלן בסמוך הע' 117 דשטר כת"י שנפרע בחלקו לדעת הב"ח גרע משט"ח ואינו נוטל בשבועה נמצא דגם לדעת הב"ח איתרע השטר, והעירני הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א דכאן יש סברא נוספת לפטור דהרי בכה"ג שפרע מקצתו כבר לא יוכל להציגו בבנק וע"כ שהוסכם לגבותו ממנו ולא דרך הבנק, והלא אחד מהסברות לתוקף הצ'ק נגד טענת פרעון הוא כיון שיכול לגבותו בבנק, וכאן ברור שאינו עומד לכך וי"ל דאינו חושש להשאירו בידו. ויל"ע אם המלוה יוכל לתפוס ולטעון קים לי כמחייבים הנ"ל בהע' 110.

114 ואף כשנכתב על השטר שנפרע חלק מהחוב, לא אמרינן דנשאר על השאר חזקת שטר וא"י להשביעו, אלא אף בזה נחשב ריעותא בחזקת השטר ויכול להשביעו כמבואר בשו"ע ריש סי' פד.

115 הביאור בזה דכיון דיסוד הוכחת המלוה שלא נפרע היא משום טענת שטרך בידי מאי בעי, וכאן מודה המלוה בעצמו שפרע חלק מהחוב ולא כתב שובר, ואיתרע החזקה דשטרך בידי מאי בעי, ולכן תיקנו חז"ל שיטול המלוה בשבועה, וזהו שבועת המשנה דכתובות (פז, א), [והיינו בתביעת ברי, דבאופן שהמלוה שמא נתבאר דינו לעיל בסמוך].

116 כגון בשטר כת"י באופן שנראה לדיין שלא היה פורעו ללא החזרת השטר וכמש"כ הרמ"א בסי' סט, או בממרני דלא מהני נגדו טענת פרעון,

112 והיינו דבשמא ושמא גובה בו ובברי דלוה ושמא דמלוה אינו גובה בו, וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' עו) "אמנם אם היה הנדון באומר פרעתי, או אף אם יהיה דינו כמו שטר מקום, מ"מ כיון שהיא אומרת ברי, והתובע אומר שמא, ברי עדיף, כמבואר בטור וש"ע שם (ח"מ סי' נט) דאוקמינן ממונא בחזקת מריה", וע"ש דה"ה כשטוען הלוה ברי שהתובע לא קיבל ממנו את הצ'ק והתובע שמא דג"כ פטור במיגו דפרעתי (זולת משום תקה"ש כדלהלן פ"ה) וז"ל: "אבל יש לדון אם הדין כן באומר שנאבד ממנו ולא בא מידו ליד התובע, אך פשיטא דגם בכה"ג שייך אין ספק מוציא מידי ודאי, או מטעם מיגו דפרעתי", ויש להוסיף דאף להסוברים דהצ'ק הוי כשטר בנאמנות מ"מ הרי כתב הנתיה"מ (סי' נט סק"א) דאף בנאמנות אינו גובה כשאינו טוען ברי.

ואף דהצ'ק עומד ליפרע דרך הבנק, מ"מ כיון שהלוה טוען בברי שפרעו והמלוה אינו מכחישו בברי הרי איתרע ההוכחה על קיום החיוב, ובכה"ג גם בד"מ לא מצאנו שיחייבוהו בזה, [וכן יש אופנים שכבר אינו עומד לגבותו בבנק (כגון בצ'ק מחשבון מוגבל, או כשעברו ששה חודשים מתאריך הגבייה), ואז עיקר הגבייה מהלוה עצמו ובוה ודאי שייך כל הני פרטי דינים].

113 דיכול לומר קים לי כהנתיה"מ הנ"ל בהע' 109 דבמודה שנפרע חלק אינו גובה בטענת שמא,

פרעון והמלוה אינו יכול לגבות בשבועה¹¹⁷, ויש חולקים דדינו כשטר בעדים דכשנפרע בחלקו נשבע ונוטל השאר¹¹⁸.

ברי וברי בממרני או בצ'ק שנפרע בחלקו אם משביעו

ד. לאור זאת בצ'ק שהמלוה מודה שנפרע בחלקו, ועל השאר תובעו בברי והלוה מכחישו, [כיון דבעלמא הצ'ק מועיל נגד טענת פרעון וכו'נ"ל], באנו לפלוגתא הנ"ל, דלהב"ח יכול הלוה ליפטר במענת פרעתי כולו, ולהט"ז אינו נפטר רק יכול להשביעו שבועת פוגם שטרו¹¹⁹, [וראה בהערה הנפק"מ למעשה בזמנינו במקום שיש חיוב שבועה¹²⁰], אמנם למש"כ הפוסקים דשטר שנחשב כנכתב בו נאמנות גובה בלי שבועה¹²¹, א"כ להסוכרים דתוקף הצ'ק משום שנחשב ככתוב בו נאמנות¹²², יש מקום לצדד שיכול

120 הנה בזמנינו אינו נהוג לחייב שבועה למעשה וראה להלן פרק ט הע' 120 כטעמא דמילתא, ומ"מ נתבאר שם הע' 121 דנפק"מ בדין חיוב שבועה כיון שבי"ד מפשרין במקום חיוב שבועה שמנכין חלק מהסכום במקום השבועה, וע"ש בהע' 122 בסכום הפשרה דיני השבועות השונים.

121 לפמש"כ הט"ז הנ"ל בתור"ד וז"ל: "ומטעם זה נ"ל בממרני אפילו לא נכתב בפי' [היינו הנאמנות] אין שייך פוגם שטרא וחייב לשלם לו, ואח"כ יתבענו שפרעו ב' פעמים וישבע המלוה היסת, ואם הוא במקום שאין לו נאמנות רק אם נכתב בפירוש, אז ודאי ברור שיש לו דין פוגם שטרו ממש". ומבואר דבממרני תלוי במנהג המקומות, דבמקום שנחשב ככת"י בנאמנות א"כ גובה בלא שבועה כמבואר שם בשו"ע דבנאמנות גובה בלא שבועה, ובמקום שנחשב ככת"י בלא נאמנות כיון דמ"מ הרי אינו נאמן לטעון פרעתי הריהו נשבע וגובה, [וראה מש"כ לעיל (הע' 32) די"א דבממרני מעכב שיכתוב הנאמנות בגוף השטר, אך בט"ז ל"מ כן וכן כתבו כמה אחרונים].

122 למשנ"ת לעיל (הע' 31) דעת האדר"ת דמכת הדד"מ חשיב כשטר בנאמנות, ואף כשמוציא הלוה שובר שפרעו והמלוה טוען שהשובר מוזיף הרי הוא גובה, ועל הלוה להוכיח שהשובר אמת, וא"כ כש"כ שלפי דד"מ אין יכול להשביעו, ודינו כמקום שנהגו להחשיבו כנאמנות שכתב הט"ז דבכה"ג נוטל בלא שבועה, ולכאור' בכה"ג גם הב"ח והגרעק"א יורו דנוטל בלא שבועה כיון דחשיב כנאמנות.

ונהיינו במקומות שלא נחשב כנכתב בו נאמנות, דאם חשיב כנכתב בו נאמנות אינו יכול להשביעו כדלהלן הע' 118 מדברי הט"ז.

117 כ"כ הב"ח (בריש סי' פד): "ראפילו להרמ"ה ודעימיה שאינו נאמן לומר פרעתי נגד כת"י, אפילו הכי בפוגם מודה הרמ"ה דנשבע הלוה היסת ונפטר דהא לית ליה שטרא, כלומר האי כת"י לא מיקרי שטרא ולא תיקנו ביה רבנן דלישבע וליטול בפוגם אלא בשטרא בעדים, נראה ל"י עכ"ל הב"ח, והביאו הגרעק"א בהגהותיו לשו"ע (סי' סט ס"ב) והעתיקו הפ"ת (שם סק"ג).

118 הט"ז (בריש סי' פד) הביא את דברי הב"ח וכתב ע"ז: "ודבריו תמוהים וכו', דלהרמ"ה הוי כת"י לענין פרעתי ממש כשטר וכו' דנגד הלוה הוי כשטר גמור בכל מילי, וכיון דלא יכול לומר פרעתי הוי כשטר גמור דלא כתוב בו נאמנות ונשבע המלוה ונוטל המותר וכו', וכן בכל כת"י בלא נאמנות במקום שא"ל לומר פרעתי שפסק הרמ"א (סי' סט) דהוא לפי ראות עיני הדיין, אם פוגם המלוה הכת"י נשבע ונוטל המותר כנלע"ד" עכ"ל, ומבואר דס"ל דכת"י שא"י לטעון עליו פרעתי יש לו תוקף כשט"ח גמור, ובעטרת צבי (שם סק"ב) הביא דברי הט"ז לדינא, וראה עוד להלן (הע' 121) מה שהבאנו מדברי הט"ז לענין ממרני.

119 היינו דלמש"כ לעיל ענף ג דהצ'ק חשיב כשט"ח גמור נגד טענת פרעון, ומ"מ הרי לא הוי שט"ח בעדים, וא"כ לדעת הב"ח והגרעק"א נאמן בכה"ג בטענת פרעון כיון שפגם שטרו, ולדעת הט"ז נשבע המלוה ונוטל.

לגבות בלא שבועה וצ"ע וראה בהערה¹²³, לדיון נוסף בחיוב שבועה בפוגם שטרו בצ'ק ראה בהערה¹²⁴.

טענת לא לויית או מזוייף הוא [הוחזק כפרן] כשתובעו בשטר או כת"י

ז.ה. מלוה שתובע בשטר בעדים או בשטר שבכתב יד הלוה, וכפר הלוה ואמר לא לויית, ונתקיים השטר או הכתב יד בבית דין, הוחזק כפרן בהלואה זו, ושוב אינו נאמן לומר שפרע חוב זה¹²⁵. ואם לא כפר את גוף ההלואה אלא שטען שהשטר והעדים מזוייפים, נחלקו הפוסקים אם בכה"ג הוחזק כפרן¹²⁶, ובשטר כתב יד כשטען אין זה כתב

נמכר דמי (ראה בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט פ"ה אות יג), ולכן גם המחזיק נחשב כלוקח וליכא גביה שבועת פוגם שטרו.

א"כ נמצינו למדים לפי"ז בצ'ק באופן שהוא כשטר למוכ"ז, הרי דומה לממרני כיון שיכול למוכרו בלא כו"מ, ואף כשנכתב לפקודת פלוני הרי תיכף בהסבתו ובמסירתו נעשה כשטר למוכ"ז, וא"כ כ"ז שהוא ביד המוטב בכה"ג איכא שבועת פוגם שטרו, אבל כשמסרו לאחר תו ליכא כזה שבועת פוגם שטרו, הן משום דדמי ללוקח בעלמא והן משום דעתה הוי כלמוכ"ז, וכיון שיכול למוסרו בניקל יכול להפקיע עצמו משבועה זו.

ואמנם לפי"ד הש"ך בכל גווני איכא שבועת פוגם שטרו, וכ"מ מדברי הט"ז שהבאנו לעיל (בהע' 121), ומוכח דלא ס"ל כסברת השו"מ, ועכ"פ בנוסף למש"כ בהע' הקודמת יש כאן עוד סניף לפוטרו משבועת פוגם שטרו, וצ"ע לדינא, [וראה להלן פ"ט הע' 220 מש"כ לדון בגו"ד חיוב שבועה בזמנינו די"ל דבצ'ק לא נחית לכך ע"ש, וכאמור לעיל הע' 120 הנפק"מ למעשה בזמנינו הוא לענין סכום הפשרה].

125 כ"ה בסמ"ע סי' פב (סקי"ט), והטעם משום דכל האומר לא לויית כאומר לא פרעתי דמי, וכיון שנתקיים השטר או הכתב יד הרי ברור שלוה, וכבר הודה שלא פרעו, ולכן לא מהני אף כשמביא עדים שפרע קודם, [אא"כ מביא עדים שפרע אח"כ, אבל בלא עדים לא יוכל לטעון שפרע אח"כ כיון שכבר הוחזק כפרן בממון זה, וכמבואר בגמ' ב"מ (יז, א), וענינו דכל שהוחזק לשקר ולהתחמק בתביעת ממון זו, שוב אינו נאמן להוכיח טענותיו בלא בירור בעדים].

126 בשו"ע סי' פב (סעיף א) הביא הרמ"א ב' דיעות אם בכה"ג נחשב ג"כ כאומר לא לויית והוחזק כפרן, או דכיון שרק טען שהשטר מזוייף

123 היינו לדעת האדר"ת הנ"ל דחשיב כנותן לו נאמנות ולכן אף אם נאמר דאין דנים בכל הפרטים כדיניהם מ"מ הרי למעשה נתן לו נאמנות, אבל לשאר השיטות לא עדיף משטר כת"י אחר במקום שאין נאמן בטענת פרעון ותליא בפלוג' הנ"ל, וכאמור לעיל י"א שאין דנים בפרטים אלו כפי דד"מ וכנ"ל (בהע' 34, 37) מדברי הערך ש"י ועז"פ, וגם לדעת האדר"ת עדיין יל"ע כיון דלפי הגהול בדד"מ: "שטר הנועד להיפרע לשיעורין ולא צויין בו גודל השיעור ותאריך פרעונו – פסול הוא", לאור זאת כשמשלם חלק מהסכום הנקוב בצ'ק, עליו לציין זאת על גבי הצ'ק, ואם לא עשה כן אין לזה תוקף שטר בדד"מ, וא"כ לפי"ז בדד"מ לא חשיב לכאור' כשטר ולא יטול אף בשבועה, ומאידך י"ל דכיון שלא נכתב על הצ'ק שייפרע בתשלומים הרי למעשה יכול לגבות הכל ולהחזיר לו אח"כ העודף, וי"ל עוד דכיון שפרע חלק ושוב אינו עומד לגבותו בבנק הרי ביטל הנאמנות וצ"ע, וראה עוד בסמוך, ולהלן פרק ט נתבאר עוד בדיני חיובי שבועה בגביית צ'ק.

124 הנה לפימש"כ השואל ומשיב (מ"ק ח"ב סי' קג ד"ה והנה) לחדש דבמרני ליכא כלל שבועת פוגם שטרו, וביאר דבריו עפ"י דברי הב"י שהביא מש"כ בעה"ת דהפוגם שטרו ומת בנו נוטל בלא שבועה, וכן במכר שטרו לאחר והובא בסמ"ע (סי' פד סק"א), ואמנם הש"ך (סק"א) חולק דמה לי הוא מה לי בנו, אולם השו"מ ביאר סברת הב"י והסמ"ע דבעלמא בפוגם צריך לישבע משום דהוי כאילו המלוה מחל התנאי שכ"ז שהשטר בידו ישלם הלוה, אבל לגבי בנו שלא מחל לו א"צ לישבע.

ועפ"י כתב השו"מ דבמרני שיכול למוכרו לאחר בלא כו"מ, וכתבו האחרונים דאף כשלא נמכר

ידי ונתקיים כתב ידו כבי"ד, תליא בפלוג' הפוסקים הנ"ל אם בכה"ג הוחזק כפרן¹²⁷, וי"א דזהו דוקא בשטר שאינו נאמן נגדו בטענת פרעון¹²⁸, אבל בשטר שנאמן נגדו בטענת פרעון לכו"ע הוחזק כפרן¹²⁹.

טענת פרעון בצ'ק כשהלוה הוחזק כפרן

5. לאור האמור לזה שטען בצ'ק אין זה חתימת ידי ונתקיימה חתימתו¹³⁰, כיון שהצ'ק מועיל נגד טענת פרעון, באנו לפלוג' הפוסקים הנ"ל אם בכה"ג הוחזק כפרן¹³¹, אבל כשאומר לא לוייתי ונתקיים כתב ידו, לכו"ע הוחזק כפרן, ושוב אינו נאמן אף כשמביא עדים שפרע¹³².

טענת פרעון בשט"ח או בצ'ק כשהמלוה הוחזק כפרן

6. שט"ח שיש בו נאמנות שלא יוכל הלוה לטעון פרעתי, מ"מ אם הוחזק המלוה כפרן בממון אחר במלה הנאמנות¹³³ ושוב נאמן הלוה בטענת פרעון¹³⁴, אולם יש שכתבו

130 ראה להלן פרק ט סעיף ג-ד אופן קיום החתימה בצ'ק בזמנינו.

131 היינו כנ"ל (הע' 129) דבשטר שאין נאמן לטעון עליו פרעתי אף הנתי' מודה להש"ך דתליא בפלוג' הפוסקים אם מפרשין מה שאומר אי"ז כתי' כהכחשה על החוב, וא"כ שוב אינו נאמן לומר פרעתי דכיון שלא לזה לא פרע, או דאי"ז רק הכחשה על הכתב שברצונו שלא יהא עליו שטר, וא"כ כשמביא אח"כ עדים שפרעו נפטר בכך.

132 דטענת לא לוייתי לכו"ע כאומר לא פרעתי וכנ"ל (הע' 125), וזה ודאי דאינו נאמן שלא לזה כיון שיש צ'ק כנגדו, וכנ"ל פ"א הע' 85.

[נאגב בגו"ד דכל האומר לא לוייתי כאומר לא פרעתי ראה מש"כ הגרעק"א (הנדמ"ח בב"ב בח"ג סי' כב) לחדש דדוקא כשמביא עדים שלוח ופרע מחייבים אותו, אבל כשמביא עדים על פרעון לחד אין מחייבין מכח ההוכחה שלוח, ועמש"כ בזה בהג' הגר"ד לנדא שליט"א בסו"ס שו"ת חמדת שלמה].

133 הטעם משום דמה דהימניה לזה למלוה משום דהחזיקו לאדם נאמן, אבל כשנתפס משקר בממון על דעת כן לא הימניה, ולכן אף כשהוחזק כפרן בממון אחר תו אינו נאמן וכנפסק בשו"ע (סי' עא סעיף יג).

134 והיינו דבשט"ח בעדים נאמן לטעון פרעתי ואישתבע לי דלא פרעתיך, ובשטר כתי' נאמן לטעון פרעתי וליפטר לגמרי כמבואר בנתי' (שם

אינו ככופר גוף ההלואה, אלא הוי כאומר קיים השטר ואח"כ אדון עמך.

127 בשו"ע סי' סט (סעיף ב), כתב: "אם כפר ואמר שאינו כתב ידו" הוחזק כפרן, אולם הש"ך (סק"י) כתב דכשאומר אינו כתב ידי ואח"כ מתקיים כתי' תלוי בפלוגתא דרבותא [הנ"ל בסמוך] אם בכה"ג הוחזק כפרן, דיש אומרים די"ל דכוונתו לומר אין זה כתב ידי ומ"מ חייב אני ונמצא שלא כפר הממון, משא"כ כשאומר לא לוייתי דאז בודאי הוחזק כפרן, דהרי כפר שלא לזה מעולם, וכשמתקיים כתב ידו הרי ברור לן שלוח.

128 כגון בנאמנות או בממרני וכדו'.

129 בנתי' (סק"ה) ביאר דמה שסתם המחבר דהוחזק כפרן, היינו משום דמיידי בשטר כתי', דדוקא בשט"ח בעדים לדיעה אחת אמרינן דמה שאמר מזוייף היינו לפסול השטר ולא לכפור החוב, אבל בכת"י להשו"ע דנאמן לומר פרעתי א"כ למה לו לומר מזוייף הו"ל לומר פרעתי, ולכן לכו"ע הוחזק כפרן דהוי כאומר לא פרעתי מדלא טען כן, ולפי"ז להסוכרים דא"נ בטענת פרעון בכת"י [או באופנים שאינו נאמן כגון בנאמנות] הנתי' מודה לדברי הש"ך דבאומר מזוייף תליא בפלוג' אם הוחזק כפרן.

וכ"ז כשחזר וטען פרעתי רק לאחר שבאו עדים וקיימו השטר, אבל בחזור וטוען פרעתי קודם שבאו עדים לקיים השטר נאמן דחזור וטוען מפטור לפטור, וכ"כ בעטרת צבי (סי' מח) ע"ש.

דבועקסליך הנמסרים מיד ליד אף בכה"ג שהמלוה הוחזק כפרן אין הלזה נאמן במענת פרעון, דחושש הוא להשאירו בידו¹³⁵, ולפי"ז גם בצ'ק להסוברים דתוקפו משום שאינו משאירו בידו לאחר פרעון¹³⁶, א"כ אף כשהמלוה הוחזק כפרן אין הלזה נאמן במענת פרעון¹³⁷.

שט"ח שנמחל שעבודו אם מועיל למענת פרעון

פ.ח. שטר בעדים שנמחל שעבודו ע"י שפרעו הלזה, פליגי הפוסקים אם יכול לחזור וללוות בו שנית, ו"א דאי"ז שט"ח כלל¹³⁸, וי"א דבשר עכ"פ להוכחה ועדות על החוב שלא יוכל למעון פרעתי [אבל ממשועבדים לא יוכל לגבות]¹³⁹, וי"א דמועיל רק נגד מענת להר"ם אבל הלזה יוכל למעון שפרעו¹⁴⁰, יש שכתבו דדוקא כשהחזיר לו

138 כ"ה דעת הלבוש והב"ח והש"ך (בסי' מח), והיינו דלא רק שלא יוכל לגבות מנכסים משועבדים, אלא אף אינו נאמן למעון כלל שהלוהו שנית בשטר זה לגבי גבייה מהלוה עצמו, והלבוש כתב הטעם משום דשטר שבטל מקצתו בטל כולו, דכיון שבטל לגבי הגבייה ממשעבדי בטל גם לגבי עצם העדות של ההלוואה, והש"ך (סק"ב) הוסיף עוד דהשטר בטל לגמרי בכה"ג, ומשמע דאף באופן שמקודם לא היה בו שעבוד נכסים, כגון בשטר שנתפרש שאין בו אחריות לגבות ממשועבדים, ג"כ ס"ל להש"ך דהשטר נחבטל כיון שנפרע, וכ"ה לדעת הקצוה"ח בשי' הב"ח כדלהלן הע' 146 בדין ממרני, [משא"כ להלבוש מיירי דוקא בבטל מקצתו כלפי משעבדי].

139 בסמ"ע שם חולק ע"ד הלבוש דלא אמרינן בזה דבטלה כולה אלא נשארה עדותה על גוף החוב, וראה בסמוך בשי' התומים והנתי' עפ"י דבריו אם הוי הוכחה גם נגד טענת פרעון או דרך נגד טענת להדי'ם, ולכא' כוונת הסמ"ע דבהגדה לא אמרינן דמה שבטלה מקצתה בטלה כולה דרך בעדים עצמם שנמצא אחד מהם קרוב או פסול בטלה כולה, וראה בזה מש"כ הג"ר צבי חיים דישון בספרו נעימות נצח על מס' סנהדרין (דף ח, א).

140 כ"ה בתומים (שם סק"ב) ע"ש שהאר"ך בזה וז"ל (באורים סק"ב): "דלענין זה הוי שטר אם הלזה כופר ואומר לא חזרתי וליתני בו, והמלוה טוען הלויתך שנית ויש לו מגו דלא פרעתי כלל דנאמן המלוה, ולא אמרינן דהוא מגו להוציא דהך שטרא חספא בעלמא, אך בטוען הלזה פרעתי נאמן כמו בכת"י", עכ"ל. והיינו דלגבי טענת פרעון דאף בכת"י

סקי"ז), ועמש"כ בזה הג"ר בנימין מרק שליט"א בנתיב בינה שם במשמעות דברי הפרישה דנאמן לישבע וליטול, ואם נאמן גם כשטוען פרעתי קודם שהוחזק כפרן ואכמ"ל.

135 כ"כ בנתי"מ שם דכיון שסברת התומים (בסי' סט סק"ה) דבהני וועקסלין אין אדם משאירם תחת ידו דחושש שימסרנו לאחרים ויכול למוסרו אף לעכו"ם שיגבנו בדד"מ ולא יוכל למעון פרעתי, א"כ טעם זה שייך גם כשהמלוה הוחזק כפרן, דמ"מ כשימסרנו לאחרים יוכלו לגבות בזה, דזהו נימוסם של הוועקסלין.

136 היינו לדעת התומים שכתב כן לגבי שטר החילוף-כתב וכמש"כ הפתחי חשן והקנין תורה גם לגבי צ'קים כנ"ל הע' 50.

137 דאף דטעמא דנאמנות ליכא מ"מ איכא טענת שטרך בידי מאי בעי וכנ"ל, דאין משאיר צ'ק כזה בידו שיכול למוסרו לאחרים שהם לא הוחזקו כפרנים ולא יוכל למעון ע"ז שפרעו [וכאן אף יכול למוסרו להוצאה לפועל], וה"ה דלהסוברים דדינא עפ"י דד"מ כנ"ל (הע' 41-42) גם בכה"ג א"נ בטענת פרעון, ובדין צ'ק שהוא למוטב בלבד על שמו של המלוה כ"כ לעיל הע' 62 שיש להסתפק אם דינו ככת"י בעלמא או דגם בזה חושש מלהשאירו בידו, וספק זה שייך גם בכה"ג, דאף שהמלוה הוחזק כפרן מ"מ יש לחוש שימסרנו להוצאה לפועל שיחייבוהו בדיניהם וכמשנ"ת לעיל שם בכל מלוה וכש"כ בזה שהוחזק כפרן, [אמנם כ"ז כשהוחזק כפרן לממון אחר, אבל כשהוחזק כפרן בממון זה לא מהני הנאמנות ואינו גובה ללא הוכחה בעדים ע"ש בנתי'].

המלוה השטר אחר הפרעון וחזר והלוהו ע"ז או חשיב כשט"ח¹⁴¹, ויש שכתבו דנגד טענת פרעון הוי הוכחה גם כשלא חזר ומסרו, ואם חזר ומסרו הוי שט"ח גם לטענת להד"ם¹⁴², וכל זה באופן שאין חשש שיגבה בהשטר שלא כדין וראה בהערה¹⁴³.

שטר כת"י שנמחל שעבודו אם חזר ולוה בו

פ. שטר כת"י שנמחל שעבודו י"א דשוה לשטר בעדים ואינו חוזר ולוה בזה¹⁴⁴, וי"א דכת"י עדיף משטר בעדים וחוזר ולוה בו¹⁴⁵, ובשטר הממרני י"א דעדיפא משטר כת"י ולכו"ע חוזר ולוה בו כיון שהוא כשטר לכל המוציא¹⁴⁶, וי"א דאף בלא חזר ומסרו

כשטוען הלוה להד"מ שלא ליתיה כלל פעם שנית או נאמן דמנ"ל לומר שהלוהו שנית, וכיון שהודה המלוה שהלוהא ראשונה נפרעה שוב א"י לגבות עש"ה, וראה בביאור הענין במשנ"ת בבאר המשפט (סי' מח אות ד-ו).

143 כל מש"כ בשיטות הסוברים דמהני השטר לאיזה נידון, זהו רק באופן שאין חשש שיגבה מהלקוחות או שיפסיד לבעלי חובות מוקדמים שלא כדין, כגון שלוה ופרע ביומו ורוצה ללוות שנית באותו יום, או כשהזמן נכתב בציון החודש לבד והכל אירע באותו החודש וכדו', אבל באופן שיש חשש הפסד ללקוחות או בעלי חובות מוקדמים, אינו חוזר ולוה באותו שטר ואכמ"ל.

144 כן הביין הש"ך בדעת הב"ח דאף בשטר כת"י א"י לחזור וללוות בו, וכ"ה דעת הקצוה"ח בדעת הב"ח וכדלהלן, והיינו דאף דלא שייך סברת הלבוש דערות שבטלה מקצתה בטלה כולה, דהרי בכת"י לא היה עומד מתחילה לגבות ממשעבדי, מ"מ אמרינן דכל שלוה בו ופרעו תו א"י לחזור וללוות בו, ובשו"ת עבודת הגרשוני (סו"ס עח) כתב שיש לו ראיות מכריעות דאף בשטר כת"י אין חוזר ולוה בו בנמחל שעבודו וכדעת מורו הב"ח ע"ש.

145 הש"ך שם כתב דודאי שטר כת"י עדיפא משטר בעדים וחוזר ולוה בו, משום דכיון דיכול להתחייב חיוב חדש ה"נ יכול לחזור וללוות בו, דכיון דהוודאת בע"ד כמאה עדים הוי כאומר אתחייב לך בכת"י וכאילו חתם עצמו מחדש, וכן נקיט התומים (אורים סק"ב) והנתי' (חי' סק"ב), ועמש"כ שם דמיירי באופן שאין חשש שיגבה שלא כדין נגד בע"ח מוקדם, ויבואר להלן פרק יב.

146 בש"ך שם כתב בדממרני שהתחייבות לכל המוציא גם הב"ח מודה דחוזר ולוה בו, דכיון

י"א דיכול לטעון פרעתי ה"נ בשטר שנמחל שעבודו לא עדיף מכת"י ויכול לטעון פרעתי כיון שאין לו תוקף לגבות בו ממשעבדי, משא"כ בטענת להד"מ מהני מגו דהמלוה בסיוע שטר כזה עש"ה.

ודוקא בתוך הזמן המפורש בשטר יכול לחזור וללוות בו לדעת התומים, דס"ל דהעדים מעידים על כמה הלוואות שיהיו בו ביום, ולפי"ז משמע דא"צ שהמלוה יחזיר את השטר ללוה ויחזור וילוה בו, דבכח העדות חוזר ולוה גם כשהשטר נשאר תח"י.

141 כן כתבו הקצוה"ח ונתייה"מ (שם סק"א), אלא לדעת הקצוה"ח הא דמהני היינו משום דכשפרע הוי כקונה השעבוד, וכשחוזר ולוה הוי כמכר לו השעבוד שנית וצריך כתיבה ומסירה [ועמש"כ האחרונים בזה], ולדעת הנתייה"מ הא דמהני בחזר ומסר, היינו משום דהוי כעדות פעם נוספת על הלוואה, דבזה שהחזירו ללוה וחזר ונמסר זה גופא הוא עדות על הלוואה, עיי"ש היטב באורך עפ"י יסוד שחידש הנתי' דבכל גווני עצם החזקת השטר זוהי העדות על ההלוואה ואכמ"ל.

ולדברי הקצו' ונתי' אם ימחוק הזמן יכול לחזור ולמסור גם לאחר הזמן שהוזכר בשטר, משא"כ להתומים דמועיל רק משום דהעדים חתמו מתחילה על כמה הלוואות בו ביום, מהני רק ביומו.

142 בערך שי (סי' מח) ר"ל בתחילה דלא הוי שטר לטענת פרעון כיון דאיתרע כמה דפרעו פעם אחת והשאיר השטר בידו, אך מסיק דלמאי דקיי"ל (בסי' פד) דכשפורע מחצה לא איתרע החזקה לגבי החלק שלא נפרע, ה"נ כמה דפרע פעם אחת לא איתרע החזקה לגבי פרעון שני ולא יוכל לטעון שפרעו, דהמלוה נאמן במיגו שהיה יכול לומר לא פרעתי כלל והשטר בידי מהלוהא ראשונה, אבל

כל שנתכוין לזכות בו מהני¹⁴⁷, וראה בהערה בענין חשש גבייה שלא כדין בשטר כת"י¹⁴⁸.

טענת פרעון בצ'ק שנמחל שעבודו וחזר ולוה בו ודין העברת קולמוס

מ. לאור האמור בצ'ק שנשתעבד בו למוכ"ז¹⁴⁹ נראה דחוזר ולוה בו¹⁵⁰, ונמצא שהתובע בצ'ק כזה ומורה שכבר נפרע בינו לבינו אלא שמוען שחזר והלווהו, יכול לחייבו ולגבות החוב ולא יוכל לטעון פרעתי¹⁵¹, ובצ'ק שנכתב לפקודת פלוני להצד שהוא כשעבוד "לך

נפרעה, ועתה לוה שנית בזמן מאוחר יותר, ויקדים לגבות קודם לבעלי חובות אחרים, אמנם יעויין בבאר המשפט סי' מח אות יז-יח מש"כ לבאר שיטות הפוסקים בזה, ד"א שאין לחוש כלל לזה דבלא"ה אין לסמוך כלל על זמן שבכת"י לענין קדימה כיון שבידו ליתן כת"י למי שירצה כדי להפסיד הבע"ח מאוחר, וי"א דמ"מ כיון שיועיל תפיסה עדיין יש לחוש להפסד הבע"ח מאוחר, ולדבריו מה שחוזר ולוה בשטר כת"י זהו רק כשהוא באותו יום וכנ"ל הע' 140.

149 ראה להלן פרק ג סעיפים י"ב דהיינו כשכותב להדיא שמשעבד למוכ"ז, או בצ'ק שלא כתב שם המוטב, או כשכתב שם מוטב בדוי, דבאופנים אלו השעבוד הוא לכל המוציא.

150 כהסכמת הפוסקים דבשטר למוכ"ז חוזר ולוה בו, ולדעת הערך שי אף בלא חזר ומסרו וכ"מ בש"ך, משא"כ להב"ח מהני רק בחזר ומסרו, וכן נראה לפי"ד הנתיחה"מ דמסירת השטר פעם נוספת להמלוה הוי כהתחייבות או הודאה נוספת על ההלוואה, ולכן כשחוזר ומסרו עכ"פ מהני. ולכא"ו אינו יכול לומר קים לי כהקצוה"ח דלא מהני, ועוד י"ל דכאן אף להקצות מהני, דדוקא בכת"י לא מהני דהוא מדין שטר ועדות, משא"כ בצ'ק דמהני גם מכח המנהג ודד"מ י"ל דמהני אף להקצוה"ח.

וכשנתן שטר חוב וצ'ק על אותה הלוואה ופרע את החוב, בזה י"ל דבאופן שהצ'ק ניתן כבטחון בלבד ולא לגבייה, שייך כודאי לחזור וללוות בו, וראה עוד לעיל ענף ד מש"כ בדין צ'ק שניתן לבטחון.

151 והיינו דהצ'ק נשאר בתוקפו לענין שלא יוכל לטעון פרעתי כמו בשאר תביעה בצ'ק, נאוף דלהתומים דלעיל הע' 140 כשכבר פרעו כיון דאינו מועיל למשעבדי נאמן בטענת פרעתי, שא"ה בצ'ק דבלא"ה לא מהני למשעבדי ואפ"ה אינו נאמן נגדו

שהתחייב מתחילה לכל מי שיוציאנו מעתה הרי הוא מוציא וחלה ההתחייבות הקודמת שהתחייב לכל המוציא, אולם בקצוה"ח כתב דהעיקר כהב"ח דגם בכת"י אינו חוזר ולוה בו, וכתב עוד ולא אדע מאיזה טעם נשתעבד בממרני יותר מבכת"י, והביא כן גם משמיה דהט"ז ע"ש.

אמנם לפנינו בתשובת הב"ח הישנות (סי' לד) מוכח כהש"ך, ע"ש דמשהו הב"ח כת"י לממרני ובשניהם כתב דחוזר ולוה בו כשחזר ומסרו, ובלא חזר ומסרו בשניהם ל"מ, וא"כ מש"כ הש"ך בדעת הב"ח דבממרני מהני אף בלא חזר ומסרו ליתא, ומאידך מש"כ הקצוה"ח דגם בחזר ומסרו ל"מ בתרוייהו, ג"כ ליתא וכמש"כ הב"ח להדיא, [ועמשנ"ת בבאר המשפט (סי' מח אות ט) בדעת הקצוה"ח בהא דל"מ אף בחזר ומסרו, דכיון שעיקרו של כת"י וממרני אינו אלא לראיה, ולכן כשנפרע בטלה הראיה שבו ולא שייך להשתמש בו שנית עיש"ה].

ומיהו גם לדעת הש"ך דמהני היינו דוקא כשחזר ומסרו לו פעם שנית מדעתו או שחזר ולוה בו, משא"כ באופן שנמסר שנית שלא מדעתו, [כגון בשליש שמסרו שלא מדעת הלוה] לא חל עליו שום חיוב, וכ"כ בשו"ת בית אפרים (חור"מ סי' כא בד"ה אך).

147 בערך שי שם כתב דאפוכי מטרתא למה לי, וכיון דס"ל דמהני בחזר ומסרו ה"ה דיועיל אף בלא חזר ומסרו, דכיון שמונח בחצירו של מלוה הוי כמסירה, ע"ש שהאר"ן להוכיח דאין מעכב בזה נתנה וסגי בזכייה.

148 הנה כ"כ לעיל בהע' 143 דבאופן שיש חשש שיגבה שלא כדין ודאי דאינו חוזר ולוה בו, ובשטר כת"י הרי לא מהני לגבות מלקוחות, אמנם עדיין יש לחוש שיפסיד לבעלי חובות מוקדמים, שכיון שזמן השטר הוא מההלוואה הראשונה שכבר

ולכל המוציאו" [ראה בזה להלן פרק ג סעיף יג] לרוב פוסקים חוזר ולוה בו¹⁵², לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹⁵³, ויש לצדד דאם מעבירים קולמוס על החתימה מהני לכו"ע¹⁵⁴, וראה בהערה אם שייך חשש גבייה שלא כדין בצ'ק¹⁵⁵.

צ'ק שנכתב או נחתם בשינוי, צ'ק שנאבד, של קטן, מוקדם

מא. צ'ק שנעשה בו שינוי אם איתרע למענת פרעון ראה להלן פרק יא סעיף כב, ובצ'ק שנכתב בעפרון שם סעיף כד, ובצ'ק שנחתם בסימון בעלמא שם סעיף מג ובהערות שם¹⁵⁶.

בצ'ק שנפל ונאבד מהמלוה אם איתרע למענת פרעון ראה להלן פרק י ענף ז.

צ'ק של קטן ראה להלן פרק ו ענף א.

צ'ק שזומנו מוקדם מזמן החוב ראה להלן פרק יב סעיף י.

שעבודו, ודן בזה לפי"ד תוס' בגיטין (דף יט, א ד"ה דיו) שצריך שהכתב השני יחדש דבר, ולכן כתב הקצוה"ח דכאן ל"מ משום דאין הכתב השני מועיל כלום, ואזיל לשי' (שם בסק"א) דהשעבוד שבשטר נשאר גם לאחר הפרעון, אבל בשטר בכת"י נראה דכיון דעיקר השטר הוא הראיה שבו, ולאחר שנפרע בטל הראיה, ולכן כשמעביר קולמוס מוסיף בהכתב שיועיל לראיה, ונראה דיועיל גם לשי' הקצוה"ח שסובר דבעלמא א"י לחזור וללוות בו, וצ"ע.

155 יעויין מש"כ לעיל הע' 143 דמה שחוזר ולוה בשטר בעדים או כת"י זהו רק באופן שאין חשש הפסד לבע"ח מוקדם ע"ש, ובזמנינו בצ'ק שגובין בבנק לא שייך כ"כ חשש זה כיון שכל מי שמציג צ'ק לגבייה ויש כסף בבנק, הרי הבנק מכבד הצ'ק, אף שיתכן שבעל החשבון הנפיק צ'קים שזמנם קודם לצ'ק זה, וע"כ דע"ד כן מסכימים שלא יהא בזה קדימה, נואף דיתכן שאם יצטרכו לגבות הצ'ק מנכסי הלוה עצמו ולא מהבנק יהא בזה דין קדימה, אך כיון שאי"ז שכיח נראה לכאור' שאין לפסול צ'ק מה"ט וצ"ע, וע"ע להלן פרק ט ופרק יב.

156 דכל אלו נתבאר שם דכיון שלא נכתב כדינו יתכן דיכול לטעון בזה פרעתו, דלא שייך חלק מהסברות שנתבאר לעיל סעיף ז לגבי טענת פרעון ע"ש.

בטענת פרעתו, א"כ גם כנמחל שעבודו וחוזר ולוה בו י"ל דמהני לטענת פרעון].

152 היינו כנ"ל דלהש"ך גם כת"י בעלמא עדיף משטר בעדים וכ"מ בב"ח דעכ"פ בחזר ומסרו מהני, ולהערך ש"י אף בלא חזר ומסרו מהני, וכש"כ דלשי' הסמ"ע מהני לחזור וללוות בו דאף בעדים ס"ל דמהני.

153 הנה לפי הנוהל הבנקאי תוקף הצ'ק נפקע ע"י פרעון ולא נתבאר היאך נדון בו כשחוזר ולוה בו, אולם גם לדידהו עומד להיות נפרע דרך הבנק וכל שלא פרעו בבנק ולא הוחתם עליו חותמת נפרע, לכאור' פשוט דחוזר ולוה בו, ובלא"ה אף א"נ דלפי דד"מ אינו חוזר ולוה בו, מ"מ כיון דלפי ד"ת חוזר ולוה בו שפיר מיקרי שט"ח עכ"פ לשאר הטעמים שהוזכר לעיל ענף ב, נזולת הטעם דדינא דמלכותא, ונאמנות להסוכרים דהנאמנות הוא מכח הדר"מ], ובפרט שיש לו מיגו שהיה יכול להכחיש שמעולם לא פרעו ולמסרו לאחר שלא יאמינהו על פרעון, ושפיר שייך בזה טענת שטרך בידי מאי בעי, נואף דלא מהני מיגו להוציא רק בסיוע שטר וכאן הרי הוא מודה שהשטר נפרע ובטל תוקפו, מ"מ כ"כ הש"ך סי' פג סק"ט דמיגו להוציא הוי ספיקא דדינא, ואף דהסכמת שאר הפוסקים דמיגו להוציא לא מהני כלל, מ"מ בצירוף השי' הנ"ל שחוזר ולוה בו יש לצדד דשפיר יוכל לגבות בזה].

154 יעויין מש"כ הקצוה"ח (סי' מח סק"ב) לדון אם מהני העברת קולמוס בשטר בעדים שנמחל

האופנים שהצ'ק עדיף משטר חוב

מב. לפי המתבאר עד כה נוכחנו לדעת שהצ'ק יש לו תוקף כשטר חוב, ולכן לגבי כמה ענינים שיש נפקותא בדין שטר חוב אנו דנים בו כן¹⁵⁷, אולם בפרקים דלהלן יבואר שבכמה דברים נתנו לצ'ק עדיפות יתר משטר חוב רגיל, וזאת מכח העובדה שהצ'ק סחיר מיד ליד, שמשוה את מעמדו לכסף וכדיבואר¹⁵⁸.

158 כגון לענין קנין או פרעון חוב עם הצ'ק להלן פרק יג, וכן לענין דחשיב כגבוי בדין שמיטת כספים ועוד ענינים להלן פרק יד, וראה עוד בפרק טו בדין צדקה וערכות בצ'ק.

157 בנוסף למתבאר לענין טענת פרעון, יש עוד נפק"מ, כגון לענין דיני מכירת חוב, שומרים, קנינים בגוף הצ'ק (כגון חליפין ומעמד שלשתן), קידושין, ועוד ענינים שמבוארים בפרקים הבאים.

פרק ג

סוגי השטרות והצ'קים

בנוסף לשטר רגיל שנערך בין לוח למלוח (בעדים או בכת"י הלוח), ומפורש בו שמו של המלוח והלוח, מצינו כמה סוגי שטרות נוספים שלא נזכר בהם שם המלוח, ודנו הפוסקים באלו מן האופנים נחשב כשטר למוכ"ז ולמוציא כתב זה), שאז כל המוציאו גובה בו (וישנם בזה נפק"מ נוספות), ובאלו מן האופנים דומה הוא לשטר רגיל, בפרק זה נביא את סוגי השטרות שהוזכרו בפוסקים והבדלי הדינים שביניהם, ומהם נקיש לסוגי הצ'קים הנהוגים בזמנינו.

ענף א - סוגי שטרות שהוזכרו בפוסקים

שטר בעדים שנשתעבד בו לכל המוציאו

א. שטר הלואה רגיל שנערך בעדים או בכת"י המלוח כותבים בו את שם המלוח והלוח, סכום ההלואה וזמן פרעונה¹, וכן כותבים את מקום ההלואה ופרטיה הנלוים², וראה בהערה בדין שטר בעדים שנשתעבד בו לכל המוציאו³.

שטר בעדים או בכתב ידו שכתב בו לויתי ממך

ב. ישנם שטרות שאף שלא נזכר בהם שם המלוח אינו כשטר שנכתב לכל המוציאו, כגון שטר שנכתב בו "אני פלוני לויתי 'ממך' מנה"⁴, שטר כזה דינו כשטר רגיל

1 וזה נקרא בלשון חז"ל "תורף השטר", שכן פרטים אלו הם העיקר והבסיס של השטר, ראה רש"י ב"מ (ז, ב ד"ה שטרא).

2 וזה נקרא בלשון חז"ל "טופס השטר", שכן פרטים אלו אינם עיקריים ונכתבים לתוספת על עיקר השטר, ראה רש"י הנ"ל.

3 הנה אף שכמדור' לא מצינו שנוכר שטר בעדים שהוא למוכ"ז, מ"מ נראה דאין מניעה לכתוב שטר שמשעבד בו לכל המוציאו, ומוסרו למלוח ויכול לגבות בו מהלוח עצמו או מלקוחות שקנו ממנו, שהרי יצא קול שלוח, ואין צריך שיצא קול גם מיהו המלוח, אמנם זהו דוקא כשכותב ומוסרו מיד למלוח [ורק נכתב לכל המוציאו כדי שיוכל למוכרו בניקל כדלהלן], אבל אם הלוח עדיין אינו יודע מיהו המלוח, ולכן כותב שטר לכל המוציאו

כדי שיוכל ללוות בו ממי שירצה, כזה אתאן לדין המבואר בשו"ע (סי' לט סי"ג) דכותבין שטר ללוח אף שאין מלוח עמו, ועי"ש בנו"כ פרטי הדינים דזהו דוקא בשטרי אקנייתא דנמצא שכשיגבו אח"כ ממנו יגבו כדין שכבר הקנה השעבוד למלוח עי"ש, ובנידור'ד כשאנו יודע מיהו המלוח צריך להקנות השעבוד לכל העולם ויבורר אח"כ למי, וע"ע להלן בזה ואכמ"ל.

4 שטר כזה מוזכר בגמ' ב"ב (קעב, א) שהוא שטרא דנפק לבי דינא דרב הונא דהוה כתיב ביה: "אני פלוני לויתי ממך מנה, אמר רב הונא ממך ואפילו מריש גלותא, ואפילו משבור מלכא" וכו', והיינו שרב הונא התייחס לזה כשטר שאין אפשרות לגבות בו, שחוששין שנפל מבעל השטר, וזה המוציאו עתה גובה שלא כדין, [עי"ש בסוגיית הגמ' ובתוס' שם

שנכתב למלוה מסויים והשעבוד נעשה למי שהלוה לו⁵, [וי"א דשטר כזה מהני רק כשחתומים בו עדים אבל בכתב ידו לא מהני⁶], ומ"מ לענין מכירת שטר כזה י"א דעדף משטר רגיל שמוזכר בו שם המלוה שנמכר בכתיבה ומסירה⁷, וכאן נמכר במסירה לחוד ללא כתיבה⁸, ויש חולקים⁹.

אופני שטר כתב יד שהוא לכל המוציאו

ג. בדברי הראשונים והפוסקים מובא שנהגו להשתמש בשטר שהתחייבות בו היא לכל המוציאו¹⁰, ולרוב נבע הדבר על פי דרישת המלוה שנוח לו שטר כזה שסחירותו והעברתו מיד ליד קלה יותר¹¹, אלא שמצינו כזה כמה אופני התחייבות שיש בהם נפק"מ לדינא כלהלן¹².

ונראה לפי"ז דאף להב"ח יכול המלוה הראשון למחול החוב ללוה כמו בכל מכירת שט"ח, כיון שצריך לבוא מכחו והשעבוד היה של הראשון, משא"כ בשטר לכל המוציאו דאין יכול למחול וכדלהלן.

9 דעת המהרי"ט בתשו' (חו"מ סי' כג) דמכירת שט"ח שכתוב בו לויתי ממך, היא כמכירת שט"ח רגיל שכתוב בו שם המלוה שצריך כתיבה ומסירה, ומשום דאף שלא כתב ממי לזה מ"מ התחייב בו רק למלוה זה, והביאו בתומים (סי' נ סק"א) וכן מדייק הנתיב"מ (בסי' נ סק"א) בדעת הש"ך ע"ש. 10 סוג שטר זה מוזכר רבות בראשונים שיובאו דבריהם להלן, והם הראב"ד, בעל העיטור, רמ"ה, רמב"ן, רשב"א, בעל התרומות, הרא"ש, רבינו ירוחם, נמוקי יוסף, ובר"ן בתשו' (סי' סד) כתב: "וכש"כ בשטרות שלנו 'שאנו רגילין' לכתוב שעבוד לזה למלוה ולבאי כחו", וכנראה דהונהג לכתוב כן, וראה בתשו' הרא"ש כלל סח (סי' יב) במנהג טוליטולה כזה, והוזכר שטר זה גם בטור, ובתרומת הדשן, ובבית יוסף ושו"ע ורמ"א (סי' סא וסי' סו) וכדלהלן.

יצוין שאף הם הביאו רק שטר זה ולא הזכירו כלל את שטר הממרני, שהשימוש בו החל בזמנו של הלבוש כדלהלן הע' 19.

11 שכן לעומת שטר רגיל הנמכר בכתיבה ומסירה, שטר למוכ"ז נמכר במסירה לחוד, וכן נפק"מ לכמה פרטי דינים נוספים כדלהלן.

12 בסעיפים הבאים נביא את סוגי השטרות ודיניהם של כל אחד בקיצור, ובפרקים הבאים נאריך יותר בפרטי הדינים כל אחד במקומו.

(ד"ה אבל) ב' פירושם, וע"ש בראשונים מש"כ דבהו"א סבר דאי"ז מוכח מתוכו, ולהלכה נקטינן בשו"ע (סי' נ) כדעת רבה דאין חוששין לנפילה וכל מי שתובעו בשטר זה וטוען שהוא זה שהלוה לו ונכתב עבורו הריהו גובה בו.

5 כן הוא מפורש בתוס' ב"ב (קעב, ב בד"ה אבל), דאם היה פירושו דממך לכל מי שמוציאו, טענת נפילה אינה טענה כלל, רק דממך לא משמע רק למי שמסרו בידו, וכ"כ בנתיב"מ סי' נ (סק"א).

6 בשו"ע כתב (שם) דדוקא כשחתומים בו שני עדים, דאז יש לו תוקף של שט"ח, ואין נאמן לומר פרעתי, אבל כשחתום בו רק הלוה מתוך שנאמן לומר פרעתי, נאמן גם לומר לא לויתי ממך אלא מאחר נפל ומצאתו, [ועי"ש בנתיב"מ (סק"ב) שנסתפק אם בכה"ג נאמן גם לטעון ממני נפל והיינו שהכינו ללוות בו ולא לזה כלל], וכתבו הנו"כ דכאן סתם השו"ע כהסוברים דבשטר כתי' נאמן לומר פרעתי, ואילו להלן (סי' סט) הביא הרמ"א דעת החולקים דאינו נאמן בטענת פרעון נגד כתי', ולפי"ז לדיעה זו גם אינו נאמן בטענת נפילה דלית ליה מיגו.

7 כדלהלן פרק ד ענף א דשטר רגיל נמכר בכתיבה ומסירה ע"ש בגדר האי קנין.

8 הב"ח כתב דאם טוען המוציאו שקנאו מזה שהלוה לו נאמן וגובה בו, דלגבי דין קנין במסירה לחוד הוא כשטר שנכתב לכל המוציאו שנמכר במסירה לחוד, והביאו העטרת צבי (שם סק"א), וכן נקט בשועות ישראל (סק"א), ומשמע דדוקא כשטוען שקנאו, אבל כשטוען שנכתב ללוות מפלוני ולבסוף לזה ממנו, משמע דאינו נאמן.

כשנשתעבד לך ולכל הבא מחמתו או לך ולכל המוציא
ד. שטר שכתוב בו: "משתעבדנא לך ולכל מאן דאתי מחמתך", פירושו שמשתעבד לו
ולכל הבא מכחו¹³, ונחלקו הראשונים בדני מכירת שטר כזה ראה בהערה¹⁴, וכן
כשכתוב בו: "משתעבדנא לך ולכל המוציא", שפירושו לך ולכל מי שיוציאו אחרך¹⁵.

שטר לכל המוציא, ממרני ודומיו

ה. כשכותב בשטר: "משתעבדנא לכל המוציא", או: "אני פלוני לויתי ממוציא כתב
זה"¹⁶, באופן זה חל השעבוד למוכ"ז ויש בזה טובה ועדיפות למלוה¹⁷, שכן מכירת

יש לציין ששעבוד כזה מועיל רק למי שכבר
נמצא בעולם בשעת כתיבת השטר, ולא חל למי
שנולד אח"כ, כמבואר בשו"ע (סא סעיף ד).
13 לשון זה איתא בגמ' גיטין (יג, ב) שרצו לומר
בגמ' דמעמד שלשתן מהני, משום דבכל הלואה
נעשה כאומר לו משתעבדנא לך ולכל מאן דאתי
מחמתך, ושם הנידון בהלואה בעל פה, ובראשונים
דנו בדני מכירת הלואה כזו שנעשית בשטר.
14 הנה לענין מכירת שטר דלך ולכל מאן דאתי
מחמתך ראה להלן (פ"ד ענף ב) מש"כ בזה,
ונציין בקצרה א. דלרוב פוסקים צריך דעת מקנה.
ב. פליגי הפוסקים בשו"ע אם סגי במסירה או
שצריך גם כתיבה. ג. לרוב הפוסקים חליפין לא
מהני, ולהתורה ד' ורמ"א מהני. ד. לדעת הראב"ד,
בעה"ט, רשב"א, ר"ן ונ"י המוכר שטר כזה אינו
יכול למחול, ולהרמ"ה, רמב"ן, רא"ה, בעל
התרומות, רא"ש, יכול למחול, ובשו"ע סי' סו (סעיף
כו), הביא ב' הדיעות, ובסמ"ע (סקס"ג) נקיט לעיקר
דאינו יכול למחול, ובש"ך (סקפ"ז) נקיט דיכול
למחול ובתומים (אורים ס"ק ק) נוטה לדעת הסמ"ע.
15 שטר כלשון זה נזכר בשו"ת הרשב"א (סי'
תתקכא), ובשו"ת הרא"ש (כלל סח סי' ז-ח),
וברבינו ירוחם (מישרים נתיב ו ח"ה), ובתרומת
הדשן (סי' שלא) כתב: "שטר של נכרים שכתב בו
שהלוה הנכרי משעבד את עצמו לישראל הזה המלוה
ולכל מי שתובע בכתב זה כמו שרגילין לפעמים
שכותבין כך בשטרי של נכרים", ומשמע שזה היה
נהוג בשטרי נכרים ואח"כ נתפשט אצל בני, [ועיי"ש
שכתב דשטר כזה נקנה במסירה לחוד בלא כתיבה,
ונקנה גם בחליפין, והביאו הרמ"א (סי' סו ס"א),
והש"ך (שם סק"י) חולק דצריך גם כתיבה ול"מ
חליפין, וע"ע בזה להלן (פרק ד הע' 63 מש"כ אם

יש חילוקי דינים בין שטר שנשתעבד לך ולכל הבא
מחמתו לשטר שנשתעבד לך ולכל המוציא].
16 שטר כלשון זה מוזכר לראשונה בשו"ת הרא"ש
(כלל סח סי' ט): "שטר שלא הוזכר בו שם
המלוה, אלא ששעבד עצמו הלואה שכל מי שמוציא
עליו שטר חוב זה שיגבה ממנו הממון הנוכר בשטר,
אם הוא שטר או לא, יראה שהוא שטר, וכל המוציא
גובה בו אעפ"י שידוע שהוא לא הלואה זה הממון"
וכו', וראה שם מש"כ להוכיח דשפיר חל חיובו
באופן זה, אף שלא הכיר ולא ידע מי יוציאנו,
ונכפל שם בענין זה (בסי' יא), והו"ד הרא"ש בשו"ע
סי' סא סעיף ד.
ובריטב"א (ב"ב קעב, ב): "ושטר שכתוב בו
שנתחייב לכל מוציא אותו בבי"ד, כשר וגובה ממנו
המוציא, דהא אפילו אי בעינן מוכח מתוכו הא מוכיח
מתוכו, ולנפילה לא חיישינן, ועוד שכבר נתחייב זה
לכל המוציא בבי"ד" וכו', והביאו הנ"י שם בסוגיין,
ובמהרש"ל (פ"ז דב"ק סי' יז): "אבל אם היה כתוב
בשטר כל מי שיוציא שטר זה מתחת ידו יכול לתבוע
בו, לא צריך שום הרשאה", [וכעיי"ז מצינו גם
השתעבדות של ערב לכל המוציא, ראה בתשובת
מהר"א ששון (סי' קעח): "מעשה היה בראובן
שנתחייב ושעבד עצמו לפדוע לכל מי שילווה לשמעון
כדין ערב" וכו', ואף פסקי דין נכתבו לפעמים בנוסח
זה, ראה ברמ"א (סי' ג) שכתב: "פסק דין שכתוב
בו פלוני נתחייב לשלם לכנגדו חייב לשלם למי
שמוציאו", והוא מהמרדכי (פ' ג"פ) ופסקי רקנטי
(סי' תל"ז) ותשו' מהר"מ (ד"פ סי' תקכ"א)].

17 ראה מש"כ הרא"ש בתשו' הנ"ל (סי' ט) הטעם
לכתיבת שטר בנוסח כזה: "כי המלוה לא רצה
להלוות ללוה עד ששעבד עצמו לכל מוציא השטר,
כדי שלא יצטרך להקנותו לאחר בכתיבה ובמסירה אם

שטר כזה שונה בכמה פרטי דינים ממכירת שטר רגיל¹⁸, וכזה היה שטר ה"ממרני" המוזכר בפוסקים¹⁹, וכן שאר סוגי השטרות שדנו בהם במהלך הדורות²⁰. באנקנאטין-שטרי כסף לעומת שטר הממרני

1. בספרות השו"ת תופס מקום נכבד הדיון בשטרי ה"באנקנאטין" שהם כעין שטרי הכסף שלנו²¹, הדיון החל עם מעברם של השלטונות משימוש במטבעות שהיו יצוקים מכסף

בתוקף המיוחד שנתנו לשטר זה, כמו"כ הונהג לכתוב בצורה מיוחדת כמשנ"ת שם.

פרטים נוספים להשתלשלות שטר זה ותקנות המדינות שהונהגו בו ראה בנספח לקונטרס ה"ב, ופרטי דינים נוספים בזה יובאו בפרקים דלהלן. 20 נציין בזה סוגי שטרות: שטר ה"קאמביו" שהבאנו בקונטרס הנ"ל עמ' ד-ה, שטר ה"חילוף-כתב" [ח"כ] שם (עמ' י), וראה שם ההבדלים בין הח"כ לממרני, שטר ה"עקסליד" ושטר ה"טראטע" המוזכר בספרי השו"ת (שם עמ' יא).

21 עד לפני כמאתיים שנה היה נהוג השימוש אך ורק במטבעות של מטילי זהב או כסף או נחושת, עובדא זו הערימה קשיים על מהלך המסחר, שכן היה צורך להעביר כספים במשקלים כבדים מיד ליד, ובסכומים נכבדים היה צורך להביא עגלות משא להעברת הכסף, כמו כן היה מן ההכרח לשקולו מידי פעם כדי להיווכח אם לא נגרע משקלו בשל זיוף או בלאי, ואכן מטעם זה הונהג השימוש בשטר הממרני ודומיו, שכן בזה חסכו הסוחרים לטלטל עמם את מטבעות הכסף, ובמקומם מסרו שטר ממרני שהיה נגבה בעירו, אולם פתרון זה לא הספיק, כי עדיין נשאר מרחב פרוץ לנוכלים שמסרו שטר ממרני ולא היה אפשרות לגבות מהם אח"כ, ולכן עם התפתחות ענף הבנקאות החלו הבנקים להנפיק שטרות שיכלו לגבותם בבנק, לראשונה החל הדבר באנגליה ע"י הצורפים, שקיבלו פקדונות בזהב וכסף לשמירה בכספות, ומשנוכחו לדעת שהפקדונות מונחים כאבן שאין לה הופכין, הודיעו למפקידים שהחזרת הפקדונות בעתיד תהיה בערכו של הפקדון ולא באותו המטבע שהופקד בידם, והחלו להוציא תעודות אישורי הפקדה שניתנו להעברה מיד ליד בהיסב ומסירה, נזוה הביא בהמשך הזמן ליצירת הצ'ק, ב"ויסל בנק של אמסטרדם"

יצאה למכרו או לתיתו לאחר, או אם ירצה להרשות לאחר שיגבה החוב בשליחותו שלא יצטרך לכתוב לו שטר הרשאה" וכו'.

18 בנוסף למש"כ הרא"ש הנ"ל דבכלל המוציאו נקטינן דלכו"ע נקנה במסירה לחוד בלא כתיבה, יש לציין עוד פרטי דינים שעדיף שטר לכל המוציאו אף משטר דלך ולכל המוציאו הנ"ל, דבכלל המוציאו י"א דא"צ דעת מקנה ויכול לזכות אף מהפקד, וכמו"כ לכו"ע אין יכול המוכר למחול החוב, וכמש"כ הש"ך בסי' סו (סק"י), ובנוסף לכך לדעת התומים ונתיה"מ מהני בזה אף קנין חליפין, וכדיבואר כ"ז להלן פ"ד (ענף ב), משא"כ בשטרות הנ"ל פליגי הפוסקים לענין כתיבה ומסירה ומחילה וכמשנ"ת לעיל בהע' 14, וכן לא מהני בזה קנין חליפין וזולת לדעת התרוה"ד והרמ"א [דרך לדעת הש"ך גם בלכל המוציאו ל"מ קנין חליפין, ועיין נתיה"מ סס"ו סקי"ג], וראה באמרי בינה הלואה סי' לו דבלך ולכל הבא מחמתך כשיש לראשון חוב שיש עליו שעבודא דרבי נתן אינו יכול למכור השטר, [משא"כ בלכל המוציאו לכאור' ליכא הגבלה זו].

אמנם מאידך יש לציין דבפרט אחד גרע שטר לכל המוציאו, שכל שמוציא אחד שובר שפרע שטר זה שוב אינו יכול לתובעו וכמש"כ הריטב"א ונ"י הנ"ל, והביאו הרמ"א בסי' נ, משא"כ בלך ולכל המוציאו דבזה לא מהני שובר סתם דצריך שיהא מפורש בו שגבאו מכחו, וכמש"כ הסמ"ע (שם סק"ד) והש"ך (סק"ז), וע"ש בנו"כ עוד פרטי דינים בזה. וראה להלן פ"ד (הע' 69) בפלוג' האחרונים בסדר חלות ההתחייבות בזה, וראה להלן (הע' 27) אם חשיב גופן ממון, ולהלן פרק ט הע' 200 יבואר אם צריך שבועה כשבא לגבות בשטר כזה. 19 ראה בזה לעיל בפ"ב (הע' 20) מש"כ מתי הוזכר שטר הממרני לראשונה בפוסקים, וע"ש

או זהב להנפקת שטרי כסף שאת תמורתם היה ניתן להמיר במטבעות זהב וכסף שנמצאו באוצרות המלוכה או בבנקים²², ואז ישבו על המדוכה גאוני קמאי על מעמדם ההלכתי של שטרי הכסף²³, ויש שסברו שדינם כשטר חוב בעלמא על אוצר המלוכה ואין להם דין כסף²⁴, אמנם הסכמת רוב הפוסקים ששטרי הכסף דינם כמטבע [לגבי רוב דיני התורה שצריך בזה דין כסף] ונאמרו בזה כמה מהלכים באחרונים בסברת הדברים והנפק"מ בזה²⁵,

סי' כז ובכ"מ), החת"ס (יו"ד סי' קלד ובחור"מ סי' קפז וכן בסי' קמד ובכ"מ), התשובה מאהבה (ח"ג סי' תד), הגרעק"א (בהג' לחור"מ סי' רעז ס"ו), והנתיבות (בסידור דרך החיים), הישועות יעקב (חור"מ סי' עב ס"ב), ועוד תשובות מגדולי הפוסקים בתקופתם והדורות שלאחריהם, עד לדור האחרון כאשר החזו"א (בחור"מ סי' טז ובכ"מ), הגר"מ פיינשטיין (באג"מ) והגרש"ז אויערבאך (במנחת שלמה) קבעו בזה את דעתם, וראה בזה עוד בסמוך. 24 כ"כ בשו"ת בית שלמה (חור"מ סי' לז, עא, עז) דשטרות כסף אלו דין שטר להם גם לגבי שומרים ושבויה ודלא כהחת"ס, וכ"כ עוד כמה מגדולי האחרונים ע"י ישועות יעקב ותשובה מאהבה הנ"ל.

25 אם כי אין כאן המקום להרחיב בזה, מ"מ נציין בקצרה את הסברות שהועלו ע"י גדולי הדורות, [שבחלק מהם ניתן להקיש וללמוד מהם לענין הצ'קים בזמנינו], וכדיבאר.

מהלך א. שהמודד לקביעת גדר "גופו ממון" ביחס לשטרות שאין גופן ממון, משום דעיקרן אינן אלא לראיה שבהן, ואם ידע המלוה שהשטר נאבד או נשרף יחזיר לו ממנו, משא"כ שטרי המלכות שאף כשמברר בעדים שנשרף אין המלכות מחזירים לו תמורתם, א"כ חשיב גופו ממון, כ"כ בתשובת הגאון ר' משולם איגרא (חור"מ סי' טז), וכ"כ כמה מן האחרונים.

מהלך ב. משום דיוצא בהוצאה וניתן לקנות בזה כל דבר, ולכן חשיב גופו ממון, כ"כ הגה"ק בעל השיב משה (סי' נה) וכמה אחרונים.

מהלך ג. משום דינא דמלכותא דינא, דכיון שהמלכות מחייבת להחשיבו כמטבע והמסרב מלקחתו חוייב ראשו למלכות דיניהם דין, ובפרט בענין המטבע, ומה"ט אין השיווי מכת הראיה אלא מכת גזירתם, כ"כ החת"ס (יו"ד סי' קלד ובחור"מ

שנוסד בסוף שנות הש' הלכו בעקבותם, לאחר מכן בתחילת שנות הת' נוסד בנק בשוודיה שקיבל אישור להנפקת שטרי בנק, וכך התאפשר ליטול שטר בנקאי שיש לו מוניטין וניתן לסמוך עליו, כמו"כ ניתן בזה אפשרות לגבותו אף בעיר אחרת שיש שם סניף של בנק זה וכדו', עם הזמן החלו השלטונות להנפיק שטרי כסף שמיועד לגבותם בבנק או באוצרות המלוכה, וכך התפתח הדבר יותר עד שבשנות הת"ר החלו השלטונות להמיר את מטבע הכסף והזהב לשטרי הבנקים, והפך הדבר לחוק מלכותי ששטרי הבנק יהיה להם דין של מטבע, שכל הבא לקנות "בבנקנאטיין", [במדינות מסוימות קראוהו "באנק-צעטיל" או "סיגנאציס"], מחוייבין לקבלו כמטבע גמור, אך עדיין היה רשום על השטרות ששוויותם כו"כ מטבעות זהב או כסף וניתן לגבותם בבנק, בזמנינו ערכם של שטרי הכסף אינו כפוף כלל למטבעות הכסף או הזהב, וכל מדינה נמדד ערך כספה עפ"י חוסנה הכלכלי ותוצרתה הלאומי. 22 שכן לפעמים השלטונות החזיקו את המטבעות באוצרותיהם ונכתב על השטרות שניתן לפדותם אצל המלך, ולפעמים החזיקו השלטונות את המטבעות בבנקים פרטיים ושם היו אמורים לפדותם, [בתקופות ההם אלו עדיין לא הונהג בנק ממשלתי בכל מדינה].

23 אם דינם כשטרות או כמטבע, ונפקויות רבות ישנם בענין זה, מפני שאם דינם כשטרות הרי נתמעטו מדין שומרים ושבויה ואונאה, ואין פודין בהם פדיון בכור, ואין מחללין עליהם מעשר שני והקדש, ועוד ענינים הנובעים מכך, משא"כ אם ניתן להם דין מטבע.

הדין בנושא החל מתקופת הגאון ר' משולם איגרא (בשו"ת מהר"ם איגרא חור"מ סי' טז), שו"ע הרב (בהשמטה להל' עיסקא, נדפס בשו"ע הרב הוצאת קה"ת עמ' 1912), חי' הרי"מ (הל' קידושין

[וראה בהערה ברין שטרי הכסף בזמנינו²⁶], לעומת זאת בשטר הממרני ודומיו למרות סחירותו והעובדא שהיה שכיח לימסר מיד ליד, נקטו הפוסקים שאינו נחשב כגופו ממון²⁷.

מעמדו של הצ'ק לעומת באנקנאטין או ממרני

ז. תופעת השימוש בצ'קים התפשטה בד בבד עם תופעת שטרי הכסף²⁸, ההבדל ביניהם הוא שבעוד ששטרי הכסף קיבלו תוקף ממשלתי, הן מבחינת סחירותם שהמלכות חייבה לסחור בהם, וכל מי שסירב לקבלם הושת עליו קנסות²⁹, והן בבחינת בטיחותם,

גם בפדיון הבן ושאר דיני התורה, וז"ל: "וכל זה לא שייך בשטר שנשתעבד לכל המוציא, דהרי שטר זה גופו ממון דעיקר השעבוד ע"י שמוציא השטר, וכשיצא השטר מידו ליד אחר נשתעבד לשני ואין השטר עומד לראיה בלבד, אלא שהשטר הוא השעבוד וזה הוי שוה כסף כמו שאר מטלטלין" ע"כ, וכ"כ עוד כמה מהאחרונים, וכבר הוזכרה סברא זו בדברי השואל בנודע ביהודה (חור"מ סי' לז). אולם הנוכ"י שלל סברא זו וכ"ה בחת"ס (יו"ד סי' קלד) וכן נקטו הפוסקים דדינו כשטר שאין גופו ממון, וראה באמרי בינה (הלואה סג סקט"ו) שכתב דלהסוכרים ששטר לכל המוציא מכירתו מועילה מה"ת הוי גופו ממון, וראה בנתיב בינה (סו סקי"א אות ג) שאין הכרח לזה, ועכ"פ לפי"ז גם שטר הממרני אין גופו ממון, ואף דלכמה דינים נחשב הממרני כגבוי כדלהלן פרק יד ענף ב מ"מ אי"ז גופו ממון. 28 למרות התפתחות ענף הבנקאות מזה כמה מאות שנים, עדיין לא היה נפוץ השימוש בצ'קים, מעניין לציין משו"ת שתי הלחם (להר"מ חאגיז גיסו של הפר"ח, סי' מה) שם הוזכר לראשונה המילה "צ'קא" כשטר בנקאי והו"ד לעיל פרק א הע' 28, יסוד המילה [שיק או צ'ק] נראה שהוא מלשון שליחות ששולחו ליטול מעות מהבנק [שהוא משיקו לבנק].

29 וז"ל החת"ס (יו"ד סי' קלד): "אבל גדר מטבע הוא שגזר המלך עליו שתצא, ומי שממאן מלמכור וליקח באותו המטבע יחייב ראשו למלכות ודינא דמלכותא דין אמת ומשפט צדק הוא בזה, ולא מלכותא דארעא לחוד גזר עליו אלא גם מלכותא דרקייעא ית"ש, כמבואר פ' מקום שנהגו [פסחים נד, ב שם אמרו ג' דברים עלו במחשבה ליבראות וכו' על המטבע שיצא] והיינו מטבע שגופו ממון, ואין חילוק אם יהי

סי' קפז) וכ"כ גם בנחל יצחק (סו סקל"ח), וכן הוא דעת הרבה אחרונים.

מהלך ד. משום המנהג, שכל שהנהיגו בני המדינה להחשיבו כמטבע, מהני מנהגם, דזהו ענינו של המטבע, מה שנהוג בין אנשים לניהול השוק, כ"כ החזו"א (בחור"מ סי' טז), ועי"ש (בסקכ"ו) דלפי סברא זו אף מטבע של מדינה אחרת דינה כמטבע [כשנהוג להשתמש בו], משא"כ להחת"ס דהוא משום דין המלך לא מהני רק במדינתו.

הצד השוה שבמהלכים אלו דשוויות הני באנקנאטין אינם מכח הראיה שבהם אלא משוויותם העצמית, ובמקור"א ביארנו את כל השיטות, ומשא ומתן בדברי הפוסקים וישוב הסתירות שיש בדברי כמה מן האחרונים [וכפרט בדברי הגר"מ איגרא והחת"ס] ואכמ"ל בזה, [אגב יש לציין דהחת"ס יצא לחדש דאף שמועיל מדינא דמלכותא, מ"מ לענין פדיון בכור לא מהני ליחשב ככסף כיון דהפדיון מהקב"ה ולגבי זה לא מהני דין המלכות ע"ש].

26 הנה לפי משנת"כ לעיל בזמנינו שטרות הכסף אינם מיועדים לגבותם בבנק, וכל ערכם הוא לפי חוסנה הכלכלי של המדינה שהנפיקה אותם, ומסתבר דאף הפוסקים שנקטו דבאנקנאטין הוי כשטרות, מ"מ בזמנינו לכו"ע דינם כמטבע, וכן נראה עפ"י דברי הגרש"ז אויערבאך במנחת שלמה (ח"א סי' כז) שכתב דיש להחשיב גם מטבע חוץ ממדינה אחרת כטיבעא נגד מטלטלין אף שאין לו כ"כ הילוך בשוק כיון שכל ערכם הוא כמה שנסחר במדינתם ואין להם ערך עצמי ע"ש, וצ"ע.

27 יעויין בשו"ת חסד לאברהם (להגר"א תאומים, יו"ד סי' צה) שיצא לחדש דכל שטר שהוא לכל המוציא, נחשב כגופו ממון לכל דיני התורה, ויועיל

שסמכו על אוצר המלוכה וחוסנה של הממשלה שיוכלו לכבד את השטרות במטבעות כסף וזהב, לעומת כן הצ'קים הינם שטרות על אנשים פרטיים שיש להם דמי פקדונות בבנק, ומעולם לא חייבו השלטונות לקבל צ'ק כתשלום, וכמו כן אין דעתם של בני אדם סומכת על הצ'ק כעל שטרי הכסף, זאת ועוד שטרי הכסף הפכו למעשה למטבע מכח עצמן ונוטלים אותם לגופם ולא כדי לגבותם, משא"כ הצ'קים אף שיוכל לימסר מיד ליד מ"מ למעשה המטרה והייעוד הסופי הוא גביית הצ'ק בבנק, ונמצא שלמעשה נחשב כשטר העומד לראיה, לאור זאת אין להשוות את תוקף הצ'ק כתוקף שטרי הכסף³⁰, ויש לדמותו יותר לשטר הממרני³¹, עם יתרון מסוים שכן שטר הממרני היה נגבה לבסוף אצל החותם עצמו, לעומת זאת הצ'ק נגבה בבנק ואין צורך לפנות אל החותם עצמו³², [רק במקרים מסויימים]³³.

ענף ב - סוגי צ'קים ומעמדם ההלכתי

הגדרת סוגי הצ'קים

ח. לאור כל האמור, עלינו לדון בסוגי הצ'קים הנהוגים כיום, לברר לאיזה סוג מן השטרות הנ"ל הם שייכים, אם ובאיזה אופן דינו כשטר שכתוב בו "ממך" הנ"ל סעיף ב, ואם

שוויותו במה שעומד לגבותו לבסוף, וכן להסוברים דגדר מטבע במה שיוצא בהוצאה לקנות בו כל דבר, א"כ הצ'ק אף שנחשב כמסמך סחיר, מ"מ ישנם הרבה בתי מסחר שמסרבין מלקבלו, ואי"ז נחשב שיוצא בהוצאה כמטבע, וגם בדיני שומרים נחשב כאין גופו ממון כדלהלן פרק יז.

31 השוואה זו מצינו בדברי המנחת יצחק (ח"ה סי' קיט) שמדמה דינו של הצ'ק לממרני, דיעוי"ש שהגר"א זולטניק דימה הצ'ק לשטר רגיל והמנח"י דוחה דבריו: "ולענ"ד שאני נידון דידן דמיידי בטשעקן דשייך להמבואר שם (בחז"מ סי' נ ס"א ברמ"א) שטר שכתוב בו פלוני חייב לפלוני או לכל מי שמוציאו חייב לשלם לכל מי שמוציאו" וכו', ובהמשך דבריו מביא את דברי הפוסקים לגבי ממרני ומדמה דין הצ'ק לדין הממרני עי"ש ויובא עוד להלן מזה.

32 עובדא זו נותנת תוקף להצ'ק כמסמך סחיר יותר מהממרני, וראה משנ"ל לעיל פרק א סעיף י דיעות כמה מגדולי זמנינו שהצ'ק יש לו ערך עצמי בגין סחירותו.

33 כגון כשהצ'ק הוחזר או שהחשכון הוגבל וכדו'.

זהב או כסף או נייר, ואין לומר בזה שאינו עומד אלא לראיה שבו, דהרי קמן שכמה פעמים העם מסופקים בגירעון כסף וטוב היה להם שלא למכור אותם ועל כרחם צריכים למכור מפני אימת המלכות כי כן יסד, נמצא הראיה שלו אינו שוה להם רק הגזירה היא המקיימת טבען בעולם, משא"כ שטר אפילו על עשיר היותר גדול ואפילו על המלך בימי עשרו אשר בודאי יהיה עובר לסוחר לכל אדם, מ"מ אינו אלא מפני הראיה שבו שיודעים שזה הוא אדם בטוח, אבל אין גופו ממון שאם ירצה שלא לקחתו מי יכופ על זה, וכן כל (הבאמאטק"א וקופס"ר אמבו"ט שיי"ן) אין אדם מוכרח ליקח אותם בתשלומין, מש"ה אינם אלא שטר בעלמא" עכ"ל.

30 ולא רק להסוברים דתוקף המטבע משום גזירת המלכות וכנ"ל מדברי החת"ס דזה לא שייך בצ'ק, אלא אף לסברת הגר"מ איגרא דגדר מטבע היינו כל שאין נותנים לו תמורתם כשנשרף, א"כ בצ'ק ודאי דכשנאבד לו או נשרף נותן לו את תמורתו וכדיבואר להלן פרק י, וכן להסוברים דכח המטבע משום הנהגת בני המדינה, א"כ בצ'ק לא נהגו בו כ"כ ככסף כמו במטבע אלא

והיאך נחשיבו כשטר שנכתב בו "לך ולכל מאן דאתי מחמתך" או "לך ולכל המוציא", הנ"ל בסעיף ד, ומתי הרי הוא כשטר לכל המוציא וכממרני הנ"ל בסעיף ה, עם כל הנפק"מ שבין הני סוגי השטרות כמו שנתבאר לעיל³⁴.

היחס ההלכתי לנוהלי הבנק

פ. יש להקדים ולציין שבבואנו לדון במעמדם של סוגי הצ'קים, נבסס את דברינו עפ"י נוהלי הבנק הנהוגים, מכיון שנוהלים אלו הם הקובעים את כללי הצ'קים³⁵, ובכל זאת אין זה שייך להגידון הכללי בגדרי דינא דמלכותא דינא³⁶, דנידוננו שונה, שהרי כל מי שפותח חשבון בבנק הינו חותם חוזה התקשרות בינו לבין הבנק, ובו מבואר שכל הענינים יתנהלו לפי הנוהל המקובל בבנק, ונמצא שקיבל עליו לנהוג בהתאם לכך, וכבר העלו הפוסקים שמותר להתחייב לדון כפי דינא דמלכותא³⁷, וכן הובא משמיה דמרון החזון איש והגרש"ז אויערבאך זצ"ל³⁸.

ועתה נבוא לבאר את סוגי הצ'קים הנהוגים ודיניהם.

מש"כ משו"ת מהר"י כהן (חו"מ סי' א), ושו"ת שואל ומשיב (מ"ק ח"א סי' יח) ועוד.

ואף להערך שי (חו"מ סי' יג) שחולק וסובר דלא דיינינן בזה כפי דיניהם, הא מבואר שם טעמו ונימוקו א. דמהיכי תיתי שזהו דעת החותם.

ב. משום דאין בכוחו להתחייב שדייני ישראל ידונו בדיניהם. ג. דהוי כמתנה על מה שכתוב בתורה, וכל הני טעמים אינם שייכים כאן, דהתם הנידון בענין שהוא נגד דין תורה [כמו הלך אחר הנתבע וכדו'], משא"כ בנידו"ד אי"ז עוקר דבר מן התורה, דלקבוע מהו סוג ההתחייבות באופנים מסויימים, אי"ז נגד התורה, וגם ברור שזהו דעתו בחתימת החוזה עם הבנק, וממילא על דייני ישראל לדון לפי התחייבותו, וראה בעטרת צבי (סח סק"י): "כתב הרדב"ז כבר נהגו לדון עפ"י שטרותיהם, אעפ"י שאין בהם כל התנאים שהזכירו חז"ל משום דדינא דמלכותא דינא", וקאי ע"ד השו"ע שכתב דפשוט דבמקום שנהגו להכשירם כשרים, וה"נ בנידו"ד דברים אלו אינם בנויים על שיקול דעתו של שופט פרטי אלא הם דברים יסודיים בהגדרת הצ'ק.

38 ראה מש"כ לעיל פרק א הע' 21 מדברי החזו"א והגרש"ז אויערבאך בדין דינא דמלכותא בארץ ישראל בזמנינו כשקיבלו עליהו לדון כפי הדד"מ.

34 ונסכמם בקצרה, שטר שכתוב בו "לויתי ממך" דעת רוב פוסקים דמכירתו כמו שאר שט"ח בכתובה ומסירה, ודעת הב"ח דסגי במסירה אך צריך לטעון שקנאו, ולכו"ע יכול הראשון למחול.

שטר שמשמע בדו "לך ולכל המוציא" או "לך ולמאן דאתי מחמתך" פליגי הפוסקים אם נמכר במסירה לחוד או שצריך גם כתיבה, וכן נחלקו אם יכול הראשון למחול החוב, וכן אם מהני בזה קנין חליפין.

שטר שמשמע בדו "לכל המוציא" לכו"ע נמכר במסירה לחוד ואינו יכול למחול, ולרוב פוסקים נקנה בחליפין, ושטר הממרני יסודו כשטר לכל המוציא, עם תוקף מסויים שהונהג בו שמועיל נגד טענת פרעון [ונחשב כגבוי לכמה פוסקים].

35 נוהלים אלו מעוגנים בפקודת השטרות [הצ'קים], יש לציין שפקודת השטרות על כל

סעיפיו הועתקו מתקופת השלטון המנדטורי, ויסודם הוא על שטרי חוב והותאמו גם על צ'קים.

36 ראה מה שמצויין בזה לעיל פ"א סעיף ז (ובהע' 17-21) ובפ"ב (הע' 33-34).

37 יעויין מש"כ בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט (פ"ה אות ח) מדברי הפוסקים שמחירים לדון בדיני הממרני לפי דיניהם, דהחותם עם חתימתו מקבל עליו לעשות כחוקיהם בדברים שנהגו, עי"ש

צ'ק שהוא בר פרעון למוכ"ז [והדין כשכתוב לפקודת ולמוכ"ז]

י. כשראוּבן כותב את ההוראה בצ'ק: שלמו למוציא כתב זה [למוכ"ז] דינו כשטר שנכתב לכל המוציאו, וכל המחזיק צ'ק כזה רשאי לקבל את התמורה, וכמו שנתבאר לעיל סעיף ה³⁹, וראה בהערה פרטי דינים בהוראת הצ'ק כשכתוב שלמו לפקודת ולמוכ"ז⁴⁰.

צ'ק פתוח ללא פקודה - הוא כלמוכ"ז

יא. כשראוּבן לא כתב בצ'ק כלל את שם הנפרע [המוטב]⁴¹, נראה שדינו ג"כ כצ'ק למוכ"ז, הסברא נותנת שכוונת הנותן צ'ק פתוח היא כדי שיוכל לימסר מיד ליד בנקל⁴², ודעתו מסכמת שלקראת גבייתו הסופית בבנק ימלא המקבל האחרון את שמו⁴³, וגם לפי הנוהל בדינא דמלכותא נראה דצ'ק פתוח ללא שם מוטב חשיב כלמוכ"ז וראה בהערה⁴⁴.

יש להוסיף דאף בצ'ק שכתוב עליו או מודפס שהוא למוטב בלבד, מ"מ אם החותם לא רשם את שם המוטב, הרי זה נמסר מיד ליד, וכשיכתוב אחד את שמו על הצ'ק יהפוך הצ'ק לפקודתו בלבד, ופשוט שכן הוא כוונת החותם, [ויש להשגיח שלא יחתום אדם נוסף כמיסב, והיינו שהצ'ק יהיה רק עם מיסב אחד שהוא המוטב שרשום בפקודת הצ'ק, דאל"כ הצ'ק יוחזר].

43 כיון שלפי הנוהל הבנקאי אסור לעובר הבנק להשלים פרט כלשהוא בצ'ק, ועל הבנק להחזיר צ'ק כזה בציון: "חסר שם המוטב", בכל זאת אם מציג הצ'ק הכניס את שמו בצ'ק זה שהיה חסר בו שם המוטב בלי ידיעת הבנק על כך, יהיה הבנק מוגן כשישלמו, כי הלקוח בעל החשבון הכשילו עי"ז שהשאיר מקום הפקודה ריק, ונתן למחזיק את האפשרות להכניס את שמו במקום הריק.

44 יצויין שעל פי הנוהל: "צ'ק שחסר בו שם הנפרע, אינו מושלם, כיון שהפקודה צריכה להיות ערוכה בכתב לבנקאי לשלם לאדם פלוני או לפקודתו או למוכ"ז, וכשחסר הפקודה איננו כשטר כשר, בכל זאת האדם המחזיק בו יש לו רשות להשלים את החסר כפי שהוסכם ביניהם, הרשות להשלמת השטר עוברת ע"י המסירה, וכשבא הצ'ק לפנינו חזקה שהושלם כראוי וכפי המוסכם", וזולת אם יוכיח עושה השטר כי השטר הושלם ללא רשות או בניגוד לרשות מפורשת מצידו, אז יהיה השטר פסול. [ואמנם יש פרשנים בדד"מ שרצו

39 ראה שם (בהע' 16) המקור בפוסקים, וכ"ה הנוהל בצ'קים: "שטר סחיר יכול שיהא בר פרעון בין לפקודה ובין למוכ"ז, שטר בר פרעון למוכ"ז הוא שטר שנאמר בו כך".

40 יש לציין שהנוהל הוא בכגון זה לכתוב שלמו למוכ"ז ללא המילה "לפקודת", ואם נכתב בצ'ק "שלמו למוכ"ז או לפקודתו" הצ'ק פסול, כי יש בו הוראה סותרת, למוכ"ז או לפקודתו שזה לפקודת אדם מסויים, אולם נראה שאם בצ'ק מודפס: "שלמו לפקודת" ונרשם: "מוציא כתב זה" הרי הוא כצ'ק למוכ"ז, כי אז הלמוכ"ז זהו פירושו של הפקודה, וע"ע להלן הע' 66.

ולענין מכירת צ'ק כזה פשוט דמכירתו ע"י מסירה בלבד בלי כל חתימה, והוא הדין שיכול לימסר מאחד למשנהו עד לגבייתו הסופית של הצ'ק בבנק, וראה עוד בזה להלן (פרק ד ענף ג).

41 הנפרע הוא זה שהצ'ק נכתב על שמו, ונקרא גם "מוטב".

42 כן נראה לדינא דאף להסוברים דצ'ק פתוח ללא סכום פסול משום דיכול להזדייף וכמשנ"ת לעיל (פ"א הע' 103) סעיף ולהלן פ"א ענף ב), היינו דוקא כשחסר הסכום, אבל כאן שחסר רק שם הנפרע, הרי כיון שאנו מפרשים שכוונתו להתחייב לכל המוציאו הוי כשטר למוכ"ז, וכ"כ הגר"י סגל וואזנער שליט"א בעל שו"ת חיי הלוי (בקובץ קול התורה עמ' רעח), וכ"ה בפד"ר (תיק מס' סב704).

נפרע בדוי - הוא כלמוכ"ז

יב. אם נכתב הצ'ק לפקודת שם בדוי, בין שהשם הזה קיים במציאות, כשכוונתו לא היתה מתן הצ'ק לפקודת איש זה, ובין כששם כזה אינו קיים כלל במציאות, עפ"י הנוהל הבנקאי נחשב כצ'ק שניתן למוכ"ז⁴⁵, ונראה שכן הוא גם לדינא⁴⁶.

עד כאן פירטנו שלשה סוגי צ'ק למוכ"ז, א. כשכתוב בו כן. ב. כשחסרה הפקודה. ג. כשהפקודה בדויה.

צ'ק לפקודת פלוני אם דינו כלמוכ"ז או כשטר לך ולכל המוציאו

יג. הניסוח המקובל והמודפס על פני הצ'ק הוא "שלמו לפקודת" ויש מקום חלק לכתיבת שם המוטב, כשראובן כותב הצ'ק לפקודת שמעון פירושו כאילו נכתב לשמעון או לפקודתו, דהיינו מי שיבוא מכחו, בכך מודגש כוונתו שהמיסמך ניתן להעברה, ולאחר שמעביר הצ'ק לאחר הרי החותם מחוייב ישירות למחזיק בצ'ק⁴⁷.

עם זאת נראה שלשם סיחורו של הצ'ק רצוי טכנית לחתום מתחתיו כהסבה על השם הבדוי, זאת משום שבהציגו את הצ'ק לגבייה, לא ידע פקיד הבנק שמדובר בשם בדוי, וזולת כשנראה בעליל שהשם הוא בדוי.

46 הנה בדיננו לא מצאנו סתירה לזה וזולת מש"כ תוס' ב"ב (קעב, ב בד"ה אבל, לפי א) בדעת רב הונא לגבי שטר שכתוב בו ממך דס"ל דהוא כהבל וליצנות, אך לא קיי"ל הכי אלא כדעת רבה דחשיב שטר וכנ"ל (הע' 4), ולכן באופן שכתב שם בדוי שאינו קיים כלל ודאי דחשיב כלמוכ"ז, ואף כשכתב שם של אדם קיים אך לא נתכוין להתחייב לו, כיון שלא חל חיובו לזה חל חיובו למוכ"ז.

47 כל זה מבואר עפ"י הנוהל הבנקאי: שטר בר פרעון לפקודה הוא כשנאמר בו כך. גם כשההוראה בצ'ק שלמו לפלוני (וכיום ישנם בנקים שמדפיסים צ'קים ללא המילה לפקודת), מ"מ נחשב הצ'ק כאילו נכתב לפלוני או לפקודתו, כל זמן שלא נכתב בפירוש הגבלה במלים האוסרות העברת הצ'ק, כי הצ'ק לפי טבעו עשוי להיות עובר לסוחר, יתר על כן גם כשהמילה "לפקודת" היתה מודפסת על פני הצ'ק וכותב הצ'ק מחק מילה זו, עדיין הצ'ק סחיר כל זמן שלא נכתב "לפלוני בלבד".

יש לציין שמבחינת הנוהל הבנקאי צ'ק אינו חייב להיות מודפס עם הלוגו של הבנק ופרטי בעל החשבון, תוקפו של צ'ק הוא גם כשנכתב על נייר

לפסול צ'ק ללא ציון שם נפרע, אך אי"ז הכרעה ברורה.

עם כל זאת למעשה נראה כמש"כ דחשיב כשטר לכל המוציאו, מכיון שכאמור גם לפי הנוהל ניתן לו רשות להשלים את הצ'ק, וכל הנותן צ'ק ללא כתיבת שם הנפרע, דעתו להתחייב לכל מי שיוציאו אח"כ לכשיושלם שם הנפרע, [וגם כשימולא שם הנפרע ע"י אחד המקבלים ויחתום כמיסב הרי"ז כלך ולכל המוציאו וכדלהלן סעיף יג], במקרה זה עלינו לפרש שהנוהל מכוון אך ורק לגבי עובדי הבנק, שאין להם לכבד צ'ק שעדיין לא נתמלאו פרטיו, אבל לגופו של דבר צ'ק שניתן ללא כתיבת שם הנפרע נחשב כשטר חיוב גם לפי הנוהל הבנקאי, [וראה להלן (בסמוך) שגם לפי הנוהל מתייחסים לכוונת הנותן על אף שלא כתבו בפירוש ולכן שם בדוי דינו כלמוכ"ז, ויש ללמוד מכש"כ לנידוד" במעשים בכל יום שנותנים צ'קים ללא רישום שם הנפרע כדי שיהא כלמוכ"ז].

45 כן הוא הנוהל הבנקאי: "מקום שהנפרע הוא בדוי או אדם שאינו קיים מותר לנהוג בשטר כאילו הוא בר פרעון למוכ"ז, והעברת צ'ק כזה נעשה ללא היסב כלל כמו שטר למוכ"ז, סיבת הדבר כי הכל הולך אחרי כוונת נותן הצ'ק, ואם כוונתו היתה לשם בדוי נחשב הצ'ק כניתן על שם בדוי ודינו כדיון צ'ק למוכ"ז, משום שבדוי פירושו העדר רצון לזכות את הנפרע".

פעולת העברה מתבצעת ע"י מסירה והסבה, כאשר שמעון המוטב מוסר את הצ'ק ללוי וחותם על גבי הצ'ק כמיסב על החלק⁴⁸, נהפך הצ'ק כאילו נכתב למוכ"ז⁴⁹, והוא ניתן להעברה מאחד למשנהו בלי כל הסבה נוספת⁵⁰.

לאור זאת הגדרת צ'ק רגיל שנכתב לפקודת אדם מסויים יש לפרש בשני אופנים:

(א) יש לומר דעדיף מלך ולכל המוציאו, דכיון שע"י חתימת המוטב נעשה כלמוכ"ז יש לומר דבעצם השעבוד הוא למוכ"ז שחייב ישירות למחזיק בצ'ק אלא שהוא מותנה באישורו של המוטב⁵¹.

(ב) יש לומר עוד דאינו כלמוכ"ז ממש אלא דינו כשטר שנכתב בו משתעבדנא לך ולכל המוציאו⁵².

להלן פרק ד בפרטי העברת צ'קים ומכירתם ודיני ההיסב.

50 מטרת היסבים נוספים הוא רק לקבלת אחריות על תשלום החוב מצד המיסבים, שאם לא יוכל ליפרע מהחותם יכול לתבוע לכל המסיבים, אבל עצם ההסבה אינה מעכבת את העברת הקנין בהצ'ק, וכדלהלן פרק ג בנספח.

51 כן נראה לכאור' דהצ'ק עדיף משאר שטר שהוא לך ולכל המוציאו, דבשטר שהוא לך ולכל המוציאו כתבו הפוסקים דלמעשה השני בא מכח הראשון ולכן י"א דהראשון יכול למחול, ואף להחולקים דאינו יכול למחול מ"מ נחשב שהוא בא מכוחו, אבל בצ'ק נראה דלמעשה זה שמקבל מהמוטב לאחר ההסבה יכול לגבות מהחותם מכח עצמו וכדיבואר להלן פרק ד סעיף כט דהמוטב אינו יכול למחול ולהפסיד למחזיק בצ'ק וחתימת ההיסב היא רק כהסכמה ואישור שהצ'ק הועבר לו כדין, וכמוכ"ז נתבאר שם בסעיף כב מש"כ הגר"ש אלישיב שליט"א דלמעשה אין ההסבה כלל מעכבת בגוף הקנין של הצ'ק, ונמצא שלמעשה השעבוד של החותם בצ'ק הוא ישיר למחזיק בצ'ק.

52 בשו"ת מנח"י הנ"ל (ח"ה סי' קיט בד"ה ולענ"ד) כתב: "ולענ"ד שאני נידון דידן דמיירי בטשעק, דשייך להמבואר שם בחו"מ סי' נ ס"א ברמ"א שטר שכתוב בו פלוני חייב לפלוני או לכל מי שמוציאו חייב לשלם לפלוני או לכל מי שמוציאו, ולהלן שם (בד"ה והנה): "והנה פשיטא דצ'קים הנהוג בזה" ואף וועקסלן הנהוג אף אם כתוב בו שם המלוה אבל כפי החוק אם כותב המלוה שמו על צד הב'

רגיל בכתב ידו של בעל החשבון, עם זאת למעשה אם יוצג צ'ק כזה בבנק, סביר להניח שהצ'ק יוחזר, כי הבנק יחשוש שאין הוא תקין.

48 היינו דכל מיסב יכול לעשות הסבה על החלק ע"י שחותם שמו בלבד ללא שום הוראה, ויכול לחתום גם כמיסב מגביל, דהיינו שכותב ע"ג הצ'ק שלמו לפקודת לוי, ואז כשלו ירצה למסור הצ'ק יצטרך לחתום כמיסב, ואף יכול להגביל הצ'ק למוטב בלבד כדלהלן הע' 66 ובנספח אות ד. נוגם ללוי ישנם שני האפשרויות לחתום כמיסב על החלק או כמיסב מגביל, ויעויין עוד להלן פרק ד ענף ד דההיסב אינו מעכב בהעברת הקנין ואף יכול לחתום כמיסב מכוחו, וע"ש די"א שא"צ הסבה כלל.

49 גם זה הוא לפי הנוהל הבנקאי שהעברת הצ'ק נעשית במסירה והסבת האוחוז וכשהוסב ללא ציון לפקודת אדם מסויים הריהו כלמוכ"ז, כי שטר בר פרעון למוכ"ז הוא שטר שההיסב היחיד או האחרון שעליו הוא היסב על החלק, והיינו שהמיסב לא הגבילו בהוראה לשלם לפלוני, נוראה להלן בסוף הפרק בנספח], וכ"כ לעיל (בהע' 37) דכיון שחותם על דעת הנוהל הבנקאי, הוי כקיבל עליו שזה נכלל בחתימתו, ולכן כל שראובן החותם לא התנה עם שמעון המקבל שיעביר הצ'ק בהיסב מיוחד בכתיבת שלמו לפקודת לוי, הרי נכלל בדעתו דלאחר שיוסב ע"י שמעון יהא חייב החותם לכל המוציאו, ונהמיסב חיובו הוא כשלא יוכל לגבותו מהחותם], וכ"כ בפתחי חשן (הלואה פ"י הע' כא בד"ה ומעתה) דצ'ק לאחר הסבה דינו כלכל המוציאו, וראה בסמוך מדברי המנח"י בזה, וע"ע

גם כשהצ'ק הוסב בהיסב מגביל דינו כנ"ל [והתועלת שיש בהיסב מגביל]

יד. אף אם שמעון כתב את ההסבה לפקודת לוי⁵³, אין זה מגרע את חיובו של ראובן החותם שעדיין יש אפשרות שלוי יחתום כמיסב על החלק והצ'ק יהא מעתה כלמוכ"ז⁵⁴, התועלת שיש לשמעון בזה שכתב לפקודת לוי שבאופן זה אם לוי ירצה למסור את הצ'ק ליהודה יצטרך לחתום כמיסב, ונמצא שגם לוי יצטרך להיות אחראי על פרעון הצ'ק⁵⁵.

כשהפקודה לטובת גוף עיסקי או הבנק

טו. הפקודה בצ'ק אינה חייבת להיות לאדם פרטי, וכשהמוטב הוא גוף עסקי וכדו' ניתן לכתוב את הצ'ק לפקודת העסק⁵⁶, כמו כן יש ואדם חייב כסף לבנק שבו מתנהל חשבוננו ואז הוא יכול למשוך את הצ'ק לטובת הבנק בציון הפקודה "שלמו לעצמכם"⁵⁷,

דלא נעשה בזה הגבלה שלא יוכל לוי לחתום בהיסב על החלק ושיהא הצ'ק למוכ"ז, דודאי כל שלא התנה ראובן עם שמעון להגביל את הצ'ק הרי בדעתו להתחייב אחריו לכל מי שיוציאו, ומה ששמעון הגביל אח"כ את הצ'ק ללוי, זהו מכח התנאי שלו, ונפק"מ בזה רק לענין העברת הצ'ק לאנשים נוספים דבאופן זה צריך הסבת המוטבים הנוספים כדבסמוך וראה בזה להלן פרק ד ענף ד.

55 והיינו דכיון שהצ'ק הוסב לפקודתו עליו לאשר בחתימתו שהעביר את זכויותיו ליהודה, וממילא נמצא שכיון שחתום כמיסב הרי אם הצ'ק יחזור יוכל לגבות גם מלוי, שכל מיסב חייב בפרעון הצ'ק במידה שהצ'ק חוזר כדיבואר להלן בנספח ובפרק ד ענף ה, ונמצא דהצ'ק במהותו לאחר ההסבה הוא כלמוכ"ז, אלא שאם המוטב הראשון הגבילו לפקודת לוי, יהא צורך בחתימת לוי כשירצה למסור ליהודה, אמנם פשוט דהסבה זו אינה שונה מכל הסבת צ'ק, וכמו שבהסבת הראשון אין החתימה מעכבת את עצם הקנין בצ'ק ואפשר לעשותה בהרשאתו ושליחתו של המוטב וכדיבואר להלן פרק ד ענף 125, ה"נ בנידור"ד אם לוי לא חתם כמיסב, יכול יהודה לחתום בהרשאתו.

56 כן הוא הנוהל "שאין חובה שהמוטב בצ'ק יהא איש פרטי, הפקודה בצ'ק יכולה להיות לטובת גוף עסקי, או על שם נושא משרה כגון פקיד השומא וכדו', הצ'ק ישולם לבא כח הגוף העסקי או לנושא המשרה.

57 כן הוא הנוהל הבנקאי: "השטר יכול להיות משוך בר פרעון למושך או לפקודתו, או לנמשך או

ומסרו לאחר אז הוי כמו שהוא המלוה ודינו כשטר שהיה כתוב לכל המוציאו", וקצת משמע מדבריו דקודם ההסבה דינו כלך ולכל המוציאו דהרי מדמה לה לדינא דהרמ"א סי' נ', ולאחר שהוסב הוי כלמוכ"ז, ונמצא דלמעשה הוא כשטר דלך ולכל המוציאו.

וכע"ז מצאנו נידון בשו"ת חתם סופר (חו"מ סי' ו בד"ה והאמנם) שדן בשטר שהיה כתוב: "שחייב לשלם לפלוני ולא רדדע שלו וכו' והשתא אי לשון ארדדע דומה לכל המוציאו לא היה יכול לתובעו שנית כנ"ל, אבל אני מסופק בזה כי ארדדע משמע מי שנשתלח ממני צויתי לו לגבות, וא"כ יכול לטעון לא צויתיו ולא נתתי לו" וכו', ולכא"ה ה"ה בנידור"ד יש להסתפק מה כוונתו אם הוא כלך ולכל המוציאו או דלמעשה הוי כלמוכ"ז אלא שמותנה באישור של המוטב. וראה להלן פרק ד ענף ד מש"כ בדיון הקנאת צ'ק לפי הני סברות.

53 כנ"ל הע' 48 דניתן לעשות היסב על החלק דהיינו שחתום שמו כמיסב ללא שום הוראה, או היסב מגביל דהיינו שכותב מעל חתימתו כמיסב שלמו לפקודת לוי, וכשמגביל את ההיסב לפקודת לוי הרי כעת החיוב של ראובן החותם בצ'ק הוא ללוי ומ"מ עדיין אפשר להרחיב החיוב למוכ"ז וכדבסמוך.

54 כן נראה פשוט דאף אם שמעון המוטב כתב לפני ההסבה שלמו לפקודת לוי, דאז לא נחשב בצ'ק למוכ"ז עד שיחתום לוי בהיסב על החלק [דהיינו ללא הוראה לשלם לאדם מסויים], מ"מ לענין חיובו של ראובן לא איכפת לן בזה והיינו

גם באופנים אלו הרי זה כצ'ק שנכתב לפקודת איש פרטי, וכשם שהבנק או הגוף העיסקי יכול לקבל את התמורה לעצמו, יכול הוא גם להעביר את הצ'ק לאחר ע"י הסבתו⁵⁸.

שלמו לפקודת עצמי [ודינו כשהוסב מעצמי לעצמון]

מז. יש והלקוח בעצמו רוצה לקבל את התמורה בצ'ק שחתום על ידו, ואז אין צורך לכתוב את שמו בפקודה, אלא יכול הוא לציין "שלמו לעצמי", כמו כן יכול בנק למשוך צ'ק על עצמו תוך ציון הפקודה "שלמו לעצמינו"⁵⁹.

באופנים אלו, למרות שלא שייך התחייבות או שטר חוב על עצמו⁶⁰, מכל מקום אם המוטב שהוא בעל הצ'ק חותם עליו בתור מיסב, נעשה בזה כשטר למוכ"ז וכנ"ל בסעיף ג, ולפי"ז בטרם שחותם [המוטב-בעל החשבון או הבנק] כמיסב אין זה שטר חוב כלל, ולאחר שחתם כמיסב ונמסר לאדם אחר הרי הוא כשטר למוכ"ז⁶¹, וראה בהערה במה שנהוג להסב מעצמי לעצמון⁶².

62 הנה לפעמים צ'ק שנכתב לפקודת "עצמי" יוצא לשוק ללא הסבת המושך, ונהגו הסוחרים לשנות מ"עצמי" ל"עצמון" ולחתום כמיסב בשם עצמון, כי פעולה זו קלה יותר מלחתום את שמו המלא של החותם בצ'ק [שהוא המוטב כיון שנכתב לעצמון], ולכאור' כיון שעושים זאת שלא מדעת הבעלים, אין לזה תוקף, דכל עוד שלא חתם המוטב – דהיינו במקרה דנן בעל הצ'ק – כמיסב, הרי אין זה עדיין שטר חוב כלל, דלא שייך לעשות שטר חוב לעצמו וכנ"ל.

ואולי י"ל דעצם מסירת צ'ק כזה שהוא לפקודת עצמי, כמוה כנתינת רשות וייפוי כח להשלים את הצ'ק באופן שיוכלו להעבירו לאחרים בנקל וכמו בכל צ'ק שניתן כשהוא חסר פרטים, ולפי"ז יכולים לשנות את פרטי הצ'ק כנ"ל ולהסב אותו בשליחות החותם, אך עדיין יל"ע בזה דאף שבהסבה רגילה אפשר לחתום בשליחות המוטב כמשנ"ת [וכן בצ'ק אפשר לחתום בשליחות בעל הצ'ק וכדלהלן פ"א סעיף מב], י"ל דכאן גרע דנעשה כעין זיוף ע"ג הצ'ק שמשנה מעצמי לעצמון וזה לא נכלל בהרשאתו, ואף דלמעשה אין בזה איסור שהרי נתקיימה מחשבתו ליתן סכום כסף לזה המקבל, מ"מ כיון שלמעשה הוי מעשה זיוף וזה נוגד לתקנות הבנק ואילו ידעו בעלי הבנק מזה לא היו מכבדים את הצ'ק, יתכן שיש בזה איסור, ועוד די"ל דבזה נפקע דינו כשטר ושוב לא שייך בזה דין מכירת שטרות [לענין רבית וכדו'], ולכן עדיף לחתום את

לפקודתו". וככה"ג שכותב לפקודת הבנק הוי כשטר דלך ולכל המוציאו וכנ"ל.

58 כן הוא הנוהל "שרשאי המוטב גם במקרה זה להעביר את הצ'ק לאחר ע"י הסבה".

59 דהיינו שהפקודה היא למושך עצמו שהוא בעל החשבון, או במקרה שהבנק כותב צ'ק כזה הוא לפקודת הבנק עצמו.

60 בשו"ת עטרת שלמה (חו"מ סי' סה) כתב להוכיח שהצ'ק אינו כשטר אלא כהוראה בעלמא, מעובדא זו דחזוין שיכול לכתוב צ'ק גם לפקודת עצמו, והרי לא שייך שטר חוב על עצמו, וע"כ שאין זה אלא כהוראה, אמנם אין הכרח לזה, דמה שכותבים צ'ק לפקודת עצמי אין זה אלא אמצעי טכני קל למשוך את כספו מהבנק, ואין להוכיח מזה על כל מהותו של הצ'ק, ויש בזה ב' ענינים שזהו אמצעי טכני וגם שטר התחייבות למקבל.

61 ואף שעל פי רוב כשכותב לפקודת עצמי, אין כוונתו להתחייב או לחתום בתורת שטר חוב, אלא מטרתו אך ורק למשוך כספים מחשבונו, מ"מ במידה שהוציא צ'ק כזה לשוק עם חתימתו בתור מיסב, הרי זה כאישור על קבלת תמורה בעבור הצ'ק, והוי כמוציא שטר חוב על עצמו, וכמו בכל צ'ק בעלמא, וי"ל עוד דבעצם זה שמוציאו לאחר סגי כיון שנחשב כמוסר לו את הכח לחתום בשליחותו כמיסב וכמשנ"ת בסמוך ולהלן פרק ד הע' 125.

כשהפקודה היא למוטב בלבד אין הצ'ק נמכר לאחר

יז. כל צ'ק רגיל ניתן להגביל אותו באופן שיוכל למשוך אותו רק המוטב בלבד⁶³.

פעולת ההגבלה נעשית ע"י תיקוני יד באחד מאופנים אלו, א. ביטול ומחיקת המילה "לפקודת", והוספת המילה "בלבד", והכיתוב יהיה "שלמו לפלוני בלבד"⁶⁴. ב. כיתוב על פני הצ'ק מסוג "למוטב בלבד", "אינו ניתן להעברה", "אינו עביר ואינו סחיר", [וראה בהערה ברין צ'ק שיש בו הוראות סותרות]⁶⁵, גם כשהצ'ק לא הוגבל על ידי החותם בצ'ק יכול המוטב להגביל את הצ'ק למוטב בלבד אם יכתוב לפני חתימת ההיסב "שלמו לפלוני בלבד" או אחד משאר הלשונות הנ"ל⁶⁶.

צ'ק שנכתב כאחד מאופנים אלו, הינו שמר חוב שמוגבל רק לשם הנקוב בו ואינו בר מכירה והעברה כלל⁶⁷, וראה בהערה במי שנמל מחבירו צ'ק למוטב בלבד אם יכול לתובעו שיחליפנו⁶⁸.

כשנכתב בצ'ק "אינו סחיר" אין לרוכשו זכויות יתר

יח. קיים אופן נוסף של הגבלת צ'ק כשכותב על גביו רק המילים "אינו סחיר"⁶⁹, במקרה זה הצ'ק ניתן להעברה מהמוטב לאנשים נוספים, אולם בניגוד לצ'ק רגיל שנמכר

שמו המלא של בעל הצ'ק כמיסב, דלגבי זה ודאי שנחשב כחותם מכח הייפוי כח שלו וכנ"ל.

63 הדבר שכיח בצ'קים שנשלחים בדואר או כשנמסר לשלוחו של המוטב, שאז נוהגים להגבילו כדי להבטיח שלא יגבנו אדם אחר.

64 אבל מחיקת המילה לפקודת ללא הוספת המילה בלבד, איננה מגבילה את הוראת הצ'ק כנ"ל הע'⁴⁷.

יש לציין שניתן גם להזמין צ'קים מודפסים בכיתוב מסוג זה, כמו כן יצויין שכיתובים כאלו אינם כרוכים בשרטוט הצ'ק וניתן לכתוב הגבלות כאלו גם בצ'ק שאינו משרטוט.

65 צ'ק שיש בו הוראות סותרות בענין הגבלתו, שכתוב "שלמו לפקודת" [שמשמעותו שניתן לפקוד אותו לאדם נוסף], ורשום עליו גם "למוטב בלבד", הולכים לפי הוראתו לחומרא, והצ'ק אינו סחיר, [אף כששתי ההוראות מודפסות, וכש"כ כש"שלמו לפקודת" מודפס, ו"למוטב בלבד" בכתב יד].

66 כמשנ"ת בהע' 48 ולהלן בנספח אות ד דהמוטב יכול להסב בהיסב על החלק ואז הוא למוכ"ז, או בהיסב לפקודת ואז צריך לחתום כמיסב בהעברת הצ'ק, וכמו"כ יכול להגביל שהצ'ק יהא לפקודת פלוני בלבד, וע"ע לעיל הע' 40.

67 ויש להקפיד שרק המוטב יחתום ע"ז כמיסב שאל"כ הצ'ק יוחזר, אולם אף כשהצ'ק אינו סחיר מ"מ נחשב כשטר על החותם, שהרי ברור שלא הוציא הצ'ק מתחת ידו ללא תמורה, [נמש"כ בפת"ח שטרות (פ"ט הע' כט) די"ל שצ'ק למוטב בלבד אינו כשטר כת"י כלל צ"ב, וע"ע בזה לעיל פרק ב סעיף יז], ויש לציין דאף בצ'ק שראובן כתב לפקודת שמעון ולא הגבילו למוטב בלבד, אלא ששמעון חתם כמיסב וכתב שלמו לפקודת לוי בלבד נעשה כצ'ק למוטב בלבד כדלהלן בנספח אות ד ולהלן פרק ד סעיף לד והע' 177.

68 נראה פשוט דאף כשנטלו אדם מהמוטב תמורת חוב או מקח, מ"מ אם אינו יכול לגבותו בבנק, יכול לחזור ולחבוע את המוטב, דממנ"פ אם נטלו בטעות שלא הבחין במוגבלותו של הצ'ק, הרי זה פרעון בטעות, ואם נטלו מתוך מחשבה שיצליח להסתדר עם זה, מ"מ ברור שנכנס בתורת שליח של המוטב לגבות את הצ'ק וע"ד כן נטלו שבאם לא יצליח לגבותו יוכל לחזור על הנותן, נואם עכבו אצלו עד שפקע תוקפו ובכך גרם הפסד למוטב, יבואר להלן פרק טז סעיף מז ופרק יז סעיף נז].

69 לפי הנוהל אם נכתב על הצ'ק רק המילים "אינו סחיר" אי"ז כלמוטב בלבד, במקרה זה ניתן

לאחר שאז רוכש האוחז זכויות יתר בתביעתו על פי הצ'ק⁷⁰, במקרה זה זכותו של הקונה כפופה לזכותו של המוטב הראשון, ובמידה שיש לחותם טענות פטור נגד המוטב אין הקונה יכול לגבותו.⁷¹

צ'ק בנקאי מהותו ופקודתו

יפ. צ'ק בנקאי אינו שונה מצ'ק של אדם פרטי, מהותו של צ'ק בנקאי הוא כשיש צורך למסור צ'ק באופן שהמקבל לא יחשוש כלל שהצ'ק לא יכובד בבנק, ואז המבקש מפקיד בבנק את כל הסכום, או שמבקש מהבנק שיחייבו את חשבוננו במשיכת יתר, והבנק מנפיק צ'ק שיש לו תוקף מיוחד בזה שאין אפשרות לתת הוראת ביטול על הצ'ק⁷², פקודת צ'ק כזה ניתנת לפי בקשת הלקוח וניתן לכותבו למוכ"ז, או לפלוני ולפקודתו, ואז הריהו סחיר כשאר צ'קים ואף יותר מכך⁷³, וכמו"כ ניתן לכותבו למוטב בלבד ואז דינו כנ"ל סעיף יז.

ענף ג - פרטי דינים שונים

שינויים בפקודת הנפרע ודין פקודה משובשת

ב. צ'ק שנכתב לפקודת פלוני אין לשנות את שם הנפרע ללא אישור מבעל הצ'ק, וכש"כ שאין לשנות מפקודת פלוני לצ'ק למוכ"ז ללא אישור, אך צ'ק שניתן למוכ"ז ניתן לשנותו שיהא למוטב פלוני, כי ניתן להחמיר בהוראת הכתוב אך לא להקל⁷⁴, וראה בהערה בדין פקודה משובשת⁷⁵.

צ'ק לפקודת מוטבים אחדים ביחד וגדר חיובם של שני מסיבים

בא. צ'ק יכול להיות לפקודת כמה מוטבים ששמותיהם מפורטים בצ'ק, הדבר אפשרי בשני אופנים⁷⁶, האופן הראשון כשכותב בצ'ק לשלם לכולם ביחד, דהיינו שלמו

למסור את הצ'ק לאחר אך זכותו לא תהיה כאוחז רגיל שנהנה מזכויות יתר (כגון אם זכות קנינו של הנפרע פגומה שאז האוחז כשורה מוגן וכדלהלן פרק ה), אלא הוא מקבל אך ורק אותם זכויות שיש לנפרע.

70 כנ"ל בסמוך, וזהו מכח תקנת השוק שיבואר להלן פרק ה.

71 ואין הקונה יכול לטעון שלקחו בחוס לב, כיון שראה את הכיתוב על פני הצ'ק שאינו סחיר, היה לו לחשוש שמא יטען החותם על חוסר תמורה וכדו' וייפטר מלשלם לו.

72 ונמצא שלמעשה בהנפקת צ'ק בנקאי, הבנק מתחייב לפרוע הסכום הרשום בצ'ק, אלא שבפועל הבנק כבר קיבל את התמורה מהמבקש ואין לבנק שום אפשרות להתחמק מביכוד הצ'ק.

73 פשוט, וכ"כ בפתחי חשן שטרות (פ"ט הע' כט).
74 כן הוא הנוהל הבנקאי, ופשוט שכן הוא גם לפי דין תורה, והוא דבר התלוי בסברא שכאשר מתחייב למוכ"ז, מסכים הוא לשנות חיובו רק לפלוני שכן זכות הוא לו שלא יוכל כל אחד לתובעו, אבל כשמתחייב לפלוני אינו מסכים לשנות חיובו למוכ"ז, שכן באופן זה אין בדעתו להתחייב לכל אדם ללא העברתו והיסבו של המוטב, ולכן כל שינוי כזה פוסל את הצ'ק.
75 כשהפקודה בשמו של המוטב משובשת, אם הבנק משוכנע שהכוונה היא לאוחז הצ'ק רשאי הבנק לפרוע לו את הצ'ק, ועדיף שההיסב יהיה לפי הפקודה המשובשת ולאחר מכן בחתימתו המלאה של המקבל.
76 והיינו שלפי הכתוב בצ'ק כן הוא אופן החיוב.

לראובן ושמעון [או לפקודתם], באופן זה הנוהל הוא להחשיב את ההתחייבות לשניהם יחד ואין האחד יכול לגבות את הכסף ללא השני⁷⁷, לדיון נוסף בזה ראה בהערה⁷⁸, בהעברת הצ'ק לאדם אחר חייבים כולם לחתום כמיסבים, ואין יפוי כח לאחד מהם לחתום כמיסב גם בשם השני⁷⁹, וראה בהערה לענין חיובם של שני המסיבים⁸⁰.

כשהפקודה למוטבים אחדים לחילופין

כב. אופן נוסף הוא כשמתחייב לשלם לחילופין, דהיינו שלמו לראובן או לשמעון או ללוי, באופן זה כל אחד מהמוטבים רשאי לגבות את הצ'ק⁸¹, וכן יכול כל אחד מהם להסב את הצ'ק ולהעבירו לאחר, אולם בחתימתו בתור מיסב הוא מחייב רק את עצמו במידה שהצ'ק יוחזר, ולא את המוטבים האחרים המוזכרים על פני הצ'ק⁸².

צ'ק משורטט נחשב כצ'ק סחיר

כג. קיימת אפשרות להגביל את אופן גבייתו של הצ'ק כשמשרטטים שני קווים חוצים באלכסון, כך שבניגוד לצ'ק רגיל שגבייתו יכולה להתבצע באחד משני דרכים או

והיינו דבאופן זה נחשב כהסבה תקינה, אולם לעצם העברת הקנין בצ'ק ראה משנ"ת להלן פרק ד הע' 125 דאין ההסבה מעכבת את הקנין ע"ש.

80 הנה כל מיסב הרי נחשב כלוה, שכן מהות ההסבה היא כהודאה שקיבל תמורה עבור הצ'ק, ונמצא דכששנים חתומים כמיסבים הרי הם כשנים שלוו, ויבואר דינם להלן פרק יא סעיפים נז-נח דאף דבעלמא בשני ערבים כל אחד נחשב כערב גם על חלק החיוב של חבריו וכשגבו מאחד יכול לגבות החצי מחבירו, אבל כמיסבים כשחתמו כל אחד בנפרד אינם ערבים אחד לשני, משא"כ כשחתמו יחד כמסיבים ואכמ"ל.

81 כ"ה הנוהל הבנקאי, כי כאמור לעיל אנו פועלים לפי הוראותיו, ובמקרה זה אכן תואם הוא גם למה שנפסק בשו"ע כנ"ל הע' 78.

82 גם בזה הוא על פי הנוהל, והטעם בזה כדיבאר להלן (בסוף הפרק בנספח) שמהות ההסבה היא העברת הזכות שבשטר תוך קבלת התמורה לסכום הנקוב בשטר, וכשם שכל מוטב בנפרד יכול לגבות את הצ'ק יכול הוא גם למסור את הצ'ק לאחר בתמורה, וכמו שכל מיסב אחראי לפרעונו של השטר, כמו כן כשאחד מהמוטבים העביר את השטר וחתם עליו כמיסב הרי הוא כמצהיר שהוא קיבל את התמורה עבור השטר, ולכן רק הוא מחוייב באחריות פרעונו.

77 כן הוא הנוהל הבנקאי, דכיון שאנו מפרשים כוונתו שמתחייב לשניהם יחד, אנו פועלים לפי הוראותיו.

78 הנה מצינו פלוג' הראשונים בשנים שהלוו דדעת הרמב"ן והר"ן דאין יכול האחד לגבות בלא השני, ודעת הראב"ד והרשב"א דיכול האחד לגבות הכל, (ופלוגתם תלויה בביאור דברי הירושלמי ראה בר"ן סוף פרק שבועת הפקדון יז, א מדפי הרי"ף), ובשו"ע (סי' עז סעיף ט) פסק כדעת הרמב"ן דא"י האחד לגבות בלא השני, וברמ"א (שם סעיף י) משמע דפסק כהרשב"א דיכול לגבות וע"ש בש"ך (סקכ"ה) מש"כ בזה, ובביאור הגר"א (סקל"ב) משמע דבשטר אחד לכו"ע יכול לגבות האחד כולו עי"ש, ולפי"ז בשני מוטבים הוו כשנים שהלוו ויכול לגבות האחד כולו.

אולם נראה דכיון שהנוהל הבנקאי הוא שלא לשלם לאחד בלא השני, א"כ על דעת כן נטלוהו שני המלוים, וכמו שנתבאר לעיל (בהע' 37) דכל מי שפותח חשבון בבנק נחית ע"ד כן, ואף אם מיירי כשהמלוים אין להם חשבון בבנק דלא שייך לומר שהם נתחייבו לנהוג כן, מ"מ בנטילתם צ'ק כזה כשהם מודעים לכך שנוהגים לפי הנוהל הבנקאי, הרי הם מסכימים לכך.

79 כן הוא הנוהל הבנקאי, שאם שניהם אינם שותפים אין האחד יכול לחתום עבור השני,

בגבייה אישית במזומנים, או בגבייה דרך בנק גובה ע"י הפקדה בחשבון, לעומת זאת צ'ק משורטט יכול להשתלם רק דרך בנק גובה, עובדא זו אינה פוגמת בתוקפו של הצ'ק, וגם צ'ק משורטט נחשב כשטר סחיר⁸³.

תביעה לביטול שירטוט

כד. צ'ק משורטט אין אפשרות לשנותו לצ'ק רגיל רק ע"י אישור בחתימתו של בעל הצ'ק⁸⁴, במידה שהסכים המלוה או המוכר לקבל משכנגדו צ'ק שהוא משורטט, נראה ששוב אין הוא יכול לכפותו שיבטל לו את השירטוט⁸⁵, דכיון שנתרצה לקבלו כך על דעת כן קיבלו⁸⁶.

אולם באופן שקיבל את הצ'ק בלי שירטוט והמקבל עשה את השירטוט מיוזמתו⁸⁷, ועכשיו רוצה לבטלו, יש לצדד שיכול לכופו לבעל הצ'ק שיבטלו, כיון שבהוספת השירטוט נתכוין רק לטובת עצמו, ולא ויתר על שיעבודיו של בעל הצ'ק⁸⁸.

הנוהג בבנק שגם כשיטל את השירטוט בחתימה מלאה, אינו פורע את הצ'ק רק לנפרע או למושך או לבא כוחו, מאחר ואם התיקון נעשה על ידי זיוף חתימת המושך הבנק אינו מוגן בפרעו את הצ'ק.

86 אף דקיי"ל מלוה ניתנה ליתבע בכל מקום כמבואר בב"ק (ק"ח, א) וכן נפסק בשו"ע (סי' עד סעיף א), מ"מ כל שהתנו המלוה או הלוה ביניהם על צורת הפרעון, תנאם קיים, ובמקרה דנן התנאי הוא שצורת הגבייה תהיה רק דרך הבנק, וכשם שבכל צ'ק כל שהסכים לקבלו אין אפשרות לתבוע לנותן שישלם במזומן, כן הוא הדין גם כאן. ונראה דאף אין בזה משום כופין על מדת סדום, כיון שיש כאן טובה וזכות לבעל הצ'ק שנשמר מגבייה בלתי רצויה במקרה אובדן או גניבה וכדו'. 87 דהכלל הוא שאוחז הצ'ק יכול לשנות בלא רשות את תנאי התשלום להחמיר ולא להקל, דהיינו מצ'ק למוכ"ז או צ'ק רגיל לצ'ק שהוא למוטב בלבד או משורטט.

88 דכיון שבשעת מסירת הצ'ק מסרו כשהוא אינו משורטט, וא"כ השתעבד להגבותו גם בגבייה אישית במזומנים, א"כ אינו יכול לשנות שעבודו שישתלם רק דרך גבייה מחשבון בנק, ומה שהמקבל עשה שירטוט מדעתו אין זה כמחילה וויתור כיון שכוונתו היתה לטובת עצמו.

83 כן נראה פשוט, וכ"כ בפתחי חושן שטרות (פ"ט הע' כט) דכיון שכיום יש לכל אחד חשבון בנק, אין השירטוט מגביל את סחירותו של הצ'ק, ומי שאין לו חשבון יש לו אפשרות להעביר הצ'ק לאחרים.

84 כן הוא הנוהל הבנקאי, ויש כמה אופנים בזה, השירטוט המקובל הוא שני קווים שחוצים את הצ'ק באלכסון, וזהו שירטוט כללי. אולם כשכתוב באלכסון שם בנק כל שהוא, גם ללא שני קווים, הרי הוא שירטוט מיוחד האומר שהצ'ק יכול להשתלם רק דרך הבנק הנזכר בשירטוט, לעומת השירטוט הכללי שאמנם נגבה רק דרך בנק, אבל אין הגבלה דרך איזה בנק לגבותו.

באופן כללי השירטוט הוא לטובת בעל הצ'ק, כי בכך נמנעת גבייה בלתי רצויה, אם כי יש בזה תועלת גם למקבל הצ'ק במקרה של אובדן או גניבה וכדו', וכן יש בזה תועלת לבנק הנמשך שהוא מוגן בפרעון צ'ק כזה אף כשאחד מההיסביים אינם תקינים, ואין כאן המקום להאריך בכללי השירטוט שנוגע לנוהל הבנקאי עם לקוחותיו.

85 ביטול השירטוט מתבצע ע"י ציון בתוך שני הקווים או על ידם את המלים: "שלמו במזומנים" ולחתום את שמו על יד הציון, יש לדקדק ולדרוש שהאישור על ביטול השירטוט ישא את חתימתו המלאה של בעל הצ'ק ולא חתימה בראשי תיבות,

צ'ק במטבע חוץ המונפק בארץ או בחו"ל

כה. ישנם שני סוגי צ'קים במטבע חוץ, ישנו צ'ק המשוך על בנק בארץ בחשבון המנוהל במטבע חוץ, והנפקת הצ'ק ופרעונו נעשה בארץ, וישנו צ'ק המשוך על בנק בחו"ל, ומונפק בחו"ל ושם הוא מוצג לגבייה, אך הוא נסחר ומועבר מיד ליד בארץ עד שמוחזר לחו"ל לצורך גבייתו, [ולפעמים שייך להפקיד צ'ק כזה בחשבון מט"ח המנוהל בארץ תמורת עמלה מיוחדת], כשרותו וצורתו של הצ'ק נקבעים על פי מקום הוצאתו, ולכן צ'ק מט"ח המשוך ומונפק על בנק בארץ ואמור לגבותו בבנק בארץ דינו ככל האמור לעיל דהרי החותם יודע שהבנק ינהג בו כפי המנהג כאן, וצ'ק המונפק בחו"ל ומשוך על בנק בחו"ל יש לנהוג לפי כללי ההוראה וצורת הצ'ק הנהוגים במקום שהוצא הצ'ק⁸⁹, [ובדיני מכירת והעברת צ'ק במט"ח ראה להלן פרק ד ענף ו].

כשהנפרע בצ'ק אינו בר חיובא

כו. צ'ק שהמוטב הוא אחד מהפסולים כגון חרש שוטה או קטן, נחשב כצ'ק רגיל, כיון שיכולין להתחייב להם או ללוות מהם, ומ"מ כשמתחייב לקטן בצ'ק צריך לזכות לו ע"י אחר כיון שהקטן אינו בר זכייה ע"י צ'ק כמשנ"ת בפרק א סעיף לג⁹⁰, ולענין מכירת והעברת צ'ק של חשו"ק וחתימתם כמיסבים יבואר להלן פרק ו.

90 פשוט ששייך שהמוטב יהא אחד מהפסולים וכן הוא גם לפי הנוהל, אלא דבאופן שלוה ממנו ונתן לו צ'ק מהני בכל גווני, ובאופן שמתחייב לו ע"י צ'ק בעינן שיזכה לו ע"י אחר כמשנ"ת בפרק א סעיף לג ע"ש.

89 כן הוא הנוהל בדד"מ: "כשרותו של שטר מבחינת הצורה נחתכת על פי מקום ההוצאה, ואילו כשרותו מבחינת ההתקשרויות שלאחר הוצאה כגון קיבול, היסב, או קיבול לאחר העדה, נחתכת על פי מקום ההתקשרות הנידונה".

נספח - כללי הסבת צ'קים לפי הנוהל הננקא

לתועלת המעיינים נביא כאן בקצרה כללי הסבת צ'קים המבוסס עפ"י נוהלי הבנק הנהוגים, וכבר מילתינו אמורה שבדברי הנוהל שאינם נוגדים את דין תורתינו הקדושה הרי פשוט וברור שיש לנהוג על פיהם, וכבר האריכו הפוסקים בתוקפו של המנהג, ואף בדברים שעפ"י דין תורתינו הקדושה בסתמא הדין הוא באופן שונה, מ"מ בדברים שאפשר להתנות ולהתחייב הרי שייך להתחייב לנהוג כפי המנהג, ווכנ"ל סעיף ט, וממילא לפי"ז בכל עניני הבנק הרי מתחייבים בעת פתיחת החשבון לנהוג כפי הכללים הקיימים, והתחייבות זו שרירה וקיימת אף לפי ד"ת.

מהות ההיסב

א. היסב על צ'ק הוא חתימת האוחז על גב הצ'ק שבאמצעותה מועבר הצ'ק מאדם אחד למשנהו, ההיסב הוא חלק מהסחירות שהיא חובה כדי שהעברת הצ'ק מאדם לאדם תיעשה בדרך העושה את המקבל לאוחז השטר [ראה להלן מהו אוחז כשורה].

חתימת ההיסב כמוה כאמירה והצהרה קיבלתי את התמורה בעבור הצ'ק והנני מעביר את הצ'ק לסחירות מאדם למשנהו.

כאמור לעיל ההיסב מעכב כאשר המוטב מעביר את הצ'ק שקיבל לעצמו או לפקודתו, הכיתוב על פני הצ'ק שלמו לפקודת שמעון היינו לשמעון או לפקודתו וכאשר שמעון חותם שמו על גב הצ'ק בהיסב חלק [ראה להלן באופני ההיסבים], מעתה ניתן להעביר את הצ'ק מאחד למשנהו ללא כל הסבה נוספת, כי הצ'ק נעשה ככתוב למוכ"ז, [אולם באפשרותו לכתוב על גב הצ'ק שלמו לפקודת פלוני, ואז הצ'ק מיועד רק למוטב או לפקודתו כמצבו הקודם].

אוחז כשורה

ב. כל צ'ק שהועבר כדין [במסירה, או במסירה והסבה - תלוי בסוג הצ'ק כנ"ל] מקנה לנעבר מעמד של "אוחז כשורה" כשנתמלאו גם התנאים דלהלן:

(א) שנעשה לאוחז השטר לפני שעבר זמן פרעונו [כיום בצ'קים הומן הוא 6 חודשים מתאריך שע"ג הצ'ק].

(ב) שלא היתה לו כל ידיעה שהשטר חולל [לא כוכר בבנק].

(ג) שנמל את הצ'ק בתום לב ובעד ערך.

(ד) בקבלו את הצ'ק היה שלם ותקין לפי מראהו.

(ה) שלא ידע בזמן שסיחרו לו את השטר כי זכות קנינו של המוסר פגומה [דהיינו שלא ידע שקיימים טענות פטור מצד החותם בצ'ק נגר המוטב].

כשהתמלאו כל התנאים דלעיל מקבל מחזיק הצ'ק מעמד של "אוחז כשורה" שזה מקנה לו זכות הגנה נגד כל טענות של פטור מצד חותם הצ'ק, [כגון: ראובן נתן צ'ק לשמעון על קניית מוצר, לאחר מכן העבירו שמעון ללוי, ולראובן יש טענה על פגם במוצר וכדו', מ"מ אין לוי מפסיד כלל וראובן חייב לפרעו, כלל זה ידוע בשם "תקנת השוק" וכמו שיתבאר להלן פרק ה].

נמצא שהאוחז יש לו תוקף בגביית הצ'ק יותר מהמוטב שקיבל את הצ'ק מהחותם לגבי כל סוגי טענות פטור, וזאת כשהטענה נוגעת לפגם בגוף הצ'ק כגון צ'ק ללא חתימה, חתימה לא נכונה וכדו', משא"כ בטענות אחרות חובת ההוכחה מוטלת על החותם כי חוקה שהשטר הוצא כהלכה.

על תקינות הצ'ק יש לבדקו מתוך עיון בו אם אינו קרוע ואם יש בו מחיקות ופגמים וכדו', או שהוא נמצא במחזור זמן רב מדי, ושלא ידוע על השלמתו שלא לפי הוראת החותם וכדו'.

אוחז כשורה יכול להיות כל מיסב מלבד המוטב המקורי וכנ"ל.

אוחז בעד ערך היינו משניתן בזמן מן הזמנים ערך בעד הצ'ק, גם כשאוחז מכח חוזה או מכח פסק דין נחשב כאוחז בעד ערך נגד הסכום המיוחס.

אחריות המיסב

ג. בחתימת ההיסב מקבל המיסב אחריות על:

א) פרעון הסכום שבצ'ק במידה שחותם הצ'ק לא יפרע לאחר שהוצג לגבייה בבנק.

ב) להימנע מלהכחיש בפני "אוחז כשורה" את אמיתות חתימת המושך [וכן שאר חתימות המיסבים הקודמים לו].

ג) חתימת ההיסב היא כאישור שבשעה זו הצ'ק כשר לגבייה.

גם כאשר המוטב מעביר את הצ'ק תמורת ערך מבלי להסב אותו, זוכה המקבל בזכות הקנין בצ'ק, ולכן רוכש המקבל את הזכות לקבל את היסב המעביר.

אחריות המיסב מוגבלת לשנתיים בלבד לעומת אחריות חותם הצ'ק שהיא עד חמש שנים. רשאי המיסב לרשום תנאי בהסבתו הפושרת אותו מאחריות, לשם כך עליו לכתוב לפני חתימתו "בלי אחריות חוזרת", וכך הוא משתחרר מכל אחריות למקרים שהחתימה בצ'ק מזויפת או שלא ניתנה תמורה, או שאחד מהצדדים הוא אחד מהפסולים [כגון חשו"ק וכדו'] שלא חלה ההתחייבות, או נטול זכות העברה.

צ'ק שהועבר מיד ליד והגיע לידי מיסב קודם והצ'ק לא נפרע ע"י החותם, הרי אותו מיסב יכול לתבוע רק לאותם מיסבים שקדמו לו, ואין לו זכות תביעה למיסבים שבאו אחריו שהוא היה אחראי עבורם לפרעון הצ'ק.

אופני ההיסב

ד. כשם שפקודת הצ'ק ניתנת להיעשות בכמה אופנים [כדלעיל ענף ב] כן ההיסב נעשה באופנים שונים.

(א) היסב על החלק, כאשר המיסב חותם את שמו בלבד נעשה הצ'ק כלמוכ"ז [ודינו כאמור לעיל סעיף י-יב].

(ב) היסב מיוחד, כאשר המיסב כותב ע"ג הצ'ק שלמו לפלוני או לפקודתו, דינו כמו צ'ק שנכתב לפלוני או לפקודתו [ודינו כדלעיל סעיף יג].

(ג) היסב מוגבל, כשהמיסב כותב שלמו לפלוני בלבד דינו כצ'ק שניתן למוטב בלבד ומעתה אין הצ'ק סחיר.

אמנם יש אופנים שאין בכח המיסב להגבילו והם:

(א) היסב חלקי כשרוצה המיסב להעביר רק חלק מסכום הצ'ק, היסב כזה איננו היסב ודינו כצ'ק שלא הוסב כלל.

(ב) וכן כשהמיסב מעביר את הצ'ק לשנים או יותר נסבים לכל אחד לחוד.

שינויים בהיסב

ה. אפשר להפוך היסב על החלק להיסב מיוחד, וכן להיפך אפשר להפוך היסב מיוחד להיסב על החלק, בכל סוג היסב שיהיה דינו כמבואר לעיל, [אולם כ"ז כאשר חותם הצ'ק כתב לפלוני או לפקודתו ואז יכול להשתנות המצב בהיסבים, משא"כ כאשר חותם הצ'ק כתבו למוכ"ז אין אפשרות להופכו כשטר לפקודה, מפני שיש בכך הגבלת אחריותו של החותם כי לסחירותו יש צורך לא רק במסירה אלא גם בהיסב, והוא חייב באחריות פרעונו עד לפרעונו לאוחז כשורה ועליו לסבול בשל כל פגם של זיוף].

כתיבת ההיסב

ו. בהיות וההיסב מהווה אישור להעברת השטר מהפקודה שבצ'ק, צריך ההיסב להיות תואם בדיוק לפקודה שבצ'ק, גם כאשר הפקודה שבצ'ק משוכשת צריך ההיסב להיות אף הוא משוכש כמותו, עם זאת כאשר הצ'ק לפקודת עמירם אברבנאל, אפשר להסיבו גם בחתימה: ע. אברבנאל, אולם כאשר ההיסב יהיה: עמרם אברבנאל ההיסב לא כשר, כי עמרם ועמירם הם שני שמות, הוא הדין כאשר לעמירם יש שם נוסף שאינו מופיע בפקודה שבצ'ק, אל לו לחתום בהיסב כשם הנוסף מטעם האמור.

היסב בשם משפחה בלבד איננו היסב, כאשר בפקודה מצויין שם לוואי נוסף, או היותו של המוטב נושא משרה, חייב הדבר להיות מוזכר גם בהיסב.

כאשר הפקודה היא לחברה מסחרית חייב ההיסב להיות בדיוק לשם החברה המוזכרת בפקודה [כגון חברת הקידוחים בע"מ, חייב להופיע גם המילה בע"מ].

אשה נשואה שפקודת הצ'ק בשמה שלפני נשואיה, רשאית לחתום בשמה החדש בתוספת משפחתה הקודם בסוגריים.

כאשר מורשה חותם בעבור המוטב חייב לציין זאת בחתימתו.

למרות שאין עיכוב שההיסב יהיה בכתב ידו של המוטב והוא תקף גם בכת"י של אדם אחר בהרשאתו של המוטב או על פיו, עם זאת הבנק רשאי לדרוש במקרה כזה אישור לחתימה [וראה עוד להלן פרק ט סעיף מא ברין קיום חתימת מיסב כשטוען שהיא מזוייפת].

כאשר המוטב אינו יודע לחתום, רשאי להסב ע"י ציון או הטבעת אצבע באישור של שני עדים.

פרטים נוספים בדיני ההיסב יבוארו בפרקים הבאים.

פרק ד

דיני מכירת שטרי חוב וצ'קים בזמנינו

לא הרי מכירת שטר חוב כמכירת שאר מטלטלין, בעוד שמטלטלין נקנין מן התורה בכסף וחז"ל התקינו בהם קנין משיכה או הגבהה, ולפעמים במסירה, מכירת שטר חוב יש בו קנין מיוחד שמתבצע בשני פעולות: "כתיבה ומסירה" - על מהות קנין זה, ובאיזה שטרות סגי במסירה לחוד, וכן זכויותיו של קונה השטר, ומעמדו של הצ'ק בדינים אלו בפרק שלפנינו.

ענף א - דיני מכירת חוב ושטר חוב

מכירת חוב שנעשה בעל פה - במעמד שלשתן

א. כאמור מטלטלין נקנין מן התורה בכסף¹ וחז"ל תיקנו בהם קנין משיכה או הגבהה, ולפעמים במסירה², לעומת זאת חוב שנעשה בעל פה, [בין שהאמינו המלוה ללוה בעל פה ובין שהעמיד עדים], אף שיש בו שעבוד נכסים לגבות מנכסי הלוה הנמצאים תחת ידו³, מ"מ אין שייך למוכרו דאין בזה חלות קנין⁴, וחכמים תיקנו

וראה בסמוך], וברמב"ם (פכ"ב מכירה ה"ט) כתב: "אבל המלוה הואיל ולהוצאה ניתנה אינה בעולם", ובר"ף (ר"פ שור שנגח דו"ה) כתב דהוי דבר שאינו ברשותו וכ"כ שם ברמב"ן במלחמות, וראה באמרי בינה (הלואה סי' סג אות יט) דיש בזה גם חסרון דדבר שאין בו ממש בנוסף לחסרון דדשלב"ע ואינו ברשותו, וברשב"א (ב"ק דף ע) כתב דהוי אינו ברשותו וא"י להקדישו [משא"כ לגבי מכירה ס"ל דלא מיקרי אינו ברשותו במלוה בשטר].

אמנם בעל המאור (ר"פ דו"ה) חולק וסובר דחוב מיקרי ברשותו באופן שהלוה אינו מסרב ליתן לו, ולפ"ד ס"ל דמהני גם להקנותו, אולם ברעק"א (שו"ת סי' קמד) כתב מהלך אחר כבעהמ"א דרק לענין להקדישו חשיב ברשותו, ועמש"כ בזה בברכת שמואל (ב"ב סי' נז), וע"ע ברש"י פסחים (לא א, ד"ה כי פליגי) דמשמע מדבריו שאפשר להקדיש חוב ובשפת אמת שם הק' ע"ז, וע"ע בקוב"ש ב"ב (אות תקכב), וראה בסמוך (הע' 6, 9).

1 דקי"ל כר' יוחנן (ב"מ מח, ב) דדבר תורה מטלטלין נקנין בכסף, וחז"ל תיקנו קנין משיכה משום גזירה שמא יאמר לו נשרפו חטיף בעלייה. 2 פרטי דיניהם נתבארו בחו"מ (סי' קצז-קצח), משיכה והגבהה קונים בכל הדברים ששייך למושכם או להגביהם, ומסירה קונה דברים שאין שייך למושכם כגון בספינה וכדו', ויש בזה שיטות ופרטי דינים חלוקים ואכמ"ל. 3 היינו מנכסים בני חורין, לאפוקי שאין גובין מנכסים משועבדים שמכר הלוה לאחר ההלוואה, ובגדר השעבוד בזה אם הוא דאורייתא או דרבנן ראה לעיל פ"ב (הע' 1-3).

4 כיון שאין הוא בעין, כ"כ רש"י (גיטין יג, ב ד"ה מאי טעמא): "במלוה קנה הא ליתא בעינא דליקנייה" וכן הוא בר"ן (שם ה, ב מדפי הרי"ף ד"ה מנה), ובתוס' ר"ד (שם יג, א): "אבל מלוה דליתא בעין דלהוצאה ניתנה", [ושם הנידון במה שנתקשו בגמ' איך מהני קנין מעמד שלשתן, ומפרש רש"י דרק במלוה תמוה אין קונה במעמד שלשתן, משא"כ בפקדון דאיתיה בעיניה אחי שפיר דמהני

בזה קנין מיוחד של מעמד שלש⁵ש, לדיון במהות גדר הקנין דמעמד שלשתן ראה בהערה⁶.

קנין אגב קרקע, חליפין, קנין כסף, סיטומתא ואודיתא בחוב

ב. ישנם כמה אופני קנין שאינם נעשים בגוף הדבר אלא ע"י פעולה חיצונית, כגון קנין אגב קרקע, חליפין, אודיתא, סיטומתא וקנין כסף, וקנינים אלו מועילים במטלטלין [חוץ מקנין כסף לאחר תקנת חז"ל וכנ"ל]⁷, אמנם בהקנאת חובות נחלקו הפוסקים בזה וכדלהלן:

כאן חסרון דאינו ברשותו, ומשום דכאן זוכה בגוף השעבוד מיניה ידידה דברשותו הוא, משא"כ במכירת שטרות שצריך לזכות בנכסים משועבדים, וראה בקצוה"ח (סי' קכו סק"ט) שחידש דבכל מכירת חוב בע"פ עדיף ממכירת חוב בשטר, דשטר אין גופו ממון משא"כ גוף החוב חשיב גופו ממון ויש בו דין אונאה, ובאמרי בינה (דיני גב"ח סי' לב) הקשה דמ"מ לא הוא דבר המיטלטל ולא דמי למטלטלין, וביאר בחידושי הגרש"ר (קידושין סי' ה אות ג) דרק בקנין מעמד שלשתן חשיב כמכירת גופו ממון, כיון שלרוב ראשונים אין יכול למחול דהוי מכירת גוף החוב עיש"ה.

ולפי"ז א"ש מה דנקיט רש"י החסרון דאינו בעין ולא החסרון דאינו ברשותו כיון דגוף החוב נקנה וברשותו הוא, ולפי"ז יוצא דבר חידוש דאף שאי"ז בעין מ"מ חשיב גופו ממון וצ"ב, ומיהו בקצוה"ח (סי' קכו סק"ג) נקיט דחשיב אינו ברשותו ויל"ע בכ"ז.

ובגו"ד זה ע"ע בחידושי רבינו חיים הלוי (פכ"ב ממכירה הי"ז) שמדייק ברמב"ם דגם בחוב שייך מכירה והקנאה, אלא דחסר רק במעשה קנין, וכ"כ בברכ"ש (ב"ב סי' נה-נו) שחסר המלקחיים של הקנין, ועמש"כ בזה בתורת הקנינים (ח"ב פט"ו ס"ל ובהערות שם).

7 אגב קרקע זהו קנין הנעשה בגוף הקרקע בקנינים המועילים בקרקע, ואגב זה זוכה גם במטלטלין, ומנהי אף כשאין המטלטלין בתוך הקרקע ראה סי' רב, וקנין חליפין הוא בזה שנותן הקונה למקנה סודר ואגבה הרי הוא מקנה לו את החפץ ראה סי' רג, ואודיתא זהו קנין שנעשה בהודאת פיו,

5 מעמד שלשתן היינו שהמלוה אומר ללוה תנה חוב זה לפלוני שעומד כאן לפנינו, וכש"כ דמהני בפקדון וכמבואר בגמ' שם, ופרטי דיני מעמ"ש רבים הם ונתבארו בחו"מ (סי' קכו). ומבואר בגמ' (גיטין יד, א) דהוי כהלכתא בלא טעמא וכתבו שם התוס' (ד"ה כהלכתא) דהיינו איך מועיל לקנות הוי בלא טעמא, אבל טעם יש למה תיקנו כן משום תקנת השוק שלא יצטרכו לטרוח ולעשות קנינים, והיינו שתיקנוהו לתועלת הסוחרים בהנהגת השוק, ועיין בש"ך (סי' סו סקצ"ז בתו"ד) שכתב דמעמ"ש הוי כאילו פרע הלוח למלוה והמלוה נותן את המעות לזוכה, והזוכה חזר והלוהו, דמאחר ששלשתן עומדין יחד ונתקבצו זה לזה הוי כאילו נעשה כן ע"ש.

6 הנה לעיל הבאנו דברי רש"י דרק במלוה הוי הלכתא בלא טעמא משום דאי"ז בעין אבל בפקדון אתי שפיר, וביאר בקצוה"ח (סי' קכו סק"ב ורג' סק"ז) דהיינו משום דיש כח ביד חז"ל לתקן קנינים דלא גרע מסיטומתא דמועיל מכת המנהג, משא"כ במלוה שאי"ז בעין ואף הקדש לא שייך בו כש"כ דלא מצי להקנותו, ואף דרש"י (כתובות נה, ב ד"ה מתנת) סובר דמלוה שייך להקנות באגב, אבל בקנין לעצמו אין שייך להקנותו.

אולם דעת התוס' (גיטין יא, ב ד"ה כל) דאף מה דמועיל מעמ"ש בפקדון הוי כהלכתא בלא טעמא, והיינו משום דגוף ואופן הקנין הוי בלא מעשה, ועי' שיעורי הגרש"ר (גיטין אות רמ"ח) מש"כ בזה.

ובגו"ד רש"י דמלוה אי"ז בעין משמע דאין

(א) יש מהראשונים שכתב שחוב נקנה בקנין אגב קרקע כיון שהקנין נעשה ע"י הקרקע⁸, אולם להלכה נקטינן דחוב אינו נקנה באגב רק במעמד שלשתן וכן"ל⁹.

(ב) לעומת זאת קנין חליפין לכו"ע לא מהני בחוב דלא עדיף ממטבע, ועוד דאינו בעין¹⁰.

(ג) כמו כן לא מהני לקנות החוב - דהיינו השעבוד מיניה ידידה - בקנין כסף כיון שאינו ברשותו¹¹.

(ד) קנין אודיתא י"א דמהני בחוב דההודאה שהחוב שלו מהני אף בדבר שאינו בעין, או משום דכן הוא כח הדין¹², ויש חולקים וס"ל דאודיתא הוי כשאר קנינים דלא מהני בחוב¹³.

אינו בעין לא מהני בזה שום קנין חוץ ממעמ"ש, וע"ע להלן (הע' 21) דלרוב ראשונים לא מהני הקנאת שט"ח בחליפין, ואף להסוברים דמהני מ"מ צריך בזה ג"כ כתיבה, ובחוב בע"פ לא שייך זאת.

11 בתוס' ב"ב (עז, ב ד"ה קני) מבואר דלא מהני קנין כסף בשט"ח משום דאי"ז ברשותו וכש"כ בחוב בע"פ, ולא מצינו חולק, ואף לרש"י הנ"ל דנקנה באג"ק, י"ל דקנין כסף גרע ולא קני כיון שאין במה לעשות הקנין, משא"כ באג"ק שעושה המעשה קנין בקרקע, ועי' קצוה"ח סי' רנג (סקי"ז), ויהיה אפשר"ל עפ"י רש"י הנ"ל דחוב הוי ככסף ול"מ חליפין, וה"נ לענין קנין כסף הרי מטבע לא מיקני במטבע יעויין בזה להלן פרק ז הע' 163, אמנם זה אינו דנראה פשוט דחוב חשיב כפירי לעומת מטבע].

12 כ"כ הרמ"ה (ב"ב קמט, א): "וזה"ל לענין מילי דלא מיקני במתנה כגון דבר שלא בא לעולם ודבר שאינו ברשותו כגון מלוה וגזול וכיוצא בה, ואע"ג דלא מיקני במתנה מיקני בהודאה", [וכן משמע בנתי"מ (סי' ס סק"ג) שכתב דמהני אודיתא בדבר שאינו קצוב, וכ"כ בשו"ת רע"א ח"ו סי' כה דמהני בדשלב"ל].

ובאמרי בינה (הלואה סי' טז) ביאר בדברי הרמ"ה דאודיתא לאו מצד הקנאה הוא אלא מצד הודאת בע"ד ולכן מהני גם במלוה ודשלב"ל, אולם בחזו"א (ב"ק סי' יח סק"ד) ביאר דאודיתא הוי קנין, ומ"מ מהני בחוב משום דכח הדין הוא לדון עפ"י הודאתו ע"ש, וע"ע משנ"ת בדין קנין אודיתא לעיל פרק א הע' 28, 30.

13 כ"כ הקצוה"ח (סי' קצד סק"ג) דאף דאודיתא הוי קנין בהרבה דברים, אבל בהלואה לא מהני

דכשמודה שחפץ זה הוא של פלוני, זוכה המקבל בחפץ [וראה בזה לעיל פרק א הע' 28], וקנין סיטומתא הוא בכל דבר שהמנהג להקנות על ידו, כגון כשהמנהג להקנות ברישום על החביות חל הקנין בזה, כמו"כ גם קנין כסף הוא קנין הנעשה שלא בגוף החפץ, אלא ע"י מסירת הכסף זוכה בחפץ.

8 רש"י כתובות (נה, ב ד"ה מתנת), ומרדכי (בפרק הכותב) והובא ברמ"א (סי' סו סכ"ו), ומקורם עפ"י הגירסא בגמ' (ב"ב עז, ב) ר"פ הוה "מסיק" זוזי בי חוזאי והקנס אגב קרקע, והביאור בזה דס"ל דאג"ק הוא קנין אלים, וכיון שהקנין נעשה בקרקע ואגבה מקנהו את החוב לא איכפת לן בזה שהחוב אינו בעין.

9 כ"כ התוס' בכתובות (נה, ב ד"ה שאם), והטעם משום דהוי דבר שאינו בעין, וכ"כ הרמב"ם (פ"י מכירה ה"ז), וע"ש במ"מ דכן דעת הרמב"ן והרשב"א, וכן נפסק בטור ושו"ע (סי' רג ס"ט), וברמ"א (סי' סו סכ"ו) לאחר שמביא כל השיטות מסיים: ועיין סי' רג ס"ט, וכוונתו להכרעת השו"ע שם דל"מ, וע"ש בש"ך (ס"ק צא) דכן נקטינן להלכה, וכ"כ בנתי"מ (שם חידושים סקס"ח), וע"ע בש"ך (סי' קכ סק"ו) שהביא דבתשו' רמ"א (סי' צב) כתב דהרא"ש סובר דמהני אג"ק במלוה, אך אי"ז נכון שהרא"ש כתב להדיא כב"ק (פ' מרובה סי' ד) דאינו נקנה באג"ק, וע"ע תוס' ב"ב (עז, ב ד"ה רב) ובתוס' בכתובות הנ"ל.

10 ברש"י כתובות הנ"ל כתב דלא מהני קנין חליפין בחוב משום דאין מטבע נקנה בחליפין, ועי"ש בתוס' ובראשונים דא"צ לזה דבלא"ה כיון דחוב

(ה) וכן בקנין סיטומתא נחלקו הפוסקים אם מהני בהקנאת חוב שיש לו מאחרים¹⁴, וראה בהערה לדיון בגדר החילוק בין חלות התחייבות עצמית להקנאת חוב קיים¹⁵.

קנין שטרי-חוב בכתיבה ומסירה

ג. שמר חוב שכתוב בו שראובן הלוה לשמעון, יכול ראובן המלוה למכור את השט"ח ללוי, וזוכה לוי בחוב זה לגבותו משמעון, [וראה בהערה אם הקנין מועיל מדאורייתא או רק מדרבנן¹⁶].

15 הנה מש"כ דלהנתי לא מהני קנין סיטומתא במלוה על פה אף דבסברא נראה פשוט דכן הוא דלא עדיף ממלוה בשטר דס"ל להנתי דלא מהני, אמנם יל"ע מאי שנא ממשנ"ת לעיל פרק א הע' 24 משו"ת הריב"ש דסיטומתא מהני להתחייבות בחיוב חדש, וא"כ ה"ה שיועיל להעברת חיובים שיש לו מאחרים, ובמהרש"ם במשפט שלום (סי' רא סעיף ב בד"ה ועיין בתשו' הריב"ש) אכן כתב שדברי הנתי אינם תואמים עם דברי הריב"ש, אך למעשה יעו"ש בפרק א שהבאנו דמוכח גם מהרמ"א (בסי' קכט) דמהני סיטומתא להתחייבות בתקיעת כף, וע"כ דצריך לחלק דדוקא בחוב בעל פה או בשטר לא מהני סיטומתא דאין זה דבר הנקנה דאינו בעין או אינו ברשותו וכמו דלא מהני קנין חליפין בזה [וכמש"כ בנתי סי' רא דגם במטבע לא מהני סיטומתא כמו דלא מהני בזה חליפין משום דדעתיה אצורתא ע"ש], משא"כ בהשתעבדות שחל חיוב על גופו כמו דמהני לחול ע"י קנין סודר ה"ה דחל ע"י סיטומתא ולא דמי למכירת חוב או שטר דבעינן העברת גוף השעבוד שיש לו מאחרים וזה לא חשיב דבר הנקנה ויל"ע.

16 דין זה הוא פלוג' רבתי בראשונים, ובש"ך ריש סי' סו הביא הדיעות בזה ומסיק דמועיל מדאורייתא, והאריכו כל הנו"כ בריש סי' סו בשיטות הראשונים והנפק"מ בזה ואכמ"ל, וראה להלן הע' 35-36, וע"ע בנחל יצחק (סי' עה סק"כ ענף יב) שכתב ד"ל דיסוד דין מכירת שטרות הוא משום דהשטר נחשב כגבוי לכמה ענינים דאף דקי"ל דשטר אינו כגבוי זהו כשיש טענות וספיקות וכדו', אבל לענין מכירת השטר נחשב כגבוי, והו' ביאור דעת הסוברים דמכירת שטרות דאורייתא ע"ש.

דאינו ברשותו להקנותו, ומשמע דס"ל דאודיתא קנין הוא ולא מטעם הודאתו בעלמא, ודלא כהנ"ל מדברי הרמ"ה, ונראה דאף למש"כ לעיל דלרש"י מהני אג"ק בחוב, אין להוכיח דגם אודיתא מהני, דשא"ה שהקנין נעשה בגוף הקרקע וכנ"ל, [וע"ע להלן (הע' 31) מש"כ מדברי הקצוה"ח והנתי"מ בדין הקנאת שט"ח באודיתא].

14 במהרשד"ם (סי' שפ) נקיט דמהני סיטומתא אף במכירת חובות בעל פה במקום שנהגו להקנות גם בלא מעמד שלשתן, עיי"ש שהביא לשון הנימוק"י (ב"מ פ"ד) בשם הרשב"א דבקנינים המנהג מבטל הלכה וכתב ע"ז וז"ל: "נתברר לנו שאם הדבר אמת שדרך התגרים כמנהג פשוט בעיר אנקווה היה לקנות חובות חבריהם באופן הנ"ל וכו' היה מחוייב מדין העיר ההיא לפרוע לקונה", והו"ד במשפט שלום [סי' רא, ומשמע בדבריו דהיינו משום דס"ל דסיטומתא הוי קנין מן התורה].

אולם בנתי (סי' רא) כתב דסיטומתא לחוד לא מהני אף בקנין שטרות ולפי"ז כש"כ במלוה על פה, ובתורת הקנינים (פ"י"ב סעיף יא) הביא פלוג' אם מהני סיטומתא במלוה ע"פ, דלמהרשד"ם הנ"ל מהני, ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' תה אות א) מבואר דלא מהני, [ויש לציין דגם להנתי הנ"ל לא מהני, וראה עוד מש"כ בתוה"ק שם בסעיף יב בפשיטות דבשטרות לא מהני סיטומתא והיינו עפ"י דהנתי הנ"ל, וצ"ב אמאי לא הביא דעת מהרשד"ם [שהוא עצמו הביאו בסעיף הקודם] שסובר דאף במלוה על פה מהני וא"כ כש"כ במלוה בשטר, וכמבואר בקצוה"ח (סו סק"ט) לגבי אודיתא דאף להסוברים דבמלוה על פה לא מהני, מ"מ במלוה בשטר עדיף ומהני ע"ש וצ"ע].

ואמרו חז"ל אין אותיות נקנין אלא בכתיבה ומסירה¹⁷, והיינו שמכירת שט"ח נעשית בשני פעולות: מסירת השטר חוב בדעת מקנה לקונה או למקבל¹⁸, ואח"כ כותב לו: "קני לך איהו וכל שעבודיה" ואז נקנה החוב¹⁹, [וראה בהערה בגדר הקנין של כתיבה ומסירה]²⁰.

קנין חליפין, אגב קרקע, חצר, מעמד שלשתן, כסף, סיטומתא, ואודיתא בשטר חוב ד. האמור לעיל ששטר חוב נקנה במסירה וכתיבה הוא במסירה דוקא אבל שאר קנינים

דהקנין נפעל בהראיה שבשטר, ודעת תוס', רא"ש, ר"ת, ריטב"א ור"ח דהקנין נפעל בהשעבוד שיש למלוה אצל הלוח. ובאופן פעולת הקנין יש ו' מהלכים.

א. לרשב"ם עיקר הקנין במסירה שזוכה בגוף הנייר לראיה שבו ומועיל מן התורה, ומטרת הכתיבה לברר את פעולת הקנין של המסירה שזוכה גם בשעבוד.

ב. לרמב"ן רשב"א ורמ"ה עיקר הקנין במה שהראיה נמצאת אצל הלוקח, ומועיל מדרבנן, והצריכו גם כתיבה או לברר את הקנין או לאלם את הקנין.

ג. לרבינו יונה ג"כ הקנין בזכות הראיה שבשטר, אולם עיקר הקנין נפעל ע"י הכתיבה וצריך גם מסירה לגמירות דעת הקנין.

ד. לתוס' הקנין בהשעבוד נכסים ע"י שני הפעולות הכתיבה והמסירה דבעינן קנין אלים, ומדרבנן הוא.

ה. להרא"ש קונה את השעבוד ע"י הכתיבה, והמסירה בעינן לקנין גוף הנייר.

ו. ולר"ת דהקנין מן התורה בהשע"ק יש לפרש כב' האופנים, או דקנין השע"ק בהכתיבה, והמסירה פועל הקנין בגוף הנייר, ולפי"ז בעינן שיהא ללוה קרקע, או דהקנין בהשעבוד ע"י מסירת השטר שהוא אפסריה דהשעבוד, ובעינן גם כתיבה כדי לקנותו ויועיל גם כשאין ללוה קרקעות, ועיין היטב בכ"ז במשנה למלך (פ"ו ממכירה הי"א) ובאור שמח (שם), ובפני יהושע (קידושין דף מז בתוך ד"ה המוכר), ובחידושי ר' ראובן (ב"ב ס"י יח).

ז. יש להוסיף מש"כ הגר"ח (פכ"ב מכירה הי"ז) בדעת הר"מ דבעצם שייך זכיה בחוב גם במלוה על פה, אלא דבדליכא שטר אין במה לעשות את הקנין, משא"כ במלוה בשטר שייך לעשות את הקנין בגוף השטר ע"ש.

17 בב"ב (עז, ב) פליגי רבי וחכמים אם קנין שט"ח במסירה לחוד או בכתיבה ומסירה, וקי"ל כחכמים דבעינן כתיבה ומסירה, וכן נפסק בשו"ע סי' סו (סעיף א): "אותיות אין נקנין אלא בכתיבה ומסירה", וראה להלן (הע' 20) ביאור מהות הקנין ע"ש.

18 מדיני המסירה: דעת השו"ע דצריך המוכר למסרו והקונה צריך לעשות קנין הגבהה [או משיכה בשק מלא שטרות], והנפק"מ במסירה [לעומת משיכה של חפץ בעלמא] די"א שצריך למסרו מיד ליד, וי"א דאף רא"צ מסירה מיד ליד אבל מ"מ צריך שתהא מסירה מדעת מקנה לאפוקי מפקיר שטרותיו שאין אחר יכול לזכות בהן, והש"ך נקיט דסגי במסירה לחוד או הגבהה לחוד או משיכה, [והיינו דלהש"ך כשקונה במשיכה או הגבהה א"צ דעת מקנה בכל הקנאת שטר אבל צריך כתיבה עם המשיכה], ועיין בכ"ז בסי' סו (ס"ט) באורך.

19 כתיבת קני לך איהו וכל שעבודיה כותב לו כן בתוך השט"ח או בשטר אחר, וראה בצדק ומשפט (למהר"ם פארדו לחו"מ סי' סו) שכתב: "ונהוג בירושלים לענין רבית ושאר נו"מ שיכתוב מאחורי השטר "מכרתי והעברתי שטר הכתוב מעבר לדף איהו וכל שעבודא דאית ביה בכתיבה זו ובמסירה שמסרתיו בידו וקנאו כתקחז"ל", ועוד מדיני הכתיבה יעו"ש בסעיף ד דבעינן דוקא מסירה ואח"כ כתיבה, וע"ש עוד (בסעיף ב) די"א שצריך שתבוא לידו אותה כתיבה, ובקצוה"ח שם (סק"ט) כתב דלתוס' א"צ שהכתיבה תבא לידו, וע"ש בקצוה"ח (סק"ה) דפלוגתא זו תלויה בנידון בפוסקים אם שטר הכתיבה חשיב כשטר קנין.

20 ובגדר האי קנין דכתיבה ומסירה הארכנו במקו"א דיש ב' שיטות במהות הקנין דדעת הרמב"ן, הרשב"א, רמ"ה, רבינו יונה ורשב"ם

בגוף הנייר לאו בכל גווני מהני וכדלהלן:

(א) קיי"ל דלא מהני קנין חליפין בשטרות אף כשיתן לו גם כתיבה²¹.

(ב) קנין אגב קרקע, דעת השו"ע דמהני אף בלא כתיבה ומסירה²², והש"ך סובר דבעינן כתיבה²³, וי"א דלא מהני כלל קנין אגב בשטרות אף עם כתיבה²⁴.

(ג) קנין חצר מועיל במקום מסירה כשיש גם כתיבה²⁵.

(ד) קנין מעמד שלשתן באופן שראובן הפקיד שטרותיו אצל שמעון ורוצה להקנותם ללוי במעמד שלשתן, דעת השו"ע דמהני כשמקנה לו את גוף השטר במעמד שלשתן ונותן לו גם כתיבה, והוסיף עוד דכשמקנה לו במעמד המלוה והלוה והקונה, אף אינו יכול למחול²⁶, והפוסקים נקטו דלא מהני מעמד שלשתן בשטר הן כשהמלוה מקנה שטרותיו שהפקיד אצל אחר, והן כשמקנה השטר חוב

23 בש"ך (שם סק"ז) נקיט דאף לדעת הב"ח והרא"ש מהני קנין אג"ק בשט"ח אלא דצריך גם כתיבה, וע"ש שהוכיח שכן הוא דעת עוד ראשונים, והביאו הנתיב"מ (בחדושים סק"ח), והיינו משום דאג"ק לא עדיפא ממסירה, ולכן צריך כתיבה עמה, וע"ש שהאריך להוכיח דאין לומר דלא מהני כלל קנין אג"ק בשט"ח.

24 כ"כ הטור בדעת הר"ח והרא"ש דס"ל דאגב לא הוי קנין מספיק לגבי שט"ח ואפי' בכתיבה לא מהני, וכאמור הש"ך מפרש בדעתם דמהני אגב וכתיבה.

25 דחצר עדיף מאגב כיון שהשטר בתוכו, וחשיב שפיר מסירה, דלא גרע מנתינת גט ליד האשה דמהני גם בחצירה, וכ"ה מפורש בתשו' הרא"ש (כלל עו סי' ב) הובא בטור (סי' סו ס"ג), ועי' ערך ש"י סי' מח.

26 שו"ע סי' סו (סעיף כ): "ראובן הפקיד שטרי חובות אצל שמעון ואמר לו שטרות שהפקדתי בידך תנם ללוי במעמד שלשתן, כל זמן שלא חזר בו ראובן יש לשמעון ליתנם ללוי, חזר בו יש לו להחזירם לו, שכל זמן שלא קנה השעבוד שבהם לא קנה גופם בין במסירה בין בחליפין בין במעמד שלשתן, ואם כתב לו והקנה לו הן וכל השעבוד שבהן והמחאה אצל אותו שמופקדים בידו המחאה זו כמו מסירה ונמצא שהם קנויים לו בכתיבה ומסירה", ועי"ש (בסעיף כט) שהוסיף: "הנותן שטר חוב לחבירו או מכרו במעמד שלשתן אינו יכול למחול" והיינו דכשמוכר החוב במעמד הלוח והקונה אין המוכר יכול למחול.

21 שו"ע סי' סו (סעיף ד), ודלא כדעת הראב"ד (תמים דעים סי' סא) שסובר דמהני (והביאו הטור), ובהגה"מ (פ"ה מכירה אות ז) הביא דרבינו האי כתב בשם אחד מהגאונים דמהני, וכתב ע"ז דלא אבירי גבן, ועי' רשב"א (בשו"ת ח"ג סי' קיד) שכתב ג"כ דבשטר לא שייך דעתיה אצורתא, אך מדברי הרשב"א ונ"י (ב"מ דף מה) שכתבו דמטבע לא מיקני בחליפין משום דהוי כאותיות, א"כ מוכח דס"ל דאותיות לא מקני בחליפין, וכן נקיט בהגה"מ שם, וכ"כ בתוס' (ב"ב עז, א ד"ה אמר) דלא מהני כלל קנין חליפין בשטרות, (וצ"ע סתירת דברי הרשב"א).

ובטעם הדבר כתב בקצוה"ח (סי' סו סק"ג) דחליפין הוא קנין גרוע, אולם בנתיב"מ (שם סק"ג) מבואר הטעם משום דבעינן שיוציא ראייתו מתחת ידו משא"כ בחליפין נשאר השט"ח אצלו, וכן משמע בש"ך (שם סק"י) שכתב בתו"ד: "מה בכך שנכתב לכל המוציאו אכתי אינו מוציאו", ונראה דאף להראב"ד דמהני חליפין מ"מ כתיבה בעי, דחליפין לא אלים כקנין אגב שיי"א דא"צ בזה כתיבה כדלהלן בסמוך.

22 שו"ע סי' סו (סעיף י), והביאור בזה משום דאג"ק הוא קנין אלים ומועיל במקום כתיבה ג"כ, ועי"ש בשו"ע דמ"מ אמירה צריך שיאמר לו קני לך איהו וכל שעבודיה, וכן נקיט הרמ"א שם לדינא דנקנה באגב בלא כתיבה וכדעת הרי"ף ורמב"ם ורוב ראשונים.

במעמד הלוח, דאף אם נאמר שמועיל הקנין לגוף החוב אבל השטר אינו נקנה בזה.²⁷

(ה) קנין כסף י"א דמהני לחייב במי שפרע כשנתן כסף ביחד עם כתיבה אך לא מהני עם מסירה לחוד²⁸, וי"א דלא מהני כלל²⁹.

(ו) קנין סיטומתא נחלקו הפוסקים אם מהני בשטרות, אך ביחד עם דינא דמלכותא מהני³⁰.

(ז) קנין אודיתא באופן שרוצה להקנות את גוף השטר באודיתא י"א דמהני בלא כתיבה, ויש שהוסיפו דאף מועיל הקנין שלא יוכל המלוה הראשון למחול את החוב³¹, וי"א

(סי' רא) כתב דסיטומתא לחוד לא מהני בקנין שטרות, אך באופן שזהו גם בכח דינא דמלכותא והיינו שגם העם נהגו כן וגם המלכות הנהיגה כן אז מועיל עי"ש.

31 כן הוא פשוט לשון השו"ע בסי' ס (סעיף ח): "ראובן הוציא שטר שלוח שמעון מלוי וטען ראובן שלוי היה שלוחו וכתב השטר על שמו ולא הקפיד עליו ושמעון טוען לאו בעל דברים ידידי את [מאחר שאין לו הרשאה מלוי], אם הודה לוי לראובן ששלוחו היה אם אינו חב לאחרים בהודאתו כופין את שמעון שיפרע לראובן, ואם בא לוי למחול לשמעון אינו מחול", וע"ש בקצוה"ח (סי' ס סק"ט) שביאר דלמעשה ס"ל דאודיתא קנין גמור הוא להקנות שט"ח בזה דכיון דאיתא בהקנאה בכו"מ מהני גם אודיתא, [ואף דבכח בע"פ ס"ל להקצוה"ח דל"מ אודיתא, שא"ה דמשום שאינו ברשותו לא שייך שיועיל הודאתו, אבל בחוב בשטר שמורה ששטר זה שייך לפלוני מהני], אלא דמ"מ עדיין יכול למחול דשעה"ג אינו בר קנין ולא נקנה לו ע"י האודיתא, אלא דבאופן דהשו"ע שם דמייירי שלוי הודה לראובן שכן הוא באמת שהמעות היו שלו ונכתב ע"ש שמעון או ל"מ מחילת שמעון שהרי לוי הודה שזה של ראובן ע"ש, וולדעת הרמ"ה הנ"ל בהע' 12 דבכח בע"פ מהני אודיתא כש"כ דמהני גם בחוב בשטר].

ובגתה"מ (שם סק"ז) כתב דלדעת השו"ע דאודיתא קנין גמור הוא א"כ עדיף משאר הקנאות חוב בכו"מ ואף אינו יכול למחול, דס"ל כדעת התוס' (ב"מ מו, א ד"ה וניקנינו) דהוי קנין גמור אף לפדות בו מעשר.

27 בש"ך (שם סק"ע) חולק על דינו של המחבר בסעיף כ' וס"ל דכיון דקיי"ל דלא מהני חליפין בשטר ה"ה דלא מהני מעמ"ש כשמקנה שטרותיו שאצל הנפקה, וע"ע בש"ך שם (סקצ"ז) על דינו של המחבר בסעיף כט שהאריך להוכיח דאף כשמקנה החוב במעמד הלוח והקונה לא מהני, ואף להני ראשונים שכתבו דמהני היינו להקנות גוף החוב, אבל השטר לא נקנה ויכול למחול, וע"ש בקצוה"ח (סקכ"ד) שכתב ג"כ דל"מ כיון דלא שייך בזה מיגו דזכי לנפשיה, אך כתב דלדעת הר"ן מהני, ובגתה"מ (שם סקכ"ט) כתב דאף לדעת הר"ן לא מהני משום דבשט"ח אין מועיל מעמ"ש כלל, ומשמעות דבריו דלא רק משום דליכא בזה מיגו דזכי לנפשיה אלא דלא שייך קנין זה כלל וכדנקיט לדינא (שם בחידושים סקנ"ז): "כיון דקיי"ל דחליפין לא מהני במקום מסירה אף מעמ"ש לא מהני דחליפין ומעמ"ש חד דינא אית להו" וראה עוד בדבריו להלן (חי' סק"ע), ומיהו אף דלא קנה שיהא כמלוה בשטר מ"מ קנה את עצם החוב כמלוה ע"פ ע"ש.

28 קצוה"ח סי' סו (סק"ג), דבכתיבה וכסף הוי הכסף במקום המסירה, וקנה לענין מי שפרע [אבל לא הוי קנין גמור לאחר תקחז"ל דמעות לא קנין], משא"כ במסירה וכסף לחוד ל"מ כלל, דבלא כתיבה גם הכסף ל"מ ע"ש.

29 הגהת אשר"י (פרק איהו נשך סי' כא) והביאו הקצוה"ח שם, וע"ש בקצוה"ח שמצדד דתלוי בהפלוגתא אם חליפין מהני, וע"ע לעיל (הע' 11) דבתוס' ב"ב מבואר דל"מ קנין כסף בשט"ח.

30 כבר הבאנו לעיל הע' 14 דברי המהרשד"ם (סי' שפ) דנקיט דמהני סיטומתא במכירת חובות וא"כ כש"כ במכירת שטרות, אולם כאמור בגתה"מ

דבכל גוויני לא מהני³², ויש שכתבו דאף להסוברים דלא מהני להקנות בגוף האודיתא מ"מ באופן שיכול להיות שהודאתו אמת מהני מכח הודאת בעל דין משא"כ כשמוחזקין להיפך מהודאתו³³.

במכירת שטר חוב המלוה יכול למחול

ה. אף כשהשטר חוב נמכר כדין עדיין נשאר זכות ביד המלוה שיכול למחול החוב, דקיי"ל המוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו הרי זה מחול³⁴, והיינו דהקנין שיש בשט"ח אינו מפקיע לגמרי את זכותו של המוכר-המלוה, ונשארה לו זכות מחילה, וכשמוחל הרי נפקע החוב ושוב אין הקונה יכול לגבותו, ו"א דהטעם משום דמכירת שמרות דרבנן³⁵, וי"א משום דאף שחל הקנין על שעבוד הנכסים, מ"מ לא זכה בשעבוד הגוף וע"ז שייך מחילה³⁶, [מעם נוסף לזה שיכול למחול ודיני חיוביו של המלוה בגין המחילה ראה בהערה³⁷].

16), והיינו טעמא דיכול למחול כיון שמכירתו רק מדרבנן, והא דגרע משאר קנינים דרבנן דלאחר שחז"ל תיקנו את הקנין הוי קנין גמור [כגון משיכה], כתב בקוב"ש (כ"ב אות תקטו) דשאני התם דהחפץ הוא חפץ הנקנה, ורק אופן הקנין הוא מדרבנן, אבל בשטרות דאי"ז חפץ הנקנה לא אלים הקנין דרבנן כ"כ ולכן יכול למחול, ובחידושי הרי"מ (בסוגיא דב"ב דף עז, ב) כתב דחז"ל השאירו למוכר כח למחול כדי שלא יפסיד הלואה ע"ש, [ולכל הביאורים עדיין יש ליתן טעם מ"ש דבמעמ"ש א"י למחול אף דהוי רק מדרבנן, וראה להלן הע' 38].

36 זוהי שיטת ר"ת בתוס' (גיטין יג, ב ד"ה תנהו ובכ"מ) דאף דמכירת שטרות מן התורה מ"מ כיון דהמכירה חלה רק על השעבוד נכסים, ואילו שעבוד הגוף נשאר אצל מלוה לכן שייך למחלו, וכיון דפקע שעה"ג פקע ממילא גם שעבוד הנכסים. 37 בקצוה"ח (סי' סו סקכ"ו) הביא דיעה שלישית בטעם הדבר, והוא דברי הראב"ד שהלואה אומר ללוקח לא שעבדתי לך את עצמי, ועמשי"כ במלואי חושן (הע' 225) בביאור כוונתו בשם אביו מו"ר הגר"י דוימיטורבסקי שליט"א, דלהראב"ד שייך מכירה גם בשעבוד הגוף, ומ"מ יכול למחול דס"ל דשעה"ג דלוא הוא רק למלוה בלחוד, דאופן השעבוד הוא רק למלוה והוי כמו שהקנה לחבירו זכות השתמשות רק ביד אחת, וה"נ הזכות של המלוה היא רק שישלם לו עצמו, אלא דכל זמן שלא חל יכול הלוקח לגבות את השעבוד נכסים מכח השעה"ג שיש למלוה, וכשמחל פקע השעבוד. וע"ע בש"ך (סי' סו סק"א) שכתב ברעת הרי"ף

32 כן מבואר בש"ך (שם סקל"ב) דלא מצינו דמהני קנין שט"ח בלא כתיבה ומסירה, ומשמע דס"ל דבכל גוויני ל"מ אודיתא כלל, וכ"כ בנתי' הנ"ל דהש"ך נקיט כדעת החולקים המובאים בבעה"ת דלא מהני כלל: ד"ממשע מדבריו דכאן מיירי שיכול להיות שהודאתו אמת ואפ"ה מסתבר ליה להש"ך שאין השטר נקנה בהודאה, ובאמרי בינה (הלואה סי' טז) האריך להוכיח דאודיתא לא הוי קנין גמור עי"ש, ובשור"ת מהרש"ם (ח"א סי' קצד) האריך ג"כ בזה, וע"ע במהרש"ם (ח"ז סו"ס יב) שכתב דהוי ספיקא דדינא.

33 בנתיה"מ (שם) חולק על הש"ך וס"ל דאף לדעת החולקין שהביא הבעה"מ דל"מ אודיתא היינו משום דס"ל דאודיתא מהני רק משום הודאת הבעל דין ולא משום קנין ולכן כשמוחזקין להיפך לא מהני, אבל כשיכול להיות שהודאתו אמת מבואר שם בנתיה"מ דודאי מהני הודאת בע"ד לענין שהמודה א"י לחזור בו מהודאתו [וגם לא יוכל למחול ע"ש], וה"ה דמהני לגבות מהלואה וא"י לומר לו לאו בע"ד ידידי את, כיון שהמודה יש לו מיגו שהיה יכול להקנות בכר"מ [נא בקנין אגב להסוברים דמהני], ועיש"ה בנתיב בינה מה שהביא מדברי האחרונים בזה.

34 מימרא דשמואל (ב"ק פט, א ב"מ כ, א ב"ב קמז, ב ובכ"מ): "המוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו מחול", ולא שמותר לעשות כן אלא דאם מחלו מחול, והובא בשו"ע (סי' סו סעיף כג).

35 כ"ה לדעת הרמב"ם (פ"ו ממכירה) ודעימיה הסוברים דמכירת שטרות מדרבנן (כדלעיל הע'

מחילה במכירת חוב או שטר חוב במעמד שלשתן

ו. לעומת זאת המוכר חוב במעמד שלשתן אינו יכול למחול³⁸, וכשמוכר שטר חוב במעמד שלשתן נחלקו הפוסקים אם יכול למחול³⁹, וראה בהערה אופנים נוספים שאינו יכול למחול⁴⁰.

מכירת שטר כתב יד ושטר התחייבות

ז. כל דיני מכירת שטרות הנוהגים בשמ"ח בעדים, נוהגים אף בשטר שבכתב יד הלוה, שגם כת"י נמכר בכתובה ומסירה⁴¹, [לדין נרחב בזה היאך מהני הקנין אם חשיב

40 בנוסף לאופנים הנ"ל כשהקנה השטר במעמ"ש להשו"ע או בקנין אודיתא לדעת הנתי' כנ"ל, מצינו עוד כמה אופני קנין והעברת שט"ח דלפעמים א"י למחול ולפעמים מהני בלא כתיבה, כגון באופן שיש שיעבודא דר"ג דאז המלוה הראשון זוכה בשעה"ג, ובכה"ג כשמגבהו שטרותיו לתשלום החוב י"א דא"צ כתיבה וא"י למחול, ע"י קצוה"ח (סי' פו סק"ה וסי' מז סק"א) ובש"ך (סי' קא סק"ה), וכן כשהגבהו ביד שטרותיו בחובו י"א דא"צ כתיבה וא"י למחול ע"ש בש"ך הנ"ל ובנו"כ שם [ניבואר בע"ה בפרקים הבאים], וכן בערב ששילם החוב בעבור הלוה וקיבל השט"ח מהמלוה קנה בלא כו"מ כמש"כ הנתי"מ (סי' קל סק"ה), וע"ע בנתי"מ (סי' פו סק"ג) דבמת לוח ואח"כ מת מלוה כיון דא"א מוריש שבועה לבניו, א"י יורשי מלוה למחול השעה"ג ליורשי לוח [ולכא' מש"כ לדון למחול ליורשי לוח היינו לשי' דיורשי לוח יש להן שעה"ג, משא"כ להסוברים דאין להם שעה"ג א"כ לדעת ר"ת לכא' ליתא כלל דין מחילה כלפיהם זולת להסוברים דמכירת שטרות דרבנן, אמנם העירוני דאף לר"ת י"ל דאף כשאין ליורשים שעה"ג מ"מ הרי יכולים לגבות החוב מהלוה משום הסיבה של שעבוד הגוף, וכעין הזורק חץ ומת קודם שהזיק החץ שנקטו הראשונים שנשעבדו נכסיו דאף שעדיין לא הזיק מ"מ יש כבר סיבת החיוב, וה"נ יש ליורשים את סיבת השעבוד וע"ז שייך מחילה], וראה עוד להלן פרק ו בדין קטן אם יכול למחול, ובדין שותפין שחלקו, ובדין עכו"ם שמכר שט"ח ע"ש.

41 שו"ע סי' סו (סעיף ו): "וכן שטר של כתב ידו הם נקנים בכתובה ומסירה". ומקורו משו"ת

דאף אם ס"ל דמכירת שטרות דאורייתא מ"מ יכול למחול או מטעמיה דר"ת, או משום דמ"מ שטרות אין גופן ממון, ומשמע דזה טעם חדש דכיון דא"ג ממון ולא אלים קנינן יכול למחול, וע"ע בזה בדו"ח להגרעק"א (מערכה טז סעיף ט בהג' ב"ה) וכן בחידושי לב"מ (כ, א בתוד"ה ש"מ).

והמלוה חייב לשלם דהוי כמוזיק בגרמי, ובפרטי הדינים כמה חייב המלוה להחזיר ללוקח אם רק את דמי המכר או את כל דמי ההלוואה ע"י שו"ע סי' סו (סעיף לב) ובנו"כ ואכמ"ל.

38 בטעמא דמעמד שלשתן עדיף מקנין שט"ח, לדעת ר"ת דבמכירת שט"ח יכול למחול משום דשעבוד הגוף נשאר אצל מוכר, מעמד שלשתן עדיף דכיון שנמכר החוב במעמד כולם נתרצה להשתעבד שעה"ג ללוקח ופקע שעה"ג דמלוה (כ"כ בתוס' גיטין הנ"ל, ועמש"כ לעיל הע' 6 מדברי הש"ך בגדר מעמ"ש), ולהסוברים דטעמא דמחילה משום דמכירת שטרות דרבנן, צ"ל דכיון דמעמ"ש תקנה מיוחדת היתה להנהגת השוק (כנ"ל הע' 5) ושוויוהו כהלכתא בלא טעמא, לכן האלימו חז"ל כח הקנין שלא יוכל למחול.

39 כשמוכר שט"ח במעמד שלשתן לדעת השו"ע (סו סעיף כ) דמהני המכירה ה"ה דא"י למחול, והש"ך (סקצ"ד) כתב דלא רק דל"מ מעמ"ש בשטר אלא אף כשימכור את השטר במעמ"ש וגם בכר"מ יוכל למחול החוב, והנתי' (סקל"ט) חולק בזה וס"ל דכאן כיון דהשעה"ג נקנה ע"י המלוה שוב א"י למחול, וע"ש שמחלק דמעמ"ש מהני רק קודם הכר"מ ולא אח"כ, וראה בנתיב בינה שביאר פלוגתתם אם בהקנאת המעמ"ש נעשה כחוב חדש ולפי"ז שייך עדיין מחילה על השע"ג שבשטר וזהו דעת הש"ך, משא"כ להנתי' א"י כחוב חדש עיש"ה.

כשטר מקנה ראה בהערה 42], כמו כן הוא הדין בשטר התחייבות שנתחייב שמעון לראובן חיוב חדש [בשטר בעדים או בכת"י], יכול ראובן למוכרו ללוי 43.

הקנאת שטר חוב והתחייבות למלוה או למקבל

ח. כל האמור לעיל הוא בשט"ח רגיל שהמלוה רוצה למכור השט"ח [שנכתב על שמו] לאחר [וכן בשטר התחייבות כנ"ל] 44, אבל שט"ח שהלוה כותב למלוה על שמו, ורוצה להקנות השטר למלוה [כרי שיחול השעבוד], י"א דנקנה בחליפין 45, וי"א דהוא

בלא"ה א"ש דבכל כת"י הרי חל שעבוד מכח הכת"י וכהא דסי' מ, ולכן שפיר שייך בו מכירת שט"ח, וראה בהגהות והערות בטור סי' סו (אות קכד), ולפי"ז יש לדון שהמשעבד מטלטלי אגב קרקע בשטר כת"י חל השעבוד לענין קדימה לבע"ח מאוחרים, ומ"מ לענין שבועה לא חשיב כפירת שע"ק כיון שלמעשה אינו סומך על הקרקעות ודו"ק. וראה עוד להלן פרק טו הע' 259 מש"כ להעיר דבענין שיהא שטר מקנה שהכת"י יהא שייך ללוה ומקנהו למלוה וכיום הגמח"ים יש להם כת"י מודפס משלהם ויש להקפיד שיקנו הנייר ללוה לפני ההלואה].

43 פשוט דכיון שדינו כשט"ח גמור כנ"ל בפרק א סעיף ב יש בזה גם דין מכירת שט"ח.

44 דכיון שהשעבוד לאותו מלוה ישנם דינים מיוחדים היאך להעביר אותו שעבוד לאחרים וכמשנ"ת לעיל דצריך דוקא מסירה וכתובה וכו', ואין חילוק בזה אם השט"ח נכתב על הלואה גם לשם התחייבות בשטר זה.

45 בדרישה (סו סק"ב) מדייק מדברי הבעה"ת דהשטר כתיבה דקני לך איהו וכל שעבודיה כיון שנכתב לאותו אדם הזוכה בו יכול לקנותו בקנין חליפין, ולדבריו צ"ל דמש"כ השו"ע (סו סעיף ב) שצריך שיבוא השטר כתיבה לידו ע"כ דאין הכוונה דוקא לידו אלא שצריך לזכות בו וה"ה דמהני בחליפין, ולפי"ז ה"ה בכל שטר שהלוה או הלוקח כותבים ורוצים להקנותו למלוה או למוכר שנכתב על שמו מהני להקנותו בקנין חליפין, והיינו משום דשטר כזה שההלואה ידידה וגם נכתב על שמו א"צ דוקא מסירה.

אולם כשראובן נותן מעות לשמעון להתעסק והרשה לו לכתוב שטרי ההלואה על שמו, אם אח"כ רוצה להקנות השטרות לשמעון צריך כו"מ, כיון

הרשב"א (סי' תתקפ"ד וסי' אלף לח) ובתשור' הרא"ש וברי"ו (מישרים נ"ד ח"ג).

42 הנה נקטינן דמכירת שט"ח היא דוקא בשטר קנין ולא בשטר ראה [כגון שמכר שדה וקנו בכסף והשטר רק לראה ל"מ מכירת שטר זה], ולפי"ז צ"ב היאך נמכר החוב בשטר כת"י דליכא בו שעבוד נכסים, ובסמ"ע (שם סק"ה) משמע דמהני רק מתקנת חכמים דלא תנעול דלת בפני לויין.

וראה באמרי בינה (הלואה סי' סג אות י"ב) שהאר"ק בזה והביא מדברי הרשב"א (בשור"ת הנ"ל ובמיוחדות סי' עו) דמשמע מדבריו דהטעם דמהני מכירת כת"י משום דמכירת שטרות דרבנן ולא חילקו בזה משום נעילת דלת, אמנם להסוברים דמכירת שטרות דאורייתא צריך ביאור היאך מהני מכירת שטר כת"י, וכתב באמ"ב (בתוד"ה ועיין) דע"כ צ"ל דע"י השטר נגזר ג"כ השעבוד כיון שהוא דבר ששייך למסור, וכ"כ גם בשער משפט (סו סק"ו), וכע"ז הבאנו לעיל הע' 20 מהגר"ח בדעת הר"מ בגדר קנין שט"ח, וע"ע בשור"ת שואל ונשאל (להג"ר משה כלפון ח"ד מור"מ סי' א-ב) שהאר"ק בזה ומסיק דשטר כת"י ג"כ בכלל מכירת שטרות ע"ש.

[והנה בשט"ח גופא כבר כתבו האחרונים לדון בזה דלהסוברים שעבודא לאו דאורייתא, א"כ השעבוד חל ע"י השטר, ולהסוברים דשעבודא דאורייתא צ"ל או כמש"כ הקצוה"ח (סי' סו סק"כ) דחל שעבוד על שעבוד והשטר משעבד פעם נוספת, או כמש"כ הנתיב"מ (שם סק"כ) דחכמים ביטלו את השעבוד ושוב חל השעבוד ע"י השטר ע"ש וע"י לעיל פרק ב הע' 3, ועפי"ז ביארנו במקו"א די"ל דכל הסברות הנ"ל צריכין לדעת הנתיב"מ דחקנו חז"ל שהשעבוד חל ע"י שטר בעדים, משא"כ בכת"י צ"ל כנ"ל, אולם להקצוה"ח דחל שעבוד על שעבוד

הדין שטר התחייבות שנתחייב בו ראובן לשמעון בשטר זה חיוב חדש, כיון שנכתב ע"ש המקבל נקנה בחליפין וחל החיוב⁴⁶, ויש חולקים דגם באופנים אלו צריך דוקא מסירה⁴⁷.

ענף ב - מכירת סוגי שמורות למוכ"ז

אופן מכירת שטר שנשתעבד בו לך ולכל הבא מחמתו או לך ולכל המוציא

ט. כפי מה שנתבאר בפרק ג ישנם סוגי שמורות שלא נשתעבד הלוא לאותו מלוה בלבד, אלא נתחייב התחייבות מורחבת יותר, ודין מכירתם שונה ממכירת שט"ח רגיל, ונבאר סוגי השטרות וחילוקי הדינים שביניהם.

שטר שכתוב בו משתעבדנא לך ולכל הבא מחמתך, שפירושו לך ולכל הבא מכחך⁴⁸, דיני מכירתו כדלהלן:

(א) לרוב פוסקים צריך למוסרו מדעת המקנה⁴⁹, ויש חולקים⁵⁰.

שטר בחליפין דזהו מאותו יסוד דאין מטבע נקנה בחליפין דדעתיה אצורתא וה"נ דעתו על השעבוד ולא על הנייר, וא"כ ה"ה כשרוצה להקנות גוף השטר והשעבוד שבו למלוה או להתחייב לחבירו דלכאור' גם בזה יש חסרון זה דדעתו אצורתא היינו על השעבוד ולא על הנייר וצ"ע, [ובדעת האחרונים הנ"ל צ"ל דמ"מ כאן עיקר דעתו על הנייר ולא על השעבוד שזוכה איתו].

48 ראה לעיל (פ"ג סעיף ג) מקור לסוג שטר כזה, ויעו"ש דעפ"י רוב נעשו שמורות כאלו עפ"י דרישת המלוה שדרש מהלוא התחייבות מורחבת, כדי שיוכל המלוה להעביר שטר זה לאחרים בניקל. 49 והיינו דבזה דינו כמכירת שטר רגיל דבעי מסירה מדעת מקנה כנ"ל הע' 18, כ"כ הרמ"א (סי' סו ס"א): "י"א דשטר שכתוב בו אני משעבד לך ולכל מי שמוציאו נקנה בחליפין או במסירה בלא כתיבה", ומשמע דעכ"פ מסירה מדעת מקנה בעינן, [וע"ש שמביא כן מהתרומת הדשן (סי' שלא), והיינו שהבין בדעת התורה"ד דבעינן מסירה מדעת מקנה וראה בהע' הבאה מדברי הנתי' בזה], וא"כ לדבריהם ה"ה וכש"כ בשטר דלך ולכל הבא מכחך, וכ"מ בסמ"ע סי' סו (סקס"ד) ובש"ך (שם סקפ"ח) שדנו אם שטר כזה צריך כתיבה אבל מסירה בעינן, וכ"ה לפי"ד הב"ח (בשו"ת סי' לב) דממרני [שהוא שטר לכל המוציא] צריך מסירה, וכ"כ הקצוה"ח (סי' סד סק"א וסי' סו סקי"ג), וכש"כ בלך ולכל הבא מכחך,

שהשטרות של ראובן הם, כמש"כ השו"ע (סו סעיף ה) להדיא וע"ש בש"ך (סקי"ז) דיש אופן שא"צ כו"מ בכה"ג.

46 כ"כ בנתיב"מ (סי' נה סק"ג) בתו"ד: "דבכה"ג ג"כ יכול לחייב עצמו כשכותב לו שטר חיוב על עצמו ומקנה לו השטר בקנין סודר", [וע"ש דבשטר שנמחל שעבודו ל"מ בכה"ג להתחייב שנית, והיינו כשנכתב ע"ש המלוה שט"ח בעדים, ואז ל"מ שיקנה לו בחליפין, אבל בכת"י או בלמוכ"ז יעויין לעיל פ"א סעיף כט].

47 כ"כ בישועת ישראל (סי' סו סק"ח) דכללא דמילתא הוא דכל שטר צריך מסירה דוקא, וע"ש שהביא כן משמיה דרבינו יונה (כ"ב עז, ב) דגם שטר שהלוא כותב למלוה או הלוקח למוכר צריך מסירה דוקא, וולכן העלה שם דה"ה שטר למוכ"ז צריך מסירה ול"מ חליפין וע"י בזה להלן בסמוך], אמנם ראה בנתיב בינה (סו סק"ט אות א) שכתב דאין הכרח מדברי רבינו יונה ליסודו של הישוע"י בשטר למוכ"ז, די"ל ששטר לכל המוציא עדיף לענין זה משטר מכר והלואה ע"ש, ועכצ"ל כן שלא יסתרו דברי רבינו יונה לדעת הנתי' הנ"ל שכתב להדיא דמהני חליפין בכה"ג.

ובאמת דגו"ד הנתי' הנ"ל דמהני להקנות שטר התחייבות בחליפין וכן מש"כ הדרישה דמהני להקנות שט"ח של הלוא למלוה, העיריני הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א דצ"ע דהא כבר הבאנו לעיל הע' 21 מש"כ הראשונים הטעם דלא מהני הקנאת

כשטר מקנה ראה בהערה 42], כמו כן הוא הדין בשטר התחייבות שנתחייב שמעון לראובן חיוב חדש [בשטר בעדים או בכת"י], יכול ראובן למוכרו ללוי 43.

הקנאת שטר חוב והתחייבות למלוה או למקבל

ח. כל האמור לעיל הוא בשט"ח רגיל שהמלוה רוצה למכור השט"ח [שנכתב על שמו] לאחר [וכן בשטר התחייבות כנ"ל] 44, אבל שט"ח שהלוה כותב למלוה על שמו, ורוצה להקנות השטר למלוה [כדי שיחול השעבוד], י"א דנקנה בחליפין 45, וי"א דהוא

בלא"ה א"ש דבכל כת"י הרי חל שעבוד מכה הכת"י וכהא דסי' מ, ולכן שפיר שייך בו מכירת שט"ח, וראה בהגהות והערות בטור סי' סו (אות קכד), ולפי"ז יש לדון שהמשעבד מטלטלי אגב קרקע בשטר כת"י חל השעבוד לענין קדימה לבע"ח מאוחרים, ומ"מ לענין שבועה לא חשיב כפירת שע"ק כיון שלמעשה אינו סומך על הקרקעות ודו"ק. וראה עוד להלן פרק טו הע' 259 מש"כ להעיר דבעינן שיהא שטר מקנה שהכת"י יהא שייך ללוה ומקנהו למלוה וכיום הגמחמים יש להם כת"י מודפס משלהם ויש להקפיד שיקנו הנייר ללוה לפני ההלואה].

43 פשוט דכיון שדינו כשט"ח גמור כנ"ל בפרק א סעיף ב יש בזה גם דין מכירת שט"ח.

44 דכיון שהשעבוד לאותו מלוה ישנם דינים מיוחדים היאך להעביר אותו שעבוד לאחרים וכמשנ"ת לעיל דצריך דוקא מסירה וכתובה וכו', ואין חילוק בזה אם השט"ח נכתב על הלואה גם לשם התחייבות בשטר זה.

45 בדרישה (סו סק"ב) מדייק מדברי הבעה"ת דהשטר כתיבה דקני לך איהו וכל שעבודיה כיון שנכתב לאותו אדם הזוכה בו יכול לקנותו בקנין חליפין, ולדבריו צ"ל דמש"כ השו"ע (סו סעיף ב) שצריך שיכוא השטר כתיבה לידו ע"כ דאין הכוונה דוקא לידו אלא שצריך לזכות בו וה"ה דמהני בחליפין, ולפי"ז ה"ה בכל שטר שהלוה או הלוקח כותבים ורוצים להקנותו למלוה או למוכר שנכתב על שמו מהני להקנותו בקנין חליפין, והיינו משום דשטר כזה שההלואה ידידה וגם נכתב על שמו א"צ דוקא מסירה.

אולם כשראובן נותן מעות לשמעון להתעסק והרשה לו לכתוב שטרי ההלואה על שמו, אם אח"כ רוצה להקנות השטרות לשמעון צריך כו"מ, כיון

הרשב"א (סי' תתקפ"ד וסי' אלף לח) ובתש"ו הרא"ש ובריי"ו (מישרים נ"ד ח"ג).

42 הנה נקטינן דמכירת שט"ח היא דוקא בשטר קנין ולא בשטר ראייה [כגון שמכר שדה וקנו בכסף והשטר רק לראיה ל"מ מכירת שטר זה], ולפי"ז צ"ב היאך נמכר החוב בשטר כת"י דליכא בו שעבוד נכסים, ובסמ"ע (שם סקל"ה) משמע דמהני רק מתקנת חכמים דלא תנעול דלת בפני לוין.

וראה באמרי בינה (הלואה סי' סג אות י"ב) שהאריך בזה והביא מדברי הרשב"א (בשור"ת הנ"ל ובמיוחדות סי' עו) דמשמע מדבריו דהטעם דמהני מכירת כת"י משום דמכירת שטרות דרבנן ולא חילקו בזה משום נעילת דלת, אמנם להסוברים דמכירת שטרות דאורייתא צריך ביאור היאך מהני מכירת שטר כת"י, וכתב באמ"ב (בתוד"ה ועיין) דע"כ צ"ל דע"י השטר נגרר ג"כ השעבוד כיון שהוא דבר ששייך למסור, וכ"כ גם בשער משפט (סו סק"ו), וכע"ז הבאנו לעיל הע' 20 מהגר"ח בדעת הר"מ בגדר קנין שט"ח, וע"ע בשור"ת שואל ונשאל (להג"ר משה כלפון ח"ד מו"מ סי' א-ב) שהאריך בזה ומסיק דשטר כת"י ג"כ בכלל מכירת שטרות ע"ש.

[והנה בשט"ח גופא כבר כתבו האחרונים לדון בזה דלהסוברים שעבודא לאו דאורייתא, א"כ השעבוד חל ע"י השטר, ולהסוברים דשעבודא דאורייתא צ"ל או כמש"כ הקצוה"ח (סי' סו סק"כ) דחל שעבוד על שעבוד והשטר משעבד פעם נוספת, או כמש"כ הנתיה"מ (שם סק"כ) דחכמים ביטלו את השעבוד ושוב חל השעבוד ע"י השטר ע"ש ועי' לעיל פרק ב הע' 3, ועפ"ז ביארנו במקור"א די"ל דכל הסברות הנ"ל צריכין לדעת הנתי' דתקנו חז"ל שהשעבוד חל ע"י שטר בעדים, משא"כ בכת"י צ"ל כנ"ל, אולם להקצוה"ח דחל שעבוד על שעבוד

הדין שטר התחייבות שנתחייב בו ראובן לשמעון בשטר זה חיוב חדש, כיון שנכתב ע"ש המקבל נקנה בחליפין וחל החיוב⁴⁶, ויש חולקים דגם באופנים אלו צריך דוקא מסירה⁴⁷.

ענף ב - מכירת סוגי שמורות למוכ"ז

אופן מכירת שטר שנשתעבד בו לך ולכל הבא מחמתו או לך ולכל המוציא⁴⁸. כפי מה שנתבאר בפרק ג ישנם סוגי שמורות שלא נשתעבד הלוה לאותו מלוה בלבד, אלא נתחייב התחייבות מורחבת יותר, ודין מכירתם שונה ממכירת שט"ח רגיל, ונבאר סוגי השמורות וחילוקי הדינים שביניהם.

שטר שכתוב בו משתעבדנא לך ולכל הבא מחמתך, שפירושו לך ולכל הבא מכחך⁴⁸, דיני מכירתו כדלהלן:

(א) לרוב פוסקים צריך למוסרו מדעת המקנה⁴⁹, ויש חולקים⁵⁰.

שטר בחליפין דזהו מאותו יסוד דאין מטבע נקנה בחליפין דדעתיה אצורתא וה"נ דעתו על השעבוד ולא על הנייר, וא"כ ה"ה כשרוצה להקנות גוף השטר והשעבוד שבו למלוה או להתחייב לחבירו דלכאור' גם בזה יש חסרון זה דדעתו אצורתא היינו על השעבוד ולא על הנייר וצ"ע, [נבדעת האחרונים הנ"ל צ"ל דמ"מ כאן עיקר דעתו על הנייר ולא על השעבוד שזוכה איתון].

48 ראה לעיל (פ"ג סעיף ג) מקור לסוג שטר כזה, ויעו"ש דעפ"י רוב נעשו שמורות כאלו עפ"י דרישת המלוה שדרש מהלוה התחייבות מורחבת, כדי שיוכל המלוה להעביר שטר זה לאחרים בניקל. 49 והיינו דבזה דינו כמכירת שטר רגיל דבעי מסירה מדעת מקנה כנ"ל הע' 18, כ"כ הרמ"א (סי' סו ס"א): "י"א דשטר שכתוב בו אני משעבד לך ולכל מי שמוציאו נקנה בחליפין או במסירה בלא כתיבה", ומשמע דעכ"פ מסירה מדעת מקנה בעינן, [וע"ש שמביא כן מהתורומת הדשן (סי' שלא), והיינו שהבין בדעת התורה"ד דבעינן מסירה מדעת מקנה וראה בהע' הבאה מדברי הנתי' בזה], וא"כ לדבריהם ה"ה וכש"כ בשטר דלך ולכל הבא מכחך, וכ"מ בסמ"ע סי' סו (סקס"ד) ובש"ך (שם סקפ"ח) שדנו אם שטר כזה צריך כתיבה אבל מסירה בעינן, וכ"ה לפי"ד הב"ח (בשו"ת סי' לב) דממרני [שהוא שטר לכל המוציא] צריך מסירה, וכ"כ הקצוה"ח (סי' סד סק"א וסי' סו סקי"ג), וכש"כ בלך ולכל הבא מכחך,

שהשמורות של ראובן הם, כמש"כ השו"ע (סו סעיף ה) להדיא וע"ש בש"ך (סקי"ז) דיש אופן שא"צ כו"מ בכה"ג.

46 כ"כ בנתי"מ (סי' נה סק"ג) בתו"ד: "דבכה"ג ג"כ יכול לחייב עצמו כשכותב לו שטר חיוב על עצמו ומקנה לו השטר בקנין סודר", [וע"ש דבשטר שנמחל שעבודו ל"מ בכה"ג להתחייב שנית, והיינו כשנכתב ע"ש המלוה שט"ח בעדים, ואז ל"מ שיקנה לו בחליפין, אבל בכת"י או בלמוכ"ז יעויין לעיל פ"א סעיף כט].

47 כ"כ בישועת ישראל (סי' סו סק"ח) דכללא דמילתא הוא דכל שטר צריך מסירה דוקא, וע"ש שהביא כן משמיה דרבינו יונה (ב"ב עז, ב) דגם שטר שהלוה כותב למלוה או הלוך למוכר צריך מסירה דוקא, [ולכן העלה שם דה"ה שטר למוכ"ז צריך מסירה ול"מ חליפין ועי' בזה להלן בסמוך], אמנם ראה בנתיב בינה (סו סק"ט אות א) שכתב דאין הכרח מדברי רבינו יונה ליסודו של הישוע"י בשטר למוכ"ז, ד"ל ששטר לכל המוציא עדיף לענין זה משטר מכר והלוה עי"ש, ועכצ"ל כן שלא יסתרו דברי רבינו יונה לדעת הנתי' הנ"ל שכתב להדיא דמהני חליפין בכה"ג.

ובאמת דגו"ד הנתי' הנ"ל דמהני להקנות שטר התחייבות בחליפין וכן מש"כ הדרישה דמהני להקנות שט"ח של הלוה למלוה, העיריני הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א דצ"ע דהא כבר הבאנו לעיל הע' 21 מש"כ הראשונים הטעם דלא מהני הקנאת

(ב) דעת כמה פוסקים דשטר כזה נמכר במסירה לחוד, ואין צריך גם כתיבה⁵¹ [רק אמירת קני לך איהו וכל שעבודיה⁵²], וי"א דאף שאם גבה אין מוציאין ממנו גם כשנמכר במסירה לחוד, מ"מ לענין שלא יוכלו המוכר והלוקח לחזור מהמכירה צריך גם כתיבה⁵³, וראה בהערה אם צריך להוכיח שבא מכחו של הראשון⁵⁴.

51 בתרומת הדשן ורמ"א הנ"ל כתבו דא"צ כתיבה בלך ולכל המוציאו, וכן נקיט הסמ"ע (שם סק"ד), ולהלן (סקס"ד) כתב הסמ"ע כן גם בשטר דלך ולכל הבא מכחך ומבואר דשויס הם בדין זה, ונע"ש דאף להסוברים דיכול למחול מ"מ א"צ כתיבה], וכ"כ התומים ונתי"מ הנ"ל דא"צ כתיבה, [אלא דלסמ"ע ותורה"ד משמע דצריך מסירה מדעת מקנה ולתומים ונתי"מ מהני גם שאר קנינים בלא דעת מקנה].

וע"ש בתומים (סקמ"ט) שביאר דאף א"נ שהמלוה הראשון יכול למחול אי"ז סתירה לדין זה דסגי במסירה לחוד, דודאי כיון שהשטר נמסר זכה בשעבוד הנכסים, ומ"מ י"ל דהמלוה יכול למחול כיון ששעבוד הגוף נשאר גביה, [נדלענין שעבוד הגוף אמרינן דלא רצה להשתעבד לכמה אנשים], וכן להסוברים דמחילה היא משום שהמכר מדרבנן ה"נ המכר חל רק מדרבנן כיון ששעבוד הגוף אינו נמכר ע"ש.

52 ברעק"א [סו"ס א] כתב לגבי שטר למוכ"ז דאף דלא בעינן כתיבה אבל צריך שיאמר לו בע"פ קני לך איהו וכל שעבודיה, וכמש"כ התוס' (כ"ב עו, ב ד"ה אמר) דאף לרבי דלא מצריך כתיבה אבל אמירה בעי שיאמר לו בשעת המסירה קני לך איהו וכל שעבודיה, וא"כ כש"כ בשטר דלך ולכל המוציאו, וי"ל דאף החולקים על הגרעק"א וס"ל דלא בעינן אמירה בלמוכ"ז כדלהלן הע' 66 אבל בלך ולכל המוציאו מודו דבעינן אמירה ויל"ע.

53 הש"ך (בסק"י) האריך להעלות דודאי בעינן כתיבה כבשאר שט"ח, ואף א"נ דכשכבר גבה מהלוה בלא כתיבה א"א להוציא ממנו, אך המלוה והלוקח יוכלו לחזור ולבטל את המכירה כל זמן שלא כתב לו קני לך איהו וכל שעבודיה ע"ש, וכ"כ להלן (סקפ"ו וספק"ח דאף להסוברים דא"י למחול מ"מ צריך כתיבה).

וכש"כ לדעת הש"ך (סו סק"י) דצריך גם כתיבה א"כ פשוט דבעינן מסירה מדעת מקנה, [אמנם יש להבהיר דלהש"ך בכל שטר ולא רק בלמוכ"ז מה שהוזכר מסירה מדעת מקנה אי"ז בדוקא, דהש"ך חידש דרק כשמקנה לו בכר"מ בעינן דעת מקנה משום דזהו מהותו של קנין מסירה אף כשמקנה לו ספינה במסירה, משא"כ כשמקנה לו במשיכה והגבהה דשיטת הש"ך (סקכ"ב) דבכה"ג בכל שט"ח א"צ דעת מקנה ואכמ"ל].

וראה להלן דבשטר לכל המוציאו לזו"פ מכירתו מועיל מן התורה, ויל"ע אם גם בשטר דלך ולכל המוציאו מועיל מכירתו מה"ת.

50 בנתי"מ (סי' סד סק"א) כתב דממרי א"צ להקנותם מדעת מקנה ומהני אף כשתפסו בחובו שלא מדעתו, ובסי' סו (סקי"ג) הוסיף: "ומה שמשמע מדברי הש"ך דבשטר שכתוב בו לכל המוציאו בעינן מסירה לא שאר קנינים, לא נ"ל דמוכח מדברי התרומה"ד שהביא בש"ך סק"י דדמי לשאר מטלטלין". והיינו דס"ל בדעת התרומה"ד דמהני כל הקנינים, ומשמע מדבריו (בסי' סו סק"ט וסקי"א) דה"ה שטר דלך ולכל המוציאו א"צ דעת מקנה ונמכר בכל הקנינים, [והיינו דאף דמסירה ע"כ אינה אלא מדעת מקנה, אך משיכה והגבהה א"צ דעת מקנה], וכ"ה דעת התומים (שם סק"ט), והיה אפשר לחלק דבלך ולכל הבא מכחך גרע והני פוסקים מודו דבעינן דעת מקנה, אולם ראה באורים (סי' סו סק"קא) שמציין בשטר דלך ולכל הבא מכחך למה שהעלה לעיל בלך ולכל המוציאו דא"צ כומ"ס וא"כ לדידהו א"צ דעת מקנה גם כזה, אך מרוב פוסקים ל"מ כן וכנ"ל בהע' 49.

[ובגו"ד הנתי"מ עמש"כ הנחל יצחק שסתר משנתו, דבסי' קד (סק"ד) כתב דצריך דעת מקנה, אמנם הנתי"מ בעצמו (בסי' סד סק"א) יישב דבריו דרק בתפיסה נגד בע"ח מוקדם בעינן דעת מקנה עישה ואכמ"ל ועמש"כ כזה להלן פרק ו ענף ד].

ג) י"א דשטר כזה נמכר גם בקנין חליפין כשאר מטלטלין⁵⁵, ויש חולקים⁵⁶, וראה בהערה בביאור סברתם⁵⁷, [ורין שאר קנינים בזה ראה להלן סעיף יא].

השט"ח תח"י בלא קנין אם יוכל להקנותו בחליפין וצ"ע, וע"ע בסמוך].

57 בנחל יצחק (סי' סו סק"ג) האריך לקיים דברי הש"ך דל"מ חליפין, דאף שנכתב לכל המוציא עדיין לא עדיף ממטבע דדעתיה אצורתא, וכתבו הראשונים דהיינו משום דאין גופו ממון ולכן ל"מ בזה חליפין, וא"כ כש"כ בשט"ח אף דלכל המוציא הוא אין גופו ממון ואין נקנה בחליפין, [ומש"כ הרשב"ם (ב"ב דף ק"ג) דמהני חליפין בכל השטרות, משום דהוא מפרש דעתיה אצורתא שהוא דבר שאינו בר קיימא ולכן שט"ח עדיף דבר קיימא הוא משא"כ לרוב ראשונים שפירשו כנ"ל], וכ"כ באולם המשפט (סי' סו ע"ד הש"ך סק"י) דחשיב אין גופו ממון, ועכ"פ נמצא דלהש"ך לא מהני משום דאי"ז כמסירה, ולהנח"מ ואולה"מ לא מהני משום דאין גופו ממון, וכ"כ בישוע"י (סק"ח), ובקצוה"ח שם סק"ג מבאר דהחסרון בקנין חליפין משום דהוא קנין קל ול"מ בשטרות, וראה עוד לעיל (הע' 10, 21).

אולם כאמור בדברי התומים ונתיה"מ הנ"ל משמע דדמי לשאר מטלטלין ומהני בזה כל הקנינים, ולא איכפת לן דאי"ז כמסירה דמי שזוכה בנייר זוכה בחוב, ועיקר ההקנאה בגוף הנייר, וכ"כ בשבילי דוד (סי' סו סק"ד), ומשמע דס"ל דלענין קנינים חשיב כגופו ממון ולכן נקנה גם בחליפין, וצ"ל דשאני מטבע דעיקר הקנין נעשה בגוף המטבע שכל עיקרו וחשיבותו תלוי בדעת המלך שהטביע בו את הצורה, משא"כ בשטר למוכ"ז דכפי שיבואר להלן הע' 69 דעת הרבה פוסקים דהזוכה בהשטר א"צ לזכות בהשעבוד שהלוה כבר נשתעבד מתחילה לכל מי שיזכה אח"כ בהנייר, ונמצא שעיקר הקנין נעשה בהזכיה בגוף הנייר, ולכן א"ש דס"ל דקנין זה הוא כקנין שאר מטלטלים.

[ויש לצייץ למש"כ לעיל פ"ג (הע' 27) שדעת

כמה פוסקים דשטר לכל המוציא חשיב גופו ממון לכל דבר אף לדיני שומרים וכדו', ראה בשו"ת חסד לאברהם (להגר"א תאומים יו"ד סי' צה) ובשו"ת שערי רחמים (להגר"י פרנקו יו"ד סי' ג), ולמש"כ אין הכרח דלהתומים ונתיה"מ חשיב גופו ממון גם

וראה בתומים שתמה מאי שנא דלגבי המוכר בעינן כתיבה ולגבי לגבות מהלוה לא בעי כתיבה, ובמקצוע בתורה יישב דעת הש"ך עפ"י המבואר בב"ב (עו, ב) דהא דבעינן כתיבה הוא משום דאל"כ אמרינן שנתן לו השטר לצור עפ"י צלוחיתו, ולפי"ז א"ש דודאי לענין לגבות מהלוה כיון שהוא לכל המוציא סגי בזה שמחזיק את השטר לענין שיוכל לגבות ממנו, אבל המלוה עצמו יוכל לטעון שמסר לו את השטר רק לצור ע"פ צלוחיתו, ולכן נגד המלוה בעינן שטר כתיבה.

54 הנה ברמ"א (לעיל סי' נ) כתב דשטר שכתוב בו שחייב לשלם לפלוני או לכל המוציא חייב לשלם לכל מי שמוציאו ודוקא שבא מחמת אותו פלוני, אא"כ כתוב בו בפירוש בין בא מחמתו או שלא מחמתו, והקשה הסמ"ע (סו סק"ח) מדוע בסי' סו לא חילק הרמ"א בזה, ויש בזה ג' מהלכים. א. הסמ"ע מתיר דכשטוען שמכר לו צריך ראייה ע"ז דאז לא חשיב שבא מחמתו, וכשטוען ששלחו א"צ ראייה כיון שבא מכחו והוא שלוחו ועמש"כ בזה בנתי' (סק"ח).

ב. התומים (בסי' נ) מבאר דבא מחמתו היינו שטוען שהפלוני הלוהו והוא בא מכחו, משא"כ כשטוען שפלוני לא הלוהו כלל רק הוא הלוהו בשטר זה ל"מ, אא"כ כתוב בין בא מחמת ובין לא בא מחמתו, וכ"מ בט"ז סי' סו.

ג. הש"ך הנ"ל כתב לבאר עפ"י דשהעלה דצריך כתיבה, וזהו כוונת הרמ"א (בסי' נ) דכ"ז שלא בא מכחו יכולים המלוה והלוה לעכב הגביה, ומש"כ כאן דסגי במסירה היינו דאם כבר גבה בלא כתיבה מהני גבייתו, עכתו"ד בקיצור.

55 בתרוה"ד ורמ"א הנ"ל נקטו דנקנה בקנין חליפין, וכן נקטו התומים ונתיה"מ דנקנה בחליפין, והוסיפו דה"ה דמהני בזה כל הקנינים כנ"ל הע' 50.

56 הש"ך האריך לחלוק דאף א"נ דא"צ כתיבה אבל חליפין לא מהני, דמה בכך שכתוב בו לכל המוציא מ"מ עדיין אינו מוציא מתח"י. ומשמע דאין החסרון משום דאין גופו ממון אלא משום דמיחסר במסירה, וי"ל ע"פ פ"ז אם כבר נמצא

(ב) דעת כמה פוסקים דשטר כזה נמכר במסירה לחוד, ואין צריך גם כתיבה⁵¹ [רק אמירת קני לך איהו וכל שעבודיה⁵²], וי"א דאף שאם גבה אין מוציאין ממנו גם כשנמכר במסירה לחוד, מ"מ לענין שלא יוכלו המוכר והלוקח לחזור מהמכירה צריך גם כתיבה⁵³, וראה בהערה אם צריך להוכיח שבא מכחו של הראשון⁵⁴.

51 בתרומת הדשן ורמ"א הנ"ל כתבו דא"צ כתיבה בלך ולכל המוציא, וכן נקיט הסמ"ע (שם סק"ד), ולהלן (סקס"ד) כתב הסמ"ע כן גם בשטר דלך ולכל הבא מכחך ומבואר דשיום הם בדין זה, [וע"ש דאף להסוברים דיכול למחול מ"מ א"צ כתיבה], וכ"כ התומים ונתי"מ הנ"ל דא"צ כתיבה, [אלא דלסמ"ע ותרומה"ד משמע דצריך מסירה מדעת מקנה ולתומים ונתי"מ מהני גם שאר קנינים בלא דעת מקנה].

וע"ש בתומים (סקמ"ט) שביאר דאף א"נ שהמלוה הראשון יכול למחול אי"ז סתירה לדין זה דסגי במסירה לחוד, דודאי כיון שהשטר נמסר זכה בשעבוד הנכסים, ומ"מ י"ל דהמלוה יכול למחול כיון ששעבוד הגוף נשאר גבוי, [נדלענין שעבוד הגוף אמרינן דלא רצה להשתעבד לכמה אנשים], וכן להסוברים דמחילה היא משום שהמכר מדרבנן ה"נ המכר חל רק מדרבנן כיון ששעבוד הגוף אינו נמכר ע"ש.

52 ברעק"א [סו"ס א] כתב לגבי שטר למוכ"ז דאף דלא בעינן כתיבה אבל צריך שיאמר לו בע"פ קני לך איהו וכל שעבודיה, וכמש"כ התוס' (ב"ב עו, ב ד"ה אמר) דאף לרבי דלא מצריך כתיבה אבל אמירה בעי שיאמר לו בשעת המסירה קני לך איהו וכל שעבודיה, וא"כ כש"כ בשטר דלך ולכל המוציא, וי"ל דאף החולקים על הגרעק"א וס"ל דלא בעינן אמירה בלמוכ"ז כדלהלן הע' 66 אבל בלך ולכל המוציא מודו דבעינן אמירה ויל"ע.

53 הש"ך (בסק"י) האריך להעלות דודאי בעינן כתיבה כבשאר שט"ח, ואף א"נ דכשכבר גבה מהלוה בלא כתיבה א"א להוציא ממנו, אך המלוה והלוקח יוכלו לחזור ולבטל את המכירה כל זמן שלא כתב לו קני לך איהו וכל שעבודיה ע"ש, וכ"כ להלן (סקפ"ו וספק"ח דאף להסוברים דא"י למחול מ"מ צריך כתיבה).

וכש"כ לדעת הש"ך (סו סק"י) דצריך גם כתיבה א"כ פשוט דבעינן מסירה מדעת מקנה, [אמנם יש להבהיר דלהש"ך בכל שטר ולא רק בלמוכ"ז מה שהוזכר מסירה מדעת מקנה אי"ז ברוקא, דהש"ך חידש דרק כשמקנה לו בכז"מ בעינן דעת מקנה משום דזהו מהותו של קנין מסירה אף כשמקנה לו ספינה במסירה, משא"כ כשמקנה לו במשיכה והגבהה דשיטת הש"ך (סקכ"ב) דבכה"ג בכל שט"ח א"צ דעת מקנה ואכמ"ל].

וראה להלן דבשטר לכל המוציא לזו"פ מכירתו מועיל מן התורה, ויל"ע אם גם בשטר דלך ולכל המוציא מועיל מכירתו מה"ת.

50 בנתי"מ (סי' סד סק"א) כתב דממרני א"צ להקנותם מדעת מקנה ומהני אף כשתפסו בחובו שלא מדעתו, ובסי' סו (סקי"ג) הוסיף: "ומה שמשמע מדברי הש"ך דבשטר שכתוב בו לכל המוציא בעינן מסירה לא שאר קנינים, לא נ"ל דמוכח מדברי התרומה"ד שהביא בש"ך סק"י דדמי לשאר מטלטלין". והיינו דס"ל בדעת התרומה"ד דמהני כל הקנינים, ומשמע מדבריו (בסי' סו סק"ט וסקי"א) דה"ה שטר דלך ולכל המוציא א"צ דעת מקנה ונמכר בכל הקנינים, [והיינו דאף דמסירה ע"כ אינה אלא מדעת מקנה, אך משיכה והגבהה א"צ דעת מקנה], וכ"ה דעת התומים (שם סק"ט), והיה אפשר לחלק דבלך ולכל הבא מכחך גרע והני פוסקים מודו דבעינן דעת מקנה, אולם ראה באורים (סי' סו סק"קא) שמציין בשטר דלך ולכל הבא מכחך למה שהעלה לעיל בלך ולכל המוציא דא"צ כומ"ס וא"כ לדידהו א"צ דעת מקנה גם כזה, אך מרוב פוסקים ל"מ כן וכנ"ל בהע' 49.

[ובגור"ד הנתי"מ עמש"כ הנחל יצחק שסתר משנתו, דבסי' קד (סק"ד) כתב דצריך דעת מקנה, אמנם הנתי"מ בעצמו (בסי' סד סק"א) יישב דבריו דרק בתפיסה נגד בע"ח מוקדם בעינן דעת מקנה עישה ואכמ"ל ועמש"כ כזה להלן פרק ו ענף ד].

ג) י"א דשטר כזה נמכר גם בקנין חליפין כשאר מטלטלין⁵⁵, ויש חולקים⁵⁶, וראה בהערה בביאור סברתם⁵⁷, [ור"ן שאר קנינים בזה ראה להלן סעיף יא].

השט"ח תח"י בלא קנין אם יוכל להקנותו בחליפין וצ"ע, וע"ע בסמוך].

57 בנחל יצחק (סי' סו סק"ג) האריך לקיים דברי הש"ך דל"מ חליפין, דאף שנכתב לכל המוציא עדיין לא עדיף ממטבע דדעתיה אצורתא, וכתבו הראשונים דהיינו משום דאין גופו ממון ולכן ל"מ בזה חליפין, וא"כ כש"כ בשט"ח אף דלכל המוציא הוא אין גופו ממון ואין נקנה בחליפין, [ומש"כ הרשב"ם (ב"ב דף ק"נ) דמהני חליפין בכל השטרות, משום דהוא מפרש דעתיה אצורתא שהוא דבר שאינו בר קיימא ולכן שט"ח עדיף דבר קיימא הוא משא"כ לרוב ראשונים שפירשו כנ"ל], וכ"כ באולם המשפט (סי' סו ע"ד הש"ך סק"י) דחשיב אין גופו ממון, ועכ"פ נמצא דלהש"ך לא מהני משום דאי"ז כמסירה, ולהנח"מ ואולה"מ לא מהני משום דאין גופו ממון, וכ"כ בישוע"י (סק"ח), ובקצוה"ח שם סק"ג מבואר דהחסרון בקנין חליפין משום דהוא קנין קל ול"מ בשטרות, וראה עוד לעיל (הע' 10, 21).

אולם כאמור בדברי התומים ונתיה"מ הנ"ל משמע דדמי לשאר מטלטלין ומהני בזה כל הקנינים, ולא איכפת לן דאי"ז כמסירה דמי שזוכה בנייר זוכה בחוב, ועיקר ההקנאה בגוף הנייר, וכ"כ בשבילי דוד (סי' סו סק"ד), ומשמע דס"ל דלענין קנינים חשיב כגופו ממון ולכן נקנה גם בחליפין, וצ"ל דשאני מטבע דעיקר הקנין נעשה בגוף המטבע שכל עיקרו וחשיבותו תלוי בדעת המלך שהטביע בו את הצורה, משא"כ בשטר למוכ"ז דכפי שיבואר להלן הע' 69 דעת הרבה פוסקים דהזוכה בהשטר א"צ לזכות בהשעבוד שהלואה כבר נשתעבד מתחילה לכל מי שזוכה אח"כ בהנייר, ונמצא שעיקר הקנין נעשה בהזכייה בגוף הנייר, ולכן א"ש דס"ל דקנין זה הוא כקנין שאר מטלטלים.

[ויש לציין למש"כ לעיל פ"ג (הע' 27) שדעת

כמה פוסקים דשטר לכל המוציא חשיב גופו ממון לכל דבר אף לדיני שומרים וכדו', ראה בשו"ת חסד לאברהם (להגר"א תאומים יו"ד סי' צה) ובשו"ת שערי רחמים (להגר"י פרנקו יו"ד סי' ג), ולמש"כ אין הכרח דלהתומים ונתיה"מ חשיב גופו ממון גם

וראה בתומים שתמה מאי שנא דלגבי המוכר בעינן כתיבה ולגבי לגבות מהלוא לא בעי כתיבה, ובמקצוע בתורה יישב דעת הש"ך עפ"י המבואר בב"ב (עו, ב) דהא דבעינן כתיבה הוא משום דאל"כ אמרינן שנתן לו השטר לצור עפ"י צלוחיתו, ולפי"ז א"ש דודאי לענין לגבות מהלוא כיון שהוא לכל המוציא סגי בזה שמחזיק את השטר לענין שיוכל לגבות ממנו, אבל המלוא עצמו יוכל לטעון שמסר לו את השטר רק לצור ע"פ צלוחיתו, ולכן נגד המלוא בעינן שטר כתיבה.

54 הנה ברמ"א (לעיל סי' נ) כתב דשטר שכתוב בו שחייב לשלם לפלוני או לכל המוציא חייב לשלם לכל מי שמוציאו ודוקא שבא מחמת אותו פלוני, אא"כ כתוב בו בפירוש בין בא מחמתו או שלא מחמתו, והקשה הסמ"ע (סו סק"ח) מדוע בסי' סו לא חילק הרמ"א בזה, ויש בזה ג' מהלכים. א. הסמ"ע מתיר דכשטוען שמכר לו צריך ראייה ע"ז דאז לא חשיב שבא מחמתו, וכשטוען ששלחו א"צ ראייה כיון שבא מכחו והוא שלוחו ועמש"כ בזה בנתי' (סק"ח).

ב. התומים (בסי' נ) מבאר דבא מחמתו היינו שטוען שהפלוני הלוהו והוא בא מכחו, משא"כ כשטוען שפלוני לא הלוהו כלל רק הוא הלוהו בשטר זה ל"מ, אא"כ כתוב בין בא מחמת ובין לא בא מחמתו, וכ"מ בט"ז סי' סו.

ג. הש"ך הנ"ל כתב לבאר עפ"י ד שהעלה דצריך כתיבה, וזה כוונת הרמ"א (בסי' נ) דכ"ז שלא בא מכחו יכולים המלוה והלוה לעכב הגביה, ומש"כ כאן דסגי במסירה היינו דאם כבר גבה בלא כתיבה מהני גבייתו, עכתו"ד בקיצור.

55 בתורה"ד ורמ"א הנ"ל נקטו דנקנה בקנין חליפין, וכן נקטו התומים ונתיה"מ דנקנה בחליפין, והוסיפו דה"ה דמהני בזה כל הקנינים כנ"ל הע' 50.

56 הש"ך האריך לחלוק דאף א"נ דא"צ כתיבה אבל חליפין לא מהני, דמה בכך שכתוב בו לכל המוציא מ"מ עדיין אינו מוציא מתח"י. ומשמע דאין החסרון משום דאין גופו ממון אלא משום דמיחסר במסירה, וי"ל ע"פ פ"י אם כבר נמצא

(ד) פליגי הראשונים בדין מחילת המלוה בשטר כזה, י"א דהמלוה הראשון יכול למחול, דכיון שצריך לבא מכחו שייך בו זכות מחילה⁵⁸, ויש חולקים⁵⁹, וראה בהערה בדיעות הפוסקים להלכה⁶⁰.

שטר שכתוב בו משתעבדנא לך ולכל המוציאיו⁶¹, שפירושו לך ולכל מי שיוציאו אחריו, דיני מכירתו כדיני מכירת שטר הנ"ל שכתוב בו משתעבדנא לך ולכל הבא מכחך⁶², לדיון נוסף בזה ראה בהערה⁶³.

ומדברי הש"ך (בסק"י) משמע דהא בהא תליא וכל שיכול למחול ע"כ דצריך כו"מ, אך התומים חולק וס"ל דלא שייכא אהדדי, וע"ש דאסבר לה דאף דשעבוד הגוף נשאר אצל מלוה ראשון כיון שכתב לך ולכל המוציאיו, ולכן יכול למחול שזה אינו נמכר, אבל שעבוד הנכסים נמכר לכל מי שזוכה בגוף השטר וכנ"ל בהע' 57 ויכול לזכות בגוף השטר בכל הקנינים דהיינו בחליפין או משיכה והגבהה.

61 ראה לעיל פ"ג (הע' 15) המקורות לסוג שטר זה. 62 כן מוכח מדברי הפוסקים הנ"ל בהע' 51-53 שדנו לגבי מכירת שטר שנכתב לך ולכל המוציאיו והשוו אותו לשטר שנכתב בו לך ולכל הבא מכחך, וראה בהע' הבאה.

63 הנה לכאורה נראה דשטר זה דומה לשטר שנכתב בו "לך ולכל מאן דאתי מחמתך" הנ"ל, דהש"ך כתב בשניהם דצריך כתיבה ודעת אחרת מקנה, וגם בסמ"ע שם משמע דלענין מחילה תלוי בפלוגתא דסעיף כו וכנ"ל בהע' 60, וכ"מ מלשון רבינו ירוחם הנ"ל בסמוך, מ"מ נראה דלענין מש"כ הש"ך (בסקפ"ו) דבשטר דלך ולמאן דאתי מחמתך משמע ברשב"א בתשו' (ח"ו סי' רל) דרק כשמוכרו בידיעתו אינו יכול למחול, וכ"מ בתשו' הר"ן (סי' סד), ואף להתומים שחולק שם (בסקמ"ז) על הש"ך דלענין מחילה א"צ להודיעו, אבל כשטוען לא ידעתי מהמכירה ופרעתי להמלוה בזה פטור הלוה כשלא הודיעו לו מהמכירה ע"ש, ויש מקום לומר דכל זה רק בשטר דלך ולמאן דאתי מחמתך, אבל כשכתוב בו לך ולכל המוציאיו י"ל דאף כשלא הודיעו לו שמכרוהו א"י למחול, וכן לענין פרעון לא ייפטר כשלא הודיעוהו, דהו"ל לחשוש שמסרו לאחר, דהלשון לך ולכל המוציאיו הוא לשון מורחב יותר, וכן נראה לכאוי מסתימת הסמ"ע והתומים שהבאנו לעיל (הע' 54) במש"כ ליישב את דברי הרמ"א,

לדיני שומרים, אלא דס"ל דעכ"פ לענין קנין חליפין ליכא בזה חסרון דדעתיה אצורתא וחשיב כגופו ממון כיון שעיקר הקנין נעשה בגוף הניירין].

58 כתב הראב"ד בהשגות (פ"ו מכירה הי"ב) ובתמים דעים (סי' סה) דהמוכר שטר שנכתב בו לשון זה, שוב אינו יכול למחול, דכבעל חוב ידידה הוא, ואינו כלוקח אלא כמלוה, וכ"כ בעל העיטור (אות מ מחילה נה, ב), והרשב"א בתשובה (ח"ג סי' כ) כתב דדברי הראב"ד "נכונים וברורים חזקים כראי מוצק", [נמצייין לחידושו בגיטין (יג, ב ד"ה אמר אמימר) ששם יישב את הקושיות שהקשו הראשונים על הראב"ד], וכ"כ הר"ן בתשובה (סי' סד) דסברא מכרעת כדברי הראב"ד, וכ"כ הנ"י (ב"ב סט, א מדפי הרי"ף).

59 ברמב"ן בחי' בגיטין (עג, ב סוד"ה אמר רבא) חולק על הראב"ד, והקשה כמה קושיות ע"ז, וסיים דכיון דאין ברירה א"כ לא נחשב כבע"ח ידידה, וכן הוא דעת הרמ"ה הובא בטור (סי' סו סעיף כה), וכן הוא דעת הרא"ה (הו"ד בנ"י ב"ק לב, א מדפי הרי"ף), וכן נקיט בעל התרומות (שער נא ריש ח"ז), וכ"כ הרא"ש (כתובות פ' הכותב סי' י), וסברת הרא"ש משום דאנן סהדי שלא רצה להשתעבד לכל העולם רק להראשון, והשאר זוכים רק בשעבוד נכסים מכח הראשון, ולכן מהני מחילתו להפקיע החוב.

60 כאמור לפנינו פלוגתת הראשונים, דלדעת הראב"ד, בעהע"ט, רשב"א, ר"ן ונ"י א"י למחול, ולהרמ"ה, רמב"ן, רא"ה, בעל התרומות, רא"ש, יכול למחול, ובשו"ע סי' סו (סעיף כו) הביא ב' הדיעות, ובסמ"ע (סקס"ג) נקיט לעיקר דאינו יכול למחול, ובש"ך (סקפ"ז) נקיט דיכול למחול, ובתומים (אורים ס"ק ק) כתב דבאופן שידע שמוכר השטר לאחר הדין כהסמ"ע דאינו יכול למחול.

ובתומים (סק"ז) כתב דבכלל ולכל המוציאיו יכול למחול ואף דס"ל דנמכר אף בחליפין וא"צ כו"מ,

מכירת שטר שנשתעבד בו לכל המוציאו

י. שטר שכתוב בו משתעבדנא לכל המוציאו, או אני פלוני לויתי ממוציא כתב זה⁶⁴, דיני מכירתו עדיף מהשטרות הנ"ל כדלהלן:

(א) לכל הדיעות מכירת שטר כזה במסירה לחוד ואין צריך כתיבה⁶⁵, [וראה בהערה די"א דבעינן עכ"פ שיאמר לו "קני לך איהו וכל שעבודיה" ויש חולקים⁶⁶].

(ב) כמו כן אין המלוה הראשון יכול למחול⁶⁷.

(ג) דעת רוב פוסקים דשטר כזה מועיל מכירתו מן התורה⁶⁸, לדיון נרחב בזה ובביאור אופן חלות השעבוד בשטר למוכ"ז אם חל מהלוה למוכ"ז או שכל אחד זוכה בהגיעו לידו ראה בהערה⁶⁹.

בישועות ישראל (סק"ח) שהקשה מהא דרבי דס"ל דכל שט"ח נקנה במסירה לחוד ואפ"ה צריך אמירה, ולכאור' סברת הנתיב"מ לשיטתו (כנ"ל הע' 50) דא"צ דעת מקנה ואף חליפין מהני כנ"ל הע' 55 ולכן גם אמירה א"צ, משא"כ להש"ך דחולק בהנ"ל, ועי' מש"כ הג"ר בנימין מרק בנתיב בינה על הנתי' שם. 67 כ"כ הש"ך (סי' סו סק"י) דאף דבלך ולכל המוציאו יכול למחול, אבל בלכל המוציאו כיון שנשתעבד לכל מי שיוציאו ולא נשתעבד שעבוד מיוחד להמלוה, א"כ הרי המלוה כשאר כל אדם וכל שאין השטר תח"י פקע זכותיה מיניה, וכ"כ התומים (בסק"ז) דאף דבלך ולכל המוציאו יכול למחול, בלכל המוציאו לחוד א"י למחול, וכ"ה בנתי' (חי' סק"י), ואף למשנ"ת להלן בסמוך (הע' 69) דלהתומים ונתיב"מ [בדעת הר"ן ורמב"ן] בשטר לכל המוציאו להסוברים דאין ברירה לא מהני מה"ת, מ"מ כיון דבדרכנן קיי"ל דיש ברירה א"כ הרי נתברר שנתחייב להמוציאו ושוב אין הראשון יכול למחול. 68 בתומים (סי' סו סק"א) כתב דשטר לכל המוציאו מועיל מכירתו מן התורה, ובוה מיישב את קוש' התוס' למה צריך קרא למעט שטרות מאונאה ופדה"ב למ"ד דמכירת שטרות מדרבנן, ומוקים לה התומים דמיעוטא דקרא בשטר לכל המוציאו דמכירתו מה"ת, ומ"מ אין גופן ממון דעיקרן לראיה, וכ"כ עוד אחרונים [וראה בזה לעיל פ"ג הע' 27].

69 יעו"ש בתומים דזהו למאן דאית ליה ברירה, אבל למאן דל"ל ברירה ל"מ מה"ת וכמש"כ הרמב"ן (הו"ד בר"ן גיטין ג, א מדפי הרי"ף) דכיון

דלפי הסמ"ע משמע דבכל גווני שיש לו ראיה שמכרו או שטוען שבא מכחו יכול לגבותו וכן בתומים משמע דכל שטוען שפלוני הלווה והוא בא מכחו גובה בו וא"צ להודיעו עיש"ה.

ועוד שמעתי ממור"ד הגר"י דזימיטורבסקי שליט"א דיש להיידק בדברי התרוה"ד שהביא הרמ"א בסעיף א דבכלל המוציאו א"צ כתיבה, ופלא שלא הזכיר התרוה"ד כלל מפלוגתת הראשונים בסעיף כו אם יכול למחול בכה"ג, ומוכת דס"ל לחלק דדוקא בלך ולכל הבא מחמתן שייך סברת הרא"ש דאנן סהדי שנשתעבד רק לראשון, משא"כ כשכותב לך ולכל המוציאו שלא תלה את הבאים אחריו כבאים מכח הראשון א"י למחול, דכשמכרו הראשון נפקע שעבודו לגמרי.

64 ראה לעיל פ"ג (הע' 16) המקור לסוג שטר זה. 65 וכמש"כ הש"ך (סי' סו סק"י) דאף דבלך ולכל המוציאו צריך כתיבה, אבל בלכל המוציאו ברור דא"צ כתיבה דהא נשתעבד מתחילה לכל מי שיוציאו. 66 ברעק"א (ע"ד הש"ך שם סקכ"ה) כתב דאמירת קני לך איהו וכל שעבודיה צריך גם בשטר לכל המוציאו, זולת כשזוכה מהפקר [להש"ך דשייך לזכות מהפקר] דאז א"צ אמירה עיש"ה, וכ"כ בישוע"י (סק"ח) דלכאור' צריך אמירה.

אמנם בנתיב"מ (חידושים סק"ג) כתב דבלמוכ"ז א"צ אף אמירה, וכ"מ בתומים (סק"א) ע"ש, וכ"מ בביאור הגר"א (סק"ז) שכתב **"וכאן אין צריך דכאן אין צריך כתיבה כלל כמו שיתבאר"**. וכוונתו בתחילת דבריו דכאן א"צ אף אמירה כיון דהוי כנכתב ללוקח כמש"כ שם בסק"ח, ועי'

(ד) אמנם לענין מסירה מדעת מקנה תליא בפלוג' הפוסקים בשטרות הנ"ל אם צריך דעת מקנה וראה בהערה 70.

(שם סק"ג) דאין כוונת הר"ן כמו שהביא המהרי"ט דכל אחד מקנה להבא אחריו את השעבוד נכסים, אלא כוונת הר"ן "דכשמתנה על חוב שחייב לתת מנה ולא התנה על מנה מיוחד, שאמר כל מי שיוציא השטר יתחייב ליתן לו מנה, כיון שאין עצם הזכיה של אחד במה שזוכה במנה מבטל קנין דאיך ואין זה ענין לברירה" ע"ש, ולפי"ז גם בכלל המוציאו מכירתו מה"ת.

וכן למש"כ הנתי"מ (שם סק"ג) בביאור דעת הרא"ש דליכא חסרון בברירה מטעם דכל דבר שיכול לחול הקנין לכשיובר, שייך שיחול גם לאחר מכן למפרע מעכשיו ואין בזה חסרון דברירה, [ע"ש באורך דחסרון ברירה זה רק במקדש אם ירצה אבא, דלאחמ"כ כשמתרצה האב כבר בטל מעשה הקידושין וכל כה"ג], ולפי"ד גם בכלל המוציאו מועיל מכירתו מה"ת, וכדאסבר לה בנתי" (שם סק"ה בתור"ד) "דבשעת נתינת המלוה המעות הרי הוא כאומר הילך מנה והקנה או שעבד שדך לפלוני דקנה", [נדבריו שם אמורים בדעת הרא"ש ע"ש ודו"ק, דלהר"ן הביאור כנ"ל דשעבוד גוף חל מיד ושעה"נ אח"כ].

ולפי"ז נמצא דלהרא"ש [אליבא דהנתי"מ] ולהר"ן [אליבא דהקצוה"ח וישוע"י ועו"פ] חל הקנין בכלל המוציאו מה"ת לכו"ע, ולהרמב"ן וכן להמהרי"ט ונתי"מ בדעת הר"ן תליא בדין ברירה. והנפק"מ אם הקנין חל מה"ת או מדרבנן ראה להלן הע' 105.

70 הנה לדעת הב"ח והקצו' שהבאנו לעיל הע' 49 דבממרני שהוא למוכ"ז בעינן דעת מקנה א"כ ה"ה בזה, וכן להש"ך שכתב הגרעק"א דלדידיה בעינן שיאמר לו קני לך איהו וכל שעבודיה א"כ הרי בעינן דעת מקנה, ומאיך להנתי" והתומים הנ"ל בהע' 50 דהוי קנין מטלטלים פשוט דא"צ דעת מקנה, אולם בדעת התרוה"ד והרמ"א והסמ"ע שהובא בהע' 49 שכתבו דבלך ולכל המוציאו בעינן דעת מקנה, יל"ע אם ס"ל כן גם בלמוכ"ז, או דבלמוכ"ז מודו דלא בעינן דעת מקנה, ואין הכרע לזה.

דבדאורייתא אין ברירה ל"מ שטר כזה מה"ת, והתוס' ס"ל כדעת הרמב"ן ולכן הקשו אמאי צריך קרא למיעוטא דאונאה, משא"כ בסוגיית הגמ' י"ל דקאי למ"ד יש ברירה ע"ש.

והנה לפי"ד הרמב"ן אי ס"ל דאין ברירה ל"מ שטר כזה מה"ת, אולם הר"ן (שם) חולק ע"ד הרמב"ן וכתב: "דכי אמרינן אין ברירה הנ"מ במילתא דאי דהאי לאו דהאי, אבל הכא אפשר שיהיה משועבד בזה אחר זה", ולפי"ז מועיל לכו"ע מה"ת.

אמנם נחלקו האחרונים בדעת הר"ן דלדעת התומים (סי' נ סק"ה) סברת הר"ן שייך רק בנשתעבד לך ולכל מאן דאתי מחמתיה, דבכה"ג כל המחזיקים אח"כ בשטר באים מכח הראשון ושפיר חל בזה אחר זה, משא"כ בנשתעבד לכל המוציאו, כשהחזיקו האחד נשתעבד לו, ושוב א"י עתה להשתעבד לשני והרי אין השני בא מכח הראשון ע"ש, וכ"כ בנתי"מ (סי' סא סק"ג) לבאר את דברי המהרי"ט (חור"מ סי' כג) שהקשה על הר"ן, וביאר הנתי"מ דכוונתו להקשות דבלך ולכל מאן דאתי מחמתך שייך לומר ששעבוד הגוף נשתעבד לכל העולם ושעבוד הנכסים זוכים האחרים מכח הראשון, משא"כ בכלל המוציאו שגם שעבוד הנכסים צריך לזכות האחרון מהלוה עצמו ובוזה שייך דין ברירה, [עיש"ה בדברי הנתי" ובנתיב בינה שם אות ו מדברי הג"ר ראובן בחידושי לב"ב, וזהו גם כוונת הנתי"מ (שם סק"ה) שכתב דשעה"ג חל לכל העולם מיד ושעבוד הנכסים כשמגיע השטר לידו, והיינו לפי"ד הר"ן ודו"ק].

ולפי"ז נמצא דבזה עדיף שטר דלך ולמ"ד מחמתך דבזה חל מה"ת דא"צ לברירה, משא"כ בשטר דלכל המוציאו ל"מ מה"ת דצריך לדין ברירה, אמנם בדברי הקצוה"ח (שם סק"ג) מבואר להדיא דסברת הר"ן שייכא גם בשטר הממרני שהוא כלכל המוציאו, והיינו משום דהמלוה הראשון זוכה לכל הבאים אחריו [ועפ"ז כתב שם הקצוה"ח בסק"ג דקודם שבא ליד כותי יכול לחזור בו דליתא בזכיה], וכ"כ להדיא ביצועות ישראל

(ה) כמו כן בדין קנין חליפין בשטר זה תליא בפלוג' הנ"ל אם נמכר בקנין חליפין.⁷¹

אגב קרקע, מעמד שלשתן, כסף, סיטומתא, אודיתא וחצר בשטר למוכ"ז או לך ולמוכ"ז יא. שטר למוכ"ז דיני שאר הקנינים בזה הוא כדלהלן:

(א) קנין אגב בשטר למוכ"ז, להסוברים דבשט"ח רגיל מהני אג"ק וכתובה, בלמוכ"ז א"צ כתיבה⁷² [וכש"כ להסוברים דאף בשט"ח א"צ כתיבה כשמקנהו באג"ק⁷³], ולהסוברים דלא מהני אג"ק בשטרות יש לצדד דבלמוכ"ז מהני⁷⁴.

(ב) קנין מעמד שלשתן, [כשהמלוה הפקיד השטר אצל אחד ורוצה להקנותו לאחר, או כשהלוה והמלוה והקונה באותו מעמד], להסוברים דבשט"ח מהני עם כתיבה⁷⁵, א"כ בלמוכ"ז דא"צ כתיבה נקנה במעמד שלשתן לחוד⁷⁶, ולהסוברים דלא מהני מעמד שלשתן בשטר, יש לצדד דלכמה פוסקים בלמוכ"ז עדיף ומהני וראה בהערה⁷⁷.

(ג) קנין כסף, להסוברים דבשט"ח מהני במקום מסירה, ה"נ קונה למי שפרע דא"צ כתיבה⁷⁸, ולהסוברים דלא מהני כלל בשט"ח י"ל דבלמוכ"ז מהני⁷⁹, [וכ"ז לגבי הקנין

71 כדלעיל הע' 55-57.

72 היינו לדעת הש"ך (הנ"ל בהע' 23) דאג"ק כמסירה ובעי כתיבה עמה, כאן דא"צ כתיבה מהני אג"ק לחוד.

73 היינו לדעת השו"ע (הנ"ל בהע' 22) דאג"ק הוי קנין אלים וא"צ כתיבה.

74 היינו למש"כ הטור בדעת הר"ח והרא"ש דאג"ק הוי קנין קל ול"מ כלל בשטרות כנ"ל בהע' 24, ויש לדון בלמוכ"ז [וכן בלך ולכל המוציא], דהנה לדעת התומים ונתיה"מ דא"צ דעת מקנה בלמוכ"ז (כנ"ל הע' 70) א"כ לכאוי מהני גם אג"ק כיון דדינו כמטלטלין, ואף להש"ך ותורה"ד שסוברים דצריך דעת מקנה בלמוכ"ז, מ"מ למש"כ התורה"ד דמהני בזה חליפין אף שהוא קנין קל וגם לא נמסר השטר, א"כ גם אג"ק מהני בזה, [ואף דהש"ך העלה דל"מ בזה חליפין (וכנ"ל שם) מ"מ הרי לידידיה מהני אגב בלמוכ"ז כמו דמהני בשט"ח כנ"ל (בהע' 23) וחזינן דאג"ק עדיף מחליפין].

75 היינו להשו"ע דמהני מעמ"ש עם כתיבה (כנ"ל בהע' 26).

76 דכיון שזכה בהנייר מכח קנין מעמ"ש ממילא זכה בהחוב בלא כתיבה וכדנקטו הפוסקים שהובאו לעיל סעיף י והע' 65 דבלמוכ"ז א"צ כתיבה.

77 ראה מה שהבאנו לעיל (הע' 27) דלהקצוה"ח הא דל"מ מעמ"ש משום דבשטר לא שייך מינו דוכי לנפשיה כיון שצריך כתיבה, א"כ בהני שטרות דא"צ כתיבה מהני גם מעמ"ש דשייך ביה מינו דוכי לנפשיה, ואף למש"כ הש"ך והנתי" דל"מ מעמ"ש כיון דל"מ חליפין הרי בשטר למוכ"ז להסוברים דמהני חליפין מהני גם מעמ"ש, ואמנם להחולקים דל"מ חליפין י"ל דגם מעמ"ש ל"מ, וכ"ז לגבי מלוה שהפקיד השטר ומקנהו לאחר, אבל כשהמלוה מקנה לקונה במעמד הלוה א"כ למש"כ שם מש"כ הפוסקים דגוף החוב נקנה לכו"ע ורק לא זכה לענין הקנין בנייר שיהא כשט"ח, א"כ י"ל דבהני שטרות כיון שזכה בגוף החוב, שוב יכול לזכות בגוף הנייר במעמ"ש דזה לכו"ע הוי כקניין בנייר בעלמא וממילא יכול לגבות בזה וצ"ע, וע"ע להלן בסמוך בדין קנין כסף בזה.

78 היינו לדעת הקצוה"ח (הנ"ל בהע' 28) דכסף קונה בשט"ח למי שפרע ה"נ בשטרות אלו קונה לעני"ז והרי א"צ כתיבה, וע"ש (בהע' 29) דלהקצות תולה זה אם מהני קנין חליפין, וא"כ להסוברים דמהני בזה חליפין ה"ה דמהני קנין כסף, וכן להסוברים דא"צ דעת מקנה דהוי כמטלטלין וכנ"ל. 79 היינו לדעת התוס' שהובאו לעיל (הע' 11) וכן לדעת הג"א (שהובא בהע' 29) דס"ל דל"מ כלל קנין כסף בשטרות, יש לדון דבהני שטרות מודו

בגוף השט"ח ע"י הכסף, אבל באופן שמשך בהשטר וקנהו כדין, וראי דהמשיכה מחייבתו ליתן הכסף כנגדו, דחל עליו חיוב פסיקה כבשאר מטלטלין⁸⁰].

(ד) קנין סיטומתא יש שכתבו לצדד דמהני בשטר למוכ"ז⁸¹.

(ה) וכן בקנין אודיתא י"ל דאף להסוכרים דבשט"ח ל"מ, בלמוכ"ז יועיל⁸².

(ו) קנין חצר מועיל כמסירה וראה בהערה⁸³.

ודין קנינים אלו בשטר שכתוב בו משתעבדנא לך ולכל הבא מחמתך, או בשטר שהוא לך ולכל המוציאו ראה בהערה⁸⁴.

דיני מכירת שטר הממרני, החילוף-כתב ודומיו

יב. במשך הדורות היה נהוג השימוש בסוגי שטרות מיוחדים שדינם כלמוכ"ז, וכבר הבאנו לעיל שהיה נהוג השימוש בשטר הממרני, וכן שטר החילוף-כתב ועוד שטרות דומים לזה שנכתבו למוציא כתב זה⁸⁵.

בלשון בני אדם נחשב כמטלטלין, וע"ש בבית שלמה עוד מש"כ בסי' עא.

82 יעויין לעיל הע' 31-33 דלדעת הקצוה"ח מהני אודיתא בשט"ח ולהנתיח"מ אף א"י למחול בכה"ג, אך לדעת הש"ך ל"מ דלא מצינו קנין שט"ח בלא כו"מ, אך יתכן דבלמוכ"ז יודה דמהני, וביחוד דברוב פעמים אין כאן מוחזקות להיפך מהודאתו דכיון שהשטר למוכ"ז הרי יתכן שהודאתו אמת ומכיון שבידו למסרו למי שהוא מודה נאמן עכ"פ כל זמן שעדיין לא מחל ומה שימחול אח"כ שוב לא יועיל כיון שכבר זכה בו זה שהודו לו והוא למוכ"ז וגובה מכח עצמו, [משא"כ בשט"ח ע"ש המחזיק ואומר שהעלהו בשמו דזה להיפך ממה שמוחק אצלנו עד עתה].

83 היינו למאי דקיי"ל דא"צ מסירה מיד ליד וסגי במסירה מדעת מקנה, אבל אם צריך מסירה מיד ליד יאה חלוק דאם כבר היה מונח בחצר מקודם לכאור' לא נחשב כמסירה מיד ליד, ואם הניחו עתה בחצירו מהני לכאור'.

84 כל מש"כ בסעיף זה בהני קנינים בשטר למוכ"ז יש לדון אם יועיל הני קנינים גם בשטר דלך ולכל המוציאו או לך ולכל הבא מחמתך, דהטעם שיש לצדד שיועיל ככתבנו מכח מש"כ הפוסקים דחשיב כמטלטלין, וי"ל דבלך ולכל המוציאו לא חשיב כ"כ כמטלטלין, דאף דלגבי הקנאה מדעת

דמהני כיון דדינם כמטלטלין וכנ"ל בהע' 50, וכ"כ בשו"ת בית שלמה (חור"מ סי' כא וסי' ע) דבשטר למוכ"ז כשנתן כסף ע"ז וחזר בו לכו"ע יש בזה מי שפרע, והג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א העירני דלמש"כ הנתי' (סו סק"ד) דהטעם שאין מי שפרע בנתן כסף על שטר משום שמן התורה אין החוב נקנה בכסף ולא קבעו מי שפרע רק באופן שביטלו קנין כסף דאורייתא, א"כ בלמוכ"ז שבאמת הלזה כבר נתחייב לכל מי שיבוא לידו, ובעינן רק שיקנה הנייר, א"כ כיון שקנה הנייר מה"ת בקנין כסף שפיר יש בזה מי שפרע.

80 כן נראה פשוט דהשטר אף שהוא למוכ"ז מ"מ לעומת כסף מזומן נחשב כפירי, ומשיכת השטר עושה פסיקה על המעות כהא דהזהב קנה את הכסף, וכ"כ בשו"ת בית שלמה (חור"מ סי' ע, עא) דאף שטרי בנקאטין [אודותם ראה לעיל פרק ג סעיף ו] נחשב כפירי לעומת מעות מזומן ומשיכת בנקאטין מחייבת כסף מזומן משום פסיקה, וא"כ כש"כ דבשטר למוכ"ז הדין כן.

81 כ"כ בשו"ת בית שלמה (חור"מ סי' ע) דכיון שדינם כמטלטלין דמהני בזה קנין חליפין ה"ה דמהני סיטומתא, [משא"כ בשטרות ל"מ סיטומתא כמש"כ בנתי' סי' רא], ולפי"ז לכאור' תליא בפלוג' הג"ל בהע' 55-57 אם מהני קנין חליפין בזה, אמנם גם בבית שלמה חכך בזה לדינא, דיש להסתפק אם

דין מכירת הממרני כמכירת שטר למוכ"ז⁸⁶, [וראה בהערה אם צריך אמירת קני לך איהו וכל שעבודיה, וכן אם עדיף ליחשב כשטר קנין יותר משטר כת"י בעלמא⁸⁷], לעומת זאת במכירת החילוף-כתב כשרצה להעבירו לאחר הצריכו לכתוב ז'רע שהוא כעין הסבת צ'ק⁸⁸, ונחלקו בזה הפוסקים, י"א דנחשב כמכירה בכתיבה ומסירה⁸⁹, וי"א דנחשב כמכירה במסירה לחוד⁹⁰, ויש שכתבו לצדד שנחשב כשליחות בעלמא ראה בהערה⁹¹.

88 והיינו שהמקבל הראשון כשהעבירו לאחר היה מציין על השטר שהוא בא מכחו, ובכ"מ מבואר שאף היה לו דין ערב על תשלום החוב, ראה בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט הנ"ל (פ"ג אות ב) מה שהבאנו מספרי השו"ת בזה, [ע"י פנים מאירות ח"ב סי' קמה, בית אפרים חו"מ סי' ל, חכם צבי סי' קמז, וע"ע להלן], וכל זה הונהג כדי להגביל קצת את סחירותו של השטר להינצל מידי אינשי דלא מעלי.

89 כ"כ בשו"ת חת"ס (חו"מ סי' ו בד"ה אך): "גירא הנהוג עפ"י דינא דמלכותא המועיל כמו כתיבת קני לך איהו וכל שעבודיה", וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' קיט), ומבואר דדנו את כתיבת הז'רע ככתיבת קני לך איהו וכל שעבודיה אף שאין כותב בו לשון זה, וע"ע במהרש"ם (ח"ה סי' מה) דמדינא צריך לכתוב הכתיבה אחר מסירת השטר, ואף דנתבאר לעיל ששטר הכתיבה בעינן לכותבו לאחר המסירה, מ"מ כאן מהני כתיבה הז'רע קודם מסירת השטר מכת דינא דמלכותא. וע"ע מש"כ לעיל פרק ג' הע' 52 מדברי החת"ס שנסתפק אם שטר כזה הוא כשטר למוכ"ז או שהוא כשטר שנכתב לך ולכל המוציאיו.

90 כ"מ בשו"ת מאמר מרדכי (סי' מד) ושו"ת מהרי"א הלוי (סי' סו) והו"ד בדברי גאונים כלל סו אות ב, וע"ע מש"כ בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט שם, וראה בשו"ת דבר יהושע (ח"ג סי' ז) שהביא מש"כ במנחת פתים [ולע"ע לא מצאתיו] וז"ל: "דגם וועקסיל [מה שנקרא בספרי הקדמונים כתב-חילוף והיום במדינתנו נקרא סתם שטר-חוב] שדרך הסוחרים לקנותם זה מזה במסירה בלבד בלי כתיבה, אע"פ שזכר שם המלוה קונים שעבודם מדין סיטומתא ושוב אינו יכול למחול".

91 הנה בשו"ת דברי חיים (חו"מ סי' יב) כתב וז"ל: "ומש"כ דאינו נמכר רק בכו"מ כדון שטר לפיע"ד כיון שכותבין שגם המוכר השטר הוא עודנו

מקנה וקנין חליפין נחלקו הפוסקים בכל סוגי השטרות אם מהני, אולם לגבי הדין אם מועיל מכירתו מן התורה וכן לדין מחילת המלוה עדיף שטר למוכ"ז משטר דלך ולכל המוציאיו, וי"ל דלכן לא חשיב כ"כ כמטלטלין שיועילו הני קנינים וצ"ע. 85 ראה לעיל פ"ב (סעיף ו-יא) ופ"ג (סעיף ה) מש"כ בזה, והבאנו שם דשטר החילוף-כתב הוזכר רבות בספרי השו"ת ובכמה מהפוסקים הוזכר שטר כזה בשם "וועקסיל", ויש שקראוהו "טראטי", ע"ש מש"כ בזה.

86 כ"כ בשו"ת הב"ח (סי' לב) ובעטרת צבי (סי' סו סק"ז) ובקצוה"ח ונתיה"מ (שם סק"ג, סד סק"א), ולענין מסירה מדעת מקנה תלוי בשי' הנ"ל בהע' 49-50, 70, וראה בשו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קו דמשמע שלא בעינן בזה דעת מקנה, ועמש"כ בזה בקוני' ה"ב שבסו"ס באר המשפט (פ"ג אות א).

87 לעיל (הע' 66) הבאנו פלוג' אחרונים במכירת שטר למוכ"ז אם צריך אמירת קני לך איהו וכל שעבודיה, ונראה דבשטרות אלו לא הצריכו אמירה [כ"מ מסתימת הפוסקים] והיינו משום דאלמוהו לכח שטרות אלו.

עוד יש לציין למש"כ לעיל הע' 42 מש"כ הפוסקים לדון היאך מהני מכירת שטר כת"י והא אינו אלא שטר ראייה בעלמא ע"ש מש"כ בזה מדברי האמרי בינה ושא"פ, ובממרני י"ל דעדיף משאר שטר כת"י דכיון דללא הממרני היה יכול להכחיש החוב, וע"י שמסר הממרני הוי כהתחייבות שלא יוכל להכחיש החוב, ושפיר חשיב בזה כשטר קנין, שהרי נוסף איהו חלות שעבוד ע"י הכת"י שלא יוכל להכחישו, ועדיף משאר שטר ראייה על מכר דשא"ה שזהו רק סיפור דברים שמכר לו בית ומועיל רק דלא יכחישו בלהד"מ, משא"כ כאן מועיל הן לגבי להד"מ והן לטענת פרעתי ונמצא שיש בזה התחייבות כשטר זה, והוי כשטר קנין.

מחילת המלוה בשטרות אלו

יג. במכירת הממריני כיון שדינו כשטר למוכר, אין המוכר יכול למחול לאחר שמכרו⁹², אולם במכירת החילוף-כתב תלוי לכאור' בפלוג' הנ"ל אם נמכר במסירה לחוד או דבעי גם כתיבה⁹³, אמנם מכח דינא דמלכותא אינו יכול למחול⁹⁴, [לדיון נוסף בזה להסוברים דנחשב כשליחות ראה בהערה⁹⁵].

עד כאן הבאנו פרטי דיני מכירת שט"ח וסוגי השטרות למוכר.

ענף ג - מכירת והעברת צ'קים למוכר

מכירת צ'קים ביחס למכירת שטר חוב

יד. לאור האמור עלינו לדון במכירת והעברת צ'קים בזמנינו, [הן צ'קים שקיבל מאדם אחד ומוכרו לאחר והן צ'ק של עצמו כשנותנו או מקנהו למוטב, אבל לא שייך

94 כ"כ החכ"צ (סי' קמז): "שהרי אם מחל חילוף-כתב ודאי אינו מחול מדינא דמלכותא", ובשו"ת חמדת משה (סי' קמז) האריך בזה ומסיק דיש להסתפק בזה, אולם חזר בו מדבריו בשו"ת תרשיש שהם (ח"מ סי' סה) דלאחר שמצא בשו"ת חכ"צ דא"י למחול הרי לן תנא גדול דמסייע לן וכן הוא ברור לדינא ע"ש, ונמצא דלמעשה אין נפק"מ לדינא בגוף המכירה בין הסוברים דצריך גם כתיבה להסוברים דסגי במסירה, [אמנם לענין מש"כ האחרונים דממריני נחשב כגבוי, י"א דבחילוף-כתב כיון שצריך לבוא מכחו לא נחשב כגבוי, וראה בזה להלן פרק יד].

95 יש לעיין לדעת הדברי חיים הנ"ל (בהע' 91) דכיון שמוכר השטר מקבל אחריות אי"ז מכר אלא כשליחות [והיינו דנקיט הד"ח כהשי' דאחריות המוכר מבטל את כל המכר וכנ"ל שם, או משום דכיון דליכא כומ"ס הוי כשליחות ומסתייע הד"ח מהא דמקבל עליו אחריות], וכיון דשליחות הוא לכאור' יכול למחול החוב, אמנם נראה דבמקומו של הד"ח לא היה הדד"מ הנ"ל שהביאו החכ"צ דמדד"מ א"י למחול, או דלא בירא ליה להד"ח מהו הדין בדד"מ כדמשמע קצת בדבריו וצ"ע, ואמנם עדיין יל"ע להסוברים דאין דנים כלל עפ"י דינא דמלכותא כדלעיל פרק ב הע' 34, 37, א"כ לכאור' י"ל שיכול למחול להני פוסקים דבלך ולכל המוציאיו יכול למחול.

בחובו א"כ לא הוי רק כשלוהו לגבות בשבילו המעות ולא הוי מכר כלל, שהרי אם לא ישלם לו [החתום] יהיה מאיזה סיבה חייב המוכר לשלם לו, וא"כ לפע"ד הוי רק כשלוהו" ע"כ, וע"ש שמסיים דמ"מ אין החותם יכול לומר לו לאו בע"ד ידידי את דהוי כהקנה לו בכתיבה זו של הזעירין ע"ש, ומבואר דס"ל שזהו כשליחות בעלמא.

והנה גדר הדברים צ"ב דכיון שנחשב רק כשלוהו א"כ צריך הרשאה כדי לגבות, ואינו מוכן מש"כ דהוי כהקנה לו בכתיבת הזעירין, [ואולי כוונתו כעין מש"כ הש"ך שהובא לעיל הע' 53 בדן מכירת שטר שנשתעבד לו ולכל הבא מחמתו דאף שא"צ כתיבה לענין גבייה מהלוה, מ"מ לענין שלא יוכלו המלוה והלוקח לחזור בהם צריך כתיבה, וה"נ מהני המכר רק לגבייה מהלוה ולא נפקע לגמרי זכותו של המוכר], אך עכ"פ חזינו מדבריו דמהאי טעמא א"צ כומ"ס כיון דאי"ז רק כשליחות בעלמא, דקבלת האחריות של המוכר היא סתירה למכירה, [וראה בעני"ז להלן הע' 95 ובפרק ז באורן], וראה בסמוך בדן מחילת המלוה הראשון לדיעה זו.

92 וכמשנ"ת לעיל (הע' 67) דבכה"ג לכו"ע א"י למחול וע"ש מש"כ בזה.

93 והיינו דלהסוברים שאינו צריך כתיבה ע"כ דנחשב כשטר לכל המוציאיו ממש, וא"כ אינו יכול למחול, אבל להסוברים דבעי כתיבה, ע"כ דס"ל שנחשב כשטר דלך ולכל המוציאיו, וא"כ תליא בפלוג' הנ"ל בהע' 58-60 אם בשטר כזה יכול למחול.

למכור צ'ק של עצמו כמכירת שט"ח של אחר⁹⁶], וכבר נתבאר לעיל פרק א ענף ב דעת רוב פוסקי זמנינו דהצ'ק דינו כשט"ח גמור, ויש לברר פרטי דיני העברת ומכירת צ'קים [כשנסחרים בשוויותם המלאה⁹⁷] לעומת דיני מכירת שטרי חוב הנ"ל.

הקנאת צ'ק של עצמו למקבל [למוטב]

פו. ראובן כתב צ'ק כדי למוסרו לשמעון, בין כשכתבו לפקודת שמעון ובין כשכתבו למוכ"ז ובדעתו למוסרו לשמעון⁹⁸, יש אומרים דיכול לזכותו לשמעון גם בקנין חליפין וא"צ דוקא מסירה, וי"א דצריך דוקא מסירה⁹⁹, וראה בהערה הנוהל כדינא דמלכותא בזה, ודין שאר קנינים¹⁰⁰.

הדרישה דא"צ בזה כו"מ נקנה בחליפין, והנתיחה מוסיף דה"ה בשטר התחייבות שצריך לזכותו להמקבל כדי שיזכה בהחייב סגי בקנין חליפין, והיינו משום דא"צ כאן דיני העברת והקנאת שטרות דהרי השטר על שמו הוא, וע"י שזוכה בו יהיה איך שיהיה חל החיוב וס"ל דאין בזה חסרון דדעתיה אצורתא כיון דעיקר הקנין הוא בגוף הנייר והשעבוד זוכה ממילא וכנ"ל הע' 57, אך דעת הישוע"י וכ"מ ברבינו יונה דכל הקנאת שטר צריך מסירה דוקא כיון דאין גופן ממון [ועמש"כ בהע' 47 להעיר בדעת הנתיח].

100 הנה לפי הנוהל בדד"מ: "כל התקשרות על פי שטר אינה שלמה ואפשר לחזור ממנה כל עוד לא נמסר המסמך על מנת לעשותו בר פעל", והיינו דצריך מסירה כדי להתחייב על פי שטר, [וראה לעיל פ"א הע' 21-17 ופ"ג סעיף ט דיש לדון בדד"מ בצ'קים], אמנם למעשה אין הכרח מכאן לגבי הנידון הנ"ל דל"מ קנין חליפין עפ"י דד"מ, דעיקר הקביעה בזה הוא שצריך למסור ולהקנות את השטר כדי שיחול החיוב בו, ואמנם על פי רוב הדבר נעשה במסירת השטר, אך יתכן דיועיל בדד"מ גם כשמקנה השטר באיזה דרך שהיא, וכיון שאין הכרע בדד"מ אתאן לפלוג' הפוסקים הנ"ל, אמנם למשנ"ת להלן די"א שהצ'ק נחשב כחפץ הנמכר והנקנה, א"כ לכאור' מהני קנין חליפין לכו"ע, ויתכן דזהו רק כשכבר הגיע ליד המקבל שכבר חלה ההתחייבות אבל כדי שיחול החיוב בעינן לכו"ע מסירה ממש וצ"ע. ואף אם נאמר דבעינן מסירה ולא מהני חליפין יש לדון אם מהני שאר קנינים כגון אג"ק, אודיתא, מעמ"ש, סיטומתא, קנין כסף, וצ"ע בזה, אמנם קנין חצר נראה פשוט דמהני דחשיב כמסירה.

96 פשוט דמכירת צ'ק לאדם שייך רק בצ'ק שיש לו מאחרים, אבל צ'ק של עצמו לא שייך למוכרו לאחרים ולא חל דין מכירה רק בצ'ק שיש לו שעבוד, משא"כ בשל עצמו הרי זה כשטר חוב על המעות ולא כמכירת שטר, וכמש"כ להלן פרק ז הע' 62 לגבי דיני רבית שכתבו הפוסקים דאינו יכול למכור בפחות שט"ח או צ'ק של עצמו, וראה שם בהע' 63 מש"כ דאף למשנ"ת בכ"מ דהצ'ק יש לו ערך עצמי ומה"ט מבואר להלן סעיף יז סברת הגרש"ז דשייך מכירת צ'ק גם להסוברים דהוי כהוראה, אבל צ'ק של עצמו גרע בזה ולא חל ע"ז שם מכירה, ואף שיכול ליטלו ממנו בתורת שוויות עצמית אבל לא בתורת מכירת צ'קים, [ואגב יעו"ש שם בפ"ו הע' 62 מש"כ בשם הגר"י בלוי שצידד דכל צ'ק נחשב כשט"ח על הבנק ולא כשט"ח על עצמו, אך חזר בו והעלה כנ"ל דנחשב כשט"ח על עצמו, אמנם צ'ק בנקאי דינו כשט"ח על הבנק ובזה שייך מכירה, אא"כ הבנק הגביל את הצ'ק למוטב בלבד, וראה בזה להלן פרק ז הע' 133].

97 בסעיפים הבאים נדון במכירת והעברת צ'קים בשוויים המלא [דהיינו במלוא הסכום הנקוב בו], אולם כשמוכר בפחות יש בזה נידון של איסור רבית ויבואר בפרק ז.

98 ראה לעיל פ"ג (סעיף י"ב ובהע' שם) דיש ג' סוגי צ'קים למוכ"ז, א. כשכתוב בו כן שלמו למוציא כתב זה [או לפקודתו]. ב. צ'ק פתוח ללא ציון שם הנפרע. ג. כשהנפרע הוא שם בדוי, ומ"מ אף כשכתבו למוכ"ז הרי בדעתו להקנותו לאדם מסויים, ויש לדון באיזה אופן שייך להקנותו. 99 כמשנ"ת לעיל (סעיף ח ובהע' 44-47) דבשטר שעל שמו של המלוה (וה"ה בלמוכ"ז) דעת

אופני ודיני הקנין במכירת צ'ק למוכ"ז

פז. לאחר שראובן מסר את הצ'ק לשמעון וחלה ההתחייבות, ושמעון רוצה למוכרו ללוי, אחתן לדיני מכירת שטרות, [דכל זמן שהצ'ק תח"י אין בזה דיני מכירת שטרות דלא שייך למכור שט"ח של עצמו], ובוזה אם הצ'ק הוא למוכ"ז דינו כמכירת שטר למוכ"ז ופרטי דיניו כדלהלן:

(א) מכירת הצ'ק חלה במסירה לחוד ואין צורך בהסבה¹⁰¹, ואף אין צריך לומר לו קני לך איהו וכל שעבודיה¹⁰².

(ב) אף ששמעון נחשב כמלווה הראשון כיון שהצ'ק הגיע לידו לראשונה, מ"מ לאחר שמסרו ללוי אינו יכול למחול את החוב לראובן ולהפסיד לשמעון, שכבר נפקעה זכותו¹⁰³.

(ג) לרוב פוסקים מכירתו מועילה מדאורייתא¹⁰⁴, וראה בהערה הנפק"מ בזה למעשה¹⁰⁵.

[וכמש"כ לעיל (הע' 87) דסתימת הפוסקים משמע דגם בממרני א"צ אמירה], ובפרט למש"כ הרשב"ם (ב"ב עו, ב ד"ה הא) דדין אמירה כדי לגלות שלא מכרו לצור עפ"י צלוחיתו, ובצ'ק אין הדרך למוכרו לצור, וע"ע להלן סעיף יז משמיה דהגרש"ז דהצ'ק נחשב כחפץ הנמכר, ולפי"ז ודאי א"צ אמירה. 103 כנ"ל סעיף יג בדין מכירת הממרני, ופשוט דכ"ה גם בדד"מ דבמכירת והעברת הצ'ק למוכ"ז פקע זכותו של המוכר לגמרי, וראה להלן בדין צ'ק רגיל.

104 כמשנ"ת לעיל (הע' 69-68) ע"ש באורך, וראה מש"כ לעיל פרק ג הע' 27 מכמה פוסקים דכל שטר שהוא למוכ"ז חשיב גופו ממון ולפי"ז פשוט דמכירתו מה"ת, ואף דלא קיי"ל דחשיב גופו ממון מ"מ בנידוד בצ'קים שנמכרים ונעברים מיד ליד בשוויותם המלאה דהיינו צ'ק של מאה תמורת מאה, [ואין מנכים למוכרו בפחות מהסכום הנקוב בו], יש לציין למש"כ הגה"ק מאוסטרובצא דבכה"ג לכו"ע מכירתו מועילה מן התורה, [ראה מש"כ בתשו' הגדפס בספר חידושי הגר"ח סנקרוביץ ר"י שפת אמת אות כ-כב], וכש"כ בצ'קים כדלהלן בסמוך סעיף יז.

105 דבברי הפוסקים בסי' סו מצינו כמה נפק"מ אם מכירת שטרות הוא מדאורייתא או מדרבנן ואכמ"ל, והנפק"מ המצויה למעשה היא לענין קנין דרבנן אי מהני לדבר שצריך קנין מדאורייתא דלכמה

101 כמשנ"ת לעיל (הע' 65) דבלמוכ"ז נמכר במסירה בלא כתיבה, וה"נ בצ'ק למוכ"ז [אף א"נ דבצ'ק רגיל צריך הסבה במקום כתיבה בלמוכ"ז א"צ הסבה], וכ"כ בתורת רבית (פי"ח הע' לד): "ואם קיבל מחבירו צ'ק ולא ציין החותם בצ'ק לפקודת מי, יכול המקבל למכור לשלישי וכלל אינו צריך לחתום ע"ג הצ'ק והקונה ימלא שמו בתוך הצ'ק", וכ"ה בפתחי חשן (הלואה פ"י הע' כא): "וכן בצ'ק שאין מוזכר בו שם המוטב וכו' אפשר דלכו"ע דינו כשטר לכל המוציאו", ונמכר במסירה לחוד ע"ש, וכ"כ בקיצור דיני רבית (קנ"א פ"ט דין א אות ד): "ואדרבה עדיף משט"ח רגיל דבצ'ק אין צריך כתיבה ומסירה כיון שיש התחייבות לשלם למי שיחזיק הצ'ק והוי כשטר למוכ"ז", וכו', וראה בשו"ת דבר יהושע (ח"ג סי' טז אות ב בד"ה וע"ד בתור"ד): "שהרי אין בצ'ק שם המקבל וכל מי שבא לידו יכול לגבות בו", [וראה להלן אם גם צ'ק שנכתב לפקודת אדם מסויים דינו כלמוכ"ז], וכן הוא הנוהל בדד"מ: "משהועבר שטר מאדם לאדם בדרך העושה את המקבל לאוחז השטר, השטר מסוחר, שטר בר פרעון למוכ"ז סיחורו במסירה".

102 ואף שנתבאר לעיל (הע' 52) ד"א דבשטר דלך ולכל המוציאו צריך עכ"פ לומר לו קני לך איהו וכל שעבודיה, מ"מ בשטר למוכ"ז מבואר בהע' 66 ד"א שאין צריך אמירה, וכש"כ בצ'ק נראה דא"צ אמירה כיון דכן הוא המנהג ודד"מ

- (ד) פליגי הפוסקים אם צריך דעת מקנה, וראה בהערה אם הצ'ק עדיף בזה¹⁰⁶.
- (ה) כמו כן פליגי הפוסקים אם נמכר בקנין חליפין, וראה בהערה אם הצ'ק עדיף בזה¹⁰⁷.
- (ו) יש לצדד דמהני בזה קנין אנב קרקע¹⁰⁸.
- (ז) י"ל דמהני בזה קנין מעמד שלשתן לגוף השטר, [הן באופן שהמלוה הפקיד הצ'קים אצל אחד ורוצה להקנותם לאחר והן באופן שהמלוה והלוה והקונה עומדים באותו מעמד]¹⁰⁹.
- (ח) וה"ה די"ל דמהני בזה קנין כסף, אודיתא וסיטומתא¹¹⁰.
- (ט) קנין חצר מהני לכו"ע¹¹¹.

108 וכמשנ"ת לעיל (סעיף יא) דלא מיבעי להסוברים דבעלמא מהני אנב בשטר, אלא אף להסוברים דל"מ, יתכן דבלמוכ"ז כיון שנמכר כמטלטלין לכמה פוסקים ה"ה דמהני אנב.

109 וכמשנ"ת לעיל (הע' 77-75) דאף להנתייה"מ דל"מ מעמ"ש בשטר יתכן דכאן עדיף כיון שנמכר כמטלטלין, ועמ"כ בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט (פ"ג אות ז) לדייק משו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קו) דמהני מעמ"ש בממרני, וא"כ ה"ה בצ'ק.

ונמצא דכשהמלוה מקנה צ'קים שהפקיד אצל אחר מועיל גם לענין הקנאת גוף החוב עם הצ'ק, דכיון שזכה בהצ'ק כדין זכה גם בחוב והנפקד יהא חייב ליתן לו הצ'ק כדי שיהא לזה דין מלוה בשטר לטענת פרעון [וכנ"ל פ"ב ענף ג דבצ'ק לא מהני טענת פרעתין], ובאופן שהמלוה מקנה לקונה במעמד הלוה הרי גוף החוב פשוט דנקנה במעמ"ש כמלוה ע"פ, אלא שהקונה זוכה גם בצ'ק גופיה כקנין בנייר וחייב למסור לו את הצ'ק כדי שיוכל לגבות בזה ושיועיל נגד טענת פרעון כנ"ל.

110 כנ"ל הע' 80-79 דאם נמכר כמטלטלין י"ל דמהני גם קנין כסף, וע"ש דנפק"מ בזה לענין מי שפרע, וכן לגבי קנין אודיתא ע"ש מש"כ דבלמוכ"ז אין סתירה להודאתו, ולענין סיטומתא הבאנו מש"כ הבית שלמה די"ל דמהני ע"ש, ואף שמסיק דתלוי אם בדעת בני אדם נחשב כמטלטלין בצ'ק נראה פשוט דנחשב כמטלטלין.

111 כנ"ל (הע' 25) דבכל שטר מהני קנין חצר במקום מסירה וכש"כ בצ'ק שהוא למוכ"ז,

פוסקים לא מהני [ומש"כ הסמ"ע ריש סי' סו נפק"מ לענין מכירה לעכו"ם דאי מדרבנן הוא לא תיקנו לעכו"ם, נראה דבצ'ק אין נפק"מ זאת כיון דמדד"מ נמכר לכו"ע, ובלא"ה הש"ך סקפ"ח והנתייה"מ סקל"ה חולקים על הסמ"ע ע"ש, וראה בזה להלן פרק ו סעיף יב-יד].

106 וכנ"ל הע' 50-49, והע' 70, ואף דלפי הנהוג צריך מסירה, מ"מ פשוט דא"צ מסירה מיד ליד ואף שליחת צ'ק בדואר וכדו' נחשבת כמסירה, אך לא נתבאר אם בדד"מ מועיל גם ע"י הפקר, וא"כ אתאן לפלוגתא הפוסקים הנ"ל, אמנם יש מקום לצדד דבצ'ק כיון שנחשב יותר כחפץ הנמכר ונקנה כדלהלן סעיף יז א"כ י"ל דלכו"ע לא בעינן דעת מקנה, וכעין משנ"ת לעיל הע' 81 מדברי הבית שלמה בהא דמועיל סיטומתא וצ"ע לדינא וראה בהע' 115, [והיינו באופן שהלוה אינו זוכה בחוב מכח ההפקר כגון בעכו"ם כמש"כ הש"ך (סי' סו סקכ"ה), אמנם באופן שנאבד מיד המחזיק ונתייאש לכאו' לא שייך דין זה דיעוין משנ"ת להלן פרק יז סעיף לה דבצ'ק בעינן שיהא מוציאו בדין וכל שהגיע לידו שלא כדין כגון שמצאו בשוק אסור לו לגבות את הצ'ק אף להסוברים דבשט"ח לא בעינן שיהא מוציאו בדין ע"ש].

107 כנ"ל הע' 57-55, 71, וכאמור לעיל (בסמוך) בדד"מ אין הכרע להצריך דוקא מסירה, דיתכן דכל אופן של הקנאה גמורה מהני, וא"כ תליא בפלוג' הפוסקים, אמנם גם בזה י"ל כמש"כ לעיל בסמוך בדין דעת מקנה די"ל דצ'ק עדיף וחשיב כחפץ הנמכר, וא"כ ה"ה לגבי קנין חליפין יש לצדד כן וצ"ע וראה בהערה 115.

לדין נוסף בתוקף הקנין ראה בהערה 112.

הצ'ק כחפץ הנמכר להסוברים דהוי כהוראה [ואם חייב מדין שעדר"נ או גרמי]

יז. אף להסוברים דהצ'ק הוא כהוראה בעלמא¹¹³, י"א דמ"מ שייך בו דיני מכירה כיון שהורגלו בני אדם לסחור בצ'קים, ונהפכו להיות כחפץ הנמכר והנקנה ובסתמא דעת בני אדם במסחר בצ'ק לשוויותו העצמית¹¹⁴, [וראה בהערה בפרטי דיני הקנין לדיעה זו¹¹⁵], ולהסוברים דסיטומתא לחוד מהני במכירת חובות ושטרות, יש לומר דה"ה דמועיל אף בצ'ק אף להסוברים דהוי כהוראה¹¹⁶, ויש לצדד עוד למש"כ לעיל פרק ב סעיף מז

נאמרה אף להצד דנידון כהוראה וכמש"כ דסברא זו שייכת "אף אם נאמר שהחוב שחייב כותב למוכר לא נמכר כלל", והביאור בזה משום דס"ל דלמעשה במשא ומתן שבין בני אדם אזלינן בתר סתם דעת בני אדם, ובזמנינו בסתמא נוטלים צ'ק בתורת שוויותו העצמית כדי להעבירו מיד ליד, ולכן לעצם המכירה אין נפק"מ בהגדרת גוף הצ'ק אם הוא כשט"ח או לא, דלמעשה ההתייחסות של בני אדם לגופו של הצ'ק וזכות הגבייה שבו, וזה הוא כחפץ הנמכר, [וע"ע מש"כ בפ"א הע' 27 משמיה דהגרי"י פישר ועו"פ דסברא זו יש להחשיב את הצ'ק גם כשטר התחייבות, וכן להלן פרק יג בדין הצ'ק ככסף קנין, ובגו"ד הגרש"ז בגדר הצ'ק ראה מה שהבאנו לעיל פרק א הע' 17, 27, משמו דנקיט לעיקר שהצ'ק הוא גם שט"ח וגם ככסף, וע"ע להלן פרק ז הע' 63 מש"כ אם יש להתיר בדין רבית מכירת צ'ק של עצמו עפ"י סברא זו].

115 הנה מש"כ לעיל דבמכירת צ'ק למוכ"ז תליא בפלוג' אם צריך דעת מקנה, וכן אם מהני קנין חליפין, וכן לענין קנין אגב קרקע, מעמד שלשתן, אודיתא, קנין כסף, נתבאר דיש לצדד שמועיל, אמנם למש"כ הגרש"ז אויערבאך דחשיב כחפץ הנמכר נראה פשוט דמהני ללא דעת מקנה וכן מהני בזה קנין חליפין ושאר הקנינים הנ"ל, וכן פשוט שהקנין מועיל מן התורה, ויש להוסיף דאף בצ'ק שאינו למוכ"ז לכאור' מהני כ"ז.

116 ראה לעיל הע' 14 דלדעת המהרשד"ם סיטומתא מהני אף במכירת חובות ושטרות, וא"כ י"ל דמהני גם להסוברים דהוי כהוראה, וכ"כ בברית יהודה (פט"ו הע' ד, והע' לו): "וזה"ה כל קנין המועיל מדינא דמלכותא או עפ"י מנהג המדינה מועיל גם כן, ולכן בזמנינו שמקובל להעביר זכויות

ואף שלא מצינו להדיא כן בנזהל בד"מ מ"מ כיון שבד"ת הוי קנין זכה, ועמש"כ בהע' 83 דלהסוברים שצריך מסירה מיד ליד יש להסתפק באופן שכבר נמצא בחציירו מקודם אם מהני, אבל בצ'ק נראה פשוט דאין צריך מסירה מיד ליד כיון שלפי הנוהל בדינא דמלכותא והמנהג דסגי בכל אופן של מסירה. 112 יעויין להלן ענף ד מש"כ מדבריו פוסקי דורנו דמכירת צ'ק שהוא לפקודת אדם מסויים מועיל בלא כתיבה לכמ"פ מכח סיטומתא ודד"מ, וי"ח שצריך כתיבה ע"ש, אך כ"ז בצ'ק שהוא לפקודת אדם מסויים וכדלהלן, אבל בנידוד בצ'ק שהוא למוכ"ז א"צ לזה, דודאי מועיל הקנין בהצ'ק ככל שטר למוכ"ז כנ"ל.

113 כנ"ל פרק א סעיף ה.

114 כן הוא דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והו"ד בנתיבות שלום הל' רבית (סי' קעג ס"ד אות נה): "ואף שהצ'ק נידון כדבר שאין גופו ממון שהרי כל ערכו אינו אלא משום דעתידים לגבות על ידו הסכום מהבנק, מ"מ מאחר שהורגלו בני"א לסחור בצ'קים הרי זה נחשב כמקח שחל ונגמר אף אם החוב שחייב כותב הצ'ק למוכר לא נמכר כלל", ובתורת רבית (פ"ב הע' לה) הביא ג"כ בשם הגרש"ז שיש לצדד דהצ'ק אינו כשט"ח גמור ומ"מ נקיט שם בסעיף יח דמהני מכירת צ'ק שיש לו מאחרים, והביאור בזה שהמכירה אף שאינה חלה בגוף החוב, מ"מ חלה בגוף הצ'ק לזכות הגבייה שבו ובתורת שוויותו מכח מה שאפשר לגבות בו, ולכאור' משמע מדבריו שזהו כמכירת חפץ בעלמא ואין זה שייך לכל ההגבלות דמכירת שטרות, [וראה להלן הע' 136 מש"כ דלפי"ז לכאור' לא מעכב הסבת הצ'ק בהקנין].

ולהסוברים דהצ'ק הוא כחפץ הנמכר (כנ"ל פ"א סעיף י) מתיישב היטב סברת הגרש"ז, אולם סברתו

דאף להסוברים דהוי כהוראה מ"מ מועיל הצ'ק לשמש כהוכחה לחוב, וא"כ נחשב עכ"פ כשטר ראיה וכשאר כת"י ששייך בו מכירה¹¹⁷, ועוד דלמש"כ להלן פרק ה ענף ב דאף באופן שאינו חייב למוטב מ"מ כשהגיע ליד שלישי חייב משום תקנת השוק א"כ כשמכרו לאחר נעשה כשטר חוב ושייך בו מכירה¹¹⁸, לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹¹⁹, [וגם אם נאמר דלא נחשב כמכירה מ"מ יכול המקבל לגבות מהחותר מכח שעבודא דר'¹²⁰ נתן או משום מוציא הוצאות על פיו¹²¹].

דלא מצינו גדר קנין בזה, ואף דכשניתן תמורה עבור הצ'ק הרי זה כמלוה ע"פ בעלמא ואין החוב נתפס בצ'ק כלל, ועפ"י כתב בשו"ת עטרת שלמה (להגר"ש קרליץ חו"מ סי' סה) דאסור למכור צ'ק בפחות [עיי"ש וראה להלן פ"ו], וכ"כ בכלליתא דרביא (בהקדמה אות ו), וראה עוד לעיל פ"א הע' 10.

אמנם למש"כ לעיל (פ"א סעיף טז) דנהוג ומקובל שאין לומר קים לי כשיטה זו כיון דנתפשט ונתקבל דעת הסוברים דשט"ח הוא, וביחוד בנידו"ד דלדעת הגרשז"א שייך בזה מכירה גם א"נ דהוי כהוראה, וכן שייך בזה סברא נוספת דנחשב כמכירה כנ"ל, ועפ"י כתבנו דשפיר דנים בזה כמכירה, ובנוסף יש לחייבו משום שעבדו"נ ומוציא על פיו כדבסמוך.

120 והיינו דכיון שזהו הוכחה לחוב שראובן חייב לשמעון, וכמו"כ כשזה עתה ביד לוי עם חתימת ההיסב של שמעון, הרי זו הוכחה ששמעון חייב ללוי, א"כ יכול לוי לגבות מראובן מכח שעבודא דר' נתן שכל חוב שחייבים ללוה חל שעבדו למלוה, ודיני שעבודא דר"נ נתבארו בסי' פו ויעו"ש ד"א שזהו דוקא כשאין ללוה כלל נכסים משל עצמו, ולפי"ז לאו בכל גווני ניתן לגבות מכח שעבדו"נ ואכמ"ל.

121 כן נראה לפע"ד דאף אם נאמר דלדיעה זו לא חל המכר, מ"מ כשראובן נתן צ'ק לשמעון ושמעון מכרו ללוי, הרי נמצא שלוי הוציא ממון על פיו של ראובן, דכיון שראובן יודע שהצ'ק עומד לימסר מיד ליד דהא לא כתב בצ'ק שהוא למוטב בלבד, א"כ הרי זה כאילו אמר לשמעון שיכול הוא ליתן לשמעון תמורה כנגד הצ'ק והצ'ק יכול, ולכן אף אם לא קנה שמעון את החוב שראובן חייב ללוי, מ"מ יכול לחייבו משום שהוציא על פיו וגרם לו הפסד, וכן שמעתי בשם הגאון רבי שריאל

שטר חוב ע"י הסבה בלבד הוי כקנין המועיל וה"ה בצ'ק שיש לו מאחרים דאף אם נאמר שאין לו דין שטר, מ"מ לא גרע ממלוה על פה וע"י הסבה מעביר זכויותיו, ונהנה מש"כ בהסבה בלבד כוונתו במסירה והסבה ללא שטר כתיבה וכדלהלן ענף ד, אמנם מש"כ דמועיל גם מדינא דמלכותא לדיעה זו נראה דליתא, דאף להנתי' שסובר דבמקום שיש דינא דמלכותא מועיל גם סיטומתא בשטרות, א"כ להסוברים דהצ'ק כהוראה הרי לית להו כח דינא דמלכותא כנ"ל בפרק א הע' 13, אבל מ"מ יכול להועיל מכח סיטומתא לחוד לדעת מהרשד"ם הנ"ל בהע' 14].

117 עמ"ש"כ שם דיש ג' טעמים לבאר שהצ'ק מועיל נגד טענת פרעון אף להסוברים דדינו כהוראה בעלמא, ולפי"ז מסתבר דשפיר חשיב כשטר גמור לענין ששייך מכירת החוב ע"י הצ'ק, ואף דלכאור' היה אפשר לומר דלהסוברים דהוי כהוראה א"כ אין זה כשטר כלל וא"כ לא שייך בזה מש"כ האמרי בינה הנ"ל בהע' 42 דהטעם שמועיל מכירה בשטר כת"י הוא משום דלא פלוג רבנן בשטרות, אמנם לפימש"כ לעיל הע' 87 לגבי שטר הממרני ד"ל דעדיף משטר כת"י רגיל כיון שמועיל לענין פרעתי והוי כעין שטר קנין וחיוב שהשטר הועיל להתחייבותו שלא יוכל לטעון שפרע החוב, וזה שייך גם בצ'ק שמועיל אף נגד טענת פרעתי ושפיר לענין זה כשטר שיהא בו דין מכירת שטרות.

118 כן נראה פשוט דכיון שמכח תקה"ש מתחייב א"כ חיובו ומכירתו באין כאחד, שו"ר שכ"כ בקיצור דיני רבית (פ"ט דין א אות ד) דכיון שיש חיוב בכה"ג משום תקה"ש: "א"כ פשוט שכאשר הצ'ק מגיע להסוחר הוי כשטר חוב רגיל ולא רק כפקודה להבנק לשלם לו ושייך בו דיני מכירת שט"ח".
119 הנה יש שכתבו דלהסוברים דהצ'ק הוא כהוראה בעלמא אי"ז שייך בדין מכירת שטרות

ענף ד - מכירת והעברת צ'קים בהסבה כשנכתבו לפקודת אדם מסויים

מכירת צ'ק שנכתב לפקודת המקבל והוסב, להסוברים שהוא כלמוכ"ז במסירה בלבד יח. אם הצ'ק נכתב לפקודת שמעון ורוצה למוכרו ללוי נתבאר לעיל פרק ג שכאשר שמעון [המוטב] מעביר את הצ'ק ללוי וחותם כמיסב על גב הצ'ק [אם ההיסב הוא על החלק ללא הוראה לשלם לפקודת אדם מסויים¹²²], הרי בזה נעשה הצ'ק כשטר לכל המוציאו ועובר מיד ליד ללא כל הסבה נוספת, וכתבנו שם דיש לומר ב' אופנים, א. דצ'ק חשיב כשטר למוכ"ז אלא שמותנה בהסכמת המוטב ע"י חתימתו כמיסב, ב. דחשיב כשטר שנשתעבד בו לך ולכל המוציאו¹²³, וא"כ לצד זה דהוי כלמוכ"ז וכן נראה עיקר, א"כ דיני מכירתו כצ'ק למוכ"ז דסגי במסירה לחוד ואף יש לצדד דמועיל בזה קנין אגב קרקע, מעמד שלשתן, כסף, אודיתא וסיטומתא, [ואף לענין דעת מקנה וקנין חליפין דהוי פלוג' בפוסקים יש לצדד דמהני] כנ"ל סעיף טז¹²⁴.

בשליחותו ודו"ק, וע"ע להלן פרק טז מש"כ באורך בדין חיובי מוציא על פיו בצ'ק].

122 ראה משנ"ת שם בהע' 48 ובנספח אות ד שיש שני סוגי היסבים, א. היסב על החלק שאינו מייעד את הצ'ק לאדם מסויים, דהיינו ששמעון חתם שמו כמיסב ללא שום פקודה ומעתה הצ'ק הוא כלמוכ"ז, ב. היסב מגביל שכותבו לפקודת פלוני, ואז הריהו כמו ההוראה שבגוף הצ'ק, דהיינו שניתן לפלוני או לפקודתו הבא מכחו, נואם כתב שלמו לפקודת פלוני בלבד הריהו כצ'ק למוטב בלבד וכדלהלן].

123 ראה משנ"ת לעיל פ"ג סעיף יג הע'הני ב' צדדים, ופשוט דאם הוי כלמוכ"ז דינו כנ"ל משא"כ אם הוי כלך ולכל המוציאו.

124 כל זה נתבאר לעיל בסעיף טז ובהע' 101-111, והיינו דלגבי קנין אגב כיון דלא בעינן כתיבה מסתבר דמהני, וכן לגבי קנין מעמ"ש, ולגבי סיטומתא הבאנו בהע' 81 משו"ת בית שלמה שכתב לצדד דאף בשטר למוכ"ז בעלמא מהני, א"כ כש"כ בצ'ק דדמי יותר למטלטלין אצל בנ"א, וכן אודיתא מהני כיון שיכול להיות אמת, ולגבי קנין מדעת מקנה לכא"ר להפוסקים דבלמוכ"ז בעינן דעת מקנה ה"נ בזה וכן לגבי קנין חליפין, אך גם בזה כתבנו שם דיש לצדד דהצ'ק עדיף ונקנה בלא דעת מקנה ומהני בזה חליפין ע"ש.

רוזנברג שליט"א [מבית דינו של הגר"נ קרליץ שליט"א] דאף לסברתם דהוי כהוראה מ"מ יש בזה משום חיובי מוציא על פיו, דנחשב כלך ואני אבוא אחר כך כדלהלן פרק טז, וכע"ז מצינו בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' קנג) בלוי ששלח את שמעון עם כתב הוראה לראובן שיתן לו סך מעות והוא יחזיר לו אח"כ המעות, ולוי כתב שכבר קיבל משמעון את התמורה עבור המעות, ואח"כ כשתבעו ראובן שיחזיר לו המעות טען לוי שלא קיבל התמורה משמעון, וכתב השבו"י דחייב משום ג' טעמים א. דכיון שהודה שכבר קיבל תמורה לאו כל כמיניה להכחיש עתה, ב. דחייב מטעם מזיק ודינא דגרמי, (וע"ש מש"כ בטעם הג', והו"ד בשו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קכ), וה"ה בצ'קים נראה פשוט דהוי כהודאה שקיבל תמורה עבור הצ'ק שכן אין אדם מעביר צ'ק לאחר ללא תמורה, וגם נחשב כמזיק כיון שידוע שהצ'ק יימסר לאחרים ולא הגביל את הוראת הצ'ק למוטב בלבד וא"כ הוי כאילו שולחו למסור הצ'ק לאחרים ולקבל תמורה מהם וכעובדא דהשבו"י הג"ל, [ולא דמי לדלהלן פרק ה סעיף י כשטוען החותם שנתנו לאמנה או שפרעו והמוטב מכרו שלא כדין דאם לא מדין תקנת השוק היה מקום לפוטרו, דשא"ה שהנוק נעשה ע"י שהמוטב מכרו לאחר בגניבה מצד עצמו ולכן החותם לא נחשב אלא כגרמא, אבל כאן נחשב שמוסרו לאחרים

להסוברים דסגי במסירה אין ההיסב מעכב הקנין [ועצה טובה להסב]

יפו. מה שנהגו שהמוטב חותם כמיסב אי"ז מעכב בעצם הקנין¹²⁵, אמנם עצה טובה לדרוש מהמוטב שיחתום כמיסב הן לקבלת אחריות על הצ'ק אם לא יכובד, והן לזכויותיו של הקונה שע"י ההיסב נחשב כאוחז בשורה לגבות מכח תקנת השוק כדלהלן פרק ה ענף ב¹²⁶. [ודין זה הוא אף למה שהבאנו שם דיש משמעות בדברי המנח"י שצ'ק למוטב הוא כשטר שנשעתבד לך ולכל המוציא, דקודם ההסבה הריהו כנכתב לפלוני ולאחר ההסבה דינו כלמוכ"ז¹²⁷, מ"מ למשנ"ת לעיל סעיף ט דבשטר דלך ולכל המוציא י"א דנמכר במסירה בלבד, א"כ הכא נמי לדיעה זו כל שהוסב בהיסב על החלק נמכר במסירה לחוד].

להסוברים דאינו כלמוכ"ז ובעינן כתיבה ומסירה י"א דהסבה הוי ככתיבה

ב. אמנם להסוברים דכלך ולכל המוציא צריך גם כתיבה, א"כ אם נאמר כצד ב' דהצ'ק הוא כלך ולכל המוציא נצטרך לכא' כתיבה ומסירה, ויש שכתבו דחתימת המוטב כמיסב הריהו ככתיבת קני לך איהו וכל שעבודיה, ונמצא דכשמוסר צ'ק בהסבה הריהו כמוכר הצ'ק בכתיבה ומסירה¹²⁸, ולפי"ז בכה"ג ההסבה מעכבת בהקנין, וכשהיסב כדין

היסבים שלנו, וראה תצלום שטר קמביו בחתימת החיד"א עם כמה הסיכים ע"ג הצ'ק בקונ' ה"ב שבסו"ס באר המשפט עמ' ה ובמבוא לספרונ].

126 שכן בהיסב יש שני תועליות א. שחתימת המיסב הינה כאישור שהמוטב קיבל תמורה עבור הצ'ק ומתחייב לשלם במידה שהצ'ק יוחזר, ב. כמו"כ יש בזה תועלת כלפי החותם שיוכל לגבות ממנו אף כשיש לו טענות פטור נגד המוטב מכח תקה"ש כדלהלן. נראה משנ"ת בסוף פרק יד אם בהעברת צ'ק ללא הסבה יש בזה משום האיסור של להלוות בלא שטר].

127 כמשנ"ת לעיל פ"ג סעיף יג בהע' 52 דמדברי המנח"י (ח"ה סי' קיט) משמע קצת דצ'ק שהוא לפקודת מוטב א"כ עד שהמוטב חותם כמיסב הוי כשטר דלך ולכל המוציא, וכע"ז הבאנו שם מדברי החת"ס שנסתפק כן בשטר החילוף-כתב באופן שנתייבב לו ולאדרע שלו דיש לומר דחשיב כחיוב לו ולכל הבא מכחו או דהוי כלמוכ"ז.

128 כן משמע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' קיט בדיה והנה), דע"ש שמביא מש"כ החת"ס לגבי מכירת שטר החילוף-כתב שהיה שונה מהממרי כיון שהיה כתוב בו שחייב לראובן ולאדרע שלו נוהיינו להבא מכחו והוי כלך ולכל

125 כיון דכן הוא בד"ת א"כ כשקנאו במסירה הרי קנה את החוב ואת השטר, והנה הנוהל בדד"מ הוא: "שטר בר פרעון לפקודה סיחורו בהיסב של האוחז שהוגמר במסירה", ולפי"ז ההיסב הוא חלק מהתנאים להעברת הבעלות בצ'ק.

אמנם למרות זאת לפי הנוהל בדד"מ אם הצ'ק לא הוסב אי"ז מפקיע את ההעברה שהיתה ע"י המסירה כי: "האוחז שטר לפקודתו שהעביר את השטר בעד ערך בלא היסב, העברתו נותנת לנעבר אותה זכות קניו בשטר שהיתה לו למעביר, ובנוסף על כך רוכש המקבל את הזכות לקבל את היסבו של המעביר". ולפי"ז ברור שחלות הקנין חלה מיד, אלא שיש לו זכות לדרוש את ההיסב מהמוטב.

זאת ועוד הנוהל בדד"מ הוא: "שצ'ק שניתן כשהוא חסר פרט כלשהו, כמוהו כנתינת רשות ויפוי כח להשלים את הצ'ק באופן שיוכלו לסחר אותו", "ואין צורך שיחתום בידו הוא אלא די בחתימתו שנכתבה על יד אדם אחר בהרשאתו", ולפי"ז ברור שהמכירה חלה כדין כיון לדיעה זו אף מד"ת נמכר במסירה לחוד, וראה מש"כ לעיל (הע' 90) משו"ת מאמר מרדכי ומהרי"א הלוי שכתבו לגבי מכירת החילוף-כתב שנחשב כמכירה במסירה לחוד ע"ש [אף שג"כ נהגו למכור בחתימת המוטב שהוא כעין

הריהו קונה את הצ'ק מדינא כשאר מכירת שטר בכתיבה ומסירה

לדיעה זו אם מועיל גם מדין סיטומתא או דינא דמלכותא

כא. יש שכתבו דבאופן זה שחותם כמיסב מועיל הקנין גם מדין סיטומתא ומנהג כיון שכן הוא המנהג המקובל על פי נוהלי הבנק¹²⁹, ויש להוסיף דמועיל הקנין באופן זה גם מכח הנוהל בדינא דמלכותא¹³⁰, לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹³¹.

לפקודתו והוא מוסרו לשלישי ובין בצ'ק שקיבל חבירו מאחר ומוסרו לו והוא מוכר לשלישי דכיון שכך הוא המנהג שנקנה ע"י מסירה והסבת הצ'ק הרי זה מועיל".
130 כ"ה לדברי המנח"י הנ"ל דאולינן בזה בחר דינא דמלכותא, ונמצא דמכירת הצ'ק מועיל גם מכח הנוהל בדד"מ, ונפק"מ בזה כיון דלדעת הנתיה"מ (סי' רא סק"א) סיטומתא לחוד לא מהני במכירת שטרות, אך ביחד עם דינא דמלכותא כתב הנתיה"מ דמהני עיי"ש, נולעיל הע' 116 הבאנו מש"כ בבבית יהודה (פט"ו הע' ד, לו) דמכירת צ'קים בהסבה מועיל או משום מנהג או מדד"מ, וכאמור בפת"ח הנ"ל (הלואה פ"י הע' כא) כתב רק מכח המנהג, אולם כאמור לדעת הנתיה"מ צ"ל כמש"כ דמועיל מכח שני הטעמים, וע"ע לעיל הע' 81 שהבאנו מש"כ בשו"ת בית שלמה חו"מ סי' ע לצדד דבשטר לכל המוציאו מהני סיטומתא אף לדעת הנתי"מ כי היכי דמהני חליפין, אך לבסוף חוכך בזה אם נחשב כמטלטלין בלשון בני אדם ע"ש, ויל"ע אם הצ'ק עדיף וחשיב יותר כמטלטלין].

ויש להוסיף דכיון דלדעת המהרשד"ם (סי' שפ) מהני סיטומתא לחוד במכירת שטרות כנ"ל הע' 14, 30, וא"כ אף א"נ דההסבה אינה ככתיבה ממש מ"מ המכר חל כיון דלדעת כמה פוסקים סגי במסירה לחוד, ובכנה"ג מועיל דינא דמלכותא לצדד במקום דאיכא פלוגתא כמש"כ מהרש"ם והו"ד לעיל פרק א הע' 19.

131 הנה לעיל הע' 124 כתבנו דבצ'ק למוכ"ז מהני קנין אגב, מעמ"ש, סיטומתא ואודיתא ומשום דדמי יותר למטלטלין, ואף לענין חליפין ודעת מקנה צידדנו דחשיב כמטלטלין, אולם בנידו"ד להסוכרים דהוי כלך ולכל המוציאו ראה מש"כ לעיל הע' 84 דיש להסתפק אם בלך ולכל המוציאו חשיב ג"כ כשטר למוכ"ז בזה או דגרע כל הני קנינים יחא תלוי בפלוג' הפוסקים בשטר אם מהני, וא"כ מה

המוציאין], וכתב התת"ס דכיון שחותם המוכר כערכות מע"ג השטר הוי כמכירה בכתיבה ומסירה [והו"ד לעיל הע' 89], ומשמע מדברי המנח"י שכן הוא גם במכירת הצ'קים וזהו כצד ב' הנ"ל בסעיף יח.

והביאור בזה נראה דלכא"ו היאך יועיל ככתיבת קני לך איהו וכל שעבודיה, והרי רק חותם את שמו, וצ"ל לפמש"כ לעיל הע' 53 מדברי הגמ' בב"ב דצורך הכתיבה הוא להוכיח שלא ניתן לו השטר לצור עפ"י צלוחיתו, וה"נ כשחותם כמיסב, נולעיל סעיף יב הבאנו גם מש"כ הד"ח דמכירת החילוף-כתב הוי כשליחות בעלמא ע"ש, אולם בצ'קים לא שייך לומר כן כיון דהנוהל בדד"מ דהוי כמכר גמור, ודברי הד"ח אמורים במקום שלא היה ברור הדד"מ בזה ע"ש היטב, וראה מנח"י שם מש"כ בדברי הד"ח כעיי"ו, וע"ע במנח"י שם בתחילת התשרי שהביא מש"כ הגר"א זלוטניק דלכא"ו הצ'ק דינו כמכירת שט"ח רגיל ובעי כתיבה ומסירה ממש, אולם הגר"א לא נחית כלל להנ"ל אם הצ'ק הוי כלמוכ"ז או כלך ולכל המוציאין].

129 דכיון שכן נהגו למכור צ'קים הוי כסיטומתא ומנהג למכור כך, וסיטומתא הוא קנין שמועיל מכח המנהג וכמשנ"ת בזה לעיל פרק א הע' 22-24, וכ"כ בפתחי חשן (הלואה פרק י ה' יג): "דעת רוב הפוסקים שבמקום שיש מנהג המדינה בהקנאת שטר חוב, יש לדון על פי המנהג, ולכן נראה שבזמנינו נקנה שטר חוב בהסבה וכן יש לדון בצ'קים", וראה שם בהע' כא שדן בהרחבה בגדרו של הצ'ק, ומסיק דחשיב כשטר התחייבות מכח מנהג וסיטומתא, ומסיים: "ומעתה גם לענין העברת צ'ק עפ"י המבואר לעיל גבי שטר ה"ה בצ'ק נקנה בהסבה", וכ"כ בתורת רבית (פ"ח הע' לג): "נראה שהמנהג שע"י המסירה והחתימה שחותם ע"ג הצ'ק לא גרע מסיטומתא שמועיל וכו', ודיון זה הוא בין בצ'ק שכתב לו חבירו

כשמכרו ללא הסבה והסיבו אח"כ או שלא הוסב כלל

כב. לצד זה דחתימת המיסב מעכבת וההסבה במקום כתיבה אם כן באופן שמסרו בלא הסבה הרי שלענין גביית הצ'ק זכה בגוף החוב ויוכל לחתום את ההסבה בשליחותו ולגבותו ולא יוכל החותם לומר לו לאו בעל דברים ידי את¹³², ויש לצדד דלאחר שהסיבו בשליחותו מועיל ההיסב אף לענין שלא יוכל המוכר לחזור בו¹³³, [אך לענין חיובו של המיסב באחריות על הצ'ק וכן לענין תקנת השוק¹³⁴ יצטרך להוכיח שההסבה נעשתה בשליחותו]¹³⁵, ואם עדיין לא הסיבו והמוכר רוצה לבטל את המכר ראה בהערה¹³⁶.

דעת פוסקי זמנינו הסוברים דבצ'ק לכו"ע מהני ללא כתיבה

כג. יש מפוסקי זמנינו שכתבו דאף להסוברים דכלך ולכל המוציאו צריך גם כתיבה, מ"מ בשטרות וצ'קים שלנו בזמנינו אין צריך כתיבה וגמסרים מיד ליד במסירה לחוד, דכיון שנהגו למכור ולהעביר צ'קים ושטרות במסירה לחוד, הוי כאילו פירש החותם בצ'ק

בשליחותו של המוטב, ובפתחי חשן (הלואה פ"י הע' כא בד"ה ומעתה) כתב דמה שנהגו להעביר צ'קים ללא הסבה אין לזה צד קנין, ונראה דיש לצדד שמועיל כמשי"כ.

134 שנתבאר לעיל הע' 126 דההסבה יש בה תועלת לענין שני דברים אלו.

135 דאף שעצם המסירה הוי כהסכמה והרשאה למלאות ההיסב, מ"מ המיסב יוכל לטעון שהוסכם ביניהם לוותר על ההסבה, ולכן כשירצה לגבות ממנו יצטרך להוכיח שהרשהו להסב בשמו, וכן בתקנה"ש עצם לקיחת הצ'ק ללא הסבה הוי כרעווא כדלהלן פרק ה ענף ג דבכה"ג צריך להוכיח שהרשהו לכך, וי"א דאף לא מהני הוכחתו ואין בכה"ג תקנת השוק ע"ש.

136 לכא"ר נראה שאם עדיין לא השלים את ההסבה ונמצא שעדיין לא נעשתה הכתיבה, א"כ יוכל המוכר לחזור בו ולדרוש ממנו את הצ'ק וכמו בשטר שנמכר במסירה לחוד וכנ"ל לדעת הש"ך, אמנם י"ל דלמשי"כ שעצם מסירת הצ'ק הוי כהרשהו לחתום את ההסבה ויועיל אף ככתיבת קני לך איהו וכל שעבודיה כנ"ל בסמוך, א"כ י"ל דאף שעדיין לא הסיבו לא איכפת לן ולא יוכל לחזור בו וצ"ע, [וא"נ כן נמצא דבמכירת צ'ק אין נפק"מ לדינא בין השיטות אם צריך כו"מ בשטר דלך ולכל המוציאו דהצ'ק יש לו עדיפות בזה מטעם שנחשב כהרשהו לעשות את הכתיבה].

דפשיטא להו להפוסקים הנ"ל דמהני בזה קנין סיטומתא יל"ע בזה לדינא.

132 לפימשנ"ת לעיל הע' 53 דאף להש"ך דשטר שהוא לך ולכל המוציאו צריך כתיבה ומסירה, זהו לענין שלא יוכל המוכר והלוקח לחזור בהם, אבל לענין עצם גביית החוב כיון שהוא לך ולכל המוציאו והוא בא מכחו, יכול לגבותו ואין הלוח יכול לומר לו לאו בעל דברים ידי את, וא"כ ה"נ בנידו"ד לעצם הגבייה מהלוח אין מעכב ההסבה, אלא שמ"מ מבחינה טכנית לא תהא לו אפשרות לגבות את הצ'ק ללא הסבה, כיון שהבנק מקפיד שהצ'ק יהא מוסב, ולענין זה פשוט שיכול לעשות בעצמו את ההסבה, דלוח ודאי הוי כהרשהו לכך. 133 הנה לפו"ר להאמור לעיל כיון דלדעת כמה פוסקים צריך כו"מ הרי אם לא חתם כמיסב [דלדעת הפוסקים הנ"ל חשיב ככתיבה], א"כ הרי"ז כמכירה במסירה לחוד ויוכל לחזור בו מהמכר לדעה זו, אולם להאמור לעיל (הע' 125) דמדד"מ מהני גם כשכותב אחר את שמו בהרשאתו, ומסירת הצ'ק הוי כהרשאה לחתום בשמו, א"כ י"ל דכשחתם את שמו של המושך בשליחותו, שוב הוי כמכירה ככו"מ וכבר לא יוכל לחזור בו, ואף דכאן מטרת חתימת ההיסב היא גם שיהא ככתיבת קני לך איהו וכל שעבודיה וכנ"ל, מ"מ י"ל דמהני כשחותם בהרשאתו, כיון דלמשנ"ת בהע' 128 הטעם שמועיל הסבה במקום כתיבה משום שזה מוכיח שלא מכרו לצור על פי צלוחיתו, א"כ י"ל דמהני גם ההסבה

שמחייב עצמו לכל מי שיבוא מכח המוטב הראשון גם בלא שטר כתיבה¹³⁷, ויש להוסיף עוד דדעת בני אדם במסחר ובהעברת צ'קים מיד ליד להתייחס לשוויותו העצמית של הצ'ק ולא מכח דין שטר שבו, ומטעם זה י"ל דאין צריך כלל כתיבה וכן נראה עיקר¹³⁸. [וזה אף אם נאמר שצ'ק למוטב הוא כלך ולכל המוציאו, אך כבר כתבנו בסעיף יח דמסתבר מאד שצ'ק כזה נחשב כלמוכ"ז ולפי"ז פשוט שנמכר במסירה לחוד ע"ש, ומ"מ רצוי לבקש שהמוטב יחתום כמיסב וראה בהערה¹³⁹].

אם צריך דעת מקנה, ודין קנין אגב קרקע, מעמד שלשתן, כסף, סיטומתא, אודיתא וחצר כד. לצד זה דהצ'ק הוי כלך ולכל המוציאו יש לדון אם צריך בזה מסירה מדעת מקנה כשהמוטב מוסרו למקבל, וכן יש לדון אם מועיל בזה קנין אגב קרקע, חליפין, מעמד שלשתן, כסף, אודיתא, סיטומתא וחצר¹⁴⁰, ולמשנ"ת מכמה פוסקים דדעת בני אדם בסתמא במסחר בצ'קים שנחשב כחפץ הנמכר ונקנה, נראה דמהני כל הני קנינים בזה ואף אין צריך מסירה מדעת מקנה¹⁴¹.

126 וראה גם להלן סעיף לב, וע"ע להלן סוף פרק יד מש"כ לדון אם יש איסור של הלואה בלא עדים כשאינו חותם כמיסב ולכן רצוי לדרוש הסבה בכל מקרה.

140 בדין דעת מקנה לכאור' תליא בפלוג' הפוסקים הנ"ל (בהע' 49-45), ובדין קנין אגב, חליפין, מעמ"ש, כסף, סיטומתא ואודיתא יעויין מש"כ לעיל (הע' 111-108) דיתכן דאף להסוברים דבשט"ח ל"מ מ"מ בצ'ק למוכ"ז מהני כיון דמכירתו כמטלטלין, אולם בצ'ק שנכתב לפקודת לצד זה שדינו כלך ולכל המוציאו כיון די"א שצריך גם כתיבה [וההסבה ככתיבה כנ"ל], לכאור' נראה דלדיעה זו דמאי לשט"ח ותלוי בפלוגתת הפוסקים (הנ"ל בסעיף יא) אם מהני הני קנינים בשטר כזה עי"ש, אמנם לענין קנין סיטומתא למש"כ לעיל הע' 81 משור"ת בית שלמה דהעיקר תלוי אם בלשון בני אדם נחשב כמטלטלין, לכאור' בצ'ק נראה דעדיף מממנוי ונחשב יותר כמטלטלין וי"ל דמועיל סיטומתא לכו"ע וכנ"ל בהע' 129, ובמקום שיש סיטומתא ודינא דמלכותא כבר נתבאר לעיל כמ"פ דלכו"ע מהנין.

וקנין חצר מהני במקום מסירה כנ"ל (הע' 25), ובדין מחילת המלוה ראה להלן.

141 הנה כ"כ לעיל הע' 114 דלפיש"כ הגרש"ז אייערבאך בגדר הצ'ק דנחשב כחפץ הנמכר, א"כ לכאור' ודאי מהני כל הני קנינים בזה ואף איצ' דעת מקנה, ולפי הנוהל בדד"מ נתבאר לעיל (הע' 137) וראה גם להלן סעיף לב, וע"ע להלן סוף פרק יד מש"כ לדון אם יש איסור של הלואה בלא עדים כשאינו חותם כמיסב ולכן רצוי לדרוש הסבה בכל מקרה.

137 כ"כ הגר"ש אלישיב שליט"א בקובץ זכרון לבעל האבי עזרי (עמ' ת הע' 8): "ובשטרות שכתוב לשלם לפלוני או למי שיבא מחמתו סובר הסמ"ע סי' סו סקמ"ד דמועיל בו כל קניני מטלטלין וא"צ לכתובה ומסירה, והש"ך חולק עליו ע"ש, ובשטרות שלנו יש לדון עפ"מ"ש בחו"מ סי' סו סכ"ה ברמ"א כל שטר של עכו"ם הנמכר לישראל אין טעון כתיבה ומסירה, והטעם כמש"כ התיבות שם דנעשה כאילו קיבל במירוש שמחייב עצמו לכל מי שיבוא מחמתו ע"ש, ומכיון שכבר נהגו למכור שטרות בלא כתיבה הרי יש בו מדין הנ"ל, אולם זה מועיל רק לאלה שנולדו בשעת כתיבת השטר עי' חו"מ סי' סו סעיף כו", עכ"ל.

138 כן נראה פשוט וכמו שכבר הבאנו לעיל סעיף יז דברי הגרש"ז דהצ'קים נעשו אצל בני אדם כחפץ הנמכר, ולפי"ז ג"כ נראה דא"צ כתיבה, וכן להסוברים דכל צ'ק נידון כשוה בערכו כנ"ל פרק א סעיף י, וע"ע להלן פרק יג.

139 הנה בדברי הגר"ש לא הוזכר אם הצ'ק נחשב כלמוכ"ז או כלך ולכל המוציאו, ומשמעות הדברים דאין נפק"מ בזה דמ"מ כיון שנהגו למכור בלא כתיבה מהני, [והנפק"מ בזה הוא רק למש"כ לעיל הע' 100 אם מהני בזה גם שאר קנינים וכדבסמורן], אך פשוט שלפי הצד דהוי כלמוכ"ז מהני בלא כתיבה אף בלא המנהג. אמנם למעשה להסבה יש תועלת לכמה ענינים כמשנ"ת לעיל הע' 137 וראה גם להלן סעיף לב, וע"ע להלן סוף פרק יד מש"כ לדון אם יש איסור של הלואה בלא עדים כשאינו חותם כמיסב ולכן רצוי לדרוש הסבה בכל מקרה.

הפקדת צ'ק בבנק אם הוא כמכירת צ'ק או כשליחות לגבותו ודין רישום הזיכוי כה. על פי רוב צ'ק נגבה על ידי הפקדתו בחשבון הבנק של המוטב או של המחזיק בצ'ק באחרונה, ראוי לציין שפעולה זו לפעמים נחשבת כמכירת צ'ק שההפקדה בבנק היא כמכירת הצ'ק לבנקאי, וזאת כשהבנק כבר שילם למפקיד הצ'ק תמורה על הצ'ק, אולם באופן שהבנק אינו מזכה את הלקוח עד לגבייתו של הצ'ק, נחשב הבנק כשליח בעלמא לגביית הצ'ק¹⁴², והנפק"מ בזה ראה בהערה¹⁴³, ברם לאחר שהחשבון זוכה עבור הסכום שבצ'ק נחשב שהלקוח כבר קיבל את התמורה אף שלמעשה לא קיבל כסף בידו רק זיכוי בבנק, מ"מ רישום הזיכוי בבנק נחשב כהקנאת החוב שהבנק חייב לבעל הצ'ק כדיבואר להלן פרק יט סעיף יב¹⁴⁴.

ענף ה - אופני ודיני ההיסב בהעברת צ'קים מיד ליד ודיני חיובו של המיסב

היסב על החלק והיסב מגביל בצ'ק שנמסר מהמוטב ליד שניה

כו. כאמור לעיל העברת צ'ק משמעון [המוטב] ללוי, יכולה להתבצע בהיסב על החלק או בהיסב מגביל, וביארנו לעיל אופן העברת הצ'ק משמעון ללוי כשחותם בהיסב על החלק דאז הוי מעתה כלמוכ"ז, [או כשלא חתם כלל בתור מיסב דאז נחשב ג"כ בהיסב על החלק ויכול להסב בשליחותו], אולם באופן שהמוטב חתם כמיסב והגביל את

הלקוח מפקיד הצ'ק הוא פגום כגון שלא נתן תמורה עבור הצ'ק, דאז באופן שהבנק קנה את הצ'ק נחשב כקונה צ'ק בעלמא עבור תמורה, ונמצא שיש לו כח מתקנת השוק גם כשללקוח נותן הצ'ק לא היה זכות בהצ'ק וכדלהלן פרק ה ענף ב, משא"כ כשהבנק הוא רק שליח לגבות עבור הלקוח נמצא שבאופן שזכות קניינו של הלקוח פגומה א"כ גם הבנק אינו יכול לגבות את הצ'ק. [לאור זאת יש מקום לערער על הנוהג של הבנקים לציין בטופסי הזיכוי שהזיכוי הוא ארעי ושהלקוח אינו רשאי למשוך על סמך הפקדת הצ'קים שהכניס עד לגבייתם, דאם הבנק נחשב כקונה את הצ'ק יכול לגבות מהחותם אף כשיש לו טענות נגד המוטב, משא"כ אם הבנק רק כשליח].

144 יעו"ש מש"כ מדברי האחרונים דמועיל מכח כמה טעמים, א. אודיתא. ב. סיטומתא. ג. דינא דמלכותא. ד. משום שהחוב שבבנק הוא כלמוכ"ז לכל מי שיוורה הבעלים להבנק לשלם לו עיש"ה.

109-101, 125) דעיקר הקניין תלוי במסירה, ולא נתבאר דין שאר קנינים, וע"ש מש"כ דאין הכרח דמסירה דקא אלא דזהו האופן השכיח והמקובל בין אנשים, ולפי האמת יתכן דאף בדד"מ מהני שאר קנינים ויל"ע בזה לדינא, [ובאופן שמקנה רק גוף הנייר ראה להלן סעיף לו בדין הקנין בזה, וראה עוד להלן (פרק ו) בדין העברת צ'קים בירושה וגבייה בחוב ואופנים נוספים].

142 ענינים אלו נקבעים על ידי הנוהל הבנקאי, ועל פי רוב כשבנק נוטל צ'ק לגבותו ללקוחו הוא מודיע לו על טופס ההפקדה שהזיכוי ארעי ושהלקוח רשאי למשוך על סמך הצ'קים רק לאחר גבייתם, ולפי זה נמצא שהבנק אינו אלא שליח של המפקיד לגבות עבורו את הצ'ק, אמנם באופן שהבנק נותן ללקוח מיד תמורה על הצ'ק, או כשהחשבון של הלקוח הוא במצב של חובה, נמצא שהבנק כבר נתן תמורה על הצ'ק, באופן זה נחשב הבנק כרוכש צ'ק רגיל.

143 ישנם כמה נפק"מ בנהולי הבנק בזה, ועיקר הנפק"מ לדינא הוא באופן שזכות הקנין של

ההסבה, דהיינו שכתב מאחורי הצ'ק שלמו לפקודת לוי, ואח"כ חתם כמיסב, הרי הצ'ק כהתחייבות ללוי ולכל המוציאו אחריו¹⁴⁵.

כשהועבר בהיסב על החלק הריהו נמסר מיד ליד ללא כל הסבה נוספת

כז. אמנם אף דלענין זכויותיו של לוי בצ'ק אין חילוק אם קיבל הצ'ק בהסבה על החלק או בהיסב מגביל, [דהחיותם חייב כלפי לוי כיון שהוא לא הגביל את ההוראה בצ'ק¹⁴⁶], אולם כשלוי רוצה להעביר את הצ'ק ליהודה, יש חילוק באופן ההסבה שנעשה בצ'ק, שאם הצ'ק הוסב בהיסב על החלק, כיון שבוזה נעשה הצ'ק כלמוכ"ז, הריהו נמכר מלוי ליהודה [וכן לכל הבאים אחריו] במסירה לחוד, ואין צורך בהסבה נוספת מע"ג הצ'ק לשם העברת הקנין בצ'ק, וכן יכול להעבירו לאחרים גם בשאר אופני הקנינים שנתבארו לעיל סעיף מז בצ'ק למוכ"ז¹⁴⁷.

ומיהו יהודה יכול לדרוש מלוי שיחתום כמיסב לקבלת אחריות, [וכן כשמועבר מיהודה למקבלים נוספים יכולים לדרוש הסבת כל אלו שהצ'ק עבר דרכם¹⁴⁸].

להסוברים דצריך כו"מ הדין הוא כן גם כשנמסר לכמה אנשים, דלדידהו בכה"ג גם השלישי והרביעי באים מכח הראשון, אא"כ כתב בפירוש בשטר לך ולכל המוציאו בין מחמתו ובין שלא מחמתו, בצ'ק כיון דלפי הנוהל בדד"מ כשהסיכו על החלק נעשה כלמוכ"ז, א"כ לא מיבעיא למשנ"ת לעיל סעיף יח, כג, די"א דבכל גיוני הצ'ק הוא כלמוכ"ז, אלא אף למשנ"ת בסעיף כ דיש לצדד די"א שצריך כתיבה, מ"מ אם הוסב על החלק כל שלא פירש שדעתו למוסרו באופן אחר הוי כאילו נכתב בפירוש שמעתה הצ'ק מועבר לאחרים בכל אופן בין כשבא מחמתו ובין שלא מחמתו.

148 דכל מיסב הריהו כמתחייב שהצ'ק הוא בתוקפו והחתמות הם אמיתיות, ושהוא אחראי לתשלום הצ'ק כשלא יוכל לגבות מהחתום או מהמסיבים הקודמים לו (וכדלעיל פרק ג בנספח), ולכן בסתמא ודאי שיהודה קנאו ע"ד שלי יתחייב באחריות כמיסב, וכאמור לעיל גם עפ"י דינא דמלכותא יכול המקבל לדרוש מהמעביר שיחתום בהיסב, ונראה דה"ה שיכול יהודה לחתום בשם לוי דהוי כהרשהו לכך (כנ"ל הע' 125), וה"ה דהתועלת שבהיסב הוא גם לענין תקנת השוק, שכל החותם כמיסב נוכל לחייבו באופן שיש לחייב משום תקה"ש כמשנ"ת לעיל כמ"פ וכדלהלן פרק ה.

145 כן הוא הנוהל בדד"מ כדלעיל פרק ג סעיף יד ובנספח שם, וע"ש מש"כ בדברכים אלו עלינו לנהוג כפי הנוהל הבנקאי.

146 והיינו דכשראוהו חותם על צ'ק לפקודת שמעון ומוסרו לו, הריהו יודע ששמעון יכול להעביר את הצ'ק ללוי ולוי ליהודה וכן הלאה, וכיון שראובן לא הגביל את ההוראה למוטב בלבד, הרי מסר את הזכות לשמעון, שברצונו יכול להעביר ללוי בהיסב על החלק ללא הוראה לשלם לפקודת אדם מסויים, וברצותו יכול להגביל את ההוראה "שלמו לפקודת לוי", אמנם לגבי החותם אין חילוק בזה, שכן כאמור התחייבותו היתה ללא שום הגבלה, ועיקר החילוק בשינוי ההוראה של שמעון הוא לענין העברת הצ'ק מלוי ליהודה כדלהלן.

147 דכיון שנעשה הצ'ק כלמוכ"ז וזה נכלל בהתחייבותו של חותם הצ'ק דעל דעת כן נתן הצ'ק, וא"כ דינו כמכירת צ'ק למוכ"ז ולכן אף א"נ דבצ'ק שנכתב לפקודת כ"ז שלא חתם כמיסב יכול המוכר לחזור כנ"ל הע' 136, כאן לא יוכל לוי לחזור מהמכר גם כשלא הוסב, [ומטרת ההיסבים הנוספים היא לקבלת אחריות בלבד אם לא יוכל לגבותו מהחתום או מהמיסב הראשון כדלהלן], משא"כ כשהוסב בהיסב מגביל כדלהלן בסמוך. ואף דבעלמא בשטר לך ולכל המוציאו

כשהצ'ק הוסב בהיסב מגביל דינו כלך ולכל המוציאו

כח. אמנם אם שמעון היסב את הצ'ק בהיסב מגביל, שכתב על גב הצ'ק "שלמו לפקודת לוי", הרי הוא כנותן הוראה בזה שהצ'ק ישולם ללוי או לפקודתו, ולפי"ז בשלוי מוכר את הצ'ק ליהודה למשנ"ת לעיל סעיף יח, כג, דנראה עיקר שגם בכה"ג הוי כצ'ק למוכ"ז ה"ג בזה, וחתימת המוטב אינה אלא לאישור שהצ'ק הועבר מידו, אולם למשנ"ת שם ובסעיף כ די"א דבכה"ג הוי כלך ולכל המוציאו וא"כ צריך הוא לבוא מכחו של לוי¹⁴⁹, וכפי שנתבאר דינו (לעיל שם) להסוברים דבעינן כתיבה י"א שצריך לוי לחתום כמיסב במקום כתיבה, וכאמור לעיל סעיף כב אף שאין ההיסב מעכב את עצם הקנין, [וגם י"ל שיהודה יכול לעשות ההיסב בשליחותו], מ"מ כל זמן שהצ'ק לא הוסב יש מקום לצרד שלוי יוכל לחזור מהמכר¹⁵⁰, אולם כאמור הסכמת הפוסקים דאין צורך כלל בהיסב להעברת הקנין וכן נראה עיקר¹⁵¹, [ואם יהודה יעביר את הצ'ק למקבלים נוספים, יכול להעביר ג"כ או בהיסב על החלק ואז דיני מכירתו מעתה הוא כצ'ק למוכ"ז, או בהיסב מגביל ואז דיני מכירתו מעתה הוא כצ'ק שלפקודת אדם מסויים וכנ"ל¹⁵²].

זכויותיו של המחזיק ביד שניה והבאים אחריו שאין מועיל מחילה וטענות פטור מצד המוטב כט. משנמכר הצ'ק משמעון [המוטב הראשון] ללוי בין כששמעון הסיבו בהיסב מגביל ובין כשהסיבו בהיסב על החלק, פקעו זכויותיו של המוכר, ומעתה ואילך הרי ראובן [החותם בצ'ק] חייב ללוי שמחזיק בצ'ק¹⁵³, ואין שמעון נאמן בשום טענות לפגום זכותו של לוי ולעכב את גביית הצ'ק מהחותם¹⁵⁴, ואף כשמכר ללא הסבה אינו נאמן לטעון

149 והיינו דאף לגבי חיובו של החותם כלפי לוי תלוי לפי מה שהמוטב הראשון יעשה, שאם חותם כמיסב על החלק אז חיובו של החותם הוא למוכ"ז, ואם חותם לפקודת פלוני אז להסוברים דכל צ'ק למוטב הוא כלמוכ"ז ה"ג הוי כלמוכ"ז, וא"ג דצ'ק למוטב הוא כלך ולכל המוציאו ה"ג בזה דאף שהיה יכול להיות כצ'ק למוכ"ז כיון שהחותם לא הגביל את ההוראה בצ'ק, מ"מ כיון ששמעון העבירו ללוי בהוראה מגבילה, הרי לוי צריך לבוא מכחו, ונמצא שכשלו רוצה להעביר את הצ'ק ליהודה הריהו כהעברת צ'ק שלך ולכל המוציאו, דחיובו של החותם מותנה באישורו ואופן ההעברתו של המוטב.

150 וכמשנ"ת כ"ז לעיל סעיף כב ובהע' 136 שם. 151 וכמשנ"ת לעיל הע' 137-138 מדברי הגר"ש אלישיב שליט"א דכשנהגו למכור במסירה בלבד מהני, וכן עפ"י דברי הגר"ש אורבאך דהצ'ק הוי כחפץ הנמכר.

152 ונמצא דבכל שלבי העברת הצ'ק הדבר ניתן להיעשות בשני האופנים דהיינו בהיסב על החלק ואז דינו מעתה כלמוכ"ז, או בהיסב מגביל ואז לדיעה אחת י"ל דדינו כלך ולכל המוציאו, והרשות נתונה ביד כל מחזיק לקבוע כפי רצונו. 153 דכיון שנתבאר לעיל דלאחר המסירה וההסבה הוי כלמוכ"ז א"כ הרי מעתה ראובן חייב ללוי שמחזיק בצ'ק, וכן בשלוי מוכרו ליהודה הרי ראובן חייב לו וכן הלאה, וכ"כ בקיצור דיני רבית (קו"א פ"ט דין א אות ד): "והקונה הצ'ק גובה החוב מן הלוח מכח עצמו", וכן הוא הנוהל בדד"מ: "שהאוחז יכול לתבוע על פי השטר בשם עצמו", נראה לעיל (הע' 69) אם צריך לדין ברירה או לא].

154 והיינו דכמו שבשעה שהצ'ק היה ביד שמעון היה לו תוקף נגד טענת פרעון או שאר טענות מראובן לשמעון, ה"ג כשהצ'ק ביד לוי אין שמעון יכול לטעון טענות אלו נגד לוי, דכן הוא בדין כל שטר למוכ"ז כשנמסר מהאחד לשני הריהו רוכש

טענות פטור נגד לוי¹⁵⁵, וכמו"כ אין שמעון יכול למחול לראובן ולהפקיע את החוב מלוי דפקע זכותו¹⁵⁶, וכן בכל העברת צ'ק מיד ליד בין כשהוסב על החלק ובין כשהוסב היסב מגביל, מ"מ לאחר שהצ'ק הועבר למקבל הנוכחי פקע זכותו של המחזיק שקדם לו ואינו יכול למחול, וכן אינו יכול לטעון טענות פטור נגד הצ'ק ולעכב את גבייתו, שכן כל המחזיק בצ'ק באופן המועיל, קנינו זכותו אלים כאילו היה הוא המחזיק הראשון¹⁵⁷.

כשיש תקנת השוק גם החותם אינו נאמן בטענות פטור

5. כשם ששמעון המוטב אינו יכול לפגום בזכויותיו של לוי המחזיק בצ'ק, ה"ה שראובן החותם בצ'ק אינו יכול לטעון טענות פטור נגד לוי, דאף שהוא לא התחייב בהצ'ק ישירות ללוי, מ"מ לוי רכש זכות קנין בצ'ק וחובו של ראובן הועבר ללוי¹⁵⁸, [ויש שכתבו

ונתבאר דאף בדד"מ נחשב שהמחזיק קיבל רשות להשלים את ההיסב, ולכן נראה דאין חוסר ההיסב פוגמת בההוכחה.

156 ואף דבעלמא בשטר דלך ולכל המוציא יוש פלוג' בפוסקים אם יכול הראשון למחול ולהפקיע את החוב (כנ"ל הע' 60-58), ולכא"ה ה"נ בנידו"ד להני פוסקים שכתבו לצדד דהוי כלך ולכל המוציא כדלעיל סעיף כ, מ"מ כיון שלפי הנוהל בדד"מ כשנמסר הצ'ק הרי נמכר החוב לאחר ופקע זכותו של הראשון [וכנ"ל בהע' 153], ופשוט שלפי דד"מ אין לו זכות מחילה, א"כ יש לנו לנהוג כפי דד"מ בזה כיון שלדינא יש בזה פלוג' בפוסקים וכבר נתבאר בכ"מ דבמקום פלוג' בפוסקים הדד"מ מכרעת, ובפרט בצ'קים שעל דעת כן נתחייב ועוד דעת בני אדם לסחור בהם כחפץ הנמכר כנ"ל בשם הגרש"ז איערבאך ובוזו ודאי נמכר על דעת שלא יוכל למחול, נורק לגבי ההעברה מידו של המוטב למקבל הראשון י"א דמעכב חתימתו כמיסב וכנ"ל שם], ועוד דאף כשהצ'ק בידו של המוטב הראשון י"א דאינו יכול למחול החוב כ"ז שהצ'ק בידו דהוי כגבוי או משום דהוי כהוכחה בזה שלא החזיר לו את הצ'ק כדלהלן פרק יד סעיף כו.

157 פשוט שכל מי שמחזיק בצ'ק עתה הרי החוב שייך לו וזכויותיו של הקודם לו פקעו ובטלו, וחוביו של החותם הם כלפיו באופן מלא וכדלהלן הע' 162.

158 פשוט דכל זה נכלל בהתחייבות של ראובן, דכיון שבצ'ק נתחייב לכל המוציא או לך ולכל המוציא הרי נתחייב מתחילה באופן שיש זכות וקנין בהעברת החוב מהמוטב לאחרים.

את השטר עם כל יתרונותיו ואין הקודם לו יכול לפגום בזכותו של המחזיק, ולכן שמעון לא יוכל לטעון ללוי פרעתיך או שניתן באמנה וכנ"ל פרק ב ענף ג ולהלן פרק ט ענף ז.

וכן הוא הנוהל בדד"מ: "היה אוחו כשורה הריהו אוחו השטר כשהוא נקי מכל פגם שבזכות קנינם של צדדים קודמים לו, וכן מכל טענות הגנה אישיות גרידא שהיו להם בינם לבין עצמם, ויכול הוא לאכוף תשלומו על כל צד החב על פי השטר", והיינו שיכול לחייב כל מי שחתם כמיסב וחב על פי השטר ואינו נאמן ליפטר ממנו.

155 דלענין טענות פטור משמעון נגד לוי עצמו כשרוצה לטעון שפרעו או שניתן לו באמנה וכדו' ודאי דאף ללא הסבה רכש לוי את הצ'ק בזכות מלא, דמה שמבאר להלן בסמוך ובפרק ה דיש חילוק בין צ'ק שהועבר בהסבה לצ'ק שהועבר ללא היסב לענין תוקפו של המחזיק בדין תקנת השוק, היינו דוקא כשרוצה לגבות מראובן פעם שנית לאחר שפרע לשמעון דאז אם לקחו ללא היסב אמרינן שהיה לו לחשוש שהצ'ק אינו תקין, משא"כ בנידו"ד כשבא לחייב את שמעון המיסב, בזה ודאי דאף כשאינו נחשב כאוחז כשורה שיהא אלים כחו יותר משמעון אבל יש לו את כל זכויותיו של שמעון, וכשם ששמעון היה לו זכות לגבות מראובן ולא יכל ליפטר נגדו בטענות פטור, ה"ה לוי יש לו זכויות אלו נגד שמעון, דעצם מסירת הצ'ק משמעון ללוי היא הוכחה שקיבל תמורה ובעבור זה נתן הצ'ק, ואף שהיה אפשר לומר שכיון שלא חתם כמיסב זהו הוכחה שלא קיבל תמורה, מ"מ נראה דכיון שנהוג למסור צ'קים מיד ליד

שעל לוי לישבע שלא פקדנו המוכר [דהיינו שמעון] שצ'ק זה פרוע הוא ¹⁵⁹, ולהלן פרק ט סעיף יט יבואר שיש להסתפק אם בצ'קים בומנינו נוהגים דין חיובי שבועה ¹⁶⁰], זאת ועוד לא זו בלבד שאין נאמנות לראובן למעון וליפטר, אלא אף כשמוכיח טענותיו כגון שמוכיח שכבר פרע לשמעון [המוטב הראשון] קודם שמכר את הצ'ק ללוי, מ"מ באופן שאין שום פגם בקניינו של לוי, חייב ראובן לשלם לו שנית משום תקנת השוק וכדיבואר להלן פרק ה באורך, [וכן הדין לגבי טענות פטור אחרות כגון אמנה וכדו'] ¹⁶¹.

כשהחותם פרע למוכר הצ'ק לאחר שמכר הצ'ק לא נפטר מחובו [גם ללא תקנת השוק] **א.** כמו כן ישנו אופן שראובן החותם בצ'ק חייב לשלם ללוי המחזיק ביד שניה גם כשאין ללוי זכות מכח תקנת השוק, כגון אם לאחר שמכר שמעון את הצ'ק [שקיבל מראובן] ללוי, קדם ראובן ופרע המעות לשמעון, באופן זה אין ראובן נפטר מחובו ויכול לוי לגבות ממנו שנית ¹⁶², וכן הדין כשלוי מכר את הצ'ק ליהודה ואח"כ הועבר הצ'ק לאנשים נוספים, הרי הלוח חייב לפרוע לזה שמחזיק עתה בצ'ק, ואינו נפטר כשמשלם

¹⁶¹ ראה להלן פרק ה ענף ב-ג דעל פי רוב בסתם רכישת צ'ק נחשב הרוכש כאוחז כדין וכשורה ויש לו זכות לגבות מכח תקנת השוק, אא"כ היה לו מקום לחשוב בעת רכישת הצ'ק שזכות קניינו של המעביד פגומה, ויבואר להלן בע"ה.

¹⁶² דשלא כדין עשה ראובן במה שפרע לשמעון שהרי החוב הוא עתה של לוי, ולו הזכות לגבותו, ואף שנתבאר (בסי' סו סעיף טו) דלזה שקדם ופרע למוכר השט"ח [דהיינו למלוה שלו] נפטר הלוח מחובו [עיי"ש דיי"א שאינו נפטר אך הש"ך סקס"ג נקיט דנפטר מחובו וכ"כ בנתי' חי' סקנ"ב], היינו דוקא בשט"ח דעלמא דשעבוד הגוף נשאר למלוה ראשון ויכול למוחלו וגם י"א דמכירתו אינה מה"ת (וכנ"ל בהע' 16), משא"כ בצ'קים דידן שכאמור לעיל לאחר שנמכר והוסב הריהו כלמוכ"ז, ואף כשהוסב בהיסב מגביל מ"מ החותם נחשב כחייב לזה שמחזיקו עתה, [והנפק"מ בהגבלת ההיסב היא רק לאופן העברת הצ'ק למקבלים נוספים אם צריך חתימתו או לא וכנ"ל], ונמצא דראובן חייב ללוי [או לבאים אחריו] וא"י שמעון [או הבאים אחריו] לקבל הפרעון, וכנ"ל בסעיף הקודם לענין מחילת החוב ע"ש], וכן אף כשנמכר ללא הסבה מ"מ הרי הקונה רכש את החוב ואין החותם נפטר בפרעון להראשון.

¹⁵⁹ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' קיט בד"ה והנה בנתיבות) כתב דאף דבעלמא במוכר שטר חוב והלוח טוען שפרע למוכר בעינן שישבע המוכר שלא נפרע וכשאינו נשבע מפסיד הלוקח, זהו דוקא בשטר רגיל אבל צ'ק לא הוי כשטר רגיל כיון שהוא כשטר למוכ"ז, ולכן נשבע לוקח שלא פקדנו וגובה החוב ע"ש, וכוונתו דבאופן שטוען שפרע למוטב קודם שמכר הצ'ק, באופן שחייב משום תקה"ש הרי בלא"ה ל"מ טענתו וכדבסמור, ואף באופן שאין תקה"ש, מ"מ כיון שהמוטב היה יכול לישבע שלא פרעו והיה גובה [כמשנ"ת לעיל פרק ב ולהלן פרק ט ענף ג], ה"ה דהלוקח יכול לישבע שלא פקדנו המוכר שהוא פרוע וגובה בצ'ק, [דלא דמי להא דסי' סו סעיף טו דאם המוכר אינו רוצה לישבע מפסיד הלוקח דשא"ה שהמוכר יכול למחול החוב, וכמבואר בנתי' סו סקנ"ב דמה שצריך שבועת המוכר שלא נפרע זה רק בשטר רגיל שיכול למחול ונאמן פרוע במיגו דמחילה משא"כ בלמוכ"ז, משא"כ בצ'ק דהוי כלמוכ"ז ע"ש, וע"ע בנתי' שם סקנ"ד].

¹⁶⁰ ראה מש"כ להלן פרק ט בהע' 119 דיש לצדד דלא נחתי בומנינו כלל לדיני שבועות אלו ובפרט בצ'ק דעפ"י הנוהל ודינא דמלכותא לא משבעין כלל.

לזה שהחזיקו מקודם, שכן המחזיק האחרון הוא התובע העיקרי והמחזיקים הקודמים פקע זכותם וכנ"ל¹⁶³, [לדיון נוסף בעובדא כעין זו ראה בהערה¹⁶⁴].

כשהצ'ק לא כובד בבנק חייב המיסב לשלם דמסתמא לא נפרע החוב

זב. לפי המתבאר לעיל אף במקום שאין צורך בהסבה לשם העברת הקנין בצ'ק, מ"מ כל מי שמקבל צ'ק ביד שניה יכול לדרוש מהנותן שיחתום כמיסב ע"ג הצ'ק¹⁶⁵, משום שיש בזה תועלת למקבל, שבמידה שהצ'ק לא יכובד בבנק, הרי הוא יכול לדרוש את התשלום מהמיסב האחרון ומכל המיסבים שלפניו, שכן כל מיסב הריהו כמורה שקיבל תמורה עבור הצ'ק, והריהו חב באחריות כיבוד הצ'ק אם אין אפשרות לגבותו מהחותם¹⁶⁶,

להלן פרק י ענף ו באורך, ואף דמיירי בצ'קים של חו"ל ראה להלן סעיף לז-לח דגם בצ'קים של חו"ל יש בהם דין מכירה, וא"כ ראובן יכול לתבוע מחותמי הצ'קים וא"צ להפסיד, נואף אם יתברר שכבר בשעת מכירת הצ'קים הם כבר היו צ'קים מבוטלים, מ"מ כיון שראובן לא היה לו לידע מזה ונטלם בתום לב חייבים חותמי הצ'קים לשלם לו מדין תקנת השוק וכדלהלן פרק ה, נויש להסתפק דאפשר שאף לדעת הסוברים דהצ'ק הוי כהוראה שנחבאר לעיל די"א דלא שייך בזה דין מכירה והמוכר יכול לחזור בו, ואף אם נאמר דצ'ק שבחו"ל גרע ולא שייך בזה מכירה, מ"מ אם הלוה פרע למוכר בלא לקבל ממנו את הצ'ק בחזרה ולא חשש שמא מכר הצ'ק לאחר, י"ל דעפ"י התומים הנ"ל בהע' הקודמת חייב לשלם ללוקח השט"ח, דהרי אף אם הצ'ק כהוראה מ"מ הרי הלוקח זכה בזכות הגבייה שבצ'ק לענין זה שכו"ו שהצ'ק תח"י והמוכר לא חזר בו יכול לממש את גבייתו, וצ"ע וראה בזה להלן פרק ה סעיף טו.

165 כן הוא הנוהל בדד"מ וכמשנ"ת לעיל בכ"מ ובפ"ג בנספח: "גם כאשר המוטב מעביר את הצ'ק תמורת ערך מבלי להסב אותו, זוכה המקבל זכות הקנין בצ'ק, ולכן רוכש המקבל את הזכות לקבל את היסב המעביר".

166 גם זה הוא לפי הנוהל בדד"מ כנ"ל שם: "בתחיתמת ההיסב מקבל המיסב אחריות על: א. פרעון הסכום שבצ'ק במידה שחותם הצ'ק לא יפרע לאחר שהוצג לגבייה בבנק. ב. להימנע מלהכחיש בפני "אוחז כשורה" את אמיתות חתימת המושך (וכן שאר חתימות המיסבים הקודמים לו). ג. חתימת ההיסב היא כאישור שבשעה זו הצ'ק כשר לגבייה".

163 ויש להוסיף עוד מש"כ התומים (שם סקמ"ז) דאף להסוברים דבשטר שנשתעבד לך ולכל הבא מחמתך יכול למחול, מ"מ אם פרע הלוה למוכר ודאי דחייב לשלם ללוקח השט"ח, דכיון שהמלוה לא החזיר לו השט"ח והיה לו לחוש שמכרו לאחר, א"כ לא היה לו לפרעו, נורק כשמחזיר לו השטר פטור דלא הו"ל לחוש שמא הקנה לאחרים באג"ק ע"ש, וא"כ ה"נ בנידוד לא היה לו לפרוע למוכר בלא לקבל ממנו את הצ'ק, והו"ל לחוש שמכרו לאחר.

164 עובדא הוי בראובן שרצה להעביר מארה"ב לא"י סכום נכבד, ונתן את המזומנים בחו"ל לשמעון שעוסק בהעברת כספים והיה אמור לקבל את המזומנים בא"י, לבסוף שמעון לא העביר לו מזומנים רק צ'קים שיש לו מאחרים שחלק מהם נפדה וחלק הוחזר מהבנק, כשתבע את שמעון הודה בעובדות אך טען שפשט רגל ואין לו לשלם, בדיונים בבי"ד נתברר ששמעון הערים עליו ופנה לחותמי הצ'קים והודיעם שנאבד לו הצ'קים שלהם וביקש שישלמו לו החוב במזומן, ועתה כשראובן תבע מחותמי הצ'ק טענו שכבר שילמו החוב לשמעון, והנה לפי האמור לעיל אין זה טענה ליפטר, שהרי כיון שראובן קיבל את הצ'קים משמעון, נשתעבדו חותמי הצ'קים לראובן ופקע שעבודם לשמעון, ומה ששמעון הערים עליהם שהצ'קים נאבדו והוציא מהם מעות זהו מעשה גניבה ולא היה להם להאמינו, ואף שהיה מוטל עליהם לבטל את הצ'קים כדי שלא יגבום אינשי דלא מעלי, אבל לא היה להם לשלם לשמעון רק בבירור גמור שהצ'ק נאבד וגם תמורת בטחונות שאם יבא מאן דהו לתבוע בהצ'ק יתחייבו לשלם לו ויחזיר להם שמעון את הכסף וכדיבואר

וראה בהערה די"א שחיובו גם משום מקח טעות¹⁶⁷, אמנם חיובו של המיסב הוא רק כשברור שהצ'ק לא נפרע, וראה בהערה דבסתמא אמרינן שלא פרעו¹⁶⁸ [ולאחר ששילם המיסב וקיבל את הצ'ק יכול לגבותו מהחותם וכדלהלן פרק ט סעיף מד, וראה שם פרטים נוספים בחיובו של המיסב].

ענף ו - דיני מכירת סוגי צ'קים שונים

מכירת צ'ק שהוחזר מהבנק או שעבר זמנו, כשהחשבון מוגבל, או כשהחשבון בחובה
 5. המוכר צ'ק שכבר הוחזר מהבנק, כיון שעל הצ'ק מוטבע שהוחזר הרי אין בזה מקח טעות, וחל המכר לגבותו מהחותם עצמו¹⁶⁹, וכן בצ'ק שכבר עבר ששה חודשים מתאריך הפרעון, או שזמן פרעונו מוגבל, מ"מ חל המכר לענין גבייה מהחותם עצמו¹⁷⁰.
 מכר צ'ק מחשבון מוגבל, נראה דאם הלוקח לא ידע שהחשבון מוגבל הוי מקח טעות

שייך בזה הסברא דהוי כנאמנות דהא על הצ'ק הזה האמינו, ולכן נראה דא"צ להוכיח שלא פרעו החותם וגובה בסתמא וע"ע משנ"ת לעיל פרק ב הע' 69. וכ"ז אם המיסב טוען שמא פרען החותם, אבל אם טוען שהוא פרע למוטב הראשון לאחר שמכר את הצ'ק, בזה ודאי לא נפטר כמשנ"ת לעיל בסמוך סעיף לא, ואם טוען שפרע למוטב קודם שמכר את הצ'ק, נתבאר בסעיף ל דבאופן שחייב משום תקה"ש הרי בלא"ה ל"מ טענתו, ואף באופן שאין תקה"ש, מ"מ כיון שהמוטב היה יכול לישבע שלא פרעו והיה גובה, ה"ה להלוקח יכול לישבע שלא פקדנו המוכר שהוא פרע וגובה בהצ'ק, וע"ש מש"כ בזה דיש לצדד שבזמנינו אין בזה חיוב שבועה.

169 דמשנ"ת בסמוך בהע' 167 די"א דהוי מקח טעות זהו כשמכר צ'ק רגיל ואחר שהלוקח הציגו בבנק הצ'ק הוחזר, אבל הקונה צ'ק לאחר שהוטבע עליו בבנק שהוחזר, ודאי שנטלו ע"ד לגבותו מהחותם עצמו.

170 שכן בכל הני אופנים הן בצ'ק לאחר ו' חודשים מהתאריך והן בצ'ק שנכתב עליו שחייבים לגבותו עד זמן מסויים ואח"כ לא יכולד בבנק, מ"מ אין החוב בטל לאחר מכן, אלא שהבנק כבר אינו מכבד את הצ'ק אבל יכול לגבותו מהחותם עצמו וכמשנ"ת בכ"מ, נוראה להלן פרק יב סעיף כה אם בצ'ק של מתנה מהני בסתמא לטעון שכוונתו היתה שלאחר הזמן לא יוכל לגבות אף ממנו].

ונמצא שכל מכירת צ'ק הרי הוא כמכירה באחריות, ואף דלהלן פרק ז יבואר דיש בזה חשש רבית דנחשב כהלואה, זהו דוקא כשמכר הצ'ק בפחות מהדמים הכתובים בו, אבל כשמכר צ'ק בשווייתו המלאה אין שום איסור בזה שהלוקח נוטל אחריות לפרעון החוב.

167 ראה משנ"ת בפרק ז סעיף כח דבכל צ'ק שהוחזר מהבנק לדעת הגרש"ז אויערבאך חשיב כמקח טעות והרי המיסב חייב להחזיר לו הדמים משום מקח טעות ולכן אין בזה חשש רבית, ועכ"פ בנידו"ד א"צ לזה דמותר לקבל אחריות על כל הדמים כיון שהצ'ק נמכר בשווייתו.

168 הנה עפ"י רוב פונים לגבות מהמיסב רק כשהצ'ק הוצג בבנק והוחזר, ולכא"ו המיסב יכול לטעון שאולי פרע החותם בינו לבינו והשאיר את הצ'ק בידו, ואף דהצ'ק מועיל נגד טענת פרעון, זהו דוקא כשטוען שהוא פרע משא"כ כשטוען שיתכן שהחותם פרע ולא חשש והשאיר הצ'ק בידו, מה גם דבצ'ק שכבר הוחזר מהבנק אין חוששים כ"כ להשאירו בידו כיון שיש כבר על הצ'ק חותמת שהוחזר [וראה בזה לעיל פרק ב סעיף יז], ולכא"ו על התובע להוכיח שהחותם לא פרע לו, או שידוע שהחותם אינו כאן וכדו', אך מ"מ נראה דכיון דמדד"מ הצ'ק בתוקפו ויכול לתובעו בהוצאה לפועל וכן מכת המנהג שיכול להציג את הצ'ק לגבייה פעם נוספת בבנק, א"כ יש בזה טענת שטרך בידי מאי בעי שאינו משאיר צ'ק כזה ביד מלוה, וכן

ועל המוכר להחזיר ללוקח את הדמים שקיבל ממנו¹⁷¹, אך כשידע הלוקח שהחשבונו מוגבל אי"ז מקח טעות, ואף שאין אפשרות לגבות את הצ'ק מהבנק חלה המכירה לענין שיכול לגבות את הצ'ק מהחותם עצמו¹⁷².

המוכר צ'ק כשהחשבונו במצב של חובה, אף כשהלוקח אינו יודע זאת מ"מ אם ברעת החותם בצ'ק להפקיד מעות בזמן פרעון הצ'ק או שיש לו אשראי בבנק, אי"ז מקח טעות, [וראה בהערה ברין צ'ק של חו"ל בזה]¹⁷³.

כשהפקודה היא לעצמי או למוטב בלבד [ועצה טובה להגביל למוטב בלבד]

פד. צ'ק שנכתב לפקודת עצמי לאחר שחתם המושך כמיסב דינו כצ'ק למוכ"ז וכנ"ל פרק ג סעיף מז¹⁷⁴.

מאידך כשנכתב בצ'ק "שלמו לשמעון בלבד" [או באופן אחר שנחשב כהוראה למוטב בלבד¹⁷⁵], אינו בדיני מכירה והעברה כלל¹⁷⁶, לא זו בלבד אלא אף בצ'ק שהחותם לא הגבילו למוטב בלבד רק שכתב את הצ'ק לפקודת שמעון ולאחר מכן כששמעון העבירו ללוי כתב ע"ג הצ'ק "שלמו ללוי בלבד", דינו כצ'ק למוטב בלבד, שאפשר להוסיף

וכיון שלא בדק ש"מ שאינו מקפיד ע"ז, וכש"כ באופן שבדק את התאריך שאי"ז מקח טעות ויל"ע.

174 והיינו דינו כלמוכ"ז ולא כלך ולכל המוציאו, והיינו משום דכשראובן כותב צ'ק שלו לפקודת עצמי עדיין לא חל כאן שום חוב, וכשמוסרו לאחר וחותם כמיסב נעשה עתה ההתחייבות ע"י הצ'ק, וכיון שכן הרי חל החיוב מתחילה למוכ"ז, דהרי לאחר ההסבה של המוטב דינו כלמוכ"ז וכנ"ל סעיף יח, וכ"כ בפתחי חשן (הלואה פ"י הע' כא): "וכ"ש צ'ק לפקודת עצמי שמסתבר שדינו כשטר לכל המוציאו מבלי שמוכר בו שם המלוה, שאפילו לדעת הש"ד נמכר במסירה לבד", ונראה דלמש"כ (בהע' 125) דהמקבל יכול לחתום במקום המוטב דהוי כהרשהו לכך, ה"נ בנידור" יכול המקבל לחתום שמו של החותם ולבצע את ההסבה, דע"כ כן נתנו לו, [ונראה לעיל פ"ג (הע' 62) במה שנהגו לשנות מעצמי לעצמון ולהסב בשם עצמון אם יש לזה תוקף].

175 ראה בזה לעיל פרק ג סעיף יז.

176 וכנ"ל בפ"ג שם, והיינו שאינו זוכה בהחוב של החותם, אבל מ"מ אם הוא מסתדר לגבות את הצ'ק מותר לו לגבותו מכח שלוחו של המוטב, וראה שם (בהע' 68) פרטי דינים בזה.

171 כן נראה פשוט, דאף שהלוקח יכול לגבות מהחותם עצמו, מ"מ כיון שנוטלים צ'ק על דעת לגבותו מהבנק, כל שאין אפשרות לגבות בבנק הוי מקח טעות, וגדולה מזו מצינו דאף בצ'ק שהוצג בבנק והוחזר הרי הלוקח חוזר על המוכר מדין מקח טעות וכדלעיל בסמוך הע' 167.

172 כן הוא הנוהל בדר"מ שהצ'ק הוא שטר חוב על החותם, אלא שמיועד לגבותו בבנק, אך כל שאין אפשרות לממש את הגבייה הריהו חוזר לגבות מהחותם וכנ"ל פ"א הע' 42 מדברי המנח"י והפת"ח.

173 פשוט, דרוב צ'קים ניתנים ע"ד כן כי אין לחותם עתה מזומן ונתנו לזמן מאוחר כדי שיהא לו שהות לגייס את הסכום ולהפקידו בבנק. ברם, יש לציין שהאמור הוא לפי הנוהל בא"י בדר"מ שניתן לכתוב תאריך מאוחר בצ'ק ואין אפשרות לגבותו בבנק עד שיעז זמן פרעונו, אולם בארה"ב הנוהל הוא שאין לכתוב זמן מאוחר בצ'ק ואף אם כותב זמן מאוחר יכול להציגו תיכף לגבייה בבנק, וכמו"כ עצם כתיבת צ'ק בזמן שאין כסף בבנק נחשב שם לעבירה פלילית, ולפי"ז לכאור' מכירת צ'ק שאין עליו כיסוי מיד בבנק אף כשהתאריך מאוחר מ"מ הוי כמקח טעות, אך י"ל דהו"ל להלוקח לבדוק התאריך

בהוראת הצ'ק להגבילו ולא להרחיבו, ונמצא שגם החותם חייב מעתה למוטב בלבד, [ולא רק לגבי חיוביו של המיסב ישנה הגבלה זו¹⁷⁷, ועצה טובה בכל נתינת צ'ק כשרוצה שלא יוכל לתובעו רק המוטב שיגביל את ההוראה למוטב בלבד, ואם רוצה שיוכל להעבירו לאחרים אך ברצונו להגביל שלא יזכה הלוקח בזכויות יתר מדין תקנת השוק, יציין על הצ'ק "לא סחיר"¹⁷⁸].

מכירת צ'ק פתוח ללא סכום

ד. ראובן מסר לשמעון צ'ק פתוח שלא נתמלא הסכום ושמעון מכרו ללוי, י"א דבשט"ח בכה"ג לא נחשב כמכירת שט"ח כיון שלפני מילוי הפרטים עדיין לא נחשב כשט"ח מושלם¹⁷⁹, וכיון שהלוקח קנאו לפני שנתמלאו פרטי הסכום אף שהמוכר אמר לו שיכתוב סכום מסוים, מ"מ בשעת מכירה לא נחשב כשטר¹⁸⁰, אולם למשנ"ת להלן פרק יא סעיף ט דבצ'ק נראה דנקטינן לעיקר כדעת הסוברים דחשיב שטר [כיון שכן הוא הנוהל בדד"מ והמנהג וכמש"כ הפוסקים לגבי שטר הממרני]¹⁸¹, נראה דזכה הלוקח בצ'ק ויכול למלאות את הסכום שעליו התחייב החותם¹⁸².

הקנין בגוף נייר השט"ח והצ'ק

פ. יש שכתבו שכל הנידון במכירת שטרות להצריך כתיבה ומסירה, וזה דוקא כשמוכר את גוף החוב ע"י השטר, אבל כשמוכר המלוה את הנייר בלבד חלה המכירה מן התורה¹⁸³,

177 דאף שהחותם לא הגביל את התחייבותו למוטב בלבד, מ"מ מהני תנאו של המיסב, דלפימשנ"ת לעיל פרק ג סעיף יג צ'ק שנכתב לפקודת שמעון הרי הוא כלך ולכל המוציאו או כלמוכ"ז לאחר אשורו של שמעון כשיחתום כמיסב על החלק, אבל כששמעון הגביל את הצ'ק למוטב בלבד, נעשה מעתה חיובו של החותם מוגבל רק למוטב הזה, ולא רק חיובו של המיסב הוא מוגבל, כן הוא מסביר וכן הוא הנוהל בדד"מ וכמשנ"ת בפרק ג הע' 87 שהמחזיק בצ'ק יכול לשנות ההוראה שבצ'ק להחמיר ולא להקל.

178 וכנ"ל בפ"ג שם שכ"ה הנוהל בדד"מ.

179 ראה להלן פרק יא ענף א משנ"ת בזה פלוגתת הפוסקים בשטר ללא סכום אם חשיב שטר.

180 ואף שלאחר שהושלמו פרטיו נחשב כשטר, מ"מ לא חלה כאן מכירת שטרות והריהו כקונה צ'ק להסוברים שהוא רק הוראה ואין בזה דין מכירת שטרות, דאף שיכול לגבותו אבל אין לו בו זכות קנין ויכול עדיין המוכר לחזור בו מהמכירה.

181 ע"ש בסעיף ט שהוכחנו דנראה פשוט שהצ'ק דינו בזה כשטר הממרני שנקטו הפוסקים דמהני על החלק, וה"נ בצ'ק כיון שכן הוא המנהג בין אנשים וגם מדינא דמלכותא ניתן למלאות צ'ק לאחר נתינתו.

182 דכיון דנקטינן דחשיב שפיר כשטר כשר, א"כ י"ל דכאן לכו"ע חלה דין מכירת שטרות.

183 כ"כ הנתיה"מ (בסי' סו סק"א ובכ"מ) והיינו משום דס"ל דהמלוה יש לו קנין בגוף הנייר שיוכל לעכבו עד הפרעון, וזכות זו שייך למוכר לאחרים, וה"ה דנקנה ביאוש כמש"כ הנתיה"מ בסי' סה (סקי"ח), וה"ה דמהני בזה תפיסה למשכון (סד סק"ג), ואף אינו מחייב להראותו בב"ד לזכות הלזה (סו סק"ו דלא כהש"ך שם), משום דבכל קנין שט"ח יש את ב' הקנינים, הקנין בגוף הנייר שהוא מה"ת, והקנין בהחוב (סו סק"כ), וזכות זה בנייר יכול למכור אף בנפרד מהקנאת גוף החוב, וזהו כוונת הגמ' לצור ע"פ צלוחיתו (ראה בדבריו שם סו סק"א), והריוח בזה שע"י שמעכב את הנייר יתפשרו עמו הצדדים עיש"ה.

ויש להסתפק כשמוכר לו את הנייר בלבד אם מהני בזה גם שאר קנינים¹⁸⁴, ויש חולקים¹⁸⁵, ולפי"ז בצ'ק אתאן לפלוגתא זו אם כשמוכרו לגוף הנייר מהני כל הקנינים בזה ומועיל מן התורה¹⁸⁶, [וה"ה כשמוכר החוב ע"י הצ'ק נפק"מ בזה אם יש לו קנין גם בגוף הנייר מן התורה¹⁸⁷].

סוגי צ'קים במטבע חוץ המונפקים בארץ או בחו"ל

פ. עד כאן הבאנו דיני מכירת והעברת צ'קים שקליים המשוכים על בנקים בארץ וכפופים למנהג והנהגה שהונהג ונתקבל בארץ, אמנם בצ'ק במטבע חוץ ישנם שני סוגי צ'קים, ישנו צ'ק המשוך על בנק בארץ בחשבון המנוהל במטבע חוץ, והנפקת הצ'ק ופרעונו נעשה בארץ, וישנו צ'ק המשוך על בנק בחו"ל, ומונפק בחו"ל ושם הוא מוצג לגבייה, אך הוא נסחר ומועבר מיד ליד בארץ עד שמוחזר לחו"ל לצורך גבייתו, [ולפעמים שייד להפקיד צ'ק כזה בחשבון מט"ח המנוהל בארץ תמורת עמלה מיוחדת]¹⁸⁸.

דיני מכירת סוגי צ'קים במטבע חוץ הנ"ל

פ. באופן הראשון שהצ'ק מונפק ומוצג לגבייה בארץ, פשוט שכל דיני מכירת והעברת צ'ק כזה כפופים להנהגה הנהוג בארץ, ודיני מכירתו והעברתו ככל דיני מכירת צ'ק שקלי, הן כשהצ'ק למוכ"ו, והן כשהצ'ק הוא למוטב מסויים¹⁸⁹, [וראה בהערה אם בצ'ק מט"ח שייד לומר דהוי כחפץ הנמכר¹⁹⁰], אמנם צ'ק שהוא מונפק ומוצג לגבייה בחו"ל, הרי הוא כפוף לדיני מכירת והעברת צ'קים בחו"ל, ויש לבדוק הנהגה בכל מדינה

187 דבכל מכירת שט"ח יש בזה את כ' הענינים הקנין בהחוב והקנין בהנייר, ולכן אף באופן שבחוב לא הוי קנין מה"ח, מ"מ חלק הקנין שבנייר הוא מה"ח, ונפק"מ בזה לדברים שצריך בזה קנין דאורייתא וכמה ענינים.

188 כמשנ"ת כל זה לעיל פרק א סעיף כה ופרק ג סעיף כה, ועפ"י רוב תושב הארץ אין לו אפשרות לנהל חשבון מט"ח, רק מי שמעמדו כתייר יש לו אפשרות זאת, כמו"כ ישנם מוסדות וארגונים שונים שיש להם גם חשבון במט"ח.

189 אלא שבצ'ק למוכ"ו נמכר במסירה לחוד, ובצ'ק לפקודת אדם מסויים צריך חתימתו כמיסב, אך ההיסב אינו לעיכובא בגוף הקנין וכמשנ"ת.

190 ראה משנ"ת לעיל סעיף יז סברת הגרש"ז דהצ'ק נחשב כחפץ הנמכר, ועפ"י כתבנו כמה נפק"מ בדין מכירת צ'ק להסוברים דהוי כהוראה, וכן להסוברים דבעינן כתיבה ומסירה, אמנם בצ'ק מט"ח יתכן שאין כאן סברת הגרש"ז, דכיון שסחירותו אינה רבה וקלה כ"כ, י"ל דמ"מ שם

184 דלכאור' חלק הקנין שהוא בגוף הנייר מועיל בו גם קנין חליפין ושאר קנינים, ובנתי" ס"ה (סקי"ח) כתב דמהני אף לזכות מיאוש בעלים, אולם בס"י סו (סקי"ד) כתב דלדעת המחבר אף בקנין גוף הנייר צריך דעת מקנה ול"מ זכיה מהפקר, אך לדעת התוס' א"צ דעת מקנה עי"ש, ועוד דהרי כתבו האחרונים דהא דלא מהני קנין חליפין במטבע משום דדומה לשטר שאין גופו ממון כיון דדעתיה אצורתא, וא"כ ה"ה בזה אף שדעתו לגוף הנייר מ"מ אין כוונתו לשוויות גוף הנייר אלא על האותיות והראיה שבו כדי שיוכל לעכבו תח"י ויצטרך להתפשר עמו, וא"כ לכאור' ל"מ חליפין, וצ"ע.

185 כ"מ בקצוה"ח (סו סק"א) שחולק וסובר דאין קנין למלוה בגוף הנייר רק למשכון, ובאמרי בינה (הלואה ס"י סג סקי"ג) האריך לחלוק על יסוד דברי הנתיה"מ ע"ש באורך, והו"ד בנתיב בינה ריש ס"י סו.

186 וכנ"ל דלדעת הנתיה"מ בכל הקנאת שט"ח החלק דקנין גוף הנייר הוא מה"ח ומהני בזה כל הקנינים משא"כ לדעת החולקים.

ומדינה, הן בתוקף ההוראות שבצ'ק, והן בכללי העברות צ'קים ומכירתם וראה בהערה 191, ומצינו לאחר מפוסקי דורנו שכתב בפשיטות דאף בצ'ק דולרי המסוחר בארה"ב נוהג בו דין מכירת והעברת צ'קים בהסבה 192, ולדיעה זו פשוט דה"ה בצ'ק דולרי שהוא כעת בארץ ומסוחר מיד ליד, יש לנהוג בזה כפי כללי הנוהל של הבנקים בארץ ישראל בצ'קים שקליים, אך למעשה יש להסתפק בזה 193.

שיכולות להיווצר אח"כ, וכיון שלמעשה ישנה אפשרות להעביר צ'קים מיד ליד גם בארה"ב, א"כ י"ל דנחשב כדבר סחיר וכדבר שיש בו ערך עצמי ושייך בו דיני מכירת שטרות וצ"ע. וראה עוד בנספח לסוף פרק א.

192 כ"מ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' עו, בתשו' לאדמו"ר מצישינוב מברוקלין נ"י). בעובדא שהתרחשה בברוקלין שראובן קנה בחנות ושילם בצ'ק דולרי שיש לו מאחרים, והיתה הכחשה ביניהם על אחד הצ'קים בסכום של 30 דולר שבוטל בבנק, והצ'ק היה מוסב ע"י ראובן אלא שראובן טען שנאבד לו וכנראה שאחד מצא את הצ'ק וקנה בחנות בצ'ק זה, ובעל החנות לא ידע בברי אם קיבל את הצ'ק מראובן או מאדם אחר, ובדבריו המנח"י בתשו' חזו"ן דהא פשיטא ליה שגם בצ'ק דולרי נהוגים דיני העברת צ'קים מיד ליד בהסבה, ואילו אם היה הצ'ק מוסב ע"י אדם נוסף היו תולין שהנ"ל קיבלו מראובן וקנה בחנות, אך כיון שלא היה מוסב חוץ מחתימת ראובן, וראובן טוען בברי שלא קנה בזה ובעל החנות הוא שמא לכן פטר את ראובן מלשלם, ועכ"פ למדין מתשו' זו דישנם דיני מכירת והעברת צ'קים גם בצ'קים דולריים.

193 דכיון שלפי הנוהל בדד"מ: "שטר שהוצא מחוץ לישראל והוא עשוי מבחינת הצורה לפי דין ישראל, מותר לנהוג בו לענין אכיפת הפרעון בין כל בני האדם שסחירוהו או אחזוהו או נעשו צדדים לו בישראל, כבשטר כשר", וכיון שגם בחו"ל י"א דנהוג דיני מכירות והסבות, א"כ בא"י שגם לפי הנוהל יש לו דין שטר פשוט דיש לנהוג כן, אך אם למעשה ננקט בחו"ל שאין תקנת השוק נוהג, י"ל דאינו נוהג גם כשהצ'ק מסוחר בארץ דעל דעת כן נחית ויל"ע, וראה עוד להלן פרק ה סעיף לו והע' 136-137.

שטר עליו ולא נחשב אצל בני אדם לשוויותו העצמית אלא רק למה שעומד לגבות בו, ונפק"מ לדינים הנ"ל ודו"ק וצ"ע.

191 כפי הידוע בכל העולם קיים נוהג השימוש בצ'ק, אם כי אין זה נפוץ כל כך כפי שנפוץ השימוש בצ'קים בא"י, סיבות רבות לתופעה זו ובהן משום שתוקף הצ'ק בדד"מ בא"י הינה סיבה עיקרית לריבוי השימוש בצ'קים, שכן הסוחרים סומכים יותר על זה, [סיבה נוספת כי בארץ הונהג לנהל אורח חיים בטווחי אשראי והמזומנים אינם מצויים כ"כ אצל בני אדם].

אמנם גם בארה"ב שבה אין תוקף חזק לצ'ק, מ"מ במציאות ישנם מסחרים והעברות צ'קים מיד ליד, אולם ישנה הגבלה מסויימת שכן במידה שהצ'ק נכתב לפקודת ראובן, והוא מסרו לשמעון, אם ראובן יטען אח"כ שהוא לא היסב את הצ'ק בעצמו ושמעון לא יוכל להוכיח שההיסב נכון, הצ'ק יוחזר מהבנק אפילו כשכבר כוכר, וכיד ראובן להחזיר את הצ'ק אפילו לאחר חמש שנים, ולכן בבנקים רבים ברחבי ארה"ב מתנוססת הודעה מטעם הבנק שאינם מקבלים צ'ק עם חתימה כפולה, דהיינו כשיש בו יותר ממייסב אחד, ונמצא שלמעשה כל צ'ק בארה"ב הוא כצ'ק למוטב בלבד, שכן מי שהצ'ק נרשם על שמו הוא חייב להפקידו ולא למוטרו לאחר, וא"כ כל צ'ק דינו כלמוטב בלבד, [אא"כ לא נרשם בצ'ק כלל שם מוטב שאז יכול לעבור מיד ליד והאחרון יכתוב שמו ויפקידו בחשבונם].

אולם למעשה הרי במציאות גם צ'קים של ארה"ב נסחרים היטב הן בארץ והן בחו"ל, והסוחרים מסתדרים עם הגבלות הנ"ל, שכן ההוראה הנ"ל שלא לקבל צ'קים בחתימה כפולה אינה הוראה חוקית, אלא זוהי הוראה מנהלית שהבנק מגביל את עצמו מלקבל צ'קים כאלו כדי להימנע מבעיות

פרק ה

חוב תשלום בצ'ק שביד שניה מדין תקנת השוק

כתוצאה מסחירותו הנרחבת של הצ'ק, תופס מקום נכבד ענין תקנת השוק במכירת צ'קים, מקרים רבים מגיעים לפתחם של בתי הדין וגדולי ההוראה בהם יש דיון על תוקף תביעת המחזיק בצ'ק ביד שניה כשיש לחותם טענות פטור נגד המוטב הראשון, או שהצ'ק נאבד או נגנב והגיע לידי אחד שנתן תמורה בעד הצ'ק ורוצה לחייב את החותם, בפרק זה נבאר דינים אלו בהרחבה.

ענף א - דין תקנת השוק במכירת חפצים ושטרי חוב

תשלום דמי החפץ ללוקח מתקנת השוק בגנב שמכר חפץ הגנוב ודין שטר בזה א. ישנם אופנים מסויימים בהם יש ללוקח חפץ מחבירו תוקף וחכיוות יותר מהמוכר עצמו, כגון גנב שמכר חפץ הגנוב, והבעלים תובעים את החפץ מהלוקח, אין הבעלים יכולים להוציא ממנו את החפץ אא"כ נותן לו את הדמים שנתן עבור החפץ, מפני תקנת השוק¹, אמנם בדבר שאינו שכיח לימכר כגון במכירת שטר חוב, אינו נוהג תקנת השוק דלא תיקנו רק בדבר השכיח².

המחייבים לשלם החוב שנית בממרני פרוע שנמכרה משום החיוב לכל המוציאו

ב. שטר הממרני כיון שהיה שכיח מכירתו והעברתו מיד ליד כתבו הפוסקים דשייך בזה תקנת השוק³, אמנם באופן שהלוח פרע הממרני והשאיר את השטר אצל המלוה, וזה מכרו לאחר ובא לגבותו מהלוח שנית⁴, י"א דעל הלוח מוטל לשלם שנית ללוקח הממרני משום שני טעמים:

2 כן מבואר בשו"ע (סי' ס) לגבי הדין הנ"ל במי ששעבד למלוה מטלטלין אגב קרקע והלוח מכר המטלטלין דאין המלוה גובה אותם מהלקוחות משום תקנת השוק, אבל אם הלוח מכר שטרותיו המלוה גובה אותם, דבשטרות ליכא תקנה"ש כיון שאין שכיח מכירתו, וגם משום דיכול למחול ולכן עדיין חשיב ברשותו, וע"ש בש"ך ונו"כ.

3 כ"כ בהג' אמרי ברוך (סי' ס') דכיון שהוא כשטר לכל המוציאו ודרכו לימסר מיד ליד, מיקרי דבר השכיח ושייך בזה תקנה, ואם מכרם הלוח אין המלוה גובה אותם מהלקוחות ע"ש, [וגם לא שייך בזה הטעם השני של הש"ך כיון דבממרני אינו יכול למחול ע"ש].
4 הנה בנימוקי יוסף (פ' ג"פ) כתב דבשטר לכל המוציאו שנכתב שובר משום אדם על שטר זה,

1 והיינו דאף באופן שהלוקח לא זכה בהחפץ כגון לפני יאוש שחייב להחזיר החפץ לבעלים, מ"מ כיון שהוציא ממון וקנה החפץ בתום לב ולא ידע שהמוכר גנבו, תיקנו שהבעלים יחזירו לו את הדמים שנתן, ודין זה מבואר בגמ' ב"ק (קטו, א) דכדי שלא יופסדו אלו הלוקחים חפצים מהגנב, תיקנו שהבעלים לא יוכלו להוציאם מידו בלא לשלם לו מה שהוציא בעד החפץ, ויעו"ש דזהו דוקא בגנב שאינו מפורסם, משא"כ כשלקח מגנב מפורסם, ויעו"ש עוד פרטי דינים בזה ומבוארים דיניהם בחו"מ סי' שנו ע"ש, וראה להלן, [וכעין זה יש תקנת השוק בלוח שמכר מטלטלין ששעבדם אג"ק שאין המלוה גובה מהלוקח, כמבואר בריש סי' ס ואכ"מ ויבואר בע"ה בפרק ו סעיף כט].

טעם א' משום דכיון שהשעבוד בממרני הוא לכל המוציאו, הרי הלוקח המוציאו גובה בו, [ואף שכבר פרעו למלוה הא מ"מ נשתעבד לכל מי שיוציאו]⁵, לדיון נוסף בזה ראה בהערה⁶.

לטעם זה עליו לשלם למחזיק הממרני את כל הסכום הנקוב בו⁷.

טעם נוסף לחייבו לשלם הדמים שנתן משום תקנת השוק

ג. הטעם השני לחייב את הלוח הוא משום תקנת השוק, דכיון שהלוקח לא ידע שהלוח כבר פרעו, הרי יש כאן תקנת השוק שלא יפסיד הלוקח⁸, וראה בהערה היאך גובה שנית מהלוח מכח תקנת השוק⁹.

הגרי"י פישר בשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' צא) דכיון שנתחייב לכל המוציאו אמרין דבכה"ג שפרעו והשאר השטר בידו והמלוה מכרו שנית, איגלאי מילתא שהפרעון הראשון היה מתנה ונשאר שעבוד השטר בתוקפו, וראה בסמוך מש"כ הנחל יצחק לבאר דמאחר שיכול להחזיק בנייר בהיתר מכח תקנה"ש יכול גם לגבות שנית מכח ההתחייבות ע"ש. [ועיי"ש עוד בנתיה"מ מש"כ לבאר היאך יודעים שהשובר על שטר זה, ויעו"ש דאף א"נ דמהני עדי פרעון, וזה רק כשיודעין שהשטר היה אז בידו בשעת פרעון ע"ש באורך].

ד כ"ה בש"ך שם, ופשוט דכיון שאנו מחייבים אותו משום דזהו בכלל התחייבותו לכל המוציאו, א"כ חייב לשלם את כל הסכום שבשטר.

ה זהו טעמו השני של הש"ך שם דשייך כאן תקנת השוק כההיא דסי' שנו הנ"ל בסעיף א, ואף דבשטרות ליכא תקנה"ש כמבואר להלן (בחו"מ סי' ס), היינו דוקא בסתם שטרות שאין שכיח מכירתן וגם יכול למחול ולכן עדיין חשיב ברשותו, משא"כ בממרני דשכיח למכור הרי אם לא יהא תקנה"ש לא ירצו לקנותם, וגם כיון דליכא במחילה לא שייך הטעם השני, ולכן גובה הלוקח [בשבועה כמה הוציא ע"ז ויטול, זולת כגנב מפורסם או בשובר בעדים דהוי כגנב מפורסם].

וכטעם זה נקיט הנתיה"מ לדינא (סי' נ בחי' סק"ו), ובתומים (סק"ו) אף שהאריך לחלוק על הטעם הראשון של הש"ך דזהו בכלל ההתחייבות וס"ל דכיון שמחזיק בו שלא כדין אי"ז בכלל ההתחייבות, מ"מ כתב דמטעם ב' יש לחייב אם עשו ביד תקנת השוק בזה בהסכמת טובי העיר,

שום אדם לא יוכל לגבות בו, והביאו הרמ"א (בסי' נ), אולם הש"ך מוקים לה דוקא כשכתב לו שובר בעדים דקלא אית ליה וכדלהלן.

ה הש"ך (שם סק"ו) כתב דבאופן הנ"ל כיון שפרע והשאר את השטר אצל המלוה עליו לשלם שנית אף כשיש לו שובר, דדברי הנימוק"י דמהני שובר בשטר דלכל המוציאו היינו דוקא כשעשה שובר בעדים דקלא אית ליה וידעו כולם לזיהר ולא לקנות שטר זה, אבל כשפרעו בעדים בלבד דאין לזה קול [וכש"כ כשרק כתב לו שובר בכתב ידו דיש לחוש לקנוניא], בכה"ג משלם הלוח שנית ללוקח, דכיון שנשתעבד לכל המוציאו והוא מוציאו כדין שלא ידע שהוא פרוע, הרי שעבודו קיים בזה ע"ש.

ה הנה הפוסקים דנו בחידושו של הש"ך, דהרי מ"מ כיון שנפרע השטר חספא בעלמא הוא ולא זכה הלוקח בשום חוב, ומהאי טעמא דחה התומים (סק"ו) טעם זה של הש"ך, ובנתיה"מ (סק"ה) האריך ליישב את דבריו דכיון שעשה שלא כדין במה שפרע למלוה בלא ליטול ממנו את השטר, ועכ"פ היה לו לעשות שובר בעדים או לכתוב הפרעון בגוף השטר, בכה"ג חשו לפסידא דלקוחות ונשאר בחיובו, עיי"ש שכתב שזה דוחק, [ובביאור דבריו עמש"כ בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט דאף דשליש שהחזיר שטר למלוה שגבה בו שלא כדין, לא חשיב אלא גרמא ולא גרמי, בממרני י"ל דע"ד כן נתחייב שאם ייגרם הפסד ע"י שהשאר השטר ביד המלוה והמלוה ימכרנו לאחר שלא ידע שהוא פרוע, יתחייב שנית], וראה מש"כ שם בנו"כ לדון בדברי הש"ך בטעם זה.

ובשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' צב) נקיט כטעם זה של הש"ך עיי"ש, וע"ע להלן הע' 37 מש"כ בזה

לפי טעם זה גובה מהלוה רק הדמים שנתן עבור השטר¹⁰.

דעת החולקים בזה דאין לחייבו לשלם וסברתם ודין שטר שנגנב ונמכר קודם פרעון

ד. יש שחלקו בזה וסוברים דאין הלוקח גובה שנית מהלוה, וסברתם ונימוקם משום דמכח תקנת השוק אין לחייבו כיון דלא נאמרה התקנה רק להחזיק בחפץ הגנוב ואז חייב הבעלים להוציא דמים כדי לקבל את החפץ, אבל לא עשו תקנה שהלוקח יוכל להוציא ממון ולגבות מהלוה¹¹ ע"י השטר הפרוע שהוא כחספא¹², [וראה בהערה בביאור

ג. לדעת התומים ביד ב"ד בהסכמת טובי העיר לתקן שיהא בזה דין תקנת השוק.

10 כ"כ הש"ך והנתי' שם, וככל תקנת השוק בלוקח מגנב דאין משלם לו רק כפי מה שהוציא עבור קניית החפץ, וכגון שהשטר הוא על מאה ושילם ע"ז רק תשעים, אינו חייב ליתן לו רק תשעים, וראה להלן הע' 20 מתקנת הארצות לחייבו לשלם את כל הדמים.

11 בקצוה"ח (סק"ב) כתב לחלוק עפ"י הש"ך עצמו בס"י שנו שהביא משו"ת מהר"ם אלשיך (ס"י קכד) דאף בלוקח מגנב אם הגיע החפץ הגנוב ליד הבעלים, אין הבעלים צריכים לשלם דמים ללוקח, [והיינו כשתפס הבעלים מהלוקח, ולנתי"מ ס"י שנו דוקא כשבא לידו קודם שבא ללוקח כגון באופן שקנהו הלוקח מהגנב בקנין סודר והבעלים תפסוהו קודם ע"ש], ועפ"י גם בנידו"ד כיון שהלוה תפס במעותיו א"י לגבות ממנו, וכ"כ הגרעק"א (בהגהותיו לס"י נ) דתקנת השוק בלוקח מגנב היא רק שאין הבעלים יכולים להוציא את החפץ מהלוקח בלא דמים, אבל אין הלוקח יכול לגבות מהבעלים ע"י השטר דכחספא הוא, וכ"כ בנחל יצחק בביאוריו לס"י נ דדוקא אם ירצה להחזיק את גוף הנייר יוכל לעכבו תח"י עד שהלוה יחזיר לו הדמים, אבל א"י לגבות מהלוה, [ומשמע דרצה לפרש כן בדעת הש"ך, ואמנם בדעת הש"ך מסיק בהשטות דגובה מהלוה וכנ"ל הע' 9, ויל"ע אם איהו גופיה סובר כהש"ך או כחולקים], וכ"כ בשער משפט (ס"י מז סק"ב) בתו"ד דכיון שהשטר נפרע היאך יגבה ויגזול מהלוה מעותיו ע"ש.

12 תוספת מילים אלו הוא מלשון הגרעק"א בהגהותיו הנ"ל, ויש שרצו לדייק מדבריו דאין כוונתו למש"כ הקצות דאין להוציא מהמוחזק מכח תקנת השוק, אלא כוונתו דכיון שהשטר הוא פרוע

[ומשמע דס"ל דלא דמי להא דס"י שנו דשם יש מדינא דגמ' תקה"ש וכאן צריך שיתקנו ב"ד וכנראה דזהו מטעמא דלהלן הע' 11-12 בטעם החולקים], אולם בעטרת צבי (סק"ו) נקיט כהש"ך דיש תקה"ש כהא דס"י שנו, וכ"כ בערך ש"י דיש תקה"ש מדינא דגמ' בזה [וראה להלן מש"כ ליישב את קושית הקצוה"ח], וכ"ה באבני חושן (סק"ג), וכ"כ במנחת פתים (בשיירי מנחה לס"י שנו ס"ב), וכן נקיט בשו"ת פנים מאירות (ח"ב ס"י צב).

9 הנה לפו"ר צ"ב דהרי מה שמצינו תקנת השוק בלוקח מגנב, היינו דאמרינן לבעלים שאם רצונו לקבל החפץ עליו לשלם ההוצאות שהוציא הלוקח, אבל לחייב את הלוה לשלם שנית את כל החוב כדי לקבל את השטר זהו חידוש, ואמנם בנחל יצחק (בחי' לס"י נ) כתב לחלוק ע"ד הש"ך מטעם זה דמכח תקה"ש יש לו הזכות רק לעכב את הנייר ולא להוציא ממון [וכדלהלן מדברי הקצוה"ח ועוד פוסקים], אולם בהשטות בנחל יצחק שם (הגדפס בעמ' קצו לדף קח ע"א) כתב הנח"י דיש לבאר את דברי הש"ך דתרי הטעמים שייכי אהדרי, דכיון דמכח תקנת השוק הרי הלוקח יכול להחזיק בנייר בדין, ולפ"י נמצא דחשיב כחופס בנייר עפ"י דין, ושוב הרי זה בכלל חיובו של הלוה שנתחייב לכל המוציאו בדין, וחייב כבר מדינא לשלם לו את כל החוב עי"ש.

והעולה מזה וממש"כ בהע' הקודמת, דיש כאן ג' מהלכים בכח תקנת השוק בזה:

א. לדברי הנח"י בדעת הש"ך כיון דהלוקח יכול לתפוס בנייר מכח תקה"ש, שוב זוכה מכח זה בהחוב, ונמצא דהלוה חייב לו מדינא דזהו בכלל ההתחייבות דלכל המוציאו.

ב. לדעת העט"צ והעור' ש"י חייב מדין תקנת השוק דהש"ס שתיקנו דהבעלים משלמים המעות ללוקח מן הגנב, וכ"מ בנתי"מ.

סברת החולקים הנ"ל¹³], וגם אין לחייבו מטעם הראשון מכח שנתחייב לכל המוציאו, דכיון שכבר פרע הלוא למלוה שלו פקע כח הממרני¹⁴, [וראה בהערה ברין שמר ממרני שנגנב מיד המלוה קודם הפרעון והגנב מכרו לאחר אם הלוקח גובה מכח תקנת השוק¹⁵],

14 כמש"כ הפוסקים לחלוק על חידושו של הש"ך, דכיון שנפרע השטר חספא בעלמא הוא ולא זכה הלוקח בשום חוב, ומהאי טעמא דחה התומים (סק"ו) טעם זה של הש"ך, ובנתיחה"מ (סק"ה) אף שהאריך ליישב את דבריו כנ"ל בהע' 6, מ"מ לדינא מסיק דיש לחייב רק מטעם תקה"ש ע"ש.

15 הנה בקצוה"ח הנ"ל בתו"ד כתב דאף דהמרני כגבוי לדעת הט"ז [ראה בזה להלן פרק יד], וכוונתו דלפי"ז היה לו לגבות מהלוה, דאף שהלוה תפוס במעותיו מ"מ המחזיק בממרני הוא כגבוי, וע"ז כתב הקצוה"ח דכיון שכבר נפרע השטר שוב אי"ז כגבוי, ומשמע מדבריו דבאופן שעדיין לא נפרע [כגון כנגנב הממרני מהמלוה קודם הפרעון, והגנב מכר הממרני ועדיין לא פרע הלוא למלוה האמיתי], בכה"ג כיון דהמרני הוא כגבוי יהא בזה תקה"ש אף לדעת הקצוה"ח ויוכל הלוקח לגבות את החוב מהלוה ולא יוכל המלוה לעכב בידו, אך למעשה הקצות מסיים דלא ברירא להלכה דמרני כגבוי ע"ש, אמנם גם לפי"ד הקצות הנ"ל [וכן הוא דעת כמה פוסקים כנ"ל בהע' הקודמת] שחולק על הש"ך משום דמכח תקה"ש אי"ז לגבות ולהוציא ממון, י"ל דדוקא כשהלוה כבר פרע וזוהו אין לחייבו מכח תקנת השוק בפרעון שנית, אך כשהלוה עדיין לא פרע י"ל דהלוקח השטר יכול לגבות ממנו מכח תקה"ש, דמכיון שהתדיינות הקונה עם הנגנב אינה נוגעת ללוה משום שהוא בין כך חייב לשלם, ורק הקונה מתדיין עם הנגנב שאינו חייב להחזיר לו הנייר מכח תקנת השוק, ולכן לאחר שנפסק שהנייר שייך לקונה ממילא חייב הלוא לשלם לקונה, וראה בזה עוד להלן הע' 39. נאולי יש להוסיף עוד דאף להחולקים על חידושו של הש"ך בטעם הראשון דההתחייבות לכל המוציאו היא אף כשמוציאו לאחר פרעון, מ"מ בנידו"ד שהלוקח מוציאו קודם פרעון, אף שלמעשה בא לידו ע"י שהגנב מכרו, מ"מ הוא הרי מוציא עתה השטר ושייך לחייב את הלוא לפרוע לו, וצ"ע בזה ועכ"פ מכח תקה"ש נראה דלכו"ע חייב לשלם לו].

ונמצא שמכר לו חספא ולכן ליכא בזה תקנת השוק, ולפי"ז יהא נפק"מ לדינא לדעת הקצות אם הלוקח כבר גבה את השטר כיון שאז הוא כבר מוחזק במעות א"כ לא נוציא ממנו, משא"כ להגרעק"א אף כשכבר גבה לא מהני כיון דאין כאן כלל תקה"ש דחספא הוא, אמנם עצם הדבר צ"ב דמאי שנא גנב שמכר חפץ גנוב לפני יאוש דאין ללוקח שום קנינים בזה, לגנב שמכר שטר פרוע, ולכן כיון דחזינן להגאון בעל מנח"י והגרי"י פירש באבן ישראל שהביאו את דברי הגרעק"א והקצות כחד מהלך דאין תקה"ש משום שצריך לגבות ולהוציא ממון, ע"כ דזהו עיקר כוונת רעק"א, וכמדויק בלשונו של הגרעק"א: "ולענ"ד אינו מהדומה [להא דסי' שנו] דהתם רוצים הבעלים להוציא החפץ מהלוקח, תקנו חז"ל שלא יוציא אלא ברמיז, אבל [כאן] הלוקח בא להוציא בחספא בעלמא", ומדויק דעיקר כוונתו לחלק אם צריך לגבות ולהוציא או לא ודו"ק.

13 הנה לכאור' סברת הקצוה"ח והגרעק"א חזקה דלא שייך תקה"ש להוציא, אולם ראה בערך ש"י שכתב דהש"ך סובר דכאן לא דמי להא דמהר"ם אלשיך, דהתם כיון שעפ"י רוב הלוקח מוחזק בחפץ, א"כ אף כשהדין הוא שכשהוא ביד בעלים א"צ לשלם לא בטלה התקנה"ש דזהו אופן דלא שכיח, אבל בממרני אם נאמר שא"י לגבות בטלה כל התקנה דהרי כל מהותו של השטר הוא לגבותו ולא להחזיק בנייר, ולכן בכה"ג מכח תקנת השוק יכול אף לגבות מהמלוה, וראה בשו"ת דבר יהושע (חור"ם סי' ז) שכיון לביאור זה בדברי הש"ך, וגם במנח"י (ח"ה סי' קכ) מציין לדברי הערך שי הנ"ל, וזה מוכרח בכוונת הש"ך דהרי הש"ך עצמו הביא את דברי המהר"ם אלשיך (בסי' שנו סק"ד) ומסכים לדבריו בעובדא הנ"ל [ע"ש מש"כ לחלק מהא דסי' קכ], וע"כ דס"ל דכאן חלוק מכח סברא זו, [וע"ע מש"כ לעיל הע' 9 מדברי הנח"י ביאור נוסף דבעצם תקה"ש מועילה רק לענין הנייר, אלא דכיון שכבר מחזיק בנייר כדין יכול לגבות מכח ההתחייבות לכל המוציאו, וע"ע בהע' 6 מש"כ מדברי הנתי].

לדיון נוסף בזה ראה בהערה 16.

תקנת השוק בשטרות שונים מכח דינא דמלכותא

ה. במכירת שטר החילוף-כתב היה נהוג מכח דינא דמלכותא שאפילו יש לו שובר מהמלוה צריך לפרוע ללוקח¹⁷, וכן כתבו כמה פוסקים במכירת הוועקסלין¹⁸, וראה בהערה בדיון תקנת הארצות שלא לקנות שטר ללא ידיעת הלוה, אם זה מפקיע כח תקנת השוק¹⁹.

ולדעת החולקים דסעיף כז בנידו"ד תלוי אם דנין כפי דד"מ ראה לעיל פ"א הע' 18-19 וע"ע להלן בזה.

18 כ"כ במנחת פתים (שיירי מנחה לסי' שנו ס"ב): "ופשוט דגם בוועקסלין ידון שייך תקנת השוק", וכ"כ בשו"ת דברי מלכאל (ח"ג סי' קמט), וע"ש שכתב דהיינו דוקא בלוקח שט"ח סתם אבל אלו הקונים הרבה שטרות כדי לגבותן באלמותם אין בהם תקה"ש ע"ש, ובשו"ת בית יצחק (חור"מ סי' יד) משמע ג"כ דלכן פטור מלשלם למלוה שאבד וועקסיל, כיון שהדרך למוסרו לאחרים, ומשמע דצריך לשלם למוציאיו.

19 במנחת פתים הנ"ל כתב דלפי"מ שתיקנו בועד ד' ארצות שלא לקנות שט"ח ללא ידיעת הלוה, א"כ במקום שנתפשטה התקנה ועבר הלוקח וקנה ללא רשותו של החותם, לכא' ליכא תקנת השוק, אמנם ע"ש שהביא משו"ת הרי בשמים דאף בכה"ג יש תקה"ש, וראה בהרי בשמים שם שכתב די"ל ב' טעמים לתקנה זו א. משום דעת המבי"ט שהובא בש"ך (סו סקע"ג) דהלוה יש לו זכות קדימה לרכוש השטר ולכן צריך לשואלו אם רוצה לקנותו, ובזה כתב בהרי בשמים דלגופו של דבר הרי הש"ך חולק על המבי"ט, ועוד דזה לא שייך בממרני כיון שהוא למוכ"ז ומכירתו חלה מדאורייתא ובמבי"ט כתב הטעם משום דמכירת שטרות דרבנן, ב. טעם נוסף כתב שם דזהו משום דכיון שיש תקה"ש ואם השטר פרוע יתחייב לשלם לו שנית לכן תיקנו שצריך לשואלו כדי שלא יהא לו הפסד, וגם בזה כתב דזה לא שייך בוועקסל: "עכשיו שהמנהג נפוץ בין הסוחרים שמוכרים וועקסל אף לנכרים ואינהו לא צייתי דין תורה א"כ בשעה שנותן הלוה למלוה הוועקסל אדעתא דהכי נתחייב שאם יהיה נמכר לאחר ישלם הוא המעות למי שבדיו הוועקסל והוא ידון עם

16 הנה בסי' נד בפ"ת (סק"א) הובא פלוגתת הפוסקים במלוה שאבד ממרני אם יכול לגבות מהלוה [בשטר פיצוי או גם בלא זה] עי"ה, ולכא' יש לדייק מהפוסקים שדנו בזה בסברות שונות נוראה בזה בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט פ"ה אות יב ולהלן פרק י ענף ה, ולא כתבו דהלוה יכול ליפטר בטענה שמא כבר נמכר השטר לאחר ועתה חייב הוא לו בדיון וכנ"ל (בהע' 5-6) בדעת הש"ך, ומוכח דס"ל דאף כשעדיין לא נפרע [דהרי מיירי שם כשתובעו לפרועו עתה], מ"מ לא מיחייב ללוקח אלא למלוה וצ"ע, ואולי דבריהם אמורים באופן שמאמינו או שמברר שאבדו ולא נמכר עדיין לאחר, וא"נ כן א"כ לכא' יש לדייק להיפך דס"ל להני פוסקים דיש תקה"ש דהא כתבו שצריך לכתוב לו שטר פיצוי שאם יבא אחר לגבות בזה ויצטרך לפרוע לו שנית המלוה יפצנו ויחזיר לו את הפסידו, ומוכח דמי שיוציאו אח"כ יוכל לגבות בו וע"כ דזהו מכח תקנת השוק, וי"ל דבעי שטר פיצוי אם יגבנו אחד של כדיון, כגון כשבא ליד עכ"ס או אנס, או כשיוציאו אחד ויוכיח שבא לידו כדיון].

17 כ"כ התומים בסי' סט (סק"ה): "וכך טיבו של ח"כ דאפילו יש לו שובר מהמלוה צריך לפרוע ללוקח הח"כ שבדיו הח"כ וכן נימוסו וכו' ומכש"כ בח"כ דדרכו למסרו מזה לזה אפילו ליד גוי ואפילו למדינות רחוקות", ואין הכרע בדבריו אם אף בדינו נדון כן ויש לחייב לשלם שנית אף כשיש לו שובר, או דבדינו לא נדון כן אלא דשייך לבא לידי כך כשיהא ביד עכ"ס, וראה מש"כ לעיל (הע' 8) דלדעת התומים בשטרות אין תקה"ש מדינא דגמ' וצריכין ב"ד לתקן כן, וי"ל דכיון שכן הוא נימוסו של הח"כ הוי כתיקון בי"ד וצ"ע, ועכ"פ אם השטר יגיע ליד עכ"ס ודאי דיגבה ממנו שנית, ולדעת הפוסקים הנ"ל דבכל גווני איכא תקה"ש גובין בכ"ג,

שיעור התשלום כשמשלם לו שנית

ו. כאמור לעיל סעיף ב-ג לפי הטעם שמשלם משום שזהו בכלל ההתחייבות, הריהו חייב לשלם כל דמי השטר, ולפי הטעם שמשלם משום תקנת השוק, משלם לו רק הדמים שנתן, אמנם במכירת שטר הממרני והחילוף-כתב יש שכתבו דמשלם מכח התקנה ודר"מ את כל דמי השטר ולא רק הדמים שנתן²⁰.

ענף ב - האופנים של תקנת השוק בצ'קים שהוסבו ע"י המוטב ופרטי דינים בזה

אוחז כשורה מהו וזכויותיו היתירות לעומת אוחז סתם

ז. לאור האמור נדון בסוגי האופנים של תקנת השוק במכירת צ'קים בזמנינו, ויש להקדים שכדי לחייב משום תקנת השוק בצ'קים, יש לצרף כח החיוב משום הנוהל ודינא דמלכותא [כיון שבדיננו תלוי בפלוג' הפוסקים כנ"ל²¹], ועפ"י הנוהל הבנקאי כל שהמחזיק עתה בשטר קנה הצ'ק במסירה ובהסבה [בצ'ק שלפקודת המקבל], או במסירה לחוד בצ'ק למוכ"ז²², ונמלו בתום לב וכשהוא תקין על פי מראהו, ולא היה לו לחשוש שזכות הקנין פגומה, ונתן תמורה נגד הצ'ק²³, יש לו מעמד של "אוחז כשורה", והריהו מוגן מכל טענות פטור שיש לחותם הצ'ק נגד המוטב הראשון²⁴, לעומת זאת אם הצ'ק הועבר

המלוה וכו', וע"ע להלן פרק ו ענף ה מש"כ מדברי הפוסקים בדיון תקנת הארצות הנ"ל.

20 בתומים הנ"ל בהע' 17 כתב דכן הוא נימוסו לשלם כל הדמים שנית, ועמש"כ בזה לעיל

בסמוך דיש להסתפק אם כונתו לחייבו כן גם בדיננו, אמנם בשו"ת צמח צדק (ח"ר ס' י) כתב דמכח תקנת מנהיגי הארצות חייב לשלם את כל הסכום, ובשו"ת מנח"י מדייק מדבריו דתקנת המנהיגים היתה לאלם את השטר יותר מתקנת השוק דעלמא, דאף דבתקה"ש אינו משלם כל הדמים, כאן חייבוהו כל הדמים.

21 כמשנ"ת לעיל פרק א הע' 19 מדברי מהרש"ם דבמקום שיש פלוג' הפוסקים ובדינא דמלכותא

נהוג כאחד השיטות הרי זה מכריע לנהוג כן, ולכן אף דבד"ת יש בזה פלוג' כנ"ל מ"מ כיון שלפי הנוהל בדד"מ יש לחייבו משום תקנת השוק יש לנהוג כן, ומ"מ יותר ממה שנהוג עפ"י הנוהל בדד"מ אין לחייבו כיון שבד"ת הוי ספיקא דדינא כנ"ל.

22 כדלעיל פרק ד הע' 125 שכ"ה הנוהל בדד"מ: "שטר בר פרעון לפקודה סיחורו בהיטב של האוחז שהוגמר במסירה, ושטר למוכ"ז סיחורו במסירה בלבד", ולפי"ז בצ'ק שלפקודת אדם מסויים ההיטב

הוא חלק מהתנאים להעברת הבעלות בצ'ק, נואף שאי"ז מעכב את חלות הקנין כנ"ל שם מ"מ לענין תקה"ש יש נפק"מ בזה דבלא היסב גרע כחו כדלהלן].

23 ובסתם כל המחזיק בצ'ק חזקה שניתנה תמורה כנגדו וכמו בכל מלוה שתובע בצ'ק וכמשנ"ת לעיל פרק ב ענף ג, וזרק כשיש פגם בזכות הקנין בצ'ק חובת ההוכחה עוברת על המחזיק בצ'ק]. אבל בסתמא אין מוטל עליו להוכיח. אגב, יש לציין דתמורה נחשבת רק כשניתנה תמורה ממש [נואף חוב קדום נחשב תמורה לענין זה], אבל התחייבות לספק תמורה עדיין לא נחשב כאילו כבר נתן תמורה לענין זכותו בתקה"ש].

24 הנוהל בדד"מ הוא כדלהלן: "מי שקנה צ'ק בעד ערך, ובתום לב, וכשהיה תקין לפי מראהו ולא היה לו צד לחוש לריעותא בזה, הריהו במעמד של אוחז כשורה".

דהיינו ראובן נתן צ'ק לשמעון לפקודתו, שמעון הסיכו ומסרו ללוי בתמורה, הרי לוי מקבל מעמד של אוחז כשורה.

"כשלו מוסרו אח"כ ליהודה הרי יהודה מקבל את כל זכויותיו של לוי גם כשיהודה לא נתן ערך בעד הצ'ק", [כמו"כ זכויותיו של יהודה הם גם

במסירה בלבד ללא הסבה, הריהו רוכש את אותו זכות קנין שיש למוטב ללא זכויות יתר²⁵.

צ'ק שהוסב ונמכר ליד שלישי לאחר שכבר נפרע

ח. כשיש ללוקה זכויות יתר, ישנם כמה סוגי אופנים בזה, כגון ראובן נתן לשמעון צ'ק על סך 500 ש"ח על הלואה שהלווהו או מקח שקנה ממנו, לאחר מכן בא ראובן לבקש משמעון שיחזיר לו הצ'ק של 500, והוא יתן לו חמש צ'קים שכל אחד סכמו מאה, שמעון הסכים לכך ונטל מראובן חמשה צ'קים של 100, אך לבסוף לא החזיר לו את הצ'ק של 500 שהיה תחת ידו מקודם, אלא היסב את הצ'ק ומסרו ללוי תמורת מקח או חוב.

בנידון זה מעיקר הדין תליא בפלוגתת הפוסקים הנ"ל לדעת הש"ך וסייעתו על ראובן לשלם ללוי כל הסכום שנית²⁶, ולהקצוה"ח וסייעתו אינו חייב לשלם שנית, ורק אם ירצה לפדות ממנו את הצ'ק יתן לו מה ששווה שהצ'ק לא ישאר תח"י²⁷, אמנם הסכמת גדולי הפוסקים בזמנינו²⁸ דחייב לשלם לו את כל הדמים וכדלהלן.

26 דנידוננו הוא ממש כהעובדא שדן בזה הש"ך דכאן ע"י הפרעון בתשלומים הרי כאילו ביטל את החוב שעל הצ'ק של 500, ומלוה זה שעבר ומסרו לאחר שלא כדן, בזה הרי לדעת הש"ך על הלוח לשלם שנית ונכמשנ"ת לעיל סעיף ב-ג דכיון שבחתימת המלוה כמיסב נעשה הצ'ק כלמוכ"ז, ונמצא שלי שנטל הצ'ק שהוסב ע"י שמעון, מכיון שנטלו בתום לב הריהו מחזיק כעת בצ'ק למוכ"ז ששייך בזה תקה"ש כמש"כ הש"ך, ובלא"ה בצ'קים ששכיח מכירתן בכל גווני שייך תקה"ש.

27 כמשנ"ת לעיל דלהקצוה"ח א"י רק לעכב את הצ'ק בידו ולא לגבות ממנו, ובצ'קים שאפשר לבטלם בהוראת ביטול בבנק לא איכפת ליה ללוה שהוא מחזיק את הצ'ק, אלא שמ"מ כיון שלי יכול למסור לעכו"ם או לעו"ד וכדו' שיכול לפנות להוצאה לפועל [ואף שאסור לעשות כן כדלהלן פרק י סעיף כו מ"מ הלוח יש לו מקום לחשוש שהצ'ק יתגלגל לאנשים שאינם נוהגים על פי דיני התורה כגון כשנושי מחזיק הצ'ק יטלוהו ממנו כדי לגבות חובם וכדו'], ולכן אם ירצה ראובן החותם בצ'ק שלי יחזיר לו את הצ'ק יצטרך לשלם כפי מה שמעריכין דבר כזה בשוק [ראה בזה הלחן סעיף לט], אבל כשאינו חושש שישאר תח"י לא יצטרך לשלם לקצוה"ח.

28 ה"ה המנחת יצחק והדבר יהושע, הגרי"י פישר, וכן נקטו דיני בית הדין הרבני בירושלים

כשלי לא חתם כמיסב כדלהלן הע' 53, דכיון ששמעון היסב את הצ'ק על החלק נעשה כשטר למוכ"ז.

וזכויותיו של אוחו כשורה הם:

"יכול הוא לתבוע על פי השטר בשם עצמו [וא"צ לבא מכחו של זה שקיבלו ממנו], והריהו אוחו את השטר כשהוא נקי מכל פגם שבזכות קנינם של הקודמים לו, וכן מכל טענות אישיות גרידא שהיו להם בינם לבין עצמם, ויכול הוא לאכוף תשלום השטר על כל צד שחב על פי השטר", [יש להדגיש דאף כלפי שמעון המוטב הראשון הצ'ק בתוקף שאינו יכול לטעון נגדו טענות פטור וכנ"ל פרק ב ענף ג, אמנם כנגד אוחו כשורה אינם מועילים אף הוכחות מפורשות כשמוכיח שפרע לשמעון וכדו', ומ"מ חייב לשלם ללוי והבאים אחריו וכדלהלן].

25 והיינו דאף שלפי הנוהל בדד"מ אם הצ'ק לא הוסב אי"ז מפקיע את ההעברה שהיה ע"י המסירה כי: "האוחו שטר לפקודתו שהעביר את השטר בעד ערך בלא היסב, העברתו נותנת לנעבר אותה זכות קנין בשטר שהיתה לו למעביר, ובנוסף על כך רוכש המקבל את הזכות לקבל את היסבו של המעביר", ומבואר שחל הקנין מיד, אלא שיש לו זכות לדרוש את ההיסב מהמוטב, אך כל עוד שהצ'ק לא הוסב, אין לו רק אותה זכות קנין שיש למעביר, וראה בזה להלן ענף ג.

המחייבים מכח תקנת השוק הנהוג, או מדינא דשו"ע, או משום חיובו לכל המוציא

זו. כמה טעמים מצינו לחייב את החותם בצ'ק לשלם שנית לזה שקנה את הצ'ק, אף כשיש לו שובר חתום ע"י שמעון על הפרעון²⁹.

(א) משום תקנת השוק הנהוג מכח דינא דמלכותא³⁰ ומנהג התגרים [סיטומתא]³¹, ועפ"י חייב לשלם לו כל הדמים, [ולא רק מה שנתן עבור הצ'ק]³².

(ב) יש שכתבו לחייב משום תקנת השוק דדין השו"ע וכדעת הש"ך הנ"ל בסעיף ג³³.

אף כשיש לו שובר חתום מהמלוה שכבר פרע מ"מ חייב לשלם שנית.

31 במנח"י (שם סי' קכ ד"ה וע"ז) כתב דמדברי הצמח צדק (בשו"ת סי' י) מבואר דהיתה תקנה מיוחדת מכח מנהג התגרים במכירת השטרות שישלם מתקנת השוק, [ואי"ז מתקה"ש דלוקח מגב המבואר בסי' שנו, ולכן לא קשה קושית הקצוה"ח מהש"ך בסי' שנו ע"ש, דיש תקנה"ש נוספת עפ"י מנהג התגרים ע"ש].

ובשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' צא) הביא את דברי הש"ך והחולקים בדין תקנת השוק, ומשמע דלא בריא ליה לחייב מדינא, אך מסיק לפי"ד המנח"י דיש תקנת השוק ממנהג התגרים הנ"ל כשמכר צ'ק פרוע יש תקנת השוק ממנהג המדינה כשנתברר שבא לידו בתום לב והראשון קיבל תמורה ע"ז, דכיון דיש בזה מנהג העיר דנהוג תקנה"ש יש בזה תקנה"ש, [ויעו"ש מש"כ בנידון באופן שהיה טענת אמנה ויובא דבריו להלן הע' 45], וראה בקיצור דיני רבית (קרי"א פ"ט דין א אות ד) שהביא ג"כ שכן הוא המנהג לחייב את החותם בצ'ק כשהגיע ליד שלישי אף כשיש לו טענות פטור נגד המוטב ע"ש, וכן שמעתי מהגרד"צ אורנטליך שליט"א דכיון שידוע ומפורסם שכן המנהג הוי כסיטומתא לחייב מתקנת השוק בזה.

32 במנח"י הנ"ל לאחר שהביא את דברי הצמח צדק כתב וז"ל: "והנה כיון דאתאן להכא י"ל דמטעם מנהג התגרים צריכים לשלם להמוציא השטר כל הסכום של השטר ולא רק להחזיר לו מה שנתן", ומבואר דתקה"ש דמנהג התגרים עדיפא ממש"כ הש"ך בתקה"ש דדינא דגמ' וחייב לשלם כל הדמים. 33 כ"ה בשו"ת דברי יהושע בעובדא שראובן קיבל משמעון צ'ק של לוי ותובע מלוי שיכבד את הצ'ק, ולוי טוען שנתנו לשמעון רק לפקדון, ופסק

[בהרכב הגר"מ טופיק, הגר"ש בן שמעון והגר"א שרמן שליט"א] שחזקו את פסק דין ביה"ד האזורי שג"כ נקיט דיש בזה תקנת השוק, וכן נקטו דייני בית דין לממונות י-ם [בהרכב הגר"א לוי, הגר"י וייס, והגר"א כהן שליט"א, וכ"ה בהרבה פסקי דין], וכ"ה דעת הגר"א אולמן, הגר"מ שפרן, והגר"נ נוסבוים שליט"א, ועוד גדולי הדיינים. 29 זה פשוט דלכל הטעמים דלהלן על ראובן לשלם גם כשמוכיח בשובר חתום שכבר פרע לשמעון וכעובדא דהש"ך בסי' ג.

30 כ"כ המנחת יצחק (בשו"ת ח"ה סי' קיט בד"ה והנה): "ובזה בנד"ד אם היה רק דד"מ דהוי כמו שכתוב בו לכל המוציא, שוב אף מד"ת א"י לומר שפרע למלוה אחרי המכירה לכ"ע כנ"ל, ואף קודם המכירה להש"ך כנ"ל, ולפסק הנתיבות שייך משום תקנה"ש עכ"פ, אבל באמת הוא בד"מ דצריך הלוה לשלם בכל אופן שיהיה" וכו' ע"ש באורך, וכ"כ בשו"ת דברי יהושע (חור"מ סי' ז), וכאמור לעיל (הע' 24) כ"ה גם הנוהל בדד"מ, "כי לוי בכה"ג הוא אוזח כשורה ויכול לתבוע מחותם הצ'ק [ראובן] גם כשפרעו קודם לכן לשמעון".

ונראה דכיון שהכריעו גאוני דורנו דנהוג תקנת השוק, וגם בדברי הפוסקים הדבר בספק מפלוגתת הפוסקים כנ"ל (בהע' 27), וכ"כ בהע' 21 מדברי מהרש"ם שבמקום שיש פלוגתת הפוסקים ובדד"מ נהגין כאחד מהם אוליין בחר דד"מ להכריע בזה, ומעתה לפי"ז יש לדון בזה דין תקנת השוק, וראה במנח"י שם שמדייק כן גם מתשובת הדברי חיים (ח"ב חור"מ סי' יב) שמשמע מדבריו בכה"ג בנידון מכירת הטראטי וטוען ע"ז טענת אמנה, דאילו היה תקנה"ש בדד"מ היה משלם המוציא ורק דלא בריא ליה אם חייב בדד"מ ע"ש.

ופשוט דבכה"ג להמחייבים מדין תקנת השוק,

- (ג) להסוברים דהצ'ק הוא כחפץ הנמכר והנקנה י"ל דגם לקצוה"ח יש בזה תקנת השוק³⁴, וכן להסוברים דהצ'ק חשיב כגבוי ומוחזק³⁵, [וחייב עכ"פ בהדמים שנתן עבור הצ'ק³⁶].
- (ד) יש שכתבו לחייב מטעם נוסף דכיון שנתחייב לכל המוציאו, והרי הלוקח מוציאו עתה בדין, חייב לשלם לו את כל החוב דוהו בכלל ההתחייבות³⁷.
- (ה) סברות נוספות שיש לצדד דבצ'ק עדיף ויש בזה תקנת השוק לכו"ע ראה בהערה³⁸.

בדין גביית צ'ק מיתומים קטנים ואכ"מ, ועכ"פ בצירוף הסברא המוכרת בסמוך דהצ'ק כגבוי נראה דיש לחייב בזה משום תקה"ש³⁹.

35 יעויין להלן פרק יד מש"כ מדברי רבים מפוסקי זמנינו שנקטו דהצ'ק חשיב כגבוי ומוחזק לענין השמטת כספים, ספיקות וכדו', וכיון שכן הרי מבואר בקצוה"ח דבכה"ג יש תקה"ש כדלעיל הע' 15, ע"ש שכתב דאם ממרני כגבוי יכול לגבות מכח תקה"ש, דבזה לא חשיב כהוצאת ממון מהלוה כיון שבלא"ה הוא כגבוי. ואף שהוסיף שם דכשכבר נפרע הממרני שוב אי"ז כגבוי, בצ'ק י"ל דכל זמן שלא נפרע ע"י הבנק ועל פי הנוהל יכול לגבותו בבנק וכן למסרו להוצאה לפועל וכדו' א"כ עדיין חשיב כגבוי, דאחד הסיבות להחשיבו כגבוי הוא מכח תוקפו וסחירותו על פי דד"מ.

36 דכיון דאתאן מכח תקנת השוק מדין השו"ע, הרי נחבאר לעיל דבזה משלם רק הדמים שנתן, אמנם בלא"ה בצ'ק עפ"י רוב הוא יוצא בכל הדמים הכתובים בו, אלא שלפעמים נו"נ בצ'קים מאוחרים בפחות, ואז נפק"מ בהנ"ל שנותן לו רק כפי מה ששילם ע"ז, [והיינו כשמכר בפחות משום טירחת הגבייה וכדו', אבל כשמכר בפחות בסכום ניכר וכוונתו ליתן המעות בעיסקא, י"א דאין בזה תקה"ש כדלהלן סעיף ל].

37 באבן ישראל (ח"ח סי' צא) כתב דבאופן שפרע למלוה והמלוה מכר את הצ'ק לאחר הפרעון נקטינן לדינא דחייב מטעם א' דהש"ך דהטעם משום דעדיין נשאר בחיובו שנתחייב לכל המוציאו (כנ"ל בסעיף ב), ועי"ש שביאר זאת דבכה"ג נעשה הפרעון הראשון כמתנה ולכן יכול הלוקח לגבות מדינא דיש לו את השעבוד דלכל המוציאו ע"ש, ונמצא דבנידו"ד לדברי המנח"י והאבן ישראל גובין כל הדמים שבשטר וראה בזה עוד להלן (הע' 48).

38 נראה דיש לצדד סברא נוספת דבצ'ק כיון שעומד לגבותו מהבנק יתכן דגם להקצוה"ח

בדבר יהושע (ח"ג חו"מ סי' ז) דחייב לשלם מכח תקנת השוק כמו שהעלה הש"ך: "הנה אפילו אם נאמין לשמעון שראובן נתן לו בפקדון נלענ"ד שצריך לשלם דהרי זה דומה למש"כ הש"ך בחו"מ סי' נ סק"ז דבממרני דשכיח טובא שקונין זה מזה דשייך תקנת השוק וכו' וה"נ צ'קים שעוברים לסוחרים מיד ליד כמו הוועקסל שייך בהו תקנת השוק", וע"ש שהביא מה שהקצות משיג על הש"ך ומיישב את דעת הש"ך והו"ד לעיל הע' 13, ומסיק דכיון שהתומים והנתי' נקטו כהש"ך בזה נקטינן הכי לדינא, [וע"ש שהביא גם מש"כ הנח"י דהש"ך קאי רק על הנייר, ודוחה את דבריו דל"מ כן בש"ך, ולא ראה מש"כ הנח"י גופיה בהשמטות לבאר את דעת הש"ך דמכח תקה"ש גובה הדמים והו"ד הנח"י לעיל הע' 9].

34 כמשנ"ת לעיל פרק ד סעיף יז ובכ"מ סברת הגרש"ז אויערבאך ועוד מפוסקי זמנינו דהצ'ק יש לו גם תכונת שוה כסף בגין סחירותו והמציאות שהוא עובר מיד ליד בשוויותו המלאה, וגם דדעת בני אדם להתייחס לשוויותו העצמית של הצ'ק, [והבאנו לעיל פ"ד הע' 104 מדברי הגאון מאוסטורובצא דחשיב כגופו ממון], ולפי"ז המחזיק בצ'ק הרי הוא כמחזיק בחפץ שערכו המלא הוא כפי הנקוב בו, וכמו שבחפץ יש תקנת השוק ה"נ בזה, ואף דלאחר פרעון הרי פקע החוב, מ"מ כיון שהשאיר את הצ'ק בידו ונתן לו האפשרות להעבירו לאחרים שלא ידעו מהפרעון, הרי השאיר בידו חפץ הנמכר והמלוה אכן מכרו לאחר [וכן כשנתן באמנה או בטובה ופקדון], ואף שלמעשה הרי צריך כאן לגבות מבעל הצ'ק ולא מצינו תקנה כזו לפי"ד הקצות, י"ל דדוקא כשכבא לגבות מכח שטר חוב רגיל משא"כ כשכבא לגבות בצ'ק שכבר חשיב כחפץ הנמכר לא נחשב כגבייה אלא כחילופי דברים שווים, [וכע"ז הובא לעיל בפרק א הע' 27, 72, מדברי הגרי"ש אלישיב שליט"א בדין גביית צ'ק מיורשים דחשיב כמזומן ויכול לגבותו ועמשנ"ת בזה עוד בפרק ט הע' 230 ופרק יב הע' 63 ופרק טו הע' 66 בדעתו

לכל אלו הטעמים משלם החותם שנית ללוקח שקנה הצ'ק, ולא רק כפי שוויות פדיות הצ'קים מיד הלוקח וראה בהערה 39].

כשיש טענת חוסר תמורה [שניתן כאמנה] והצ'ק הוסב ונמכר

י. עובדא היה בראובן ששילם בצ'ק לשמעון עבור סחורה ששמעון היה אמור לספק לו, שמעון היסב את הצ'ק ומסרו ללוי בתמורה, ראובן נתן הוראת ביטול על הצ'ק בטענה שהתמורה לא סופקה לו⁴⁰, בנידון זה ג"כ מדינא דשו"ע דינו כהנ"ל דתליא בפלוגתא הפוסקים⁴¹,

הנחל יצחק לבאר את סברת הש"ך דע"כ דבשטרות תקנת השוק נותנת תוקף ללוקח לגבות מהחותר, דאל"כ לא ארווחא מידי, וכאמור כ"ה הכרעת גדולי הפוסקים בדורנו וכ"ה הדד"מ והמנהג.

יש לציין דבמקום שחייב משום תקנת השוק אינו יכול ליפטר בטענה שלא ידע שיש חיוב משום תקנה"ש, אלא זהו חיובו מכח התקנה, והרי גם מי שנגנב לו חפץ אינו אשם כלל במה שגנבו לו חפץ ואפ"ה צריך לשלם מתקנה"ש].

40 עובדא כזו התרחשה לפני כשלשה עשורים ונידונה בהרחבה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' קיט-קכ), ובשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' צא), [וגופא דעובדא היתה שקונה הצ'ק טוען שאף שאל את החותר קודם הקנייה אם הצ'קים טובים וענה בחיוב, אלא שהחותר הכחיש את הדברים וטען שאמר לו שלא קיבל התמורה, ועמש"כ בזה להלן מדברי האבן ישראל באופן זה, וכעת נתייחס לגוף השאלה שדנו בזה הפוסקים הנ"ל אם יש תקנת השוק כשטוען טענת אמנה].

41 ואף דהש"ך מיירי כשפרעו והמלוה מכרו אח"כ, מ"מ היינו הך דה"ה כשלא קיבל את התמורה דהוי כאילו לא חל ההתחייבות של השטר [כמו דבפרעו נפקע החיוב של השטר], ואפ"ה כתב הש"ך דכיון שהחיוב לכל המוציא, [והוא מוציא כדן וכמש"כ הנח"י דבנייר ודאי יש תקנה"ש] ולכן חייב הוא להמוציא, וכ"כ המנח"י כדבר פשוט ראה בזה עוד להלן בסמוך.

ופשוט דמיירי באופן שמאמינו או שהוא מוכיח שלא קיבל תמורה, דאל"ה יכול לומר לו אני מאמינך כלל שלא קיבלת תמורה, כי חזקה על צ'ק שניתנה בעדו תמורה, וכמשנ"ת לעיל פ"ב ענף ג וכ"ה גם בדד"מ ע"ש, וראה להלן סעיף יד.

יש תקנה"ש כיון דאין מוציא ממון ממנו, אלא כבר קיבל זכות לגבות ממקום אחר [דהיינו מהבנק שחייב לבעל הצ'ק דמי פקדונותיו], ולא נחשב כמוציא ממנו ממש דהבנק הוא כשליש שמחזיקו למי שמגיע לו בדין וכדיבואר להלן פרק יט סעיף יב ד"א שהשעבוד של בעלי הבנק הוא למוכ"ז לכל מי שיבא מכח בעל החשבון וכיון שעל פי הנוהל הבנקאי יכול להציג את הצ'ק לגבייה בבנק י"ל דיש בזה תקנת השוק [כל זמן שלא הורו הבעלים אחרת, ואמנם יכול ליתן הוראת ביטול אך לפעמים אין לו האפשרות הטכנית כגון כשאינו יודע מספר הצ'ק וכדו']. וכמו"כ להסוברים דבכל צ'ק זוכה בהחוב שהבנק חייב לו מכח אודיתא או סטומתא כנ"ל פרק א סעיף יא י"ל דכבר זכה במעות שבבנק, אמנם כאמור סברות אלו שייכות רק בצ'ק שעדיין יכול לגבותו בבנק אך עפ"י רוב הבאים לדון בבי"ד לחייב את החותר מכח תקנת השוק, מיירי בצ'ק שכבר אינו עומד לגבות מהבנק, [או משום ביטול, או משום שעבר ששה חודשים מהתאריך וכדו'].

39 והיינו דמכח תקנת השוק עליו לפרוע שנית כל הסכום או כפי הדמים שנתן, ולאפוקי ממש"כ הגר"י בלוי בפתחי חשן (נזיקין פ"ג הע' כב) לגבי צ'קים שנגנבו דאף אם יש בזה תקנת השוק זהו רק כשנגנבו מיד שניה, דאז זה שהחזיק הצ'קים משלם לגנב כדי שיחזיר לו את הצ'קים שיוכל לגבותם מהחותר, אבל זה שקנה הצ'קים אינו יכול לגבותם מהחותר כיון שהוא מוחזק במעותיו ע"ש, וזהו כסברת הקצוה"ח והגרעק"א הנ"ל בהע' 11-12 דבשטרות לא מהני תקנה"ש לגבותם מהחייב כיון שהוא מוחזק ע"ש, אמנם כ"כ לעיל הע' 9 מש"כ

והסכמת פוסקי זמנינו דראובן משלם ללוי משום תקנת השוק מדינא דמלכותא⁴² ומנהג התגרים⁴³, או מתקנת השוק דדין השו"ע⁴⁴, [וראה בהערה אם אמנה חשיב דבר שכיח לענין שיונהג בו תקנת השוק⁴⁵], וכן שייד בזה תקה"ש מכח מש"כ לעיל דהצ'ק דינו

43 במנחת יצחק (הנ"ל סי' קכ) הביא דברי הצמח צדק שכתב דיש תיקון ארצות בממרי שנקבע עפ"י מנהג התגרים: "ויכול אדם ליתן להבירו שטר זה (ממרי) אפילו בלא כתיבה ומסירה ואפילו בלא כח והרשאה וכל המוציאו גובה בו, והכל ממנהג התגרים שקבעו מנהג זה עיקר משום תקנת השוק על פי מנהיגי ארצות וגאוני עולם", והוסיף דלכן אף להתומים שחולק על הש"ך וסובר דאין לגבות מדינא בלכל המוציאו כשכבר נפרע או שהוא אמנה, מ"מ הרי אף לפי"ד כל שתיקנו בי"ד בהסכמת טובי העיר לטובת המו"מ, שוב הוי מדינא כן, ועפ"י כתב (בד"ה והנה): "והנה כיון דאתאן להכא, י"ל דמטעם מנהג התגרים צריכים לשלם להמוציא השטר כל הסכום של השטר ולא רק להחזיר לו מה שנתן", גם בשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' צא) הסכים ליסוד הדברים דכשיש תקה"ש מדד"מ ומנהג התגרים דנים כן, וראה להלן בסמוך הע' 45 מש"כ הגרי"י פישר לדון בזה, וע"ע מדברי הגר"א זולטניק בזה.

44 כמש"כ בשו"ת דבר יהושע (הנ"ל בהע' 33) דאין החותם נאמן לטעון שהצ'ק ניתן לפקדון בעלמא, דאף אם אמת הוא כן מ"מ חייב מתקנת השוק וכדעת הש"ך, ופשוט דה"נ בטענת אמנה, וראה בזה עוד בסמוך.

45 הנה בשו"ת אבן ישראל הנ"ל כתב דאמנה לא שכיח ולכן אין בזה תקה"ש, אמנם נראה דהמציאות היא שדבר זה שכיח ביותר בין הסוחרים, והרי כל עניינו של הצ'ק הוא כי לפעמים נותנים אותו טרם שמקבלים את הסחורה וקובעים זמ"פ של הצ'ק לאחר שהסחורה תגיע, שו"ר בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' סז) שהשיב לאחד שהעיר דאמנה לא שכיח: "ומש"כ לחלק בתקנת התגרים בממרינו בין דבר השכיח ללא שכיח כמו שחילקו בגמ' בקנסא בנזקיין, לא ידעתי מה ענין זה לזה, וגם מי יאמר דטענת אמנה לא שכיח בזה"ו הרי נודע כמה פעמים נותנים הקונים שטר קודם לקיחת הסחורה".

ובגור"ד זה נראה עוד דלגבי תקה"ש לא בעינן שיהא טענה זו שכיחא כדי שיהא בזה תקנת השוק, אלא בזה גופא שהמסחר בצ'ק הוא שכיח סגי להחיל

42 כאמור עובדא זו נידונה במנחת יצחק (הנ"ל) וכתב (בד"ה והנה פשיטא) דחייב מתקה"ש: "אבל באמת הוא דד"מ דצריך הלוה לשלם בכל אופן שיהיה, ועל כן אף אם יתברר שלא קיבל תמורת השטרות והוו רק שטרות אמנה, מ"מ לא עדיף משנתברר שפרע קודם המכירה דעדיין יש משום הנ"ל", וכ"כ עוד להלן (בסי' קכ בד"ה וכ"ז): "וכ"ז אף דלא מטעם דינא דמלכותא, אמנם כהיום הזה כיון דפסקינו בזה דד"מ דינא הרי נודע כעת הדינא דמלכותא דמחוייב הלוה לשלם לכל המוציאו כל הסכום הנכתב בתוכו, ואינו מועיל שום טענה שיש לו למי שנתן לו הממרי ובדברי מרן הדברי חיים מוכח להדיא דאם היה חייב מדינא דמלכותא היה פוסק בזה דינא דמלכותא דינא" וכו'.

וראין כ"ה הנוהל בדד"מ: "דאף בנתן לאמנה ולא קיבל עדיין התמורה, כל שמוציאו עתה אדם אחר, הריהו תובע ממנו אף כשהמוטב הראשון לא היה יכול לתובעו מחמת חוסר תמורה, ואף בצ'ק משורטט כל שלא נכתב בו שהוא לא סחיר הנוהל הוא דחייב. ואף כשעתה יודע המחזיק כשהתמורה עדיין לא ניתנה, אם לא היה ידוע לו בשעת קבלת הצ'ק הרי"ז גובה בו, [וגם כשהיה ידוע לו שהצ'ק ניתן על מנת שיסופק תמורה אח"כ, אך לא ידע בשעת קבלת הצ'ק שעדיין לא סופקה התמורה הריהו יכול לתובעו], כי הנוטל צ'ק על חשבון סחורה שהוזמנה רשאי לסחור, כי לפי מנהג הסוחרים הוא ניתן על מנת שינצלוהו ולא בכדי שיהא מוחזק במשמרת", ואף שלמעשה כוונת נותן הצ'ק שיהא מותנה בקבלת התמורה ולא נתכוין להתחייב לו בין אם יתן ובין אם לא יתן כמו בשטרי אקנייתא, מ"מ כיון שלא הגביל את ההוראה בצ'ק למוטב בלבד, הרי נתכוין שיוכל להעבירו גם לאחרים למרות שבאופן זה יצטרך לשלם למחזיק בצ'ק גם באופן שלא יקבל תמורה מהמוטב הראשון.

וכן נקטו דייני בית דין לממונות י-ם [בהרכב הגרא"ד לוין, הגרי"י וייס, והגרי"א כהן שליט"א] באחד שטען שלא קיבל כל התמורה נגד הצ'קים שלו וחיבבוהו בית הדין לשלם כיון שהצ'ק נידון כשט"ח ויש בזה תקה"ש.

כחפץ הנמכר, או משום דהוי כגבוי⁴⁶, [ואף באופן שהמוטב הראשון שנמל הצ'ק מהחנות ירימיהו בהבטיחו לו ליתן לו תמורה ולא היה ברעתו כלל ליתן לו ג"כ יש בזה תקה"ש⁴⁷], ולהסוברים דחייב מדינא משום דזהו בכלל החיוב לכל המוציא ראה בהערה⁴⁸.

צ'ק שניתן בטובה [או בפקדון] והמקבל מסרו לאחר בתמורה

יא. מצוי שראובן נותן לשמעון "צ'ק טובה", וזאת כששמעון אין לו חשבון בנק או פנקס צ'קים, ורוצה ללוות מלוי אך לוי אינו מלוה רק למי שנותן לו צ'ק כנגד החוב, ולכן שמעון מבקש מירידו ראובן שיתן לו צ'ק שלו בתורת טובה שיוכל למוסרו ללוי המלוה, והוא מתחייב לו שבהגיע זמן הפרעון הריהו ישלם ללוי ויפדה ממנו את הצ'ק, ולבסוף שמעון לא פרע ללוי והריהו תובע מראובן שיכבד את הצ'ק שהוא חתום בו⁴⁹, ראובן

המוציא (וכנ"ל הע' 37), ועפ"ז כתב דזה שייך רק בפרעון שני דאז נעשו המעות מתנה משא"כ בטוען שהיה אמנה ע"ש, וגם תקה"ש של הש"ך ס"ל דלא שייך בזה כיון דאמנה הוי לא שכיחא ע"ש, ושוב הביא את דברי המנח"י דיש תקה"ש דמנהג התגרים, אך גם בזה כתב דכיון שהיה אמנה בכה"ג גם הנוהל הוא שלא לחייבו ע"ש.

אמנם לפי האמת הנוהל בדד"מ דאף בנתן לאמנה ולא קיבל עדיין התמורה, כל שמוציא עתה אדם אחר, הריהו תובע ממנו אף כשהמוטב הראשון לא היה יכול לתובעו מחמת חוסר תמורה וכנ"ל בהע' 42, [ובמש"כ דאמנה לא שכיח עמש"כ בזה לעיל בסמוך הע' 45, וע"ע להלן הע' 57].

ובגור"ד מש"כ שאין לחייב בזה מדינא כיון שלא ניתן לחיוב רק לאמנה, הרי גם כשפרע הצ'ק שוב בטל החיוב, ומ"מ הבאנו לעיל מש"כ הגרי"י פישר דאמרינן דכיון שנתחייב לכל המוציא ע"כ שנתכוין לחיוב שני לאחר פרעון ומעות הפרעון הוו מתנה, א"כ גם בנידוד"י י"ל דאף שנתן לו את הצ'ק באמנה ולא נתכוין להתחייבות, זהו רק כל זמן שהצ'ק עדיין ביד המקבל אבל כשנמסר הצ'ק לאחר יש בזה חלות חיוב כיון שכתבו לכל המוציא והיינו דכל צ'ק שניתן באמנה ללא הגבלה למוטב בלבד הוי כהסכמה מצד החותם שאם הצ'ק יימסר לאחר יחול עליו חיוב, ואף כשכתבו למוטב, אם לא הגביל הצ'ק למוטב בלבד הוי כלמוכ"ז ע"י הסבת המוטב וכנ"ל, וא"כ י"ל גם כאן דחייב מדינא דגם ע"ז התחייב שאם יגיע ליד שלישי ישלם לו, וצ"ע.

49 ומיירי בצ'ק שהוא למוכ"ז או אף כשנכתב לפקודת שמעון מ"מ במוסרו הצ'ק ללוי חתם

תקנת השוק על כל טענה שרוצה ליפטר בה, [נזולת בסוג צ'ק שלא שכיח לסחור בו כדלהלן ענף ד]. 46 והיינו דמטעם זה אף להקצוה"ח יש כאן תקנת השוק, ואף שהצ'ק ניתן באמנה מ"מ הרי הוא בתכונתו מסמך סחיר והוא כחפץ הנמכר ששייך בו תקנת השוק, וכן שייך בזה הסברא דהוי כגבוי כיון דאף לגבי המחזיק הראשון י"א דנחשב כגבוי בספיקות וכדו' וכנ"ל.

47 וכעובדא באחד שהעמיד עצמו כמוכר כרטיסי נסיעה ונתגלה שהוא רמאי, ומ"מ מי שנתן לו צ'ק כיון שלא הגבילו למוטב בלבד, יש בזה תקנת השוק, כיון שהצ'ק יצא מתחת ידו באופן של התחייבות, [ודלא כמש"כ הגר"י וואזנער (בעל שו"ת חיי הלוי) לחלק בזה ראה בקול התורה עמ' רעז ובהע' הבאה].

48 הנה הגר"א זלוטניק כתב בנידון זה: "דאם באמת לא נתן את תמורתו או לא היה כלל חלות החיוב שלו, וממילא גם לא התחייבות לשום אדם ומתחילה הוא חספא בעלמא וגם תקה"ש לא היה בזה" וכו', והו"ד במנח"י (סי' קכ שם), אכן המנח"י דוחה את דבריו וכתב: "לא ידעתי לחלק בין חספא לחספא דאפי' אם פרע הלוה למלוה וכו' דנתבטל השטר ונעשה חספא בעלמא וכו' ומ"מ ס"ל להש"ך דיכול הקונה לטעון לא ידעתי" וכו' ע"ש, ועפ"ז נדחו דברי הגר"י וואזנער שכתב ג"כ (בקובץ קול התורה עמ' רעז) לצדד כן דכשלא קיבל התמורה גרע ואף להש"ך ליכא תקה"ש, ובשו"ת אבן ישראל הנ"ל מבואר דלא ניח"ל טעמא דתקה"ש דהש"ך משום קושית הקצוה"ח ורעק"א (הנ"ל בהע' 12-11), וע"ש דנקיט דחייב מדינא מטעם הא' דהש"ך דנשתעבר לכל

ביטל את הצ'ק כי הוא לא קיבל תמורה בעד הצ'ק, לפי האמור לעיל שהסכמת פוסקי זמנינו שחייב מכח תקנת השוק, ה"ה בנידו"ד חייב החותם לשלם אף שניתן כשטר טובה, ושייך בזה הטעמים שנתבארו לעיל⁵⁰, וראה בהערה לדעת הסוברים שחייב מדינא⁵¹, וכל מש"כ בסעיף זה שייך גם באופן שטוען החותם שהצ'ק ניתן לפקדון⁵². [וראה להלן פרק טו סעיף מט דבצ'ק טובה שניתן למלוה חייב בעל הצ'ק גם מדין ערב קבלן בנוסף לחיובו מתקנת השוק].

צ'ק שהוסב ביד המוטב ונגנב או נאבד ממנו והמוצא או הגנב מכרו לאחר

יב. אופן נוסף בתקנת השוק: ראובן נתן צ'ק לשמעון והצ'ק נאבד ממנו או נגנב, לוי [שמצאו או גנבו] קנה סחורה אצל יהודה בתמורת הצ'ק, אם הצ'ק היה לפקודת שמעון, ונאבד ממנו לאחר שחתם כמיסב, גם בזה למה שנקטו פוסקי זמנינו הרי יהודה גובה מראובן משום תקנת השוק⁵³, [ואף באופן שראובן ביטל את הצ'ק בעקבות הגניבה⁵⁴

לפקדון על השאלת חפץ וכדו' והחזיר החפץ ולא קיבל משמעון את הצ'ק, ושמעון נתן הצ'ק לידי המחזיק לתשלום עבור תמורה שקיבל ממנו, ונמצא ששמעון עשה מעשה גניבה גמורה בצ'ק, וגם בזה שייך כל הני סברות הנ"ל לחייבו מתקנת השוק, [אמנם אם שמעון לא מסר הצ'ק לשם תשלום אלא מסרו ג"כ לפקדון עבור מלוה שלו ראה להלן הע' 75 לדעת הריטב"א בכה"ג אין בזה תקנת השוק וע"ש בהע' 76 מש"כ בזה]. וראה עוד להלן סעיף כט בדין צ'ק שנכתב עליו שהוא לפקדון אם יש בזה תקה"ש.

53 כן הוא הנוהל בדו"מ דבכה"ג הרי יהודה נטלו מלוי בתום לב ולא היה לו לחשוש שבא לידו בגניבה, וכיון שהוא מחזיקו כדין וגוף הצ'ק ג"כ תקין שההיסב נחתם ע"י שמעון יכול לגבות בזה, וכפמשנ"ת לעיל סעיף ט כ"ה דעת המנח"י והדבר יהושע והאבן ישראל שדנים בזה כפי תקה"ש דמנהג התגרים, [ולפי"ז מש"כ בשו"ת נצ"י (סי' לח) דבנידון כזה ליכא תקה"ש משום דנקיט כדעת הקצוה"ח ע"ש, ליתא לפי"ד גאוני דורינו הנ"ל]. אולם אם יהודה מודה לשמעון שהצ'ק נגנב ממנו, הרי עליו להוכיח שבשעת קבלת הצ'ק נתן בתום לב ערך בעד הצ'ק ולא ידע שזכות קנינו של לוי פגומה.

54 וכדבסמוך דבאופן זה מוטל על ראובן לבטל הצ'ק כדי להצילו מהפסד.

שמעון כמיסב, ולכן לוי יכול לחבוע את ראובן אף כשלא קיבל שום תמורה משמעון עבור הצ'ק. 50 דגם בזה יש תקנת השוק מדד"מ, וגם משום מנהג התגרים יש כאן דאל"כ לא שבקת חיי שיוכל כל אחד לטעון שנתן הצ'ק לטובה בעלמא, וכן כתבו הדיינים בב"ד הרבני [בהרכב הגר"מ טופיק, הגר"ש בן שמעון והגר"א שרמן שליט"א] שחזקו את פס"ד ביה"ד האזורי שג"כ נקיט דיש בזה תקנת השוק, כעובדא שאחד טען שנתן צ'קים שלו רק לטובה, והצ'קים הגיעו ליד שלישי, והעלו דאינו יכול ליפטר בטענה זו כיון שיש בזה תקנת השוק וקנאם כדין, וכן לדעת הדבר יהושע דחייב מתקה"ש דהש"ך זה שייך גם בנידו"ד כיון שמ"מ הצ'ק יצא מתחת ידו, וכי היכי שבפרוע גובה שנית, ה"נ בזה וכמש"כ המנח"י הנ"ל לגבי אמנה דמנ"ל לחלק בין חספא לחספא, וכן שייך בזה שאר הסברות דחשיב כחפץ הנמכר וכגבוי ולטעמים אלו אף להקצות יש בזה תקה"ש.

51 ראה משנ"ת לעיל בסמוך הע' 48 בדין צ'ק שניתן באמנה דלהגרי"י פישר שטעם החיוב הוא מדינא שע"ד כן נתחייב זה שייך רק כשפרע הלזה והמלוה עבר ומכרו דאו אמרינן דפרעון ראשון היה כמתנה, משא"כ באמנה, וה"ה בנידו"ד כיון שלא נתחייב מעולם ע"י הצ'ק לכא' אין לחייבו מדינא לפי"ד הגרי"י פישר, וראה מש"כ דצ"ע די"ל דגם באופן זה הריהו נכלל בהתחייבות שלו.

52 והיינו שראובן טוען שנתן את הצ'ק לשמעון

ויהודה קיבל את הצ'ק לאחר שכבר ניתנה הוראת הביטול מ"מ יכול לגבות מתקנת השוק⁵⁵], וראה מש"כ לעיל סעיף ד דבאופן זה כיון שבא ליד הלוקח לפני שהחותם פרע למלוה, הרי הלוקח גובה מהחותם גם לדעת הקצוה"ח ודעימיה⁵⁶, לדיון נוסף בזה ראה בהערה⁵⁷. [וראה להלן סעיף כא בדיון צ'ק שנגנב מהמקבל לפני שהוסב והגנב הסיבו ומכרו לאחר, ובדיון צ'ק שנגנב מיד הבעלים בעצמם ראה להלן סעיף כד].

אם החותם יכול לסרב מלשלם להגנב מחשש שיתבעוהו שנית

יג. באופן הנ"ל כשנגנב או נאבד הצ'ק משמעון, והודיע לראובן וביקשו שיבטל את הצ'ק, על ראובן מוטל למלאות בקשתו⁵⁸, אמנם כשמבקש ממנו שיפרע לו את תמורתו, וראובן מסרב בחוששו שלאחר מכן יבא יהודה [שקנאו מלוי שגנבו או מצאו] ויתבענו בהצ'ק ויצטרך לשלם לו שנית מדיון תקנת השוק⁵⁹, נחלקו הפוסקים אם צריך מדינא לשלם לשמעון שאיבד את הצ'ק כשאין יהודה תובעו לפנינו⁶⁰, אמנם אם שמעון נותן

אלא שכתב דאין המחזיק יכול לגבות את הצ'ק בבנק כיון דרכוש הגנב הוא, אלא שכשירצה הגנב לגבותו יצטרך לתת לו הדמים שנתן עבור הצ'ק ואז יחזיר לו את הצ'ק, וזהו כחקה"ש המבואר בסי' שנו, אמנם להאמור לעיל מדברי המנח"י דנקיט לדינא דבניד"ד התקה"ש היא ממנהג הסוחרים, וכן לפי דד"מ ודאי דיכול המחזיק בצ'ק לגבותו מהחותם, וכפ"מ שכתבנו לעיל (הע' 13) לדעת הש"ך ודעימיה בניד"ד גם מדינא גובה, דכיון שמחזיק בניד"ד יכול גם לגבות החוב וכמש"כ הנחל יצחק, וא"כ פשוט דיכול לגבות הצ'ק.

58 פשוט דעל ראובן מוטל למלאות בקשתו מדיון השבת אבידה, שיתכן שהגנב לא יוכל למסרו לאחרים, וילך לגבותו בבנק, וכשביטל הצ'ק לא יוכל לגבותו, ובכך מונע הוא הפסד משמעון, אולם נראה פשוט שראובן יכול לבקש משמעון שיפצנו על כל הוצאות הביטול, וגם מה שייגרם לו נזק אם יצטרך לשלם לזה שהפקיד הצ'ק וחזר בעקבות הביטול.

59 והיינו דכי היכי דכשפרעו פעם אחת ומכרו המלוה חייב לשלם שנית למוציאו, וכן כשלא קיבל תמורה בעד הצ'ק כנ"ל סעיף י"א, ה"ה בניד"ד כיון שיהודה מוכיח שנטלו בתום לב [וכנ"ל הע' 53 שכשמורה שהיה כאן גניבה עליו להוכיח שנטלו בתום לב] ונתן תמורה בעד הצ'ק, הרי מוטל על ראובן לשלם מדיון תקה"ש וכמשנ"ת.

60 הנה בעלמא במלוה שטוען שנאבד ממנו השט"ח מחייב הלוה לפרעו ולכתוב לו שובר

55 כן נראה פשוט דכיון שגובה מכח תקה"ש מה לי אם קיבלו קודם הביטול או לאחריו, וה"ה בשאר טענות הנ"ל דפרוע או אמנה או טובה, דמ"מ יש תקה"ש אף שקנאו לאחר הביטול, [ודלא כמש"כ הגר"י וואזנער לחלק בזה ראה בקול התורה].

56 ע"ש מש"כ בהע' 15 דבאופן זה כיון דעדיין לא שילם למלוה נראה דמורה הקצוה"ח שמשלם ללוקח עכ"פ מכח תקנת השוק, ובפרט בצ'ק דלהרבה פוסקים חשיב כגבוי עכ"פ לפני הפרעון, וע"ש מש"כ שיש לצדד דחייב אף מדינא.

57 הנה בשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' צא) כתב דגניבה לא שכיתא וליכא תקה"ש דסי' שנו בזה, אמנם למש"כ לעיל להמנח"י ברור דגם בכה"ג איכא תקה"ש מכח מנהג התגרים ודד"מ וכנ"ל, אמנם נראה פשוט דאף לשי' הדבר יהושע דהתקה"ש הוא מדינא דשו"ע ג"כ יש תקה"ש בזה, דמש"כ האבן ישראל דכיון דלא שכיתא ליכא בזה תקה"ש תמוה דהרי גם האופן שכתב הש"ך במלוה שמכר השטר לאחר הפרעון, הוי ג"כ לא שכיתא ומ"מ יש בזה תקה"ש, ואף דהתקנה היא רק במילתא דשכיתא לא איכפת לן כיון שעצם מכירת הצ'ק הוי מילתא דשכיתא, ומה שלא שכיתא האופן של טענה זו לא מגרע לדיון תקנת השוק, כ"נ פשוט וכ"כ בזה לעיל הע' 45, [וזולת בסוג צ'ק שלא שכיתא לסחור בו כדלהלן ענף ד].

והנה בפתחי חשן (נזיקין פ"ג הע' כב) כתב כנ"ל דצ'ק שנגנב מיד שניה יש בו תקנת השוק,

לו שובר ושטר פיצוי שמתחייב לפצותו מכל הפסד אם יגבנו אחר, מחוייב הוא לשלם לו⁶¹, [ואם יהודה [הלוקח] ושמעון [המלוה שממנו נגנב הצ'ק] תובעים כל אחד שישלם לו ראה להלן סעיף לג.

כשהמחזיק בצ'ק אינו מאמין לחותם ואין לו הוכחות חייב לשלם מדינא

יד. בכל האופנים הנ"ל שכתבנו לחייב את החותם משום תקנת השוק, הדברים אמורים כשלו [שהוא המחזיק בצ'ק בתום לב כנ"ל] מאמין לראובן שכבר פרע את הצ'ק, או שנתנו באמנה ולא קיבל תמורה, או שנתנו כשטר טובה או פקדון⁶², או לחילופין כשראובן מוכיח את טענותיו, ובכל זאת חייב ראובן לשלם מתקנת השוק כנ"ל, אולם באופן שלוי אינו מאמין לראובן על טענותיו [ואף ששמעון מסייע לראובן אינו נאמן⁶³] ואין לראובן הוכחה לבסס את דבריו, חייב לשלם ללוי מדינא, דהצ'ק הוא כשטר שאין נאמנות לטעון עליו טענות פטור⁶⁴.

אותו לכר", ולפי"ז א"כ צריך לשלם לו תמורת שטר פיצוי דע"ד כן נתחייב וכאמור לעיל פ"ג הע' 37 ובכ"מ דע"ד כן נתחייב, וכ"ה דעת כמה פוסקים כדיבאר להלן פרק י שם, וע"ש פרטי דינים נוספים בעני"ז.

62 דכיון שמאמינו הרי אינו יכול לתובעו ולחייבו אם לא מדין תקנת השוק, [דכ"ה בכל תביעת ממון דכשהתובע מאמין לנתבע אינו יכול לתובעו].

ואם יש הכחשה ביניהם ראה להלן סעיף לה.

63 פשוט ששמעון אין לו נאמנות לסייע לראובן, דאף אילו היה הצ'ק בידו אינו נאמן לומר שניתן לאמנה במקום שחייב לאחרים, כיון דהמלוים שלו יכולים לגבות הצ'ק בחיובם וע"י טענתו מפסיד להם וכמבאר בכתובות (יט, א) ונפסק בשו"ע (סי' מז), וכש"כ כשהצ'ק כבר אינו בידו.

64 כ"כ במנח"י (ח"ד סי' קיט בד"ה והנפ"מ): "ופשוט דכ"ז כשראו העדים שפרע הלוה להמלוה קודם שמכר השטר וכתב לו שובר ע"ז, דאח"כ היה צריך לברר אם לא מכר השטר קודם וכמדויק בדברי הש"ד", [וע"ש עוד (בד"ה והנה בנתיבות) דכאן לא הוי כשטר רגיל דבעינן שבועת המוכר שלא נפרע וכשאינו נשבע מפסיד הלוקח, דזהו דוקא בשטר רגיל משא"כ בלמוכ"ז נשבע לוקח שלא פקדנו וגובה החוב, אמנם זהו דוקא באופן שגובה מדינא, אבל באופן שגובה מכח תקנת השוק אין צריך לישיבע שלא פקדנו כדמוכח בהמשך דברי המנח"י שם, דהא אף אם פרע הלוה חייב לשלם שנית

על הפרעון כמבאר בסי' נד, אך בשטר הממרני [שהוא כלמוכ"ז] נחלקו הפוסקים אם יכול לעכב את התשלום בטענה שמא מצאו אחר ויגבנו אח"כ ממנו, והו"ד בפתחי תשובה (חו"מ סי' נד וראה בזה להלן פרק י ענף ו), וי"א דחייב לשלם למלוה כיון דהלוה הוא חייב בדין ומה שיכול לבוא אח"כ לידי הפסד אי"ז אלא גרמא, וי"א דצריך המלוה לתת לו שטר פיצוי שאם ימצאו אחר ויגבנו יחזיר לו כספו במילואו, וי"א דלא מצאנו חיוב רק לפרעו בשובר ולא בשטר פיצוי ואכמ"ל בזה, ויעו"ש שהבאנו מדברי כמה פוסקים דבזעקסלין שהיה נהוג למוסרו מיד ליד ודאי דעת הלוה שלא ישלם למלוה אם יאבד השטר.

וכ"כ לעיל הע' 16 מה שיש לדון ולדייק מדברי הפוסקים הנ"ל לגבי דין תקה"ש ע"ש, ועכ"פ בנידו"ד דנקטו פוסקי זמנינו דחייב לשלם למוציאו וכ"ה בדד"מ, לכאור' היה יכול ליפטר מלשלם למלוה שמא יתבענו זה שמצאו ויצטרך לשלם לו שנית משום תקה"ש, וצ'קים בזמנינו דומה לוועקסלין הנ"ל ועדיפא מכך שיוצא שפיר בהוצאה, אלא שהמלוה יכול ליתן לו שטר פיצוי וכדבסמוך.

61 ראה להלן פרק י ענף ה-ו מש"כ באורך מדברי הפוסקים בזה, והעולה לדינא שכשנותן לו שטר פיצוי אינו יכול לסרב מלשלם, וכ"ה הנהול בדד"מ: "שצ'ק שנאבד מחייבין להחותם לשלם אגב מתן ערובה מהתובע לשפותו כלפי כל אדם במקרה שיימצא השטר שאבד, וכשהחותם מסרב מלשלם אפשר לכופ

תקנת השוק להסוברים דהצ'ק נחשב כהוראה

פו. יש שכתבו דלהסוברים דהצ'ק נחשב כהוראה בעלמא, לא שייך לחייב את החותם משום תקנת השוק, כיון שלא חל עליו חיוב כלל, ומה שנמסר מיד ליד הוא כהעברה בעלמא⁶⁵, ויש שכתבו דכיון שיש אפשרות לתת על הצ'ק הוראת ביטול בבנק אין בזה תקנת השוק⁶⁶, אמנם נראה פשוט דדין תקנת השוק שייך גם בדבר שאין בזה חלות קנין, וכן מוכח מסתימת הפוסקים⁶⁷, ולכן חייב עכ"פ משום תקנת השוק דדין השו"ע⁶⁸,

מתקה"ש וראה בזה להלן סוף פרק ט.

ובשו"ת דבר יהושע הנ"ל לגבי טענת פקדון כתב בסוף התשו': "אך כ"ז לא נצרכה אלא לפי הטענה שנתנו בתורת פקדון לבטחון, אבל נראה פשוט דאינו נאמן ע"ז דמאחר שמתקיים שטרו אינו יכול לטעון שטר אמנה הוא".

65 כ"כ בשו"ת שבט הליי (ח"ז סי רכב) דא"נ דהצ'ק הוי כהוראה בעלמא והנותן צ'ק להתחייב בו חיוב חדש לא חל עליו שום חיוב, א"כ ה"ה דאף כשהצ'ק נמסר לאחר שנתן תמורה נגד הצ'ק, אין המוכר [שנטל הצ'ק] יכול לתבוע לחותם הצ'ק עי"ש, וכ"כ בשו"ת נצי" (סי' רלח) שדן בראובן שנתן צ'ק לשמעון שיתנו ללוי לפרעון חוב שחייב לו והצ'ק נאבד מידו של שמעון ואחד מן השוק מצאו וקנה בחנות ושילם בצ'ק זה, וראובן בעל הצ'ק ביטל את הצ'ק כשנודע לו שנאבד מיד שמעון, אך בעל החנות תובעו שישלם לו מדין תקנת השוק, וכתב דאין חיוב על ראובן לשלם לבעל החנות: "שאפילו הש"ך שפסק שבשטר הממרני יש תקנת השוק, זה דוקא בשטר שיש בו מכירת שטרות וכו', אבל אם נאמר דצ'ק הוא רק פתק ואפשר שלא שייך בפתק ענין קניה ומכירה וכו' ואם בעל החנות נתן סחורה לזה שמצא הצ'ק על סמך הפתק כלומר שבעל החנות ילך עם הפתק לבנק, ולפי"ז לא היה קנין בשטר אלא נתן סחורה בחושו בו כי יציג הצ'ק לבנק ויקבל כספו ולבסוף נתבטל הצ'ק, ונתברר שטעה בזה שהיה בטוח שעל סמך הצ'ק יקבל כספו, וראובן לא הטעה אותו כלל אלא זה שמצא הצ'ק הטעה אותו וכו' וממילא לא שייך בזה תקנת השוק", וראה להלן מש"כ בד"ן צ'ק שנאבד או נגנב, [גם הגר"י וראזנער בקובץ קול התורה הנ"ל מסיק דהוי ספקא דדינא והעלה לפשר שהחותם בצ'ק ישלם ללוקח שליש מהפסדו ע"ש, ולא נחית לכל הסברות הנ"ל דיש תקנה"ש מדד"מ ומנהג התגרס].

אמנם למש"כ נראה פשוט שיוכל לתובעו דאף אם הצ'ק כהוראה ולא זכה המוכר בחוב נגד החותם מ"מ יש בזה תקנת השוק וחיוב מדינא דמלכותא כדלהלן.

66 כ"כ אחד הדיינים בפס"ד לאחר שהביא דברי הנצי" הנ"ל כתב: "ולדידי א"צ לזה דזה ודאי דהעברת הצ'ק מתבצעת כלי כתיבה ומסירה ובלי עדים וזה מנהג הסוחרים ודינא דמלכותא וכו', אבל ההבדל בין ממרני שיש בו תקנת השוק לבין צ'ק שאין בו תקנת השוק הוא כדברינו לעיל, שצ'ק ניתן עפ"י חוק לבטלו וזה מהותו של צ'ק שניתן לבטלו בנסיבות מסויימות ביותר, וכפי שהגדרנו שזה גופא תקנת השוק בצ'קים שיוכל לבטל, ומכיון שכן גם הקונה יודע שקונה דבר ששוברו בצידו, וממילא אין החותם על הצ'ק צריך לשלם", וראה להלן מש"כ לרחות את דבריו.

67 וכנ"ל הע' 1 דעיקר תקנת השוק הוא בלוקח מגנב שמכר לפני יאוש והקונה חייב להחזיר מדינא את החפץ לבעלים, ואפ"ה תיקנו שלא יפסיד הלוקח מעותיו משום תקנת השוק, ויש שהוכיחו מהא דחזוין בעבדים שכתב הש"ך (שנו סק"ד) דיש תקנה"ש אף שאין בהם קניני גזילה וכן בקרקע כתב הסמ"ע (שם) דאין תקנה"ש משום שהיה יכול לברר מי הבעלים, אף שאין בזה קניני גזילה וע"כ דאף בלא קנין גזילה יש תקנה"ש, אמנם יש לרחות ראייה זו עפמש"כ הנתי' (סי' ס סק"א) דרק קניני גזילה ליכא בקרקע אבל דין גזילה יש בזה, אך עדיין יש להוכיח מדברי הש"ך וכל הנו"כ שדנו בד"ן תקנה"ש בממרני שמכרו המלוה לאחר הפרעון, הרי בזה ודאי לא נחשב כגניבה שיהא למלוה בזה קניני גניבה ונמצא שלא מכר לו כלום ואפ"ה יש בזה תקנה"ש, וע"ע להלן הע' 75-76 מש"כ בדברי הריטב"א בזה.

68 כנ"ל הע' 33 מדברי שו"ת דבר יהושע.

וכמו"כ יש לחייבו משום מנהג התגרים ודינא דמלכותא⁶⁹, זאת ועוד למשנ"ת לעיל פרק ד סעיף יז דאף להסוברים דהוי כהוראה יש בזה צדדי קנין⁷⁰, א"כ לפי"ז אף לדיעה זו יש בזה תקנת השוק, ומה שיש אפשרות לבטל הצ'ק זהו רק לגבי הבנק שלא יכבד את הצ'ק, אבל כלפי חותם הצ'ק לא בטל החיוב, ושפיר יש בזה תקנת השוק⁷¹, וגראה דאין לומר קים לי כדיעה זו נגד הסכמת פוסקי דורנו⁷², לדיון נוסף בזה ראה בהערה⁷³.

האיסור להשאיר צ'ק שיש עליו טענות פטור משום גרמת היוק

מז. גם לדעת הפוסקים יש לציין דמ"מ הוי כגרמא בנוזקין בזה שהשאיר צ'ק כזה אצל המוטב וגרם שיוכל למסרו לאחר והוציא ממון על זה, כי בזמנינו הנותן צ'ק לחבירו ואינו מגביל את הוראת הצ'ק למוטב בלבד, הריהו יודע שהצ'ק אמור לימסר לאנשים נוספים בתמורה מלאה, ולכן אם הוא פורע את הצ'ק ומשאירו ביד המלוה, או שנותנו כאמנה, לטובה או לפקדון, הריהו גורם נזק לאחרים⁷⁴.

69 כמשנ"ת לעיל בסעיפים הקודמים.

70 יעו"ש בטעמא דמילתא משום דהצ'ק נחשב כחפץ הנמכר, או משום סיטומתא, או משום דחשיב עב"פ כשטר ראה.

71 ראה מה שהבאנו לעיל דברי אחד הדיינים דכיון שיש אפשרות לבטל את הצ'ק ע"כ דאין בזה תקה"ש דאדבריה זהו תקנה לחותם שיכולין לבטל צ'ק, אמנם לא נחית לענין מהות הביטול וזה ידוע ומפורסם שביטול צ'ק אינו מבטל את תוקף הצ'ק לגמרי, ואין זה אלא מתוך ההסכם שבין הלקוח לבנק שחייב לפעול לפי הוראותיו של בעל החשבון, אבל החותם נשאר חייב גם לאחר הביטול, וע"פ דד"מ יכול הנושה לפנות עם הצ'ק להוצל"פ וכדו' כאילו היה זה פסק גמור במשפטם, וכבר הבאתי לעיל פ"א הע' 42 שכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' קלא) ובפתחי חשן (הלואה פ"י הע' כא) דביטול צ'ק אינו מבטל את השטר ע"ש.

72 כ"כ בפס"ד הרבני הנ"ל בהע' 28, 50, שרצה הנתבע ליפטר בטענת קים לי כהגרש"ש קרליץ דאין מכירת צ'קים ואין בזה תקה"ש ודחו את טענת התובע משום שמוטל עלינו לדון בצ'ק כפי הנהוג בו במציאות ע"ש, והו"ד לעיל פ"א הע' 52.

73 הנה ראיתי לאחד מהדיינים (בפס"ד איזורי) שהאריך לבאר ענין מכירת שטרות והטעם שהמוכר יכול למחול, והוכיח שזהו משום דכל ענין מכירת שטרות הוא כשליחות בעלמא לגבות במקומו, ועפי"ז כתב: "היוצא מכל זה שבמכירת שטרות ההגדרה היא שהמוכר המלוה עושה את הקונה

שליח מורשה לגביית החוב ואינו הופך לבעלים" וכו', וע"ש דלכן מסיק שאין תקה"ש, אמנם אף אם נאמר דכנים דבריו מ"מ זהו רק במכירת שטרות בעלמא, אבל בשטר למוכ"ז וכצ'קים בזמנינו ודאי דהרוכש השטר הוא רוכש גוף החוב, [ובגו"ד אין שום הכרח למה שכתב, ואדרבה ממש"כ הפוסקים דהטעם שאין תקה"ש בשטרות הוא משום שלא שכיח מכירתן משמע דאין ריעותא בגוף הקנין, ורק מטעם לא שכיחא אין תקה"ש וכאמור באופן השכיח כממרני וצ'ק אכן יש תקה"ש].

74 וכמשנ"ת להלן פרק יז סעיף נב-ג בשליש שמסר שטר למלוה שלא כדין דחשיב גרמא, וע"ש משנ"ת ד"א דצ'ק כה"ג הוי כמוזיק גמור כיון דחשיב כגבוי, אמנם בנידו"ד נראה דלכו"ע לא הוי כגרמי שהרי לא עשה מתחילה מעשה מזיק, רק שאח"כ מעל המוטב באימונו ומכר הצ'ק לאחרים ודו"ק, [וראה משנ"ת להלן פרק טז דבכל צ'ק שחזר הוי כגרמי כאומר לך ואני אבוא אחריו, וה"נ היה מקום לצדד דאף שכבר פרע הצ'ק מ"מ כיון שהשאירו ביד המלוה עדיין נחשב כגרמי דחשיב כאומר למי שיקנהו מהמלוה לך ואני אבוא אחריו, וראה להלן הע' 77 משנ"ת דכשאמר לו בפירוש שהצ'ק הוא טוב חייב מדינא דגרמי, ויל"ע אם גם בסתמא הוי כפירש, אמנם נראה פשוט דכאן אין לחייב מטעם זה דלא נחשב כאומר לו לך ואני אבוא אחריו דלא עלה על דעתו שהמוטב ימעול באימונו וימסרנו לאחר שלא כדין].

גביית הצ'ק מהבנק מכח תקנת השוק

יז. יש שכתבו לרזן בכל הנ"ל שאף כשהלוקח כבר גבה את הצ'ק מהבנק עליו להחזיר המעות, וזאת משום שהלוקח לא זכה רק בגוף הצ'ק ולא במעות שהם מופקדים בבנק לזכותו של החותם, ומה שגבה המעות הרי זה נחשב שהוא עושה מעשה גניבה [אף שעושה זאת בשוגג] ולא נחשב כקונה חפץ גנוב, ובאופן כזה לא תיקנו תקנת השוק⁷⁵, אולם כאמור לעיל מוכח מכל הפוסקים דאף באופן זה יש תקנת השוק אף לענין שיכול לגבות מהחיתום, והכא נמי יכול לגבות הצ'ק מהבנק מכח תקנת השוק⁷⁶.

שיעור התשלום מתקנת השוק ובאופן שחייב מדינא דגרמי

יח. כאמור לעיל לפי מה שנקטו הפוסקים לחייב משום תקנת השוק דמנהג התגרים ודינא דמלכותא הריהו משלם לו את כל הסכום הרשום בצ'ק אף כשקנאם בפחות, [ועפ"י רוב בלא"ה קונים ומעבירים צ'קים מיד ליד בשוויותם המלאה], ואם קונה הצ'ק שאל ובירר אצל החותם לפני שרכש את הצ'ק אם הצ'ק הוא כתיקונו, והחיתום אמר לו שיכול לקנותו, ולאחמ"כ טוען החותם שהצ'ק ניתן באמנה או שכבר פרעו וכנ"ל, באופן זה חייב החותם לשלם להקונה מדינא דגרמי אף כשאין לחייבו משום תקנת השוק, כיון שהלוקח קנה על פיו⁷⁷, ובוה משלם רק הדמים שנתן עבור הצ'ק⁷⁸.

דיש בזה תקה"ש, נואף החולקים לא חלקו אלא משום שהלוח מוחזק וכד' אבל לא טענו שאין תקה"ש כיון שלא נגנב], וע"כ דמש"כ הריטב"א הנ"ל זה דוקא בנידונו שלא כיון לשם מעשה גניבה כלל רק מסר הפקדון למלוה למשכון והפקדון יהא שמור אצל מלוה במקום שיהא שמור אצלו ובדעתו לפדותו אח"כ, משא"כ באופן שהשטר הגיע לידו ע"י שהמלוה מכרו לו כדי שיגבנו מהחיתום ודאי שייך בזה תקה"ש, נוראה בזה לעיל הע' 52 דבאופן שהיה לו צ'ק פקדון ומסר הצ'ק למלוה שלו ג"כ לשם פקדון ולא לשם גבייה בזה שייך דינו של הריטב"א.

77 כ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' קיט): "אבל כמו נד"ד דשאל אותו ואמר לו דיכול לקנות, וישלם לו כל הכתוב בהשטרות, אז שוב חייב הלוח גם משום מזיק, וכדאיתא בתשו' שבות יעקב (ח"ב סי' קנא), כיון שעל פיו מסר להמוכר דמי השטרות, דלא יהא אלא כאומר לאומן עשה לי דבר פלוני ואקחנו ממך, דחייב לשלם לאומן ההפסד, כיון שעפ"י דיבורו הפסיד, כמ"ש הרא"ש בתשו' (כלל קד), הובא בטור וש"ע (חו"מ סי' שלג) לפסק הלכה, וכן הדין

75 כ"כ אחד הדיינים בתשו' לענין תקה"ש באופן שהגיע צ'ק ליד סוחר וכבר גבה הצ'ק מהבנק והחיתום טען שלא קיבל תמורה בעד הצ'ק ותבע מהסוחר שיתן הוראה לבנק להחזיר לו דמי הצ'ק, וסברת הנ"ל הוא דכיון שצריך לגבות את הצ'ק מהבנק א"כ נמצא שהלוקח עצמו עושה גניבה והגנב רק נתן לו נייר שע"י יוכל לגנוב, ובוה לא תיקנו תקה"ש, ונסתייע מדברי הריטב"א (ב"מ ע, א) שכתב במי ששלח יד בפקדון בזה שמסר הפקדון עבור משכון לחובו ע"מ לפדותו אח"כ, דכיון שאינו גוזל גמור אין בזה תקה"ש דלא תיקנו רק בדרך גנבה ממש, ולפי"ז כש"כ בנידו"ד, ועי' באמרי בינה (הלואה סי' עב) שהביא את דברי הריטב"א הנ"ל ודן בדבריו ובשיטות הראשונים בזה, [ועפ"י כתב לדמות במי שהעמיד אדם שימכור בדוכן במקומו והלוקח משך בעצמו את החפץ דלכא' לפי"ז ליכא תקה"ש].

76 מדברי הש"ך וכל הנו"כ שדנו בדין תקה"ש בממרני שמכרו המלוה לאחר הפרעון, הרי בזה ודאי לא נחשב כגניבה ומה שהמלוה רוצה לגבות מהחיתום הרי ג"כ כמוציא מהבעלים ומ"מ כתבו

ענף ג - תקנת השוק בצ'ק לפקודת שלא הוסב, ואופנים נוספים

דין תקנת השוק בצ'ק שנמכר ללא הסבה מדינא דמלכותא, מנהג, או דין השו"ע יפ. כאמור לעיל צ'ק שנמסר ללא הסבה מדינא דמלכותא אין המחזיק השני רוכש יותר מזכויותיו של המוטב הראשון⁷⁹, ולכן כשלו קנה צ'ק משמעון ותובע מראובן החותם בצ'ק, וראובן טוען שכבר פרע לשמעון המוטב ומוכיח טענתו ע"י שובר וכדו', או כשמוכיח שלא קיבל את התמורה שעליה ניתן הצ'ק או שאר טענות פטור הנ"ל, לפי דינא דמלכותא אין ללוי כח לגבות מתקנת השוק, וכן הוא לפי מנהג התגרים⁸⁰, וגם לפי דינא דשו"ע יש להסתפק אם זה תלוי בפלוג' הפוסקים הנ"ל או דלכו"ע ליכא תקנת השוק, רי"ל שנחשב כקנה מגנב מפורסם⁸¹, ולכן אין להוציא מיד המוחזק, ובכה"ג אף לא יועיל תפיסה⁸², [ובשאר אופני ספק בתקנת השוק ראה להלן סעיף לד⁸³].

אין בזה, וכן הוא בשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' צא סוד"ה עכ"פ): "וגם בודאי לפי דינא דמלכותא בצ'ק כל מי שמוסר צ'ק צריך לחתום שמו מאחוריו שנדע מי מסר לו הצ'ק, ע"כ בודאי צ'ק כזה שלא נחתם שמו מאחוריו אין כאן דינא דמלכותא ולא מנהג". והביאור בזה משום שמנהג התגרים הוא פועל יוצא מדינא דמלכותא שהנוהל בד"מ גורם שכן נוהגים הסוחרים, ובכה"ג דליכא דד"מ אין גם מנהג תגרים, [ובגור"ד המנח"י הנ"ל בסי' עו מיירי בצ'ק שכבר הוסב והצריך הסבה שניה כשהועבר לאדם נוסף וראה בזה בסמוך הע' 97 מה שיש להעיר בדבריו].

81 והיינו דלכא' לפי"ד הדבר יהושע הנ"ל בהע' 33 דהתקה"ש בזמנינו הוא מכח התקה"ש מדינו של השי"ך א"כ לפי"ד השי"ך שייך תקה"ש גם באופן זה, דמ"מ הרי קנה את הצ'ק גם כשלא הוסב וכמשנ"ת לעיל פרק ד הע' 125 דחוסר ההיסב אינו מגרע את גוף הקנין רק שאין לרוכש זכויות יתר, אמנם כ"כ לעיל מדברי הדיינים הנ"ל דמכיון שהצ'ק הועבר ללא הסבה והיה לו ללוקח לחוש שיש כאן תרמית, א"כ בכה"ג ליכא תקנת השוק אף מדינא וכמו בלוקח מגנב מפורסם.

82 דבכל ספק בתקנת השוק לאו לכו"ע מהני תפיסה כדלהלן סעיף לד, וכש"כ כאן דנראה דאף להשי"ך ליכא תקה"ש.
83 יעו"ש מש"כ תלוי בהטעמים אמאי לא נקטינן כהתקנה במקום שיש ספק.

במראה הדינר לשלחני ונמצא רע" וכו' דהוי כאומר לאומן שיעשה לו חפץ ויקנהו ממנו שחייב לשלם לו ההפסד אם לא קנה ממנו אח"כ וכמראה דינר לשולחני, ובסי' קכ הוסיף: "ומה שהביא (מסי' שו סעיף ו) גבי המראה דינר לשלחני, דדוקא אם אמר לו חזי דעלך קסמיכנא, הנה שם מבואר דהה"ד אם היו הדברים מראים שהוא סומך על ראייתו ולא יראה לאחרים חייב לשלם, וגם בנד"ד בודאי כן הוא, דסומך רק עליו שהוא הלוח הזה פשוט", וע"ע מש"כ בזה לעיל בסמוך בהע' 74.

78 מנח"י שם: "אבל י"ל דלטעם מזיק אינו משלם לו רק מה שהפסיד היינו מה שנתן בעד השטרות".

79 כנ"ל הע' 25 דעפ"י דד"מ בכה"ג זכויותיו הן שוות להמוטב הראשון ולא יותר, והטעם בזה הוא מכיון שזכויותיו היתירות של הלוקח נובעות אך ורק מכיון שלקח הצ'ק בתום לב ולא היה לו מקום לחשוש שיש פגם בהקנין, וכאן שהמוכר לא היסב את הצ'ק הרי זה חוסר תום לב, שכן באופן זה היה ללוקח לחשוש שמא יש ריעותא בזכות הקנין בצ'ק, והיה לו לברר לפני הקנין.

80 כן מבואר להדיא במנחת יצחק (ח"ה סי' עו): "אבל כיון שהחוק וכן הוא דרך הסוחרים שיחתום נותן הצ'ק על צד השני והוא לא עשה כן, הרי זה הפסדו של בעל החנות", וכן מדויק בדבריו להלן (סי' קיט-קכ) שכתב דכשלוקח הצ'ק בהסבה יש תקה"ש מדד"מ ומנהג הסוחרים, ומשמע דללא הסבה לא רק דאין בזה דד"מ אלא אף מנהג התגרים

כשהוסב בשליחותו של המוטב אם יש תקנת השוק בזה

ב. אם לוי המחזיק בצ'ק היסב את הצ'ק בשליחותו של המוטב, מדינא דמלכותא יש תוקף להסבה כזו דבסתמא הוי כהסכמה למלאות בשליחותו את פרטי הצ'ק החסרים, אך אם המוטב מכחיש [וטוען שמכר את הצ'ק והתנה שלא יצטרך לחתום כמיסב], מוטל על המחזיק בצ'ק להוכיח שקיבל ממנו ייפוי כח להסב את הצ'ק⁸⁴, באין לו הוכחה הרי הצ'ק נחשב כצ'ק ללא הסבה ואין בזה תקנת השוק כמשנ"ת בסמוך, ויש שכתבו דאף כשיוכיח שהסיכו בשליחות המוטב, מ"מ כיון שנמלו ללא הסבה היה לו לחשוש שיש ריעותא בצ'ק, ושוב אין לו לגבות מכח תקנת השוק⁸⁵. אמנם כשלו היסב את הצ'ק ומכרו ליהודה שלא ידע שההיסב נעשה שלא ע"י המוטב, יכול יהודה לגבות מהחותם מכח תקנת השוק כיון שהוא נמלו בתום לב⁸⁶.

להביא ראיות שפרע", והיינו דבכה"ג אין לזה את הכח מדינא דמלכותא, והוסיפו עוד: "גם בכה"ג לא חלה תקנת השוק והיה לו לחוש שסירובו של המוכר לחתום מורה על תרמית ומרמה", והיינו דאין בזה גם תקה"ש מדינא או ממנהג התגרים, ולכן מסקו לדינא דאף שלענין תוקפו ומהותו של הצ'ק נראים חו"ד ההלכתית של התובע שנשענת על פוסקים אחרונים ועל מנהג המדינה שהצ'ק נחשב בר קנין ויש בו תקנת השוק, "אמנם היות ובמקרה דנו העברת הצ'ק נעשתה בצורה פגומה והצ'ק הועבר ללא הסבה, לכן אין לו המעלה של צ'ק ולא של שטרות חוקיים ונאמן הנתבע לטעון כנגדו פרעתי", ונראה דאף למשנ"ת לעיל פרק ד' הע' 125 דבסתמא הוי כמרשהו לחתום בשמו ולמלאות כל פרטי הצ'ק החסרים, מ"מ לענין תקנת השוק אף לפי הנוהל בדד"מ כל שלא הועבר באופן תקין לחלוטין אינו נחשב כאוחז כשורה.

86 דדוקא באופן שהמחזיק בצ'ק מורה שהעברת הצ'ק אליו היתה באופן שאינו מושלם דאז לא נחשב כאוחז כשורה שיוכל לגבות מתקנת השוק, אבל בנידו"ד כשהודה קיבל צ'ק עם הסבה לא היה לו לחשוש שלא הוסב ע"י המוטב, דאל"כ בכל צ'ק כשמועבר ליד רביעי או חמישי הרי האחרון אינו יכול לברר אם הוסב כדין ע"י המוטב וע"כ דבסתמא יכול להניח שהוסב כדין, [ונראה להלן סעיף כה בצ'ק שהסכום בכת"י אחר דג"כ יש בזה תקנת השוק כיון שהגיע למחזיק כדין].

84 כמו שכבר נתבאר לעיל פרק ד' הע' 125 דעפ"י דד"מ כל שהצ'ק ניתן כשהוא חסר פרטים הרי זה כהסכמה למסור את הכח למקבל שימלאנו, ולכן בסתמא הוי כהסכמה ממנו שיחתום כמיסב, ומ"מ אם החותם טוען שהתנה ליתור ההיסב והמחזיק חתם שמו ללא רשותו חובת ההוכחה מוטלת על המחזיק בצ'ק להוכיח שהצ'ק הושלם כדין.

85 כן הוא בפס"ד ביה"ד הרבני [בהרכב הגר"י מצגר הגר"א שרמן והגר"ח אייזרר שליט"א], בעובדא שראובן קנה משמעון צ'ק שנתן לו לוי, והצ'קים חזרו, וטען לוי שנתנם לשמעון לבטחון עבור חוב וכבר פרע לו החוב והוציא שובר בחתימת שמעון, אלא שהודה שלאחר הפרעון נשארו הצ'קים אצל שמעון שהבטיח לקורעם ולאחמ"כ מעל בנאמנותו ומכרם לראובן, וראובן טען שכיון שלקחם בתום לב הרי לוי חייב לשלם לו שנית מתקנת השוק, [אף אם נאמר שלוי נאמן בטענותיו, ובפרט שאינו מאמין לו כלל וגם השוכר לטענתו הוא קנוניא בין שמעון ללוי], אך ראובן הודה שבשעה שלקח הצ'קים לא חתם שמעון כמיסב, ולאחמ"כ כשדרש ממנו שיסב את הצ'קים אמר לו שמעון שיחתום שמו במקומו [וגם יעשה חותמת של שם המפעל שלו שעל שם זה נכתבו הצ'קים], וכתבו הדיינים בנימוקם וז"ל: "נראה שבכה"ג שנמסרו לו הצ'קים ללא הסבה אין זו מסירת צ'ק שמראהו תקין לפי דרישת החוק, ובכה"ג לא חלה הוראת החוק שבעל הצ'ק מוחזק ועל החותם

צ'ק שנגנב והוסב ביד הגנב ואח"כ מכרו לאחר אין בו תקנת השוק

כא. ראובן נתן צ'ק לשמעון בתמורה והצ'ק נכתב לפקודתו, הצ'ק נאבד או נגנב משמעון קודם שהסיכו, והמוצא או הגנב זייף חתימתו והסיכו בשם שמעון ומכרו ליהודה, אין יהודה גובה מראובן, כי בחתימה מזוייפת לא נחשב כהעברת הבעלות כדין⁸⁷.

צ'ק למוכ"ז חיובו מדינא או מתקנת השוק ודין צ'ק פתוח ללא שם מוטב

כב. כל הנ"ל אמור בצ'ק שנכתב לפקודת אדם מסויים, אבל צ'ק שהפקודה נכתבה למוכ"ז העברתו היא במסירה לבד, וכל מי שהצ'ק בא לידו יכול לתבוע מהחותם, י"א שיכול לתבוע מדינא כיון שהוא המחזיק בו עתה גם כשלא הגיע לידו כדין, ואף להחולקים דצריך להחזיקו בדין מ"מ גובה מכח תקנת השוק ושאר הטעמים⁸⁸, ולכן אף באופן שהצ'ק נגנב והגנב היסב את הצ'ק על שמו של הגנב ומכרו לאחר⁸⁹, מ"מ כיון שקנאו בצ'ק למוכ"ז יש בזה תקנת השוק⁹⁰, [אבל ללא היסב דינו כנ"ל סעיף כא]. אמנם באופן שהחותם השאיר פתוח את הפקודה, והגנב העביר את הצ'ק כצ'ק פתוח ללא כתיבת שם מוטב, כיון דכל זמן שלא נכתב שם מוטב הריהו כלמוכ"ז, א"כ להסוברים

בנידון דידן יכול לגבות רק מכח תקנת השוק. 89 והיינו שחתם מאחורי הצ'ק בשמו של הגנב, ואף שהצ'ק הוא למוכ"ז וא"צ היסב מ"מ טעה הגנב בחשבו שללא זה לא יוכל להעביר את הצ'ק. 90 כן הוא הנוהל בדד"מ, והיינו משום דכיון שהצ'ק הוא למוכ"ז וא"צ כלל את חתימתו כמיסב, לא מעלה ולא מוריד מה שחתם שמו שלא ברשותו, ויש בזה תקנת השוק. ומ"מ בלא תקנת השוק לא היה גובה מכח השעבוד למוכ"ז לדיעה זו דכיון שלא נתכוין להשתעבד לו אלא כשבא לידו כדין וכאן לא בא לידו כדין שהרי זה הנותן לו מחזיק הצ'ק בגניבה.

וראה בסמוך (סעיף כג) דה"ה בראובן שנתן צ'ק לשמעון ושמעון הסיכו ומסרו ללוי, ככה"ג אין מעכב ההיסב של לוי, דרק חתימת הנפרע הראשון מעכבת ולאחר שחתם כמיסב הריהו כשטר למוכ"ז, וא"כ באופן זה אם הצ'ק נגנב מלוי והגנב זייף את חתימת לוי אי"ז פוסל את הצ'ק, וכל מי שמוציאו יגבה בו דהוי כלמוכ"ז, [ויכול לגבות מהמיסב הראשון או מהחותם בצ'ק וכדלהלן הע' 97, אבל מלוי לא יוכל לגבות כיון שהוא טוען שחתימתו מזוייפת, אמנם אם אינו מאמינו שנגנב ממנו יכול לגבות גם מלוי כשיקיים חתימתו, וראה להלן פרק ט הע' 268].

87 כן הוא הנוהל בדד"מ דאף שנטלו בתום לב ולא ידע מהגניבה מ"מ כיון שבגוף הצ'ק יש זיוף שחתימת המיסב נעשתה שלא בידיעתו, אין בזה תקנת השוק, ולא עדיף ממשנ"ל לעיל בסעיף יט דכשהמוטב מסר צ'ק ללא הסבה אף שנחשב כמרשהו לחתום בשמו כמיסב, מ"מ לענין תקנת השוק גרע כוחו, וה"נ הכא אף שעיקר תקת"ש היא באופן שהיתה גניבה, זהו דוקא כשנגנב צ'ק שכבר הושלם משא"כ כאן ללא ההסבה עדיין לאו הושלם הצ'ק, ומיהו כ"ז כשירדע ואפשר להוכיח שהחתימה נעשתה בזיוף אבל בסתם חתימה הנחזית כחתימתו לפי הנוהל בדד"מ ישנה חזקה שנחתמה כדין, אך למעשה בדינו יש לקיים החתימה, וראה להלן פרק ט הע' 268 מש"כ לדון אם בחתימת מיסב בענין קיום טוב או דסגי בקיום בדימוי ע"ש.

88 ראה להלן פרק יז הע' 175-178 דבנתי' (נ סק"ד) מבואר דשטר למוכ"ז כל המחזיק בו גובה בו אף כשמצאו בשוק וכ"מ בערוך השולחן, אולם במקצוע בתורה חולק דאף כשנשתעבד למוכ"ז כוונתו למי שמוציאו בדין וע"ש שכתבנו דכן משמע ממהרש"ל ופוסקים נוספים, וא"כ לפי"ד הנת' בצ'ק למוכ"ז יכול לגבות ממנו אף ללא תקנת השוק, משא"כ להחולקים דצריך שיהא מוציאו בדין א"כ

דבלמוכ"ז גובה מדינא אף כשלא בא לידו כדין ה"נ יכול המחזיק לגבות בזה, אך להסוברים דצריך לגבות מכח תקנת השוק יש להסתפק אם בכה"ג נחשב למחזיק שלקחו בתום לב וראה בהערה⁹¹.

חיובו של מיסב מדין תקנת השוק [בהיסב חלק שהוא כלמוכ"ז או בהיסב מגביל]

בג. ראובן נתן צ'ק לשמעון לפקודתו ושמעון הסיב את הצ'ק בהיסב על החלק ומסרו ללוי באמנה, ולוי מסרו ליהודה בתמורה, כשיהודה הציג הצ'ק לגבייה חתם את שמו של לוי כמיסב, ואח"כ חתם שמו והפקידו בבנק⁹², אולם הצ'ק הוחזר [עקב ביטול או חוסר כיסוי] ואין אפשרות לגבות לא מראובן החותם בצ'ק ולא מלוי שהוא מסרו ליהודה⁹³, ולכן תובע יהודה את שמעון המיסב הראשון שיפרע את החוב, שכן כאמור לעיל כל מיסב מתחייב באחריות פרעון החוב⁹⁴, אולם שמעון טוען שכיון שנתנו ללוי רק באמנה, אין עליו לשלם ליהודה, לפי האמור לעיל דנקטו פוסקי זמנינו לדון דין תקנת השוק בצ'קים, ה"נ יש לחייב את שמעון לשלם ליהודה משום תקנת השוק⁹⁵, אף שחתמת ההסבה של לוי הינה מזוייפת מ"מ כיון ששמעון הסיבו על החלק נעשה הצ'ק כלמוכ"ז כנ"ל סעיף כב ובצ'ק למוכ"ז אין צורך בהסבה כמשנ"ת שם, [וה"ה שאין המיסב יכול ליפטר בשאר טענה של פטור כגון פרוע, שטר טובה או פקדון, או טענת נגב וכדו' וכנ"ל לגבי חיובו של החותם⁹⁶, וה"ה שיכול לגבות מראובן החתום בצ'ק, דגם כלפי

נוספת, ונמצא שיהודה לא הוצרך לחתום את שמו של לוי כלל, אלא שלמעשה עשה כן בחושבו שאל"כ הצ'ק לא יכובד, או שרצה שחתמת לוי תופיע כמיסב לאחריות.

93 כגון שפשטו רגל או שברחו לחו"ל וכדו'.

94 כנ"ל פרק ד הע' 148 ובפרק ג בנספח.

95 כן נראה פשוט דכיון ששמעון הוא צד במכירת הצ'ק הריהו חייב כחיובי החותם עצמו, וכן מוכח מהתשובה במנחת יצחק (ח"ה סי' עו) בעובדא שראובן קנה בחנות ושלם בצ'ק דולרי שיש לו מאחרים, והיה הכחשה ביניהם על אחד הצ'קים בסכום של 30 דולר שבוטל בבנק, ובדבריו המנח"י בתשו' חזינן דהא פשיטא ליה שאילו היה היסב נוסף מחוץ להיסב של ראובן אז היו תולין שהמיסב השני קיבלו מראובן, והיו מחייבין את ראובן המיסב הראשון משום תקנת השוק וכמש"כ שם מדברי התומים סי' סט לגבי חילוק-כתב ע"ש, וכ"ה גם הנהול בדניא דמלכותא שכל מי שנעשה צד בשטר יש עליו חייבים כעושה השטר.

96 דחיובו של מיסב הוא כחיובו של החותם בצ'ק, וכל תוקף הצ'ק הוא גם כלפי המיסב, כשכרור שהחותם לא שילם הצ'ק, וראה בזה להלן פרק ט ענף ז.

91 היינו דלדעת הנתי' והערך השולחן כיון שהוא מחזיק בצ'ק הריהו גובה בזה אף אם בא לידו שלא כדין, אבל לדעת המקצוע בתורה והחולקים דבעינן שיוציאו כדין א"כ לפימשנ"ת לעיל פרק ג הע' 42 דאף שלמעשה נחשב כלמוכ"ז אבל מ"מ כל זמן שלא נכתב שם מוטב הריהו צ'ק לא תקין, ולענין תקנת השוק בדניא דמלכותא צריך שיהא מחזיק הצ'ק באופן שנטלו כשהוא תקין לגמרי ולא היה לו מקום לחשוש שיש כאן ריעותא וכאן י"ל דלא נחשב אוחו כשורה ושוב לא נחשב שלקחו בתום לב וכמו שהובא לעיל הע' 85 מפס"ד ביה"ד הרבני, ולצד זה כיון דאין תקנה"ש מדד"מ י"ל דגם מכח תקנת השוק מדינא לא יתחייב דהוי ספיקא דדינא, אך למעשה יש לדון בכל מקרה לגופו שהרי יתכן שהגב בשעה שנתן הצ'ק למחזיק בו הציג עצמו כחותם הצ'ק ולכן נטלו ממנו ללא כתיבת שם מוטב ומילא בעצמו את פרטי המוטב ובכה"ג שוב אי"ז חוסר בתום לב, אך גם בזה יש ריעותא איך נטל צ'ק מאדם שאינו מכירו בלא לברר זהותו ולכן למעשה יש לדון בכל מקרה לגופו.

92 כאמור לעיל כל שהמוטב הראשון חתם בהיסב על החלק נעשה הצ'ק כלמוכ"ז וא"צ בהסבה

החותם יש לו את הזכות לגבות מתקנת השוק, כיון שהצ'ק הוסב היסב ראשון כדין וראה בהערה⁹⁷], אמנם אם ההיסב של שמעון היה היסב מגביל לפקודת לוי, או צריך לוי בעצמו לחתום על ההסבה, ואם יהודה חתם במקומו אין לו כח לגבות מתקנת השוק⁹⁸.

ענף ד - צ'ק שאינו כתיקונו באופנים שונים, תקנת השוק בזה

בצ'ק שנאבד או נגנב מיד הבעלים אין תקנת השוק

כד. דין תקנת השוק הנ"ל אמור כשהצ'ק נמסר כדין ליד המוטב, ולאחר מכן נגנב או נפרע או שלא נתקבלה תמורתו, אבל מי שאיבד או שנגנבו לו צ'קים שלו, בין צ'קים שאינם חתומים והגנב או המוצא זייף חתימתו וקנה בהם, ובין צ'קים שהיו חתומים ועדיין לא נמסרו לשום אדם, בכה"ג אין החותם חייב לשלם למוציאו, דאין בזה תקנת השוק לא מדינא ולא מדינא דמלכותא ולא ממנהג התגרים⁹⁹, לדיון נוסף בזה, ואם מהני כשהלוקח כבר גבה את הצ'ק בבנק ראה בהערה¹⁰⁰. [ובדין נאמנות החותם ליפטר במענת נפילה ראה להלן פרק ט סעיף יא].

כשנגנב ממנו צ'ק לא חתום וזייפו חתימתו דבכה"ג כבר נתבאר לעיל (סעיף כא ובהע' 87) באופן שזייפו חתימת המיסב דפטור דבחתימה מזוייפת ליכא תקה"ש ע"ש, אלא אף כשחתם ע"ג צ'ק [בין כשכתב סכום המעות ובין כשלא כתב] ונגנב ממנו או נאבד, הא מ"מ כיון שהצ'ק עדיין לא יצא מתחת ידו נמצא שהוא לא נתחייב עדיין בצ'ק זה וכ"ה להלן הע' 103 משו"ת תשרי והנהגות ע"ש, וגם מדינא דמלכותא בכה"ג אינו חייב לשלם שנית וממילא דלפי"ז אף ליכא מנהג התגרים, [ואמנם שמעתי שבכמה פס"ד בדיניהם יש שחייבו בכה"ג, אמנם אי"ז דבר ברור בדד"מ ולכן לא ניתן לחייב עפ"י]. 100 הנה יש שרצו לדמות דין זה למי שביקש מחבירו שיעמוד בדוכן למכור עבורו, והשליח מכר חפץ ונטל הדמים לעצמו ונמצא שהלוקח עשה את נטילת החפץ מרשות הבעלים והשליח גונב המעות לעצמו, דלכאור' בכה"ג יש תקה"ש לגבי החפץ שלא יוכלו הבעלים להוציאו ממנו ללא נתינת דמים אף שהלוקח נטל החפץ בעצמו, וה"נ הלוקח קנה את הצ'ק בתום לב ורוצה לגבות מהבנק ואמאי נעכב בעדו, אמנם נראה דלא דמי כלל, דשם הלוקח קנה חפץ, משא"כ בנידור' הרי זה דומה למי שגנב מפתח של כספת ומכרו לאחד והלוקח הוציא מהכספת דבזה ודאי דליכא תקה"ש, וה"נ הצ'ק דומה למפתח של המעות המונחים בבנק ובזה אין תקה"ש, ולפי"ז נראה דאף כשכבר גבה הצ'ק בבנק

97 כן נראה לכאור', דכמו שכל מחזיק צ'ק יכול לגבות מהחותם או מהמיסב, הכי נמי כאן שיש לו תקנת השוק דינו כמחזיק בדין שגובה ממי שירצה, והנה בגור' זה לגבי גבייה מהמיסב או מהחותם בצ'ק שהוסב ע"י המוטב ללא היסב נוסף, יעויין בשו"ת מנחת יצחק (הנ"ל ח"ה סי' עו) שדן במוכר שתובע בצ'ק שבירו וטוען שבא אחד וקנה אצלו בצ'ק זה, והנחב טוען שהצ'ק נאבד ממנו [מדובר שם בצ'ק של אחר שהוסב ובעל החנות תובע מהמיסב], ופסק המנח"י דכיון שהמוכר לא החתים את הקונה מע"ג הצ'ק הרי בכה"ג ליכא תקה"ש כיון שלא נהג כפי הדרוש מדינא דמלכותא ע"ש, אולם להאמור לעיל בדד"מ בכה"ג אין מעכב הסבתו של המחזיק דכיון שהנפרע [דהיינו המוטב הרשום בצ'ק] הסיבו הריהו כלמוכ"י, [ובמנח"י שם סבר שמעכב מדד"מ ע"ש אך לפי האמת הדין כנ"ל] וע"ע מש"כ בזה לעיל הע' 90 ולהלן פרק ט ענף ז ובהע' 272.

98 פשוט דבכה"ג הוי ככל צ'ק שנמסר ללא הסבה שנחבאר לעיל דמה שלקחו יהודה לא נחשב כתום לב ואין לו תוקף לגבות מכח תקנת השוק. 99 כ"ה באבן ישראל (שם סוד"ה ולפי"ז): "דגם בדינא דמלכותא אין מחייבין אם גנב צ'קים או מצא בשוק מה שאחר גנב", וכ"כ בפתחי חושן (גניבה פ"ג הע' כד) דבכה"ג גם להש"ך ליכא תקה"ש כיון דעדיין לא נתחייב כלל על צ'ק זה, ולא מיבעיא

מסר צ'ק פתוח להתחייב בו יש בזה תקנת השוק, משא"כ כשמסר לשליח ושינה מדעתו כה. אם כבר מסר הצ'ק כשהוא חתום על ידו, אך עדיין לא כתב את הסכום ושאר פרטי הצ'ק, והמקבל מילא את הפרטים ונגנב ממנו, כיון שהצ'ק הזה ניתן כדי למלאות בו את הפרטים והחותם הרשה למקבל למלאות הסכום ושאר הפרטים¹⁰¹ וכבר חל החיוב במסירת הצ'ק, יש בזה תקנת השוק¹⁰², אמנם בעובדא שקרה בבעליו של מוסד מסויים שמסר צ'קים חתומים [ללא ציון של סכום] למנהל המוסד כדי שיוכל להשתמש בזה לקניית צרכי המוסד, והלה מעל בנאמנותו והשתמש בהצ'קים לקניית צרכי האישיים שלא לצרכי המוסד, ובעל המוסד ביטל את הצ'קים, והמוכר שקיבל את הצ'ק תובע מבעל המוסד שיכבד את הצ'ק, כיון שהוא חתום עליו וע"י שמסרו למנהל הכשילו שיאמין לו ויחשוב שהוא צ'ק תקין של המוסד, באופן זה אין לחייב את בעל המוסד והחיוב מוטל על המנהל עצמו וראה בהערה [ובעל המוסד נחשב רק כמזיק בגרמא]¹⁰³.

כשיש לחשוש שהשטר אינו תקין אין תקנת השוק [והדין כשקנה ללא ידיעת החותם]

כו. כמו"כ אם הלוקח קנה את הצ'ק לפני שנתמלאו פרטי הסכום, והמוכר אמר לו שיכתוב את הסכום שהוחלט בינו ובין החותם, נתבאר לעיל פרק ד סעיף לה דבכה"ג י"א דלא נחשב כמכירת שט"ח כיון שלפני מילוי הפרטים עדיין לא נחשב כשט"ח מושלם, ואף למש"כ דנראה שבצ'ק העיקר כדעת הסוברים דחשיב שטר, מ"מ אין הלוקח יכול לגבות מכח תקנת השוק דלא חשיב כקונה בתום לב שהיה לו לחשוש שמא יש כאן

אם נאמר שמחייבים בזה כדיניהם מ"מ אין זה חוק ברור ולא אמרינן שנתחייב על דעת כן ולכן החיוב לשלם הוא על המנהל שקיבל את התמורה עבור הצ'קים ע"ש, והיינו כמשנ"ל לעיל בסמוך סעיף כד דאף שיש תקנת השוק מכח דר"מ ומנהג התגרים, זה נוהג רק בצ'ק שהוצא על ידי החותם כדין לשם התחייבות וכבר חל ע"ז דין שטר גמור ואח"כ הועבר ליד שלישי, אבל כאן כשמסר הצ'קים למנהל עדיין לא התחייב בהצ'קים בתורת שטר אלא מסר למנהל כדי שישתמש בזה לעשותם כשטר, והמנהל מעל בנאמנותו ונמצא שהצ'ק הונפק בגניבה ומרמה ואין בזה חיוב מתקנת השוק דעדיין לא נחשב כשטר כלל וזהו כוונת דברי הגר"מ שטרנבוך הנ"ל, וע"ע בזה להלן פרק ט סעיף מו ופרק יא סעיף י וסעיף טו, [אמנם נראה שאם לא יוכלו לגבות מהמנהל, אי"כ בעל המוסד נחשב ג"כ כמזיק בגרמא כיון שע"י זה שמסר צ'קים חתומים למנהל גרם היזק לאלו שמכרו לו, ויל"ע אם חייב בזה לצאת ידי שמים ולכא"ו באופן שלא היה להבעלים לחשוש שימעול המנהל הוי גרמא בשוגג].

לא מהני, דכיון דלכו"ע אין בזה תקה"ש דהצ'ק עדיין לא נחשב כשטר כלל כיון שהוחתם בזיוף, אי"כ פשוט דלא מהני מה שנבזה דבזה לא מהני מוחזקותו, וראה להלן סעיף לד דאף בספק תקנה י"א דלא מהני מוחזקותו וכש"כ בנידו"ד.

101 דכפי שיבואר להלן פרק יא ענף ב הצ'ק אמור להינתן אף בצורה כזאת, וכל המוסר צ'ק כשהוא חסר פרטים הרי זה כמרשה למלאות הפרטים כפי מה שהוסכם ביניהם, והריהו כמאמינו לכל מה שייכתב בו, וחזקה עליו שנתמלא כדין וכפי המוסכם.

102 דבכה"ג הלוקח קנאו בתום לב ולא היה לו לחשוש שהצ'ק לא תקין, דאף שנראה על פני הצ'ק שנתמלאו הפרטים אח"כ בכת"י אחר, אי"ז מגרע כלל את הלקיחה בתום לב, דכאמור לעיל יש בזה הרשאה למקבל למלאות את הפרטים, וא"כ לא היה ללוקח לחוש שנעשה כאן זיוף.

103 עובדא זו נידונה בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' תסב), וע"ש מש"כ בגדר הצ'ק ודן שם אם מחייבים בזה מכח דינא דמלכותא, ומסיק דאף

ריעותא¹⁰⁴, [ואם נגנב מהמקבל לפני שמילא את הפרטים והגנב מילא סכום כרצונו ומכר את הצ'ק לאחר ראה בהערה¹⁰⁵], וכן בכל אופן שלפי ראיות עיני הדיינים היה מקום ללוקח לחשוש שהשטר אינו כתיקונו, ומ"מ קנה את השטר¹⁰⁶, אין כאן תקנת השוק לא מדינא ולא מכת המנהג ודינא דמלכותא¹⁰⁷, אמנם עצם קניית הצ'ק ללא ידיעת החותם, לא חשיב כריעותא לבטל תקנת השוק, דבצ'ק ליכא תקנת הארצות שלא לקנות ללא ידיעת החותם¹⁰⁸, וראה בהערה אם בכל צ'ק הדין כן¹⁰⁹.

תקנת השוק בצ'ק שהוחזר מהבנק, כשהחשבון מוגבל, כשהחשבון בחובה, בלמוטב בלבד כז. צ'ק שיש בו חותם שהוחזר מהבנק פשוט דהקונה צ'ק כזה אינו יכול לגבות מתקנת השוק, שכן הרי ידע שיש כאן ריעותא וכנ"ל, ואם יש הכחשה בין הבע"ד בזמן הקנין, שהחותם טוען שלקחו לאחר שהוחזר והלוקח טוען שלקחו קודם, כיון שיש כאן הכחשה בתקד"ש יש לפשר ביניהם כדלהלן סעיף לה¹¹⁰, אמנם בצ'ק מחשבון מוגבל כשאין ללוקח אפשרות לידע שהחשבון מוגבל, יש בזה תקנת השוק, וכן כשקנה צ'ק בזמן שהחשבון בחובה אף שידע הלוקח על כך, מ"מ נחשב כלוקח בתום לב, שכך הוא דרך המסחר בומנינו¹¹¹, [וצ'ק שהוגבל ונכתב עליו "לא סחיר" אין בזה תקנת השוק, וכש"כ בצ'ק שהוא למוטב בלבד¹¹², וכבר נתבאר לעיל פרק ד סעיף לד דעצה טובה לעשות כן].

104 כן נראה פשוט וראה עוד להלן בסמוך.

105 הנה לפום ריהטא באופן זה הרי הלוקח לקחו בתום לב שלא עלה על דעתו מהזיוף, אמנם למעשה הרי הצ'ק נחשב כנעשה בו זיוף שהרי לא נתמלאו בו הפרטים כפי המוסכם ובהרשאתו של החותם, והרי זה כצ'ק שנגנב וזיוף החתימה דאין בזה תקד"ש כנ"ל, וכ"ה הנוהל בדד"מ.

106 בנוסף לאופנים המוזכרים בסעיפים הקודמים ולהלן ישנם דוגמאות נוספות, כגון צ'ק שהושחת במקצת באופן שיש לחוש אולי נפרע ונעשה בזה קרע כזה, או שהושחת במידה כזאת שהבנק לא יכבד את הצ'ק, ככה"ג אי"ז תקין על פי מראהו, וכן בכל מקום שנראה לדיינים שהלוקח היה לו מקום לחשוש שהמקח אינו תקין, כגון צ'ק שנכתב עליו לבטחון, או שרכש כמה צ'קים ביחד ועל אחד נכתב לבטחון, ועוד אופנים נוספים, והדבר מסור לדיינים לדרוש ולחקור זאת.

107 כמשנ"ת לעיל דכל שלקח הצ'ק באופן שחסר בתום לב, אין בזה חוב מדר"מ וממילא דליכא גם מנהג התגרים, ושוב אף ליכא חוב מדינא דשו"ע דהוי כלוקח מגנב מפורסם.

108 ראה משנ"ת להלן פרק ו ענף ה בגדר תקנת הארצות ואם נתפשטה תקנה זו, ונתבאר שם מדברי המנח"י דבצ'ק ודאי דלא נהוג תקנה זו.

109 הנה בצ'קים מסויימים יש מקום לומר שמוטל על הלוקח לברר אצל בעל החשבון אם יכול לרכוש את הצ'ק, כגון בצ'ק של מוסד או עמותה או שותפות שיש כמה מורשי חתימה ויחכן שהצ'ק הוצא ללא הסכמת כל בעלי החשבון וכד', ובכה"ג שיש מקום לחשוש ולא חשש י"ל שחסר בתום לב, וצ"ע.

110 יעו"ש מש"כ משמיה דהגרי"י פישר דכיון שיש חיוב שבועה על הטענות יש לפשר ביניהם.

111 בצ'ק מחשבון מוגבל פשוט שלא היה לו לידע, ובצ'ק שהחשבון בחובה ג"כ עפ"י רוב אינו יודע, אבל אף כשיודע על כך אין בזה ריעותא, לא מיבעיא כשהצ'ק לזמן מאוחר דאז יש להניח שהחותם יפקיד את המעות אח"כ, אלא אף כשהצ'ק להיום מ"מ רוב בני אדם יש להם אשראי בבנק והדרך לישא וליתן עם צ'קים גם כשהחשבון בחובה.

112 דהמילים לא סחיר מורים שאין להרוכשו זכויות יתר כנ"ל פ"ג סעיף יח, וכש"כ כשהוא למוטב בלבד שהחיוב אך ורק למוטב כנ"ל שם סי"ז.

צ'ק שנעשו בו שינויים והוספות

כח. צ'ק שנעשה בו שינוי בסכום המעות כגון שנכתב בו מאה והמחזיק הוסיף סיפרה וכדו', או שנעשה תיקון אחר שלא ברשות בעל הצ'ק, וכן צ'ק פתוח שמילאו את הסכום יותר ממה שהוסכם ביניהם מבואר דינו להלן פרק יא סעיף כג¹¹³.

תקנת השוק בצ'ק שניתן לבטחון או לפקדון

כט. באופנים מסויימים מוסרים צ'ק לבטחון, ישנו אופן שהצ'ק ניתן לבטחון בלבד ולא למטרת גבייתו בבנק, באופן זה אין לצ'ק תוקף אף נגד החותם בצ'ק וניתן למעון עליו טענת פרעון¹¹⁴, מי שקנה צ'ק כזה [והקונה מודה בכך או שמצויין ע"ג הצ'ק שניתן לבטחון], אין הוא זוכה בזכויות יותר ממוכר הצ'ק¹¹⁵, גם באופן שהצ'ק ניתן לבטחון ולגבותו אח"כ בבנק והריוהו כשטר גמור נגד החותם, מ"מ אם נרשם על הצ'ק שהוא לבטחון היה ללוקח לחשוש שיש כאן ריעותא ואין בזה תקנת השוק¹¹⁶.

אולם כשלא נרשם על הצ'ק שהוא לבטחון והלוקח קנאו בתום לב לגבותו בבנק, יש בזה תקנת השוק¹¹⁷, [ולכן באופן שלוי נתן לשמעון צ'קים שלו למשכון עבור חובו של ראובן דהיינו שנתן שטר טובה, אף שעכשיו כבר עבר שנה מתאריך גביית הצ'ק לא פקע דין משכון מהצ'ק כיון שקיבלו בזמנו, ויכול לגבותו מהחותם גם מכח תקנת השוק אף ששוב אין לזה תוקף לגבייה בבנק ואין לו ערך עצמי¹¹⁸], וכדין צ'ק שנרשם

ליד שלישי שנטלו בתום לב חייב לשלם לו מתקנת השוק הן להסוברים דנהוג תקנה"ש דין השו"ע דזה שייך גם באופן זה, והן מכח מנהג התגרים ודד"מ שכן גם לפי הנהגה "מותר להוכיח שהמסירה היתה על תנאי או למטרה מיוחדת ולא לשם העברת הקנין בשטר, אא"כ השטר כבר הועבר לידו אוזח כשורה".
118 דהיינו שראובן רצה ללוות משמעון ונטל צ'ק מלוי בתורת משכון על חובו ועתה מת ראובן ושמעון רוצה לגבות החוב מלוי ע"י הצ'קים שלו יכול לגבות מכח תקנה"ש וכמשנ"ת בסעיף יא דיש בזה חיוב מתקנה"ש בנוסף לחיוב מכח דין ערב ע"ש, ונדלא כמש"כ בפסקי דין י-ם (ח"ב עמ' כב):
"ומה גם שבכלל לא ברור שבי"ד יפסקו שהבנק צריך לשלם שיק שעבר זמנו, הלא בנתינת ראובן שיק בלנקו לשמעון שיוכל להשתמש בשיק בתור משכון, כיון שראובן יודע שהשיק תקיף רק עוד שנה, לא נתן לו שיהיה לו משכון רק עד שנה, ועוד, דאף אי נימא דשיק הוא כסף, הוא מפני שיוצא בהוצאה כמו כסף של נייר, אבל אחרי שנה אף אחד לא יקבל שיק כזה, ואף דבי"ד יגבו בשיק כזה מהבנק, אין זה אלא כשטר התחייבות, ופירש"י קדושין (ה, א) דאין פודין בו

113 יעו"ש דלגבי המקבל הראשון שרוצה לגבות מהחותם מדד"מ בטל הצ'ק וא"י לגבות אף את הסכום המקורי, אך בדינו חייב לשלם לו את הסכום שנתחייב לו, ובאופן שמסרו המקבל לאדם שלישי, אם השינוי ניכר לעין בכה"ג אין כאן תקנה"ש שלא היה לו לנטלו, ואז אם יש להחותם טענות פטור נגד המקבל, אינו גובה רק מהמקבל [שהוא המיסב], ואם השינוי אינו ניכר לעין, גובה את הסכום המקורי מהחותם ואת ההפרש מהמקבל, ונבצ'ק פתוח או כשהחותם השאיר מקום להוספת מילים וספרות גובה הכל מהחותם דבכה"ג יש בזה תקנה"ש ע"ש וכבר נתבאר בזה לעיל סעיף כה].

114 ראה לעיל פרק ב ענף ד אופנים מסויימים שצ'ק ניתן לבטחון בלבד, ונאמן בטענות פטור נגד החותם.

115 פשוט דכיון שהלוקח מודה שיודע שניתן למוטב רק לבטחון, הרי לא קנאו בתום לב, וכן כשרשום על הצ'ק שהוא לבטחון.

116 כ"נ פשוט וכנ"ל.

117 והיינו דבאופן זה אף אם ניתן באמת לבטחון בלבד ולא כדי לגבותו בבנק מ"מ כיון שהגיע

עליו שהוא פקדון אם יש בזה תקנת השוק ראה בהערה 119.

צ'ק שניתן בעיסקה אם יש בזה תקנת השוק

5. צ'ק שניתן עבור חוב של עיסקה כגון כשראובן נתן לשמעון צ'ק שיש לו מלוי על סך של אלף לזמן מאוחר של חצי שנה וקיבל כנגדו סך של תשע מאות, וההפרש מה שגובה אח"כ מלוי אלף ניתן בעבור עיסקה דהיינו שכסף ההלוואה מושקע ונוטל המלוה מאה בעבור הריחה, ו"א דאין בזה תקנת השוק ובמידה שיש ללוי טענות ליפטר מלשלם לראובן אין שמעון יכול לחייבו מכח תקנת השוק¹²⁰, ונראה דדוקא כשבאמת המטרה היא לעיסקה, אבל מה שפורטים צ'קים כאחוז קטן של הפרש וכותבין ע"ג הצ'ק שנעשה בהיתר עיסקא [כדי לינצל מאיסורי רבית], בזה לא נחשב כעיסקה שלא יהא תקנת השוק וראה בהערה 121.

חברות גביה ועורכי דינים הקונים צ'קים לגבייה

5א. ישנם חברות גביה ועורכי דינים שמתמחים בקניית צ'קים וגבייתם מתוך איומים והפעלת לחץ, באופן זה אין להם כח לגבות מכח תקנת השוק, דאין זה כלוקח בתום לב¹²², וראה להלן פרק י אם מותר למכור צ'ק לחברת גבייה כשפעולת הגבייה אינה מתבצעת עפ"י דין תורה¹²³.

121 דיעו"ש שכתב הטעם: "משום דעיקרא שעבודא דיתמי אעקרא דעסקא הוא דהאי גברא לא שרי ליה למשתי ביה שיכרא ולא ליחודי עסקא לנפשיה אלא לרווחא דתרווייהו הלכך אין דנין בו תקנת השוק" וכו', ולפי"ז בנידו"ד דזה נחשב כהלוואה בהיתר עיסקא אבל לא נחשב כעיסקה ממש ויכול להוציא לצרכיו א"כ יש בזה תקנת השוק, ועוד דאל"כ לא שבקת חיי שרוב פורטי הצ'קים פועלים בהיתר עיסקא.

122 פשוט, וכ"כ בשו"ת דברי מלכאל (ח"ג סי' קמט): "אכן כל זה בוועקסלין שבידי הסוחרים או שבבנק ובקאנטארין, אבל מי שקונה חובות על אחרים בזול באשר הוא גבר אלים ויכול לגבות החוב בזה ודאי ליכא תקנת השוק" וכו', ויל"ע אם כן הוא גם בדד"מ, אמנם בלא"ה עפ"י רוב חברות אלו לוקחים צ'קים שכבר הוחזרו מהבנק, או כשעכ"פ כבר יש ע"ז טו"מ מצד החותם, ובדרך כלל גם עפ"י דד"מ אינם נהנים ממעמד של אוחז כשורה, שאינם לוקחים הצ'קים בתום לב.

123 יעו"ש דיש בזה משום לפני עיור ומשום לא תהיה כנושה, ואף בחברת גבייה של גויים יש

הקדש ומעשר שני, דאין זה כסף, דכתיב ונתן הכסף וקם לו, ועי' רשב"א שם משום דמנה אין כאן ושטר אין כאן, דמה שמשלם כשהגיע הזמן, הוא לפרעון השטר, ולא שמקדש אשה בכסף, וכיון שכן אין שום סברא להגיד להשיק אחרי שנה דאין יוצא בהוצאה שיהיה לו דין משכון, ומבואר דכ"ז שהצ'ק הוא בר תוקף שייך לזונו כמשכון מכח שוויתו העצמית, אבל לאחר שפג תוקפו אינו כמשכון ושוב אינו יכול לגבות מהחותם ע"ש, אך למעשה אינו נכון דאף להאחר שנה עדיין בתוקפו שיכולים לפנות להוצאה לפועל ולחייב את החותם וכדלעיל פ"א הע' 42.

119 כ"ה בחו"ד משפטית שניתנה לכיד"ץ דצ'ק שנכתב עליו שהוא לפקדון אינו מאבד את תוקף סחירותו, והרוכש צ'ק כזה נחשב כאוחז כשורה, ולמעשה יל"ע בזה ולברר היטב הדין בדד"מ בזה דלכא"ו יש כאן חוסר תום לב.

120 כ"כ בשו"ת הר הכרמל (חו"מ סי' כה בסופו): "אבל במשכון על חוב עיסקה לא עשו בו תקנת השוק" ע"ש שייסד את דבריו עפ"י דברי הרמב"ן והריטב"א ושאר פוסקים ע"ש.

חיוב משום גרמי או שעדר"נ באופנים שאין תקנת השוק

זב. בכל האופנים דלעיל שאין תקנת השוק מהמעמים הנ"ל אין לחייב את החותם משום גרמי, כיון שהוא גרם הפסד לעצמו בזה שלא החתים את המוטב כמיסב, וכן בצ'ק שנגנב הרי החותם לא גרם שום הפסד במזיד¹²⁴, אולם באופן שעדיין לא נפרע הצ'ק יש אופנים שחייב למחזיק בצ'ק מדין שעבודא דר' נתן¹²⁵.

תשלום ללוקח כשלא פרע למלוה, תשלום למלוה כששילם ללוקח משום תקה"ש

ג. כל הנידון אם צריך לפרוע מתקנת השוק, הוא כשכבר פרע פעם אחת למלוה הראשון, דאו הנידון אם צריך לשלם שנית, אבל כשהלוקח תובע עם הצ'ק והלוה עדיין לא פרע למלוה, עליו לפרוע למחזיק הצ'ק כיון שהוא המוציא עתה, וזולת באופן שהלוקח ידע שהצ'ק גנוב דאו משלם למלוה האמיתי ולא ללוקח¹²⁶. מאידך באופן שהחותם שילם למחזיק הצ'ק מכח תקנת השוק, אם המלוה תובעו אח"כ לשלם אין עליו חיוב לשלם לו דאינו צריך לשלם פעמיים¹²⁷, אמנם באופן שעדיין לא נפרע החוב מהחותם למוטב, והמלוה והלוקח שניהם תובעים אותו לשלם ראה בהערה¹²⁸.

ידע שיש כאן ריעותא ולא קנה כדן א"כ עליו להפסיד והלוה ישלם למלוה האמיתי.

127 פשוט דכל הנידון דתקה"ש הוא כשכבר פרע למלוה והנידון עתה אם לפרוע גם ללוקח מתקה"ש, [או כשיש לו טענת חוסר תמורה וכדו' וכנ"ל], אבל כשפרע מקודם ללוקח ואח"כ בא המלוה לתובעו, ודאי דאינו חייב לפרוע לו, כיון דמ"מ הרי פרע ללוקח הבא מכחו, וכ"כ בפתחי חושן (נויקין פ"ג הע' צז), וראה בזה להלן בסמוך הע' 128, וראה משנ"ת לעיל הע' 16, 60, דאף יכול לסרב מלשלם למלוה ללא שטר פיצוי שמא יתבענו הלוקח אח"כ ויצטרך לשלם לו שנית.

128 הנה באופן שהלוקח יש לו תקנת השוק [כגון בצ'ק שנגנב מהמוטב והלוקח יש לו זכות לגבות מתקה"ש כגון שנגנב לאחר שהוסב] פשוט דמשלם ללוקח וכנ"ל דמה"ט יכול לדרוש שטר פיצוי מהמלוה כשתובעו לשלם מחשש שהלוקח יתבענו שנית, וכן פסק הגר"מ שטרנבוך שליט"א בעובדא שאחד מסר צ'ק לגמ"ח ונגנב מהגמ"ח והגנב פרט את הצ'ק אצל סוחר שהחתים כמיסב [וחתם בשם וטלפון בדו"ח והחותם אמר שרצה לשלם או לגמ"ח או לסוחר ובעל הגמ"ח ביקש לחייב את הסוחר שיתן לו הצ'ק כדי לגבות מהחותם, ופסק הגר"מ שטרנבוך שחייב לשלם

בזה משום אריא ארבעת עלי, ועדיף להתפשר עם הלוה עצמו בסכום שנותנים חברת הגבייה, וע"ש עוד בדו"ח פנייה להוצאה לפועל.

124 כן נראה פשוט דכל שהלוקח גרם לעצמו הפסד בזה שלא חשש שיש כאן ריעותא ודאי דאין חיוב על החותם משום גרמי, ולכא"ו אף לא נחשב כגרמא, ומשנ"ת לעיל הע' 74 דאף להסוברים דהוי כהוראה יש לצדד דחייב גם משום גרמי היינו במוסר צ'ק במקום חיוב גמור דאו נחשב כאילו שלחו למוסרו לאחרים וכעובדא דהשבו"י הנ"ל בהע' 77, משא"כ כשסמך על המוטב שלא ימסרנו ומעל באימונו והמקבל היה לו מקום לחשוש ודאי דאין לחייב את החותם.

125 כגון כשהצ'ק נגנב והוסב בידי הגנב שנתבאר לעיל סעיף כא דאין בזה תקנת השוק, ומ"מ אם החותם עדיין לא שילם חובו יכול הלוקח לגבות מכח שעדר"נ, וזולת באופן שאין תקנת השוק משום שהלוקח הבחין שיש ריעותא בצ'ק ומ"מ קנאו, שאז י"ל דאין הלוקח גובה מהחותם וראה להלן בסמוך].

126 היינו דבאופן שהסיבה שאין תקנת השוק היא סיבה צדדית שייך לומר דבכה"ג שעדיין לא שילם למלוה ישלם למחזיק הצ'ק, אבל באופן שהסיבה שאין תקנת השוק היא משום שהמחזיק

ענף ה - פרטי דינים בספק תקנת השוק, וסוגי צ'קים ואופנים מסויימים

בספק תקנת השוק אינו משלם שנית, והדין כשתפס הלוקח

ד. במקום שיש ספק אם היה על הלוקח לחשוש שיש ריעותא או שיש ספיקא דדינא או ספק אחר אם יש בזה תקנת השוק, [ראה בהערה כמה אופנים של ספק בתקנת השוק]¹²⁹, הרי זה כספק תקנה ואין לחייב את החותם, ו"א דהטעם שאין מחייבין בספק תקנה משום דמספק אין להוציא מיד המוחזק¹³⁰, וי"א דהטעם משום דאוקמוה אדין תורה¹³¹, הנפק"מ בין שני הטעמים באופן שהלוקח כבר גבה את הצ'ק והמעות נמצאים כבר בידו, דלטעם ראשון לא נוכל להוציא המעות מיד הלוקח כיון שהוא כבר מוחזק בהם¹³², ולטעם ב' כיון דאוקמוה אדין תורה עליו להחזיר את המעות שגבה¹³³.

כשהספק בתקנת השוק הוא מכח הכחשת הבעלי דינים

ד.ה. אם הספק בתקנת השוק נובע מתוך הכחשת הבעלי דינים, כגון בעובדא שהלוקח טען ששאל את חותם הצ'ק אם יכול לקנות הצ'קים ואמר לו שיכול לקנותם, והחותם טען שהצ'קים ניתנו כאמנה ומכחיש את דברי התובע וטען שמעולם לא אמר לו שהצ'קים

דבמבואר בב"ב (כה, ב) דבספק אם הבור קדם או האילן קוצץ ואינו נתון דמים, והיינו משום דכיון שחייב לקצוץ בכ"ג נשאר חיוב הממון בספק ואין מוציאין מהמוחזק, וה"נ בתקה"ש דגנב כיון שהלוקח חייב להחזיר את החפץ, לגבי הדמים נחשבים הבעלים המוחזק, וכש"כ בנידו"ד שאין מחייבין לחותם בצ'ק לשלם שנית.

131 כ"כ במ"מ [פ"א מגזילה] דכיון שמדין תורה חייב להחזיר את החפץ ללא דמים אלא שחכמים תיקנו שיתן דמים אך במקום ספק מוקמינן אדינא. יש לציין שענין זה של ספק תקנה תופס מקום נכבד בספרי הפוסקים ראה בנחל יצחק לסי' כה שהאר"ך בקונטרס מיוחד בספק תקנה, וראה עוד באמרי בינה (הלואה סי' עב) שהביא דברי הפוסקים בזה וכתב דלענין תקנת השוק דלוקח מגנב לכו"ע נחשב הבעלים כמוחזקים ע"ש.

132 דדוקא בחפץ גנוב אמרינן דכיון שאת החפץ חייב להחזיר לבעלים נמצא שמפסיד המעות כיון שהבעלים מוחזקים במעות, אבל כאן שהלוקח כבר גבה דמי הצ'ק וראי שהוא נחשב כמוחזק.

133 כ"נ פשוט דלטעם זה לא מהני תפיסתו כיון שעפ"י ד"ת ללא תקנה אין לו זכות כלל לגבות הצ'ק א"כ לא מהני מה שגבה, וכ"כ אחד הדיינים בחו"ד לפס"ד בדין תקנה"ש.

לסוחר כיון שהוא מחזיק הצ'ק בדין שבא לידו בתום לב. אולם באופן שהלוקח לא היה יכול לגבות ממנו שנית מתקה"ש והמלוה תובעו עתה וגם הלוקח תובעו, לכאור' יש לדון בכל מקרה לגופו, דאם הטעם דאין כאן תקנת השוק הוא משום שהלוקח לא לקחו בתום לב כאחד האופנים שיובא להלן, א"כ הלוקח מפסיד והמלוה גובה הכל, אך באופן שיש ספיקא דדינא אם נוהג כאן תקנה"ש לכאור' יש מקום לחלק המעות בין המלוה ללוקח דתלוי בכמה ספיקות ושניהם אינם מוחזקים ותלוי גם בפרטי הכלל דספק תקנה מעמידים על עיקר הדין, וצ"ע.

129 והיינו דלפשמנ"ת לעיל כשבאים לדון מכח תקנה"ש דסי' שנו יש בזה פלוג' בין הש"ך ודעימיה להקצוה"ח ודעימיה, והיה מקום לדון דבכ"ג הוי ספיקא דדינא, אך כאמור הבאנו הכרעת הדבר יהושע כהש"ך ועוד דבצ'קים מחייבין מכח תקנה"ש דמנהג התגרים ודינא דמלכותא, אך מ"מ לפעמים יש ספק אם היה ללוקח לחשוש שהצ'ק אינו תקין ולא לקחו בתום לב דבכה"ג אין תקנה"ש אף ממנהג התגרים ודד"מ. כמו"כ באופן שאין לחייב מכח מנהג ודד"מ ויש רק החיוב מדינא לכאור' הוי ספיקא דדינא כנ"ל סעיף ח.

130 כ"כ בשו"ת מהרי"ט (חור"מ סי' יב) והו"ד בהגרעק"א לסי' שנו ע"ש שדימה ד"ז להא

תקינים ואדרבה הזהירו שלא יקנם, באופן שיש כאן חיוב שבועה, מפשרין ביניהם¹³⁴,
 דכל שיש חיוב שבועה כיון שבזמנינו אין אנו מניחין אותו לישבע מפשרין¹³⁵.

תקנת השוק בצ'ק מט"ח שמונפק בארץ ישראל או בחו"ל

14. כאמור לעיל ישנם צ'קים במטבע חוץ המונפקים ונגבים בארץ, וישנם צ'קים במט"ח המונפקים ונגבים בחו"ל, ונתבאר לעיל דיני מכירת והעברת צ'קים כאלו, ולענין תקנת השוק בצ'קים המסוחרים בארץ יש בזה ג"כ מדינא דמלכותא ומנהג התגרים¹³⁶, ולהסוחרים דנוהג תקנת השוק מדינא ראה בהערה¹³⁷, ובצ'קים המסוחרים בחו"ל יש לנהוג לפי הנהגה והמנהג במדינות אלו וראה בהערה¹³⁸.

תקנת השוק בשטרות למוכ"ז הנסחרים בבורסה

15. ישנם שטרי חוב למוכ"ז הנסחרים בבורסה לניירות ערך, ונמכרים בניכויי אחוזים כשזמן פרעונם מאוחר וכדו', ושכיחות מכירתם היא אך ורק בין הסוחרים ולא בשוק

138 וישנם שינויים בחוקי המדינות השונות בעולם ואכמ"ל, ראה לעיל הע' 97 מש"כ משו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' עו) בעובדא שראובן קנה בחנות ושילם בצ'ק דולרי שיש לו מאחרים, והיה הכחשה ביניהם על אחד הצ'קים בסכום של 30 דולר שבוטל בבנק, ובדברי המנח"י בתשו' חזינן דהא פשיטא ליה דאילו היה הצ'ק מוסב ע"י אדם נוסף היו תולין שהנ"ל קיבלו מראובן וקנה בחנות, והיו מחייבין את ראובן לשלם מדין תקנת השוק, אך כיון שלא היה היסב נוסף חוץ מההיסב של ראובן, וראובן טוען בברי שלא קנה בזה ובעל החנות הוא שמא לכן פטר את ראובן מלשלם, ועכ"פ למדין מתשו' זו דישנם דיני תקנת השוק גם במכירת צ'קים דולריים, וכאמור לעיל דעת המנח"י דתקה"ש בצ'קים הוא מדד"מ ומנהג התגרים, והבאנו לעיל בסמוך הנהגה בדד"מ בזה, שו"ר מש"כ הגאון מו"ה רבי חיים קאהן שליט"א (מח"ס הלכות משפט, ורו"כ חו"מ בבימ"ד גור פלעטבוש יצ"ו) שביאר הנהגה בדד"מ בארה"ב בגדר הצ'ק וכתב (בספרו בכת"י): "אם מחזיק הצ'ק הוא צד שלישי אחראי המושך כלפיו אע"פ שהצ'ק לא בא במקורו כתמורה" ובהע' מצייין מקור לזה (u. c. c. 3-302). ויש לציין דמשנ"ת לעיל שהנוטל צ'ק ללא הסבה יש בזה משום חוסר תום לב, יתכן דבצ'ק של חו"ל כיון שהרבה בנקים מקפידים שלא ליטול צ'ק שיש בו יותר מהיסב אחד, א"כ י"ל דבאופן שהצ'ק פתוח

134 כ"כ בשו"ת אבן ישראל: "ולכן כיון שיש הכחשה ביניהם חייבנו את הקונה שישבע ששאל את בעל הצ'קים ואמר לו שיכול לקנות, ולא רצה לישבע, וגם בעל הצ'קים לא רצה לישבע שהזהיר את הלוקח שלא יקנה, ונשאר ספק אי שייך כאן תקנת השוק או לא, ועשינו פשרה ביניהם".
 135 כן נראה בטעמו של האבן ישראל הנ"ל, וע"ע להלן פרק ט סעיף יט משנ"ת אמאי אין מניחין בזמנינו לישבע, ושיעור הפשרה בזה ע"ש.
 136 כאמור לעיל דין מכירת צ'ק כזה כפוף להנהגה בארץ, ולגבי תקה"ש הנהגה הוא: "משיכתו של שטר הסיבו קיבולו או קיבולו לאחר העדה, יתפרשו לפי מקום ההתקשרות הנידונה", ולפי"ז צ'ק מט"ח שמונפק על בנק בארץ ומסוחר בארץ נוהג בו דין תקה"ש מדד"מ, וממילא דלפי"ז יש בו גם מנהג התגרים שהוא פועל יוצא מדד"מ, וזה שייך בין בצ'קים קטנים ששכיח מכירתם ובין בצ'קים בסכומים גדולים שאין שכיחות לסחור בהם, וראה להלן בסמוך.

137 הנה לדיעה זו יש מקום לדון אם יש תקה"ש מדינא כיון שצ'קים כאלו אין שכיח מכירתם כ"כ ובמילתא דל"ש לא תיקנו, ואולי תלוי בין צ'קים בסכומים קטנים הנסחרים רבות בין הסוחרים לבין צ'קים בסכומים גדולים ויל"ע, אולם בעובדא שקנה אחד צ'ק שהוא חסר בר קוד נראה דבכה"ג חשיב כמילתא דל"ש, ובלא"ה נחשב ג"כ שלקחו בחוסר תום לב.

החופשי בין אנשים, ומכח מנהג התגרים ודינא דמלכותא נראה דיש בזה תקנת השוק¹³⁹, אולם להסוברים דנוהג 'תקה"ש מדינא יש להסתפק בזה¹⁴⁰.

תקנת השוק בפרע חובו והקפותיו

ד. באופנים מסויימים מדינא דגמ' אין נוהג תקנת השוק, כגון בגנב ופרע בחובו או שפרע הקפת חנות בחפץ הגנוב¹⁴¹, אולם למשנ"ת הכרעת פוסקי זמנינו דבצ'ק דנים בתקנת השוק ממנהג הסוחרים ודינא דמלכותא נוהג תקה"ש גם בפרע בחובו והקיפו, ולכן הנותן צ'ק לתשלום החוב במכולת יש בזה תקנת השוק¹⁴², ולהסוברים דנוהג תקה"ש מדינא ראה בהערה¹⁴³.

קנה חפץ ושילם בצ'ק שיעור התשלום מדין תקנת השוק

ה. חפץ שנקנה בחנות ושולם בצ'ק וחזר מהבנק משום טענת פרוע או אמנה וכדו', והחותם חוייב לשלם שנית באחד מהאופנים הנ"ל שהחותם צריך לשלם לבעל החנות משום תקנת השוק, הריהו משלם לו את כל סכום שוויות החפץ לפי מה שנמכר בחנות, ולא כפי מה שהוציא על זה המוכר לקנותו¹⁴⁴, לדיון נוסף בזה ובדין סוכן שמכר

143 הנה בפתחי חשן (גניבה פ"ג הע' כב) כתב דבפרע בחובו ליכא תקה"ש והיינו משום דלא נחית למנהג התגרים ודד"מ, ולכן נקיט עפ"י דינא דגמ' הנ"ל, ולפי"ז אם נתן הצ'ק לפרעון חובו במכולת וכדו' לכאו' ליכא תקה"ש וי"ל"ע באופן שנהוג בכמה בתי מסחר שנותלים צ'ק בתחילת החודש על סכום ממוצע של קנייה באותו חודש, דבכה"ג אף להפת"ח נראה דלא הוי כפרע בחובו לעני"ז, דהרי חזינון שלא סמך ליתן לו ללא צ'ק, אך כאמור בלא"ה נקטו הפוסקים לדון כמנהג הסוחרים ודד"מ.

144 דהיינו שאם החפץ נמכר במאה אף שבעל החנות קנאו בתשעים משלם לו מאה, משום דזהו שוויותו האמיתי, ואף שלא הוציא ע"ז יותר מתשעים מ"מ גם ההפרש נחשב כדמים שלו שהופסד על ידו כיון שבכך היה עומד לימכר, וראה בפתחי תשובה יו"ד סי' קכ (ס"ק ט) שדן בחיוב טבילת כלים כששואל כלים מעכו"ם, וכתב דאם כשייבשר משלם כפי מה שנמכר בשוק חייב בטבילה דאיגלאי מילתא דזהו כמכירה, ואם כשייבשר משלם רק כפי מה שהמשאל הוציא ע"ז לקנותו פטור מטבילה ע"ש, ובנידוד אי"ז שייך להנ"ל דכאן ברור שמחירו של החפץ הוא כפי"מ שנמכר בחנות.

ללא שם מוטב א"כ חוסר ההיסב לא חשיב ריעותא, שכן נוח יותר לסחור עם הצ'ק ללא הסבה כלל וצ"ע.

139 פשוט דהנוהל דדינא דמלכותא חל על כל סוגי השטרות הן צ'קים והן שטרי כת"י וכל שאר סוגי שטרות.

140 והיינו דאף אם נפשוט מש"כ להסתפק לעיל בסמוך לגבי צ'ק מט"ח, עדיין יש להסתפק באופן זה די"ל דחשיב יותר מילתא דלא שכיחא, ומכח מנהג התגרים י"ל"ע אם נחשב בזה מנהג כיון דאי"ז שכיח כ"כ.

141 ב"ק (קטו, א) ושו"ע סי' שנו (סעיף ח) וראה שם פרטי הדינים והאופנים בזה, והטעם בזה משום דהבעלים אומר לו שלא הלווהו על סמך חפץ זה, שהרי כבר הלווהו קודם שנתן לו החפץ וכן בהקפת חנות.

142 לפי הנוהל בדד"מ: "כל תמורה שניתנה בעד הצ'ק נחשבת כתמורה, גם כשהתמורה ניתנה לפני מסירת הצ'ק, כל שיש איזה צד חוב שעי"ז ניתן הצ'ק", וזה"ה זיכוי כסף בחשבונו שבבנק נחשב ג"כ כתמורה שקיבל מהבנק לענין זה", וממילא דיש בזה גם מנהג התגרים כנ"ל, [אמנם כשרק התחייב ליתן תמורה ועדיין לא נתן לא נחשב כתמורה לענין תקה"ש כנ"ל הע' 23].

כרטיס נסיעה ושולם בצ'ק גנוב וחזר הצ'ק אם דינו כחפץ ראה בהערה 145.

המוכר צ'קים כשיש לו נושים אם יכולים הלוקחים לגבותם

מ. מי שיש לו שמורות למוכ"ז שאחרים חייבים לו, והוא גם חייב ממון לאחרים, ומכר את השמורות שלו לאחרים, יש שכתבו דכיון שהחובות שאחרים חייבים לו משועבדים לבעלי חובות שלו מדין שעבודא דר"נ, א"כ לא חל המכר של שמורות אלו, והרי הנושים שלו גובים את השמורות בעבור חובם¹⁴⁶, אמנם בצ'קים מכיון שנתברר לעיל דבמכירת צ'קים יש תקנת השוק, א"כ הרי קוני הצ'קים רשאים לגבותם מכח תקנת השוק¹⁴⁷, אולם באופן שאין תקנת השוק לא חל המכר וראה בהערה 148.

מכר צ'ק מזויף וגרם הפסד שינויי שער, הלוקח מפסיד

מא. המוכר צ'ק לחבירו ונתברר אח"כ שהוא מזויף, ובינתיים נעשו שינויי שער בסכום מעות המכירה, אין לחייב את המוכר בזה כיון שזהו מקח טעות, אמנם אם הלוקח תפס מהמוכר אין מוציאין ממנו¹⁴⁹.

וצ"ע.

146 כ"כ באמרי בינה (הלואה סי' לו ד"ה ואם) דכיון שמכח שעדר"נ נשתעבדו הלווים של המוכר בשעבוד הגוף של הני שמורות עבור המלוים של המוכר וניתק להם כל החוב מה"ת, א"כ הרי הם קודמים להלוקחים שקנו השמורות ע"ש, אמנם יש לציין דחלוי בפרטי דין שעבר"נ המבוארים בסי' פו יעו"ש באיזה אופנים יש שעדר"נ, ואכמ"ל. 147 כ"נ פשוט דתקה"ש מועילה הן לגבי הלוה עצמו והן לגבי המלוים שלו הבאים מכוחו. 148 הנה היה מקום לדון דכיון די"א שדינם כחפץ הנמכר והנקנה, ואין אנו דנים עפ"י השעבוד שבהם, יתכן שחל המכר של הצ'קים בכ"ג אף כשאין תקה"ש, דכיון שבמכירת הצ'קים אנו דנים אותו כחפץ הנקנה א"כ לא גרע משאר חפץ של המלוה דחל המכר אף כשיש לו בעלי חובות אחרים אף כששיעבוד מטלטלי אג"ק כמבואר בריש סי' ס', ורק בשמורות שיש ע"ז שעבוד מכח שעדר"נ שייך חידושו של האמרי בינה הנ"ל, אמנם למעשה נראה דכיון שכל תקפו של הצ'ק הוא מכח השעבוד שבו למוכ"ז וכאן שיש שעבר"נ אין השעבוד עובר לאוחז בו כיון שגם הם משועבדים מדר"נ למלוה שלו, א"כ שוב אי"ז נחשב בידם כדבר שיש לו ערך עצמי, ודו"ק.

149 כ"כ בשו"ת ברכות שמים (ח"ג סי' טו) כמי שמכר צ'ק מאוחר בפחות מהסכום, ועתה

145 הנה ראיתי להגר"י וואזנער (בעל שו"ת חיי הלוי בקובץ קול התורה הנ"ל) שכתב שכשהחייב מדין תקה"ש משלם רק כפי"מ שהוציא ע"ז, אמנם נראה כמש"כ, וסייעתא לזה ממש"כ לעיל (הע' 32) מדברי המנח"י דגם בצ'ק שקנאו בפחות משלם מתקה"ש את כל הסכום של החוב משום מנהג התגרים וה"נ בנידוד"ד, וכן שמעתי ממר"ר הגר"י דזימיטרובסקי שליט"א, [ואולי דברי הגר"ח ואזנער דמיירי בסוכן נסיעות שמכר כרטיסי נסיעה ושולם לו בצ'ק גנוב וחזר הצ'ק ורוצה לגבות את כל הסכום של הכרטיס, דבכה"ג אין הכרטיס רכושו של הסוכן אלא שאינו אלא המתווך בין חברת התעופה ללוקח, ולכן מה שהפסיד את הריחוק שהיה צפוי להרויח ע"ז ליכא תקה"ש, אבל בחפץ הנמכר בחנות שהוא רכושו של המוכר דינו כנ"ל, ויל"ע באופן שהמוכר לא קנה החפץ ונמסר לו בשיטת קומיסיון שרק מוכר ונוטל אחזים דיתכן דבכה"ג אי"ז שלו, ומשלם לו רק כפי"מ שהוא משלם לבעלים, אך מ"מ י"ל דכיון שחייב באונסי החפץ הוי כשלו, משא"כ בכרטיס נסיעה הנ"ל, אך למעשה נראה דגם בהני תרי גוויי יש תקה"ש דכיון שהסוכן הוא שלוחו של הבעלים וכן בקומסיון הוי כשלוחו, א"כ יש כאן תקה"ש כלפי הבעלים, והריחוק שהסוכן הוא המוכר בקומסיון נוטל מהבעלים הוי כתשלום עבור טרחתו ולגבי הבעלים יש כאן תקה"ש, והעירני לזה ידידי הרש"ז מרק שליט"א,

פרק ו

דינים שונים במכירה והתחייבות בצ'קים

באופנים מסויימים נוהגים דינים שונים במו"מ בשטרות לעומת מכירת שט"ח רגיל, לפעמים משום הקונה והמקנה, ולפעמים משום אופן המכירה וההעברה, ונביא פרטי דינים אלו בשטרי חוב ולעומתם בצ'קים.

ענף א - דיני הפסולים לקנין בשטרי חוב וצ'קים

קנינים בחרש שוטה וקטן

א. החרש והקטן אין קנינם ומשא ומתן שלהם מועיל מן התורה¹, וחז"ל תיקנו קנינים לקטן שהגיע לעונת הפעוטות והריהו נושא ונותן במטלטלים אבל לא בקרקע², ותקנה זו היא דוקא כשאין לו אב שהוא סמוך על שולחנו או שאין לו אפוטרופוס הממונה על נכסיו להכניס ולהוציא³, וכן הדין בחרש שאינו שומע ואינו מדבר⁴, אבל השוטה שאין

דעתו לחלות הדבר לפעול חלות קנין מגזירת הכתוב, וע"ע בקה"י קידושין (סי' כב).

2 שיעור עונת הפעוטות משש שנים ומעלה והוא שיועד בטיב משא ומתן, וצריך לבדוקו לכך, ותיקנו להם רבנן קנין במטלטלין משום כדי חייו כמבואר בגמ' שם ונפסק בשו"ע (סי' רלה ס"א), וע"י בקובץ הערות (סי' סו אות ו), שביאר עפ"י הנ"ל דבפעוטות כיון שיש להם דעת לפעולת הקנין ורק מגזירה"כ לא מהני חלות הקנין בזה תק"ח שיועיל קנינם, משא"כ בקטן שאין לו דעת כלל, ומ"מ בקרקע לא תקנו לו קנין שצריך בזה דעת גמורה.

3 ע"ש (בשו"ע רלה סעיף ב) דכ"ז כשאין לו אפוטרופוס אבל כשכבר מינו לו אפוטרופוס ל"מ מעשיו דקטן בלא האפוטרופוס, וכן כשיש לו אב שהוא סמוך על שולחנו לא תיקנו לו רבנן קנין עד שיגדיל, ונמצא לפי"ז שכל מה שיתבאר להלן בדין קטן שיש לו קנין על פי תקנת חז"ל מיירי ביתוס שעדיין לא מינו לו אפוטרופוס, וראה בתורת הקנינים שדן בדברי המשנה ברורה בדין הקנאת ד' מינים ע"י קטן שלפי"ז נמצא שכל הנידון מיירי ביתוס או בקטן שאינו סמוך על שולחנו אביו ע"ש. 4 כ"ה בגמ' (שם) ובשו"ע (שם סעיף יז) והיינו אף כשאינו שומע ואינו מדבר וכש"כ כשמדבר

נתברר שהצ'ק מזוייף ובינתיים ירד ערך המעות, עי"ש שהעלה שאין לחייב את המוכר דאומר לו הרי שלך לפניך ויש לפשר שישלם לו שליש, ומ"מ אם הלוקח כבר תפוס אין מוציאין ממנו משום די"ל שיש בזה גרמי ע"ש, ונראה דאף למשנ"ת להלן פרק ח סעיף נד-נה דכשלוה דולרים ונתן צ'ק למלוה לתשלום כפי שער הדולר של יום הפרעון והצ'ק חזר מחוסר כיסוי ובינתיים ירד השער שמשלם לו כשער הגבוה של יום הפרעון, זהו דוקא בלוה ושילם בצ'ק דאז אמרין שנחשב כפסיקה על שקלים כפי השער של יום הפרעון כמשנ"ת שם בהע' 257 משא"כ בנידו"ד דלא היה כאן הלוואה רק מכירת צ'ק ונתברר שהוא צ'ק מזוייף ובטל המקח הריהו מחזיר לו מה שנתן לו.

1 מקור הדין בגמ' גיטין (נט, א) דלענין מקח וממכר אין להם זכיה מן התורה, וכ"כ הרמב"ם (פכ"ט מכירה ה"א), ובפנ"י (גיטין סה) כתב דנלמד מקרא וכי תמכרו ממכר וכו' אל תונו איש את אחיו, איש ולא קטן, ועמש"כ בקובץ הערות (סי' כ"ט אות ג) בביאור הדבר דבשוטה וקטן שאין בו דעת כלל איכא תרי טעמי א. דעצם המעשה לא הוי רק כמעשה קוף כיון שאין בו דעת. ב. דאין להם דעת לחלות הדבר, אבל בקטן שיש לו דעת דאין חסרון בעצם המעשה, איכא רק טעמא בתרא דלא מהני

בו דעת אין מקחו מקח ואין ממכרו ממכר ואין מתנותיו מתנה⁵, וראה בהערה ברין זכירה לחשו"ק ע"י אחר, ודין קנינים שלהם כשמקבלים בדעת אחרת מקנה⁶.

דין קטן, חרש, שוטה, בהקנאת שטר חוב שלו

ב. קטן שיש לו שט"ח על אחרים⁷ י"א דינו כמטלטלים ויכול למוכרו או לתיתו במתנה⁸ [וראה בהערה ברין מחילת קטן שמכר שט"ח⁹], ויש חולקים דקטן אינו שייך במכירת שטרות, ונאמרו בזה ג' טעמים א. משום שלא תיקנו לו רק קנין משיכה משא"כ שט"ח שצריך מסירה וכתובה, ב. דאין דעתו שלימה להקנות שעבוד שאין בו ממשות, ג. דשטר נחשב כקרקע וכמו שאינו יכול להקנות קרקע ה"נ אינו יכול להקנות שטר¹⁰, [וראה

8 כ"כ הרא"ש בתשובה (כלל פה סי' י') דקטן שירש שט"ח מאביו יכול לתיתו לאחר במסירה וכתובה דלענין זה חשיב כמטלטלין, דרך בקרקע ל"מ קנינו כדי שלא ישחית נחלתו, והובא בטור ושו"ע (רלב ס"א), ובסמ"ע (סקי"ז) כתב דקמ"ל דלא תימא כיון דיש בו שע"ק ודין קרקע יש לו לשבועה ואונאה וכדו' קמ"ל דבזה דינו כמטלטלין, וכיון דמכירה מהני ה"ה דמתנתו מהני כבמטלטלין [וע"ש בהגרע"א דלכא' כשיש לקטן שטר נגד יתומים דגובה רק מקרקע (לפני התקנה דגובין ממטלטלי דיתמי) הוי כקרקע וא"י למוכרו, אך הביא דבהג"א ומרדכי מבואר דאף בכה"ג דינו כמטלטלים].

וראה בסמוך (הע' 11) בביאור דעת הרא"ש לענין דעת מקנה ושטר כתיבה בקטן.

9 יש לציין דדעת הש"ך בסי' סו (סק"פ) דקטן אף יכול למחול כשמכר שט"ח, אך הסמ"ע (סקנ"ח) סובר דא"י למחול, וע"ש בקצוה"ח (סקכ"ט) ונתיב"מ (סקל"ב) שנקטו כהסמ"ע דכיון דשלא כהוגן הוא לא תיקנו לו חכמים שיוכל למחול.

10 בקצוה"ח (שם סק"ג) הביא דעת הריטב"א (בתשובה סי' קסח) דל"מ, וכתב עוד דכ"מ לפי"ד

הר"מ דאין כותבין שטר לקטן וא"כ אינו בכו"מ, ומסיק הקצות דהוי ספיקא דדינא, והרשב"א (בשור"ת ח"ב סי' ריט) כתב ג"כ דל"מ קנין בקטן אלא שנחלק בטעם הדבר, דהריטב"א כתב דכיון דבעינן כו"מ בקנין שט"ח קטן לאו בר הכי הוא דל"מ בקטן רק משיכה, וע"י בסמ"ע (סקי"ז) שביאר דעתו דכיון דקנין שט"ח מילי הוא ל"מ קנין דכו"מ רק בגדול.

והרשב"א כתב ב' טעמים א. דכיון שצריך לכתוב קני לך איהו וכל שעבודיה והפעוטות אין להם הבחנה כל כך שידעו ליתן מה שאינו ידוע

ואינו שומע כלום [אבל באלם ששומע ואינו מדבר הוי ככריא ע"ש בסעיף יח], וע"ש שצריך לבדוק את החרש אם הוא יודע מהות מעשיו.

5 שו"ע סי' רלה (סעיף כ) וסי' רמג (סט"ז), ומקור הדין בגמ' כתובות (כב, א).

והביאור בזה עפ"י הקובץ הערות הנ"ל דשוטה לא נחשב פעולתו כפעולת קנין כלל וכמעשה קוף הוא, וע"ש בשור"ת הרי"ם (אהע"ז סי' כג ד"ה ולכאורה, וממילא), שכתב לבאר בב' אנפי או משום דנתמעט דאין לו יד כלל, או משום דאין משיכתו מורה כלל שנעשה הדבר שלו ע"ש.

6 בנוסף להאמור לעיל ברין מקח וממכר דבחרש וקטן תקנו להם מדרכנן ובשוטה ל"מ, יש עוד ב' הדרגות בזה:

א. לענין זכירה ע"י אחר, דחרש וקטן אפשר לזכות להם ע"י אחרים ואפי' בקטן בן יום אחד כמבואר בשו"ע סי' רמג (סי"ח) ובכ"ב (קנו, ב, וע"י בכ"מ עא, ב דמועיל מדרכנן), משא"כ בשוטה י"א שאין להם זכירה אפי' ע"י אחר כמש"כ בקצוה"ח (סי' רמג סק"י) בדעת הרא"ש, והר"מ סובר דגם בשוטה זוכה ע"י אחר.

ב. כשמקבל מדעת אחרת מקנה, דבקטן כשהגיע לדגת צור וזורקו אגוז ונוטלו נחלקו הראשונים אם זוכה בכה"ג מדאורייתא או מדרכנן וראה בסי' רמג (סעיף טו), ובחרש לר"פ זוכה בדעא"מ ויש חולקים, ובשוטה לר"פ אינו זוכה אף בדעא"מ, וי"א דמהני דעא"מ בשוטה שידוע להבחין בין צור לאגוז, ועיין בכל זה בתורת הקנינים (ח"ב פט"ז) ואכמ"ל בפריי דיניהם.

7 כגון שירש מאביו שט"ח כעובדא דשור"ת הרא"ש דלהלן (הע' 8), או באופן שקטן הלווה ממעותיו כדלהלן (סעיף ה).

בהערה היאך קמץ עושה שטר כתיבה להסוברים דיכול להקנות שטר¹¹].

החרש דינו קמץ ולכן הקנאת שט"ח בחרש תליא בפלוג' הנ"ל, אולם השומה אין קניינו כלום¹².

דין הפסולים הנ"ל בקניית שטר חוב

ג. קמץ שקיבל שט"ח במתנה או שקנהו בכתיבה ומסירה מהני קניינו וזוכה בחוב כמו גדול שקונה שטר חוב¹³, [לדיון נוסף בזה מאי שנא מהקנאת שטר התחייבות חרשה

דצריך בפניו ואולי זהו כוונתו דבפניו היינו מסירה בפניו מדעת מקנה, וע"ע במילואי משפט הע' 55 שהעיר כע"ז].

ובמש"כ הנתיב"מ דמהני שטר כתיבה בכת"י דקטן, ע"י מש"כ הקצוה"ח (במשובב נתיבות ע"ד הנתי' סי' סו סק"י) בדבריו הרא"ש משמע להדיא דמהני שטר כתיבה בעדים וע"ז קשה כנ"ל, ובנתיב"מ מוקי לדבריו הרא"ש באופן שחתם גם הקטן בכת"י ע"ש. ומשמע דהקצוה"ח מורה לדינא דיועיל שטר כתיבה בכת"י דקטן.

ועכ"פ לדעת הרא"ש בקטן שמוכר שט"ח, צריך לכתוב בכת"י קני לך איהו וכל שעבודיה, ולענין דעת מקנה צ"ל דהרא"ש סובר דסגי דעתו דקטן בזה, וכן נקיט בשו"ע לדינא, וכאמור לעיל להקצוה"ח הוי ספיקא דדינא ואם גבה הקטן את החוב שמכר אין מוציאין מידו.

12 בחרש לסברת הרא"ש דבקטן מהני דכמטלטלין הוא, א"כ גם בחרש מהני לכאור', ולמש"כ הנתיב"מ דמירי בנותן שטר כתיבה בכת"י לכאור' בחרש מהני, ולדעת החולקים דל"מ בקטן מטעמים הנ"ל דהוי כקרקע או דאינו בכתיבה זה שייך גם בחרש, ובשוטה ל"מ הקנאתו כלל כמש"כ לעיל ס"א.

13 כ"כ בפתחי חשן (הלואה פ"י הע' י), והביאור בזה דלדעת הרא"ש כיון שיכול להקנות שט"ח כש"כ שיכול לקנות, דדינא כמטלטלין שיש בהם תקנת פשוטות, ולדעת הריטב"א דהחסרון בהקנאת שט"ח משום דקטן קונה רק במשיכה א"כ כשמקנים לו שט"ח בכו"מ ומשכס לרשותו קונה הקטן [ואף לטעם א' ברשב"א שאין לו דעת להקנות שעבוד י"ל דלקנות מהני]. וכן לא שייך כאן סברת הקצוה"ח דאין שטר לקטן ול"מ מסירתו, דכאן המקנה שהוא גדול כותב שטר הכתיבה ועושה המסירה.

להן, דשעבוד הנכסים שאין לו גוף הרבר ואינו עומד בפניו לא שייך שיתנו פערט כבן שש ואפילו הוא חריף. ב. ועוד דאפשר לומר שהשטרות דין קרקע יש להן לכל דבר, ויל"ע אם כוונתו משום השע"ק שבו או דבלא"ה שטרות דינם כקרקעות לכל דבר, ונפק"מ לענין שט"ח בכת"י דליכא שע"ק וראה להלן הע' 18.

11 הנה בדבריו הראשונים הנ"ל משמע דלא אלים הקטן להקנאת שט"ח כלל [ובזה חולק הרא"ש דמהני וכו"ל], אמנם בקצוה"ח (סי' רלח סק"ג) הקשה על הרא"ש דיש טעם נוסף שלא יועיל דכיון דבעי שטר כתיבה ואין כותבין שטר לקטן א"כ א"י למכור שט"ח, וגם מסירתו ל"מ דבעי בפניו, וקטן כשלא בפניו דמי, [ומה"ט נקיט הקצוה"ח דאם גבה הקטן אין מוציאין מידו], ועי"ש בנתיב"מ (סק"ה) שדוחה דבריו א. דמסירה לא בעינן בפניו רק מיד ליד כמו מסירה דספינה, וזה מהני גם בקטן דרק במעמ"ש דמה שצריך בפניו הוא משום דעתו והסכמתו חשיב הקטן כשלא בפניו. ב. דהא דאין כותבין שטר לקטן היינו שטר בעדים אבל שטר בכתב ידו מהני אף בקטן ויכול הקטן לכתוב בכתב ידו קני לך איהו וכל שעבודיה.

והנה מש"כ הנתיב"מ דלא בעינן מסירה בפניו רק מיד ליד, יעויין בסי' סו (סי"ט) שכתב השו"ע ד"א דבעינן מסירה מיד ליד ו"א דאף דלא בעינן מיד ליד מ"מ מסירה מדעת מקנה בעינן ולא מהני זכיה מהפקר יעו"ש, ומבואר דעכ"פ דעת מקנה בעינן [דהרי למ"ד דבעינן מיד ליד כש"כ דצריך דעת מקנה] וא"כ א"ש דברי הקצוה"ח דקטן ל"מ מסירתו דאין לו דעת מקנה, ואף דחו"ל תיקנו שיכול להקנות היינו דמהני הסכמתו שיועיל קנינו של הגדול בחפציו, אבל כאן שצריך דעת מקנה שיפעיל את הקנין ל"מ. (רק צ"ב מש"כ הקצוה"ח משום

לקמן דמהני רק בזיכוי ע"י אחר ראה בהערה 14].

בחרש לרוב פוסקים דינו כקטן בזה, ובשוטה לרוב פוסקים לא מהני גם כשמקנים לו¹⁵.

קטן או שאר הפסולים בהקנאת שטר למוכ"ז או שטר בכת"י

ד. שט"ח שנשתעבד בו הלזה לכל המוציאו והרי הוא ביד קטן, נראה דלרוב פוסקים מהני הקנאתו של הקטן בזה וראה בהערה 16, וה"ה דלדעת הפוסקים האלו מהני קנינו של קטן בזה¹⁷, ובדין שטר דלך ולכל מאן דאתי מחמתך וכן בדין שטר כת"י בעלמא ראה בהערה 18.

14, משא"כ בשוטה דלר"פ ל"מ גם דעא"מ, א"כ א"י להקנות לו שט"ח.

16 בשטר למוכ"ז נתבאר לעיל פ"ד סעיף י דנמכר במסירה לחוד וא"צ כתיבה, וי"א דאף א"צ דעת מקנה והוי כמטלטלין ומהני בזה קנין חליפין, ולפי"ז ליכא סברת הריטב"א דכאן לא אלים קנינו, וכן לסברא א' דהרשב"א דאין לו דעת להקנות השעבוד, כאן עדיף דעיקר הקנין בנייר, ומה"ט יתכן דאף לטעם ב' דהרשב"א בכה"ג לא דמי לקרקע לענין קנינים [ויל"ע בזה], ואף להסוברים דצריך דעת מקנה, י"ל דזהו רק משום דצריך שיהא מוציאו בדין ע"י שימסרנו לו זה שהשטר בידו, ולענין זה י"ל דסגי דעתו של הקטן בזה, אמנם לדעת הש"ך דבשטר למוכ"ז אף שא"צ כתיבה אבל אמירת קני לך איהו וכל שעבודיה בעינן, א"כ י"ל דכיון שהקנין נפעל גם ע"י האמירה א"כ בקטן לא תיקנו לו קנין זה דלא אלים קניינו, וצ"ע.

17 ואף למש"כ לעיל (הע' 14) דיש להסתפק אם להרשב"א (בטעם הב') מהני קנין הקטן בשט"ח דהוי כקרקע, י"ל דכאן עדיפא דדמי למטלטליים וכנ"ל, דמהני לטעמים האחרים.

18 הנה בשטר שנכתב לך ולכל מאן דאתי מחמתך או לך ולכל המוציאו נתבאר לעיל פ"ד סעיף ט דיי"א שצריך גם שטר כתיבה ולר"פ צריך דעת מקנה, ובכה"ג נראה שהדעת מקנה הוא למסירת החוב, א"כ א"י דקטן אין לו דעת מקנה גמור להקנאת שט"ח כדלעיל הע' 11 א"כ ה"נ ל"מ, ולענין קניינו של הקטן בזה יתכן דחשיב כקנין בקרקע ולטעם ב' דהרשב"א יתכן דל"מ וכנ"ל בהע' 14.

14 הנה יש לדון בזה דלפי"מ שכתב השו"ע בסי' רמג (סעיף ט) דא"י להתחייב לקטן ע"י שטר דצריך קנין בגוף החפץ, ומהני רק במזכה לו ע"י אחר וכנ"ל פ"א סעיף לג ע"ש, א"כ לכא' ה"ה דלא מהני למכור לו שט"ח כיון שצריך קנין בגוף הדבר, אמנם כאמור לעיל כיון דמפורש בשו"ע שיכול למכור מסתבר דגם יכול לקנות, וכן משמע בנתיב"מ (סי' רלה סק"י) דקנין ומכירה שוים הם, וכן שמעתי ממור"ד הגר"י ד'מטורובסקי שליט"א, וע"כ דצריך לחלק דרך לגבי לקנות התחייבות חדשה ולזכות ע"י השטר שעבוד הגוף לנכסים בזה ל"מ, אבל בחוב קיים שנמכר ע"י השטר דעיקר הקנין הוא בשעבוד נכסים וזה כבר קיים, שפיר חשיב השטר כגוף הדבר, וכשזוכה בהשטר זוכה בהשע"נ, ולא מיבעיא להסוברים דעיקר הקנין ע"י מסירה, והכתיבה באה רק לגלות על המסירה, אלא אף להסוברים דהקנין ע"י הכתיבה ג"כ [ראה בזה לעיל פ"ד הע' 20] מ"מ כשיש לו גם השטר כתיבה וגם גוף השט"ח נראה דחשיב כיש לו גוף הדבר. ומיהו שטר הכתיבה צריך לעשות בכת"י של המוכר דאין עושין שטר בעדים לקטן וכמבואר בנתיב"מ (הנ"ל בהע' 11).

אמנם לדעת הרשב"א בטעם השני דשט"ח דינו כקרקע א"כ י"ל דמופקע הוא מקנינם לגמרי וכ"כ בפתחי חשן (הלואה פ"י הע' י), אמנם י"ל דכיון שיכול לקנות קרקע בדעת אחרת מקנה וכמש"נ להלן (בהע' 19) ה"ה דיכול לקנות שט"ח בשעבוד קרקע בדעת מקנה, וצ"ע.

15 כמשנ"ת לעיל (הע' 6) דבחרש לר"פ מהני דעת אחרת מקנה, וא"כ בקנין שט"ח דינו כנ"ל דלר"פ מהני ולהרשב"א בטעם הב' צ"ע כנ"ל בהע' 14.

עשיית שט"ח בעדים או בכת"י לקטן שהלוח

ה. קטן שהלוח ממעותיו אין הלוח יכול לעשות לו שט"ח בעדים על החוב, דאין העדים עושין שטר אלא לגדול¹⁹, אבל הלוח יכול למסור לו שט"ח בכתב ידו לראיה על החוב²⁰, וראה בהערה פ"ט דינים בלוח מקטן²¹.

שטר כתב יד דקטן שלוח

ו. קטן שלוח ומסר שט"ח בכתב ידו יכולין לתובעו בזה²² באופנים שגובים חוב מקטן²³, ומיהו כל שהוא פחות מבין י"ג שנים כבר נתבאר שאין העדים כותבין לו שטר על הלוואתו ואינו יכול לשעבד קרקעותיו בשטר חוב²⁴.

ובפת"ח (הלואה פ"ז הע' פב) דייק מזה דס"ל להשו"ע דלעולם חייב לשלם אף כשנאנסו. וע"ע בפת"ח שם דכשלוה מקטן יכול גם להחזיר לקטן וא"צ להמתין עד שיגדיל, ולא דמי להחזרת אבידה דאין מחזירין לקטן, וע"ש דאף כשלוה מאביו ונפטר יוצא ידי פירעון לבנו הקטן ע"ש.

22 כמשנ"ת לעיל (הע' 11) דדעת הנתיב"מ וכ"מ בקצוה"ח דקטן יכול לעשות שטר בכתב ידו.

23 ראה פ"ט הידינים בסמ"ע (סי' רלה סקמ"ג) דכשלוה לצורך מו"מ אם לא הגיע לעונת הפעוטות פטור מלשלם אף כשיגדיל "דאין מעשיו קיימין", ובהגיע לעונת הפעוטות בזה מיירי דינא דשו"ע (סי' צו סעיף ג) דמשלם אף בקטנותו אם יש לו, וכשלוה לצורך מזונות בזה מיירי דינא דשו"ע (סי' רלה סט"ו) דלדיעה א' משלם כשיגדיל אף כשהיה פחות מגיל פעוטות בשעה שלוח, ולדיעה ב' פטור לגמרי, ולדיעה ג' כשיש ראיה שלוח לצורך מזונותיו נפרעין ממנו ואם לאו אין נפרעין [על פי דבריו שלוח למזונותיו], וכן נקיט בנתיב"מ (סקכ"ט), ובש"ך (סק"ז) כתב דזה רחוק מהשכל שילוח קטן בפחות מפעוטות. וכנראה דמפרש דגם דינא דלוח למזונותיו מיירי דוקא בהגיע לפעוטות, ולדעת הסמ"ע דגם בפחות מפעוטות חייב [לדיעה א'] יל"ע אם ככה"ג יכול לעשות גם שטר בכתב יד, וצ"ע.

24 ברמ"א (שם) כתב דאע"ג דקטן אינו יכול למכור קרקעותיו מ"מ יכול לשעבדן, וראה בנתיב"מ (שם סק"יט) שביאר דדברי הרמ"א אמורים בקטן שהוא בן י"ג ופחות מבין כ' דבזה אף שא"י למכור

ובשטר כת"י דעלמא דיש בזה שעבוד נכסים גרידא שייך טעמיה דהריטב"א דל"מ בקטן כו"מ, וכן טעם א' דהרשב"א דא"י להקנות שעבוד, ולפי"ז לא יועיל הקנאת הקטן, אך לטעם ב' דהרשב"א דהוי כקרקע, כ"כ לעיל הע' 10, דיש להסתפק בכונתו דא"ג דהיינו משום דיש בזה שע"ק, וא"כ בשטר כת"י ליכא שע"ק ומהני הקנאת הקטן, אך א"ג דעצם השטר דינו כקרקע ל"מ גם בשטר כת"י. 19 כ"כ בשו"ע סי' רלה (סעיף ה) דאין העדים חותמין אלא על שטר של גדול, וכ"ה להדיא בגמ' כתובות (יט, א) ובכ"מ, ונולול דין זה היה אפשר לשעבד לו קרקעות ע"י שיזכה לו ע"י אחרים, דאף דל"מ התחייבות לקטן, יכולין לזכות לו ע"י אחר, וככה"ג היה מועיל קנינו בהשע"ק וכמבואר בס' רלה (סעיף ז) דקטן יש לו זכיה בקרקעות באופן שזהו זכות גמור שהמוכר א"י לחזור והוא יכול לחזור, עש"ה בקצוה"ח סק"ד ונתיב"מ סק"ג ואכמ"ל, אך לגבי שע"ק בעינן דוקא שטר או קנין ע"מ לכתוב לו שטר וזה ל"מ בקטן].

20 דשעבוד נכסים לגבות מבני"ח חל ממילא ע"י ההלואה, ופשוט דזה חל גם כשהמלוה הוא קטן, ולכן יכול לכתוב לו שטר ראיה על החוב בכת"י המלוה, ויהא לו תוקף כשאר שטר בכת"י (ע"י לעיל פ"ב), וכ"כ בפתחי חושן (הלואה פ"י הע' י) דכ"מ בנתיב"מ (סי' רלה סק"ה) ע"ש.

ודין הקנאת שט"ח דקטן נתבאר לעיל סעיף ב. 21 ע"י בטור (חו"מ סי' צו) בשם הרמ"ה דכשלוה מקטן והוציא המעות חייב לשלם אבל אם נאנסו קודם שהוציאם לצרכיו פטור, וזולת כשהגיע לעונת הפעוטות, ובשו"ע לא הביא את דברי הרמ"ה,

דין החרש והשוטה שהלוו או שלוו ראה בהערה²⁵.

דין קטן שלוו ונתן צ'ק

ז. לאור האמור נמצינו למדים דקטן שהוא פחות מבן י"ג שנים שלוו מעות ונתן צ'ק בחתימתו, יש אופנים שאפשר לגבות בזה²⁶, ומבן י"ג ואילך מדין תורה דינו כגדול וחתימתו מחייבתו²⁷, לדיון בתוקף הנוהל בדינא דמלכותא בזה ודין שטר ממרני בקטן ראה בהערה²⁸.

קטן בן י"ג שנים או פחות מי"ג שמתחייב בצ'ק חיוב חדש אם חל חיובו, ראה מה

מהבנק, דעכ"פ חשיב כשט"ח. וראה בסמוך הע'²⁸.

27 ואף שלפי הנוהל הבנקאי כל שהוא פחות מבן י"ח או ט"ז שנים אין תוקף להתחייבויותיו, מ"מ נוכל לגבות מנכסיו כמו בשט"ח רגיל, כיון דבדיננו חייב.

28 הנה לדינא יל"ע דכיון שלפי הנוהל אין תוקף לחתימתו יתכן שיש כאן ריעותא, כיון שבדרך כלל אין מקבלין צ'ק רק כדי לגבות מהבנק, וכאן שלא יוכל לגבות מהבנק למה לקח ממנו צ'ק, ויש לחשוש שהוציא ממנו הצ'ק בדרך ערמה וצ"ע, ואף בבן י"ג שנים יתכן שיש בזה ריעותא, אך בזה י"ל שלא ידע שלפי הנוהל לא מהני או שחשב שהוא כבר בן י"ח שנים, ומ"מ אף אם נאמר דאי"ז ריעותא, יתכן דמ"מ יוכל לטעון ע"ז פרעתי, דצ'ק כזה שאין לו תוקף בדד"מ, לא חשש להשאיר בידו אחר הפרעון וכדלעיל פ"ב ענף ד.

[ויתכן שבצ'ק שניתן מלכתחילה רק בתורת משכון ואינו עומד לגביה (כנהוג בגמחיים שונים) א"כ ליכא ריעותא הנ"ל, וראה בזה עוד לעיל פ"ב סעיף כו].

ומן הענין לציין למש"כ בנספח לקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט מתקנות הארצות שהגבילו את גיל החותם בממרני, וקבעו שממרני על בחור שלפני הנישואין אין לו תוקף, והוסיפו עוד שעד כמה שנים מיום חתונתו אין תוקף לממרני שלו גם כשחתום עמו האב או התותן, וכ"ז כדי שלא יבזבו מעות הנדוניא, וע"ש הנידון בשו"ת השיב משה (סי' צ) אם תקנות אלו נתקנו גם על הבקאים היטב במשא ומתן עי"ש (בעמ' קמא), ובזמנינו אין דנים ע"פ תקנות אלו.

קרקעותיו מ"מ יכול לשעבודן, ויחול השעבוד שאף אם ימכרם לאחר שיהיה בן כ' יוכל המלוה לגבות ממנו, אבל בפחות מבן י"ג אינו יכול לשעבוד קרקעותיו כלל, ויכולין רק לגבות מבני חורין עפ"י כי"ד במקום שחייב לשלם מן הדין באופנים הנ"ל בהע'²³.

25 החרש שהלווה לכאור' דינו כקטן שנתבאר לעיל (הע' 20) דאף שא"י לעשות שט"ח בעדים מ"מ יכולין למסור לו שטר בכת"י, ובשוטה שהלווה [ממענות שיש לו בירושה] אף דא"א להקנות לו שעבוד וכנ"ל, אך לכאור' שטר כת"י שנותנין לו בתורת ראייה מהני ביה וצ"ע.

ובחרש שלוו מבואר בשו"ע (סי' צו ס"ה) די"א דאין נוקקין כלל לכל טענה עליו כיון ששייך לדון רק עפ"י רמיזתו, וי"א דדינו כקטן שלוו, וכתב בפת"ח (הלואה פ"ז הע' פח) דלפי"ז לעולם פטור דהרי גם מקטן גובין רק כשיגדיל, וצ"ע דבריו דהרי נתבאר לעיל (הע' 23) דבכמה אנפי גובין מקטן בקטנותו ע"ש.

והמלוה לשוטה אפילו נתפא פטור מלשלם דאבידה מדעת היא כמבואר בשו"ע שם, ועי' בפת"ח (שם הע' פט) דכשהמענות בעין גם בשוטה מוציאין מידו, ודבריו צ"ע לדינא דהרי בעלמא באבידה מדעת דינו כהפקר גמור.

26 כמבואר לעיל הע' 23 כגון שלוו למזונותיו להי"א או כשלוו סתם וגובין ממנו כשיגדיל, ואף שבלא"ה אין הוא יכול לעשות שום פעולה בנקאית, מ"מ באופן שחתם על צ'ק ששייך אליו כגון ביתום שירש פנקס צ'קים מאביו, אף שהבנק לא יכבד את חתימתו, מ"מ כיון שבדיני ישראל גובין על פיו נוכל לגבות מנכסיו שלא בדרך גבייה

שנתבאר דינו לעיל פרק א סעיף לב²⁹.

צ'ק שניתן לקטן בתמורה או בהתחייבות

ח. קטן שהלוח לאחר וקיבל מהלוח צ'ק על דמי ההלוח לא גרע משט"ח בעלמא שבכתב יד הלוח ויכול לגבות בזה³⁰, [וראה בסעיף הבא היאך יגבנו בפועל כיון שמהבנק אינו יכול לגבותו].

אמנם כשמתחייבים לו בצ'ק חיוב חדש ללא תמורה, צריך לזכות לו את הצ'ק ע"י אחר כנ"ל פרק א סעיף לג³¹.

הקנאת צ'ק של אחרים לקטן וקנין הצ'ק מהקטן

ט. קיבל הקטן צ'ק של אחרים במתנה [או באופן הנ"ל שהלוח ממעותיו וקיבל כנגדן צ'ק], מעיקר הדין הריהו זוכה את החוב ויכול לגבות הצ'ק בעצמו³², אלא שלמעשה כיון שהבנק אינו משלם לקטן³³ א"כ יכול הקטן להקנות הצ'ק לאחרים ולחתום כמיסב³⁴.

צ'ק של שוטה, שיכור, בזבזן, פושט רגל או חשבון מוגבל

י. שוטה אין לו קנינים ואינו יכול להקנות ולכן אינו יכול לחוב או לזכות בצ'ק³⁵, ומי שהוא עתים חלים ועתים שוטה בזמן שהוא בריא מהני קנינו³⁶, ושיכור שאינו יודע במעשיו דינו כשוטה³⁷, וישנם פסולים נוספים שלפי הנוהל הבנקאי אינם יכולים לחוב

29 ע"ש דאף להסוברים דיכול לעשות שטר, מ"מ אינו יכול להתחייב בחיוב חדש, וע"ש מש"כ בדין בן י"ג שהוא פחות מ"ח שנים.

30 וכמשנ"ת לעיל הע' 20 דיכולין לכתוב שטר כת"י לקטן.

31 עמשנ"ת שם דאין הקטן יכול לזכות בהחוב ע"י השטר אלא ע"י שיזכה לו אחר, ועמשנ"ת שם בהע' 132 בדין קטנה בזה.

32 כמו שנתבאר לעיל (סעיף ג) דלהקנות שט"ח לקטן מהני, ואף שכתבנו דלדעת הרשב"א צ"ע בזה, מ"מ לדינא נקטינן דמהני, ויתכן דאף הרשב"א מודה בצ'ק למשנ"ת לעיל פ"א ופ"ב דלדעת הגרש"ז אויערבאך נחשב הצ'ק כחפץ הנמכר והנקנה, זאת ועוד כיון שלפי הנוהל הבנקאי אפשר להקנות שט"ח גם לקטן, א"כ במקום שיש פלוג' בפוסקים אזלינן בתר דינא דמלכותא כנ"ל פ"א הע' 19 ובכ"מ.

33 הנה אף שבפועל לא יוכל לגבות מהבנק כיון שפחות מבין י"ח אין תוקף לחתימתו לאישור קבלת הסכום והבנק לא יתן לו הכסף, אך יוכל לחתום כמיסב ולהעביר את הצ'ק לאחרים כדלהלן בסמוך וכן יוכל לגבות בדי"ת מנכסי הלוח.

34 כמשנ"ת לעיל הע' 11 שיכול לעשות שטר כתיבה בכתב ידו, והסבה הוי כשטר כתיבה כנ"ל בפרק ד סעיף כ, ואף שנתבאר לעיל דלהקצוה"ח הוי ספיקא דדינא בזה, מ"מ כיון שהשו"ע נקיט כהרא"ש דיכול למכור שטרותיו, וכן הוא גם לפי הנוהל הבנקאי שיכול הקטן למסור זכויותיו בצ'ק ולחתום כמיסב כנ"ל [ור"ק אינו חב באחריות ע"ז], א"כ במקום פלוגתא מהני דד"מ כנ"ל פ"א הע' 19, וראה עוד שם בפ"ד סעיף יז דלדעת הגרש"ז אויערבאך הקנין בצ'קים דינם כקנין בחפץ הנמכר ולפי"ד י"ל דא"צ כלל הסבה במקום כתיבה וכ"כ כמה מפוסקי דורנו, וא"כ פשוט דקטן שייך בזה.

35 כנ"ל הע' 12 ואף בדעת אחרת מקנה לרוב פוסקים אינו זוכה.

36 ראה בשו"ע סי' רלה (סעיף כא) דמי שהוא עתים חלים עתים שוטה מהני כל קניניו בעת שהוא חלים, וכן הוא גם הנוהל הבנקאי לחייב במקרה כזה ע"י אישור שני עדים שבזמן זה היה במצב נפשי תקין.

37 בשו"ע סי' רלה (סעיף כב) מבואר דשיכור מקחו וממכרו ומתנותיו קיימים, זולת כשהגיע

בצ'ק, כגון מבזבו נכסיו, פושט רגל, או כשהוגבל החשבון בבנק, וראה בהערה 38.

תוקפו של אפטרופוס בניהול חשבונו של קטן וכדו'

יא. משנתמנה אפטרופוס לקטן, כל מעשיו של האפטרופוס שהם לטובת הקטן קיימים, ויכול לחתום על צ'קים במקומו של הקטן ולזכות עבורו וכל שאר מו"מ, [וכבר נתבאר לעיל סעיף א דכשיש לו אפטרופוס אין לקטן קנין מכח תקנת חז"ל], וכן הוא בשאר הפסולים הנ"ל³⁹.

ענף ב - משא ומתן בשטרי חוב וצ'קים עם עכו"ם ודין הקנאת שט"ח לנולדים

מכירת שט"ח שיש לישראל על ישראל אחר לעכו"ם

יב. שט"ח שיש לישראל על ישראל אחר ומוכרו לעכו"ם, דנו הפוסקים בכמה פרטי דינים בזה.

(א) נחלקו הפוסקים אם מועיל המכירה לעכו"ם גם למ"ד מכירת שטרות דרבנן, או רק למ"ד דמכירת שטרות מן התורה⁴⁰.

שהוריו של הקטן הם האפטרופסים הטבעיים עליו, אבל כשאנים בחיים ממנים אפטרופוס אחר, וכן בשאר הפסולים שגם להם ממנים אפטרופוס כדי לנהל עניניהם, וכמבואר בשו"ע סי' רלה (סעיף ב) וע"ש בנתי' (סק"כ), [ובפושט רגל בדרך כלל ממנים כונס נכסים להסדרת כל חובותיו].

40 בסמ"ע סי' סו (סק"א) כתב דלמ"ד מכירת שטרות דרבנן לא מהני מכירה לעכו"ם דחז"ל לא תיקנו קנין שט"ח לעכו"ם, ויסודו עפ"י התוס' (גיטין יג, ב ד"ה במעמד) שכתבו כן כלפי מעמ"ש, וכן הוא בתשו' ריטב"א שהובא בב"י (מחודש טו) וכן דעת הלבוש, ובש"ך (סק"פה) כתב דמהני מכירת שטרות לעכו"ם משום דקיי"ל דמכירת שטרות מהני מן התורה, ואף למ"ד דמכ"ש דרבנן כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, והוסיף הש"ך דהריטב"א ג"כ סובר כן ולא כתב רק לרווחא דמילתא, והוכיח כן גם מדברי הנימוק"י, וע"ש בתומים (סקמ"ו) ובקצה"ח (סקל"ד) דמשמע שנקטו דל"מ, ובנתי"מ (סקל"ה) מקיים דברי הש"ך, וכ"כ בשו"ת בית שלמה (יו"ד ח"ב סי' רג), וע"ע מש"כ בזה באמרי בינה (סי' סג סקל"ה) ובנתיב בינה (על הנתיבות שם).

לשכרותו של לוט שאינו יודע במעשיו כלל דאז הוי כשוטה, והנהול הבנקאי הוא ששיכור בדרגה הנ"ל המציג צ'ק בחתימתו לגבייה בבנק, הבנק לא יתן לו את התמורה אלא בנוכחות עד.

38 יל"ע בזה לדינא דאף שלפי הנהול אין לחייב בפסולים [וגם בחשבון משותף כשאחד מהם נפסל הצ'ק לא יכובד], מ"מ בד"ת הרי פשוט דחתימתם מחייבתם וא"כ אפשר לגבות מהם, אך כ"כ לעיל (הע' 28) דצ"ע אם חשיב כריעותא כשלקח צ'ק כזה שלא ניתן לגבותו בבנק, וה"נ כשידוע עליו שהוא בזבזן או פושט רגל או שהוגבל מלפתוח חשבון בבנק ואין אפשרות לגבות את הצ'ק מהבנק, א"כ הוי ריעותא בהענין כי מי פתי שילוח או ימכור עם צ'ק כזה, ויש להחמיץ הדין וצ"ע, ופשוט שאם חתם על צ'ק בטרם שנעשה פסול באחד מהפסולים הנ"ל ודאי שחייב עפ"י דין, ואף שאין אפשרות עתה לגבותו בבנק [כי הבנק אינו מכבד צ'קים עם היוודע לו שהחתום פסול כנ"ל] מ"מ יכול לגבות מהחתום עצמו בכל דרך אפשרית, וע"ע משנ"ת לעיל בפרקים הקודמים ובפרקים דלהלן פרטי דינים בצ'ק מחשבון מוגבל.

39 שו"ע סי' רלה סעיף ד, וראה עוד בסי' רצ בזה, ויש לציין שגם לפי הנהול הבנקאי אף

(ב) בשטר לכל המוציאו נחלקו הפוסקים אם אפשר למוכרו גם לעכו"ם, די"א שהעכו"ם אינו זוכה בהתחייבות למוכ"ז⁴¹.

(ג) נחלקו הפוסקים אם מותר למכור שט"ח לעכו"ם או דיכול לעכב מלמכור בטענת אריא ארבעית עלאי, ולכו"ע צריך לקבל עליו אחריות שלא יארע לו שום הפסד מכך⁴².

(ד) דיני המכירה לעכו"ם כמכירה לישראל וצריך כתיבה ומסירה⁴³.

קנין שט"ח מעכו"ם על ישראל אחר ודין קניית שט"ח מישראל שעכו"ם חייב לו יג. ישראל שקונה מעכו"ם שט"ח שיש לו על ישראל אחר, הרי דינו כמוהו, דהיינו שרוכש דינו וחיותיו של העכו"ם מוכר השטר לענין כמה פרטי דינים במכירת שט"ח שהם יתרים על שט"ח רגיל משל ישראל אחר⁴⁴, ויש חולקים דאין להישראל

אמצראי, וכ"כ בשו"ת הריטב"א (סי' יד) והביאו בב"י (שם מחודש יח) ובנתי"מ הוסיף דל"מ הסכמת הלוח משום פסידא דלקוחות, וראה בשו"ת הרא"ש (כלל יח סי' ה) דהמוכר שטרו לעכו"ם צריך לפצות הלוח מכל הפסד שיגרם לו יותר מבדיני ישראל והו"ד בשו"ע (סי' כו ס"ד), וברמ"א שם כתב דכשהלוח אלם מותר למכרו לעכו"ם, ובאולם המשפט (סי' סו) מדייק מסתימת השו"ע (שם סעיף כד) שדן במכירת שטר לעכו"ם ולא הזכיר שיש איסור בזה, משמע דמותר, ואמנם בהג' רעק"א שם ציין לדברי הרא"ש שצריך לקבל עליו לפצותו, ועכ"פ נמצינו למדים דלהסמ"ע ונתי"מ אסור למכור שט"ח לעכו"ם ולהאולה"מ לדעת השו"ע מותר, ומ"מ לכו"ע צריך לקבל עליו לפצותו וכמש"כ הגרעק"א.

43 שו"ע סי' סו (סעיף כה), והיינו דבשט"ח רגיל צריך כתיבה ומסירה, ובשטר לכל המוציאו סגי במסירה לחוד, ולדעת הקצוה"ח הנ"ל (הע' 41) דיכול לחזור מההתחייבות לעכו"ם, כ"ז שלא חזר בו א"צ כתיבה, ולאחר שחזר בו דינו לגבי העכו"ם כשט"ח בעלמא וצריך כתיבה, וזוהי היכי תימצי ששטר לכל המוציאו נמכר בכתיבה ומסירה, נייכתוב לו הכתיבה ע"ג השטר או מאחוריו דאל"כ יש לחוש שיגבנו בלא הכתיבה ויתכן דהוי כמוזייף מתוכו, כיון שיכול לגבות בו שלא כדין].

44 בסי' מה (סעיף יד) כתב השו"ע דהקונה שט"ח מעכו"ם הרי הוא כמוהו לדיני כתיבת השטר,

41 בקצוה"ח סי' סא (סק"ד) כתב דסדר חלות ההתחייבות בשטר לכל המוציאו הוא שהמלוה הראשון זוכה בשעבוד לכל מי שיבוא אחריו, [ובתשו' הרא"ש איתא שהעדים זוכים להבאים אחריהם ועמש"כ במילואי חושן שם, וע"ע בקצו' שם סק"ג באורך מדברי הראשונים מדוע אין חסרון ברירה בזה], ועפ"ז כתב דכיון דלא מהני זכיה לעכו"ם א"כ העכו"ם אינו זוכה את החיוב בשטר לכל המוציאו, ואם חזר בו הלוח יכול לעכב מליתנו לעכו"ם.

ובנתי"מ (שם סק"ב) חולק דסדר חלות ההתחייבות בשטר לכל המוציאו דהלוח משתעבד שעבוד הגוף לכל העולם, ושעבוד הנכסים זוכה כל אחד כשבא לידו, [ומה"ט ליכא חסרון דברירה ע"ש], ולפי"ז כתב הנתי"מ דמועיל גם לעכו"ם. [וע"ע מש"כ בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט פ"א אות ו דמהני רק א"נ דמועיל דין עבד כנעני בעכו"ם ע"ש מש"כ מפלוג' האחרונים, וע"י באבנ"ז יו"ד סי' קפב אות כג-מש"כ בביאור דברי הרא"ש בתשו' דל"מ בעכו"ם דהיינו דלכתחילה אין למוסרו לעכו"ם ע"ש].

42 בסמ"ע סי' סא (סק"ט) כתב דיש איסור למכור שט"ח לעכו"ם, [ומשמע מדבריו דלכן לא חל שעבוד דלכל המוציאו לעכו"ם], ובאורים (סק"ז) תמה מהו האיסור בזה, וכתב הנתי"מ (סק"ו) דדומה לאחד שמוכר שדהו - הסמוכה לשדה חבירו - לעכו"ם דמשמתינן ליה משום דאריא ארבעית לי

הקונה זכויות יותר משל ישראל אחר⁴⁵, ויש שכתבו שמתקנת ארצות אין לקנות כלל שט"ח מעכו"ם על ישראל אחר⁴⁶, ובדין קניית שט"ח שיש לישראל על עכו"ם י"א דאין בזה דין מכירת שמורות ויש חולקים⁴⁷.

משא ומתן עם עכו"ם בממרני ובצ'ק

יד. בשטר הממרני שהוא כשטר לכל המוציאו לא הוגבל בו משא ומתן עם העכו"ם ומותר לישראל לקנות ממרני שיש לעכו"ם על ישראל אחר⁴⁸. וכן מותר לישראל

בהמשך דבריו בס"ק סא-סב מבואר להדיא דאף בחוב בשטר לא שייך מכירה ולא רק בחוב בע"פ, והטעם כתבו האחרונים משום דלא תיקנו חז"ל קנין בזה או משום דלא סמכה דעתו של הישראל הקונה שהעכו"ם ישלם לו. וכבר האריכו האחרונים בזה ראה בחו"ד (שם סקל"ט) שהקשה מסתירת הש"ך בס"י סו וע"ש שמישב הסתירה ומשמע דלדינא נקיט דאכן לא חלה המכירה, אולם בגליון מהרש"א על אתר הביא תשו' הפנים מאירות דבמלוה בשטר ודאי שייך להקנות גם שטר של עכו"ם, וראה בנחל יצחק (סו סק"א ענף ו) מש"כ בזה ומסיק דנראה עיקר דשייך מכירת שט"ח של עכו"ם, וראה גם מש"כ הג"ר צבי בוקשפן שליט"א בספרו פתחי דיעה (סי' קסט סקי"ח) שהוכיח מכ"מ דנראה עיקר שמועיל מכירת שט"ח של עכו"ם, ובברית יהודה (פרק לג סעיף כה) נקיט ג"כ כדיעה זו דמהני מכירת שטר של עכו"ם וכ"ה בעיקרי דינים (פרק כג סעיף ל) ע"ש, אמנם בתורת רבית (פרק כג סעיף ג) הביא ב' הדיעות וכנראה דס"ל שיש לחוש להדיעה דלא מהני, וראה בסמוך בדין שטר למוכ"ז.

48 שו"ת דברי חיים שם: "דעכשיו בזמנינו שכל המסחר ע"י טראטליך (חילוף-כתב) בין ישראל ובין עכו"ם, אם נבטל קנין מעכו"ם יושבת המסחר, ולכן בודאי מנהג ודינא דמלכותא שסוחרים עם טראטין", והיינו דאף השארית יוסף מתיר בזה, ועי"ש שכתב דלפ"ז באופן שלא שייך הדינא דמלכותא והמנהג כגון בנידון שם דמיירי באחד שפשט הרגל, ובכה"ג נפסל הטראטי שלו ע"י בריחת הבע"ד, ובכה"ג ליכא תקנה שיועיל הקנין, והדר דינא למש"כ השארית יוסף דא"א לקנות מעכו"ם, וכן לענין הנידון שבהע' הקודמת בדין קניית שט"ח שיש לישראל על עכו"ם לפי"ז מהני בממרני, ובלא"ה בשטר למוכ"ז י"א דמהני לכו"ע ותלוי

ובסי' סו (סעיף כה) כתב דאף בעצם המכירה דנים כדיניהם ונמכר במסירה לחוד וגם אין יכול למחול, ונעי' ברמ"א סי' שסט סי"א דהיינו דצריך לדון בדיני ישראל כפי מה שהיו דנים בדד"מ לעכו"ם, אבל אסור לדון לפני דיני עכו"ם, וה"ה בקיבל השט"ח במתנה מהעכו"ם דא"צ כתיבה וסגי במסירה ויכול לגבותו בלא ראייה. ועי' נתיב"מ סי' שסט (סק"ב).

45 כן הוא דעת הגאון שהובא בטור (סי' סו) דלא אמרינן הרי הוא כמוהו רק לגריעותא ולא למעליותא, והביאו הקצוה"ח (שם סקל"א), ולפי"ז צריך כו"מ ויכול למחול, ונעי"ש מש"כ הקצוה"ח לצדד דיתכן שלא יוכל לגבותו כלל דמשנסתלק העכו"ם הוי כהפקר וזכה הלוה, אך מסיק דל"מ ההפקר בשעה"ג ע"ש, וע"ע בזה להלן הע' 84], ובתומים (סקמ"ד) תמה ג"כ ע"ד השו"ע שכתב דא"י למחול דלא אמרינן דינו כעכו"ם רק כשיכול לומר מה אפסדתין, משא"כ כאן שאילו היה ביד העכו"ם היה מחול, ועמש"כ בזה בנתיב"מ (סקל"ד) ליישב את דעת השו"ע דהוי כמי שנתחייב לדון כדיניהם ע"ש ובנתיב בינה.

46 כ"כ בשו"ת שארית יוסף (סו"ס נח): "ושמעתיה שלפני כמה שנים נעשה תקנה שלא לקנות שום יהודי שט"ח על יהודי אחר מעכו"ם", ובשו"ת דברי חיים (חו"מ ח"ב סי' ו) משמע דנקיט כוותיה, אולם בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' פד) חולק עליו ותמה שהושמט הדין מדברי הפוסקים בכמה מקומות, וגם הוכיח משו"ת מהר"ם לובלין (סי' כב) שדן בקנה שט"ח מעכו"ם ולא הזכיר תקנה זו, ועי"כ שלא נתפשטה התקנה, או שאינו מעכב בדיעבד.

47 הש"ך (יו"ד סי' קסח סק"ס) כתב דאין שייך למכור חוב של עכו"ם לישראל אחר לא בקנין ולא באג"ק ולא במעמד שלשתן, ומדברי הש"ך

למכור לעכו"ם ממרני שיש לו על ישראל חבירו, כדי שלא יושבת המסחר⁴⁹, לאור זה נראה פשוט דה"ה בצ'קים בומנינו מותר המשא ומתן עם העכו"ם הן לקנות ממנו צ'קים שיש לו על ישראל אחר והן למכור לו צ'קים כאלו⁵⁰, לדיון נוסף בזכית העכו"ם בחוב למוכ"ז ופרטי דינים נוספים בזה ראה בהערה⁵¹.

גביית צ'ק שנכרי נתן בטעות או שטעה בסכום המעות

מז. ישראל שקיבל צ'ק מנכרי וטעה הנכרי בסכום המעות כגון שכתב מאתיים במקום מאה, כיון דקיי"ל דטעות עכו"ם מותרת⁵², יש להסתפק אם יכול לגבות את הצ'ק מבח דין טעות עכו"ם המותרת⁵³, או דאין לגבותו משום דנחשב כגול עכו"ם

לעכו"ם ויכול לחזור בו קודם שימסרנו לידו, וא"כ גם בצ'ק כשיאמר לו החתום שאינו רוצה שימסרנו לעכו"ם יוכל לעכב בעדו, אך לאחר שכבר מסרו לעכו"ם שוב אינו יכול לחזור בו כמש"כ הקצוה"ח סי' סא (סק"ב), אולם יתכן דמכח הנוהל והמנהג בכל גזונו לא יוכל לעכבו מלמסרו לעכו"ם דאף שאין זכיה לעכו"ם אבל המנהג נעשה כסיטומתא וא"כ מכח סיטומתא זכה העכו"ם, ובפרט למש"כ לעיל בכ"מ מדברי הגרש"ז דהצ'ק הוי כחפץ הנמכר והנקה א"כ כיון שזכה העכו"ם בנייר זכה לגבות גם החוב, ועדיין צ"ע בזה דיש לדון אם זה נחשב סיטומתא כיון שהמו"מ עם כל אדם וגם עם עכו"ם ויל"ע.

ולענין אם חלה המכירה מה"ת יעויין מש"כ לעיל פ"ד בדין שטר דלך ולכל המוציא דלהסבורים דחלה מה"ת ה"ה דנמכר לעכו"ם מה"ת, וא"נ דהוי רק מדרבנן א"כ תלוי בפלוג' הנ"ל בהע' 41, אך כאמור מכח המנהג נמכר גם לעכו"ם.

ובגו"ד דהבא מכח עכו"ם הריהו כמזה, בצ'ק הרי בלא"ה כבר נתבאר לעיל פ"ד דנמכר במסירה והסבה, וגם א"י למחול, ופשוט דגם בצ'ק שחתום בו עכו"ם שייך לסחור בו, דמ"מ חשיב שטר ראייה על חוב שהעכו"ם חייב לו ושייך למכור שטר זה, ואף בצ'ק שהתחייב העכו"ם חיוב חדש ראה מש"כ בזה לעיל פ"א סעיף לד דעכ"פ מדין סיטומתא חל עליו החיוב ע"ש.

52 כמבואר בב"ק (קג, ב) ונפסק בשו"ע סי' שמח (סעיף ב).

53 והיינו דכיון שהמעות שבבנק אינם רכושו של הנכרי שהרי נחשב כהלואה לבנק, וכיון שיש ביד הישראל צ'ק של הנכרי שניתן לו הרשות לגבות

בטעם דלא מהני בשטר רגיל, דאם נאמר משום דלא תיקנו בזה דין מכירת שטרות א"כ בלמוכ"ז י"א דמהני מה"ת ומהני אף בשל עכו"ם, וא"נ דהטעם משום דלא סמכה דעת הישראל הקונה שהעכו"ם ישלם לו זה שייך אף בלמוכ"ז, ומ"מ מכח המנהג ודד"מ ודאי מהני.

49 עפ"י דה"ח הנ"ל כי היכי דמותר לקנות ה"ה דמותר למכור, וכ"כ בתומים (סי' סט סק"ה) דאלמותו של החילוף-כתב הוא משום שיכול למסור לעכו"ם ומשמע שאין עיכוב בדבר, ואף די"ל דלשיטתו אזיל שכתב (בסי' סא) דאין איסור למכור לעכו"ם, מ"מ משמעות דבריו דכן היה המנהג הקבוע למכור ממרני וח"כ לעכו"ם, וכן משמע בשו"ת שו"מ (מ"ק ח"ג סי' קב) שיובא להלן הע' 213 שדן אם מותר למכור לעכו"ם כשיש לישראל טענת פטור, ומשמע דבלא"ה עצם המכירה לעכו"ם מותרת.

50 כן נראה פשוט דדינו כמש"כ הפוסקים הנ"ל בממרני, דהא גם בצ'ק מהותו ועניינו לימסר מיד ליד ויודע החותם שיכול להגיע גם לידי עכו"ם וכדו' וע"ד כן חתם, ולכן ליכא איסורא לכו"ע לסחור בצ'קים עם העכו"ם הן למכור לו צ'ק על ישראל אחר והן לקנות ממנו צ'ק של ישראל אחר וכמו"כ פשוט שיש דין קנין בצ'ק שיש לישראל אחר על העכו"ם, וכן הוא גם הנוהל הבנקאי דהצ'ק הוא מסמך סחיר ובר העברה מיד ליד כמשנ"ת לעיל בפרק ד בכ"מ ע"ש.

51 יש להעיר למש"כ לעיל פ"ג ופ"ד דסתם צ'ק דינו כשטר דלך ולכל המוציא, וא"כ למש"כ לעיל הע' 41 לדעת הנתיחה"מ בשט"ח לכל המוציא שייך לזכות לעכו"ם, אבל להקצוה"ח א"א לזכות

דאסור⁵⁴, ואף אם נאמר דבכה"ג מותר לגבות את כל הצ'ק כיון שמוכר להציג צ'ק זה לגבייה⁵⁵, יש להסתפק באופן שהנכרי נתן לו שני צ'קים של מאה במקום צ'ק אחד, אם בכה"ג ג"כ מותר לגבות בשני הצ'קים⁵⁶.

בהנ"ל כשנתן לו צ'ק של אחרים, ואם מותר להטעותו, ודין הפקעת הלוואות

טז. כל האמור לעיל הוא בצ'ק של אותו נכרי עצמו, אבל אם הנכרי נתן לו צ'ק שיש לו על אחרים, וטעה ונתן לו צ'ק של מאתיים במקום של מאה, מותר לפדות את הצ'ק מכח דין טעות עכו"ם דלא גרע מאילו היה נותן לו מזומנים מאתיים במקום מאה⁵⁷, ומיהו דוקא כשהעכו"ם בעצמו נתן לו הצ'ק מתוך טעותו, אבל להטעותו במכוון ולגרום

ללוקח נחשב שנטל הפירות של הלוקח ונתנו לאחר שלא כדין עיי"ש, א"כ ה"נ בנידו"ד, נואף בלא זה נראה לענ"ד דמשיכת כסף מהבנק שלא כדין חשיב מזיק גמור ולא רק גרמי כשורף שטר, דשורף שטר עושה פעולה רק בנייר, וכאן עושה פעולה בגוף הדמים שמשועבדים ללוה לתשלום החוב, וגרע ממזיק שעבודו של חבירו, דשם לא פטר את הלוה מלשלם, משא"כ כאן עיי"ש הלוה משלם לו נפטר מלשלם למלוה האמיתי וכנ"ל, וע"ע להלן פרק יז סעיף מא בדין גביית צ'ק שנאבד מעכו"ם].

55 דכשנתן לו מאה במקום מאתיים הרי מוכר הוא להפקיד את הצ'ק כדי לגבות המאה, ואין לנו להטריחו לפנות אל הנכרי שיחליף לו את הצ'ק, מה גם שיתכן שהנכרי ישתמש בעילה זו להפקיע ממנו גם את המאה, וכיון שמותר לו להפקיד את הצ'ק ולגבותו שוב י"ל שיכול לעכב את כל המאתיים מכח טעות עכו"ם, ואף א"נ דלדינא יש ספק בזה מ"מ כיון שהוא כבר מוחזק א"צ להחזיר, משא"כ באופן דלהלן.

56 דבזה כיון שיכול לגבות חובו עיי"ש צ'ק אחד, א"כ גביית הצ'ק השני הוא כגזל עכו"ם לפי הצד שנחבאר לעיל, וצ"ע בכ"ז לדינא.

57 דכיון שנמסר לו הצ'ק הרי זכה בחוב שהחתום חייב לאותו הנכרי כיון שהצ'ק לאחר ההסבה של הנכרי הוא כלמוכ"ז, ומכיון שטעות עכו"ם מותרת נחשב כמחזיק בצ'ק בדין, ולכן בין בצ'ק שחתום בו נכרי אחר ובין בצ'ק שחתום בו ישראל, מ"מ יכול לפדותו שהרי אם הנכרי לא היה נותן לו הצ'ק היה גובה בעצמו את הצ'ק, וה"נ יכול הוא לפדות במקומו.

את החוב מהבנק, א"כ יכול לגבות החוב כיון שזכה בהצ'ק מכח דין טעות עכו"ם מותרת, ומה שעיי"ש זה מפסיד הנכרי אח"כ שאינו יכול לגבות חובו מהבנק זה הוי כגרמא בעלמא דודאי מותר, ויש להוסיף עוד למשנ"ת לעיל בכ"מ דעת הגרש"ז ועוד פוסקים דהצ'ק יש לו ערך עצמי ונחשב כחפץ הנמכר, א"כ בזה שהנכרי נתן לו את הצ'ק בטעות זכה הישראל בסכום שוה ערך זה ברכושו של הנכרי מכח דין טעות עכו"ם מותרת ושוב יכול לגבות מהבנק ידידיה גובה.

54 והיינו דאף שיש לצדד כהסברות הנ"ל בהע' הקודמת להתיר גביית הצ'ק, מ"מ י"ל דכיון שלמעשה מה שיש ביד הישראל הוא רק צ'ק ולא כסף ממש, ורוצה הישראל להכניס ידו לחשבונו של הנכרי ולגבות את הצ'ק, אף שאי"ז אלא כחוב שהבנק חייב לו מ"מ הרי ברור שאסור לישראל לפנות למי שלוה מהנכרי מעות ולרמותו שהנכרי ציוה שיפרע לו החוב ועיי"ז יפסיד הנכרי, דזה ג"כ נחשב כגזל, [דמה שמותר הפקעת הלוואתו זהו בחוב שהישראל עצמו חייב לנכרי, אבל לא מצינו היתר להפקיע חוב שישאל אחר חייב לנכרין], וא"כ ה"נ בזה שגובה הצ'ק מהבנק אף שזה נעשה עיי"ש כתב שיש לו מהנכרי מ"מ הרי אילו ידע הנכרי מהטעות היה מונעו מלגבות הצ'ק, וא"כ גביית הצ'ק נחשב כגזל עכו"ם, ויעייין בקובץ התורני משיב כהלכה שצייד דכיון שהממון שבבנק הוי כהלוואה א"כ זה שגובה מהבנק הוי כשורף שטרו של חבירו ואי"ז אלא גרמי דמותר בעכו"ם, אכן לפימש"כ הגרש"מ סגל (בספרו משכן שלום ח"ב סי' נו) דעפי"ד החזו"א דלוה שפורע למלוה שמכר השט"ח ולא

לו שיתן צ'ק במעות כדי לגבותו אח"כ יש אוסרים⁵⁸, אמנם באופן שישראל לזה מעכו"ם ונתן לו צ'ק על ההלוואה והעכו"ם לא הציגו לגבייה יכול הישראל ליפטר מלשלם מדין הפקעת הלוואתו⁵⁹.

מכירת שט"ח וצ'ק לנולדים לאחר כתיבתו

יז. שט"ח רגיל ניתן למוכרו גם למי שנולד לאחר כתיבת השטר⁶⁰, אולם שט"ח שנתחייב בו לכל מי שמוציאו אינו נמכר למי שנולד לאחר כתיבתו⁶¹, דלא חל השעבוד וההתחייבות לדבר שלא בא לעולם⁶², וי"א דלדעת הרא"ש חל השעבוד וראה בהערה⁶³.

משו"ת מהרי"ט דלענין התחייבות עדיף התחייבות בדבר שלא בא לעולם, מהתחייבות לדבר שלא בא לעולם עי"ש, וע"ע לעיל פ"א סעיף לא.

62 הנה להקצוה"ח שהובא לעיל הע' 41 דבלכל המוציאו המלוה הראשון זוכה את השעבוד לכולם, פשוט דלא שייך להתחייב למי שלכל"ע, ואף להנתייה"מ דהלוה משתעבד בשעה"ג לכל העולם בשעת ההלוואה ובשעבוד הנכסים זוכים כשבא השטר לידו, מ"מ כיון שבשעת חלות שעה"ג לא היה בעולם, אינו יכול לזכות בשעבוד הנכסים דליכא שעבוד נכסים בלא שעה"ג, ולא דמי למכר שט"ח בעלמא דזוכה בשע"נ והשעה"ג נשאר אצל מלוה ראשון ודו"ק, [אמנם נראה דאם המוציאו האחרון ימסור השטר לנולדים בכו"מ מהני דאז זוכה בשעה"ג, ושעה"ג נשאר אצל המוציאו האחרון, ושפיר יכול לגבות בו כמו בשאר מכירת שט"ח, וזהו היכי תימצי נוספת ששטר לכל המוציאו נמכר בכו"מ, וראה לעיל הע' 44].

63 בתומים שם (סק"א) העיר בדברי השו"ע שמקורו משו"ת הרשב"א, ואילו בשו"ת הרא"ש (כלל סח סי' זט וסי' יא"ב) שהביאו ג"כ דין שטר לכל המוציאו ולא כתב דצריך שיהא נולד בשעת כתיבתו, וע"כ דהרא"ש לשיטתו בכ"ב (פ' מי שמת סי' פ) דאף שא"א להקנות דבר שלכל"א אבל לדשלכל"א אפשר להקנות ונמצא דדין זה בפלוג' הראשונים, וע"ש דמ"מ אף להרא"ש לא חל השעבוד רק כשנולד, ובשטר בעדים שיש שעבוד נכסים לא יוכל לגבות מנכסים שמכרן הלוה קודם שנולד ונמצא דשטר זה כמוקדם הוא אצל, וכן אם איחר זמנו של השטר יש לדון אם כשר הוא, כיון שבגין איחורו יוכל לגבות בו הנולד לאחמ"כ שלא כדין שיחשבו שהשעבוד חל לאחר שנולד, ומסיק

58 המהרש"ל (ביש"ש ב"ק פ"י סי' כ) הביא דעת הרבה ראשונים דאסור להטעות לעכו"ם ורק כשטועה מעצמו א"צ להעמידו על טעותו והביאו הרמ"א (שמח סעיף א), ולרש"י בסוגיין (שם קיג, ב ד"ה ואיבלע) מותר להטעותו, ועכ"פ דעת המהרש"ל כהראשונים שיש לאסור בזה, ועמש"כ במשיב כהלכה שם דלכאור' אם הצ'ק אינו רק כהוראה בעלמא יש מקום לצדד דמותר להטעותו שיתן הוראה לבנק ליתן מכספו, אך כיון שי"ל שהצ'ק הוי כשו"כ א"כ כשמטעהו ומוציא ממנו צ'ק הוי כגזל עכו"ם דאסור, וכן נראה לכאור', וראה בזה עוד להלן פרק יז הע' 196-205.

59 כן נראה פשוט, דאף שבישראל בכה"ג יתבאר להלן פרק יז דאף כשנאבד לו הצ'ק לא בטל החוב, וי"א דלא מהני יאוש בחוב ע"ש בענף ה, אבל בעכו"ם ודאי כל שהצ'ק נאבד לו והנכרי אינו בא לתובעו יכול הלוה להפקיע הלוואתו וליפטר מהחוב, וראה משנ"ת בפרק יז שם דמהאי טעמא כשישראל אחר מוצא הצ'ק אף כשיודע בבירור שנפל מהנכרי אינו רשאי להחמיר ולהחזירו לפנים משורת הדין כיון שמפסיד בזה להלוה, וראה עוד משנ"ת בקונ' ה"ב שבסו"ס באר המשפט עמ' פז אם הפקעת הלוואה הוא דבר שנעשה ממילא או שצריך הישראל לעשות ההפקעה.

60 והיינו משום דבשעת המכירה זוכה בשעבוד הנכסים ועתה ישנו בעולם וגובה מכח השעבוד הגוף שנשאר למלוה הראשון וכנ"ל פ"ד סעיף ג-ה.

61 כ"כ בשו"ת הרשב"א (סי' תתקכ"א) משום דא"י להשתעבד למי שאינו בעולם, והביאו בשו"ע סי' סא (סעיף ד), וכן נקיט הנתייה"מ (סק"ז) וע"ש בחידושים (סק"ח) דה"ה גבי ממרני הדין כן, וכ"כ הט"ז שם, וע"ע בקצוה"ח סי' קיב (סק"ד) שמביא

ולפי"ז בצ'ק רגיל שהוא לפקודת אדם מסויים שדינו כשטר לך ולכל המוציא, או בצ'ק למוכ"ז וכן בצ'ק לאחר שהוסב שג"כ דינו כלמוכ"ז [כנ"ל פרק ג-ד], לא יוכל לגבותו מי שנולד לאחר כתיבתו⁶⁴, ונראה לכאור' דאף להסוברים דהצ'ק נחשב כחפץ הנמכר אי"ז מועיל שיוכל למוכרו אף לנולדים דכיון שאין שעבוד לנולד א"כ כשזה בידו לא נחשב כשטר חיוב כלל⁶⁵, וראה בהערה אם יש חילוק בזה בין צ'ק שניתן על חוב לצ'ק שניתן להתחייבות חדשה⁶⁶.

ענף ג - אופנים שונים של העברת שטרי חוב וצ'קים

ישנם אופנים שונים של העברת שטרי חוב שדינם שונה ממכירת שט"ח בעלמא ושנתבאר דינם לעיל בפרק ד, ונביא בזה פרטי הדינים בשטרי חוב ומה שנוגע לפי"ז בצ'קים בזמנינו

ירושה, הנחלה, מתנת שכיב מרע, בשט"ח, בצ'קים, בלמוטב בלבד, בנותן כל נכסיו אם צ'קים בכלל

יח. מלוה שמת והניח שטרי חוב, הרי היורשים זוכים בשעבוד הגוף ושעבוד הנכסים של הלוה וגובים את החוב⁶⁷ וכן הדין כשמת והניח שטר ממרני או שטר

צ"כ דמ"ש הא מהא דהרי חלק ההתחייבות לכל המוציא היא כהתחייבות חדשה, ואולי גם כוונת הט"ז אינה אלא דכשיש חיוב מן הדין בלא"ה ממנ"פ אם לא ישלם להנולד יצטרך לשלם להקודם לו שהחוב נשאר שלו, ואם אותו אדם מרשה לו ליתן התשלום להנולד יכול לשלם לו וליפטר, וזהו כוונת הט"ז דכשחייב מן הדין לדינא ליכא נפק"מ בזה כן צ"ל ליישב דברי הט"ז, נורק באופן רחוק כגון שהאחרון שמסר להנולד היה גר ומת בלא יורשים או כשהמלוה מחל לזה שהחזיק קודם להנולד ככה"ג לא יצטרך הלוה לשלם להנולד ודו"ק.

67 ואין צריך בזה דיני מכירת שט"ח דעלמא דבעי כתיבה ומסירה, וכן מבואר בגמ' להדיא בכמה מקומות דירוש שעה"ג ונכסים כמימרא דשמאל (כתובות פה, ב וכו') המוכר שט"ח לחבירו וחזר ומחלו מחול ואפילו יורש מוחל והיינו משום דשעה"ג ידידיה הוא, וראה בנתי"מ (סי' סו סכ"ד) שכתב דלפעמים אינם יורשים שעה"ג, והוא כשמת לוה בחיי מלוה דהוי ממון הצריך שבועה דאין אדם מוריש לבניו עי"ש, אמנם באבני מילואים (סי' קה סק"ב) חולק דלגבי שעה"ג דא"צ שבועה יורשו אף כשצריך שבועה, ועי' בנתיב בינה (שם אות ג), וע"ע להלן פ"ט בדיני שבועת יורשים.

דצ"ע אם זה נחשב גבייה שלא כדין כיון דבאמת חייב הלוה.

אולם בנתיבות (סק"ו) ובתפארת יעקב (סק"ג) דחו את דברי התומים ונקטו כדברי השו"ע, וגם לשיטת התומים לאו מילתא דפסיקא היא דגם בדעת הרא"ש יש שכתבו דרק בעובר ס"ל דיכול להקנות לו משום דחשיב כישנו בעולם [וראה בזה באורך בתוה"ק פי"ד ענף ו ס"ק קסא], ולפי"ז בנולדים שלא היו עוברים בשעת כתיבת השטר לא יוכלו לגבותו, וכן כשחזר בו המזכה או שמת קודם שנולד. 64 דכן הוא דעת הרשב"א והשו"ע ונתי"מ ותפא"י וכו"ל [והנהול הבנקאי בדד"מ לא התייחס כלל למקרה כזה].

65 כן נראה לכאור' דכל שוויותו של הצ'ק הוא משום שהוא מיועד ועומד לגביית החוב שבבנק, וכאן לא יוכל לגבות ממנו החוב שהרי לא נשתעבד לו, ואמנם י"ל שזה הנולד יוכל לגבות החוב לא מכח עצמו אלא מכח שלוחו של זה שקדם לו דבזה שמסר הצ'ק לנולד כיון שאין לו זכייה בהחוב נשאר החותם משועבד להקדם לו דהרי לא נתכוונו להפקיע החוב, וראה בהערה הבאה.

66 הנה בט"ז (סי' סא) שם כתב דרק בשטר של התחייבות חדשה בלא חוב לא מהני לנולדים משא"כ בחוב שהוא חייב מן הדין, אכן הדבר

חילוף-כתב⁶⁸, אף המחלק נכסיו על פיו יכול להנחיל השטרות לבניו⁶⁹, כמו כן מה שתיקנו חז"ל ששכיב מרע המחלק נכסיו מתנתו מתנה ודבריו קיימים⁷⁰, שייך אף בשטרות וזכה המקבל בשעבוד הגוף ונכסים⁷¹, [ואף מלוה על פה שייך ליתן במתנת שכיב מרע⁷²].

כל אופני ירושה ומתנת שכיב מרע שייך גם בצ'קים בזמנינו, והיורש או המקבל מתנת שכ"מ גובים את הצ'ק אף ללא צו ירושה⁷³, וראה בהערה ברין צ'ק למוטב בלבד בירושה, הנחלה, ומתנת שכ"מ⁷⁴.

הנותן כל נכסיו או מטלטליו אם שטרות וצ'קים הוי בכלל נכסיו או מטלטליו ראה בהערה⁷⁵.

יצטרך לשלם לו, ולגבי זה נראה דאין יכול לומר שרוצה לנהוג כפי הנוהל, דכלפי אופן כזה דלא שכיחא לא שייך לומר דע"ד כן נתחייב, וראה להלן סעיף כה אופן הקנין בחלוקת יורשים בשטרות. 74 לכאור' נראה דיש לדון בכל מקרה לגופו דיש אופנים שהכוונה שכותבים למוטב בלבד אינה כדי להתחייב אך ורק לו דבעצם לא איכפת לו להתחייב בהצ'ק גם לאחרים אלא מטעמי בטיחות מגביל למוטב בלבד שמא ייאבד הצ'ק וכדו', ובאופן זה מסתבר שיש בזה דין ירושה והנחלה ומתנת שכ"מ דההגבלה היא רק לאחרים שאינם עומדים במקום המקבל. אך לפעמים מה שכותבים למוטב בלבד הוא משום שבאמת מתחייב רק למוטב זה, כגון בצ'קים שניתנים ע"י קרנות הצדקה וכדו', ובזה י"ל דאין בזה דין ירושה והנחלה ומתנת שכ"מ, ועדיין צ"ע די"ל דבכה"ג כיון שלמעשה הגביל את ההתחייבות למוטב זה אינו בר העברה בשום אופן ויל"ע.

75 הנה בשטרות מבואר בשו"ע (סו סעיף ג) דשטרות הם בכלל נכסי, ומ"מ הנותן כל נכסיו לא חל המתנה גם על השטרות משום דבעינן שיכתוב לו קני לך איהו וכל שעבודיה, ובסעיף מב מבואר ג"כ דשטרות בכלל נכסי, והרמ"א הוסיף שם דאין שטרות בכלל מטלטלים עי"ש, ובש"ך (שם ס"ק קלה) חילק דכשאומו כל נכסי ממקרקע ומטלטלי י"א דאין השטרות בכלל, ובתומים (שם סקע"ה) חולק דודאי שטרות בכלל נכסי גם כשאמר מטלטלי ומקרקעי, וראה מש"כ בזה בשו"ת שואל ונשאל (עמ' צד), אמנם בחוב על פה לא הוי בכלל נכסי, אולם בחוב שיש ע"ז משכון י"א דעדיף מחוב

68 בממריני שהוא כשטר למוכ"ז פשוט דזוכים בזה מיד, ובשטר החילוף-כתב מבואר בשו"ת שאילת דוד (אבהע"ז סי' יב) דמדינא דמלכותא היה צריך להעביר את השטר משמו של האב על שמו של הבן עי"ש.

69 כ"כ באולם המשפט (סי' סו ע"ד הש"ך סקי"ח) דה"ה כשהנחיל האב השט"ח בהנחלה דריב"ב, דקיי"ל שיכול להנחיל לבנו בין הבנים כמבואר בב"ב (קל, א) ובשו"ע (סי' רפא), וא"כ הוי כירושה וזוכה בלא כו"מ, וכמו במתנת שכיב מרע דא"צ כו"מ כדבסמוך.

70 כמבואר בב"ב (קנו, א) ובשו"ע מסי' רנא ואילך הרבה פרטי דינים בזה, וע"ש דדוקא בנותן כל נכסיו משא"כ בשייר מקצת ואכמ"ל.

71 כמבואר בב"ב (קמח, א) ובשו"ע סי' סו (סעיף כז) וסי' רנג (סעיף כ), ואף אלים קנינו שאין המלוה הראשון יכול למחול ע"ש.

72 והיינו דאלים מתנת שכ"מ משאר קנינים דליתא במלוה ע"פ, ומשום דחז"ל תיקנו דכל דאיתא בבריא באופן אחד [כגון מלוה ע"פ דנקנה במעמד שלשתן] איתא נמי בשכ"מ.

73 והיינו דכשיש למוריש צ'קים על אחרים שצריך לגבותם פשוט דזוכים היורשים ויכולים לגבות את הצ'קים ואין החותמים בהצ'ק יכולים לומר להם לאו בעל דברים ידידי את.

והנה בדיניהם כל נכסי המוריש אינם עוברים לידי היורשים רק עפ"י צו ירושה של בית הדין (או להבדיל מבימ"ש), ולכן הבנק לא יעביר את הזכות לידי היורשים רק בצו ירושה, אמנם בדינו פשוט דזוכים בזה מיד, ואם ירצה לגבותו ממנו

קניני הבעל בשט"ח וצ'קים של אשתו ובמה שקיבל נדוניה מאבי הכלה

יפ. המכנסת שמרי חוב לבעלה⁷⁶, הריהו זוכה בהם בלא כתיבה ומסירה דידו כידה⁷⁷. ולפי"ז אשה שנישאת ובידה צ'קים שקיבלה מאחרים, הרי הבעל זוכה בהם בכל מקום שהם בלא מסירה והסבה [וכש"כ בצ'קים שקיבלה לאחר הנישואין]⁷⁸, אולם כדי לגבותם בבנק תצטרך האשה להסב את הצ'קים⁷⁹, וראה בהערה בד"ן צ'ק למוטב בלבד⁸⁰, [ובד"ן נאמנות האשה לומר על הצ'קים שתח"י אם שלה הם או שפרועים או אמנה ראה להלן סעיף מא].

אבי הכלה שהכנים בנדוניה לחתנו צ'קים שיש לו מאחרים, צריך מסירה והסבה⁸¹, וכשנותן לו צ'ק של עצמו דינו כהקנאת צ'ק מהלוה למלוה שנתבאר בפרק ד סעיף טו⁸².

פ"ד הע' 125], מ"מ בנידו"ד כיון דידו כידה הוי ככתובים על שמו, וכשכא לגבות מהחותם עצמו ודאי דנודן לפי ד"ת והבעל יוכל לגבותו, ונראה דהאשה לא תוכל לטעון על הצ'קים שנפרעו כשם שהלוה אינו נאמן לטעון כן, דכיון שאינה יכולה למחול אין לה נאמנות גם לומר שנפרע נכמו בחוב שיש ע"ז שעבודא דר"נ או בחוב שנמכר במעמד שלשתן].
79 דלפי הנוהל הבנקאי היא צריכה להסב את הצ'קים דהיא נחשבת כבעלים ע"ז, והבנק לא ישלם לבעל ללא הסכחתה, [וההסבה נעשית גם בשם המשפחה שלאחר הנישואים. ועליה לציין שם משפחתה הקודם בסוגריים או לחתום בשם המופיע בפקודה ולידו לרשום את השם הנוכחי], ומ"מ אם בא לגבות מהחותם עצמו ודאי דנודן לפי ד"ת והבעל יוכל לגבותו וכנ"ל.
80 נראה דה"ה בצ'ק שנרשם לפקודת האשה למוטב בלבד, הרי הם ברשות הבעל מד"ת דכל קניניה הם קנינו, [ולא נחשב כניתן לה ע"מ שאין לבעלה רשות בזה, בדברך כלל כותבים למוטב בלבד רק כדי להבטיח שלא יגבנו אחר וכנ"ל בהע' 74, ואף באופן שהיתה הכוונה לה בלבד ממש מ"מ מסתבר דידו כידה ממש, ובלא"ה לא מהני תנאי דע"מ שאין לבעלה רשות בה רק כשנותן לה כדי שתלכשי בו כמבואר באהע"ז סי' פ"ב סעיף ז, יא].

81 כ"כ בנתיב"מ (סי' סו ח"י סקט"ח) דבשט"ח בכה"ג צריך כו"מ, דאף דגם בזה שייך לומר דהוי דברים הנקנים באמירה מ"מ צריך כו"מ מחמיו, וחמיו יכול למחול, ולפי"ז בצ'קים בעינן מסירה והסבה וכנ"ל פ"ד וע"ש (בהע' 125) דההסבה אינה מעכבת את הקנין אלא שיש כמה נפק"מ בתוקף הקנין כשזה עם הסבה ע"ש.
82 יעו"ש מש"כ דיש אומרים שמועיל בזה אף

בעלמא והוי בכלל נכסי, ובחוב שיש עליו שטר כתב ידו י"א דגם בזה עדיף מחוב על פה והוי בכלל נכסי (ראה בשו"ת שואל ונשאל הנ"ל).

ולפי"ז לכא' בצ'ק הוי כחוב שיש עליו כתב יד והנותן כל נכסיו ויש לו גם צ'קים על אחרים תליא בהנ"ל אם שטר כת"י הוא בכלל נכסי, אמנם נראה פשוט דהצ'ק עדיף בזה, דהרי עיקר הנידון אם מהני להחשיב שטרות בכלל נכסי משום דבעינן בזה גם כתיבה, אבל בצ'ק שנתבאר לעיל פרק ד ענף ד דלהרבה פוסקים א"צ כתיבה ואף הסבה אינו מעכב בגוף הקנין ולפי"ז מהני ליחשב בכלל נכסי, ועוד דהא נתבאר שם בסעיף יז סברת הגרש"י אויערבאך דצ'קים הוו כחפץ הנמכר והנקנה וא"כ פשוט דהו"ו גם בכלל נכסי דדעת בני אדם להחשיבם בכלל נכסי, אמנם כשנותן מטלטלי אין הצ'קים בכלל המטלטלים וכמש"כ המבי"ט (ח"א סי' קה) דרק כלי תשמישי הוו בכלל מטלטלים ולא ספרים ובגדים, וא"כ כש"כ דצ'קים לא הוו בכלל.

76 והיינו שהלוותה מעות לפני נישואיה ויש לה שטרי חוב ע"ז, ונכנסו לרשות בעלה עם נישואיה.

77 שו"ע סי' סו (סעיף יב) ומקורו מגמ' כתובות (פה, ב), והטעם משום דידו כידה, ויעו"ש בסעיף כ דמה"ט גם אין האשה יכולה למחול, ואין חילוק בין היכא שהכניסה לו השטרות בתורת נכסי מלוג להיכא שהכניסה לו בתורת נכסי צאן ברזל, ועי' באהע"ז ריש סי' צו, וראה בנתיב"מ (סו סקכ"ג) אם נאמנת לומר פרוע, וראה בתומים (סו סקע"ו) מש"כ בזה, וראה עוד להלן הע' 200.

78 והיינו דאף שהם לפקודת האשה מ"מ נכנסו לרשות הבעל, ואף דבצ'ק בעלמא צריך מסירה והסבה [ועכ"פ צריך להסב בשליחות המוטב כדלעיל

זכיית שט"ח רגיל או למוכ"ז וצ'קים מהפקר

כ. המפקיר שטרותיו⁸³ ו"א דהלוה זוכה בשעבוד הנכסים⁸⁴, ויש חולקים דלא תיקנו הפקר בשטרות⁸⁵, ו"א דלגבי גוף החוב לא מהני לשון הפקר רק לשון מחילה, וההפקר מועיל רק לגוף הנייר⁸⁶.

באופנים מסוימים הסכימו הפוסקים שאין הלוה זוכה בחוב אף שהמלוה הפקיר השטרות⁸⁷, וגם אחד מן השוק אינו יכול לזכות בזה⁸⁸, ויש חולקים וסוברים דמהני זכיית השטר מהפקר

ויעו"ש בנתיב"מ דאף דמהני הפקר לגוף השטר מ"מ לדעת השו"ע גם בקנין גוף השטר צריך דעת מקנה ולכן לא מהני הפקר בזה, ולדעת התוס' א"צ בזה דעת מקנה, ויעו"ש בנתיב בינה מש"כ בזה ואכמ"ל. 87 היינו במש"כ הפוסקים ליישב את דברי השו"ע שכתב דהמפקיר שטרותיו אין יכולים לזכות בזה משום דצריך דעת מקנה [והוא מדברי הרא"ש ב"ב פ"ה סו"ס ג], והקשו הפוסקים דהרי הלוה קודם לזכות בהחוב, והש"ך תירץ דמיירי כשהלוה עכו"ם, ובקצוה"ח הקשה מאי טעמא דעכו"ם אינו זוכה, ועיין באולם המשפט שביאר דמיירי בהפקיר ע"ד שעכו"ם לא יזכה וס"ל להש"ך דמהני, וע"ע במילואי חשן שם מש"כ לבאר בזה.

ובשער משפט (סק"ח) כתב לבאר דהשו"ע מיירי בלוה קטן שא"י לזכות, ובאולה"מ שם חולק דבכה"ג הקטן זוכה בהחוב ע"ש. וכתב האולה"מ ד"ל דמיירי באבידה מדעת דאז צריך דעת מקנה ואין יכול אחר לזכות בזה, א"כ לא הוי כהפקר ונשאר של המלוה ע"ש.

ובדברי חיים (הלואה סי' כט) כתב דמיירי כשהפקיר כתנאי שרק מי שיזכה בנייר יזכה בחוב, ולכן אין הלוה זוכה בזה.

ובקצוה"ח (סקי"א) כתב דהשו"ע מיירי בתוך ג' ימים של ההפקר דבכה"ג כ"ז דלא אתי לרשות זוכה חשיב עדיין ברשות מפקיר, ולכן הלוה עדיין לא זכה ואחר יכול לזכות בזה לולי הדין שצריך דעת מקנה.

88 והיינו בכל האופנים הנ"ל להש"ך כשהלוה עכו"ם, ולהשענה"ש כשהלוה קטן, ולאולה"מ באבידה מדעת, ולהב"ח בהפקיר כתנאי, ולהקצוה"ח בתוך ג' ימים, אף דהלוה לא זכה בהחוב, מ"מ גם

קנין חליפין ואף להחולקים דבשטר חוב לא מהני יש לצדד דבצ'ק מודו דמהני.

83 היינו שיש לו שטרי חוב על אחרים ומפקירם. 84 כן מבואר בש"ך (סו סקכ"ד) ובתומים (שם סקט"ו) ובנו"כ שם, שהקשו על מש"כ השו"ע דבהפקיר שטרותיו א"י לזכות בהם משום דצריך דעת מקנה, ותיפוק ליה דהלוה בעצמו קודם לזכות בהחוב, [וע"ש מה שתייצו בכמה אוקימתות ויובא להלן], ומבואר דפשיטא להו דהלוה זוכה ע"י ההפקר, דהוא קודם לזכות.

ויעוין בקצוה"ח (סי' סו סקל"א) דשעבוד הגוף אינו נפקע ע"י הפקר, דכמו שאינו נמכר ה"נ אינו יכול להפקירו, ולכן כתבנו דהלוה זוכה בשעבוד הנכסים, ונמצא דהמפקיר שטרותיו יש לו [להמלוה] השעה"ג בלא שעבוד נכסים.

85 בקצוה"ח (סקי"ב) כתב דלמש"כ התוס' (ב"ב עו, ב ד"ה קני) דמכירת שטרות מדרבנן ובהקדש לא תיקנו, א"כ כש"כ דלא תיקנו בהפקר, ורק לדעת ר"ת דמכ"ש דאורייתא ה"ה דשייך הפקר בשעבוד הנכסים, ונמצא דדין זה אם מהני הפקר בשטרות תליא בפלוגתא אם מכי"ש דאורייתא או דרבנן.

86 בנתיב"מ (סקי"ד) כתב דלשון הפקר לא מהני לגוף החוב ומועיל רק לשון מחילה, וכשמפקיר שטרותיו מהני רק לגבי הקנין בגוף השטר, דכל מלוה יש לו קנין בגוף השט"ח עד שיפרע לו ויכול למכור זכות זה, וה"נ יכול להפקיר זכות זה והזוכה בשט"ח ימכרנו למלוה או ללוה, [וכמבואר יסוד זה כמ"פ בדברי הנתיב"מ בסי' סו עי"ש, וראה בזה להלן פרק יז הע' 172, ויעו"ש בהע' 173 דלהקצוה"ח משמע דאין בנייר רק קנין למשכון, ובאמרי בינה מבואר דס"ל דליכא שום קנין בגוף הנייר ע"ש].

וכל הקודם לזכות זכה⁸⁹. ובשטר לכל המוציאו לרוב פוסקים אפשר לזכות מהפקד בזה⁹⁰.

לפי"ז בהפקד צ'קים שיש לו מאחרים [באופן שאין הלוא זוכה בו⁹¹], לרוב פוסקים ניתן לזכותם⁹², ובכללי הנוהל הבנקאי בזה ראה בהערה⁹³.

שט"ח וצ'ק של גר שמת בלא יורשים

כא. גר שמת ואין לו יורשים, והשאיר שמרי חוב על אחרים, הרי החובות בטלים⁹⁴, ואף אם יזכה אחד בשמרי החוב לא יוכל לגבותם⁹⁵, וי"א דאף כשמכר הגר את השט"ח ומת אח"כ, אין הלוקח יכול לגבות החוב⁹⁶, ויש חולקים⁹⁷.

גר שמת בלא יורשים והניח צ'קים שיש לו על אחרים לא יוכל התופסם לגבותם⁹⁸, אבל כשמכר הגר את הצ'קים לאחרים במסירה והסבה ואח"כ מת, נראה דהמחזיק בצ'ק יוכל לגבותו⁹⁹.

בכה"ג כשזוכה בו עתה לאחר מיתת הגר, וכן מבואר לפי"ד הב"ח שהובא בש"ך (ערה סק"ח) דמוקי דברי השו"ע בשט"ח דגר שהוא ביד אחרים דאף שהשט"ח בידו משעה שהגר היה חי מ"מ פקע השעבוד, וכש"כ כשתופס בשטר לאחר מיתת הגר [ועמש"כ שם בשו"ע ונו"כ בדין משכון דגר שביד אחר, וע"ע בסי' עב סל"ט].

96 כ"ה בשו"ע סי' סו (סעיף לז), והטעם כמש"כ הסמ"ע (סקפ"ה) דגם כשמכר מ"מ כיון שמת פקע שעה"ג ושוב אין הלוקח יכול לגבותם, דלא גרע מאילו מחל הגר השט"ח, ומקור דין זה מדברי הבעה"ת (שער נא).

97 כ"ה בש"ך (שם ס"ק קיח) שכתב שחיפש בפוסקים הקדמונים ולא מצא מי שהורה כן, וע"ש מש"כ לדחות ראיית הבעה"ת, וסיים דכש"כ למאי דקיי"ל דמכירת שטרות דאורייתא דלא פקע החוב לאחר שנמכר, והביא עוד להסתייע מדברי הריטב"א (קידושין פ"ב) שכתב להדיא כן, וביאר הטעם משום דנעשה כאומר משתעבדנא לך ולכל מאן דאתי מחמתך כל זמן שלא תמחול, ולכן גר שמכר שט"ח ומת הלוקח גובה, וע"ש מש"כ בקצוה"ח (סקמ"א) בזה.

98 וכנ"ל דבכה"ג לכו"ע פקע החוב.

99 כן נראה לכאורה, דהא נתבאר לעיל פ"ג ופ"ד דהצ'ק לאחר שהוסב ע"י המוטב הוי כשטר לכל המוציאו, ולהרבה פוסקים בכה"ג זוכה הלוקח גם בשעה"ג, והגר לא היה יכול למחול מחיים,

אחר א"י לזכות בזה כיון דצריך דעת מקנה וע"ז קאי מש"כ השו"ע שם דל"מ הפקר בקניית שט"ח, [ועמש"כ בהע' 86 בדברי הנתיה"מ בזה בדין הקנין בגוף הנייר].

89 בקצוה"ח (סו סק"ג) כתב דלדעת רש"י ורב יהודאי גאון והנימוק"י דהפקד חשיב כדעת אחרת מקנה א"כ מהני זכייה בשטרות מהפקד, וכן נקיט הש"ך בסי' רס"ח (סק"ט) ועי' נתיה"מ סי' רע"ג (סק"א).

90 והיינו דבנוסף לדעת הש"ך הנ"ל בסמוך דהפקד הוי כדעת מקנה, הרי לדעת הנתיה"מ והתומים בשטר לכל המוציאו א"צ כלל דעת מקנה, וכנ"ל פ"ד הע' 70, וא"כ לרו"פ מהני זכיה מהפקד בזה. **91** כנ"ל בהע' 87 כמה אופנים שנתבאר בפוסקים. **92** דהצ'ק הרי דינו כשטר שנשתעבד לך ולכל המוציאו, ואם הצ'ק כבר הוסב הוי כלמוכ"ז וכנ"ל פ"ג ופ"ד ע"ש.

93 הנה לפי הנוהל הבנקאי העברת צ'ק נעשית במסירה וכנ"ל פ"ד הע' 125, אולם כ"כ שם דיתכן דא"צ מסירה ממש אלא כל שבא לידו כדין ושלא בערמה שפיר נחשב כמסירה, וא"כ לכאור' גם בזוכה מהפקד מהני.

94 כן הוא בשו"ע (סי' ערה סעיף כז וע"ש בבאה"ג), והיינו משום דכיון שמת הגר ואין לו יורשים פקע שעבוד הגוף, וממילא בטל שעבוד הנכסים.

95 כ"ה לפי"ד השו"ע שיובא להלן דאף כשמכר הגר השט"ח פקע החוב כמיתת הגר וכש"כ

שט"ח וצ'ק שנאבד ומקנהו למלוה

כב. המוצא שטר חוב ומחזירו למלוה¹⁰⁰, [באופן שהמלוה יכול לגבות החוב אך צריך קנין חדש בגוף הנייר¹⁰¹], נקנה השטר למלוה במסירה לכד¹⁰², וראה בהערה אם מהני בזה גם קנין חליפין וכדו'¹⁰³, וכן הדין בצ'ק שנאבד [והמלוה נתייאש מגוף הנייר] ומחזירו למלוה¹⁰⁴.

להחזירו למלוה כשאר השבת אבידה בסימנים וכדלהלן פרק י ענף ז ופרק יז ענף ה].
102 כ"כ בפתחי חשן הלואה פ"ד (סעיף כ) ויסודו עפ"י התוס' (ב"ב עו, ב) דבכה"ג הוי מכירת שטרות מן התורה, וע"ש דבכה"ג סגי במסירה לחוד והיינו משום דהשטרות הם על שמו של המלוה.
103 הנה לכאור' כיון שהמלוה יש לו השעה"ג והשע"נ וצריך רק לזכות בגוף הנייר הוי כמכירת מטלטלין בעלמא שנקנה בכל הקנינים, ואף דלענין אונאה כתבו התוס' שם שנתמעט מאונאה משום דאין גופו ממון, היינו משום דהתם כיון שמוכרם לשוויות הראיה שבו שפיר שייך למעטו מאונאה, דמכירה כזו הוי מכירה בדבר שא"ג ממון דהיינו "מכירת הראיה שבשטר" [וכ"כ בטבעת החשן ריש סי' סו ליישב קוש' האמ"ב שהקשה ע"ד הנתיחה"מ אמאי נתמעט מאונאה ועי' בנתיב בינה שם], משא"כ כשדנים לענין הקנאת גוף הנייר למלוה הוי כמכירת מטלטלין בעלמא וכנ"ל.

ונראה דלמשנ"ת לעיל פרק ד סעיף ח ד"א שבהקנאת שטר ההלואה למלוה עצמו מהני קנין חליפין י"ל דה"ה בנידו"ד דעדיף שכבר יש לו השעבוד הגוף שבו, ולהסוברים דאף בהקנאת שט"ח מהלואה למלוה לא מהני קנין חליפין דסו"ס לא עדיף ממטבע דדעתיה אצורתא וה"נ דעתו על הראיה שבשטר יתכן דגם בנידו"ד ל"מ קנין חליפין, ואולי י"ל דכאן עדיף כיון שהשעבוד כבר חל ע"י השטר, והשטר כבר היה שלו וכבר זכה בהראיה שבו, משא"כ התם בעינן מסירה לחלות השעבוד וצ"ע וראה עוד בסמוך הע' 106.

104 היינו באופן שנתייאש מהנייר של הצ'ק וצריך לעשות בו קנין חדש, [ונראה להלן פרק יז הע' 177 אם בסתמא בצ'ק מתייאש רק מהנייר ולא מהחוב או דמתייאש גם מהחוב ע"ש] ובזה מהני כל הקנינים וכנ"ל דהוי כמכירת חפץ בעלמא והקנין הוא בגוף הנייר, והזוכה בהצ'ק הוא כזכיה בנייר

וא"כ תו לא פקע החוב במותו, ובלא"ה בכל מכירת צ'ק נתבאר לעיל שאין המוכר יכול למחול, וכיון שגם בגר שמכר שט"ח רגיל לדעת הש"ך יכול הלוקח לגבותו, א"כ כש"כ בצ'ק דהוי כלמוכ"ז דבזה לכו"ע גובה דהרי עיקר טעמו של הבעה"ת הוא דמיתת הגר לא גרע ממחילה וכיון דליתא במחילה ה"ה דגם לא נפקע במיתת הגר, ועוד דהא נתבאר בכ"מ שהצ'ק נחשב כחפץ הנמכר ונמצא דהוי כחפץ שמכר הגר דמכח דין זה הרי החותם מתחייב ישירות להאוחז בהצ'ק להמציא לו שיהא כיסוי להצ'ק וגם משום שחייב לתת לו התמורה של עצם שוויות הצ'ק, וכן הוא גם הנוהל הבנקאי שצ'ק שהגיע ליד שלישי, הרי הוא בתוקפו גם כשזכות קנינו של המוטב פגומה וכנ"ל פ"ה, [וא"כ אף א"נ דיש בזה פלוגתא הפוסקים, מ"מ אזלינן בתר דד"מ וכמשנ"ת בכ"מ כדלעיל פ"ה הע' 19].
100 ראה להלן פרק י ענף ז ובפרק יז ענף ה באיזה אופן מחזירו למלוה בלא לחוש לפרעון ואם חל יאוש בהחוב ופרטי דינים רבים, וכאן נדון רק באופן שצריך המלוה לעשות קנין חדש בשטר ובצ'ק היאך נעשה הקנין.

101 דהיינו דמירי שאין לחוש מעצם הריעותא דנפילה שמא כבר נפרע החוב וכדלהלן פרק י, ובאופן שנתייאש המלוה מהנייר ולא מהחוב, [כגון שהלואה אמר לו שישלם לו או כדעת הסוברים דלא חל יאוש בחוב], ונמצא שהמוצא זכה רק בנייר ולדעת הנתיחה"מ הנ"ל (בהע' 86) דשייך זכיה בגוף הנייר א"כ ה"נ הרי המוצא מחזירו למלוה תמורת דמי שוויותו של הנייר למכרו, ולדעת הקצוה"ח והאמ"ב הנ"ל (שם בהע') דאינו יכול לדרוש ממנו דמי שוויותו לימכר, א"כ כיון שאין להמוצא כלום ממה שמחזיק הנייר יש לו להחזירו למלוה כדי שיוכל לגבות בזה ולא יצטרך לכתוב שובר, ומ"מ המלוה צריך לעשות קנין בנייר כיון שנתייאש מזה, [אבל באופן שלא נתייאש מהנייר ודאי דחייב המוצא

שט"ח וצ'ק שמכרו וחוזר המלוה וקונהו

בג. מלוה שמכר שט"ח [שנכתב על שמו] לאחר וחוזר וקונהו ממנו, אינו צריך כתיבה ונמכר במסירה לחוד¹⁰⁵, ולענין אם מועיל קנין חליפין ראה בהערה¹⁰⁶, ובצ'ק שמוכרו וחוזר וקונהו ג"כ נמכר במסירה לחוד, ולענין קנין חליפין ראה בהערה¹⁰⁷.

חלוקת שותפים בשטרות כשחולקים ביניהם או בבית דין

בד. שותפים שיש להם שמרי חובות על אחרים שנכתבו על שם שניהם ורוצים לחלוק ביניהם שיטול כל אחד חלק מהשטרות¹⁰⁸, י"א שצריך כתיבה ומסירה מהשותף השני¹⁰⁹,

בו המלוה כבשטר לכל המוציא דעלמא, דמעתה שוב ליכא נפק"מ בזה שמתחילה נכתב על שמו, דלאחר המכירה וההסבה הרי כלכל המוציא, ולפי"ז תליא בפלוגתא הפוסקים בשטר לכל המוציא אם נמכר בחליפין וכנ"ל בפ"ד סעיף י, ועמשנ"ת שם די"ל דצ'ק עדיף ולכו"ע מהני חליפין וא"כ ה"נ בנידוד דודוק. 108 ראה בסימן קצו (סעיף כ) ובנו"כ מתי אפשר לכופף את השותף לחלוק, וע"ש בדין גוד או איגוד ובסי' סו סעיף מא.

109 כ"כ מהרשד"ם (סי' יט) דבלא כתיבה ומסירה לא קנה השותף והרי הם כמו שהיו בשעת שותפותם, ובש"ך (סי' סו סקי"ח) הביא דבריו והקשה דבלא"ה גם לפני החלוקה יכול האחד לתובעו הכל כמבואר בסי' עז, וא"כ למה לי כתיבה, וביאר דודאי גם בלא הכתיבה יכול לגבות הכל, וכוונת מהרשד"ם לגבי הקנין שבין השותף לחבירו, דכ"ז שאין כתיבה יכול לחזור בו, ולא יוכל השותף לגבותו לעצמו רק עבור השותפות ע"ש, ובשו"ת בית שלמה (חור"מ סי' עד) מדייק מתשו' הרשב"א דצריך כתיבה, וכ"כ בתהלה לרד (חור"מ סי' כד), ובישועות ישראל (סקכ"ד) מדייק גם מדברי הרמ"ה פ"ג ע"ש דמסיק מה"ט דצריך כתיבה אף בשותפין שחלקו, וכש"כ כשעשו זאת בדרך מכירה או מתנה ע"ש, ומשמע מדבריהם דגם כדי לגבותו צריך כו"מ [או גביית ב"ד] ולא רק נגד השותף ודלא כהש"ך הנ"ל, [וכן משמע בש"ך (סי' קא סק"ג) שכתב דבחלוקת שותפים צריך גביית ב"ד ומשמע דאף לענין גביית השטר צריך כח ב"ד ולא רק שלא יוכל לחזור, וצ"ב מדבריו בסי' סו דלענין הגבייה עצמה א"צ כתיבה], ועי' באבנ"ח (סו סקי"ט) שהאריך להוכיח דשותף צריך כו"מ, [וע"ש שדוחה ראיית הנתיחה"מ מהרמ"א] וסיים עכ"פ דמידי סוד"ד לא נפיק.

בעלמא, ולכן מסירה לחוד ודאי מהני ולענין חליפין יש להסתפק כנ"ל.

105 כ"כ הש"ך סי' סו (סקצ"ט) דכמו שהלוקח א"י למחול לאחר שחוזר ומוכרו למלוה ה"נ א"צ כתיבה, וע"ש בנתיחה"מ (חי' סקע"ב) דהיינו משום דשעבוד הגוף נשאר אצל מלוה, כיון דהשט"ח נכתב על שמו.

106 יש לדון אם בכה"ג נמכר אף בחליפין כנייר בעלמא כיון שהשטר על שמו, או דלא מהני בזה חליפין כיון דצריך לזכות בשעבוד הנכסים, ולכאור' למשנ"ת לעיל פרק ד סעיף ח די"א דמהני קנין חליפין בהקנאת גוף השטר חוב למלוה לדיעה זו גם כאן מהני חליפין ולהחולקים דלא מהני כיון דמ"מ הוי כקנין במטבע דדעתיה אצורתא וה"נ דעתו על הראיה שבנייר ולכן אף שכבר חל השעבוד מ"מ לא עדיף משאר שטר, א"כ לכאור' היה אפשר לדמות לשטר לכל המוציא דפליגי הפוסקים אם נמכר בחליפין וכנ"ל פ"ד סעיף י וה"נ כיון שהשטר על שמו הוי לענין זה כלמוכ"ז, אמנם י"ל דכאן גרע דהתם ס"ל להני פוסקים דכל מי שזוכה בהנייר זוכה ממילא בהחוב דע"ד כן נשתעבד, ולכן ס"ל דסגי גם בחליפין לענין הזכיה בגוף הנייר ובהחוב זוכה ממילא, אבל כאן שהמלוה מכר השעבוד נכסים אף דשעה"ג נשאר אצלו, מ"מ י"ל דלענין זכיה בשעבוד הנכסים צריך מסירה דוקא, ונראה דתליא בפלוגתא שיובא להלן לענין הקנאת שט"ח בשותפין כדלהלן בסעיף הבא.

107 לכאור' דימא להנ"ל וא"נ דבשט"ח מהני חליפין ה"ה בצ'ק, וא"נ דצריך מסירה דוקא גם בזה צריך מסירה לכאור', אמנם יש לדון למשנ"ת לעיל פ"ג סעיף יג ובכ"מ דהצ'ק הוי כשטר לך ולכל המוציא, וא"כ כשמכרו המלוה וחתם כמיסב נעשה כלכל המוציא, וכשחוזר הלוקח ומוכרו למלוה י"ל דזוכה

וי"א שכל אחד נוטל חלק מהשטרות וא"צ כתיבה¹¹⁰, וראה בהערה בדין קנין חליפין בזה¹¹¹, וכשהשטר נכתב על שם אחד מהשותפים ראה בהערה¹¹².

כשעושים החלוקה בבי"ד י"א שיכולים לחלוק אף במלוה על פה ע"י גביית בי"ד¹¹³, וי"א שצריך כתיבה ומסירה¹¹⁴, וראה בהערה בגדר כח גביית בי"ד, ובדין מלוה בשטר כשהשטר נשאר ביד השני¹¹⁵.

112 לפור"ד כל הפלוגתא הנ"ל כשנכתב ע"ש שניהם אבל כשנכתב ע"ש אחד מהם ורוצה להקנותו לשני צריך כתיבה, וראיתי בפתחי חשן (שותפין פ"ג הע' נד) שמדייק מדברי הנתיחה"מ דאף שנכתב ע"ש אחד מהם א"צ כתיבה ולא ידעתי מגליה ואולי מיירי בגביית בי"ד וראה להלן, [או דס"ל דאף כשנכתב ע"ש האחד מ"מ השעה"ג לשניהם ולכן א"צ כתיבה וצ"ע].

113 כ"כ בנתיחה"מ סי' קא (סק"ב וקעו סק"מ), דגם בחובות ע"פ יכולים לחלוק ע"י גביית בי"ד דחשיב כקנין, וכ"כ בש"ך סי' קא (סק"ג), ולכא' לפי"ז גם כשנכתב השטר ע"ש אחד מהם מ"מ זוכה בהחוב ע"י ביד, וע"ש שמדמה חלוקת שותפים לגביית חוב משטרות דכשהגבוהו ביד א"צ כתיבה, אף דהתם לא נכתב על שמו, [נראה בסמוך אם זה מכח דין ביד], וכ"כ בתומים סי' סו (סקע"ב) וסי' קמו (סק"ג) דבגוביינא דבי"ד הוי קנין ואף א"י למחול, וכ"כ באולה"מ (סי' קא), וכן מצדד באבנ"ח שם. [ועי' בערך ש"י סי' קא דלא בכל בי"ד הוא ע"ש], וכ"ה בשו"ת הרשב"א סי' תתק"י והור"ד בש"ך (סי' קא שם).

114 כ"כ הקצוה"ח סי' קא (סק"ג) דאף בגביית בי"ד צריך כתיבה ומסירה דהיינו שהבי"ד יכתבו לו קני לך איהו וכל שעבודיה וגם ימסרו לו השטרות, ובמלוה ע"פ לפי"ז ל"מ רק כשמקנהו במעמד שלשתן ודלא כהנתיחה"מ, ונראה דבשותפין דין זה הוא רק כשהשטרות ע"ש אחד מהם, [וכדמיירי שם הקצוה"ח לענין גביית חוב שהשטר אינו על שמו], אבל כשנכתב ע"ש שניהם תליא בדין הנ"ל (בהע' 110) אם בלך ולכל המוציאו צריך כתיבה או לא, אך זה מוכח מדברי הקצוה"ח דס"ל דגביית בי"ד לא אלים משאר מכירה וצריך כו"מ, וכ"מ מדברי הנחל יצחק סי' פו (ענף א אות א בד"ה ולענין) ע"ש, וע"ע להלן בסמוך בדין גביית בי"ד.

115 מדברי הנתיחה"מ הנ"ל בהע' 113 דאף במלוה ע"פ מהני בגביית בי"ד משמע דכשי"כ במלוה

110 כ"כ הנתיחה"מ כסי' סו (סקי"א) והביא כן גם משו"ת הרמ"א (סי' צב) שכתב דאינו יכול למחול וא"כ ה"ה דא"צ כו"מ, וע"ש שכ"כ הצמח צדק (סי' צז), ובתומים (סי' סו סקע"ב) הביא דברי הצ"צ והרמ"א וכתב דאף שיש לרחות ראייתם מ"מ כבר הורו זקנים דא"צ כו"מ וא"י למחול, ובשעה"מ (סק"ה) כתב דהרמ"א לשיטתו דבשטר דלך ולכל המוציאו סגי במסירה, ולכן ה"ה בשותפין כשהשטר גם על שמו, והמהרשד"ם לשיטתו דגם בלך ולכל המוציאו צריך כתיבה, ומה"ט גם מצדד הש"ך דצריך כתיבה כיון דגם בלך ולכל המוציאו ס"ל דצריך כתיבה.

ויל"ע לשי' הש"ך ומהרשד"ם שסוברים דצריך כתיבה אם דמיא לגמרי לשטר דלך ולכל המוציאו הנ"ל ולהסוברים בסעיף כו דבלך ולכל המוציאו יכול למחול ה"נ בשותפין יכול למחול השותף [עכ"פ לגבי חלק שלון], או דשותפין עדיפי כיון דשעה"ג יש לכל אחד בנפרד לגבי כל החוב, וא"כ א"י השותף למחול דנהי דלגבי שעבוד הנכסים צריך כתיבה מהשותף אך השעה"ג הוי ידידה לגמרי וצ"ע, ועי' באולה"מ סי' סו מש"כ בזה, וע"ע באבנ"ח (סק"ט).

111 הנה מפשטות דברי הנתיחה"מ משמע דצריך עכ"פ מסירה [והיינו שיטול כל אחד את חלקו בהשטרות], ומשמע דל"מ בזה הקנאת חלקו בקנין חליפין וכדו', אף דבשטר לכל המוציאו מהני גם קנין חליפין, אמנם מדברי הנתיחה"מ בחידושים (להלן סק"ג) שכתב דבשטרות יכול אחד לכוף לחבירו לחלוק "כיון שיכול להקנותו בקנין" משמע קצת דמהני גם קנין סודר, וכן הוא לכא' לפ"ד השעה"מ הנ"ל דדמי ללך ולכל המוציאו מהני בזה גם קנין חליפין, וכן מסתבר דאף לדעת הסוברים דבעלמא לא מהני חליפין ע"י לעיל פ"ד סעיף י, זהו כשהשטר נכתב על שם אחר או אף בשטר למוכ"ז דמ"מ בעינן שיחזיק בשטר, אבל כאן שהשטר נכתב גם על שמו והקנין בעינן רק לסלק זכותו של חבירו, א"כ לכא' מהני כל הקנינים וצ"ע.

חלוקת יורשים בשטרות כשחולקים ביניהם, בגורל, או בבית דין

כה. יורשים שחלקו בשטרות שהוריש להם אביהם י"א שדינם כשותפים [ותליא בפלוג' הפוסקים אם חלוקת שותפים צריך כתיבה]¹¹⁶, ויש שכתבו דאף להסוכרים דשותפים א"צ כתיבה ביורשים גרע וצריך כתיבה¹¹⁷, אך כשחלקו שטרות כנגד שטרות א"צ כתיבה¹¹⁸, וי"א דה"ה כשחלקו בגורל¹¹⁹, ואם חלקו ע"י ב"ד תליא בפלוגתא הנ"ל בסעיף כג¹²⁰.

בכל האופנים הנ"ל לאחר שחלקו בשטרות באופן המועיל לקנין ונתקלקל השטר חוב של אחד מהם אינו יכול לבטל החלוקה¹²¹.

חלוקת שותפים בצ'קים שנכתבו לפקודתם לחילופין והדין כשאחד הצ'קים הוחזר מהבנק כו. צ'קים שנכתבו לפקודת שני שותפין ורוצים לחלוק בהם, אם נכתב בו: "שלמו לפקודת ראובן או שמעון", הנוהל כדינא דמלכותא שכל אחד מהם יכול לגבותו

הכל, נכין שלוח מאביהם שלא היה בשותפות, משא"כ בשותפים דעלמא דמלכתחילה ע"ד כן לוח, לכן לכו"ע צריך כתיבה ודלא כהצ"צ, ולכא"ו מוכח כן מדברי הנתיחה"מ דבסי' סב (סקי"א) כתב ביורשים שחלקו דצריך כו"מ, ואילו בשותפים נקיט דא"צ כו"מ, ועי' באבנ"ח שעמד בסתירת דבריו, אך כאמור בשו"ת הרמ"א משמע דאף ביורשים א"צ כתיבה ועי' נתיב בינה ע"ד הנתיחה"מ בסי' סו.

118 בשעה"מ שם כתב דבכה"ג יתכן דמהני גם למהרשד"ם בלא כתיבה, עפ"י דהרמ"א דהיא שרוצה לקנות דשלב"ל יכול גם להקנות דשלב"ל, ה"נ בשטרות כיון שרוצה לקנות דבר שאינו ברשותו יכול גם להקנות.

119 כ"כ בפעמוני זהב והו"ד בפתיח חשן (שותפין פ"ג הע' נד).

120 כן נראה פשוט דבכה"ג להנתיחה"מ והש"ך א"צ כתיבה ולהקצוה"ח צריך כו"מ, ועמש"כ לעיל (הע' 115) דכשהשטר ע"ש אחד מהשותפים לכא"ו מסירה בעינן אף להנתיחה"מ, ולפי"ז גם בנידו"ד שהשטר ע"ש אביהם לכא"ו בעינן מסירה.

121 כ"כ בשו"ע סי' סו (סעיף מא) וסי' קצו (סעיף כ) דבכה"ג מזלו גרם, כיון שבשעת החלוקה היה שטר זה שוה לשטר האחר, ואם נתברר שכבר בשעת חלוקה היה גריעות בשטר זה שכבר העני הלוח וכדו' אז הוי כחלוקה בטעות.

בשטר כל שקבעו ב"ד שחוב זה שייך לאחד מהם זוכה בו, ואף כשהשטר נשאר אצל השותף השני אי"ז אלא כפקדון בידו, דהרי בגוף החוב זכה ע"י ב"ד והשטר הוא על שמו וא"צ כאן שום מסירה, אך כשהשטר ע"ש אחד מהן לכא"ו צריך מסירה ויל"ע בזה.

ובגו"ד הנתיחה"מ דמהני מכח גביית ב"ד משמע דזהו דין מיוחד בכח גביית ב"ד, יל"ע מדברי הנתיחה"מ להלן (סי' שד"מ סק"א) שכתב לדמות דכי היכי דמהני גביית ב"ד, מהני גם כשהלוה עצמו הגבהו דא"צ קנין גמור בזה ע"ש, ומשמע דאי"ז מכח ב"ד וצ"ע, וראה בחזו"א (לב"ק דף סט) דמשמע מדבריו דזהו מדין כח ב"ד דוקא וע"ש שנסתפק אם מהני גם במלוה ע"פ.

והנה בדעת הש"ך דס"ל דבשותפין בעלמא צריך כו"מ ורק בגביית ב"ד א"צ כו"מ, יל"ע אם בכה"ג יוכל למחול, דבכע"ח שהגבוהו ב"ד כתב הש"ך להדיא (בסי' קא שם) שיכול למחול ויל"ע אם גם בשותפין הדין כן, או בשותפין שאני דיש לכ"א גם שעה"ג [ועמש"כ בזה לעיל הע' 110].

116 כ"כ הצמח צדק (בסי' צז) וכו"מ משו"ת הרמ"א (סי' צב) דמיירי ביורשים ומדבריו דייק בנתיחה"מ דא"צ כתיבה בחלוקת שותפות וע"כ דס"ל דדינן שוה, וממילא דלפי"ז להסוכרים דשותפים צריך כתיבה ה"ה כאן צריך כתיבה.

117 בשעה"מ (סי' סו סק"ה) כתב דביורשים כיון שאין גילוי דעת מהלוה שכל אחד יכול לגבות

ללא הסיכו של השני, ולכן לגבי גביית הצ'ק מהחותם א"צ שיחתום השותף כמיסב¹²², אמנם כשחלקו ביניהם ולא חתם השותף כמיסב אם חשיב קנין להשותף השני לגבי שלא יוכל השותף לבטל החלוקה נראה דלמשנ"ת לעיל פרק ד ענף ד דעת ר"פ דכל צ'ק הוי כלמוכ"ז וא"צ כתיבה הוי חלוקה גמורה גם בלא הסבת השותף, אך להסוברים דהוי כלך ולכל המוציאו וההסבה ככתיבה יש לצדד דתלוי בפלוגתא הפוסקים הנ"ל בסעיף כד אם צריך כתיבה בחלוקת שותפים¹²³, וראה בהערה בדיון ביטול החלוקה כשאחד הצ'קים הוחזר מהבנק¹²⁴.

כשהצ'קים נכתבו על שם אחד מהם או לשניהם יחד, ודיון צ'ק שעל שם פירמה כז. אם הצ'קים נכתבו לפקודת ראובן, או שנכתב "שלמו לפקודת ראובן ושמעון", אז צריך שיחתום כמיסב כדי שיוכל השותף השני לגבותם¹²⁵, וראה בהערה בדיון צ'ק

גביית הצ'ק, ובאם יחזור הצ'ק חייב הוא לפצותו, א"כ הוי כחלוקה מותנית דהיינו שהחלוקה חלה לכך שלא יוכלו שניהם לחזור בהם, אבל עדיין החלוקה מותנית בגביית הצ'ק בפועל, ובאם לא יוכל לגבותו בטלה החלוקה, ואף דכאן אין צריך הסבת השותף, מ"מ הרי נתבאר להלן פרק ז סעיף כז-כח דצ'ק שחזר הוי כמקח טעות, ולא מיבעיא בצ'ק שחזר משום שהחשבון כבר היה מוגבל בשעת החלוקה, אלא אף בצ'ק כשהיה טוב בשעת החלוקה מ"מ כל שהוחזר אח"כ מהבנק הוי כמקח טעות כמשנ"ת שם, [ואם הוחזר משום שהשותף עשה בו שינוי וכדו' אז נראה פשוט דהשותף מפסיד].

125 והיינו דבכה"ג הנוהל הבנקאי הוא שצריך הסבת שניהם דההתחייבות לשניהם ביחד כנ"ל, ולכן נחשב כמסירת צ'ק בעלמא וכמש"כ לעיל (הע' 112) דכשהשטר ע"ש אחד השותפים צריך כתיבה, ונמצא דלהסוברים דצריך הסבה במקום כתיבה ה"נ צריך שיוסב ע"י השותף או בשליחותו וכנ"ל, [ועמש"כ לעיל בסמוך שאם חזר הצ'ק בטלה החלוקה].

והנה מדינא דגמ' שנים שהלוו בשטר אחד ונכתב ע"ש שניהם יכול כל אחד לגבות כל החוב, ואם נכתב ע"ש אחד מהם רק הוא יכול לגבות החוב וכמבואר בשו"ע (סי' עז סעיף י), ולפי"ז בנידו"ד כשנכתב הצ'ק ע"ש ראובן לבד הוי כצ'ק בעלמא אבל כשנכתב לפקודת "ראובן ושמעון" יכול כל אחד לגבות כל החוב, אף כשלא נכתב מפורש

122 דכיון שהנוהל הבנקאי הוא שכל צ'ק שנכתב לפקודת שני אנשים נוהגים לפי הנכתב בו, ובאופן שנכתב לראובן או לשמעון הריהו כחייב לכל אחד לחוד וביחד, דהיינו שיוכל כל אחד לתובעו בנפרד ויכולים גם שניהם לתובעם יחד, וכמשנ"ת לעיל פ"ג סעיף כא-כב, וא"כ כל שהצ'ק בידו יכול לגבותו, ועמש"כ לעיל (הע' 111) בדיון קנין חליפין בזה, ובדיון צ'ק שניתן לפקודת פירמה או חברה ראה להלן הע' 126.

123 היינו דאם הצ'ק כלמוכ"ז א"כ כשהשותף נתן לו הצ'ק והקנה לו זכותו בזה זכה השותף בעצם המסירה לידו וכאן אף א"צ הסבת השותף כדי להעביר הצ'ק לאחרים דהרי סגי בהסבה שלו, אמנם אם נאמר דחשיב כלך ולכל המוציאו וההסבה היא במקום החתימה כמשנ"ת שם בסעיף כ במשמעות דברי המנח"י א"כ ה"נ צריך שיחתום השותף כמיסב, ואף שכתבנו שם (בהע' 125) דכל שמסר לו הצ'ק הוי כהרשהו להסב בשמו, מ"מ כ"ז שלא עשה את ההסבה לא נגמרה העברת הצ'ק ויכול עדיין לחזור בו לשיטה זו, [ועמש"כ שם באופן שהסיכו בשליחותו אם מהני שלא יוכל לחזור בו].

124 אם הצ'ק שקיבל השותף כנגד צ'ק זה הוחזר מהבנק נראה דיוכל לחזור בו מהחלוקה, אף לאחר ההסבה, דאף שנתבאר לעיל (הע' 121) דשותפין שחלקו בשטרות ונפסד שטרו של אחד מהם שהעני הלוה וכדו' מזלו גרם, נראה דבזמנינו שחותם כמיסב שמשמעותו הוא שהוא אחראי על

שנכתב לפקודת פירמה¹²⁶, ואם חלקו בגביית ב"ד תלוי בפלוגתת הפוסקים הנ"ל בסעיף כד אם צריך כתיבה בכה"ג¹²⁷, [ורין שני מורשי חתימה החתומים על הצ'ק אם יכולים למכור הצ'ק זה לזה בלא כתיבה, ראה בהערה¹²⁸].

חלוקת יורשים בצ'קים והדין כשאחד הצ'קים הוחזר מהבנק

כח. יורשים שרוצים לחלוק בצ'קים שנכתבו על שם אביהם, החלוקה העדיפה היא ע"י גביית ב"ד¹²⁹, וכשביירו ב"ד הצ'קים לחלקו של כל אחד הרי הם שלו גם ללא

יצטרך לחתום כמיסב משום הנוהל הבנקאי, אבל לעצם זכיית החלוקה לא יוכל לחזור בו כיון דבד"ת זכה השותף כדין, משא"כ להקצוה"ח דצריך כתיבה גם בגבייה ע"י ב"ד (כנ"ל הע' 114) ה"ה בנידו"ד מעכב ההסבה, ולכא' יוכלו ב"ד לחתום במקומו כמסיבים ויל"ע בזה, ועכ"פ יוכלו לחייב את השותף שיחתום כמיסב וכ"ז שלא הוסב לא נגמרה החלוקה, ויוכל לחזור בו.

128 יעויין בספר יהושע (חו"מ סי' קטו) שחידש דאף בשטר למוכ"ז שהשעבוד לכל העולם מ"מ כשחתומים בו שנים באופן שרצה מזה גובה רצה מזה גובה, כיון שהם הוציאו עצמם מהכלל, א"כ כשמוכרים אחד לשני צריך כתיבה ומסירה ע"ש, ולפי"ז בשני מורשי חתימה שהדין שאפשר לגבות מכל אחד הכל ורצה מזה גובה או מזה כמבואר להלן פרק יא הע' 169, 179, א"כ כשירצו למכור אחד לשני יצטרכו כו"מ, אמנם בצ'ק יש להסתפק בזה דיש לצדד דכיון שעיקר גבייתו מהבנק לא נחשב כסתם שטר שחתומים בו שנים, דרק אם הצ'ק יוחזר יוכל לגבות כשירצה מזה או מזה, ולכן נראה דאין לחשוש בזה לדיעה זו דאין זה הוכחה כ"כ שלא נתחייבו זה לזה, אמנם מאידך י"ל כיון דלמעשה הצ'ק הוא התחייבות על עצמו וגם התחייבות להמציא לו מעות בבנק כדי שיוכל לגבות הצ'ק, א"כ י"ל דחסר כאן ההתחייבות זה לזה וצ"ע, [אמנם בענין חיובם של המיסב והחותם בצ'ק דאף שגם בהם הדין דרצה מזה גובה או מזה, מ"מ הרי לא נתחייבו ביחד אלא חיובו של המיסב בא לאחר חיובו של החותם, ובוה ודאי ליכא סברת ספר יהושע הנ"ל].

129 כיון שלפי הנוהל הבנקאי כשהצ'ק על שם אביהם אין אפשרות להציג הצ'ק לגבייה רק

לפקודת "ראובן או שמעון", אולם מכיון שלפי הנוהל הבנקאי חלוק כנ"ל דרוקא כשכתב מפורש לראובן או לשמעון אז נחשב כחיוב לכל אחד ויחיד ולחוד, משא"כ כשנכתב לראובן ושמעון נחשב כחיוב לשניהם יחד, ונמצא דכדי שיוכל לגבותו בבנק חייב בהסבת השותף ג"כ, וא"כ נראה דגם כשיגבנו מהחותם בעצמו ולא דרך הבנק הדין כנ"ל דבכה"ג נקבע החיוב באופן כזה דע"ד כן נתחייבו וכמש"כ לעיל בכ"מ.

126 הנה באופן שהצ'ק נרשם לפקודת פירמה או חברה שיש בה כמה שותפים, לגבי גביית הצ'ק צריך חותמת הפירמה עם חתימה, ובדרך כלל הנוהל הוא שחתימת כל אחד מהשותפים מספקת לפעול בשם הפירמה, אלא א"כ קבעו במפורש להצריך חתימת כל השותפים או חלק מהם.

ולפי"ז נראה דצ'ק שרשום ע"ש פירמה כשכתום הנוהל הוא כנ"ל שכל אחד מהשותפים יכול לחתום בשם כולם, א"כ הריהו כהתחייבות לכל השותפים ביחד ולחוד, שהרי חתימת האחד כמיסב [עם חותמת הפירמה] מזכה אותו בגביית הצ'ק, ואף שאם יפקיד את הצ'ק בחשבונו הפרטי לא יזוכה בחשבונו ללא חתימת השותפים האחרים או תעודת רישום שעבר לחלקו, מ"מ הרי יכול לחתום כמיסב ולהעביר את הצ'ק לידי אדם שלישי שייפקידנו בחשבונו, ונמצא שיש לו כח גבייה גם לחוד, וא"כ כשחולקים השותפות א"צ שיחתמו כולם כמסיבים, משא"כ באופן שצריך חתימת כל השותפים, או הדין הוא כנ"ל שגם כשחולקים ונטל אחד צ'קים צריך שיחתמו השותפים האחרים כמסיבים.

127 דלדעת הש"ך והנתיב"מ והתומים ודעימיה דבגבייה בב"ד א"צ כתיבה (כנ"ל הע' 113) ה"נ אין מעכב הסבת השותף, ואף דכשיציגנו לגבייה

הסבת היורש השני¹³⁰, וכשחלקו בלא בי"ד צ'קים נגד צ'קים, או בגורל או בחלוקה רגילה ראה בהערה¹³¹, ואם לאחר החלוקה חזר אחד הצ'קים נראה דבטלה החלוקה¹³².

ענף ד - שעבוד ומשכון, גבייה ופרעון בשמרי חוב וצ'קים

העברת ומכירת שטר יכולה להיות גם באופן של שעבוד עבור חוב וכן בפרעון חוב, שמשלם חובותיו בשטרות שאחרים חייבים לו, ונבאר דיני חלות שעבוד וגבייה בשמרי חוב וצ'קים. ומתחלק לכמה אופנים, א. עצם חלות השעבוד על שטרות ומשמעותו, ב. דין מלוה שתופס שטרות של הלוה למשכון או לגבייה כשאינו ידוע שחייב לו ורוצה לעכב השטר למשכון, ג. תפיסת המלוה לגבייה כשידוע שחייב לו ויש בעלי חובות נוספים או כשהוא בע"ח יחיד, ד. כשהלוה רוצה לשלם בשטר חוב שיש לו מאחרים במקום תשלום בכסף, והדין בכל זה בצ'קים.

השיטות בדין שעבוד שטרות לגביית חוב, ודין תקנת השוק בזה

כפ. י"א דשטרות ניתן לשעבדם לבעל חובו כמו שאר ממלטלין¹³³ בקנין אגב קרקע¹³⁴,

צו ירושה א"צ הסבתו של היורש הנוסף, מ"מ הצו ירושה הריהי כהסבת האב ועדיין יש כאן אחריות על גביית החוב, כ"נ לכאור', ועוד דהרי נחשב כחפץ הנמכר וכשחזר הצ'ק הוי כמקח טעות כנ"ל בהע' שם וה"נ בנידו"ד.

133 והיינו דבעלמא מטלטלים אינם משתעבדים לבעל חוב וכשהלוה מוכרן אין המלוה יכול לגבותם, ואם שעבד במפורש מטלטלים והקנה לו אגב קרקע חל שעבוד עליהם, וע"י שהקנם אג"ק יש קול ששעבדם וגובה המלוה מהם אף כשמכרן מדינא דגמ', אבל מתקנת הגאונים אינו גובה ממטלטלים שמכרן משום תקנת השוק וכמבאר בשו"ע סי' קיג (סעיף א) וסי' ס' (סעיף א).

134 כן הוא דעת הרא"ש בתשו' (כלל עה סי' ג), ונפסק בשו"ע (סי' ס' סעיף א) דגם שטרות משתעבדים באגב כמו מטלטלים, דאף דבעלמא במכירת שטרות בעינן כתיבה ומסירה, כתב הרא"ש דשעבוד עדיף מקנין וכדמצינו דשעבוד חל אף בנכסים שקונה לאחר ההלואה כששעבד גם נכסים שיקנה, וה"נ לגבי שעבוד שטרות עדיף שעבוד מקנין, וכן נקיט בש"ך (שם סק"ט ובסי' סו סקכ"ו). ולפז"ר משמע דהוי קנין שעבוד גמור כשאר שעבוד מטלטלין אג"ק וראה להלן סעיף כט די"א

בצו ירושה מבית דין (כנ"ל הע' 73), א"כ החלוקה העדיפה היא ע"י גביית ב"ד.

130 פשוט דכשחלקו בב"ד שוב א"צ הסבת היורש השני כיון שהוברר שזה מה שנפל לחלקו מירושת אביו ומועבר לחלקו ע"י ירושה ודאי א"צ הסבת אביו ולא הסבת שאר האחים, נראה משנ"ת לעיל פרק ד הע' 40 די"א שירוש גם השעבוד הגוף], וגם לפי הנוהל הבנקאי כל שיש צו ירושה שהם שלו הרי הוא בלבד מורשה לחתום כמיסב, [ובדין ירושה בצ'ק שהוא למוטב בלבד ונכתב ע"ש אביהם ע"י לעיל הע' 74].

131 לפמשנ"ת לעיל סעיף כה די"א שכשחולקים שטרות נגד שטרות א"צ כתיבה וי"א דה"ה כשחלקו בגורל, א"כ כשחלקו באופנים אלו אף דמדד"מ עדיין לא יוכלו לגבותם בלא הסבת היורש הנוסף, מ"מ נראה דבד"ת קיימת החלוקה ולא יוכלו לבטלה, וכן להסוברים דבכל יורש דינו כשותף וא"צ כתיבה, א"כ בכל גווני קיימת חלוקתם ג"כ ללא הסבת היורש האחר, אך לכתחילה עדיף לחלוק בב"ד וכנ"ל.

132 ראה משנ"ת לעיל הע' 124 דבשותפין שחלקו אם חזר צ'ק של אחד מהם בטלה החלוקה, ולכאור' ה"ה ביורשים שחלקו ואף למשנ"ת דכשיש

ויש חולקים דכיון שאין גופן ממון ועוד דצריך כתיבה ומסירה לא חל שעבוד עליהם¹³⁵, וראה בהערה הכרעת הפוסקים בזה¹³⁶.

לדעת הסוברים דשטרות משתעבדים, כשראונו לזה משמעון ושעבד שטרותיו שיש לו על אחרים ומכרם, הרי המלוה גובה אותם בחובו מהלוקח ואין בזה תקנת השוק¹³⁷, אף כשהשטר הוא לכל המוציא¹³⁸.

שעבוד בממרני וצ'קים כששעבד לו מטלטליו ותקנת השוק בזה

5. היה לו שטר ממרני ומכרו אין המלוה גובה השטר מהלוקח, דכיון ששכיח מכירתן יש בזה תקנת השוק¹³⁹, ולפי"ז הוא הדין בצ'קים שמכרם הלואה אף כששעבד לו מטלטלים אגב קרקע אין המלוה גובה אותם מהלוקח¹⁴⁰, ואף שנחלקו הפוסקים בזמנינו שאין נהוג לכתוב שעבוד מטלטלים בשטרות [רק בשטר כתובה¹⁴¹] אם יש תקנת השוק

137 שו"ע סי' ס' ס"א עפ"י הרא"ש דשעבוד ומכירת שטרות כיון שהוא מילתא דלא שכיחא ליכא בזה תקנה"ש, וע"ש בנתי' ועי' לעיל פרק ה סעיף א.

138 דאף דבכה"ג זכה הלוקח בשעה"ג ושעבוד נכסים ואינו גובה מכח המוכר, מ"מ כיון שהמלוה יש לו זכות לטרוף את גוף הנייר דבמילתא דלא שכיחא ליכא תקנה"ש, הריהו טורף את הנייר וזוכה ממילא גם בגוף החוב כיון דהוא המוציא וראה עוד להלן בזה, ונראה דיש לצדד דבשטר לכל המוציא חל שעבוד גם לשי' הרשב"א, דבשטר בעלמא חסרון משום דא"ג ממון ומשום דצריך כתיבה, ובכלל המוציא א"צ כתיבה, ואף הבאנו לעיל פרק ג' הע' 27 די"א דחשיב גופו ממון ועדיף משט"ח בעלמא ואף דלא קי"ל כן מ"מ נראה דאליהם עכ"פ שיחול ע"ז שעבוד, ועוד דהא לכמ"פ הוי כמטלטלין שאף נקנה בחליפין וכנ"ל פ"ד סעיף יא ויל"ע בזה.

139 כ"ה באמרי ברוך סי' ס' שמציין לדברי הש"ך בסי' נ' דממרני דשכיח מכירתן יש בזה תקנה"ש.

140 דגם בצ'קים שכיח מכירתן ויש בהם תקנה"ש. 141 הטעם בזה משום שלמעשה בזמנינו אין נהוג כלל לערוך שטר בעדים רק בתנאים וכתובות, ושאר כל השטרות הם בכתב יד וא"כ בלא"ה לא מועיל לגבות מלוקחות אף אם ישעבד אג"ק, ולמעשה אם יעשה שעבוד מטלטלי אג"ק לכאור' אין לו שום תועלת בזה בשטר כת"י, [אמנם יתכן

דחל השעבוד אף בגוף החוב לגבותו, אולם בסמ"ע סי' קיג (סק"י) משמע דלא חל קנין בשעבוד דשלב"ל וכדו' אלא דמ"מ גובה משום דיש קול וצ"ע.

135 הרשב"א בשו"ת (סי' תקי"ד) חולק על הרא"ש וסובר דשטרות לא משתעבדי באגב, א. משום דאין גופן ממון ונמה"ט כתב הרשב"א בסוף קידושין דל"מ שעבוד בחובות אי לאו שדר"נ, ב. משום דצריך כתיבה ומסירה וכשמשתעבדן אג"ק ליכא לא כתיבה ולא מסירה, והש"ך (בסי' סו סקכ"ו) מביא את דבריו ומבאר דעתו דחולק על הרא"ש שהוכיח דשעבוד עדיף מדחל גם אנכסים שקנה לאחר הלואה, דשא"ה דכיון שהוא עצמו משועבד חל השעבוד גם על הנכסים כשקנאם, משא"כ בשטרות שאין גופן ממון וגם ליכא כתיבה וא"כ היאך יחול השעבוד.

136 הנה לדינא מסיק הש"ך (סו סקכ"ו) כהכרעת השו"ע דשטרות משתעבדים באגב, וכ"ה בנתי' (שם ח"י סקכ"ז), אולם בתומים סי' ס' סק"ג משמע דנקיט כהרשב"א [ע"ש שמיישב דברי השו"ע דא"ש גם אליבא דרשב"א ונפק"מ כשגבה קרקעות], וכ"ה באורים סי' כו (סקל"ב), ובש"ך (סי' ס סק"ט) משמע דמספק"ל, ובנתי' (שם ח"י סק"ה) הביא דברי הרשב"א, אמנם בתומים סי' סו (סקי"ז) מפרש בכוונת הרשב"א דבאמת גם בשטרות חל השעבוד לענין שיוכל לגבות ממה שגובה מהלואה שלו, ורק כשהלואה הגבה שטרות אלו לבע"ח מאוחר אין המלוה הראשון יכול להוציא ממנו דהלואה יכול לחזור בו מהשעבוד דדאי קני עש"ה.

בוה¹⁴², מ"מ נראה דבצ'קים יש תקנת השוק בכל אופן מכח מנהג התגרים ודינא דמלכותא¹⁴³, [ומ"מ יש תועלת להשעבוד ממלמלין אנ"ק שעושים בשטר הכתובה ראה בהערה¹⁴⁴].

השעבוד בשטרות לגוף החוב או רק לנייר והדין בצ'ק רגיל או למוטב בלבד

פא. לזה ששעבד שטרותיו למלוה [והם עדיין אצל הלוה, או שמכרם באופן שאין תקנת השוק], יכול המלוה לגבות גם את גוף החובות שבשטרות ולא רק את גוף הנייר¹⁴⁵, וי"א שרק באופן שמשועבד מדר' נתן גובה את החוב, אבל בלא שדר"נ יש לו זכות רק בגוף הנייר¹⁴⁶, אמנם בצ'קים בזמנינו שהם כלמוכ"ז נראה דלכו"ע מועיל השעבוד אף

עש"ך סי' ס' סק"ב ובנו"כ שם ועמשנ"ת בזה לעיל פרק ה סעיף לח.

145 כ"כ באמרי ברוך (כהג' ע"ד הנתי' סי' סו סקט"ו) דכתשובת הרא"ש מבואר דאף כשכבר מכר השט"ח והלוקח גבה מהלוה, חוזר המלוה וגובה החוב מהלוקח, והיינו משום דעצם החוב נשתעבד לו, ולא רק גוף השטר, וכן הוא פשוט משמעות דברי הש"ך סי' סו (סקכ"ו), וכן מבואר בקצוה"ח סי' סד (סק"ב) דכשנתן לו הלוה את השטרות לגבותם, הרי הוא זוכה בהשעבוד להסוברים דשטרות משתעבדים באגב, וה"ה כשהגבוהו בגוביינא דב"ד למאי דקי"ל דשטרות בני גוביינא נינהו [ועי' להלן הע' 187] אם צריך גם כתיבה בגוביינא דב"ד, וכ"ה בדברי הקצוה"ח בסי' פו (סק"א) דלהרא"ש דשטרות משתעבדי באגב ה"ה דזוכה בגוף החוב וא"צ לדין שעבודא דר"נ בזה ע"ש.

146 בנתיה"מ סי' סו (סקט"ו) כתב דהא דס"ל להרא"ש דשטרות משתעבדים באגב, היינו לענין הזכיה בגוף הנייר, וכוונתו עפ"י חידושו הידוע שכתב דכל מלוה יש לו קנין בגוף הנייר שיפרענו הלוה, ועפ"י כתב דע"ז חל השעבוד שאף אם ימכרו הלוה יוכל המלוה להוציא את גוף הנייר מהלוקח ולעכבו עד הפרעון, ולעיל בסי' סב (סק"ב) הוסיף דגם לא שייך שיהא לו זכיה בגוף החוב, בלא גביית ב"ד ע"ש, ומבואר דס"ל דהנידון דשעבוד שטרות אי"ז רק לגבי גוף הנייר, וכדבריו מבואר גם בראש יוסף [הו"ד בהגוה"ע לטור סי' סו הע' 23], ולפי"ז צ"ל דהרשב"א שסובר דשטרות אינם משתעבדים באגב היינו דאף לגבי גוף הנייר לא מהני משום דשטרות לא מיקרו נכסי דא"ג ממון וכלשון הרשב"א בתשו', [אך צ"ע מש"כ הרשב"א

שמועיל השעבוד לענין קדימה, והיינו שהבעל חוב המוקדם יש לו זכות קדימה בגביית החוב כשאין ללוה די נכסים לכל הבע"ח, אמנם זה תלוי אם יש שעבוד גם בגבייה מיניה ראה קצוה"ח לט סק"א ובכ"מ, וכן תלוי אם יש שעבוד במטלטלין כששעבדם בפירוש ואכמ"ל].

142 דעת הש"ך (שם סק"ג) דכשאין נהוג לכתוב בכל השטרות שעבוד מטלטלי אנ"ק, ליכא כלל תקה"ש, ולפי"ז בזמנינו שנהגו לכתוב כן רק בשטרי כתובה, א"כ תוכל האשה לגבות גם מצ'קים שמכר הבעל, אולם באורים (סק"ג) נקיט דגם בכה"ג יש תקה"ש, וע"ש עוד שהביא מדברי הנחלת שבעה דבכתובה ליכא כלל תקה"ש והאשה גובה ממה שמכר הבעל, וחולק על דבריו דודאי גם בכה"ג יש תקה"ש, ועמש"כ בזה בנחל יצחק שם, וע"ש בש"ך ואולם המשפט בדין תקה"ש במקבל מתנה, ודין בעל חוב מאוחר ראה להלן הע' 160.

143 כמשנ"ת לעיל פרק ה ענף ב באורך עפ"י דברי פוסקי דורנו ע"ש.

144 הנה לכאור' במטלטלים שאין בזה מנהג תגרים ורד"מ א"כ הדר דינא דתליא כפלוג' הפוסקים הנ"ל אם יש בזה תקה"ש בזמנינו וא"כ הוי כספק תקנה ויוכל המלוה לגבותו וכמשנ"ת לעיל פרק ה סעיף לד דבספק תקנה מוקמין אד"ת וא"כ הועיל השעבוד של המטלטלין, ואף לגבי צ'קים שלו דיש תקנת שוק מ"מ נפק"מ בהשעבוד מטלטלי אנ"ק דלהסוברים דחל השעבוד גם בגוף החוב כדלהלן בסמוך הע' 145 א"כ כשיש לו צ'קים של אחרים שלא מכרם לאחרים יכולה לגבות החובות שבצ'קים גם באופן דליכא שדר"נ, וכן באופנים שאין תקה"ש כגון שהגבוהו הבעל בחובותיו וכדו' להסוברים דבכה"ג ליכא תקה"ש

לגבותם וראה בהערה¹⁴⁷, אמנם צ'ק שהוא למוטב בלבד אין המלוה יכול לגבותו וזוכה רק בגוף הנייר¹⁴⁸, ובמקום שיש שעבודא דר' נתן אם ניתן לגבות מצ'ק למוטב בלבד ראה בהערה¹⁴⁹.

שטר או ממרני שנמסר למשכון אם יכול לגבותם ודין שטר ממרני הנמצא אצל יורשים לב. עד כאן ביארנו דין שעבוד שטרות וצ'קים אבל כשלוה מחבירו ונתן לו שטרות שיש לו על אחרים למשכון¹⁵⁰, י"א דאין לו קנין רק בגוף הנייר, אבל לגבותם צריך כתיבה ומסירה¹⁵¹, וי"א דיכול גם לגבותם¹⁵², וכשמסר לו ממרני למשכון לכו"ע יכול

ניתן לימסר, וא"כ הריהו זוכה רק בגוף הנייר עד שהלוה יבוא לפדותו אצלו.

149 הנה לכאוי כשיש שעבודא דר' נתן [כגון כשאין ללוה נכסים אחרים] א"כ הרי שעבוד הגוף של זה שנשעבד בצ'ק הזה למוטב בלבד עובר להמלוה של הלוה, וא"כ מדין תורה יכול לגבות גם מצ'ק למוטב בלבד, ובאופן שיהא לו אפשרות לגבותו בבנק מותר לו לגבות, ואולי יש לצדד דכשנותן צ'ק למוטב בלבד הוי כתנאי שלא יחול ע"ז אף שעבודא דר' נתן וצ"ע אם שייך להתנות כן, וגם נראה דלא נחית כ"כ לתנאי זה ועיקר ההגבלה למוטב בלבד הוא כדי שלא יבוא הצ'ק לידי אינשי דלא מעלי וצ"ע.

150 והיינו שלא הקנה לו את השטרות לגבותם, אלא נתנם למשכון על החוב, שיוכל לעכבם בידו כ"ז שלא פרע לו את חובו, וכמו משכון דמטלטלים שהקנין בו הוא לעכבו עד הפרעון.

151 שו"ע סי' סד, ואף דשם מיידי בטוען תפסותים למשכון ולא ניתן לו מדעת, אבל ברור דלדעת השו"ע אף כשנותן לו מדעת צריך כו"מ לגבותם, וכ"כ שם בש"ך (סק"א) דבלא כו"מ אף כשטוען שנתנו לו למשכון א"י לגבותו, וכ"ה בתומים שם (סק"א) ובנתי' (סק"ב) ע"ש.

152 בקצוה"ח (שם סק"ב) כתב דלדעת הסוברים דשטרות משעבדי באגב, א"כ כשמסר לו שטרות למשכון כיון שזוכה בהם לשעבוד אף בלא כתיבה, א"כ ה"ה שיוכל לגבות גוף החוב, ולשי' אזיל שנתבאר לעיל הע' 145 דס"ל להקצות דלמ"ד דשטרות משעבדי מהני גם לגבות גוף החוב, וע"ש דאמנם להרשב"א דלא משעבדי באגב ה"ה דלא מהני לגבות גוף החוב, וכן באופן ששייך מנה אין

בטעם השני משום דצריך כו"מ, ולהנתי' דהנידון על גוף הנייר הרי ע"ז א"צ כו"מ].

אמנם בסי' פו (סק"א) כתב הנתי' דלאחר שנתחדש דין שדר"ג הרי המלוה זוכה בגוף החוב מדין שדר"ג, אמנם נפק"מ בזה באופן דליכא שדר"ג כגון דאית ליה נכסי לכמ"פ או כשיש לו פסידא ככה"ג לדעת הש"ך אין שעבדו"ג, ובה להסוברים דחל שעבוד על גוף החוב כשמשעבד השטרות, א"כ אף באופן דליכא שדר"ג יכול לגבותם משא"כ להנתי'.

147 הנה בממרני לא מצאנו שדנו הפוסקים בזה ונראה פשוט דלפיממשנ"ת לעיל פרק ד ענף ד לר"פ כל צ'ק אף כשהוא לפקודת פלוני מ"מ חשיב כלמוכ"ז וא"צ כתיבה, וא"כ לא מיבעיא כשהמלוה גבה את הצ'קים מהלוה שנכתבו על שמו והוסבו על ידו דמעתה הוי כצ'ק למוכ"ז ודאי דיש לו זכות לגבות הצ'קים, דהרי הוא המוציאם עתה וכדמבאר להלן דאף בשטר למוכ"ז מהני תפיסה להנתי', אלא אף באופן שעדיין לא הוסב מהני כנ"ל ואף להסוברים דכ"ז שלא הוסב אי"ז כלמוכ"ז וצריך הסבה במקום כתיבה כנ"ל פ"ד סעיף כ, מ"מ כיון שנתבאר לעיל בכ"מ דהצ'ק יש לו ערך עצמי וחשיב כחפץ הנמכר, א"כ כששעבדם נראה דהמלוה זוכה בזה לגבותם, וכמשי"ת להלן פרק יג-יד דלכמה דברים נחשב הצ'ק כגבוי וככסף, וכ"ז נפק"מ לגבותם אף באופן דליכא שעבדו"ג, אבל באופן שיש שעבדו"ג א"כ בכל גווני זוכה בהשעבוד [נשיש בהחוב שע"ז ניתן הצ'ק].

148 כן נראה פשוט דבזה כיון שהחוב לא ניתן להעברה א"כ אף להאמרי ברוך הנ"ל דבעלמא מועיל השעבוד גם לגוף החוב, אבל כאן החוב לא

לגבותו כיון שנמכר במסירה לחוד¹⁵³ וראה עוד בהערה¹⁵⁴, ויורשים שמוצאים שטר ממרני נכסיו אביהם ואינם יודעים שהחותם חייב לאביהם מ"מ טענינן להם שניתן לו למשכון¹⁵⁵.

מלוה שתפס שטר או ממרני מתי יכול לגבותו

ז.ג. מלוה שתפס מהלוה שטרות שיש לו על אחרים אף באופן שנאמן לעכבם בידו¹⁵⁶, אינו יכול לגבותם דצריך כתיבה ומסירה מדעת מקנה¹⁵⁷, ואם תפס ממרני י"א שיכול גם לגבותם¹⁵⁸ ויש חולקים דלא מהני תפיסתו כיון שצריך דעת מקנה¹⁵⁹, אולם כשיש

ולא טענינן להו, וע"ש בש"ך (סקי"ג) דרק בשטר שלא ניתן לגבותו אבל בשטר שניתן לגבותו טענינן להו, ועפ"י כתב בעטרת צבי (שם סק"י) דבמרני הנמצא תחת ידם טענינן להו כיון דשכיח לימסר.

156 ראה בסי' סד בפרטי הדינים מתי נאמן נגד הלוה או נגד היורשים, וראה בזה להלן פרק ט.

157 היינו דבשטרות בעלמא לכו"ע בעינן כתיבה ומסירה מדעת מקנה, ואף למש"כ הקצו' הנ"ל בהע' 152 דבקנאם למשכון יכול גם לגבותם, היינו באופן שנמסר מדעת מקנה משא"כ כשתפסם.

158 כ"כ שם בש"ך (סד סק"ג) דבמרני שיכול לטעון לקוח בלא כתיבה כיון דהוי לכל

המוציאו, ה"ה שנאמן לטעון למשכון תפסתיים במגו דלקוח, ובכה"ג כיון שנאמן לעכבם בידו וקנה גוף הנייר, שוב כבר יכול לגבות גם את החוב, וכ"כ להדיא בנתיה"מ (שם סק"א) בדעת הש"ך דמהני אפילו לגבות, דהא כנגד הלוה א"צ שום קנין דא"י לומר לאו בע"ד ידידי את כיון שהוא לכל המוציאו, וכנגד המלוה אף דבעי מסירה כדי לקנותו מ"מ כיון שהמלוה חייב לו א"צ שום קנין כנגדו ויכול לתופסו וכל זכות שיש לו זוכה גם הוא ע"י התפיסה ע"ש, ובמקצוע בתורה (סק"ב) כתב דרק במקום שיש שדר"נ מהני תפיסתו לגבותו משא"כ כשאין שדר"נ, כיון שבא לידו ע"י תפיסה לא נחשב כמוציאו בדין, אמנם דעת הנתיה"מ (כאן ובסי' נ) דבלכל המוציאו אף כשבא לידו ע"י שנפל מהלוה והוא מצאו זכה בהחוב ויכול לגבותו וע"י נתיב בינה שם וראה משנת"ל בזה להלן פרק יז סעיף לד, וראה בסמוך די"ל דכאן חשיב כבא מכחו גם כשתפס וכ"מ בש"ך.

159 בקצועה"ח (שם סק"א) חולק ע"ד הש"ך והעלה דל"מ תפיסה בממרני כיון שצריך מסירה מדעת מקנה, וכל שלא נמסר מדעת מקנה לא זכה גם

כאן משכון אין כאן כגון כשנתן משכון לקנין פשרה ע"ש, אבל בעלמא להרא"ש מהני גם לגבותם, אלא שהקצועה"ח מסיים: "כן נראה אלא שלא מצאתי לי בזה רב וחבר".

153 יעויין בסמוך (הע' 158) דלהנתיה"מ אף כשתפס ממרני יכול לגבותו א"כ כש"כ כשמסר לו מדעת, דכיון שא"צ כתיבה זכה גם בחוב לגבותו כשיגיע זמנו, ואף להמקצוע בתורה שיובא להלן דבתפס לא חשיב כמוציא בדין, אך כשנתן לו מדעת מהני, ומבואר לפי"ז דשטר ממרני שניתן למשכון ע"ד כן נמסר כשיגיע זמנו ולא פרעו הריהו גובה חובו בזה, ומבואר דאין בזה איסור דלא תבא אל ביתו במה שגובה החוב כיון דע"ד כן נמסר וראה בזה להלן הע' 166.

154 הנה בשטר בעלמא אף כשמסרו למשכון לאו לכו"ע יכול לגבותו וראה בנתיה"מ (סי עב סק"ל) שביאר דברי הרמב"ן דמטלטלין בעלמא שנקנין במשיכה וכדו' א"כ כשקיבלו למשכון יכול המלוה גם לגבותו אח"כ שזכה בקנין בזה, משא"כ בשטר שצריך כתיבה ומסירה, א"כ כשמסר לו רק למשכון לא נחשב כמסירה לקנין והמלוה אינו יכול לגבותו ע"ש, אמנם בממרני כיון שנמכר במסירה לחוד כנ"ל פרק ד סעיף יב א"כ דינו בזה כמטלטלין וכ"מ מהפוסקים שיובאו להלן שדנו רק אם צריך בזה דעת מקנה.

אמנם יש לציין דכל מלוה שגובה ממשכון צריך לישבע שהלוה חייב לו כנגד משכון זה כמבואר בסי' עב סעיף יז, וראה מש"כ בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט עמ' לד בדברי העטרת צבי בזה].

155 בשו"ע (סה סעיף ד) מבואר דכשנמצא אצלם שטר לא טענינן להו שניתן לאביהם למשכון ורק כשהם טוענים כן בעצמם נאמרים, וע"ש בסמ"ע (סקי"ג) דהטעם משום דהוי מילתא דלא שכיחא

בע"ח מוקדם לא מהני תפיסת המאוחר אף בשטר הממרני וא"י לגבותם¹⁶⁰, [וראה בהערה בדברי הנחל יצחק בזה¹⁶¹], ואם הלוח בעצמו הגבהו ונתן לו השטרות י"א דמהני להפקיע זכותו של בעל חוב מוקדם ויש חולקים¹⁶², [וראה בהערה במאי עדיף כאן ממכירת

היה בטעות ויש לחלוק מחדש בין כל הבעלי חובות. עוד יש לציין דבנחל יצחק (סי' יב ענף ד) כתב בתו"ד דלהסוכרים דהממרני כגבוי, [ראה להלן פרק יד ענף ב בשיטות הפוסקים בזה], א"כ ה"ה דמהני תפיסת המלוה בשטר הממרני ויכול לגבותו, ומשמע דס"ל דמהני אף נגד בע"ח מוקדם, מדציין לנידון השו"ע הנ"ל בסי' קד דמיידי בדיון תפיסה נגד בע"ח מוקדם, אמנם כאמור הנתי' מחלק דנגד בע"ח מוקדם גרע וכו"ל, ואולי הנתי' לא ראה דברי הנתי' הנ"ל וכדחזינון שהקשה על הנתי' שסותר עצמו בסי' קד למש"כ בסי' סד, והנתי' עצמו במהדור"ב מיישב דבריו עפ"י הנ"ל, וי"ל דאילו ראה הנתי' דברי הנתי' הוי נקיט כותיה.

162 דכל הנידון הנ"ל הוא כשתפס מעצמו אבל כשהגבהו הבע"ח בדעת מקנה, ודאי זכה בחוב לגבותו, דאף ששעבוד הגוף הוא גם לבעל חוב המוקדם, מ"מ הרי ביטלו חז"ל דין טריפה ממטלטלים שמכרם וכו"ל מדברי הנתי', והיינו דדוקא כשתפס מעצמו דלא זכה בהשטר לגוביינא רק בתורת משכון בזה אמרינן דע"י התפיסה לא ניתוסף לו כלום, דמוקדם הרי היה לו שעבוד הגוף מדרג"נ וגם עכשיו יש לו השעבה"ג, ומה שתפס השטר למשכון לא מחשב גוביינא להפקיע שאר הבע"ח שגם להם יש שעבה"ג מדרג"נ, משא"כ כשהלוה בעצמו הגבהו דאז הוי כמכירה וסילוק מצד הלוח, וזכה המלוה בהשטר לגוביינא ושוב א"א להפקיע מידו.

ויש לציין דעצם חידושו של הנתי' דכשמכר חפץ המשועבד מדין שעדרג"נ אין הבע"ח יכול לגבותו משום דחז"ל ביטלו דין טריפה ממטלטלים אף במקום שעבודא דאורייתא, אין זה דבר מוסכם דיעויין בתומים (פו סק"י) שהאריך לבאר מדוע מחילה לא מהני במקום שעבדרג"נ ומכירה מהני ע"ש מש"כ בזה, ומוכח דלא ס"ל כהנתי', דהא להנתי' פשוט דמכירה שאני כיון שחז"ל ביטלו דין טריפה ממטלטלים וכו"ל, והעירני לזה הגרש"מ סגל שליט"א.

בגוף הנייר, ולשי' אזיל בסי' סו דממרני צריך דעת מקנה וכדלעיל פ"ד (הע' 49), אולם הנתי' חולק שם עליו וסובר דא"צ דעת מקנה בלכל המוציאו ודבריו כאן א"ש לשי', ובדעת הש"ך שסובר שם דצריך דעת מקנה וכאן ס"ל דא"צ דעת מקנה, צ"ל דס"ל לחלק דכשזוכה מהפקר וכדו' ס"ל דל"מ משום דבעינן שהשטר ימסר, דמשמעות לכל המוציאו היינו שנמסר מיד ליד ובא מכחו וזה ליתא בהפקר, משא"כ כשתופס מהמלוה כיון דתופס בחובו חשיב שבא מכחו ושפיר זוכה בכה"ג.

160 כ"כ ברמ"א (סי' קד סעיף ג): "מיהו אם תפס שטרות, אפילו המוקדם לא הוי כתפס הממון ויחלוקו", ובסמ"ע (שם סק"י) כתב דהא דל"מ תפיסה משום דיכול למחול, ובש"ך (סק"ט) הקשה דהא בשדרג"נ א"י למחול, וע"ש באבני"ח ובפ"ת (סק"ח) בשם שבו"י שמתרצים כנ"ל דאם משום שדרג"נ הרי בלא"ה לא עדיף בע"ח זה שתופס משאר הבעלי חוב שגם להם יש שדרג"נ, וע"ש באולה"מ מש"כ בזה, ובנתי"מ (סד סק"ב) כתב דאף דבעלמא מהני תפיסה, אבל כשיש בע"ח מאוחר ל"מ תפיסה ויכול לזכות רק מדעת הלוח, והביאור בזה, משום דבכה"ג יש שדרג"נ לכל הבעלי חובות, ונמצא דבשעבוד הגוף זכו המוקדם והמאוחר בשוה, וא"כ מה שתופס המאוחר את השטר אינו מפקיע השעה"ג שכבר זכה בו המוקדם, ולכן בשלמא כשהלוה נותן לו השט"ח מדעתו הוי כמכר לו מטלטלים דבכה"ג ביטלו חז"ל דין טריפה ממטלטלים שמכרם אף כנגד שעבוד דאורייתא, אבל כשתפס ולא הקנהו הלוח, א"כ יד המאוחר והמוקדם שוין בו ולי"מ תפיסתו ע"י, ונכתב זאת ליישב דבריו בסי' קד שכתב שם דלי"מ תפיסה, ובנחל יצחק ריש סי' סו כתב דהנתי"מ סתר משנתו מסי' סד לסי' קד, ולא היה בידו דברי הנתי"מ אלו שהוסיפם במהדור"ב].

161 עובדא הוי שהגבו ב"ד לבעלי חובות מסויימים ואח"כ נודע שיש בעלי חובות נוספים ונראה דלא מהני מה שהגבו ב"ד דכיון שיש שעבדרג"נ איגלאי מילתא שהחלוקה של ב"ד

שט"ח לאחר במקום שיש שעבדר"נ¹⁶³]. ונראה דכ"ז כשיש עוד בעלי חובות אבל באופן שהוא בעל חוב יחיד באופן שיש גם שעבדר"נ מהני תפיסתו לכו"ע ואין צריך דעת מקנה¹⁶⁴. [ודין תפיסת ממרני באופן שידוע שבא לידו בפקדון וצריך למיגו להוכיח שהיה חייב לו או כשתופס מיתמי ורוצה למעון במיגו שתפס מחיים ראה להלן סעיף לה].

צ'קים [של אחרים או של עצמו] שמסרם הלוח למשכון ניתן לגבותם ודין צ'קים הנמצאים אצל יורשים

פד. לאור האמור נראה דכשראובן לוח משמעון ונתן לו צ'קים שיש לו על אחרים, אף כשפירש להדיא שאינם רק למשכון מ"מ כיון שהצ'ק דינו כממרני יכול המלוה לגבותם¹⁶⁵, ואף כשנתן הלוח למשכון צ'קים של עצמו ניתן לגבותם בבנק ואין בזה חשש איסור¹⁶⁶, וכש"כ כשנתן לו הצ'קים בסתם¹⁶⁷, וכן ה"ה דכשנמצאו צ'קים

וכמשנ"ת לעיל פ"ד סעיף יח, אלא אף כשעדיין לא חתם כמיסב נתבאר שם (בהע' 125) דהמקבל הוא כמורשה לחתום כמיסב, וא"כ ה"נ כל שמסרו למשכון הוא כהרשהו לכך שאם יצטרך לגבותו יחתום כמיסב בשליחותו, [וגם במשכון מטלטלין כשרוצה לגבותו הטעם שצריך ב"ד משום דצריך שומא ע"י סי' עג סט"ו וא"כ כאן שגובה הסכום שבצ'ק א"צ שומא].

166 הנה בפתיח חשן (הלואה פ"ג הע' ו) כתב דכשנתן לו צ'ק למשכון ורוצה לגבותו יתכן שעובר באיסור דלא תבא אל ביתו, אמנם כאמור לעיל הע' 160 מדברי הנתי' מוכח דכשהלוח נתן לו למשכון מדעתו ודאי ניתן ע"ד לגבותו ואין בזה שום חשש ומועיל שיכול לגבותו קודם לבע"ח מוקדם ע"ש, ואין סביר לחלק בין כשנתן לו צ'ק של אחרים או צ'ק ידידה וכלהלן פרק י' סעיף ג דבעלמא כשמציג צ'ק לגבייה אף כשיש חובה בבנק אין בזה איסור נגישא ע"ש, וכן שמעתי מהגרי"י פישר זצ"ל דכשנתן לו צ'ק על החוב הוא כאפותיקי מפורש, [ומש"כ בפס"ד ים (ח"ב עמ' כב) דאם כבר עבר זמן הגביה של הצ'קים ולא ניתן לגבותם בבנק [היינו לאחר ו' חדשים מתאריך הרשום בצ'ק], שוב לא חשיב כמשכון נגד החוב ע"ש, ליתא דכבר נתבאר בפ"א הע' 42 דאף לאחר ו' חדשים דא"י לגבות מהבנק מ"מ הוא כשט"ח על החותם ויכול לתובעו בד"ת, ובדיניהם אף יכול למסור להוצאה לפועל לגבותו [ונראה עוד בזה להלן להלן פ"ב בזה], וא"כ שפיר חשיב כמשכון בכל גווני וממילא יכול לגבותו וכנ"ל].

167 דבסתמא כל שמוסר צ'קים שיש לו מאחרים

163 אגב, במש"כ הנתי"מ דכשמגבהו מדעת מהני להפקיע בע"ח מוקדם, לכא"ו זה סותר למש"כ הנתי"מ בסי' פו סק"ו, דכשיש שדר"ג והאמצעי מכר השט"ח, אין הלוקח יכול לגבותו כיון דמדין שדר"ג משועבד להמלוה של המוכר, ולא מכר ראשון לשני רק מה שיש לו, וכיון שהוא לא היה יכול לגבותו גם הלוקח א"י לגבותו, ולכא"ו זה דלא כמש"כ כאן דכשהגבהו מדעת זכה בהחוב דחז"ל ביטלו דין טריפה ממטלטלין, אמנם העירני הג"ר בנימין מרק שליט"א, דיש לחלק דכאן מיירי שכבר היה לו להמאוחר דין שדר"ג קודם שזכה בהשטר, ונמצא דשעה"ג כבר היה לו, וע"י שזכה בהשטר זכה גם בשעבוד הנכסים ושוב א"י להוציא ממנו. משא"כ בסי' פו דמיירי שאחד מן השוק קנה השט"ח, ואין לו שום שעה"ג מקודם, ובכה"ג אינו מפקיע השעה"ג שכבר זכה בו המלוה מדין שדר"ג ודו"ק ויש צדדים נוספים לבאר בזה ואכמ"ל.

164 כן נראה לכא"ו דכמו שנתבאר דכשיש שעבדר"ג יש בעלי חובות נוספים גרע כוחו שיש כאן שעבוד גם לאחרים, ה"ה דיש נפק"מ למעליותא דכשאין בעלי חוב נוספים הרי נמצא שהשעבוד הגוף הוא רק לו וא"כ בגוף החוב זכה מה"ת גם בלא התפיסה, וצריך רק לתפוס הגייר ובוזא אי"צ דעת מקנה לכו"ע, וראה מש"כ לעיל הע' 149 בדין גבייה מצ"ק למוטב בלבד כשיש שעבדר"ג.

165 עפמשנ"ת לעיל (הע' 162) דבכה"ג לכו"ע מהני לגבותם כיון שמסרם מדעת וא"צ כו"מ, ואף כשהצ'קים נרשמו ע"ש ראובן מ"מ לא מיבעיא כשתתם ראובן כמיסב דמעתה הוי לכלל המוציא

אצל יתומים ולא ידוע שהחותם היה חייב לאביהם, טענין להו שנמסר לאביהם למשכון ויכולים לגבותו¹⁶⁸.

מלוה שתפס מהלוה צ'קים שיש לו על אחרים [ודין נפקד או יורשיו שטוענים בצ'ק לקוח או למשכון]

ז.ה. מלוה שתפס מהלוה צ'קים שיש לו על אחרים¹⁶⁹, אם לא נרשמו לפקודת הלוה, או שנרשמו לפקודתו וכבר הוסבו על ידו שאז דינו כשטר למוכ"ז¹⁷⁰, תלוי בפלוגתא הנ"ל סעיף לג אם [בממרני וכן בצ'ק] צריך מסירה מדעת מקנה¹⁷¹, וראה בהערה שיש לצדד דהצ'ק עדיף ומהני תפיסה לכו"ע¹⁷², ואם עדיין לא הוסבו לדעת הסוברים שנמכר בכתיבה ומסירה [וההסבה ככתיבה¹⁷³] א"כ דינו כשטר בעלמא ולא מהני תפיסתו¹⁷⁴, ולמשנ"ת בפרק ד סעיף יח-כג דסתמא נראה דאף בצ'ק שהוא לפקודת הוי כלמוכ"ז ונמכר במסירה לחוד יש להסתפק אם תלוי בפלוג' הנ"ל אם צריך דעת מקנה או דגרע

ולהלן בסמוך דכשיש בע"ח מוקדם גם להנתיח"מ לא מהני תפיסתו לגבותם.

172 הנה נחל יצחק (סי' יב ענף ג) כתב דלהסוברים דממרני כגבוי ממש מהני תפיסת

ממרני גם נגד בע"ח מוקדם לגבותו, ואף שנתבאר לעיל לה' 161 דלכא' אין לסמוך ע"ד הנח"י באופן שיש בע"ח מוקדם ע"ש, מ"מ לענין עצם התפיסה שיועיל עכ"פ בלא דעת מקנה לכא' מהני מה דהוי כגבוי, ולפי"ז בצ'ק תלוי אם חשיב כגבוי או לא וראה בזה להלן פרק יד ענף ג, זאת ועוד למשנ"ת לעיל בכ"מ דחשיב כחפץ הנמכר א"כ לכא' מהני תפיסה בלא דעת מקנה וצ"ע.

173 כנ"ל פרק ד סעיף כ בדעת המנחת יצחק ורעמיה שצ'ק לפקודת פלוני הוי כלך ולכל המוציאו שצריך כתיבה ומסירה בזה, והמכירה בזה נעשית במסירה והסבה דההסבה במקום כתיבה, וע"ש בסעיף כב הדין כשלא היסב את הצ'ק.

174 דלדיעה זו כל שלא היסבו לא חשיב מכירה, ואף שנתבאר שם (הע' 125) דיכול לחתום כמיסב בשליחותו, היינו כשמסר לו הצ'ק מדעתו, אבל כשתפס ודאי לא חשיב כמסר לו זכות להסב בשליחותו, וכיון שצריך גם כתיבה לדיעה זו א"כ י"ל דאף להסוברים דלא בעינן דעת מקנה לא מהני תפיסתו לגבותם כיון שצריך כתיבה.

הוי כמכירת שט"ח חזקה המקבל בשעה"ג ושעבוד נכסים ופקעו זכויותיו של המוכר וכנ"ל פ"ד סעיף כז, [ואף כשהמסר לא היסבו יכול להסב בשליחותו כנ"ל].

ופשוט שאין החותם יכול לטעון לאו בע"ד ידידי את, דכל שחותם על צ'ק ואינו מגבילו שיהא למוטב בלבד וכדו', הוי כהסכמה שיוכל לימסר מיד ליד כיון שכן נהגו, וכן הוא עפ"י הנוהל הבנקאי וכנ"ל פרק ג-ד.

ובכה"ג וכן באופן הנ"ל שנתנם למשכון זוכה בזה אף נגד בע"ח מוקדם, וכמש"כ הנתיח"מ סי' סד (סק"א) דרק כשתפס ל"מ משא"כ כשקיבלם מדעת הלוה.

168 כנ"ל הע' 155 לגבי שטר הממרני דגם בצ'קים נראה דחשיב שכיח בכה"ג.

169 דהיינו שאחרים חייבים כספים ללוה שלו ויש לו צ'קים שלהם.

170 דבלא שם מוטב פשוט דדינו כשטר לכל המוציאו [וכנ"ל פ"ג סעיף יא ופ"ד סעיף טז] ונמכר במסירה לחוד, ואף כשנכתב לפקודת והוסב גם בזה דינו כלכל המוציאו כל שההסב נעשה על החלק ללא הוראה לפקודת אדם מסויים, [וכנ"ל פ"ג סעיף יג ופ"ד סעיף יח].

171 דלדעת הש"ך ונתיח"מ מהני תפיסתו דבזה א"צ מסירה מדעת מקנה, ולדעת הקצוה"ח ל"מ דבעי מסירה מדעת מקנה, וראה מש"כ שם

ולכו"ע לא מהני תפיסה שלא מדעת המוטב וראה בהערה¹⁷⁵, וכשיש בעל חוב נוסף נראה דלא מהני תפיסתו לגבות הכל ויחלוקו ביניהם¹⁷⁶, אך לעומת זה כשיש שעבדר"ג ואין בעל חוב נוסף נראה דמהני תפיסתו לכו"ע אף לגבות החוב¹⁷⁷, [וראה להלן סעיף מ אם הלוח נאמן לומר שהצ'קים אינם שלו או שנפרעו וכדו'].

כל האמור הוא באופן שידוע או שמודים שיש חוב והנידון אם מהני תפיסתו להגבות לו החוב מצ'ק זה, אך באופן שאינו ידוע שחייב לו ותופס שמורות או צ'קים של הלוח [שיש לו על אחרים] להיות נאמן שהוא חייב לו בכה"ג צריך שיהא לו מיגו דלקוח וראה בהערה פרטי דינים בזה¹⁷⁸.

ונמצא שצריך רק לזכות בגוף הנייר וע"ז אי"צ דעת מקנה או שטר כתיבה, ובהע' 149 צידדנו דאף בצ'ק למוטב בלבד חל שעבוד לגבותו כשיש שעבדר"ג וה"ה דמהני תפיסה בזה לכאור'.

178 הנה באופן שהוחזק שקיבל צ'ק לפקדון ורוצה לעכבו בידו בחזרת משכון בטענה שהמפקיד חייב לו חוב, א"כ צריך שיהא לו מיגו לטעון כן דבידוע שבא לידו לפקדון צריך מיגו אף לטענת לקוח, והבאנו בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט עמ' לג דדעת הלבוש (בס"י מח) דבממרני בכה"ג אינו נאמן לקוח במיגו דהחזרתי שהרי רוצה לגבותו אח"כ ואם יטעון החזרתי לא יוכל לגבותו אח"כ, אבל כשרוצה רק לעכבו למשכון ואין בדעתו לגבות נאמן במיגו דהחזרתי, אולם דעת הש"ך (שם) דדוקא בשט"ח שהוא ע"ש המלוה ירא לטעון לקוח, אבל בממרני שהוא למוכ"ז אינו ירא לטעון כן שהרי כשירצה לגבותו יוכל לומר דממרני אחר הוא ורק כשיש עדים שמכירים הממרני בטביעות אין לו מיגו, ובצ'ק בכה"ג באופן שיכול להוכיח על פי מספר הצ'ק שצ'ק במספר זה נתן לו לפקדון, א"כ שוב אין לו מיגו דהחזרתי שאם יטעון כן לא יוכל אח"כ לגבות בצ'ק זה, וכ"ז אף להסוברים דלא בעינן דעת מקנה אבל להסוברים שצריך דעת מקנה בלא"ה לא מהני טענת לקוח אא"כ טוען שלקחו מדעת הלוח החתום בצ'ק, וכן כשטוען שתפסו למשכון אינו נאמן ובלא"ה י"ל דלא מועיל תפיסתו כלל במה שמעכב הצ'קים תח"י שהרי יכול לתבוע מהלוח גם ללא הצ'ק תמורת שטר פיצוי כמש"ת בפרק י וראה בנתי" ס"י סד סק"ו. וע"ע משנ"ת שם דכשטוען למשכון אם מעכבו בידו ואינו גובה בו א"צ שבועה אבל כשרוצה

175 היינו לדעת הסוברים דכל צ'ק נמכר במסירה לחוד דאף כשהוא לפקודת פלוני מ"מ דין מכירתו כצ'ק למוכ"ז כנ"ל פרק ד סעיף כג בדעת הגרי"ש אלישיב שליט"א, וא"כ תלוי בפלוג' הנ"ל בממרני אם צריך דעת מקנה, וראה מש"כ לעיל הע' 172 די"ל דצ'ק עדיף בזה מממרני, הגם שלמעשה יש לצדד גם דצ'ק גרע מממרני כיון שבצ'ק שנכתב לפקודת אף אם נאמר שההסבה אינה מעכבת ויכול לעשותה במקומו אבל בעינן שיהא באישורו ובהסכמתו של המוטב וי"ל דלכו"ע לא מהני תפיסה וצ"ע, [אמנם נראה דאף א"ג דלגבות הצ'ק בעינן הסכמתו אבל לעכבו בידו יכול בכל גוונין].

176 וכמשנ"ת לעיל הע' 160 מדברי הנתי" דבכה"ג גרע כיון דבלא"ה משועבד מדר"ג לכל הבעלי חובות שלו, ול"מ תפיסתו להעדיף זכותו בזה יותר מהבע"ח האחרים. ועובדא בפקיד שעובד במוסד מסויים שתפס צ'ק שנתן המוסד לאחד העובדים כיון שהלה היה חייב לו כסף ורוצה לעכב הצ'ק עבור החוב, אך למעשה לא הועיל תפיסתו דאף די"ל שיכול לזכות בהצ'ק עבור העובד ולעכבו בחובו [וכמבואר בהא דמזכה קרקע להלוח כדי לכתוב פרוכבול (בגטין לו, א) דאף שיוצא מזה חוב אבל גוף ההקנאה היא זכות ויל"ע דאולי חלוק דכאן בלא"ה המוסד חייב לו המעות וצ"ע ואכ"מ], אך מכיון שיש בעלי חובות נוספים יצטרך להתחלק עם כולם, ועוד דגוף התפיסה ג"כ הוי ספיקא דדינא אם מהני כיון שיש סוברים דבעי מסירה מדעת מקנה כמשנ"ת וא"כ מידי ספק לא נפיק. [אך באופן שיש שעבדר"ג ואין בע"ח נוספים נראה דמהני וכדבסמוך]. 177 כן נראה לאור משנ"ת לעיל הע' 164 דבאופן זה הרי יש לו גוף החוב מכח דין שעבדר"ג

כשתפס או שהגבוהו מהלוה צ'ק של עצמו אם יכול לגבותו לפני שאר בע"ח והדין כשכבר גבאו 179. אם תפס צ'ק של הלוה עצמו ורוצה לגבות ממעותיו שיש בבנק¹⁷⁹, נראה דגם בזה לא מהני והנושים האחרים יכולים לכופו לחלוק עמהם¹⁸⁰, ואף אם ביי"ד הגבוהו הצ'קים או שהבע"ח עצמו הגבהו, מ"מ כיון שהמעות שבבנק משועבדים לכולם בשוה, יחלוקו ביניהם¹⁸¹, אולם אם כבר גבה הצ'ק בבנק מהני תפיסתו¹⁸².

פרעון חוב בשטרות

179. לזה שרוצה לפרוע למלוה בשטרי חובות שיש לו על אחרים¹⁸³, י"א שיכול לכופו לקבל השטרות בשומא אף כשיש לו מטלטלים או קרקע¹⁸⁴, וי"א דבכה"ג פורעו

הבע"ח של בעל הצ'ק בשוה, א"כ אף אם נאמר דחשיב כאילו הגבוהו דבר ערך בשוויות כך וכך ודינו כחפץ הנמכר, מ"מ על ביי"ד מוטל לעקל את חשבון הבנק ולדאוג שגם שאר הבע"ח יקבלו חלקם בהמעות המשועבד לכולם, כן נראה לכאור, וכש"כ בצ'ק של חו"ל דיתכן דלא חשיב ככסף כיון שאין להם כ"כ תוקף חוקי וכנ"ל פרק א סעיף כה.

182. כן נראה פשוט דעד כאן לא כתב הנתי' אלא דלא מהני תפיסת שטר להעדיף את מלוה זה לגבי שאר המלוים, דכיון שהשעה"ג הוא לכולם בשוה אין לו עדיפות נגד שאר הנושים, אבל כשכבר תפס המעות עצמם מהבע"ח לא גרע מתפיסת חפצים מהלוה עצמו דמהני תפיסתו אף שמשועבד גם לאחרים, וכמש"כ הנתי' סי' סד שם: "דחז"ל ביטלו דין טריפה ממטלטלין אפילו נגד שעבוד דאורייתא", וה"נ הכא כשגבה הצ'ק מהבנק מהני תפיסתו, [אולם נראה פשוט דאין לו לגבות מהבנק רק כשיש להלוה מעות מופקדים בבנק, אבל כשגורם לו שחשבונו יהא בחובה בגין גביית צ'ק זה, אם הלוה נתן לו הצ'ק בשביל החוב יש להקל כדלהלן פרק י סעיף ג, אך כשתופס ממנו צ'ק לאחר ההלוואה יתכן שיש בזה איסור נגישה כדלהלן שם סעיף ה].

183. יעויין בשו"ע סי' קא דיש דרוגת בסוגי הפרעון בחוב, דכשיש לו מעות חייב לפרעו במעות, ובאין לו מעות פורע אף במטלטלים, וכשאין לו אף מטלטלים יכול לפרעו בקרקע, ונידונו הוא מתי יכול לפרעו בשטרות.

184. כ"כ בשו"ע (שם סעיף ה) דיכול להגבותו שטרות בשומא, דהיינו דכשהחוב הוא שמונים, מגבהו שטר של מאה בשמונים, והמלוה גובה את

לגבות בו צריך לישבע שבועת הגאונים נגד תביעת המפקיד וכן לעצם הגבייה מהלוה, וכתבנו שם (בעמ' צו) דיש להסתפק אם גם בצ'ק כשתופס למשכון ורוצה לגבותו אם צריך שבועה או חשיב כתפיסת ממון גמור, ולכאור' תליא דלהסוברים דהוא רק כשט"ח וכש"כ להסוברים דהוי כהוראה בעלמא לכאור' צריך שבועה משא"כ להסוברים דהוי כדבר ערך וכחפץ הנמכר ויל"ע בזה לדינא.

179. ראה לעיל הע' 166 ולהלן פרק י הע' 14 אם יש בזה משום איסור דלא תבא אל ביתו.

180. דבכה"ג פשוט שהוא לא עדיף משאר הנושים וכמש"כ בסמוך מדברי הנתי' בזה, דלא עדיף בע"ח זה משאר הבע"ח והמעות שבבנק משועבדים לכולם בשוה משעדר"נ, דגם הבנק נחשב כלוה על המעות המופקדים בידו.

181. לא מיבעיא לדעת הסוברים דהוי כהוראה בעלמא או כשטר דפשוט דלא מהני ליחשב כגבוי נגד הבע"ח האחר [וכמש"כ בשו"ת כסאות לבית דוד ח"א סי' כב דלהסוברים דהצ'ק כהוראה לא מהני אף כשמגבהו בעצמון], אלא אף לדעת הסוברים דהצ'ק נחשב לפי שוויות העצמית, דלכאור' היה אפשר"ל דהוי כבע"ח שקדם וגבה וכבר זכה בהתשלום אף נגד בע"ח קודמים וא"כ למשנ"ת לעיל פרק א סעיף י די"א שהצ'ק נחשב כדבר ערך עצמי וככסף י"ל שיכול המוחזק לומר קים לי דהצ'ק הוי ככסף, אמנם נראה דסברת הצ'ק ככסף מועיל לגבי מה שקיבל מבעל הצ'ק, אבל כאן שהענין נוגע לגבות הצ'ק מהבנק ושיהא לו זכות קדימה כלפי שאר בע"ח, א"כ הרי בהמעות שבבנק לא עשה שום תפיסה והני מעות משועבדים מדר"נ לכל

במטלטלים או בקרקע ולא בשמורות¹⁸⁵, [והברירה ביד המלוה להעדיף השמורות מקרקעות ומטלטלים¹⁸⁶], ואופן הגבייה כשהלוה מגבהו או ב"ד ראה בהערה¹⁸⁷.

פרעון בממרני, בצ'ק דאחר, דעצמו, למוטב בלבד, משורטט, בצ'ק של המלוה, בצ'ק בנקאי דח. בממרני כתבו הפוסקים דלכו"ע יכול להגבותו בחובו אף כשיש לו מטלטלים¹⁸⁸, ולפי"ו גם בצ'קים בזמנינו נראה דיכול להגבותו לתשלום חובו בצ'קים שיש לו

186 וכן"ל דלהש"ך לענין זה מהני מאי דנקטינן דשטרות בני גוביינא נינהו.

187 הנה הלוח יכול להגבותו השטרות בכתיבה ומסירה או בגוביינא דב"ד, וכבר הבאנו לעיל פלוגתת הפוסקים אם מהני גוביינא דב"ד ויש בזה ג' שיטות. א. דעת התומים דגוביינא דב"ד מהני בלא כו"מ, ואף א"י למחול, וכ"כ הרשב"א בשו"ת (סי' תתקי"ד) ובר"י (מישרים סוף נתיב יד) בשמו, וכ"כ באולה"מ, וכ"מ באבנ"ח סי' קא נועי בערך ש"י שם].

ב. דעת הש"ך דגוביינא דב"ד מהני בלא כו"מ ומועיל מה"ת אך יכול למחול, ולכא"ו לשיטתו אזיל דנקיט בריש סי' סו דמכירת שטרות דאורייתא ואפ"ה יכול למחול, וה"נ בגוביינא דב"ד, וכ"כ הקצוה"ח (סי' קא סק"ב) דלר"ת דבעלמא במכירת שטרות יכול למחול משום דשעה"ג נשאר אצל מלוה ה"ה בגוביינא דב"ד, משא"כ להסוכרים דמחילה מהני משום דמכירת שטרות דרבנן א"כ בגוביינא דב"ד דמועיל מה"ת א"י למחול, נויש להעיר דבקצוה"ח סי' פו סק"א מבואר דאם שטרות משתעבדי מן התורה חל גם על שעה"ג, וכאן כתב דאף אם מהני גוביינא דב"ד מה"ת לא חל אשעה"ג. ג. דעת הקצוה"ח דגוביינא דב"ד לא עדיף ממכירת שטרות בעלמא וצריך כתיבה מהב"ד שיכתבו לו קני לך איהו וכל שעבודיה.

188 כ"כ בעטרת צבי סי' קא סק"ה: "ובממרמו"ת שלנו שאין יכול למחול נראה ודאי שיכול ליתן אפילו יש לו מטלטלין והיינו בשומא" והיינו משום דהוי כלכל המוציא, ונמשמע מדבריו דאף להש"ך יכול להגבותו, דבתחילת דבריו שם כתב די"ל קי"ל כהש"ך, ואמנם י"ל דאי"ז מוכרח דהא טעמיה דהש"ך משום דשכיח ביה קלקול והפסד, וא"כ חשש זה יש גם בממרני, אך העט"צ פשיטא ליה דממרני עדיף וכן"ל].

כל המאה מהלוה של לוח שלו, ושמן זאת לפי שוויתם לימכר שתלוי כפי מה שהוא הלוח אם עני או עשיר, אלם או נוח, ואם נכסיו עדיה או זיבורית ע"ש, וברמ"א הוסיף דאף כשיש לו שאר מטלטלים יכול להגבותו בשטרות, אבל כשיש לו מעות א"י להגבותו שטרות.

ומקור הדין בשו"ת הרא"ש (הו"ד בטור קא ס"ו), וברשב"א (סי' תתקי"ד ובכ"מ והו"ד בב"י קא סק"ו) כתב די"ל דשטרות לאו בני גוביינא נינהו וא"י לפרעו בזה כלל דאין גופן ממון ולא מיקרי כסף [נעי' קצוה"ח סי' קא סק"ב], ומ"מ מסיק הרשב"א כדעת גדולי המורים שיכול להגבותם בחובו, ואף דהרשב"א ס"ל דשטרות לאו בני שעבוד וא"י לשעבדם באגב בלא כו"מ, מ"מ לתשלום חובו מסיק דיכול להגבותו, נועי' נח"י ריש סי' פו מש"כ לבאר בזה, וזה דלא כמש"כ הקצוה"ח סי' פו סק"א דהרשב"א שסובר דא"י לשעבד שטרות הוא לשי' דלאו בני גוביינא נינהו].

ובתומים (שם סק"ד) האריך להוכיח כדעת השו"ע דיכול להגבות שטרות בשומא, והוסיף דהרשות ביד הלוח שאם רוצה לפרעו בשטרות יכול, ואם רוצה לפרעו במטלטלים או בקרקע אין המלוה כופהו לפרעו בשטרות, ונדלא כהש"ך שסובר להיפך כדלהלן].

185 הש"ך (שם סק"ג) האריך בזה ומסיק דאין סברא שהלוה יוכל לכופו לקבל שטרות לפרעון במקום שיש לו מטלטלים כיון דשכיח בהם הפסד, [דלשיטת הש"ך אף בגוביינא דב"ד יכול למחול וכדלהלן הע' 187], ואף דשטרות בני גוביינא נינהו היינו לענין שאם המלוה רוצה לקבלם בפרעון יכול לכופו ללוה בכך אבל הלוח א"י לכופו בזה, וכן נפק"מ בהא דשטרות הם בני גוביינא לענין בע"ח מאוחר שקדם וגבה והניח שטרות דחשיכי בני גוביינא ומהני תפיסת המאוחר ע"ש].

מאחרים אף כשיש לו ממלמלים¹⁸⁹, וי"א דאף כשיש לו מעות יכול לשלם חובו בצ'קים¹⁹⁰, ויש להוסיף דהצ'ק עדיף בזה מממרני כיון שחותם כמיסב ואחריות החוב נשאר עליו והריהו כפרעון מותנה עד לגביית הצ'ק ונמצא שהלוה בטוח בתשלום חובו וראה בהערה¹⁹¹, ונראה שאם ההלוואה היתה בצ'ק, לכו"ע יכול גם לפרועו בצ'קים, גם כשיש לו מעות¹⁹², [אף כשהלווהו באופן שההלוואה נעשית לאחר גביית הצ'ק¹⁹³].

חובו בצ'ק נראה שחל הפרעון כבר עכשיו על תנאי שהצ'ק יפרע בסופו של דבר, שהרי הצ'ק מכיל בתוכו גם התחייבות מבעל הצ'ק למחזיק הצ'ק כנ"ל שזה כסף אף שאין גופו ממון ככל שטרי חוב ששויים כסף, וא"כ הפורע חובו בצ'ק הרי זה כפורע בשוה כסף על תנאי שבסופו של דבר יקבל את התמורה של הצ'ק. וראה באבן המשפט סי' טז אות כ-כו ולהלן פרק יג ענף ד, ואמנם כשיש לו מעות יתכן שיכול לסרב לקבל צ'קים במקום מעות, וכאמור פליגי בזה פוסקי דורנו. 192 דיטור חיובו של לזה לפרוע בזחי כשיש לו, היינו משום דזחי לזה זחי משלם נכמבואר ברי"ף ר"פ המוכר פירות ובפרישה ריש סי' קא, וראה בזה בנתיב"מ סי' קד סק"א דמה"ת חיובו לפרוע מה שלוח ובקצה"ח סי' קא סק"ה כתב דזהו דין מדרבנן, ולהתומים שם סק"ו הוי תק"ח, וע"ע בזה בחי' הרי"ם בחידושי לשבועות לט, ב ובחור"מ סי' פח סקכ"ד ובנחל יצחק סי' עד סק"ב, ומחנה אפרים רבית סי' כד ויש בזה אריכות בדברי האחרונים ואכמ"ל], וא"כ כשההלוואה היתה בצ'ק ולא במזומן פשיטא שיכול לכופו גם לקבל פרעונו בצ'ק. ואין לומר דההלוואה נחשבת כאילו שלח לו ליקח מזומנים בבנק ונחשב כהלואת מזומן, דבסתמא נותנים הצ'ק למסור מיד ליד, ועוד דא"כ גם הפרעון יכול לעשות באופן זה, נוכש"כ כשהלוהו בצ'ק משורטט דאי"ז כמזומן, ויש לציין דנידון זה נוגע גם לגבי דין הודאה ממין הטענה בשבועת מודה במקצת כשתובעו שהלווהו מאה שקלים מזומן והוא מודה שהלווהו חמשים בצ'ק דאם נחשיב את הצ'ק לפי מה שעומד לגבות בו מזומן חשיב הודאה ממין הטענה, אך אם נתייחס לגוף הצ'ק לכאור' הוי כתובעו מעות ומודה לו במטלטלים, וע"ע להלן בפרק ח ענף ה משי"ב באיזה אופן יש חשש רבית כשמשלם לו מזומן וההלוואה היתה בצ'ק].

193 והיינו דההלוואה בצ'ק ניתן לעשות בשני אופנים, דבסתמא אמרינן שדעת בני אדם שמלווהו את

189 דגם בצ'קים ליכא מחילה וכמשנ"ת לעיל פ"ד סעיף כז, וגם הדרך לנוטלם כפרעון יותר מממרני, וראה בפת"ח (הלואה פ"ד הע' כו) שנסתפק בזה, ונראה דלאור דברי העטרת צבי הנ"ל פשוט דיכול לכופו לקבלם בפרעון, ומיהו כשיש לו מעות נראה מדברי הפת"ח דבכה"ג א"י לכופו לקבל צ'קים לפרעון וראה בסמוך.

190 כן שמעתי מהגר"י פישר זצ"ל דכיון שלרוב בנ"א נחשב כמעות מזומנים והדרך לסחור בזה ולהעבירם מיד ליד יכול לכופו לקבלם בפרעון גם כשיש לו מעות.

191 הנה הנידון בפוסקים הנ"ל בפרעון בשטרות בשומא, מיירי כששמו לו שטר חוב של מאה בשמונים, וקנה את החוב לגבותו, ואם לאחמ"כ העני הלוח וכדו' הוא הפסדו של המלוה שכבר נפרע חובו בזה ונמצא שהלוה לא היה בטוח בתשלום חובו, אמנם בזמנינו נהוג שהנותן צ'ק שקיבל מאחרים חותם כמיסב, ודינו של המיסב כערב על החוב, ואם הצ'קים יחזרו, הריהו יכול לתבוע את המיסב [וראה לעיל פ"ג בנספח ובכ"מ], וא"כ בכה"ג נראה דלא שייך לנידון הנ"ל ולכו"ע יכול לכופו לקבלם בפרעון כשאין לו מעות והיינו דנותן לו הצ'קים כפרעון מותנה, והמלוה זוכה בזה שלא יוכל הלוח לחזור בו ואם הצ'ק יחזור חוזר החוב הקודם ונמצא שהלוה נשאר בטוח בחובו גם לאחר התשלום בצ'ק וכדלעיל פרק א הע' 42, וכ"כ במשפטי' ליעקב (ח"ג סי' ז): "גם להשיטות הסוברות דדין הצ'ק כדין הממרני או שטר חוב, י"ל דכל זה כשהצ'ק כובד בבנק אך כאשר הצ'ק לא כובד יכול המקבל להחזיר השטר לנותן בטענה דאדעתא דהכי לא הסכמתי לקבל הצ'ק לפרעון וקם וגם ניצב החוב הקודם, ועוד דבשעה שהצ'ק היה חסר כיסוי הוי לגבי המקבל כחספא בעלמא, ובפרט בחוב צמוד לדולר שיש משמעות לכל יום פשוט דבים שהצ'ק לא כובד הוי הפרעון כחספא בעלמא", וכ"כ הגר"י סילמן בקיבוץ הישר והטוב (גליון ו): "ואעפ"כ הפורע

ובדין פרעון בצ'ק של הלוח עצמו, בצ'ק שהוא למוטב בלבד, בצ'ק משורטט, בצ'ק של המלוה עצמו, בצ'ק בנקאי, ראה בהערה 194.

[ומי ששילם חובו בצ'ק שהיה לו מאחרים שהוא למוטב בלבד ונכתב בו גם הגבלת זמן לגביית הצ'ק והלה נתרשל מלגבותו עד שעבר הזמן אם ההפסד על הלוח או על המלוה, ראה בהערה 195].

בצ'ק, אם ההלואה היתה בצ'ק שנמסר מיד ליד, יכול המלוה לכופו שיפרענו בצ'ק דומה שג"כ נמסר מיד ליד כדי שיוכל למוסרו לאחרים, אמנם לגבי "צ'ק משורטט" שענינו הוא שנגבה רק ע"י הפקדה בבנק ונמסר מיד ליד, נראה דבזה יכול לכופו לקבל לפרעון, דעפ"י רוב בלא"ה זהו הדרך המקובלת לגביית צ'ק ע"י הפקדה בבנק.

ואם רוצה לפרעו בצ'ק של המלוה עצמו כגון שראובן הלוח לשמעון, וללוי יש צ'ק של ראובן שהוא המלוה של שמעון ומסר לוי הצ'ק לשמעון הלוח, ורוצה שמעון לפרוע בצ'ק זה את חובו, נראה פשוט דאין ראובן יכול לסרב מלקבלו, דכיון שהצ'ק שהוא חתום עליו זהו שט"ח שחייב עתה לשמעון, [דכיון ששמעון קיבלו מלוי הרי זכה הוא בהחוב], וא"כ אפרכי מטרתא למה לי ויכול לפרועו בצ'ק זה שהוא שלו, אולם אם ראובן טוען שיש לו טענות פטור ליפטור מלשלם הצ'ק ללוי, וע"י שלוי נתנו לשמעון ושמעון נותנו לו עבור חובו, נמצא שאינו יכול ליפטור בהטענות שיש לו נגד לוי, בכה"ג לכאור' יכול לסרב מלקבל הצ'ק, אמנם באופן ששמעון יכול לגבות הצ'ק מלוי מכח תקה"ש שוב לא יוכל ראובן ליפטור ממנו ודו"ק וצ"ע בכל עובדא לגופו. אמנם ב"צ'ק בנקאי" שפרעונו ברור ואין עליו שום חשש, נראה פשוט שיכול לכופו שיקבלו לפרעון, ויתכן דאף כשיש לו מזומנים יכול לכופו לכך, וראה בזה באבן המשפט (ס' טז אות כד).

195 עובדא בראובן שנתן לשמעון לפרעון חוב צ'ק שיש לו מלוי שנכתב לפקודתו והוגבל למוטב בלבד [והיה לו אפשרות לגבות הצ'ק גם עם הגבלה זו], וגם הוגבל לזמן מסויים ושלאחר הזמן אין אפשרות לגבותו אף מהחיתום עצמו [נראה בזה להלן פרק טו סעיף לב-לג באיזה אופן צריך תנאי כפול בזה], אולם שמעון נתרשל מלגבות הצ'ק, וכעבור הזמן כשהציג הצ'ק לגבייה חזר הצ'ק כיון שפג תוקפו, ולכאור' בכה"ג שמעון הפסיד לעצמו, כי היה

גוף הצ'ק שיוצא בשווי בשוק וכמשנ"ת בכ"מ, אולם ניתן גם לפרש שההלואה תתחיל לאחר שיגבה את הצ'ק בבנק וכדו' [וראה בזה להלן פרק ח ענף ה], ומ"מ אף באופן זה שלכאור' נחשב כהלואה מזומן, מ"מ כיון שהיה באופן שהלוח הוצרך לגבות הצ'ק, נראה פשוט שיכול הלוח לפרוע לו גם בצ'ק אף כשיש לו מזומן.

194 הנה כ"ז מיירי כשפורע לו בצ'קים שיש לו מאחרים, ויל"ע אם יכול לכופו לקבל לפרעון בצ'קים של הלוח עצמו, ולכאור' נראה לצדד דאף אם בעלמא יכול לכופו גם בזה, אבל באופן שכבר נשתהה מלפורעו זמן רב, ויש חשש גדול שגם צ'קים אלו אינם כרי פרעון בבנק יכול לסרב מלקבלם לפרעון, שהרי אינו מרויח כלום בזה, שעדיין יצטרך אח"כ לגבותו ממנו ויכול לומר שזה לא נחשב לו כשוויות לפרעון החוב, וראה באבן המשפט הנ"ל דהמלוה יכול לומר לו שאינו סומך עליו, ומסכים ליטול את הצ'ק שלא בתורת פרעון, אלא שהוא מחזיק בו עד שעת הגבייה, ונראה דזהו דוקא בצ'ק של הלוח עצמו, דלא הוסיף לו הלוח כלום בהצ'ק שהרי כבר חייב לו מקודם, אבל כשפורע לו בצ'ק של אחר אף דגם בכה"ג אי"ז אלא כפרעון מותנה עד לגביית הצ'ק, מ"מ החוב נחשב עתה כפרוע, אלא שאם הצ'ק יחזור הרי חוזר החוב למפרע, [והגר"ד מקרלין בפסקי הלכות יד דוד (פ"ה מאישות אות קעא, בנדרס עמ' פב) נסתפק אם יש חסרון דאגיד גביה כשפורע חובו ע"ש, אך בנידוד"ד הנידון אם יכול ליתן לו הצ'ק בתורת שוויותו העצמית וכנ"ל].

גם באופן שיכול לפרוע בצ'ק שלו יל"ע אם יכול לכופו גם לקבל פרעון צ'ק שהוא "למוטב בלבד" ואי"ז סחיר [והיינו שכותבו לפקודת המלוה בלבד], די"ל דלא מיבעיא כשהלוח במזומן שאינו יכול לחייבו לקבל צ'ק כזה, דבכה"ג אין זה כשטר לכל המוציאו ולא דמי לממרני, אלא אף כשהלוח

שעבודא דר' נתן כשמגבהו צ'קים בחובו

פ. כשמגבהו שטרות בחובו י"א דבכה"ג גובה המלוה מכח שעבודא דר' נתן¹⁹⁶, כיון שהלוה חייב ללוה שלו, וי"א שכל שהגבהו השטרות בחובו בטל השעבודא דר' נתן¹⁹⁷, וי"א דנגד סכום החוב יש שעדר"ג, והמותר שבשטר אין בזה שעדר"ג¹⁹⁸.

ובומנינו כשמגבהו צ'קים בחובו אין נפק"מ בזה¹⁹⁹.

נאמנות הלוה לומר על שט"ח שתח"י שאינם שלו או פרוע, אמנה וכדו'

מ. מה שנתבאר בסעיף לה דין תפיסת צ'קים מהלוה, זהו בסתמא דתלינן שהם שלו דכל מה שתחת יד אדם שלו הוא, אבל כשהלוה טוען שהצ'קים מופקדים בידו ואי"ז שייך לו, בשטר בכה"ג נחלקו הפוסקים אם באופן שיש לו מיגו נאמן, או דהוי כמיגו נגד חזקה דכל מה שתחת יד אדם הוא שלו ונתבאר דין זה להלן פרק יד סעיף מג-מה²⁰⁰.

199 דבצ'קים בלא"ה א"י למחול כמשנ"ת לעיל פ"ד סעיף כז, ועוד שכ"כ לעיל דהמנהג לחתום כמיסב על הצ'ק והריהו נשאר בחיובו דאם לא יפרע החותם את הצ'ק, וכיון שהוא רק פרוע מותנה שפיר יש כאן שדר"ג, דמש"כ הש"ך דבטל השדר"ג היינו משום שכבר א"י לחזור עליו משא"כ בנידו"ד. זאת ועוד למש"כ לעיל פ"ג ופ"ד שלאחר שהמוטב חותם כמיסב נעשה הצ'ק כשטר לכל המוציאו, א"כ א"צ כאן לדין שדר"ג אלא הרי הלוה משועבד לו עתה בשעה"ג ושעב"ג.

[אולם י"ל דתלוי במשנ"ת לעיל פ"ד (הע' 69) בפלוג' הקצוה"ח ונתייה"מ אם בכלל המוציאו השעבוד עובר דרך הראשון, או שמשעבד מיד לזה שמוציאו, וכאן ג"כ ה"י כלך ולכל המוציאו ולמדנ"ת לעיל יש לצדד דצ'ק עדיף משטר דלדך ולכל המוציאו ויל"ע].

200 והיינו דבחפץ שתחת ידו מבואר בסי' צט (סעיף א) דהללו אינו נאמן אף במיגו להפקיע החפץ מיד המלוה כיון שזהו נגד החזקה דכל מה שתח"י שלו, ומיהו בשטר שתח"י נחלקו הפוסקים די"א שכיון שאין גופו ממון לא אמרינן בזה האי חזקה, ולפי"ז יהא נאמן המלוה במיגו לומר שאינו שלו, וי"ח דגם בזה נחשב כמיגו נגד חזקה וכדלהלן פרק יד.

לו לבדוק את פרטי הצ'ק ולגבותו בתוך הזמן, ואף אם לא עלה בדעתו כלל שישנה הגבלה זו על הצ'ק, וטוען שאילו ידע לא היה נוטל הצ'ק, או שהיה מפקידו בזמן, מ"מ אין לו על ראובן אלא תרעומת על מה שלא הודיעו, אבל ההפסד עליו כי חובת בדיקת פרטי הצ'ק מוטלת על המקבל, וראה משנ"ת להלן פרק טז ענף ג בדין גרימת הפסד במי שהפקיד צ'ק שעבר זמן גבייתו.

196 והיינו כגון שראובן חייב לשמעון שמונים ומגבהו שט"ח של מאה שיש לו על לוי בשומא שווה שמונים, א"כ יש כאן שדר"ג דהרי ראובן חייב לשמעון ולוי חייב לראובן, וכמבואר בכתובות יט, א ובכ"מ, כן הוא דעת הרשב"א ועוד פוסקים, והר"ד בש"ך סי' פו (סקי"א) וסי' קא (סקי"ג) וכן נקט בתומים סי' פו סקי"י.

197 בש"ך שם חולק בזה והעלה דכיון שהגבהו חובו כהני שטרות הרי כבר נפרע החוב ופקע השעבודא דר"ג, והנפק"מ בזה דיכול ראובן למחול ללוי וע"ש עוד נפק"מ בזה.

198 בנתייה"מ סי' פו (סקי"ה) כתב להכריע דנגד חובו א"י למחול, והיינו דכיון שחובו של ראובן לשמעון הוא שמונים, א"כ זכה משדר"ג בשמונים מחובו של לוי לראובן, אבל ההפרש של העשרים שזכה שמעון כשהגבהו בשט"ח הרי כמכירת שט"ח בעלמא ויכול למחול.

ענף ה - הגבלות שונות במכירת שטרי חוב וצ'קים

מכירת שט"ח בלא ידיעת הלוה

מא. בדברי הפוסקים הובא תקנת הארצות שאסרו למלוה למכור שט"ח לאחרים בלא ידיעת הלוה²⁰¹, וצריך לשואלו אם עדיין לא פרעו²⁰², וי"א דיש ללוה דין קדימה ויכול לטעון שימכרנו לו קודם [חוץ מבכמה אופנים מסויימים]²⁰³.

דין צ'ק בהג"ל ודין בר מצרא במכירת צ'ק

מב. הפוסקים האריכו לדון אם נתקבלה ונתפשטה תקנה זו לגבי כל השטרות²⁰⁴, אמנם בזמנינו במכירת צ'קים לא נהוג כלל תקנה זו, ואין בזה לא מנהג של תגרים ולא מדינא דמלכותא²⁰⁵, אולם אף שאין צריך לשואלו מ"מ כשהלוה יודע שהמלוה עומד למוכרו לאחר בפחות, יש להסתפק אם ניתן ללוה זכות קדימה שימכרנו לו בפחות מסכום החוב באותו סכום שמוכרו לאחר²⁰⁶.

204 הנה כבר דנו האחרונים באיזה שטרות תיקנו כן, ודעת בנו של הפנים מאירות (בקונטרס אחרון שנדפס בסוף שו"ת ר"ח כהן סי' ג) שרק בממרי תיקנו כן, ובמהרש"ם (ח"ב סי' פד) מדייק כן גם משו"ת מהר"ם לובלין (סי' כב), אולם בח"ג סי' רפד כתב די"ל דהוי כספק תקנה גם בשאר שטרות. ולכן אם נתפשטה מתחילה התקנה אף שאח"כ פסקו מלנהוג כן התקנה קיימת לעולם, אולם בשו"ת הרי בשמים (מהדו"ת סי' רלו) כתב דהתקנה לא נתפשטה במדינתו ועוד דזה לא שייך בועקסל ע"ש, והוסיף עוד דבדיעבד בעבר וקנה צריך הלוה לשלם לו, ועמש"כ בזה במנחת פתים (שיירי מנחה לסי' שנו ס"ב).

205 כן נראה פשוט דלענין צ'קים י"ל דלא שייך כאן אף ספק תקנה כיון שאין גובין מהחתום עצמו רק מהבנק, ועומד לימסר מאחד לשני, וגם דהנוהל הבנקאי ודד"מ הוא שנמכר מאחד לשני בלא רשות מהחתום, וכ"מ במנחת יצחק (ח"ז סי' סז) דאין תקנת ארצות בדד"מ ומנהג התגרים במכירת וועקסליו וה"ה במכירת צ'קים ע"ש.

206 דלכאוי תליא בפלוגתא הג"ל בהע' 203 אם יש בזה קדימה ללוה עצמו, ואולי י"ל דבצ'ק לכו"ע ליכא דין קדימה ללוה כיון שעומד לגבות מהבנק ולא שייך כ"כ סברת המבי"ט דהוא המוחזק וצ"ע, וע"ע בש"ך (סי' סו סקע"ג) דהמבי"ט כתב דאף כשמכרו כבר יכול לעכב דמכירת שטרות

201 בעטרת צבי סוף סי' מח: "יש תיקון ארצות שאין רשאי שום אדם לקנות ממור"מ (ממריני) בלתי ידיעת החתום" וכו', וראה משנת לעיל פרק ה הע' 19 מדברי שו"ת הרי בשמים (מהדו"ת סי' רלו) בטעם תקנה זו.

202 עטרת צבי סי' נ סק"ו: "וכבר נתפשט המנהג שמי שקונה הממור"ם והחתום הוא בעיר צריך הקונה לשילול לחותם אם הוא פרוץ" וכו', וראה במשפט שלום (סי' קצה סעיף כג אות לג בסופו ובאות לד) שדן בדברי העטרת צבי דמתחילת דבריו משמע דזה דין בלכתחילה דצריך לשאול ובסוד"ד משמע דמעכב בדיעבד, ועמש"כ בזה באורך בקונטרס ה"ב שבסו"ס באר המשפט (פ"ג אות ד). 203 בשו"ת מבי"ט (ח"ב סי' שכט, וח"א סי' קמג) כתב דאף דליכא דינא דבר מצרא במטלטלין מ"מ כיון שהלוה מוחזק הוא קודם וכופין למלוה שימכרנו בפחות ללוה עצמו ולא לאחר, והש"ך (סי' סו סקע"ג וקעה סקני"ה) חולק עליו שיכול לומר לו לפלוני אני רוצה להנות ולא לך, ובעטרת צבי (סי' נ סק"ו) כתב דלפי התקנה הנ"ל מוכח שהלוה קודם ע"ש.

וע"ע מש"כ בקונטרס ה"ב שם מדברי העט"צ ושו"ת מהרש"ם בכ"מ דבד' אופנים ליכא לכו"ע דין קדימה ללוה, א. כשהלוה אינו בעיר כדי לקנותו. ב. כשהמלוה רוצה לתיתו במתנה או תמורת טובה. ג. כשהלוה מסכים ליתן השטר רק בסכום פחות מהקונה האחר. ד. כשהמוכר הוא עכו"ם.

מכירת שטר כשיש ללוה טענות פטור

מג. שטר חוב שהמלוה אינו יכול לגבותו משום ספק פרעון וכדו', י"א שיכול להרשות למי שממון הלוה בידו והלה יחזיק עבורו בהמעות²⁰⁷, וי"א דהרשאה לחוד לא מהני בזה אך כשמוכר השטר לזה שיש לו ממעות הלוה בידו יכול הקונה לעכב הממון תחת ידו²⁰⁸, ויש חולקים דבכה"ג שהמלוה אינו יכול לגבות החוב גם אינו יכול למכור השטר לאחרים²⁰⁹, או משום דשטר לא נחשב כגבוי²¹⁰.

מכירת צ'ק כשיש ללוה טענות פטור

מד. בממרני להסוברים שנחשב כגבוי²¹¹, א"כ גם כשיש ללוה החתום טענות קים לי או שאר טענות פטור נגד המלוה²¹² יכול למכור הממרני לאחר²¹³, ולפי"ז גם בצ'ק להסוברים שנחשב כגבוי והמלוה רוצה למכור הצ'ק לאחר כדי שהלוה לא יוכל ליפטר באותם המענות, מותר למלוה למכרו בכה"ג, אמנם להסוברים דהצ'ק לא נחשב כגבוי לכאור' לא יועיל בזה שמוכרו לאחר²¹⁴, ובאופן שיש ספיקא דדינא ושידך בזה טענת קים

לענין מכירת השטר נחשב כגבוי, ולכן במקום שיש ספיקא דדינא או שאר ספק דבזה לא הוי כגבוי לכו"ע א"כ ליכא דין מכירת שטרות בזה ע"ש. 211 ראה להלן פרק יד ענף ב בשיטות הפוסקים בזה.

212 בדיני טענות פטור נגד הצ'ק ראה להלן פרק ט.

213 בשו"ת שואל ומשיב (מ"ק ח"ג סי' קה), כתב בנידון טראטי (שהוא כשטר ממרני) שיש ללוה טענות פטור, שמותר למלוה למכרו לנכרי שיגבנו, וכתב להתיר א. משום דנגד ממרני לא מהני טענת קים לי דאף אם נאמר דאינו כגבוי מ"מ מוציא לא מיקרי (ראה בזה להלן פרק ט ופרק יד). ב. משום דכיון שיכול למכרו לאחר ולגבי האחר לא היה מועיל טענות קים לי ה"ה דיכול למכרו לעכו"ם, ובחשו' אחרת בשו"מ (מ"ד ח"ג סי' קמג) מבואר דאין אפשרות למכור שט"ח כשיש ללוה טענות פטור, וע"כ דיש לחלק בין שטר רגיל לשטר הממרני דנחשב כגבוי, וכ"ה לפי"ד נח"י הנ"ל [במהלך ב' הנ"ל בהע' 210] דהחסרון שאינו יכול למכור השטר כשיש ללוה טענות פטור זהו משום דאי"ז כגבוי [ולא משום דכל שטר שאינו בר גבייה אינו בר מכירה], ולפי"ז בממרני להסוברים דהוי כגבוי בספיקות, א"כ שפיר יכול אף למכור.

214 הבית אפרים (חו"מ סי' ל בתורה"ה רק) כתב דממרני לא חשיב כגבוי לטענות וספיקות יותר

דרבנן, והש"ך חולק משום דמועיל מן התורה, ולפי"ז בצ'ק שדינו כלך ולכל המוציאו דלרו"פ מכירתן מן התורה א"י לעכב, שכבר זכה בזה מה"ת. 207 בש"ך סי' עה (סקפ"ג) כתב כן עפ"י דברי מהרש"ל ע"ש דמיירי במי ששידך בנו ואבי הכלה מכחיש את סכום ההתחייבות, יכול הבן לכתוב הרשאה לאביו שיוכל לטעון עבורו טענותיו בברי.

208 כ"כ התומים (שם סקכ"ד) דהרשאה לחוד לא מהני כיון שזהו רק כשליחות בעלמא ויכול לומר לו לאו בע"ד ידידי את, משא"כ כשמוכר לו החוב במקום שיש ספיקא דדינא וכדו' ולקונה השטר יש ממון הלוה תחת ידו ויכול הקונה לטעון קים לי ולהחזיק המעות ע"ש, ובקצוה"ח שם (סקי"ח) כתב דכשלווק מוחזק בממון של המלוה חל המכר לכו"ע דחשיב כברשותו ע"ש.

209 כ"כ בישועות ישראל סי' סו (סק"ו) דחוב שאין המלוה יכול לגבותו ה"ה שגם אינו יכול למכרו לאחר, [ע"ש מש"כ לברר דין הנ"ל דנדוניא], וכ"כ בנחל יצחק (סי' עה סק"כ) ע"ש שהאר"ן בזה וכתב במהלך אחד דחוב שאינו יכול לגבותו גם אינו יכול למכרו דלא חל בזה דין מכירה.

210 בנחל יצחק (שם ענף יב) כתב מהלך נוסף די"ל דיסוד דין מכירת שטרות הוא משום דהשטר נחשב כגבוי לכמה ענינים דאף דקי"ל דשטר אינו כגבוי זהו כשיש טענות וספיקות וכדו', אבל

לי יש לצרד דתליא בפלוגתת הפוסקים בגדר טענת קים לי²¹⁵, [ואם המלוה מכרו לאחר אם הלוקח יכול לגבותו ראה בהערה²¹⁶].

דינים שונים

מה. פרטי דינים נוספים במכירת והעברת צ'קים כגון דיני אונאה יתבארו בפרק יז ענף ז, דין האומר שיתן לעני צ'ק אם אמירה לגבוהה הוי כמסירה בזה, וכן דין המוסר צ'ק להתחייבות של ערבות יבואר להלן בפרק טו.

אמנם מש"כ דלגבי ישראל אחר שיקנהו לא יוכל הלוח ליפטר בטענת קים לי, כיון שיהא בזה ספק גזל, השואל ומשיב ייסד דבריו עפ"י מהר"י באסאן דהא דליכא איסור דספק גזל בכל טענת קים לי משום דגם לגבי האחר הוי ספק גזל, ולכן כתב דזה שייך רק כשהלוח טוען קים לי נגד המלוה עצמו דאז גם להמלוה הוא ספק גזל, משא"כ באחר שבא מכחו הרי להאחר אי"ז ספק גזל ולא יכול הלוח ליפטר נגדו בטענת קים לי, אבל לדברי התומים (בקיצור תקפו כהן סי' כה) שתירץ דטענת קים לי בעלמא מהני משום שהתורה לא אסרה ספק גזל, א"כ גם נגד הלוקח מהני טענת קים לי של הלוח, וכן לפימש"כ הגר"ש שקאפ (בשערי יושר שער ה פ"א) לתרץ הקושיא מספק גזל, דדין גזל כפוף לפי משפטי הממון וכל שנפסק על ממון זה שיכול לומר קים לי אין בזה איסור גזל, ה"ה דלגבי הלוקח שבא מכחו יכול ליפטר בטענה זו, וא"כ לא יועיל לו למכור לישראל אחר כדי לגבותו, וגם לעכ"ר אסור לו למכור.

216 להאמור לעיל דלמעשה לכמ"פ הלוח יכול לטעון קים לי גם נגד הלוקח א"כ נראה דאם הלוקח ידע שיש להלוח טענות ליפטר לא יוכל לגבותו ממנו, אך כשלא ידע שיש כאן דו"ד ביניהם יש אופנים שהקונה יכול לגבות מכח תקנת השוק דאז יש לו תוקף יותר מזה שמכר לו הצ'ק כנ"ל פרק ה ענף ב.

משטר בעדים, ועי' בש"ך (תקפו כהן סי' קל) ובנתי (כללי תפיסה סי' יד) שמחלקים דהיכא דהספק בגוף השטר ל"ה כמוחזק נגד ספיקות ע"ש, ועי' דברי גאונים כלל מט אות טז וכלל צא אות ז, דלפי"ז אף כשימכרנו לאחר יתכן שיוכל ליפטר באותם הטענות וע"ע באורחות המשפטים כלל לו אות יג, [ובגוף הדין עדיין תלוי בנידון הנ"ל בסעיף מ אם מותר למכור בלא הסכמת הלוח, אך כ"כ דבצ'ק ליכא דין זה].

215 עמש"כ בקונטרס ה"ב (פ"ג אות ו), דנידון זה אם יכול ומותר למכור שטר באופן זה תליא בפלוג' הפוסקים בגדר טענת קים לי, דיעו"ש בשו"מ שכתב בהמשך דבריו ח"ל: "וגם כיון שהיה יכול למכור לאחרים ולגבי האחר ודאי לא מועיל קים לי, דהרי הרי"ב באסן הקשה בכל קים לי הא הוי ספק איסור גזל, וכתב דגם לגבי האחר הוי ספק גזל [והביא דבריו הכנה"ג בכללי קים לי חו"מ סי' כה אות ז], ולפי"ז לגבי האחר [הקונה] לא שייך זאת דהא הוא קנה ומה הוי ליה לחוש, וא"כ כל שהיה יכול למכור שוב אינו מיקרי מוציא ושפיר לא נפטר זה שכנגדו, כן נראה לי ברור", עכ"ל, ומבואר דספק לגבי הטענות קים לי של שמעון על הח"כ של ראובן, שאינם טענות כיון שראובן היה יכול למכור לאחרים, ומשום דס"ל דלגבי האחר לא יוכל לטעון קים לי, וס"ל גם דאין בזה איסור למכור לאחר אף שעי"ז יגבה האחר ממנו, ואף שיש לו טענות פטור של קים לי לגבי המוכר.

פרק ז

דיני רבית במכירת שטרי חובות ופריטת צ'קים

בפרקים הקודמים נתבארו דיני מכירת שטרי חובות וצ'קים כשמוכרם בשוויותם כפי הדמים הכתובים בו, בפרק שלפנינו נבאר פרטי דיני רבית במשא ומתן בשטרי חובות וצ'קים כשמוכרם בפחות מדמי החוב.

ענף א - דיני רבית במכירת שטרי חוב

מכירת שטר חוב בפחות

א. מותר למכור חוב או שטר חוב שאחרים חייבים לו¹ לאדם שלישי, אף בפחות מסכום החוב, למרות שהקונה יגבה את הסכום במלואו², [וראה בהערה ג' סברות בטעמי ההיתר]³, וזאת בכפוף לתנאים המפורטים להלן⁴, כגון ראובן שהלוה לשמעון מאה, ונתן

דעיקר הטעם הוא משום דכיון שהמוכר מסולק לגמרי מאחריות ולכן אף באופן שהמקח אינו חל מדאורייתא מ"מ לא נחשב הדמים שקיבל כהלואה ולא הוי אגר נטר, וראה בזה להלן סעיף ג' בדעת החור"ד והמחנ"א.

ובספר התרומות (שער מ"ו ח"ד סי"ג) מביא מתשר' רמב"ן שיבאר הטעם משום דמי לדין מרבין על השכר, דכשם שמותר להקדים דמי שכירות הבית אף דבסוף השנה שוה י"ב מנה, מ"מ כשמקדים לשלם בתחילת השנה משלם רק עשרה, ה"נ מותר לקנות חוב של מאה בתשעים, ולכאור' לא דמי דשם ליכא כלל חוב עדיין דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, וצ"ל דהרמב"ן הוכיח משם דשייך לתת עתה כל הדמים בהזולה על זכות דירה של שנה שעדיין לא הגיע, וה"נ נותן דמים על זכות גביית חוב לאח"ז, ומ"מ רק במוכר שט"ח של אחרים שייך היתר זה כיון שיש כאן כבר זכות גבייה ומוכר לו זכות זו אבל בלוה עצמו לא שייך היתר זה שמלווה מאה על זכות גבייה של מאה ועשר לאחר זמן דהא כאן הריהו מתחייב לו עכשיו תמורה גדולה יותר וזהו רבית שאסרה תורה, [נועי' נתי"ש (קעג ס"ד, ג) ובבר"י (פט"ו סק"ג) שכתבו דטעם הרמב"ן קאי במכירת שט"ח ללוה עצמו, אך ל"מ כן ברמב"ן וע"כ דנקט כן רק לדוגמא, ואמנם בביהגר"א (סק"י)

1 דשט"ח של עצמו לא שייך למכור לאחרים כדלהלן סעיף ט.

2 וכן הוא עפ"י רוב כשמוכרים שט"ח שזמנו מאוחר, שנמכר בניכוי מסכום החוב, ומחשבים גם את מצבו הכספי של הלוה אם יוכל לשלם החוב, ואף שגם איחור הזמן בחשבון הניכוי, דאילו היה נחשב כהלואה הרי הלוהו תשעים וגובה את חובו מאה, ומ"מ מותר כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' קעג ס"ד) ומקורו מהירושלמי (פרק א"נ ה"א): "לוקח אדם שטרות חברו ומילותו של חברו בפחות ואינו חושש משום רבית" והובא ברא"ש (פ' א"נ סי' כא), וזהו מהטעם האמור בסמוך.

3 בהג' אשר"י כתב דטעם ההיתר משום שאין כאן הלואה בזה שמקדים לשלם לו על החוב, דמכר גמור הוא, ומה שמשלם פחות משום דזהו שוויותו ומחירו של החוב כיום, והיינו דבאופן של מכר גמור מותר אף כשהשכר משום הקדמת מעות, וכ"מ בשו"ת הרשב"א (ח"ה סי' קנר וח"ג סי' רסא), ובתשר' מהר"ם שהובא בתשר' מיימוניות (משפטים סי' כח, ראה נתי"ש קע"ג ס"ד, ב) וכ"כ גאון אחד בשו"ת נחלת דוד (סי' ח).

אולם בנחל"ד (שם סי' ט) חולק עליו דאם טעם ההיתר רק משום דמכר הוא צ"ב בדכמה אופנים ולכמה פוסקים אין המכר חל מן התורה, והעלה

לו שטר חוב, מותר לראובן למכור את השט"ח ללוי בתשעים, אף כשהשט"ח לזמן מאוחר⁵, [ואף מותר לקבוע מחיר נמוך לחוב שזמנו סמוך, ומחיר גבוה לחוב שזמנו מאוחר יותר⁶], ולוי יגבה משמעון כשיגיע הזמן את כל המאה, ואין בזה משום רבית⁷, [לדיון במעמדו של הלואה כלפי המלוה שלו לאחר המכירה אם נחשב כאדם זר, וברין מכירת שטרות אם מהני מן התורה ראה בהערה⁸].

אחריות מותר אף באשראי א"כ מותר בכ"ג וכ"ה סתימת הפוסקים בכמה דוכתי⁹.

7 דאי"ז נחשב כאגר נטר מטעמים הנ"ל בהע' 3.
8 הנה בשארית חיים חידש דמותר ללוה להשלים למלוה הסכום שנחסר לו ע"י המכירה אלא שמצדד דמיחזי כהערמה, ומשמע דס"ל דלאחר המכירה נחשב הלואה לגבי המלוה כאדם זר, ובכר"י (סק"ג) חולק כיון דשעה"ג נשאר אצל המלוה כמבואר בחור"מ (סי' טו) וא"כ לא גרע מרבית מאוחרת, וכתב לחלק בדמלוה הראשון אסור דהוא נשאר בשעה"ג אבל כשנמכר אח"כ מיד ליד רק הלוקח האחרון נחשב כמלוה, ונפק"מ רבתי בזה דלדעת השא"ח דנחשב כלאחר פרעון נמצא דהלואה מותר להקדים שלום למלוה [שמכר השט"ח] וכן שאר כל הדינים שמוותרים כשאין מעותיו בידו (עי' סי' קפ), משא"כ להבכ"י כיון דשעה"ג עדיין בידו לכאור' נחשב כמעותיו בידו ואסור ללוה להקדים שלום למלוה ראשון אף לאחר שמכר השט"ח, ואולי יש לחלק וצ"ע.

עוד יש לציין מה שדנו האחרונים בגוף הדין דמותר למכור שט"ח בפחות לשיטת הסוכרים דמכירת שטרות מדרבנן היאך מהני קנין דרבנן לבטל דין רבית דאורייתא, ונאמרו בזה ד' מהלכים:

א. דעת המהר"ם שיק (יו"ד סי' קסא) דאכן למ"ד דקנין דרבנן ל"מ לדאורייתא ההיתר הוא רק משום דהלוקח מקבל על עצמו כל האחריות, ושוב אי"ז רבית אלא מדרבנן ומהני קנין דרבנן לאפקועיה.
ב. בכתב סופר (יו"ד סי' פ"ה) כתב דכאן לכו"ע מהני קנין דרבנן לאפקועי רבית דאורייתא, וביאר בב' אנפי, א. משום דחזינן בגמ' (ב"מ סב, ב) דגם קנין למי שפרע מהני, וכ"כ בנחל יצחק (ריש סי' סו ענף ו) דכאן סגי בקנין דרבנן ע"ש. [ובמהר"ם שיק סו"ס פו השיג דשאני קנין למש"פ דמועיל מה"ת משא"כ קנין דרבנן, ועוד יש להעיר דהא דמועיל קנין למש"פ היינו דוקא בחפץ, אבל בשטר

ציין דין מרבין על השכר לדין מכירת שט"ח ללוה עצמו וע"ע להלן הע' 10].

ונמצא דג' סברות נאמרו בטעם ההיתר למכירת שט"ח בפחות, א. דמכר גמור הוא בשוויתו כיום, ב. כיון שמסולק המוכר מאחריות, ג. דנותן דמים על זכות עתידי שכבר קיים. וע"ע להלן הע' 8.
4 דצריך שהמוכר יסולק מאחריות כמבואר להלן סעיף ג וי"א דצריך דוקא קנין המועיל כדלהלן סעיף ח, וראה בסעיפים ג-ז בסוגי האחריות המותר והאסור.

5 שו"ע שם, ובסה"ת הביא די"א דכשלא הגיע זמן הפרעון אסור, ותמה בגידות' דהא בירושלמי קרי למכירת שט"ח שהוא כמו רבית ואפ"ה מותר, ואי בהגיע זמנו מאי רבית הוא, ובברית יהודה (פט"י סק"א) תמה די"ל דרבית הוא משום הזמן שעד הגביה אף דהוי כעד שאמצא מפתח דמ"מ בסאה בסאתיים אסור וקמ"ל דדרך מכירה מותר, וע"ע בנתי"ש (קעג ס"ד, מא) דלא מיבעיא כשברור שא"א לגבות עתה מיד, אלא אף כשאינו ברור כגון שיחכנו עיכובים מכמה סיבות נחשב כאגר נטר.

6 דכיון שזהו מדין מכירת שטרות הרי המחיר משתנה לפי ערך הזמן שזהו שוויתו של החוב, [והנה בבכ"י פט"ו סק"ג הביא מהאור"ז שהקשה מ"ש מקיראי דאסור למכור שוה ה' בד' רק ביש לו ולא סגי ביש לו אשראי במתא, ותיריך דשא"ה בקיראי שמקבל אחריות ולכן אסור באשראי משא"כ כאן שאינו מקבל אחריות מותר אף באשראי, וכתב הבכ"י דלפי"ז כיון שמדמה דין זה להא דקיראי א"כ רק לגבי ההיתר באשראי יש חילוק בין הדברים אבל לשאר הדינים הם שוים, וא"כ לפי"ז אסור במפרש מעכשיו בכך ולאח"ז בכך כמו בקיראי, משא"כ לדעת הרמב"ן שמדמה למרבין על השכר מותר לפרש מעכשיו בכך וכך' ע"ש, אמנם נראה כמש"כ דלכו"ע מותר, דלאחר שהאור"ז מחלק דבלא

מכירת שטר חוב ללוה עצמו

ב. ומותר לראובן אף למכור את השט"ח לשמעון הלוה בעצמו⁹, שט"ח של מאה בתשעים, [וראה בהערה אם זה מדין מכירת חוב או מדין מחילה, והנפק"מ בדין הקדמת תשלום בחלק מהחוב עבור הרווחת זמן הפרעון בחלק אחר מהחוב¹⁰].

אלא דמ"מ הקנין מועיל מן התורה כיון דברשותו הוא עי"ש באורך.

והנה בבר"י (פי"א הע' טו) כתב דנפק"מ בין הטעמים דא"נ דמועיל מטעם מחילה ונמצא דהקדמת פרעון אי"ז כהלואה למלוה, יהא מותר להקדים תשלום חלק מהחוב ולהרויח ללוה הזמן לחלק השני של החוב, משא"כ להטור דהקדמת פרעון הוי כהלואה וכאן מועיל מתורת מכר, אבל בלא זה אסור להקדים פרעון בחלק מהחוב ולהרויח זמן בחלק האחר, ועפי"ז כתב דפולגתת השארית חיים והשערי דיעה בדין זה אם מותר הקדמת תשלום בחלק מהחוב והרווחת זמן בחלק אחר מהחוב תליא בפלוג' הטור והמרדכי.

אולם לכא' אין הנדון דומה דאף להמרדכי דמועיל משום מחילה מ"מ דבריו אמורים במחל חלק מהחוב והשאר משלם מיד דאין כאן שום מעשה הלואה בשני הצדדים, אבל כשמקדים לשלם חלק מהחוב והמלוה נותן לו כנגדו הרווחת זמן בחלק אחר מהחוב שנחשב כהלואה גמורה, והמלוה מקבל בתמורה תשלום בקדימת זמן זהו לכא' רבית גמורה, וכמש"כ בשארית חיים [וראה להלן מש"כ בזה].

ובשערי דיעה (קעג ס"ד) הביא מש"כ הרדב"ז בתשובה סי' פד דמותר למכור שט"ח לאדם אחר שזמנו לאחר ל' יום עי"מ שישלם חלק מהחוב עכשיו, וחלק לאחר חצי שנה, ועפי"ז כתב השערי"ד דמותר למכור ככה"ג גם ללוה עצמו, ובשארית חיים השיג עליו דבטעם ההיתר כתב הרדב"ז משום דהאחריות של החוב על הלוקח, וזה לא שי"ך בלוה עצמו דהאחריות לתשלום החוב נשאר עליו כמקודם, ונמצא דהקדמת הפרעון כהלואה למלוה תמורת הרווחת הזמן עי"ש.

אולם בהשטמות לשארית חיים שנרמ"ח בתחילת הספר חזון השא"ח מדבריו ומציין למש"כ המעשה בצלאל (על ריקנטי אות שמז) להוכיח

מנ"ל דמועיל מה שקונה למש"פ, הא מ"מ כיון דבמעוה נתן ומעוה מקבל מיחזי כרבית, ועי' דברי סופרים קעג עמ"ד סק"ה ונתי"ש שם אות ח' מש"כ בדברי הקצוה"ח].

ג. טעם נוסף כתב בכת"ס דכאן הלוקח נותן מעותיו בשביל כח זה שנתנו לו חז"ל ושפיר חשיב קנין אף לענין רבית.

ד. בשו"ת נחלת דוד (סי' ט) הוכיח מכח קושיא זו כדעת החו"ד דא"צ שיהא קנין המועיל (ראה להלן סעיף ח) כיון דבלא"ה איכא למ"ד דאין הקנין מועיל מה"ת.

ה. בשו"ת מהרש"ג (יו"ד סי' ב) כתב ע"ד המהר"ם שיק דכפי הנראה מדבריו מיירי בוועקסלין שהוא כשטר לכל המוציאו דלכו"ע מועיל מכירתו מן התורה וא"ש לפי"ז ע"ש.

9 וראה מש"כ לעיל (פ"ו סעיף מא) אם ללוה יש דין קדימה לקנות את החוב מדין בר מצרא, וע"ש מש"כ בתקנת הארצות בזה.

10 לפום ריהטא באופן זה שמוכר החוב ללוה עצמו אי"ז מכירת חוב וא"צ כלל לדיני מכירה כגון מסירת השטר וכדו', אלא שהמלוה מוחל ללוה חלק מהחוב עבור הקדמת הפרעון וכמש"כ במרדכי (סי' שיז) "דמותר למלוה למחול משום הקדמת הפרעון", וכ"מ בביהג"א (סק"י) שציין כאן לדין מרבין על השכר ושמ כתב השמ"ק בשם הרמב"ן דהוא מדין מחילה עי"ש.

אמנם בטור ושו"ע משמע דזה משום מכירת חוב שמוכר החוב ללוה עצמו, וכבר תמה בכ"ח (סעיף ד) ל"ל לדין מכירת חוב וכן תמה בספר שדה יהושע על הירושלמי, ועיין בחו"ר (פי"ח הע' ג) דאף להטור דהוי כמכירת שט"ח א"צ כאן דיני מכירת שט"ח בכו"מ, אולם ראה באמרי בינה (הלואה סי' סג אות כ, כד) שהאריך בזה דלכמה ראשונים רק כשאומר לשון מחילה מהני בלא כו"מ, משא"כ באומר לשון קנין צריך קנין גמור בכו"מ,

איסור קבלת אחריות על גביית השט"ח שנמכר

ג. כמה תנאים נאמרו בהיתר מכירת שטר חוב בפחות, אחד מתנאי ההיתר הוא שהמוכר לא יקבל אחריות על גביית החוב, ומשעה שמכר הרי הקונה אחראי על הגבייה ללא זכות חזרה למוכר¹¹ [וראה בהערה בגדר האיסור אם הוא מדין קנינים או מדין רבית¹²], ואף אם הלזה יעני לאחר מכירת השט"ח לא יוכל לבטל המקח¹³ וה"ה כשהלזה יסרב לשלם חובו אין לו זכות חזרה אל המוכר¹⁴, [לדיון נוסף בדין אחריות זו כשמכר שט"ח במסירה בלא כתיבה ראה בהערה¹⁵], ולכן כל הקונה שטר חוב הוא על דעת שבמקרה

שתנאי זה [אחריות] מבטל המקח וא"כ אין כאן מכר אלא כעין מלוה¹⁶, וכן מוכח לכאור' מהא דמותר באחריות קרקע.

אמנם בחשו' רמב"ן (המובא בספר התרומות שער מו ח"ד סי"ג) מציין לדין אחריות מסוגיא דחביתא, ושם משמע ברמב"ן ורש"י ותוס' דאי"ז מכר כלל כשמקבל אחריות, והלואה גמורה היא, וכ"מ מהגידות שם שמדייק דבאופן שקיבל אחריות שיחזיר לו את כל דמי השטר ולא רק הדמים שנתן הוי ר"ק [וכ"כ בשו"ת מהריב"ל ח"ג ס' ו בשו"ת מהרי"ט ח"ב ס"ט ו בשו"ת חת"ס ח"ו סכ"ו, ובגוף הדימוי לדין חביתא ע"ע להלן הע' 15 ד"ל דשט"ח גרע מחביתא].

והנה ברמב"ן כתב דהאיסור בקבלת אחריות משום דהוי קרוב לשכר ורחוק להפסד, ולמש"כ דמשמע מהרמב"ן דאין כאן מקח צ"ל דכוונתו דמתוך שהוא רחוק להפסד זה מוכיח שאין כאן מקח.

13 לשון השו"ע (קעג ס"ד): "ואסור לקבל אחריות אם הלזה יעני", דהיינו משום שזהו מקרה שקרה לאחר המכירה ועל הלוקח להפסיד, ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קסא) מדריך דאם נתברר שכבר העני בשעת מכירה יכול לבטל המקח, וראה להלן הע' 30-31 אם זהו מדין מקח טעות או מדין אונאה.

14 כ"כ בחו"ד (סק"ו) בתו"ד: "רק אחריות כשהלזה לא ירצה ליתן שיפרע הוא, אסור לקבל דזה לא הוי מכר כלל כיון דעיקר גביית החוב עליו הוי הלואה גמורה כמ"ש מהרי"ט" (יו"ד סי' לט), והיינו דאם מקבל עליו אחריות זו הוי סתירה למהות המקח דעיקר מכירת שט"ח בפחות זהו משום הסיכון שהלזה לא יוכל או שיסרב מלשלם.

15 הנה בנתיב"מ (סי' סו סק"ג) כתב ע"ד הרמ"א דבמכר במסירה בלא כתיבה וקיבל עליו אחריות

מדברי המרדכי דהקדמת פרעון אי"ז הלואה רק מחילה, ולכן מותר גם ללוה עצמו, אמנם כבר כתבנו דהרבר צ"ב שיהא מותר גם הרווחת זמן, דהמרדכי לא מיירי בכך, וגם ממש"כ הרדב"ז לא מוכח מידי, דתינתן כשמוכר לאחר הרי נעשה כאן חוב חדש ושפיר יכול לקבוע זמני פרעון כפי מה שרוצה, אך כאן שכבר חייב הלוה לזמן קבוע ומרוויח לו הזמן זהו כהלואה ממש.

ובדעת השערי דיעה צ"ל דמיירי באופן שמוחל לו כל החוב שמקודם, ע"מ שיפרע לו לפי זמנים שיקבע לו עכשיו מחדש, ואז יקבע לו חצי לשלם מיד וחצי בהרווחת זמן, אך באופן שמשלם לו חצי עתה כדי להרויח זמן בחצי השני יש לחוש משום רבית קצוצה, דהרי נותן למלוה זכות של החזקת חלק מהדמים עד הזמן בעבור הרווחת זמן בחלק האחר, ודבר זה שכיח הרבה במכירה בתשלומים שמקדים לו פרעון אחד ע"מ שירוויח לו הזמן על השני וצ"ע.

11 בכמה סוגיות מצינו דקבלת אחריות של המוכר היא סתירה למהות המכר, כמו בחביתא דחמרא (דף סד, א) וכן במוליך חבילה ממקום למקום (דף עג, א) ובטרישא דרב חמא (דף סה, א) וכן בעיסקא (דף ע, א), ועפי"ז כתבו הראשונים דגם במכירת שטרות כשהמוכר מקבל אחריות לא נחשב כמכירה אלא כהלואה, דגוף החוב נשאר של המוכר ונמצא שכשגובה הלוקח אח"כ סכום המלא של השטר רבית הוא, דהרי גבה חובו של המוכר בסכום של מאה והמוכר נחשב כקיבל הלואה ממנו תשעים.

12 הנה יש לדון אם דין זה הוא דין בהלכות קנינים מדין חו"מ דאיגלאי מילתא שהמכר לא חל כלל ולא יוכל לקדש בו אשה, או דבאמת חל המכר אלא דהוא דין בדיני רבית, דכל שהאחריות עליו לא נחשב כמכר אלא כעין הלואה הוא, וכן משמע מלשון הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' רסא): "לפי

שהלוה לא ישלם את החוב יפסיד הקונה, ואסור למוכר לקבל אחריות אפילו בתורת ערב¹⁶.

שיעור התשלום וגדר האיסור כשמכר באחריות

ד. ישנם כמה אופני תשלום כשמכר באחריות, יש שמקבל אחריות על כל הסכום הכתוב בשטר, [כגון כשמכר שטר של מאה בתשעים האחריות היא שאם לא יוכל לגבותו ישלם לו כל המאה], ויש שמקבל אחריות רק על דמי המכר [דהיינו שיחזיר לו רק תשעים], ויש שמקבל אחריות לפי שוויות השטר לימכר בשעת זמן הפרעון [כגון שאם בין שעת המכר ועד לשעת הגבייה יתייקר שוויות השטר לתשעים וחמש יחזיר לו תשעים וחמש]¹⁷.

צדק (במשנה דמרבין על השכר) מצדד דמותר לקבל אחריות כערב סתם, ועי' דברי סופרים (בכרור הלכה ד"ה ובלבד) שתמה מדוע יהא אסור לקבל ערבות על עצמו, ונימא דהמכר הוא מכר גמור אלא שחיובו מטעם ערבות, וכבר עמד בזה הגרש"ז במנח"ש (ח"א סי' כט) שהקשה דעדיף מחביתא כיון דבמכירת השט"ח הלוה מתחייב להקונה, והמוכר השט"ח אינו רק ערב, אך מ"מ מסיק דאסור ונסתפק רק באופן שמכר ללא אחריות ואח"כ מוסיף הקונה סכום כדי שיהא ערב.

ובדברי סופרים שם תולה ד"ז בפלוג' התרוה"ד והר"ן שהובא בבי" (סי' קסה סי"ח) ולפי דעת הר"ן מותר, אולם ראה בנתיבות שלום (אות מ) די"ל דדעת הר"ן כהריטב"א (דף סד) בסוגיא דחביתא דחמרא שהוכיח משם דמותר למוכר שט"ח לקבל אחריות [ועמש"כ בזה האחרונים מנין יצא לו להריטב"א כן בסוגיא הנ"ל], וראה בשו"ת מהריב"ל (ח"ג סי' ס) שהביא בשם רבי דוד בן שאול שמתיר קבלת אחריות לגמרי, וא"כ לדינא דנקטינן דאסור לקבל אחריות אין לסמוך על הר"ן, אך אם יפרש להדיא שכשהלוה לא ישלם לא יתבטל המקח אלא ישלם לו מדין ערב נסתפק בנתי"ש שם אם בזה יהא מותר ע"ש.

ובשו"ת מהרש"ג (ח"א יו"ד סי' ב) האריך והעלה דקבלת אחריות הוי כערבות בעלמא ולכן לא הוי רבית קצוצה עי"ש באורך בזה וראה עוד בסמוך הע' 19 וע"ע בספר טעם רבית סי' קעג סקי"ד-טו.

17 וזה תלוי בנסיבות מצבו של הלוה ובסיכווי גביית החוב, ויש שיוירד ערכו של השטר ושוה רק שמונים וחמש.

צריך המוכר לקיים מה שקיבל עליו, והקשה התומים (סק"ג) דהא בכה"ג רבית גמורה היא, ותיירץ הנתי"מ דכיון שקיבל הלוקח עליו חלק מהאחריות אם יעני הלוה, שוב מותר למוכר לקבל עליו אחריות אם יסרב הלוה מלשלם בטענת לאו בע"ד ידידי את או שהמוכר יחזור בו עי"ש, והוכיח מסוגיא דחביתא דסגי כשהלוקח מקבל אחריות דזולא אף כשהמוכר מקבל אחריות דאי תקפה, ולכאור' סותר למש"כ כאן, [ועי"ש שכתב דמותר לקבל אחריות על כל דמי השטר אף יותר מהדמים שקיבל, ועמש"כ בברי" (פ"טו סוס"ק יד) להקשות ע"ז מדברי החו"ד קעג סקי"ט דחביתא אסור לקבל אחריות על יין טוב ועמש"כ בזה בנתיב בינה חו"מ שם].

ואולי י"ל דשם לא מיירי מאחריות אם לא ירצה הלוה לשלם כלל, אלא אחריות אם לא ירצה לשלם "מחמת טענת לאו בע"ד ידידי את כיון שאין לך כתיבה", וע"ז קיבל המוכר עליו להשלים לו במקום כתיבת קני לך איהו וכל שעבודיה, אבל באופן שיסרב הלוה לשלם בכלל את החוב הוי כאחריות אם יעני, וע"ז לא קיבל עליו המוכר וצ"ע.

ובגו"ד הנתי"מ שמדמה דין חביתא לשט"ח דסגי בשניהם קבלת אחריות חלקית עמש"כ בדברי חיים (שם סי' לו) דצ"ע בזה דבשלמא בחביתא עשה בזה קנין גמור ובוה סגי קבלת אחריות חלקית, משא"כ בשט"ח דזווי לקח וזווי משלם וכש"כ כשלא קנהו כדין צריך קבלת אחריות שלימה עי"ש, וע"ע מש"כ בזה להלן סעיף ו, [ואמנם לעיל הע' 11 הבאנו דברי הראשונים שמדמים דין שט"ח לחביתא, אך שם דימוהו לחומרא ולא לקולא ודו"ק].

16 כ"מ בקונטרס הסמ"ע (קצרה אות יז), ובשו"ע הרב (סעיף סט) גבי מכירת שט"ח דעכו"ם, ובשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כו), אמנם בחידושי צמח

מה שנתבאר שאסור לקבל אחריות הוא אף כשהמוכר מקבל אחריות רק על דמי המכר שקיבל מהלוקח¹⁸, וכן אסור לקבל אחריות על השוויית לימכר בשעת פרעון¹⁹, ואם קיבל אחריות על כל הסכום הכתוב בשטר י"א דהוי רבית קצוצה²⁰.

סוגי אחריות המותרים כשהעיכוב מחמת המוכר ושיעור התשלום בזה

ה. איסור קבלת אחריות הנ"ל היינו כשלא יוכל לגבות החוב מסיבות שמחמת הלוח²¹, אבל מותר לקבל אחריות על אופנים שעייכוב הגבייה יהיה בסיבות שמחמת המוכר או סיבות חיצוניות אחרות²², כגון:

(א) אם יתברר שהחוב כבר נפרע בשעת המכר²³, ובוה כיון דמדון מקח טעות הוא שיעור האחריות הוא רק על הדמים שנתן בקנין השטר²⁴, [וראה בהערה אם מותר לקבל עליו אחריות דמי כל השטר משום דמעות מקח טעות הוי כגזל או משום קנס²⁵].

18 כ"כ בדרכי משה והביאו בש"ך (קעג סק"ט) וכ"כ הפוסקים.

ומיהו כתב מהרי"ט (יו"ד סי' לט) בשם מהריב"ל דבכה"ג שמקבל אחריות רק על דמי המכירה הוי רק רבית דרבנן משום שהוא קרוב לשכר ורחוק מהפסד, וכ"כ בגידות (שער מ"ו ח"ד אות יג), ובחתי"ס (הנ"ל) וכ"ה בשיטמ"ק (סד, א סוד"ה וז"ל הריטב"א).

19 בשו"ת מהרש"ג (ח"א יו"ד סי' ב) צידד להתיר לקבל עליו אחריות סכום הדמים שנתן מתורת ערבות, אך לדינא כתב דאסור מדרבנן, מיהו כשמקבל עליו לשלם לפי שויות השטר בשעת פרעון שתלוי במצבו של הלוח, בזה מסיק דמותר לקבל אחריות ע"ז כמו באחריות דשאר מכירות, אולם מדברי הפוסקים ל"מ כן וכ"כ בבר"י (פט"ו הע' י) וראה עוד להלן הע' 25, 29.

20 כ"כ בגידות ושו"ת מהרי"ט הנ"ל בהע' 18, ובערך שי (במהדו"ב רבית) כתב דלהסוברים (בריש סי' קעד) דצד אחד בריבית הוי ר"ק (עי"ש בט"ז סק"א) ה"ה בנידו"ד הוי ר"ק, ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קסא וסו"ס קסב) כתב דלהסוברים דמכירת שטרות דרבנן וקנין דרבנן ל"מ לדאורייתא, וא"כ בקיבל אחריות על כל החוב הוי ר"ק, ועיין מש"כ בשו"ת מהרש"ג (הנ"ל) להשיג על כל הני טעמים באורך, ומסיק דבכל גווני אף בקיבל אחריות על כל החוב לא הוי רק רבית דרבנן, וע"ש שכ"כ בתשובת מהר"ם באנעט, [וע"ע במהרש"ג בסי' ה בד"ה וגם ששנה דבריו הנ"ל בקיצור, ונפק"מ בכ"ז

דאם אסור רק מדרבנן מותר ביתמי לכתחילה כמבואר בסי' קס סי"ח].

21 היינו כנ"ל שהעניי אה"כ או שמסרב לשלם. 22 כמש"כ בשו"ע (קעג ס"ד), וישנם סוגי אחריות שחל על המוכר ממילא אף בלא קבלה מפורשת, ויש שצריך לקבל עליו בפירוש וכדלהלן. 23 לשון השו"ע שם דמותר אחריות בכגון "שנמצא פרוע", ומשמע דהיינו שכבר היה פרוע בשעת המכר, ובאופן זה מבואר בחו"מ (סי' סו סעיף לד) דהוי מקח טעות דע"ד כן לא קנאו, וא"צ א"כ להתנות על אחריות זו.

24 פשוט דכיון שהוא מדין מקח טעות, א"כ לפי"ז אינו גובה אלא הדמים שנתן דהמקח חוזר, וכ"כ להדיא בחו"ד (סק"ו) לפרש דברי השו"ע, ומש"כ בבר"י (פט"ו הע' יב) דכוונת השו"ע שפרעו הלוח לאחר המכירה ואז דמיא לטרפו בע"ח שמשלם לפי שוויותו בשעת פרעון, אף דלדינא זה נכון [וראה בזה להלן הע' 29] אבל לאו בהכי מיירי השו"ע דאף דכלל השו"ע דין דנמצא פרוע עם דינא דטרפו בע"ח, מ"מ האי כדיניה והאי כדיניה דבנמצא פרוע מחזיר רק הדמים שנתן וכמש"כ בחו"ד.

25 הנה בספרי הפסק הביאו מדברי המהר"ם שיק (יו"ד סי' קנז) שדן במוכר שט"ח אם מותר לקבל אחריות על כל הדמים משום דאם לא יוכל לגבותו יתברר שמקח טעות הוא והוי המעות כגזל בידו, ותולה המהר"ם שיק האי דינא בפלוגתא הפוסקים אם דמי מקח טעות הוי כגזל או כהלואה, וא"נ דהוי כגזל הרי בגזל ליכא איסור רבית, ועיי"ש

משום דנתן לו תשעים כדי לגבות מאה ועתה נמצא שהוא פרוע, וא"כ תינח כשמקבל אחריות רק על תשעים הוי כגזל בידו שהרי לא לזה נתכוין ליתן תשעים ולקבל תשעים, אבל אם מקבל אחריות על כל המאה שוב לא הוי המעות כגזל בידו שהרי עתה מחשבתו בידו שגובה מאה, ומאי איכפת ליה אם גובהו מהלוה או מהמוכר השט"ח, וא"כ כיון דלא הוי המעות כגזל בידו שוב יש בהאי אחריות משום רביית קצוצה דנמצא שהלווהו תשעים ומחזיר לו מאה.

אמנם יעו"ש במהר"ם שיק (בתחילת דבריו בס"י הג"ל בד"ה ולכאורה), שתמה עמש"כ השו"ע דמותר לקבל אחריות אם נמצא שהוא פרוע דאם האחריות רק אדמי המכירה אחריות למה לי, ורצ"ל דמותר אחריות על כל דמי השטר משום דמעות מקח טעות כגזל בידו אך כיון דהשו"ע באהע"ז לא פסיקא ליה כן, ע"כ העלה לבאר דמירי בקבלת אחריות על כל דמי השטר דהוי כמו קנס ואין איסור ברביית דרך קנס במכירה, כמבואר בס"י קצו (סי"ח), וא"כ לפי"ז בדרך קנס אפשר לקבל אחריות על כל דמי השטר.

ברם בבר"י (פט"ו הע' יח ד"ה ולפי) הקשה דבדרך קנס ל"מ רק כשהתחייב עצמו בקנין באופן המועיל, ועוד דתמוה לומר דמהני דרך קנס על דבר שאינו תלוי בו כי הכא דגביית השט"ח לא תלוי בו, דעיקר ההיתר בדרך קנס שמתחייב שאם לא יספק הסחורה עד שעה פלונית חל החיוב ברגע אחד כך וכך, וזה שייך בדבר שבידו לקיים משא"כ כשאין הדבר תלוי בידו ע"ש, וכ"כ בנתי"ש (סקע"ד ס"ד אות סח). אולם דבריהם א"ש דוקא בהגידון שם לענין צ"ק שחזר דבזה אין מוכר הצ"ק אשם שלא ידע שאין ע"ז כיסוי, אבל גו"ד המהר"ם שיק במלוה שמוכר שטר ונמצא שהוא פרוע דשייך להתחייב מטעם קנס א"ש, דבנמצא פרוע כיון שבשעת המכר כבר אינהו בזה שמכר לו שטר פרוע שפיר שייך להתחייב מטעם קנס שקנסו על זה שאינהו ומכר לו שטר כזה.

העולה מכל הג"ל דלא שייך לקבל אחריות על כל הדמים בהתירא דהמעות כגזל בידו, ושייך רק לקבל אחריות או על הדמים שנתן או על הדמים שישווה השטר בשעה שיחזור עליו [וזה שייך רק בסיבה אחת כגון כשפרעו אח"כ אבל בנמצא שפרעו קודם לא שייך שיהא שווה שטר פחות מדמי החוב שהרי כבר נפרע], ורק בדרך קנס אפשר לקבל אחריות על כל הדמים באופן שהמוכר יודע בשעת

דמפשטות דברי השו"ע באבהע"ז מוכח דדמי מקח טעות הוי כהלואה ולא כגזל.

ועפ"י כתב בנתי"ש (קעג ס"ד אות לו, ג) דהא דאיתא בחו"מ דבנמצא שהוא פרוע חייב רק באחריות הדמים שנתן היינו בסתמא, אבל בהתנה מפורש שמקבל אחריות על דמי כל החוב, מותר או משום טעמיה דמהר"ם שיק דהמעות כגזל בידו, או משום דהוי כמכר באחריות וכמו בנמצא שאינו שלו דיכול לקבל אחריות עי"ה.

והנה מש"כ דמשום דהוי כנמצא שאינו שלו מותר לקבל אחריות על "כל דמי השטר" זה ודאי ליתא דהרי בכה"ג מפורש בשו"ע חו"מ דמקבל אחריות רק כפי מה שיהא שווה אח"כ וכדלהלן הע' 27, וגו"ד שמדמה לדין נמצא שאינו שלו נמי ליתא וכמש"כ הקצוה"ח (סי' סו סקל"ח) דבנמצא שהוא פרוע לא שייך לומר דהוי מכר באחריות כיון דנתברר שמכר לו נייר בעלמא, משא"כ בנמצא שאינו שלו דעכ"פ שט"ח הוא, וע"ע מש"כ בתומים שם לחלק בזה. וראה מש"כ בנתי"ש (שם אות סח-ט) בשיטות הראשונים במכר קרקע ונמצא שאינו שלו ומשמע מדבריו דשט"ח שנמצא פרוע אפשר לדמות לקרקע שנמצאת שאינה שלו, וליתא לדבריו וכמש"כ, וכן מבואר באמרי בינה (הלואה סי' נב בתוך ד"ה ועיין) שכתב ג"כ דלא שייך כאן התירא דרך מכר, והחילוק בזה פשוט דבשלמא בקרקע כשנתן דמים כדי לקנות קרקע ואח"כ נמצא שאי"ז שלו ולא מוכר הוא שפיר שייך לצדד בזה משום גזל ואחריות, דהרי עיקר רצונו היה בקרקע ולא בדמים, אבל במכירת שט"ח שכוונת הקונה השט"ח לגבות הדמים מהלוה, א"כ כשהמוכר נותן אחריות על כל דמי השטר לא איכפת ליה ללוקח כלל ממי יגבה ואין ע"ז שם מכר ודו"ק.

ומש"כ הנתי"ש מדברי המהר"ם שיק דאם נימא דדמי מק"ט הוי כגזל מותר אחריות על כל הדמים, העירני הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א דהמהר"ם שיק בעצמו מסיק דאין לסמוך על היתר זה ואדרבה יתכן דיש בזה משום איסור תורה, דיעויין בשו"ת מהר"ם שיק (כתשובה נוספת בהאי עניינא ביו"ד סי' קסב בתוד"ה וכל) ח"ל: "וגם בלא"ה נראה היכא דכותב לו אחריות בכדי כל השטר לא שייך דהוי מקח טעות וכגזל בידו, דהרי מה איכפת ליה כיון דלעולם מקבל בכדי כל השטר" ע"כ, וכונתו דבנידור"ב בנמצא שהוא פרוע כבר בשעת מכר, הרי כל הטעם דהוי גזל

(ב) או באופן שהיה למוכר בעל חוב מוקדם וגבה חוב זה לתשלום חובו²⁶, ובזה משלם כפי שוויו לימכר בשעה שטרפו הבעל חוב²⁷.

(ג) וכן כשפרע הלוח למלוה לאחר המכירה²⁸, מותר לשלם לו כפי שוויות השטר בשעת הפרעון וראה בהערה²⁹.

לאחר המכירה דבכה"ג דמי לטרפו בע"ח שעד אותה שעה המקח קיים ולכן מותר להיות אחראי על כל סכום השט"ח דאין כאן הלואה והמתנת מעות, ועי"ש עוד שביאר דקמ"ל דאף כשנתפטר עמו לפרעו בפחות מסכום השט"ח מותר לשלם ללוקח כל הסכום, דאילו כשפרעו כל הסכום הרי בלא"ה צריך המוכר להחזיר הסכום ללוקח כמבואר בחור"מ סי' סו (סט"ז) שכ"ה הסכמת הפוסקים לדינא, ומבואר לפי"ז דבכה"ג מותר לקבל אחריות על כל דמי השטר דזהו כמכירה גמורה באחריות. אמנם כבר נתבאר לעיל הע' 25 דמדברי כל הפוסקים משמע דשייך קבלת אחריות אך ורק עד לדמי השוויות של השט"ח דיותר מזה ל"ש אחריות, וא"כ צ"ב מש"כ הגר"ז דמותר אחריות על כל הסכום שבשט"ח.

וע"כ דצ"ל בכוונתו בב' אנפי, או דנאמר שכוונתו בנמצא פרוע היינו שכבר נפרע קודם המכירה ואף דבכה"ג מותר להחזיר רק דמי המכר דמק"ט הוא וכו"ל הע' 24, ס"ל להגר"ז בדרך קנס מותר לקבל אחריות גם על כל דמי השט"ח [וכמש"כ המהר"ם שיק והר"ד לעיל הע' 25 וראה מש"כ שם בזה דבעלמא לא שייך לקנסו אבל כאן שמכר שטר פרוע שייך קנס], ולפי"ז נבאר כוונת דברי הגר"ז דכשמתנה שאם יתברר שהוא פרוע ישלם כל הסכום שבשטר בסתמא הכוונה משום קנס וזה קצת חידוש.

ועוד י"ל דכוונת דבריו בנמצא שפרעו לאחר המכירה וכמש"כ הבר"י בכוונתו, ומש"כ דהאחריות על כל דמי השט"ח, היינו דבאופן שפרעו כל הסכום שבשט"ח הרי בשעת הפרעון היה שוויותו של השט"ח כפי דמיו המלאים ולכן נותן לו כל הדמים שבשט"ח דזהו שוויותו בשעה שנפרע.

ועכ"פ באופן שכתב הבר"י שהמוכר נתפטר עם הלוח שישלם פחות מהדמים שבשטר ומ"מ מותר ליתן ללוקח כל הדמים לפימש"כ ליתא לד"ז בכל גווני, דנראה בזה דאם מיירי שלא היה לו כדי לשלם

מכירה שמוכר לו שטר פרוע וכמש"כ המהר"ם שיק. ומש"כ בשו"ע הרב דאף בנמצא שהוא פרוע שייך אחריות על כל דמי השטר, עכצ"ל דזהו משום קנס וכו"ל, או דמיירי באחריות דפרעון לאחר מכירה ומשום דשווה כל הדמים וכדלהלן הע' 29.

26 כ"ה לשון השו"ע שם, והיינו דכיון שבע"ח קדם וטרפו א"י להוציא ממנו משום דבשטרות ליכא תקנת השוק, כנ"ל פ"ה סעיף א.

ובכלל זה כשנמצא שהשט"ח אינו שלו או שכבר לקחו אחד מהמלוה קודם לו, דבכ"ז דינו כטרפו בע"ח שהמקח קיים עד עכשיו כמבואר שם בחור"מ, וע"ש דבכה"ג ג"כ א"צ לפרש האחריות משום דאחריות טעות סופר בזה וסתמו כפירוש.

27 דבכה"ג המקח קיים עד השעה שטרפו הבע"ח, ולכן כשמשלם האחריות משלם לפי שוויו של

השט"ח בשעת טריפה ואם הוקיר משלם יותר מדמי המכירה, וכמבואר בחור"מ סי' סו בש"ך (ס"ק קיא) ומש"כ שם בסמ"ע (סקע"ו) ובנתי' (חי' סקע"ז) דבכה"ג משלם כל דמי השטר ג"כ כוונתם כפי שוויותו לימכר עתה, וכוונתם רק לאפוקי ממוחל שט"ח שיי"א שמשלם רק דמי התשלום שהוציא על השטר משא"כ כאן כיון דהוי מכר גמור עד עתה משלם כל דמי שוויותו, וכ"ה הלשון בחור"ד (סק"ו) שמשלם "כל דמי השבח" דהיינו מה שהושבח החוב, וכ"כ בבר"י (סי' טו סקי"ב) ע"ש, ונדלא כהנתי"ש הנ"ל בהע' 25 דיכול להתנות אחריות על כל דמי השט"ח, דלא מצינו אחריות ביותר משוויו של החפץ].

28 והיינו דאף דהלוח צריך לשלם ללוקח השט"ח, מ"מ כשעבר ופרע למלוה צריך הלוקח לגבות מהמלוה ולא מהלוח כמבואר בסי' סו סעיף טז, [זולת בשטר למוכ"ז כנ"ל פרק ד הע' 162-163].

29 כתב בשו"ע הרב (סעיף נז) דיכול לקבל אחריות שאם נמצא שכבר פרעו הלוח "יחזיר לו מעותיו או כל הסכום הכתוב בשט"ח" וביאר בברית יהודה (פט"ו הע' יב, יד) דכוונתו כשפרעו הלוח למלוה

(ד) אם נתברר שכבר העני הלואה בשעת המכר, י"א דהוי כאונאה ואין אונאה לשטרות³⁰, וי"א שיכול להתנות שאם יהא בזה אונאה יהא בזה דין מקח טעות, ויחזיר לו הדמים שנתן³¹.

(ה) אם נתברר שהשטר מוזיף ואין כאן חוב כלל מחזיר לו הדמים שנתן³².

(ו) אם נתחייב לו בשעת מכירה שבמידה שימחול את החוב ללוה, ישלם לו את כל דמי השטר מדין מזיק, חל ההתחייבות בזה ויכול להתחייב על כל סכום השטר³³.

(ז) וכן מותר להתנות ולקבל אחריות לאופן שלא יוכל לגבות החוב משום גזירת מלך³⁴, וראה בהערה בשיעור האחריות המותר בזה³⁵.

המוכר אחראי, וייחשב הדבר כאונאה וביטול מקח. 32 כ"כ בתורת רבית (פי"ח ס"ד) וציין לדברי השו"ע, ואף דבשו"ע נזכר רק הדין דנמצא שהוא פרוע וכנ"ל הע' 23, מ"מ פשוט דה"ה בנמצא שהוא מוזיף דבכה"ג הוי מקח טעות אף בלא התנה, ולא דמי לנמצא שאינו שלו הנ"ל בהע' 26, כמש"כ שם הקצוה"ח דבנמצא שאינו שלו חשיב שט"ח משא"כ בפרוע או מוזיף דהוי כמוכר לו נייר בעלמא, ומיהו אינו משלם רק הדמים שנתן דהמקח בטל.

33 כ"כ בברית יהודה (פט"ו הע' יד) דפשוט שיכול להתחייב שאם ימחול החוב ישלם לו כל סכום השטר מדין מזיק, נאף דבעלמא במוחל שטר י"א דמשלם לו רק הדמים שנתן עי' סי' סו, אבל בנתחייב לו על כל הדמים שפיר חל החיוב, דשייך להתחייב לשלם על גרמת היזק וכדלהלן פרק טז סעיף ה'. 34 כ"כ הרשב"א בתשו' (ח"ג סי' רסח) והביאו הב"י (קעג ס"ד) והשו"ך (סק"י), והחידוש בזה דלא רק אחריות שמחמת המוכר מותר אלא אף אחריות מחמת גורם אחר, ורק אחריות שמחמת הלואה אסור, ומ"מ אחריות זו אינה בכלל אחריות טעות סופר וצריך להתנות ע"ז ולקבלה עליו בפירוש.

35 בחו"ד (קעג סק"ה) תמה אמאי מותר גם לקבל אחריות דאחי מעלמא, וביאר בב' אנפי א. דיליף מאחריות דמכירת קרקע דמותר לקבל כל אונסא דמתיליד כמבואר בגיטין (דף עג, ב), ב. כי היכי דמותר לקבל אחריות בחבית יין על חימוץ משום דלא שכיח, וה"נ גזירת מלך לא שכיח, וכתב החו"ד דנפק"מ בזה דלטעם א' מותר לשלם כל דמי השטר

כל החוב ומש"ה נחפשר עמו בפחות א"כ נמצא דשווי השט"ח לא היה כפי כל הדמים ואסור ליתן לו כל הדמים דרבית הוא, ואם באמת היה ללוה לשלם כל הדמים אלא שהוא ויתר ומחל לו חלק מהחוב, בזה י"ל דמותר כיון שבעצם היה שוה כל הדמים אלא שהוא מחל מדעתו ושפיר יכול להתחייב שאם ימחול החוב ישלם לו וכדלהלן הע' 33. 30 בשו"ע חו"מ סי' סו (סל"ד) מבואר דבכה"ג הוי כאונאה ואם מכרו ביותר משוויי שבשעת המכר אין לשטרות אונאה, וע"ש בש"ך (ס"ק קיג) דאף כשלא ידע הלוקח שהלואה העני, המקח קיים וא"י לגבות האונאה משום דהוי ליה לברורי וכ"כ שם הנתי' (חי' סקכ"ח, ודלא כהמב"ט דמייירי בידע שהעני כבר ע"ש).

31 הנה בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קסא) כתב דבנתברר שהעני כבר בשעת מכר הוי מקח טעות, ובתחילה כתב דאף א"צ להתנות ע"ז דברור דע"ד כן לא לקחו, אולם לאחר שהקשה עליו הכתב סופר דבכה"ג הרי מבואר להדיא בחו"מ דהוי כאונאה (ומשום דהו"ל לברורי וכנ"ל) ואין אונאה בשטרות, חזר המהר"ם שיק (בסי' קסב) וכתב דמ"מ כשהתנה בהדיא שאם יהא בזה אונאה יחזור מהמקח התנאי קיים, כיון דאיסור אונאה איכא אף בשטרות ומה"ט רשאי ומותר להתנות כן, ומדייק כן מדברי השו"ע דדוקא אחריות אם יעני הלואה אסור עי"ש. ומיהו כיון דמדיון ביטול מקח משום האונאה הוא, רשאי לקבל אחריות רק על דמי המקח, וע"ש עוד שאם נסתפק לנו אם כבר העני בשעת מכירה המוכר מוחזק, אולם רשאי הלוקח להתנות שכל עוד שלא יחברר שהלואה העני לאחר המכירה יהא

(ח) וה"ה שמותר קבלת אחריות לאופן שמחמת החוקים והנוהל לא יוכל לגבות את החוב, וראה בהערה³⁶, ושיעור האחריות בזה ראה בהערה³⁷.

(ט) ובדין קבלת אחריות דשאר אונסין כגון אבידה או שריפה וכדו', ראה בהערה³⁸.

אופני היתר קבלת אחריות שבסיבת הלוח

ו. כל זה אמור באחריות שמחמת מוכר אבל אחריות שמחמת הלוח אסור לקבל עליו וכן"ל, אולם בספרי הפוסקים דנו למצוא אופני היתר אף לקבלת האחריות שבסיבת הלוח³⁹, ונאמרו בזה כמה אופנים:

(א) דבמקום שכן הוא המנהג למכור בקבלת אחריות על דמי המכר בלבד, מותר, כיון

38 בבית יהודה עיקרי דינים (פי"א הע' יד) כתב דצ"ע אם לשי' הרשב"א מותר לקבל כל אונס דעלמא כשריפה וכדו', ונראה דחידוש הוא לומר דלהרשב"א מותר לקבל כל אונס מסיבה חיצונית, שהרי בכמה דינים ברבית מבואר דקבלת אחריות היא הוכחה שהמקח לא נגמר, וא"כ אם יטול אחריות שכשיגב או ישרף השטר יחזיר לו הדמים, זהו סתירה למהות המכר, ונראה פשוט דאסור לקבל אחריות ע"ז. ואינו דומה למש"כ הרשב"א דמותר לקבל אחריות דגזירת מלך, דיש לחלק דדוקא אונס דגזירת מלך שהשטר קיים לפנינו ונתהווה סיבה שא"י לגבותו, וע"ז קיבל אחריות דבכה"ג יחזיר לו את השטר והוא יחזיר לו את הדמים, שהרי מ"מ יש אפשרות לגבותו מהלוח ולהתחכם נגד הגזירה, משא"כ בשריפה ואבידה שע"י שנשרף או נאבד השט"ח אין אפשרות לגבות מהלוח בלא שט"ח [כשמכיש ההלואה], ושל נאבד ונשרף, וע"ז לכאור' פשוט דאסור לקבל אחריות, ואמנם בחו"ד (קעג סק"ה) כתב [בטעם הא'] דמותר לקבל עליו "כל אונסא דמתיליד" ומשמע דמותר לקבל כל האונסים אולם כבר תמהו האחרונים על דבריו דהרי בחבית יין התירו רק אונס דלא שכיח ודוקא כשיש גם אחריות על הקונה כנגד זה, וראה בערך שי מהדו"ב על הל' רבית ובשטר' מהרש"ג (יו"ד סי' ב) שתמהו דמה הראיה מגיטין (עג, א) אולי מיירי שם שרוב אחריות של זולא וכדו' הוא על הקונה.

39 הפוסקים טרחו למצוא צדדי היתר כיון שכן היה נפוץ המנהג בשדרות הציבור שמכרו שטר חוב בקבלת אחריות.

כיון דמדין אחריות הוא, משא"כ לטעם ב' מותר רק כדי דמי המקח כיון דלטעם זה מקור ההיתר הוא מדין חומץ היין ושם הותר רק אחריות על דמי המקח.

והנה ברשב"א גופיה התיר אף קבלת אחריות על הרבית כשהשט"ח דעכו"ם, ובחו"ד כתב דע"כ ס"ל כטעם א', ועיין בבר"י (פט"ו הע' יד) שכתב דדוקא בריבית שעלה עד שעת האונס דלאחמ"כ כשבטל המקח נמצא שגובה מישראל, ולפי"ז כתב דברור דמש"כ החו"ד דגובה כל דמי השטר היינו ג"כ רק מה שעלה בשווייתו משעת מכר עד עכשיו ולא כל דמי השט"ח [וראה בזה לעיל הע' 24, 27, 29], ונמצא דגם למהלך א' של החו"ד מותר רק אחריות בדמי שוויי של השט"ח, ולמהלך ב' מותר רק כדי דמי המקח.

36 כ"כ בתורת ריבית (פי"ח ס"ד), ולמד כן מדברי הרשב"א הנ"ל שהתיר קבלת אחריות גזירת מלך, אמנם יש מקום לחלק דברשב"א מיירי בגזרת מלך שנחתרשה לאחר שקנה ממנו השט"ח, אולם בהני עיכובים שהם עפ"י הנוהל הבנקאי וכבר נהגו בשעת מכירה והיה לו לברר, וכשלא בירר לא היה מקח טעות אלא מדין אונאה וכמו שנמצא שכבר העני הלוח כרלעיל הע' 30, ומ"מ למש"כ המהר"ם שיק דכשהתנה שכשיהא אונאה מבטל המקח מהני וכן"ל הע' 31 ה"נ בנידוד.

37 שיעור האחריות תלוי בשני המהלכים בחו"ד כנ"ל בהע' 35, דלמהלך א' מותר בכדי שוויותו לימכר, ולמהלך ב' רק כדי דמי המכר, ובנידוד"ד אם נימא כמש"כ בסמוך דהוי כאונאה ותנאי שיהא כמקח טעות, מותר רק כדי דמי המכר כנ"ל הע' 31.

שנחשב כמכר גמור מכח המנהג.⁴⁰

(ב) כשהתנו ביניהם שהמוכר מקבל כל האחריות לזמן מוגבל של כמה חודשים, ולאחר מכן כל האחריות על הלוקח.⁴¹

(ג) דרך נוספת: למכור את השט"ח בשווי המלא, שטר של מאה במאה ואז אין שום איסור, אך המוכר יקבל חלק מהתמורה בדמים, וחלק האחר יקבל בסחורה באונאה פחות משתות, או אפילו ביותר משתות במחילת אונאה.⁴²

(ד) אופן נוסף: למכור את השט"ח בקבלת אחריות בהיתר עיסקא והיינו שהמעות שמקבל המוכר יהיו אצלו בתורת עיסקא באופנים המותרים.⁴³

למוכר לקבל עליו עולמית, ומ"מ עדיין צ"ע בנידון הנ"ל אם צריך לקבל עליו גם אופני המקח טעות כנמצא שפרוע, או שסגי במה שמקבל עליו אחריות שמחמת המוכר כגון שגבאו בע"ח מוקדם.

וע"ע בבית יהודה (פס"ו הע' ז) שמביא דברי השערי דיעה וכתב דיש לעיין בזה לדינא, ולכא' כיון שדברי השערי דיעה בקודש יסודם מדברי מהרלב"ח ולא מצינו חולק בזה, וא"כ לכא' אפשר לסמוך ע"ז לדינא בשט"ח.

42 בשו"ת מים רבים (סי' לח) כתב עצה זו, ומוכח דלא חשבינן זאת כהערמה, וראה בהג' רעק"א על הש"ך (סי' קעג סקט"ו) כעין זה מספר תפלה למשה בגוונא אחריני ע"ש. נויש מקום לדרון בזה אמאי לא נחשב עצם האונאה בהסחורה כרבית עבור החלק של ההלוואה ויל"ע ואכמ"ל.

43 כ"כ בבית יהודה (פס"ו סוף הע' ז) וכ"ה בתורת רבית (פי"ט סל"ד), ובקיצור דיני רבית (פ"ט ס"ב), והיינו שמוכר השט"ח מקבל את הדמים בעסקא תמורת כך וכך אחוים, וכגון באופן שמנכה שני אחוים זהו מפני שהריוח הצפוי מעיסקא זו הוא בסכום זה, וכן אם הצ'ק יחזור הרי נקבע ביניהם שזהו סכום ההתפשרות במקום השבועה, וממילא אין כל נפק"מ מאיזו סיבה לא יוכל לגבות את החוב, שהרי מחוייב להחזיר מה שקיבל בעיסקא ואף הרווחים אם לא ישבע, אולם כשנטל את הדמים עבור הוצאות ביתו צ"ע אם אפשר לסמוך על הית"ע וראה להלן הע' 86.

ובקיצור דיני רבית שם כתב דיש אפשרות לעשותו בג' אופנים א. שכותב נוסח שטר היתר עיסקא וימסרנו למוכר השטר, ב. שיאמר כן בפני

40 כ"כ בשו"ת כתב סופר (יו"ד סו"ס פה) וחיליה מדברי הפנ"י בסוגיא דחביתא, ועי"ש דדוקא אחריות דמי המכר מותר דזהו רק מדרבנן, ולא אחריות כל השטר, ובשו"ת מהר"ם שיק (סי' קסב סוף אות ב) כתב עליו ודברי פי חכם חן, אך למעשה כתב דכיון שמנהג הסוחרים לקבל אחריות על כל דמי השטר וע"ז ליכא התיירא, א"כ גם אם הוא יקבל אחריות רק על דמי המכר מ"מ אין בזה מנהגא ואסור, וראה עוד בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כז) שכתב לדרן באופני היתר ולא מצא התיירא רק ע"י גוי כדלהלן הע' 44 ומוכח דלית ליה סברא זו. 41 כ"כ בשערי דיעה (קעג סק"ו), והיינו דג' חדשים האחריות על המוכר גם אם יעני הלוה, ולאחר מכן האחריות על הלוקח גם אם נמצא שפרוע הוא עי"ש, ויל"ע אם צריך הלוקח לקבל עליו גם הני אופנים שיש בהם טענת מקח טעות כמבואר בסעיף הקודם, ולכא' מדנקיט בשערי דיעה שנמצא פרוע, וע"כ היינו שנפרע קודם המכירה דאם לאחר המכירה הרי חייב מדינא (גם לולי האחריות) להחזיר הדמים ללוקח כדלעיל בהע' 29, וא"כ מוכח דמקבל עליו גם טענת מקח טעות, דבנפרע קודם הרי הוי מק"ט כדלעיל הע' 23, ואולי יש לדחות דמייירי בפרעון שאחר המכר ואפ"ה אין הלוקח גובה ממנו הדמים כיון שפטר מאחריות, אך לכא' זה לא נחשב כנמצא פרוע שהרי בשעת מכר לא היה פרוע, וצ"ע.

והנה בשערי דיעה מציין לשו"ת מהרלב"ח (סו"ס קכז) שכתב היתר זה, וראה שם שכתב דסיבת ההיתר משום דלאחר ג' חדשים מקבל עליו הלוקח גם הני אחריות שמחמת המוכר דבעלמא זה מותר

(ה) עצה נוספת למכור השט"ח לגוי ואח"כ ימכור הגוי השט"ח לישראל⁴⁴.

(ו) ויש להסתפק באופן שמכר השטר בלא קבלת אחריות ולאחר זמן הוסיף הלוקח למוכר סכום כסף כדי שיקבל עליו כל האחריות, דבכה"ג אפשר דמותר⁴⁵.

וראה עוד בסמוך סעיף ח באופנים נוספים שהלוקח מוכרח במעותיו.

פריטת שטר חוב בתשלום דמי טירחה ואחריות טורח הדרך

ז. בספרי השו"ת ישנו דיון נרחב על עסק הקאמביו שעניינו הלואה עם קבלת אחריות ותשלום על האחריות, ויש בזה כמה אופנים⁴⁶, ואחר מהם הוא שראובן מלוה לשמעון תשעים וחמש, ושמעון נותן לו "אנווייזונג" [שהוא כעין המחאת צ'ק], לקבל סך של מאה על היריד או בבנק שבעיר פלוגית או ממעותיו המופקדים בעיר אחרת, וההפרש של הסכום הוא על אחריות הדרך והטירחה הכרוכה בגביית ה"אנווייזונג" במקום אחר, יש שכתבו דמותר לפרוט שט"ח אפילו בדרך הלואה וליטול הפרש הדמים לדמי טירחה עבור גביית החוב⁴⁷, ויש להקפיד ולדייק שיפרש להדיא שנוטלו עבור הטירחה, וכמו"כ

47 בשו"ת דובב מישרים (ח"א סי' י) דן בחברת גמ"ח שרוצים ליטול סכום מסויים בכל הלואה עבור הטירחה של גבאי הגמ"ח [והגבאים יקדישו זאת אח"כ לקופה כיון שעסקם היה לש"ש], ודימה זאת להמבואר בשו"ע (קעג סעיף א) דדבר שאין שומתו ידועה מותר למכור ביוקר לפרוע לזמן פלוני, ואף להאוסרים שם זהו רק במעלהו הרבה משא"כ כשנוטלים רק כסכום הראוי לטירחה זו ונכתב להדיא בהשטר שההפרש עבור הטירחה, אולם כתב לחלק דהשו"ע מייירי שנעשה בדרך מקח, משא"כ כשנעשה בדרך הלואה שמבואר בבית אפרים [ראה בזה להלן] שיש לאסור בזה, אך שוב כתב דבשו"ת המבי"ט (ח"א סי' ו) התיר ג"כ במלוה לחבירו ומתנה עמו שיתן לו סחורתו למכור במקור ויתן לו השכר בזה לפי שוויתו דמותר, מדתנן לא ישכור לו בפחות משמע דבשווי מותר, והו"ד המבי"ט בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' קכד), וא"כ לפי"ז ה"נ מותר להלוות ולתת לחבירו השט"ח שיטרח בגבייתו ולשלם לו השכר הראוי לטירחה זו ע"ש, ברם למעשה בעובדא ידידיה מסיק בדובב מישרים שם דכיון שלדעת הבית אפרים והבית עיני אין לסמוך ע"ז וגם משום שידוע שגבאי הקופה אינן נוטלים זאת לעצמם רק להקופה, א"כ יש להחמיר בזה דחשיב שניכר בזה שניתן עבור המתנת המעות ע"ש, וראה מש"כ לדון שם בהיתר מטעם אחר כיון

ב' עדים, ג. שיכתוב הסוחר הית"ע כללי שמחייב עצמו שכל מי שיטעון שמכר לו שט"ח עפ"י הית"ע יתנו לו נאמנות גמור, וכשיכיר עפ"י תקנת ההית"ע שהפסיד יחזיר לו מעותיו, ויודיע לכל מי שמוכר לו שט"ח שקונה ממנו עפ"י הית"ע ע"ש, ויבואר בזה עוד להלן בכ"מ.

44 חת"ס (ח"ו סי' כו) שכיון שמכר לעכו"ם והעכו"ם מוכר לישראל אי"ז מישראל לישראל, ואף אם יצטרך הישראל השני לחזור על ישראל הראשון מכח האחריות שכתב הראשון להגוי, אין בכך כלום כיון דאי"ז אלא מתורת הערבות, וצריך הישראל השני לקבל עליו שלא לתבוע הישראל השני תחילה רק קודם יתבע מהגוי ע"ש.

45 בזה נסתפק הגרש"ז אויערבאך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סו"ס כט), עי"ש שהאריך לתמוה מדוע אסור למוכר לקבל אחריות מתורת ערב, וסיים דמ"מ כיון שהפוסקים אסרו איכא איסורא עכ"פ מדרבנן [וראה בזה לעיל הע' 16], אך נסתפק באופן הנ"ל כשמסוּף לו אח"כ סכום לקבלת הערבות אם מותר, ויש להוסיף דיתכן דחשיב כמשלם לו עבור ביטוח החוב ואין ע"ז תורת אחריות לבטל המכירה וצ"ע.

46 ראה בבבית יהודה פרק ט הע' יז שהאריך בזה עפ"י ספרי השות"ם ודברי הפוסקים, וכן בפרק כג הע' לב ואכמ"ל.

לא יטול רק בשיעור הראוי לטירחה זו, ואף עדיף לגבות את הטירחה בנפרד⁴⁸, ויש שהתירו רק באופן שהוא דרך מכר כגון שמטבע אחד חשיב פירי כלפי השני⁴⁹. ורבים חולקים בזה וסוברים דאסור לכוון דמי הלואה וטירחה ביחד, דיש בזה איסור משום אבק רבית או משום הערמת רבית⁵⁰, [לדיון נוסף בגוף סברת ההיתר ליטול דמי טירחה

השומא ידועה, אמנם בבית אפרים משמע דמפרש לה משום טירחה והוצאות הדרך, והיינו דמכיון שהיה בזה טירחה והוצאות עד שיגיע למדינה האחרת וטירחה זו אין שומתה ידוע ולכן התיר לפרוט ביותר משוויו, וקצת מסתבר כדבריו דקשה לומר דמטבע דריטליך לא היה לו שומא ידועה, וע"ש בב"א דגם הוא מסיק לדינא דבשני סוגי מטבעות שהאחד נחשב כפירי לגבי השני ודרך מכר הוא אפשר לסמוך על התירא דטירחה והוצאות דחשיב כאין שומתו ידועה, [נועין בבר"י פ"ט הע' יז בסו"ד שתמה על הב"א דבר"ח כהן לא מוזכר ענין הטירחה, אך כנראה דכן פירש הב"א את דבריו דאל"כ קשה להתיר החלפת מטבע במטבע ולומר דאין שומתו ידועה, ואף דהשער בין המדינות משתנה מ"מ לכאו' זה היה נחשב כשומתו ידועה שידעו כמה ערכה במדינה אחרת], וע"ש בב"א שהביא דיעות המתירים אך בסו"ד הביא דבשו"ת בת עיני אוסר ליטול דמי טירחה, ומסיק דשא"ה: "לפי ששם נעשה הענין בדרך הלואה גמורה וכו', משא"כ בנידו"ד שנעשה דרך מקח וממכר גם המחבר מודה דשרי", ומבואר בדבריו דעכ"פ באופן דרק כשעושהו דרך מקח יש להתיר.

50 בברית יהודה הנ"ל (פ"ט סוף הע' יז) הביא מש"כ בספר הזכרונות ובשו"ת מים רבים (יו"ד סי' לח) שאין להתיר משום דמאן יימר שזהו סכום הראוי לטירחה, ועוד דהרבה פעמים המלוה נצרך בלא"ה למעות במקום פלוני ע"ש [נראה מש"כ להעיר על הבית אפרים שהביא משו"ת מים רבים להיתר אף שלמעשה לא נקיט במים רבים להיתר], וע"ש דלפני"ד השו"ת מהר"ם שהובא במרדכי שכתב דמלמד שהלוה לבעה"ב וכרכו ההלואה עם תשלום שכרו דהיינו שא"ל הלויני ואני אשלם לך שכרך הוי ר"ק אף שמשלם לו שכרו המגיע לו למלמדות א"כ כש"כ שיש לאסור באופן דידן, ובשו"ע (סי' קעז סי"ג) וברמ"א (סי' קסו ס"ג) הביאו את דבריו וכתבו דיש בזה רק משום אבק רבית, והיינו דמכיון

שהמעות לקופה], ועכ"פ משמע דבמקום שניכר ידוע לכל שניתן רק עבור הטירחה יש מקום לסמוך על דעת המבי"ט, ומשמע מדבריו שמתיר אף בהלואה גמורה, דהעובדא במבי"ט מיירי שמלווהו מטבע ונותן למלוה למכור חפץ והפרעון יהא בדמים שיקבל, [וע"ש שפירש שהתשלום עבור אחריות הולכת החפץ, אך ה"ה כשמשלם לו על עצם הטירחה וכדמוכח בדובב מישרים שם].

48 וכמבואר בדובב מישרים הנ"ל: "כיון דאין לוקחים רק סכום מועט כזה שבאמת מגיע להם בעד טרחתם, וא"כ אם יהיה נכתב על החשבון שמחשבוין זאת עבור שכר טרחה, היה מקום לומר דשרי בכה"ג כיון שאין ניכר שלוקחין זאת בעד ההמתנה רק עבור טרחתם שעולה לסכום מועט כזה", והיינו משום דאל"כ יש לחוש שנכלל בזה גם אגר נטר וגם מיחוי כאגר נטר, משא"כ כשמפרש ונוטל רק שיעור הראוי לטירחה [וכתורת רבית הביא סברתו גם לגבי סתם הלואה במפרש עבור טירחה ולא רק בגבאי גמ"ח], ראה עוד בזה להלן סעיף טו ובכ"מ.

49 בשו"ת בית אפרים (יו"ד סי' מא) הביא מש"כ רבינו חיים כהן (בשו"ת יו"ד סי' כח) שדן בענין הלואה שמלוה במדינה אחת מטבע דריטליך שערכה ל"ו גדולים ומשלם במדינה אחרת מ' גדולים אם יש בזה משום רבית, ונחית למצוא היתר לזה כיון שכן נהגו הסוחרים, וכתב עפ"י דינא דריש סי' קעג דדבר שאין שומתו ידוע מותר למכור ביוקר משום המתנת מעות דכיון דאין שומתו ידוע אין ניכר הרבית, ואין לומר דרק דרך מו"מ התיירו דהא מבואר בסי' קסג בב"י דבאמר הלויני אסור למכור לו חטים ששויים מאה ביותר מכך כיון שהשער ידוע, משמע דבאין השער ידוע מותר אף באמר הלויני, ולכן ה"נ כיון דהמטבע דריטליך אין לה שער ידוע מותר ליתן בהמתנה ביוקר כשמחליפו ביותר ממה ששוה במדינתו.

והנה בדבריו משמע דערך מטבע הדריטליך לא היה ידוע וחשיב לה כהלואה ומ"מ מותר כשאין

בהלואה שנעשית ע"י מכירת שטר ראה בהערה 51].

הקנאת החוב בקנין המועיל אם זהו מתנאי ההיתר

ח. יש שהוסיפו ואמרו שתנאי נוסף איכא בהיתר מכירת שמורות בפחות, והוא שהקנאת החוב תיעשה בקנין המועיל בדין תורה ושיזכה הלוקח בהחוב כדין 52, ויש שיצאו לחדש דאין צריך לזה אלא כל שנעשה בדרך מכר אף שלא בקנין המועיל אין בזה משום רבית 53, ומותר אף כשיש ללוקח זכות לחזור על המוכר ולבקש כספו משום שלא חל המכר 54,

החוב, ואמאי לא נזכר היתר זה בפוסקים הקדמונים ובספרי השו"ת שנלאו למצוא היתר למכירת שט"ח באחריות, ואולי בזמנם כשמכרו שט"ח של מאה בתשעים נחשב לסכום גדול שהוא יותר משכר טירחא, וגם משום דמיירי בשט"ח שזמנו מאוחר דאז חוששין שהפרש הוא גם לאגר נטר וצ"ע בזה.

52 בשט"ח צריך כתיבה ומסירה ובמלוה ע"פ במעמד שלשתן, ובשטר שהוא לכל המוציא סגי במסירה לחוד נוכמשנת כ"ז באורך לעיל פרק ד], ושיטה זו היא דעת הגהת אשר"י והביאו הש"ך (בסכ"ח), וכ"כ בשו"ת מהר"ם אלשיך (סי' ק), וכ"ה דעת התומים (חור"מ סי' סו סק"ג), וכ"מ בקצוה"ח (שם סק"ג) ושו"ע הרב (רבית סעיף נז), וכ"כ החכמ"א (כלל קלט סעיף ח), וכ"כ מהר"ם פרדו (בספרו צדק ומשפט לסי' סו), וראה בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קסא) שנקיט כן לדינא ודחה ראיות החו"ד שכתב להוכיח דמהני דרך מכר גם בלא קנין המועיל, דשט"ח שאני כיון שנותן דמים עבור הנייר וחוזר וגובה דמים, א"כ באופן שלא קנה חשיב כהלוואת דמים.

53 כ"כ החו"ד (בסי' קעג סק"ד וסק"א): "דדוקא פוסק על הפירות שהחוב על הגוף להעמידו דמיא להלואה ואינו מותר רק במקום דקנו ליה למי שפרע, אבל במוכר דבר ידוע ואינו מקבל חוב על עצמו אף שלא נתקיים בשום קנין ונתייקר אח"כ, מותר לקיים המכירה" והחו"ד שונה וכותב יסוד זה בכמה דוכתי, והביאור בזה דכל שאומר רצוני לקיים המקח איגלאי מילתא דמעותיו אינן הלואה אלא דמי מקח ואי"ז רבית.

54 כן משמע להדיא מדברי החו"ד שכתב דיכול לקיים המקח כשרוצה בכך, משמע דיכול אף לא לקיים המקח, ולפי"ז כשלא יוכל לגבות את

דמשלמים לו דמיו כדין רק שכרכו את ההלואה עם התשלום הוי אבק רבית, וראה בבר"י (שם) שהאריך בזה בדברי הפוסקים והעולה מתוך דבריו שכשכרכו את ההלואה והשכר להרבה פוסקים הוי אבק רבית, אבל כשאמר לו מפורש שההלואה היא בחנם והשכר עבור השימוש שעושה בעבורו אסור רק משום הערמת רבית, וכמש"כ בב"י (סי' קעז סי"ג), ועכ"פ לפי"ז בנידוד לדיעה זו אין להקל בזה, וכנ"ל גם מדברי הבית אפרים, וע"ע במחנ"א (רבית פל"ו) שחולק על המבי"ט הנ"ל שהתיר לשלם שכ"ט על מכירת חפץ גם כשכורך ההלואה והשכ"ט ביחד.

ולפי"ז כשנותן לו הלואה ומקבל כנגדה שט"ח אף אם יפרשו להדיא שההלואה היא בחנם והשכ"ט היא עבור גביית השט"ח, עכ"פ אסור משום הערמת רבית וכנ"ל, וכן מסיק בבר"י שם, [ועי' בנתי"ש סי' קסו אות יט דכ"ז באופן שהם שני דברים שלא היו צריכים להיות קשורים זה לזה, כמו בבחור שלומד עם בנו של בעה"ב וכיון שהתנו לקשר בין הדברים יש בזה משום אבק רבית או הערמת רבית, אבל באופן המבואר בב"מ (עג, א) כשהקדים מעות לתגרים כדי שיוכלו לקנות הסחורה, כיון שיש סיבה בפני"ע להחזילה משום דמגלו תרעא, בזה ליכא איסורא עי"ה].

51 הנה בעצם ההיתר של לקיחת טירחה הן בנידוד והן בדין דלהלן סעיף טו עדיין צ"ב דהרי בשו"ע (סי' קעג ס"ד) הביא ההיתר דמכירת שט"ח בפחות ונאמרו בזה כמה תנאים שצריך קנין המועיל לכמה פוסקים, ושלא יקבל עליו אחריות ואל"כ אסור, ולפי הנ"ל הרי בכל גווני מותר למכור שט"ח דאף כשלא חל הקנין מ"מ יפרש שנותן לו פחות עבור הטירחה, דהיינו כשדאובן מוכר לשמעון שט"ח של מאה בתשעים, נאמר שעשרה אלו שגובה שמעון אח"כ יותר ממה שהוציא, הוא עבור טרחת גביית

ויש שכתבו דהא דמותר בלא קנין המועיל זה רק כשפטר הלוקח למוכר לגמרי מאחריות ואין לו זכות חזרה עליו ונמצא שנסתלק המוכר מהענין לגמרי⁵⁵, ולמעשה אין לסמוך על שיטות אלו רק בדיעבד⁵⁶.

שט"ח של עצמו לא שייך בו דין מכירת שטרות

ט. כל האמור לעיל מיירי במכירת שט"ח שיש לו מאחרים, אבל שט"ח על עצמו אין אדם יכול למוכרו, דהיינו שאין ראובן יכול לכתוב שט"ח על עצמו שחייב לשמעון

כהחור"ד שא"צ קנין המועיל אך לא נחתי לחלק בדמחנ"א מבואר דיסודו שונה מדברי החור"ד, דאמנם בדבריו שם האריך להוכיח מכמה ראשונים ופוסקים דא"צ קנין המועיל, אך מבואר בדבריו דדוקא כשכל האחריות על הלוקח ומשמע מדבריו דאילו היה זכות לחזור מקיום המקח גם זה נחשב כאחריות, ואף דמדברי מהר"ם ל"מ כן אך לא נקט כדבריו. וע"ש שכתב דיש להשוות דברי הגהת אשר"י עם דברי שאר הפוסקים, דמש"כ הג"א דצריך שיחול הקנין משום דאל"כ הרי האחריות על המוכר, וכונתו דהיינו משום דמסתמא בלא קנין כיון שיכול לחזור מהמקח נמצא שהאחריות לגמרי עליו, אבל כשיתנה בהדיא לפטרו מאחריות א"ש, ובזה מיירי שאר הראשונים.

[אמנם י"ל בכונתו דס"ל דבזה פליגי ההג"א והראשונים דלהג"א זכות חזרה חשיב כאחריות ולהראשונים אי"ז נחשב כאחריות, וכ"כ בדעתו בשבילי דוד (סי' קסט סקמ"ד להגאון ר"ד סופר), אך פשטות דברי המחנ"א משמע כנ"ל, והעירני לכ"ז הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א].

ובמקור מים חיים הביא דברי המחנ"א, ולפי"ז אין הכרח דהמקומ"ח סובר כהחור"ד ולכא"ר דעתו כהמחנ"א.

56 כ"כ בברית יהודה (פט"ו ס"ב), ומשמעות דבריו דהיינו דלכתחילה לא יעשה כן, ואם כבר עשה יש לו על מי לסמוך, אכן במהר"א צינץ (קעג סק"ח) משמע ג"כ דמצדד לחלק בין לכתחילה לדיעבד, אך משמעות דבריו היינו דלכתחילה כשיודע שאין כאן מקח אסור לעשות כן, דאז מעכשיו מוכיח שעושה לשם הלואה, ובדיעבד היינו כשחשב שהמקח חל ואח"כ נתברר לו שלא חל המקח אז מותר אף לכתחילה, כיון שהוא מצידו חשב שהמקח הוא מקח גמור א"כ לא נתכין להלואה כלל וע"ע בספר טעם רבית קרי"א סי' ו.

החוב יחזור על המוכר, ויקבל את דמי המכירה ממנו מכח אי קיום המקח, וצ"ל לפי"ז דמש"כ השו"ע דאסור לקבל עליו אחריות היינו שאסור לפרש קבלת אחריות להדיא, אבל בדלא פירש הרי ממילא יש בזה כעין אחריות, שלמעשה בטוח הוא בדמיו.

[אמנם ראה בנתיב"מ סי' סו (סק"ג) שמפרש דברי הרמ"א שחייב לשלם האחריות כשמכר שט"ח במסירה בלא כתיבה דמיירי בקיבל אחריות אם הלוח יטעון לאו בע"ד ידי את או כשיחזור בו המוכר מהמקח ישלים לו את השטר, ומבואר דבאופנים אלו מותר לקבל אחריות על שויות השטר [דהיינו בשוויו לימכר או בשעת פרעון גם כשהו יותר ממה שנתן בשעת מכירה] ולא רק על דמי המכירה, ורק לגבי האחריות אם יעני אסור לקבל בפירוש כמפורש בשו"ע כאן, וזוהי הדרגה מופלגת בדין אחריות שנמצא דלפעמים מותר אף אחריות דשויות השטר ואף במפרש, ולפעמים רק דמי המכר ורק כשאינו מפרש, וע"ש שהוכיח מדינא דחביתא וראה שם בדברי חיים סי' לא מש"כ לחלוק ע"ד, וע"ע בזה לעיל הע' 15].

ועכ"פ לפי"ד החור"ד מותר למכור שט"ח בלא קנין המועיל ולקבל אחריות בפירוש על טענת לאו בע"ד ידי את, או חזרה מהמקח, ורק על החשש שמא יעני הלוח אסור לקבל בפירוש או כשלא ירצה לשלם סתם, (כמש"כ החור"ד קעג סק"ד), אף שלמעשה יהא בטוח במעותיו כיון שיכול לא לקיים המקח.

וכדברי החור"ד כתב גם בנחלת דוד להגר"ד טעביל (סי' ז' ט'), וכ"מ בישועות ישראל חור"מ (סי' סו ע"מ סק"ט) בתו"ד דיק כשגובה משום התחייבות יש בזה משום רבית ע"ש.

55 כן הוא דעת המחנה אפרים (סי' לג), והנה בספרי הפסק ציינו לדעת המחנה אפרים שדעתו

מאה ולמוכרו ללוי בתשעים, דלא שייך לחול בזה חלות דיני מכירה ונמצא דהוי כהלואה ברכית⁵⁷.

בשט"ח של פירות יש להקל כשהלוקח מקבל עליו יוקר וזול

י. ו"א דשט"ח של פירות⁵⁸ כיון ששייך בזה יוקר וזול, ונמצא שהקונה נוטל עליו סיכון שיוזלו הפירות עד לגביית השטר, מותר למכרו גם כשהמוכר מקבל עליו שאר סוגי האחריות אם הלוקח מקבל עליו אחריות של יוקר וזול⁵⁹.

מכירת שטר התחייבות עצמית

יא. כבר נתבאר לעיל פרק א סעיף א-ב ששייך להתחייב בשטר התחייבות לחבירו בסכום מסויים ללא קבלת תמורה, וכשראונו מתחייב לשמעון בשטר התחייבות דינו כשט"ח גמור וישנו בדיני מכירת שט"ח, ויכול שמעון למוכרו ללוי בפחות כשאר דיני מכירת שט"ח⁶⁰.

לחביתא, דשם קיבל עליו יוקרא וזולא דגוף הסחורה, ומדמי לה להלוואת סאה בסאתיים ע"ש, וראה בבר"י שם שכתב דאין דבריו מוכרחין, וכנראה כוונתו דל"ד לסאה בסאתיים דדרך הלואה הוא משא"כ בנידו"ד דהוי דרך מכר ואסור רק משום דקרוב לשכר ורחוק מהפסד, וכל שמקבל עליו זולא דהפירות שוב הוי קרוב לזה ולזה.

ומדברי הפוסקים נראה דנקטו כהערך ש"י לדינא ראה בבר"י שם, ובמנחת יצחק מש"כ לדון עפ"י בצ'ק דמטבע חוץ ויובא להלן.

וראה בנתיי"ש (קעג ס"ד אות לח) מש"כ לדון בזה אם חשיב כפסיקה בהזולה או כמכר בשוויו ובפשטות נראה דמתחייבים למכירת שט"ח כמכר בשוויו, וא"ש דברי הערך שי, וע"ש בנתיי"ש ובבר"י מש"כ לדון במקרה שחוזר על המוכר כמה יגבה ממנו כשיש שינוי שער.

60 כן מבואר מדברי הפוסקים שיובאו להלן פרק ח ענף ג-ד שדנו בדיון החלפת שטרות, ובאבני נזר (סי' כח) מדייק מלשון השו"ע (קעג ס"ה) שיתחייבו היחידים לקהל, וראה בחו"מ (סי' טו) בש"ך (סקמ"א) ששטר כזה נמכר ככל השטרות, אולם בצמח צדק (פסקי דינים לסי' קעג) כתב ד"א שצריך קנין על ההתחייבות וכן הורה זקן בעל התניא זיע"א, וכתב עוד דלכ"ע צריך שידע החותם שהוא מתחייב בכך.

ויש לדון עוד עפ"מש"כ בבאר המשפט (ריש סי' מ) ד"א דמתחייב עצמו מהני רק מדרכנו וא"כ למ"ד דדרכנו ל"מ לדאורייתא לכא' אסור, אולם

57 כ"כ בחכמת אדם (כלל קמג ס"ח) וע"ש דאף ע"י שליח אסור, והיינו משום דלא שייך בזה מכירה דרך בשט"ח דאחרים שייך שמוכר השעבוד נכסים, משא"כ בשט"ח דעצמו דהוי כנתינת שט"ח בעלמא על ההלוואה, ולא מהני מה שאומר ע"ז לשון מכירה, וכ"כ בנחלת דוד (סי' ה) בשם הגר"ח מוולוז'ין ובקיצור שו"ע (כלל סה, טו), וכ"מ מדברי הפוסקים, וכ"מ בשו"ת מהר"ם שיק (סי' קנז), ובחכמ"א כתב דהוי רבית קצוצה אף כשאומר לשון מכירה, והיינו משום דכיון דלא שייך בהו מכירה, נמצא דמלווהו עתה תשעים וגובה ממנו אח"כ מאה. 58 היינו כגון שיש לו שט"ח שהלוה לחבירו כו"כ פירות, וכיון דשייך בזה יוקר וזול שאני ממטבע, [ולהלן] סעיף לר יבואר דלפעמים יש סוג מטבע דחשיב כפירות ושייך בזה יוקר וזול].

59 כ"כ בערך שי (במהדו"ב להל' רבית עמ' פח, ב), עפ"י דברי הרמב"ן שטעם האיסור לקבל אחריות משום דהוי קרוב לשכר ורחוק להפסד וכאן שמקבל עליו יוקר וזול מותר, וע"ש שכתב דלדברי המהרי"ט דמכירת שט"ח באחריות אסור מה"ת ה"נ אסור בשט"ח דפירות, ומדברי האחרונים נראה דנקטו כהרמב"ן, ועי' ברית יהודה (פט"ו הע' טז) מש"כ בזה, וע"ש עוד דאחריות דגניבה ואבידה לחוד לא סגי בזה להתיר כשהלוקח יקבל זאת עליו, אלא דצריך לקבל אחריות דיוקרא וזולא.

ובשו"ת מהרש"ג (יו"ד סי' ב) כתב להשיג ע"ד הערך ש"י דכיון שאינו מקבל עליו יוקרא וזולא דגוף השט"ח אלא של הפירות שבשט"ח לא דמי

דין החלפת שטרות

יב. הפוסקים דנו בהרחבה בדין מי שקיבל שטר התחייבות מחבירו באופן הנ"ל כדי למוכרו בפחות, אם מותר להחליף אח"כ השטרות בין הלוח למלוה כשזמן פרעונם שווה או כשאינם שווים, וכן בסכומים שווים או אינם שווים ונתבאר דין זה להלן פרק ח ענף ג-ד.

ענף ב - פריטת צ'ק שקלי של עצמו בשקלים

אופני פריטת צ'קים

יג. לאור האמור לעיל יש לבאר אופני ההיתר במכירת צ'קים בפחות⁶¹, שהרי כל המסחר בצ'קים הוא באופן של קבלת אחריות, שכן הסוחר מקבל את הצ'ק ונותן את תמורתו בניכוי אחוז אחד או שתיים, ומציגו לפרעון בבנק, ואם הצ'ק חוזר מאיזה טעם שהוא, פונה הסוחר למוכר הצ'ק וגובה ממנו כל הסכום הכתוב בצ'ק, בנוסף לדמי ההוצאות, ולפי הנ"ל יש בזה חשש איסור רבית משום קבלת האחריות, ויש לדון בזה בארבעת האופנים הנפוצים.

(א) פריטת צ'ק של שקלים לשקלים מזומנים.

(ב) פריטת צ'ק דולרי לשקלים.

(ג) פריטת צ'ק דולרי תמורת דולרים מזומנים.

(ד) פריטת צ'ק של שקלים תמורת דולרים.

ונביא בזה מדרברי פוסקי זמנינו בפרטי הדינים והחילוקים בין האופנים הנ"ל, ומה שיש לדון ולצדד לפי דברי הפוסקים במכירת שט"ח.

האיסור לפרוט צ'ק של עצמו בפחות

יד. כשפורט צ'ק של עצמו אין זה בגדר מכירת שט"ח כמשנ"ל לעיל סעיף ט⁶², ונמצא דכשראובן נותן צ'ק שלו לשמעון בסך מאה שקל, ושמעון נותן לו מזומנים, הרי זה

לכך גם ההוצאות שגרם למלוה [כדלהלן פרק טז]. אך כשפורט צ'ק בפחות מהסכום הנקוב בו יש בזה משום איסור רבית כדלהלן.

62 דאין כאן שום חוב ושעבוד הגוף ונכסים, ואף אם נדונו כשט"ח הרי נתבאר לעיל דא"א למכור שט"ח של עצמו ונמצא שזהו כשט"ח על המעות שמקבל עתה, ויכול למסור בלא אופני הקנין דהוי כשלוחו לגבות את הצ'ק.

והנה הגר"י בלוי בבר"י (פט"ו סי"ז הע' לח) כתב דשייך בזה מכירה כמו בשט"ח דאחרים דהוי כשט"ח על הבנק [עיי"ש שהגביל רק באופן שיש

כבר הבאנו לעיל הע' 8 מש"כ האחרונים ליישב למ"ד דמכירת שטרות דרבנן איך מותר למכור שט"ח בפחות ותירוצם שייך גם לכאן ע"ש ודו"ק, ולשי" הגר"ז דצריך קנין על ההתחייבות א"ש יותר, דבכה"ג חיובו מה"ת.

61 כל הנידון הוא דוקא כשמכר צ'ק בפחות, אבל שאר מכירות והעברות של צ'קים שנותן צ'ק של מאה ומקבל מאה, מותר אף בצ'ק של עצמו ואף שלא בדרך מכירה, וכן מותר בזה גם כשמקבל אחריות על כל הסכום דהרי זה כהלואה גרידא, ואם הצ'ק חוזר מהבנק עליו לשלם כל המאה ובנוסף

מעשה הלואה משמעון לראובן, ואופן הפרעון הוא ע"י גביית הצ'ק, [אבל בדרך מכר לא שייך לפרוט בצ'ק של עצמו אף להסוברים שהצ'ק חשיב כחפץ הנמכר, וכן לא שייך להתיר לפי דעת הסוברים דא"צ קנין המועיל במכירת שטרות, וראה בהערה 63].

ולכן אסור לפרוט צ'ק של מאה בתשעים ושמונה וכדו' כתשלום עבור פריטת הצ'ק, דהוי רבית קצוצה⁶⁴, אף כשזמנו של הצ'ק באותו יום, ואף כשהבנק פתוח וניתן לגבות

כסף בבנק וכשאינן שום אחריות על החותם בצ'ק רק על הבנק, אולם כבר חלקו עליו בספרי ההלכה ראה בתור"ר (פי"ח הע' לו) ובדברי סופרים (סי' קעג ס"ד בירו"ה ד"ה יכול), והגר"י בלוי בעצמו חזר בו בעיקרי דינים (פי"א ס"כ ובהע' לו) דבצ'ק של עצמו א"י למכרו בפחות וראה משנ"ת בזה לעיל סעיף יג.

63 הנה לכאור' היה מקום לומר למשנ"ת לעיל פ"ד סעיף יז ובכ"מ מש"כ הגרש"ז אויערבאך דאף אם הצ'ק אינו כשט"ח גמור מ"מ כיון שיש לו הילוך בשוק נעשה כחפץ הנמכר והנקנה, ולפי"ז נמצא דכשראו"ב נותן לשמעון 98 שקלים ומקבל ממנו צ'ק של מאה, י"ל דנחשב שקונה ממנו חפץ של מאה בתשעים ושמונה ואי"ז הלואה כלל שכבר קיבל תיכף את תמורתו, ועכ"פ היה מקום להתיר בצ'ק שכבר הגיע זמנו עפ"י סברא זו.

אמנם למעשה קשה לסמוך ע"ז, דמוכח מדברי הגרש"ז גופיה דלענין רבית אין לסמוך ע"ז, [וכדמוכח בתורת רבית שיו"ב להלן הע' 65 שלא כתב להתיר בצ'ק עצמי אף דכתב שם סברת הגרש"ז להתיר בצ'ק של אחרים או בפריטת צ'ק במטבע חוץ כמש"כ שם בפרק יט (סעיף כב) שהם שני מינים ויש גם יותר טירחה וסיכון וע"ע בזה להלן הע' 79, 83, 166], וע"כ צ"ל דודאי ענין כזה נחשב כהלואה ולא כמכירה, שכיון שעיקר השוויות של הצ'ק הוא מכח ההתחייבות של החותם להעמיד כיסוי ולדאוג לתשלום הצ'ק א"כ הוי ככל הלואה ברבית שמתחייב מיד לשלם מאה במקום 98 וה"נ מחייב עצמו מיד להעמיד לו הסכום שבהצ'ק תמורת זה שמלווהו פחות, ומש"כ הגרש"ז דהוי כחפץ הנמכר זהו רק בצ'ק דאחרים דבזה באמת יש כאן חוב שאחר חייב לו, אלא דכיון שיש שטענו שאי אפשר לקנות החוב ע"י הצ'ק כיון שאין זה רק הוראה, ובזה מועיל הסברא הנ"ל שהעובדא שהצ'ק כחפץ הנמכר מועילה למכור ע"י הצ'ק את גוף

החוב משא"כ בצ'ק של עצמו, ואף למש"כ להלן פרק יג דלענין קנין מהני אף בצ'ק של עצמו כשנוטלו לשוויותו העצמית, מ"מ לענין רבית לא מהני, דזהו מה שאסרה תורה ליקח מהלואה התחייבות על יותר מכדי דמי החוב דהא לפי האמור זהו עיקר שוויות הצ'ק שמתחייב החותם לדאוג לתשלום הצ'ק, [נועד דכיון שנתן לו מזומן ומקבל ממנו צ'ק ודאי דלא נחשב כקנין שוה שהרי ברור שהמזומן עדיף מהצ'ק, ועוד דכיון שאינו נוטלו בשוויותו לפי הכתוב בו אלא מנכה אחוז וחצי, הרי מוכח שמתחייס להצ'ק למה שעתיד לגבות בו ולא לפי שוויותו דאז הוא נמכר מיד ליד בשוויותו המלאה, וע"ע להלן סעיף כ מש"כ משמיה דהגרש"ז שמסתפק באופן שנותן לו שט"ח על עצמו כתנאי שימכרונו אם מותר, אבל כשהוא בעצמו יגבנו לא התיר].

עוד היה אפשר לומר למש"כ לעיל סעיף ח דלהחזיר"ד א"צ קנין המועיל כשמוכר שט"ח בפחות וסגי במה שאומר אח"כ שרוצה בקיום המקח, ולפי"ז י"ל דאף דבצ'ק של עצמו לא שייך מכירה מ"מ יכול לפרוט בדרך מכר ולומר אח"כ שרוצה בקיום המקח, [נשייך להקנות החיוב עכ"פ במעמ"ש וכדו'], אמנם כיון שנהוג ליטול אחריות, א"כ לא שייך היתר זה וכמשנ"ת שם דלהתנות בפירוש באחריות ודאי אסור, וע"כ דהדרגא להיתר של שכר טירחא או היתר עיסקא וכדלהלן ודו"ק.

64 דקיי"ל דהלואת ק' בק"כ אסור אף בהלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח וכדעת תוס' ב"מ (מו, א ד"ה נעשה) וכ"ה דעת הראב"ד שהביא הב"י (בסי' קעג ס"ד) והרכה ראשונים, דלא כתלמידי הרשב"א וריטב"א (ב"מ מו א) שהתירו בעד שיבוא בני (וע"ע להלן בהע' הבאה) וע"ע בתור"ד (סי' קעג סק"ט) דבדרך מקח בלא קבע זמן לפרעון מותר ביש לו מעט, וכתב כן בדעת הה"מ א בדין פרוטטות, אולם בצ'ק של עצמו גרע דלא נחשב כלל כמקח.

הצ'ק מיד⁶⁵ וכש"כ בצ'ק שזמנו מאוחר⁶⁶, [אם לא בהיתרים דלהלן שנותן ההפרש לדמי טירחא או בהיתר עיסקא].

דעת המתירים לפרוט בדרך הלואה בשכר טירחא והוצאות

פו. כאמור לעיל סעיף ז יש שכתבו להתיר פריטת שט"ח בתשלום שכר טירחא, ולא מצינו להם היתר רק כשהשטר הגיע זמנו ונוטל שכר עבור מה שצריך לילך לגבותו במקום אחר וראה בהערה⁶⁷, ולפי דיעה זו כשפורט צ'ק שזמנו היום⁶⁸, יש שכתבו לסמוך

מסויים, אלא נתן לו תיכף את הסחורה שיכול להוליכה במקום פלוני ולמוכרה והחוב ישולם בזה, [אלא ששיער לו הסחורה בוויל בעבור טירחת ואחריות הדרך ע"ש], וא"כ אין לנו לסמוך על המבי"ט רק באופן זה שניכר שההפרש עבור הטירחה ולא עבור הרווחת הזמן, וכן לפי"ד הבית אפרים בכיאר ש' בעל שו"ת ר"ח כהן דמיירי ג"כ כשנותן לו עתה אנוניזונג לגבותו ביריד ואף שעד שיגיע ליריד יקח זמן מסויים אבל הוא כבר נתן לו האפשרות לגבותו עתה, ובוה ניכר שנותן לו עבור הטירחא ולא עבור המתנת המעות וה"נ באופן זה יש לסמוך ולהתיר בצ'ק וכדלהלן [נוה"ג"ר יחזקאל לינדר העירני דלכא' יש להתיר גם כשזמנו מאוחר אם נוטל את אותו הסכום לטירחא כמו בצ'ק שזמנו היום א"כ הרי ניכר שאינו מוסיף בשביל האגר נטר, אמנם נראה דאף די"ל שמצד הסוחר ניכר שאינו מבקש לאג"נ, אבל אלו שבאים לפרוט אצלו, יש לחשוש שיעדיפו לבא אליו מליך אצל סוחר אחר שאינו נוטל צ'ק מאוחר, ונמצא שמצד הפרוט יש לחשוש שדעתו ליתן גם עבור האגר נטר ויל"ע].

68 והיינו דכיון שמצאנו היתר רק באופן זה ה"נ בצ'ק נראה דאין להתיר רק כשיהא זמן פרעונו עתה דאז ניכר שאינו משום הרווחת הזמן שהרי בעל הצ'ק צריך לדאוג תיכף לכיסוי הצ'ק, ובכה"ג תו לא איכפת לן אף כשישתהה קצת עד שיוכל לפרוטו בבנק, ולכא' לפי"ד מותר גם באופן שיוכל לילך לבנק רק למחר ואף כשהבנק כבר סגור, וכש"כ באופן שיכול להפקידו בחשבונו באמצעות המכשירים האוטומטיים שחשבונו מזוכה מיד על הסכום, תו לא איכפת לן שלמעשה ילך רק למחר, [ואף שעדיין אינו יכול למשוך כספים נגד הצ'ק עד ג' ימים אך מיד כבר נרשם שחשבונו בבנק הוא במצב של יתרת זכות].

65 כ"כ בבבית יהודה (פ"ב ס"ג): "ולכן אסור להלוות מזומן תמורת צ'ק על סכום יותר גדול אפילו כשיש לו כסף בבנק", ובתורת רבית (פי"ח סכ"ב) כתב ג"כ דנראה שאסור אף בכה"ג, ובהע' לו כתב דאם נאמר שבאמת נתינת המזומן נחשב להלואה והצ'ק נחשב לפרעון פשוט דאסור כיון דלא קיי"ל כתלמידי הרשב"א כדלעיל בסמוך, אך אולי יש לומר דלא נחשב כלל כהלואה אלא נותן הכסף מקבל את הצ'ק כתמורה למזומן ואינו רואה בזה הלואה כלל, ולצד זה יהא מותר אף כשהבנק כרגע סגור, אך מסיק דבאמת נראה דנחשב כהסכמה להלוות עד שילך לבנק, והמלוה רואה במקבל אחראי גמור לחוב ע"ש, וע"ע בזה להלן בסמוך.

66 היינו דבצ'ק דחוי יש לאסור משום דבכה"ג ודאי נוטל ההפרש משום האגר נטר, ואף תלמידי הרשב"א וריטב"א לא התירו רק בעד שיבוא בני או שאמצא מפתח. ומש"כ דאף אם הוי כהוראה אסור, היינו משום דהיה אפשר לצדד דרק אם הצ'ק הוא כשט"ח ונמצא שנותן למלוה שלו התחייבות על מאה עבור 98 הוי רבית, אבל אם הצ'ק רק כהוראה הרי לא התחייב כלום, ומה שהמלוה גובה אח"כ מאה מהבנק אי"ז רבית מלוה למלוה, אמנם זה אינו דכיון שהמלוה גובה מחשבונו של הלוה ממה שהבנק חייב לו שפיר חשיב רבית גמורה מלוה למלוה, שהרי הבנק נפטר מחובו כלפי החותם בהצ'ק בזה שמשלם למציג הצ'ק ופשוט, [וכע"ז הבאנו להלן הע' 105 מש"כ הנתי"ש לצדד כן בצ'ק של אחרים של התחייבות חדשה דאי"ז רבית מלוה למלוה ע"ש, וגם בזה כתבנו שם דזה אינו ויש לאסור משום דעצם נתינת הזכות חשיב רבית, וכש"כ בנידו"ד].

67 היינו משום דהעובדא בשו"ת המבי"ט היה שהלווהו מעות ונתן לו סחורה למוכרה במקו"א, והיינו שלא היה קביעות זמן לתשלום ההלואה בזמן

ולהתיר לתת לו סכום מסויים עבור טרחתו שטורח לפרוט הצ'ק למזומנים⁶⁹ [ולדעת הפוסקים הנ"ל בסעיף ז שיש להתיר רק כשהוא גם דרך מכר ולא דרך הלואה, ראה בהערה 70].

מיוחדת עם הוצאות ועובדים שמקבלים משכורת ממנו, הרי ניכר שמה שנוטל ממנו אחוז או יותר הוא לכיסוי הוצאותיו ולרווחיו. ויש להוסיף עוד דהרי הסוחרים נוטלים שכרם גם באופן שמוכר הצ'ק יכול מעותיו לאח"ז הרי מוכח שאי"ז לאגר נטר, וגם מצד מוכר הצ'ק הרי בעלמא כשרוצה אדם ללוות מעות אינו לזה בתשלום שני אחוז ליום אחד וע"כ דמה שהמוכר מסכים לשלם שני אחוז לתקופה קצרה כזו אי"ז משום אגר נטר אלא עבור טירחת פריטת הצ'ק כן נראה בסברת הני פוסקים וראה עוד להלן הע' 83.

70 הנה יעויין בהע' 49 שלדעת הבית אפרים (יו"ד סי' מא) מותר רק בשני סוגי מטבעות שהוא דרך מכר, ולפי"ז בנידו"ד שפורט צ'ק שקלי בשקלים לכאז' להב"א אסור, אמנם יש להסתפק לפי"מ שהבאנו לעיל הע' 63 משמיה דהגרש"ז אויערבאך דאף להסוברים דהצ'ק אינו אלא כהוראה ולא כשט"ח, מ"מ שייך בו דיני מכר כיון שנהפך להיות כחפץ הנמכר והנקנה, והיינו משום דסתם בנ"א נוטלים הצ'ק לשווייתו העצמית ולא רק בגין דין שטר שבו י"ל דה"ה כאן נחשב דרך מכר, ואף שנתבאר שם דלענין רבית לא הקיל הגרש"ז רק בצ'ק שקיבל מאחרים דאז שייך לומר שמוכר זכות גבייה שבו, אבל בצ'ק של עצמו לא שייך בו דין מכירה אף לפי סברתו ע"ש, מ"מ יש לצדד דלגבי היתר באופן של מכירה גרידא באחריות, לא רצה להתיר בצ'ק עצמי, אבל בנידו"ד שההיתר משום שנוטל שכ"ט, י"ל דע"ז יש לצרף הסברא הנ"ל דנחשב כדרך מכר מכח זה שבני אדם מתייחסים במשא ומתן בצ'ק לגוף הצ'ק ולא לשטר שבו וצ"ע. ויש להוסיף עוד דבבית אפרים הנ"ל מוכח שמדובר באופן שלולי ההלואה לא היה משלם מחיר זה, משא"כ בנידו"ד הו' להיפך שהרי הסוחרים אומרים בפירוש שנוטלים סכום זה גם בלא הלואה כלל שהרי גם כשהפורט נוטל המעות לאחר כמה ימים מנכים ממנו האחוז, ועוד דאינו מסתבר שעל הלואה קצרה כזו נוטלים אחוז עבור הרבית ומוכח מהענין שנוטלים זאת עבור הטירחת.

69 ואף דבצ'ק של עצמו אין בזה מכירת שטרות כלל כנ"ל סעיף יד, מ"מ לדיעה זו מותר גם בהלואה כשינכר שהפרש עבור הטירחת, וכ"כ הג"ר יוסף שרגא שיינברגר שליט"א ששמע מהגר"ש אלישיב שליט"א, וכ"כ בחוט שני להגר"נ קרליץ שליט"א (רבית עמ' קטו) ח"ל: "דין הצ'ק שאינו כשט"ח ואסור למוכרו בפחות וכן"ל [שכ"ה דעת הגר"נ כמבואר בחוט שני שם וכדלעיל פרק א הע' 10] מ"מ מותר לגבות שכר טירחא של הפודה שמתפלל בצ'ק לפדותו, דשכר טירחא אינו עבור המתנת המעות, אבל צריך לזוהר דבשכר הטירחת לא יהיה בזה גם חשבון הקדמת מעות שנתן עבור הצ'ק" ע"כ, ועפי"ז כתבנו דיש להתיר רק בצ'ק שכבר הגיע זמנו, וכ"ה עפ"י רוב אצל הסוחרים פורטי הצ'קים שאינם מקבלים כלל צ'ק מאוחר רק לפעמים באיחור של יום או יומיים ואינם מוסיפים עמלה ע"ז, [ואמנם אם פורט צ'ק מאוחר באחרים יותר גבוהים הו' רק באופן שאין בזה מכירת שטרות וכדלהלן].

[והנה דעת כמ"פ שאין להתיר בסברת טירחא רק בפריטת צ'ק במטבע חוץ כמש"כ בפרק יט (סעיף כב) דשאני התם שיש יותר טירחא וסיכון משא"כ בצ'ק שקלי וראה להלן הע' 79, 83, 166, אמנם כאמור הגר"נ קרליץ מתיר גם בצ'ק שקלי בסברת טירחא, וכפי שבררנו בהע' 47-48 יש בזה על מי לסמוך ה"ה רבינו המב"ט, וראה מש"כ לעיל הע' 51 מאי שנא משאר מכירת שטרות שלא מצינו היתר בסברת טירחא דשא"ה שניכר שנוטל לאגר נטר, משא"כ בדבר מועט שנוטלים כיום אי"ז לאגר נטר, ויש להוסיף עוד דהמציאות הוא שאף מי שנוטל מהסוחר את הכסף לאחר יום או יומיים ג"כ נוטל ממנו אותו סכום של טירחא, וזהו הוכחה שאי"ז לאגר נטר, ונלפי"ז ה"ה בכל מלוה שנוטל סכום לטירחת גרידא ללא שום חשש אגר נטר מותר, אך למעשה בהלואה לזמן תמיד יש לחוש שיש כאן גם אגר נטר, וע"ע להלן הע' 81 מש"כ סברא נוספת להתיר ליטול טירחא עבור הסיכון שיש בהלבנת הון, ויש להוסיף עוד דכשפורט צ'ק אצל סוחר שעוסק בכך לפרנסתו ויש לו חנות

אמנם יש להקפיד ולפרש להדיא שנותן לו עבור הטירחא⁷¹, וראה בהערה ברין צ'ק שזמנו מאוחר או באופן שאין לו שום טירחא⁷².

וכן מותר לשמעון לגבות מראובן הוצאות גביית הצ'ק דהיינו דמי הפקדה והפעולות בבנק וכדו'⁷³, וראה בהערה פרטי דינים בזה והנפק"מ בפריטה דרך הלואה⁷⁴, ויכול לחשב דמי ההוצאות [והטירחא לדעת המתירים] ולגבות מיד בשעת נתינת דמי פריטת הצ'ק⁷⁵.

כתבו שאין הלוח חייב בהוצאות אלו, מ"מ מותר ללווה לשלם זאת ואי"ז אגר נטר וכ"כ בתו"ר (פ"ד סכ"ח) [ובספר שערי הלכה (פ"ג סעיף יד להג"ר י. ש. שנילזון, ב"ב תשס"ג)] כתב דיכול לדרוש אף דמי ניהול החשבון בבנק בגמ"ח שמנהל חשבון מיוחד עבור ההלואות, וע"ע להלן פרק ח סעיף לא.

74 יל"ע בזה בכמה אופנים, דהרי אפשר לגבות את הצ'ק אצל הפקיד ללא עמלה כלל, וא"כ הלוח יכול לומר לו לך וגבה בלא עמלה, ואולי בסתמא נוטלים צ'ק ע"ד להפקיד בבנק והרי"ז כפירש שע"ד כן נוטלו, ועוד דאם ילך לגבותו בעצמו בבנק יש בזה יותר טירחא ויכול לתובעו עבור הטירחא הנוספת.

וכן יל"ע כשפירש ע"ד להפקידו בבנק ונטל דמי ההפקדה ואח"כ הסתדר ללא ההפקדה כגון שמשכו אצל הפקיד או שמטרו לאחר, דיתכן דאף דאין בזה משום רבית דהריוח הודמן לו אח"כ, אבל יש בזה משום גזל דהוא נתן לו משום ההוצאה דוקא, וכן יל"ע כשצריך בלא"ה להפקיד צ'ק אחר בחשבונו, ויכולים להפקיד עשרים צ'קים בדמי פעולה אחת, אם יש לחלק את הוצאות ההפקדה וליטול רק כפ"מ שעולה החלק של צ'ק זה, וצ"ע. [ועי' בכר"י פ"ט הע' יג בשם הגרי"ח זוננפלד שהתנגד לגבות הוצאות הגמ"ח המרכזי "שערי חסד" מהלווים, אך בכר"י עיקרי דינים פ"ח הע' יד ביאר דלאו מטעם רבית אלא משום שינוי מדעת התורמים עי"ש].

עוד יש לציין דכשפורט באופן זה כיון דהוי כהלואה גרידא אין מעכב מסירת הצ'ק מיד, משא"כ בצ'ק של אחרים כשפורט בדרך מכירת שטרות כדלהלן, וראה עוד להלן סעיף סז הנפק"מ בפריטה דרך הלואה לענין דין מלוה ולוה, וכן לדין אונאה די"א שבשכר פועל יש דין אונאה ע"ש.

75 לדוגמא אם ההוצאות והטירחא מסתכמים בחמשה שקלים לוקח ממנו צ'ק של מאה ונותן

71 כמש"כ לעיל הע' 48 מדברי הדובב מישרים, וכן הוא מנהג הסוחרים שמציינים לפרוטי הצ'קים שנוטלים "עמלה" עבור הפריטה, ונ"כ בבית יהודה (פ"ב הע' ח) דצריך לפרש שנותן עבור טירחא ורק בשיעור הראוי לטירחא זו, ע"ש במש"כ לבאר דברי החקרי לב שמפרש דכוונת תלמידי הרשב"א שמותר להוסיף כשלווה עד שיבוא בני היינו שנותן עבור הטירחא, והחולקים סוברים שצריך לפרש להדיא שנותן עבור טירחא, ומבואר עכ"פ דלדידן דנקטינן דלא כתלמידי הרשב"א מותר רק כשמפרש להדיא שמוסיף עבור הטירחא].

72 כ"ז כאמור דוקא בצ'ק שזמנו היום אבל בצ'ק מאוחר חיישינן שנותן לאגר נטר אף כשמפרש לטירחא דיש בזה עכ"פ הערמת רבית, [וכשמוסיף עבור איחור הזמן יש בזה ר"ק וכדלהלן], וראה בנתיבות שלום (סי' קסו ס"ג אות כד) שכתב להתיר בפורט צ'ק דולרי בשקלים דמותר גם כשזמנו בעוד יום או יומיים, עפ"י דהתוס' (ב"מ סד, א ד"ה מה) דאין רגילות לזולל בשביל המתנת יום או יומיים ובטל השיקול של המתנת מעות כלפי שאר השיקולים של טירחא והוצאות, אך באופן שמפרש גם שיקול של אגר נטר כגון ביותר מיום או יומיים אסור, ומשמע דבצ'ק שקלי אין להתיר אף באיחור יום או יומיים ויל"ע.

עוד יל"ע אם באמת אין לו שום טירחא כגון שמוטר הצ'ק לאחר וכדו', דבכה"ג יתכן שאם יקח עבור הטירחא יש בזה חשש רבית, וי"ל דתלוי בעיקר בהריוח של בעל הצ'ק שאם למעשה בעל הצ'ק מרויח את הטירחא יכול הסוחר ליטול ממנו אחוז זה עבור הפסיקה של ההנאה שחוסך לו הטירחא, אך באופן שגם בפורט אינו מרויח חסכון בטירחא עדיין יש לדון אם מותר וצ"ע.

73 דאיסור רבית הוא בנוטל אגר נטר על השימוש במעות, אך אין לו למלוה להפסיד משום ההלואה, ואף דבחו"מ (סי' יד) בש"ך (סק"י) וקצוה"ח (סק"ב)

סכום טירחא קצוב או לפי אחוזים ואיסור הוספת אחוזים בצ'ק מאוחר

פז. נפוץ מאד שיש חלפנים שפורטים צ'קים למזומנים ונוטלים סכום מסויים כעמלת הפריטה, ויש בזה שני אופנים, יש שנוטלים סכום קצוב על כל צ'ק בין בצ'ק של מאה ובין בשל אלף, ויש שנוטלים שני אחוזים [או יותר] מהסכום הנקוב בצ'ק.⁷⁶

הנהוגים באופן א' שנוטלים שכר קצוב יש להם על מה שיסמוכו⁷⁷, [אך צריך לפרש להדיא שנוטל עבור טירחא והוצאות וכפי שאר התנאים האמורים לעיל⁷⁸], אבל הנהוגים ליטול לפי אחוזים מהסכום, יש מפקפקים אם מותר לעשות כן כשפורט לו צ'ק שקלי של עצמו⁷⁹, ויש שהתירו לפרוט גם באופן זה שכן נהוג בכל עיסקאות כגון תיווך וכדו' שנוטלים שכ"ט לפי אחוזי העסקה⁸⁰, וראה בהערה סברא נוספת להתירה

של אוכדן, וצ"ע אם מותר מהאי טעמא לקבוע שכ"ט לפי אחוזים. (ובגו"ד בצ'ק דולרי אם שייך זאת גם כיום בזמננו ראה להלן הע' 166), ואף שבצ'קים בסכומים גדולים מאד גם עמלת הבנקים גדולה יותר ונוטלים עמלה לפי אחוזי הסכום, אך מ"מ בצ'קים רגילים יל"ע בזה כיון שדמי הפקדה בבנק שווים בזה.

ואמנם להלן בסמוך הבאנו דהגר"י ראטה שליט"א מתיר לפורטי הצ'קים בחו"ל ליקח שכ"ט לפי אחוזים, אף כשאין בזה יותר סיכון דהרי פורטים אותם במדינתם, ומ"מ מותר כיון שכן הוא דרך המסחר, אמנם מדברי הפוסקים הנ"ל משמע שלא התירו רק באופן הנ"ל שיש יותר סיכונים, וכן מבואר בספר משנת רבית [להגרא"י לבנוני ארה"ב תשס"א פי"ד הע' יח] משמיה דהגר"י בלוי דאף שבצ'ק דולרי ניתן ליטול לפי אחוזים מ"מ בצ'ק שקלי לא בריא ליה ע"ש, [אמנם למש"כ להלן בסמוך שיש סברא נוספת להתיר משום הסיכון של הלבנת הון שהתפתח לאחרונה, נראה דיש להתיר אף בצ'ק שקלי וצ"ע].

80 בקובץ בית תלמוד להוראה (חלק ד סי' עא) הו"ד הגר"י ראטה שליט"א שמתיר לפורטי הצ'קים בחו"ל ליקח לפי אחוזים לפי שכך הוא דרך המשא ומתן שעל דבר גדול נוטלין יותר מדבר קטן, ומוכח דאף כשאין סיכון של העברה ממדינה למדינה מ"מ נקט להתירה, ולפי"ז ה"ה בצ'ק שקלי בא"י יש להתיר לדעתו.

לו תשעים וחמש, או שלוקח צ'ק של מאה וחמשה ונותן לו מאה.

76 היינו דבצ'ק בסכום של מאה נמצא שהשכ"ט הוא 2 שקלים, ובצ'ק בסכום של אלף שכר טרחתו הוא 20 שקלים.

77 כמבואר לעיל סעיף ז, טו, דיש מתירים ליטול עבור הטירחא, וכאן קובע סכום מסויים שיכלול בו דמי הוצאות וטירחא לפריטת הצ'ק, וכיון שנוטל סכום זהה בכל צ'ק ניכר שאי"ז אגר נטר.

78. כמבואר לעיל סעיף יד, ובהע' 48, 71, מבואר דדוקא בסכום הראוי לטירחה, ונראה דסכום של כמה שקלים לצ'ק חשיב שפיר ראוי לטירחא. 79 דהרי הטירחא שוה בצ'ק של מאה או של אלף, וע"כ דנוטל יותר משום שצריך לתת לו יותר מעות מזומנים, והוי אגר נטר, ואף שמצינו שקובעים מודד של שכ"ט לפי אחוזי העיסקה, אך בנידו"ד זה ניכר יותר משום האגר נטר אף כשאין מוסיפים עבור צ'ק שזמנו מאוחר, [וכש"כ באלו שמוסיפים אחוז בצ'ק מאוחר כדלהלן], וראה מש"כ לעיל מדברי הגר"נ קרליץ שצריך לזהר שבשכר הטירחא לא יהא כלול גם אגר נטר.

והנה בבר"י (פט"ו הע' יח) ובעיקרי דינים (פי"א הע' יח) וכן בתורת רבית (פי"ט הע' מד) כתבו לגבי פריטת צ'ק דולרי דמותר לקבוע השכר טירחא לפי אחוזים דבסכום גדול יש יותר סיכונים דהיינו אם יאבד הצ'ק, וגם משום דיש בזה טרחת העברת כספים גדולים יותר לחו"ל והבאתם לארץ וסיכון העבירה על החוק, אך בצ'ק שקלי שייך רק הסיכון

[משום הסיכונים בגלגול כספים בבנק]⁸¹, אמנם כשמוסיפים אחוזים בצ'ק מאוחר רבית קצוצה הוא⁸².

הלואה בהיתר עיסקא להאוסרים הלואה בשכר טירחא

יז. כאמור לעיל יש חולקים וסוברים דאין לסמוך כלל על היתר זה לפרוט בדרך הלואה בשכר טירחא, כיון שיש בזה חשש שנוטל גם לאגר נטר⁸³, ולדבריהם אין אפשרות

ואף הבית אפרים לא רצה להתיר רק בדרך מכר כשניכר שהוא משום האגר נטר [ואף שכ"כ בהע' 70 די"ל דבהני סוחרים שנוטלים אותם אחוזים גם כשנוטל ממנו המעות לאחר זמן א"כ ניכר שאינו משום אגר נטר וכן אינו דומה להעובדא שהובא משו"ת מהר"ם במרדכי למש"כ במחנ"א רבית סי' לו דשם האיטור משום שנעשה כתנאי בהעסק משא"כ בנידו"ד, מ"מ עדיין יש לחוש להאוסרים דשם עיקר העמלה הוא משום האגר נטר ומה שנוטל גם כשאנו מוציא המעות מיד משום שלא נחית לקבוע שני מחירים], והבאנו מש"כ הבר"י דלכמ"פ הוי אבק רבית ולכמ"פ הוי הערמת רבית, וכ"ה לדעת הגר"מ שטרנבוך דאף במוכר צ'ק דולרי דאחרים אסור לשלם עבור טירחא דחיישנן שנותן יותר מסכום הטירחא בעבור אגר נטר, וכמש"כ בקיצור דיני רבית (פ"ט סעיף ב) וא"כ כש"כ בנידון דידן, [וע"ש בקיצור ד"ר בקו"א מש"כ הגר"י שרייבר שליט"א להוכיח דהעמלה שנוטלים כלול בזה גם אגר נטר, ואף שכ"כ לעיל הע' 70 בביאור סברת המתירים שיש להוכיח להיפך דהרי גם כשמוכר הצ'ק מסכים לקבל המעות לאחר זמן ג"כ נוטלים ממנו אותו סכום, וגם עפ"י רוב הסוחרים נו"נ רק בצ'קים שכבר הגיע זמנם, וגם מוכר הצ'ק בעלמא אינו מסכים לשלם שני אחוז עבור הלואה קצרה כזו ומוכח שהתשלום עבור הטירחא, אך מ"מ יש מקום לחוש לזה דמידי פלוג' לא יצאנו דגם עצם תשלום שכ"ט ביחד עם הלואה יש הרבה אוסרים וכנ"ל, וראה בתורת רבית (פ"ח סעיף כב): "אדם הזקוק לכסף מזומן ויש לו כסף בחשבון הבנק שלו ומבקש מחבירו שיתן לו מזומנים והוא יתן לו צ'ק שלו שייכול להוציא הכסף מהבנק, נראה שאסור לכתוב בצ'ק יותר מאשר קיבל מחבירו במזומן", וע"ש בהע' לו מש"כ לצדד שאולי לא נחשב כהלואה אך מסיק דאין להקל בזה, וע"ע בתו"ר להלן פי"ט הע'

81 העירוני שיתכן שכיום יש סברא נוספת להתיר ליטול שכ"ט לפי אחוזים, גם בצ'ק שקלי, ידוע שלאחרונה חלו הגבלות שונות מטעם השלטונות על מחזורי הכספים בבנקים, [כתוצאה ממעקב השלטונות הבינלאומיים אחרי ייעוד הכספים אם לא נועדו למטרות מפקפקות כטירור וכדו'], וכיום על כל פעולה בנקאית בסכום כספי גדול חייבים להצהיר מאין בא הכסף ולהיכן פניו מועדות. מציאות זו מקשה מאד על גלגול כספים של סוחרים ואנשי עסקים.

כך שכיום ניתן לומר בכירור שכל סוחר מוכן לשלם אחוז מכובד למי שיעשה לו שירות של הלבנת הון, באופן שייחסך ממנו גלגול מחזור כספים גדול מדי בחשבונו הפרטי בבנק, ידוע שיש סוחרים דולרים וכדו' שמוכנים לשלם אחוזים לאנשים פרטיים אך ורק עבור הסכמתם להפקיד צ'קים בחשבונם הפרטי, ישנם גם סוחרים שנותנים שירות של הפקדת כספים לפורטי הצ'קים, שבאמצעות זאת הרי הם מפקידים מתוך הצ'קים שתח"י.

לאור זאת יש בזה סברא אלימתא להתיר ליטול בפריטת צ'ק לפי אחוזי הסכום שבצ'ק, שהרי ככל שהצ'ק הוא בסכום גדול יותר, כך גדל הקושי בהלבנת הכסף, והוא כרוך ביותר קשיים וסיכונים, ולכן שפיר קובעים בזה סכום טירחא לפי גודל הסכום שבהצ'ק, וכאמור סברא זו שייכת גם בצ'ק שקלי וכנ"ל.

82 דכיון שבפריטת צ'ק מזומן נוטל אחוז אחד, ובצ'ק מאוחר נוטל שני אחוזים, הרי ניכר שנוטל עבור האגר נטר, וכיון דמיירי בדרך הלואה דבצ'ק של עצמו לא שייך דרך מכירה כנ"ל א"כ הוי רבית קצוצה וכ"כ הגר"י יוסף שרגא שיינברגר ששמע מהגר"י אלישיב שליט"א.

83 כמשמ"ת בהע' 50 דלדברי המהר"ם שהובא במרדכי אסור בכל גווי ליטול שכר טירחא,

סכום טירחא קצוב או לפי אחוזים ואיסור הוספת אחוזים בצ'ק מאוחר

טז. נפוץ מאד שיש חלפנים שפורטים צ'קים למזומנים ונוטלים סכום מסויים כעמלת הפריטה, ויש בזה שני אופנים, יש שנוטלים סכום קצוב על כל צ'ק בין בצ'ק של מאה ובין בשל אלף, ויש שנוטלים שני אחוזים [או יותר] מהסכום הנקוב בצ'ק⁷⁶.

הנהגים באופן א' שנוטלים שכר קצוב יש להם על מה שיסמכו⁷⁷, [אך צריך לפרש להדיא שנוטל עבור טירחא והוצאות וכפי שאר התנאים האמורים לעיל⁷⁸], אבל הנהגים ליטול לפי אחוזים מהסכום, יש מפקפקים אם מותר לעשות כן כשפורט לו צ'ק שקלי של עצמו⁷⁹, ויש שהתירו לפרוט גם באופן זה שכן נהוג בכל עיסקאות כגון תיווך וכדו' שנוטלים שכ"ט לפי אחוזי העסקה⁸⁰, וראה בהערה סברא נוספת להיתירא

של אובדן, וצ"ע אם מותר מהאי טעמא לקבוע שכ"ט לפי אחוזים. (ובגו"ד בצ'ק דולרי אם שייך זאת גם כיום בזמנינו ראה להלן הע' 166), ואף שבצ'קים בסכומים גדולים מאד גם עמלת הבנקים גדולה יותר ונוטלים עמלה לפי אחוזי הסכום, אך מ"מ בצ'קים רגילים יל"ע בזה כיון שדמי הפקדה בבנק שווים בזה.

ואמנם להלן בסמוך הבאנו דהגר"י ראטה שליט"א מתיר לפורטי הצ'קים בחו"ל ליקח שכ"ט לפי אחוזים, אף כשאין בזה יותר סיכון דהרי פורטים אותם במדינתם, ומ"מ מותר כיון שכן הוא דרך המסחר, אמנם מדברי הפוסקים הנ"ל משמע שלא התירו רק באופן הנ"ל שיש יותר סיכונים, וכן מבואר בספר משנת רבית [להגרא"י לבנוני ארה"ב תשס"א פ"ד הע' יח] משמיה דהגר"י בלוי דאף שבצ'ק דולרי ניתן ליטול לפי אחוזים מ"מ בצ'ק שקלי לא בירא ליה ע"ש, [אמנם למש"כ להלן בסמוך שיש סברא נוספת להחזיר משום הסיכון של הלכנת הון שהתפתח לאחרונה, נראה דיש להחזיר אף בצ'ק שקלי וצ"ע].

80 בקובץ בית תלמוד להוראה (חלק ד סי' עא) הו"ד הגר"י ראטה שליט"א שמתיר לפורטי הצ'קים בחו"ל ליקח לפי אחוזים לפי שכן הוא דרך המשא ומתן שעל דבר גדול נוטלין יותר מדבר קטן, ומוכח דאף כשאין סיכון של העברה ממדינה למדינה מ"מ נקט להיתירא, ולפי"ז ה"ה בצ'ק שקלי בא"י יש להתיר לדעתו.

לו תשעים וחמש, או שלוקח צ'ק של מאה וחמשה ונותן לו מאה.

76 היינו דבצ'ק בסכום של מאה נמצא שהשכ"ט הוא 2 שקלים, ובצ'ק בסכום של אלף שכר טרחתו הוא 20 שקלים.

77 כמבואר לעיל סעיף ז, טו, דיש מתירים ליטול עבור הטירחא, וכאן קובע סכום מסויים שיכלול בו דמי הוצאות וטירחא לפריטת הצ'ק, וכיון שנוטל סכום זהה בכל צ'ק ניכר שאי"ז אגר נטר.

78. כמבואר לעיל סעיף יד, ובהע' 48, 71.

מבואר דדוקא בסכום הראוי לטירחא, ונראה דסכום של כמה שקלים לצ'ק חשיב שפיר ראוי לטירחא. 79 דהרי הטירחא שוה בצ'ק של מאה או של אלף, וע"כ דנוטל יותר משום שצריך לתת לו יותר מעות מזומנים, והוי אגר נטר, ואף שמצינו שקובעים מורד של שכ"ט לפי אחוזי העסקה, אך בנידו"ד זה ניכר יותר משום האגר נטר אף כשאין מוסיפים עבור צ'ק שזמנו מאוחר, [וכש"כ באלו שמוסיפים אחוז בצ'ק מאוחר כדלהלן], וראה מש"כ לעיל מדברי הגר"נ קרליץ שצריך ליהזר שבשכר הטירחא לא יהא כלול גם אגר נטר.

והנה בבר"י (פ"טו הע' יח) ובעיקרי דינים (פי"א הע' יח) וכן בתורת רבית (פי"ט הע' מד) כתבו לגבי פריטת צ'ק דולרי דמותר לקבוע השכר טירחא לפי אחוזים דבסכום גדול יש יותר סיכונים דהיינו אם יאבד הצ'ק, וגם משום דיש בזה טרחת העברת כספים גדולים יותר לחו"ל והבאתם לארץ וסיכון העבירה על החוק, אך בצ'ק שקלי שייך רק הסיכון

[משום הסיכונים בגלגול כספים בבנק]⁸¹, אמנם כשמוסיפים אחוזים בצ'ק מאוחר רבית קצוצה הוא⁸².

הלואה בהיתר עיסקא להאוסרים הלואה בשכר טירחא

יז. כאמור לעיל יש חולקים וסוברים דאין לסמוך כלל על היתר זה לפרוט בדרך הלואה בשכר טירחא, כיון שיש בזה חשש שנוטל גם לאגר נטר⁸³, ולדבריהם אין אפשרות

ואף הבית אפרים לא רצה להתיר רק בדרך מכר כשניכר שהוא משום האגר נטר [ואף שכ"כ בהע' 70 די"ל דבהני סוחרים שנוטלים אותם אחוזים גם כשנוטל ממנו המעות לאחר זמן א"כ ניכר שאינו משום אגר נטר וכן אינו דומה להעובדא שהובא משו"ת מהר"ם במרדכי למש"כ במחנ"א רבית סי' לו דשם האיסור משום שנעשה כתנאי בהעסק משא"כ בנידו"ד, מ"מ עדיין יש לחוש להאוסרים דשמא עיקר העמלה הוא משום האגר נטר ומה שנוטל גם כשאנו מוציא המעות מיד משום שלא נחית לקבוע שני מחירים], והבאנו מש"כ הבר"י דלכמ"פ הוי אבק רבית ולכמ"פ הוי הערמת רבית, וכ"ה לדעת הגר"מ שטרנבוך דאף במוכר צ'ק דולרי דאחרים אסור לשלם עבור טירחה דחיישן שנותן יותר מסכום הטירחא בעבור אגר נטר, וכמש"כ בקיצור דיני רבית (פ"ט סעיף ב) וא"כ כש"כ בנידון דידן, [וע"ש בקיצור ד"ר בקו"א מש"כ הגר"י שרייבר שליט"א להוכיח דהעמלה שנוטלים כלול בזה גם אגר נטר, ואף שכ"כ לעיל הע' 70 בבאור סברת המתירים שיש להוכיח להיפך דהרי גם כשמוכר הצ'ק מסכים לקבל המעות לאחר זמן ג"כ נוטלים ממנו אותו סכום, וגם עפ"י רוב הסוחרים נו"נ רק בצ'קים שכבר הגיע זמנם, וגם מוכר הצ'ק בעלמא אינו מסכים לשלם שני אחוז עבור הלואה קצרה כזו ומוכח שהתשלום עבור הטירחא, אך מ"מ יש מקום לחוש לזה דמידי פלוג' לא יצאנו דגם עצם תשלום שכ"ט ביחד עם הלואה יש הרבה אוסרים וכנ"ל, וראה בתורת רבית (פי"ח סעיף כב): "אדם הזקוק לכסף מזומן ויש לו כסף בחשבון הבנק שלו ומבקש מחבירו שיתן לו מזומנים והוא יתן לו צ'ק שלו שיכול להוציא הכסף מהבנק, נראה שאסור לכתוב בצ'ק יותר מאשר קיבל מחבירו במזומן", וע"ש בהע' לו מש"כ לצדד שאולי לא נחשב כהלואה אך מסיק דאין להקל בזה, וע"ע בתו"ר להלן פי"ט הע'

81 העירוני שיתכן שכיום יש סברא נוספת להתיר ליטול שכ"ט לפי אחוזים, גם בצ'ק שקלי, דידוע שלאחרונה חלו הגבלות שונות מטעם השלטונות על מחזורי הכספים בבנקים, [כתוצאה ממעקב השלטונות הבינלאומיים אחרי ייעוד הכספים אם לא נועדו למטרות מפקקות כטירור וכדו'], וכיום על כל פעולה בנקאית בסכום כספי גדול חייבים להצהיר מאין בא הכסף ולהיכן פניו מועדות. מציאות זו מקשה מאד על גלגול כספים של סוחרים ואנשי עסקים.

כך שכיום ניתן לומר בבידור שכל סוחר מוכן לשלם אחוז מכובד למי שיעשה לו שירות של הלבנת הון, באופן שייחסך ממנו גלגול מחזור כספים גדול מדי בחשבוננו הפרטי בבנק, ידוע שיש סוחרים דולרים וכדו' שמוכנים לשלם אחוזים לאנשים פרטיים אך ורק עבור הסכמתם להפקיד צ'קים בחשבונם הפרטי, ישנם גם סוחרים שנותנים שירות של הפקדת כספים לפרוטי הצ'קים, שבאמצעות זאת הרי הם מפקידים מתוך הצ'קים שתח"י.

לאור זאת יש בזה סברא אלימתא להתיר ליטול בפריטת צ'ק לפי אחוזי הסכום שבצ'ק, שהרי ככל שהצ'ק הוא בסכום גדול יותר, כך גדל הקושי בהלבנת הכסף, והוא כרוך ביותר קשיים וסיכונים, ולכן שפיר קובעים בזה סכום טירחא לפי גודל הסכום שבהצ'ק, וכאמור סברא זו שייכת גם בצ'ק שקלי וכנ"ל.

82 דכיון שבפריטת צ'ק מזומן נוטל אחוז אחד, ובצ'ק מאוחר נוטל שני אחוזים, הרי ניכר שנוטל עבור האגר נטר, וכיון דמיירי בדרך הלואה דבצ'ק של עצמו לא שייך דרך מכירה כנ"ל א"כ הוי רבית קצוצה וכ"כ הגר"י יוסף שרגא שיינברגר ששמע מהגר"י אלישיב שליט"א.

83 כמשנ"ת בהע' 50 דלדברי המהר"ם שהובא במרדכי אסור בכל גווי ליטול שכר טירחא,

לפרוט צ'ק של עצמו אלא אם כן נותן לו המעות בהיתר עיסקא⁸⁴, ועדיף לכתוב על כל צ'ק בנפרד שהמעות עבור צ'ק זה ניתנו בהיתר עיסקא⁸⁵, וכשנוטל המעות להוצאותיו ולא לעיסקא ראה בהערה⁸⁶.

נטילת המעות לאחר זמן או לפקדון, ודין מי שפרט שלא באופן המותר

יח. נמצינו למדים שבפריטת צ'ק עצמי ישנם חששות לכמה דיעות⁸⁷, ואמנם ישנם מדקדקים שרוצים לצאת מידי כל חשש, ולכן מוסרים הצ'ק להסוחר, ואינם נוטלים ממנו כלום, ורק כעבור כמה ימים באופן שכבר היה סיפק בידו להציג הצ'ק לגבייה, אז נוטלים ממנו הכסף, ונמצא שלא היה כאן כלל הלוואה ביניהם⁸⁸, ואם קשה לעשות כן שזהו טורח לבא להסוחר פעם נוספת, אפשר ליטול המעות מיד באופן של פקדון ובהתנאה מפורשת שאין להמוכר זכות שימוש בהמעות רק כעבור כמה ימים⁸⁹, [וחייב הוא בשמירת

אם מותר בכה"ג, וראה בשו"ת מהרש"ג (ח"א י"ד סי' ו) שכתב דנהוג עלמא להוציא דמי עיסקא להוצאותיו ויש להם על מה שיסמוכו עכ"פ כשנותן לו בסתם, וע"ש בס"ד מש"כ בסו"ד לבאר כן גם בדעת הגר"ז, אולם פשוט דעת הגר"ז בשו"ע הרב משמע דכשנוטל המעות להוצאותיו הוי איסור דאורייתא בכה"ג, וראה בחוט שני (רבית פי"ח הע' כב) מש"כ בזה.

87 דכאמור היתר של טירחא אינו לכו"ע וגם לסמוך על ההיתר עיסקא אינו לכתחילה עכ"פ באופן שנוטל המעות להוצאותיו.

88 כ"כ בחוט שני (רבית עמ' קטו): "ואמנם אם האדם הפודה את הצ'ק אינו משלם עבורו מיד אלא רק לאחר שפודה הצ'ק בבנק, אין כאן בית מיוחד כלל שהרי אין כאן הלוואה, ומותר לשלם פחות מן הסכום הנקוב בשטר", ויש להסתפק אם להתיר גם באופן שהמוכר עדיין לא גבה הצ'ק דכיון שהיה לו אפשרות לגבותו סגי בזה, ומה שהתעכב זה ענין שלו, או י"ל דבאופן זה יש לאסור כיון שלמעשה נמצא שמלווה משלו. אמנם באופן שהסוחר כבר העביר הצ'ק לאחרים וקיבל ע"ז תמורה ודאי דמותר דשוב לא נחשב שהלווה וכמש"כ המנח"י (ח"ז סי' קלא) דכשהמוטב מוסר הצ'ק לאחר ומקבל תמורה ע"ז הרי הוא נחשב כאדם זר ואינו יכול לתבוע מהחותם אף כשהצ'ק לא הוצג לגבייה והו"ד להלן פרק י הע' 175].

89 דבלא תנאי מפורש שלא ישתמש הרי כיון שהמעות אינם צוררים קי"ל דמותר להנפקד

נג, ואף דלהבר"י בצ'ק דולרי יש להקל בזה כדלהלן מ"מ בצ'ק שקלי אינו מורה להיתר וכנ"ל הע' 79].
84 כ"כ בבית אפרים (ס"ו סא): "וכן אני מורה בהלוואה לזמן והמלוה נותן איזה מטבע והפרעון במטבע אחרת החשובה יותר כפי השער שבשוק, לכתוב בשט"ח נתינת המלוה כמות שהוא על צד היתר עיסקא, ולהתנות שאם ישלם המטבע פלוני נפטר הלוה מהעיסקא" וכו', וכ"כ הגר"מ שטרנבוך בקיצור דיני ריבית (פ"ט ס"ב), ודבריו אמורים בצ'ק דולרי דאחרים וה"ה בצ'ק שקלי של עצמו דיכול לעשותו בהלוואה בהיתר עיסקא, והיינו כמבואר לעיל בהע' 43 דהפרש האוחזים נוטל עבור הריוח הצפוי או כסכום התפשרות.

85 וכמש"כ בבית אפרים הנ"ל שיש לכתוב כן על השט"ח וכ"ה בקיצור ד"ר הנ"ל, והטעם משום דהרי נמצא שבצ'ק זה של מאה הרי 98 הם עבור הקרן, ושנים נוספים הם עבור הריוח של העיסקא, ואם לא יציין זאת על הצ'ק יש לחוש שיפול הצ'ק קמי יתמי והם לא ידעו שחלק מהסכום הוא עבור הלוואה וחלק עבור עיסקא, ויגבו את הכל בתורת הלוואה, אף כשלא יושלמו פרטי ותנאי העיסקא, ויש בזה משום רבית, וראה מש"כ בזה בשו"ת מהרש"ג ח"א י"ד (סי' א).

86 ע"ש בקיצור דיני רבית מש"כ דצ"ע אם מותר מוכר הצ'ק ליקח המעות להוצאותיו ולא להכניסם בעיסקא, אך כשכותב בהית"ע שמשתפו בכל העסקים הטובים שיש לו א"ש דנעשה שותף בדירתו שעולה שוים מיום ליום או בעסקים אחרים שיש לו, ויל"ע במי שאין לו שום דירה ושום עסקים

המעות כשאר שומר, וה"ה שיכול להתחייב בקנין גם על אונסין⁹⁰, אמנם מי שפרט צ'ק של עצמו בדרך הלואה גרידא ולא התנה שההפרש למירחה או לעיסקא, נראה דמוטל על הסוחר להחזיר דמי ההפרש⁹¹.

סכום התשלום כשהצ'ק לא כובד

יט. כשפרט צ'ק של עצמו וקבע שכר מירחא לדעת המתירים כדלעיל או בהיתר עיסקא, אם הצ'ק לא כובד בבנק, הרי הסוחר גובה ממנו כל הסכום הכתוב בצ'ק⁹², ואם חוייב הסוחר עקב כך בהוצאות נוספות ע"י הבנק יחזיר לו גם הוצאות אלו⁹³, [ובאופן שבעל הצ'ק נטל המעות אח"כ או בפקדון כנ"ל בסמוך, אם הצ'ק חזר אח"כ, ג"כ יכול הסוחר לגבות כל המעות כיון שלא נחשב כלל כהלואה וכנ"ל].

לזה שמוסר למלוה שטר או צ'ק של עצמו שימכרנו לאחרים בפחות

כ. ראובן שחייב לשמעון סך של מאה ואין לו כדי לשלם, ורוצה ליתן לו שטר של עצמו בסך של מאה ועשר לזמן מאוחר, ושמעון מתחייב שלא יגבה בעצמו את השטר אלא ימכרנו ללוי בסך של מאה, ולוי יגבה את השטר מראובן⁹⁴, אם השטר שראובן נותן לשמעון נכתב על שמו של שמעון אסור לעשות כן, דכששמעון מוסר אח"כ הצ'ק ללוי הרי לוי נחשב כשלוחו לגבות את המאה ועשר מראובן ויש בזה רבית מהלואה למלוה⁹⁵,

ויגבנו לאחר זמן, רק המלוה והלוה שניהם מקבלים על עצמם שהמלוה ימכור את השטר לאחרים מבלי שהמלוה עצמו יהיה ערב ומה שיקבל מהקונה יהיה לפרעון החוב וכו', שהרי מסתבר שיכול הלוה ליתן למלוה חפץ לפרעון החוב על תנאי שלא יקח החפץ לעצמו רק ימכרנו לאחרים והסכום שיתקבל יהיה לפרעון החוב, ומסתבר שזה מותר אפילו אם החפץ שזה יותר" וכו', והיינו דכמו שהיה שייך שיתן לו חפץ והמלוה ימכרנו ויגבה חובו בזה, ושייך שיתן חפץ של מאה ועשר והמלוה ימכרנו במאה, ה"נ רוצה לעשות כן באמצעות שטר של מאה ועשר לזמן מאוחר והמלוה ימכרנו במאה ללא קבלת אחריות, ויפרע חובו.

95 במנחת שלמה (שם) בהמשך דבריו: "והן אמנם שאם השטר הוא על שם המלוה מסתבר דכיון שהקונה את השטר אינו יכול לגבות בו מהלוה, אלא צריך דוקא לבא מכח המלוה וגם זקוק לכתיבה ומסירה, ולכן אין זה חשיב כחפץ ואי אפשר למעט ממה שכתוב בשטר". והיינו דבזה כשמוכרו אח"כ ללוי הרי לוי גובה המאה ועשר מראובן מכוחו של שמעון, א"כ נחשב בזה כאילו שמעון גובה מהלוה מאה ועשר עבור הלואה של מאה, וראה עוד בהערה הבאה.

להשתמש בהם וממילא דינו כלוה ע"י ס"י רצב. 90 וכשאר שומר חנים שיכול להתחייב באונסין. 91 וכמו בשאר רבית קצוצה דקי"ל שיוצאה בדיינין, דאף אם נאמר שיש צדדים שאין זה ר"ק מ"מ יש לחשוש לכך, וראה בזה בתורת רבית פ"ב סעיף יז-יח.

92 פשוט, שזה מה שנתחייב לו ואף שנתן לו צ'ק של מאה וקיבל רק תשעים ושמונה, הרי זהו בשביל הטירחה וההוצאות וכיון שהצ'ק חזר עליו לתת לו עתה סכום ההלואה בנוסף לטירחא והוצאות, וכן כשעשה באופן של היתר עיסקא, הרי הניכוי של האחוזים הוא עבור הריוח או סכום ההתפשרות כנ"ל.

93 כדיבואר להלן פרק ח סעיף לא בדיני הוצאות המלוה, ובפרק טז בדיני גרמי והזיקות שע"י חזרת צ'ק, דחויבו בהוצאות אלו הוא הן מדינא דגרמי והן משום דהוי כהתנו שיתחייב לשלם לו ע"ז ע"ש.

94 ז"ל הגרש"ז אויערבאך במנחת שלמה (ח"א סי' כז אות ב): "מסופקני בלוה שהגיע זמן הפרעון ואין לו במה לפרוע דאפשר שיכול ליתן למלוה שטר עם תנאי מפורש שהמלוה לא יקח השטר לעצמו

אולם בשטר שהוא לכל המוציאו יש להסתפק בזה⁹⁶, ובצ'ק בכה"ג יש מקום לצדד ראף כשראובן יתן לשמעון צ'ק לפקודתו דינו כלמוכ"ז, כיון דכששמעון מוסרו אח"כ ללוי בהסבה נעשה כלמוכ"ז וכש"כ בצ'ק שהפקודה היא למוכ"ז וראה בהערה⁹⁷, אמנם למעשה אף בצ'ק למוכ"ז אין ראוי לעשות כן כלל⁹⁸.

ענף ג - פריטת צ'ק שקלי שיש לו מאחרים בדרך הלואה או מכירה

אופני הפריטה ששייכים בזה

כא. כל האמור לעיל הוא בפורט צ'ק של עצמו שאין בזה דין מכירת שמורת, אבל כשיש לו צ'ק שקיל שקיבל מאחרים ורוצה לפורטו בפחות מסכום הנקוב בו, ניתן לעשות זאת בשני אופנים:

(א) בדרך הלואה, להסוברים דהצ'ק אינו כשטר חוב ואין בו דין מכירת שמורת⁹⁹.

ההלואה, נראה דיש בזה משום אבק רבית עכ"פ, אלא אף בלמוכ"ז מ"מ נראה דכל הצד להחיר הוא להסוברים דהצ'ק נחשב כשט"ח ושייך בזה מכירה, אבל להסוברים דהצ'ק נחשב כהוראה בעלמא, א"כ אף בצ'ק למוכ"ז מ"מ הרי קיבל שמעון מראובן הוראה ליטול בהבנק מאה ועשר תמורת חוב של מאה, ונמצא ששמעון הוא שלוחו של ראובן ליטול מחשבונו בבנק מאה ועשר, וכששמעון נותנו ללוי הרי לוי נעשה שלוחו של שמעון ליטול את המאה ועשר שראובן שלח ליטול, ונמצא שלמעשה שמעון מקבל מראובן מאה ועשר עבור חוב של מאה, ולכאור' רבית קצוצה הוא, ונמצא דלדיעה זו יש בזה חשש ר"ק ואף שנתבאר לעיל פ"א דהסכמת רי"פ זמנינו דהצ'ק חשיב כשטר מ"מ כיון שבנידון דידן לא מצאנו היתר ברור אף להסוברים שהצ'ק נחשב כשט"ח, לכן בודאי דבאיסור רבית יש להחמיר ויש לחוש עכ"פ דחשיב לכה"פ כאבק רבית דיש בזה נשך בלא תרביית ודו"ק.

99 היינו לדעת הגר"ש קרליץ ושו"ת ברכת שמים ועוד מפוסקי זמנינו שנקטו דהצ'ק נחשב כהוראה בעלמא, ולא שייך בזה מכירת שמורת, וכמש"כ הגר"ש קרליץ בשו"ת עטרת שלמה (חור"מ סי' סה) וז"ל: "אמנם בצ'ק אין בחתימתו של החותם שום התחייבות, רק נותן הוראה לבנק לשלם לפלוני סכום זה וזה וכו', וכפי שצויין בהצ'ק שלמו לפקודת פלוני", והוסיף שם עוד וז"ל: "ונראה לפי"ז שצ'ק אינו ניתן למכירה אף אם יהיה כתיבה ומסירה כדין

96 וז"ל המנח"ש בסיום דבריו: "אבל בכה"ג שהשטר הוא למוכ"ז וכתוב בפירוש שהוא מתחייב לכל מי שמוציא שטר זה, אפשר דכיון שנקנה במסירה לבד בלא שום כתיבה וכו', אפשר דחשיב שפיר כנותן לו חפץ למוכרו ואין זה רבית, אע"פ שהחוב הוא פחות ממה שכתוב בשטר".

97 הנה בצ'ק לכאור' אף כשהוא ע"ש שמעון המלוה וצריך לחתום כמיסב כשמוכרו ללוי, מ"מ כבר נתבאר לעיל פ"ג סעיף יג ובכ"מ דלאחר ששמעון חותם בהסבה נהפך הצ'ק להיות כשטר למוכ"ז, וקניינו וזכותו של לוי בהצ'ק אינו כפוף כלל לזכויותיו של שמעון, ואף כשיש לראובן טענות פטור נגד שמעון, אינו יכול ליפטר בטענות אלו נגד לוי, ונמצא דלוי גובה הצ'ק מכח עצמו אף כשהצ'ק נכתב ע"ש שמעון, כל שנמסר לו והוסב כדין, וא"כ גם בצ'ק שהוא ע"ש שמעון יש להסתפק בספיקו של הגרש"ז הנ"ל שיכול ראובן לפרוע לו בזה בסכום שהוא יותר מהחוב והוא ימכרנו ללוי וכנ"ל, וכש"כ בצ'ק שנכתב מתחילה למוכ"ז, או כשאינו כותב שם של מוטב, דאז ג"כ דינו כלמוכ"ז כ"ז שעדיין לא נכתב שם המוטב, ויכול לימסר מיד ליד ללא הסבה [וכנ"ל פרק ג סעיף ייב], ונמצא ששמעון יכול למוכרו ללוי ואז לוי גובה מכח עצמו. 98 הנה לגופו של דבר נראה דבכה"ג אין לסמוך על היתר זה, דלא מיבעיא באופן שראובן כותב הצ'ק ע"ש שמעון, הרי התחייב לו בצ'ק מאה ועשר תמורת הלואה של מאה, ואף שמתנה איתו שלא יגבנו בעצמו אלא ימכרנו ללוי, מ"מ עצם ההתחייבות לשמעון בסכום שהוא יותר מסכום

(ב) ולהסוברים דהצ'ק דינו כשט"ח ושייך בזה מכירת שטרות¹⁰⁰, שייך לפרוט צ'ק גם בדרך של מכירת שטרות¹⁰¹ עפ"י התנאים המפורטים להלן.

פריטה בדרך הלואה בשכר טירחא או היתר עיסקא [ודין צ'ק התחייבות או למוטב בלבד]
כב. בדרך הלואה כיצד: ראובן נתן לשמעון צ'ק של מאה, ושמעון מוסרו ללוי ומקבל ממנו תשעים ושמונה במזומן כהלואה, ומפרש להדיא שהניכוי מסכום הנקוב בצ'ק הוא רק כדי שכר טירחא והוצאות, והוא סכום המקובל בשכר טירחא, באופן זה נתבאר לעיל סעיף ז די"א שמותר לעשות כן¹⁰², וראה בהערה בדין צ'ק מאוחר ודין שכ"ט לפי אחוזים ופרטי דינים נוספים¹⁰³.

לפקודתו ומוכרו לאחר ובין כשהצ'ק הוא למוכ"ז גם בזה זכיית הקונה הוא מכח דין מכירת שטרות וכדלעיל פ"ד וע"ש הנפק"מ בזה, ונראית בספר רפידתו זהב על הלכות רבית (להרא"מ ורצברגר ב"ב תשנ"ח בקנו' התשרי סי' ט מהגר"י ליברמן) דבצ'ק כיון שאין בו שעבוד נכסים לא שייך בו דין מכירת שטרות ואסור משום רבית, אמנם כבר ביארנו לעיל בפרק ד סעיף ז דאף בשטר כת"י שעיקרו לראיה יש בו דין מכירת שטרות על הראיה שבו, וכש"כ בצ'ק שיש לו גם שוויות עצמית כנ"ל, וכ"ה בברית יהודה (פרק טו סעיף טז) ובתורת רבית (פ"ח סעיף יח), וראה ברפידתו זהב שם תשרי מהגר"י בלוי (סי' ג אות ד): "יכולים למכור צ'ק של אחרים בפחות כדין מכירת שטרות". וכ"כ הגר"ר יוסף שרגא שיינברגר שליט"א בשם הגריש"א דהצ'ק חשיב כשטר גם לדין מכירת שטרות שבמכירת הצ'ק נמכר החוב ולכן מותר אף למכור בפחות כדינא דיו"ד סי' קעג ס"ד [כשאינו מקבל אחריות].

¹⁰² ועפ"י כתבנו לעיל הע' 69 דלדיעה זו מותר לעשות כן גם בפריטת צ'ק של עצמו וכש"כ דמותר לעשות כן בצ'ק דאחרים, וע"ש שכ"כ להדיא הגר"נ קרליץ ויסוד לזה מדברי המבי"ט, וראה בזה עוד בסמוך, ונראה משנ"ת שם דלהבית אפרים מותר רק כשזה בדרך מכר, וזה לא שייך בנידו"ד כיון דדברינו אמורים לדעת הסוברים דהצ'ק הוא כהוראה בעלמא ולא שייך למוכרו, ואף שהיה אפשר לומר דנהי דלא חל דין ממש, מ"מ לענין זה נחשב כדרך מכר להיתר קבלת דמי טירחא, אך זה דוחק דלכאור' לדיעה זו הוי כשלוחו לגבות החוב, וע"כ דההיתר מדין טירחא לחורו].

¹⁰³ ראה מש"כ לעיל סעיף טז דכשקוצץ שכר קצוב לכל צ'ק קיל יותר, וי"א שמותר גם

שטר וכו', ונמצא שהכסף שהוא מקבל עבור הצ'ק אינו אלא הלואה, ואסור לו לקבל פחות מהסכום שנרשם שם, ומשום דהו"ל רבית עבור המתנת הזמן, וא"כ אין אפשרות לפרוט רק בדרך הלואה [וע"ע להלן פרק ח הע' 107], וכ"כ הגר"נ קרליץ שליט"א בחוט שני (רבית פט"ו בעמ' קטו) ע"ש, ואמנם לעיל פ"ד סעיף יז הבאנו מש"כ הגרש"ז אויערבאך דאף א"נ דהצ'ק כהוראה בעלמא מ"מ שייך בו דיני מכירת שטר דנעשה כחפץ הנמכר, וע"ש מש"כ סברא נוספת דכיון שמכח תקנת השוק נעשה חייב ללוקח אף באופן שאינו חייב למוטב, א"כ ודאי שייך בזה מכירת שטרות, אך לדעת הפוסקים הנ"ל דל"ש ביה מכר ע"כ דאזיל בתורת הלואה ושכר טירחא וכמש"כ הגר"נ קרליץ בחוט שני שם, וראה מש"כ לעיל הע' 63 דאף להסוברים דא"צ קנין המועיל במכירת שט"ח, מ"מ בצ'קים א"א לסמוך על דיעה זו, כיון שנהוג למכור באחריות וכדלהלן, [ודלא כמש"כ בשערי הלכה עמ' קפג ע"ש].

¹⁰⁰ כדעת הגר"מ פיינשטיין, והמנחת יצחק, הגרש"ז, ודבר יהושע, ולהבדל"ח הגרי"ש אלישיב שליט"א, וכ"ה הכרעת רוב פוסקי זמנינו וכמשנ"ת לעיל פ"א ענף ב.

¹⁰¹ בין בצ'ק שקיבל מאחר עבור חוב או מקח, ובין בצ'ק שהאחר נתן לו בתורת התחייבות מ"מ שייך בזה דין מכירת שט"ח כיון שאי"ז שט"ח ידידיה, ואף להסוברים דלא מהני להתחייב חוב בצ'ק ללא קבלת תמורה כדלעיל פרק א סעיף ה, ונמצא דכשראובר התחייב לשמעון בצ'ק עדיין אי"ז שטר חוב ביד שמעון, מ"מ כשמעון מוכרו ללוי ומקבל תמורתו, נעשה הצ'ק כשט"ח גמור וכמשנ"ת לעיל פ"א הע' 20 ושפיר שייך למוכרו, דמכירתו וחיובו באין כאחד וע"ד כן נמסר, וד"ז שייך בין כשהצ'ק הוא

וכאמור דרך זה מהני אף להסוברים דהצ'ק דינו כהוראה בעלמא, אבל בלא התירה דשכר טירחא אסור אא"כ יעשה בהיתר עיסקא¹⁰⁴.

דין פרישת צ'ק של התחייבות עצמית או צ'ק שהוא למוטב בלבד ראה בהערה¹⁰⁵.
פרישה בדרך מכירה

כג. אמנם לדעת החוששים לעשות בדרך הלואה משום שקשה לשער את שכר הטירחא וההוצאות ולפעמים נכלל בזה גם אגר נטר עבור המתנת המעות¹⁰⁶, וגם לא ניתן לסמוך לכתחילה על היתר עיסקא כשנוטל המעות להוצאותיו, ולכן הצריכו לעשות בדרך מכירת שמורת, דהיינו שבעל הצ'ק מוכר הצ'ק לסוחר בפחות מסכום הנקוב בו¹⁰⁷, ובכפוף לתנאים דלהלן בסעיפים הבאים¹⁰⁸.

ובנתי"ש (קעג ס"ד אות נב) כתב לצדד, דכשראוּבן פורט אצל לוי צ'ק של התחייבות חדשה שיש לו משמעון, מותר לפרוט אף להסוברים דהוי כהוראה משום דבכה"ג לא הוי כרביית מלוה למלוה, דכיון שראובן הלוח לא זכה כלל בהחייב ששמעון החותם התחייב לו מאה בהצ'ק, ונמצא שכשנותן הצ'ק ללוי שהוא המלוה שלו שיגבה משמעון החותם את המאה תמורת התשעים וחמש שקיבל ממנו, הרי אין המלוה גובה זאת מכוחו שהרי הוא לא זכה כלל בהחייב, וא"כ מותר לפרוט באופן זה לכתחילה ע"ש, ולפי"ז מותר לפרוט צ'ק כזה בדרך הלואה אף כשאינו מפרש שההפרש הוא עבור הטירחא.

אמנם נראה דליתא לדבריו, דהרי זה פשוט דאף להסוברים דהוי כהוראה, מ"מ הרי כשהוא מחזיק בידו את הצ'ק כ"ז שהחותם אינו חוזר בו יכול למעשה לגבות את הצ'ק מהבנק, ועצם הזכות הזאת ג"כ שויה, וכשנותן זכות של גביית מאה למלוה שלו שמלווהו רק תשעים ושמונה, יש בזה ג"כ משום רבית, אמנם בדרך הלואה וקביעת שכר טירחא שפיר מותר גם בצ'ק כזה וכנ"ל, ונראה דה"ה דמותר גם בצ'ק שהוא למוטב בלבד [באופן שהסוחר מסכים ליטול צ'ק זה ולהסתדר עם גבייתו], דכיון שא"צ כאן חלות מכירה לא איכפת לן בזה.

¹⁰⁶ כנ"ל הע' 50 בדברי שו"ת מהר"ם וכמה פוסקים לגבי שטר, וכמש"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א בקיצור דיני רבית (פ"ט ס"ב) לגבי צ'ק והוב"ד לעיל הע' 83 ועמש"כ שם בזה.

¹⁰⁷ וכמבואר בס"י קעג (סעיף ד) בדין מכירת שטרות שאין בזה אגר נטר כיון שהצ'ק והחוב

ליטול שכ"ט לפי אחוים, ויש שהתירו זאת רק בצ'ק דולרי שיש בו טירחא וסיכון גדול ע"ש מש"כ בזה. עוד נתבאר בסעיף טו דלא מצינן דמותר לעשות כן רק בצ'ק שזמנו היום דבזה יש להקל כשמפרש להדיא עבור טירחא ואין לחשוש שיש בזה גם אגר נטר משא"כ בצ'ק מאוחר, [אולם מדברי התורת רבית (פ"ט ס"ב) מבואר דאף בצ'ק מאוחר מותר, אמנם דבריו אמורים בצ'ק דולרי שיש בו גם סיכון גדול וטירחא יתירה אבל בצ'ק שקלי מבואר בדבריו (בסוף פרק יח) דלא ברירא ליה להתיר והו"ד לעיל הע' 79, 83], ואם נוטל יותר אחוים בצ'ק מאוחר מבצ'ק מזומן יש בזה משום רבית קצוצה.

כמו"כ יש לציין דבשפורט בדרך הלואה אין מעכב מסירת הצ'ק מיד, [אלא דלא ימצא מי שיפרוט לו בלא זה], משא"כ כשפורט בדרך מכירת שטרות מעכב המסירה לחלות המכירת שט"ח. ואם הצ'ק חוזר הרי הוא מחזיר לו כל הסכום שבצ'ק, הן החלק של ההלואה והן החלק של הטירחא.

¹⁰⁴ וראה משנ"ת לעיל בהע' 43, ⁸⁶ פרטי דינים הנוגעים לדיני עיסקא, וראה עוד להלן הע' 114 בדעת הסוברים שא"צ קנין המועיל לגבי רבית. ¹⁰⁵ הנה זה פשוט דבדרך זו מותר לפרוט אף צ'ק שקיבל מחבירו בתורת התחייבות חדשה, [כמבואר בחו"מ ס"י מ שיכול לחול חיוב ע"י שטר, וראה לעיל פ"א], ואף דלדיעה זו לא חל חיוב חדש ע"י צ'ק כנ"ל בפ"א משום דלא חשיב שטר להתחייב בו, מ"מ הרי בדרך הלואה שייך אף כשאין ע"ז שם שטר ויכול להלוותו על סמך שיגבה ממה שהחותם בצ'ק הבטיח ליתן לו.

אופן ההקנאה בצ'ק לדין רבית

כד. לדעת הסוברים שצריך דוקא קנין המועיל, במכירת שטר חוב¹⁰⁹, הכא נמי ההקנאה נעשית כדין הקנאת צ'קים שנתבאר דינם לעיל פרק ד¹¹⁰, וצריך שימסור הצ'ק בשעת נתינת המעות¹¹¹, ולדעת הסוברים שאין צריך קנין המועיל¹¹², יכול למסור הצ'ק גם לאחר זמן לקיום המקח שנעשה מקודם¹¹³ לדין נוסף בזה ראה בהערה¹¹⁴.

צ'ק שזמנו מאוחר, למוטב בלבד, צ'ק פתוח

כה. בדרך זו של מכירת שטרות מותר למכור הן צ'ק שזמנו היום והן צ'ק שזמנו מאוחר,

מכירת צ'קים אף להסוברים דזהו כהוראה בעלמא כיון שא"צ קנין המועיל ויכול לגבות החוב ולרצות בקיום המקח, אמנם למש"כ לעיל די"א שבכה"ג יש לו לפטרו בפירוש מכל אחריות, וכיון שבזמנינו מוכרים צ'קים עם קבלת אחריות וכדיבואר להלן דמהני עכ"פ מכח תנאי שנחשב כמקח טעות יעו"ש, וא"כ כשלא נעשה כלל קנין אין כאן כלל מקח, וכיון שכן הרי נחשב כקבלת אחריות שיש אוסרים, וגם לדעת הסוברים דא"צ לפטרו בפירוש מאחריות מ"מ לא התירו רק כשמכר בסתמא ולא כשמפרש בהדיא שהיא באחריות, ועוד דכיון דהפרש בעינן שיטול לטירחה וכדלהלן, ויבואר שם דלדיעה זו שייך להקל רק כשהתחיל ע"י מכר, אבל כשלא חל כלל המכר לכאור' לא עדיף מהלואה גמורה ותשלום טירחה שיש אוסרים בזה כמשנ"ת, ולכן נראה דאין לסמוך ע"ז, ובפרט דבצ'ק של התחייבות חרשה ודאי דלא שייך זאת, דאין כאן עדיין כלל חוב לדיעות אלו, [ולגופו של דבר כבר הבאנו לעיל פרק ד סעיף יז דעת הגרש"ז דאף אם הצ'ק כהוראה מ"מ שייך בו מכירה וגם דהכרעת רי"פ דורנו שהצ'ק הוא כשט"ח וכנ"ל פ"א].

והנה היה אפשר לומר עוד דכיון דלדיעה זו נמצא דגביית הצ'ק אינה כגביית חובו של מוכר הצ'ק, דהרי הקונה לא זכה כלל בהחוב של בעל הצ'ק, וא"כ נמצא שאין זה רבית מלוה למלוה, דהסוחר הלווה 98 והריהו גובה מאה מהחותם בצ'ק, אך אי"ז שייך להמוטב שמסר לו הצ'ק, אמנם זה אינו דאף לדיעה זו שהצ'ק הוא כהוראה ולא שייך בזה מכירת חוב וזכייה בהחוב מ"מ הרי ודאי דהמוטב בצ'ק היה לו זכות גבייה בהצ'ק וכיון שמסר זוכת זו להסוחר שהלווהו 98 ומסר לו זכות לגבות מאה זה גופה הוי רבית ופשוט.

נמכר כשאר חפץ ורשאי לקבוע מחיר כראות עיניו. 108 היינו די"א שצריך קנין המועיל, וכן אסור לקבל אחריות כדלהלן.

109 כסברת הש"ך ודעימיה כנ"ל סעיף ח ובהע' 52. 110 יעו"ש בענף ג-ד דבצ'ק למוכ"ז לכו"ע סגי במסירה לחוד, ובצ'ק שהוא לפקודת המוטב, י"א דסגי במסירה, וי"א דאף שאין מעכב ההסבה לגוף הקנין, מ"מ מועיל לענין שלא יוכל לחזור ולבטל המכר עי"ש, וגם מועיל רק דע"י כן חל הערבות על המוכר, ועוד דע"כ זוכה הקונה בזכויות יתר מהמוכר עצמו ע"ש, ולפי"ז לענין קנין המועיל בדין רבית סגי לכו"ע אף כשמכר ללא הסבה מ"מ חל המכר.

111 דאל"כ לא חל קנין המועיל דהא לכו"ע מסירה בעינן וכנ"ל.

112 היינו לדעת החו"ד הנ"ל בהע' 53 ובכ"מ, דסגי כשמוכר בדרך קנין אף כשלא חל הקנין, כל שלאחר מכן ירצה בקיום המקח.

113 והיינו שיכול להקנות לו הצ'ק בקנין חליפין וכדרי, אף באופן שלא חל המקח, ומ"מ כיון שנעשה דרך מקח מותר, ולאחמ"כ נותן לו הצ'ק לקיום המקח, וכמשנ"ת בהע' 53 דכל שאח"כ נתרצה בקיום המקח איגלאי מילתא למפרע שלא היה כאן הלואה רק מכר, וראה משנ"ת שם בהע' 54 דנמצא לפי"ז שאם חזר הצ'ק יכול אח"כ לומר איני רוצה בקיום המקח ואי"ז רבית כשמחזיר לו מעותיו, [אף שאילו לא היה חזר הצ'ק היה גובה יותר מהסכום שבצ'ק], אולם י"א שצריך לפוטרו בפירוש מאחריות על החוב, כמשנ"ת בהע' 55 ע"ש, וראה עוד בזה להלן, ועמש"כ שם שאין לסמוך ע"ז רק בדיעבד.

114 הנה בנתיבות שלום (קעג ס"ד אות נד) כתב לדעת החו"ד שא"צ קנין המועיל א"כ מהני

[כשמוכר בלא קבלת אחריות¹¹⁵], ומשערים כמה שוה חוב כזה שזמנו מאוחר, ואי"ז אגר נטר כיון שהחוב נמכר כדין¹¹⁶, אמנם צ"ק שהוא למוטב בלבד לא שייך למוכרו¹¹⁷, ודין צ"ק פתוח ראה בהערה¹¹⁸.

איסור קבלת אחריות ודין המיסב

כו. כפי שנתבאר לעיל סעיף ג-ד במכירת שט"ח אסור למוכר לקבל אחריות על גביית החוב לעיכובים התלויים בלוה, וה"ה במכירת צ'קים¹¹⁹, ואף אחריות בתורת ערב אסור, ואפילו כשמקבל אחריות רק על הסכום שקיבל מהלוקח, או על הסכום שיהא שוה לימכר בשעת פרעון אסור, ואם קיבל אחריות על כל הסכום שבשטור י"א דהוי רבית קצוצה¹²⁰, ודינים אלו אמורים גם במכירת צ'קים¹²¹, וכיון שנתבאר לעיל פרק ד סעיף ל' דהמיסב בצ"ק חייב באחריות תשלום הצ'ק, ועפ"י רוב אם הצ'ק חוזר פונים תחילה לגבות מהמיסב, א"כ כשקיבל אחריות נשטט הבסים להיתר מכירת צ'קים בפחות¹²², אם לא בסברות ואופני ההיתרים דלהלן.

שטר גם כשמסר לו צ"ק פתוח, ומ"מ צריך למלאותו כדי שיוכל לגבות בו, ועפ"י כתבנו לעיל פרק ד סעיף ל' שאם מכרו כשהוא חסר הפרטים דזכה הלוקח בזה על מנת למלאותו כפי מה שהוסכם ביניהם, ונמצא דלענין רבית אפשר לפרוט גם צ"ק פתוח בדרך מכירה, ושומר לך כלל זה בכללי פרקין. 119 דקבלת אחריות הוא סתירה למהות המקח, דמהותו של מקח הוא שהקונה נעשה בעלים על החפץ שקנה והדבר באחריותו המלאה לכל מה שיקרה, וכשהמוכר מקבל אחריות זוהי הוכחה שהמקח לא נגמר כדין.

120 ראה לעיל הע' 16, 19 כל הני פרטי דינים באורך, דאחריות בתורת ערב אסור לדעת הסמ"ע והגר"ז והחת"ס, וכן אסור גם כשמקבל עליו רק אחריות דמי המקח או כשוותו לימכר וכמש"כ הד"מ וש"ך ועוד פוסקים, וע"ש מש"כ דהוי רבית דרבנן בכה"ג, וע"ע מש"כ שם משו"ת מהרש"ג שמצד דערכות על דמי השוויות יש להקל, אמנם כשמקבל אחריות על כל דמי החוב לדעת הגידות ומהר"ט וערך ש"י ומהר"ם שיק הוי ר"ק, אך בשו"ת מהרש"ג מדייק מכמה פוסקים דאף בכה"ג הוי רק רבית דרבנן ע"ש.

121 פשוט דכל שצריך להתירא דמכירת שטרות בפחות, צריך לכל התנאים של מכירת שטרות.

122 דהרי גם אחריות מדין ערב אסור וכנ"ל הע' 16, ולמש"כ שם דכשהתנה האחריות רק על

115 דכשמוכר באחריות יבואר להלן דאם נוטל אחריות על כל דמי השטר, אין היתר רק משום דהוי מקח טעות ובאופן שמתחייב לשלם הטירחה, ובצ"ק מאוחר אסור ליטול יותר טירחה כדלהלן סעיף לג.

116 דמה שנוטל יותר כשגובה את החוב משלו הוא נוטל שקנאו כאן, ואף שקובע מחיר נמוך יותר בצ"ק שזמנו מאוחר מבצ"ק שזמנו היום, אי"ז אגר נטר אלא זהו ערכו האמיתי של צ"ק מאוחר שנמכר, אמנם כ"ז כשאינו מקבל אחריות אבל כשמקבל אחריות ראה בזה להלן.

117 דאף כשהסוחר יטלנו ויסתדר לגבותו, מ"מ לא חל על"ז שם מכר, שכן הרי החותם הגביל את הצ"ק אך ורק למוטב, ולכן אף להסוברים דאין צריך קנין המועיל כאן לא מהני דהרי לא שייך לומר שרוצה בקיום המקח וזוכה אח"כ בהחוב, כיון שהלוה התנה שלא יוכל למכור ולהעביר את הצ"ק, וא"כ לא שייך בזה רק בדרך הלוואה ודמי טירחה וכנ"ל בצ"ק של עצמו.

118 מי שיש לו צ"ק פתוח ללא סכום נחלקו הפוסקים אם חשיב כשטר, או דכל זמן שעדיין לא הושלמו הפרטים אי"ז כשטר, ונפק"מ אם שייך בזה דין מכירת שטרות דלהסוברים שאין לזה דין שטר נמצא שלא שייך בזה מכר ולהסוברים דחשיב שטר יש בזה דין מכירה, אמנם ראה בזה להלן פרק יא סעיף ט משנ"ת דבמרני וצ"ק קיי"ל דחשיב

קבלת אחריות מדין מקח טעות כשלא היה כיסוי לצ'ק בשעת המכר בז. יש מפוסקי זמנינו שכתבו דמותר למוכר הצ'ק לקבל אחריות באופן שהצ'ק יחזור מהבנק מחוסר כיסוי, ונאמרו בזה ב' מהלכים, י"א דדוקא כשנתברר שבשעת המכירה כבר לא היה כיסוי בבנק, דהוי כמקח טעות¹²³, כמו במוכר שטר ונמצא שהיה הלואה עני בשעת מכירה¹²⁴, וראה בהערה באופן שנמשך הכסף מהבנק לאחר המכירה¹²⁵.

דעת המתירים קבלת אחריות אף כשהיה כיסוי בשעת המכר ורק לאחר מכן חזר הצ'ק בח. וי"א דבכל אופן אף כשבשעת מכירה היה כיסוי בבנק ורק כשהציגו לגביה לא היה כיסוי, מ"מ הוי מקח טעות כמו בנמצא שהוא פרוע:

(א) דמכיון שענינו ומהותו של הצ'ק לימסר מיד ליד כחפץ הנמכר ולכסוף לגבותו בבנק וכל שלא דאג הלואה [החתום בצ'ק] שיוכל להיגבות בבנק הוי כנמצא פרוע¹²⁶, וראה בהערה סייעתא לזה¹²⁷.

וע"ע להלן בסמוך במה שהוסיף הבר"י בעיקרי דינים סברא נוספת להיתר.

124 דבכה"ג מבואר בחו"מ (סי' סו) דהוי מקח טעות ואף דלדעת הש"ך שם הוי בדין אונאה דליתא בשטרות, כ"כ הכת"ס ומהר"ם שיק שיכול להתנות דכשיהיה בו דין אונאה יחזיר לו הדמים וכדלעיל בסמוך ובהע' 31, וע"ע להלן בשיעור האחריות המותר בזה.

125 ראה בבר"י (שם פט"ו הע' יח) שכתב דאם נמשך הכסף מהבנק לאחר המכירה אסור דהוי כהעני לאחר המכירה, ומ"מ עפ"י מש"כ המהר"ם שיק שיכול להתנות שכ"ז שלא יתברר שהעני לאחר מכירה ישלם לו מספק, ה"נ מותר להתנות שכ"ז שלא יתברר שהיה כיסוי בשעת מכירה יחזיר לו הדמים עכ"ד.

ואולי יש לחלק דתלוי באיזה אופן נמשך הכסף מהבנק, דאם משך הכסף מהבנק משום ששכח שצריך כסף בשביל הצ'ק, בזה הוי מקח טעות כיון שאיגלאי מילתא שמכר צ'ק של אדם שאינו אחראי, ועוד דהרבה פעמים מה שיש כיסוי בשעת המכירה אינו מועיל כלל שכבר עומד לגבות מיד על התחייבויות קודמות ועליו לדאוג שלצ'ק זה יהא כיסוי, אבל אם משך הכסף מחמת שהתפתח מצב חדש שהעני או אסור לקבל אחריות ע"ז לדיעה זו וצ"ע בזה.

126 כן הוא דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והו"ד בנתיבות שלום (סי' קצג ס"ד אות נה) : "דכיון

דמי השוויות בתורת ערב מותר לדעת מהרש"ג, הא כיום האחריות היא על כל דמי הצ'ק, ואף למשנ"ת שם דהנתי"ש מסתפק דכשהתנה שלא יתבטל המקח ורק ישלם לו מדין ערב אפשר דיש להתיר, ועכ"פ מידי ספק לא יצאנו.

ויש לציין דאף כשמכר הצ'ק ללא הסבה מ"מ נחבאר לעיל פ"ד הע' 125 דאף כשהמיסב לא חתם עצמו ע"ג הצ'ק אי"ז פוטרו מקבלת האחריות [וכ"כ הבר"י בעיקרי דינים פי"א הע' ז וכדלהלן הע' 130] וממילא יש בזה איסור כנ"ל.

123 כ"כ במנחת יצחק (ח"ז סי' סד) לגבי צ'ק דולרי: "והנה טשעק תוכנו מי שיש לו מעות בבנק נותן כתב ציווי להבנק שיתנו מכספו כו"כ לפלוני ופלוני, ואותו פלוני מחמת שהוא במדינה אחרת או הבא מבחו מוכר הטשעק הו"ל בסכום פחות משיעורו במזומנים, א"כ הבנק המה הלויים או הנפקדים והמוכר הטשעק הוא המלוה או המפקיד, ובהו אם הבנק אינם נותנים להקונה הסכום מחמת שהכותב הטשעק אין לו שם כסף, הוי בכלל נמצא פרוע, דאחריות כזה מותר המוכר לקבל כנזכר", ומשמעות דבריו דדוקא כשלא היה כיסוי בשעת מכירת הצ'ק, ולכא"ו ה"ה בצ'ק שקלי שייך להתיר בסברא זו עכ"פ כשלא היה כיסוי בשעת מכירה, וכ"כ בברית יהודה (פט"ו הע' יח בד"ה ולפי"ז), דכיון שבשעת מכר לא היה כיסוי הוי מקח טעות כמו בנמצא שהיה עני בשעת מכירה. [נהיינו בצ'ק שזמנו היום, אבל בצ'ק מאוחר תלוי בעיקר שיהא כיסוי בהגיע זמן גביית הצ'ק,

שדן בסברא זו לגבי דין אונאה דכיון שלוקחים הני שטרות כדבר הנמכר מיד ליד יש בזה אונאה, וה"נ י"ל לדין הנ"ל דגם לגבי גדרי מקח טעות כיון שלוקחים את הצ'ק למוסרו מיד ליד עדי גבייתו בבנק, א"כ כל שלבסוף לא דאג הלוח שיוכל ליגבות בבנק הוי מקח טעות, וע"ש עוד בתשו' הנ"ל שהוסיף לחזק דבריו עפ"מ"כ האחרונים דהני שטרות חשיבי כגבוי, א"כ גם לענין אונאה חשיב כגבוי ויש בזה אונאה, והוסיף בדבריו (בד"ה וא"כ): "וא"כ גם בניד"ג ג"כ שמעתי דקוני הועקסלין דכאשר נודע להם אחר הקניה שהחותם על הועקסיל או הזיראנט נעשו באנקראטין עוד לפני המכירה מבטלים מיד את המכירה ופשוט להם דהוי מקח טעות וכמדומה לי ששמעתי שכן דנים גם בערכאות וכו', מ"מ בצירוף כל הטעמים שכתבתי נלענ"ד דועקסלין דין מקח טעות להם כמו מטלטלין", הרי דגם הוא דן בזה דין מק"ט ע"ש, וסייעתא לדברי הגרש"ז הנ"ל.

עוד יש להוסיף עפ"י מה שידוע מה שדנו האחרונים בגדר מקח טעות אם זה משום תנאי או משום דזה אינו הדבר המכור, דדעת הגרעק"א בתשו' (ח"ב סי' יב) דכל מק"ט הוא מכח תנאי, ובחי' הגר"ח לכתובות (דף פד) מבואר דדעתו שמקח טעות חוזר משום שאין זה אותו הדבר דכל שיש פגם במקח וכדו' הרי לא מכר לו דבר זה [ויסוד זה מבואר בבית הלוי ונפק"מ לענין מק"ט בקידושין אשה דלהגרעק"א דהוא משום תנאי א"כ בקידושין דהוי מילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי, משא"כ להגר"ח דאמר' שלא קנה דבר זה שייך אף בקידושין], ויש סייעתא לסב' הגר"ח מדברי הרשב"ם (ב"ב צג, א) שכתב לגבי מוכר שור לחבירו ונמצא נגחן דהוי כמוכר חומץ ונמצא יין, והיינו דלא זהו הדבר שמכר לו, ומו"ר הגר"י דזימטורבסקי שליט"א ביאר בזה דודאי בהרבה דברים שהם מק"ט יודה הגרעק"א לסב' הגר"ח, דפשוט שמי שהזמין שולחן וקיבל ספסל דהמק"ט בזה הוא משום שלא ע"ז התנה עמו וא"צ לדיני תנאי בזה, ולפי"ז נראה בביאור סב' הגרש"ז דה"נ בצ'ק כיון שכל מה שמסכים ליטול ממנו צ'ק במכר או בפריטת צ'ק הוא משום שסומך שיהא כיסוי לזה, ולכן כל שבמציאות הצ'ק לא כובד בבנק, הוי מק"ט דלא זהו הדבר שקנה ממנו.

שענינו של הצ'ק אינו בגדר הרשאה לגבות חוב מראובן אלא זו הרשאה ליקח סך כו"כ שקלים שיש בחשבונו של ראובן, נמצא שאם אין בחשבונו כסף בשעה שבא לגבות, הרי' דומה למי שמכר לחבירו כלי כסף הנמצאים בתיבה סגורה ואח"כ נמצאה התיבה ריקה שזה בגדר מקח טעות, והרי"ז כאחריות דאתא מחמתיה דרשאי לקבל על עצמו וכעין המוכר שט"ח ונמצא פרוע", ומבואר דאף כשהיה כיסוי בשעת מכר מ"מ קיום המקח תלוי באפשרות הגביה בפועל מהבנק, וכמש"כ "שאם אין בחשבונו כסף בשעה שבא לגבות" דתלוי בשעת גבייה, ויש להטעים סברתו דמכירת צ'ק אינה כמכירת שט"ח רגיל שעיקר הקנין הוא בגוף החוב שזוכה בהחייב של הלוח והקונה צריך לגבותו לעצמו אבל בצ'ק עיקר המכר הוא שמוכר לו דבר שהוא בר גבייה באופן קל בהצגת הצ'ק לבנק וזהו מהותו של המכר, ועל נותן הצ'ק מוטל לדאוג שיהא כיסוי כשיוצג הצ'ק לפרעון, וכיון שנתכרר שמכר לו צ'ק כזה שהחותם אינו אחראי לדאוג לכיסוי הצ'ק, זה גופא הוי מקח טעות ודו"ק [וזהו כעין משנ"ת לעיל פרק ו' הע' 191 ופי"ב סעיף כט ובכ"מ דפרעון בצ'ק הוי כפרעון מותנה דתליא בגביית הצ'ק בפועל בבנק וה"נ בנידו"ד] וראה עוד בסמוך.

127 הנה מצאתי סייעתא לדבריו בענין זה דגדרי מקח טעות ואונאה משתנים לפי הענין, דיעויין בשו"ת אבן השוהם (סי' קט) שהאריך בדין וועקסיל שנמכר בלא קבלת אחריות, ואח"כ נמצא שהלוח כבר היה בורח בשעת מכירה, והביא דברי הפוסקים מתי אמרינן דהוי מקח טעות ומתי הוי רק אונאה ואין אונאה לשטרות, ובתו"ד (בד"ה ועוד) כתב וז"ל: "עוד נלענ"ד לחלק בין וועקסלין דנהגו האידנא לדין שט"ח שזוכר בפוסקים הנ"ל, משום דידוע דלוקחי וועקסלין קונים אך בדרך משא ומתן שלא להניח בידו ולהמתין עד זמן פרעון של הועקסיל אלא הם מוכרים מיד או אח"כ לאחרים ואחרים לאחרים, והם יוצאים מיד ליד שזה עיקר מסחרם, א"כ לא שייך בזה כל הטעמים שכתב הבעה"ת והנמשכים אחריו שרוצים לקנות אף אם הלוח יהיה עני כדי שיהיה הלוח עבד אליו, ואפי' לפי"ד הרמב"ן וכו' משא"כ בקניית הועקסיל האידנא דיוצאים מיד ליד גם עשר ידות ודאי לא שייך הטעמים האלה וכו', א"כ י"ל דכש"כ בוועקסיל שבזמננו יש להם דין מטלטלין ואית בהו דין אונאה כמו בלקח מטלטלין", ומבואר

(ב) דמום במקח תלוי בהנהגת בני המדינה וכיון שנהוג להחשיבו כמום, הוי מקח מעות¹²⁸.

(ג) יש לומר עוד דכיון שבכל מקח יכול להתנות שייבטל המקח גם אם יוולד בו מום לאחר מכן, ה"ה בצ'ק שחזר כיון שמהותו של הצ'ק הוא שיש לו אפשרות גבייה קלה מהבנק, א"כ כל שלא נתקיים הענין הוי כתנאי שיהא ביטול מקח אף באופן זה¹²⁹.

סכום האחריות על דמי המכר בלבד [ודין אחריות בסיבת הבנק, צ'ק בנקאי, או של עכו"ם] כפ. לב' המהלכים מותר לקבל אחריות רק על הדמים של המכירה ולא על כל דמי השטר¹³⁰, לדיון נוסף אם יש היתר קבלת אחריות על כל הדמים ראה בהערה¹³¹,

שלפי"ז נוטל כל דמי השטר וזה שייך רק בצ'ק דולרי כדלהלן מסעיף מא ואילך], ובתנאי"ש שם לאחר שהביא הסברא הנ"ל משמיה דהגרש"ז דהוי כנמצא פרוע, כתב שיש לעיין אם מותר לקבל בזה אחריות על כל דמי השטר או דרק על הדמים שנתן, דלכא' מפשטות דברי הגרש"ז משמע דדמי למה שמבואר בסי' קעג (ס"ד) שנוטל רק הדמים שנתן וכנ"ל, וכ"כ בברי" (פטי"ז הע' יח), וכ"ה בתורת רבית (פי"ט סעיף כו), [אמנם ראה להלן סעיף כו דיש להתיר באופן שמקבל עליו אחריות אך ורק על סכום הצ'ק, וההפרש מתחייב לו בתורת תשלום פיצוי על פעולת טרחתו שגרם לו לטרוח בחינם ע"ש].

והנה לעיל בהע' 23 כתבנו דאחריות דנמצא שפרוע א"צ להתנות ע"ז דמק"ט הוא, אמנם לגבי אחריות דנן בצ'ק שאין לו כיסוי לאחר המכירה, לכא' צריך להתנות שיהא דינו כנמצא שפרוע, דאל"כ הוי כדבר שנגרם לאחר המכירה, אולם יתכן דכיום גם בסתמא הוי כהתנה ע"ז, דע"ד כן מוסרים צ'קים שהמיסב מקבל עליו אחריות על הצ'ק, וזה נכלל בתנאי המקח גם כשלא התנו ע"ז להדיא, וכמש"כ בברי" (עיקרי דינים פי"א הע' יז).

131 יל"ע בזה דהא מצינו במכר קרקע ונמצא שאי"ז שלו וגזולה היא בידו דמותר למוכר לקבל אחריות על הקרן והשבח כמבואר בגמ' ב"מ (יד, ב - טו, א) וא"כ ה"ה כאן יהא מותר לקבל אחריות על כל הדמים.

אמנם אי"ז ברור דהרי מצינו חילוקים בדינים אלו דכשמכר שדה ונתבטל המקח מחמת שלא שילם כל הסכום או מחמת תנאי אחר מבואר בב"מ (סה,

128 בברי" עיקרי דינים (פי"א הע' יז) כתב סברא זו דבזמנינו כל צ'ק שאינו מכובד בבנק הוי כמום במקח וכמבואר בשו"ע (חומ"מ סי' רלב) דהגדרת מום במקח תלוי במנהג המדינה, [ומשמע מדבריו דמתיר עפ"י סברא זו אף כשהיה כיסוי בשעת מכירה ורק בשעת הגבייה לא היה כיסוי וכדביארנו הסברא בזה לעיל הע' 126, ודלא כמש"כ לעיל הע' 125 מדבריו בברי" דמותר רק כשנתברר שלא היה כיסוי בשעת מכירה].

129 כן נראה דכיון שבכל מקח מבואר בסי' רלב סעיף ו דאפשר להתנות שייבטל המקח אם יוולד בו מום אח"כ, ה"נ בצ'קים אף כשלא התנה הוי כהתנה, דכל הנוטל צ'ק נוטל על דעת שיהא לו כיסוי, ולא דמי למוכר שט"ח והעני הלוח שאסור להתנות על זה אף דחשיב ג"כ כמום, דבמכירת שט"ח אף כשהעני הלוח עדיין שם שט"ח עליו שעומד לכך לטרוח בביצוע הגבייה, וכיון שפעולה זו חוזרת על המוכר אי"ז מכירה וכמש"כ החו"ד (קעג סק"ה): "כיון דעיקר גביית החוב עליו הוי הלואה גמורה", משא"כ בצ'ק שעיקר הקנין בו אינו בהחייב של הלוח דאף שודאי זוכה הקונה בחיוב זה אך עיקר הקנין הוא בגוף שוויות הצ'ק שיש לו הילוך בשוק ובהאפשרות של גבייה קלה דרך הבנק, ובזה מוכן דכשחזר הצ'ק הוי כתנאי דבכה"ג הוי כמום במקח ולכן אף כשביים הפרעון היה כיסוי כל שלמעשה לא כובד בבנק הוי בכלל התנאי.

130 כ"כ במנח"י שם (בד"ה וכל) דלפי טעם זה מחזיר רק הדמים שנתן כמו בשאר מקח טעות וכמש"כ בחו"ד סי' קעג (סק"ו) בנמצא שהוא פרוע ועי' לעיל הע' 25, [ועי"ש מש"כ טעמים אחרים

מיהו לב' הטעמים אסור לקבל אחריות כשיחזור הצ'ק מסיבה התלויה בבנק¹³², וראה בהערה ברין צ'ק בנקאי וצ'ק של עכו"ם¹³³.

מאידך י"ל דממנ"פ אם נחשב כטעות בהמקח א"כ שייך לשלם רק כפי שוויו כיון שאין כאן מכר, ואם נאמר שחשיב מקח עד שישלם והתביעה ע"ז שאינו משלם לו עתה א"כ הרי זו אחריות על עניונו של לזה מה שאינו מעמיד עכשיו כיסוי וצ"ע.

132 כגון שהבנק התמוטט או שיש שכיחה וכדו', וכ"כ במנחת יצחק (ח"ז סי' סד): "אמנם אם הבנק אינם מקיימים חובתם בשביל שעת דוחקם וכיב"ז מחמת גרמתם, אחריות כזה אינו רשאי המוכר לקבל, דהוי בכלל אם יעניי הלוה כנ"ל, וכאשר שאלתי את הבנקאים הנהוג בכהאי גוונא, אמר שמציאות כזה לא שכיח ובפרט בבנקים הגדולים שבחו"ל, לכן לא יכולים לומר הנהוג בזה, אמנם אפשר לתקן דיתנו להדיא דהאחריות של גרמת הבנק על הלוקח", וכ"כ בנתי"ש שם משמיה דהגרש"ז דאם יקבל עליו גם אחריות שמחמת הבנק אסור.

133 הנה בצ'ק בנקאי אין חשש שיחזור ללא כיסוי, שכל עניינו של צ'ק בנקאי הוא שהבנק הוא זה שמתחייב לכבד את הצ'ק בכל מקרה, ולכאור' בזה מותר לקבל אחריות אף כשמוכרו בפחות וכ"כ בתורת רבית פ"ט סעיף כה, אמנם כ"ז כשאינו מקבל עליו אחריות שבסיבת הבנק כגון אם הבנק יתמוטט, דאם מקבל עליו אחריות זו אסור, דזהו החשש היחיד שיש בצ'ק בנקאי.

ויש לציין דצ'ק בנקאי אף כשהוא משוך על הבנק בו מתנהל החשבון של בעל הצ'ק, מ"מ שייך בזה דין מכירת צ'ק כשאר צ'ק דאחרים, דהרי זה כצ'ק המשוך על הבנק, דהבנק אחראי על תשלומו, ואין הבנק מנפיק צ'ק בנקאי רק כשכבר הופקד אצלם כל הסכום, ולכן פשוט דשייך בו מכירה אא"כ הבנק הגביל את הצ'ק למוטב בלבד, וראה בזה לעיל פרק ד הע' 96.

עוד יש לציין דמש"כ הש"ך ביו"ד קעג (סק"ח) דבשט"ח דעכו"ם כיון להסוכרים דאין בזה מכירת שטרות צריך למכור השטר באופן של מחילה לגוי ע"ש, בצ'ק א"צ לזה, לפימשנ"ת לעיל פרק ו סעיף יד דכיון שהצ'ק עובר לסוחר מיד ליד יש בזה מו"מ גם עם עכו"ם וכמש"כ הד"ח ע"ש, אולם לענין האחריות של מוכר הצ'ק דינו כצ'ק רגיל וכדלהלן.

ב ובראשונים (שם) דהוי המעות הלואה ויש בזה איסור רבית, וע"כ דדין נמצא שאינה שלו הנ"ל (דדף יד) הוא דין מיוחד, ובנתי"ש (סי' קעג ס"ד אות נט-ט), האריך בזה והעלה דיש ג' מהלכים בביאור דין נמצא שאינה שלו דמותר לקבל אחריות, א. משום דהמעות כגול בידו ולא כהלואה, ב. משום שניתנו בתורת מכר גמור דהלוקח לא ידע שאינו שלו, ולכן אין בזה איסור רבית, ג. דכיון שיש ע"ז שם מכר [משום דליקו בהימנותיה כמבואר שם ב"מ טז, א] שייך ע"ז קבלת אחריות, דהאחריות על המכר ולא משום אגר נטר, דגם כשיתבטל המכר באותו יום יהא עליו האחריות, משא"כ במקח טעות [מחמת תנאי או כשלא שילם לו כל הסכום] ליכא הני טעמי, דאין המעות [שנתן לו] כגול בידו, וגם לא ניתן בתורת מכר גמור כשידע שיש אפשרות של מוס או ביטול תנאי, וגם לא שייך אחריות [מתורת המכר גופיה משום הסברא דליקו בהימנותיה] כיון שבביטול התנאי בטל המכר עיש"ה.

ועפ"י כתב בנתי"ש (שם אות עב) דה"ה במוכר צ'ק ונתברר שאין כיסוי ע"ז, דלכאור' ליתא להני טעמים, דגם כאן אין המעות גול בידו, וגם לא לומר שהמעות ניתנו בתורת מכר גמור, כיון שמציאות שכיחה היא שצ'ק חוזר ללא כיסוי, וה"ה דאין בזה שם מכר לדין דליקו בהימנותיה ע"ש, וע"ע בזה לעיל הע' 25.

ומ"מ יש לדון דעדיין יש לצדד דמותר לקבל אחריות על כל דמי הצ'ק [כמו בקרן ושכח בנמצא שאינו שלו], באופן שמכר צ'ק וידע שאין ע"ז כיסוי, דנראה דהוי כמוכר שדה שאינה שלו דהמעות גול בידו דבכה"ג מותר להחזיר כל הרמים, אמנם באופן שלא ידע שאין כיסוי היה מקום לצדד דמ"מ אי"ז כמקח טעות דעלמא בדבר התלוי בתנאי, דבמוכר צ'ק שאינו שלו הרי ביד הלוח [וחתם הצ'ק] לכסות את הצ'ק ויתכן דבשעה שיציג הלוקח את הצ'ק לגבייה, ידאג הלוח בעל הצ'ק לכסות את הצ'ק, ושפיר י"ל דנחשב שהמקח קיים עד שעת הצגת הצ'ק לגבייה ואין כאן רבית, וכמו בנמצא שנפרע לאחר המכירה דעד אז המקח קיים, אך

סוגי אחריות נוספים המותרים עד כדי דמי המכר

5. ישנם סוגי אחריות נוספים¹³⁴ שמותר למוכר לקבל על עצמו.

(א) כגון שנתברר שבשעת מכירה כבר העני הלוה בעל הצ'ק, וראה בהערה¹³⁵.

(ב) או שנתברר שהחתימה בהצ'ק מזוייף או שנעשה בהצ'ק זיוף כלשהו¹³⁶.

(ג) או שהמלוה מחל את החוב לבעל הצ'ק, וראה בהערה¹³⁷.

(ד) או שהשלטון החליט שלא לכבד צ'קים אלו¹³⁸.

(ה) או שמחמת החוקים והנוהל אין מכבדים צ'ק כזה, וראה בהערה¹³⁹.

כנתחייב ע"ז, ובגו"ד יש לציין שבסתם מכירת צ'ק לא מהני מחילת המלוה לאחר המכירה כמשנ"ת לעיל פרק ד סעיף כט, ונפק"מ בהנ"ל אם יהא איזה אופן שיהא שיין מחילה דינו כנ"ל.

138 וכמש"כ הרשב"א דמותר לקבל אחריות דגזירת מלך, וראה לעיל הע' 35 אם בכה"ג מחזיר לו כל דמי השט"ח או רק הדמים שנתן, דתליא בב' ביאורי החו"ד לדין זה, ושניהם שייכים גם בנידו"ד. 139 כגון בצ'ק שעברו ששה חדשים מזמן הנקוב בו והסוחר לא הבחין שכבר עבר זמנו, וכיון שהבנק אינו מכבד צ'ק כזה, אף שיכול לגבות מבעל הצ'ק בעצמו, מ"מ יכול לומר לו דע"ד כן לא קנאו ומקח טעות הוא, וכתב בתורת רבית (פי"ח ס"ד) דגם זה בכלל אחריות המותרת ודומה לדינו של הרשב"א דגזירת מלך, וכ"כ לעיל הע' 36 דיש מקום לחלק דשם בגזירת מלך הגזירה נתחדשה לאחר המכירה, משא"כ כאן דיש נוהל ידוע בבנק והו"ל לברורי אם זה תואם להנוהל, ומ"מ כשהתנה להדיא שאם יחזור משום הנוהל יהא בטל המקח מהני, וכמש"כ המהר"ם שיק בדין העני הלוה, וכ"כ לעיל הע' 130 דמסתבר דבמכירת צ'קים אף בסתמא הוי כהתנה.

וה"ה באופן שחזר הצ'ק מחמת סתירה בין הסכום שנכתב במספרים לסכום הנכתב במילים, או שיש בו תיקון ללא חתימת בעל הצ'ק וכדו', או טעות בתאריך בכל אלו הדין כנ"ל דצריך להחזיר לו הדמים.

אמנם שיעור הדמים שמחזיר לו תלוי בשני המהלכים של החו"ד הנ"ל בהע' 35, דאם דינו כמקח טעות בעלמא ומחזיר לו רק הדמים שנתן, או דמחזיר לו כל דמי שוויתו של הצ'ק לימכר.

134 דהיינו בנוסף לדין נמצא שהוא פרוע, או שנפרע לאחר מכירה, או שגבאו בע"ח, שנתברר לעיל דמותר לקבל ע"ז אחריות, וכן בחזר מחמת חוסר כיסוי שנתברר בזה לעיל דיש מתירין מדין מקח טעות, ישנם אופנים נוספים וכדלהלן. 135 דהיינו שפשט רגל ושוב אין הבנק מכבד צ'קים שלו אף כשיש מעות בחשבוננו, והוי כנתברר שהעני שכתבנו לעיל הע' 31 דלדעת הכתב סופר נידון בדין אונאה דהו"ל לברורי וליתא בשטרות, אך המהר"ם שיק כתב דבהתנה להדיא שאם יהא בזה אונאה יחזור מהמקח רשאי לעשות כן כיון דיש בזה איסור אונאה, וכתב עוד דאף אם מספקא לן אם כבר העני בשעת מכר רשאי להתנות שכל עוד שלא יתברר שהעני אח"כ, המקח בטל, ומ"מ אינו מחזיר לו רק הדמים שנתן כיון דמכח ביטול מקח אתינן עליה.

והנה לפי"ז צריך להתנות ע"כ במפורש וכ"מ בכר"י (פט"ו הע' יח), אמנם י"ל דכיון דפשוט הוא בין האנשים דמכירת צ'ק היא בקבלת אחריות הוי כהתנה גם ע"ז, ולא מיבעיא למש"כ לעיל סעיף כח די"א דכל שחזר ללא כיסוי הוי כמקח טעות אלא אף אם לא נאמר כן, מ"מ בנידו"ד מסתבר דהוי כהתנה.

136 בין שזייף רק החתימה ובין שזייף רק הסכום או פרט אחר בהצ'ק הבנק מחזירו, כי צ'ק שנעשה בו שינוי כלשהו שלא מדעת החותם, הבנק מנוע מלכבדו וראה לעיל הע' 24 דכיון דמדין מקח טעות הוא אינו מחזיר רק הדמים שנתן.

137 עפ"י ברי' (פט"ו הע' יד) וכתבאר לעיל הע' 33 דבכה"ג משלם כל דמי השטר כשנתחייב לו שישלם מדין מזיק, ויל"ע אם בסתמא חשיב

(ו) יש שכתבו היתר לקבל אחריות על דמי המכר כשנהגו כך¹⁴⁰.

(ז) ובדין אחריות דשאר אונסין כגניבה או שריפה ראה בהערה¹⁴¹.

הנהוג ליטול אחריות על כל דמי השטר

דא. בכל האמור לעיל עדיין לא מצאנו היתר להנהוג אצל הסוחרים שפורטים צ'קים ונוטלים שכר קצוב או שמנכים אחוז אחד או שנים, והמוכר מקבל אחריות על "כל דמי השטר"¹⁴², דלכל הטעמים הנ"ל בסעיפים הקודמים מותר לקבל אחריות רק על "דמי המכר" ולא על "כל דמי השטר", כיון שאי"ז אלא משום מקח טעות¹⁴³.

יש לבאר דהוי כמכירה בתנאי של מקח טעות ותשלום שכר טירחא

דב. ונראה דבאופן זה שפורט בדרך מכר, יש לפרש ולהתנות ביניהם שנעשה בב' אופנים: דרך מכר, ודרך הלואה ושכר טירחא אם ייבטל המכר, שאם הצ'ק יוכרר הרי נעשה כאן מכירה כדין, ומותר לו לגבות ההפרש מכח הקנין בהצ'ק, ואם הצ'ק יוחזר מהבנק ויתברר למפרע שהיה כאן מקח טעות¹⁴⁴, א"כ הרי הוא מחזיר לו את דמי המכירה משום

מק"ט כגול ומותר לקבל אחריות על כל הדמים, אך כ"כ שם דהכרעת המהר"ם שיק דאין לסמוך ע"ז, הן משום דלאו לכו"ע הוי כגול, והן משום דכשמקבל אחריות על כל הדמים תו לא חשיב כגול דלא איכפת ליה ממי יגבה, וממילא אין בזה כל הני היתרים שנתבאר לעיל.

וה"ה דלא שייך כאן כל הני צדדי ואופני היתר שהבאנו לעיל סעיף ו מדברי הפוסקים, אך בסתם מכירת צ'ק לא שייך זאת כיון שקבלת האחריות היא על כל דמי הצ'ק וללא שום תנאים, וגם בדרך קנס נתבאר לעיל הע' 25 דיש פלוג' באחרונים בזה אם מותר, אך בצ'ק לכו"ע אסור כיון דלא שייך לקנסו בזה שחזרת הצ'ק אי"ז באשמתו ודריה הצ'ק הוא של אחר, וכן מש"כ בסעיף ו מדברי השע"ד דמותר לקבל כל האחריות לג' חודשים, והלוקח יקבל עליו ג"כ כל האחריות אלאחר ג' חודשים, לא שייך להתנות כן בצ'ק, שלא ימצא סוחר שיסכים לתנאי כזה, נוגם לכאור' ל"מ מה שהלוקח מקבל אחריות אלאחר ג' חודשים, שבר"כ כבר נגבה הצ'ק בזמן כזה, והוי כחוכא ואיטולא].

144 והיינו שהדבר תלוי ועומד שאם הצ'ק לא יחזור והמכר חל, א"כ גובה כל החוב מכח המכר, ואם הצ'ק חזר ובטל המכר דהוי כנמצא שהוא פרוע, א"כ גובה את ההפרש מהדמים שנתן עבור הטירחא וסיכון.

[ומיהו לגבי הוצאות שנגרמו לו בפעולות הבנקאיות יש אופנים שא"צ לשלם לו במקום דאיהו דאפסיד אנפשיה שהפקיד צ'ק כזה והיה לו לבדוק אם יש בזה ריעותא וכדיבואר להלן פרק טז].

140 כ"כ בשו"ת כתב סופר (יו"ד סו"ס פה) וראה בזה לעיל הע' 40, אך מסיק שם דאם נהגו לקבל אחריות על כל השטר, א"כ אף אם הוא יתנה האחריות רק על דמי המכר מ"מ תו ליכא בזה מנהגא, וא"כ לפי"ז בזמנינו שנהגו לקבל אחריות על כל דמי השטר אין לסמוך על היתר זה וכדלהלן. 141 כבר"י עיקרי דינים (פ"א הע' יד) נשאר בצ"ע אם מותר לקבל אחריות דגניבה או שריפה, וכ"כ לעיל הע' 35 דמש"כ לדמות לדינו של הרשב"א צ"ע, דהרשב"א מיידי בגזירת מלך שנחדשה ואין לזה שייכות לגוף השטר, משא"כ בנשורף או נאבד לכאור' פשוט דאסור לקבל אחריות ע"ז.

142 והיינו דכשפורטים צ'ק של מאה והפורט מקבל רק 98, ומ"מ אם הצ'ק חוזר הרי הסוחר חוזר אל הפורט וגובה ממנו כל המאה שזהו כל הסכום הכתוב בהצ'ק ולא רק דמי המכר שהם 98.

143 וכמשנ"ת שם בהערה 130, ועכ"פ בסתם אחריות שמקבל שאם לא יהא כיסוי בבנק משלם לו כל הדמים נתבאר לעיל סעיף כח דזהו מדין מקח טעות ואסור לקבל אחריות רק על דמי המכירה, ואף למשנ"ת לעיל הע' 25 די"א דדמי

המקח טעות¹⁴⁵, ובנוסף לכך הוא נותן לו ההפרש מדמי המכר לדמי הצ'ק¹⁴⁶, בתורת תשלום על פעולתו¹⁴⁷, שהרי נתברר שטרח בצ'ק של המוכר, והריהו משלם לו על פעולתו זו שהציג הצ'ק לגבייה וכירר לו שהצ'ק אינו בתיקונו.

ונראה דאף לדעת הסוברים שאין לפרוט בדרך הלואה ושכר טירחה מחשש שיש בזה גם אגר נטר¹⁴⁸, אבל באופן זה שפורט בדרך מכירה, ורק מוסיף להתחייב לו תשלום של שכר פועל אם יתברר שהיה כאן מקח טעות, בזה יש להקל¹⁴⁹, ואף כשנוטל שכר טירחה

רק רבית דרבנן מותר וכמש"כ הבית אפרים: "משא"כ בנידו"ד שנעשה דרך מקח וממכר גם המחבר מודה דשרי", אלא אף להחולקים הנ"ל בדעת מהר"ם שיש לאסור בכל גיוני נראה דיש להתיר בנידו"ד דאף דלכאור' באופן של הבית אפרים עדיף דמיירי בפורט בשני סוגי מטבעות דאף לאחר שנוטל המעות במקום האחר עדיין נשאר כמקח ואילו כאן כשהצ'ק חוזר הוי ביטול מקח, מ"מ נראה דיש להקל אף בכה"ג מב' טעמים, א. דכיון שזה מתחיל בדרך מכר ואם הצ'ק אינו חוזר הרי קיים המקח, א"כ אף שלמעשה כשהצ'ק חוזר ומתברר שזה מקח טעות הוי כהלואה ונמצא דעתה אי"ז דרך מקח, מ"מ כיון שכשעושים באופן זה על פי רוב לא יהא ביטול מקח א"כ יש בזה היתר גמור, ואם יתברר שהיה מקח טעות עדיין יש לסמוך על המתירים ליטול שכ"ט, ב. יש להוסיף עוד דבכה"ג כל שיש סבירות לומר שנוטל מתחילה עבור המקח, ורק אם ייבטל המקח הוא נוטל עבור דמי פעולתו מוכח יותר מתוך הענין שנוטל עבור הטירחה, דכל הסברא של האוסרים ליטול לטירחה משום דיותר מסתבר שנוטל עבור אגר נטר ולא לטירחה, אבל כשהיה באופן של מקח ואח"כ נתברר שהיה מקח טעות לא מסתבר שנוטל עבור האגר נטר ויותר מסתבר שנוטל עבור מה שגרם לו טירחה בחינם ובכה"ג דתו לא הוי רק חשש רבית דרבנן י"ל דבטל השיקול של אגר נטר, וראה כעניין בנתיבות שלום (קסו ס"ג אות כג), וכ"כ הגר"י שרייבר בקיצור דיני רבית המצויים (קרא"פ פ"ט דין א אות ב) בשם הגר"מ שטרנבוך שליט"א: "ללמד זכות על המקילים משום די"א דמכירת שטרות של אחרים אינו הלואה מה"ת אלא מדרבנן משום דהוי קרוב לשכר ורחוק להפסד, ולדבריהם יתכן לומר שמותר לדרוש שכר ביוקר עבור דבר שאין שומתו ידוע וכו', וה"נ לא ניכר כמה שכר

145 וכמשנ"ת לעיל סעיף כח דהוי כמום במקח, ואף להחולקים כבר נתבאר דבהתנה מתחילה נראה דגם לדידהו מותר.

146 כגון שהצ'ק הוא בסכום של מאה, ונמכר בתשעים ושמונה, הרי הפרש של שנים עבור הטירחה.

147 כ"כ בבר"י (עיקרי דינים פי"א הע' יז בתו"ד בד"ה ואפשר) לאחר שכתב דצ'ק שחזר חשיב בזמנינו כמום במקח הוסיף וז"ל: "וגם השכ"ט וההוצאות מותר לו לגבות כשם שמותר למוכר לשלם הוצאות כשיודע שיוציא הלוקח ע"י פתחי חשן דיני אונאה פרק יג, ה"נ מותר למוכר הצ'ק לשלם לסוחר השכ"ט וההוצאות שהיו לו במשלוח הצ'ק לגוביינא", ולכאור' מש"כ לציין לדיני אונאה כוונתו להמבואר בסי רלב דכשמוכר דבר שיודע שיש בו מום י"א דצריך לשלם לו הוצאותיו מדינא דגרמי, וה"נ בנידו"ד, וצ"ל דאף דכאן לא הוי גרמי שהרי אינו יודע שאין כיסוי להצ'ק, מ"מ כיון שלדעת כמה פוסקים מותר אף בכל הלואה להתנות על תשלום שכ"ט, ה"נ יכול להתנות שכל מה שיטרח בגרמתו אף באופן שאינו חייב מדינא, מ"מ מתחייב הוא לפצותו, והיינו שמתחייב לו על הפעולה של הצגת הצ'ק לגבייה בתורת דמי פועל, וגם משום הסרת תרעומת ממנו שהרי סו"ס נתן לו צ'ק של אחד שאינו אמין ואינו דואג שיהא לזה כיסוי, ונראה לכאור' דאף בדינא דחביתא דב"מ סד, א באופן שנמצא חומץ, מותר לקבל עליו לפצותו כפועל על טרחתו.

148 וכמשנ"ת לעיל הע' 50 מדברי השו"ת מהר"ם ועו"פ והיינו משום דחוששין שנוטל גם לאגר נטר.

149 לא מיבעיא לדעת הבית אפרים שסובר דרך בדרך הלואה גרידא כיון שחוששין גם לשיקול של אגר נטר אסור, אבל כשהוא בדרך מכר והוי

לפי אחוזים של סכום הצ'ק אולם כאמור צריך לפרש זאת בפירוש ביניהם¹⁵⁰, ומ"מ עדיף שהסוחר יסכים בדעתו שאם הצ'ק יחזור, יגבה ממוכר הצ'ק רק דמי הקרן ולא יגבה כל סכום השטר¹⁵¹.

מכירה בהיתר עיסקא כשנוטל יותר עבור צ'ק מאוחר

ז.ג. אמנם היתר הנ"ל בסברת טירחא אינו שייך רק כשנוטל אותו סכום לטירחה הן בצ'ק שזמנו היום והן בצ'ק מאוחר, אבל אם נוטל יותר אחוזים בצ'ק מאוחר, הרי זהו הוכחה שנוטל עבור האגר נטר ולא רק עבור הטירחה¹⁵², ולכן אלו הסוחרים שנוטלים יותר אחוזים בצ'ק מאוחר, אין היתר לעשות כן רק בדרך מכירה ותנאי עיסקא, והיינו שמתנים ביניהם שאם הצ'ק לא יחזור הרי המכר קיים, [ועדיף לעשות בדרך מכר¹⁵³], ואם הצ'ק יחזור הרי מותנה ביניהם שהסכום של תשעים וחמש ניתן להמוכר הצ'ק לעיסקא, וסכום ההפרש שבצ'ק הוא לדמי הריוח וסכום ההתפשרות¹⁵⁴, וכאמור לעיל נכון לציין כחותמת על כל צ'ק שנמכר באופן של היתר עיסקא¹⁵⁵.

המקח מדין מקח טעות ואף מוסיף לו הפרש הדמים לדמי טירחה, א"כ הרי אם הצ'ק יחזור ויתברר שהיה מקח טעות הרי המעות הלואה וכיון שמוסיף לו יותר על דמי הטירחה ניכר שההפרש הוא גם לאגר נטר, וראה בקיצור דיני רבית המצויים (ק"א פ"ט דין א אות ב) שלאחר שהביא לימוד זכות הנ"ל לגבי פריטת צ'קים בדרך מכירה וטירחה כתב ע"ז: "וכ"ז אינו אלא לימוד זכות בלבד" וכו', ולדעתו יש להעדיף באופן של היתר עיסקא ע"ש.

153 דבהיתר עיסקא לחוד עמ"ש"כ לעיל הע' 86 בענין הית"ע שהלוח לוקח המעות להוצאותיו ולא להתעסק בהם.

154 וכמשנ"ת לעיל הע' 43, 84-86.

155 וכנ"ל בהע' 85 דאל"כ יש לחוש שיפול קמי יתמי ולא ידעו שניתן בעיסקא, ועפ"ז הורה הגר"י שרייבר שליט"א לבעל גמ"ח שפורט צ'קים ונוטל סכום מסויים לפי אחוזים עבור טירחה והוצאות, שיכתוב על כל צ'ק שנעשה עפ"י היתר עיסקא.

ובאמת יש בזה תועלת נוספת שע"כ זוכרים ליידיע לכל אחד שנעשה עפ"י היתר עיסקא, וישנם בתי מסחר לפריטת צ'קים שכותבים מודעה לכל באי הבית מסחר שכל העסקים הם עפ"י היתר עיסקא, אמנם זה לחוד לא סגי, דבעינן שהפורט ג"כ ידע שנוטל המעות לעיסקא, ויש לחוש שמא לא ראה המודעה, וכפי ששמעתי מהגר"ש אלישיב

מגיע לו עבור הטירחא וסיכון" וכו', ע"ש מש"כ בזה. 150 דכן מקובל ליטול שכר פעולה לפי אחוזי העיסקא, ואף דכשפורט בדרך הלואה נתבאר לעיל דאין נכון ליטול לפי אחוזים, אבל כאן שהפריטה הוא בדרך מכירה יש להקל. ומ"מ בכל אופן שקובעים שכר לטירחא צריך לפרש ולהתנות ע"ז כנ"ל הע' 48, 71, וכש"כ בנידו"ד שרוצה לפסוק שכר פעולתו על צד של ספק שמא יחזור הצ'ק, ולא חל חיוב אא"כ פירש להדיא.

ויש לציין למש"כ להלן סעיף סז הנפק"מ בפריטה דרך הלואה לדין אונאה ד"א שבשכר פועל יש דין אונאה ע"ש, ונמצא דבנידו"ד אף כשפורט דרך מכר מ"מ כיון שיש בזה גם קביעת שכ"ט י"ל דיש בזה אונאה.

151 כן העירני הג"ר ישכר שרייבר שליט"א מח"ס טעם רבית דבאופן זה יש עדיפות רבה כיון שנמצא שאין בזה רבית דאורייתא לכו"ע ויש להקל בזה יותר בכמה סברות לקולא משא"כ כשנוטל אחריות על כל הסכום שלכמ"פ הוא בחשש דאורייתא, והוסיף שראוי לבאר הענין להסוחרים שאף שיפסידו במקרים בודדים כשהצ'ק חוזר אבל מאידך יוצאים בזה מידי חשש רבית דאורייתא.

152 ואף שפורט בדרך מכר ונתבאר לעיל סעיף כה דכשהצ'ק מאוחר ששוויות הצ'ק הוא פחות מותר למכרו בפחות, זהו דוקא באופן שאינו מקבל כלל אחריות, אבל בנידו"ד שמקבל אחריות על דמי

לדיון נוסף בעצם דין מכירת שמורות וצ'קים בפחות ראה בהערה 156.

ענף ד - פריטת צ'ק דולרי בשקלים בדרך הלואה

שיטות פוסקי דורנו במעמדו של מטבע זר לעומת השקל

פד. כל האמור לעיל הוא בפורט צ'ק שקלי [של עצמו או של אחרים] לשקלים, שהעיסקה נעשית במטבע היוצא והחריף בשוק¹⁵⁷.

המקרה המצוי הוא שפורטים צ'ק דולרי ומקבלים בתמורתם שקלים, וכאן עלינו לדון במעמדו של הדולר בארץ ישראל, אם דינו כמטבע או כפירי¹⁵⁸, והשלכותיו של נידון זה לענין איסור רבית בפריטת צ'ק דולרי.

דהאחריות אינה החלטית, אלא האחריות חלה, ורק אם לא עשה פראטעסט מפסיד.

ומש"כ עוד דכיון שאחריות אובדן השט"ח הוא עליו לכן "לא הוי כלוה" וגם אפשר דהוי "קרוב לשכר ולהפסד", ג"כ צ"ב דא"כ גם בכל מוכר שט"ח יהא מותר מהני טעמים דגם במוכר שט"ח הנזכר בשו"ע אחריות אובדן השט"ח על הקונה, [ומש"כ לעיל ולהלן בכ"מ דיש מתיירים משום טירחה וסיכון, היינו כשמפרש זאת להדיא, אבל בסתמא בקבלת אחריות סתם אסור].

ואולי יש ליישב דבשט"ח דעלמא כשנאבד הרי מבואר דינו (בסי' נד בפ"ת סק"א) דלרוב פוסקים יכול לכופו שישלם חובו תמורת שטר פיצוי וכדיבואר להלן פרק י, ולפי"ז גם הלוקח יוכל לכוף למוכר השט"ח שיתן שטר פיצוי להלוה ועי"ז יגבה החוב, משא"כ בהני שטרי חילוף-כתב שדן בהם הג"ר מאיר שמחה היה נימוסו וחוקו שעם אובדן השטר מפסיד את החוב.

אולם בצ'ק לא שייך זאת דלפי הנהל אם נאבד צ'ק יש ליתן צ'ק אחר כנגדו נגד שטר שיפוי מהמלוה שלא יפסיד הלוה מכך, וא"כ דינו כשט"ח בעלמא ולא שייך כזה סכרת רמ"ש וצ"ל.

157 דזהו גדרו של מטבע כמבואר בסוגיית הגמ' ריש פרק הזהב (ב"מ מד, ב), דכל מטבע שהוא חריף בשוק דינו כטיבעי, והמטבעות שאינם חריפים דינם כפירי, וראה בהע' הבאה.

158 דנפק"מ רבתא בין מטבע לפירי א. לענין רבית דבהלוואת מטבע אין כזה חשש רבית כיון דכללא הוא דאין יוקר וזול במטבע, משא"כ בפירי דיש בהם יוקר וזול אסור ללוות סאה בסאה מחשש

שליט"א שהיתר עיסקא אי"ז לחש שסגי במודעה בלבד, ולכן הנכון הוא שכל סוחר יכין חותמת שבזה יחתים בפני כל מי שבא לפרוט צ'ק שזה נעשה בהית"ע.

156 הנה בחידושי ר' מאיר שמחה לב"מ (בעמ' קלט בד"ה והנה) כתב לדון לגבי היתר מכירת שמורות בקבלת אחריות על כל הדמים, ובתחילת דבריו כתב בדומנם כיון שהאחריות שקיבל המוכר היה מותנה בכך שהלוקח ינסה לגבות מהלוה ואם לא ישלם יעשה "פראטעסט" [מחאה בביהמ"ש] ואם לא עשה הפראטעסט ליכא אחריות, לכן אפשר דיש להקל.

ובהמשך דבריו כתב: "ועוד נראה דלא דמי לקבלת אחריות שצווח הרב המהרי"ט מלבד הטעם שבלא עשה פראטעסט אינו מחויב לשלם, עוד נראה דע"כ לא הוי כלוה, משום דמוכר לשמור השטר חוב, שאם יאבד השט"ח אז יפטר האזירנט (היינו המוכר הערב) מלשלם נמצא דהוי מכר גמור, ואפשר דהוי קרוב לשכר ולהפסד ועוד יש להאריך". עכ"ד.

ודבריו מחודשים דמש"כ בתחילה דכיון דצריך לחבוע מהלוה תחילה ולעשות פראטעסט ורק אח"כ יכול לחזור על האחריות ולכן יש להקל, צ"ב דמה בכך הרי בכל מוכר שט"ח בקבלת אחריות גובה תחלה מהלוה עצמו, וכשאני רוצה לשלם מסתבר דצריך לחבועו לבי"ד קודם, ורק כשלא הצליח לגבותו מהלוה, אז הוא גובה מהמוכר שקיבל אחריות, ואפ"ה פסק השו"ע לאסור בכה"ג, וא"כ מה מוסיף כזה שצריך לעשות פראטעסט שהיא מחאה בערכאות, ואף דאם לא יעשה הפראטעסט לא יוכל לחזור על המוכר, מ"מ לא חשיב מה"ט

וגדולי דורנו נתחבטו בשאלה זו ונאמרו בזה ג' מהלכים:

- (א) "א שהדולר בארץ ישראל דינו כפירי שיש בו יוקר וזול ואין לו מעמד של מטבע ¹⁵⁹.
 (ב) "א שבא"י דינו של הדולר כמטבע כיון שנהוג לשער בו הרכה עיסקאות בנרל"ן ומוצרי יבוא ויצוא, ואף השער בשוק הכללי תלוי בתנודות הדולר וראה בהערה בדין זה לאור ההתפתחויות הכלכליות האחרונות ¹⁶⁰.

כו אות ג) כתב: "ידוע דמטבע של מדינה אחרת חשובה במדינתו כפירי ואסור להלוות דולר בדולר" וכו', וכנראה שכ"כ עפ"מ ששמע מרבתי, [אלא שהוא עצמו העלה לחדש סברא אחרת וכדלהלן]. ובברית יהודה (פ"ח הע' טו) כתב שכן נראה פשוט וכ"ה דעת רוב הרבנים בא"י דכיון שצריך להריצו לשולחני אין עליו דין מטבע, ובעיקרי דינים (פ"ג הע' ז) הוסיף דגם לאחר שהותר בא"י [בשנת תשנ"ח] לסחור קצת במטבע חוץ באופן רישמי מ"מ עדיין אינו נסחר בכל מקום, וכן הוא גם דעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א בקיצור דיני רבית (פ"ד ס"ו) דהדולר בא"י דינו כפירי ע"ש.

ולפוסקים אלו דהדולר הוי כפירי ויש בו יוקר וזול, אסור להלוות דולר בדולר בא"י רק אם יש לו דולר, [ונכמו בהלואת סאה בסאה], וכן לענין מ"מ במשיכת הדולר קונים ועושים פסיקה על השקל דהדולר הוא הדבר הנקנה, [ואף דנגד חפצים ומטלטלין נראה דגם לדיעה זו חשיב הדולר כטיבעי, והנותן דולר עבור חפץ חשיב כקונה במעות ויהא רק מי שפרע ולא חשיב כפסיקה מחפץ על חפץ, וכ"כ הגר"מ שטיינברג בקובץ הישר והטוב גליון ב עמ' קפ ע"ש, מ"מ נגד מטבע השקל ס"ל להני פוסקים דהדולר חשיב כפירי ולא כטיבעי], ולהלן יבואר דלענין מכירת צ'קים יוצא סברות לקולא לפי"ז.

160 כ"כ הגר"מ פיינשטיין באגרות משה (יו"ד ח"ג סי' לו) ודבריו אמורים כשהמטבע הנהוג בא"י ירד פלאים כנגד הדולר ע"ש, אך גם בזמנינו דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א דהדולר חשיב טיבעא כיון שמעריכין בו הרבה עסקים והו"ד בתו"ר (פ"ט הע' ח), ושם כתב דכשהשקל התייצב אפשר דבכה"ג לא חשיב מטבע להאג"מ והגריש"א, אולם בנתיבות שלום (סי' קסה אות לה) מביא שדעת הגריש"א שליט"א דחשיב בכל אופן כמטבע כיון שבנ"א

שמא יתייקר, [אא"כ יש לו להלוה ממין ההלואה דאז התירו חז"ל] כמבואר בסוגיית הגמ' שם, וז"ל החזו"א (חו"מ סי' טז סוס"ק כה): "וזהו דאמרינן ר"פ הזהב דהפירי הוא דאוקיר וזיל והמטבע קיץ, דהיינו שכן הוא הדין בחוקי התורה שהמטבע תחשב לקיץ והיוקר וזול יחשב להפרי, ואף אם באמת סיבת היוקר והזול מצד המטבע וכמו שנתבאר".

ב. נפק"מ נוספת לענין קנינים, כי נתינת הכסף אינה קונה במטלטלין לאחר תקנת חז"ל שאין קנין בכסף רק במשיכה, ואילו משיכת הפירות עושה קנין אף טרם נתינת הכסף, וכשמושך החפץ וקונהו הרי שהתמורה במעות נעשית עליו כפסיקת מילה שצריך לפרוע תמורתו, ונתשלום המעות אינו מעכב את הקנין משא"כ נתינת הכסף אינה עושה קנין רק למי שפרע וכמבואר כ"ז בב"מ שם].

ג. עוד מבואר שם ענין נוסף דגם בין המטבעות ישנם שני דרגות וכגון מטבע של זהב אף שיש לו חשיבות יותר ממטבע של כסף מ"מ כיון שהכסף הוא מטבע חריף יותר ויש לו הילוך בשוק נחשב הוא כטיבעי נגד הזהב, וכשיחליף מטבע זהב לכסף משיכת הזהב תחייב את פסיקת הכסף ולא להיפך, ומ"מ לגבי פירות אם ימשוך פירות ויפסוק לשלם במטבע זהב מהני דהזהב לגבי פירות חשיב טיבעי אף שלגבי כסף חשיב פירי. ועפ"י דנו הפוסקים בהדרגת סוגי המטבעות בזמנינו.

159 כן הוא פשטות הדברים לפי סוגיין דב"מ הנ"ל דמטבע זהב שאינו חריף חשיב פירא לעומת מטבע הכסף שהוא חריף דאזלינן בתר חריפות ולא בתר חשיבות, וכ"כ החזו"א (חו"מ סי' טז סקכ"ה) דמטבע מרק הגרמני חשיב כפירי לעומת הרובל הרוסי, וכ"כ במנח" (ח"ז סי' סד): "אבל בנ"ד הוי מטבע בפירי, דמטבע חוץ שאינו יוצא באותו מדינה הוי פירי, והוא קונה במטבע של אותו מדינה מטבע חוץ היינו פירי", והגרש"ז במנחת שלמה (ח"א סי'

ג) שיטה נוספת מצינו שכל המטבעות ושטרי הכסף שבימינו מכל מדינות תבל כיון שאין להם ערך עצמי כלל וכל ערכם ושוויותם הוא בגלל הילוכם כמטבע במדינתם¹⁶¹, ולכן יש להם דין מטבע גם במדינה אחרת, כיון שמעריכים אותם ע"פ המדינות בהם הילוכם הוא חוקי וחרף¹⁶².

ברין הערכת הדולר נגד השקל עצמו [לדיעות אלו שהדולר נחשב כמטבע] ראה בהערה¹⁶³.

הענין שבתחילה היו מדפיסים שטרי כסף על מטבעות הזהב שבאוצר המלכות והיה כתוב על השטרות שניתן לגבותם באוצר המלך, ולאחר מכן שוב לא נכתב על השטרות שניתן לגבותם אלא הם עצמם מהווים כמטבע, וכיום ענינם ותוקפם של שטרי הכסף של כל מדינה נקבע לפי חוסנה הכלכלי ואוצרות הטבע ותוצרתה הלאומי של המדינה, ונמצא שלמעשה כל המטבעות יש להם תכונה אחת, שהם המשמשים למטבע במדינתם, ולכן סובר הגרש"ז שגם במדינה אחרת יש להמטבע אותה החשיבות שיש לה במדינתם.

162 כ"ה דעת הגרש"ז אויערבאך במנח"ש (ח"א סי' כז אות ג) דלכן מותר הלוואת דולר בדולר בא"י משום "שהכל יודעים שלא לזה ממנו אלא דבר כזה שכל הערך שלו הוא רק באותה המדינה דחשיב שם כמטבע דקין", משא"כ בזמנים עברו שהמטבעות היה להם ערך עצמי דאז מטבע דמדינה אחרת הילוכה היה בתורת שוויותה העצמית ונחשב כפירי. ובנתי"ש (סי' קסה אות לה) הביא ג"כ דברי הגרש"ז והוסיף דעפ"י התיר ג"כ לקצוץ מקח או שכירות בדולרים ומשיכת החפץ מחייבת פסיקת הדולרים כשם שמחייבת פסיקת שקלים.

והנה בתורת רבית (פי"ט הע' ג) מביא דהגרש"ז נסתפק בסברתו הנ"ל ולא בריא ליה האי מילתא כי כן הוא משמעות דבריו במנח"ש שם, אמנם בנתיבות שלום הנ"ל מביא את דבריו עפ"י מה ששמע מפיו שכן הוא דעתו לדינא, וכנראה שבערוב ימיו הכריע בדעתו כסברא הנ"ל ונקיט דכל סוגי המטבעות נחשבים בכל העולם כמטבע, [ועדיין י"ל דאולי לא התיר רק בצירוף סברות נוספות ויל"ע]. 163 הנה כאמור עיקר דברי הפוסקים הנ"ל אמורים לגבי הלוואת דולרים בא"י דאם נחשב כפירי בעינן שיהא לו דולר ברשותו כשלווה משא"כ אם

מעדיפים לקבוע את המחיר בדולר מכיון שהוא מטבע חזק יותר מהשקל, וכ"כ הגר"ש וואזנער שליט"א בשבט הלוי (ח"ו סי' רלב) דאף כשהשקל התחזק ואינו יורד כי אם מעט, מ"מ גם הדולר נחשב כמטבע וראה עוד להלן הע' 163 מש"כ בדעתו, ויל"ע לפי"ד זו אם ישנתנה הדין בתקופה שהשקל מתחזק ושער היציג של הדולר יורד מידי יום ביומו לעומת השקל כפי שקורה לעיתים תכופות לאחרונה, ובפרט בזמן האחרון שהדולר הולך ונחלש גם בשווקים בעולם ורבים כבר אינם נוקבים מחיר בדולרים ואף אלו שנוטלים לפי הדולר קובעים שער מיוחד לעצמם לפי מחיר מיוחד לעומת השקל אך מאידך המציאות היא שעדיין קובעים מחיר לפי הדולר אלא שהצמידוהו לפי הממוצע של השנתיים האחרונות, ועדיין יש אימון בצירוב שהדולר יחזור להיות מטבע חזק וא"כ י"ל דחשיב מטבע לדיעה זו וצ"ע].

ולפי דיעה זו מותר להלוות דולר בדולר בא"י [גם כשאין לו דולר ברשותו] כמו בשקלים דאין בהם יוקר וזול, וכמש"כ בנתי"ש שם, וע"ש עוד דה"ה שיכול לקצוב מחיר בדולרים במשיכת חפץ וכדו' דהוי כטיבעא, [ומיעיל אף להסוברים דלא שייך פסיקה בפירי על פירי בלא קנין טודר], וע"ע בהע' 163, [והעירני ידידי הגר"מ שטיינברג דיל"ע לגבי שאר דיני תשלומין של תורה כגון מזיק וכדו' דלכא"ו לדיעה זו יכול המזיק לומר שנתחייב כו"כ דולרים ולא שקלים והיינו שיש שני סוגי מטבעות ששייך להעריך בהם דברים ואינו נראה כן לדינא וצ"ע].

161 והיינו דבניגוד למטבעות שהיה נהוג בזמן חז"ל ועד לכמה דורות קודמים שהיה ערכם לפי משקל הכסף או הזהב ובנוסף לכך היה להם הטבעה מטעם המלכות ש"ע"י זה היה להם הילוך בשוק, ולכן מטבע של מדינה אחרת היה נחשב כנסכא ולא כמטבע, משא"כ בזמנינו שנשתנה סדר

אופני הפרישה ששייכים בזה דרך הלואה, מבר או פסיקה

דה. כשנותן הצ'ק הדולרי לסוחר ומקבל תמורתו בשקלים ע"פ ערך הדולר ומפחית אחז

נחשב כמטבע, ויש לדון לגבי הדינים הנוספים שנתבארו לעיל הע' 158, ולכאור נראה דלגבי הערכת פירות נגד הדולר כיון שלמעשה הדולר הוא מטבע א"כ כשימשוך פירות ויפסוק לשלם בדולרים חל הפסיקה ולא הו' כפסיקה מפירות על פירות שיי"א דלא מהני כדלהלן הע' 171, ויש לדון בדין פסיקה משקלים על דולרים אם נחשב כשני מטבעות או כפירי וטיבעי ולכאור לדעת הגרש"ז אויערבאך והאג"מ דייחודו של הדולר משום שהוא מטבע במדינתו, נראה דזהו דוקא כשדנים לגבי הדולר עצמו שיש לו דין מטבע כיון שיש לו שער עצמי הנחשב בשוק, אבל נגד השקל שהוא החרף בשוק נחשב כפירי לדיני פסיקה ושייך לשלם בשקלים על דולרים בתורת מטבע נגד פירי. אולם לדעת האג"מ והגרש"ז והשבה"ל דייחודו של הדולר הוא משום שיש לו כאן שער עצמי, א"כ י"ל דכמו שנחשב מטבע בדין הלואה סאה בסאה דא"צ שיהא לו דולר אחד, ה"ה דלענין קנינים של שני מטבעות לכאור ג"כ חשיב כמטבע במטבע ואין קונין זה כנגד זה וראה בזה להלן הע' 224.

אמנם יש לדון בזה מצד אחר דידוע מה שהפוסקים דנו ביסודו של החור"ד (בסי' קס"ה סוסק"א וכ"כ בנתיב"מ סע"ד סק"ה) בדמדינה שיש בה ב' מטבעות אדומים וזהובים, וכל אדום שיש עתה י"ח זהובים, ואם הלוח לו ק' אדומים ולא הקפיד על המטבע, וכתב בשטר שהלוח לו אלף ושמונה מאות זהובים, או שחישב עמו כע"פ על זהובים, הרי החוב נקבע בזהובים בין אם עלו האדומים בין אם ירדו והיו כמי שהלוח חטים ועשאן דמים עכתי"ד. ועפ"י כתב בנתי"ש (סי' קסה אות לו) דלפי"ד הגרש"ז דכל המטבעות נחשבים כטיבעי, א"כ כשם שיכול להלוות חטים ולקצוב ההלואה בדמים באיזה מטבע שירצה, כן יכול להלוות שקלים ולקצוב ההלואה בדולרים או בכל מטבע זר אחר, דמתוך שאנו דנים את המטבעות הזרים כטיבעי, א"כ הם יכולים להיות דבר המעריך ונותן שיווי לשקלים, והמלה לחבירו ג' מאות שקלים בזמן שהדולר בא"י שוה ג' שקלים יכול לראות את עצמו כמלוה לו דבר השוה מאה דולר ויכולים לקוץ את סך החיוב

במאה דולר ומחוייב לפורען לו בשקלים, וכ"ה גם לדעת הגרש"א שליט"א והדולר חשיב כטיבעי בא"י [אלא דלהגרש"ז גם כשאר מטבעות כגון יורו או שטרלינג הדין כן].

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' רלב) כתב ג"כ עפ"י הנתיב"מ הנ"ל דלפי"ז כששער השקל יורד מידי יום ביומו אף כשלא פירש שמלוה לו שקלים בערך הדולר סתמו כפירושו שאינו רוצה במספר המטבעות, אלא מחירו האמיתי כפי הדולר, ובסודי כתב דבתקופה זאת שמטבע השקל יציב יותר ויש רק מעט מאד ירידה של השקל ושוב הרבה נוחט עיניהם בשקל ולא בדולר, אז אם לא אמר בפירוש שנותן לו כפי חשבון הדולר אסור, אך כשפירש שנותן לפי חשבון הדולר מותר וכדעת הנתיב"מ. [ומבואר דגם הגר"ש מותר ודעת הנתיב"מ. וואזנער שליט"א ס"ל דהדולר חשיב כמטבע באר"י, ואף שבשכ"ט הלוי (ח"ג סי' קט) לענין הלואה דולר מותר מטעם דה"א אם נדון אותם כפירות וכו' מ"מ מותר דמילתא כ"כ כיצא השער" עי"ש, נראה דלרווחא דמילתא כ"כ ודעתו ברור כמ"ש בתשובה הנ"ל דדינו כמטבע. והנה לפי"ז מותר להלוות שקלים בהצמחה לדולר, וזה דבר חידוש דעצם יסודו של הנתיב"מ צ"ב, דאם כוונתו שמועיל מדין פסיקה דמטבע על מטבע וכמו שמהני חטים שעשאן דמים שהוא מדין פסיקה, א"כ זהו חידוש גדול דלפ"ד נקטין ולא מהני פסיקה במטבע על מטבע, כמבואר בב"י בחור"מ (סי' רג סעיף ז) וכ"מ בשו"ע (שם סי' ת) דרק מעות הרעות דהו' כמטלטלין להרמ"א מהני פסיקה ע"ז, משא"כ אם דינם כטיבעא. ולהלח

וע"כ דכוונתו לדין מחודש שקלים ולקבוע ע"פ שקלים ולהתחייב לפורען שקלים פסיקה מחודש ואת בדולרים מדין הלואה ולא דמיהן מחודש ואת להלוות חטים ועשאן דמים להעריך אחד נגד השקל ה"נ מהני בשני סוגי מטבע דמהני מחודש נגד השקל לקובען בדמים זה כנגד זה, ולכן אם הוחלף הנתיב"מ בדין אדומים וזהובים, בו את השקל, משא"כ הוא כטיבעי אפשר להעריך בו את השקל, משא"כ אם דינו כפירי זה ברור דא"א להעריך מטבע בטי"ב דהמטבע אין בו יוקר וזול והפירי יש בו יוקר וזול.

מסויים של דולרים, ניתן לעשות זאת בג' דרכים, בדרך הלוואה, בדרך מכירת שטרות, ובדרך פסיקה על דולרים, ונבאר פרטי הדינים בדרכים אלו¹⁶⁴.

פריטה בדרך הלוואה בשכר טירחה [ודין קביעת שכר טירחה לפי אחוזים]

15. לדעת המתירים לפרוט בדרך הלוואה ותשלום שכר טירחה על גביית הצ'ק כנ"ל בסעיף טו, יכול לפרוט בדרך זו, כיצד: הסוחר הוא שמלווה לבעל הצ'ק את הסכום הנקוב בצ'ק [וראה להלן] אם צריך לקבוע שההלוואה בדולרים או בשקלים], אלא שמפחית אחוז מסויים עבור טירחה והוצאות, ודינו כנ"ל שם שצריך לפרש שנוטל זאת עבור טירחה והוצאות ודוקא בסכום הראוי לטירחה¹⁶⁵, ובאופן זה שפורט צ'ק דולרי יש מקום להקל לקבוע השכ"מ לפי אחוזים וראה בהערה¹⁶⁶, ובכפוף לפרטי דינים דלהלן בסעיפים הבאים¹⁶⁷.

לחור"ל ועלול ליאבד, וכן שעובר על החוק האוסר לסחור במטבע זר, ורגילים לקבוע שכ"ט לפי גודל הסיכון, ובמנחת יצחק (ח"ז סי' סד) כתב ג"כ להתיר אף בנוטל שכ"ט באחוזים דיעו"ש בלשון השאלה: "על דבר הסוחרים שקונים טשעקעו ממטבע חוץ בניכוי כמה אחוזים משו" במזומנים בעד טרחתם וקבלת אחריות מסכנת דרכים, ואולי גם בפחות איזה אחוזים מחמת הזמן שביני לבניי בין נתינת דמי הקני" עד קבלת הסכום באותו מדינה של המטבע", הרי שמדובר בנוטל לפי אחוזים וע"ז כתב בתור"ד שם: "וכל זה אם יש בזה גם משום אגר נטר, אבל אם אין כאן רק שכר טירחה וסכנת דרכים בודאי אין חשש רבית".

ויל"ע אם גם בזמנינו שייך סברא זו, דרכתקופה ההיא היה איסור מטעם הממשלה לסחור בצ'קים במטבע זר, והסוחרים הסתכנו הן לגבי הממשלה והן במשלוח הצ'קים לפדיון בחור"ל, אולם בשנת תשנ"ח הותר לסחור במטבע זר, וכיום החלפנים אינם נתונים למעקב ממשלתי ופורטים בריש גלי ועל פי רוב באישור השלטון ללא שום סיכון, זאת ועוד בניגוד לזמנים עברו שהוצרכו לשלוח הצ'קים לפדיון בחור"ל, כיום נשתנה הדבר והסוחרים הגדולים יש להם מכשיר הפקדה שמעבירים את הצ'ק והמכשיר קולט את הפרטים, ותוך כמה שעות [או למרבה יום אחד] חשבונו בחור"ל מזוכה ע"י הבנק או החברה הגובה את הצ'ק וגוף הצ'ק אינו נשלח כלל לחור"ל, וכעבור יומיים הוזכר כבר מופיע בחשבון במטבע זר שלהם בבנק כאן בא"י, [והסוחרים הקטנים פורטים את הצ'קים אצל הסוחרים הגדולים], גם בסוג הצ'קים שעדיין

164 דרך הלוואה היינו שהסוחר מלווה שקלים לבעל הצ'ק והדולרים שמקבל עבור הצ'ק הוא פרעון הלוואה, ודרך מכירת שטרות היינו שדמי הסוחר ניתנים בתמורה להקנין בצ'ק וכשאר מכירת צ'קים, ודרך פסיקה היינו שהסוחר נחשב כמשלם מראש עבור קניית דולרים [שהם פירין] מבעל הצ'ק שמקבל תשלום בשקלים שדינם כמטבע וכדלהלן, והחילוק בין הלוואה לפסיקה, דבפסיקה חל חיוב על פורט הצ'ק לספק לסוחר דולרים, משא"כ בהלוואה זהו חוב בעלמא שנדברו לשלם ע"י הדולרים, ואכן אם ירד שער הדולר יכול לגבות ממנו השקלים [עכ"פ כשהצ'ק חוזר] שנתן כדלהלן הע' 183.

165 לגבי הוצאות פשיטא שיכול לגבות ממנו, [וכבר נתבאר לעיל דאלו שיש להם בית מסחר לפריטת דולרים וצ'קים, ויש להם הוצאות תחזוק ושכר פועלים, הרי זה בכלל הוצאות שאפשר לכוללם באחוזי הניכוי, ומה שנוטל יותר אחוזים בפריטת צ'ק מבפריטת מזומן, הוא משום שזה יותר טירחה עבורו ויותר תועלת והנאה להקונה ואי"ז משום אגר נטר].

ולגבי טירחה עליו להתנות בפירוש שרוצה שכר עבור הטירחה הכרוכה בגביית הצ'ק וכמבואר לעיל הע' 71 מדברי הבר"י (פ"ב הע' ח-י) ותור"ד (פי"ט הע' לו), וכ"כ הגר"י ראטה שליט"א בקובץ בית תלמוד להוראה (גליון ד), וכ"כ בשו"ת ברכת שמים (יד"ד סי' מד), אלא שכתב דאין לבקש יותר טירחה בצ'ק מאוחר.

166 כ"כ בבר"י (פט"ו הע' יח) ובתורת רבית (פי"ט הע' מד), דרגילות הוא לקבוע שכ"ט לפי דמי העיסקה, כיון שיש בזה גם סיכון שלוקח הצ'ק

אופני הפריטה ששייכים בזה דרך הלואה, מכר או פסיקה

ה. כשנותן הצ'ק הדולרי לסוחר ומקבל תמורתו בשקלים ע"פ ערך הדולר ומפחית אחוז

במאה דולר ומחוייב לפורען לו בשקלים, וכ"ה גם לדעת הגריש"א שליט"א דהדולר חשיב כטבעי בא"י [אלא דלהגרש"ז גם בשאר מטבעות כגון יורו או שטרלינג הדין כן].

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' רלב) כתב ג"כ עפ"י דהנתיב"מ הנ"ל דלפי"ז כששער השקל יורד מידי יום ביומו אף כשלא פירש שמלוה לו שקלים בערך הדולר סתמו כפירושו שאינו רוצה במספר המטבעות, אלא מחירו האמיתי כפי הדולר, ובסו"ד כתב דבתקופה זאת שמטבע השקל יציב יותר ויש רק מעט מאד ירידה של השקל ושוב הרבה נותנים עיניהם בשקל ולא בדולר, אז אם לא אמר בפירוש שנותן לו כפי חשבון הדולר אסור, אך כשפירש שנותן לפי חשבון הדולר מותר וכדעת הנתיב"מ.

[ומבואר דגם הגר"ש וואזנער שליט"א ס"ל דהדולר חשיב כמטבע בא"י, ואף שבשבט הלוי (ח"ג סי' קט) לענין הלואת דולר בדולר כתב: "דאף אם נדון אותם כפירות וכו' מ"מ מותר מטעם דהוי כיצא השער" עי"ש, נראה דלרווחא דמילתא כ"כ ודעתו ברור כמש"כ בתשובה הנ"ל דינו כמטבע].

והנה לפי"ז מותר להלוות שקלים בהצמדה לדולר, וזה דבר חידוש דעצם יסודו של הנתיב"מ צ"ב, דאם כוונתו שמועיל מדין פסיקה דמטבע על מטבע וכמו שמהני חטים שעשאן דמים שהוא מדין פסיקה, א"כ זהו חידוש גדול דלפ"ז נקטינן דלא מהני פסיקה במטבע על מטבע, כמבואר בב"י בחור"מ (סי' רג סעיף ז) וכ"מ בשו"ע (שם ס"ח) דרק מעות הרעות דהוו כמטלטלין להרמ"א מהני פסיקה ע"ז, משא"כ אם דינם כטיבעא.

וע"כ דכוונתו לדין מחדש דשייך להלוות שקלים ולהתחייב לפרוע שקלים ולקבוע ערכן בדולרים מדין הלואה ולא מדין פסיקה ומדמה זאת להלוואת חטים ועשאן דמים דמהני מתורת פסיקה, ה"נ מהני בשני סוגי מטבע להעריך אחד נגד השני לקובען בדמים זה כנגד זה, וזה נלמד מדברי הנתיב"מ בדין אדומים וזהובים, ולכן אם הדולר הוי כטיבעי אפשר להעריך בו את השקל, משא"כ אם דינו כפירי זה ברור דא"א להעריך מטבע בפירי, דהמטבע אין בו יוקר וזול והפירי יש בו יוקר וזול.

נחשב כמטבע, ויש לדון לגבי הדינים הנוספים שנתבאר לעיל הע' 158, ולכא"ו נראה דלגבי הערכת פירות נגד הדולר כיון שלמעשה הדולר הוא מטבע א"כ כשימשוך פירות ויפסוק לשלם בדולרים חל הפסיקה ולא הוי כפסיקה מפירות על פירות שי"א דלא מהני כלהלן הע' 177, ויש לדון בדין פסיקה משקלים על דולרים אם נחשב כשני מטבעות או כפירי וטיבעי ולכא"ו לדעת הגרש"ז אויערבאך והאג"מ דייחודו של הדולר משום שהוא מטבע במדינתו, נראה דזהו דוקא כשדנים לגבי הדולר עצמו שיש לו דין מטבע כיון שיש לו שער עצמי הנחשב בשוק, אבל נגד השקל שהוא החרף בשוק נחשב כפירי לדיני פסיקה ושייך לשלם בשקלים על דולרים כתורת מטבע נגד פירי. אולם לדעת האג"מ והגרש"א והשבה"ל דייחודו של הדולר הוא משום שיש לו כאן שער עצמי, א"כ י"ל דכמו שנחשב מטבע בדין הלואה סאה בסאה דא"צ שיהא לו דולר אחד, ה"ה דלענין קנינים של שני מטבעות לכא"ו ג"כ חשיב כמטבע במטבע ואין קונין זה כנגד זה וראה בזה להלן הע' 224.

אמנם יש לדון בזה מצד אחר דידוע מה שהפוסקים דנו ביסודו של החור"ד (בסי' קס"ה סוסק"א וכ"כ בנתיב"מ סע"ד סק"ה) דבמדינה שיש בה ב' מטבעות אדומים וזהובים, וכל אדום שוה עתה י"ח זהובים, ואם הלוי לו ק' אדומים ולא הקפיד על המטבע, וכתב בשטר שהלוה לו אלף ושמונה מאות זהובים, או שחישב עמו בע"פ על זהובים, הרי החוב נקבע בזהובים בין אם עלו האדומים בין אם ירדו דהוי כמי שהלוה חטים ועשאן דמים עכתו"ד. ועפ"י"ז כתב בנתיב"מ (סי' קסה אות לו) דלפי"ז הגרש"ז דכל המטבעות נחשבים כטיבעי, א"כ כשם שיכול להלוות חטים ולקצוב ההלואה בדמים באיזה מטבע שירצה, כן יכול להלוות שקלים ולקצוב ההלואה בדולרים או בכל מטבע זר אחר, דמתוך שאנו דנים את המטבעות הזרים כטיבעי, א"כ הם יכולים להיות דבר המעריך ונותן שיווי לשקלים, והמלוה לחבירו ג' מאות שקלים בזמן שהדולר בא"י שוה ג' שקלים יכול לראות את עצמו כמלוה לו דבר השוה מאה דולר ויכולים לקוץ את סך החיוב

מסויים של דולרים, ניתן לעשות זאת בג' דרכים, בדרך הלוואה, בדרך מכירת שטרות, ובדרך פסיקה על דולרים, ונבאר פרטי הדינים בדרכים אלו¹⁶⁴.

פריטה בדרך הלוואה בשכר טירחה [ודין קביעת שכר טירחא לפי אחוזים]

17. לדעת המתירים לפרוט בדרך הלוואה ותשלום שכר טירחה על גביית הצ'ק כנ"ל בסעיף טו, יכול לפרוט בדרך זו, כיצד: הסוחר הוא שמלווה לבעל הצ'ק את הסכום הנקוב בצ'ק [וראה להלן אם צריך לקבוע שההלוואה בדולרים או בשקלים], אלא שמפחית אחוז מסויים עבור טירחה והוצאות, ודינו כנ"ל שם שצריך לפרש שנוטל זאת עבור טירחה והוצאות ודוקא בסכום הראוי לטירחה¹⁶⁵, ובאופן זה שפורט צ'ק דולרי יש מקום להקל לקבוע השכ"ט לפי אחוזים וראה בהערה¹⁶⁶, ובכפוף לפרטי דינים דלהלן בסעיפים הבאים¹⁶⁷.

לחול' ועלול ליאבד, וכן שעובר על החוק האוסר לסחור במטבע זר, ורגילים לקבוע שכ"ט לפי גודל הסיכון, ובמנחת יצחק (ח"י סי' סד) כתב ג"כ להחזיר אף בנוטל שכ"ט באחוזים דיעו"ש בלשון השאלה: "על דבר הסוחרים שקונים טשעקען ממטבע חוץ בניכוי כמה אחוזים משוי' במזומנים בעד טרחתם וקבלת אחריות מסכנת דרכים, ואולי גם בפחות איזה אחוזים מחמת הזמן שביני לבניי בין נתינת דמי הקני' עד קבלת הסכום באותו מדינה של המטבע", הרי שמדובר בנוטל לפי אחוזים וע"ז כתב בתו"ד שם: "וכל זה אם יש בזה גם משום אגר נטר, אבל אם אין כאן רק שכר טירחא וסכנת דרכים בודאי אין חשש רבית".

ויל"ע אם גם בזמנינו שייך סכרא זו, דבתקופה ההיא היה איסור מטעם הממשלה לסחור בצ'קים במטבע זר, והסוחרים הסתכנו הן לגבי הממשלה והן במשלוח הצ'קים לפדיון בחו"ל, אולם בשנת תשנ"ח הותר לסחור במטבע זר, וכיום החלפנים אינם נתונים למעקב ממשלתי ופורטים בריש גלי ועל פי רוב באישור השלטון ללא שום סיכון, זאת ועוד בניגוד לזמנים עברו שהוצרכו לשלוח הצ'קים לפדיון בחו"ל, כיום נשתנה הדבר והסוחרים הגדולים יש להם מכשיר הפקדה שמעבירים את הצ'ק והמכשיר קולט את הפרטים, ותוך כמה שעות [או למרבה יום אחד] חשבונם בחו"ל מזוכה ע"י הבנק או החברה הגובה את הצ'ק וגוף הצ'ק אינו נשלח כלל לחו"ל, וכעבור יומיים היכוי כבר מופיע בחשבון במטבע זר שלהם כבנק כאן בא"י, [והסוחרים הקטנים פורטים את הצ'קים אצל הסוחרים הגדולים], גם בסוג הצ'קים שעדיין

164 דרך הלוואה היינו שהסוחר מלווה שקלים לבעל הצ'ק והדולרים שמקבל עבור הצ'ק הוא פרעון להלוואה, ודרך מכירת שטרות היינו שדמי הסוחר ניתנים בתמורה להקנין בצ'ק וכשאר מכירת צ'קים, ודרך פסיקה היינו שהסוחר נחשב כמשלם מראש עבור קניית דולרים [שהם פירין מבעל הצ'ק שמקבל תשלום בשקלים שדינם כמטבע וכדלהלן, והחילוק בין הלוואה לפסיקה, דבפסיקה חל חיוב על פורט הצ'ק לספק לסוחר דולרים, משא"כ בהלוואה זהו חוב בעלמא שנדברו לשלם ע"י הדולרים, ואכן אם ירד שער הדולר יכול לגבות ממנו השקלים (עכ"פ כשהצ'ק חוזר) שנתן כדלהלן הע' 183].

165 לגבי הוצאות פשיטא שיכול לגבות ממנו, [וכבר נתבאר לעיל דאלו שיש להם בית מסחר לפריטת דולרים וצ'קים, ויש להם הוצאות תיחזוק ושכר פועלים, הרי זה בכלל הוצאות שאפשר לכוללם באחוזי הניכוי, ומה שנוטל יותר אחוזים בפריטת צ'ק מבפריטת מזומן, הוא משום שזה יותר טירחה עבורו ויותר תועלת והנאה להקונה ואי"ז משום אגר נטר].

ולגבי טירחה עליו להתנות בפירוש שרוצה שכר עבור הטירחה הכרוכה בגביית הצ'ק וכמבואר לעיל הע' 71 מדברי הבר"י (פ"ב הע' ח"י) ותו"ר (פי"ט הע' לו), וכ"כ הגר"י ראטה שליט"א בקובץ בית תלמוד להוראה (גליון ד), וכ"כ בשו"ת ברכת שמים (יו"ד סי' מד), אלא שכתב דאין לבקש יותר טירחה בצ'ק מאוחר.

166 כ"כ בבר"י (פט"ו הע' יח) ובתורת רבית (פי"ט הע' מד), ורגילות הוא לקבוע שכ"ט לפי דמי העיסקה, כיון שיש בזה גם סיכון שלוקח הצ'ק

צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, או לתאריך מאוחר, ודין צ'ק פתוח

15. כשפורט בדרך זו מותר לפרוט גם צ'ק של עצמו, וכן ניתן לפרוט גם צ'ק שהוא למוטב בלבד כיון שאין צריך כאן דיני מכירת צ'ק, ומה"ט מהני אף לדעת הסוברים דהצ'ק הוי כהוראה בעלמא¹⁶⁸, אך אם נוטל יותר אחוים כשהצ'ק הוא לתאריך מאוחר אין לסמוך על דרך זה¹⁶⁹, [אך כשאינו נוטל יותר אחוים מותר אף שאינו עומד לגבותו מיד, וכן בכל פורט צ'ק דולרי לא איכפת לן מה שעובר זמן קצר עד לגביית הצ'ק וראה בהערה¹⁷⁰], וראה בהערה בדיון צ'ק פתוח¹⁷¹.

שבזה עיקרי הריוח שלהם, אלא שעושים חסד ושירות לאנשים בזה שפורטים להם גם כשהסכום קטן, שכן בצ'ק בסכום קטן העמלה לא שוה להם, וא"כ עיקר תעריף הטירחא הוא בסכומים גדולים ואי"ז משום אגר נטר שיש להם הוצאות נכבדות להפעלת עובדים ומרכזי צ"ינגפוינט.

בנוסף לכך יש לצרף כאן מש"כ לעיל הע' 81 שיש סברא נוספת ליטול שכ"ט לפי אחוים [אף בצ'ק שקלי וכש"כ בצ'ק דולרי], כיון שבזמנינו ישנם הגבלות של הלכנת הון, וככל שהצ'ק הוא בסכום גדול יותר, קשה יותר לגלגל את הצ'ק עד לגבייתו הסופית, ולכן בצ'ק דולרי שכבר הכריעו בזה פוסקי דורנו להתירא וכנ"ל, המיקל בזה יש לו על מי לסמוך.

167 היינו דלכמ"פ בעינן שיהא לו דולר בשעת הלואה, וראה עוד בסמוך בסעיף הבא.

168 דכיון שבדרך הלואה הוא שייך זאת גם בצ'ק של עצמו שמלווהו כל הסכום ומנכה שכ"ט עבור גביית הצ'ק, וכ"כ בתור"ד (פי"ט הע' מ), וה"ה דכשפורט בדרך זו אין מעכב כלל מסירת הצ'ק, דבכה"ג הצ'ק נמסר רק כאמצעי לגביית החוב, משא"כ כשפורט בדרך מכירה כדלהלן.

169 דכיון שסומכין על ההיתר של טירחה והוי הלואה גרידא, א"כ כשנוטל יותר בצ'ק מאוחר, ניכר הדבר שנוטל לאגר נטר, וכ"כ בשו"ת ברכות שמים (יו"ד סי' מד), ויתכן דסוחר שנוטל כך לא רק שנאסר לו לפרוט צ'ק מאוחר, אלא אף כשפורט צ'ק זמין ג"כ אסור דחזינן דנחית לאגר נטר, ועדיף א"כ להחליט בדעתו שאינו פורט כלל צ'ק מאוחר, או שלא יטול יותר שכ"ט בצ'ק מאוחר.

וכ"ז להסוברים שאפשר לסמוך על התירא דשכ"ט, אבל להחולקים שהבאנו לעיל סעיף יז

נשלחים לחו"ל לבסוף, ישנם סוחרים שמקושרים במחשב של הבנק בחו"ל והצ'קים מצולמים ומתועדים במחשב של הבנק בחו"ל עוד בהיותם כאן בארץ ונמצא שאין סיכון גדול בצ'ק דולרי יותר מבצ'ק שקלי, ויל"ע אם מותר לקבוע שכ"ט לפי אחוים כיון שהסיכון בצ'ק דולרי אינו סיכון גובה יותר מבצ'ק שקלי, שכתבנו לעיל סעיף טז דיש מפקפקים אם מותר לקבוע שכ"ט לפי אחוים דנראה יותר כאגר נטר. [אמנם בצ'ק האנגליים והקנדיים עדיין הסוחר צריך לשולחו למקומו לגבותם ובזה שייך הסברא הנ"ל].

אלא שיש לצדד דמ"מ בצ'ק דולרי עדיף מצ'ק שקלי, כיון שלא לכל אחד יש אפשרות להפקיד צ'ק דולרי בבנק, ורק לסוחרים יש אימון ומוניטין בבנקים וצריכים הם להפקיד סכום גדול בדולרים בחשבון הבנק שלהם כערביות, ונמצא דהסוחר נותן שירות מיוחד עבור פריטת הצ'ק, ושפיר יש להתיר לקבוע תעריף ע"פ גודל העיסקה, כי ככל שהצ'ק בסכום גדול יותר עליו לרכוש אימון גדול יותר בבנקים, ועוד דלא כל הצ'קים מפקידים בבנק בארץ כיון שהעמלות כאן גבוהות יותר והרבה מהצ'קים נשלחים לחו"ל לגבותם וכנ"ל, ובפרט כשפורט צ'ק דולרי לשקלים דאי"ז דאוורייתא דהוי שני מינים שיש בזה יוקר וזול, וראה בסמוך סעיף לז לענין פריטת צ'ק שזמנו מאוחר.

וכ"כ לעיל הע' 80-79 שהגריי ראטה שליט"א מתיר לפרטי הצ'קים בחו"ל ליטול שכ"ט לפי אחוים לפי שכך הוא דרך המשא ומתן שעל דבר גדול נוטלין יותר מדבר קטן, ומוכח דס"ל דאף כשאין סיכון של העברה ממדינה למדינה וגם ליכא הסברא הנ"ל מ"מ נקיט להתירא, וידידי ש"ב הר"ר יואל צובנר שליט"א העירני דלפי האמת כל המסחר שלהם מבוסס על פריטת צ'קים בסכומים גדולים

אופן קביעת התשלום כשמעריך את השקלים בדולרים והדין כשהדולר נתייקר

ד. כשפורט בדרך זו נמצא שהסוחר מלווהו שקלים, והפרעון נעשה באמצעות גביית הצ'ק בדולרים, וי"א דאעפ"כ אין בזה חשש רבית וניתן להלוות שקלים ולקבוע שהחוב תשלום נקבע בדולרים, ויכול לפרוע הסכום שנקבע בדולרים אף כשנתייקר אח"כ הדולר לעומת השקל, כיון דגם הדולר נחשב כמטבע באר"י¹⁷², וי"א דאף בכל שאר המטבעות והשטרות דכל שאר המדינות בימינו הדין כן¹⁷³.

להסוברים דהדולר דינו כפירי יש לקבוע שמלווה דולרים

ה. אמנם כאמור לעיל י"א שהדולר באר"י נחשב כפירי¹⁷⁴, ולדבריהם אין להלוות שקלים לפרוע בדולרים, דמה שמתייקר אח"כ יש בזה משום רבית¹⁷⁵, ואין אפשרות לעשות

171 ראה מש"כ לעיל הע' 118 דפליגי הפוסקים אם חשיב שטר או לא ונפק"מ לענין רבית אם חשיב מכירה, ולהסוברים דלא חשיב שטר ולא שייך בו דין מכירה צריך לפרוט בדרך הלואה, אך למעשה בצ"ק הבאנו דנקטינן דחשיב שטר ולפי"ז בכל מה שזכר בפסק זה דין מכירת שטרות שייך גם בצ"ק פתוח.

172 כ"ה דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל באגר"מ (ח"ג סי' לו), ויבחלט"א הגר"ש אלישיב שליט"א והגר"ש ואזנער שליט"א כמבואר בשבט הלוי (ח"ו סי' רלב) והר"ד לעיל הע' 160, וראה מש"כ שם בהע' 163 בביאור דין זה שיכולים להעריך מטבע במטבע עפי"ד הנתיחה"מ (סי' עד), וע"ש דכשיש אנפליצה ושער השקל יורד, אף כשלא התנה הוי כהתנה, וכששער השקל יציב מהני עכ"פ כשהתנה. 173 כ"ה דעת הגר"ש איערבאך זצ"ל והר"ד לעיל הע' 162, דמטבעות ושטרי כסף בימינו דכל ערכם משום שנחשבו כמטבע במדינתם, יכולים להעריך מטבע נגד מטבע, ונמצא דאף מטבע היורד והשטרלינג באר"י דינו שוה לדולר ארה"ב, ויכול להעריך יורו כנגד שטרלינג וכן כל שאר מטבעות שבעולם אחד נגד השני, משא"כ להפוסקים הנ"ל בהע' 160 דזהו דין מיוחד בדולר בא"י משא"כ בשאר כל המטבעות בא"י וכן בדולר במקומות אחרים שאין מעריכין בו המו"מ דינם כפירי לכל דבר, ובנידו"ד מבואר דינם בסמוך.

174 כנ"ל בהע' 159 שכ"ה דעת המנח"י ובר"י והגר"מ שטרנבוך, וכ"מ בחזו"א ע"ש.

175 דכיון דהוי כפירי יש בזה יוקר וזול, ואם בשעת ההלואה היה יכול להשיג בשקלים אלו

ובכ"מ, אין היתר לפרוט בדרך הלואה רק בהיתר עיסקא כדלהלן סעיף מא.

170 הגה לעיל גבי פריטת צ'ק שקלי בדרך הלואה ותשלום טירחא כתבנו שאין לפרוט כלל צ'ק מאוחר אף כשנוטל אותם אחוזים כיון שיש לחשוש שנוטל עבור האגר נטר, ומ"מ בצ"ק של חו"ל נראה שיש להקל בזה, דהרי בכל צ'ק דולרי עובר פרק זמן עד שמגיע לידי גבייה ומ"מ סומכין להקל וכדביאר בנתיבות שלום (סי' קסו סעיף ג אות כד) שכתב דבאופן שגם לולי הקדמת המעות היה נוטל אותו סכום לטירחה פשוט דיש להתיר, [ולא דמי להא דאסר המהר"ם בבחור שלומד עם בנו עי"ש], והוסיף דאפשר דאף באופן שברור שגם השיקול של הקדמת המעות היה מעורב בקביעת השיעור של הניכוי, ואם היה נותן את המזומנים למוכר הצ'ק רק אחר שגבאו היה לוקח עמלה נמוכה יותר, מ"מ אם הסוחר מעביר את הצ'קים לחו"ל תוך זמן קצר, נראה שבוה תיאמר סברת התוס' (דף סד, א ד"ה מה), דאין רגילות לזלזל בשביל המתנת יום או יומיים, ובטל השיקול של הקדמת מעות כלפי שאר הסיבות הגורמות להחלפה.

ועי"ש דזהו דוקא באופן שנותן שקלים נגד הצ'ק הדולרי שהוא מקבל ממנו דאז נראה יותר כדרך מקח, אך כשנותן אותו מטבע כנגד הצ'ק כגון דולרים בדולרים או שקלים בשקלים שאי"ז דרך מקח, אין להקל בזה, [ועי"ש עוד באות כב מש"כ בזה], ואף לדעת הסוברים דהדולר בא"י הוי כטיבעי והיה מקום לומר דהוי כהלואת מטבע במטבע, מ"מ נראה פשוט דכיון שאינו מחזיר אותו סוג מטבע שקיבל לא חשיב דרך הלואה ואין כאן איסור תורה.

כן כי אם בדרך פסיקה כדיבואר להלן ענף ו¹⁷⁶, ואם רוצה לעשות בדרך הלוואה ממש, י"א שניתן לקבוע ביניהם שהעיסקה נעשית בדולרים, והיינו שבפעם הוא פורט לו הצ'ק ע"י שמלוה לו השקלים לפי ערך כו"כ דולרים, והפרעון הוא בגביית הצ'ק הדולרי, ובמקום לתת לו דולרים מזומנים והוא יחזור ויפרוט אותם לשקלים, הריהו פורט לו זאת מיד לשקלים בניכוי המירחה וההוצאות ויש חולקים¹⁷⁷.

באופן זה אם צריך שיהא להלוה דולרים בשעת ההלוואה לגבי חשב התייקרות

מ. לשיטה זו דהדולר נחשב כפירי ובאופן הנ"ל שקובעים ביניהם שמלווהו דולרים, י"א דמותר לעשות כן רק כשיש להלוה לכל הפחות דולר אחד דהוי כהלואת סאה בסאה ואם יתייקר שער הדולר יש בזה משום רבית דמותר ביש לו¹⁷⁸, וי"א דאף כשאין לו כלל מותר משום דנחשב כיצא השער¹⁷⁹.

סודר ראה בנתי"ש (סי' קעה במבוא אות ז) וע"ש מש"כ בד"ן פסיקה על שטרות, [ולהסוכרים דצריך קנין סודר א"כ במטבע דאינו נקנה בחליפין לא מהני פסיקה בכה"ג, ולהסוכרים דחל חיוב פסיקה בלא קנין מהני, ובאופן שקובע שהלוואה תהיה באותו המין כמבואר בסעיף זה א"ש].

178 כ"ד הבר"י (פ"ח הע' טו ופ"כ סעיף יג), וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (פ"ג ס"ב) להסוכרים דיש לו דין פירי, וכ"כ בכלל דרביא (בהקדמה אות ה), והיינו דכיון דיש לו דין פירי הוי כהלואת סאה בסאה דמותר רק כשיש לו או כשיצא השער כמבואר ביו"ד סי' קסב, ואף דבעל הצ'ק חייב לו ל"מ למיחשב כיש לו, כיון דמיירי כאן בהלוואה גמורה, ורק בפסיקה בשווי י"א דמהני מה שחייבים לו למיחשב כיש לו כדלהלן סעיף מז, [ולכאור' ה"ה באופן שיש לו דולרים בחשבון הבנק שלו לא מחשב כיש לו כיון שהבנק רק חייב לו והוי כהלואה אצלם, ואף שיש לו אפשרות למשוך הכסף ע"י צ'ק או כרטיס מגנטי [כספומט וכדו'] מ"מ למעשה אין לו רק אשראי וצ"ע].

179 כ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' קט) דאף אי"נ דיש לו דין פירי מ"מ נחשב כיצא השער כיון שיש לו שער ידוע שמתפרסם תמיד ועפ"י הסוחרים מוכרים, עי"ש שםבסס דבריו עפ"י הרי"ף בתשו', [ואיהו גופיה ס"ל דדולר חשיב כטיבעי כנ"ל הע' 160, אלא דלהסוכרים דהוי פירי הוי עכ"פ כיצא השער], וראה מש"כ בזה בספר שערי הלכה עמ' ר.

סך של מאה דולר, ובשעת הפרעון נותן לו מאה וחמש דולר [נשזהו עתה שוויות הסכום של השקלים שהלווהו], יש בזה משום רבית [ונגרע מהלוואת סאה בסאה דנחשב שמלווהו מעות ומשלם לו אח"כ פירות בתוספת].

176 דבאופן זה הוי כהקדמת מעות [דהיינו השקלים] על פירות [דהיינו הדולרים] וכדלהלן סעיף מח, וע"ש פרטי הדינים בזה.

177 כ"כ בתורת רבית (פ"ט סעיף כח) ע"ש שמציין להפלוג, שהביא להלן סעיף מ והע' צא-ב אם מותר להלוות שקלים ולקבוע ערך ההלוואה בדולרים דלדעת האג"מ והשבט הלוי מותר ולדעת המנח"י אסור, ויער"ש בהע' צא שכתב: "ויתכן שאף אם לא נכריע להחשיבו כמטבע ממש מ"מ יכול לקצוץ עליו וא"צ לדיני פסיקה ונחשב שהלווהו דולרים" [ומש"כ בתו"ר שם בהע' ס' דיתכן דאף להחולקים דבעלמא א"א להלוות שקלים ולקבוע שמלווהו בדולרים, מ"מ בסוחר דולרים שכל עסקיו בדולרים מסתבר שלכו"ע יכולים לקבוע כן ונחשב שהלווהו דולרים צ"ב מגלן לחלק בזה], וכשפורט צ'ק של שטרלינג או של שאר מטבע זר עבור דולרים יל"ע אם לשיטה זו נחשב הדולר כפירי גם נגד שאר מטבע זר, או דנגד מטבע זר שאין לו הילוך בשוק חשיב הדולר בא"י כטיבעי, וא"נ כצד זה הרי דינו כמבואר בסעיף זה, אך א"נ דשניהם חשיבי כפירי, הרי לגבי דין פסיקה תלוי בפלוג' החזו"א וקצוה"ח ועוד פוסקים אם מהני פסיקה מפירות על פירות בלא קנין או דצריך קנין

הלואה בהיתר עיסקא להאוסרים דמי טירחה

מא. לדעת החולקים ואוסרים לפרוט בדרך הלואה ושכר טירחה מחשש שיש בזה גם אגר נטר¹⁸⁰, ה"ה דגם בזה אף שפורט צ'ק דולרי, אין לפרוט בדרך הלואה רק בהיתר עיסקא¹⁸¹.

סכום ואופן התשלום כשהצ'ק חוזר והדין כשירד שער הדולר

מב. כשפורט באחד מדרכי הלואה הנ"ל ואח"כ חוזר הצ'ק, מחזיר לו כל דמי הצ'ק בערך הדולר או בדולרים ממש [ובנוסף לכך נוטל ממנו דמי ההוצאות]¹⁸², ואם ירד שער הדולר נראה שיכול לגבות ממנו השקלים שנתן לו¹⁸³. [ודין התשלום כשהדולר נתייקר נתבאר בסעיפים לח, מ].

ענף ה - פריטת צ'ק דולרי לשקלים בדרך מכירת שטרות

מכירת הצ'ק הדולרי

מג. אופן נוסף הוא, בפריטת צ'ק דולרי לשקלים שיפרוט הצ'ק בדרך מכירת שטרות,

דכן הוא בכל מכירת חפץ שנתייקר בינתיים, וע"ש מש"כ בענין צ'ק שנמכר לבנק שמותר לשלם להם כל ההתייקרות כיון שאינו אלא כסרסור וכן בכל סוחר שהוא רק כסרסור ע"ש, והנה כל דבריו אמורים אם אין סומכים על ההיתר דתשלום טירחה אבל למשנ"ת דמשלם לו שכר טירחה א"כ הרי מותר להחזיר לו אף דולרים במזומן ככל דמי הצ'ק א"כ כש"כ שיכול ליתן לו צ'ק אחר וכן מותר לשלם אף כשנתייקר כנ"ל].

183 כן נראה וכמשנ"ת להלן פרק ח סעיף ג-ה לגבי מלוה שקיבל צ'ק פתוח מהלוה למלאות לפי שער הדולר ביום התשלום וכתב הסכום והצ'ק חוזר שיכול המלוה לומר שזוהי זקיפה בטעות כיון שחזר הצ'ק [וליהיפך כשירד שער הדולר יכול לומר שהוא רוצה לקיים הזקיפה בשקלים ע"ש דזה שנחאנה יכול לקבוע אם לבטל העסק] וה"נ בנידו"ד בין באופן דסעיף לח כשהלווהו שקלים וקבע ההלואה בדולרים ובין באופן דסעיף לט שקבעו מתחילה כל העיסקה בדולרים מ"מ כל שחזר הצ'ק ונתאנה, הזכות בידו להחליט אם להשאיר תנאי העיסקה ולתובעו לשלם או לבטל איתו העיסקה, וכאן כשעלה שער הדולר נחא ליה לקיים מה שסיכם איתו ולתובעו שישלים לו תשלום הדולרים, וכשירד שער הדולר בידו לומר שעל דעת כן לא

180 כ"ה דעת הגר"מ שטרנבוך ועוד פוסקים כמבואר לעיל הע' 83, 106, וראה בבן איש חי (שנה שניה פר' ואתחנן אות כד) שתמה על ההיתר שנהגו הסוחרים להחליף בפחות מהסכום בקבלת אחריות ע"ש.

181 ודינו כנ"ל הע' 43, 84-86 ובכ"מ, ויעו"ש פרטי הדינים שצריך לכתוב ע"ג הצ'ק שנעשה בהיתר עיסקא, ועמש"כ בהע' 86 בהדין כשנוטל המעות להוצאותיו ע"ש.

182 שהרי היתה כאן הלואה שמחמתה חייב להחזיר לו כל הסכום שקיבל בדולרים, וכמשנ"ת לעיל דמיירי כשהערך השקל בדולרים או כשנקבע שמלווהו דולרים, ובנוסף לכך חייב להחזיר לו דמי הטירחה וביחד הם כסכום כל דמי הצ'ק [בנוסף לדמי ההוצאות שנתבאר בהע' 73-74 דהוצאות שנגרמו לו מותר ליטול לכל הדיעות], ומאחר שמותר להחזיר לו כל הסכום שוב אין נפק"מ אם יפרע לו בדולרים ממש או בשקלים בערך דולרי אם נתייקר, שהרי למעשה החוב הוא דולרי, ובכל חוב דולרי יכול לשלם בשעת הפרעון במטבע השקל כפי ערך הדולר של עכשיו, וכ"כ בתור"ד (פי"ט סכ"ט), ונהנה בכר"י פכ"ח הע' מה כתב בתור"ד דהמוכר צ'ק דולרי וחזר הצ'ק אין למוכר להחזיר ללוקח צ'ק אחר כיון שיש בזה יוקר וזול אא"כ היה לו למוכר צ'ק נוסף באותו סכום בשעת מכירה,

שהסוחר קונה ממנו הצ'ק הדולרי ע"י מסירת הצ'ק¹⁸⁴ ומשלם את תמורתו בשקלים, ונתבאר לעיל סעיף כו דבכה"ג אסור למוכר לקבל אחריות אם יחזור הצ'ק¹⁸⁵, ואף מי שהתיר בצ'ק שחזר מחמת חוסר כיסוי דהוי כמקח טעות היינו בקבלת אחריות על דמי המקח בלבד ולא על כל דמי השטר¹⁸⁶.

תנאי דמקח טעות ותשלום עבור הפעולה ודין שינויי שער

מד. ומ"מ כתבנו לעיל דיש להקל לפרוט בדרך מכירה שאז אם הצ'ק נגבה הרי קיים המקח, ויתנו ביניהם שאם יחזור הצ'ק הריהו מחזיר לו את דמי המקח מדין מקח טעות, וההפרש הוא מתחייב ליתן לו כפיצוי ותשלום שכר טירחה על פעולת גביית הצ'ק¹⁸⁷, ובדין שינויי שער כששער הדולר עלה או ירד ראה בהערה¹⁸⁸.

קבלת אחריות ותשלום דמי ההתייקרות כשהסוחר מקבל על עצמו אחריות זולא

מה. אולם בצ'ק דולרי או שאר מט"ח שפורטו לשקלים י"א דיש היתר נוסף לקבל אחריות על כל דמי השטר ואף לשלם לו הפרש דמי ההתייקרות הדולר עד שעת החזרת הצ'ק¹⁸⁹, דס"ל דהדולר ומט"ח נחשב כפירי ושייך בו יוקר וזול¹⁹⁰, וכיון שהלוקח

למסר שנמצא במקח דכשהתחייב לשלם לו על הוצאותיו חייב, וה"נ יכול להתחייב לשלם לו על הפעולה והטירחה ומניעת תרעומות.

188 הנה באופן זה שנמצא שמכר לו צ'ק דולרי וכשחזר הוי כמקח טעות ומשלם לו גם שכר טירחה, א"כ דרך משל אם כשמכר לו הצ'ק של מאה דולר היה הדולר 4 שקל ונמצא שהסוחר נתן לו 390 כיון שמכר לו בפחות, וכשהצ'ק חוזר הרי מה שהסוחר חוזר עליו הוא מדין מקח טעות וא"כ גם כששער הדולר ירד יחזיר לו בעל הצ'ק 400 שקל שהם 390 זה שנתן לו ועוד 10 עבור הטיחחה שגרם לו בחינם וכנ"ל, אך מאידך אם שער הדולר עלה ועכשיו מקבלים 420 על מאה דולר יפסיד הסוחר ויצטרך לקבל ממנו רק סך ה-400 שאינו יכול לומר לו השלם לי מקחי שהרי מכר ללא אחריות וחוזר עליו רק מדין מקח טעות [משא"כ כשפרט בדרך הלואה כנ"ל הע' 182 וכן כשפורט בדרך פסיקה כלדהלן הע' 229].

189 כ"כ במנחת יצחק (ח"ו סי' סד): "אבל בנד"ד הוי מטבע בפירי, דמטבע חוץ שאינו יוצא באותו מדינה הוי פירי, והוא קונה במטבע של אותו מדינה מטבע חוץ היינו פירי, והרי זה כקונה חפץ או קרקע דעלמא דהיוקרא והזולא להלוקח, והרי זה דומה ממש

הסכים כלל לעסוק איתו ולתבעו שיחזיר לו השקלים שנתן לו.

184 דגם בצ'ק דולרי שייך בו מכירת שטרות ודינו ככל מכירת צ'ק, אמנם כאמור לעיל כאן מעכב שימסור הצ'ק דע"ז נעשה הקנין בהצ'ק וכדלעיל הע' 111 [משא"כ כשפורט בדרך הלואה או פסיקה]. ודרך זו עדיפה מדלעיל שסומכין על התירא דשכ"ט, דבזה יוצא גם לדעת החוששים שאי"ז משום שכר טירחה לחוד אלא כלול בו דמי אגר נטר.

185 דהאחריות היא סתירה למהות המכירה, דכיון שקנהו הלוקח צריך להיות לגמרי באחריותו.

186 עפ"י סברת הגרש"ז אויערבאך דחשיב כנמצא שהוא פרוץ כיון שעומד ליפרע באמצעות הבנק, והוי כמוכר לו מפתח ליקח כסף מתוך התיבה ונמצאה התיבה ריקנית, והו"ד לעיל הע' 126, ועמש"כ שם סברות נוספות עפ"י דבר"י דכן הוא מנהג המדינה או משום דהוי כתנאי ע"ש, ונתבאר לעיל סעיף לט דבכה"ג כיון דחזרת הצ'ק הוי כמקח טעות, מותר להחזיר לו רק דמי המקח.

187 כמשנ"ת לעיל סעיף לב דבאופן זה כיון שמתחיל בדרך מכר יש להקל לכו"ע ליטול שכ"ט, וראה עוד לעיל סעיף כח די"ל גם דדמי

[דהיינו הסוחר] מקבל עליו אחריות זולא מותר למוכר לקבל עליו אחריות על כל דמי השמיר¹⁹¹, דהוי קרוב לשכר ולהפסד ושרי¹⁹², וי"א דאף שכל מטבע זר נידון כמטבע, מ"מ נגד מטבע המדינה שייך בו יוקר וזול, ונחשב כמכירת שט"ח של פירות, ושפיר

על היוקר אם לא יקבל המעות מהבנק, וע"ש דיש לדון רק אם אחריות כזה מותר או לא, וכיון דמסיק לדינא דמותר ודאי דאין כאן מק"ט, ואף דהמנח"י כתב שם בתחילת התשו' "דאם הבנק אינם נותנים להקונה הסכום מחמת שכותב הצ'ק אין לו שם כסף הוי בכלל נמצא פרוע דאחריות כזה מותר המוכר לקבל" נחזה כסברת הגרש"ז אויערבאך שהובא לעיל סעיף כח], צ"ל דזהו דוקא כשחזר הצ'ק ואין לו מי שישלם לו סכום הצ'ק משום שאסור לקבל עליו אחריות מלאה באופן האסור, אבל בנידו"ד שיקבל אחריות באופן המותר ודאי ניח"ל בקיום המקח, ושפיר מותר לשלם לו כל הדמים עבור האחריות, וכמו בחביתא דחמרא דכשהחמיץ חוזר על המוכר, ואף דשם אינו נותן לו אלא הדמים שנתן, נר"א דכשהחזל אינו נותן לו אלא כשוויותו בשעת חימוץ עיין יד אברהם קעב סי"ג], אבל כאן כיון שאם יחזל מפסיד, א"כ שפיר מהני האחריות שאם יחזור הצ'ק נותן לו כל הדמים וההתייקרות, וכמש"כ בנתי"ש (קעג ס"ד אות לח) דהיכי דהאחריות אינו מבטל המקח שייך שישלם לו כל דמי השטר.

ועי"ש במנח"י שנסתפק דיש להתיר גם בפריטת צ'ק במטבע של המדינה כששכיח פיתות אחרי פיתות, ונמצא דשייך זולא גם במטבע אך לא החליט כן לדינא.

192 דטעמא דאסור קבלת אחריות כתב הרמב"ן משום דהוי קרוב לשכר ורחוק מהפסד, משא"כ כשמקבל עליו לוקח זולא הוי קרוב לזה ולזה וכמש"כ בערך שי הנ"ל, נראה לעיל הע' 59 דבשו"ת מהרש"ג משיג על הערך שי, אך הפוסקים יישבו את דבריו ומשמע דנקטו כוותיה].

ובמנח"י הוסיף שם בסו"ד דליתר שאת יתנו להדיא דאחריות של גרמת הבנק על הלוקח, והוסיף עוד דמ"מ אין להמוכר להחזיר רק שיווי הדולר כיום שנתוודע להלוקח שלא נפרע הצ'ק, דמאז ואילך הוי כהכיר בה שהיא גזולה דאין לו פירות עי"ש, ויש להזהר בזה טובא.

למה דאיתא (בכ"מ סד, א) דאמר אב"י שרי לי לאינש למימר לי לחברי' הילך ארבעה זוזי אחביתא דחמרא אי תקפה ברשותך אי יקרא אי זולא ברשותי וכו', וא"כ בנד"ד דאף דבנוגע לאחריות של אי פרעון הבנק לא נודע לנו על מי כנ"ל, אבל לעומת זה מקבל הלוקח אחריות זולא וסכנת דרכים וכו' כל אלה לא פחותים מקבלת אחריות עוני של הלוה", והיינו דרך משל כשמכר לו צ'ק של מאה ושער הדולר הוא 4.3 והסוחר נתן לו רק 420 ש"ח, כי הוא מוכר לו הדולר בפחות משוויו, ואם הצ'ק חוזר ושער הדולר עלה, ומאה דולר שווים 440 ש"ח, הרי מוכר הצ'ק מחזיר להסוחר כל הסכום, דהיינו 430 עבור האחריות של הצ'ק, ועוד 10 ש"ח משום ההתייקרות שהרי קנה ממנו דולרים ונתייקרו, ולעומת זאת אם שער הדולר ירד ועתה שוויות מאה דולר הוא רק 400 ש"ח, אינו נותן לו רק 400 ש"ח, דהזולא נטל הסוחר על עצמו, נראה להלן דההתייקרות נוטל רק עד השעה שנודע לו שהצ'ק חזר].

190 דגדר מטבע זהו דבר שחריף ויוצא בשוק, משא"כ מטבע שאינו חריף דינו כפירי, וע"ש במנח"י שהאריך בזה דדולרים באר"י דינם כחפץ או קרקע ששייך בהם יוקר וזול, וכשמקבל הלוקח על עצמו הפסד הזולא מותר.

191 יסוד דבריו עפ"י הערך שי שהובא לעיל סעיף י והע' 59 שמתיר מכירת שט"ח של פירות כשמקבל עליו הלוקח זולא, וה"נ בדולרים דדינם כפירי, וע"ש במנח"י שנשתייץ גם מדברי השבילי דוד (יו"ד סי' קסח אות מד ד"ה ומהרי"ט) דדבר ששייך בו יוקר וזול דמי לסוגיא דחמרא (ב"מ סד, א).

והנה כבר"י (פ"טו הע' יח ד"ה ובמנחת) השיג ע"ד המנח"י דמ"מ איך מותר לקבל אחריות על כל דמי השט"ח דלא הותר כי אם כשחלה המכירה משא"כ כשנתבטל מדין מקח טעות, אולם כשמעיינים בדברי המנח"י מוכח דס"ל דבאמת קיים המקח, וז"ל (בתשו' שם ד"ה ולפי'): "דהרי באמת אין כאן מקח טעות כיון ששייך המוכר אחריות אף

מותר למכור באופן הנ"ל כשמקבל עליו אחריות הזול¹⁹³. [ואכן אם ירד שער הדולר מפסיד הסוחר כיון שבנידו"ד הרי אף כשחזר הצ'ק המקח קיים והתשלום של מוכר הצ'ק הוא מדין אחריות, אמנם לפעמים יוכל הסוחר לומר שכיון שחזר הצ'ק לא ניחא ליה בהאחריות ורוצה לבטל המקח וראה בהערה¹⁹⁴].

להסוברים דהדולר כטיבעי משום שמשערים בו, אסור לשלם דמי השטר וההתייקרות

מו. אמנם להסוברים דהטעם שהדולר יש לו דין מטבע באר"י הוא משום שבו משערים דברים רבים¹⁹⁵, ולא שייך בו יוקר וזול אף כשמעריכים אותו נגד מטבע השקל¹⁹⁶, וא"כ לא שייך שהלוקח יטול על עצמו אחריות זולא, ולכן אסור למוכר לקבל אחריות ביותר מדמי המקח [דהיינו קבלת אחריות על כל דמי השטר] אלא אם כן מתנה שההפרש הוא עבור גרימת הטירחה וכנ"ל¹⁹⁷, ולפי"ז גם אסור בכל גווני שלם לו דמי התייקרות שער הדולר דזה הרי לא נכלל בדמי הטירחה, דכיון שנתברר שהיה כאן מקח

עכשיו היה מקח קיים עם אחריות וכאן לא סיכמו שישלם לו על הטירחה באופן שירצה לבטל המקח. 195 היינו לדעת הגר"מ פיינשטיין וצ"ל ויבלחט"א הגר"ש אלישיב והגר"ש וואזנער שליט"א דהדולר נחשב בא"י כמטבע מטעם שבו מעריכין הרבה עסקאות ומר"מ, וכיון דדינו כמטבע לא שייך בו יוקר וזול, ולא שייך התיירא דמכירת שט"ח דפירות.

196 כ"כ בנתיבות שלום הנ"ל (קעג אות נד) דלדיעה זו לא שייך להתיר מטעם דמקבל עליו זולא, דלא נחשב שיש בזה זולא דהרי דינו כמטבע, וז"ל: "ורק אם נאמר כדעת הגר"ש אלישיב שליט"א דהדולר בא"י הוי ממש טיבעי משום דחלק גדול מהמסחר מתנהל בדולרים, אזי אפשר דשט"ח דולרי או צ"ק אינו כחוב של פירות, דאף אם יזול הדולר ביחס לשקל מ"מ הדולר הוא מטבע בפני עצמו, ולא הפסיד הקונה בידידת ערך הדולר, דסו"ס הוא מקבל אותו סך של דולרים ודו"ק".

197 וכמשנ"ת לעיל סעיף כח דכיון שחזר הצ'ק נתברר שהיה כאן מקח טעות, וע"ש בהע" 131, 143, דמשמעות הכרעת הפוסקים דדמי מקח טעות אין דינם כגזל ואסור לקבל אחריות על כל החיוב, ומה שמקבל עליו לוקח זולא ל"מ, דכיון דיש לו דין מטבע לא חשיב זולא וכנ"ל, והא דמותר להחזיר לו ההפרש זהו רק כשמתנה ומתחייב לו בזה כתשלום על פעולתו ע"ש.

193 היינו לדעת הגרש"ז אויערבאך הנ"ל דהא דכל המטבעות דומיננו יש להם דין טיבעי לגבי הלוואת סאה בסאה זהו משום דאנו מעריכים אותם מכח ערכם במדינתם דהרי אין להם ערך עצמי, ולפי"ז לנידו"ד במכירת שט"ח יורה הגרש"ז דחשיב כמכירת שט"ח דפירות, דכיון שעיקר המטבע בא"י הוא השקל נמצא שאם ערך המטבע זר ירד הפסיד הקונה, ושפיר אפשר לסמוך על סברת הערך שי בזה וכ"כ בנתי"ש (סי' קעג ס"ד אות נד), משא"כ לדעת האג"מ והגר"ש אלישיב והשבה"ל דהדולר נחשב כמטבע משום שמעריכין בו אז חשיב כמטבע גם נגד השקל וכמבואר בסמוך, כיון שיש לו ערך ושער בשוק בפני עצמו.

194 הנה בנידו"ד נמצא שמה שחזר לגבות מזה שמכר לו הצ'ק זהו מדין אחריות שקיבל עליו מוכר הצ'ק דמותר כיון שהסוחר קיבל עליו זולא, ולכן באופן שחזר הצ'ק דרך משל שמכר לו צ'ק של מאה כשהיה שוה 400 ונתן 390 ועכשיו נתייקרו הדולרים ומאה שוה 420 יכול הלוקח להחזיר לו מאה מדין האחריות, אך באופן שירד שער הדולר ל-390 המוכר יחזיר לו רק מאה ולא יוכל לתובעו יותר דהזולא קיבל על עצמו, אמנם באופן שירד הדולר ל-370 למאה א"כ לכאן ככה"ג יכול הסוחר לומר שאף שהיה כאן מכירה באחריות אך למעשה כיון שהצ'ק חזר רוצה לבטל המקח לגמרי מדין מקח טעות, והמוכר יצטרך להחזיר לו סכום ה-390 שקיבל ממנו אך יותר מזה אין לו לדרוש כיון שעד

טעות, הרי היתה כאן הלואת שקלים, ואם יחזיר לו יותר מערך הדולרים בשעת המכר הרי רבית ¹⁹⁸, זולת כשהתנו בשעת המכר שמוכר לו הצ'ק בדולרים למרות שמקבל בפועל שקלים [להדדעות שמותר להערך השקל בדולר כדלעיל סעיף לט]. ואז יוכל לגבות ממנו סכום הדולרים שנתן לו בדמי המקח אף כשנתייקרו ¹⁹⁹, [וראה בהערה בדין דמי ההפרש של הטירחה ²⁰⁰], משא"כ להסוברים שהדולר הוי כפירי מותר בכל גווני ליתן לו דמי ההתייקרות וכנ"ל בסעיף מה, וראה עוד בהערה ²⁰¹.

צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או צ'ק מאוחר באחוזים גבוהים מז. כשפורט בדרך זו אסור לפרוט צ'ק של עצמו דלא שייך בזה דיני מכירת שמורות כמשנ"ת לעיל סעיף טו ²⁰², וכן בצ'ק למוטב בלבד שאין בו מכירה, וכן להסוברים דהצ'ק כהוראה בעלמא ואין בו דין מכירה, ובדין צ'ק פתוח ראה בהערה ²⁰³.

ולענין נטילת אחוזים גבוהים יותר בצ'ק מאוחר, נראה דכשפורט באופן של מכירה וקבלת זולא על הלוקח, כיון שזהו מכר גמור אף כשהצ'ק חוזר וכנ"ל סעיף מה, א"כ מותר ליטול יותר אחוזים בצ'ק מאוחר כמו בשאר מכירת שטר ²⁰⁴, משא"כ להסוברים דלא שייך זולא וצריך להתנות שאם יחזור הצ'ק ההפרש יהא לטירחא, א"כ אסור למכור צ'ק מאוחר וליטול יותר אחוזים, כיון דניכר בזה שנוטל לאגר נטר ולא רק לדמי הפעולה ²⁰⁵.

מעותיו משום מקח טעות, הריהו מחזיר לו הסכום שנתן גם כשהחל הדולר.

202 ע"ש טעמא דמילתא דלא שייך למכור שט"ח של עצמו דאין כאן מכירת שעבוד נכסים, משא"כ כשפורט בדרך הלואה דמותר גם בצ'ק של עצמו כנ"ל סעיף טו.

203 ראה מש"כ לעיל הע' 118 דפליגי הפוסקים אם חשיב שטר או לא ונפק"מ לענין רבית אם חשיב מכירה, ולהסוברים דלא חשיב מכירה צריך לפרוט בדרך הלואה, וכ"כ שם דבצ'ק קיי"ל דחשיב כשטר ויכול למלאות הפרטים כפי המוסכם ביניהם.

204 דלדרך זה דהוי כמכירה גמורה, א"כ ככל שהחוב מאוחר יותר הרי הוא שוה פחות, ואפשר ליטול יותר אחוזים בצ'ק מאוחר.

205 וכמשנ"ת לעיל דדוקא כשאינו מקבל עליו אחריות אם יחזור הצ'ק, אבל כאן דמיירי שהתנו ביניהם שאם יחזור הצ'ק הרי המקח בטל והמעות הלואה אלא שהוא מתחייב לשלם לו דמי פעולתו וכמשנ"ת, א"כ אם יוסיף לו יותר אחוזים בצ'ק מאוחר ניכר שנוטל גם לאגר נטר, וכמשנ"ת לעיל סעיף לג.

198 דכיון דאין יוקר וזול במטבע והדולר חשיב כטיבעי, א"כ מה שמשלם דמי ההתייקרות חשיב רבית, [אף למשנ"ת לעיל הע' 25 דיש מצדדים להחיר מטעם דהוי כרבית בדרך קנס, כאן גרע דזהו קנס המתרבה וכמש"כ הברי"ט פ"טו הע' יד].

199 עצה זו כתב בתו"ר (פ"ט סעיף ל), דבכה"ג כיון שהתנה שמוכר לו בדולרים, אף שמקבל שקלים בפועל מ"מ החוב דמי המקח נקצב בדולרים [לדעת המתירים לעשות כן כדלעיל הע' 177], ולכן כשמחזיר לו דמי המקח יכול להחזיר לו דולרים או ערכם בשקלים כפי השער שנתייקר, [וראה לעיל הע' 160], וא"צ שיהא לו דולר או שיצא השער כמו בהלואת סאה בסאה, כיון דלדיעה זו הדולר חשיב כמטבע ואין בו יוקר וזול.

200 הנה לכאור' גם לגבי דמי ההפרש שגובה על הטירחה יכול לקבוע הסכום בדולרים וא"כ כשיחזור הצ'ק יתן לו כפי שער הדולר אף שהתייקר בינתיים כ"נ לכאור'.

201 יש לציין שיש נפק"מ נוספת באופן שהזול הדולר, לדדיעה הנ"ל כיון שקיבל עליו הלוקח זולא הריהו מפסיד, משא"כ לדדיעה זו שמחזיר לו

ענף ו - אופן נוסף לפרוט צ'ק מט"ח לשקלים בדרך פסיקה על הפירות

פסיקה בהזולה עבור אספקת מט"ח

מח. דרך נוספת, כשפורט צ'ק דולרי או של שאר מטבע זר לשקלים, שיפורט בדרך פסיקה על הפירות²⁰⁶, והיינו שהסוחר נחשב כמשלם מראש עבור אספקת דולרים, ובעל הצ'ק מתחייב לספק לו דולרים²⁰⁷, ואין כאן הלואה כלל, ומה שנותן הסוחר תשעים ושמונה וגובה אח"כ מאה, זהו משום שמכר את הצ'ק בפסיקה בהזולה, שמותר למכור פירות בדרך פסיקה בהזולה בהקדמת מעות בכפוף לתנאים דלהלן²⁰⁸.

ודרך זו עדיפה על הדרכים שהוזכרו לעיל²⁰⁹, אולם צריך שיתקיימו התנאים שנאמרו בדיני פסיקה:

א. שיהא ברשות בעל הצ'ק כל סכום הדולרים שמתחייב לסוחר²¹⁰ [ואם אין לו יכול ללוות ממשהו אחר ועי"כ יוכל לפסוק, אבל לא ילוה מהסוחר עצמו²¹¹].

ט"ז (קסד, א) ובאחרונים שם, וכן באופן דלהלן ענף ח שקונה דולרים בצ'ק שקלי לא שייך לפסוק מטבע על פירות, כמבואר בסוגיית הגמ' ריש פ' הזהב, (כ"מ מד, ב).
208 היינו שיהא לו כל הדולרים תח"י, וראה להלן פרטי הדינים בזה.

209 דברדך הלואה נתבאר שיש חוששים דההפרש שנוטל הוא לא רק עבור טירחה אלא כלול בזה גם אגר נטר, ובדרך מכירת שטרות נתבאר דאסור לקבל אחריות על כל דמי המכר והנהוג הוא לקבל אחריות על כל דמי המכר, ואף שכתבנו שיכול להתחייב ההפרש משום גרמת טירחה, מ"מ עדיין יש לחשוש שכיון שדמי מקח טעות הוי כהלואה, יש בזה גם אגר נטר, זאת ועוד הרי לדעת הסוברים דהצ'ק הוי כהוראה בעלמא י"א דלא שייך לפרוט בדרך מכירת שטרות וכנ"ל הע' 99 משא"כ בדרך פסיקה ליכא חששות אלו, אולם צריך שיתמלאו תנאי ההיתר דפסיקה.

210 וכמשנ"ת לעיל דכאן לא סגי ביש לו מעט כמו בהלוואת סאה בסאה, אלא צריך שיהא לו כל הסכום דאז נחשב כאילו מכר לו דולרים אלו, ודוקא על היתר דיש לו שייך לסמוך אבל על התירא דיצא השער א"א לסמוך בנידו"ד, כיון דמירי בפסיקה בהזולה שמוכר לו בפחות מהשער הקבוע בשוק, ובהתירא דיצא השער מותר רק כשמוכר לו לפי השער שבשוק כנ"ל בהע' 206.

206 יסוד דין פסיקה זהו אחד מהאופנים שהותר קביעת מחיר מסויים והקדמת מעות על פירות על אף שיתייקרו, ועניינו מבואר בב"מ (עב, ב) דפוסקין על הפירות בשני אופנים, א. כשיצא השער, שכיון שנקבע על המוצר שער קבוע בשוק ומצוי להשיגו, ניתן לפסוק וליתן דמים עליו ולספק את המוצר לאחר זמן אף אם נתייקר. ב. כשיש לו, דכיון שיש להמוכר את המוצר נחשב כאילו מכר לו והקנהו מוצר זה, ולכן יכול לקבוע מחיר אף בשער נמוך מהשער שבשוק, וליקח דמים ולספק את המוצר אף לאחר שיתייקר, ושוב לא איכפת לן אם מספק מוצר אחר כזה בתמורתו, וכאן לא סגי ביש לו מעט כמו בהלוואת סאה בסאה אלא צריך שיהא לו כל הסחורה, ואכמ"ל בפרטי דינים אלו רק נציין דבהיתר דיצא השער מותר לקבוע דוקא מחיר הנהוג בשוק, משא"כ בהתירא דיש לו מותר אף לקבוע מחיר בהזולה ממחירו הקבוע.

207 ודוקא בצ'ק דולרי או שאר מטבע חוץ שפורטו לשקלים שהוא מטבע המדינה, אז מחשבינן את המטב"ח כפירי לעומת השקל, משא"כ כשפורט צ'ק שקלי לשקלים, שנתבאר לעיל סעיף יג-כו לא שייך האי התירא בדרך פסיקה דאין פוסקין מטבע נגד מטבע באותו סוג, וכן באופן דלהלן ענף ז שפורט צ'ק דולרי בדולרים דממנ"פ אם דינו כמטבע אין פוסקין באותו סוג, ואם דינו כפירות ל"מ דרך פסיקה כמו דל"מ בסאה בסאה באותו המין, ועיין

ב. יש להקפיד שלא יפרש לו להדיא שאם יתן לו הדולרים במזומן ישלם לו יותר שקלים, אלא פורט לו הצ'ק בסתמא בהזולה²¹², וראה בהערה ברין פריטת מזומן וצ'ק בבת אחת²¹³.

אם צריך שיהא תחת ידו כל הסכום שמתחייב בפסיקה

מפ. ו"א שאם יתנו שמתחייב בעל הצ'ק ליתן מיד אין צריך שיהיה ברשותו כל כמות הסחורה²¹⁴, וי"א דסגי שיהא ברשותו חלק מסויים ויקבע שההזולה היא בסכום זה, וחלק ההתחייבות נמכר בלא הזולה²¹⁵.

אבל במפרש להדיא אם תתן לי הדולרים מזומן אתן לך שקלים לפי השער, ואם תתן לי צ'ק דולרי אתן לך פחות אסור, ויש לזהר בזה טובא וע"ע להלן הע' 262 אם קובעים לפי השער היציג או שער הסוחרים.

213 יש לדרן באופן שפורט בבת אחת מאה דולר מזומן ומאה דולר נוספים בצ'ק, והסוחר מחשב לו שני חשבונות, בהמזומן לפי השער, ובהצ'ק לפי ניכוי האחוזים, דלכא' נראה דהוי כמפרש כיון דבבת אחת מחשב לו שני סוגי חשבונות, ויש לזהר בזה.

214 כ"כ בתו"ר (פי"ט סעיף לא) עפי"ד הפנ"י (סג, ב תוד"ה וא"ל), דאם לא קבע זמן לאספקת הסחורה אלא שמתחייב ליתן מיד, אין כל איסור דהר"ז מכירה גמורה דהוי כאילו מוכר לו ההתחייבות, וה"נ כאן בנתחייב לספק לו הדולרים מיד אלא שהקונה מסכים לקבל הצ'ק ולהחשיבו כמזומן א"ש, ואמנם החו"ד (קעג סק"ט) כתב דלא קיי"ל כהפנ"י לדינא לענין שנתיר אף שאין לו כלל ברשותו, מ"מ כתב דקיל יותר משאר פסיקה וא"צ שתהיה כל הסחורה ברשותו וסגי בפרי אחד.

215 כ"כ התפארת למשה (סי' קעג ס"ו) לבאר דברי הרמ"א שכתב דסגי ביש לו מעט, והיינו דמיידי ביש לו כפי שיעור שמחיל גביה ומעט יותר, וכגון בנידו"ד שמוכר לו שוה מאה בתשעים ושמונה סגי שיש לו ב' או ה' דולרים ומקנה לו אותם בעד פירוטה, והיתר נשאר חייב לתת לו בשוויים, והגרעק"א בשו"ע שם הביא את דבריו וע"ש שכ"כ גם בתשו' מהר"י הלוי (אחי הט"ז), והוסיף דמ"מ צריך שלא יהא מחיל הרבה באותו סך שיש לו שלא יהא ניכר לכל שמחיל לו בשביל ההלואה כחלק הנשאר ע"ש.

והא דלא מהני מה דאית ליה אשראי במתא שאחרים חייבים לו בצ'ק זה שייחשב כיש לו, וזהו ג"כ מהאי טעמא דכשמוכר לו בהזולה לכו"ע ל"מ מה דאית ליה אשראי במתא להחשיבו כיש לו, וראה להלן הע' 217 אם במוכר בשוויי מהני מה דאית ליה אשראי במתא.

211 כ"כ בשערי הלכה (פרק טז סעיף כז) דלגבי פסיקה מה שלוה מאחרים נחשב יש לו דאף דלא סגי מה שיש לו אשראי במתא אבל כשלוה ממש מהני, אך לא ילוה מהסוחר עצמו כיון שרוצה אח"כ לפסוק לו בפחות ויש בזה חשש איסור רבית כשפוסק בפחות למלוה שלו ע"ש.

212 הטעם בזה משום דלא התיירו פסיקה בהזולה בהקדמת מעות אלא כשאינו מפרש להדיא שמחיל עבור הקדמת המעות, אבל כשמפרש להדיא שההזולה עבור ההקדמת מעות ניכר האגר נטר ואסור, וכמש"כ הרמ"א בשו"ע (סי' קעג ס"ו), דאף שפסיקה בהזולה בהקדמת מעות עדיפה ממכירת חפץ בתשלומים, דבמכירת חפץ כשמוסיף דמים בתשלומים לא רק במפרש להדיא אסור אלא אף כשיש להחפץ שער קבוע אסור דהוי "כמפרש" וכמבואר כ"ז בריש סי' קעג, משא"כ בהקדמת מעות בהזולה כשיש לו החפץ הנמכר עדיפא, משום דכאן נחשב שכבר נמכר לו החפץ שיש לו ולכן לא איכפת לן ששומתו ידועה דהוי "כמפרש", אבל כשמפרש להדיא פסק הרמ"א דאסור ונדלא כ"א שהביא הטור שמתיר אף במפרש.]

ולכן בנידו"ד מותר למכור בהזולה בהקדמת מעות ביש לו אף שהדולר נחשב כשער קבוע וכמש"כ בתו"ר (פי"ט הע' יד), דאף שהשער משתנה מ"מ כיון שיש בורסה עולמית לשערי המטבעות נחשב כשער ידוע, ואעפ"כ כשיש לו מותר וכנ"ל,

כשפורט בפסיקה בלא הוזלה ובשכר טירחא יש להקל גם כשאין לו דולרים

ג. אופן נוסף בדרך פסיקה: אפשר לקבוע ביניהם שנחשב הסוחר כמשלם מראש ללא כל הוזלה עבור דולרים שמתחייב בעל הצ'ק לספק לו, ולוקח סכום כשכר טירחא עבור גביית הצ'ק²¹⁶, ובדרך זו י"א שמועיל מה שאחרים חייבים דולרים לבעל הצ'ק שייחשב כיש לו²¹⁷, ולהסוברים דשער הדולר נחשב כיצא השער א"צ שיהא לו כלל דולר וראה בהערה²¹⁸.

החפץ להקונה, וכאן צריך הלוקח לטרוח בגביית הדולרים, וע"ז שפיר נוטל שכ"ט.

עוד נראה דמש"כ לעיל דכשפורט דרך הלוואה ונוטל שכ"ט צריך לפרש להדיא שנוטל עבור שכ"ט היינו דוקא בדרך הלוואה, אבל כאן דהוי דרך מכר א"צ לפרש להדיא, אולם צריך לפרש שלמקרה שיחזור הצ'ק ג"כ יטול ההפרש עבור הטירחא ומ"מ דוקא בסכום הראוי לשכ"ט, אבל כשנוטל יותר אסור.

217 כ"כ הגרעק"א בשו"ע (סי' קסב ס"ב) בשם התו"ח דבפסיקה בלא הוזלה נחשב מה שאחרים חייבים לו "ביש לו אשראי במתא" כאילו יש לו בפועל וזה"ל הרי אחרים חייבים לו בצ'ק זה, והביאור בזה דמה שהצריכו בגמ' יש לו ממש, זהו בפסיקה בהוזלה דאז צריך שיהא נחשב כמכור לו כבר, משא"כ בפסיקה בשוויי סגי מה דיש לו אשראי ליחשב כיש לו, אולם במהר"ם שיף (סג, ב תוד"ה מהו) חולק דל"מ אשראי במתא גם בפוסק בשוויי וכ"כ מהר"ם אלשקר (סי' לד).

218 היינו לדעת הגר"ש ואזנער שליט"א שהובא לעיל הע' 163, 179, דשער הדולר נחשב כיצא

השער לענין הלוואת סאה בסאה, ה"ה דבנידו"ד נחשב כיצא השער, וכיון דנחשב כפסיקה בשוויי שפיר אפשר לסמוך גם אהתירא דיצא השער כדלעיל הע' 206. אמנם העירני הג"ר יחזקאל לינדר שליט"א דלכא"ל כיון שבמעות אלו שמקבל אינו יכול לקנות סכום זה בדולרים שהרי הסוחרים נוטלים יותר במכירת דולרים מבקניית דולרים, א"כ ל"מ מה שיצא השער שתועלתו שיכול לקנות בהדמים, ואולי י"ל דעדיין יכול לחפש מי שרוצה למכור דולרים ולקנותו באותו השער ויל"ע, ואולם כשסומך על ההיתר דיש לו אשראי במתא הנ"ל א"צ לזה דשם ההיתר משום שנחשב יש לו ודו"ק.

ולפי"ז יתכן דאין להתיר אלא בשיש לו כמות יותר גדולה של דולרים ולא סגי בד' או ה' דולרים, כדי שלא יהא ניכר ההוזלה, [וע"ע מש"כ הגרעק"א בדף סד, ב לבאר הטעם דמועיל בזה שאין ההוזלה ניכרת אף דבאמת מוחיל בגלל ההקדמת מעות, דשא"ה דהוי דרך מקח סגי בזה שאינו ניכר שמוחיל עבור ההקדמה עיש"ה].

והנה משמעות דברי התפל"מ דמפרש כן דברי הרמ"א, ומשמע דאף בסתמא כשלא פירש מפרשינן כן כוונתו ומותר ולכן סגי בכל גווני ביש לו מעט, אולם מדברי האבני נזר (סי' ריד אות ו-ז) משמע דרק כשמפרש להדיא דמוחיל בחלק שיש לו ובדרך מקח וממכר מותר אבל בלא זה נשאר בצ"ע לדינא. 216 כ"כ בתו"ר (פי"ט סל"ב), והיינו שפורט בדרך פסיקה כמבואר לעיל, אלא שבאופן הנ"ל נחשב כפסיקה בהוזלה מה שנטל מחיר שונה עבור הצ'ק הדולרי מבדולרים מזומנים, וכאן מחשבינן ליה כפסיקה בשוויי כי ההפרש בין פריטת צ'ק לפריטת מזומן נוטלין עבור הטירחא שכרוכה בגביית הצ'ק, ונחשב כנותן לו עבור הצ'ק הסכום המלא אלא שמנכה מיד עבור הטירחא.

ונראה דאף למש"כ לעיל די"א דבמכור לו צ'ק בדרך הלוואה אין לסמוך אהתירא דנוטל עבור טירחא, דחיישינן שנוטל עבור האגר נטר, היינו בדרך הלוואה ממש דהוי איסור תורה, אבל בנידו"ד דהוי כפסיקה על הפירות שהוא דרך מקח, לכו"ע אפשר לסמוך אסברא זו דההפרש שנוטל יותר בצ'ק במזומן הוא עבור הטירחא, נולא רק לדעת הבית אפרים דבהלוואה דרך מקח מותר, אלא אף להמהר"ם שבמרדכי שאוסר זהו באופן שקישר ההלוואה עם העסק אבל כאן י"ל דעדיף דהרי זה כמכר גמור שזהו פסיקה רגילה על הפירות, והיינו משום דבעלמא זה שמוכר חפץ הוא זה שטורח להביא

אם שייך פסיקה גם להסוברים דהדולר נחשב כמטבע משום שמשערין בו נא. כ"ז אמור לדעת הסוברים דדולרים נחשב כפירי בארץ ישראל²¹⁹ ושייך בהו דין פסיקה²²⁰, וכן להסוברים דכל מט"ח אף שנחשב כמביעי מפני שמעריכים אותם בערכם כפי מדינתם²²¹, ומ"מ לעומת מטבע המדינה נחשב כפירי ושייך בו דין פסיקה²²². אולם להסוברים דהדולר חשיב כמביעי בא"י מפני שמעריכים בו דברים רבים במו"מ²²³, יש להסתפק אם שייך דין פסיקה במטבע נגד מטבע וראה בהערה²²⁴.

סכום ההחזר כשהצ'ק לא כובד בכנק והדין כשיש שינויי שער

נב. בין כשפרט בדרך פסיקה בהחלטה ובין כשפרט בפסיקה בשוויו, אם חזר הצ'ק אינו מחזיר לו אלא את סכום הכסף שקיבל²²⁵, ולכן כשרוצה שיחזיר לו כל הסכום, אם

ג"כ כטיבעא, וא"כ דוקא כשהשקל טיבעי והדולר פירי והוא נתן שקלים עבור דולרים, אמרינן דיש כאן קנין כסף על הפירות וקונה עכ"פ למי שפרע ומהני הקדמת מעות כשיש לו וכנ"ל, משא"כ אם שניהם טיבעי אין הכסף קונה את הכסף וליכא מי שפרע רק משום מחוסר אמנה, דלא שייך קנין מעות במעות כמש"כ הגרעק"א (בב"מ מג ד"ה דבריק), וכ"כ עוד בר"פ המפקיד (ד"ה ובוזה), ובר"פ הזהב (על תוד"ה נעשה), וכ"כ החי"ה הרי"מ ר"פ המפקיד, וכ"ה עפ"י סברא דדבר שמהותו לקנות על ידו אינו נעשה כדבר הנקנה, ונאמנם בחי' הרי"מ ב"מ מה, ב משמע דמהני קנין כסף בכסף וסותר לדבריו הנ"ל דר"פ המפקיד ועמש"כ בזה ידידי הר"צ בוקשפן בקובץ באר"י (גל' קא עמ' קו) ובספרו פתחי דיעה יו"ד סי' קסה (סק"ה), ואף שנתבאר לעיל הע' 163 דשייך להעריך מטבע במטבע, אי"ז מתורת קנין מעות אלא בדרך הלואה יכול לקבוע שמלווה שקלים ומעריכו בדולרים, ואי"ז מתורת קנין עיש"ה, אמנם מאידך י"ל דמ"מ המציאות היא שהשקל חריף והולך בשוק ולא הדולר וא"כ לענין פסיקה מזה על זה י"ל דאף לדיעות אלו חשיב הדולר כפירי נגד השקל ומשיכת הדולר מחייב פסיקה על השקל וכן מסתבר ועדיין צ"ע.

225 דכיון שנתבטל המכר הרי דמי המקח כחוב עליו ואסור להחזיר יותר משום רבית, וכמו בכל הקדמת מעות על סחורה שאם לא סיפק הסחורה אינו מחויב להחזיר רק הכסף שקיבל, ובנידוד יחזיר את סך השקלים. [ויש לציין דבדרך

219 היינו לדעת המנח"י ודעימיה כנ"ל הע' 159.
220 דדין פסיקה נאמר בפוסק על הפירות שנותן מעות בהקדמה עבור אספקת פירות לאחר זמן, ובוזה כיון דמה"ת מעות קונות ואף לאחר תקנת חז"ל דצריך קנין משיכה מ"מ המעות קונות למי שפרע, לכן יש היתר לפסוק באופנים הנ"ל הע' 206 דהיינו ביש לו או שיצא השער, דכיון שהדולר נחשב כפירי הרי הוא נקנה ע"י מטבע השקל.
221 כדעת הגרש"ז אויערבאך כדלעיל הע' 162.
222 כמשנ"ת לעיל הע' 195 דלדיעה זו נחשב כטיבעי רק משום דמעריכין אותם כפי מדינתם, ולכן לענין מו"מ נגד מטבע המדינה חשיב כפירי, ורק לענין קנין חפצים ממש נחשב כמטבע נגד החפץ, וכן לענין הלואה מטבע חוץ לא נחשב כהלואה סאה בסאה ומותר אף כשאין לו מטבע, משום דלא שייך בהם יוקר וזול כשמעריכין אותם כפי מדינתם.

223 כמבואר לעיל הע' 160 שכ"ה דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל ויבלחט"א הגרי"ש אלישיב שליט"א, ועפ"יז הבאנו לעיל הע' 195-196 מש"כ הנתי"ש דלא שייך לומר שיש יוקר וזול בהדולר, וא"כ הוי כפוסק מטבע במטבע כדלהלן בסמוך.
224 דלכא"י י"ל דנחשב כמטבע ואין קנין מטבע במטבע לדעת השו"ע (סי' רג ס"ח) דמעות הרעות שלא נפסלו לגמרי נחשבים כמטבע נגד היפות, ועי' שו"ת בית אפרים (חי"ד סי' מא) שדימה דין מטבע דמדינה אחרת לדין השו"ע הנ"ל, ואף לדעת הרמ"א שם דמעות הרעות חשיב כמטלטלין, מ"מ במטבע דמדינה אחרת שפיר חשיב

הוא פורט בפסיקה בהזולה, צריך לפרש מתחילה שגם אם יחזור הצ'ק הוא מתחייב לספק לו את הסכום של הדולרים, ואז יתן לו דוקא דולרים ולא שקלים²²⁶, [ואם יחזור לו שקלים איגלאי מילתא שלא חל הפסיקה, ואז אין היתר להחזיר לו כל הסכום אא"כ פירש ליתן לו ההפרש עבור גרימת הטורח והפעולה, וכמשנ"ת לעיל בפורט צ'ק בדרך מכירה²²⁷], וכן כשפורט בפסיקה בשווי וקובע ההפרש לשכר טירחה, צריך ג"כ לפרש שמתחייב לספק לו הדולרים גם כשהצ'ק יחזור, וכן יתן לו שכר הטירחה גם במקרה שהצ'ק יחזור²²⁸.

ובאופן שחזר הצ'ק ושער הדולר ירד נראה שיכול הסוחר לומר דכיון שלא עמד בהתחייבותו לספק לו דולרים באמצעות הצ'ק הריהו מבטל המקח ויכול לתובעו שיחזיר לו השקלים שנתן לו עבור הפסיקה²²⁹.

צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, וצ'ק מאוחר [כשנוטל בזה יותר אחוזים]

נג. בדרך זה שייך לפרוט גם צ'ק של עצמו, וכן מותר לפרוט גם להסוברים דהוי כהוראה בעלמא וכן צ'ק שהוא למוטב בלבד או צ'ק פתוח²³⁰, [וראה בהערה בדיון יש לו

וכן אם יתן לו שקלים כיון דאיגל"מ שהמעות הלואה, צריך לפרש להדיא שההפרש נוטל עבור טירחתו וכנ"ל בסמוך, דאל"כ אסור שהקונה יתן לו כשיווי הדולרים אם הדולר יעלה בשעת התשלום כשהקונה ישלם לו, ואם באמת ישלם לו מה שהיה שווה הדולרים בשעת הקנין אין צריך תנאי שיספק דולרים דוקא, נומ"מ כשמפרש שנוטל ההפרש לטירחה מותר להחזיר לו אף בשקלים ולא תליא בהפלוג' בדיון מה לי הן מה לי דמיהן אם יכול ליתן מעות כשפסק על חפץ ראה בזה בתו"ר פ"ט סעיף מד, דשא"ה שהתנו להדיא ליטול עבור הטירחה].

229 והיינו דאף שכששער הדולר עלה ניחא ליה לקיים המקח אבל כשירד השער ניחא ליה לבטל המקח וכיון שהוא זה שנתאנה שקיבל צ'ק שחזר מהבנק בידו להחליט אם לבטל המקח או לקיימו.

230 דכיון שאי"ז מדין מכירת שט"ח אלא משום התחייבות לספק לו דולרים א"צ לדיני מכירת שטרות ולכן זה שייך גם בצ'ק של עצמו או למוטב בלבד כשהסוחר יוכל להסתדר ולגבותו, וכן מהני אף להסוברים דהוי כהוראה ולא שייך בזה דיני מכירת שטרות, וכן בצ'ק פתוח אף אם נאמר דלא שייך בזה מכירה כנ"ל הע' 118, ולאמיתו של דבר

פסיקה אם רוצה המוכר לחזור בו ולבטל המקח אין לו אלא מי שפרע].

226 והיינו דמכיון שהפסיקה היתה שיספק לו הדולרים באמצעות גביית הצ'ק, א"כ בסתמא כשחזר הצ'ק הוי מק"ט וכנ"ל, אלא שיכולים לפרש ביניהם שגם אם הצ'ק יחזור הרי הוא חייב לספק לו דולרים אחרים, ולכן יש ליתן לו דוקא דולרים, משא"כ כשיתן לו שקלים ראה בזה בסמוך.

227 והיינו דכיון שנתן לו שקלים שלא כפי מה שפסק, א"כ איגלאי מילתא שנתבטלה הפסיקה והמעות הלואה, והדרנא למש"כ לעיל דכל שהתחיל בדרך מכר יש להקל כשנעשה אח"כ כהלואה בתשלום שכר טירחה כשהתנה כן להדיא, ולכן גם בנידו"ד אף שהוא טרח לגבות הדולרים שקנה ופסק עליהם, מ"מ הרי כשחזר הצ'ק כיון דאיגלאי מילתא שגרם לו טירחה בחינם, ולאו בדידיה טרח, הרי המוכר מתחייב לו תשלום עבור פעולת טרחתו, וגם כדי לסלק ממנו תרעומת, וצריך לפרש כן מקודם בשעת הפסיקה.

228 וכנ"ל דשייך לשלם טירחא אף בכה"ג, ואף שכתבנו לעיל דעל עצם הטיחא שבגביית הדולרים א"צ לפרש להדיא שנוטל עבור הטירחה, אבל במקרה שהצ'ק חזר וקובע שמ"מ יספק לו הדולרים, יש להתנות שגם באופן זה יתן לו שכ"ט,

אשראי במתא במעות שיש לו בבנק²³¹, ואין צריך למסור את הצ'ק מיד בעת הפריטה, משא"כ כשפורט בדרך מכירת שטרות²³².

אמנם לענין צ'ק מאוחר יש חילוק, דכשפורט בפסיקה בשוויי אף דמותר לפרוט גם צ'ק מאוחר כמו בכל פסיקה שהוא אלאחר זמן, אך אסור ליטול יותר אחוזים בצ'ק מאוחר מבצ'ק זמן²³³, אבל כשפורט בפסיקה בהזלה יש להקל ליטול יותר אחוזים בצ'ק מאוחר, דהוי כפסיקה בהזלה גדולה יותר דמותר ביש לו וכנ"ל, אך דוקא כשאנו מפרש שני מחירים²³⁴, וראה בהערה שלכתחילה אין לעשות כן²³⁵.

כהלואה וצריך היתר עיסקא, וע"ע ביביע אומר (ח"ח חו"מ סי' ח) שהאריך בזה והעלה דחשיב כהלואה ע"ש ויבואר עוד בזה להלן פרק יט וע"ש בהע' 99, 112, מש"כ לדון אם באופן שיכול למשוך כסף מהכספומטים נחשב ככידו ממש].

232 דכשפורט בדרך מכירה צריך שתחול המכירה ע"י מסירת הצ'ק ולרוב פוסקים בעינין גם שיהא בקנין המועיל כדלעיל סעיף ז.

ועמש"כ לעיל בכ"מ דכשפורט בדרך הלואה ג"כ א"צ למסור הצ'ק מיד, אלא דבדרך פסיקה קמ"ל דאף שזהו האמצעי שע"י סומך לפסוק ע"ז, מ"מ אין מעכב המסירה בפועל.

233 והיינו דכשפורט באופן דסעיף נ כשפורט בשוויי ומחשב ההפרש עבור שכר טירחה, אסור לפרוט צ'ק מאוחר ביותר אחוזים, דאז ניכר שנטול עבור אגר נטר שהרי הטירחה שוה בצ'ק מזומן ובצ'ק מאוחר.

234 היינו שלא יפרש לו בהדיא שבצ'ק מזומן נוטל כך ובצ'ק מאוחר נוטל יותר, דכיון שאינו מפרש אף דשער הדולר נחשב כשומתו ידועה, מ"מ בפסיקה בהזלה ביש לו עדיפא מדין מכירה בתשלומים, ומותר אף כששומתו ידוע כשאנו מפרש להדיא וכמשנ"ת לעיל הע' 212.

235 דלמעשה קשה לסמוך ע"ז כי עפ"י רוב הסוחר בודק את התאריך ואומר שכיון שהוא מאוחר המחיר הוא כך, ואז נחשב כמפרש אם מעכשיו בפחות, ולכן עדיף לא ליטול יותר בצ'ק מאוחר או שלא לפרוט כלל צ'ק מאוחר כפי שאכן נוהגים הרבה סוחרים, נוע"ע מש"כ לעיל הע' 213 דבאופן שפורט אצלו מזומן וצ'ק ביחד ג"כ נחשב לכאור' כמפרש].

אף שייך לעשות כן בלא צ'ק כלל וכמו בכל פסיקה על הפירות שהמוכר מתחייב לספק הפירות בלא שום שטר, אלא דבמציאות לא ימצא מי שימכור לו באופן זה.

231 ולענין הנידון שנוכר לעיל הע' 217 דלפעמים מהני מה שאחרים חייבים לו בצ'ק זה דנחשב כיש לו אשראי במתא, אמנם בצ'ק של עצמו נראה דתלוי במצב החשבון בבנק, דאם החשבון במצב של חובה ודאי דלא נחשב כיש לו אשראי במתא, ואם יש לו כסף בחשבון נחשב כיש לו אשראי, ואף למש"כ לעיל פרק א סעיף יג ובכ"מ דהצ'ק לא נחשב כשט"ח על הבנק, מ"מ א"צ לזה דעצם העובדא שהבנק חייב לו סגי למיחשב כיש לו אשראי במתא, והיכא שבשעת מכירה אין לו כסף בבנק אלא שעד תאריך הגבייה יהא לו כסף מפעולות העברה קבועות כגון משכורת או תגמולים שונים, לא נחשב כיש לו אשראי במתא.

ובכ"ז נפק"מ גם כשפורט צ'ק של אחרים בדרך פסיקה וצריך שיהא לו הסכום, ובאופנים מסוימים מהני הא דיש לו אשראי במתא כנ"ל הע' 217, ונפק"מ בהנ"ל כשיש לו כסף בחשבון הבנק שלו.

והנה מש"כ דמעות בבנק חשיב כיש לו אשראי, ראה בנתי"ש סי' קסב (סעיף ב אות יד) שכתב להסתפק בזה דיתכן דחשיב כיש לו פקדון ביד אחרים דזה נחשב כיש לו ממש, אך מדברי פוסקי זמנינו נראה דמעות בבנק נחשב כהלואה ראה ברי" (עיקרי דינים פ"ב סכ"ג) דחסכונות ופקדונות ודאי חשיב כהלואה ואף בחשבון עו"ש באופן שמקבל רבית ביתרת זכות נחשב כהלואה (ע"ש בהע' לו), וראה עוד בתו"ר (פי"ז ס"א) דפקדונות בבנק חשיב

ענף ז - פרימת צ'ק דולרי לדולרים מזומנים [וכן שאר מט"ח]

האופנים ששייכים בזה

נד. כשפורט צ'ק דולרי לדולרים ניתן לעשות זאת בשני דרכים בלבד, בדרך הלואה, ובדרך מכירת שטרות, אבל בדרך פסיקה על הפירות לא שייך בכה"ג²³⁶, [אא"כ פוסק על שקלים ופורטם אח"כ לדולרים וכדיבואר להלן].

פריטה בדרך הלואה

גה. לדעת המקילים בדין הלואה ושכר מירחא ניתן לפרוט בדרך הלואה: כיצד, הסוחר מלווה לבצל הצ'ק סכום הדולרים הנקוב בצ'ק, והפרעון נעשה באמצעות גביית הצ'ק²³⁷, אלא שמנכה אחוז מסוים עבור המירחא וההוצאות, ודינו כנ"ל בסעיף טו דדוקא בסכום הראוי למירחא, וצריך לפרש שנוטל ההפרש עבור מירחא והוצאות²³⁸, ובכפוף לתנאים נוספים שבסעיפים הבאים, [וראה בהערה אם יכול לקבוע סכום המירחא לפי אחוזים²³⁹].

אם צריך שיהא לו דולר בשעת הפריטה מחשש שינויי שער

נו. י"א דלא הותר בדרך זה אלא כשיש לו להפורט דולר אחד, כיון דהלואת דולר בא"י נחשב כהלואת סאה בסאה ויש לחשוש לשינויי שער שאם יעלה שער הדולר יש בזה משום רבית ולכן מותר רק ביש לו²⁴⁰, וי"א דא"צ שיהא לו דולר משום דחשיב כיצא השער²⁴¹, וי"א דלענין הדולר [וי"א דאף שאר מט"ח] נחשב כמטבע ומותר אף כשאין לו ולא יצא השער²⁴².

יש לסמוך על המתירים, וע"ש סברא נוספת להתיר משום הסיכונים של הגבלת הון שלאחרונה ישנם הגבלות מחמירות בזה מצד השלטונות הבינלאומיים.

240 ראה לעיל סעיף לו שכ"ה דעת הבר"י ועו"פ, ועפ"י כתב בבר"י פרק כח (הע' מד) דהפורט צ'ק דולרי לדולרים וחזר הצ'ק ומחזיר לו הדולרים מותר רק כשהיה לו דולר ברשותו בשעת הפריטה ע"ש, [וראה הע' 231 מש"כ לענין מעות בבנק דלא חשיב כיש לו פקדון ביד אחרים אלא כמלווה].

241 כ"ה דעת השבט הלוי כדלעיל הע' 179. 242 לדעת הגרש"ז הדין כן בכל מט"ח כיון דמערביין אותן לפי מדינתם כדלעיל הע' 162 ולדעת הגר"מ פיינטשיין והגרש"א שליט"א דוקא הדולר חשיב כמטבע כיון שמעריכין בהם כמ"מ, משא"כ בשאר מט"ח כדלעיל הע' 160.

236 דממנ"פ אם הדולר נחשב כמטבע לא שייך פסיקה ממטבע על מטבע כמשנ"ת לעיל הע' 163 ואם הדולר נחשב כפירי י"א דלא שייך לפסוק פירות נגד פירות באותו המין כדלעיל הע' 177. 237 וזהו כהלואת דולרים בדולרים רגילה, וכאמור לעיל סעיף לו לדעת הבר"י והתו"ר מותר לפרוט בדרך זו.

238 וכמשנ"ת לעיל הע' 48 ע"ש מש"כ מדברי הפוסקים בזה.

239 ראה מש"כ לעיל הע' 79, 83, במש"כ בספרי פוסקי זמנינו דבצ'ק דולרי מותר ליטול שכ"ט לפי אחוזים כיון שיש סיכון גבוה בזה, ובהע' 166 נתבאר דבזמנינו אין בזה סיכון יותר מבצ'ק שקלי ע"ש מש"כ בזה, אך מצד אחר יש לצדד כיון שנותן לו שירות ומוניטין שלו שאין באפשרות כל אחד לבצע זאת ולכן

צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או מאוחר, וסכום ההחזר כשהצ'ק לא כובד נז. בדרך זה מותר לפרוט אף צ'ק של עצמו וכן צ'ק שהוא למוטב בלבד, ומה"ט מהני אף להסוברים דהצ'ק הוא כהוראה בעלמא וכן צ'ק פתוח²⁴³, אך אם נוטל יותר אחוזים כשהצ'ק הוא לתאריך מאוחר אין לפרוט בדרך הלואה, ואף כשהאיחור הוא לזמן קצר²⁴⁴, [וראה בהערה בדיון צ'ק מאוחר כשאנינו נוטל יותר אחוזים²⁴⁵], וכשחזר הצ'ק מחזיר לו כל דמי הצ'ק בדולרים ממש או בערך הדולר לפי ערך יום התשלום אף כשהיו שינויי שער²⁴⁶.

פריטה בדרך מכירה וקבלת אחריות ודיון שינויי שער

נח. כאמור לעיל יש אוסרים לפרוט בדרך הלואה ושכר טירחה²⁴⁷, ולדבריהם יש לפרוט רק בדרך מכירת שטרות: הסוחר קונה ממנו הצ'ק דולרי ומשלם תמורתו בדולרים ולמשנ"ת לעיל סעיף למ להסוברים דשייך יוקר וזול בדולרים בא"י²⁴⁸, ו"א דמותר למוכר לקבל אחריות על דמי הצ'ק אם יחזור הצ'ק, כיון שהלוקח מקבל עליו אחריות זולא²⁴⁹, ולהסוברים דהדולר דין מטבע יש לו ואין בו יוקר וזול²⁵⁰, נמצא ששילם לו בדולרים תמורת הצ'ק והיתר קבלת האחריות משום שכשחזר מחוסר כיסוי חשיב כנמצא פרוע²⁵¹,

מיוחד שאין באפשרות כל אחד לעשותו, מותר אף במאוחר, וע"ש סברא נוספת משום ההגבלות בהלבנת הון בזמנינו וכמשנ"ת לעיל בכ"מ.

246 דחיובו הוא להחזיר דולרים אלא שבשעת פירעון יכול להחזיר ערך הדולרים בשקלים כמו בשאר הלואת דולרים ע"י תור"ר (פי"ט סעיף ד). ומ"מ באופן זה שזהו הלואת דולרים מחזיר לו דולרים בין כשנתייקר שער הדולר ובין כשהחל השער.

247 היינו לדעת מהר"ם וש"פ הנ"ל בהע' 50 ובכ"מ דיש לחוש שנוטל גם משום אגר נטר. 248 היינו לדעת המנח"י ודעימיה דחשיב פירי בא"י כדלעיל הע' 159, וכן לדעת הגרש"ז דאף בכל המטבעות דינם כמטבע לפי שמעריכין אותם כפי מדינתם מ"מ לעומת מטבע המדינה שייך בו יוקר חול כדלעיל הע' 162.

249 כמשנ"ת לעיל סעיף מה ובהע' שם עפי"ד הערך שי וש"פ, דבכה"ג חשיב קרוב לשכר ולהפסד ושרי.

250 היינו לדעת הגר"מ פיינשטיין והגר"ש א שליט"א, כנ"ל בהע' 160.

251 כדלעיל סעיף כח שכ"ה דעת הגרש"ז דצ'ק שעומד לגבות מהבנק וחזר מחוסר כיסוי חשיב כנמצא שהוא פרוע דמקח טעות הוא, וכ"י הבר"י ע"ש.

243 דבלא"ה הוי הלואה וא"צ לדיני מכירת שטרות, ולכן אף אם נאמר דצ'ק פתוח לא נחשב כשטר כנ"ל הע' 171 מותר.

244 דבכה"ג ניכר שנוטל עבור אגר נטר וכיון שדרך הלואה הוא אסור משא"כ בדרך פסיקה תלוי דאם פורט בפסיקה בהחלה מותר ליטול יותר אחוזים בצ'ק מאוחר, ואם בפסיקה בשוויי אסור וכנ"ל סעיף נג, ובדרך הלואה אסור אף ליום או יומיים כיון דמיירי הכא בהלואת אותו מין שמלוהו דולרים בדולרים ובכה"ג ליתא להתירא שכתבנו לעיל הע' 72 דכשיש סברת טירחא מותר משום דבטל השיקול של אגר נטר בהלואה לזמן קצר דזהו דוקא בשני מינים כגון דולרים ושקלים דהוי כדרך מקח וכמשנ"ת שם.

245 הנה לכאור' כשאנינו נוטל יותר אחוזים נראה דמותר אף כשהצ'ק הוא לזמן מאוחר, ואף דלעיל סעיף טו כתבנו דבצ'ק שקלי מותר רק כשזמנו היום דאל"כ יש לחשוש שיש בזה גם משום אגר נטר, אבל בצ'ק דולרי שיש בו טירחה יתירה לגבותו בחו"ל לכאור' מותר אף כשזמנו מאוחר, כ"מ מדברי הפוסקים, אולם למש"כ לעיל הע' 166 דבזמנינו אין טירחה יתירה בצ'ק דולרי יותר מבצ'ק שקלי, א"כ לכאור' ה"נ מותר רק בצ'ק שזמנו היום, וע"ש מש"כ דיש לצדד דמ"מ כיון שנותן לו שירות

ובזה נתבאר לעיל דכשחזר הצ'ק גובה ממנו מכח התנאי רק את דמי המכר ולא כל דמי הצ'ק²⁵², אלא שיכול להתנות ולהתחייב לו לשלם ההפרש עבור דמי פעולה ומירחה²⁵³, ויכול לגבות ממנו דמי המכר והמירחה אף כשנתייקרו הדולרים, וכשהוולו משלם לו לפי הערך המוול²⁵⁴.

צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או צ'ק מאוחר

נפ. לדרך זה אסור למכור צ'ק של עצמו שאין בו דיני מכירה, וכן כשההוראה היא למוטב בלבד, וכן להסוברים דהצ'ק הוא כהוראה בעלמא אסור למכור אף צ'ק של אחרים²⁵⁵, ודין צ'ק פתוח ראה בהערה²⁵⁶, וכשפורט צ'ק מאוחר אסור ליטול יותר אחוזים וכמשנ"ת לעיל סעיף כז²⁵⁷.

פסיקה מדולרים על שקלים ונותן לו אח"כ דולרים

פ. עפ"י מה שנתבאר לעיל דכשפורט צ'ק דולרי על שקלים ניתן לעשותו בדרך פסיקה, יש שכתבו לפי"ז עצה שיוכל לקבל גם דולרים עבור הצ'ק²⁵⁸, כיצד: ראובן יש לו צ'ק ע"ס מאה דולר, ונותנו לסוחר ומקבל ממנו שקלים בסך 98 דולר נגד הצ'ק [ושני דולר הם שיעור ניכוי האחוזים כפי המקובל], ותיכף חוזר ראובן וקונה מהסוחר בשקלים אלו סך של 98 דולרים²⁵⁹, [וצריך לזה תנאי ההיתר של פסיקה

257 ע"ש דמכיון שצריך לפרש שאם יחזור הצ'ק נוטל ההפרש עבור גרימת הטירחה והפעולה, א"כ כשמשלם יותר בצ'ק מאוחר ניכר שנוטל גם לאגר נטר. 258 והיינו דבעלמא פסיקה שייכת רק אם נותן שקלים נגד הדולר וכמשנ"ת לעיל דבאותו מטבע לא שייך פסיקה, וכאן יש עצה לפסוק בשקלים אבל למעשה בסופו של דבר הוא יוצא עם דולרים ביד וכדלהלן.

259 כ"כ בשערי הלכה (רבית פרק טז סעיף כז) והיינו שכוין שראובן קיבל את התמורה עבור הצ'ק בשקלים א"כ היה כאן פסיקה על הדולרים באמצעות השקלים, ושוב לא איכפת לן מה שאח"כ פורט ראובן את השקלים האלו לדולרים אצל סוחר זה, [ויש להוסיף שאין נפק"מ באיזה שער נותן הסוחר לראובן את השקלים, ובאיזה שער קונה ממנו ראובן את הדולרים בחזרה, דאף כשקיבל את השקלים בשער של 3.48 וחוזר וקונה ממנו דולרים לפי שער של 3.50 או 3.52 כמקובל, מ"מ אין בזה שום חשש, דכיון שכבר קיבל את השקלים עבור הפסיקה, א"כ פריטת השקלים לדולרים אח"כ הוא עסק אחר, ועוד די"ל שכ"ז נכלל בתוך עיסקת הפסיקה ודו"ק].

252 וכן"ל בכ"מ דמכח מקח טעות מחזיר לו רק דמי המכר.

253 וכמשנ"ת לעיל סעיף לב כי היכי דבשאר מקח טעות יכול להתחייב לשלם לו הוצאותיו ע"ש, ואף שיש לחלק מ"מ בכה"ג שמתחיל בדרך מכר יש להקל בענין תשלום הטירחה כנ"ל.

254 דכיון שהעסק הוא בדולרים אין מתייחסים לשינויי השער, ואף כשנתייקר מותר גם כשאין לו דולר בשעת פריטת הצ'ק [דהוי כשעת הלוואה], מ"מ לדיעה זו הרי הדולר חשיב כמטבע ואין בזה איסור הלוואת סאה בסאה כמש"כ בחו"ר (פי"ט ס"ה).

255 דלא שייך בזה דיני מכירת שט"ח וכדלעיל סעיף ט ובכ"מ.

256 לעיל בהע' 171 נתבאר דבשטר פתוח נחלקו הפוסקים אם חשיב שטר, אבל בצ'ק קי"ל עפ"י המנהג דחשיב שטר, ובצ'ק דולרי תלוי במשנ"ת לעיל פרק א ופרק ג דכשמשוך על בנק בארץ דינו כצ'ק שקלי ויש בזה מנהג דמהני, אבל כשמשוך על בנק בחו"ל יש לבדוק ככל מדינה לפי הנהוג בה.

כמשנ"ת לעיל²⁶⁰], אפשרות נוספת היא: שהסוחר יתן פרוטה לראובן עבור הפסיקה שראובן מתחייב לספק לו מאה דולר, וכמו"כ הסוחר מתחייב לראובן סכום שקלים בשווי 98 דולר [כתמורה עבור הדולרים שיקבל מראובן, ולאותו הזמן שבו ראובן מתחייב לספק לו הדולרים]²⁶¹, ולאחר מכן הסוחר נותן לראובן סך 98 דולרים כפרעון עבור החוב של השקלים²⁶².

ענף ח - פריטת צ'ק שקלי בדולרים

האופנים ששייכים בזה

פא. אופן נוסף שמצוי ביותר שקונים דולרים בצ'ק שקלים, ודרך הסוחרים לנכות אחוז גדול יותר עבור קניית דולרים בצ'ק שקלי לעומת קניית דולרים בשקלים מזומנים²⁶³.

וכדי לצאת מידי חשש רבית ניתן לעשות זאת בשלשה אופנים:

א. בדרך קניית דולרים וזקיפת תמורתם בחוב בשקלים [להסוברים דהדולר נחשב כפירי לעומת השקל כדלהלן], ב. בדרך מכירת שטרות שמוכר את הצ'ק השקלי²⁶⁴, ג. בדרך הלואה דהיינו שנחשב שמלווה דולרים ופורעו דולרים באמצעות הצ'ק השקלי לדעת כמה פוסקים וכדלהלן²⁶⁵.

האמיתי של הדולר, שאם יעריכו לפי שער היוקר של הסוחרים הרי הוא משלם לו יותר מחיובו ויש בזה משום רבית, אמנם נראה דהשער האמיתי הוא השער שאפשר להשיגו בשוק בהישג יד אצל הסוחרים וזה נקרא שער שבשוק ושפיר יכול לתת לו כשהשער של הסוחרים.

263 דהיינו שכשקונה מאה דולר בסכום של ארבע מאות וארבעים ש"ח כשוהו השער כשנותן מזומן, אך אם הוא נותן את השקלים בצ'ק מקבל עבורם רק 98 דולר, ונראה הדבר כאגר נטר, שאף אם נחשב את הדולר כפירי והוא כחפץ הנמכר, מ"מ כיון שידוע שער הדולר בקנייה במזומנים דינו כשומתו ידועה, כמש"כ בתר"ר (פי"ט הע' יד) והובא לעיל הע' 212, וא"כ כשמנכה עבור קנייה בצ'ק נראה כאגר נטר וכמבואר בסוגיא דטרשא (ב"מ ס, א) ובשו"ע (ריש סי' קעג).

264 ובתנאים המפורטים בסעיפים הבאים.

265 לדעת הרבה פוסקים יש להקל בדרך הלואה כשקובע שההפרש עבור הטיחה, אך יש פוסקים שסוברים דק בפריטת צ'ק דולרי מותר מטעם שיש בזה יותר סיכון וטיחה כנ"ל הע' 166 וכדלהלן.

260 והיינו דאם הוא בדרך פסיקה בהחלה צריך שיהא לראובן כל סכום הדולרים, ואם הוא בפסיקה בשווי יש דיעות בפוסקים אם צריך שיהא לו חלק או דא"צ כמשנ"ת בסעיף מט, אולם באופן זה יש לקבוע שההפרש הוא עבור הטיחה וכנ"ל.

261 והוא ענין ההיתר הנ"ל אלא שכאן חוסך מליתן לו כל הסכום של ה-98 בשקלים ועושה זאת בדרך שמוכר הצ'ק מתחייב על הפסיקה תמורת הפרוטה והסוחר מחייב את עצמו לשלם התמורה עבור הפסיקה בסך כו"כ שקלים, [אולם בעיני שיהא ההתחייבות לאותו הזמן דא"כ יכול להיות בזה חששות רבית, משא"כ כשראובן מתחייב מאה דולר ליום פלוני והסוחר מתחייב סכום של 98 דולר בשקלים, הוי כהחלפת שטרות דמותר אף באותו המין וכדלהלן פרק ח].

262 שהרי יכול לפרוע חובו אף קודם הזמן ואין בזה שום חשש, ואף שראובן נשאר חייב לו עדיין לספק לו דולרים ליום פלוני לא איכפת לן בזה ודו"ק, והיה נראה לומר דבאופן זה כשנותן הסוחר לראובן סך דולרים על החוב של השקלים יש להעריכו לפי ערך שער היציג שזהו שער הערך

בדרך קניית דולרים

פ.ב. בדרך קנין היינו שקובעים ביניהם שהסוחר מוכר לו דולרים והתשלום מתבצע ע"י סכום השקלים שיגבה בהצ'ק²⁶⁶, ונוטל ההפרש עבור הטירחה שכרוך בגביית הצ'ק²⁶⁷, ואף שניכר שאם קונה בדולרים במזומנים נוטל ממנו פחות שקלים מותר כיון שההפרש עבור הטירחה, אך אסור לפרש להדיא שאם ישלם בצ'ק מזומן ימכור לו בשער גבוה יותר²⁶⁸.

צ'ק של עצמו, למוטב בלבד, צ'ק פתוח, או מאוחר, וסכום התשלום כשהצ'ק חוזר ס.ג. באופן זה מותר לפרוט גם צ'ק של עצמו, או למוטב בלבד או צ'ק פתוח, ואף להסוברים דהוי כהוראה בעלמא, וכמו"כ אין מעכב המסירה מיד²⁶⁹.

ומיהו אם נוטל יותר אחוזים בצ'ק מאוחר אסור לפרוט בכה"ג²⁷⁰, ובצ'ק ליום או יומיים יש מתירים²⁷¹.

כשחזר הצ'ק גובה ממנו כל דמי הצ'ק²⁷², וראה בהערה בסכום ההחזר כשיש שינויי שער, ופרטי דינים נוספים²⁷³.

266 שהשקל שהוא המטבע הינו תשלום עבור הדולר שנחשב כפירי לענין זה, ולכן להסוברים דהדולר דינו כפירי לכל דבר, או שעכ"פ לעומת השקל דינו כפירי, א"כ שייך בזה מכירה, ונכון דהוי כמכר גמור יכול לגבות הצ'ק אף כשאח"כ היה שינוי בשער הדולר דהמכר כבר חל, ואמנם להסוברים דדולר דינו כטיבעי ממש א"א למכור בדרך זו, דמטבע אין נמכר במטבע וכדלהלן.

267 ואף דנראה כנוטל יותר עבור ההקפה שבצ'ק מותר, כיון שאין ניכר שמשלם עבור ההקפה אלא עבור הטירחה, וכמו במכירת חפץ בהקפה דאסור להעלות בדמים רק כשניכר הרבית כגון ששומתו ידוע או שקובע שני מחירים, אבל בלא"ה מותר, וה"נ כיון שאינו נוטל יותר אחוזים בצ'ק שזמנו היום מבצ'ק שזמנו למחר הרי ניכר שנוטל עבור הטירחה, וא"צ לפרש שנוטל עבור טירחה כיון דדרך מכר הוא וכבר הבאנו לעיל הע' 149 דבאופן שהוא דרך מכר גמור יש לצדד דמותר אף לדעת הפוסקים שאסרו בעלמא ע"ש [משא"כ בדרך הלואה כמשנ"ת לעיל], ובשאר מוכר חפץ בצ'קים כשנוטל יותר עבור צ'ק מאוחר אין התיירא דטירחה דהרי כשמשלם בצ'ק שזמנו היום אינו נוטל יותר, משא"כ כאן שקובע שכל עיסקה שמתבצעת ע"י צ'ק נוטל עבור זה סכום עבור הטירחה מותר.

268 דאז ניכר שנוטל עבור האגר נטר שהרי הטירחה שוה בשני האופנים וע"כ דמה שקובע לו שער אחר בפריטת צ'ק מאוחר מבצ'ק מזומן זהו לאגר נטר.

269 דא"צ לדיני מכירת שטר ולכן גם בצ'ק של עצמו דל"ש בו מכירה מותר, וכן להסוברים דבכל צ'ק לא שייך בו מכירה, ומה"ט גם כשמוסר הצ'ק לאחזמ"כ לא איכפת לן, ובצ'ק פתוח נתבאר לעיל הע' 171 דחשיב שטר, ואף א"נ דלא חשיב שטר מ"מ כאן א"צ דין מכירה.

270 דניכר שנוטל עבור אגר נטר, ויתכן דאם נוטל יותר בצ'ק מאוחר אסור לפרוט גם צ'ק מזומן דניכר דנחית האי גברא לשם אגר נטר ולא לשם טירחה.

271 כמשנ"ת לעיל הע' 72 עפ"י דהנתי"ש דבתוס' מבואר דבזמן קצר ליום או יומיים בטל השיקול של אגר נטר כשיש גם שיקול של סיכון, וה"נ בטל השיקול של אגר נטר נגד השיקול של טירחה, וכיון דמיידי בדרך מכר מותר.

272 דהרי מחוייב לתת לו כל הסכום תמורת הדולרים שמכר לו ותמורת הטירחה.

273 הנה לפו"ר כשחזר הצ'ק ונותן לו מיד השקלים הרי המקח קיים וכמו בקונה שאר חפץ בצ'ק, אלא שצריך לשלם לו סכום השקלים של הצ'ק אף

פריטה בדרך הלואה או בדרך מכירת שטרות

סד. משנ"ת דשייך לקבוע שקונה דולרים זהו להסוברים דהדולר דינו כפירי, אבל להסוברים דהדולר נחשב כמטבע גמור בא"י יש להסתפק אם שייך לקבוע שקונה הדולרים כיון שדין מטבע עליו²⁷⁴, ולכן לדידהו יש לפרוט באופנים האחרים, אופן א' בדרך הלואה: דהיינו שהסוחר מלווה דולרים ונוטל ממנו הצ'ק בשקלים לשם פרעון ההלואה וצריך לפרש שנוטל ממנו גם אחוז מסויים עבור הטירחה כמשנ"ת בסעיף טו, אולם יש סוברים דבצ'ק שקלי אין ליטול שכר טירחה וי"א דעכ"פ לקבוע שכ"ט לפי אחוזים אסור כמשנ"ת בסעיף טז-ז, ולדידהו יש לפרוט בדרך מכירת שטרות: הלוקח מוכר את הצ'ק השקלי להסוחר והוא משלם לו כנגדו בדולרים כפי שער דעכשיו²⁷⁵, ומה שמפחית לו אחוזים לעומת מזומן משום שהצ'ק שוה פחות ממזומן, וכך הוא הדרך למכור חובות.

קבלת אחריות, מכירת צ'ק של עצמו, ודין שינויי שער

סה. באופנים הנ"ל יש חילוקי דינים דבאופן שפורט בדרך מכירת שטרות, יש בזה הגבלות ודיני מכירת שטר דאסור למוכר לקבל אחריות על גביית הצ'ק²⁷⁶, ולכן כשחוזר הצ'ק להסוברים דכל שחוזר מחמת חוסר כיסוי היו כמקח טעות, מחזיר לו רק את דמי המכירה, אלא שיכול להתחייב מתחילה שבאופן שיחזור הצ'ק ויתברר שהיה הלואה או ישלם לו ההפרש עבור גרמת ההפסד והטירחה²⁷⁷, ולכן אסור ליטול יותר אחוזים בצ'ק מאוחר²⁷⁸.

וכאמור לעיל דרך זה שייך רק בצ'ק דאחרים דבצ'ק שלו אין בו דין מכירת שטרות, וכן בצ'ק למוטב בלבד, או להסוברים דהוי כהוראה בעלמא ואין בזה דין מכירת שטרות²⁷⁹,

הפריטת עדיין לא נחשב כהלואה ורק אח"כ איגלאי מילתא לפרע שנעשה הלואה, ולכאור' לא איכפת לן בזה וצ"ע].

274 היינו לדעת הגר"מ פיינשטיין והגריש"א דהדולר נחשב כמטבע באר"י אף לעומת השקל, א"כ אסור לפרוט בדרך זו, דמטבע אינו נמכר במטבע אחר וכמשנ"ת לעיל הע' 163.

275 וזהו כמכירת שט"ח רגיל אלא שמשלם לו בדולרים עבור המכירה.

276 דכיון דבצ'ק שקלי איירינן ליכא התירא דקבלת אחריות דזולא כדלעיל סעיף מה בדולרים לכמ"פ, דבשקל לא שייך בו יוקר וזול.

277 וכמשנ"ת לעיל סעיף לב ע"ש מש"כ דבזה יש מקום להקל אף להאוסרים בעלמא הלואה ותשלום טירחא.

278 דניכר בזה האגר נטר כנ"ל בכ"מ.

279 כמשנ"ת לעיל סעיף ט ובכ"מ.

כששער הדולר ירד דיכול הסוחר לומר שמקיים המקח אף שחוזר הצ'ק וכנ"ל הע' 183, אמנם אם שער הדולר נתייקר והסוחר רוצה לקבל ממנו שקלים כפי שער הדולר החדש, לכאור' יכול לבטל את כל המקח, ולדרוש ממנו סכום הדולרים שנתן לו, ואז יוכל ליטול לפי שער הדולר של עכשיו וכמשנ"ת להלן פרק ח סעיף נד-גה דזה שנתאנה יכול להחליט אם רוצה בקיום המקח או לא וגם יכול ליטול דמי הטירחה גם עכשיו כפי שהותנה ביניהם שטירחה ישלם לו בכ"ג.

עוד יש לציין דלכאור' ככה"ג כשחוזר הצ'ק ובאופן שהמקח בטל כנ"ל, הרי איגלאי מילתא שהלווה דולרים ולא היה כאן קנין, וא"כ הוי הלוואת דולרים שצריך שיהא יש לו בשעת הלואה, ויש להקפיד כשפורט באופן זה אף כשעושהו דרך מכר מ"מ יקפיד שיהא לו דולר בשעה שפורט הצ'ק, ויש מקום עיין אם מהני יש לו בזה כיון דבשעת

לעומת זאת כשפורט בדרך הלואה מותר אף בסוגי צ'קים אלו כיון שאין צריך לדיני מכירת שטר, ובדין שינויי שער באופנים אלו ראה בהערה²⁸⁰.

היתר עיסקא כללי ומוטבע על הצ'קים

סו. בכל הדברים שנתבאר באופני מכירת הצ'ק בהיתרא, ישנם פרטי דינים ונפק"מ שונות לדינא כמו שנתבאר, וכיון שענין זה מסור לכל אדם ואין ביד כל אחד לדקדק בפרטי ואופני ההיתר, ולכן הרוצה לצאת מידי חשש איסור, יעשה בנוסף לכך היתר עיסקא כללי שכל עסקיו ומו"מ שלו נעשים עפ"י עיסקה²⁸¹, וטוב שיטביע חותם על כל צ'ק שזה נעשה עפ"י הית"ע המפורט²⁸², ומה טוב לאלו שיש להם בית עסק לפריטת צ'קים, שבנוסף להנ"ל יפרסמו במקום ניכר את נוסח ההיתר עיסקא, ושעל דעת כן נעשים כל הפעולות והמסחר בהצ'קים²⁸³.

ענף ז - פרטי דינים שונים בפריטת צ'קים

יחסי לזה ומלוה בין פורט הצ'ק להסוחר וכן בשאר הלואות שנפרע בצ'ק והנפק"מ

סז. מה שנתבאר שיש כמה דרכים בפריטת צ'ק, והיינו דרך הלואה ודרך מכר, [ולפעמים גם דרך פסיקה], יש לציין דכשפורט בדרך מכר או פסיקה, אין בין הפורט להסוחר שפורט לו הצ'ק שום יחס של לזה ומלוה, משא"כ כשפורט בדרך הלואה, נמצא דהפורט הוי כלוה והסוחר דינו כמלוה, ובסתם מלוה ישנם כמה דינים באיסורי רבית בין לזה למלוה, כגון הקדמת שלום כשלא היה רגיל מקודם להקדים לו שלום וכדו'²⁸⁴, אמנם מכיון שהסוחר נטל הצ'ק בתורת פרעון מותנה, שאם הצ'ק יכובד הרי החוב כמסולק למפרע, [ורק אם הצ'ק יחזור איגלאי מילתא שנשאר החוב], א"כ כל זמן שלא חזר הצ'ק אינו נחשב כמלוה ולזה וראה בהערה²⁸⁵, ואם הצ'ק חזר

²⁸⁰ ראה משנ"ת לעיל הע' 183, 188, דיש חילוק דכשפרט בדרך של הלואה ביד הנתאנה לקבוע כפי רצונו שאם נוח לו בקיום הזקיפה של החוב בשקלים גובה ממנו שקלים, ואם נוח לו להחזיר החוב לדולרים יכול לעשות כן דהוי זקיפה בטעות וה"ז בנידוד, משא"כ כשפרט בדרך מכירת שטרות שחוזר עליו רק משום ביטול המקח א"כ בכל גווני בטל המקח גם כשיש לו ההפסד של שינויי שער דלולי הביטול מקח הרי אינו יכול לחזור עליו ע"ש, ובאופן הראשון כשפרט בדרך של קניית דולרים והיו שינויי שער כבר נתבאר דינו בהע' 273.

²⁸¹ ויכול לכתוב שעושה כל עסקיו עפ"י היתר עיסקא שנדפס בספר פלוני וסגי בכך.

²⁸² דכיון שסכום הצ'ק כלול בו הקרן הריחה, יש לחוש שיפול קמי יתמי ויגבוהו שלא עפ"י

תנאי העיסקא.

²⁸³ דבעינן שהמלוה והלוה ידעו שנעשה כאן עיסקא, ולכן בנוסף להחתמת רצוי גם לפרסם במקום ניכר בבית המסחר, אך בזה לבד לא סגי וכמש"כ לעיל הע' 155 בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א דהיתר עיסקא אין זה לחש בעלמא אלא הוא תנאי המחייב את שני הצדדים ביריעתם ובהסכמתם.

²⁸⁴ כמבואר ביו"ד סי' קס פרטי דינים רבים בזה.

²⁸⁵ כן נראה לכאן, דכ"ז שהצ'ק עדיין תח"י הוי כפרעון על תנאי, והיחס גם אצל הסוחר וגם אצל הפורט אינו כיחס בין לזה למלוה, [וראה להלן פרק יד מש"כ הפוסקים דאף נחשב כגבוי לענין שאינו משמט בשביעית כ"ז שהצ'ק אצל מלוה ע"ש].

אז הוי כמלוה ולוה²⁸⁶, וכן הוא בכל הלואה שנותן הלוה למלוה צ'ק כדי לגבותו ולפרוע ההלואה באמצעות הצ'ק, הרי זה כפרעון מותנה, ורק כשהצ'ק חוזר דינם כמלוה ולוה, וכש"כ כשנותן לו צ'ק של אחרים דאז הוי כמוכר לו הצ'ק, ורק כשהצ'ק חוזר נהפך להיות כלוה ומלוה²⁸⁷. [נפק"מ נוספת בין פורט בדרך הלואה לפורט בדרך מכירה באופן שהיה אונאה דבשטרות אין דין אונאה, ונמצא שאם פרט בדרך הלואה ושכר טירחה א"כ בשכר פועל י"א דיש אונאה, אבל כשפרט בדרך מכירת שטרות אין אונאה בשטרות²⁸⁸].

פורט צ'ק אצל סוחר ויודע שהצ'ק יחזור ומטרתו לקבל הלואה לתקופה קצרה סח. ישנה תופעה אצל אנשים שכאשר יש להם צורך דחוף בכסף מזומן ואין באפשרותם לגיים הכסף בגמחי"ם, הרי הם נוטלים מחברם צ'ק דולרי שאין לו כיסוי והוא קצת יותר מהסכום הצריך להם, ופורטים הצ'ק אצל הסוחר בניכוי האחוזים המקובל, ועי"כ יש להם מזומן ביד עד שהצ'ק יחזור, והרי הוא מרויח הלואה מכובדת לתקופה קצרה באופן קל ביותר, וכיון שהפורט יודע שהצ'ק יחזור, נמצא שנוטל המעות להלואה, ומצד דין איסור רבית אין לעשות כן אך ורק בהיתר עיסקא²⁸⁹, אמנם עצם הדבר כשהסוחר אינו יודע מזה יש בזה איסור חמור של גזילה וגניבת דעת, שכן אילו ידע הסוחר שהפורט הצ'ק יודע שהצ'ק יחזור, לא היה פורט לו הצ'ק, שאף שבכל זאת הוא מרויח את האחוזים, מ"מ הסוחר אינו מעוניין לשמש כגמ"ח²⁹⁰.

288 כן העירני הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א דבארפן שאינהו במחיר כגון שניכה ממנו עשר אחוז עבור פריטת הצ'ק בזמן שהמחיר הוא שני אחוז, דאם הוי כהלואה ושכר טירחה נמצא שהאונאה היא בתשלום שכר טרתו דיי"א שיש בזה דיני אונאה כמבואר בסי' רכז סעיף לו לגבי קבלן וה"נ י"ל דדינו כקבלן, אולם אם זהו כמכירת שטרות הרי בשטרות אין דין אונאה כמבואר בשו"ע שם סעיף כט וכדלהלן פרק יז.

289 וכמשנ"ת לעיל, דדוקא כשפורט צ'ק שהוא תקין שייך לפרוט גם בדרך מכר ותשלום שכר טירחא, אבל כאן שהוא יודע שהצ'ק אינו תקין הרי הוא יודע שלוקח כאן הלואה, ואף דיי"א שבגלל אין איסור רבית ויתכן שמעשה כזה נחשב כגזל ולא כהלואה יש לחוש דיש ע"ז שם הלואה כיון שזהו דעתו של הפורט, ויש לעשות בהיתר עיסקא.

290 כן נראה פשוט שאם הסוחר ידע שהצ'ק יחזור לא היה פורט לו, ונמצא שמוציא ממנו מעות בערמה גמורה, ועובר משום גזל וגניבת דעת.

286 דאז איגלאי מילתא שהמעות מתחילה היו להלואה, וכ"ז שאינו פורע לו חובו הוי כלוה גמור.

287 דבצ'ק של אחרים כשנותן לו בשוויותו המלאה חשיב כמוכר לו הצ'ק, וכ"ז שהצ'ק לא חזר אינו כלוה ומלוה, וכשהצ'ק חוזר אז נעשה כלוה שלו, ואף שהיה אפשר לחלק דדוקא כשנתן הצ'ק בתורת פרעון אז חשיב כפרעון מותנה אבל כשנחית ללוות אז אף כשנתן לו צ'ק עדיין שם הלואה ע"ז עד לפרעון הצ'ק, אמנם נראה דכיון שנתן לו צ'ק והוא כפרעון מותנה אף שיש אחריות על הלואה שאם יחזור הצ'ק ישלם לו מ"מ כל זמן שהצ'ק לא חזר נחשב כאילו שהמלוה מחל החוב בתנאי שהיא כיסוי לצ'ק, ונמצא שבדעת בני אדם נחשב כפרוע לעת עתה ובה כשעושה לו טובה לא נחשב כעושה לו עבור ההלואה וכדלעיל פרק פ"ק ו' הע' 191. [אמנם בהלואה שניתן צ'ק רק לבטחון בעלמא, והפרעון עומד להיות שלא באמצעות הצ'ק רק בתשלום רגיל, נראה דבכה"ג נחשב כמלוה ולוה ויש ליהור באיסורי ריבית].

שינויי שער הדולר בין שעת הפריטה עד לחזרת הצ'ק

פ. פרט צ'ק דולרי וחזר הצ'ק ובינתיים חלו שינויים בשער הדולר [שירד השער או שעלה] בין שעת הפריטה לשעת חזרת הצ'ק, יש בזה חילוקי דינים באיזה אופן נעשה פריטת הצ'ק שיש אופנים שהסוחר יכול להבטיח עצמו גם במקרה של שינויי שער לכאן או לכאן ויש אופנים שמפסיד²⁹¹.

פרק ח

דיני רבית בהלוואת שטרות וצ'קים

בפרק הקודם נתבארו דיני רבית באופנים שונים של מכירת צ'קים, בפרק זה נבאר אופני ודיני רבית בהלוואות והחלפות שטרות וצ'קים

ענף א - אופני ואיסורי רבית בהלוואת שטרות

שיטות הראשונים בזה

א. הלוואת שטרות בשטרות¹ נחלקו הראשונים בזה, לדעת הר"ן שייך בהו הלוואה ומ"מ נתמעטו מדין רבית דאורייתא² ואסור מדבריהם³, ולדעת הרשב"א לא נתמעטו ויש בזה איסור מן התורה⁴, ודעת הרא"ש דליתא בתורת הלוואה כלל ודינם כשכירות כלים⁵ [באופנים מסויימים ראה להלן ס"ב], וכתב הש"ך ריש להחמיר בזה לדינא⁶.

מהב"י ורי"ו ל"מ כן, וכ"ה פשטות דברי הרשב"א במהלך ב' בסוגיין ע"ש דלא יליף כלל מיעוטא, [אלא דצ"ע על כל הפוסקים שנקטו לפשיטות דיש איסור רבית להרשב"א, ואילו ברשב"א גופיה כתב והראשון עיקר, והיינו דנקיט לעיקר כתי' א' דילפינן מיעוטא גבי קרקע וצ"ע].

5 וז"ל הרא"ש (כפ' א"נ ס"י א): "אבל עבדים ושטרות ליכא למעוטי דלא שייך רבית אלא בהלוואה דבר שנותן להוצאה ולפרוע אחר במקומו, אבל באלה לא שייך רבית אלא שכירות מיקרי" ע"כ, ובפשטות מיירי הרא"ש במלווה שט"ח כגון כשצריך השט"ח לבטחון וכדו' ומחזירו לו בעין בתוספת דמים דזהו כתשלום עבור השכירות של השט"ח, ומבואר מדבריו דלא שייך בזה שם הלוואה כלל וא"צ מיעוט שאין בו רבית, כיון שאינו שייך בזה רק בדרך שכירות, (וראה בסמוך ס"ב).

6 בשו"ע (קסא ס"א): "כל דבר אסור ללוות בתוספת", ובש"ך (סק"א) הביא מש"כ הב"ח דאף בקרקע יש להחמיר ומשמע דחומרא היא ולא מדינא, ומדייקינן מסתימת לשון השו"ע שכתב כל דבר אסור וכו', אולם בט"ו (סוסק"א) וכן בביאור"ג נקטו ברעת השו"ע דאסור מן התורה וכדעת הרשב"א, וכן נקיט החו"ד (חי' סק"א) לדינא: "ובקרקע מסקנת הפוסקים דהוי רבית קצוצה",

1 ראה להלן דוגמאות שונות של הלוואת שטרות.
2 כ"כ הר"ן כתובות (דף טז, ב מדפי הרי"ף) דילפינן מכלל ופרט וכלל דליתא בדין רבית, דלא תשיך כלל, נשך כסף נשך אוכל פרט, כל דבר אשר ישך חזר וכלל מה הפרט דבר המטלטל וגופו ממון אף הכלל כן, ושטרות אין גופן ממון, וכן נתמעטו קרקעות ועבדים.

ובתוס' כתובות (מו, א ד"ה אתיא) מציייר לאופן דהלוואת קרקע שלוה שדה והתנה שאם שטפה נהר יחזיר לו שדה וחצי, ועפ"ז כתב הב"ח (ס"י קסא ס"א) דאופן זה שייך גם בהלוואת שטרות וע"ז קאי מיעוטא דקרא.

3 ע"ש בר"ן דמדרבנן מיהא אסור דלא גרע מרבית דברים.

4 עיין ברשב"א (ר"פ א"נ סא, א ד"ה מנין) שחולק בדרך ב' על דברי התוס' והרא"ש וסובר דאף בקרקע יש רבית, ולפי"ז גם בשטרות הדין כן דלית ליה למעוטא דכלל ופרט, ורי"ו ובי"ו הביאו את דעת הרשב"א, אמנם בב"ח משמע שהבין בכוונת הרשב"א דאף לדידיה בקרקע ממש ליכא רבית, כגון בהלווהו שדה לשנה וחזר ופרוע לו שדה לשתי שנים, וכע"ז גם בעבדים [וה"ה בשטרות לכאור], והרשב"א חולק רק אנידון דהלוואת עשר גפנים באחד עשר גפנים דאוכל באוכל מיקרי, אך

דוגמאות של הלואת שכירות שטרות שנתמעטו מדין רבית

ב. ונביא כאן אופנים של הלואת שטרות שהוזכרו בדברי הראשונים והפוסקים:

(א) כשמלוהו שט"ח ומחזירו לו בעין בתוספת כל דהו⁷ - באופן זה כתב הרא"ש דאין זה הלואה אלא שכירות מיקרי כיון שהשמר חוזר בעין⁸.

(ב) המלוה שט"ח לחבירו שיחזירו בעין ומתנה עמו שאם יאבד השט"ח יחזיר לו שני שטרות אחרים⁹, לדעת התוס' בכה"ג מיקרי הלואה ברבית אלא דמיעטיה קרא¹⁰, ולדעת הרא"ש י"א דגם באופן זה אין זה הלואה רק שכירות כיון דכשלא נאבד מחזירו בעין¹¹, לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹².

לגבי הלואת קרקע, דבאופן זה קאי מיעוטא דקרא, והיינו דאף שאם לא יארע אונס יחזירו בעין, מ"מ כיון שכשיאנס מחזיר לו אחר יש ע"ז שם הלואה, ושייך בזה רבית, אי לאו מיעוטא דקרא, וראה בסמוך.

10 בב"ח (ר"ס קסא) כתב דבאופן זה גם בשטרות כשמתנה כה"ג שאם יארע אונס יחזיר לו שטר וחצי אחרים, שייך בזה שם הלואת שטרות וע"ז קאי מיעוטא דקרא, ומשמע דמפרש לה דהתנאי הוא שאם לא יארע האונס יחזיר אותו שהלווה בלא תוספת, ורק אם יארע האונס יחזיר בתוספת חצי, ועיין בחו"ד (סק"א) מה שהקשה ע"ז, ומוקי לה דמייירי שמתחייב להחזיר בכל גווני תוספת של חצי, אלא דהוקשה לתוס' כיון דמחזיר בעין אי"ז הלואה רק שאלה, לזה כתבו דכיון שקיבל עליו אחריות הוי כצאן ברזל דחשיב כמלוה, וכשקוצץ רבית הוי ר"ק [אי לאו מיעוטא דקרא] כיון שקיבל עליו גם זולא עיש"ה.

11 כ"כ הב"ח בדעת הרא"ש דמה"ט ס"ל דלא שייך מיעוטא באופן זה, דכיון שאפשר להחזיר גם בעין כשלא יארע אונס שוב לא מיקרי הלואה רק שכירות ומותר להחזיר יותר.

[ובגו"ד הב"ח יש להעיר דבתוס' הרא"ש (כתובות מו) כתב כדברי התוס' דהלואת קרקע שייך באופן הנ"ל שהתנה שאם שטפה נהר יחזיר שדה וחצי, ומוכח דלא ס"ל דחשיב כשכירות בכה"ג, ומודה לדעת התוס' דהוי כהלואה, וצ"ע מדברי הרא"ש בפסקיו הנ"ל שכתב דלא שייך הלואת שטרות].

12 הנה לעיל בהע' 10 הבאנו מש"כ החו"ד בדעת התוס' דבאופן שקיבל כל אחריות דאונסין וזולא

ושטרות דינם כקרקע, ועי' בד"ס (סק"א) דמ"מ מידי ספיקא לא נפיק וכשכבר גבה אין מוציאין מהמלוה דשמא אינו אלא אבק רבית, ומאידך כשתפס הלוה מן המלוה יוכל לומר קים לי כהרשב"א דהוי רבית קצוצה ויוצאה בדיינים ולא נוציא ממנו מה שתפס עי"ש.

[והנהגה לפי"מ דקי"ל דעכ"פ אסור מדרבנן, לכאור' צ"ב מהו כוונת הש"ך דיש להחמיר, הרי בלא"ה אסור מדרבנן עכ"פ, וצ"ל דכוונתו לענין אם אסור מה"ת או מדרבנן ונפק"מ לענין ספיקות או ביתמי או צדקה שהקלו בדרבנן וע"ז כתב דיש להחמיר ולנהוג בזה כדין רבית של תורה].

7 והיינו שמלווהו שטר כדי ליראות בזה שיחשבוהו לעשיר, ולאחר מכן מחזירו לו בעין, ושכיח דבר זה שלפעמים אדם צריך להיראות כעשיר לצורך רכישת אימון וכדו', ולכן לוקח שטרות מחבירו ומראה לאחרים שהוא המלוה, [ונכונן בשטרות למוכ"ז או ששמו כשמו].

8 דברי הרא"ש הובאו לעיל הע' 5, ופשטות דבריו קאי באופן זה, ונראה דבכה"ג כו"ע מודו להרא"ש דשכירות היא, וכשקיבל עליו רק אחריות גניבה ואבידה מותר לכתחילה כשאר שכירות, ואם קיבל עליו גם אחריות אונסין כיון דהוא דבר שאין בו שום פחת אסור מדרבנן כשלא קיבל עליו אחריות זולא, ואם קיבל עליו גם אחריות זולא עיין בסמוך הע' 10-12, ועי' בשארית חיים שביאר בדברי הרא"ש דס"ל דרוב הלואת שטרות עושין בכה"ג, ואף דשייך גם הלואה באופן אחר לא קאי ע"ז מיעוטא דקרא עיש"ה, ולפי"ז באופנים אחרים דהלואת שטרות יהא אסור לשיטת הרא"ש.

9 אופן כזה מוזכר בתוס' כתובות (מו, א ד"ה אתיא)

ג) י"א דדוקא כשקובעין מתחילה שני אפשרויות תשלום, שרשאי להחזיר הדבר בעין, ורשאי גם להחזיר לו אחר במקומו, באופן זה מיקרי הלואה, וע"ז קאי מיעוטא דקרא¹³.

ד) וי"א דהעיקר תלוי בלשון, שכל שאומר לשון הלואה מיקרי הלואה אף שעושה זאת בדרך מכירה, וכל שאומר בלשון מכירה מיקרי מכירה אף כשעושה זאת בדרך הלואה ואין בזה איסור תורה¹⁴.

ה) יש שפירשו דהמלוה שט"ח לשימוש ימים, כגון שישתמש בזה שתי ימים ויחזיר לו אח"כ שט"ח אחר שישתמש בזה ג' ימים מיקרי הלואה, ובזה קאי מיעוטא דקרא¹⁵ ויש חולקין דחשיב דרך שכירות ומ"מ אסור מדרבנן¹⁶.

שיוכל להחזיר או בעין או באחר מיקרי הלואה, דלהחזיר [לפי"ד השטמ"ק] כאמור תלוי הכל בלשון, דכשאומר לשון מכירה אף שעושה בדרך הלואה ליכא איסור תורה, ומאידיך כשאומר לשון הלואה אף שעושה מכירה כגון הלוה לי חפץ פלוני ואשלם לך מעות לזמן פלוני והוא יותר משווי, דהוי מכירה בלשון הלואה ככה"ג אסור מדאורייתא.

ובחזו"ד בחידושים (סק"א) כתב דכ"ה דעת "דוב הפוסקים" דהכל תלוי בלשון, אך ל"מ כן מדבריו בביאורים, ויש שכתבו דט"ס הוא וצ"ל "ודעת השטמ"ק" דהכל תלוי בלשון.

ומיהו ברור דאיסור דרבנן איכא בכל גוויי כנ"ל הע' 3.

15 כ"כ הב"ח בדעת הרשב"א דמה שחולק ע"ד הראשונים דיש איסור רבית היינו דוקא באופן שציירו בהלוואת קרקע דמלוה עשר גפנים טעונות ומחזיר אחר עשר גפנים דבכה"ג הוי ר"ק, משא"כ במלוה לו קרקע או עבד להשתמש שני ימים ומחזיר לו קרקע אחרת לשימוש שלשה ימים ע"ז קאי מיעוטא דקרא, ולפי"ז ה"ה בשטרות שייך האי גוונא, וכגון שלוח ממנו שטר ליומיים להיראות בו כנ"ל הע' 7 ומלווהו שטר כנגדו לב' ימים.

אך יל"ע דבב"ח משמע בתחילת דבריו דלא אשכחנא אופן דהלוואת קרקע אם לא לפי"ד התוס' בכתובות הנ"ל בהע' 9-10, וכאן הביא הב"ח אופן נוסף בהלוואת קרקע.

16 בחזו"ד (סק"א) כתב בתו"ד: "דכל חוב הבא מחמת מכר ושכירות שלא כדרך הלואה לא הוי

ואם יהא לו בעין יוכל להחזירו חשיב הלואה ולא שכירות, ולפז"ר מש"כ הרא"ש דלא שייך הלוואת שטרות דשכירות מיקרי הוא גם באופן זה דמ"מ כיון שיש אפשרות להחזירו בעין לא חשיב הלואה רק שכירות ואין בזה איסור רבית, או י"ל להיפך דבאופן זה ס"ל להרא"ש דכיון שכל האחריות עליו חשיב כהלוואת ממון ובכה"ג לא קאי מיעוטא דקרא וצ"ע.

וראה במקור מים חיים (ס"א) שכתב לפרש כוונת הט"ז בדעת הרא"ש דתלוי בדרך הפרעון, דכל שהדרך להוציאו ולפרוע אחרים חשיב הלואה, וכל שהדרך להחזירו בעין אף שאומר שיחזיר לו אחרים, מ"מ חשיב דרך מכר.

13 כ"ה דעת השיטמ"ק עפ"י ביאורו של הגרעק"א בשו"ע (קסא ס"א), דמשכח"ל הלוואת קרקע כשהלווה קרקע וקבע שרשאי להחזיר לו קרקע זה עם עוד בית רובע, וגם רשאי ליתן לו קרקע אחרת כשיעור זה, דבאופן זה שכירות לא מיקרי כיון שרשאי גם ליתן קרקע אחרת וחליפין נמי לא מיקרי כיון שרשאי גם להחזיר אותו קרקע, והיינו דהשטמ"ק חולק על הציור שהוזכר לעיל אות ב', וסובר דבאופן שמחויב להחזירו בעין ומתנה שרק אם יאבד יחזיר לו שנים אחרים בזה לא מיקרי הלואה, ורק כשמתנה מתחילה שיהא לו ב' האפשרויות, ונמצא שגם כשזה בעין אם ירצה יוכל ליתן לו אחר, אז מיקרי הלואה.

14 כ"כ החזו"ד (קסא סק"א) לפרש דברי השטמ"ק הנ"ל ודלא כמו שפירשו הגרעק"א, ולפי"ד החזו"ד אין הכרח ליסוד שנתבאר בהע' 13 דכשמתנה

ו) הלווהו שט"ח של מאה זוז כדי שאחר זמן יחזיר לו שט"ח ממאתיים, לדעת הב"י מיקרי הלואת שטר בשטר וע"ז קאי מיעוטא דקרא¹⁷.

האופנים שיש בזה רבית קצוצה או אבק רבית

ג. ורבים חולקים על דברי הב"י הנ"ל ונקטו הפוסקים דבכה"ג כיון שמלווהו שטר של מאה על מנת לשלם שטר של מאתיים רבית קצוצה היא, דדינה כהלואת ממון¹⁸. ומתבאר מדברי החו"ד דיש בזה ג' הדרגות:

א) כשמלוה לו שטר של מאה לגבותו לעצמו, על מנת שישלם לו אח"כ מאה ועשרים מזומן, דרבית קצוצה היא¹⁹.

ב) כשמלוה לו שטר של מאה והוא נותן לו שטר אחר של מאה ועשרים, וכל אחד מקבל אחריות על שטר²⁰, בכה"ג נמי ר"ק היא²¹.

אלא ההלואה היא סכום הממון שגובה ע"י השטר, והלואת ממון היא דהוי כשולחו למקום פלוני ליטול דמי ההלואה, ולכן בכל גוני נחשב הלואת שטר כהלואת ממון, וראה בסמוך מש"כ החו"ד בזה.

19 וז"ל החו"ד (סוסק"א): "דזה הוי רבית גמור דהא ודאי נותן לו יותר ממה שהלוהו, דהא שטר של מאה ודאי דאינו שוה יותר ממאה ונותן באגר נטר ק"כ".

20 והיינו שזה מלווהו שטר של מאה, ונוטל עליו אחריות שאם לא יוכל לגבותו יתן לו המאה, וזה נותן לו שטר של מאה ועשרים, וג"כ מקבל עליו אחריות ע"ז, הוי רבית קצוצה.

21 בחו"ד שם: "וכן כשמקבל כל אחד אחריות על שטר²² ג"כ הוי רבית גמור" וביאור דבריו עפ"י שנתבאר לעיל פ"ז (סעיף ג ובכ"מ) דמכירה באחריות אינה מכירה אלא נחשב כהלואה, דמהות מכירה הוא שהלוקח הכניס הדבר לרשותו ובאחריותו, וכל שהמוכר נוטל אחריות על מה שיקרה לאחר המכירה הרי זה סתירה למהות המכר ונחשב כהלואה.

ואף שנתבאר לעיל לרוב פוסקים דהאיסור בכה"ג הוא מדרבנן, דכיון דדרך מכר הוא אי"ז רבית מה"ת משום דהוי קרוב לשכר ורחוק מהפסד, נורק לדעת המהרי"ט הוי איסור מה"ת כשמקבל אחריות, הכא שאני, דהתם מיירי בדרך מכירה גמורה שמוכר לו שט"ח אלא דקבלת האחריות

רק מדרבנן, ודבריו אמורים באומר נכש עמי יום אחד ואנכש עמך יומיים, וה"ה באופן דדין לדעת החו"ד הוי דרך שכירות, ומ"מ מדרבנן אסור כמש"כ החו"ד שם ע"ש.

17 בב"י (ריש סי' קסא) כתב ע"ד הרא"ש דבעבדים ושטרות לא שייך רבית אלא שכירות: "ותמיהא לי מילתא דאטו עבדים ושטרות מי לא שייך בהו הלואה שנותן לו עבד אחד כדי שיתן לו אח"ז שנים אחרים ושט"ח נמי משכחת לה שנותן לו שט"ח ממאה זוז כדי שאח"ז יתן לו שט"ח ממאתיים" ע"כ, ומבואר דס"ל דבכה"ג מיקרי הלואת שטרות ושייך בזה מיעוטא דקרא, [ואמנם לדינא נקטינן כהרשב"א דאסור וכמשנ"ת לעיל הע' 6, אך להסוכרים דנתמעטו קרקעות ה"ה דממעטינן שטרות באופן הנ"ל], וראה להלן הע' 24 בביאור דברי הב"י [ולהט"ז מיירי כשמקבל כל אחד אחריות, וי"ל דקאי במחליף שטרותיו בלא אחריות ע"ש].

18 בב"ח חולק ע"ד הב"י: "דכשנותן לו שטר ממאה זוז כדי שאחר זמן יתן לו שט"ח ממאתים זוז הלואה גמורה היא דשטר אינו אלא לראיה בעלמא", ובט"ז (סק"א): "דכשמלוה לו השטר מלוה לו הממון ועיקר ההלואה הוא הממון ופשיטא שיש בו רבית גמור ולא ממעטינן אלא שטר שאינו שייך בו כלל הלואה", ובפשטות כוונתם דכיון דשט"ח עיקרו לראיה ומוסר לו השט"ח לגבותו אינו נחשב כמלוה לו גוף השטר,

ג) כשמלוה לו שטר שסכמו מאה ואינו מקבל עליו אחריות, והוא פורע לו שטר אחר של מאה ועשרים וג"כ אינו מקבל עליו אחריות מותר מן התורה²² ואסור מדרבנן מדין אבק רבית²³.

וראה בהערה בדעת הב"י בד"ן זה²⁴.

הלוואת שטר והרבית בכסף או להיפך

ד. כשמלוה לו שטר והרבית בכסף, או להיפך שמלוה לו כסף והרבית משלם לו בשטר, הסכמת הפוסקים דרבית קצוצה היא²⁵.

24 הנה בחו"ד כתב בדעת הט"ז דמש"כ הב"י דמיעוטא דקרא קאי במלוה לו שטר של מאה ומחזיר שטר של מאתיים ע"כ לא קאי באופן זה שלא קיבל אחריות כיון דבכה"ג היתר גמור הוא מטעמים הנ"ל, וע"כ דהב"י מיירי באופן א' וב' הנ"ל וע"ז קאי מיעוטא דקרא, ובוה חולק הט"ז דבכה"ג אסור מה"ת דהלוואת ממון היא כמשנ"ת.

אמנם בדעת הב"י ע"כ נראה דבריו אמורים באופן ג' שמלוה לו שטר בלא קבלת אחריות דתמורה לומר דבאופן א' וב' יהא מותר, ואף דהט"ז הביך כן בכוונתו, מ"מ ליישב דעת הב"י שלא יקשה קושית הט"ז עכ"ל דקאי באופן ג', ואף דלהט"ז בכה"ג היתר גמור הוא מן התורה וא"צ מיעוט, צ"ל דהב"י ס"ל כשיטת השטמ"ק שהובא לעיל הע' 14 [לפי ביאורו של החו"ד] דהכל תלוי בלשון וכל שאמר לשון הלוואה אף שבאמת מכירה היא אסור מה"ת ובכה"ג קאי מיעוטא דקרא, וכ"מ קצת בחו"ד לעיל בתו"ד דכשהביא דברי הט"ז מביא ע"ז את דברי השטמ"ק דלפי"ד תלוי הכל בלשון, ונראה דכוונתו דעפ"י מבואר דברי הב"י, אמנם לדינא לא נקטינן כן וכמש"כ שם בהע' 14 דקיי"ל דלא תליא בלשון.

25 כ"כ הראשונים בהלוואת קרקע דמיעוטא דקרא דוקא בהלוואת קרקע בקרקע, משא"כ כשהלוהו קרקע ומשלם בכסף או איפכא הוי ר"ק, ופשוט דה"ה בשטרות בכה"ג, ובדעת הר"ן בכתובות מדייקינן דאף בהלוואת ממון, מ"מ אם משלם הרבית בקרקע ככלל מיעוטא דקרא הוא ותמורה האחרונים בזה ועמש"כ בזה בדברי סופרים (בירו"ה ריש סי' קסא).

משוויהו כהלוואה, וכאן מיירי שאמר בלשון הלוואה, ואף דהחו"ד לא נקיט כהפוסקים דלשון הלוואה הוי סיבה לאסור כנ"ל הע' 14, היינו כשעושה בדרך מכר גמור אמרי' דלשון הלוואה אינו מגרע, אבל בנידו"ד שמלוה לו שט"ח על מנת שיחזיר לו שט"ח באחריות דזהו מהות של הלוואה דמחשבינן לגביית המעות כהלוואת מעות, כיון שהאחריות על המלוה, וא"כ בכה"ג כשאומר לשון הלוואה ודאי דחשיב כהלוואה גמורה ואסור מן התורה.

22 בחו"ד כתב דבאופן זה היתר גמור הוא מדאורייתא מב' טעמים: "דזה ודאי היתר גמור מדאורייתא דזה הוי כמכירה גמורה וכמחליף שטר בשטר דמי ועדיף מהלוואת עבד בעבד", וכוונתו דמכירה בלא קבלת אחריות נחשב כמכירה החלטית ואין בזה חשש רבית מן התורה.

טעם נוסף כתב החו"ד: "ועוד דאפשר ששטר של שמעון אף שהוא מסך יותר, גרוע משטר של ראובן הפחות ואפילו שטר מאדם אחד אין שוה תמיד בשומתו".

23 מלשון החו"ד דהיתר גמור הוא "מדאורייתא" מדויק דמדרבנן אסור, והיינו מטעם שכתב החו"ד לעיל דמש"כ הש"ך (בסי' קעג סקט"ז) דאם אמר הלוה לי, בכה"ג אפילו פירות של ב' מינין אסור היינו מדרבנן, דרבנן הרי אסור אף בלשון מכירה לפסוק על פירות כי אם ביש לו וכשאומר לשון הלוואה ודאי אסור עי"ש, וה"ה בנידו"ד דמלוהו שטר בשטר אף שלא קיבל אחריות ואף שצריך שומא ויתכן שהשטר בסכום פחות שוה יותר מהשטר בסכום גדול כמש"כ החו"ד, מ"מ מדרבנן איכא איסורא.

ענף ב - אופני ואיסורי רבית בהלוואת צ'קים

מלווה צ'ק להחזירו בעין באופן של שכירות או הלוואה

ה. המלוה לחבירו צ'ק למטרה מסויימת ומחזירו לו בעין²⁶, אי"ז הלוואה אלא שכירות ומותר ליטול דמי שימוש בזה²⁷, ואם מקבל עליו גם אחריות אונסין אסור מדרבנן²⁸, וכשמקבל עליו גם אחריות זולא נחשב כהלוואת שטרות²⁹, והוא ספיקא דדינא אם איסורו מה"ת או מדרבנן³⁰, וכן כשמתנה שיחזיר לו הצ'ק בעין או צ'ק אחר בתוספת כל דהו³¹, או כשמלוה לו צ'ק לשימוש שני ימים והוא מחזיר לו צ'ק אחר לשימוש ג' ימים³², לדיון נוסף בזה ראה בהערה³³.

כמש"כ החו"ד לבאר בשי' התוס' בכתובות והו"ד לעיל הע' 10, ואף דלהב"ח הרא"ש חולק בזה וס"ל דהוי כשכירות, כבר נתבאר בהע' 11 דברא"ש גופיה בתוספותיו מוכח דס"ל דהוי כהלוואה, וכ"ה הסכמת הפוסקים לדינא.

30 דכיון דנחשב כהלוואת שטר אתאן לפלוג' אם בשטר נקטינן כהרשב"א דאסור ליטול רבית מן התורה או דאסור מדרבנן, ראה לעיל הע' 6 דבד"ז פליגי ש"ך וב"ח וט"ז וביאור"ג וחו"ד, ולדינא נקטינן דהוי ספיקא דדינא ע"ש.

31 כמשנ"ת לעיל ס"ב אות ג' דלדעת השטמ"ק בכה"ג חשיב כהלוואה כיון שיש לו שני האפשרויות להחזיר בעין או להחזיר אחר, וראה לעיל הע' 13, וכיון דהלוואה מיקרי אתאן לחוש לשיטת הרשב"א דגם בשטרות אסור להלוות ברבית וכנ"ל הע' 6.

32 כ"כ הב"ח לצייר אופן דהלוואת קרקע ושטרות והו"ד לעיל ס"ב אות ה, וע"ש דהחו"ד חולק דשכירות מיקרי. ומ"מ מידי ספיקא לא נפיק.

33 הנה בשני האופנים האחרונים יתכן דהוי ספק ספיקא, דכשמתנה שיחזיר או בעין או בתוספת, הרי נתבאר לעיל הע' 14 דהחו"ד מבאר דברי השטמ"ק באופן אחר, ואין הכרח לדיון זה, וכן במלווה לשני ימים ויחזיר לו לג' ימים, תלוי בפלוגת הב"ח והחו"ד אם חשיב שכירות, ובנוסף לכך בדינים אלו תלוי בפלוג' הרשב"א והראשונים אם שטרות נתמעטו מדין רבית, זאת ועוד דלשי' הב"ח נתבאר לעיל דס"ל דבאופן זה נשלוה ליומיים ע"מ להחזיר לג' ימים] גם להרשב"א נתמעטו שטרות מרבית וכמש"כ לעיל הע' 15, אך

26 הדבר מצוי כשראובן נוטל משמעון צ'ק כדי ליראות בה דהיינו שיחשבוהו לעשיר, או כדי למוסרו לפקדון בגמ"ח עריסות וכדו', שאין הצ'ק עומד לגבייה כלל רק לפקדון ולמשכון בעלמא, ועיקר סמיכת המלוה הוא על ראובן הלוה ולא על שמעון בעל הצ'ק, אבל כשעיקר סמיכתו על בעל הצ'ק ועל פיו מוציא הממון יבואר דינו להלן סעיף ח, ודין זה שייך בין כשנותן שמעון לראובן צ'ק שלו ובין כשנותן לו צ'ק שיש לו מאחרים, דכל שנותן לו למטרה זו ומחזירו לו בעין הוי כשכירות בעלמא.

27 כמשנ"ת לעיל ס"ב אות א מדברי הרא"ש דבכה"ג שכירות מיקרי, ומיירי כשמקבל עליו אחריות גניבה ואבידה ולא אונסין, ועמש"כ שם דבכה"ג נראה דכו"ע מודו להרא"ש, וכי היכי דמותר לתת לו דמי שימוש, ה"ה דלאחר שהחזיר לו השטמ"ח שלו מותר להלוות לו שטמ"ח אחר בסכום יותר גדול, וכ"כ בשארית חיים (ריש סי' קסא) דכיון שחוזר בעין הוי כמלוה לו חפץ ע"מ למשכנו ונוטל ע"ז שכר דשרי.

28 כיון שהוא דבר שאין בו שום פחת אסור מדרבנן וכמבואר בריש סי' קעו.

29 והיינו כשמתנה שבכל גיוני יחזיר לו תוספת על השימוש בהצ'ק ובנוסף לכך מקבל עליו אחריות שאם יוול ערכו יחזיר לו ההפרש, נוכחן שנותן לו צ'ק שיש לו מאחרים בסכום של מאה, ועתה שוה למוכרו בתשעים כי הוא לזמן מאוחר, ומתנה עמו שאם ירד מערכו, כגון שהחותם יעני וכדו' ויהא שוה רק שמונים, ככל זאת יחזיר לו כפי ערכו עתה ששוה תשעים], דעיי"כ נחשב להלוואה

מלווה צ'ק לגבותו ומחזיר יותר אסור משום רבית

ו. אבל כשמלווהו בצ'ק של מאה כדי לגבותו, ומתנה עמו שיחזיר לו לאחר זמן צ'ק של מאה ועשר הוי רבית קצוצה³⁴, וכש"כ כשמלווהו צ'ק של מאה ומחזיר לו אח"כ מאה ועשר במזומן, [או להיפך שמלווהו מאה מזומן ומחזיר לו אח"כ צ'ק של מאה ועשר], דהוי רבית קצוצה³⁵, וה"ה דכשמחליף איתו צ'קים, כגון שנותן לו צ'ק של מאה שזמן פרעונו עכשיו ומקבל ממנו צ'ק של מאה ועשר שזמן פרעונו לאחר זמן, וכל אחד מקבל אחריות על הצ'ק שנתן להשני, הוי רבית קצוצה³⁶, ובאופן זה אם כל אחד פומר את השני מאחריות, הוי לכה"פ אבק רבית³⁷, וראה עוד בזה להלן סעיף כח-כט.

דעת המתירים להלוות צ'ק מאוחר ולהחזיר יותר קודם הגעת הזמן והתמיהות בסברתם

ז. יש שכתבו דראובן שרוצה לקנות חפץ או ליטול הלואה ואין לו במה לשלם, מותר לו לומר לשמעון תן לי צ'ק בחתימת ידך³⁸ שזמן פרעונו כעבור עשרה ימים על סך אלף שקל, וראובן קונה בצ'ק זה או שנוטל הלואה מלוי, וראובן ושמעון מתנים ביניהם שבעבור תשעה ימים מיום נתינת הצ'ק, קודם שיגיע זמן הפרעון של הצ'ק, יפרע ראובן לשמעון אלף ומאה שקל ואין בזה משום רבית³⁹, ודין זה קשה מאד בסברא מכמה טעמים:

שקונה ממנו או לוה ממנו ככל מכירת צ'ק במסירה והסבה, ואף שנתבאר לעיל דלאחר המסירה והסבה נחשב ששמעון חייב ללוי שקיבלו כבשטר לכל המוציא, מ"מ שמעון נתחייב לראובן ומכח מכירת שטרות העביר את החוב ללוי וכדלהלן בסמוך, וה"ה ששמעון יכול לכתוב הצ'ק למוכ"ז וכשנותנו לראובן חל החיוב עליו, ואח"כ מעביר ראובן חיוב זה לאחר, נוראה משנ"ת לעיל פ"א סעיף ז' דהצ'ק ששמעון כותב מועיל מכח שטר התחייבות כהא דסי' מ, וע"ש פרטי הדינים בזה וע"ע להלן בדין זה כשנותן לו צ'ק של אחרים].

39 כ"כ בברית יהודה (פ"ב ס"ה) וחזר ושנה דבריו בעיקרי דינים (פ"ב ס"ד), ויסוד דבריו עפ"י החקרי לב מהדו"ב (יו"ד סי' ד) שכתב להתיר בראובן שביקש משמעון שיכתוב לשותפו שבעיר אחרת שיפרע חוב אלף וזו שראובן חייב ללוי, וקודם שיפרע שם השותף נותן ראובן לשמעון כאן אלף ומאה, ומתיר החקרי לב מכמה טעמים, משום דאין הפתק שוה מעות כאן רק בעיר האחרת, ועוד דחשיב רק גורם לממן וברבית לאו כממון דמי. והגר"י בלוי (כבר"י שם הע' יא) הביא דבריו, ובהערה יב דן בזה באורך דלכא' בלא"ה הרי לא נחסר המלוה עדיין כלום ומאי איכפ"ל דגורם לממן

מ"מ נראה מדברי הפוסקים שנקטו להחמיר בהלוואת שטרות.

[ובאופן שעושה מכר בלשון הלואה או להיפך, נתבאר לעיל הע' 14 דמדרכנו ככל גווני אסור, והסכמת הפוסקים דלא תליא כלל בלשון ע"ש]. 34 וכמשנ"ת לעיל סעיף ג אות א ובהע' 19 דודאי צ'ק של מאה אינו שוה יותר ממאה, וא"כ נותן לו העשר באגר נטר.

35 כנ"ל בסעיף ד במלוה לו כסף ומחזיר לו אח"כ יותר בשטר או להיפך, וכיוון שעושהו בדרך הלואה ולא בדרך מכירת שטר אסור, ועמשנ"ת בפרק ז דבאופן של מכירת שטר יש להקל כשמנתה שההפרש עבור שכר טירחה.

36 כנ"ל ס"ג אות ב וע"ש בהע' 21 דאף דבעלמא במכירת שטר באחריות דעת הרבה פוסקים שאין זה ר"ק, אבל כאן שעושהו בדרך הלואה גמורה אסור.

37 כנ"ל ס"ג אות ג ובהע' 22-23 דלהחזיר הוי אבק רבית, ובהע' 24 נתבאר דלהב"י בכה"ג קאי מיעוטא דקרא, ומ"מ מדרכנו אסור, ולהרשב"א הוי ר"ק, וע"ע בזה להלן הע' 137.

38 היינו ששמעון כותב הצ'ק לפקודת ראובן ומתחייב לו, ואח"כ ראובן מעביר הצ'ק ללוי

(א) משום דעצם נטילת הצ'ק מחייבתו מיד בתמורה [בסכום הנכתב בהצ'ק או קרוב לזה], ולא גרע ממשיכת חפץ או פסיקה על חפץ שמחייבת תמורה⁴⁰.

דעת הרמב"ן שמתחייב המלוה להלוות לו, ובשו"ע פסק כהרשב"א דאינו מחייב להלוות, וא"כ לדעת הרמב"ן הרי פשיטא דבנידו"ד כיון שמסר שמעון צ'ק לראובן, הרי זה כלוה שמסר צ'ק למלוה, ונתחייב ראובן לשמעון בתמורה נגד הצ'ק, [וע"ש בקצוה"ח סק"ח ונתי"ו סק"ז] דהחיוב משום פסיקה תמורת השט"ח ובוה ליכא חסרון דאגיד גביה, אף דבעלמא בשט"ח ידידיה סובר הרמב"ן דיש חסרון דאגיד גביה, וכיון שחל חיוב מראובן לשמעון ע"י עצם קבלת הצ'ק והחיוב הוא כסכום החוב שבצ'ק או קרוב לזה, וא"כ מה שנותן לו אח"כ יותר זה אגר נטר עבור חוב זה, והיאך מותר לו לפרוע לו יותר מסכום הצ'ק.

ואף לדעת הרשב"א דנקיט השו"ע בסי' לט כוונתו דאין המלוה חייב להלוות נגד השט"ח, הרי כתב שם הגרעק"א (בהגהותיו לשו"ע) בטעמו משום דלא ניח"ל למלוה השע"ק דמעותיו עדיפא ליה, וזה שייך באופן שהלוה מחזר אחר המלוה שילוונו, דבוה עדיף להמלוה מעותיו מהשע"ק, משא"כ בנידו"ד שראובן רוצה בהצ'ק של שמעון כדי לקבל כנגדו מעות מלוי או לקנות עי"ז, א"כ שפיר מתחייב ראובן בתמורתו, ואף למש"כ הנתיב"מ שם דטעמיה דהרשב"א משום דהקנין דהשע"ק אינו מחייב תמורה, י"ל דהכא עדיפא דהרי מקבל צ'ק שהוא שו"כ עבורו, וכבר הבאנו לעיל מש"כ החק"ל בטעמו דשם לא חשיב כסף בעירם משא"כ כאן חשיב כשו"כ גמור עבורו, ושפיר מתחייב בתמורתו. וכיון שהעלינו דמקבל הצ'ק מתחייב תיכף בתמורתו בשעה שמקבל הצ'ק א"כ מה שנותן לו יותר כעבור כמה ימים הרי"ז אגר נטר נגד החיוב שכבר נתחייב, ואף דנותן הצ'ק לא נחסר עדיין, מ"מ לא גרע מפוסק על חפץ באופן שכבר מתחייב עתה, ומשלם יותר עבור הרווחת זמן דאסור עכ"פ מדרבנן, וכששומתו ידועה אסור אף כשאינו מפרש להדיא, וא"כ הרי אילו היה מפרש להדיא שאם יתן לו תמורת הצ'ק מיד יתן רק שויו ואם יתן לאחמ"כ יתן יותר הרי ברור דאסור בכה"ג, וא"כ ה"ה בסתמא הוי כפירש, דהרי חשיב שומתו ידועה שהצ'ק לא שוה יותר מדמים הנקובים בו, וכמש"כ החור"ד

הוא מ"מ אין כאן המתנת מעות, וגם לא דמי לדין רבית בשטרות שדנו הפוסקים דעכ"פ אסור מדרבנן, דזה מיירי בשט"ח דאחרים, אבל בשט"ח דעצמו לזמן מאוחר אין בזה שום הלואה דלאו מידי חסריה, אלא דמ"מ היה אפשר לאסור עפ"י דהט"ז (סי' קע סק"ג) דאסור לשלם לערב שמוסר שט"ח למלוה דגרע מערב שלוף דרך, כיון שנותן שט"ח על שמו, ולדעת החור"ד שם (סק"א) אסור אף בערב קבלן, וע"ז כתב הבר"י דיש לחלק דבנידון דהט"ז שנותן שט"ח על שמו חשיב כאילו הוא לוה ומלוה להלוה ולכן אסור ללוה לתת לו שכר, וכן להחור"ד בע"ק חשיב כלוה ומלוה, משא"כ בנידו"ד שנותן צ'ק להלוה על שמו ומתחייב לו בצ'ק זה, והלוה בעצמו מוכר הצ'ק להמלוה תמורת ההלואה, וכיון דהוי כמכירת שט"ח בעלמא מותר ללוה לשלם לזה שהמציא לו השט"ח שיוכל למכרו ואין כאן מעשה ערבות מחותם הצ'ק, דלא חתם בתורת ערב, אלא כמתחייב ללוה, ומה שהלוה מוכר שט"ח שלו אי"ז בגדר ערבות מחותם הצ'ק, דלא חתם בתורת ערב, אלא כמתחייב ללוה, דמצד החותם הוי כמו בשאר שט"ח שנמכר שמועבר החיוב מהחיתום לקונה השטר ולא בתורת ערב, ונמצא שהתשלום מהלוה לנותן הצ'ק הוא עבור האפשרות שהמציא לו שיוכל למכור צ'ק שלו ולקבל ע"ז דמים, וע"ש בבר"י דלאחר שקבע זמ"פ לפני תאריך גביית הצ'ק, אם לא פרעו אז יכול לפרועו אף לאחר שכבר נגבה הצ'ק, כיון שכבר חל חיובו קודם שנגבה הצ'ק, ודברי הבר"י העתיק גם הדברי סופרים (סי' קסא בירו"ה סק"ג), וע"ש בעמ"ד (סקכ"ז) דהטעם כנ"ל דאי"ז שכר על הערבות דאין כאן ערבות, אלא השכר על ההתחייבות שלו שעיי"כ היה לו אפשרות למכור שט"ח, וראה בסמוך מה שתמוה ע"ז.

40 הנה להלן יובא דעת החולקים בזה, אך גוי"ד הבר"י צ"ב, דיסוד דבריו הם דכיון ששמעון מוסר הצ'ק ע"ש ראובן הלוה, וראובן מוכרו ללוי המלוה, אי"ז אגר נטר כלל, דהרי עדיין לא נחסר עד שהגיע הזמן, ואי"ז נחשב כערבות כלל, אכן יל"ע בדבריו דהא מבואר בסי' לט (סי"ז) פלוג' בפוסקים כלוה שנתן שט"ח למלוה קודם שהלווה

ב) דהדעת נותנת דבסתמא ההלואה נעשית בעצם מסירת הצ'ק ולא בגבייתו לאחר זמן כיון שנתן לו הצ'ק בשוויותו המלאה [ללא ניכוי אחוזים]⁴¹, וראה להלן בסמוך סברא נוספת לאסור משום איסור תשלום לערב קבלן].

ולכן אין ראוי לסמוך על דיעה הנ"ל למעשה⁴², ויש שכתבו דרך בצ'ק דולרי מותר

ב דחויכי שומרים לא חלין בשטרות וצ'קים, וא"כ ע"כ רוצה המלוה שמקבל הצ'ק יתחייב בהתמורה מיד עם נתינת הצ'ק וייחשב כהלואה, דאל"כ נמצא שאם יאבד הצ'ק אינו מתחייב בשום חיוב, ואף כשפשע בו לא יוכל לחייבו דהוי ספקא דדינא ע"ש, משא"כ כשנעשה לוה בשעה שנוטלו חייב בתמורת כל הסכום משום לוה ודו"ק.

ועמשנ"ל להלן פרק יג סעיף ה דאף דפליגי המחנ"א ובית אפרים אם קונין בשט"ח דעצמו, בצ'ק עדיף דטעמיה דהבית אפרים משום חסרון דאגיד גביה, וכאן לדעת הרמב"ן דהחסרון דאגיד גביה הוא משום דאין סמיכות דעת, בצ'ק עדיף דשפיר יש סמ"ד, וכן פסק במשפט שלום ריש סי' קצ ובכ"מ דממרני ידידיה קני עכ"פ מדין סיטומתא, וכ"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רט"ז, וע"ש עוד דמועיל משום שנוטלין אותו בתורת שוויותו העצמית ולא מדין שטר שבו.

ונאף שכתבנו לעיל פרק א הע' 20 דעפ"י הנוהל הבנקאי הנותן צ'ק ללא תמורה יכול לבטל את הצ'ק דעדיין לא חל החיוב, מ"מ הרי כתבנו שם בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א דכיון שכשהמקבל מוסרו לאחר תו אין הנותן יכול לבטלו, א"כ הרי מקבל הצ'ק, קיבל זכות זה למוסרו לאחר ושוב אסור לו לבטל ממנו זכות זה עיי"ש, וממילא דבנידו"ד נתחייב המקבל בפסיקה נגד הצ'ק ויש בזה אגר נטר כמה שמשלם יותר לאח"ז].

42 מכל הנתבאר נראה דקשה לסמוך ע"ד הבר"י להקל בזה אף לפי דבריו דחשיב כנתן לו שטר התחייבות כדי למוכרו ואינו כערב, נוע"ע להלן בסעיפים יא-כט בידיני החלפת שטרות וצ'קים ולמוכרם לאחרים, שלא התירו הפוסקים רק בהחלפת שטרות בסכום שוה, ואף להסוברים דמותר גם כשמחליף שטרות בסכומים שאינם שווים, זהו דוקא כשמחליף ומוכרו לאחר כמכירת שט"ח, אבל למוכרו ללוה עצמו אסור וכדלהלן סעיף יח, כד, וא"כ כאן שהוא בעצמו בא ופורע לנותן הצ'ק, גרע

דלא שייך ששטר של מאה יהא יותר ממאה כנ"ל בהע' 19, ואין לומר שנותן לו הצ'ק ללא שיתחייב לו כנגדו, דהרי ודאי דעתו שיתחייב לו כנגדו, ונחלק מהדברים העירני הג"ר יונה מילר שליט"א, ושו"ר בספר רפידתו זהב בחלק השו"ת סי' י בתשו' מהגרא"י טוביאס שליט"א שחולק ג"כ ע"ד הבר"י מה"ט דהצ'ק חשיב כשוה כסף ע"ש באות י].

41 דלפמשי"ת להלן פרק יג הרי הצ'ק נחשב ככסף לכמה נידונים כגון קנין קרקע, תשלום בשכירות פועל ביומו, מתנות לאביונים, ועוד ענינים, וא"כ כיון שנחשב ככסף לדברים אלו הרי זה שקיבל הצ'ק קיבל דבר בערכו המלא ובסתמא על דעת כן נוטלו להתחייב בפסיקה כנגדו בשוויותו המלאה, וא"כ מה שמשלם לו יותר כעבור זמן חשיב אגר נטר וכנ"ל, ונראה בבר"י עיקרי דינים פרק ה סעיף כט דנקיט שהצ'ק חשיב כגבוי לענין אבק רבית, ויכול לגבותו, ואף דלהלן פי"ד סעיף כה ובהע' 91 כתבנו שאין לסמוך ע"ז להקל בזה, מ"מ זה סותר למש"כ כאן דעדיין לא נחשב כנתינת מעות וצ"ב], וע"ע מש"כ לעיל פ"ד סעיף יז ובכ"מ משמיה דהגרש"ז דהצ'ק נחשב כחפץ הנמכר, וא"כ נתחייב לו תמורת הצ'ק בדמים, ולא דמי כלל לנידונו של החק"ל הנ"ל בהע' 39, דשם לא קיבל שום דבר ערך ששוה כאן, רק פתק בעלמא ליטול במקום פלוני מעות, וגם יכול לחזור בו עד לגביית הכסף, וגם לא ברור שהשותף יסכים לתת הכסף ולכן עדיין לא נתחייב לו בפסיקה נגדו, משא"כ בצ'ק דעת בנ"א להחשיבו ככסף, וכן מסתבר דהרי הרבה הלוואות נעשים ע"י צ'קים דהיינו שהמלוה נותן ללוה צ'ק על סכום ההלוואה, ובדעת בנ"א נחשב כבר כהלואה גמורה, שכן ההתייחסות להצ'ק הוא מכח שוויות העצמית שיש לו הילוך בשוק, נוע"ע מש"כ להלן פרק י סעיף ג דנראה דאף אין איסור נגישה כשמלוה ונותן לו צ'ק בשעת הלוואה].

ויש להוסיף עוד דהא נתבאר להלן פרק יז ענף

לעשות כן דבזה לא נחשב כהלואה עד לגביית הצ'ק בבנק [ויתכן דגם בצ'ק למוטב בלבד לסברא זו מותר]⁴³, וראה בהערה שגם בזה אין נכון להקל⁴⁴.

דעת האוסרים בהג"ל כשעיקר הסמיכות על בעל הצ'ק

ח. יש חולקין על עיקר יסוד היתר הנ"ל וס"ל דאסור לשמעון ליטול דמים עבור נתינת הצ'ק לראובן, כיון שעל ידו לווה או קנה מלוי, ועיקר סמיכות דעתו של לוי הוא על שמעון החתום בהצ'ק⁴⁵, ולא התירו אלא כשלוי מקבל הצ'ק של שמעון לבטחון בעלמא, ובעיקר פרעונו סומך על ראובן⁴⁶, ואז מותר לראובן לשלם לשמעון עבור הצ'ק שהמציא

דהחכמ"א והחור"ד נקטו לאיסור נקטינן כוונתיהו, ועפ"י כתב המנח"י דבאופן שלוי יגבה קודם מבעל הצ'ק אסור לו ליטול דמים ע"ז, וכן הוא דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א (הור"ד בקונטרס בדיני רבית בהוצאת חתנו הגר"י ישראל זצ"ל) וז"ל: "הנותן לחבירו צ'ק מאוחר שישתמש בו מיד, על מנת שיכסהו המקבל בתאריך המופיע בצ'ק, הרי זה ג"כ כהלואה, ואסור שהמקבל ישלם משהו עבור הטובה הזאת לנותן", והיינו כנ"ל דכיון שעומד לגביה מחשבונו, אף שמבטיח לו להכניס הכסף בבנק, מ"מ הרי"ז כנוטל ע"מ לגבותו מבעל הצ'ק ולשלם לו אח"כ ע"ז, ועיקר הסמיכות הוא על בעל הצ'ק דבכה"ג אסור וכדלהלן.

ויש לציין דבנידוד"ד אף כששמעון כתב הצ'ק לפקודת ראובן וראובן מסרו ללוי בהסבה לא נחשב שראובן הוא הלוה של לוי, אלא עפ"י הנהל הבנקאי גובה לוי תחילה משמעון החתום בצ'ק וחייבו של ראובן כמיסב הוא כערכות בלבד, וא"כ לפי"ז בסתם צ'ק שנמסר ליד שלישי דינו כאופן דהט"ז וחשיב כנותן שט"ח על שמו דאסור ליטול דמים, ורק כשמפרש להדיא שזה לבטחון בעלמא יהא מותר וכ"כ בבר"י (עק"ד פי"א הע' ז) וכדלהלן.

46 ובסתם מסירת צ'ק לא שייך זאת, ורק כשכותב ע"ג הצ'ק שניתן לבטחון בלבד והוא הנקרא "שטר טובה", או כשלוח מעות וכותב גם שט"ח בכתיבת ידו ונותן גם צ'ק לבטחון, וכן שכיח ללוות חפצים מגמחי"ם שונים ומוסרים צ'ק לבטחון, דאז ברור שלוי גובה קודם מראובן ורק כשאין לו חוזר לגבות משמעון, משא"כ כשנוטל צ'ק מחבירו וקונה בו כחנות וכדו', הצ'ק נמסר על מנת לגבותו מחשבונו של בעל הצ'ק ונמצא שהוא המתחייב

ממכירה ללוה עצמו ואסור], וגם דזולת דבריו יש לומר עוד דהוי כערב וכדעת החולקין שמבואר דבריהם בסמוך.

43 כ"כ בנתיבות שלום (סי' קע ס"א סוף אות כג) ע"ש שהעלה דבצ'ק דולרי נחשב שעת ההלואה בעת שהצ'ק נגבה מהבנק, כיון דכאן אין לו הילוך חוקי ורק הדרך למוכרו לסוחר בפחות והוא גובהו בחור"ל או ששולחים שליח לגבותו בחור"ל, ולכן נחשב שעת ההלואה בעת שגובין את הצ'ק מהבנק, ומותר לפרועו יותר קודם שגובה את הצ'ק, ולכאור' לדבריו ה"ה בצ'ק שהוא למוטב בלבד כיון שאין לו סחירות בשוק וחייב לגבותו בדלפק או להפקידו בחשבונו בבנק י"ל דנחשב ההלואה רק לאחר גביית הצ'ק.

44 למש"כ בהערה 39-40 להקשות ע"ד הבר"י משום דבשעת קבלת הצ'ק כבר מתחייב בהפסיקה כנגדו, זה שייך גם בנידוד"ד וא"כ קשה לסמוך על זה למעשה, ועוד דבזמנינו המסחר במטבע חוץ הוא חוקי, וסוחרי הדולרים הגדולים יש להם מכשיר מיוחד שדרכו מופקדים כל הצ'קים ואין צורך להעבירו לחור"ל וכנ"ל פ"ז הע' 166, ועוד דהא נתבאר לעיל בסמוך דאם נאמר שההלואה נעשית רק בגביית הצ'ק א"כ כל זמן שלא נגבה הריהו רק כשומר על הצ'ק, ואם ייאבד י"ל דפטור משום שאין שמירה בשטרות, וא"כ ודאי ניחא ליה שייחשב שכבר הלווהו ע"י הצ'ק עצמו.

45 כ"ה דעת המנחת יצחק (בשור"ת ח"ט סי' פו), וכ"כ הבר"י (פ"ב הע' יב) בשם הגר"י ראטה שליט"א, משום דסבירא להו דבאופן שנותן שט"ח שלו ויגבו ממנו יש לחוש לדעת הט"ז שאסר לערב ליטול דמים כשנותן שט"ח למלוה על שמו, ואף דהנקה"כ חולק ומתיר אף בכה"ג, מ"מ כיון

לו, אף כשלכסוף בא הצ'ק לידי גוביינא⁴⁷, אבל כשלו נוטל הצ'ק על דעת לגבותו משמעון וסומך בעיקר עליו, אסור לראובן לשלם לשמעון עבור הצ'ק אף כשראובן מבטיח לשמעון להחזיר לו הצ'ק קודם שיגיע זמנו⁴⁸, וראה בהערה הדין באופן שהצ'ק לא בא לידי גוביינא⁴⁹.

צ'ק דאחרים שנוטלו לגבותו אסור להוסיף על דמיו

פ. כל זה אמור כששמעון נותן לראובן צ'ק של עצמו, אבל כשנותן לראובן צ'ק שיש לו על לוי⁵⁰, לכו"ע אסור לראובן לשלם לשמעון עבור זה שנתן לו הצ'ק⁵¹, ולכן אסור

49 הנה כאמור פליגי הבר"י והמנח"י כששמעון נותן צ'ק לראובן שיכול למוכרו לאחרים, אם נחשב ששמעון הוא כערב על הסכום שיקבל כנגד הצ'ק, או דנחשב כמסירת חפץ למכור, ונפק"מ כנ"ל אם מותר לראובן לפרוע לשמעון יותר מסכום הצ'ק קודם הזמן פרעון, אמנם לכא"י היה מקום לומר שישנה נפק"מ נוספת באופן שהצ'ק לא בא לידי גוביינא לבסוף, כגון ששמעון נתן לראובן צ'ק על סכום של אלף, וראובן כבר קנה עם הצ'ק אצל עכ"ם וכדו', אך ידוע שהצ'ק נשרף או נאבד באופן שברור ששוב לא יבא לידי גוביינא, דלפי"ד המנח"י ששמעון לא נתחייב כאן לראובן רק בתורת ערבות על מה שיקבל ראובן עבור הצ'ק, א"כ כאן שהערבות לא תבא לידי גביה א"צ ראובן לשלם לשמעון כלל, שהרי למעשה שמעון לא נחסר, משא"כ לדעת הבר"י שראובן קיבל משמעון חפץ למכור, וכבר מכרו לאחר, א"כ אף שלמעשה לא יבא הצ'ק לידי גבייה, מ"מ ראובן כבר נתחייב לשלם לשמעון עבור הצ'ק שנתן לו [כדי למוכרו ללוי] ודו"ק, ברם העיריני הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א דוחה אינו דאף לדעת המנח"י אין החיוב של ראובן לשמעון חל רק כשהערבות מתממשת אלא החיוב חל בעצם ההתחייבות שנתן לו שמעון כדי שיוכל לקנות בזה חלה כבר התחייבות מראובן נגדו וכיון שראובן כבר מסר חלות החיוב של שמעון למוכר וקיבל תמורה ע"ז כבר נתחייב ראובן לשלם לשמעון ומה שלא נגבה לבסוף מראובן זהו ריוח שלו, נוראה בזה עוד להלן פרק י' סעיף מב ופרק יג סעיף מו ופרק יח סעיף לג].

50 היינו שההלואה היתה בזה שנתן לו צ'ק שיש לו מלוי שזמן פרעונו לאחר זמן, והתנה עמו שישלם לו יותר קודם שיגיע הזמן פרעון של הצ'ק של לוי.

וחיובו של המיסב כערבות בעלמא וכנ"ל, ולכן אסור לתת לו מתנה ע"ז.

47 כ"כ במנח"י שם: "וא"כ הה"ד בנד"ד אם הוא נותן השיק רק לבטחון אבל עיקר החיוב הוא על הלוח או הקונה, מותר אפילו אם אינו מחזיר השיק להנותן קודם שבא לגוביינא", ויסוד דבריו עפ"י הגר"ז (בשו"ע הרב רבית סעיף סג) שכתב דכל שחיובו אינו אלא בתורת ערבות אף שערב קבלן הוא מותר לקבל ע"ז מתנה, וביאר הגר"ז סברת הדברים במתק לשונו: "דהמתנה שמקבל הע"ס מהלוח אינה בעד זה, שאם היה מעלה דבר זה בדעתו שיבוא לידי כך ודאי לא היה ערב בעדו, והמתנה היא בעד זה שעושה שיתן המלוה המעות ללוח ע"י שנכנס הוא בערבות, ומקבל עליו אחריות המעות מחשש וספק שמא לא יפרענו הלוח, מה שאין זה בדעת הלוח כלל כשנותן המתנה" ע"כ, וכתב המנח"י דע"כ דדבריו אמורים גם להט"ז דלהנקה"כ בלא"ה מותר, דבכה"ג הדמים שנותן לו אינו כשכר המתנה אלא עבור הטובה שעשה עמו, נוע"ש שהביא גם משו"ת תורת ש"י (ח"א סי' קסד) שכתב לחלק בין כשחוזר בתחילה על חותם השט"ח להיכא שנותן למשכון בעלמא, ובגוף ראה זו י"ל דשם לא נזכר שהתנו שישלם קודם הזמ"פ אך מ"מ מצאנו יסוד לסברא זו].

48 מנח"י (שם): "אבל אם עיקר הפרעון על נותן השיק או אפילו אם מבטיח לחזור השיק קודם זמן פרעון אין להתיר", ועמש"כ לעיל הע' 45 דבצ"ק בסתמא אף כששמעון כתבו לפקודת ראובן מ"מ כשראובן מוסרו ללוי בהסבה עיקר החיוב של שמעון הוא מעתה ללוי, וחיובו של ראובן ללוי הוא כערב של שמעון בעלמא, ולכן בסתמא אסור דנחשב סומך בעיקר על שמעון החותם בהצ'ק, ורק כשמפרש להדיא אחרת יש להקל וכנ"ל.

לראובן להחזיר לשמעון יותר מהסכום הנקוב בהצ'ק שקיבל ממנו⁵², וראה בהערה הדין באופן שנותן לו בדיוק כסכום הצ'ק, אף ששוה לימכר בפחות מהסכום הנקוב בו⁵³.

כשנוטל ממנו צ'ק דאחרים ומחזירו בעין

י. בד"א כשראובן נוטל הצ'ק משמעון כדי לגבותו בעצמו מלוי, או שבדעתו למסרו לאחר שלבסוף יגבנו מלוי, וראובן יחזיר לשמעון את התמורה בדמים, ולכן אסור להוסיף לו על הסכום של הצ'ק דנחשב כהלואות דמים, אבל כשראובן נוטל הצ'ק שלא על מנת לגבותו, אלא למוסרו כבטחון ומשכון בעלמא⁵⁴, ולאחר זמן מחזיר את הצ'ק בעין לשמעון⁵⁵, מותר לשמעון ליטול שכר ע"ז כמו בשאר השכרת חפץ⁵⁶, ובכה"ג נראה דמותר אף באופן שהצ'ק בא לידי גוביינא לבסוף וראה בהערה⁵⁷.

משום דיכול לומר דאצלו זה שוה בשוויותו המלא, אמנם ראה להלן הע' 89 דאף דממשמעות דברי הפוסקים בדין החלפת שטרות משמע דמותר, מ"מ יש לדון דהוי כטרשא כיון ששוה עתה בשוק פחות, ויש להחמיר בזה, וראה מ"כ שם דרך ליישב דברי הפוסקים.

54 וזה מצוי כשצריכים לתת צ'ק בטחון לגמח"ים שונים של כלים וכדו'.

55 והיינו שמחזיר לו בעין את גוף הצ'ק ואינו בא לידי גוביינא כלל.

56 וכמש"כ לעיל סעיף ה וראה בהע' 27 שכ"כ השארית חיים להדיא, וראה בבר"י (פ"ב סוף הע' יח) שכתב על דברי השא"ח דה"ה בצ'ק דינו כשט"ח בזה, וע"ע בפרטי הדינים בזה לעיל סעיף ב.

57 כן נראה לכאור' דלפמש"כ בסעיף ח דאם נתן לו צ'ק ידידה בתורת משכון ובטחון מותר אף כשלבסוף בא לידי גוביינא כיון דאתיא מדין ערב סתם ומשלם לו עבור הטובה שעשה לו ע"ש, א"כ ה"ה בצ'ק דאחרים אף שנתן לו דבר שווה ערך מלא נראה דמותר כיון שניתן לשם משכון גמור שחוזר בעין, אף שלבסוף גבו את הצ'ק מ"מ הוא משלם לו על שכירות ההשתמשות דעד שעת גביית הצ'ק, ונרק משעת השימוש בצ'ק נתחייב להחזיר לו התמורה בדמים ונעשה מעכשיו כהלואה ועל ההנאה משעה זו ואילך אסור לשלם לו ע"ז.

51 כ"כ בבר"י (פ"ב הע' יב) בתו"ד שם, והיינו משום דבצ'ק של עצמו שייך הפלוג' הנ"ל דלדעת המנח"י הוי כנותן לו ערבות בעלמא באופן שפירש שיגבו מראובן קודם, ולדעת הבר"י בכל גווני הוי כנותן לו שט"ח שעדיין לא נחסר כלום, והלה מוכרו ומקבל דמים ע"ז ולכן מותר, משא"כ כשנותן לו צ'ק דאחרים ששוה אצלו בתורת שוויותו העצמית, א"כ הרי לכו"ע נתן שוויות של מאה שכבר שוה עתה אצלו מאה, ואילו היה משלם לו תמורתו מיד בודאי לא היה נוטל יותר משוויותו, ונמצא דמה שנותן לו לאחר זמן יותר ממאה אגר נטר הוא, וכמש"כ החו"ד (קסא סוסק"א, והו"ד לעיל הע' 19) דלא שייך ששט"ח של מאה יהא שוה יותר ממאה אם לא משום אגר נטר.

52 והיינו ששמעון מוסר הצ'ק לראובן והוא גובה הצ'ק מהחותם, וראובן מחזיר לשמעון סכום הנקוב בצ'ק דאז אין שום חשש שנותן לו רק הערך שקיבל ממנו, משא"כ כשנותן לו יותר מסכום הנקוב אסור, דכשקיבל ממנו הצ'ק נתחייב בתמורתו, ומה שנותן לו יותר אגר נטר הוא.

53 הנה לכאור' נראה דדוקא כשמשלם לו יותר מהסכום הנקוב בצ'ק אסור, אבל כשמשלם לו בדיוק כפי הסכום שבהצ'ק לכאור' מותר אף כשהצ'ק שוה למוכרו בשוק רק בפחות, כגון שהצ'ק מאוחר באופן שאינו יוצא בשוק בשוויו, מ"מ נראה דמותר

ענף ג - החלפת שטרות וצ'קים בדרך להלוואה

נטילת שטר התחייבות מחבירו כדי למוכרו לאחר

יא. לפי הכלל של מכירת שטרות, כתבו הפוסקים כמה אופנים שאפשר להלוות מכספיו ולקבל יותר ממה שהלווהו, ונאמרו בזה אופנים שונים.

כגון: שמעון רצה ללוות מלוי, וזה לא רצה להלוותו כי אם בדרך מכירת שטרות שימכור לו שט"ח של אחרים שיש לו⁵⁸, יכול שמעון לבקש מידידו ראובן שיתן לו שטר התחייבות על סך מאה ועשרים שזמן פרעונו לאחר שנה⁵⁹, ושמעון מוכר השט"ח ללוי במאה בלא אחריות⁶⁰, [וכמו"כ שמעון מתחייב בע"פ לראובן ג"כ ק"כ לאחר שנה, כשלוי יגבה ממנו את הסכום⁶¹] ובהגיע הזמן פרעון גובה לוי מראובן מאה ועשרים משטר ההתחייבות שלו, וראובן חוזר וגובה משמעון המאה ועשרים שהוצרך לפרוע על שטר ההתחייבות שהתחייב לו [שמכרו אח"כ ללוי⁶², ומ"מ מותר לעשות כן⁶³,

לשמעון גופיה והוא ימכור אח"כ השט"ח ללוי, אך אם ראובן יתחייב ללוי וימסור השטר חיוב לשמעון שילך ללוות מלוי מאה והוא ישלם עבורו אח"כ מאה ועשרים ר"ק היא.

60 ככל מכירת שט"ח מאוחר שנמכר בפחות משווי, ודוקא כשמעון מוכרו ללוי בלא קבלת אחריות כמבואר בס"י קעג ס"ד, דכשקיבל אחריות מסיבת הלווה אי"ז מכירה גמורה וכנ"ל בפ"ז סעיף ה, וכ"כ בתו"ר (פי"ח אות כד), וכ"ה בבר"י (פט"ו הע' כד בתו"ד).

61 כן משמע ממש"כ כל הפוסקים דראובן חוזר וגובה אח"כ משמעון ק"כ וכדלהלן הע' 63, ונמצא לפי"ז היתירה דהסמ"ע הוא כאופן דהחוד"ד דלהלן סעיף יג, והנפק"מ רק דבאופן דהחוד"ד מסר שמעון לראובן מיד שט"ח על חיובו, ובאופן דהסמ"ע התחייב כן בע"פ וראובן סומך עליו שלא יכחישנו, ואין לומר דשמעון אינו מתחייב עתה רק לאחר שראובן יפרע את חיובו, דאין יחול אח"כ החיוב שלו הרי ראובן פורע חיוב ידידיה, וגם יש לאסור בזה כיון שנראה בעליל שהוא מתחייב עבורו ק"כ בעבור פרעון חובו ללוי, משא"כ כשמתחייב עתה כנגד השטר חיוב מה שראובן גובה משמעון הק"כ זהו מכח החיוב הראשון.

62 וכנ"ל ששמעון התחייב על כך לראובן בעל פה. 63 עצה זו כתב הסמ"ע בקונטרסו (הארוך סעיף יח) והוסיף דזהו דוקא כשראובן לא דיבר כלל

58 ואף שטעמו של לוי או משום שאינו סומך על שט"ח של שמעון או משום שכשעושה בדרך מכירת שט"ח גובה אח"כ יותר מ"מ מותר, וראה במנח"ש (סי' כט בד"ה גם) דהגרש"ז מוקי לה לדברי הסמ"ע והחוד"ד דמייירי אף באופן זה ששמעון מבקש מלוי שילונו ולוי אומר לו איני רוצה להלוות לך אלא צא והחלף שטרך בשטרו של ראובן ואני אקנונו ממך, ומשמע מזה דאף כשטעמו של לוי הוא מסיבות הנ"ל מ"מ מותר לעשות כן, כיון דלמעשה עושין זאת בדרך מכירת שטרות ולא בדרך הלוואה. 59 ומהני שטר התחייבות לחייבו כמבואר בחו"מ (סי' מ) דהכותב לחבירו בשטר חייב אני לך מנה חל עליו חיוב אף כשלא לוה ממנו, וראה במהר"ם שיק (יור"ד סי' קנז) דאף דרש"י ס"ל דל"מ לחול חיוב בכה"ג, מ"מ כיון דלדינא לענין ממונות קיי"ל דחייב ה"ה לעניני איסור חשיב חיוב, ובצמח צדק (פסקי דינים לסי' קעג על היתר החוד"ד) כתב דיש שנוטים לומר שלא נאמר היתר מכירת שט"ח אלא כשחייב לו באמת, והביא בשם זקנו בעל התניא זי"ע שהיה מצריך לעשות קנין על ההתחייבות, ומשמע מדבריו שהכוונה בזה היתה לחזק חיובו של החתום שהיה חייב אף שאינו חייב, וע"ש שהוסיף שצריך החותם לידע שנעשה בזה חייב באמת, ועכ"פ לדינא נראה דאי"ז לעיכובא וכשמסמעות דברי הסמ"ע דבשטר חיוב לחוד מהני, וראה עוד להלן הע' 68.

ויש להדגיש שההתחייבות דראובן צריך להיות

אף שנמצא ששמעון קיבל מלוי מאה, ומשלם לבסוף מאה ועשרים לראובן⁶⁴.

כשחוזר וקונה בעצמו את שטר ההתחייבות

יב. אם שמעון רוצה לשלם המאה ועשרים מיד ללוי בתורת פרעון שטר ההתחייבות של ראובן⁶⁵, אסור לעשות כן⁶⁶, כי אם בדרך קנין שט"ח דהיינו שיחזור ויקנה ממנו השטר התחייבות של ראובן במאה ותשע עשרה⁶⁷, וראה בהערה ברין מוכר שט"ח בעלמא, אם מותר להמוכר [דהיינו המלוה שמכר השט"ח] לחזור ולקנות השט"ח מהקונה⁶⁸. החלפת שטרי חיוב כדי למכור לאחר

יג. באופן הנ"ל ששמעון מתחייב לראובן בעל פה על המאה ועשרים [תמורת שטר ההתחייבות שראובן נתן לו], נמצא שראובן אין לו בטחונות מספיקים על ההתחייבות של שמעון, שאינה רק התחייבות בעל פה, ולכן כתבו האחרונים אפשרות נוספת, שכנגד השטר חיוב שראובן מתחייב לשמעון על מאה ועשרים, יתן שמעון לראובן בו בזמן שטר חיוב נגדי על אותו סכום ולאותו זמן פרעון⁶⁹, ויחליפו שטרותיהם, ואחר כך מוכר שמעון

משמעון ללוי הרי נחשב כהערמה, ולאחר הזמן כשמוכרו בפחות ומוזיל גביה נראה יותר כפרעון עבור ראובן ומיחזי כהערמה כ"נ לכא' וצ"ע בזה, די"ל דגם כשהגיע זמנו שוה קצת פחות משום עצם חסרון הגביה].

68 הנה בבר"י (פט"ו הע' כה) כתב שרק באופן זה ששמעון משלם עבור שטר החיוב שקיבל מראובן, שכיון שאין זה שט"ח רגיל נראה כהערמה, אבל בעלמא במלוה שמוכר שט"ח של אחרים מותר למוכר לשלם ללוקח השט"ח את כל הסכום שבהשטר, ולחזור ולגבות מהחותם, ולא נחשב כאילו מחזיר לו הדמים שקיבל ממנו [נבעת שקנה ממנו השטר] בתוספת רבית, כיון שהמכירה היתה כדין ולא קיבל אחריות מתחילה, ולכא' צ"ב מנ"ל לחלק כן הרי גם בנידו"ד הוי כמוכר שט"ח גמור וראה בתו"ד (פי"ח הע' כז) שכתב ע"ז דצ"ע, ואולי כוונת הבר"י עפ"י"מ שכתבנו לעיל הע' 59 בשם הצ"צ דבעינן שידע החותם שהוא מתחייב בחיוב גמור דאלי"כ אי"ז שטר חיוב שיוכל למכרו, ולכן בכה"ג כששמעון פורע במקום ראובן איגלאי מילתא שלא נתחייב ראובן בלב שלם או שלא ידע שחיובו הוא חיוב גמור, משא"כ במוכר שט"ח בעלמא, ויל"ע בזה.

69 כ"כ בחו"ד (קעג סק"ד) ודוקא לאותו זמן פרעון דאז שוויות שני החובות שווים, ולא נחשב שמשלם האחד להשני יותר.

עם לוי שילוח לשמעון מעות נגד שטר חובו, ולכן נמצא דהוי דרך מכירה גרידא ולא נחשב כאומר ללוי להלוות לשמעון ויתן לו שכר ע"ז, וחרז ונוטל השכר מן הלוח דר"ק היא, וכתב בבר"י דמשמע דאם דיבר ראובן עם לוי אסור, אך בנידו"ד אי"ז ר"ק כיון דמ"מ עשה דרך מכירת שטרות והוי רק הערמת רבית, וכ"כ בד"ס (סי' קעג עמ"ד ס"ק קלג). ומש"כ שראובן חוזר וגובה משמעון הק"כ, כ"כ לעיל הע' 61 דהיינו משום דע"ד כן התחייב ראובן לשמעון שיחזיר לו אח"כ ק"כ כנגדו, וע"ש מש"כ בזה. 64 ואין בזה חשש דהוי משלם עבור חיובו שנתחייב לראובן תמורת השטר התחייבות שנתן לו מקודם, וחיוב זה כבר חל על שמעון עוד בטרם שמכר השט"ח ללוי במאה.

65 דהיינו ששמעון רוצה לחסוך מראובן שלא יצטרך לשלם ללוי הק"כ, ואח"כ לגבות ממנו, ולכן רוצה לשלם ללוי ישירות את הק"כ שראובן התחייב [לשמעון ומכרו אח"כ ללוי].

66 סמ"ע שם, והיינו משום דנראה כהערמת רבית. 67 סמ"ע שם, והיינו משום דאז ניכר שעושה כן כדי להרויח את הזוז הק"כ ולא בתורת פרעון חיובו של ראובן, ונעי"ש בסמ"ע שכתב דקרוב לסוף הזמ"פ יכול שמעון לחזור ולקנות מלוי השט"ח בקי"ט, ומשמע דדוקא כשעדיין לא הגיע זמנו דאז באמת שוה השט"ח פחות מק"כ, משא"כ בהגיע זמנו אף שיוזיל לו זוז מ"מ עצם הפרעון

את השטר חיוב של ראובן ללוי במאה 70, ובהגיע הזמן גובה לוי מראובן המאה ועשרים בשטר ההתחייבות שלו, וראובן גובה משמעון המאה ועשרים ע"י שטר ההתחייבות שבידו 71, ויש שפקפקו בזה 72.

החלפת שטרי ההתחייבות לאחר המכירה

יד. ו"א שבאופן זה לאחר שהחליף שמעון שטר חיוב עם ראובן ומכר שמעון השטר חיוב של ראובן ללוי, יכול ראובן לפנות עם השט"ח של שמעון שנמצא בידו, ויבקש מלוי להחליף איתו את השטרות, דהיינו שלוי יתן לראובן שטר התחייבות שלו, וראובן יתן ללוי שטר ההתחייבות של שמעון, ובוה מסתלק ראובן מכל טורח וסיכון 73, ויש אוסרים 74.

על הדמים קודם הזמן פרעון ע"ש, אמנם כבר נתבאר לעיל בסעיף ח ד"ח ולא התירו רק כשנותן לבטחון אבל כשנותן לגבייה אסור, וכן בגו"ד הבר"י עמש"כ בהע' 39-40 דצ"ב דכיון שכבר חל חיוב פסיקה נגד השט"ח אסור להוסיף על החיוב דהוי אגר נטר ע"ש, ודברי המהר"ם שיק מסייעתן שכתב דמותר רק משום דאינו מוסיף בשעת פרעון והיינו דכיון שבתחילה התחייב ק"כ נגד ק"כ, ואילו היה מוסיף ליה יותר אסור, נורק כשבתחילה החליף שטר של ק"כ בשטר של ק"י מותר כדלהלן סי"ג ודו"ק. 72 ע"י ערך ש"י (י"ד קעג ס"ד) שהשיג על החו"ד דבברכי יוסף (סי' קסא) הביא תשובה לאחד קדוש דהוי ר"ק ככה"ג, וחזר ושנה דבריו בתשו' תשורת ש"י (ח"ב סי' עז) ע"ש, ובשו"ת מהרש"ג (י"ד סי' ו) משיב על דבריו וכתב דהפריז על המדה במש"כ דהוי רבית דאורייתא, ובמנח"ש (סי' כט) כתב דהברכי יוסף מיייר בענין אחר, ובבר"י (הע' לג) כתב ג"כ דלא ברירא ליה הדימוי מדברי הברכי"י, וע"ש בערך ש"י שהקשה ג"כ מהא דאסרינן בטרשא למכור ביוקר כשמוכר לאחר מיד בפחות דניכר שמוסיף בשביל ההמתנה, וה"נ יש לאסור כשמוכר השט"ח מיד בפחות, ובמנח"ש דוחה דבריו דלא דמי, דשם מכר להדיא בהמתנה ביוקר וכשניכר אסור משא"כ כאן נתחייב זה כנגד זה ועתה אי"ז אגר נטר כלל, וכ"כ בבר"י (הנ"ל) ע"ש, ולכן לדינא נקיט המנח"ש כהחז"ר, וכ"כ הבר"י ותו"ר וד"ס, [נאף דהערך ש"י גופיה חולק על החו"ד גם בלא דברי הברכי יוסף וכ"ה גם בשו"ת תשורת ש"י הנ"ל, מ"מ לדינא נקטו הפוסקים הנ"ל כהחז"ר]. 73 כ"כ המנח"ש בהכנת דברי החז"ר, והיינו משום דכיון דלוי קנה השט"ח של ראובן כדן יכול

70 ועיין בצ"צ (הנ"ל) שכתב דא"ש למאי דקי"ל בחור"מ (סי' פה סי' כדעת הרמב"ן דבחו"ב נגד חוב אמרינן זה גובה וזה גובה, ולא אמרינן אפוכי מטרותא ל"ל, שיהא נחשב שאחד אינו חייב לשני, דא"כ לא היה נוהג היתר זה.

71 ובמהר"ם שיק הוסיף דה"ה דמותר לשמעון לתת לראובן משכון על שטר חיוב ידידה ולא אמרינן שנמצא עתה דחובו של ראובן בלא משכון שוה פחות מחובו של שמעון שיש עליו משכון משום דממנ"פ אם אזלינן בתר השתא הרי החליפו זה בזה שטרות ולא איכפ"ל ששוה יותר דלא גרע מאילו החליפו מעות מזומן מאה במאה ועשר דאין כאן אגר נטר, וה"נ ליכא אגר נטר כיון שזמן פרעונם שוה, ואם אזלינן בתר שעת גביה הרי בלא"ה אז גובה כל אחד רק ק"כ ושוב לא מוסיף כלל שוויות המשכון ע"ש.

ובבר"י (פט"ו הע' לד) הקשה ל"ל למהר"ם שיק להוסיף דכיון דבשעת גביה שוין הן לא איכפת לן, תיפוק ליה דכיון דחליפין הן לא איפכת לן גם אם אח"כ משלם יותר [וראה להלן סעיף יח בשם הגרש"ז דאפשר לעשות חליפין בשטרות שאינם שוים כשומ"פ שוה], וע"ש שביאר דאה"נ אם התחייב מתחילה ק"ל נגד ק"כ א"ש אך כשהתחייב ק"כ נגד ק"כ ואח"כ מוסיף על חיובו אסור, וכמו בדנודנית חתנים שאחר החיוב אסור להוסיף, ונתקשה בזה הבר"י דלא דמי בדנודנית חתנים כיון שנתחייב לתת מיד אסור להוסיף על איחור הזמן, אבל כאן שזמן פרעונו נקבע לשנה ורוצה להוסיף בתו"ז אמאי אסור.

וקושייתו היא לפי שיטתו שהובא לעיל סעיף ז דהנותן לחבירו שטר מאוחר, מותר המקבל להוסיף

מכירת השטר התחייבות לאחר ולא ללוה עצמו

טו. לא נאמר היתר זה של החלפת שטרות ולמוכרן אחר כך, רק כשמוכר השט"ח לאחר ולא ללוה עצמו⁷⁵, והיינו דכששמעון נוטל מראובן שטר התחייבות, [בין כשאינו נותן לו שטר כנגדו כבסעיף יא ובין כשנותן לו שט"ח כנגדו כבסעיף יג], מוכר שמעון את השט"ח ללוי, אבל אין למכור את השט"ח לראובן בעצמו [כמכירת שט"ח בעלמא שאפשר למוכרו ללוה עצמו]⁷⁶, דיש בזה משום הערמת רבית⁷⁷.

השט"ח לאחרים משמע דלעצמו אסור [וראה להלן די"ל דדוקא באומר הלונין, ובמהר"ם שיק צידד מתחילה לאסור ג"כ משום הערמה אך מסיק להתיר דכאן מוכרו בשוויתו האמיתי דעתה שזה פחות, ובמהרש"ג כתב דלא נ"ל דברי המהר"ם שיק ומדבריו מבואר דאסור משום הערמה בכה"ג, וכ"מ משו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' יד), ושו"ת מנח"י (ח"ד סי' צט אות ד) שלא התירו כן רק בשט"ח דפירות ע"ש.

77 יסוד דבריהם עפ"י המבואר ביו"ד (קסג ס"ג) דבאומר לחבירו הלוני מנה, והשיבו מנה אין לי חטים במנה יש לי והלוה לו חטים וחזר ולקח ממנו בעד תשעים הוי הערמת רבית כיון דאח"כ פורע לו מנה שלם, וה"נ כשבא שמעון אל ראובן ואמר הלוני מנה, והוא משיבו מנה אין לי שט"ח במנה יש לי, והוא בעצמו קונה זאת ממנו אח"כ בתשעים הוי ממש כדינא דהתם.

וראה בדברי סופרים (סי' קעג ס"ה בירו"ה ד"ה ואח"כ) שהקשה דיש לחלק דשא"ה שאנו רואים אח"כ פרעון המנה וחשבינן שזה עבור התשעים שקיבל ולא עבור מכירת החיטים שקדמה לזה, משא"כ כאן שמכר לו שט"ח גמור ע"י שהחליפו שטרותיהם זה בזה ואח"כ קונה שט"ח דעצמו, ולאחמ"כ כשגובה השט"ח שקנה ירעינן דגובה משום שקנהו ולא בעבור הדמים שנתן לו עבור שט"ח ידידיה ע"ש, ומ"מ הפוסקים נקטו לאיסור וכמשנ"ת, וראה בשו"ת מהרש"ג (יו"ד סי' ו בד"ה אמנם): "והא דהצטרך החו"ד לתת עצה שיבקש ראובן מלוי לתת לו שט"ח שלו וימכור אותו לשמעון ולא נתן לו עצה לבקש ועקסיל או שט"ח משמעון עצמו וימכרנו אח"כ לשמעון עצמו, דהרי לפמש"כ גם זה שרי, נ"ל דהיינו משום דכשיקבל שט"ח משמעון עצמו וימכרנו אח"כ לשמעון עצמו בפחות אכתי אסור משום הערמת רבית" וכו'.

הוא למוכרו עתה לראובן כמו בעלמא שאפשר למכור שט"ח ללוה עצמו, וראובן יתן לו שט"ח של שמעון, ואף דנתבאר לעיל מדברי הסמ"ע שאין לשמעון לפרוע השט"ח של ראובן [וזולת כשקונהו בפחות], היינו כשראובן עדיין חייב ללוי ושמעון פורע במקומו אסור, אבל בנידו"ד שראובן מיחמתו מכר שט"ח של שמעון ללוי ולוי גובה משמעון מכח קנין השט"ח מותר.

74 בשו"ת תשורת ש"י (ח"ב סי' עז) האריך בזה וכתב דלמש"כ בערך ש"י לאסור כלל ענין החלפת שטרות דהחז"ר (והו"ד לעיל ה' 72) בלא"ה אסור, ואף להחז"ר דמתיר היינו כששמעון מחליף עם ראובן ומוכר ללוי ואין לראובן שום שייכות עם לוי, אבל כשראובן מחליף שטרו אח"כ עם לוי אף להחז"ר אסור, דאיגלאי מילתא שלא נתכוון בתמימות להתחייב בשטר, ונחשב הערמה גמורה, [וכש"כ בנידונו בתשו' שם דמירי כשמחליף ע"י שני פקידי הבנק דכשלוחי הבנק הם עי"ש, ועמש"כ בזה בשו"ת מהרש"ג יו"ד סי' ו דיש לדחות דכיון שעושים כן להניצל מאיסור רבית הרי אינם רוצים שיהא הפקיד שליח של הבנק], ומציין בתשורת ש"י לדברי השל"ה במס' חולין דכל ההתירים שנאמרו ברבית הם דוקא כשנעשו בתמימות, אבל אם ערום יערים ענוש יענוש ואיסור רבית במקומו עומד ע"ש.

75 והיינו דאף דבשט"ח בעלמא ניתן למוכרו גם ללוה עצמו בפחות כמבואר לעיל פ"ז, הכא גרע דימחזי כהערמה כדלהלן.

76 כן מדרייק בכ"מ מדברי הפוסקים, ובבר"י מדרייק כן מדברי הסמ"ע שלא התירו בנותן לו שט"ח כדי למוכרו אלא כשגובה אח"כ מן הלוה ולא כשגובה אח"כ מן המוכר (כנ"ל בסעיף יב), וא"כ גם בנידו"ד יש לאסור משום הערמה, ובתשורת ש"י מדרייק גם מדברי החז"ר והסמ"ע שהצריכו שימכור

דעת המתירים למכור ללוה עצמו כשלא אמר הלווי

טז. י"א דדוקא כשבתחילה כשביקש שמעון מראובן שיתן לו שטר התחייבות היתה פנייתו באופן של בקשת הלוואה, דהיינו ששמעון ביקש מראובן הלווי ק"כ וראובן הסכים רק ליתן לו שטר התחייבות שימכרנו, אבל כשלא אמר בתחילה הלווי, מותר לשמעון לחזור ולמכור השטר התחייבות לראובן עצמו⁷⁸.

בשטר התחייבות של פירות יש מתירים למכור ללוה עצמו

יז. י"א דאם ראובן מתחייב לשמעון בשטר התחייבות על פירות, ושמעון מתחייב לו כנגד בשטר התחייבות במעות⁷⁹, מותר לראובן למכור לשמעון עצמו את השט"ח שלו כיון שראובן לא ישלם בסוף השנה כסף אלא סחורה⁸⁰.

החלפת שטרות בסכומים שאינם שוים כשלא אמר הלווי

יח. כשמחליף שמעון שט"ח עם ראובן כדי למכרו ללוה כנ"ל בסעיף יג, י"א דמותר לעשות כן גם בסכומים שאינם שוים, דהיינו שראובן נותן לשמעון שט"ח על מאה שמוכרו אח"כ ללוה בתשעים, ושמעון נותן לו מיד שט"ח על מאה ועשר שזמן פרעונו שוה לזמן פרעון דשט"ח של ראובן⁸¹, ודוקא כששמעון מוכר שט"ח לראובן ללוה אך למכרו לראובן עצמו אסור אף כשלא אמר הלווי ואף להמתירים דלעיל סעיף טז⁸².

ס"ג), דרך כשנתן לו מעות ואח"כ מחזיר לו יותר מעות נראה שזה עבור ההלוואה משא"כ במעות ופירות נראה יותר כפסיקה על הפירות, ולכאור' משמע דאף כשאמר בתחילה הלווי מותר בכה"ג, וע"ש ש"כ בשו"ת רב פעלים, ועי' במנח"ש (ריש סי' כט) שכתב ג"כ דמותר בנותן לו פירות ועפ"י צידד להתיר בצ"ק דולרי ויובא להלן.

81 כ"כ במנח"ש (שם בד"ה גס), ואסבר לה דז"ל: "ואין בזה משום רבית דממנ"פ אי אזלינן בתר הכתוב בשטר הרי ליכא הכא שום אגר נטר כיון ששניהם הם על אותו זמן, ואין כאן הלוואה אלא מתנה, שזה מתחייב ליתן לו מתנה של ק' והלה מתחייב כנגד זה בק"י ונהיינו דהוי כאילו מחליפים ק' בק"י במעות מזומנים, ואם נחשוב את השטר של ק' לפי הערך הנמכר בשוק ולדאותו כסחורה שהיא שוה תשעים, א"כ יש לנו להעריך גם את השטר של ק"י במחיר הנכון, ואע"פ שההתחייבות היא על ק"י מ"מ יש לפעמים שאינו נמכר ביותר מהשטר שהוא רק על מאה" וכו', ועי"ש עוד בהמשך דבריו (בד"ה וגם). 82 ע"ש במנח"ש שצידד מתחילה להתיר אף למכור ללוה עצמו אך לדינא העלה דבנידוד

78 כן מבואר במהר"ם שיק (י"ד קנו סוד"ה אמנם) דכשלא אמר הלווי אי"ז כהערמה ומשמע דבאומר הלווי הוי הערמה, [אלא דלבסוף מסיק להתיר אף דהוי כהתנה מקודם ומטעם אחר דמוכר בשווי עתה וכזה לא מצאנו לו חב"ר], וכן העלה המנח"ש (ח"א סי' כט) דמה דמדוייק מהחור"ד דדוקא כשיש אחר מותר היינו באומר הלווי, אבל בלא אמר הלווי מותר, ודלא כמו שמעתיק בתור"ד (פי"ח הע' ל) משמו דאף בלא אמר הלווי אסור, ולא דק, וע"ע בנתי"ש (סי' קעג ס"ד אות מו) שהביא ג"כ דהגרש"ז מתיר בלי"א הלווי, וראה מש"כ בהע' הקודמת בשם הר"ס להקשות דאף באמר הלווי יש להתיר דל"ד לדרב ספרא, ועכ"פ בל"א הלווי יש מקום לסמוך על המתירים.

79 והיינו דבניגוד להאמור עד עתה שראובן מתחייב לשמעון בסכום מעות, וגם שמעון מתחייב כנגדו בסכום מעות, כאן ראובן מתחייב רק בפירות, ושמעון נותן לו שטר חיוב כנגדו במעות כתמורה על הפירות.

80 כ"כ המנח"ש (ח"ג סי' צט אות ד) דכיון דנותן לו אח"כ פירות מותר כמבואר ביו"ד (סי' קסג

ונראה דאם אמר שמעון לראובן בתחילה הלויני יש להחמיר ולאסור בסכומים שאינם שווים אף כשמוכרו לאחר⁸³.

בשטר חוב דאחרים בזה בסכומים שווים

יט. אופני ההיתר הנ"ל בנותן לו שטר התחייבות או במחליף שטר התחייבות שייך לעשות גם ע"י שיתן ראובן לשמעון שט"ח שיש לו מאחרים⁸⁴, וצריך להקנותו לו בקנין גמור בכתיבה ומסירה⁸⁵, כדי ששמעון יוכל למוכרו ללוי⁸⁶, ובהגיע הזמן פרעון ישלם שמעון לראובן סכום השטר חוב⁸⁷, [ומותר לעשות כן בין באופן דסעיף יא שהתחייב כנגדו בע"פ, ובין באופן דסעיף יג שנתן לו שטר חיוב כנגדו⁸⁸], לדיון נוסף בזה ראה בהערה⁸⁹,

87 והיינו שמשלם לו כל הסכום שבשט"ח שנתן לו מקודם.

88 הנה סתימת דברי הסמ"ע והחכמ"א לא מיירי גם כשנותן לו שט"ח נגדו, אך למאי דמוקי לה החו"ד דדין החלפת שטרות מיירי אף באופן זה, ה"ה דגם מש"כ הסמ"ע דיכול לעשות כן בשט"ח דאחרים, מיירי ג"כ אף כשנותן לו שט"ח נגדו.

89 הנה לפו"ר צ"ב טובא בדין זה, דהרי בשלמא בשט"ח ידידיה אי"ז מכר כלל ולכן עצם החלפת

השטרות אין בזה כלל סרך רבית וכנ"ל, אבל כאן שנותן לו שט"ח דאחרים במכירה גמורה, ויש לזה שער בשוק דהרי הוא מוכרו לאחר בפחות, א"כ בזה שנותן לו עתה שט"ח נגדו בסכום שוה להשטר חוב, לזמן מאוחר דהיינו הזמן תשלום של השטר חוב, הוי לכאור' כטרשא המבואר בב"מ (סה, א) ובשו"ע (קעג ס"א) דכל דבר שיש לו שער בשוק ומוכרו לו ביותר משום הרווחת זמן התשלום אסור, וה"נ כיון שבשוק שט"ח של מאה שזמן פרעונו לאחר זמן נמכר עתה בתשעים, ואילו כאן הלוקח נותן לו שטר חיוב על כל הסכום שבשטר, וע"כ דזהו משום הרווחת הזמן, ונמצא שכעת מצד המכר היה ראוי לשלם לו רק תשעים, ומשום הרווחת מוסיף לו על שווית המכר, וצ"ב טובא אמאי מותר, ולא ראיתי לאחרוני זמנינו שהעירו בזה.

ואולי י"ל דכאן לא דמי לטרשא, שהרי ראובן שמוכר השט"ח לשמעון, אינו מעוניין כלל למוכרו עתה בפחות, ועדיף ליה להמתין בגביית השטר עד הזמן ולגבותו כולו, אלא ששמעון מבקש ממנו טובה שימכרו לו השטר כדי שיוכל למוכרו לאחר בפחות, ולכן לא נחשב שראובן משיך לשמעון כיון שבלא"ה היה גובה כל המאה, ואף דמ"מ שמעון הרי מוסיף

אין למוכרו ללוי עצמו כמש"כ בסוד"ה והנה: "וא"כ בנידו"ד נראה דכל העסק של חילוף השטרות של ק' בק"י לא נעשה כלל בלב שלם כי אם להערמה בעלמא ולכן אסור" וכוונתו דאסור כשפורט ללוי עצמו, וכ"כ עוד להלן (בד"ה גם יש לדון) בסוף התשובה: "דנראה דאע"ג דרשאי הלוה לקנות חובו בפחות, מ"מ בנידו"ד כיון שלמעשה אינו נוטל ממנו כלום הו"ל כהלואה צ' בק' וא"כ אפשר שגם העסק של חילוף שטרות שבנ"ד ג"כ דומה לזה".

83 דבכל הפוסקים נקטו החלפת ק"כ בק"כ כמבואר בסמ"ע וחור"ד, ולפי"ד המנח"ש מיירי דוקא באמר מתחילה הלויני, והבאנו לעיל מש"כ כמה אחרונים לדייק דאסור למוכרו לו בעצמו כיון שהחור"ד צייר באופן שמוכר לאחר, ולפי"ז יש לדייק גם דאוסר ק' בק"י כשאמר הלויני, כיון שצייר דוקא בשטר של ק"כ בק"כ.

84 כ"כ בקונטרס הסמ"ע (ארוכה אות יח): "וה"ה דמותר ליתן לחבירו ממ"מ שיש לו על אחרים למוכרו לצורכו וע"ד הנ"ל", וכ"ה בחכמ"א כלל קמג ס"ח.

85 היינו בשט"ח רגיל שנכתב על שם המלוה צריך כתיבה ומסירה, ובשטר שנכתב לכל המוציא או סגי במסירה לחדר.

86 כ"כ במהר"ם שיק (יו"ד סי' קנז), ויעו"ש שכתב בתחילה דאף דראובן משתרשי ליה שנפטר מאחריות גביית השטר, מ"מ הרי לעומת זה יהיה באחריותו מעתה השט"ח שנתן לו שמעון ע"ש, ולבסוף מסיק דכיון דבלא"ה מיירי דוקא כשמכר לו בקנין המועיל, דאל"כ הרי אינו יכול למוכרו לאחרים, וא"כ תו לא איכפת לן דמשתרשי ליה ע"ש.

ונראה דבאופן זה מותר רק כשמחליף איתו שמורות בסכומים שווים, אבל בסכומים שאינם שווים אסור, אף לדעת המתירים לעיל סעיף יח⁹⁰.

כשעבר ועשה בדרך הערמה

כ. עבר ועשה שלא כדין באופן שהאיסור משום הערמת רבית⁹¹, מותר לגבותו⁹².

ענף ד - חילופי צ'קים של התחייבות

התחייבות בצ'ק ולמוכרו לאחר

כא. כל האמור לעיל בדיון התחייבות והחלפת שטרי חוב כדי למוכרן, נוהג גם בצ'קים בזמנינו להסוברים דהצ'ק דינו כשט"ח גמור⁹³, [בכפוף לתנאים ודינים מסוימים כדלהלן]⁹⁴.

ולכן מותר לשמעון לבקש מראובן שיתן לו צ'ק על ק"כ שקלים⁹⁵ שזמן פרעונו לאחר שנה כדי למוכרו ללוי בפחות, וראובן יכתוב הצ'ק לפקודת שמעון⁹⁶, והוא ימכרנו ללוי במסירה והסבה⁹⁷, ויש להקפיד להסב את הצ'ק בתוספת המלים: "ללא אחריות"⁹⁸, או

93 היינו לדעת רוב פוסקי זמנינו שהצ'ק נידון כשט"ח גמור כנ"ל פרק א, ושייך שיחול חיוב חדש בכתיבת הצ'ק, וראה בברית יהודה פ"ב הע' ט שסתם וכתב: "בהלוואת צ'ק תמורת צ'ק נראה דינו כהלוואת שטרות", ולא האריך בפרטי הדינים בזה.

94 הנובעים מתוך מעמדו והגדרתו של הצ'ק אם הוא כשט"ח גמור או לא.

95 היינו דלהסוברים דהצ'ק דינו כשט"ח ושייך להתחייב בו כמבואר לעיל פ"א, א"כ הרי זה כשטר התחייבות רגיל, ולהשי' דהצ'ק אינו כשט"ח יבואר בסמך, וראה להלן סעיף כה אם יכול ליתן לו גם צ'ק שיש לו מאחרים.

96 כיון דכל ההיתר הוא משום דשמעון נוטל מלוי בדרך מכירת שט"ח ואז לא נחשב לוי כשלוחו של ראובן, דאל"כ היה אסור לראובן לפרוע אח"כ יותר.

97 כמבואר לעיל פרק ד ענף ג-ד בדרכי קנין ומכירת צ'קים, וע"ש מה שנתבאר ד"א שההסבה אינו מעכב בהקנין, ויכול להסב הצ'ק בשליחותו, דכל מוכר צ'ק נחשב כנותן להרשאה להסב בכוחו.

98 דאל"כ כיון שסתם מיסב מתחייב באחריות פרעון כל השטר א"כ נחשב הדבר כהלוואה מלוי לשמעון ולא כמכירת צ'ק, ובטל כל ההיתר כמשנ"ת

לו יותר מהשוויות וגם בזה לחוד מיתסר וכהא דרב פפא (ב"מ סה, א) שיכראי לא פסיד וכו' דמסקי' דאף כשאין המלוה נהנה מ"מ אסור כל שהלוה נותן יותר ממה ששורה עתה בשוק, צ"ל דכאן אין תכליתו של הצ'ק כלל לימכר עתה אלא מהותו ועניינו להמתין לשעת גביתו ולגבותו כולו וזה היה בכוונת המלוה לעשות וניכר שהמלוה עושה כאן רק לטובת הלוה [ולא פירש לו שאם משלם עכשיו ישלם פחות], ועוד דא"י ברור כ"כ שנותן יותר, דהרי יתכן שימצא מי שיקנה אצלו הצ'ק בסכמו המלא, או ששייג הלוואה בסכום המלא באמצעות צ'ק זה, ולכן מותר ואין בזה איסורא דטרשא, כ"י לכאור' ועדיין צ"ב.

90 דבכה"ג ניכר להדיא שמוסיף לו על הרווחת הזמן שמסכים לקבל התשלום על מכירת השט"ח לאח"ז, וכיון דדין זה בלא"ה צ"ב מטעם הנ"ל בהע' הקודמת, הבו דלא לוסיף עלה ואין להתיר רק כשהסכומים שווים כסתירת הפוסקים הנ"ל.

91 כגון שעבר ומכר ללוה עצמו באמר הלוני, או בשאר האופנים שהוזכרו לעיל שאסורים משום הערמת רבית.

92 כמו בעלמא באיסור הערמת רבית דבעבר ועשה מותר לגבותו כמבואר בסי' קסג ס"ג, וע"ע להלן בזה.

שראובן יכתוב רק את הסכום בלא לכתוב לפקודת שמעון שאז הוא כשטר לכל המוציאו ונמכר ללא הסבה כלל⁹⁹, וכשיגיע זמן הפרעון יגבה לוי את הצ'ק בבנק מחשבונו של ראובן, וראובן יחזור לגבות משמעון הק"כ שנתן בעבור הצ'ק¹⁰⁰.

החלפת צ'קים בסכומים שווים ואינם שווים

בב. והוא הדין לדלדיות אלו יכול לעשות באופן של החלפת צ'קים ואח"כ למוכרן, דהיינו שראובן המלוה נותן לשמעון צ'ק של ק"כ, ושמעון נותן לו ג"כ צ'ק של ק"כ שזמן פרעונם שווה, ושמעון מוכר את הצ'ק של ראובן ללוי¹⁰¹, ולהמתירים בשט"ח שראובן יכול להחליף השט"ח אח"כ עם לוי¹⁰², ה"ה דבצ'ק מדינא מותר לעשות כן אך ראוי להחמיר¹⁰³, וכן להסוברים דמותר לשמעון להחליף עם ראובן שט"ח בסכום שאינו שווה¹⁰⁴, ה"ה דבצ'ק הדין כן, וראה בהערה¹⁰⁵, רק שיהא זמן פרעונם שווה כנ"ל¹⁰⁶.

להסוברים דהצ'ק אינו כשט"ח ואין בו דין מכירה

בג. אמנם להסוברים דהצ'ק אינו כשט"ח ולא שייך בו דיני מכירת שט"ח¹⁰⁷, אסור להחליף צ'קים באופן הנ"ל, ואם החליף באופן זה כיון שלא חל ע"ז שם מכר, יש

לעיל הע' 60, ואף למש"כ לעיל פ"ז סעיף כח דבעלמא במוכר שט"ח מותר לקבל אחריות אם לא יהא כיסוי לצ'ק, היינו באחריות על דמי המכר ומדין מקח טעות, אבל אין ליטול אחריות על כל דמי השטר, ובסתם הסבה הוא אחראי על כל דמי השטר עפ"י הנוהל, ולכן יכתוב שזה ללא אחריות, או ללא זכות חזרה אליו שזה מועיל לפוטרו גם בדד"מ וכ"כ בבב"י עק"ד (פ"א הע' ז) דבצ'ק צריך לפרש להדיא שפוטרו מאחריות ע"ש, נאם רוצה לקבל אחריות על דמי המכר יפרש להדיא "ללא אחריות חוץ מדמי המכר", ולמשנ"ת לעיל פ"ז סעיף לב דיכול למכור באופן של קבלת אחריות על דמי המכר, ועל ההפרש מתחייב לו מדין פועל, יכול גם כאן להתנות כן, אך כאמור לעיל יש לפרש כן להדיא.

99 וכמשנ"ת לעיל פ"ד ענף ג דבכה"ג כשהצ'ק ביד שמעון החוב הוא שלו, וכשמוכרו ללוי נעשה החוב של לוי, והצ'ק נמכר במסירה לחוד ללא הסבה כלל, ונמצא דשמעון אינו אחראי כלל לפרעון הצ'ק.

100 ולמשנ"ת לעיל (סעיף יא) מותר לשמעון להתחייב בע"פ לראובן בשעה שמקבל ממנו הצ'ק שיפרע לו תמורתו וע"י לעיל הע' 61, 63.

101 כנ"ל בסעיף יג, והיינו שמחליף איתו צ'קים והוא מוכרו לאחרים.

102 כנ"ל בסעיף יד.

103 כיון לדלדיות אלו הצ'ק הוא כשט"ח גמור, ומ"מ למעשה כיון שיש מחמירים בזה כנ"ל הע' 74 יש להחמיר.

104 וכנ"ל בסעיף יח.

105 דאף בצ'קים לזמן מאוחר יש שהאחד נערך ביותר מהשני, ושייך בזה סברת הגרש"י הנ"ל בהע' 81 דמותר מה"ט אף בסכומים שאינם שווים, אמנם ראה להלן הע' 138 מש"כ דעפ"י רוב בצ'קים אין האחד נערך בפחות מהשני, אם לא כשהאחד מהם הוא צ'ק של בנק הדואר וכדו' ויל"ע.

106 דאל"כ נראה שנוטל לאגר נטר וכנ"ל.

107 כדעת הגר"ש קרליץ בשו"ת עטרת שלמה (חור"מ סי' סה) שסובר דהצ'ק אינו כשט"ח

רק כהוראה בעלמא ואין שייך בו דיני מכירת שט"ח, ולכן כתב דאסור למכור צ'ק בפחות וכמשנ"ת לעיל פ"ז הע' 99 וז"ל: "ואם אעפ"כ ימכור אחד צ'ק שיש לו מאחרים ויקבל את הסכום שנרשם שם פחות מה שמורידין עבור הזמן שהקונה צריך לחכות לזמן הפרעון שנקבע בהצ'ק, ושבמכירת שטר באופן זה נקרא מכירה, ונ"מ שהסכום שמוריד הקונה עבור המתנת המעות אינו נקרא רבית וכו' וכמבואר בשו"ע (יור"ד סי' קעג ס"ד), מ"מ בצ'ק כה"ג אין כאן מכירה ונמצא שהנסף שמקבל עבור הצ'ק אינו אלא הלוואה, ואסור לו לקבל פחות מהסכום שנרשם בה ומשום

לחוש משום רבית ¹⁰⁸, אמנם שייך שיחליף איתו הצ'קים, וימסרנו לאחר באופן של הלוואה והיתר עיסקא, וכמשנ"ת לעיל פרק ז סעיף י ¹⁰⁹, או שראובן יכתוב במפורש ע"ג הצ'ק או מאחוריו: "הריני מתחייב בסכום ק"כ שקלים", דאז הוי כשטר חיוב גמור ושייך בו מכירה ¹¹⁰.

ולהסוברים דאף דאי"ז כשט"ח והוי רק כהוראה בעלמא, מ"מ שייך בזה מכירה מכח סיטומתא, ומשום שנעשה כחפץ הנמכר ונקנה ¹¹¹, יכול להחליף צ'קים ולמכור לאחרים כנ"ל ¹¹², [ורק נפק"מ לגבי ההיתר למכור ללוה עצמו כדלהלן בסמוך].

אם מותר למכור הצ'ק למתחייב עצמו

כד. אולם מש"כ לעיל די"א דכשלא אמר הלוויני מותר למכור השט"ח גם ללוה עצמו ¹¹³, בצ'ק הדבר תלוי בפלוגתא, דלהסוברים דהוי כשט"ח גמור מותר ג"כ לחזור ולמכור ללוה עצמו [להמתירים בלא אמר הלוויני] ¹¹⁴, אך להסוברים דהוי כהוראה בעלמא ומ"מ שייך בזה מכירה ¹¹⁵, זה שייך רק כשמוכרו אח"כ לאחר, אך לחזור ולמכור ללוה עצמו אסור כיון דבכה"ג ניכר שמלווהו ברכית ¹¹⁶, אך כשכותב ע"ג הצ'ק שמתחייב לפלוני, אז

הנ"ל, ורק לגבי למכור הצ'ק ללוה עצמו אסור וכדלהלן.

112 כ"ה בתו"ד פ"ח סעיף כ דרק לגבי למכור לעצמו אסור, משא"כ כשמחליף כדי למכור לאחרים.

113 היינו לראובן עצמו שהוא התחייב לשמעון, והוא דעת הגרש"ז אויערבאך שהבאנו לעיל סעיף טז והע' 78.

114 והיינו ששמעון יוכל למכור לראובן עצמו את הצ'ק שהתחייב לו, והיינו אם נאמר שבוה סוברים דיעה זו כדעתו של הגרש"ז הנ"ל שמתיר בהחלפת שטרות למכור אף ללוה עצמו כשלא אמר הלוויני.

115 והיינו לדעת הגרש"ז אויערבאך דאף אם נאמר דגדר הצ'ק הוא כהוראה בעלמא מ"מ שייך

בו מכירה כנ"ל בסמוך סעיף כג.

116 כ"כ בתו"ד פ"ח (סעיף כ והע' לו) בשם הגרש"ז, והיינו דאף דלדעתו בעלמא כשלא

אמר הלוויני מותר, כאן אסור, והיינו משום דצ'ק גרע בזה משום דכשראובן נותן הוראה לשמעון הרי לא נתן לו שום שט"ח ששייך לחזור ולמכור לעצמו, ורק לגבי למכור לאחרים ס"ל להגרש"ז דמכח סיטומתא או מכח שוויותו העצמית חלים בו דיני מכירה, משא"כ כשמוכרו ללוה עצמו אסור בכל גווני.

דהו"ל רבית עבור המתנת הזמן", [ועמש"כ לעיל פ"ז הע' 105 דאף בצ'ק שניתן במתנה אסור למכורו לדיעה זו, ולא אמרינן דנחשב שאינו בא מכוחו, דמ"מ כיון שנתן לו הטוה"נ לגבות יותר בזכותו חשיב רבית ע"ש].

108 וכמשנ"ת דכיון שאי"ז מכירה א"כ כשנוטל המעות מחבירו עבור השטר הוי כהלוואה, ע"מ שראובן יפרע לו אח"כ יותר, ועמשנ"ת לעיל פ"ז סעיף ח במכירת שטר באופן שלא חל המכר אם הוי ר"ק או א"ר וראה עוד להלן הע' 131].

109 והיינו שנוטל ממנו ק' לעיסקא ומה שנותן לו שטר על ק"כ משום שכולל בזה הקרן והריח הצפוי, או סכום ההתפשרות, ויגבנו מבעל הצ'ק.

110 ואף שמיועד לגבותו מחשבונו שבבנק לא איפכת לן, דהריהו חייב כדין ומראה לו מקום מהיכן לגבותו.

111 זהו דעת הגרש"ז אויערבאך והו"ד בתו"ד (פ"ח הע' לה-לו) ובנתי"ש (סי' קעג ס"ד אות נו) וראה מש"כ בזה לעיל פ"ד סעיף י ובכ"מ, ולדבריו נמצא דשייך בזה דיני מכירת שט"ח ולכן כשראובן נותן צ'ק הוראה לבנק שיתנו ק"כ שקלים לשמעון הרי שמעון יכול למכרו ללוי וממילא שייך כל ההיתר

הוי כשטר חיוב גמור ושייך בו מכירה, ואז יכול למוכרו גם ללוה עצמו¹¹⁷, וכן כשעושה באופן של הלוואה והיתר עיסקא יכול לעשות העיסקא עם ראובן עצמו¹¹⁸.

צ'ק דאחרים בזה בסכומים שוים או שאינם שוים

בה. כאמור לעיל סעיף יט הפוסקים התירו החלפת שטרות גם כשנתן ראובן לשמעון שט"ח שיש לו על אחרים¹¹⁹, ולפי"ז ה"ה דלהסוברים דהצ'ק דינו כשט"ח [וכן להסוברים דעכ"פ יש בו קנין מדין סיטומתא, יכול ראובן ליתן לשמעון צ'ק שיש לו על אחרים, ושמעון ימכרנו ללוי¹²⁰, ולהסוברים דהוי כהוראה בעלמא, ימסרנו ללוי באופן של הלוואה והיתר עיסקא¹²¹, ויכול שמעון ליתן לו צ'ק נגדי של התחייבות על אותו סכום של הצ'ק שקיבל מראובן¹²², אך אסור לו ליתן צ'ק בסכום גדול יותר, אף להמתירים בצ'ק ידידה בסכום שאינו שווה, כאן גרע וכמשנ"ת לעיל¹²³.

חילופי צ'ק דולרי נחשב כמטבע לענין זה

כו. לעיל סעיף יז נתבאר דכשמחליף שט"ח של פירות בשט"ח של מעות, י"א דמותר אח"כ לחזור ולמכור השט"ח דמעות ללוה עצמו¹²⁴, אולם כשמחליף צ'ק של דולרים בצ'ק של שקלים, אף להסוברים דהדולר בא"י דינו כפירי¹²⁵, מ"מ אסור לחזור ולמכור הצ'ק בשקלים ללוה עצמו¹²⁶, וה"ה בצ'ק של שאר מטבע חוץ¹²⁷.

117 דבכה"ג הוי כשטר חיוב גמור.

118 דבתנאי של עיסקא יכול לעשות בכל אופן, ולמעשה א"צ בזה כלל החלפת צ'קים ויכול לעשות העיסקא עם ראובן עצמו, נורק באופן הנ"ל שרוצה למכור השטר לאחרים צריך להחליף עם ראובן כי שט"ח של עצמו אינו יכול למכור.

119 וראה משנ"ת שם בהע' 89 במה שיש לדון בזה מדין טרשא כשיש לו מחיר קבוע בשוק ומוכרו בתשלום אלאחר זמן ביותר משוויותו.

120 וכנ"ל בנתינת שטר התחייבות שמוכרו לאחרים 121 וכנ"ל דזהו האופן ששייך לדיעה זו.

122 דבין באופן שנותן לו הצ'ק בקנין כדי למוכרו לאחרים [להסוברים דהוי כשט"ח], ובין באופן שנותן לו כדי להלוותו בעיסקא [להסוברים דהוי כהוראה], מ"מ מותר לו להתחייב בסכום של כל הצ'ק כדי שלא יפסיד, וכמו שנתבאר לעיל דמוכח מדברי הפוסקים דאין זה בכלל איסור טרשא.

123 וכמשי"כ לעיל סעיף יט והע' 90 דבזה ניכר יותר שנותן לו רבית, כיון שזה יותר מהשער של עכשיו וגם יותר מהשוויות שלאח"ז.

124 היינו כדעת המנח"י והרב פעלים דבכה"ג כשמחזיר לו אח"כ פירות מותר וליכא בזה משום הערמת רבית.

125 כ"ה דעת המנח"י ועו"פ והו"ד לעיל פ"ז סעיף לד ובהע' 159, דס"ל דהדולר בא"י כיון שאין לו הילוך בשוק כ"כ, חשיב כפירי לעומת השקל ויש בו יוקר וזול.

126 כ"כ הגרש"ז במנח"ש (ריש סי' כט בד"ה והנה) ח"ל: "אך אפשר דאע"ג דמטבע של מדינה אחרת

חשיב פירי, מ"מ כיון שבזמנינו אין ממש גופו ממון וכל ערכו הוא רק מפני השער שיש לאותה מטבע וכיון שזה קצוב וידוע, נראה דלא חשיב פירות ושפיר מיהוי כרבית", והיינו שאף לענין הלוואת דולרים נחשב כפירי ואסור ללוות אא"כ יש לו דולר אחד, מ"מ לענין הערמת רבית חשבינן ליה כמטבע ויש לאסור.

127 דלדעת הגרש"ז הנ"ל בפ"ז שם סעיף לד ובהע' 161 אף במטב"ח דשאר המדינות דינם כמטבע

כיון שנערך כפי מדינתם, וא"כ לא נחשב שטר של פירי, ובנידו"ד הרי אף להסוברים דהוי כפירי מ"מ לענין הערמת רבית נידון כמטבע וכנ"ל בהע' הקודמת.

כשעבר ועשה בדרך הערמה להסוברים דהצ'ק כשטר או כהוראה

כז. עבר והחליף באופן שיש בזה משום הערמת רבית¹²⁸, להסוברים דהצ'ק כשט"ח מותר לגבות את הצ'ק¹²⁹, ולהסוברים דהצ'ק כהוראה, כבר נתבאר לעיל שיכול לעשות העיסקא עם ראובן עצמו¹³⁰, אך ללא היתר עיסקא יש בזה משום רבית, וראה בהערה¹³¹.

החלפת צ'קים שאין זמן פרעונם שוה

בח. כל האמור לעיל מיירי בהחלפת צ'קים שזמן פרעונם שווה דאז מותר להחליף אף כשמקבל כל אחד אחריות על פרעון הצ'ק¹³², [ובזה נתבאר לעיל דין מכירתו לאחר].

ברם כשמלווהו צ'ק של מאה ליום פרעון מסויים ומחזיר לו צ'ק של מאה ועשרים לזמן פרעון מאוחר יותר¹³³, אם מקבל כל אחד אחריות על צ'ק שלו הוי רבית קצוצה¹³⁴, וכש"כ כשמלווה לו צ'ק של מאה ונותן לו לאחר זמן מאה ועשר במזומן¹³⁵.

שכשישלם אח"כ עבור הצ'ק יתן לו הק"כ, א"כ בכה"ג לא הוי ר"ק דבשעה שנותן לוי לשמעון המאה כבר נתחייב שמעון לראובן הק"כ, והוי רק אבק רבית כיון דלמעשה לוי נוטל מראובן ק"כ ושמעון נותן לראובן, והוי כהא דסי' קס סעיף יג דאסור ללוה ליתן המעות לזה שמשלם למלוה בעבור שילוח לו.

ואם נאמר דשעת החיוב של שמעון לראובן אינה בעת קבלת הצ'ק אלא בעת גביית הצ'ק ע"י לוי [ראה בזה לעיל סעיף ז], בזה יתכן דהוי ר"ק כיון דנמצא שלוי נותן לו מאה בעבור שמתחייב עבורו שכשיגבה מראובן ק"כ יתחייב הוא לראובן הק"כ, ואף דראובן יכול להתחרט ולא ליתן ואז לא יוכל לוי לגבות המעות דמיירי בלא אחריות מ"מ עכ"פ צד אחד ברבית יש בזה. וצ"ע בזה לדינא, ולכן יש להקפיד ולפרש שעושה זאת באופן של עיסקא.

132 דאין כאן שום אגר נטר לא מיבעיא כשגם הסכומים שוים אלא אף כשהסכומים אינם שוים לדעת המתירים, וכמשנ"ת בסעיפים יח, כב. 133 זהו האופן שכתב הב"י (ריש סי' קסא) לדין הלואת שטרות והובא לעיל ס"ג, וכתבנו הדין עפ"י הכרעת החו"ד.

134 כמש"כ החו"ד שהבאנו לעיל דבכה"ג חשיב הלואת ממון דההלואה נעשית בשעה שגובה את הצ'ק דעד אז הוי האחריות על המלוה, וממילא כשפורעו בצ'ק אחר בסכום יותר גבוה הוי ר"ק.

135 בזה כתב החו"ד דהוי ר"ק משום דלא שייך שצ'ק בסכום של מאה יהא שוה יותר ממאה

128 דהיינו שחזר ומכרו ללוה עצמו כנ"ל הע' 91. 129 כמש"כ לעיל סעיף כ דכן הוא הדין בכל הערמת רבית, וכש"כ בצ'ק ש"א דאף לענין אבק רבית חשיב כגבוי כדלהלן פי"ד סעיף טו. 130 כנ"ל בהע' 118, וע"ש דא"צ בזה כלל החלפת צ'קים אלא נותן לו מאה והוא יתן לו צ'ק ק"כ על הקרן.

131 הנה למש"כ לעיל סעיף כג לדעת הסוברים דהצ'ק כהוראה בעלמא י"א דאינו בדין מכירה כלל, א"כ לפעמים יתכן דהדבר נוגע לאיסור ר"ק כשאנו עושה באופן של היתר עיסקא, דאם נאמר דכשמעון מוכר הצ'ק ללוי ומקבל ממנו דמים על סמך צ'ק זה אז נתחייב ראובן בסכום שבהצ'ק [אם משום שכך הוא בדר"מ או מכח דין מוציא הוצאות על פיו דהרי יודע שפלוני יוציא ממון עפ"י צ'ק שלן] א"כ בכה"ג הוי ר"ק דהרי כשלוי נותן לשמעון מאה תמורת הצ'ק של ק"כ נמצא דע"ז נתחייב ראובן ק"כ [ואף דזה יותר ממה שהוציא על פיו, מ"מ נתחייב בק' על ההוצאה ובעשרים על ההמתנת מעות וכמש"כ האחרונים], ותיכף מתחייב שמעון ק"כ לשלם לראובן, ונמצא דתמורת המאה שקיבל נתחייב עבורו ליתן ק"כ לראובן ור"ק היא.

ואם נאמר דלא חל חיוב על ראובן לתת ק"כ גם כשלוי מוציא עפ"י הצ'ק בזה יש לדון אם הוי ר"ק או א"ר, דאז הרי נמצא שלוי נותן מאה לשמעון בעבור האפשרות שאם ראובן לא יתחרט יגבה ממנו ק"כ, ויש לדון מתי מתחייב שמעון בהק"כ לראובן דאם שעת החיוב היא בשעה שקיבל הצ'ק דאז כבר נתחייב

כשמחליף צ'ק של אחרים בלא קבלת אחריות

כט. אך באופן שמחליפים ביניהם שמרי חוב של אחרים אם לא קיבל כל אחד אחריות על פרעון צ'ק שלו¹³⁶, ו"א דבכה"ג אי"ז כהלואת שמרות אלא כמכירה ומ"מ אסור משום אבק רבית¹³⁷, [וראה בהערה אם יש לצדד דבצ'קים הדין שונה¹³⁸], ויש שכתבו דדינה כהלואת שמרות ובאופן שמלווהו שמר שיחזיר שמר שהוא שטר יותר הוי ספיקא דדינא אם נתמעטו מדין רבית מן התורה, ובאופן שמלווהו שמר להחזיר באותו סכום, דינה כהלואת סאה בסאה דבעינן שיהא ללוה שמר בשעת ההלואה¹³⁹.

קאי מיעוטא דקרא, ומיהו עכ"פ אסור מדרבנן, ואם נסבור דאף מכר בלשון הלואה הוי כהלואה, ונסבור גם כהרשב"א דשטרות לא נתמעטו, הוי איסור דאורייתא, ולמשנ"ת לעיל הע' 30 הוי ספיקא דדינא בזה, ויש לחוש לא להחליף צ'ק מאוחר בצ'ק מזומן בסכום פחות מהמאוחר וליטול ההפרש עבור ההחלפה, אף בלא קבלת אחריות, ונבלא"ה אסור מדרבנן וכן"ל].

ומש"כ דבאופן שמלווהו בשווי יש בזה דין הלואת סאה בסאה, כ"כ בבר"י עיקרי דינים (פי"ג הע' ד) כתב וז"ל: "פשוט הוא שהצ'ק אינו אלא אמצעי לקבל על ידו מטבע היוצא או מהבנק או ע"י מי שפורטו, ואין נפק"מ אם ההלואה או הפרעון הם ע"י צ'ק וכן אין נפק"מ אם הצ'ק משוך על חשבונו בבנק של הנותן או צ'ק של אחר, אמנם אם הצ'ק הוא דחוי של אחר ודרך לפורטו כמכירת שט"ח שהשווי שלו נערך לפי הסיכוי והזמן לפרעון, אז דינו כשטר והוי זה כפירות כיון שיש בו יוקר וזול", והנה מש"כ בתחילת דבריו דהלואת צ'ק בעלמא חשיב כהלואת מטבע דרעתו על הדמים, זהו כשיטתו הנ"ל בהע' 39 דההלואה לאחר פריסת הצ'ק, אמנם ראה מש"כ שם בהע' 41 שמסתבר יותר שההלואה היא בהתמורה של שויות גוף הצ'ק ממש והוי כמלווהו כל הסכום ע"ש, ומש"כ עוד דאם מלווהו צ'ק מאוחר כפי שוויותו למוכרו בפחות מדמי הצ'ק חשיב כהלואת פירות דשייך בזה יוקר וזול, והוי כהלואת סאה בסאה דמותר רק ביש לו, זהו ג"כ רק באופן שאינו מקבל אחריות וכמש"כ בפנים דכשמקבל אחריות הוי כהלואת דמים או כמכירה.

במזומן, וע"כ שנותן לו יותר משום הרווחת הזמן והוי ר"ק, ולא אמרינן דנחשב כמוכר לו חפץ בסכום יותר גדול משויו דמוכח הדבר שזה להרווחת זמן.

136 וכאמור לעיל הע' 98 דבצ'קים צריך לפרש להדיא שאינו מקבל אחריות, בין כשמחליף צ'ק ידידה כיון כשמחליף צ'ק דאחרים, דאל"כ חייב באחריות מכח הנוהל כיון שחותם כמיסב, [ועמשנ"ת שם דמ"מ יכול להתנות שמתחייב לו ההפרש משום פעולתו].

137 כ"ה דעת החו"ד דכיון שאין כ"א מקבל אחריות הוי כמכירה, ועוד דשייך בזה שומא דלפעמים שטר של אלף שוה רק תשע מאות וכדו' וכמשנ"ת דבריו לעיל הע' 22, ומ"מ אסור מדרבנן כמשנ"ת לעיל הע' 23 כיון שאומר לשון הלואה, וכאמור מיירי כאן בצ'ק דאחרים דשייך בו מכירה משא"כ בצ'ק של עצמו.

138 יל"ע בנידוד בצ'קים אם דומה לדינו של החו"ד, דטעם שני להתירא שכתב החו"ד כיון דשייך בו שומא, לכא' בצ'קים זהים ששניהם הילוכם בשוק באופן שוה אין הדרך למוכרם בפחות וניכר דעושה כן משום אגר נטר, ורק כשצ'ק הנמכר הילוכו קשה כגון צ'ק של בנק הדואר שרבים מסרבים מלקבלם או בצ'ק בסכום גדול ביותר שאינו סחיר כ"כ וכדו' בזה נראה יותר כמכר, וצ"ב אם שייך דינו של החו"ד גם בצ'קים רגילים.

139 כ"ה לפי"ד הב"י כמש"כ לעיל וביאורנו בדעתו לעיל הע' 24 דמיירי כשאמר לשון הלואה וס"ל כהני פוסקים דהלשון קובע, וכיון שכן ע"ז

ענף ה - קביעת סכום המחייב בהלוואות או קניה בצ'קים שקליים

הלוואה בצ'ק אם נידון לפי סכומו או כשוויותו לפורטו למזומן

5. נידון יסודי ישנו בהלוואות שנעשים ע"י צ'קים, דכשראובן מלוה לשמעון ע"י צ'ק יש לדון אם נחשב את ההלוואה והפרעון לפי סכום הדמים הנקובים בצ'ק, או דיש לנכות הוצאות ודמי טירחה שונים הכרוכים בהמרת הצ'ק למזומן¹⁴⁰, וכבר נתבאר בפרקים הקודמים שרעת בני אדם בסתמא להתייחס לגוף השוויות של הצ'ק בשוויותו המלאה¹⁴¹, ומ"מ יכול לדרוש ממנו דמי ההוצאות, ונידון זה שייד כאופנים שונים, ויש חילוק בגודל הטירחא ושוויות הצ'ק עצמו, ונביא מש"כ בזה פוסקי זמנינו.

דמי הוצאות שהוציא המלוה עבור ההלוואה והלוה עבור התשלום

5א. המלוה מעות לחבירו באמצעות צ'ק פרטי שלו, מותר למלוה לגבות מהלוה דמי הצ'ק עצמו¹⁴², והוצאות הפעולה בבנק¹⁴³, [וראה בהערה פרטי דינים בזה¹⁴⁴], וכתבו האחרונים שיצינו במפורש שתוספת זו היא עבור דמי ההוצאות המותרות, ואם

143 כ"כ בתו"ר שם וע"ש בהע' ז דהיינו משום דלעצמו היה יכול להוציא הדמים מהבנק בלא כתיבת צ'ק ובלא דמי פעולה, ויש להוסיף דאף דגם לעצמו היה צריך לכתוב צ'ק כדי להוציא הכסף אך יכול היה להוציא כל הדמים המופקדים בצ'ק אחד, ועכשיו שמלווה חלק מהדמים צריך לכתוב צ'ק מיוחד עבורו.

144 הנה לדינא נראה דהכל תלוי לפי הענין, דבאופן שמלווה כל הדמים שבלא"ה היה כותב צ'ק לעצמו אסור בכה"ג ליטול דמי הצ'ק והפעולה, וזולת אם היה לו אפשרות להוציא הכסף בדרכים אחרות כגון בכספומט וכדו' שעלות הפעולה היא פחות מבצ'ק, מאידך באופן שצריך להפקיד במיוחד כסף בבנק עבור הצ'ק שהלווהו, מותר ליטול הן דמי ההפקדה והן דמי הצ'ק וכן דמי פעולת גביית הצ'ק, וראוי לציין מש"כ בנתיבות שלום (סי' קע אות כא) דבהוצאות שהן לצורך ההלוואה גרידא פשיטא שיכול לחייבו, ודן שם לגבי הוצאות נלוות כגון כשהוצרך להדפיס פנקסי קבלות לצורך ניהול החשבונות, או שצריך לשכור מקום לנהל משם הגמ"ח, דבזה יש להסתפק כיון שלא מצאנו בזה דברים מפורשים בגמ' ובפוסקים הראשונים, ורק בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קנח) כתב בפשיטות דהוצאות כאלו אינן בכלל רבית עישה, וע"ע לעיל פרק ז סעיף טו.

140 השאלה מתחלקת לב' ענינים א. מהו חיובו מדין חו"מ דהיינו כמה הוא חיוב דמי ההלוואה ובכמה יש לנו לחשב את דמי הפרעון, ב. וכתוצאה מכך נגזר הדין לגבי הלכות רבית אם יש בזה חששת רבית או לא.

141 ראה משנ"ת בפרק א סעיף י ולהלן פרק יג סעיף ה ובכ"מ דאף בצ'ק עצמי מ"מ שייד לקבלו בתורת שוויות שבו ולא בתורת שטר שבו, ולכן שייד להתחייב בצ'ק עצמי וכן שייד לקנות ולשלם בו בתורת כסף, וסברא זו שייכת גם לגבי נידו"ד דכיון שבסתמא דעת בני אדם לשוויות העצמית של הצ'ק, יש להחשיב שמלווהו כבר עם נתינת הצ'ק את כל הסכום שבצ'ק, אלא אם כן הוסכם ביניהם שההלוואה לא תתחיל רק כשיגבה או כשיפרוט הצ'ק למזומנים, וראה בזה להלן.

142 דהיינו מה ששילם לבנק עבור הנפקת הצ'ק, דפשוט דהלוה מחויב בכל ההוצאות שנובעים מההלוואה, וכ"כ בתו"ר (פ"ה סעיף ד) להדיא, ויכול להתנות בכה"ג שיהא נחשב שדמי ההלוואה עצמה הם פחות מסכום הנקוב בצ'ק כשיעור דמי הוצאות אלו וגם דמי הוצאות אלו וזקף עליו במלוה, נומה שצריך להתנות משום דסתם כנ"א אינם מקפידים ומוחלים ע"ז, וכשמנתה גילה דעתו שלא מחל ע"ז והוא בכלל ההלוואה].

לא כתבו כן כדאי לגבות סכום זה בנפרד¹⁴⁵, ונראה דה"ה כשפורע לו הלואה בצ'ק יכול המלוה ליטול ממנו דמי הפקדת הצ'ק וראה בהערה בזה¹⁴⁶, ומיהו הלואה אינו יכול לגבות מהמלוה את דמי הצ'ק ודמי הפעולה שהוצרך להוציא עבור תשלום החוב ולא חשיב רבית בזה¹⁴⁷, וראה בהערה באופנים מסויימים שיתכן שיש בזה חשש רבית¹⁴⁸.

כשההלואה בצ'ק של אחרים

ב. הלואה בצ'ק שיש לו מאחרים אין כאן דמי הוצאות לגבות, אך מאידך אין הלואה יכול לגבות דמי הפקדה שהיו עולים למלוה אילו היה מפקידן בחשבונו¹⁴⁹.

מלווה בצ'ק ופורע במזומנים חשש הרבית בזה

ג. הפוסקים דנו במלוה לחבירו ע"י צ'ק שלו או של אחרים אם מותר לשלם הפרעון במעות מזומן¹⁵⁰, או דיש חשש רבית בזה בהרווחת הטירחה וההוצאות של פריטת

145 כ"כ בתור"ר (שם ס"ח) עפ"י הדוכב משרים (ח"א סי' י), וכ"כ בקיצור דיני רבית (פ"ג ס"ז) והיינו בהלווה סתם, אבל כשהתנה בשעת הלואה שדמי ההלואה הם פחות מסכום הנקוב והשאר זוקף במלוה עבור דמי ההוצאה הרי כבר התנו מקודם.

146 כן נראה פשוט, ואף דיש לו אפשרות למסור הצ'ק לאחרים ובאופן זה לא יוכל לגבות ממנו דמי הפקדה אך כשגבהו ע"י הפקדה גובה ההוצאות, ואין הלואה יכול לכופו שלא יגבנו ע"י הפקדה בבנק, וכש"כ בבעל גמ"ח שא"י לטרוח במיוחד ועושה את כל הפקדותיו דרך הבנק, אלא דלמעשה כיון דכשמפקידים מספר מסוים של צ'קים גובה הבנק דמי פעולה אחת, א"כ כשלמעשה הפקיד עם עוד צ'קים צריך לחלק את ההוצאה לכל הצ'קים, וראה בתור"ר (פ"ה הע' כח) דגם כשהמלוה מפקיד את הצ'קים המאוחרים בבנק והבנק גובה דמים מיוחדים עבור שירות זה, יכול לגבות הדמים מהלואה בדבר שכך נהוג אף כשלא ידע הלואה מזה.

147 והיינו כגון שהלווהו מאה ומחזיר לו צ'ק של מאה, וכיון שדמי הצ'ק והפעולה עולים לו כ-3 שקלים, היה נראה שנחשב כרבית מה שמוסיף לו על סכום ההלואה, שנמצא שלמעשה הוצרך להוציא יותר ממאה עבור הפרעון, ומ"מ מותר דמה שהלואה צריך להוציא עבור תשלום החוב אי"ז רבית, דדומה לדמי הנסיעה שצריך להוציא בכדי להגיע לאיזור מגוריו של המלוה לתשלום החוב, דודאי אין בזה טרף רבית.

148 הנה דין זה שאינו נחשב רבית כשהלואה אינו מנכה להמלוה את ההוצאות שלו לכא' הוא אף באופן שהמלוה הלווה בצ'ק וניכה לו ההוצאות ומ"מ מה שהלואה אינו מנכה לו לא נחשב כרבית דהמלוה אינו חייב להפסיד ומה שהלואה אינו מנכה משום שרוב כנ"א אינם מקפידים בזה, אמנם יש לדון באופן שהלואה רצה להחזיר למלוה שקלים מזומנים [באופן המותר להחזיר על הלואות צ'ק מזומנים או באופן שההלואה היתה במזומנים] והמלוה מבקש מהלואה שיפרע לו דוקא בצ'ק כי נוח לו יותר לצורך הפקדה בבנק או מטעם אחר, ונמצא שהלואה מוציא כאן הוצאה של דמי הצ'ק והפעולה במיוחד עבור המלוה שהרי הוא מעדיף לפרוע לו במזומן, ולכא' באופן זה אם אינו נוטל מהמלוה דמי ההוצאות שיש לו שהם רק לפי בקשת וטובת המלוה יש לחשוש בזה לאיסור רבית וצ"ע. 149 והיינו כגון שהלווהו ע"י צ'ק בסכום של מאה, והלואה רוצה לשלם רק סך של 99 כי פעולת הפקדת הצ'ק היו עולים למלוה סך זה, וע"י שהלואה לו את הצ'ק הרויח המלוה את השקל של דמי ההפקדה, ומ"מ אין טענתו טענה, דלא מיבעיא בצ'ק בסכום קטן שהמלוה היה יכול למסור לאחרים, אלא אף בסכום גדול הרי היה יכול לגבותו באופן אישי בבנק ואז לא היו עולים לו דמים כלל, ואף בצ'ק משורטט שחייבים לגבותו דרך הפקדה בבנק מ"מ היה יכול למצוא דרך למי למסור. 150 הנה עיקר הנידון כאן הוא מדין יו"ד אם יש בזה חשש רבית, אבל תלוי גם מהו דינו מדין

צ'ק למזומנים, ונידון זה תלוי במה שדנו הפוסקים באופן שהלווה טרח בשביל מעות ההלוואה אם המלוה צריך לשלם לו שכר טירחה¹⁵¹, והעולה מדברי הפוסקים שיש בזה כמה הדרגות, יש שכתבו דבאופן שהמלוה צריך למזומנים אף כשהטירחה רגילה חייב לשלם לו שכר טירחה, ואם המלוה אינו צריך למזומנים אינו צריך לשלם לו על טירחתו¹⁵², ויש שדחו סברא זו וחילקו דכשהלוה טורח טירחה גדולה ומיוחדת חייב המלוה לשלם לו שכר טירחה, ובטירחה רגילה אינו חייב¹⁵³, ויש שכתבו חילוקים

ביקש משמעון שיביא לו מעותיו ושישתמש בו עד שיבוא לעירו, ואח"כ מתחרט נמצא דצריך לשלם לו שכ"ט על פעולתו, ובגת"י (שם סק"ח) תמה דאם נאמר שנתחייב לו עבור טירחתו א"כ הרי זה רבית כשמלווה בלא לשלם שכ"ט, וע"כ דא"צ שכ"ט כסברת הט"ז דבדידה קטרח כדי שיגיע לו המעות, וא"כ גם עתה א"צ לשלם לו, וכתב ע"ז במשובב דזהו כשקיבל לבסוף ההלוואה אז חשיב שטרח עבור עצמו, אבל כשמונעו מליקח ההלוואה צריך לשלם שכ"ט ע"ש.

ומבואר א"כ מדבריהם דסמכו עצמם על סברת הט"ז להתיר אף בלא שכ"ט כיון דבדידה קטרח, ואילו בט"ז מבואר דלא הקיל בזה רק כשמשלם שכ"ט מועטת, וכתבו פוסקי דורנו כמה חילוקים בזה וכדלהלן.

152 בכר"י נתקשה בהנ"ל והעלה לחלק דהיכא דהמלוה צריך למזומנים אז אסור בלא לשלם שכ"ט מועטת ובה מיירי הט"ז ונלדעת השו"ע משלם כל שכרו וכו'ל, והיכא דהמלוה א"צ להמזומנים בזה מיירי הקצוה"ח והנתי" דא"צ לשלם שכ"ט, ע"ש בכר"י (פ"א הע' לה) ושנה דבריו בעיקרי דינים (פ"י סעיף מז-מט).

153 בתור"ר (פ"ה בירור"ה סק"ב) דוחה דברי הכר"י הנ"ל דהא להדיא מבואר בקצוה"ח דמיירי גם

כשהמלוה מבקש ממנו שיביא המזומנים ואעפ"כ התיר בלא שכ"ט, וע"כ העלה לחלק באופן אחר דדברי הקצוה"ח והנתי" מיירי בסוג פעולה שרגיל הלוה לעשות כדי לקבל ההלוואה, והיינו דבכל הלוואה על הלוה מוטל להשיג ממון ההלוואה ולפעמים הממון בקירוב מקום ולפעמים בריחוק מקום, ועכ"פ אי"ז נחשב כטורח עבור המלוה אלא עבור עצמו, משא"כ בט"ז מיירי במוליך חבילה למכור עבור בעה"ב ולוקח הממון בהלוואה דאי"ז סוג פעולה רגילה שעושה הלוה למעות ההלוואה,

חו"מ, דאילו היה חיובו לפרוע מזומן א"כ תו אין בזה חשש רבית כיון שכן הוא חייב מדינא [וראה בתורת רבית פ"ה בירור"ה אות ג שהאריך בזה], אבל למעשה כיון דכשמלווהו בצ'ק אינו מחוייב לשלם לו מזומן ויכול לפרועו בצ'ק שיש לו מאחרים, [ואף כשמלווהו במזומן י"א שיכול לפרועו בצ'ק וראה בפרטי הדינים בזה לעיל פרק ו סעיף לח, ועמש"כ שם אם יכול לפרועו גם בצ'ק של עצמו], ולכן עלינו לדון אם יש חשש רבית כשפורע לו במזומן שזהו יותר מחיובו, והאם ומתי צריך המלוה לשלם לו שכר טירחה עבור זה.

151 שורש הענין עפ"י ד השו"ע (יר"ד סי' קעג סט"ו) במוליך חבילה לחבירו ממקום הזול למקום היוקר, והדמים שיקבל יהא הלוואה עבורו ואחריות ההולכה על בעל החפץ דצריך השולח לשלם להשליח שכרו משלם, דאל"כ נמצא שטורח בעבור המלוה כ"ה דעת השו"ע והש"ך (שם סק"ל) וכ"כ הגר"ז, ברם הט"ז (בסקכ"ד) נקיט דסגי בשכר מועט וא"צ לשלם לו שכרו משלם, והיינו משום די"א דא"צ כלל לשלם שכר טירחה דבדידה קטרח לצורך ההלוואה, אלא דלא רצה הט"ז להכריע נגד השו"ע ולכן נקיט דצריך לשלם שכר מועט, ולפי"ז גם בנידוד"ד לדעת השו"ע ישלם שכרו משלם ולהט"ז יצטרך לשלם עכ"פ שכר מועט.

אמנם בחו"מ (סי' קכב סעיף ו) מבואר ברמ"א דראובן שהרשהו לשמעון ליטול מעותיו בעיר אחרת ושיחזיר לו אותם בעירו, ואחר שהלך שמעון לשם וקיבלם בא ראובן אחריו לשם ורוצה ששמעון יתן לו מעותיו שם [דהיינו שנתחרט ממה שהסכים בתחילה להלוותם עד שיבא לעירו] ושמעון מסרב לתיתו לו, ונקיט הרמ"א דהדין עמו, וכתב שם בקצוה"ח (סק"ד) דבאופן ששמעון הוא זה שפנה לראובן לבקש ההרשאה ליטול שם המעות פשוט דכ"ה הדין שא"צ לשלם לו, אך באופן שראובן

נוספים ראה בהערה הנפק"מ ביניהם¹⁵⁴, ועפ"י נדון באופן שהלוח לו ע"י צ'ק וכדלהלן.

כשהמלוה לא היה זקוק למזומנים יכול להתנות שיפרענו מזומנים

ד. לאור האמור נמצינו למדים במי שהלוח לחבירו ע"י צ'ק, ורוצה שיחזיר לו במזומנים, אם המלוה אינו זקוק כלל לפרוט הצ'ק למעות מזומנים¹⁵⁵ וההלואה היתה בצ'ק שקלי שיוצא בשוק בכל הדמים הכתובים בו¹⁵⁶, מותר להתנות שהפרעון יהא במזומן¹⁵⁷ וא"צ לשלם לו שכר טירחא כיון שאין המלוה נהנה כלל מהלוח דבדידיה טרח¹⁵⁸, אף

כלל לשלם לו שכ"ט דהוי כמראהו מקום ליטול מעות ההלואה, והביא כן גם מספר שערי הלכה פ"ג ס"ב ע"ש, ונלפ"י בנידו"ד יתכן דאף בטירחה חריגה א"צ לתת לו שכ"ט, וראה בזה להלן].
155 דהיינו שאין לו שום צורך לפרוט הצ'ק, או משום שברעתו להפקידו בחשבוננו, או משום שברעתו להשתמש בגוף הצ'ק למסרו לאחרים, דבין בצ'ק שלו ובין בצ'ק של אחרים יכול למסרו לאחר בפרעון חוב וכדו' בתמורתו המליאה, ונמצא שאין לו צורך לפרוטו למזומנים א"כ מה שטרח הלוח בדדידיה טרח ולא נחשב שטרח למלוה. נאכל באופן שיש לו צורך למזומנים כשיגיע שעת הפרעון ונמצא שהלוח מסייע לו בזה, אף שלעת עתה אין לו צורך בזה מ"מ כשמתנה עמו שיחזיר לו מזומן לכאו' אין להתיר וראה עוד בסמוך].
156 אבל בצ'ק דולרי ששוה כאן פחות יבואר דינו להלן ענף ו.

157 הנה לכאו' כשמתנה עמו שישלם לו מזומנים א"כ הרי נראה שהמלוה צריך לכך וא"כ שוב יש בזה איסור, אמנם ראה להלן הע' 162 שביארנו דיש להמלוה טעמים אחרים מדוע רוצה ממנו מזומנים דעיקר עניינו הוא שאינו רוצה לקבל ממנו צ'ק לפרעון שאינו סומך עליו וכדו', ונראה שרצוי שהמלוה יפרש להדיא שהתנאי לשלם במזומן אינו משום שצריך להמזומנים אלא שרוצה סוג תשלום כזה מטעמים שלו.

158 כ"ה בבר"י עיקרי דינים (פ"י סעיף מח): "ונראה שאם אין המלוה זקוק עתה למעות והטירחה הוא לטובת הלוח אין צריך לשלם שכר טירחה", ומיירי שם אף במתנה להדיא שישלם לו במזומנים כדמוכח מסעיף מט שם ע"ש.

ובזה צריך המלוה לשלם שכר מועט כדי שלא יהא נראה כטורח עבורו, ועי"ש בהע' טו שהביא שכ"כ גם הגר"ד לנדה שליט"א.

154 בנוסף לב' מהלכים הנ"ל לחלק בין הנידונים אימתי צריך לשלם שכ"ט ומתי אינו צריך, יש שכתבו עוד דיש לחלק דבחבילה מיירי שהולך במיוחד למקום היוקר בעבורו משא"כ בהלואה, ועוד יש שכתבו דיש לחלק דבחבילה מוכרח לקבל שכ"ט, דאל"כ זה סתירה דהרי אם אינו מקבל שכ"ט ע"כ היינו משום דבדידיה קטרח, וא"כ אסור לו לתת לבעה"ב את דמי היוקר, וע"כ אם בעה"ב רוצה דמי היוקר צריך לתת לו שכ"ט, משא"כ בעלמא כשטורח בדמי ההלואה דהאיסור משום שהטירחה ייחשב כרביית, בזה אפשר לומר דכיון שלמעשה טרח כדי לקבל ההלואה, חשיב כטורח בעבור עצמו כדי שיוכל לקבל ההלואה, ונחשב כשאר הוצאה וטורח דרך עד קבלת ההלואה [ע' שנות חיים רביית ס' עח ענף ב אות ב].

ולפי ב' המהלכים האחרונים נמצא דבהלואה בכל גיוני מותר בלא לקבל שכ"ט, ולפי המהלכים הנ"ל להבר"י תלוי אם המלוה צריך למזומנים אז אסור בלא שכ"ט, ולהתו"ר אף כשהמלוה צריך למזומנים אין צריך לתת שכ"ט רק בטירחה חריגה, [וכשאין המלוה צריך למזומנים נראה דאף בהוצאה חריגה א"צ לשלם לו וכדלהלן הע' 162].

וראה במשנת רביית (הנדמ"ח להג"ר אברהם משה לבנוני שליט"א במילואים לפרק ד) שכתב לחלק דבאופן דהט"ז גרע כיון שלמעשה עושה הפעולה עבור המלוה שמוכר בעבורו החפץ במקום היוקר והיה יכול למוכרו במקום הזול, אבל כשנותן לו צ'ק שהוא יגבנו ויהא לו מעות להלואה, א"צ

כשקבעו ביניהם שיפרוט את הצ'ק ואח"כ המעות יהיו בהלוואה¹⁵⁹, [דבאופן שההלוואה היתה בסתמא דאז נחשב שמלווהו בגוף הצ'ק או כשהותנה להדיא שמלווהו בגוף הצ'ק יבואר דינו להלן סעיף לו¹⁶⁰], בין כשמלווהו בצ'ק של עצמו המושך על חשבונו, ובין כשמלווהו בצ'ק שיש לו מאחרים¹⁶¹, מ"מ מותר להתנות שישלם לו מזומן שנחשב שהלוה טורח לעצמו כיון שהמלוה אינו צריך למזומנים, ונראה דאף כשהטירחה שטורח הלוה לפרוט הצ'ק היא יותר מטירחה רגילה¹⁶², וה"ה דאין המלוה צריך לשלם לו דמי ההוצאות¹⁶³, לדיון נוסף בזה ראה בהערה¹⁶⁴.

האופן שצריך לשלם ללוה עבור הטירחה וההוצאות

ד.ה. אם המלוה היה זקוק למעות מזומנים ונמצא שנהנה בזה שהלוה משלם לו מזומנים במקום הצ'ק, הדין חלוק לפי גודל הטירחה, דבאופן שטירחת הלוה לפרוט הצ'ק

שאינ מטרת המלוה להשיג המזומנים ע"י טירחת הלוה אלא הסכמתו להלוות לו היא רק באופן שהפרעון לא יהא בצ'ק של הלוה כי אינו סומך עליו או סיבה אחרת ונמצא דלא דמי למוליך חבילה ששם המלוה מרויח באי תשלום הטירחה שהיה צריך לשלם לאחר משא"כ כאן אינו מוכן לשלם כלל עבור פעולה זו, ונהעיירי לזה הג"ר שלמה זלמן מרק שליט"א.

163 כ"ג פשוט דאף לדעת הגר"ז דבמוליך חבילה צריך לשלם ההוצאות לכו"ע היינו החם דהבעלים נהנו שלא הוצרכו לטרוח, אבל כאן שהמלוה לא צריך כלל לפעולתו של הלוה וכל מה שטרח עבור עצמו טרח והוציא, אין המלוה צריך לנכות לו כלל על זה, וכמו שא"צ המלוה לשלם ללוה דמי הנסיעה שהוצרך להגיע אליו לקבלת ההלוואה.

164 הנה במשנת רבית (הנדמ"ח פ"ד הע' י) מביא משמיה דהגרמ"ש קליין שליט"א, דבנידו"ד גרע ממוליך חבילה, דהתם נראה כדרך מקח משא"כ כאן דהוי דרך הלוואה אסור בכל גיוני להתנות שישלם לו במזומן, ורק בסתמא מותר אף כשיודעים שישלם לו מזומן ע"ש, ולפי"ד כש"כ דיש לשלם להלוה ההוצאות, אמנם כאמור מדברי הבר"י מוכח דבאופן זה שא"צ למזומנים מותר להתנות שישלם מזומן, וכן מסתבר וכדמוכח מדברי הנח"י סי' קכב והובא לעיל הע' 151, ועמש"כ לעיל סוף הע' 154 מספר שערי הלכה סברא נוספת להחזיר בנידו"ד דהוי כמראהו מקום ליטול המעות ע"ש.

159 היינו כהאופן שמובא שם בבר"י (עק"ד פ"י סעיף מז), שהוסכם ביניהם שיפרוט את הצ'ק ואח"כ יטול את המעות להלוואה.

160 דבאופן זה יש לצדד דמותר בכל גיוני להתנות שישלם מזומן כדלהלן הע' 175-176.

161 כן נראה פשוט דבאופן זה כיון שהמלוה אינו צריך כלל למזומנים, א"כ אין חילוק אם הלווהו בצ'ק של עצמו וגבה המעות מחשבונו של המלוה בבנק, או שהלווהו בצ'ק שיש לו מאחרים, דבכל גיוני יכול המלוה לדרוש שיפרענו מזומן וכמשנ"ת לעיל די"ל שלא ההלוואה יוכל לפרוט את הצ'ק בדרכים אחרות, ובלא"ה בצ'ק של אחרים יכול לעשות בדרך של מכירת שטרות וכדלהלן סעיף לט-מ.

162 כ"ג מסתימת דברי הבר"י, וכפשטות דברי הקצוה"ח הנ"ל דמיירי כששלחו ליטול מעות מעיר אחרת, והיינו משום דבכה"ג פשוט דבדידיה טרח דהרי למלוה אין שום צורך בהמזומנים, ונראה דאף למה שהעלה התו"ר דתלוי בעיקר בגודל הטירחה ובטירחה יתירה צריך לשלם שכ"ט וכנ"ל הע' 153, היינו דוקא כשהמלוה נהנה מטירחתו של הלוה, אבל בנידו"ד שאין לו שום צורך במזומנים הרי יכול לומר ללוה איני רוצה להלוות לך בצ'ק זה רק אם תביא לי בפרעון מזומן כי איני סומך על שום צ'ק שתביא לי, ועוד שיכול לומר לו שעד הזמן פרעון יהיה לו מספיק דרכים לפרוט את הצ'ק למזומן בלא לטרוח כלל או ליתנו לבעל חובו וכדו' ונמצא שע"י שמלוה לו את הצ'ק גורם שלא יוכל לפרוט ולכן רצה שיביא לו מזומנים, והכונה בזה

למזומן היא טירחה רגילה כגביית צ'ק רגיל, מותר להתנות שיפרע לו במזומן ואין המלוה צריך לשלם לו שכר טירחה¹⁶⁵, [אף כשקבעו שההלואה נעשית לאחר שגובה הצ'ק¹⁶⁶], וי"א דה"ה שאין צריך לשלם לו דמי ההוצאות וראה בהערה¹⁶⁷, ואם מדובר בטירחה יתירה יותר מבגביית צ'ק רגיל¹⁶⁸, צריך המלוה לשלם לו שכ"ט והוצאות אף כשהלווהו בסתמא שאז נעשית ההלואה בגוף הצ'ק¹⁶⁹, ויש שכתבו

165 כ"כ בתור"ר (פ"ה הע' יד ובירור"ה אות ב): "ומטעם האמור נראה שמותר להלוות בצ'ק ושהפרעון יהא במזומן שאין בכך טירחה מיוחדת", וע"ש שביאר דבאהי גוונא מיירי הקצוה"ח ונתי' בסי' קכב שמבואר בדבריהם דא"צ לשלם שכ"ט כשמקבל לבסוף את ההלואה דאז נחשב כטורח לעצמו, ומיירי שם כשמקבל ההלואה לאחר הטירחה, וה"נ אף כשקבעו שההלואה נעשית לאחר שטרח לפרוט הצ'ק, אינו צריך לשלם שכר טירחה כיון שהטירחה רגילה, [נמשא"כ הט"ז מיירי בטירחה חריגה וכנ"ל הע' 153 וראה עוד להלן].

166 ואף דבכה"ג נמצא שטורח בעבור המלוה שהמעות עדיין שלו, ועוד דלמעשה בכה"ג מדין חו"מ יכול לשלם לו בצ'ק וכמשנ"ת לעיל, מ"מ כיון שאין כאן רק טירחה רגילה והלוה טרח בזה גם לעצמו אין המלוה צריך לשלם לו שכ"ט, [ויש להוסיף דאף דלכא' הרי באופן זה נמצא שהלווהו מעות שהרי ההלואה נעשית לאחר גביית הצ'ק, מ"מ כיון שי"א שיכול לפרוע בצ'ק גם כשהלווהו מזומן א"כ באופן זה ודאי דיכול לפרוע בצ'ק מדין חו"מ, ומ"מ מותר לפרוע לו במזומן כיון שהטירחה רגילה].

167 בתור"ר שם (בהע' יד) כתב עפ"י הקצוה"ח ונתיה"מ דא"צ לשלם אף ההוצאות, אך כתב לדעת השו"ע הרב צריך לשלם ההוצאות אף בכה"ג שהטירחה רגילה דמ"מ כיון שהמלוה נהנה שצריך למזומנים עליו לשלם ההוצאות, ולכא' היה אפשר לומר דבכה"ג כיון דזה להנאת שניהם עכ"פ, אף להגר"ז שני לחלק ההוצאות ביניהם וצ"ע.

168 וגדר טירחה יתירה נראה דהיינו כגון בצ'ק שא"י לגבותו מהבנק כגון שהחשכון מוגבל או שחזר מחוסר כיסוי דאז עפ"י רוב צריך טירחה מרובה להוציא הדמים מבעל הצ'ק, וכן צ'ק שהוא לזמן מאוחר מאד שאין לו הילוך רגיל בשוק, או

כשצריך לגבותו בסניף בנק מסויים והוצרך לנסוע לזה נסיעה מיוחדת מחוץ לעיר, [ואף דהקצוה"ח שם מיירי בנוסע לעיר אחרת ליטול המעות וע"ז כתב דא"צ לשלם שכ"ט ולפי"ד התור"ר הנ"ל בהע' 153 זה נחשב לטירחה רגילה, נראה דבומניהם נחשב זאת לרגילות משא"כ בצ'ק בזמנינו נראה דבכה"ג נחשב טירחה חריגה].

169 כ"ה בתור"ר שם (בסעיף ו ובהע' טו) וכפי"ד בבירור"ה שם כנ"ל הע' 153 דבהוצאות וטירחה חריגות חייב לשלם לו שכ"ט, ובהכי מיירי הט"ז ואל"כ נראה כרבית, ואף שקבעו שההלואה בגוף הצ'ק מ"מ כיון שהמלוה צריך לפרוט הצ'ק, ונמצא שהלוה טרח גם בעבור המלוה, צריך לשלם לו שכר טירחה, [נאמנם ראה מש"כ לעיל הע' 162 דנראה דאם המלוה לא היה זקוק כלל למזומנים אף להתור"ר א"צ לשלם לו שכ"ט, אך בנדו"ד שהמלוה צריך לטירחתו עליו לשלם שכ"ט], ומ"מ סגי בשכר מועט כמש"כ הט"ז כיון דטורח גם לטובת עצמו [נאך יתן סכום ששייך לטירחה ולא רק לצאת יד"ח, כ"כ הג"ר יוסף שרגא שיינברגר שליט"א ששמע מהגר"ש אלישיב שליט"א, ודבריו אמורים במי שהיה לו 12 צ'קים שהלווהו לאחד שיחזיר לו אח"כ מזומן ולא חילק בסוג הטירחה, ולכא' באופן כזה שפורט לו כמות של צ'קים מוכת שטורח בעבור ההלואה ועליו לשלם בכל גווינו וכן בעובדא שפרט לו צ'ק בסכום של עשרת אלפים שג"כ אסר הגר"ש אלישיב שליט"א זהו משם שזהו טירחה יתירה ויל"ע], ויש לצדד דאף להגר"ז שסובר דבמוליך חבילה צריך לשלם כל ההוצאות והטירחה ולא סגי בשכר מועט, י"ל דכאן עדיף כיון שלמעשה אינו ברור שהמלוה היה צריך לטרוח ויתכן שאם הצ'ק היה נשאר בידו היה פורטו בנקל או משלם חובו בזה ואי"ז דבר שמוכרח לטרוח ולהוציא ע"ז משא"כ בחבילה אי אפשר ללא הטורח וההוצאות.

דכשהמלוה צריך למוזמנים אף בטירחה רגילה צריך לשלם שכ"ט¹⁷⁰, ודבריו צריך עיון ראה בהערה¹⁷¹.

כשהלוה צריך לגוף הצ'ק מותר להתנות שיפרע מזומן, ודין צ'קים בסכומים קטנים

15. כל האמור בחילוקי דינים דלעיל הוא כאמור באופן הנ"ל שקבעו ההלואה עם פריטת הצ'ק, אולם למשנ"ת בכ"מ דבסתמא דעת בני אדם שנוטלים צ'ק הוא לגוף שוויתו העצמית¹⁷² ואף להחולקים דבסתמא לא אמרינן כן¹⁷³ מ"מ באופן שנקבע כן בפירוש ביניהם כגון שהלוה לא היה צריך כלל למוזמנים והיה עדיף לו הצ'ק גופו להשתמש בו¹⁷⁴, נראה דבכה"ג מותר להתנות שישלם לו אח"כ במוזמנים, גם כשהמלוה יש לו צורך למוזמנים ואף כשהמלוה בצ'ק של עצמו וגם בצ'ק שיש בו טירחה חריגה¹⁷⁵, לדיון נוסף כזה וכן בדין צ'קים בסכומים קטנים ראה בהערה¹⁷⁶.

כשהלוה יש לו מוזמנים רוצה הוא לפורטם לצ'ק כדי שיוכל להפקידו באל-תור, ונמצא שהלוה מעדיף את הצ'ק על פני המוזמנים או כגון שצריך את ההלוואה כדי לשלם למכולת וכדו' באופן ששזה לו אם יתן לו צ'ק או מזומן.

175. כן נראה מסברא וכן מוכח מהבר"י דהנה לעיל הע' 170 הבאנו מש"כ בבר"י (עק"ד פ"י סעיף מז-מח) דבאופן שמלוה צ'ק וקובע איתו שהתמורה שיקבל עבור הצ'ק תהא בהלוואה, [והיינו שקובע שההלוואה מתחלת לאחר פריטת הצ'ק למוזמן]. בכה"ג צריך לשלם שכ"ט, והוכחנו שם דמיירי כשהמלוה צריך למוזמנים כמש"כ שם בסעיף מח וכן"ל בשיטתו, ולאחמ"כ בסעיף מט כתב בבר"י וז"ל: "אבל מותר להטריח את הלוה לפרוע במקום הנוח למלוה וכן אם הלוה בצ'ק מותר להתנות שיפרע מוזמנים" ולכא"ו זה סותר למש"כ מקודם בסעיף מז דאין להתנות כן, ויתכן דשם מיירי כשהמלוה א"צ למוזמן וזה המשך לסעיף מח שכתב שם דבכה"ג א"צ לשלם שכ"ט, אך ל"מ כן, אלא נראה מתוך הענין דכוונתו באופן שנותן לו הלוואה בצ'ק עצמו ולא היה מדובר כלל על הטירחא שבפריטת הצ'ק והיינו משום שהלוה אינו צריך אפילו לפורטו למוזמן כגון שצריך את הצ'ק גופיה להפקידו בבנק וכדו', בכה"ג לא איכפת לן שמתנה לשלם מזומן, כיון דהלוה נוטלו בתורת מוזמנים דהוא צריך עתה סכום זה באופן כזה ע"י צ'ק, ומסתבר דבכה"ג אין המלוה צריך לשלם לו שכר טירחא אף באופן שיצטרך הלוה לטירחא חריגה [ואף דבעלמא בצ'ק

170. כ"כ בבר"י (פ"א הע' לה) וחזר ושנה דבריו בעיקרי דינים (פ"י סעיף מז) וז"ל: "ולכן אם נותן לו המלוה חפץ למכרו, או צ'קים שיש בהם טירחה לפורטם למוזמנים, והתמורה יהא אצלו בהלוואה צריך לשלם לו שכר טירחא בדבר מועט", ולהלן בהמשך דבריו (בסעיף מח): "נראה שאם אין המלוה זקוק כעת למעות, והטירחא הוא רק לטובת הלוה אין צריך לשלם שכר טירחא", והיינו עפ"י דרכו שהעלה בברית יהודה פ"א (הע' לה) והובאו דבריו לעיל הע' 151-152 ביישוב הסתירה בדברי האחרונים, דמש"כ הקצוה"ח דא"צ לשלם שכ"ט מיירי כשהמלוה א"צ למוזמנים והט"ז שמצריך שכ"ט מיירי בצריך למוזמנים, ולכן גם בטירחא רגילה צריך לשלם שכ"ט בכה"ג.

171. הנה כבר הבאנו לעיל בהע' 153 קוש' התור"ד דמפורש בקצוה"ח דאף כשהמלוה צריך למוזמנים א"צ לשלם שכ"ט, וע"כ דצריך לחלק כנ"ל דהקצוה"ח מיירי בטירחה רגילה, וא"כ דברי הבר"י צ"ע, [נולפלא ששנה דבריו בעיקרי דינים, ולא התייחס לקוש' התור"ד הנ"ל, ולכן לדינא צ"ע בזה].

172. כדלעיל הע' 41 עפ"י פוסקי דורנו במהות עניינו ושימושן של הצ'ק.

173. כנ"ל הע' 39 בדברי הבר"י דהמלוה בצ'ק נחשב שעת ההלוואה לאחר גביית הצ'ק.

174. וזה שכיח באופנים מסיימים, כגון כשהלוה צריך להפקיד בעצמו הכסף בבנק ורוצה להפקידו באל-תור וכדו', ועפ"י רוב הוראות הבנק שלא להפקיד שם כסף מזומן, ובאופן זה גם

כשנותן עודף למלוה מצ'ק בסכום גדול [לאחר שפרט הצ'ק]

ז. כל האמור לעיל הוא באופן שמלווה צ'ק ומשלם לו לאחר זמן במזומן, אולם מצוי מאד שהמלוה נותן ללוה צ'ק בסכום גדול והלוה מחזיר לו חלק במזומן וחלק נוטל כהלואה להחזיר לאחר זמן ונמצא שהלוה טרח עבור המלוה בפריטת חלק מהצ'ק עבור

וא"כ יש בזה רבית שקובע שישלם במזומן דוקא, אך י"ל והמלוה חושש שהלוה ישלם לו בצ'ק שאינו תקין ולכן מתנה כן ולא משום שבעצם אינו מחשיב צ'ק לשוויותו ויל"ע, אך גם לסברא א' עדיין יש לדון דכיון שעושה עמו עתה תנאי לשלם במזומן יש לחוש שיש בזה משום רבית וצ"ע.

עוד יש לציין מש"כ בבר"י (פי"א סוף הע' לה) דכל הנידון אם צריך לשלם שכ"ט מיירי בצ'קים גדולים שא"י לפורטם בנקל [ע"ש בבר"י שיש ט"ס וכתוב צ'קים קטנים במקום גדולים], אבל בצ'קים בסכומים קטנים שיכול בנקל לפורטם א"צ לשלם שכ"ט, ולכאור' נראה דכוונתו דאף באופן שההלואה נעשית לאחר שפורט הצ'ק למזומן ונמצא שטורח עבורו, מ"מ מותר דבכה"ג גם מצד המלוה נחשב כא"צ למזומן כיון שפריטתם בקלות, וגם מצד טירחת הלוה דלא חשיב טירחה שיתחייב לשלם לו בעבור זה והכל תלוי לפי הענין [ומש"כ לעיל הע' 170 בשמו דאף בטירחה רגילה צריך לשלם שכ"ט זהו כשיש טירחה אבל כאן לא חשיב שיש טירחה כלל].

שו"ר מש"כ הג"ר יוסף שרגא שיינברגר שליט"א ששמע מהגרי"ש אלישיב שליט"א במי שהלוה לחבירו בצ'ק והוסכם שכשהמלוה יצטרך הכסף יאמר ללוה, והמלוה צריך הכסף במזומן ושאלו להגרי"ש אם מותר לומר ללוה שאם יפרע מזומן יכול לפרוע לאחר כמה ימים ואם יפרע בצ'ק יצטרך להקדים הפרעון כדי שהמלוה יוכל להפקידו כמה ימים קודם ולפדותו והשיב הגרי"ש דודאי מותר שאין כוונתו בזה לריוח ממון אלא שבמצאות יש ללוה אפשרות להאריך זמן ההלואה אם יחסוך למלוה את הזמן והטירחה שלאח"ז ונמצא שאין בזה אגר נטר, ואף אם יש לזה שוויות זהו דבר שרגיל בין חברים וידידים בלא ההלואה, ומאידך באופן שהלווה הרבה צ'קים בסכומים קטנים וכוונת המלוה היה כדי שהלוה ישלם אח"כ מזומן, הורה בזה הגרי"ש דאין לעשות כן לכתחילה ובפרט שיש

כזה לא שייך שהיא נוחה להלוה יותר ממזומן אך יתכן כגון בצ'ק למוטב בלבד שאין לו הילוך בשוק ומ"מ הלוה מעדיף צ'ק זה ממזומן כיון שנחוץ לו צ'ק והוא יסתדר עם גבית הצ'ק או בצ'ק שצריך להפקידו בסניף בנק מסויים וכדו' באופן שעל אף המוגבלות של הצ'ק נוחה ליה להלוה בזה], ואף כשהמלוה צריך למזומן, ואף דמאידך היה אפשר לדון דבכה"ג גרע דכיון שגם הלוה לא הוצרך לפרטו למזומן הרי לא שייך לומר דבדידיה טרח, וכל ההיתר שכתבו הפוסקים בטירחה מיירי באופן שצריך הלוה לטרות לעצמו, ואילו כאן נמצא שהמלוה מנצל את הלוה שצריך לצ'ק ומתנה עמו שיפרע לו מזומן, מ"מ יש לומר עפ"י מש"כ לעיל הע' 162 שיכול המלוה לומר לו אילו לא הלוייתך את הצ'ק הייתי יכול להסתדר בעצמי עם הצ'ק בנקל ועכשיו שהלויית לך אין לי האפשרות להחליפו, ולכן מתנה עמו שישלם לו חסרון זה, כ"נ לכאור' ומ"מ נראה דהדבר תלוי במציאות הענין.

176 הנה היה מקום לדון שנידון הנ"ל תלוי בהסברות שנכתבו לעיל סעיף ז לדחות דברי הבר"י, דלמש"כ סברא א' משום שעצם נטילת הצ'ק מחייבתו בתמורה, א"כ הוי כשאר נתינת חפץ שיכול לקבוע התמורה דוקא במזומנים, [ונכמו דכשמלווהו בצ'ק של אחרים שכתב בבר"י (עק"ד שם סעיף מט) דיכול להלוות בשוה כסף ולקבוע שיפרע לו מזומן, וע"ש בהע' דמיירי כשהלוה צריך להשו"כ ומועיל מדין עשאו דמים הנ"ב בצ'ק ידידה, ומשנ"ת לעיל פרק ז הע' 63 דאין להקל עפ"י סברא זו בצ'ק ידידה זהו באופן שנותן לו מזומן 98 ומקבל ממנו צ'ק ידידה של מאה דאז נחשב שמלווהו פחות ומשלם לו יותר אבל כאן שאין נתינת מזומנים אלא מלווהו עתה בצ'ק ידידה של מאה י"ל שיכול לקבוע התמורה המלאה ע"ז במאה מזומנים], אבל לסברא ב' שהטעם משום שהצ'ק בסתמא נטלו לגוף שוויותו א"כ הרי כשהמלוה מתנה שישלם לו מזומן דוקא ולא בצ'ק חזינן שאינו מחשיב הצ'ק לגוף שוויות

ההלוואה, ונראה דיש לחלק בין האופנים, דבאופן שהלוה גובה הצ'ק מהבנק [או שפורט את הצ'ק בשוויותו המלאה], ולאחר שהמוזמן בידו מחזיר להמלוה חלק מהדמים מיד לאחר הגבייה מהבנק, והחלק האחר מסכום הצ'ק נשאר אצלו כהלוואה לזמן מאוחר, דינו ככל האמור לעיל שאם אין טירחה מרובה בפדיית הצ'ק מותר, ואם יש טירחה יתירה צריך לשלם לו שכ"ט¹⁷⁷, ולדיעה אחת בכל גווני צריך לשלם לו שכ"ט מועמט וכנ"ל¹⁷⁸].

כשנותן עודף למלוה מצ'ק בסכום גדול מיד קודם שפרט הצ'ק

ז.ח. אולם אם הלוה נותן להמלוה העודף מיד בטרם שגובה את הצ'ק, יש בזה שני נידונים, דבהחלק שנותן להמלוה במוזמן הוי כהלויני ואלוה, דנמצא שהלוה מלוה עתה למלוה חלק מהסכום בעבור זה שמלווהו סכום אחר לאחר שיפרט הצ'ק¹⁷⁹, ובהחלק שטורח לפרוט הצ'ק כדי שיהא לו הלוואה נמצא שטורח עבורו בנין ההלוואה, ולכן לגבי

גם לעצמו, וכ"כ לעיל הע' 153, 171, דצ"ע בזה לדנא.

179 כן נראה לכאורה דבכה"ג נמצא שהוא מלוה לבעל הצ'ק סכום מסוים עד שיגבה את הצ'ק [ואף כשהוזמן עתה וכש"כ בצ'ק מאוחר], בעבור שהוא מלווהו לאח"ז סכום מסוים, דהרי לאחר שיגבה את הצ'ק יוכל להשתמש במעות עד שיחזיר לו מלוה הסכום, והוי כהלויני ואלוה, [וע"ע בסמך מש"כ להתיר כשפורט לצדקה אבל להדיט אסור לכו"ע ע"ש], ואם פוסק להדיא שמלוהו ע"מ כן בזה כהלויני ואלוה י"א דהוי ר"ק וי"א דאסור מדרבנן ויש מתירים עי' רמ"א סי' קס (ס"ט) וראה בספר רפידתו זהב בחלק השו"ת סי' י מש"כ בירור שי' הראשונים בזה, [ואגב, בגו"ד מש"כ לדון ברפידתו זהב שם בבעל מכולת שהסכים לקבל צ'קים מאוחרים לחודשיים שלש על הקניות במכלת, ולאחמ"כ אמר שמסכים לקבל רק אם יתנו לו על החודש הבא צ'ק שתשלמו מיד בסוף החודש, ודן אם חשיב כהלויני ואלוה, לכאוי' הנידון שייך רק אם הסכמתו לקבל צ'ק מאוחר על החוב העבר הוא דוקא כשיתן צ'ק לחודש הבא, אבל לפו"ר הרי בלא"ה עד היום הסכים לקבל צ'ק מאוחר, וע"כ דאין זה נחשב כהלוואה בגלל זה שנותן לו עתה צ'ק לחודש הבא, אלא כוונת המוכר היתה רק להבטיח שמהיום לא יידחה התשלום לכמה חדשים אלא ישלם לו תיכף, ונמצא שאי"ז כהלויני ואלוה כלל].

אנשים שעוסקים במסחר זה ליטול אחוזים בפריטת צ'קים ונמצא שהמלוה מתכוין לריוח זה, והיינו כמש"כ דהכל תלוי לפי הענין.

177 כ"כ בתו"ר שם (פ"ה הע' יד): "ומצוי שבשעת הלוואה נותן המלוה צ'ק יותר גדול משיעור ההלוואה ומחזיר לו הלוה עודף מוזמן ובזה חוסך להמלוה טירחה לילך לבנק, ובזה יש מקום לאסור אף לדעת הט"ז שהרי עושה זאת בעבור המלוה, אך מכיון שאין כאן כל תוספת טירחה ללוה ובין כך ילך לפדות הצ'ק לעצמו, ועצם דבר זה לפדות צ'ק עבור השני דבר רגיל הוא אצל אנשים, יש מקום להקל", והיינו דלפי"ד דאף כשהמלוה צריך למוזמנים מותר בלא שכ"ט כשהטירחה רגילה, לכן גם בכה"ג מותר דכאן כשנותן לו מיד לאחר גביית הצ'ק חלק במוזמנים חשיב שהמלוה צריך למוזמנים, ומ"מ כיון דהלוה צריך לטרוח עבור חלק מהצ'ק בעבור עצמו ואין טירחה מרובה יותר בשביל החלק שקיבל המלוה מותר, [משא"כ באופן שיש טירחה חריגה שרגילות לשלם ע"ז שכר טירחא, שאז אם לא ישלם לו נחשב שטרח בעבור שמלווהו]. וע"ע בזה להלן הע' 181.

178 כ"כ בבר"י (פי"א הע' לה): "ואם אינו מלוה לו כל סכום הצ'ק והלוה מביא לו מיד העודף נראה שאף לדעת הט"ז אסור, מיהו כיון שאינו מוסיף טירחה אף בזה סגי בדבר מועט", ולשי' אדיל כנ"ל כהע' 170 דכשיש למלוה צורך במוזמנים בכה"ג אסור בלא שכ"ט גם כששייך לומר שטורח הלוה